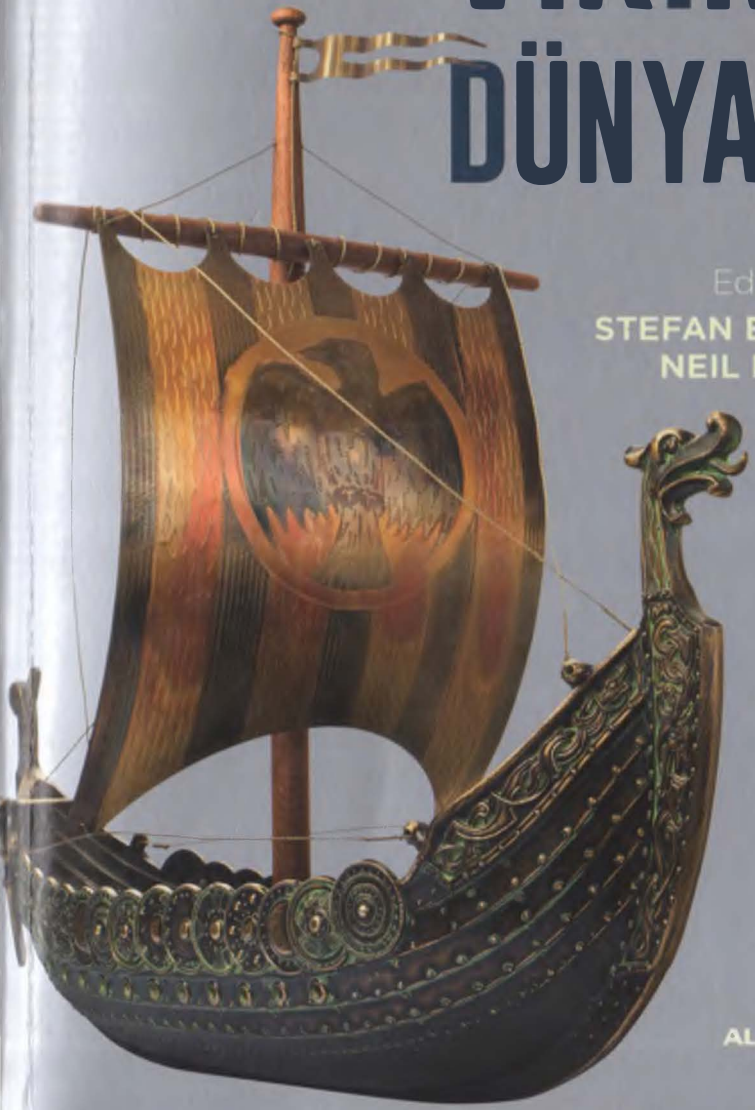
VİKİNG DÜNYASI

Editörler:
STEFAN BRINK
NEIL PRICE

ALFA TARİH

Viking Dünyası

STEFAN BRINK

Aberdeen Üniversitesi'nde İskandinav araştırmaları profesörü olup İskandinav Araştırmaları Merkezini yönetmektedir.

NEIL PRICE

Aberdeen Üniversitesi'nde arkeoloji profesörüdür.

Anders Hultgård, Anne Pedersen, Anne-Sofie Gräslund, Annika Larsson, Anthony Faulkes, Auður G. Magnúsdóttir, Birgitta Hårdh, Birgitta Wallace, Björn Ambrosiani, Catharina Raudvere, Clare Downham, Claus Feveile, Claus Krag, Dagfinn Skre, Dan Carlsson, David M. Wilson, David N. Dumville, Dawn M. Hadley, Donnchadh O Corráin, Egil Mikkelsen, Else Roesdahl , Fjodor Androshchuk, Gareth Williams, Gillian Fellows-Jensen, Gísli Sigurðsson, Gro Steinsland, Guðrún Nordal, Heiki Valk, Henrik Williams , Inger Zachrisson, J.E. Montgomery, James H. Barrett, Jan Bill, Jan-Henrik Fallgren, Jean Renaud, Jens N. Nielsen, Jens Peter Schjødt, Jette Arneborg, Johann Callmer, John Ljungkvist, Jón Viðar Sigurðsson, Jonas Ros, Jonathan Shepard , Judith Jesch, Julian D. Richards, Lars Jørgensen, Lars Lönnroth, Linn Lager, Lotte Hedeager, Margaret Clunies Ross, Mark Redknap, Michael P. Barnes, Neil Price, Niels Lund, Olof Sundqvist, Patricia Sutherland, Patrick F. Wallace, Paul Buckland, Richard Hall, Símun V. Arge, Søren Michael Sindbæk, Stefan Brink, Stephen Mitchell, Svein H. Gullbekk, Terry Gunnell, Thomas Lindkvist, Tom Christensen, Torsten Edgren, Volker Hilberg

EBRU KILIÇ

1994'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdikten sonra 2003'e kadar *Özgür Ülke*, *Siyah Beyaz*, *Liberal Bakış* ve *Radikal* gazetelerinin dış haberler servislerinde çalıştı. 2007'de İstanbul Bilgi Üniversitesi, İnsan Hakları Hukuku Yüksek Lisans Programı'nı tamamladı. 1999'dan bu yana kitap çevirmenliği yapan, 2006'da Çevirmenler Meslek Birliği'nin (ÇEVBİR) kuruluşunda yer alan Kılıç'ın önemli çevirilerinden bazılar: Will Kymlicka, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş* (2006, Bilgi Üniversitesi), Manuel Castells, *Enformasyon Çağı*, 3 cilt (2005, 2006, 2011, Bilgi Üniversitesi), Mike Davis, *Gecekondu Gezegeni* (2010, Metis), Manuel De Landa, *Çizgisel Olmayan Dünya* (2006, Metis), Karen Barkley, *Farklılıklar İmparatorluğu* (2011, Versus).

Viking Dünyası
© 2012, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

The Viking World
© 2008, 2012, Stefan Brink ve Neil Price,
Bu kitap Taylor & Francis Grubu'na ait Routledge Yayınevi baskısından çevrilmiştir.

Kitabın Türkçe yayın hakları Akcalı Telif Hakları ajans aracılığıyla Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Kitap Editörü Volkan Atmaca
Kapak Tasarımı Begüm Çiçekçi
Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-605-171-004-4
1. Basım: Şubat 2015

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29
Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Fatih-Istanbul
Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no: 10905

VİKİNG DÜNYASI

Editörler:
STEFAN BRINK
NEIL PRICE

Çeviri
Ebru Kılıç

ALFA | TARİH

İÇİNDEKİLER

Önsöz, 10
Stefan Brink ve Neil Price
Giriş, 12
Stefan Brink
Vikingler Kimdi?, 16
Stefan Brink

I. KISIM: VİKİNG ÇAĞI İSKANDİNAVYASI

İnsanlar, Toplum ve Toplumsal Kurumlar

1 Viking Çağı Öncesinde İskandinavya 23
Lotte Hedeager

2 Hukuk ve Toplum 38
Stefan Brink

3 Sámiler ve Kuzey Halklarıyla Etkileşimleri 50
Inger Zachrisson

4 Kadınlar ve Cinsel Siyaset 60
Auður G. Magnúsdóttir

5 Viking Çağında Kölelik 71
Stefan Brink

Yaşanan Mekânlar

6 Ülkeye İsim Vermek 81
Stefan Brink

7 Viking Çağında Çiftlik ve Köy 94
Jan-Henrik Fallgren

(1) Tıssø Gölünde Manor, Kült ve Pazar 105
Lars Jørgensen

8 İskandinavya'da Kentleşmenin Gelişmesi 111
Dagfinn Skre

(1) Birka 125
Björn Ambrosiani

(2) Hedeby: Araştırma Tarihinin Bir Özeti 133
Volker Hilberg

(3) Kaupang-"Skiringssalr" 145
Dagfinn Skre

(4) Lejre ve Roskılde 155
Tom Christensen

(5) Ribe 161
Claus Feveile

(6) 'Rıdanæs': Gotland, Fröjel'de Bir Viking Çağı Ticaret Limanı 167
Dan Carlsson

(7) Sebbersund 172
Jens N. Nielsen

(8) Sigtuna 178
Jonas Ros

(9) Viking Çağında Uppåkra ve Lund 184
Birgitta Hårdh

Teknoloji ve Ticaret

9 Yerel ve Uzak Yerlerle Alım Satım 190
Søren Michael Sindbæk

10 Sikkeler ve Para Ekonomisi 201
Svein H. Gullbekk

11 Viking Gemileri ve Deniz 214
Jan Bill

12 Viking Çağı Tekstil Ürünleri 227
Annika Larsson

13 Zanaatlar 233
John Ljungkvist

Savaş ve Silahlar

14 Akınlar ve Savaş 242
Gareth Williams

15 Viking Silahları 256
Anne Pedersen

Hıristiyanlık Öncesi Din ve İnanç

16 Vikinglerin Dini 266
Anders Hultgård

(1) Eski Kuzey Tanrıları 275
Jens Peter Schjødt

(2) Kült Liderleri, Yöneticiler ve Din 280
Olof Sundqvist

(3) Tanrılar ve Dev Kadınların Çocukları Olarak Yöneticiler: Pagan Kuzey Yöneticilerinin Mitolojisi Üzerine 285
Gro Steinsland

(4) Eski Kuzey Mitolojisinde Yaratılış 290
Margaret Clunies Ross

17 Viking Çağında Halk Dini 295
Catharina Raudvere

(1) Eski Kuzey İnancında Büyücülük ve Kutup Bölgesi Gelenekleri 306
Neil Price

18 Eski Kuzey Dininin Maddi Kültürü 312
Anne-Sofie Gräslund

19 Ölenler ve Ölüler: Viking Çağında Ölümle İlgili Davranış Biçimleri 322
Neil Price

Dil, Edebiyat ve Sanat

20 Viking Çağında İskandinav Dilleri 343
Michael P. Barnes

21 Rünler 353
Henrik Williams

22 Viking Çağında Şiir 366
Judith Jesch

(1) Şiirsel Edda Performansı 376
Terry Gunnell

23 İzlanda Sagaları 383
Lars Lönnroth

(1) Snorri Sturluson: Hayatı ve Eserleri 392
Anthony Faulkes

(2) İzlandalıların Sagaları 397
Guðrún Nordal

(3) Kahramanlık Sagaları ve Efsanevi Sagalar 402
Stephen Mitchell

24 Viking Sanatının Gelişimi 408
David M. Wilson

II. KISIM: VİKİNGLERİN YAYILMASI

Britanya Adaları

25 Vikingler İngiltere'de 431
Clare Downham

26 Adalar'daki Vakayiname Yazımında Vikingler 442
David N. Dumville

27 İngiltere'de Viking Yerleşimi 467
Julian D. Richards

(1) Danelaw'un Kurulması 476
Dawn M. Hadley

(2) York 481
Richard Hall

(3) Man Adası 487
David M. Wilson

28 Britanya Adaları'nda İskandinav Yer İsimleri 494
Gillian Fellows-Jensen

29 Galler'de Vikingler 506
Mark Redknap

30 İskoçya'da Kuzeyliler 519
James H. Barrett

31 Vikingler ve İrlanda 540
Donnchadh Ó Corráin

32 840-1100 Döneminde İrlanda'da İskandinav Yerleşiminin Farklı İfadelerini Destekleyen Arkeolojik Kanıtlar 549
Patrick F. Wallace

Kıta Avrupası ve Akdeniz

33 Viking Çağında İskandinavya ve Kıta Avrupası 556
Johann Callmer

(1) Normandiya Düklüğü 574
Jean Renaud

(2) Vikinglerin Brötanya'yı Fethi 580
Neil Price

34 İspanya, Kuzey Afrika ve Akdeniz'de Vikingler 584
Neil Price

Baltık

35 Finlandiya'da Viking Çağı 595
Torsten Edgren

36 Vikingler ve Doğu Baltık 613
Heiki Valk

Rusya ve Doğu

37 Viking Rus ve Bizans 626
Jonathan Shepard

38 Vikingler Doğuda 653
Fjodor Androshchuk

39 Vikingler ve İslam 685
Egil Mikkelsen

40 Arapça Kaynaklarda Vikingler 694
J.E. Montgomery

Kuzey Atlantik

41 Kuzey Atlantik'te Genişleme 708
Gisli Sigurðsson

42 İzlanda 719
Jón Viðar Sigurðsson

(1) Faroe Adaları 728
Simun V. Arge

43 Grönland'daki Kuzey Yerleşimleri 738
Jette Arneborg

(1) Kuzey Atlantik Çiftliği: Çevreci Bir Bakış Açısı 749
Paul Buckland

44 Vinland'ın Keşfedilmesi 757
Birgitta Wallace

(1) Kuzey Kutbunun Doğusunda Kuzeyliler ve Yerliler 768
Patricia Sutherland

III. KISIM: İSKANDİNAVYA AVRUPA SAHNESİNE GİRİYOR

Hıristiyanlığın Gelişi

45 İskandinavya'nın Hıristiyanlaşması ve İlk Kiliselerin Doğuşu 777
Stefan Brink

46 Rün Taşları ve Hıristiyan Misyonları 787
Anne-Sofie Gräslund ve Linn Lager

(1) Hıristiyanlaşmanın Maddi Kültürü 799
Anne-Sofie Gräslund

Ulus Devletlerin (riki) Gelişimi

47 Norveç'in Kurulması 806
Claus Krag

48 Danimarka'nın Ortaya Çıkışı ve
Harald Bluetooth'un Hükümranlığı 815
Else Roesdahl

(1) Büyük Knut ve İmparatorluğu 830
Niels Lund

49 İsveç'in Doğuşu 834
Thomas Lindkvist

Dizin, 843

ÖNSÖZ

Stefan Brink ve Neil Price

Vikingler hakkında yeni bir kitaba neden ihtiyacımız var? Çoğunlukla popüler bir okur kesimi için kaleme alınmış döneme ilişkin sentezlerin düzenli olarak yayımlandığı, bu tema hakkında sık sık düzenlenen sergiler vesilesiyle gayet güzel resimlenmiş kataloglar çıktığı doğrudur. Ne var ki bu kitaplar genellikle akademik bir okur kitlesi düşünülerek hazırlanmaz; anlaşılabilir nedenlerle, belli eser koleksiyonları ya da özel bir sergi teması etrafında şekillendirilirler. Halihazırda, bu konuyla ilgilenen bütün bir disiplinler yelpazesinden en son araştırmaların toplandığı, alanın önde gelen bütün akademisyenlerini bir araya getiren tek bir çalışma bulunmuyor. Bu kitapta yapmak istediğimiz şey işte bu.

Viking dönemine ilişkin genel değerlendirmelerin çoğu daha çok Britanya'nın bakış açısından kaleme alınmıştır, gerçi kimi zaman İskandinavların bakış açısının dahil edildiği de olmuştur. Viking kültürünün coğrafi kökenlerinin dikkate alınması, malzemeye erişimle, ondan da önemlisi dille ilgili bazı kaçınılmaz sorunları beraberinde getirir. Buna karşılık, bu kitap hem Vikinglerin anayurtlarını hem de kendi ülkeleri dışındaki bölgeler üzerindeki etkilerini içeriyor. Yazarlar arasında hem tanınmış akademisyenler hem de genç, yeni akademisyenler yer alıyor. Burada Viking incelemeleri alanını oluşturan bütün disiplinleri (arkeoloji, tarih, filoloji, karşılaştırmalı din, nümizmatik ve kültürel coğrafya) temsil eden, hepsi de Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'nın erken ortaçağ araştırmaları alanında önde gelen merkezlerinde çalışan yaklaşık yetmiş yazarlık bir kadro topladık.

Bu kitabın hazırlanması çok çok uzun bir zaman aldı. En başta, yayıncıların verdiği sipariş üzerine, Neil Price anahatlarıyla böyle bir kitap önerisinde bulunmuştu. Stefan Brink'in de ekibe katılmasıyla, iki editör tek tek yazarlarla yazışmaları yürütme işini paylaşarak kitabı ayrıntılı olarak planlayıp tasarladılar. Ne var ki ilk makaleler gelmeye başladığında, hastalık, iş yükü ve çok vakit alan babalık görevleri yüzünden Neil ikincil bir rol üstlenmek zorunda kaldı. Bu dönemde ikimiz de salt üniversite değil, birkaç kez de ülke değiştirdik. Dolayısıyla yayıma hazırlama işinin yükünü (yani kitabın asıl işini) Stefan üstlendi.

Stefan Brink: En başta, "Babamız Viking kitabı üzerine çalışıyor," diyerek birkaç yıl boyunca zihnen (her zaman olduğundan daha fazla) yan-

larında olamayışımı sineye çeken aileme teşekkür etmek istiyorum. İkinci olarak, kitabın hazırlanma süreci çok uzun sürse de hepsi de son derece nazik ve yardımsever olan yazarlara; üçüncü olarak da, ağır hastalıklar, işten işe ve ülkeden ülkeye koşturmalar, doğumlar ve başka akademik sözlerden kaynaklanan ertelemeler karşısında gösterdikleri anlayıştan ötürü Routledge yayınevine teşekkür ederim.

Neil Price: En başta Stefan'a, dostluğu ve akademik kardeşliğinin ötesinde, kontrolüm dışında gelişen malum nedenler yüzünden kitabı yayıma hazırlama yükü omuzlarına bindiğinde gösterdiği sabır, yorulmak bilmez çaba ve güleryüzlülük için teşekkür ederim: İkimiz de bu kitabın mimarlarıyız, ama o hiç kuşkusuz aynı zamanda mühendisi. Ciddi ertelemeleri, bir yerden diğerine taşınmaları (çoğu kez) gülerek karşılayan yazarlara da teşekkür etmek istiyorum. Stefan gibi ben de Routledge'a hoşgörüsü için minnettarım. Eşim ve iki çocuğum (ikisi de bu kitabın hazırlanması sırasında doğdu) şükran duygularımı herkesten fazla hak ediyorlar, görüyorlar da.

GİRİŞ

Stefan Brink

Bu kitapta başvurulan yaklaşım, birbirini etkileyen iki ayrı düzeydeki katkıları birleştiriyor: Uzun makaleler önemli temalara ilişkin genel değerlendirmeler sunarken, kısa makalelerde özel ilgi konusu malzemelere ya da sit alanlarına odaklanılarak genel değerlendirmeler destekleniyor. Kısa makalelerde ele alınan konular arasında, dikkat çekici sit alanları veya bulgular, önemli yazılı kaynaklar, uzmanlık gerektiren konulardaki en son bireysel araştırma projeleri bulunuyor. Her örnekte, ilgili alanda önde gelen uluslararası akademisyenlere ulaşmaya çalıştık.

Makaleler derlemesi, *Lotte Hedeager*'in Vikingleri tarihsel bir bağlama oturtabilmemiz amacıyla Viking Çağı öncesine ilişkin kaleme aldığı sunumla başlıyor. Bu sunumu Vikinglerin anayurdu olan İskandinavya'nın halkları ve toplumlarına ilişkin bir sunum izliyor. *Stefan Brink* Viking İskandinavya'sındaki siyasi oluşumları, hukuk geleneklerini tartışırken, *Inger Zachrisson* Kuzey halkları ile Sami halkları arasındaki etkileşimi ele alıyor.

Auður Magnúsdóttir toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların toplumdaki yeri gibi toplumsal yönleri, *Stefan Brink* de toplumun en alt tabakasını, köleleri yani esaret altındakileri inceliyor.

Coğrafya ve yerleşimle ilgili bölüm, *Stefan Brink*'in o dönem İskandinavya'daki yer isimlerine ilişkin genel bir değerlendirmesiyle başlıyor. Daha sonra *Jan-Henrik Fallgren* çiftlikler ve köylerin yerleşim yapısını inceliyor. Önemli bir özel vaka olan Tissø'yu, burada kazılar yürüten *Lars Jørgensen* sunuyor. *Dagfinn Skre*, İskandinavya'da bu dönemde başlayan kentleşmeyi genel olarak değerlendiriyor. Bu bölümde dönemin en önemli şehirlerini ve şehir öncesi yerleşimlerini derinlemesine inceleyen birkaç makale de yer alıyor: Örneğin *Björn Ambrosiani* Birka'yı, *Volker Hilberg* Hedeby'yi, *Dagfinn Skre* Kaupang'ı, *Tom Christensen* Lejre ve Roskilde'yi, *Claus Feveile* Ribe'yi, *Dan Carlsson* Fröjel'deki "Ridanæs"i, *Jens N. Nielsen* Sebbersund'u, *Jonas Ros* Sigtuna'yı, *Birgitta Hårdh* Uppåkra ve Lund'u inceliyor.

Søren M. Sindbæk, Viking Çağı ekonomisi ve uluslararası ticaret girişimlerine ışık tutuyor, ticaretin dönemin kültürel gelişiminde başlıca etkenlerden biri olduğunu tartışıyor; aynı tema, *Svein H. Gullbekk*'in sikkeler hakkında kaleme aldığı bir makalede de işleniyor. *Jan Bill*, belirgin sebep-

lerle bu konuyla çok bağlantılı gemiler, gemi yapımı ve deniz aşırı yolculuklarla ilgili çalışmaların bir değerlendirmesini sunuyor. Ardından *John Ljungkvist*'in el işleri, *Annika Larsson*'un tekstil teknolojileri hakkındaki sunumları geliyor. Önemli bir konu olan Viking savaşları sonraki bölümde ele alınırken, *Gareth Williams* ve *Anne Pedersen* akınların mekanizmasını, silahların ayrıntılarını ve istihkamları tartışıyor.

İnanç ve zihniyet dünyası uzunca bir zamandır ilgi çekiyor, o yüzden de o dönemde Kuzey bölgelerindeki dinlerin konu alındığı bölüm büyük önem taşıyor. Bu bölüm, *Anders Hultgård*'ın Hıristiyanlık öncesi İskandinav dinlerine ilişkin genel bir değerlendirmesiyle açılıyor. *Jens Peter Schjødt* pagan panteonunu, Kuzey'in tanrılarını ve tanrıçalarını tanıtıyor. *Olof Sundqvist* önemli bir konu olan kutsal krallık meselesini tartışırken, *Gro Steinsland* bu konunun önemli bir veçhesini, daha açık bir deyişle, bir *hieros gamos*'u, yani bir hükümdar ile bir devanası arasındaki evlilik mitini sunuyor. *Margaret Clunies Ross* Vikinglerin mitolojik ve eskatolojik dünyasının yaratılışını anlatıyor. Bu doğaüstü dünya görüşünün, Hıristiyanlık döneminde büyük ölçüde hâlâ yaşamaya devam eden boyutlarını da *Catharina Raudvere* tartışıyor. *Anne-Sofie Gråslund* Eski Kuzey dininin maddi kültürünü, Hıristiyanlıkla karşılaşmasını sunarken, *Neil Price* ölü gömme âdetlerini irdeliyor. Viking Çağı kadınları ve erkeklerinin zihniyetini oluşturan kilit unsurlardan biri, hayatlarına ortak olan görünmez bir tanrılar ve diğer varlıklar topluluğuyla kurdukları etkileşimdi. *Neil Price* "Eski Kuzey inancında büyücülük ve kutup bölgesi gelenekleri" başlıklı bölümde bu konuyu tartışıyor. Modern dillerde bunu karşılayacak bir sözcük bulmak zordur, gerçi Price'a göre "büyücülük" ya da "büyü" benzeri bir terim herhalde en yakın karşılıktır. Eski Kuzey dilinde bunu ifade edecek birkaç farklı terimle karşılaşıyoruz. Bunların en önemlisi de *seiðr* terimidir. Eski Kuzey dünyasının önemli aracıları da *vǫlur* terimiyle ifade edilir. Price, *seiðr* ve Şamanizm alanında İskandinavlar ile Sami halkları arasındaki bağlantıları ve etkileşimi de tartışıyor. Vikinglerin dil, rün, edebiyat ve sanat dünyası bir sonraki bölümde ele alınıyor. *Michael P. Barnes* Vikinglerin esasen rünler sayesinde yeniden kurabildiğimiz dilini tartışırken, rünlerin Viking dönemi açısından önemini *Henrik Williams* vurguluyor. İskandinavların başlıca kültürel katkılarından biri Viking Çağı ve Ortaçağ'dan kalma sagalar ve şiirler olmuştur. *Judith Jesch* Viking şiirini sunarken (*Eddalar*'ı ve skaldik şiirleri), *Terry Gunnell* bu şiirlerin canlandırılma biçimini inceliyor. *Lars Lönnroth* İzlanda sagalarını değerlendirirken, *Anthony Faulkes* İzlanda'nın en meşhur araştırmacı-siyasetçisi Snorri Sturluson'un biyografisini sunuyor. *Guðrún Nordal* önemli bir yazın türü olan İzlanda sagalarını, ardından *Stephen Mitchell* da son

dönemde büyük bir ilgi ve merak konusu olan kahramanlık sagaları ile efsanevi sagaları tartışıyor. *Sir David M. Wilson* da benzersiz Viking sanatı ve sanat geleneğini kapsamlı bir biçimde sunuyor.

Daha sonra dikkatimizi Vikinglerin, onlara uluslararası şöhret kazandıran yağmalarına, ülkelerinin dışına yaptıkları seyahatlere, başka kültürlerle etkileşimlerine, keşif gezilerine ve yeni toprakları sömürgeleştirme faaliyetlerine çeviriyoruz. *Clare Downham* Britanya Adaları'nın ve Vikingler ile Anglo-Saksonlar arasındaki etkileşimin genel bir değerlendirmesini sunuyor. Onu *Julian D. Richards*'ın İngiltere'deki İskandinav yerleşiminin biçimi ve boyutlarıyla ilgili tartışması, *Dawn M. Hadley*'nin Danelaw, *Richard Hall*'un York krallığı, *Sir David M. Wilson*'ın Man Adası hakkındaki özel makaleleri izliyor. Daha uzun soluklu bir makalede *David N. Dumville*, Insular kaynaklar içinde Vikingleri (ya da kendisinin tercih ettiği yazım şekliyle vikingleri) ele alan başlıca önemli kaynakları tartışıyor. *Gillian Fellows-Jensen* yer isimleri biçiminde toponimik kanıtların genel bir değerlendirmesini sunuyor. Vikinglerin Galler, İskoçya ve İrlanda'yla temaslarını uzmanlar *Mark Redknap*, *James H. Barrett* ve *Donnchadh Ó Corráin* inceliyor. Bu bölümde ayrıca *Patrick F. Wallace*'ın Viking Dublin üzerine özel bir makalesi yer alıyor.

Vikinglerin Avrupa kıtasındaki faaliyetlerini *Johan Callmer*, Viking dünyası ile Frenkler arasındaki karşılaşmaları tartışarak sunuyor. Bu sunumun ardından *Jean Renaud* Fransa'nın Normandiya bölgesinde, *Neil Price* Brötanya'da Vikinglerin sömürgeleştirme ve temas kurma faaliyetlerini inceliyor. Price ayrıca Vikinglerin İspanya ve Kuzey Afrika'daki sömürgeleri üzerinde de duruyor. Vikinglerin doğuya doğru genişlemesi, *Torsten Edgren*'in Finlandiya'da, *Heiki Valk*'ın Baltık'ta Viking arkeolojisi hakkındaki makaleleriyle ele alınıyor. *Fjodor Androshchuk* Vikinglerin Doğu Avrupa'daki faaliyetlerinin arkeolojik boyutunu tartışırken, *Jonathan Shepard* yazılı kaynaklara dayanarak genel bir değerlendirme sunuyor, ayrıca Vikinglerin Rus devletinin ortaya çıkmasında oynadığı rolü mercek altına alıyor. *Egil Mikkelsen* Vikinglerin Bizans'la ve İslam bağlamında Ortadoğu'yla ilişkilerini tartışırken, *J.E. Montgomery* Vikingler hakkındaki Arapça kaynaklar üzerine kapsamlı bir makale sunuyor.

Gisli Sigurðsson Vikinglerin Kuzey Atlantik bölgesinde yayılmasını genel olarak değerlendiriyor. *Jón Viðar Sigurðsson* da İzlanda'nın keşfedilmesini ve buradaki yerleşimi, benzersiz kanunlarına, iktidar yapısına ve toplumsal örgütlenmesine bakarak derinlikli bir biçimde ele alıyor. *Símun V. Arge* Faroe Adaları'ndan kanıtlar sunuyor. *Jette Arneborg* Grönland'ın sömürgeleştirilmesini tartışırken, *Paul Buckland* de tipik bir çiftlikte geçen hayatın tarihini sunuyor. *Birgitta Wallace*, Amerika'nın keşfedilmesinin

çok tartışılan tarihini genel olarak değerlendirirken, *Patricia Sutherland* Kuzey Amerika ve Kuzey Kutup Dairesi'ne yönelen keşif seferlerine ilişkin kanıtları sunuyor.

Kitap Viking Çağının son aşamasıyla, İskandinavya ile Kıta Avrupa'sının ortaçağ Hıristiyan dünyası arasında gelişen bağlarla son buluyor. Bu bölümde *Stefan Brink* Hıristiyanlaşma sürecini, ilk kiliselerin örgütlenmesini incelerken, *Anne-Sofie Graslund* ve *Linn Lager* rün taşları hakkındaki kanıtları değerlendiriyorlar. Anne-Sofie, maddi kültürü, erken Hıristiyan ölü gömme âdetlerini de anlatıyor. İskandinavya'da Hıristiyanlaşma ve ortaçağ krallıklarının ortaya çıkmasıyla birlikte Viking Çağı son bulmuştur. Ardından ortaya çıkan yeni krallıklarsa şu sırayla sunuluyor: *Claus Krag* Norveç, *Else Roesdahl* Danimarka, *Thomas Lindkvist* İsveç krallıklarını ele alıyor. *Niels Lund* da önemli bir özel vakayı, "İngiltere, Danimarka, Norveç ve İsveç'in bazı bölgelerinin" kralı Büyük Knut'u tartışıyor.

NOT

Kitapta bazı yazarlar *viking*, bazıları da *Viking* diye yazar. Yazım şeklindeki bu farklılık şuradan kaynaklanmaktadır: Modern İngilizce dilindeki akademik söylemin başlangıcından beri, bazı akademisyenler *viking* diye yazarken, bazıları *Viking* demeyi tercih etmiştir. Bu yazımlardan ilki, sözcüğün sıradan bir isim (Latince yazanların *pirata* [korsan] sözcüğüyle ifade ettiği şey) olduğunu söylerken, ikincisi bunun etnik bir terim olduğunu ima eder. İşleri daha da karıştıran bir şey daha var: "The Vikings" (Vikingler) terimi yaygınlık kazanmıştır (özellikle de kitap adı olarak) ve genelleştirme becerimizi ortaya koyar. Bazı yazarlar ise her zaman "Vikingler" ("the Vikings") yerine "vikingler" demeyi tercih ederek buna karşı çıkar. Bu kitapta her yazarın kendi tercih ettiği yazım şeklini kullanmasına izin verilmiştir.

VİKİNGLER KİMDİ?

Stefan Brink

Viking Çağı İskandinavların kendilerini tanıttıkları, daha doğrusu adlarını kötüye çıkardıkları dönemdi. İskandinavlar, yaklaşık 800'den hemen hemen 1050'ye kadar Kuzey Avrupa'yı, ne öncesinde ne de sonrasında hiç yapmadıkları bir biçimde karıştırmışlardı. Özellikle de Norveçliler Norveç'ten başlayıp Faroe Adaları, İzlanda, Shetland, İskoç Adaları, İrlanda'nın bazı bölgeleri ve Grönland'ı aşarak Kuzey Amerika'nın doğu sınırına kadar Kuzey Atlantik'in tamamını denetim altına almışlar, buralarda koloniler kurmuşlardı. Başta Danlar olmak üzere, Norveçliler ve İsveçliler İngiltere'yi ve Fransa'nın bazı bölgelerini yağmalamış, buraların siyasi ve toplumsal gelişimini etkilemişlerdi. İsveçliler doğuya yürümüş, Rus nehirlerinde ticaret yapmış, aşağıya Bizans ve İslam dünyasına inmişlerdi. Kiev'de, *Rus'* adı altında, Rusya'nın nüvesini oluşturan yeni bir siyasi oluşum kurmuşlardı.

İskandinavların Kuzey Avrupa'da toplumsal ve siyasi haritayı bu kadar derinden değiştirmeyi nasıl başardığı hâlâ tartışmalı bir konudur. İlk başlarda ortaya atılan fikirlerden biri, İskandinavya'nın aşırı kalabalık olduğunu ya da kötü geçen hasat mevsimleri yüzünden insanların buradan ayrılmak zorunda kaldığını ileri sürüyordu. Ne var ki mesele bu olamaz. Bugün bu soruya cevaben, İskandinavya içindeki iktidar mücadelelerinin, ticaretin giderek cazipleşmesinin altını çiziyoruz. Önemli etkenlerden biri de İskandinavların denize açılmak üzere yeni tipte gemiler inşa etmeye başlamaları olabilir. Bu gemiler uzun, dar ve sığdı; dolayısıyla özel bir liman gereksinmiyorlardı, herhangi bir (kumlu) sahilde karaya çıkılabiliyordu. Bu gemilerin doğudaki nehirlerde kullanılan küçükleri sürüklenebiliyor, hatta suyolları arasında yüklenilip taşınabiliyordu.

Vikinglerin bir tarafının; yağmalayan, öldüren, tecavüz eden, yakan Viking'in sesi geçen elli yıl içinde kısılmıştır, onun yerine barışçıl, çalışkan, ticaret erbabı Viking araştırma konusudur. Hiç kuşkusuz Viking Çağı İskandinavları her iki faaliyete de vakit harcıyordu. Gelgelelim Anglo-Sakson İngiltere ve İrlanda'da belgeler ve vakayinamelerde okuduğumuz Kuzeyli korkusunun ticaret erbabı Vikinglerle pek alakası olmasa gerektir. *Viking* sözcüğü, Anglo-Sakson dünyasında bugün hâlâ korsanları, şiddete başvuran insanları ifade eder.

Son yıllardaki araştırmaların ticaret erbabı olarak Vikinglere odaklanmasının sebebi, kısmen Kuzeylilerin bu yönünün, erken dönemlere ait, romantikleştirilmiş tarih yazımında ihmal edilmiş olması, kısmen de böyle bir yaklaşımın toplumun tamamını yansıtmasıdır. Her dönem, tarihi kendi amaçları için kullanır, her dönem kendi tarihini şekillendirir. Özellikle de bir ülkede, güçlü bir siyasi iradenin bulunduğu güçlü siyasal egemenlik dönemlerinde, izlenilen politikanın dayatılabilmesi için tarihin siyasi irade ve mücadeleye en uygun şekilde sunulması yaygın bir eğilimdir. Nazi Almanya'sında tarihin kullanılması ve savaşçı Viking'e odaklanılması belirgin bir örnektir. Ne var ki hırpalanmış, savaştan yorgun düşmüş savaş sonrası Avrupa'da Vikinglerin ticaret erbabı olarak barışçı yönü üzerinde durulması daha doğal, hoş karşılanır bir şeydir.

VİKİNG ÇAĞI

Tarihsel bir dönem olarak Viking Çağı, son dönemde ortaya çıkmış bir kurgudur. Vikinglerin Viking Çağında yaşadıklarına dair en ufak bir fikirleri yoktu tabii ki. İnsan elinden çıkma kurgusal bir tarihsel dönemin bir başlangıcı ve bir sonu olmalıdır. Gayet iyi bilinen bir olayın tarihsel bir dönemin başlangıcı ve sonu olarak kullanılması çok sık görülür. Viking Çağım da iki anıtsal "olay" çerçeveler. Viking Çağı geleneksel olarak 793'te, Anglo-Sakson vakayinamelerinde bahsedildiği üzere, Vikinglerin Northumberland sahili yakınlarında Lindisfarne manastırına saldırıp burayı yağmaladığı yıl başlatılır. Aynı şekilde, geleneksel olarak, Viking Çağının bitimi genelde 1066 olarak verilir: York yakınlarındaki Stamford Köprüsü savaşında İngiltere Kralı Harold'ın Kuzey kralı Haraldr Harðráði komutasındaki büyük bir Kuzeyli ordusunu yenilgiye uğrattığı tarih. El kitaplarında, bu yenilginin ardından bir daha hiçbir Viking'in İngilizleri rahatsız etmediği söylenir. Viking Çağı bitmiştir.

Bir el kitabında bunları okuyabilirsiniz, ama sınırlı bir hakikattir bu. 1070'te Danimarka kralı Sven Estridsson İngiltere'ye geri dönmüş, İngiliz aristokrasisinin de desteğini alarak tacı istemiştir. İngiltere'nin yeni kralı William onun planlarını bozmuş, Sven aynı yıl Danimarka'ya geri dönmüştür. 1075'teyse Sven'in oğlu Knut bir Danimarka filosuyla İngiltere'ye gelmiştir. Böyle devam edip gider işte. İskandinavların ticaret için İskandinavya dışına çıkmaya başlamasının tarihsel olarak önemli bir yönü, açıkça görülüyor ki ticaretin 700 civarında genel olarak yayılmasıdır; Dorestad, Quentovic, Hamwic, York, Ipswich gibi birçok kasabanın yani *emporia*'nın [ticaret merkezi olan pazar şehirleri – ç.n.] ortaya çıkmasına yol açmıştır bu. Bu kasabalarda mallar ve para bol bulunuyordu. Frizyalıların çıkardığı *sceatta* parasının da bol miktarda olduğu düşünülürse, bu

ralar muhtemelen korsanlar ve başkalarının iştahını kabartan hedeflerdi. Bu koşullar ışığında Viking Çağının başlangıcının 700 civarına çekilmesi savunulmuştur. Öte yandan, Viking Çağının bariz bir biçimde son bulması yeni Hıristiyan dininin başlangıcı ve Kilise'nin kurulmasıyla olmuştur. Kilise'yle birlikte okuryazarlığa dayalı yeni bir yönetim ve hükümet gelmiştir. İskandinavya'nın bu biçimde "Avrupalılaşması"nın Viking Çağının sonu olduğu –gayet iyi argümanlarla– savunulabilir. Bu şekilde devam edebiliriz. Kanımca Viking Çağının başlangıcını ve sonunu değiştirmemiz için tutarlı gerekçeler bulunmuyor. Nihayetinde bu tarihler, karmaşık bir geçmişi anlamamızı sağlayacak yaklaşık bir tahmin ve geç döneme ait bir kurgudan ibarettir.

"VİKİNG" SÖZCÜĞÜ

Bu dönemde akınlar ya da ticaret yapan Kuzeyli bu yüzden *Viking* terimiyle ifade edilir. Ne var ki o dönemde kullanılan yaygın sözcük bu değildi. Fransa'da bu İskandinavlara "Kuzeyli" ya da "Dan" deniyordu, İngiltere'de o döneme ait vakayinamelerde de "Dan" ya da "pagan" terimleri kullanılıyordu. İrlanda'da İskandinavlara başta "pagan" ("din dışı") denmiş, sonra Norveçliler ile Danimarkalılar arasında bir ayrıma gidilerek ilkine "beyaz yabancılar" anlamına gelen *Finngall*, ikincisine de "siyah yabancılar" anlamına gelen *Dubgall* denmişti. Doğuda İsveçlilere *rus'* ya da *varjag* (Eski Kuzey dilinde *væringi*, *væringr*) denebiliyordu. Yağmacı Kuzeylilere atfen *Viking* teriminin kullanımına 9. yüzyılda İngiltere'de (İskandinavya dışında) rastlarız.

Viking sözcüğünün kökeni ya da anlamı üzerinde bir fikir birliği yoktur. 8. yüzyılda Eski İngilizcede *wicing* sözcüğüyle karşılaşıyoruz, ama acaba aynı sözcükle mi uğraşıyoruz, orası belli değil. Eski İskandinavcada, normalde "deniz savaşçısı" olarak tercüme edilen *víkingr* diye eril, "(denizde) askeri sefer" anlamına gelen *víking* diye dişil iki sözcük vardır. Bu kelimelere Anglo-Sakson vakayinamelerinin yanı sıra rün yazıtlarında da rastlıyoruz. Rün yazıtları, bu sözcüklerin semantiğini anlamamız açısından özellikle önemlidir. *Víkingr* İskandinavcada aynı zamanda bir erkek ismi ve bir lakap olarak (bir rün taşındaki *Toki víkingr* gibi) kullanılmıştır.

Eril *víkingr* sözcüğü, rün yazıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, bir yolculuğa çıkan, açıktır ki beraberinde birkaç kişi daha bulunan, bugün muhtemelen "grup yolculuğu" diyeceğimiz şeyi yapan bir erkeği ifade etmek için kullanılan bir sözcükmüş. Şurası apaçık ortada ki, bu yolculukların büyük birçoğunluğu bir kral ya da kabile reisinin başkanlığındaki bir grup savaşçının (Eski Kuzey dilinde *lið*, *drótt*) gerçekleştirdiği baskınlar ve askeri seferlerdi. Böyle bir örneğe, Gotland'da Hablingbo'dan çıkan,

Helge'nin "vikinglerle" (*meþ vikingum*) batıya gittiğini anlatan bir rün taşında rastlarız.

Dişil *víking* sözcüğüyse açıktır ki mevcut seferi, yolculuğu ifade ediyordu. İsveç'te Västergötland'da Härlingstorp'ta bulunan başka bir rün yazıtı bunu örnekleyebilir: Yazıtta Toli diye bir adamın "batıda *viking*'de öldürüldüğü"nü (*varþ dauþr a vestrvegum i vikingu*) okuruz. Skåne'de Gårdstånga'da bulunan başka bir rün taşında da, seferleriyle ünlü birkaç adamın (ÞeR *drængiaR waRu w[iþa] [un]esiR i wikingu*) hikâyesi anlatılır.

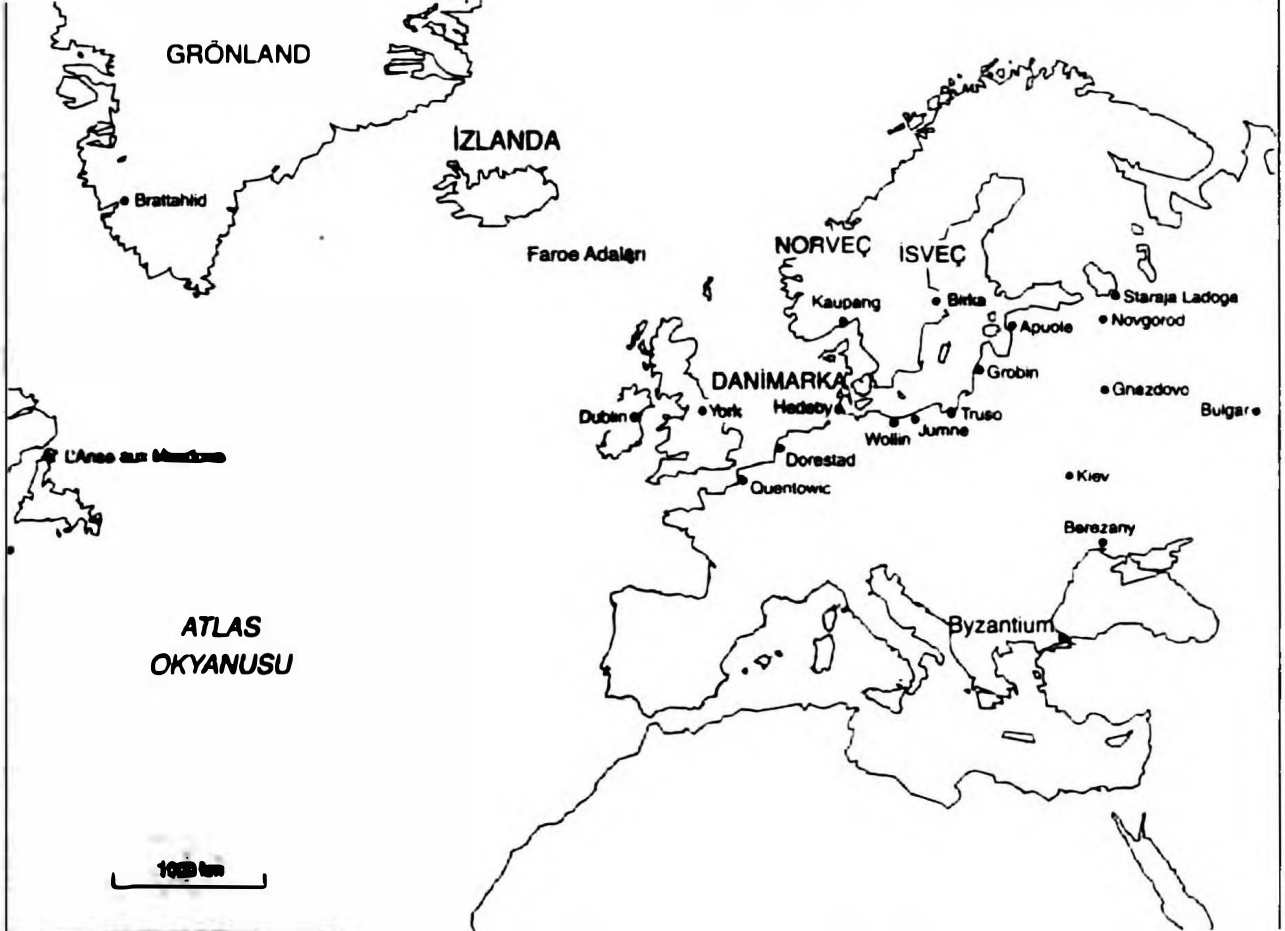
Peki ya *Viking* sözcüğünün orijinal yani etimolojik anlamı nedir? Yorumlar işte burada ayrılmaya başlar. Popüler bir varsayım, Oslo'ya kadar uzanan büyük körfezi ifade eden *Viken* isminin bu sözcüğün kökeni olduğunu, dolayısıyla sözcüğün asıl anlamının "Viken'de yaşayan ya da oradan gelen insanlar" olduğunu söyler. Başka bir açıklama, *Viking* sözcüğünün "körfez, iç cep" anlamındaki *vik*'ten geldiğini, "körfezlerde yaşayan (ya da bekleyen) kişi"yi, yani genellikle körfezlerde beklemeye yatmış Vikingleri ifade ettiğini söyler. Üçüncü bir açıklamaya göre, *Viking* sözcüğü *wic* diye bir "Baltık sözcüğü"nü, "liman, ticaret yeri" anlamına gelen Latince *vicus* sözcüğünün Almancalaştırılmış bir versiyonunu içeriyor olabilir; *Ipswich*, *Norwich*, "*Hamwich*" (Southampton) gibi yer isimlerinde karşımıza çıktığı gibi. Vikinglerin savaşçı yönlerinin sesinin kısılması, ticaret erbabı yönlerinin öne çıkarılması epeyce taraftar toplamıştır. Dolayısıyla Viking bu *vicii*, yani *wic*'leri ziyaret eden biridir, bu yüzden de bu kişilere "bu *wic*'leri ziyaret edip oralarda ticaret yapan kişiler" anlamına gelen *wicingas*, *víkingar* denir. O kadar muhtemel olmayan dördüncü bir varsayımsa, *Viking* sözcüğünün "denizde bir mesafe" anlamına gelen *vika* sözcüğüyle, dolayısıyla "iki mola arasında kürek çekilebilecek mesafe" anlamına gelen *week* sözcüğüyle ilişkili olabileceği fikridir. Beşinci bir varsayım, sözcüğün Eski Kuzey dilinde "hareket etmek, yürümek, seyahat etmek" anlamına gelen *víkja* sözcüğüyle ilişkili olabileceğini, *Viking* sözcüğünün evinden uzak düşmüş biri anlamına gelebileceğini ileri sürer! Neresinden bakılırsa bakılsın şimdiye kadar *Viking* sözcüğünü açıklayacak ikna edici bir yorum çıkmamıştır. Ama yukarıda anlatılanlara bakılırsa, *víking*'e (dişil) çıkmış bir *víkingr*'in (eril) İskandinavya'yı barışçı bir ticaret gezisi için terk etmediğini varsaymak akla yatkın gibi duruyor. Sözcüğün savaşçıya benzer semantik bir bileşeni de varmış gibi görünüyor.

Viking sözcüğü İskandinavya'nın batısına düzenlenen askeri bir seferi ya da buraya giden bir adamı (yani savaşçıyı) ifade etmek için kullanıldıysa, güneye ya da doğuya giden İskandinavları ifade etmek için de başka sözcükler kullanıldığını görürüz. Rusya'daki nehirlerde yolculuk edenlere *Rus*'ya da *Væringar* denebiliyordu. *Rus*' sözcüğü apaçık ki İsveç'te Uppland

eyaletinin doğu kısmıyla, *Roslagen* eyaletiyle bağlantılıydı. Bu bağlantıyı İsveç'in Fince ismi *Routsi*'de de görürüz. Bu sözcüğün kökenleri "kürek çekmek" anlamına gelen *ro* ve "kürek çekilen bir süre"yi ifade eden *rodd*'a kadar gider. Bir fikre göre, İsveçli birini ifade eden bu *Rus*' sözcüğü yerini, Rusçası *varjag* olan *væringr, væringi* sözcüğüne bırakmıştır. Bu ikinci sözcüğe getirilen açıklama hayli ilginçtir. Sözcüğün Konstantinopolis'teki Bizans imparatorunun şahsi koruması olan İskandinav muhafızlara verilen unvanlardan türediği sanılmaktadır. Sözcüğün anlamı muhtemelen sadakat yemini (Eski Kuzey dilinde "yemin, vaat" anlamına gelen **vár*) eden (besbelli ki imparatora) kişidir. Varsayıma göre, bu sözcük daha sonra anlam değiştirerek, genel olarak bir İsveçliyi ya da bir İskandinav'ı ifade eder hale gelmiştir.

I. KISIM

VİKİNG ÇAĞI İSKANDİNAVYASI

GRÖNLAND
İZLANDA
Brattahlid
Faroe Adaları
NORVEÇ
İSVEÇ
Kaupang
Birka
Staraja Ladoga
Novgorod
Apuole
Grobin
Gnezdovo
DANİMARKA
Dublin
York
Hedeby
Truso
Wollin
Jumne
Dorestad
Quentowic
Kiev
Berezany
Byzantium
ATLAS
OKYANUSU

1

VİKİNG ÇAĞI ÖNCESİNDE İSKANDİNAVYA

Lotte Hedeager

Ortaçağ olarak bilinen dönem İskandinavya'da yaklaşık 1000 yılında, Batı ve Orta Avrupa'nın geri kalanında olduğundan 500 yıl sonra başlar. İskandinavya ancak bu tarihten sonra birleşik krallıklardan oluşur hale gelmiş, Hıristiyanlık da pagan İskandinavya'da ciddi bir kuvvet olarak yerleşiklik kazanmıştır. Buna bağlı olarak da İskandinavya ancak bu tarihten sonra kendi yazılı tarihine sahip olmuştur. Ne var ki bu durum, İskandinavya halklarının tarihsiz oldukları, kadim olaylara dair hiçbir bilgilerinin olmadığı anlamına gelmez. Bilakis, tarihsel gelenekleri sözlü olsa da yöneticilerin kısıtlamaları, kompozisyon ve canlandırma geleneklerinin sınırlamaları çerçevesinde bu gelenekler kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. İskandinavya'da Geç Demir Çağını, yani göç dönemi sonrasını (5. yüzyıl sonrası) konu alan arkeolojik araştırma geleneği, 1990'lardan beri, 12. yüzyıl ile 14. yüzyıl arasında kalan Eski Kuzey dini kaynaklarına bağlı olmuştur. Kavrayış yapıları, zihniyet, kozmoloji ve inanç sistemlerini mercek altına alan yeni bir arkeolojik yaklaşımdan kaynaklanmaktadır bu. Ne var ki Eski Kuzey dini kaynaklarının Geç Demir Çağını açıklayacak bir çerçeve olarak kullanılması bariz yöntemsel sorunlara yol açar; yeni araştırma geleneğinin benimsenmesi sonrasında da ciddi tartışmalara konu olmuştur bu. Hıristiyan bir bağlamda yazılmış olmalarına, bazı noktaları abartıyor ya da uyduruyor olmalarına rağmen, bu kaynaklar Hıristiyan öncesi geçmişin zihniyeti ve kavrayışı hakkında değerli bilgiler içermektedir. Bunun sebebi de bir toplumda kolektif temsillerin son derece kararlı olması, çok ağır değişmesidir. Fernand Braudel ve Annales okulunun terminolojisini kullanarak bunun "la longue durée" olduğunu, Pierre Bourdieu'yü yankılayarak "habitus" kavramıyla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Her iki kavram da arkeologları uzun vadeli perspektifin yerleşeceği genel bir kuramsal çerçeveyle donatırken, onlara arkeolojik ve metinsel kanıtların ötesine geçme olanağı tanır.

Ekonomik, siyasi ve dinsel kurumlar arasında modern bir ayrımın olmadığı Hıristiyanlık öncesi İskandinavya, o dönem itibarıyla Batılı olmayan geleneksel, sanayi öncesi toplumlara benzetilebilir; her iki örnekte de, ele alınan toplumun dünya görüşü, ayrı âlemleri tutarlı bir bütün halinde birleştirme eğilimi gösterir. Yeni yapılan birkaç kazı, "merkezi yerler" ve "kült merkezlerine" daha yakın bir ilgi duyulmasına katkıda bulunmuş; manoryal yerleşimler, altın gömüleri vs gibi büyük yeni bulgular "krallar," "aristokrasi" vb terimlerin kullanıldığı yorumlara gidilmesini teşvik etmiş, Eski Kuzey edebiyatına somut bir muadil sunmuş, din tarihi ve yer isimleri araştırmalarında yeni yönler işaret etmiştir. Bu bakımdan en önemli sit alanları arasında Fyn'de *Gudme/Lundeborg* (Nielsen vd. 1994; Hedeager 2001), Bornholm'da *Sorte Muld* (Watt 1999), Skåne'de *Uppåkra* (Larsson ve Hårdh 1998; Hårdh 2003), Lofoten'de *Borg* (Munch vd. 2003) yer alır.

Bu meseleler etrafında, dinsel, hukuksal ve siyasal koşulları iç içe dokunmuş şekilde değerlendiren ve Geç Demir Çağında siyasal yetke, mitler ve hafıza, kült faaliyetleri, vasıflı zanaat üretimi ve iktidarın icraatı arasındaki bağlantıya ilişkin alternatif bir anlayış ortaya koyan yeni, disiplinlerarası bir araştırma hareketi gelişmiştir (en son anahatlarıyla Myhre 2003; Hedeager 2005). Bu disiplinlerarası yaklaşım Lund Üniversitesi'nde *Vägar till Midgård*'ı konu alan beş yıllık araştırma projesiyle gelişmiştir (Jennbert vd. 2002; Andrén vd. 2004; Berggren vd. 2004). Başka bazı araştırma projelerinde de benzer bir yaklaşıma rastlanır (Melheim vd. 2004; bir ölçüde de Jesch 2002). Daha önceki araştırmalar esasen ekonomik niteliklere dayanıyor, İskandinav toplumunun tarım ve yerleşimler, ekonomi ve toplum, ticaret ve kentleşme gibi yönlerini konu alıyordu. Gömü kanıtlarıyla birlikte ele alındığında bu konular genellikle toplumsal ve siyasal örgütlenme modellerinin başlangıç noktasını oluşturuyordu.

MİT, HAFIZA VE SANAT

Kendisine ait yazılı bir tarihi olmamasına rağmen, 6 ve 7. yüzyıllardaki İskandinavya'nın, Avrupa'da göç dönemi Germen halklarının zihinlerinde, birçok halkın, en azından kraliyet ailelerinin kökenlerini gördüğü yerler olarak hayli özel bir yere sahip olduğu bilinir (Hedeager 1997, 2000). Erken ortaçağ hikâyecilerinden birkaçının tekrarladığı, erken ortaçağ Avrupa'sında Germen halklarının sürdürdüğü bu İskandinav kökenli olma miti, bir dizi yazarın birbirini kopyalamasının ötesine geçiyordu. Mitler Avrupa'da yeni Germen savaş beyleri ve krallar arasında siyasal zihniyetin oluşumunda hayati önemde bir rol oynamıştı (Hedeager 1997, 1998, 2000; Geary 2003; Hill 2003). Bu erken Avrupa göç mitlerindeki olgusal unsurlar doğal olarak çok tartışılmıştır (başvurular için bkz. Hedeager

2000 ve 2005). Fakat önemli olan, bu halkların ne ölçüde İskandinavya'dan küçük gruplar halinde göç etmiş olduğu sorusu değil, kimliklerinin İskandinavya'yla bağlantılı olması, krallarının da Germen pagan diniyle, belki de İskandinav panteonuyla açıkça bağlantılı *Gautr* ya da Óðinn/*Wotan*'ın soyundan geldikleri için ilahi olmalarıydı.

Çok sonraki tarihlere ait Eski İngilizce *Beowulf* şiiri, kökleri 6 ve 7. yüzyıllara uzanan geleneklerden beslenmiş olabilir. Burada, Doğu Anglia'lı kraliyet ailesi *Wuffingas*'la etimolojik olarak aynı kökeni paylaşan kraliyet ailesi *Wylfingas* ve 5 ve 6. yüzyıllarda bugün İsveç'in güneybatısında, Norveç'in güneydoğusunda kalan bölgede yaşadıkları sanılan kraliyet ailesi *Wulfings* arasında olası bazı bağlar görülür. Ayrıca 6 ve 7. yüzyıllarda Doğu Anglia ile İskandinavya kraliyet aileleri arasında akrabalık ilişkileri bulunduğunu gösteren arkeolojik bulgular mevcuttur (Newton 1993: 117). Sutton Hoo gemi mezarı ile İsveç'in orta bölgelerindeki Mälar'da Vendel ve Valsgärde'de bulunan gemi mezarları arasındaki bağlantı ortaya çıkarılmıştır en azından (Bruce-Mitford 1979; Lamm ve Nordström 1983).

Nadiren yazılı ama zengin arkeolojik malzeme, bu yüzyıllarda Güney İskandinavya'nın soylu aileleri ile Batı Avrupa'nın soylu aileleri arasında yakın temaslar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Germen kraliyet aileleri/halkları arasında yaygın olan, dönemin yazılı kaynaklarında ifade edilen İskandinav köken miti arkeolojik kanıtlar, en başta da silahlar, mücevherat, sanat ve ikonografiyle de desteklenmektedir (Hedeager 1998). Kuzey'in figüratif dünyası, 5. yüzyıl başından 7. yüzyıla kadar, göç eden Germen halkları arasında sembolik bakımdan anlamlı bir üslup olarak kullanılmıştır. Taklit edilmiş, ayrıntılarla bezenmiş, etkileyici bir seçkin sanat üslubu haline gelmiştir, ta ki Katolik Hıristiyanlık 8. yüzyılın ilk yarısı boyunca iyice kök salana kadar (Salin 1904; Karlsson 1983; Haseloff 1981; Roth 1979; Speake 1980; Näsman 1984: harita 10; Hines 1984; Lund Hansen 1992; Høilund Nielsen 1997). Öte yandan, Viking Çağında pagan savaşçı bir elitin varlığını sürdürdüğü İskandinavya'da, Kuzey hayvan üslubunun gelişiminin yaklaşık olarak 1100'de durduğu gözlenir.Bu üslup yeni bir inanç sistemiyle karşılaşmanın, bunun beraberinde getirdiği siyasal ve toplumsal açılımların altından kalkamamıştır. Bu durum, halkın –özellikle de elit kesimin– farklı zevkler edinmesiyle, dolayısıyla yaklaşık olarak 1200'de Kilise'nin etkisi altında yeni bir üslubu tercih etmesiyle açıklanabilir tabii. Ne var ki, hayvan üslubunun Hıristiyan bir bağlamda hayatta kalma ve yenilenme potansiyeline sahip olmamasının, bu üslubun hayli farklı bir inanç sistemine bağlı olmasından kaynaklandığını savunmak daha inandırıcı olur. Hayvan üslubunun Hıristiyanlık öncesi maddi kültürün ayrılmaz bir parçası olarak oynadığı belirgin rol, hayvanların

da Hıristiyan öncesi dünya algısında tartışılmaz önemde bir yeri olabileceğine işaret eder (Kristoffersen 1995, 2000b; Hedeager 1997, 1998, 2003, 2004; Jakobsson 2003; Gaimster 1998; Andrєn 2000; Glosecki 1989; Magnus 2001; Lindstrøm ve Kristoffersen 2001).

Kuzey hayvan süslemeleri hayvanlar içermekle kalmıyor, tümüyle hayvanlardan oluşuyordu, yani tamamen çok yüzlü bir hayvan motifleri karmaşasının bir ifadeye büründürülmesiydi ki, bu da bu üslupların, yapısal bir dille söylersek, toplumsal düzeni ve (muhtemelen bilinçaltında) evrenin fiziksel düzenini de yansıtan aşkın bir soyut ilkeyi barındırdığını düşündürür (Roe 1995: 58). Eski Kuzey metinlerinde tekrarlanan bir tema olarak insan ile hayvan arasında düalist bir ilişkiyle karşılaşırız. Bu ilişki *hugr*, *fylgja* ve *hamr* sözcüklerinde ifadesini bulmuştur. Bu ilişki, koruyucu ruhların genellikle doğum sırasında bireylere bağlanıp ölümlerine kadar onlarla kalmasıyla kurulur; bireyin ölümünden sonra koruyucu ruhlar güçlerini ailenin başka bir mensubuna aktarırlar. *Fylgja* genellikle bir hayvan olarak belirir, sıklıkla da kriz zamanlarında, uykuda ya da uyanıkken görülür. Dışsallaştırılmış bir "ruh"tur, ama aynı zamanda kişisel talih ve kaderin somutlaşmasıdır. Bu kavramın, hakkında daha az kanıt bulunan *hamr* kavramıyla birçok ortak yönü vardır (Orchard 2002; Raudvere 2001: 102 ve devamı, 2003: 71).

Öbür Dünya'yla temasın hayvanlar üzerinden kurulduğunun ve *fylgja*'nın kişisel kaderin somutlaşması olduğunun teslim edilmesi, hayvan süslemelerinin İskandinav –ve Germen– toplumunda Hıristiyanlığın başlangıcına/pekişmesine kadarki süreçte örgütleyici bir rol oynamayı nasıl sürdürebildiğini anlamamızı da sağlar. Hayvan üslubunun sosyo-kozmolojik düzenin yaratılması ve korunmasıyla nasıl bir ilişkisi olduğunu, bu şekilde iktidarın meşrulaştırılmasına nasıl katkıda bulunduğunu da açıklar (Kristoffersen 1995, 2000a, b; Lindstrøm ve Kristoffersen 2001; Hedeager 2003, 2004, 2005).

ARMAĞAN VERME VE ALTIN

Gerek Eski Kuzey edebiyatından gerek erken ortaçağ Avrupa'sından yazılı kaynaklar armağanlar vermenin, derebeyi ile savaşçı-takipçi arasındaki ve savaşçı elitlerin kendi aralarındaki siyasi ittifakların yaratılmasında ve korunmasında belirleyici bir araç olduğu izlenimini uyandırır. Genellikle abartılı bir biçimde süslenmiş altın ve gümüş eşyalar Geç Demir Çağında toplumsal yeniden üretimde törensel kullanım açısından önemli bir role sahipti. Armağan verme fikri kozmolojik dünyaya içkin olsa da, böyle olduğu için başından beri epeyce törenselleşmiş olsa da (bkz. Bazelmans 1999, 2000), (Viking Çağında olduğu gibi) ancak göç döneminde gömülerin

sayısı, dikkat çekici yoğunlukta rekabetçi bir gösteriş olduğunu haber verir. Bu yüzyıllarda İskandinavya'nın dört bir yanında gömülen altınlarla çok sayıda höyük oluşmuştur. Bu gömüler genellikle hayvan süslemeleriyle epeyce bezenmiş çok çeşitli değerli nesnelerden (çelenkler, yüzükler, kılıç takıları, kabartma broşlar vs) oluşuyordu. Bu öncüle dayanarak sadece nesnelerin değil, üslup unsurlarının da (en azından ikonografik unsurların) büyük bir titizlikle seçilmiş olduğu varsayımında bulunulabilir. Hayvan süslemeleri sayesinde bu nesneler özel vasıflar yükleniyor, zamanla kendilerine özgü bir hikâyeye sahip oluyor, böylece de özel mesajlar aktarıyorlardı.

Genel bir ifadeyle, gömüler iki farklı biçimde açıklanır: Birinci açıklama bunların hazine, yani dolaşıma girmeye yazgılı "ekonomik" birikimler olduğunu; ikincisiyse taktik armağanlar, yani doğaüstü dünyaya hitap etmenin, tanrılarla ittifaklar kurmanın bir yolu olarak törensel adaklar olduğunu söyler. Geçen on yılda, ikinci açıklama baskın yaklaşım haline gelmiştir (tartışma için özellikle bkz. Geisslinger 1967; Herschend 1979; Fonnesbech-Sandberg 1985; Hines 1989; Hedeager 1991, 1992, 1999; Fabech 1994a; Wiker 1999). Altın gömülerinin büyük bir bölümü, modern ve rasyonel bir ekonomik bakış açısıyla marjinal olan bölgelerde bulunmuşsa da, genel bir perspektiften bakıldığında bu bölgelerin verimli tarım bölgeleriyle bağlantılı olduğu görülür. Bu durum özellikle altın gömülerinin çoğunluğunun (yaklaşık 22 kg, yani bu dönemde İsveç anakarasında bulunan altının yarısından fazlası) bulunduğu, İsveç'in en verimli eyaletleri Skåne ve Västergötland'da açıktır (Hedeager 1999: 246). Danimarka'da bulunan altın miktarı 50 kg'dır, Norveç'te bulunan çok daha azdır (tahminen Danimarka'da bulunanın üçte biri kadar ya da daha az) (Hedeager 1999). Gömüler açıktır ki coğrafyada bilinçli olarak seçilen yerlere gömülmüştür (ayrıca bkz. Johansen 1996: 97). Merkezi yerleşim bölgelerinde, evlerin içinde (ya da yakınında) olduğu gibi, özellikle de sazlıklar, dereler, sahillerle vs, yani kara ile su arasındaki geçiş bölgeleriyle bağlantılı marjinal bölgelerde de gömüler bulunmuştur. Buralar kutsal yer isimlerinin, yani Óðinn, Tyr, Freyr ve God'un isimlerinden türetilmiş yer isimlerinin çoğunluğunun da bulunduğu bölgelerdir (Brink 1996; Andersen 1998: 26; Jakobsson 1997: 91). Bu geçiş bölgeleri Öbür Dünya'yla müzakere yerleri olarak kültürel coğrafya algısında özel bir yere sahipmiş gibi görünmektedir, gömüler de bir tür geçmiş tören pratiğini yansıtıyor olsa gerektir. Gömüler bir kez yerleştirildiklerinde, insanların zihninde kutsal bir topografi yaratarak kuşaklar boyunca coğrafyayı şekillendirebiliyordu. Geçmiş ile şimdi, bu dünya ile Öbür Dünya arasındaki bağı temsil edebiliyorlardı; böyle oldukları için de bu bölgelerde yaşayan insanların söy-

lemsel bilgisinin bir parçası haline gelerek ülkeye meşruiyet katıyorlardı. Saklı olsalar da bu gömüler kuşaklar boyunca "görünür" kalıyor, insanların geçmişle müzakerelerinde etkin bir rol oynamayı sürdürüyorlardı (Hedeager 1999).

Altın gömüleri, büyük bir toplumsal buhranın yaşandığı bir dönemde yerleştirilmişti. Altın da kaynakları tüketen siyasal ittifaklarda ve uzun mesafeleri kapsayan ağlarda aracı olarak özel bir rol oynuyordu. Bu gömüler göç döneminde, İskandinavya'nın bütün verimli topraklarında kültürel coğrafyayı, kozmolojik dünyaya göre, biraz daha hiyerarşik bir siyasal yapı halinde örgütleme ya da yeniden örgütleme vazifesi görmüş olabilirlerdi.

ALIM-SATIM VE DÖNÜŞÜM AÇISINDAN MERKEZİ YERLER

Kuzey topraklarında 800 öncesinde, dinsel ya da siyasal iktidara özgü yerlere ilişkin hiçbir yazılı kaynak bulunmadığından, arkeolojik kaynaklar ve toponimik kanıtlar bu yerleşim yapısının hiyerarşik özelliklerini analiz etmenin yegâne dayanağını oluşturur. İskandinav arkeolojisinde "merkezi yerler" kavramı, kapsamlı döküm ve ticaret faaliyetlerinin varlığını gösteren, bu yüzyıllara ait büyük miktarda metal bulgunun ortaya çıkarıldığı belirli zengin yerleşimleri sınıflandırmak amacıyla, geçen otuz-kırk yıl içinde geliştirilmiştir (Larsson ve Hårdh 1998; Hårdh ve Larsson 2002; Hedeager 2001; Jørgensen 2003).

Güney İskandinavya'da merkezi yerlerin rolünü anlamak için, değerli malların üretimi ve alım-satımının temelinde yatan olası sembolik yapıyı değerlendirmek önemlidir. Çünkü elit kesimlerin zanaatlarla ve uzun mesafeli ticaretle bağlantısı sadece maddiyatçı ve ekonomik bir fenomen olarak anlaşılamaz, bu ilişkinin kozmolojik bir çerçevede baskın olan nitelikler ve değerler açısından da değerlendirilmesi gerekir (Helms 1993; DeMarrais vd. 1996; Earle 1990; 2004). Tarih öncesi bir toplumun, uzak mesafelerle bağlantılı faaliyetler ve nesneleri tarafsız bir ışıkta görmesi hayli ihtimal dışıdır. Elit kesimler, toplumlarına kaynakların dışarıdan getirildiği, bunun sonucunda kendilerinin de yerel ideolojik ihtiyaçları karşılamak üzere hem madden hem sembolik olarak dönüştüğü bir sürece dahillerdi. Bunun sonucu olarak da Geç Demir Çağında merkezi yerler, dışarıdan gelen değerli metallerin yerel törensel amaçlarla saygın nesnelere dönüştürüldüğü yerler olmuştu. Metal üretimi ve zanaatkârlık genellikle tarafsız, hatta ikincil önemde bir iş gibi görünüyordu, ama metalurji ve vasıflı zanaatkârlık aslında bu toplumların iktidarın niteliği olarak algıladığı şeyle yakından bağlantılıydı. Metal işçilerinin (özellikle de demirciler ve mücevher ustalarının) rolü özel bir dikkat gerektirir. Dokumacılar

da örneğin vasıflı zanaatkârlardı, ama onların faaliyetlerini izlemek daha zordur (Holand 2001: 104 ve devamı). Metalurji ve metal işçiliğinin teknik yönleri arasında sembolik ve törensel bir unsur da vardı, bu da bu işleri yapanları özel bir konuma taşıyordu (Herbert 1984, 1993; Hedeager 2001; Jakobsson 2003; Haaland 2004; Gansum 2004).

İskandinavya'da 5. yüzyıl ile Geç Viking Çağı arasında merkezi yerleşimler ve büyük çiftliklerle bağlantılı döküm ve mücevherat işlerinin önemi dikkate alınırsa, bu gibi faaliyetlerin bir amaca hizmet etmesi gerektiği görülür. Bu soruna elbette ki işlevsel bir bakış açısıyla da yaklaşılabilir: Bütün büyük çiftliklerin aletlere ve silahlara ihtiyacı vardır, demircilik de kentli olmayan sanayi öncesi toplumlarda gündelik hayatın temel bir parçası olsa gerektir. Açıktır ki silahlar ve demir aletler esasen pratik talepleri karşılamak için üretilmiştir ama bu durum altın ve gümüş eşyalar açısından geçerli değildir, bu eşyalar toplumsal gerekleri karşılıyordu. Bunu akılda tutarsak, demirciliğin ve mücevher imalatının Hıristiyanlık öncesi İskandinavya'nın mitolojik dünyasında önemli bir yere sahip olması şaşırtıcı değildir (Hedeager 2001; Jakobsson 2003).Aslına bakılırsa, Eski Kuzey edebiyatı da "güçlü" yerlerin bazı temel bileşenlerini bir parça aydınlatır. Örneğin bu metinlerde temsil edilen ideolojik evrende toplantı yeri büyük bir önem taşır (Herschend 1993, 1997a, 1999: 414; Enright 1996; Brink 1996). Eski Kuzey dilinde *salr* sözcüğü gayet açıktır ki krallar ve düklerin toplantı yerlerini, kült yerlerini ya da danışma salonlarını ifade eder; buralar "tiyatro, saray ve kilise" işlevlerinin birleştiği yerlerdir (kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Herschend 1998). Toplantı yeri, bir grup büyük çiftliğin merkezinde yer alır, Demir Çağının sonraki dönemlerine ait, bugün giderek kabul edildiği üzere İskandinavya'nın her tarafına yayılmış merkezi yerlerin kalbindedir (bu yerlerin olası bir sıralaması için bkz. Näsman 1999: 1; Jørgensen 2003). Danimarka'da *Gudme/Lundeborg*, *Sorte Muld*, *Lejre*, *Tissø*, *Toftegård*, *Boeslunde*, *Jørlunde*, *Kalmargård*, *Nørre Snede*, *Stentinget*, *Drengsted* ve *Ribe*; Norveç'te *Trondheim*, *Kaupang*, *Hamar* ve *Borg*; İsveç'te *Slöinge*, *Helgö*, *Birka*, *Uppåkra*, *Vä*, (*Gamla*) *Uppsala*, *Högom*, *Vendel* ve *Valsgärde* gibi yerlerde olduğu gibi (Munch vd. 2003; Duczko 1993; Jørgensen 2003; Brink 1996; Callmer 1997; Larsson ve Hårdh 1998; Lundqvist vd. 1996; Hedeager 2001; Hårdh ve Larsson 2002; Skre ve Stylegar 2004). Tipik bir özellik olarak, bu yerlerin birçoğu denizden birkaç kilometre içerdedir, sahilde bulunan bir ya da daha fazla limana bağımlıdır (Fabech 1999). Her ne kadar hâlâ bir tartışma konusu olsa da, bu gibi merkezi yerler daha geniş bir bölgede uygulanan bir tür siyasi ve dini denetim için birer dayanak işlevi görmüş olabilirler; nüfuzlarının çapı o yerin kesinlikle ötesine geçiyordu. Ayrıca bu yerlerin birkaçında, örneğin Skåne'de *Uppåkra*'da (Larsson 2002) ve

Zealand'da *Tissø*'da (Tyr'in gölü anlamına gelir aslında), özel bir bina, pagan bir *vi* olarak kült işlevlerine hizmet ediyordu (Jørgensen 2003; æsir arasında *Týr* savaş tanrısıydı).

Ticaret ve pazar yerleri, kanunların yapıldığı ve kültlerin tesis edildiği merkezler olarak "resmi" işlevlerinin yanı sıra bu merkezi yerler, mücevher, silah, giyim kuşam vs vasıflı zanaat işleri gibi özel işlevlerle, dini uzmanların gerçekleştirdiği özel kült faaliyetleriyle de ilişkiliydi. Bu yerlerde özellikle ayrıcalıklı savaşçılar ve özel muhafızlar ikamet ederdi (Brink 1996; Fabech 1998; Hedeager 2001; Jakobsson 2003). Bazı merkezi yerlerin (örneğin *Gudmel/Lundeborg* ve *Uppåkra*) tarihi 4. yüzyıla uzanır, ama çoğunluğu ancak MS 400'den sonra ortaya çıkmıştır. Bu yerlerin çoğu Ortaçağ boyunca da iktidar ve ekonomik faaliyet merkezleri olarak kalmıştır (İskandinavya'daki yerleşimlerin genel bir değerlendirmesi için bkz. Magnus 2002; Skre 2001).

VİKİNGLERDEN ÖNCE İSKANDİNAVYA

Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sonrasında Merovenjler, onlardan sonra da Karolenjler askeri fetihler, uzak mesafelerle kurulan ittifaklar ve armağanlar verme yoluyla komşu krallıklar karşısında üstünlük kazandılar. Onların siyasal ve ekonomik örgütlenmeleri, merkezi olarak yerelleşmiş üretim merkezleri, pazar yerleri ve *emporia*'yla birlikte İskandinavya'nın küçük krallıklarına yansımıştır. Krallar ve soylular, iktidarda kalmaları için gerekli toplumsal ve törensel yükümlülükleri yerine getirebilmek için lüks mallara daha büyük bir ihtiyaç duyar olmuşlardır. Başta silahlar, mücevherler ve içmeye yarayan gereçler olmak üzere metal eşyalar, arkeolojik kayıtlarda gayet iyi bilinir; oyma ahşap eşyalar, süslü elbiseler ve kürkler, yiyecekler, alkollü içkiler ve benzeri şeyler daha iyi korunmuşlardır, dolayısıyla da o kadar iyi tanınmazlar. Kuzey İskandinavya'daki kaynakların giderek daha yoğun biçimde sömürülmesinin ve Sami nüfusuyla daha yakın bir temas kurulmasının ardında, egzotik hammaddelere duyulan ihtiyaç vardı (Myhre 2003: 91); Kuzey dininin Geç Demir Çağı üzerindeki etkisi bu durumun bir tezahürüdür (Price 2002; Solli 2002). Doğmakta olan İskandinav savaşçı toplumu, ittifaklar ve askeri güce dayalı dinamik ve değişen yapısıyla, toplumsal kurumlar için de büyük tarımsal kaynaklar talep ediyordu. Sürülebilir toprakların yeniden örgütlenmesi, üretim sürecinin yoğunlaşması, kaynak kullanımının genişlemesi, hiyerarşik bir yerleşim yapısı vs bu ihtiyaca cevap veriyordu. Binaların büyük bir yoğunluk gösterdiği, son derece vasıflı metal işçiliği ve ithal lüks mallar da dahil olmak üzere büyük bir kaynak tüketiminin görüldüğü manorlar bu yüzyıllarda gelişti.

Ne var ki, bu arka plana rağmen, ölülerin gömülmesiyle ilgili kanıtlar dikkat çekici derecede azdır. Genel bir ifadeyle, Geç Demir Çağında kremasyon mezarlarının baskın olduğunu, bu yüzden de mezar eşyalarının ağır hasar görmüş olup sadece küçük parçaların korunduğunu söyleyebiliriz. Gelgelelim bu buluntular, İskandinav elitinin zengin bir maddi kültüre sahip olduğu izlenimini doğrular. Bu dönemde, büyük çoğunlukla İskandinav yarımadasına etkileyici mezar anıtlar dikilmiştir. Bu anıtlar Norveç'in güneydoğusunda iç kesimlerde, genelde nehirler ve önemli kara yollarına yakın en iyi tarım bölgelerinde ve kıyıdaki stratejik mevkilerde bulunmuştur. Vestfold'da, çok sayıda büyük höyüğün bulunduğu etkileyici bir gömme yeri olan Borre dikkat çekici bir sit alanıdır; bu höyüklerin ilki MS 600'de, diğerleri yaklaşık MS 900'e kadar uzanan sonraki yüzyıllar içinde yapılmıştır. Borre, Skaldik şiir *Ynglingatal*'da *Ynglingar* hanedanının gömülme yeri olarak anılır. Şiirin iddiasına göre bu hanedan 7 ve 9. yüzyıllar arasında Vestfold'da hüküm sürmüştür (Myhre 1992, 2003). İlk kez Snorri Sturluson 1230'larda *Ynglingatal*'dan bahsederek şiiri kullanmıştır (Myhre 1992: 301). Aynı dönemde İsveç'in Svealand, Götaland ve Medelpad eyaletlerinde benzer höyükler dikilmiştir. Bunlar da kültürel coğrafyanın en verimli bölgelerine yerleştirilmişti. Eski (Gamla) Uppsala kilisesinin yakınlarında, İskandinavya'nın en büyük höyüklerinden üçü bulunmuştur. Bunların hepsi de yaklaşık olarak MS 500'den ve 6. yüzyılın başından kalma kremasyon mezarlarıydı. Mezar eşyalarının parçaları da ölmüş kişinin statüsünü doğruluyordu. Viking Çağında Svea krallarının dinsel ve siyasal merkezi olarak bilinen Uppsala muhtemelen göç döneminden beri böyle bir yer olmuştu. Uppsala yakınlarında Vendel ve Valsgärde'de iki özel gömme yeri bulunmuştur. Buralardaki höyüklerde, Doğu Anglia'da Sutton Hoo'dakine benzer yakılmamış gemi mezarlar ve mezar eşyaları ortaya çıkarılmıştır (Lamm ve Nordström 1983). Mezarların tarihi MS 500 ile 800 arasına uzanıyordu (Arrheinus 1983: 14).

Danimarka'da göç dönemi gömüleri ile 6, 7 ve 8. yüzyıllara ait zengin yerleşimlerden bolca arkeolojik malzeme elde edilmiştir, fakat bu döneme ait mezarlık buluntuları azdır. Gayet iyi donanımlı inhümasyon mezarlıklarının hâlâ mevcut olduğu Bornholm dışında, kremasyon pratiğinin bu dönemlerde kural olduğuna kuşku yoktur (örneğin Jørgensen 1990; Jørgensen ve Nørgård Jørgensen 1997). Danimarka'da dikkat çekici yegâne mezarlık höyüğü Zealand'da 6. yüzyıldan kalma *Old Lejre*'de bulunmaktadır. Saxo Grammaticus, başka yerlerin yanı sıra yaklaşık 1200'lerden kalma *Beowulf* ve *Gesta Danorum*'da da Old Lejre'yi, *Skjoldungs*'un, yani Danimarka kral hanedanlarının göç dönemindeki kraliyet merkezi olarak anmıştır. Yenice kazılıp ortaya çıkarılmış büyük bir manoryal yer-

leşim alanı da erken Danimarka tarihinde Lejre'nin kraliyet merkezi olarak özel bir konuma sahip olduğunu doğrulamaktadır (Christensen 1991; Jørgensen 2003).

Lejre, Geç Demir Çağının kraliyet örgütlenmesini yansıtır. Burada olduğu varsayılan kraliyet tahtı, Borre ve (Gamla) Uppsala kraliyet merkezleri gibi 6, 7 ve 8. yüzyıllardaki oluşum döneminde kurulmuş ve pekişmişti. Yazılı kanıtlar kilit bir tarihsel gerçeklik içerseler de içermeseler de, arkeolojik kanıtlar yaklaşık olarak MS 500'de İskandinavya'nın her tarafında yeni bir siyasi yapının kurulduğunu işaret eder. Köken mitleri, kraliyet şecereleri, mitsel masallar ve efsaneler, bunlarla birlikte hayvan üslubunun sembolik dili bu yeni savaşçı elitin ideolojik olarak dillendirilmesi ve Germen hanedanlarının ortaya çıkışının önkoşulu olarak algılanmalıdır. Bunlar kendilerine özgü biçimlerde bu yeni krallıkların kurulmasında örgütleyici bir rol oynamışlar, ortak kültürel kodları İskandinavya'nın her yerinde göstermeye yaramışlardır.

KAYNAKÇA

Andersen, H. (1998) "Vier og lunde," *Skalk* 1998 (1): 15-27.

Andren, A. (2000) "Re-reading embodied texts – an interpretation of rune stones", *Current Swedish Archaeology*, 8: 7-32.

Andren, A., Jennbert, K. ve Raudvere, C. (yay. haz.) (2004) *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi* (Vägar till Midgård 4), Lund: Nordic Academic Press.

Arrhenius, B. (1983) "The chronology of Vendel graves", J. P. Lamm ve Å. Nordström (yay. haz.) *Vendel Period Studies*, Stockholm: Statens Historiska Museum.

Bazelmans, J. (1999) *By Weapons Made Worthy. Lords, Retainers and their Relationship in Beowulf*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

—— (2000) "Beyond power: ceremonial exchanges in *Beowulf*", F. Theuws ve J.L. Nelson (yay. haz.) *Rituals of Power. From Late Antiquity to the Early Middle Ages*, Leiden: Brill.

Berggren, Å., Hållans, *Minne och myt. Konsten att skapa det förflutna* (Vägar Midgård 5), Lund: Nordic Academic Press.

Brink, S. (1996) "Political and social structures in Early Scandinavia", *Tor*, 28: 235-81.

Bruce-Mitford, R. (1979) *The Sutton Hoo Ship Burial*, Londra: British Museum Publications.

Callmer, J. (1997) "Aristokratisk präglade residens från yngre järnålderen i forskningshistorien och deras problematik", J. Callmer ve E. Rosengren (yay. haz.) *". . . gick Grendel att söka det höga huset . . .": arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder* (Hallands länsmuseers länsmuseers skriftserie 9), Halmstad: Hallands länsmuseer.

Christensen, T. (1991) *Lejre –syn og sagn,* Roskilde: Roskilde Museum.

DeMarrais, E.L., Castillo, J. ve Earle, T. (1996) "Ideology, materialization, and power strategies", *Current Anthropology*, 37: 15-31.

Duczko, W. (yay. haz.) (1993) *Arkeologi och miljögeografi i Gamla Uppsala. Studier och rapporter* (Opia 7), Uppsala: Uppsala Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü.

Earle, T. (1990) "Style and iconography as legitimation in complex chiefdoms", M. Conkey ve C. Hastorf (yay. haz.) *The Use of Style in Archaeology* içinde, Cambridge: Cambridge University Press.

—— (2004) "Culture matters in the Neolithic transformation and emergence of hierarchy in Thy, Denmark: Distinguished lecture", *American Anthropologists*, 106: 111-25.

Enright, M.J. (1996) *Lady with a Mead Cup*, Dublin: Four Court Press.

Fabech, C. (1994a) "Reading society from the cultural landscape: South Scandinavia between sacral and political power", P.O. Nielsen, K. Randsborg ve H. Thrane (yay. haz.) *The Archaeology of Gudme and Lundeborg* içinde, Kopenhag: Akademisk Forlag.

—— (1994b) "Society and landscape: from collective manifestations to ceremonies of a new ruling class", H. Keller ve N. Staubach (yay. haz.) *Iconologia Sacra. Festschrift für Karl Hauck* içinde, Berlin ve New York: de Gruyter.

—— (1998) "Kult og samfund i yngre jernalder – Ravlunda som eksempel", L. Larsson ve B. Hårdh (yay. haz.) *Centrala Platser – Centrala Frågor. En vänbok till Berta Stjernquist* içinde, (Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, no. 28), Lund: Almqvist & Wiksell International.

—— (1999) "Centrality on sites and landscapes", C. Fabech ve J. Ringtved (yay. haz.) *Settlement and Landscape* içinde, Århus: Jysk Arkæologisk Selskab.

Fonnesbech-Sandberg, E. (1985) "Hoard finds from the Early Germanic Iron Age", K. Kristiansen (yay. haz.) *Archaeological Formation Processes* içinde, Kopenhag: The National Museum.

Gaimster, M. (1998) *Vendel Period Bracteates on Gotland. On the Significance of Germanic Art*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Gansum, T. (2004) "Role the bones – from iron to steel", *Norwegian Archaeological Review*, 37: 41-57.

Geary, P.J. (2003) *The Myth of Nations. The Medieval Origins of Europe*, Princeton ve Oxford: Princeton University Press.

Geisslinger, H. (1967) *Horte als Geschichtsquelle: dargestellt an den völkerwanderungs- und merowingerzeitlichen Funden des südwestlichen Ostseeraumes* (Offa-Bücher 19), Neumünster: Wachholtz.

Glosecki, S.O. (1989) *Shamanism and Old English Poetry* (Garland reference library of the humanities 905), New York ve Londra: Garland Publishing.

Haaland, R. (2004) "Technology, transformation and symbolism: ethnographic perspectives on European iron working", *Norwegian Archaeological Review*, 37: 1-19.

Hårdh, B. (yay. haz.) (2003) *Fler fynd i centrum* (Uppåkrastudier 9), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Hårdh, B. ve Larsson, L. (yay. haz.) (2002) *Central Places in the Migration and Merovingian Periods.*

Papers from the 52nd Sachsenssymposium Lund, August 2001 (Uppåkrastudier 6), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Haseloff, G. (1981) *Die germanische Tierornamentik der Volkerwanderungszeit*, 3 cilt, Berlin ve New York: de Gruyter.

Hedeager, L. (1991) "Die dänischen Golddepots der Völkerwanderungszeit", *Frühmittelalterliche Studien*, 25: 73-88.

—— (1992) *Iron-Age Societies. From Tribe to State in Northern Europe, 500* bc *to* ad *700*, Oxford: Blackwell.

—— (1997) *Skygger af en Anden Virkelighed. Oldnordiske myter*, Kopenhag: Samleren.

—— (1998) "Cosmological endurance: pagan identities in early Christian Europe", *Journal of European Archaeology*, 3: 383-97.

—— (1999) "Sacred topography: depositions of wealth in the cultural landscape", A. Gustafsson ve H. Karlsson (yay. haz) *Glyfer och arkeologiska rum. In honorem Jarl Nordbladh* içinde (Gotarc Series A:3), Gothenburg: Gothenburg Üniversitesi.

—— (2000) "Europe in the Migration Period: the formation of a political mentality", F. Theuws ve J.L. Nelson (yay. haz.) *Ritual of Power. From Late Antiquity to the Early Middle Ages* içinde, Leiden: Brill.

—— (2001) "Asgard reconstructed? Gudme – a ‹central place' in the North", M. De-Jong ve F. Theuws (yay. haz.) *Topographies of Power in the Early Middle Ages* içinde, Leiden: Brill.

—— (2003) "Beyond mortality: Scandinavian animal style ad 400–1200", J. Downes ve A. Ritchie (yay. haz.) *Sea Change. Orkney and Northern Europe in the Later Iron Age* ad *300–800*, Angus: The Pinkfoot Press.

—— (2004) "Dyr og andre Mennesker – mennesker og andre dyr. Dyreornamentikkens transcendentale realitet", A. Andren, K. Jennbert ve C. Raudvere (yay. haz.) *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi* içinde (Vägar till Midgård 4), Lund: Nordic Academic Press.

—— (2005) "Scandinavia (*c.* 500–700 a.d.)", P. Fouracer (yay. haz.) *The New Cambridge Medieval History* içinde, birinci cilt, Cambridge: Cambridge University Press.

Helms, M.W. (1993) *Craft and the Kingly Ideal. Art, Trade and Power*, Austin: University of Texas Press.

Herbert, E. (1984) *Red Gold of Africa*, Madison: University of Wisconsin Press.

—— (1993) *Iron, Gender and Power*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Herschend, F. (1979) "Två studier i ölandska guldfynd. I: Det myntade guldet, II: Det omyntade guldet", *Tor*, 18 (1978–9): 33-294.

—— (1993) "The origin of the hall in South Scandinavia", *Tor*, 25: 175-99.

—— (1995) "Hus på Helgö", *Fornvännen*, 90: 222-8.

—— (1997a) *Livet i hallen* (Opia 14), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

—— (1997b) "Striden om Finnsborg", *Tor*, 29: 295-333.

—— (1998) *The Idea of the Good in Late Iron Age Society* (Opia 15), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

—— (1999) "Halle", *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 13: 414 25.

Hill, C. (2003) *Origins of the English*, Londra: Duckworth.

Hines, J. (1984) *The Scandinavian Character of Anglian England in the pre-Viking Period* (BAR: British archaeological reports. British Series 124), Oxford: BAR.

—— (1989) "Ritual hoarding in Migration-Period Scandinavia: a review of recent interpretations", *Proceedings of the Prehistoric Society*, 55: 193-205.

Høilund Nielsen, K. (1997) "Retainers of the Scandinavian kings: an alternative interpretation of Salin's Style II (Sixth–Seventh Centuries ad)", *European Journal of Archaeology*, 5: 151-69.

Holand, I. (2001) *Sustaining Life. Vessel Import to Norway in the First Millennium AD* (AmS Skrifter 17), Stavanger: Arkeologisk museum.

Jakobsson, A.H. (2003) *Smältdeglars harskare och Jerusalems tillskyndare* (Stockholm Studies in Archaeology 25), Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Jakobsson, M. (1997) "Burial layout, society and sacred geography", *Current Swedish Archaeology*, 5: 79-98.

Jennbert, K., Andren, A. ve Raudvere, C. (yay. haz.) (2002) *Plats och Praxis. Studier av nordisk förkristen ritual* (Vägar till Midgård 2), Lund: Nordic Academic Press.

Jesch, J. (yay. haz.) (2002) *The Scandinavians from the Vendel Period to the Tenth Century. An Ethnographic Perspective*, Woodbridge: Boydell.

Johansen, B. (1996) "The transformative dragon: the construction of social identity and the use of metaphors during the Nordic Iron Age", *Archaeology*, 4: 83-102.

Jørgensen, L. (1990) *Bækkegård Bornholm, Two Centuries from the Late Iron Age on Bornholm*, Kopenhag: Akademisk Forlag.

—— (2003) "Manor and market at lake Tissø in the Sixth to the Eleventh Centuries: the Danish 'productive' sites", T. Pestell ve K. Ulmschneider (yay. haz.) *Markets in Early Medieval Europe. Trading and 'Productive' Sites, 650–850* içinde, Bollington: Windgather Press.

Jørgensen, L. ve Nørgård Jørgensen, 1997) *Nørre Sandegård Vest. A Cemetery from the 6th–8th Centuries on Bornholm*, Kopenhag: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.

Kaliff, A. (2001) *Gothic Connections* (Opia 26), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

Karlsson, L. (1983) *Nordisk Form. Om djurornamentik*, Stockholm: Statens Historiska Museum.

Kristoffersen, S. (1995) "Transformation in Migration Period animal art", *Norwegian Archaeological Review*, 28: 1-17.

—— (2000a) *Sverd og Spenne. Dyreonamentik og social kontekst*, Kristiansand: Høyskoleforlaget.

—— (2000b) "Expressive objects", D. Olausson ve H. Vandkilde (yay. haz.) *Form, Function and Context* içinde, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Lamın, J.P. ve Nordstrōm, H.A. (yay. haz.) (1983) *Vendel Period Studies* içinde, Stockholm: Statens Historiska Museer.

Larsson, L. (2002) "Uppåkra – research on a central place. Recent excavations and results", B.

Hårdh ve L. Larsson (yay. haz.) *Central Places in the Migration and Merovingian Periods* içinde (Uppåkrastudier 6), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Larsson, L. ve Hårdh, B. (yay. haz.) (1998) *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under järnåldern. En vanbok till Berta Stjernquist*

(Acta Archaeologica Lundensia, Ser. in 8°, no. 28), Lund: Amqvist & Wiksell International.

Lindstrøm, T.C. ve Kristoffersen, S. (2001) "Figure it out! Psychological perspectives on perception of Migration Period animal art", *Norwegian Archaeological Review*, 34: 65-84.

Lund Hansen, U. (1992) "Die Rortproblematik im Licht der neuen Diskussion zur Chronologie und zur Deutung der Goldschätze in der Volkerwanderungszeit", K. Hauck (yay. haz.) *Der historische Horizont der Götterbild-Amulette aus der Übergangsepoche von der Spätantike zum Frühmittelalter* içinde (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philol.-hist. Klasse 3:200), Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

Lundqvist, L., Lindeblad, K., Nielsen, A.-L. ve Ersgard, L. (1996) *Slöinge och Borg: stormansgårdar i öst och väst* (Raä. Arkeologiska Undersökningar. Skrifter 18), Stockholm: Raä.

Magnus, B. (2001) "The enigmatic brooches", B. Magnus (yay. haz.) *Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms* içinde, Stockholm: KVHAA.

—— (2002) "Dwellings and settlements: structure and characteristics", J. Jesch (yay. haz.) *The Scandinavians from the Vendel Period to the Tenth Century* içinde, Woodbridge: Boydell.

Melheim, L., Hedeager, L. ve Oma, K. (yay. haz.) (2004) *Mellom Himmel og Jord* (Oslo Archaeological Series 2), Oslo: Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo.

Munch, G.S., Johansen, O.S. ve Roesdahl, E. (yay. haz.) (2003) *Borg in Lofoten. A Chieftain's Farm in North Norway* (Arkeologisk Skriftserie 1), Trondheim: Tapir.

Myhre, B. (1992) "The royal cemetery at Borre, Vestfold: a Norwegian centre in a European periphery", M. Carver (yay. haz.) *The Age of Sutton Hoo* içinde, Woodbridge: Boydell.

—— (2003) "The Iron Age", K. Helle (yay. haz.) *The Cambridge History of Scandinavia*, Cambridge: Cambridge University Press.

Näsman, U. (1984) *Glas och handel i senromersk tid och folkvandringstid* (Aun 5), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

—— (1991) "Sea trade during the Scandinavian Iron Age: its character, commodities, and routes", O. Crumlin-Pedersen (yay. haz.) *Aspects of Maritime Scandinavia AD* 200–1200, Roskilde: Vikingeskibshallen.

—— (1999) "The Etnogenesis of the Danes and the making of a Danish kingdom", T. Dickinson ve D. Griffiths (yay. haz.) *The Making of Kingdoms* (Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History 10), Oxford: Oxford Üniversitesi Arkeoloji Komitesi.

Newton, S. (1993) *The Origins of Beowulf and the Pre-Viking Kingdom of East Anglia*, Woodbridge: D.S. Brewer.

Nielsen, P.O., Randsborg, K. ve Thrane, R. (yay. haz.) (1994) *The Archaeology of Gudme and Lundeborg*, Kopenhag: Akademisk Forlag.

Orchard, A. (2002) *Cassell's Dictionary of Norse Myth and Legend*, Londra: Cassell.

Price, N.S. (2002) *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia* (Aun 31), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

Raudvere, C. (2001) "Trolldom in early medieval Scandinavia", K. Jolly, C. Raudvere ve E. Peters, *Witchcraft and Magic in Europe. The Middle Ages* içinde, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

—— (2003) *Kunskap och insikt i norrön tradition: mytologi, ritualer och trolldomsanklagelser* (Vägar till Midgård **3**), Lund: Nordic Academic Press.

Roe, P.G. (1995) "Style, society, myth, and structure", C. Carr ve J.E. Neitzel (yay. haz.) *Style, Society, and Person* içinde, New York ve Londra: Plenum Press.

Roth, H. (1979) *Kunst der Völkerwanderungszeit*, Frankfurt am Main: Propyläen Verlag.

Salin, B. (1904) *Die altgermanische Thierornamentik*, Stockholm ve Berlin: Asher & Co.

Simek, R. (1996) *Dictionary of Northern Mythology*, Cambridge: D.S. Brewer.

Skre, D. (2001) "The social context of settlement in Norway in the first millennium AD", *Norwegian Archaeological Review*, 34: 1-12.

Skre, D. ve Stylegar, F.-A. (2004) *Kaupangen i Skringssal. Vikingenes by*, Oslo: Universitetets Kulturhistoriske Museum.

Solli, B. (2002) *Seid. Myter, sjamanisme og kjønn i vikingenes tid*, Oslo: Pax.

Speake, G. (1980) *Anglo-Saxon Animal Art and its Germanic Background*, Oxford: Clarendon Press.

Watt, M. (1999) "Gubber", *RGA* 13: 132-42.

Wiker, G. (1999) "Gullbrakteatene – i dialog med naturkreftene. Ideologi og endring sett ilys av de skandinaviske brakteatnedleggelsene", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Oslo Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.)

2

HUKUK VE TOPLUM

Viking İskandinavya'sında siyasi oluşumlar ve hukuk gelenekleri

Stefan Brink

ERKEN SİYASİ OLUŞUMLAR VE TARİH ÖNCESİ EYALETLER

Viking Çağında İskandinavya, nihayet ülke sınırları belli, birleşmiş krallıklar ya da devletlerin kurulmasına doğru ilerlemiştir. Bu yönde elimizde yazılı kanıtlar bulunmasa da Danimarka, Norveç ve İsveç'in büyük krallıklar haline gelmesinden önce birkaç krallığın ya da siyasi oluşumun bulunduğunu varsaymamız gerekiyor. Birinci bin yıl başında klasik yazarların değinilerinden, Jordanes'in yaklaşık MS 500'den kalma, Gotların tarihini anlattığı eseri *Getica*'da bahsettiklerinden İskandinavya'da birkaç halkın (*gens*) var olduğunu biliyoruz. Bu halkların çoğu tanımlanabilir, coğrafi yerleşimleri verilebilir: Örneğin *theustes*, Tjust adlı küçük eyalette yaşayan insanlar olsa gerektir; *finnaithi* Finnveden'de yaşayanlardır; *ostrogothae* Östgötar, yani Güney İsveç'in tamamında yaşayanlar; *raumairiciae* Romerike'de yaşayanlar; *grannii* Grenland'da yaşayanlar; *ranii* de *Ranriki*'de yaşayanlardır. Son iki grup ortaçağ Norveç'inde bulunuyordu.

Bugün *landskap* denilen, tarih öncesi devirlerde *land* olarak anılan İskandinavya eyaletleri kesinlikle tarih öncesine aittir, Viking Çağında hiç kuşkusuz varlıklarını sürdürmüşlerdi, muhtemelen de tarihleri bu çağdan öncesine uzanıyordu. Örneğin *Jämtland* isminin Frösön rün taşında **eotalont** (J RS1928: 66) diye, Norveç'teki Hadeland'ın da Dynna rün taşındaki yazıtta **haþalanti** olarak anıldığını görürüz; iki rün taşının da tarihi 11. yüzyıla uzanmaktadır.

Bu kitabın başka yerlerinde de belirtildiği üzere, Danimarka ve Norveç 10. yüzyılda büyük krallıklar haline gelmeye başlamıştır (bkz. Roesdahl, bölüm 48, Krag, aşağıda 47. bölüm). Ne var ki devlet oluşumu birkaç yüzyılı kapsayan bir süreçtir. Bugün birçok araştırmacı Danimarka'da daha küçük birkaç siyasi oluşumun, yani *land*'ın daha 8. yüzyılda birleşerek bir krallık oluşturduğu inancındadır (örneğin Olsen 1999: 23-37; Näsman

1999, 2000). Norveç'te daha küçük siyasi oluşumların, yani *land*'ların, özellikle de deniz kıyısında olanların denetimi, 10. yüzyıl başında apaçık bir mücadele konusuydu. "Kuzey Yolu", daha açık bir deyişle kıyı yolu üzerindeki siyasi oluşumlar bir kralın denetimi altında toplanmış, böylece *Norway* ismi ortaya çıkmıştı. Oysa İsveç, bütün Ortaçağ boyunca, farklı eyaletlerden oluşan, gayet konfedere bir krallık olarak kalmıştı (İsveç dilinde *land* tekil, *länder* çoğuldur) (bkz. Lindkvist, aşağıda 49. bölüm).

Yazılı kaynakların eksikliği yüzünden cevaplaması son derece zor olan ilginç soru, *land*'ların, bu küçük siyasi oluşumların toplumsal dayanağının ne olduğu sorusudur. İskandinavya'nın, Anglo-Sakson İngiltere ve erken İrlanda'da rastlanan örneklere benzer bir durumu paylaşması, küçük krallıklar, derebeylikler, kısa ömürlü büyük krallıklardan oluşması olasıdır. Ne var ki elimizde İskandinavya hakkında yazılı kaynaklar bulunmadığından, bu olası derebeyleri, küçük krallar, krallar ve "büyük krallar"ın isimlerini bilmiyoruz. Dolayısıyla da Jordanes'in *ranii* (yani *Ranriki*'de yaşayan halkın) kralı olarak Kral Roþulf'tan bahsetmesi ("uzun yıllar önce değil, Roþulf'un krallığı altındaki *ranii*") çok önemli bir hal alır. Böylece Viking Çağı öncesinde İskandinavya'nın Anglo-Sakson İngiltere'ye ya da küçük krallıklar ya da siyasi oluşumların bir kral, *dróttinn*, *jarl* ya da başka bir liderin denetiminde olduğu Eski İrlanda'da *tuath* sistemine çok benzer bir yapı göstermesi imkân dahilinde bir varsayım olarak görülür.

Bu küçük *land*'ların toponimik analizi, ayrıca daha sonraki yazılı kaynaklara dayanarak kurabildiğimiz bilgiler, bu toplulukları bir arada tutan şeyin görünüşe bakılırsa ortak bir hukuk geleneği olduğunu gösterir. *Land*'larda (genellikle *þing*, þingbrekka, þingløt, þingberg, þingmót, þingvall/*vǫllr*, þjóðstefna, þjóðarmâl, þjodarlyng, *vall/vǫllr/vellir*, *liung/lyng*, *løt*, *haugr*, *fylkishaugr*, *lǫgberg* denen) odak noktalarını, dolayısıyla höyükleri, tepecikleri ya da toplanmaya uygun düzlük alanları, insanların hukuksal tartışmalar için bir araya geldiği yerleri ve yerleşimleri yeniden kurgulama yönünde girişimlerde bulunulmuştur (Brink 2003a, b, 2004). Bu hukuksal cemaatlerin, 19 ve 20. yüzyıl başındaki inanışa göre, eşitlikçi bir köylü toplumunda iş görmediği, onun yerine krallar, derebeyleri, özgür köylüler, muhtemelen (yarı özgür) kiracılar ve kira geliri sahiplerinin, en altta da kölelerin bulunduğu hiyerarşik bir toplumda iş gördüğü kesinlikle açıktır. Bu durumda sorumuz şudur: þing meclisi kimin denetimindeydi? Bir kralın mı yoksa bir derebeyinin mi? Yoksa "halk" mı önemliydi? Meclis başkanı nasıl bir rol oynuyordu, topluluk içinde bu göreve nasıl geliyordu? Bu mevkii "alan" bir derebeyi miydi, yoksa bu göreve seçiliyor muydu (böyleyse toplumun üst tabakalarından geldiği kesin miydi)? Büyük olasılıkla biri þing meclisini denetliyor, hatta ona "sahip oluyordu."

Ama pratikte hiçbir yazılı kaynak bulunmadığından, elimizdeki az sayıda yazılı kaynağa, toponimi ve coğrafya analizlerine, Eski İzlanda edebiyatı analizlerine, erken ortaçağ belgelerine, Frenk, Anglo-Sakson ve İrlanda kültürleriyle karşılaştırmalara dayanarak olası modeller kurmak zorundayız. Elimizdeki önemli bir bilgi, Viking Çağı toplumunun, daha doğrusu toplumlarının hukuksal toplumlar olduğu, *lǫg* (*law* [kanun], OE *lagu* < Proto-Nordik **lagu*-) sözcüğünün bu dönemde İngiliz diline girmiş olmasının bu yönde apaçık bir kanıt oluşturduğudur.

İSKANDİNAVYA'DA EYALET KANUNLARI

İskandinavya'da yazılı en erken kanunların tarihi yüksek ve geç Ortaçağ'a (kabaca 11 ve 14. yüzyıl arasına) uzanır. Bu kanunların Kıta Avrupası'nda Frenklerin (örneğin *Lex Salica*), Lombardların, Bavyeralıların, Anglo-Saksonların vs kanunları gibi Germen kanunlarıyla (*leges barbarorum*) aynı gelenekten doğduğunu düşünmek gerekir; gerçi bu kanunlar İskandinavya'da olduğundan daha erken bir tarihte yazıya dökülmeye başlanmıştır. Kıta Avrupası kanunlarının hepsi de (ilkesel olarak) Latince yazılmıştı. Anglo-Sakson krallar ve İskandinav eyaletlerinin kanunlarıysa, ilginçtir, konuşma dilinde yazıya dökülmüştü.

İskandinavya kanunları Viking Çağına ait metinler değildir. Dolayısıyla İskandinavya'daki bu erken eyalet kanunlarıyla ilgili tartışmada başlıca meselelerden biri, bunların daha önceki (yani Viking Çağına ait) hukuk geleneklerini ne ölçüde yansıttığına, esasen Roma ve Kanon hukukuna dayalı ortaçağ hukuk ideolojisini yansıtmaktan öteye geçip geçmediklerine karar vermek olmuştur. Bu da şu soruyu doğurur: Bu kanunlar sözel olarak aktarılmış, daha sonra yazıya dökülmüş hukuk gelenekleri ve âdetleri miydi, yoksa hukuk kanunlarını Kıta Avrupası'ndaki hukuksal şablonlara dayandıran siyasi temsilcilerin Ortaçağ'da çıkardıkları kanunlar, yaptıkları yasal düzenlemeler miydi? 19 ve az çok 20. yüzyılın ortasına kadar benimsenen ortak duruş, ilkesel olarak bu seçeneklerin ilkinden yanaydı, oysa bugün İskandinavya'daki eyalet kanunlarının Kıta Avrupası'na özgü kanunlar ve yargı usullerinde güçlü bir temeli olduğu ve Ortaçağ'ın hukuk ideolojisini yansıttığı yönünde sağlam bir fikir birliği oluşmuş gibi görünmektedir. Bugün araştırmacılar ortaçağ İskandinav kanunlarını ortaçağ Kıta Avrupası (ve Roma ile Kanon) hukuku ile karşılaştırıp Kıta Avrupası'nın İskandinav kanunları üzerindeki etkisini kanıtlamaya çalışmakla (hâlâ) çok fazla meşguller.

Bunun sonuçlarından biri, son dönemdeki tartışmalarda eyalet kanunları çerçevesinde Kilise kanunlarına (Eski Kuzey dilinde *Kristinn réttr*, Eski İsveççe *Kirkiu balker*), elbette ki Kanon ve Kıta Avrupası hukukunda

bir temeli olan hukuk kurallarına odaklanılması olmuştur. Son yıllarda yapılan birkaç çalışmada, hukukun diğer kısımları, örneğin küçük köylerde komşular arasındaki davranışlar (*Viþerboa balker*), kırsal sistem, sürülebilir arazilerin ve otlakların (*Iorþar balker*) korunması vs analiz edilmiştir (bir istisna Hoff'tur, 1997, 2006). Bu örneklerde, eski yerel âdetlere rastlanması olasılık dışı görülmemelidir.

Ortaçağ İskandinav kanunlarının tarih öncesi bir hukuk toplumunu yansıtan (hiç kuşkusuz İskandinav eyalet kanunlarıyla Kıta Avrupası hukuku arasında daha fazla bağlantı bulunacaktır), yazıya dökülmüş sözel hukuk olduğunu söyleyen daha önceki baştan savma, eleştirellikten uzak görüşlere 1950'lerden itibaren gösterilen büyük tepki sayesinde bugün öyle bir durumda bulunuyoruz ki, soruyu tamamen tersine çevirmenin, kanunlarda geleneksel bir sözlü hukuk toplumundan gelmiş olabilecek kalıntılar, daha önceki bir dönemden sızmalar bulunuyor mu diye sormanın vakti gelmiştir.

Tarihçi Elsa Sjöholm (1988) İskandinavya'daki eyalet kanunlarının ortaçağ hukukunu yansıttığını, tarih öncesine ait daha önceki bir hukukun izlerini sürmenin mümkün olmadığım en ısrarla ilan eden araştırmacılardan biri olmuştur. Sjöholm'un ortaçağ kanunlarında daha erken dönemlere ait izlerin bulunması konusunda olumsuz bir yaklaşım benimsemesi, geçen yıllarda eyalet kanunlarına ilgi gösterilmemesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Ne var ki az sayıda araştırmacı ortaçağ öncesi İskandinavya'da hukuk ve hukuksal uygulamaları tartışmayı sürdürmüştür. Bunların başında da Danimarkalı hukuk tarihçisi Ole Fenger (1971, 1983, 1987, 1991) gelir, ama Peter Foote (1987), Bo Ruthström (1988), Martina Stein-Wilkeshuis (1982, 1986, 1991, 1993, 1994, 1998), Anette Hoff (1997, 2006), Birgit Sawyer (1997) ve Stefan Brink'in (1996, 2003a) çalışmaları da örnek verilebilir; ayrıca Sverre Bagge (1989, 2001), Jan Ragnar Hagland ve Jørn Sandnes'in (1994: ix ve devamı), Magnus Rindal'in (1994) çalışmalarıyla karşılaştırmalar yapılabilir. Son dönemde Kopenhag'da bir araştırma grubunun çalışmaları (Ditlev Tamm, Michael Gelting, Helle Vogt, Per Andersen; krş. Tamm ve Vogt 2005) ortaçağ kanunlarına ilgiyi canlandırmıştır.

İZLANDA SAGALARINDA TARİH ÖNCESİ HUKUK GELENEKLERİNİN İZLERİ BULUNUR MU?

Snorri Sturluson'un İzlanda sagaları derlemesi *Heimskringla*'da, Svear halkı arasından çıkmış hukukçu Thorgny ile Svear halkının Uppland'm bir alt eyaleti olan Uppsala'daki meclisi (Óláfs saga ins helga, 78. bölüm) hakkında anlattığı meşhur bir hikâye vardır. Snorri'ye göre Thorgny'nin a-

taları da kuşaklar boyunca hukukla uğraşmıştı. Thorgny zengin, önemli ve bilge bir adam olarak tanınıyordu, büyük bir askeri koruma birliği (*hirð*) vardı. Aynı bölümde Snorri, Uppsala þing'indeki bir meclis toplantısını betimler (80. bölüm): "İlk gün, þing açıldığında, kral Olafr koltuğuna oturdu, *hirð*'i de çevresini aldı. þing'in diğer tarafında (Västergötland'dan) *jarl* Rǫgnvaldr ile Thorgny bir koltuğa oturdu, onların önüne de *jarl*'ın *hirð*'i ile Thorgny'nin korumaları yerleşti. Koltuğun arkasında bir çember halinde köylü topluluğu duruyordu." Thorgny'nin topluluğa hitaben yaptığı ikna edici konuşmanın ardından insanlar silahlarıyla gürültü çıkardılar: "þâ gerði lyðrinn þegar vápnabrak ok gny mikinn" (sonra insanlar silahlarını çarptılar ve gürültü çıkardılar).

Óláfs saga ins helga'da Vâstgötar halkından açıkgöz bir hukukçu olan Skara'lı Emundr'un da hikâyesi vardır. Emundr, Västergötland'da *jarl* Rǫgnvaldr'dan sonra en etkili kişidir. Bahsi geçen bölümde Emundr, Uppsala'da İsveçlilerin kralıyla, Götar hukuku ile Svear hukukunun farklı olmasından kaynaklanan bir sorunu çözmek için bir toplantı yapar: "er lǫg vár greinir ok Upsala-lǫg" (bizim kanunumuz ile Uppsala kanunları farklı olduğunda). Yani en azından 13. yüzyılda Snorri'ye göre, 11. yüzyılda Västgötar ile Svear'ın kendi hukukları vardır. Bu elbette ki ortaçağ edebiyatıdır, hikâyeleri neyse öyle görmek zorundayız, edebi kurgular olarak; ama Snorri ile diğerlerinin ifadelerini, bahsettikleri ayrıntıları, edebi sagalar dışında başka kaynaklardan edindiğimiz bilgilerle değerlendirebilirsek, saga yazarlarını tarihsel gerçekliğe daha fazla bağlı kalarak dinleyebiliyor olmamız gerekir.

Bildiğimiz kadarıyla, erken İskandinavya'da þing meclislerinde görüş bildirmek için silahlarla gürültü çıkarmanın bir âdet olduğu aşikâr görünmektedir. Danelaw'da *wapentakes* bölümleri bize bu bilgiyi verir, ama bu âdet çok daha sonraki tarihlere ait Magnus Lagabøter Kanunu'nda da (*landslǫg*) (I:5; NGL 1: 409) geçmektedir. Burada þing meclisinde, *lǫgrétta'nın*, yani yargıçların oturduğu işaretlenmiş ve çukur açılmış yerin dışında dikilen insanlar silahlarını çarparak ya da havaya kaldırarak (*vápnatak* ya da þingtak) rıza göstermedikçe bir hükmün hukuken geçerli olmadığı söylenir.

Egill Skallagrimsson sagasının meşhur bir bölümünde, Norveç'in batısındaki Gula þing şöyle betimlenir: "Meclisin kurulduğu yerde düz bir alan vardı, fındık ağacından direkler burada bir halka halinde çakılmış, direklerin dört bir tarafı iplerle çevrilmişti. Bunlara kutsanmış şeritler (*vébǫnd*) deniyordu. Halkanın ortasında yargıçlar oturuyordu." Bu anlatı ne kadar doğru olabilir? Yazarın hiçbir tarihsel gerçekliği olmayan kurgusal edebi uydurması olarak görmezden mi gelinmelidir? Büyük bir olası-

lıkla hiç de öyle değildir. Gulathing Kanunu'nda (91. bölüm) þing yerinin yuvarlak olması gerektiği söylenir (þinghringr; krş. Robberstad 1937: 198; Schledermann 1974: 374). Erken Frostathing Kanunu'nda da (1:2) *vébǫnd* sözcüğü kullanılır; bütün *fylki*'lerden ârmenn'in (nezaretçiler) *lǫgrétta*'da insanların durduğu yeri *vébǫnd*'la çevrelemesi gerektiği söylenir. Faroe Adaları'ndan *Hundabrævið*'de *vébǫnd* sözcüğü *lǫgþing*'le aynı bağlamda kullanılır: *Var þetta gort a logþingi innan vebanda* (Barnes 1974: 386), "Bu kutsal şeritler içinde hukuk þing'inde yapıldı." Son olarak, *vébǫnd* sözcüğünün kullanımıyla ilgili yasal düzenlemeler Magnus Lagabøter'in *landslǫg* (3:2) ve *bylǫg*'unda da (şehir hukuku) (3:2) bulunur. Egill sagasında belirtildiği üzere, *vébǫnd*'un sıkılaştırılması için fındık ağacından direklerin kullanılması da gerçeğe dayanıyor olabilir. Bu âdet örneğin 8. yüzyıldaki Frenk Kanunu'ndan (*Lex Ribuaria* 67:5) bilinir.

ÞİNG YERİ

Viking Çağı İskandinavya'sında hukuk meclislerinin var olduklarını kesinlikle biliyoruz (bkz. Jesch 1998). Stockholm'ün hemen kuzeyinde Täby bölgesinde bulunan Bällsta rün anıtı, döneme ait meşhur bir kanıt parçasıdır. Burada dikili iki rün taşında şu sözler okunabilir: **[ulfkil] uk arkil uk kui þir kariþu iar þikstaþ**, "Ulkvel ve Arnkel ve Gye burada bir þing yeri (þingstaðr) yaptı (Jansson 1977: 121). İsveç'teki yer isimleri ve rün taşlarından da başka birkaç þing yeri bilinmektedir (bkz. Brink 2003a, b, 2004). Arkeolojik kazılardan elde edilen verilerle de þing yerlerini yeniden kurgulamak mümkündür. Son yıllarda en şaşırtıcı kazılardan biri İzlanda'da Reykjavík'in dışında Þingnes'te yapılan kazı olmuştur. Burası Yerleşim Kitabı'nda bahsi geçen meşhur *Kjalarnesþing*'in yeri olabilir. İzlanda'nın ilk yerleşimcisi Ingólfur Arnason'un oğlu Þorsteinn Ingólfsson'un kurduğu bu þing, MS 930'a kadar hiçbir kanun koyucu niteliği olmadan bir tür genel meclis vazifesi görmüş olabilir. Bunun işaretlerinden biri, Kjalarnes şeflerinin ve Þorsteinn Ingólfsson'un soyundan gelenlerin onursal *Allsherjargoði*, baş kabile şefi unvanına sahip olmalarıydı; bu unvana sahip kişinin görevi her yıl Thingvellir'de toplanan Ulusal Meclis'i kutsamaktı. Yerleşim Kitabı'ndan ve Ari'nin İzlandalılar Kitabı'ndan edindiğimiz tek tük bilgiler dışında, Kjalarnes'teki þing meclisi hakkında pek az şey bilinmektedir. Dolayısıyla Þingnes yakınlarındaki Elliðavatn'da son dönemde yapılan arkeolojik kazıların muhtemelen bu ilk toplantı yerini ortaya çıkarmış olması çok ilginçtir (Guðmundur Ólafsson 1987). Bu durumda İskandinavya'daki þing kurumu ne kadar eskidir? Bu konuda kesin bir şey söyleyemiyoruz. Ne var ki Per Sveaas Andersen, bir "Stand der Forschung" makalesinde (1974: 347), bu kurumun

tarihinin Erken Demir Çağına (yani MS 600 öncesine) uzanmasını akla yatkın bulduğunu belirtir.

İSKANDİNAVYA'DA TARİH ÖNCESİ HUKUK KALINTILARINA RASTLANIR MI?

İskandinavya'daki en eski hukuk kaynaklarına ilişkin bir analiz için apaçık bir başlangıç noktası, örneğin İzlanda kanun koleksiyonu *Grágás*'taki *Baugatal*, yani yaralanmalara karşılık ödemede bulunma ve ödeme kabul etme yükümlülüğünü düzenleyen kurallar olabilir. Arkaik sözcüklerle dolu olsa da, bu kanun maddesinin hiç kullanılıp kullanılmadığı çok şüpheli, hayli tartışmalı, hatta kesinlikten uzaktır (bkz. Barlau 1981; Sawyer 1982: 44; 1987; Meulengracht Sørensen 1992: 169 ve devamı; Jesch 1998).

Başka bir başlangıç noktasıysa, 12. yüzyıl sonlarına ait el yazmalarında bulunan, ama bunların ikisinde yaşlı Knut'un devrinden kalma olduğu söylenen (anlaşıldığı kadarıyla Büyük Canute'un devrinden, yani 11. yüzyıl başından kalan) Eski Danca "Vederlov" (*Witherlogh*), yani kralın *hirð*'sunun ceza kanunu olabilir. Ne var ki bu kanun da köken ve tarih olarak çok sorunludur (Kroman 1975; Fenger 1983: 63; krş. Hjärne 1979: 151-208).

Eski İsveç dilindeki *Hednalagen*, yani "Pagan Kanunu"nun da, bu kanun parçasının başlığının gösterdiği üzere çok eski olduğu varsayılır. *Hednalagen*'ın yazılı olduğu kodeks 13. yüzyıl ortasına aittir, ama asıl kanunun hangi tarihe ait olduğu bilinmez. Bu kanun *einvigi*'yi, anlaşmazlıkların dövüşle çözülmesini düzenler, ama bazı deyişlerin çok arkaik olduğu görülmektedir (bkz. Nelson 1944: 57; Ståhle 1954: 130 ve devamı; Wessén 1968: 51).

Peter Foote ilginç bir çalışmasında (1987: 63) İzlanda *Grágás*'ını, özellikle de *Landabrigðisþáttr* ve *Rekaþáttr*'ı inceler, kanunun bu kısımlarının 11. yüzyıla ait olması gerektiği sonucuna varmıştır. *Grágás*'ın diğer kısımlarının da en az bu kadar eski, hatta belki de daha eski olması, yani Hıristiyanlık öncesi dönemden kalmış olması gerektiğini de söyler (krş. Meulengracht Sørensen 1992: 112 ve devamı).

Eyalet kanunlarının, çıktıkları farklı eyaletlerde (*land*) daha eskiye dayanan kökleri (sözcükler, parçalar, hatta kanun maddeleri) bulunduğuna, bunların da 12 ya da 13. yüzyıldan öncesine uzandığına inanmamız için gerekçeler mevcuttur. Eyalet kanunlarının 12 ve 14. yüzyıllar arasında yazılı hale getirilip düzenlenmesi sürecinde, elbette ki Kıta Avrupası hukuku, yargı usulleri ve hukuk bilgisi yeni ürünün dayanağı olarak kullanıldığı gibi, kanunların başka bölgelere aktarımında da rol oynamıştır; örneğin Hälsinge Kanunu pratikte Uppland Kanunu'nun bir kopyasıdır.

Bu olgular şüphesiz ortaya çıkarılmıştır. Ne var ki, kanunlarda daha eski katmanların ve ayrıntıların izinin sürülmesi için, *farklı olan* şeylere bakmak gerekir. Örneğin Hälsinge Kanunu Uppland Kanunu'ndan idari yapıyı almıştır, ama Uppland Kanunu'na tümüyle yabancı bir terminoloji kullanmıştır (belli ki korumuştur!) ki bunun da bir açıklaması olması gerekir.

FORSA RÜN HALKASI: İSKANDİNAVYA'DA EN ESKİ KANUN

Viking toplumunun bir tür hukuk toplumu olduğu besbellidir, bu konuda şüpheye yer yoktur, ama bunun izlerini bulup yeniden kurgulayabilmek çok zordur. Ne var ki Viking Çağındaki bu hukuk kültürüne ilişkin elimizde (az çok) tartışma götürmeyen kanıtlar bulunuyor. Bunlardan biri de Forsa rün halkası denilen rünik demir halka üzerindeki yazıttır.

İsveç'in kuzeyindeki Hälsingland'da Forsa bölge kilisesinde, bir kapıda üzerinde rünik bir yazıt bulunan demir bir halka asırlardır asılıdır. Halka 1599'da görülmüş ve çoktan bahis konusu edilmiştir, rünik yazıtı da 1700'de meşhur Olof Celcius çevirip yayımlamıştır. Çapı 43 cm olan bu halkada yaklaşık 250 rün bulunmaktadır.

Bu yazıt geleneksel olarak ve Norveçli Sophus Bugge'nin 1877'de yaptığı önemli ve etkili analizden beri, İskandinavya'nın en eski hukuk yazıtı olarak anılır. Yazıtın kilise hukukundan maddeler içerdiği, bağışları, kilisenin korumasını ya da ilahi hizmetlerin yasadışı iptali gibi durumları düzenlediği konusunda bir fikir birliği mevcuttur. Bunun bir kilise kanunu olduğu yönündeki argümanın temel dayanağı, Bugge'nin okuması ve çevirisiyle, **staf** "(piskoposlar) kadrosu" ve **lirþir** "bilgili (din adamları)" sözcüklerini içermesidir. Bu yüzden halka ve yazıtın Hıristiyanlık dönemine ait olduğu varsayılır, gerçi halkanın üzerindeki rünler çok arkaiktir; aynı tür rünler Östergötland eyaletinde meşhur Rök rün taşında da (y. MS 800) bulunmaktadır.

Norveçli rünolog Aslak Liestøl, 1970'lerde yazıta ilişkin önemli bir analizinde, Bugge'nin **lirþir** şeklindeki okumasının yanlış olduğunu, aslında sözcüğün **liuþir** şeklinde okunması gerektiğini kanıtlamayı başarmıştır. Bu da geleneksel yorumu ve halka için belirlenen tarihi temelden sarsar. Halkayı kilise bağlamıyla ilişkilendirmeye bizi zorlayacak bir gerekçe kalmamıştır artık.

Yazıtta şöyle denir:

: uksatuiskilanaukauratuąstafatfurstalaki:
uksatuąaukaurafiurataþrulaki:
: inatþriþialakiuksafiuraukauratastaf:

aukaltaikuiuarʀifanhafskakiritfuriʀ
: suaþliuþiʀakuatliuþritisuauasintfuraukhalkat:
inþaʀkirþusikþitanunrątarstaþum:
: aukufakʀąhiurtstaþum:
inuibiurnfaþi:

Bu sözler şöyle çevrilebilir:
Bir öküz ve iki **aura** [para cezası olarak] **staf** [ya da] **aura staf**'a [?], bir kült yerinin (**vi**) ilk kez geçerli bir biçimde restore edilmesi için; iki öküz ve dört **aura** ikinci sefer için; ama üçüncü sefer için dört öküz ve sekiz **aura**; düzgün yapmazsa bütün malına el konur. Halk, daha önce karara bağlanan ve kanunlaştırılan halkın kanunu uyarınca, talep etme hakkına sahiptir.

Ama Tåsta'dan Anund ve Hjortsa'dan Ofeg [halkayı ya da yazıtı?] yaptı. Ama Vibjörn oydu.

Bugün Forsa rün halkasının 9. yüzyıla ait olduğu daha açık görünmektedir, bu da bu halkanın "İskandinavya'nın en eski kanun maddesi" olarak sahip olduğu unvanı daha da doğru kılar (Brink 1996; Källström 2007: 145, 201-2; Williams, aşağıda 21. bölüm). Burada elimizde erken Viking Çağına ait hukuksal bir metin, bir tür kanun maddesi bulunuyor. Bu yazıtın bir *vi*'nin, bir kült ve toplanma yerinin bakımını düzenlediği ileri sürülmüştür (Ruthström 1990). *vi*'nin yasal biçimde onarımını yapamazsanız, ilk seferde bir öküz ve iki **aura** (ørar), ikinci seferde iki öküz dört ørar, üçüncü sefer dört öküz ve sekiz ørar para cezası ödemeniz gerekir; bunları yerine getirmezseniz bütün mülkünüze el konur. Herhalde yazıtın en önemli kısmı *svað liuðir ægu at liuðrétti* deyişidir: "Halk, halkın hakkı (dolayısıyla *land*'ın kanunu) uyarınca, talep etme hakkına sahiptir." Halka ya da *land*'a (apaçık ki Hälsingland) ait özel bir kanun türünün, bir *liuðréttr*'in, krş. Eski Kuzey dilinde *lýðréttr*'in (bkz. von See 1964: 57 ve devamı) kanıtıyla karşı karşıyayız. Bildiğim kadarıyla, bu ifadenin Viking Çağı İskandinavya'sında bir eşi daha yoktur. Bu da Snorri Sturluson'un erken İskandinavya'da farklı halkların farklı kanunları olduğu yolundaki ifadesini desteklemektedir. Forsa rün halkası, erken İskandinav toplumuna ışık tuttuğundan, erken Viking Çağına ait en önemli eserlerden biri olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Rün yazıtları için bkz. *Samnordisk runtextdatabas*: www.nordiska.uu.se/forskning/samnord.htm.

Bagge, S. (1989) [Review of Elsa Sjöholm 1988], (*Norsk*) *historisk tidsskrift*, 69: 500-7.

—— (2001) "Law and justice in Norway in the Middle Ages: a case study", L. Bisgaard vd. (yay. haz.) *Medieval Spirituality in Scandinavia and Europe. A Collection of Essays in Honour of Tore Nyberg* içinde, Odense: Odense University Press.

Barlau, S.B. (1981) "Old Icelandic kinship terminology: an anomaly", *Ethnology. An international journal of cultural and social anthropology* içinde, 20: 191-202.

Barnes, M. (1974) "Tingsted", *KL*, 18: 382-7.

Brink, S. (1996) "Forsaringen. Nordens äldsta lagbud", E. Roesdahl ve P. Meulengracht Sørensen (yay. haz.) *Beretning fra femtende tværfaglige vikingesymposium* içinde (Beretning fra Det Tværfaglige Vikingesymposium 15), Højbjerg: Hikuin.

—— (2003a) "Law and legal customs in Viking Age Scandinavia", J. Jesch (yay. haz.) *Scandinavians from the Vendel Period to the Tenth Century* içinde, San Marino: CIRSS.

—— (2003b) "Legal assemblies and judicial structure in early Scandinavia", P. Barnwell ve M. Mostert (yay. haz.) *Political Assemblies in the Earlier Middle Ages* içinde (Studies in the Early Middle Ages), Brepols: Turnhout.

—— (2004) "Legal assembly sites in early Scandinavia", A. Pantos ve S. Semple (yay. haz.) *Assembly Places and Practices in Medieval Europe* içinde, Dublin: Four Courts Press.

Bugge, S. (1877) "Runeskriften paa Ringen i Forsa Kirke i nordre Helsingland", *Festskrift til Det Kgl. Universitet i Upsala* . . . I, Kristiania: basılmamış.

Egil's saga, çeviri ve önsöz H. Pálsson ve P. Edwards, Harmondsworth: Penguin 1976.

Fenger, O. (1971) *Fejde og mandebot. Studier over slægtsansvaret i germansk og gammeldansk ret*, Kopenhag: basılmamış.

—— (1983) *Gammeldansk ret. Dansk rets historie i oldtid og middelalder* (Ny indsigt), Viby: Centrum.

—— (1987) "Om kildeværdien af normative tekster", K. Hastrup ve P. Meulengracht Sørensen (yay. haz.) *Tradition og historieskrivning. Kilderne til Nordens ældste historie* içinde (Acta Jutlandica 63:2. Hum. Serie 61), Aarhus: Aarhus universitetsforlag.

—— (1991) "Germansk retsorden med særligt henblik på det 7. århundrede", P. Mortensen ve B. Rasmusen (yay. haz.) *Høvdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til Stat i Danmark* içinde, ikinci cilt (Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 22:2), Højbjerg: Jysk Arkaeologisk Selskab.

Foote, P. (1987) "Reflections on *Landabrigðisþáttr* and *Rekaþattr* in *Grágás*", K. Hastrup ve P. Meulengracht Sørensen (yay. haz.) *Tradition og historieskrivning. Kilderne til Nordens ældste historie* içinde (Acta Jutlandica 63:2. Hum. Serie 61), Aarhus: Aarhus universitetsforlag.

Frostatingslova, çeviren J.R. Hagland ve J. Sandnes (Norrøne bokverk), Oslo: Samlaget 1994.

Guðmundur Ólafsson (1987) "Þingnes by Elliðavatn: the first local assembly in Iceland?", J. Knirk (yay. haz.) *Proceedings of the Tenth Viking Congress, Larkollen, Norway, 1985* (Universitetets Oldsakssamlings skrifter. Ny rekke 9), Oslo: Universitetes oldsaksamling.

Hagland, J.R. ve Sandnes, J. (1994) "Om lova og lagdømmet", J. R. Hagland ve J. Sandnes (yay. haz.) *Frostatingslova* içinde (Norrøne bokverk), Oslo: Samlaget.

Hjärne, E. (1979) *Land och ledung*, birinci cilt (Rättshistoriskt bibliotek 31), Stockholm: Nordiska bokhandeln.

Hoff, A. (1997) *Lov og landskab. Landskabslovenes bidrag til forståelsen af landsbrugs- og landskabsudviklingen i Danmark ca. 900–1250*, Århus: Århus universitetsforlag.

—— (2006) *Recht und Landschaft: der Beitrag der Landschaftsrechte zum Verständnis der Landwirtschafts-und Landschaftsenwicklung in Dänemark 900–1250 c.a 900-1250* (Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 54), Berlin ve New York: de Gruyter.

Jansson, S.B.F. (1977) *Runinskrifter i Sverige*, Stockholm: AWE Gebers.

Jesch, J. (1998) "Murder and treachery in the Viking Age", T. Haskett (yay. haz.) *Crime and Punishment in the Middle Ages* içinde, Victoria: Victoria Üniversitesi.

Jordanes, *Getica = Getica: om goternas ursprung och bedrifter*, çeviren. A. Nordin, Stockholm: Atlantis 1997.

Källström, M. (2007) *Mästare minnesmärken. Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden* (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. NS 43), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Kroman, E. (1975) "Vederloven", *KL* 19: 612-14.

Liestøl, A. (1979) "Runeringen i Forsa. Kva er han, og når vart han smidd?", *Saga och sed*: 12-27.

Meulengracht Sørensen, P. (1992) *Fortælling og ære. Studier i islændingesagaerne*, Aarhus: Aarhus universitetsforlag.

Näsman, U. (1999) 'The ethnogenesis of the Danes and the making of a Danish kingdom", T. Dickinson ve D. Griffiths (yay. haz.) *The Making of Kingdoms* içinde (Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History 19), Oxford: Oxbow Books.

—— (2000) "Exchange and politics: the eighth–early ninth century in Denmark", I.L. Hansen ve C. Wickham (yay. haz.) *The Long Eighth Century*, Leiden, Boston and Cologne: Brill.

Nelson, A. (1944) "Envig och ära. En studie över ett fornsvenskt lagfragment", *Saga och sed*: 57-94.

NGL = *Norges gamle Love*, ciltler 1:1–5, Christiania 1846-95 2:1-2, Oslo 1912-34.

Olsen, O. (1999) *Da Danmark blev til*, Kopenhag: Fremad.

Rindal, M. (1994) "Innleiing", B. Eithun, M. Rindal ve T. Ulset (yay. haz.) *Den eldre Gulatingslova* içinde (Norrøne tekster 6), Oslo: Riksarkivet.

Robberstad, K. (1937) *Gulatingslovi* (Norrøne bokverk 33), Oslo: Det norske samlaget.

Ruthström, B. (1988) "Oklunda-ristningen i rättslig belysning", *Arkiv för nordisk filologi*, 103: 64-75.

—— (1990) "Forsa-ristningen – vikingatida vi-rätt?", *Arkiv för nordisk filologi*, 105: 41-56.

Sawyer, B. (1997) "Viking Age rune-stones as a source for legal history", A. Dybdahl ve J. Sandnes (yay. haz.) *Nordiske middelalderlover* içinde (Senter for middelalderstudier. Skrifter 5), Trondheim.

Sawyer, P. (1982) *Kings and Vikings. Scandinavia and Europe AD* 700–1100, Londra: Routledge.

—— (1987) "The bloodfeud in fact and fiction", K. Hastrup ve P. Meulengracht Sørensen (yay. haz.) *Tradition og historieskrivning. Kilderne til Nordens ældste historie* içinde (Acta Jutlandica 63:2. Hum. Serie 61), Aarhus: Aarhus universitetsforlag.

Schledermann, H. (1974) "Tingsted", *KL* 18: 373-6.

von See, K. (1964) *Altnordische Rechtswörter. Philologische Studien zur Rechtsauffassung und Rechtsgesinnung der Germanen* (Hermaea. Germanische Forschungen. Neue Folge 16), Tübingen: Niemeyer.

Sjöholm, E. (1988) *Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling* (Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning 41), Stockholm: Nordiska bokhandeln.

Snorri Sturluson, *Heimskringla. History of the Kings of Norway*, çeviri, önsöz ve notlar Lee M. Hollander, Austin: University of Texas Press 1964.

Ståhle, C.I. (1954) "Den första utgåvan av Upplandslagen och dess förlaga", *Arkiv för nordisk filologi*, 69: 91-143.

Stein-Wilkeshuis, M. (1982) "The right to social welfare in early medieval Iceland", *Journal of Medieval History*, 8: 343-52.

—— (1986) "Laws in medieval Iceland", *Journal of Medieval History*, 12: 37-54.

—— (1991) "A Viking-age treaty between Constantinople and northern merchants, with its provision on theft and robbery", *Scando-Slavica*, 37: 35-47.

—— (1993) "Runestones and the law of inheritance in medieval Scandinavia", *Actes à cause de Mort (Acts of Last Will)*, dördüncü cilt, *Mondes non europeens* (Recueils de la Societe Jean Bodin 62), Brüksel: De Boeck Universite.

—— (1994) "Constantinople and northern merchants", *Scandinavian Journal of History*, 19: 1-16.

—— (1998) "Scandinavian law in a tenth-century Rus'–Greek commercial treaty?", J. Hill ve M. Swan (yay. haz.) *The Community, the Family and the Saint. Patterns of Power in Early Medieval Europe* içinde (International Medieval Research 4) Turnhout: Brepols.

Sveaas Andersen, P. (1974) "Ting", *KL* 18: 346-59.

Tamın, D. ve Vogt, H. (yay. haz.) (2005) *How Nordic are the Nordic Medieval Laws?* (Medieval Legal History 1), Kopenhag: University of Copenhagen Press.

Wessen, E. (1968) *Svenskt lagspråk*, Lund: Gleerup.

3

SÁMİLER VE KUZEY HALKLARIYLA ETKİLEŞİMLERİ

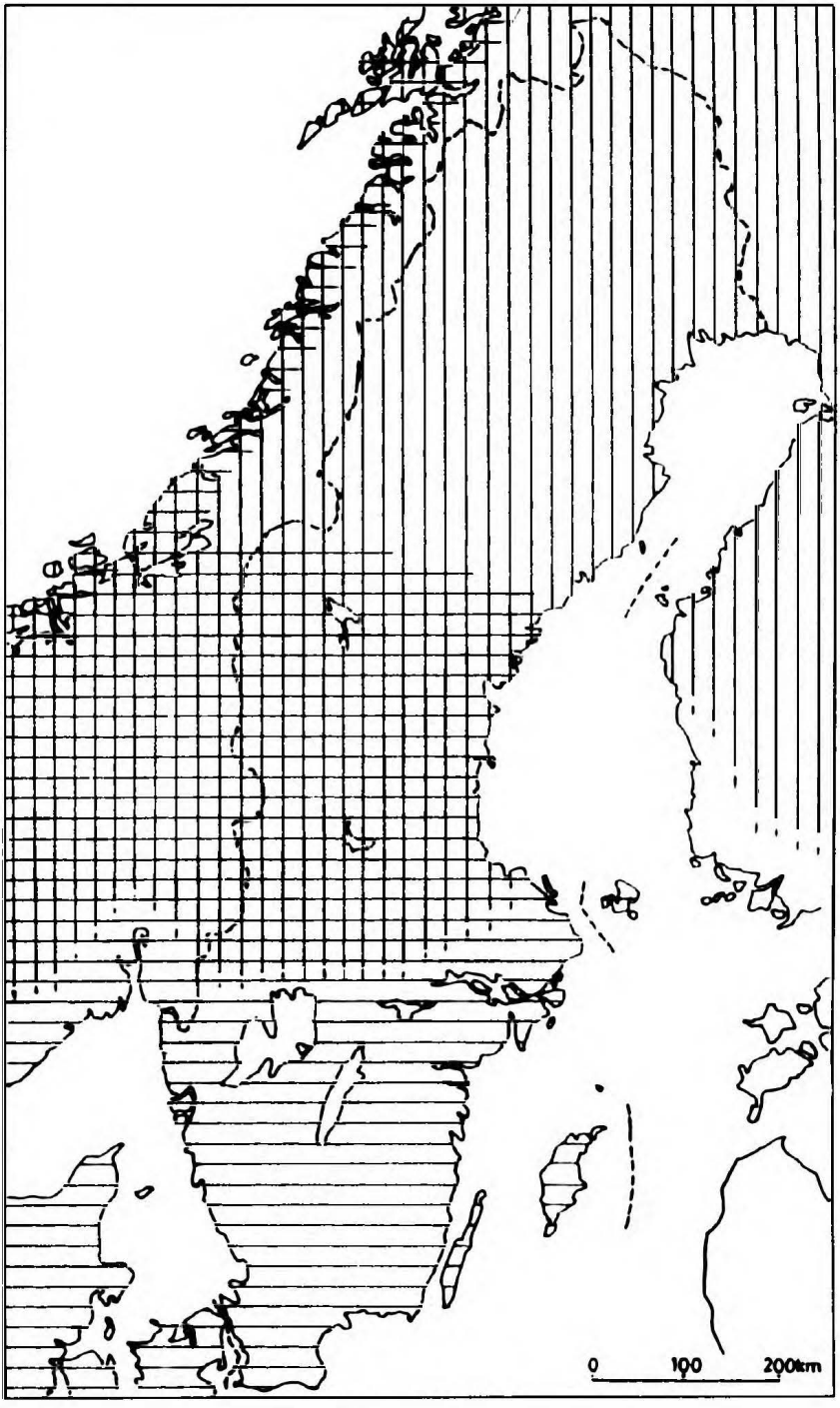
Inger Zachrisson

Viking Çağında İskandinavya yarımadasının büyük bölümünü Sámiler (Şekil 3.1) yurt edinmişti. Uralca konuşulan bölgede benzer nüfusların bulunması, toplum ve kültür, kozmoloji ve din, konut tipleri ve yerleşim örüntülerinde birçok ortak unsur bulunduğunu gözler önüne serer. Sami toprakları geleneksel olarak mülki, ekonomik ve toplumsal bir birim olan *sijte* bölgelerine ayrılmıştı. Toplum toplumsal ve ekonomik tabakalardan oluşuyordu; değişen, dinamik bir toplumdu. Bazı Sámi toplulukları muhtemelen yerleşikti. Bölgesel farklılıklar hâlâ mevcuttu, ama çok çok daha "pan-Sámi" bir maddi kültüre zemin hazırlıyor, dinsel ve etnik bütünleşmenin giderek güçlenmesini sağlıyordu.

Orta İskandinavya ve Kuzey Norveç sahilleri Sami ve Kuzey halklarının birbirleriyle temas kurduğu önemli bölgelerdi. Arkeolojik malzemeler konut alanları arasında nispeten açık ve istikrarlı sınırlar bulunduğunu göstermektedir. Kuzey halklarının kuzeye doğru genişlemesi, esasen göçün değil, bir iç gelişmenin sonucu olmuştu. Tarım bölgeleri ile av sahaları arasındaki temaslar yakın olsa gerekti, ama av sahaları esasen "dışarıda kalan topraklar" olarak değil, Sami akrabaların hâlâ yaşadığı birer "anayurt" olarak görülüyordu (Hansen ve Olsen 2004; Schanche 2000; Zachrisson vd. 1997).

Yazılı kaynakların çoğu erken Ortaçağ'a aittir, ama muhtemelen Viking Çağını da anlatırlar. Kuzey ve Orta İskandinavya'daki Sámi halkları hakkında bilgi verirler. Ne var ki Sámiler hakkında söylenen her şey başkalarının ağzından çıkmadır. Sámi'yi ifade eden sözcük Eski Kuzey dilindeki *finnar* (tekil *finn*) sözcüğüne dayanır; Sami halklarına dair bilgiler Kuzey halkları sayesinde dünyaya yayılmıştır. *Finnmark*, Sámilerin "ormanı" ya da "sınır bölgesi" anlamına geliyordu. Kendi dillerindeki adları *Saame*, 13. yüzyıldan kalma bir İzlanda sagasında *semsveinar* (Eski Kuzey dilinde *sveinn* "genç adam") sözcüğünde geçmektedir.

Wessex Kralı Alfred MS 890'da *Skridefinnas*'ı ("kayak yapan Sami") *svear*'ın komşuları olarak betimlemiştir. Bremen'li Adam da 11. yüzyıl-

Şekil 3.1: Sami kültürünün (dikey doğrular) ve Kuzey kültürünün (yatay doğrular) şematik bir tablosu, y. MS 1000 (Zachrisson vd. 1997).

da İsveçliler ile Norveçliler arasında, İsveçlilerin bölgesinde yaşayan, bazıları Hıristiyanlaşmış *Skritefini*'den bahsetmiştir. Yaklaşık olarak 1150-1175'ten kalma, muhtemelen güneydoğu Norveç'te kaleme alınmış *Historia Norwegie*'de Sami Şamanizm'i anlatılır ve Norveç batıdan doğuya uzunlamasına üç bölgeye ayrılır: kıyı bölgeleri, dağlar ve *finnar*'ın ormanları. 13. yüzyılda Snorri Sturluson ve başkaları Güney Norveç'te, örneğin Hadeland, Oppland ve muhtemelen Härjedalen'daki Sami halklarından bahseder (Mundal 1996, 2003; Zachrisson vd. 1997).

Eski Kuzey kaynakları Sámilerin Norveç toplumunun doğal bir parçası olduğunu, iki halkın bir simbiyoz (ortakyaşam) içinde yaşadığını gösterir. Yazılı kaynaklara ve mezar buluntularına göre bazı Sami halkları İzlanda'ya göç etmiştir (Einarsson 1994). Halklar arasındaki sınırlar keskin değildi. Norveçliler ülkelerini başka bir halkla paylaştıklarını biliyorlardı, hem de o kadar geç olmayan tarihlerden beri. Ama Sámi halkı eşit olarak görülmüyordu. Yerel küçük krallar maiyetlerinde Sami bulundurabiliyordu. Snorri Sturluson, Finn adında, daha doğrusu *finn* bir adamdan bahseder. Ufak tefek ve çevik biridir, kayakta ve ok atmada usta, tipik bir Sami'dir. Hedmark Kralı Rörik'e uzun süre sadakatle hizmet etmiştir (Mundal 2003).

Kuzey kültüründe *Finn* Hıristiyan bir isim olarak benimsenmiş ve aristokrat bazı ailelerce kullanılmıştır. Öte yandan, yazılı kaynaklarda bahsi geçen Sámilerin hemen hepsi Kuzey isimlidir. "Sámi kralı" anlamına gelen *finnkonge* sözcüğü özel bir statüye sahip Sámileri ifade eder. Sámiler ile Norveçliler arasındaki çatışmalar nadiren betimlenmiştir; Sámilere kötü davranmak doğru karşılanmazdı. Öyle görünüyor ki Sámi kültürünün başlıca ölçütleri ekolojik, ekonomik ve dinsel unsurlara dayanıyordu. Bazı halklar muhtemelen çift dilliydi (Mundal 2003; Zachrisson vd. 1997). Sámiler bu temaslara rağmen değil, onlar sayesinde kendi kültürlerini o kadar uzun bir süre koruyabilmişlerdir (Odner 1983).

Bugün on ayrı Sámi dili tespit edilebilir. Viking Çağında Sámi dilinin konuşulduğu bölgeler güneye doğru daha genişti. Hint-Avrupa dili Orta İskandinavya'ya geldiğinde muhtemelen burada Sámi dili konuşuluyordu. Sámi dilinin Kuzey dili üzerindeki etkisi, MS 800 öncesinde Uppland kadar güneyde kalan bölgelerde gösterilebilir (Kusmenko ve Riessler 2000). Güney Norveç'te, özellikle de güneydoğuda Demir Çağı ve Ortaçağ'dan kalma, *Finn-* ya da *Lapp-* öneklerini taşıyan, dolayısıyla etnik köken belirten birçok yer isminin bulunması beklenmektedir (Olsen 1995).

Genetik (mitokondrik DNA) araştırmalarına göre, Sámi halklarının genetik donanımı Avrupa'nın diğer halklarından farklıdır. Bu da çok eski bir (Batı) Avrupa nüfusundan geldikleri anlamına gelebilir (Sajantila vd. 1995; krş. Hansen ve Olsen 2004).

Farklılaşmanın görüldüğü toplumlar genellikle bir tür artı üretime, bu üretimin bir takas durumunda kullanılması olasılığına dayanır. Sámilerin antik tapınaklarında bulunan, dış dünyadan gelmiş, saygınlık ifade eden birçok nesne, bir artı üretimin takas edildiğini göstermektedir. Kuzey kabileleri yeniden dağıtımcı sistemler olarak işliyordu (Odner 1983; Hansen 1990). Bu kabileler kuzeyde yerleşiklik kazanırlarken, güneydeki toplumlarla ittifaklara dayandılar; bu ittifaklar mal alışverişiyle, iki farklı toplumdan eşlerin evliliğiyle kuruluyordu. Kuzeyde denizaygırı dişleri, enfes kürkler ve ak sungurlar, Avrupa elitinin peşinden koştuğu saygınlık nesneleri bulunuyordu; Sami avcılar bunlara erişebiliyordu (Hansen ve Olsen 2004). Vergilendirmeden, yağma seferlerinden bahsedilse de muhtemelen bu işbirliğine dayalı, her iki taraf için de yararları olan, daha büyük bir çeşitlilik gösteren bir gerçeklikti (Odner 1983). Ama asimetrik bir iktidar ilişkisi de gözden kaçmaz. *Egill Skallagrímsson* sagasında, 10. yüzyılda Þórólfr Kveldulfsson'un kış mevsiminde Hålogaland'dan yola çıkıp dağlardaki Sami halkıyla alışveriş yapmaya, onları vergilendirmeye gittiği anlatılır. Kveldulfsson onlardan kürk almış, sonra bunlar İngiltere'de satılmıştır: "Çoğu sakince gitti, ama bir kısmı korkuyla."

Kuzey Norveçli kabile şefi Othere (Eski Kuzey dilinde Óttarr) yaklaşık olarak MS 890'da Wessex Kralı Alfred'e *finnas*'ın Norveçlilerle birlikte, onların doğusunda, avcılık, balıkçılık ve kuş yakalayarak yaşadığını aktarmıştı. Othere'nin elinde satılmamış 600 tane evcil ren geyiği bulunuyordu, bunların altısı av tuzağıydı. Anlatılanlara bakılırsa, Norveçli kabile şeflerinin zenginliği çoğunlukla *finnas*'ın ödediği haraçlardan geliyordu, bu haraçlar da farklılaşmıştı: "Herkes rütbesine göre öder. En yüksek rütbelinin on beş sansar derisi, beş ren geyiği derisi, bir ayı derisi, on birim tüy, ayı ya da su samuru kürkünden bir ceket ve 60 ells uzunluğunda biri denizaygırı postundan, diğeri fok derisinden iki halat" ödemesi gerekir. Ren geyiği sürüsünün büyüklüğü, sürünün birkaç Sami'ye ait olduğunu gösterebiliyordu. Öyle görünüyor ki kabile şefleri siyasi himaye karşılığı Sámilerden alınan haracı tarım ürünleri, ithal tekstil ve değerli metaller diye ayırıyordu (Hansen ve Olsen 2004). *Historia Norwegie*'de Sámiler hakkında şunlar söylenir: "*Finnar*'da çok sayıda sincap ve kakım da bulunuyor, bu hayvanların derileriyle, bağlı oldukları Norveç krallarına her yıl büyük haraçlar öderler."

10. yüzyılda Norveç'te kralların gücü daha da arttığında, Sámiler ile Kuzeyliler arasındaki ilişkiler de daha bir gerildi. 11. yüzyılda kral kürk ticaretini tekeline aldı. Kuzey İskandinavya'nın iç kısımlarındaki yaklaşık on tane büyük Sami adak yerindeki bulgular arasında yer alan birçok ithal metal nesnenin ardında muhtemelen bir kürk üretimi fazlası vardı. Bu

adak yerlerindeki birçok Norveç gümüş sikkesi yaklaşık olarak 1050-1200 dönemine aittir. Sikkeler deliniyor, süs olarak kullanılıyordu. Ama burada ve bir yerleşimde bulunan ağırlıklar, ayrıca başka bir yerde ve bir mezarda bulunan delinmemiş sikkeler, Sámilerin o dönemde İskandinavya'daki "ağırlık ekonomisi"nin bir parçası olduklarını, muhtemelen tüccar haline geldiklerini gösterir. Toplumları çevre toplumların ticareti ve ekonomik sistemiyle gayet iyi bütünleşmişti (Hedman 2003; Zachrisson 1984; Zachrisson vd. 1997).

Kuzeydeki Sami bölgelerinde, 10 ve 13. yüzyıllar arasındaki dönemden kalma, kolye ve bileziklerin ağır bastığı, yaklaşık olarak yirmi tane gümüş gömüsü bulunmuştur. Bu buluntular Sami adak yeri buluntularına kıyasla tamamlayıcı bir yayılma gösteriyordu. Nord-Troms'ta "sınır bölgesi"ndeki yığışma, Sámiler ile Kuzeylilerin temsilcileri arasında gerçekleşen, aralarındaki sınırın sembolik bir doğrulaması olan törensel bir gömmeyi gösteriyor olabilir. Gümüş süslerin bazılarında gümüş içeriği çok azdı. Acaba bunlar özellikle Sámi için mi üretilmişti? (Zachrisson 1984; Hansen ve Olsen 2004).

Sámiler Orta İskandinavya'nın iç bölgelerinde takriben MÖ 200-MS 1300 döneminde "av yeri mezarları" yapmıştı. Bunlar, kural olarak, sade taş düzenlemelerin altında bulunan kremasyon mezarlarıydı (Zachrisson vd. 1997; Zachrisson 2004; Bergstøl 2008; Skjølsvold 1980; Hansen ve Olsen 2004). Ne var ki başkalarının ölü gömme âdetlerinin benimsenmesi, bunların temelindeki fikirlerin de mutlaka alındığı anlamına gelmez, ama iki halkın yakın temasta olduğunu gösterir. Kuzey'deki mezarlık âdetleri İsveç'in iç kısımlarında Sámi halkları arasında daha da yaygınlaşmıştı.

Härjedalen'da Vivallen'da bulunan, yaklaşık olarak MS 1000 ile 1200 arasındaki dönemden kalma, inhümasyon gömülerinin bulunduğu yirmi tane zengin düz mezar, Sámiler ile Kuzeyliler arasında toplumsal olarak üst düzey yakın temaslar olduğunu gösterir. Bu mezarlar, ölü gömme âdetleri (yön, beyaz kayın kabuğu örtüler), adak yerlerinde bulunanlara benzer mezarlık eşyalarına rastlanması (yerel avlanmaya yönelik ok başları ve pandantifler, Doğu tarzı açık halka broşlar ve pandantifler, Batı sikkeleri ve süsleri) ve nesnelerin üretim bölgelerine nazaran işlevsel olarak yer değiştirmesi bakımından tipik Sámi mezarlarıdır. Üç mezarda keçi derisinden nesneler bulunmuştur. Yakınlarda bulunan, yaklaşık olarak MS 800 ile 1200 arasındaki dönemden kalma yerleşim yerinde bugüne kadar iki tane Sámi kulübesinin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır; buralarda tipik olarak taşla doldurulmuş şömineler, ren geyiği, keçi/koyun kemikleri bulunmuştur (Zachrisson vd. 1997).

Kuzeyde *urgraver* denilen taş mezarlar ile ayıların törenle gömüldüğü ayı mezarları Sámilerin tipik özellikleri haline gelmişti (Schanche 2000; Hansen ve Olsen 2004).

Sami büyüsünde sembolik bir güç vardı, Kuzeyliler buna büyük saygı duyuyorlardı. Sámiler şifacı, danışman ve büyü ustasıydı. Sámi ve Kuzey halklarının bazı temel dinsel kavramları ortaktı; *seiðr* gibi, büyülü silahlar ve giysilere duyulan inanç gibi. Sámi ve Kuzey halkları Hıristiyanlığın gelişine karşı birlikte mücadele etmişlerdi. Yaklaşık olarak 1120 öncesinde güneydoğu Norveç'te yazılmış en erken Hıristiyan kanunlarında, Hıristiyanların fal baktırmak ya da şifa bulmak için *finnar* ülkesine gitmesi yasaklanmıştır. Hedmark kadar güneyde, bir konutta 12. yüzyıldan kalma bir Sámi şaman çekici bulunmuştur (Bergsland 1970; Zachrisson vd. 1997; Zachrisson 2004).

Kuzey halkları Sámilerle ilişkilerini mitler ışığında açıklıyorlardı. Kuzeyliler Miðgarðr'da, Sámiler Útgarðr'da yaşıyordu. Tanrıça Skaði bir Sami kadını gibi oklar ve yaylarla kayıyor ve avlanıyordu, Sámi kadını Snæfríðr da Norveç kraliyet hanedanının atasıydı (Mundal 1996, 2003).

Kuzeyli ve Sámi elitler karşılıklı eş alıp veriyordu. Sámi bölgelerinde Kuzey tipi süslemelerin bulunduğu kadın mezarlarına, Kuzey bölgelerinde de Sámi tipi süslemelerin (genelde Doğulu, bronzdan) bulunduğu kadın mezarlarına rastlanmıştır (Storli 1991; krş. Schanche 2000; Zachrisson vd. 1997). Yazılı kaynaklarda Sámi kadınlarının toplumun üst düzey kesimlerinden Kuzeyli erkeklerle evlendiği anlatılır. Kral Haraldr Hárfagri, Güney Norveç'te Dovre'da kraliyet köşkünde bir Sámi kulübesinde yaşayan *finnking* Svási'nin kızı Snæfríðr ile evlenmişti. Dört oğulları olmuştu. Sámi, yüksek mevkilerde besbelli ki kabul görüyordu (Mundal 1996).

Uppland'daki Kuzeyli gemi mezarlarını kaplayan kayın kabuğu "örtüler" aslında koni şeklindeki kulübelerin, Sámilerin *gåetie*'sinin bir parçasıydı. Bunlar ticari ürünler miydi, Sámi halkları yakınlarda mı yaşıyordu? Başka bir soru da tipik Sámi eşyalarının neden böyle saygın gerekçelerle kullanıldığı, sadece pratik gerekçelerle mi yoksa sembolik gerekçelerle de mi kullanıldığı sorusudur (Zachrisson vd. 1997). Sámiler hem dinde hem ekonomide önceden varsayılandan çok daha büyük bir rol oynamıştır (Price 2002).

Kuzeyli Viking Çağı erkeğinin (ve kadınının) giysileri üst düzey Sámi erkeği için besbelli ki idealdi. Vivallen ve Ångermanland'da Långön adasındaki erkek mezarlarında yün ve keten kumaşlar bulunmuştu, bunlar ithal statü nesneleriydi. Vivallen'daki en zengin erkek mezarında "ikili bir toplumsal cinsiyet" gözleniyordu (muhtemelen bir şamandı): Doğu Kuzey/uluslararası erkek giysilerine ait "Doğulu" bir kemerin yanı sıra kolye, bı-

çak, keten tunik gibi üst düzey Kuzeyli kadın giysilerine ait süsler bulunmuştu (Zachrisson vd. 1997; Price 2000). Muhtemelen bir şamanı ifade eden bu gibi kemerler Doğu İskandinavya'daki başka zengin Sámi mezarlarında da bulunmuştu. Öte yandan, kılıçlar Jämtland ve Härjedalen'da kural olarak yerleşim yeri mezarlıklarında değil, av yeri mezarlıklarında bulunmuştur. Bu durum Norveçlilerin Sámiler üzerindeki etkisinin bir işareti olabilir mi? (Zachrisson vd. 1997).

Sámiler Kuzey ekonomik sisteminde uzman olarak iş görüyordu. Avcı ve toplayıcıydılar. *Historia Norwegie*'de şöyle der: "Çok becerikli avcılardır... çadırlarda yaşayan göçebelerdir... bunları omuzlarına alırlar, ayaklarının altındaki düzleştirilmiş kayakları sıkarlar... ve karılarıyla, çocuklarıyla kuştan da hızlı yol alırlar... ren geyiği onları nereye götürürse."

Sámi kadınları kendilerine özgü yöntemler, aletler ve terminolojiyle hayvan postu hazırlamakta eski uzmanlardı. Güney Sámi bölgesindeki kürk ticareti Kuzey halkına yönelmişti: Burada "tabaklama" (sansar) ve "deri hazırlama"yı ifade eden Sámi sözcükleri Kuzey dilinden alınmıştı, Kuzey Sámi bölgesinde aynı sözcükler Fin dilinden gelmiştir. Güney Sámi dilinde "tuzak" anlamına gelen sözcük *giele*'dir, ama Kuzey dilinden alınan *snaarroe* sözcüğü de aynı anlamda kullanılır. Bu sözcük iki halk arasında yakın bir işbirliği olduğunu gösterir (Zachrisson vd. 1997).

Historia Norwegie Sámiler hakkında şunları da söyler: "Ayı, kurt, vaşak, tilki, sansar, su samuru, kunduz ve kuzgun... sincap ve kakım gibi muazzam miktarda vahşi hayvan bulunuyor." Eski Kuzey dilinde tilki anlamına gelen *refr*, Norveççe *rev*, İsveççe *räv* sözcüğü de muhtemelen Sámi/Fenno-Ugric dilinden bütün Kuzey dillerine geçmiştir, bu da bu sözcüğün erken tarihlerde alındığını gösterir (Bergsland 1970; bkz. Hansen ve Olsen 2004). Dağ tilkisinin siyah (ya da beyaz) kürkü kuzeyde en değerli kürklerden biriydi.

Büyük avları, elk ve ren geyiği avlamak için genellikle sistemler halinde hazırlanan tuzaklar da bir zamanlar Sámi kültürüne damgasını vurmuş, sonra bütün Kuzey kültürüne yayılmış gibi görünüyor. Dovre'da böyle o kadar büyük tuzak sistemleri bulunuyordu ki, buradan yakalanan ren geyiklerinden elde edilen et, post ve boynuz belki de Sámi-Kuzey işbirliğinin bir sonucu olarak büyük pazarlarda satılıyordu (Mikkelsen 1994).

Sámiler muhtemelen Kuzeyliler için kayak da yapıyordu. Fennoscandia'da bulunan tarih öncesi birkaç kayağın çoğu Sámi tarzıdır, bazılarında tipik süslemeler bulunur. Sámilerin kayakta uzmanlaşmış olduğu, 9. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar vurgulanmıştır (Zachrisson vd. 1997).

Sámiler eskinin, elk ve ren geyiği boynuzundan, genellikle reçineli kakma işiyle zarifçe süslenen nesneler yapan halklarından biriydi. Gü-

ney Norveç dağlarına gömülü ren geyiği avcıları ayrıca uzman "tarak yapımcıları"ydı, boynuz işlerlerdi (Christensen 1986).

Üzerine çok tartışılmış *stalotomter*, bir tür kulübe temeli de uzmanlaşmayı işaret ediyor olabilir. Sıralar halinde düzenlenmiş, ağaçların üstünde kalan bu Sámi kulübe temelleri, dağların yeni bir biçimde kullanımını gösteriyor olabilir. Bu yerleşimlerin avcılıkla mı (Mulk 1994; Hansen 1990) yoksa ren geyiği sürüleri gütmekle mi bağlantılı olarak inşa edildiği tartışmalıdır. Yerleşim yeri olarak ren geyiklerinin otlayabileceği otlakların bulunduğu yeni tip yerler seçiliyordu; bu yeni bir Sámi toplumuydu, yarı göçebe yaşama dayanıyordu ki, bu da başka bir ekonomik farklılaşmaya işaret eder (Hedman 2003; Storli 1994). Bitkilerdeki değişiklikler kuzey Jämtland'da Sösjön'de en azından 13. yüzyıldan itibaren ren geyiği güdücülüğü yapıldığını, Härjedalen'da Vivallen'da bu işin belki daha da önce başladığını gösterir (Aronsson 2004; König Königsson, Zachrisson vd. içinde 1997). Güney Sámi dilinde ren geyiği sürmeyi ve sağmayı ifade eden, MS 800'den kalma sözcükler vardır. Bütün Sámi dillerinde "ren geyiği evcilleştirme", ayrıca "vahşi ren geyiği" anlamına gelen eski, özel sözcükler vardır (Knut Bergsland, bkz. Zachrisson vd. 1997: 149).

Viking Çağında Sjösjön'de demir işçiliğinden de bahsedilir, burada Vivallen'dakilere benzer demir ok başları ve adak yerleri bulunmuştur (Aronsson 2004). Yazılı kaynaklara bakılırsa, Sámiler bu alanda uzman olarak görülüyordu. Viking Çağında ve öncesinde bulunan av yeri mezarlıkları da bunu göstermektedir (Zachrisson vd. 1997).

Sámiler gayet tanınmış gemi yapımcılarıydı. İsveç'te Västmanland'da Kuzeyli bir gemi mezarında Sámi tarzı bir gemiye (Larsson 2007) bir kadın gömülmüştü (Nylén ve Schönbäck 1994). Norveç kralı Sigurðr Slembidjákn, Lofoten'deki Sámi halkına iki tane dikişli Atlantik gemisi ısmarlamıştı. Sámiler daha sonra ona bir ziyafet vermişti, sembolik bir jestti bu.

Kuzey Norveç'te sınır bölgelerinin kıyılarında, o zamanki Sámi bölgelerinde balina don yağı ya da fok yağından yağ çıkarmakta kullanılan *hellegroper*, yani oval/dikdörtgen çukurlar bulunmuştur. Bazı çukurlar o kadar büyüktür ki, sadece yerel talebi karşılamak için üretildikleri düşünülemez (Henriksen 1995; Hansen ve Olsen 2004).

Dolayısıyla Viking Çağında Sámi ve Kuzey halkları arasındaki etkileşim, özellikle de Orta İskandinavya'da yoğunlaşmıştır. İki halk arasında mukabele ve toplumsal kabul düzeyi yüksekti. Yakın ekonomik, toplumsal ve dinsel bağlantıları vardı. İlgili grubun uzmanlığına bağlı olarak hızlı işbirliği biçimleri gelişmişti.

KAYNAKÇA

Aronsson, K.-Å. (2004) "Tusenårig boplats upptäckt vid Sösjön", *Jämten*, 97: 15-19.

Bergsland, K. (1970) "Om middelalderens finnmarker", (*Norsk*) *Historisk Tidsskrift* 1970(4): 365-409.

Bergstøl, J. (2008) *Samer i Østerdalen? En studie av etnicitet i jernalderen og middelalderen i det nordøstre Hedmark* (Acta humaniora 325), Oslo: Unipub.

Christensen, A.E. (1986) "Reinjeger og kammaker, en forhistorisk yrkeskombinasjon?", *Viking*, 49 (1985-6): 113-33.

Einarsson, B.F. (1994) *Granastaðir and the Ecological Heritage* (GOTARC. Gothenburg Archaeological Theses B:4), Göteborg: Gothenburg Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Hansen, L.I. (1990) *Samisk fangstsamfunn og norsk høvdingeøkonomi*, Oslo: Novus forlag.

Hansen, L.I. and Olsen, B. (2004) *Samenes historie fram til 1750*, Oslo: Cappelen Akademisk Forlag..

Hedman, S.-D. (2003) *Boplatser och offerplatser. Ekonomisk strategi och boplatsmönster bland skogssamer 700–1600* AD (Studia archaeologica universitatis Umensis 17), Umeå: Institutionen för arkeologi och samiska studier, Umeå Üniversitesi.

Henriksen, J.E. (1995) *Hellegropene. Fornminner fra en funntom periode*. (Tromsø Üniversitesi'nde yayımlanmamış tez, Tromsø.)

Historia Norwegie, çeviri P. Fisher, (yay. haz.) I. Ekrem ve L. Boje Mortensen, Kopenhaf: Tusculanum Müzesi (2003).

Kusmenko, J. ve Rießler, M. (2000) "Traces of Sámi-Scandinavian contact in Scandinavian dialects", D. Gilbers, J. Nerbonne ve J. Schaeken (yay. haz.) *Languages in Contact* içinde (Studies in Slavic and general linguistics 28), Amsterdam: Rodopi.

Larsson, G. (2007) *The Ship and the Maritime Society of Central Sweden in Late Iron Age* (Aun 37), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

Mikkelsen, E. (1994) *Fangstprodukter i vikingtidens og middelalderens ekonomi. Organiseringen av massefangs av villrein i Dovre* (Universitetets Oldsaksamlings skrifter. Ny rekke 18), Oslo: Universitetets Oldsaksamling.

Mulk, I.-M. (1994) *Sirkas – samiskt fångstsamhälle i förändring. Kr. f.-1600 e. Kr.* (Studia archaeologica universitatis Umensis 6), Umeå: Umeå Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü.

Mundal, E. (1996) "The perception of the Saamis and their religion in Old Norse sources", J. Pentikäinen (yay. haz.) *Shamanism and Northern Ecology* (Religion and Society 36), Berlin ve New York: Mouton de Gruyter.

—— (2003) "Vikingane kjende godt til samane", *Daerpies Dierie* (*Sydsamiskt kyrkoblad*), 2002(4): 2-3, 2003(1): 8-9, (2): 8-9.

Nylen, E. ve Schönbäck, B. (1994) *Tuna i Badelunda. Guld Kvinnor Båtar*, 2 cilt (Västerås kulturnämnds skriftserie 27 & 30), Västerås: Kulturnämnden.

Odner, K. (1983) *Finner og terfinner. Etniske prosesser i det nordlige Fenno-Skandinavia* (Oslo occasional papers in social anthropology 9), Oslo: Oslo Üniversitesi.

Olsen, L. (1995) "Stadnamn på Finn-. Spor etter samisk aktivitet i Sør-Noreg?", M. Harsson ve B. Helleland (yay. haz.) *Stadnamn og kulturlandskapet* (Nasjonale konferensen i namnegransking 7), Oslo: Avdeling for namnegransking, Universitetet i Oslo.

Price, N.S. (2000) "Drum-time and Viking Age: Sámi-Norse identities in early medieval Scandinavia", M. Appelt, J. Berglund ve H.Ch. Gulløv (yay. haz.) *Identities and Cultural Contacts in the Arctic* içinde (Danish Polar Center. Publications 8), Kopenhag: Danish Polar Center, Danish National Museum.

—— (2002) *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia* (Aun 31), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

Sajantila, A. *et al.* (1995) "Genes and languages in Europe: an analysis of mitochondrial lineages", *Genome Research*, 5: 42-52.

Sammallahti, P. (1996) "Language and roots", H. Leskinen (yay. haz.) *Congressus octavus internationalis Fenno-Ugristarum, Jyväskylä 10.–15.8.1995*, cilt 1, Jyväskylä: Moderatores.

Schanche, A. (2000) *Graver i ur og berg: samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid*, Karasjok: Davvi Girji OS.

Skjølsvold, A. (1980) "Refleksjoner omkring jernaldersgravene i sydnorske fjellstrøk", *Viking*, 43 (1979): 140-60.

Storli, I. (1991) "De østlige smykkene fra vikingtid og tidlig middelalder", *Viking*, 54: 89-104.

—— (1994) *"Stallo"-boplassene. Spor etter de første fjellsamer?* (Instituttet for sammenlignende kulturforskning B:19), Oslo: Novus.

Strade, N. (1997) "Det sydsamiske sprog", Zachrisson vd. (1997).

Wiik, K. (2002) "On the emergence of the main Indo-European language groups of Europe through adstratal influence", *Eurasia*, cilt 4, Oulu: Societas Historiae Fenno-Ugricæ.

Zachrisson, I. (1984) *De samiska metalldepåerna* år *1000– 1350 i ljuset av fyndet från Mörtträsket, Lappland* (Archaeology and Environment 3), Umeå: Umeå Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü.

—— (2004) "Idre sameby – sydligast i Sverige", *Idre sameby– med historiska spår i framtiden*, Östersund: Gaaltije.

Zachrisson, I. vd. (1997) *Möten gränsland. Samer och germaner i Mellanskandinavien* (Statens historiska museum, monographs 4), Stockholm: Statens historiska museum.

4

KADINLAR VE CİNSEL SİYASET

Auður G. Magnúsdóttir

Önde gelen siyasetçi ve yazar Snorri Sturluson, 1238'de bir yaz gecesi geç saatlerde, Reykholt'ta evindeki açık hava banyosunda birkaç dostuyla vakit geçiriyordu. Anlatılanlara bakılırsa adamlar reisliği tartışıyorlardı, muhtemelen iyi bir reisin hangi niteliklere sahip olup nasıl davranması gerektiğini, hatta hangi statü sembollerinin gerekli olduğunu konuşuyorlardı. Hiç kuşku yok ki bol miktarda alkol tüketmişler, ilerleyen saatlerde ittifakların önemi üzerine fikir yürütmeye başlamışlardı. Snorri evlilik sayesinde, üstelik sadece kendi evliliği değil, çocukları adına düşündüğü evlilikler sayesinde de iyi planlanmış bağlar geliştirdiğinden bahsetti. Bu anlatıdan etkilenen dostları, İzlanda'da hiç kimsenin, onun evlilikler sayesinde kurduğu ittifaklardan ileri gelen güçlü konumuna erişemeyeceğine temin etti onu (*Sturlunga saga*: 319).[1]

Dönemin İzlanda'sında güçlü ittifaklar büyük bir önem taşıyordu. Snorri de ülkedeki en güçlü ailelerin birçoğuyla kurduğu dostluk ve evlilik bağlarıyla kendi konumunu güvenceye almayı başardığına inanıyordu (bir siyasetçi olarak Snorri hakkında bkz. Gunnar Karlsson 1979; bkz. Faulkes, aşağıda 23. bölüm). Snorri'nin izlediği strateji, kızlarını ekonomik ve toplumsal bakımdan kendisiyle aynı seviyedeki erkeklerle evlendirmek olmuştu. Ama uğruna mücadele ettiği, dostlarını etkileyen o toplumsal ağlar o kadar da iyi işlememişti. Öyle ki eski damatlarından biri onun öldürülmesinde rol oynamıştı. Peki bu nasıl olmuştu?

Modern araştırmalar ortaçağ siyasetinde, ayrıca daha sonraki dönemlerin siyasi stratejilerinde evliliğin oynadığı önemli rolü mercek altına alma eğilimindedir, Georges Duby'nin (1985: 19) gayet iyi formüle ettiği bir görüştür bu: "Evlilik akrabalık bağları kurar. Toplumun temelini atar ve toplumsal yaratının kilit taşıdır." Modern toplumda Ortaçağ'da olduğun-

1 *Sturlunga saga*, Sturla Þórðarson'un yazdığı *Íslendinga saga*'nın en büyük ve en önemli kısmı oluşturduğu bir derlemedir. Reykholt'taki bu ziyafetin hikâyesi de *Íslendinga saga*'da karşımıza çıkar. Doğruluğundan hiç emin olamayacaksak da, bu hikâye o dönem İzlanda ve İskandinavya'da hangi nitelikler ve bağlantıların önemli addedildiğine ilişkin derinlikli bir kavrayış sunar. *Sturlung* Döneminin kısa ama kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Helgi Þorlâksson (1993).

dan daha farklı bir anlamı olduğu su götürmeyen evlilik ve biyolojik akrabalığa bu odaklanma, başka tür ilişki biçimlerinin toplumsal işlevlerinin kısa süre öncesine kadar ihmal edilmesine yol açmış, dolayısıyla ortaçağ siyasetinde dostluğun rolü ancak son dönemde kapsamlı araştırmalara konu olmuştur (bkz. Byock 1988; Althoff 1990; Jón Viðar Sigurðsson 1992; Hermanson 2000). Evliliğin "toplumsal yaratının kilit taşı" olarak ele alınması, tek eşli evliliğin her zaman kural olmadığı, başka birlikte yaşama biçimlerinin de toplumsal ve siyasal açıdan evlilik kadar önemli olduğu, akrabalığın zaman içinde değişebilir olduğu gerçeğini gölgelemiştir. Dolayısıyla *aile* kavramının tarihsel bağlamla ilişkili olarak tartışılması gerekir. Ortaçağ'da kan bağı insanlar arasında mutlaka en güçlü bağ değildi. Benzer şekilde, "cinsel siyaset" terimi bir yana, "siyaset" tabirinin de sorunlu olmadığı kesinlikle söylenemez. Bu terimler ne anlama gelir? Cinsel siyaseti kimler uygular? Daha ileri gitmeden evvel, terimin tanımını vermemiz gerekiyor. Viking Çağı toplumunda (daha sonraki dönemlerde olduğu gibi) kadınlar erkeklere tabiydi. Bu açıktır ki siyaset alanında eyleme geçmek gibi formel bir hakları olmadığı, dolayısıyla iktidara gelme imkânlarının pek az olduğu, büyük ekonomik mülkleri bağımsız olarak denetim altında tutma fırsatlarının da ellerine nadiren geçtiği anlamına geliyordu. Toplumsal ve kişisel haysiyetle birlikte (Pitt Rivers 1966; Henderson Stewart 1994) mülk, ortaçağ toplumunda iktidarın en önemli temellerinden biri olarak görülüyordu. Toplumsal haysiyet kadınların zar zor erişebileceği bir haysiyet türüydü (İzlanda'da iktidarın temeli olarak zenginlik ve haysiyetle ilgili tartışmalar için bkz. Helgi Þorláksson 1982 ve Jón Viðar Sigurðsson 1999; kadınlar, kan davası ve haysiyet hakkında bkz. Auður Magnúsdóttir 2007). Dolayısıyla kadınların siyaset alanında eyleme geçme konusunda formel bir haktan yoksun olmalarının yanı sıra, bunu sağlayacak toplumsal ve ekonomik konumda olmadıkları da açıktır. Ne var ki bazıları kocaları sayesinde, bazıları dul kaldıktan sonra nüfuz sahibi olan kadınlar vardır. Ortaçağ Avrupa'sında odalık olmaktan kraliçe olmaya yükselen kadınların örnekleriyle karşılaşırız, bu da "cinsel siyaset" teriminin temel anlamına ışık tutar (Stafford 1983). Öte yandan, bu kadınların gelecekteki konumlarını elde etmeye *niyetlendiklerini* gösteren hiçbir kanıt yoktur; çoğu, eşlerinin ölümü sonrasında iktidara gelmiştir, bu yüzden de cinsel siyaset uygulamamışlardır. Sonraki sayfalarda "cinsel siyaset" terimi iki etki biçimini ifade edecektir: İlk olarak, kendilerinin ve çocuklarının ilişkilerini (evlilik ya da odalık) planlayan erkeklerin eylemlerini ifade eder. İkinci olarak da kadınların cinsellik aracılığıyla nüfuz sahibi olma imkânları anlamına gelir. Bu da bizi bu bölümdeki iki temel soruya getirir: Viking Çağında evlilik ve diğer cinsel ilişkilerin siyasi ve toplumsal önemi neydi? İkincisi, evlen-

memiş kadınların iktidara ulaşma ihtimalinin çok az olduğu dikkate alınırsa, kadınların siyasete fiilen katılma meselesi, kadınların erkeklerle cinsel ilişkiler kurmalarına odaklanır (benzer şekilde evli olmayan erkeklerin de esaslı bir iktidar sahibi olması ihtimal dışıdır).

NE ZAMAN OLDU?

İzlanda sagalarında resmedildiği biçimiyle "güçlü" Viking kadını mitine, sagalar genel olarak eleştirel bir incelemeye tabi tutulmuş olsa da, yoğun bir biçimde karşı konmamıştır. *Laxdæla saga*'daki Guðrún Ósvífursdóttir ve Gísli Súrsson sagasındaki Auður Vésteinsdóttir gibi kadınlara duyulan hayranlık, son dönemdeki araştırmalarda hâlâ görülebilir, ama bu ideal kadının zamanda ve mekânda nerede olduğu, hatta yazarların hayal gücünün ürünleri olarak nereden doğduğu sorusu gündeme getirilmemiştir. Ne var ki tarihçinin Viking Çağının genel, açık bir tablosunu çizme imkânları sınırlıdır, kadınların fiili durumunu akla yatkın bir biçimde resmetme imkânları da (Jochens 1995; Jesch 1991). Dolayısıyla Viking döneminde kadınların siyasi davranış biçimlerinin incelenmesi zor bir iştir. Sagalar kaçınılmaz olarak en iyi ihtimalle 13. yüzyıl ürünüdürler; birçoğu yüzyıla damgasını vuran çatışmalara ve toplumsal değişimlere doğrudan ya da dolaylı olarak katılmış, toplumsal konumu yüksek eğitimli erkeklerce yazılmışlardır. Yazarların bu özellikleri hiç kuşkusuz yazdıklarını etkilemişti. Ayrıca İzlanda sagaları dönemin daha az bilinen, büyük bir ihtimalle aynı kişilerce yazılmış sagalarıyla aynı dönemde kaleme alınmıştır. Bu da iki yazın türünün "toplumsal gerçekliği" arasındaki çarpıcı uyumsuzluğu ilginç kılar. Bu uyumsuzluk bir toplumun gerilemesi ve yeni bir toplumun evrilmesinin anahtarı olabilir mi?[2]

13. yüzyılda Kilise bağımsız bir kurum olarak güçlenmiş, bunun sonucunda Roma'nın taleplerine uyar hale gelmişti; bu talepler arasında bekârlık ve tek eşli kutsal evlilik de bulunuyordu. Dönemin sagalarında odalık teması yaygındır, ama İzlanda sagalarında tek eşli evliliğin kural olduğu bir toplum görülür. Aslına bakılırsa akademisyen Einar Ólafur Sveinsson (1940: 142) İzlanda sagalarını dünyanın en tek eşli edebi türü olarak betimlemiştir. Üstüne üstlük, İzlanda sagalarındaki kadınlar, dönemin diğer sagalarında yer alan kız kardeşlerinden daha görünürdürler, daha güçlü bir konuma sahiptirler. İki yazın türünde bir yanda mahrem ilişkilerin resmedilmesi, diğer yanda kadın portreleri arasındaki bu tezat, Viking Çağında cinsel siyasetin kullanımına ve önemine yaklaşma konu-

2 Úlfar Bragason (1991), Sturlunga derlemesinde *Geirmundar þattur heljarskinns*'in ve bir bütün olarak *Sturlunga saga*'nın siyasi önemini ikna edici bir biçimde savunmuştur. Bragason'un analizi İzlanda sagalarının incelenmesiyle de alakalıdır.

sunda bir imkân sunar. Bu da kaçınılmaz olarak kalkış noktasının 13. yüzyıl, yani sagaların yazıldığı dönem olduğu anlamına gelir. Bu yüzden de bu bölüm dönemin sagalarını mercek altına alacaktır.

ERKEKLERİN İKTİDARI, KADINLARIN CİNSELLİĞİ Mİ?

Evlilikle kurulan bağların iki aile arasında bir bağ yaratmayı amaçladığı gayet iyi bilinir. Evliliğin apaçık amacı iki grup arasında güçlü bir yatay bağlantı tesis etmekti (Auður Magnúsdottir 2003: 66). Bu ilişki tipi, ailelerin kural olarak aynı ya da benzer toplumsal ve ekonomik statüye sahip olduğu evlilik ittifakları açısından tipiktir. Ama etkili ittifaklar yaratmanın başka yolları da vardı. Dostluk bunlardan biriydi, evlat edinme bir diğeri. Fakat odalık tutmak da güçlü, kalıcı, sadık ittifaklar kurmanın en etkili yolu olarak görülebilir. Evlilikle kurulan ittifakların tersine, odalık ilişkileri (çoğu örnekte yüksek bir toplumsal mevkide yer alan) tek bir kişide yoğunlaşan dikey ve hiyerarşik ilişkilerdi. İki tip ittifak arasındaki farkı gösterebilmek için, Snorri Sturluson'un evlilik yoluyla kurduğu ittifakları, Sturla Sighvatsson'un odalık ve evlilik üzerinden kurduğu ilişkilerle karşılaştırmak yararlı olur. Snorri Sturluson ile Sturla Sighvatsson yakın akrabalardı. Sturla'nın babası Sighvatur ile Snorri kardeşti. Snorri de yaşı erdiğinde Sturla da 13. yüzyıl İzlanda'sında iktidar mücadelesine etkin olarak katılmışlar, Sturla yaşlanıp güçlü ittifaklar kurdukça birbirlerine rakip hale gelmişlerdi. Sturla'yı 1235'ten itibaren İzlanda'nın en güçlü kabile reisi olarak görmek mümkündür, ama 1238'de Örlygsstaðir'de bir savaşta öldürülmüştür.

Daha fazla ilerlemeden önce, İskandinavya'nın geri kalanında olduğu gibi İzlanda'da da akrabalık yapısının egosantrik ve iki yönlü olduğunu vurgulamak önemlidir. Her bireyin kendi akrabaları vardı, pratikte bu durum sadece kardeşlerin aynı akrabalara sahip olabileceği anlamına geliyordu. Ne var ki bu da ancak evlendikleri tarihe kadar geçerliydi. Evlilik yeni akrabalık bağları yaratıyordu. Bunun sonucunda da sadakat bağları değişiyordu. Etkili ittifaklar kurma ihtiyacı büyüktü, evlilik de aileler arasındaki bağları güçlendirebiliyordu. Ne var ki aynı ailede evlilik ya da odalık ilişkisiyle yaratılmış birkaç topluluk olabiliyor, sadakat yüzünden çatışmalar doğabiliyordu.

EVLİLİK VE CİNSEL SİYASET

Snorri Sturluson evlenme çağına geldiğinde, annesi, Snorri'nin babasının ölümünden sonra hak etmesi gereken mirası harcamış bulunuyordu. Bu yüzden de Snorri on sekiz yaşına geldiğinde malı mülkü olmayan, ama yüksek bir toplumsal statüye sahip bir gençti. Ağabeyi Þórður ile üvey ağabe-

yi Sæmundur Jónsson, Þórður'un metresi Hróðny Þórðardóttir ile zengin Bersi'nin kızı Herdis Bersadóttir'e onun adına evlenme teklifinde bulundu. Snorri'nin Herdis'ten iki çocuğu oldu, ama evlilikleri mutlu bir evlilik değildi. Çift ayrıldı, ama Snorri Bersi'nin mülkünü kontrol etmeye devam etti.

Snorri'nin birkaç da odalığı, onlardan da bildiğimiz kadarıyla üç çocuğu vardı. Snorri'nin odalıklarından biri Guðrún Hreinsdóttir'di. Guðrún Snorri'nin Reykholt'taki evini çekip çeviriyordu. Birkaç çocukları olmuş, ama sadece kızları Ingibjörg yetişkinlik çağına ulaşmıştı. Guðrún, Snælaug Högnadóttir'in kızı, Þórður Böðvarsson'un üvey kızıydı; Þórður Böðvarsson, Lundamannagoðorð'nun kendisine ait kısmını, aynı yıl Reykholt'taki önemli çiftliği de Snorri'ye vermişti. Böylece odalık ilişkisi Snorri'ye önceden olduğundan daha büyük bir güç ve zenginlik kazandırmıştı (bkz. Auður Magnúsdóttir 2001: 68). Snorri siyasal ve ekonomik durumunu güvenceye almak için çocuklarını acımasızca kullanıyordu. Üç kızı, ülkenin önde gelen bazı kabile reisleriyle evlendirilmiş, böylece Snorri Haukdælir, Ásbirningar ve Vatnsfirðingar'la önemli ittifaklar kurmuştu. Oddi'den Ormur Jónsson'un kızı, İzlanda'nın açık arayla en zengin kadını Hallveig Ormsdóttir'le ilişkisi sayesinde Oddaverjar ailesiyle bağlantısını güçlendirmişti. Snorri bütün bu evlilikleri düzenledikten sonra, Reykholt'taki açık hava banyosunda kurduğu iyi ittifaklarla hava atmıştı. Snorri kendi toplumsal ağıyla, en az kendisininki kadar güçlü diğer toplumsal ağların liderleri arasında güçlü, yatay ilişkiler kurmaya can atıyordu. Dostları da çabalarının ümit vaat ettiğini kabul ediyorlardı.

Ne var ki siyasi bir araç olarak evlilik güçlü ittifaklar kurmanın her zaman etkili bir yolu değildir. Dönemin Danimarka'sında evlilik ittifakları hakkında söylenenlerin tersine, İzlanda'da babalar ile damatlar arasındaki ilişkiler özellikle güvenli değildi. Danimarka'da oğullar babalarının değil, damatlar kayınpederlerinin sadık destekçileri olurken, İzlanda'da koşullar tam tersiydi (Hermanson 2000: 174-5). Olası bir açıklama, İzlanda'da oğullar ve babaların benzer heveslere sahip olmaları, kendilerine en yakın ailenin yararına çaba sarf etmeleri, damatlarınsa başka ittifakların liderleri olarak birçok durumda kayınpederlerininkine paralel olmayan hevesler gütmeleri olabilir. Evlilikler toplumsal ve ekonomik olarak eşit konumdaki iki birey arasında düzenleniyordu. Yeni damadın kendi siyasi hedefleri ve alternatif ağları varsa, kendi ayakları üzerinde durma, hatta kayınpederine muhalefet etme imkânını buluyordu. Snorri'nin örneğinde bu durum, en güçlü iki damadı Gissur Þorvaldsson ve Kolbeinn ungi'nin bile desteğinden emin olamayacağı anlamına geliyordu. Dolayısıyla Snorri'nin damadı, Sturla'yla kan bağına sahip Kolbeinn, Sturla ile Snorri çatıştıklarında Sturla'yı desteklemeyi tercih etmişti.

Evlilikle kurulan ittifaklar aslında bağımlılık yaratan bağlardı, ama iki ailenin çıkarları çatıştığında her ikisi de bağımsız davranma imkânına sahipti. İki ailenin bir iktidar dayanağı olarak aynı ağa sahip olmaları bile kesin değildi. Sistemin kırılganlığına getirilen açıklamalardan biri budur. Güçlü yatay bağlar, iki ağın liderleri arasında zorlu çatışmalara yol açabiliyordu, çünkü birçok durumda aktörler aynı toplumsal konumda ama birbiriyle uyumsuz siyasi pozisyonlarda oluyorlardı. İki yönlü olan akrabalık sistemiyle (oğul, kardeş, torun, yeğen, amca, damat ve/veya kayınbirader olarak farklı roller üstlenmekle kalmayıp bütün akrabalara karşı sorumluluk taşıyordunuz) birlikte alındığında, bu durum evliliği kalıcı ve sadık bağlar kurmanın belirsiz bir yolu haline getirir. Bu da hiç kuşkusuz başka tamamlayıcı ittifaklara bir ihtiyaç doğurmuştur. Evlat edinme ve odalık alma kural olarak dikey bağlardı. Burada ikincisini mercek altına alacağız, ama her iki ilişki biçiminin evlilikle karşılaştırılması ilginç sonuçlar doğurur.

ODALIK VE CİNSEL SİYASET

Snorri Sturluson ile yeğeni Sturla Sighvatsson arasındaki çatışma, kan bağıyla kurulan ittifakların emniyetli olmadığını gayet güzel örnekleyebilir; bu örnekte akrabalık ittifakın ya da barışçı bir ilişkinin garantisi olmamıştır. Dahası Snorri ile Sturla arasındaki çatışma ortak akrabalarını zor durumda bırakmıştır. *Sturlunga saga*'da insanın hangi akrabasını desteklemesi gerektiği sorusu sık sık karşımıza çıkar, her seferinde de sorunludur. (Snorri ve Sturla'nın "iktidarı" sırasındaki siyasi gelişmelerin kısa bir değerlendirmesi için bkz. Jón Viðar Sigurðsson 1999: 71-83; İzlanda'da Ortaçağ'da kardeşler ve yeğenler arasındaki ilişkiler hakkında bkz. Guðrun Nordal 1998 ve Torfi H. Tulinius 2000.)

Sturla hırslı bir reisti, Snorri gibi o da kendi konumunu güçlendirmek için güçlü siyasi ittifaklar kurmaya çalışmıştı. Genç ve ümit vaat eden bir reis olarak Sturla'nın bir odalığı vardı, ama vakti geldiğinde önde gelen bir isim olan Sæmundur Jónsson í Oddi'nin kızı Solveig Sæmundardóttir'le evlenmişti. Siyasi bir ittifak olarak bu evlilik iyi gitmemişti. Solveig'in erkek ve kız kardeşleri evlilikle başka ailelere bağlanmışlardı, bu ailelerin bazıları da Sturla'nın başlıca düşmanlarıydı. Bunun sonucunda Solveig'in erkek kardeşleri siyasi mücadelesinde Sturla'yı hiç desteklemediler. Snorri'nin kurduğu ağların tersine, Sturla'nın en önemli ağları, odalığı Vigdis Gisl dóttir'le ilişkisi sayesinde kurduğu ağlardı.

Vigdıs'in babası Gısl Bergsson, Sturla'nın siyasi konumunu güçlendirmek istediği bir bölge olan Miðfjörður'da önemli bir çiftçiydi (*stórbóndi*). Gisl Bergsson, kendi bölgesinde nüfuz sahibi biriydi, Sturla da onun kızını

odalık seçerek iki aile arasında bir bağ kurmuş, hatta Gisl'in Miðfjörður'daki önemli çiftçilerden oluşan toplumsal ağlarına erişme fırsatını yakalamıştı. Evlilikte olduğu gibi bu ilişkinin de her iki tarafa yarar sağlaması bekleniyordu. Sturla, Gisl'in beş oğlu, yeğeni, yeğeninin kocası dahil birkaç çiftçinin sadakatini ve desteğini kazanmıştı. Bu kişilerin Sturla ve babası Sighvatur'a sadakatleri Sturla evlendikten sonra da devam etmişti. Sturla ile Sighvatur'un öldürüldüğü Örlygsstaðir'de Gisl'in en az iki oğlu da çarpışmıştı, besbelli ki Sturla'nın en yakın destekçileri arasında yer almışlardı. Sturla'yla kurulan bağ Gisl ve oğulları açısından önemliydi. Bu ilişki sayesinde toplumsal hiyerarşide yükselmişler, bu da iktidar konumlarını etkilemişti. Ama ilişkileri, evlilikle kurulan benzer bağlardan farklıydı. Gisl ile oğulları Sturla'nın ağına mensuplardı, ama ona bağımlıydılar da. Ona karşı gelirlerse ya da desteklemezlerse ağın dışına atılma, dolayısıyla bu ilişkiyle kazandıkları yararları kaybetme riskiyle karşı karşıyaydılar. Sturla ile odalığının ailesi arasındaki ilişkiler dikey ve hiyerarşikti, birçok bakımdan Avrupa'da o dönemde gözlenen hami-vasi ilişkilerine benzetilebilir. Odalık ilişkisi bağının yarattığı sadakat, 12 ve 13. yüzyıl İzlanda'sında bu ilişki biçimine damgasını vurmuştur. Toplumsal statü bakımından aşağı olan odalık ailesi, reise karşı bağımsız hareket etmeyi sağlayacak ilişkilerden de konumdan da yoksundu, bu da güçlü bir sadakat doğuruyordu. Bu ilişkilerin evlilikle kurulan ittifaklardan, hatta kan bağından neden daha güçlü ve kalıcı olduklarını bu şekilde açıklayabiliriz. Reis kendisiyle aynı toplumsal statüde erkeklerle dostluk kursa da, odalığın vasisinin birden fazla reisle dostluk bağı kurmasının mümkün olmaması da bir o kadar önemlidir. Odalığın vasisi kendisiyle aynı toplumsal statüde başka çiftçilerle ağlar kurabiliyor, reis bu ağlara erişebiliyordu. Ne var ki vasinin reislerle dostluk kurarken bir tercihte bulunması gerekiyordu. Çiftçi bir tek reise bağlı olduğundan, hangi akrabanızı desteklemeniz gerektiği gibi sorular, bu gibi ilişkilerde asla doğmuyordu. Buna bağlı olarak da odalık bağıyla yaratılan ilişkilerin daha güçlü olduğu söylenebilir; sadakat bir tek reisle sınırlıydı ve kırılamıyordu.

Sturlunga saga, evlilik ve başka ilişki biçimlerinin, odalık ve dostluk ilişkilerinin seçkin erkeklerin iktidar konumlarını koruma, genişletme ve güçlendirme amacıyla nasıl kullanıldığına ışık tutar. İzlanda sagalarında erkekler arasında dostluk teması yaygındır, evlilik sözleşmesinin koşulları da sık sık anlatılara konu olmuştur. Sagalarda kadınlar eyleme geçer: İntikam tohumu eker, kocalarını tehdit eder, hatta kavgalara katılırlar. Bunun örnekleri hem aile hem dönem sagalarında bulunabilir, efsanevi sagalardan bahsetmiyorum bile. Cevapsız kalan sorulardan biri şudur: Yazarlar geçmişten hikâyeler ileri sürüp böylece onları koruma

altına mı almışlardır, yoksa bu anlatılar kendi yaşadıkları dönemlerden mi malzemeler içermektedir? Ya da sagaların biraz biraz ikisini de içerdiği söylenebilir mi? Davranış biçimi, cinsiyet rolleri, toplumsal normlar ve kanunlar saga okurlarına tanıdık gelmiş olsa gerektir, belki de birçok örnekte, güçlü kadının olumsuz davranış açısından bir rol model olarak görülmesi beklenir.

Jenny Jochens (1980), özellikle evlilik ve tek eşlilikle ilgili sagaların "eğitsel" amaçlarla yazıldığını savunmuştur. Preben Meulengracht Sørensen (1993) ise birkaç çalışmasında yazar, metin ve halk arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sørensen, yazarların anlaşılabilmek için metinlerini hitap ettikleri okur kitlesine uyarlamaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu da doğal olarak bazı propaganda unsurları ve/veya görüşlerin ileri sürülmesi gerektiği anlamına geliyordu. Açıktır ki bu, metinlerdeki kadınlar ve toplumsal cinsiyetin incelenmesini son derece ilgilendiren bir durumdur. Yine de yazılı kaynakların onları yaratan toplumun yansımaları olarak görülmeleri gerekir. Viking kadınının gerçek konumu da muhtemelen farklı türler arasındaki uyumsuzlukta bulunabilir. *Sturlunga saga* ve İzlanda sagalarındaki kadınların konumuna biraz daha yakından bakalım.

KADINLAR VE CİNSEL SİYASET

Evlilik, odalık ve evlilik dışı diğer ilişkileri tartışırken, genellikle bu ilişkilerin siyasi rolüne odaklanılır, bu da işi kaçınılmaz olarak erkeklerin analiz edilmesine götürür: erkeklerin siyaset yapma biçimi, erkeklerin ekonomik çıkarları, erkeklerin iktidar mücadeleleri. Peki odalıkların rolü ve statüsü neydi, resmi eşin rolü ve statüsünden herhangi bir farkı var mıydı? Eş (ya da odalık) hangi koşullarda kabul gören bir aktör olarak siyaset sahnesine müdahale edebiliyordu? Odalık daha yüksek bir toplumsal statüye sahip bir erkekle ilişkisi sayesinde toplumsal olarak ilerleyebiliyordu. Bu durum bu bölümde tam anlamıyla cevaplanamayacak birkaç soru doğurur. Bu sorulardan biri, odalığın siyasal olarak da ilerleyip ilerlemediğidir. Ayrıca kadınların bağımsız olarak, erkeklerin eşit ya da tabi konumda olduğu dostluk ve odalık gibi ilişkiler kurma olasılıklarını tartışmak da ilginç olur.

Yukarıda belirttiğimiz üzere, ortaçağ kadınları erkeklere, babalarına, ağabeylerine ve son olarak da kocalarına tabiydi. Ne var ki sagalarda kocalarına karşı çıkan, onlara danışmaksızın siyasi kararlar alan, kocalarından boşanıp bağımsız hareket eden kadın örnekleri görülür. Birçok durumda bu örnekler aslında toplumsal bakımdan kocalarından üstün olan kadınlardır, saga yazarları da toplumsal konumdaki bu farklılıkları kadınların davranışlarına ilişkin bir açıklama olarak kullanmıştır.

Diğer toplumlar ve dönemlerde kadınlar açısından ortaya çıkan fırsat değişikliklerine açıklık getiren bir başka açıklamaysa, kadınların bir erkeğin yokluğunda onun yerini alabilecekleri, ama o döndüğünde geri çekilmeleri gerektiğidir. Yine de Eski Kuzey edebiyatındaki meşhur "güçlü" kadınların hiçbiri odalık değildir. Odalığın konumu kaçınılmaz olarak resmi eşin konumu kadar emniyetli değildi. Toplumsal cinsiyet gerekçesiyle babası ve erkek kardeşlerinin yanı sıra "erkeği"ne de tabi olmanın dışında odalık, toplumsal konumu itibarıyla daha da tabi bir durumdaydı. Bu da hiç kuşkusuz konumunu, siyasete müdahale imkânlarını, ayrıca kendi geleceğine karar verme imkânını etkiliyordu. Bu yüzdendir ki Ragnheiður Þórhallsdóttir, âşığı Jón Loftsson ile ağabeyi piskopos Þorlákur arasındaki çatışmada bir nesneden başka bir şey değildi, gelecekteki kocasının seçilmesinde hiçbir etkisi olamayacağına da kuşku yoktu. Sturla Sighvatsson evlendiğinde, odalığı babasının evine gönderilmişti. Gissur Þorvaldsson'un odalığını gönülden sevdiği anlatılıyordu, ama ne o odalık ne de Þorgils Skarði'nin odalığı olan kız kardeşi sagada görünür bir konumdadır. *Sturlunga saga*'nın baş aktörlerin tabii ki erkekler olduğu 12 ve 13. yüzyılların siyasi mücadelesine odaklanması, güçlü odalık figürlerinin eksikliğine getirilebilecek bir açıklama olabilir. Bu yüzdendir ki odalıkların statüsüne dair net bir tablo çizmek zordur. Ne var ki evli reisler ile evli olmayan reislerin odalıkları arasında mevki bakımından muhtemelen bir farklılık vardı. Sæmundur Jónsson'un birkaç odalığı vardı, ama onlara çeşitli ikametlerinin sorumluluğunu vermişti, ölümünden sonra da odalıklarının en az ikisi dul eşleriyle aynı statüye sahip olmuştu. Bu da ekonomik olarak bağımsız olmanın yanı sıra çocuklarının ileride yapacakları evliliklere karar verebilme imkânı anlamına geliyordu (*Sturlunga saga* I: 299). Bu kadınlar bu biçimde, kuramsal olarak, yeni siyasi ittifakların kurulmasını etkileyebilmişlerdi. *Sturlunga saga*'da görünürde bağımsız kadınların toplumsal ağlara dahil olmasına ilişkin birkaç ipucuna rastlasak da, öyle görünüyor ki sadece Snorri'nin gayrimeşru kızlarından biri olan Þórdís Snorradóttir bir lider olarak halk tarafından tanınmıştır. Þórdís'in kocasının ölümü sonrasında, Snorri kızı ve torununu denetim altına almaya çalışmış ama başaramamıştı. Þórdís bir daha asla evlenmemişti, ama iki âşığı olmuş, ikisinden de birer çocuk sahibi olmuştu. Besbelli ki kendi ittifaklarını kurmuş, oğlu mirasını alacak kadar büyüyünceye dek bir siyasetçi olarak faaliyet göstermişti. Oğlu büyüdüğünde, eski rolünü terk etmişti, çünkü artık yetişkinliğe ulaşmış, kendi haklarını gözetmeye hazır ve istekli bir erkeğin annesiydi. Böylece geleneğe göre kadın emekliye ayrılıyordu.[3] *Sturlunga saga*, yazar-

3 Krş. Laqueur (1990). Son dönemde Laqueur'nin kuramları ortaçağ ve erken modern İskandinavya'da kadınların toplumsal, siyasi ve ekonomik durumuna ilişkin çalışmalarda kullanılmıştır, örneğin Clover (1993), Sjöberg (2001), Auður Magnúsdóttir (2002).

ların aşina olduğu bir toplumu gözler önüne serer. Derlemenin en büyük bölümünün yazarı olan Sturla Þórðarson, kendisi ve yakın akrabalarının katıldığı olayları ve çatışmaları betimler. Yukarıda bahsettiğimiz Þórdís Snorradóttir, Sturla Þórðarson'un kuzeniydi; Sturla'nın onun babasına karşı çıkmasına hayranlık duymuş olması ihtimal dışı değildir. Sturla'nın babası Ólafur Hvítaskáld, saga dünyasının en ünlü karakterlerinden biri olan, güçlü Viking kadını imgesini çizen Guðrún Ósvífursdóttir'le karşılaştığımız *Laxdæla saga*'nın yazarı olarak gösterilir. Üstelik *Laxdæla saga*'nın bir kadının ana karakter olduğu tek saga olduğu da söylenebilir. Aslına bakılırsa bu sagada birçok istisnai "güçlü kadın" bulunur. Auður djúpúðga, bir İrlanda prensesi olduğu anlaşılan köle Melkorka, Egill Skallagrímsson'un kızı ve Kjartan Ólafsson'un annesi Þorgerður, iki ağabeyine rağmen intikamını kendi elleriyle alan Brókar-Auður burada karşımıza çıkar. Öte yandan, bu kadınların hiçbirinin de cinsel siyaset uyguladığı söylenemez, oğlunun İrlanda seferine para bulmak için hali vakti yerinde bir çiftçiyle evlenmeye karar veren Melkorka belki bir istisna sayılabilir (*Laxdæla saga*: 50-1). Gelgelelim, kadınların cinselliğinin nasıl felaketlere yol açabileceğine, isteklerine ulaşmak için cinselliklerini kullanan kadınlara ilişkin örnekleri Gísli Súrsson'un sagasında bulabiliriz. Ne var ki bu örneklerin hiçbirinde siyaseten etkin bir aktör olarak kamusal alanda saygınlık kazanan bir kadına rastlamayız. Tam tersine, aile sagalarında kadınların verdiği tavsiyeler felaketlere yol açar, dönem sagalarındaki kız kardeşlerinin eylemlerinin ise böyle bir etkisi olmaz. O halde sorulabilecek mantıklı soru, elbette ki, bu tezattan hangi sonuçlara varabileceğimiz sorusudur.

KAYNAKÇA

Althoff, G. (1990) *Verwandte, Freunde und Getreue. Zum politischen Stellenwert der Gruppenbindungen im früheren Mittelalter*, Darmstadt: Wiss. Buchges.

Auður Magnúsdóttir (2001) *Frillor och fruar. Politik och samlevnad på Island 1120–1400* (Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 29), Göteborg: Historiska inst., Göteborgs universitet.

—— (2002) " 'Var Steinvör þá málóð um hríð'. ‹Sterka konan' og valdamöguleikar íslenskra miðaldakvenna", Loftur Guttormsson vd. (yay.haz.) İslenskir *sagnfræðingar að fornu og nyju. Seinna bindi, Viðhorf og rannsóknir* içinde, Reykjavik: Skrudda.

—— (2003) "Älskas, giftas, stöttas, slåss. Om svaga och starka länkar som politisk resurs på Island 1180–1270", Einar Hreinsson ve T. Nilson (yay.haz.) *Nätverk som social resurs. Historiska exempel* içinde, Lund: Studentlitteratur.

—— (2007) "Kvinnor i fejd. Ära, kön och konflikt", E. Opsahl (yay. haz.) *Frid och fejd i middelalderens Norden* içinde, Oslo: Unipub.

Byock, J. (1988) "Valdatafl og vinfengi", *Skírnir. Tímarit hins* İslenska *bókmenntafelags*, 162: 127-37.

Clover, C. (1993) "Regardless of sex: men, women, and power in early northern Eu-

rope", *Speculum: Journal of the Medieval Academy of America*, 68: 363-87 (yeniden basım *Representations*'da, 44 (1993): 1-28).

Duby, G. (1985) *The Knight, the Lady and the Priest. The Making of Modern Marriage in Medieval France*, Harmondsworth: Penguin.

Einar Ólafur Sveinsson (1940) *Sturlungaöld. Drög um* íslenska *menningu á* þrettándu öld, Reykjavík: yayımlanmamış çalışma.

Guðrún Nordal (1998) *Ethics and Action in Thirteenth Century Iceland* (The Viking Collection 11), Odense: Odense University Press.

Gunnar Karlsson (1979) "Stjórnmálamaðurinn Snorri", Gunnar Karlsson (yay. haz.) *Snorri* – átta *alda minning* içinde, Reykjavík: Sögufelag.

Helgi Þorláksson (1982) "Sturlung Age", Ph. Pulsiano (yay. haz.) *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia* içinde, New York: Garland.

—— (1993) "Stettir, auður og völd á 12. og 13. öld", *Saga*, 20: 63-113.

Henderson Stewart, F. (1994) *Honor*, Chicago: University of Chicago Press.

Hermanson, L. (2000) *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark* (Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 24), Göteborg: Historiska institutionen.

Jesch, J. (1991) *Women in the Viking Age*, Woodbridge: Boydell.

Jochens, J. (1980) "The Church and sexuality in medieval Iceland", *Journal of Medieval History*, 6: 377-93.

—— (1995) *Women in Old Norse Society*, Ithaca, NY,Cornell University Press.

Jón Viðar Sigurðsson (1992) "Commonwealth", Gísli Pálsson (yay. haz.) *From Sagas to Society. Comparative Approaches to Early Iceland* içinde, Enfield Lock: Hisarlik Press.

—— (1999) *Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth* (The Viking Collection 12), Odense: Odense University Press.

Laqueur, Th. (1990) *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Laxdæla saga, yay. haz. Einar Ólafur Sveinsson (Islensk fornrit 5), Reykjavík: Hið íslenzka fornritafelag 1934.

Meulengracht Sørensen, P. (1993) *Fortælling og* ære. *Studier i islændingesagaerne*, Aarhus: Aarhus universitetsforlag.

Pitt Rivers, J. (1966) "Honour and social status", J.G. Peristiany (yay. haz.) *Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society* içinde, Londra: Weidenfeld & Nicolson.

Sjöberg, M. (2001) *Kvinnors jord manlig rätt.* Äktenskap, *egendom och makt i* äldre *tid*, Hedemora: Gidlund.

Stafford, P. (1983) *Queens, Concubines and Dowagers. King's Wife in the Middle Ages*, Londra: Batsford Academic and Educational.

Sturlunga saga, Jón Jóhannesson, Magnus Finnbogason ve Kristján Eldjárn (yay. haz.), Reykjavík: Sturlunguútgáfan 1946.

Torfi H. Tulinius (2000) "Snorri og bræður hans. Framgangur og átök Sturlusona í felagslegu rymi þjóðveldisins", *Ný Saga*, 12: 49-60.

Úlfar Bragason (1991) "Sturlunga: a political statement", *The Eighth International Saga Conference. The Audience of the Sagas. Preprints* içinde, cilt 2, Göteborg: Göteborgs universitet.

5

VİKİNG ÇAĞINDA KÖLELİK

Stefan Brink

Erken İskandinav toplumu az çok 1960'lara dek, özgür çiftçiler, krallar ve kabile reislerinden (İsveç dilinde *bygdehövdingar*) oluşan eşitlikçi bir köylü toplumu olarak görülmüştür. İzlanda sagalarında ve en erken taşra kanunlarında, çoğunlukla þrælar diye bilinen kölelerden tabii ki bahsediliyordu. Dolayısıyla köleleştiren bir sınıfın varlığı biliniyor ama üzerinde durulmuyordu. Kralların birçok, çiftçilerin birkaç þrælar'ı olabiliyordu. Bu durum tarih öncesi toplumu görme biçimini değiştirmedi, hayli homojen bir toplum olarak görülmeye devam etti. Kölelerin sayısı tartışıldığında, bazı akademisyenler toplumun büyük bir kesimini işaret ediyor, nüfusun %25'i gibi büyük bir sayı veriyordu.

Tarih öncesi İskandinavya'da köleliğe ilişkin modern ve ciddi bir tartışma şimdiye kadar açık bir kavrayışa ulaşmamıştır. Bu konu analiz edildiğinde danışılan başlıca iki kaynak, taşra kanunları ve İzlanda sagaları olmuştur. Taşra kanunları İskandinavya'da köleliğin son dönemlerine, kölelerin azat edildiği yıllara ilişkin kanıtlar sunar; ikinci kaynaklarla, sagalarla ilgili olarak her zaman içimizi kemiren bir şüphe olmuştur, sagaların daha çok yazıldıkları tarihi (dolayısıyla büyük ölçüde 13. yüzyılı) ve yazarlarının Viking Çağında köleliğe ilişkin düşündükleri ya da duydukları şeyleri betimlediğinden şüpheleniriz.

Dolayısıyla Viking Çağında kölelerin durumunu yeniden kurgulayabilmemiz için sagaları ve taşra kanunlarını kullanmak riskli olacaktır. Sagalarda köle her zaman bir klişedir: Esmer, kısa boylu ve aptaldır, anlatıda sarışın, uzun boylu ve akıllı kahramanla tezat teşkil edecek bir çeşni olarak kullanıldığı su götürmez. Bu hikâyelerde kölelere ilişkin betimlemeler Viking Çağında köleliğe ilişkin ciddi bir analizde kullanılamayacak kadar klişedir (aşağıya bkz.). Bu hikâyelerde, İzlanda'da kölelerin çoğunun görünüşe bakılırsa ülke dışında yakalandıklarını, büyük çoğunlukla İrlanda'dan getirilen kölelerden bahsedildiğini çıkarsayabiliriz. Sagaların ilginç bir yönü de, kadın bir köle ile bir İzlandalının çocuklarının özgür bir erkek olarak yetişmesi ve şöhret kazanmasıdır.

Taşra kanunları, özellikle Ortaçağ'da (dolayısıyla 12 ve 13. yüzyıllarda) köleliğe ilişkin araştırmamızda bizim için en önemli kaynaklardır. Bu

kaynakları incelediğimizde, köleyi ifade eden terimlerin çok geniş bir yelpazeye yayıldığını görür, toplumda kölenin hukuksal bağımlılığına ilişkin bir fikir ediniriz (Neveus 1974; Iversen 1994). Bu kanunlarda eski göreneklere dayanan, dolayısıyla Ortaçağ'dan daha eskilere uzanan bazı hukuk kuralları yer alıyor olsa gerektir. Tarih öncesi köleliği anlayabilmek, kanunlardan edindiğimiz bilgileri tamamlayabilmek için arkeoloji, onomastik, özellikle de kölelik terminolojisinin semantik ve etimolojik analizi büyük önem taşır (Lindkvist ve Myrdal 2003; Brink 2002, 2003, 2007 ve yakında yayımlanacak bir çalışması).

Gelgelelim ilk önce "Köle nedir?" diye sormamız gerekiyor. Cevap açıkmış gibi gelebilir, ama köleyi tanımlama girişimleri karmaşık, geniş erimli ve sorunlu olmuştur. Önde gelen akademisyenlerden biri bu konuda şunları yazmıştır: "Bu sözcüğün [köle] muğlaklığı o kadar kafa karıştırıcıdır ki sosyologlara tartışmalarından bu sözcüğü tümüyle çıkarmaları tavsiyesinde bile bulunulabilir." (Leach 1967: 14). Köle ve köleliğin tanımı toplumsal, ekonomik ve ayrıca hukuksal boyutlar içermelidir. Bütün toplumlarda bir kölenin başlıca niteliği, bir başkasının mülkü olması, bir insan değil, efendisinin keyfine ve isteğine göre kullanılabilecek ya da suiistimal edilebilecek bir araç, bir "şey" olarak görülmesidir. Kölenin bir ailesi yoktur, dolayısıyla toplumsal bir bağlamdan yoksundur, kadın bir kölenin çocuğu sahibine aittir. Kölenin hiçbir yasal hakkı yoktur. Kanun maddelerinde sıklıkla bahislerinin geçmesi itibarıyla köleler hukuksal öznelerdir, ama bir köle yasal bir eylemde bulunamaz; efendisi köle adına konuşur ve hareket eder.

Ulpianus ve Iustinianus gibi Romalı hukukçuların daha önce dile getirdiği biçimde, köleliğin felsefi gerekçelendirmesi, savaşta yenilip yakalanan ama canı alınmayan bir adamın yaşama hakkını kaybetmiş olduğu şeklindeydi (Watson 1987; Turley 2000: 3). Bir savaşta yenilmiş olup da savaş meydanında ölmemiş bütün erkekler savaş bittikten sonra katledilirdi; bu sadece antik dönemde Avrupa'da değil, Kuzey Amerika Yerlileri ve başka halklar arasında da gelenekti. Canları bağışlanırsa özgür olma haklarını teslim etmiş olurlardı. Onlara bir ödül verilmiş, hayatları bağışlanmıştı, ama özgürlüklerinden, insan olarak görülme hakkından vazgeçerek karşılığını ödemeleri gerekirdi, böylece efendilerinin bir aracı haline gelirlerdi.

Erken dönem İskandinavya toplumunu anlama çabamızda, bir bireyin bir aile ya da toplumsal grubun bir parçası olmasının belirleyici önemde olduğu açıktır. Bir bakıma bir aileye, bir gruba, bir topluma aidiyetinizle tanımlanırdınız. Dolayısıyla alabileceğiniz en kötü ceza, bu grup ve toplumla bağlarınızın kesilmesi, cemaat dışına atılmanız, yasaklı ilan edil-

meniz olurdu ki, bu da "toplumsal ölüm" olarak tanımlanırdı. Başka bir deyişle, atalarımızın daha farklı bir özgürlük kavrayışına sahip olduklarını görebiliyoruz. Özgürlük bireysel özgürlük olarak değil, bir camiaya ait olma, bir toplumsal grubun parçası olma hakkı olarak tanımlanıyordu. Bir yabancı genellikle bir düşman olarak görülüyordu. İşte bizim de bu bakış açısıyla yaklaşarak atalarımızın köleliği nasıl kabul ettiklerini, hatta haklı çıkardıklarını anlamamız gerekiyor.

Erken İskandinav toplumunda köleler hakkındaki bütün tartışmaların doğal başlangıç noktası kadim Edda şiiri *Rígsþula* olmuştur. Burada toplumun alegorik bir betimlemesiyle karşılaşırız; adı geçen kişiler toplumsal sınıfları temsil ederler, aralarında köleler de vardır. Şiirde herkesin (yani her toplumsal sınıfın) davranışları, ismi, gündelik uğraşı ve fiziksel görünümü de betimlenir. Bu yüzden de bu şiir Viking Çağında İskandinav kölenin görevlerinin ("taş duvarlar örmek, sürülebilir toprağı ekip biçmek, domuzları ve keçileri gütmek, kazıp çim kesek çıkarmak") bir tür tarifi olarak kullanılmıştır.

Maalesef *Rígsþula*'nın büyük bir titizlik ve dikkatle kullanılması gerekir, özellikle de Viking Çağı İskandinavya'sında hayata ilişkin kültüreltarihsel bir kaynak olarak kullanılacaksa (Dronke 1992: 671 ve devamı). *Rígsþula* çok özel bir şiirdir, mitsel bir alegoridir. Başlıca karakter *Rígr*, şiirde geçen adıyla tanrı *Heimdallr*, bir İrlanda ismi taşır (İrlandaca *rí*, Eski İrlandaca *rig* "kral"). Ayrıca şiirin hangi tarihte yazıldığı bilgisi de sorunludur. Daha önceleri *Rígsþula* antik bir şiir olarak görülüyordu, ama sonradan yapılan araştırmalar bu şiiri 13. yüzyıla yerleştirme eğilimi göstermiştir (Simek 1993: 294 ve devamı; Karras 1988: 60). Ne var ki bugün bile *Rígsþula*'yı tereddütle de olsa Viking Çağı gibi erken bir döneme yerleştirmeye hazır akademisyenler vardır (Meulengracht Sørensen 1993: 164).

Rígsþula'nın köleler hakkında bilgilendiğimiz kısmı Rıgr'in Ái ve Edda'ya gelmesi, nihayetinde Edda'dan bir çocuk sahibi olmasıyla başlar:

> Edda bir çocuk doğurdu,
> [...]
> Kaba ketene [sardı]
> kara [derili] oğlanı.
> [Ağırdı gözleri]-
> adına Köle [Þræll] dediler.
> [...]
> Buruşuktu ellerinin derisi
> eklemleri boğum boğum
> [kabuk kabuktu tırnakları]
> parmakları kalın

yüzü sevimsiz
sırtı eğri
uzundu topukları.

Sonra başladı
sınamaya gücünü
hasır örüp
yükleri denk ederek.
Eve taşıdı sonra
amansız gün boyunca canla başla.

Bir gün çiftliğe
tembel bir kız geldi.
Tabanları toz toprak
kolları yanık güneşten
burnunu büküp aşağı
adım Kölekadın [Þír] dedi.

Çocuklar yaptılar,
bir yuvaları vardı, mutlulardı.
Sanırım adları Yaygaracı ve Ahırkuşu,
Hantal ve Atsineği,
Yatakdostu, Kokuşmuş,
Kütük, Hödük
Ağırkanlı, Kırsaçlı
Kambur ve Uzunbacak.
Onardılar çitleri,
kazdılar tarlaları,
domuzları güttüler,
keçilere baktılar,
kömür çıkardılar topraktan.

Kızlarsa
Bodur ile Güdük
Tombulbut ile Kartalburun,
Çığırtkan ve Hizmetçi [*Ambátt*]
Büyükdedikoducu,
Yırtıkpırtık ve Kocabaldır.
İşte onlardan geldi
köle nesli [Þræla ætter].

Poetic Edda'dan, cilt 2: *Mythological Poems*, yay. haz. ve çev. U. Dronke (1997) (© Oxford University Press).

Yazarın, Eski Kuzey edebiyatında kölelerden ne zaman bahsedilse karşımıza çıkan belli bir köle tipini izlediği çok açıktır. Köle esmer, kısa boylu, aptal, kasvetli ve çirkindir; uzun boylu, sarışın, yakışıklı ve çekici kahramanla bir tezat oluşturur. Köle portresi sıklıkla özgür insan portresiyle tezat içinde kullanılır (Meulengracht Sørensen 1993: 161 ve devamı).

Burada edebiyatla uğraştığımız açıktır. Dolayısıyla da tarihsel olgular çıkarsamak istiyorsak metne çok büyük bir dikkatle yaklaşmamız gerekir. Bu edebi tema Eski Kuzey edebiyatı metinlerinde tekrar tekrar karşımıza çıkar. Köleler çirkin olmakla kalmaz, *Gisla Saga Súrssonar*'daki Þórðr *inn huglausi* (Korkak Þórðr) hikâyesinde olduğu gibi korkak ve aptaldırlar. Bu Þórðr o kadar korkak ve aptaldır ki başka birinin giysilerini giyer, aptallığı yüzünden de o adam yerine öldürülür.

Özetlersek, erken dönemlerde kölelerin ve durumlarının niteliksel yönlerini Eski Kuzey edebiyatından çıkarsamak zordur. Burada çizdiğimiz tablo stereotiplere ve klişelere dayanmaktadır.

ERKEN İSKANDİNAVYA'DA KÖLE TERMİNOLOJİSİ

İskandinavya'da köleleri ifade eden terimler hakkındaki bir tartışma için mükemmel bir başlangıç noktası, Eski Gulathing Kanunu'ndaki bir paragrafta bulunur (198): *Tvær ero hans hinar bezto ambatter. Seta. oc deigia. oc tveir* þrælar. þionn *oc bryti*. Yani "İki köle kadın en iyileri sayılır: hizmetçi ve kâhya. İki köle adam en iyileri sayılır: ustabaşı ve efendinin şahsi uşağı" (GL çev. Larson 1935: 144). Burada erken dönem Batı İskandinav dilinde *ambátt* teriminin açıkça, kadın köleyi ifade etmek için kullanılan kolektif bir terim olduğunu, erkekler içinse þræll teriminin kullanıldığını görürüz. *Seta* ve *deigja*, þjonn ve *bryti* de özel bazı işlevleri olan kölelerdi.

O dönem köleleri ifade etmek üzere en yaygın kullanılan terim Eski Kuzey dilinde þræll, Eski İsveççe ve Eski Danca þræl terimiydi. Kökleri Proto-İskandinav *þrahila- terimine uzandığı sanılan bu terimin bulanık bir geçmişi vardır. Bazı etimologlar bu sözcüğü "koşmak", dolayısıyla da "başkası için koşan kimse" anlamına gelen Got dilindeki þragjan ve Eski İngilizce þrægan terimleriyle ilişkilendirir. *Ambátt, ambótt* (f.) sözcüğününse Halk Latincesinde "hizmetçi" anlamına gelen *ambactus*'dan (krş. İsveççe ämbete) alındığına inanılır. Kadın köleleri ifade eden diğer sözcükler, "hamur" anlamına gelen *deg*'den türemiş olup "pişiren" anlamına gelen *deigja* ile Got dilinde þiwi, Eski İngilizce þeowu sözcükleriyle yakından

ilintili þý f. (< *þiujō) sözcükleridir. Kölelikle ilgili olup aynı kökten türemiş birkaç sözcük daha vardır: örneğin Got dilinde "köle" anlamına gelen þius (m.); Eski İngilizce "uşak" anlamına gelen þéow (krş. "birini köleleştirmek" anlamına gelen þéowian); "köle, uşak" anlamına gelen Eski Kuzey dilinde þjónn; Eski İngilizce þéowen; "köle tutmak, köle gibi davranmak, işkence etmek" anlamına gelen Eski Kuzey dilinde þjâ; Got dilinde "köle olarak tutmak" anlamına gelen þiwan (*anaþiwan* ve *gaþiwan* bileşik sözcüklerinde bulunur) gibi (Hellquist 1948; de Vries 1962).

Eski İsveç dilinde, erkek ve kadın köleleri ifade etmek için *fostri* (m.) ve *fostra* (f.) sözcüklerine rastlıyoruz. Bu sözcükler "çiftlikte/evde yetiştirilmiş" anlamına gelir, kölelerin savaş esiri olmayıp çiftlikte doğup büyüdükleri gerçeğini ima etmektedir muhtemelen.

Yabancılara verilen isimlerin kimi zaman "köle, özgür olmayan" gibi ikinci bir anlamları vardır, bunun da savaş esirlerinin, kaçırılan ya da satın alınan yabancıların yeni köle kaynakları olarak hayati önemde olması gibi apaçık bir dayanağı vardır. Aslında etnik bir isim olan *slave*, Sw *slav* sözcüğünün, ayrıca "Kelt, köle" anlamına gelen Eski İsveççe *val*, Eski Kuzey dilinde *valir*, tarihi Galler, Wallonia'ya vs uzanan *valskr* sıfatının geçmişi böyledir. *Valskr*'ın Eski İngilizce eşdeğeri *wealh*, çoğulu *wealas*'ın da eski anlamı "yabancı, Bröton, Galli" iken, Anglo-Sakson dilinde ikinci anlamı "köle"dir, bu anlamın da aynı geçmişe dayandığı sanılmaktadır. Britonlar ve Galliler etnik gruplar arasındaki bütün çatışmalarda esir alınırdı (Bugge 1905: 43, krş. Faull 1975).

Köleler homojen bir kitle oluşturmuyorlardı. Bazıları işçiydi, toprakta çalışıyor, sığır güdüyorlardı. Yasal ve ekonomik olarak, güttükleri sığırlarla eşit statüdeydiler tahminen. Ne var ki özel görevler üstlenen köleler de vardı, yukarıda bahsettiğimiz *deigja* gibi. Bazılarının da açıkça nitelikli görevleri oluyordu. Bu noktada, sosyal bir kategori olarak, güvenilir uşaklar ve memurlara yaklaşırız. El kitaplarına göre aslında özgür olmayan bir uşak olan, Ortaçağ döneminde yüksek mevki sahibi bir kişiye dönüşmüş, Eski Kuzey dilinde *bryti* açısından durum böyledir. *Bryti* sözcüğünün tarihi, Proto-İskandinav **brŭtjan* sözcüğüne uzanır, "kırmak" anlamına gelen Eski Kuzey dilinde *brjóta* fiilinin kökünden türemiştir. Dolayısıyla *bryti*'nin asıl anlamının "ekmeği parçalayan (ve dağıtan)" olduğu, dolayısıyla da Eski İngilizce *hlāfbrytta* sözcüğünün semantik bakımdan bir benzeri olduğu sanılır. *Bryti* sözcüğü Finceye "kâhya, köle" anlamına gelen *ruttio, ruttia* sözcükleriyle geçmişti. Dolayısıyla öyle görünüyor ki *bryti* bir çiftlikte çalışan bir tür kâhyaydı, kölelerin geri kalanını denetleyen kişiydi. Daha sonra krallık ve derebeylik malikânelerinin kâhyası olarak *bryti*'ye de rastlarız.

Ne var ki rün taşları gibi döneme ait kaynaklara danıştığımızda daha farklı bir tabloyla karşılaşırız. Örneğin Birka'nın bulunduğu daha meşhur Björkö adasının karşısında bulunan Adelsö adasında, Hovgården'daki meşhur rün taşındaki yazıtta şunları okuyabiliriz: **lit rista toliʀ bry[t]i i roþ kunuki**, *Rett let rista Tolir bryti i Roð kunungi.* Bu sözler şöyle çevrilebilir: "Roþr'un kâhyası Tólir, [rünleri] kral için düzgünce yontturdu." Muhtemelen 11. yüzyılın ortasından kalan, çok büyük önem taşıyan bu tarihsel rün yazıtını yorumlamak kolay değildir. Elias Wessén (U'da) kralın yazıtın dikilmesi ve yontulması görevini verdiği varsayımında bulunur. Wessén ve birçokları "bryti i Rodh" pasajını, Östgöta Kanunu'nda (Dråpsb. 14) *iarls bryti i roþzs bo* ile ilgili örnekle bağlantılı bulur, *Tolir bryti*'nin Roden adlı bölgede (kıyı bölgesinde) kralın ombudsmanı olduğunu düşünürler. Erland Hjärne (1947: 25-55; krş. Rahmqvist 1994: 109) bence gayet ikna edici bir biçimde Wessén'in argümanına karşı çıkarak *Tolir bryti*'nin bir kâhya, kraliyet çiftliği Hovgården'da bir idareci olduğunu savunur. Bu rünik kanıt da 10 ve 11. yüzyıllarda bir *bryti*'nin toplumsal merdivende nispeten üst basamaklarda bulunduğunu göstermektedir. Hovgården rün taşı örneğinde *byrti*, krala çok yakın biridir, muhtemelen kâhyasıdır, bu yüzden de alt tabakadan bir köle değildir.

Tarih öncesi İskandinavya'da kölelerin statüsüne ve sayısına ilişkin pek az şey bildiğimizi kabul etmemiz gerekiyor. İskandinavyalı bir kölenin durumunu, 2000 yıl önce Roma İmparatorluğu dönemindeki bir kölenin ya da 18 ve 19. yüzyıllarda Kuzey Amerika'daki kölelerin durumuyla karşılaştırmak bir hayli hatalı olacaktır. Erken İskandinavya'da o dönem "köle"yi ifade etmek için kullanılan terimlere ilişkin etimolojik kanıtlara göre, bulunan farklı anlamlar bir yetkeye farklı türde bağımlılıkları ifade ediyor olabilir. Birkaç terimin asıl anlamı "uşak"tır. Bu bağımlılık uşak ile efendisi arasında son derece baskıcı bir ilişki olmayabilir, daha çok bir "hami-vekil" ilişkisi olabilir.

Sözlükler ve ansiklopedilerde bulunan "köle, özgür olmayan" anlamının tarih öncesi devirlerde de geçerli ve yeterli olduğu gerçeğine güvenmek mümkün değildir. Yukarıda verdiğimiz etimolojik listeden hareketle, sık sık tekrarlanan semantik bir bileşenin "uşak" olduğu aşikârdır. Dilin daha önceki bir aşamasında bulunan bir sözcüğün "özgür uşak" anlamına gelmesi, sonra değişip "özgür olmayan uşak, köle" anlamını kazanması ya da tam tersi yönde bir anlam değişikliği olasılığını dışlayan bir şey yoktur. Dolayısıyla da Eski Kuzey dilinde þræll sözcüğünde "uşak" anlamının semantik bir bileşenini görürüz; üst ile aşağı, belki bir savaşçı, bir zanaatkâr ya da bir rahip arasında bir tür bağımlılık, yani bir hami-vekil ilişkisi biçimini almıştır.

Özgür bir insanın borcunu ödemek için ya da yoksulluk yüzünden bir başkasına kölelik edebileceğini biliyoruz. Bu olgudan yola çıkarsak, bahsettiğimiz ilişki biçimi kişinin özgürlüğünden vazgeçip yasal bir köle statüsünü benimsemesi örneğine yakındır, bir *hirð*'ya katılan bir savaşçı örneğindeki gibi. Genç bir erkek sadakat yemini ederek bir kralın ya da reisin kişisel *hirð*'suna katılabiliyordu. Bunu yaptığında, efendisinin yargı yetkisi altına girmeyi, kelimenin tam anlamıyla hayatını efendisinin ellerine teslim etmeyi kabul ediyordu, ama krala ya da reise yakın olduğundan, onun salonunda bir koltuğu olduğundan toplumsal bakımdan da muhtemelen yükseliyordu. Bu tür savaşçılara *karl*, Eski Kuzey dilinde *rekkr*, Eski İsveççe **rinkr* ya da *sveinn* deniliyordu. Buna Eski Kuzey dilinde *væringi*, İsveççe *väring* kurumunu (Rusça *varjagu*, Yunanca *varangoi*) örnek verebiliriz. Doğu'ya giden ve Konstantinopolis'te Bizans İmparatoru'nun *hirð*'suna katılan Kuzeylilere *väring/varjag* deniyordu. Bu kelimenin kökeni, Proto-Nordik **wāragangja-* sözcüğüne uzanır, bu sözcük "yemin, anlaşma, sadakat" anlamına gelen *var*, Eski İngilizce dişi *wær*, Eski Macarca *wâra* ile "yürümek" anlamına gelen *gangjan* fiilinin bir bileşkesidir, dolayısıyla "yemin eden, anlaşmaya giren" anlamına gelir.

KÖLELERİN İŞLEVLERİ VE SAYILARI NEYDİ?

Erken tarihli araştırmalarda kölelerin sayısı kanımca bir hayli abartılı tahminleri yansıtır. Kuzeyliler İrlanda, Anglo-Sakson İngiltere ya da Fransa'da çok büyük sayılarda insanı köle etmiş olabilirler. Ama öyle görünüyor ki âdet ya bu insanları rehin alıp büyük meblağlarda fidye istemek ya da onları köle pazarında satmaktı. İskandinavya'da eve köle getirildiği kesin bir olguydu, ama kanımca ancak küçük ölçekte gerçekleşiyordu. Köle muhtemelen kendisiyle gösteriş yapılacak değerli bir mal olarak görülüyordu. Ben kölelerin toplumda bir hayli nadir olduğu kanısındayım. Sıradan çiftliklerde çalışan köleler olabilirdi, ama köle sayısının çok fazla olmasına ancak reislerin ve hali vakti yerinde çiftçilerin çiftliklerinde rastlanırdı. Danimarka ve İsveç'te bulunan, gömülenlerden birinin genellikle kafasının kesik, ellerinin bağlı, diğerininse zengin mezar eşyalarına sahip zengin bir adam ya da kadın olduğunun görüldüğü "çifte mezarlar" bu durumu yansıtıyor olabilir.

Kölelerin işlevlerine gelince; muhtemelen bu işler çok geniş bir yelpazeye yayılıyordu: tarlalarda çalışıp sığır, koyun ve domuz güden kölelerden, *þý, deigja, fostra* ve *amma* gibi ev içinde hizmet eden kölelere, *byrti* gibi toplumsal merdivende bir hayli yüksekte yer almakta birlikte yasal olarak köle mertebesindeki memurlar ve kâhyalara uzanan bir yelpaze. Kişisel bir *hirð*'da yer alan bir savaşçı gerçekte hukuken özgür değildi

muhtemelen, ama gayet yüksek bir toplumsal statüye sahipti. Dolayısıyla tarih öncesi İskandinavya'da köle kurumu ekonomik, toplumsal ve hukuksal yönlerine bağlı olarak muhtemelen hayli karmaşıktır.

KAYNAKÇA

Brink, S. (1997) "Names and naming of slaves", J.P. Rodriguez (yay. haz.) *The Historical Encyclopedia of World Slavery* içinde, iki cilt, Santa Barbara, CA: Clio.

—— (1999) "Social order in the early Scandinavian landscape", Ch. Fabech ve J. Ringtved (yay. haz.) *Settlement and Landscape* içinde, Århus: Aarhus University Press.

—— (2002) "Slavery in Scandinavia, as reflected sagas", P. Hærnes ve T. Iversen (yay. haz.) içinde (2002).

—— (2003) "*Ambátt, seta, deigja – thræll, thjónn, bryti*. Termer för trälar belyser träldomens äldre historia", Th. Lindkvist ve J. Myrdal (yay. haz.) (2003).

—— (2008) *Lord and Lady – Bryti and Deigja, Some Historical and Etymological Aspects on Family, Patronage and Slavery in Early Scandinavia and Anglo-Saxon England.* (The Dorothea Coke Memorial Lecture in Northern Studies 2004-5), Londra: Viking Society for Northern Studies, University College London.

—— (yakında çıkacak) *Vikingatidens slaveri*, Stockholm: Atlantis.

Bugge, A. (1905) *Vesterlandenes indflydelse paa nordboernes og særlig nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i vikingetiden* (Videnskabsselskapet i Kristiania. Skrifter II, Hist.-filos. Klasse 1904:1), Christiania: yayımlanmamış çalışma.

Dronke, U. (1992) "Eddic poetry as a source for the history of Germanic religion", H. Beck, D. Ellmers ve K. Schier (yay. haz.) *Germanische Religionsgeschichte. Quellen und Quellenprobleme* içinde, Berlin ve New York: de Gruyter.

—— (yay. haz. ve çev.) (1997) *Edda*, cilt 2: *Mythological Poems*, Oxford: Clarendon.

Faull, M. Lindsay (1975) "The semantic development of Old English *wealh*", *Leeds Studies in English*, 8: 19-44.

Foote, P. (1977) "Þrælahald á Íslandi. Heimildakönnun og athugasemdir", *Saga. Tímarit Sögufelags*, 15: 41-74.

GL = *The Earliest Norwegian Laws. Being the Gulathing Law and the Frostathing Law*, Eski Norveççeden çeviren L.M. Larson (Records of civilization 20), New York: Columbia University Press (1935).

Hærnes, P. ve Iversen, T. (yay. haz.) (2002) *Slavery across Time and Space. Studies in Slavery in Medieval Europe and Africa* (Trondheim studies in history 38), Trondheim: Tapir.

Harrison, D. (2006), *Slaveri. En världshistoria om ofrihet*, cilt 1: *Forntiden till Renässansen*, Lund: Historiska media.

Hasselberg, G. (1944) "Den s.k. Skarastadgan och träldomens upphörande i Sverige", *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift*, 5(3): 51-90.

Hellquist, E. (1948) *Svensk etymologisk ordbok*, üçüncü basım, Lund: Gleerup.

Hemmendorff, O. (1984) "Människooffer. Ett inslag i järnålderns ritualer, belyst av ett fynd i Bollstanäs, Uppland", *Fornvannen*, 79: 4-12.

Hjärne, E. (1947) "Rod och runor", *Kungl. Humanistiska Vetenskaps- Samfundets i Uppsala* årsbok (1946): 21-126.

Holm, P. (1986) "The slave trade of Dublin, ninth to twelfth centuries", *Peritia*, 5: 317-45.

Holmquist-Olausson, L. (1990) "'Älgmannen" från Birka. Presentation av en nyligen undersökt krigargrav med människooffer", *Fornvännen*, 85: 175-82.

Iversen, T. (1994) *Trelledommen. Norsk slaveri i middelalderen*, Bergen: Bergen Üniversitesi Tarih Bölümü.

Jón Hnefill Aðalsteinsson (1986) "The position of freed slaves in medieval Iceland", *Saga-Book*, 22: 33-49.

Karras, R. Mazo (1988) *Slavery and Society in Medieval Scandinavia*, New Haven: Yale University Press.

Krag, C. (1982) "Treller og trellehold", [*Norsk*] *Historisk tidsskrift* 61: 209-27.

Leach, E. (1967) "Caste, class and slavery: the taxonomic problem", A. de Reuck ve J. Knight (yay. haz.) *Caste and Race. Comparative Approaches*, Londra: Ciba Foundation.

Lindkvist, Th. (1979) *Landborna i Norden under* äldre *medeltid* (Studia Historica Upsaliensis 110), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Tarih Bölümü.

Lindkvist, Th. ve Myrdal, J. (yay. haz.) (2003) *Trälar. Ofria i agrarsamhället från vikingatid till medeltid* (Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 17), Stockholm: Nordiska museets förlag.

Meulengracht Sørensen, P. (1993) *Fortælling islændigesagaerne*, Århus: Århus universitetsforlag.

Nevéus, C. (1974) *Trälarna i landskapslagarnas samhälle. Danmark och Sverige* (Studia historica Upsaliensia 58), Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala Üniversitesi.

Olsson, M. (1999) *Vikingatida träldom. Om slaveriets plats i Skandinaviens ekonomiska historia* (Lund Papers in Economic History 67), Lund: Lund Üniversitesi Ekonomi Tarihi Bölümü.

Patterson, O. (1982) *Slavery and Social Death. A Comparative Study*, Cambridge, MA: Cambridge University Press.

Rahmqvist, S. (1994) "Ortnamn påverkade av administration äldre tid", G. Ulfsparre (yay. haz.) *Ortnamn värda att vårda* içinde, Stockholm: Raä.

Randsborg, K. (1986) "The study of slavery in northern Europe: an archaeological approach", *Acta Archaeologica*, 55 (1984): 155-60.

Simek, R. (1993) *Dictionary of Northern Mythology*, çeviren A. Hall, Woodbridge: Brewer.

Skyum-Nielsen, N. (1979) "Nordic slavery in an international setting", *Medieval Scandinavia*, 11 (1978-9): 126-48.

Turley, D. (2000) *Slavery*, Oxford: Blackwell.

U = *Upplands runinskrifter*, 4 cilt (SRI 6–9), Stockholm: Almqvist & Wiksell International (1940-58). de Vries, J. (1962) *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, ikinci basım, Leiden: Brill.

Watson, A. (1987) *Roman Slave Law*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Wilde-Stockmeyer, M. (1978) *Sklaverei auf Island. Untersuchungen zur rechtlich-sozialen Situation und literarischen Darstellung der Sklaven im skandinavischen Mittelalter* (Skandinavistische arbeiten 5), Heidelberg: Winter.

6

ÜLKEYE İSİM VERMEK

Stefan Brink

Fransa, İngiltere ve Anglo-Sakson İngiltere'nin tersine İskandinavya'da Viking Çağı tarih öncesi bir dönemdir, o yüzden de pratikte hakkında hiç yazılı kaynak bulunmamaktadır. İskandinavya'da Viking tarihini yazabilmek için başka kaynaklara dayanmamız gerekir, arkeoloji de bu kaynakların tabii ki en önemlisidir. Bir başka önemli kaynaksa yer isimleri, özellikle de yerleşim isimleridir.

İSKANDİNAVYA'DA TOPONİMİK ARAŞTIRMALARIN GEÇMİŞİ

İskandinavya'da yer isimleri araştırmalarının (toponimi) uzun bir tarihi vardır, bu alanda yapılan araştırmaların beşiği az çok burası olmuştur denilebilir. 19. yüzyılda birkaç İskandinav tarihçi, özellikle de filolog bu alanda bazı çığır açıcı araştırmalar yapmıştır; adı anılmadan geçilmemesi gerekenlerden biri de, sonraki araştırmaların temelini atıp onlara kılavuzluk eden *Norske Gaardnavne* dizisinin kurucusu, Oslo'daki arkeoloji profesörü Oluf Rygh'dir.

Disiplini kuran bu kişileri çeken şey, eski yer isimlerini bilinen tarihsel/dilsel kurallara göre dilbilimsel olarak sağlam bir inceleme ve yoruma tabi tuttuktan sonra tarihsel bilgi edinebilme olasılığıydı. Bu malzemede, neredeyse her zaman şu ya da bu bakımdan yanlı olup kullanımı zorluklar çıkaran mektuplar, hagiografiler (aziz biyografileri) ve vakayinamelerden kaynaklanan sorunlara rastlanmaz. Öte yandan, yer isimleri dilbilimsel oluşumlar olduğundan, tarihsel anlatının tamamına ulaşamayız, sadece bağlamsal bir ipucu ediniriz. Ama yer isimleri devasa boyutta bir malzeme olduğundan, sosyo-tarihsel ve kültürel-tarihsel kaynaklar olarak muazzam bir potansiyel taşırlar.

Yer isimleri, coğrafya çalışmalarına sundukları olanaklar dolayısıyla son dönemde yeniden öne çıkmıştır (Tilley 1994: 18 ve devamı). Her isim tarihsel bir bilgi taşıdığından, yer isimleri coğrafyanın bizimle "konuşması"nı sağlayabilir. İsimler sessiz arkeolojik kaynaklara başka bir

boyut katar. Geçmişten gelen bir coğrafyanın tarihini yeniden anlatırken kullanılabilecek küçük anlatılar haline gelirler. Ben bu araştırma alanına *mekânsal tarih* diyorum. Burada amaç insanların değil, coğrafyanın amil olduğu bir tarih yazmaktır.

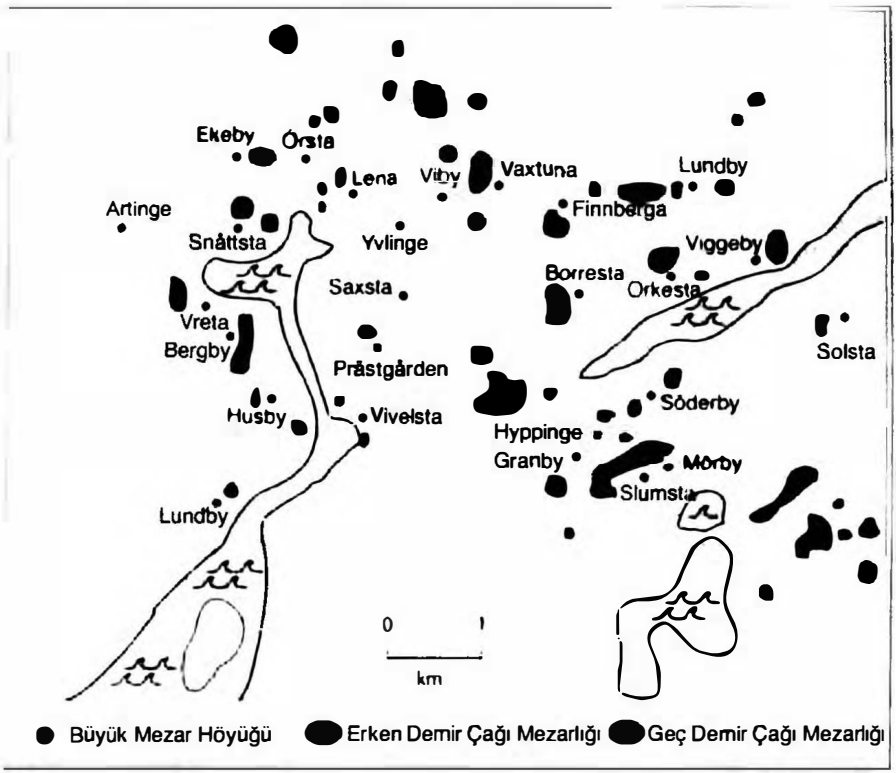
Yer isimlerinin tarihlerinin belirlenmesi, bu şekilde kullanılabilmeleri için önemli bir ön koşuldur. Bu sorun yaklaşık iki yüzyıldır tartışılmaktadır, bugün elimizde İskandinav yerleşim isimlerinin gayet sağlam bir kronolojisi bulunuyor (Brink 1983, 1984; Strid 1999: 43 ve devamı). Önemli bir hareket noktası, yer isimleri, sözcükler ve öğelerin İskandinavya'dan Britanya Adaları'na, oradan da özellikle Danelaw bölgesine geçmiş olmasıdır. Bu kanıtlara dayanarak, erken Viking Çağı Danimarka'sında *-by* öğesinin kullanımının yaygın olması gerektiğini, çünkü İngiltere'de Danimarka kökenli, sonu *-by* ile biten birçok İngilizce yer ismi olduğunu, aynı şekilde *-þveit* ve *-bólstaðr* gibi öğelerin de Norveç'te kullanımda olduğunu, Kuzey İngiltere, İskoçya ve Britanya Adaları'nda çok sık karşımıza çıktıklarını görürüz. Öte yandan *-vin*, *-heimr*, *-lösa* ve *-lev/-löv* gibi antik İskandinav öğelerine Britanya Adaları'nda hiç rastlanmaz. Bu da bu yer ismi unsurlarının Viking Çağında üretken olmaktan çıktığını, dolayısıyla daha eski olması gerektiğini gösteriyor olsa gerektir (Britanya'da İskandinav yer isimleri hakkında bkz. Fellows-Jensen, aşağıda 28. bölüm).

İskandinavya'daki bilinen en eski yer isimleri Erken Demir Çağına, bazıları da belki Bronz Çağına aittir, bunlar büyük ölçüde coğrafyadaki başlıca özelliklere dayanan isimlerdir; örneğin göller: *Vättern* (Eski İsveç dilinde *Vætur*), *Vänern* (Eski İsveç dilinde *Vænir* < **Vâniaʀ*), *Siljan* (Eski İsveç dilinde **Sylghir*), *Mjösa* (Eski Kuzey dilinde *Mjǫrs* < **Mersō*), adalar: *Ven* (< ** Hwaðn?*), *Tjörn* (Eski Kuzey dilinde *Þjörn*), *Rådmansö* (< *Ruðma*), körfezler: *Bleking* (< **Blekungr*), *Fold*, *Sogn* ve büyük nehirler: *Ljusnan* (< *Lüsn*), *Nidelva* (< *Nið*), **Jostra* (< **Jóstra* ya da *Jastra*), *Viskan* (Eski İsveç dilinde *Visk*) gibi. Bu dönemde yaşamış bazı klasik yazarlar (örneğin Tacitus, Jordanes) İskandinavya'da yaşayan birkaç "halk"tan bahsederler: örneğin "Småland'da Tjust'ta yaşayan" *theustes*, "Halland'da yaşayan" *hallin* (açıktır ki aslen sonraki Halland eyaletinin güney kısmıdır burası), "Ranriki'de [kuzey Bohuslän] yaşayan" *ranii*, "Norveç, Grenland'da yaşayan" *grannii* ve "Norveç Romerike'de yaşayan" *raumariciae* halklarından bahsedilir. Bugün epey güvenle tarihlendirebildiğimiz en eski yerleşim isimleri Roma dönemine (y. 0-400) aittir; *-heml*, *-heim* öğelerinin (krş. Alm. *-haim* ve İng. *-ham*), *-inge*, *-lev/-löv*, *-lösa*, *-vin* öğelerinin (krş. Got, "otlak" anlamında *winja*) rastlandığı isimler gibi.

YERLEŞİM İSİMLERİ

İsveç ve Norveç'in orta bölgelerindeki yerleşim isimlerinin büyük bir bölümü erken Ortaçağ'dan kalmadır (İskandinavya'da Geç Demir Çağına, yaklaşık olarak MS 500-1100'e tekabül eder), bölge isimleriyse (Danimarka'da da) Erken Demir Çağından kalmadır. Bu döneme ait başlıca yer ismi öğeleri *-stad* (Eski İskandinavca *staðir*), *-by*/*-bø*, *-land* ve *-säter*/*-set*'tir. Bunların son ikisinin başta bir tür sürülebilir arazi ya da otlağı ifade ettiği, ilk ikisininse muhtemelen çiftlik isimlerinde kullanıldığı çok kesindir. *-stad* öğesinin kullanıldığı isimlerde normalde niteleyen olarak bir kişi adı geçiyordu, Östergötland'daki *Gistad* (*Gislastadum* 1375; Eski İsveçce *Gisle*) ve Södermanland, Helgona'daki *Hagnesta* (*Haghnastom* 1384; < Eski İsveççe *Haghne*) örneğinde olduğu gibi, ama durum her zaman böyle değildi. Bir yer isminin ya da topografik bir sözcüğün ilk öğe olması sıradışı değildi; Hälsingland'da *Sörviksta* (< *Viklingsstaðir*'da **Viklingr* bir göl ismidir) örneğindeki gibi. Bu dönemden kalma, *-by* öğesinin kullanıldığı isimlerde kişi adı hiç bulunmaz. Bu öğenin kullanıldığı birçok isimde ilk öğe coğrafyanın çeşitli özellikleriyle ilgilidir, *Ekeby* (< **Ekiby* "meşe korusunun yanındaki çiftlik"), *Myrby* (< **Myriby* "bataklığın yakınındaki çiftlik"), *Säby* "göl ya da deniz kenarındaki çiftlik" gibi; *-land* ve *-säter* öğelerinin kullanıldığı isimlerde de böyle bir durum söz konusudur. Bu isimler bu yönleriyle İngiltere'deki İskandinav kökenli isimlerden ayrılır. İngiltere'deki isimlerde niteleyenin sıklıkla bir kişi adı olduğunu görürüz. İskandinavya'da bu yer isimlerinin dağılımında büyük bölgesel farklılıklar gözlenir: *-stad* ve *-by* öğelerinin kullanıldığı isimler İsveç'te, *-set* öğesinin kullanıldığı isimler Norveç'in merkezindeki Trøndelag'da, *-land* öğesinin kullanıldığı isimler de güneybatı Norveç'te yaygındır.

Özellikle de İsveç'in orta kısımlarının doğusunda *-by* ve *-stad* öğeleriyle biten yer isimleri, yerleşim bölgelerindeki yerleşim isimlerinin büyük bölümünü oluşturur. Bu durum bu bölgelerde ilk bin yılın ortası ve ikinci yarısında bir yeniden yapılanma ya da yeni bir kolonileşme dalgasının yaşandığının bir göstergesidir. Aynı zamanda bu bölgelerin bu dönemde az çok tam anlamıyla kolonileştiğini, yeni ortaçağ çiftliklerinin yayılma olasılığının kalmadığını da gösterir. Bu tür "fosilleşmiş" Geç Demir Çağı yerleşim bölgelerinden biri, Uppland eyaletinde Stockholm'ün kuzeyinde bulunan Markim-Orkesta bölgesidir (Şekil 6.1). Burada *-inge* ve *-tuna* öğeleriyle biten birkaç yer ismine rastlarız. Bunlar muhtemelen *-by* ve *-sta*(*d*) öğelerinin kullanıldığı birçok isme nazaran çok daha önceki bir tarih/yerleşim aşamasında verilmiştir.Yüksek ve geç Ortaçağ'da (y. 1000-1500) yeni bölgeler kolonileştirilmiş (özellikle de 12 ve 13. yüzyıllarda), birçok yeni yerleşim kurulmuştu. Bu yeni çiftlikler ve küçük

Şekil 6.1: İsveç'te Uppland'da Markim-Orkesta'daki yerleşim bölgesi (Çizim: Stefan Brink).

köylere verilen isimlerde kullanılan başlıca yer ismi öğeleri *-torp*, *-rud*, *-ryd*, *-röd/-rød*, *-boda*, *-böle*'ydi. *-torp* ve *-rød* öğeleriyle biten yer isimleri, Danimarka'daki yerleşim isimlerinin büyük bölümünü oluşturur ki, bu da açıkçası coğrafya ve yerleşim yapısında köklü değişiklikler olduğunu göstermektedir. Bu öğelerin kullanıldığı bazı isimlerin 10. yüzyıl gibi erken bir tarihe yerleştirilmesi olası görünüyor. İsveç'in güneyinde *-torp* ve *-ryd*, *-röd* öğeleriyle biten yer isimleri de ortaçağ yerleşimlerinde çok yaygındır, oysa Kuzey İsveç'te bu dönemden kalma yer isimlerinin *-boda* ve *-böle* öğeleriyle bittiğini görürüz. Norveç'te bu dönemde yerleşimlerin yayılmasında kullanılan başlıca isim öğelerinden biri *-rud*'dur. 12 ve 13. yüzyıla ait bu yerleşim isimlerinde normalde ilk öğe bir insan ismi (muhtemelen araziyi ilk yerleşime açanın ismi) oluyordu.

Bu "ortaçağ" yer ismi öğeleri sıklıkla arazinin yerleşime ya da tarıma açılmasını ifade ediyordu; *-ryd*, *-rud*, *-rød/-röd* (< *ruð-/rauð-*), *-rönning* (< *rauðning-*), *-sved* (< *swið-*), *-fall* ("kesilen orman") vs örneklerindeki gibi. Başka durumlarda bu isimler yeni bir çiftliği ya da küçük çiftliği ifade ediyordu ki, bu da sıklıkla ormanda tek başına duran bir çiftlik

oluyordu; *-boda* (*-boþar* "barakalar, ahırlar") ve *-böle* (< *bōl-ia-* "çiftlik") örneklerindeki gibi. *-torp* (< þorp) öğesinin muhtemelen özel bir geçmişi vardı (krş. Hellberg 1954). Bu öğeye Güney İskandinavya'nın her yerinde (Güney Norveç de dahil) rastlanır. Biraz sorunludur çünkü bu isimlerin birkaçı açıktır ki Ortaçağ'dan kalma değil, gerçekten de antik döneme aittir, dolayısıyla da *-lev/-löv*, *-heim* ve *-vin* gibi yer ismi öğeleri arasına yerleştirilmeleri gerekir. Bu antik *torp*'un etimolojisi açık değildir. Ama Ortaçağ öğesi *torp*, yüksek Ortaçağ'da Kuzey Avrupa'da yaşanan büyük kolonileşme bağlamında, bir "manor" ile ona bağlı kiracı çiftliklerin yer aldığı yeni bir "feodal" tarım sistemi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Almanya'da bu kiracı çiftliklerin isimlerinde sıklıkla *dorf* (< þorp) öğesine rastlanır, bu gibi bağımlı bir çiftliği ifade etmek için kullanılan sözcük de İskandinavya'da yeni kolonileşme stratejisiyle birlikte yayılmıştır. *-torp* öğesi erken tarihlerden itibaren ikincil bir çiftlik, bir mezradan ayrı bir çiftlik vs gibi bir anlam da kazanmış olmalıdır, bu yüzden de bir mülk dahilindeki kiracı çiftliği ifade etmez her zaman.

BÖLGE İSİMLERİ VE ÜLKELERİN İSİMLERİ

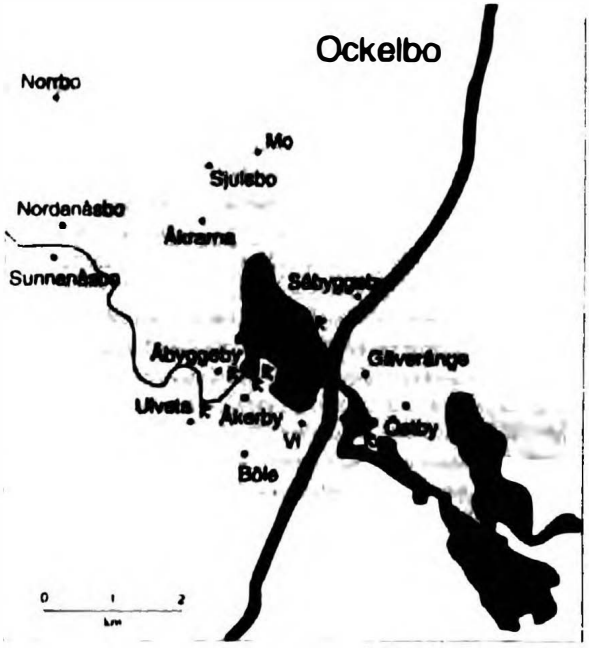
İskandinavya ülkelerinin isimleri (İzlanda ve Grönland dışında) Viking Çağından çok daha eskidir. *Denmark* (*Danmark*), "ayıran orman" anlamına gelen *mark* sözcüğünü ve *Danir* halkının ismini içerir. Bu isim geleneksel olarak bir *pars-pro-toto* isim olarak anlaşılır, köken itibarıyla halkı Schleswig'in güneyindeki Saksonlardan ayıran ormanı isimlendirir. Bura sakinlerinin ismi olan *Danir* muğlak ve hâlâ çok tartışmalıdır.

Sweden, *svear* ile "halk" anlamına gelen þjóð'nun bileşkesidir, dolayısıyla asıl anlamı "svea halkı"dır. İsveçlilerin ismi (*Svear*) bir "biz, kendimiz" anlamına gelen bir otonim, kendi kendini öven bir isim olarak yorumlanmıştır. Etnonim, "svearın *ríki*'si" anlamına gelen *Sviaríki*'de karşımıza çıkar; bu da ulusun İskandinav dillerindeki bugünkü isimlerinde görülebilir: *Sverige* ve *Svíþjóð* (eski bir kökten oluşmuştur). Bu sözcükler İsveç ulusunun İngilizce (*Sweden*), Almanca (*Schweden*) ve Fransızca (*Suede*) isimlerinin dayanağıdır. Halkın ismi olan *Svíþjóð*, *Svıar*'ın yaşadığı bölgeye aktarılmıştır; *Svíþjóð*'nun, erken tarihlerden itibaren, İskandinavya'da tarih öncesi ile tarih çağları arasındaki geçiş döneminde (y. 11. yüzyıl) İsveç'in orta bölgelerinin doğusunda kalan, *Uppland*, "güneydeki halkın yaşadığı ülke" anlamında *Södermanland* ve "batıdaki halkın yaşadığı bölge" anlamında *Västmanland*'dan oluşan Mälaren Gölü çevresindeki bölgede tanımlanıp buraya yerleştirilebileceği yönünde bir görüş birliği mevcuttur. *Svíþjóð* muhtemelen bu çekirdek *Svíar* bölgesiyle özdeşleştiriliyordu. *Sviaríki* ve *Svíaveldi* ise geniş bir Svıa devletini (*ríki*) ifade etmek

için kullanılıyordu. Burası daha sonraları, *Götar* gibi besbelli ki en başta Svia denetiminde olmayan bölgeleri de kapsayacaktı (Andersson 2004; Brink, yakında yayımlanacak çalışması).

Norway (*Norge*, *Noreg*) diğer ikisinden farklıdır çünkü bir yerleşimci ismi içermez. Aksine, öyle görünüyor ki Batı Norveç sahillerinde, Trøndelag ve Hålogaland'a doğru izlenen yolun ismidir. Bu yol (*Norðwegh*) Othere'nin Kaupang'a memleketine doğru giderken geçtiğini anlattığı, elimizde 890'lardan kalma meşhur bir tarifinin bulunduğu yoldur (Bately ve Anglert 2007). Bu isim bu yol boyunca yer alan topraklarla o kadar özdeşleşmiştir ki ismini bu ülkeye vermiştir. Dolayısıyla *Norway* ismi, köken itibarıyla "kuzey yolu" anlamına gelen Proto-Nordik **Norð(r)vegr* sözcüğüne uzanır; sözcüğün söylenişinde sürtünme yaratan ses diğer iki sessiz arasında kaldığından erken bir tarihte kaybolmuş olmalıdır, "kuzeyli" anlamına gelen Eski Kuzey dilinde *norroenn* (< *norðroenn*) sözcüğünde olduğu gibi. Bu sözcüğü Eski Kuzey dilinde "batıya uzanan ülke" anlamına gelen *vestrvegr*, "doğuya uzanan ülke" anlamında *austrvegr*, "güneye uzanan ülke" anlamında *suðrvegr* (özellikle Almanya ya da İtalya olabilir) sözcükleriyle karşılaştırabiliriz (Brink 2007a: 66).

Yer isimleri, tarih öncesi ve erken ortaçağa ait örgütsel ve idari yapıların kurgulanmasında çok önemli bir kaynak haline gelir (Andersson 1965, 1982; Brink 1996, 1997). Erken İskandinavya'da bulunan temel bir

Şekil 6.2: İsveç'te Gästrikland'da Ockelbo yerleşim bölgesi. **Okle* (bugün Bysjön) gölü çevresinde küçük, muhtemelen Viking Çağına ait bir *bygd*. Merkezinde "pagan kült yeri" *Vi* bulunuyor; buraya kilise inşa edilmiştir (Çizim: Stefan Brink).

toplumsal oluşum, "yerleşim bölgesi" olarak çevrilebilecek *bygd*'di. Bir *bygd* sıklıkla, sınırları doğal olarak belirlenmiş, birkaç köy ve sürülebilir arazileri, otlakları olan, ormanlarla çevrili, birbirlerinden ayrı çiftliklerden oluşan bir yerleşim bölgesini ifade ediyordu. Buraların komşularınca bir yerleşim birimi olarak görüldüğünü, bu yüzden de buralara bölgedeki doğal bir özellikle (bir göl, nehir, dağ vs) ilgili ya da bu bölgede yaşayan insanların toplu ismini içeren (*ingar* öğesiyle kurulan bileşikler) isimler verildiğini görebiliriz. Yer isimleri *bygd*'in muhtemelen toplumsal, hukuksal ve kültsel bir birim olduğunu da ortaya koyar, bu yüzden de kültsel ve hukuksal anlamları olan komünal bir odak noktası kurabiliriz. Bir örnek, İsveç'te Gästrikland eyaletinde bulunan Ockelbo'dur (Şekil 6.2). Burada derin ormanlarla çevrili, Geç Demir Çağından (muhtemelen Viking Çağından) kalma küçük bir *bygd*'le karşılaşırız. Bu *bygd*'in ismi bir göl ismi olan Eski İsveççe *Okle* ile "yerleşim bölgesi" anlamına gelen *bo*'nun bileşkesidir. *Bygd*'in bir kara yolu (bir esker) ile bir su yolunun (bir nehir) kesiştiği tam merkezinde, pagan kült merkezlerine verilen bir yer ismi olan *Vi*'yle karşılaşırız (krş. Almanca *weihe* "kutsanma", *weihen* "kutsanma, kutsama", *weihnachten* "Noel", yani "Kutsal Geceler"). Bu köyde, bu kilise bölgesi için bir kilise de inşa edilmiştir. Buranın, toplumsal ve hukuksal meseleler için olduğu kadar, bölge için genel bir toplanma yeri olması ihtimalden öte gibi görünür.

Yine İsveç'in orta bölgelerinin doğusunda, ama Danimarka ve Norveç'te de gerçekten ilginç bazı yer isimleri karşımıza çıkar. Bu isimlerin bölgedeki bir siyasi iktidarın varlığını işaret ettiği açıktır. Ben bu yerlere "Merkezi Yer Kompleksleri" diyorum (Brink 1996: 238), buralar Vendel/Merovenj dönemi ile Viking Çağından kalmış, yani birinci bin yılın ikinci yarısına aitmiş gibi görünüyor. Normalde bu gibi bölgelerde odak noktası olarak *tuna* ya da *husa* öğelerinin kullanıldığı, muhtemelen bir kral ya da reisin çiftliği ya da "manor"una verilmiş bir yer ismiyle karşılaşırız. Yakınlardaysa hemen her zaman *Husby* (< *Husaby*) diye geçen, Ortaçağ'da kralın *bona regalia*'sına ait çiftliklere verilen bir yer ismi görürüz. Akla yatkın bir varsayımla, *husaby*'nin daha eski "mülk"ten idari işlevleri almış olduğu söylenebilir. Bu bölgenin merkezinde de kültsel faaliyetleri işaret eden bir ya da birkaç yer ismiyle karşılaşılır: "Tanrı Þórr'a adanmış sürülebilir arazi" anlamında *Torsåker*, "Tanrı Ullr'a adanmış kült yeri" anlamında *Ullevi*, "Tanrı Freyr'e adanmış koru" anlamında *Fröslunda* gibi teoforik isimler; *Vi*, *Hov/Hof*, *Vang*, Åker gibi kültsel bir öğe içeren ya da kültsel faaliyetlerle açıkça bağlantılı isimler; ya da "Tanrı Ullr'a adanmış sürülebilir arazi" anlamında *Ulleråker* ve "Tanrı Þórr'a adanmış ya da bir biçimde onunla ilişkili mülk" anlamında *Torstuna*'da olduğu gibi, asıl odak noktası

olan "mülk"ün teoforik bir niteleyen aldığı isimler. Ayrıca bu yerlerde hemen her zaman *Kar(le)by* (< *Karlaby*), *Rinkeby/Rickeby* (< *Rinkaby*), *Svenneby* (< *Sveinaby*) ya da *Tegneby* (< *Tegnaby*) gibi yer isimleri de görürüz, dolayısıyla niteleyenleri çoğuldur. Anglo-Saksonlardaki paralelleri (*ceorl, rinc*) de dikkate alınarak *karl*, **rinker/rekkr*, *sveinn* ve þegn sözcüklerinin besbelli ki bu bölgede yerleşik bazı savaşçıların yaşadığı yerlere verildiği varsayılmıştır. Son olarak, bu çevrelerde, silah ya da mücevher yapabilen bir ya da daha fazla sayıda demirciye verildiği açık *Smedby* (< *Smiþa(r)by*) öğesi ile bir *Gillberga*'ya sıkça rastlarız. Bugüne kadar kimse bu son ismin geçmişini açıklayamamıştır, ama ben bunu tereddütle de olsa tarih öncesi bir lonca (*guild, gille* ya da **gill*) kurumu bağlamında, dolayısıyla bir tür toplumsal birim, hakkında çok az şey bildiğimiz, ama İzlanda'daki *hreppr* kurumuna çok benzer olabilecek bir cemaat gruplanması bağlamında görüyorum (bkz. Brink 2008). (Bu tür bölgelere örnekler için bkz. Hellberg 1979; Brink 1997: 418-31; 1998: 301-22; 1999.)

Viking Çağında ilk kez idari bölgelerle karşı karşıya kalırız, bunlara Güney İskandinavya'da *hærað*, İsveç'in orta bölgelerinde Mälaren Gölü civarında *hundare*, Norveç'te *fylki* deniyordu. 1085 tarihli bir mektupta *hærað* kurumundan bahsedilir, İsveç'te Täby'de (U 211) bulunan, tarihi 1050'ye uzanan Jarlabanki rün taşlarından birinin üzerinde de *hundare*'den bahsedilir. *Fylki* sözcüğü, "halk" anlamına gelen, başta muhtemelen "silahlı adamlar"ı ifade eden *folk*'tan türemiştir; *hærað*'nun etimolojisi tartışmalıdır, ama ilk öğesi "bir grup savaşçı, savaşçı grup" anlamına gelen *hær* sözcüğüymüş gibi görünmektedir; *hundare*'ye getirilen yorumlardan biri de "yüz" anlamına gelen *hund* ile "ordu, savaş takımı" anlamına gelen *hær*'in bir bileşkesi olduğu yönündedir. Bu idari bölgeler Anglo-Sakson *hundreds*'ın İskandinav eşdeğerleridir. (Yalnız dikkat etmek gerekir ki, Eski İsveççe *hundari* dilbilimsel olarak Eski İngilizce *hundred*'le aynı değildir.) Başka bir deyişle, bütün bu idari terimler silahlı adamlarla, silahlı bir kuvvetle bağlantılıdır. Hem *hærað* hem *hundare*'nin geleneksel açıklamaları, geçmişlerinin Eski İsveççe *leþunger*, Eski Danca *lething*, Eski Kuzey dilinde *leiðangr* denilen denizcilik örgütlenmesine dayandığı yönündedir (Andersson 1965, 1982; krş. Lund 1996).

Bu idari birim bölümlerinin yeniden kurgulanabilmesi açısından yer isimleri hayati önemdedir. *Bygd* için olduğu gibi, idari birim isimlerinin de geçmişi ya bir yerleşim bölgesine, dolayısıyla idari birim için kullanılan *bygd*'e ya da bölgenin toplanma merkezine, yani toplanma yerine dayanır (Andersson 1965, 1982; aynı şey Anglo-Sakson idari birimleri için de geçerlidir, bkz. Anderson/Arngart 1934, 1939a, b). Örneğin Småland'da *Møre hærað* isminin bir yerleşim bölgesi olarak daha eski bir tarihi var-

dır. Wulfstan'ın 9. yüzyılda yaptığı meşhur yolculukta buradan *Meore* diye bahsedilir (Brink 2007a: 69). Uppland'daki *Ulleråkers hundare* ise başta bu idari birimdeki toplanma yerinin ismiydi (Vikstrand 2001: 182 ve devamı).

KÜLTSEL VE TEOFORİK İSİMLER

Son olarak, yer isimleri pagan dinini yeniden kurgulamamıza önemli bir katkıda bulunabilir. Viking Çağına ait yazılı kayıtlar elimizde bulunmadığından, hepsi de Ortaçağ'da yazılmış Şiirsel Edda, Snorri'nin Edda'sı ve Saxo Grammaticus'a dayanmamız gerekiyor. Teoforik yer isimlerinin (bir Tanrı ya da Tanrıça ismi içerenlerin) katkısı iki yönlüdür: Bize 1) hangi tanrılar ve tanrıçalara tapınıldığını, 2) kültün nerede gerçekleştirildiğini gösterirler, dolayısıyla analizimize coğrafi bir boyut katarlar. Ayrıca kültsel yer isimleri, dolayısıyla *vi, hov/hof, vang,* åker gibi pagan bir kült yerini isimlendiren bir öğe içeren isimler de vardır.

Eddalarda bahsi geçen tanrıların hepsi yer isimlerinde karşımıza çıkmaz, dolayısıyla en azından yerleşim coğrafyasında etkin bir kültleri yoktur. Yer isimlerinde bulunan tanrılar Óðinn, Þórr, *Ullr*, *Ullinn*, *Freyr*, *Týr*, Eski Kuzey dilinde *Njǫrðr* ile muhtemelen tanrıçalar *Freyja*, *Frigg*, Eski İsveççe *Niærþer* ve *Hærn*(?)'dır. Bu durumun Snorri'nin Edda'sında andığı daha geniş panteonla karşılaştırılması gerekir.

İskandinavya'da bilinen bütün teoforik yer isimlerinin haritasını çıkarırsak şaşırtıcı bir dağılım karşımıza çıkar. Örneğin tanrılar Ullr ve Freyr prensipte Güney İskandinavya'da hiç bulunmazlar; tanrı Týr (Şekil 6.3) sadece Danimarka'da bulunur, (muhtemelen Danların hâkim olduğu) Güney Norveç'te sadece bir yerde görülür; literatürde hiç bahsi geçmeyen, sadece yer isimlerinde bulunan tanrı Ullinn sadece Norveç'in batı ve güney-orta bölgelerinde bulunur. Bu durum İskandinavya'da pagan dininin hiç homojen olmadığına işarettir. Pagan dini bölgesel farklılıklar gösteriyor, farklı yerlerde farklı tanrılar ve tanrıçalar kült addediliyor olsa gerektir (Brink 2007b).

Bazı yer ismi öğeleri kesinlikle, bazı örneklerdeyse muhtemelen, pagan bir kült yerini ifade eder (Andersson 1992; Vikstrand 2001). En emin olunan öğe *vi*, Danca *væ*, Eski Kuzey dilinde *vé*'dir. Bu öğeye hem basit haliyle *Vi/Væ* şeklinde hem *Odense* (< Eski Danca *Othæns-væ*, "Odinn'e adanmış kült yeri") ve *Ullevi* (< Eski İsveççe *Ullar-vi* "Ullr'a adanmış kült yeri") gibi bileşik isimlerle İskandinavya'nın her yerinde rastlanır. *hov*, Eski Kuzey dilinde *hof* öğesi etimolojik olarak kutsal bir anlam dünyasına yerleştirilmemelidir. Esasen "tepecik" anlamına gelir. Ama İzlanda sagalarında, ayrıca bazı yer isimlerinde *hof* sözcüğünün bir kült binası-

nı ya da yerini ifade ettiğine hiç kuşku yoktur. *Hofstaðir* bileşik sözcüğü açısından da bu durum geçerlidir. *Hof*'un açıkça bir kült binasını ya da bir salonu ifade ettiği durumlarda, İskandinavca sözcüğün, Eski Kuzey dilinde *hof*'un semantik bakımdan Almanca "malikâne, saray" anlamına gelen *hof* sözcüğünden etkilenmiş olması, "ziyafet salonu" olarak yeni bir anlam kazanmış olması olasılığı göz ardı edilemez. *Vi* öğesinde olduğu gibi, bu öğe de hem basit haliyle *Hov/Hof* hem de bileşik olarak bulunur: Norveç Østfold Trøgstad'taki *Frøshov* (Froeyshof 1391) gibi. Çok tartışılan bir öğe ve sözcük de **al* (< *alh*-)'dır. Erken tarihli akademik çalışmalarda "tapınak, kutsal yer" olarak çevrilmiştir, ama bu doğru bir çeviri değildir. Bu anlam, Gotik İncil'de sözcüğün Gotik eşdeğeri *alhs* için geçerlidir, ama sözcüğün Germen dillerindeki dindışı kullanımının "korunmuş köy" vs anlamına geldiği açıktır. Bu sözcüğün İskandinavya'daki örneklerine ba-

Şekil 6.3: İskandinavya'da tanrı Týr'in ismini içeren yer isimlerinin dağılımı (Brink 2007b: 121).

karsak (muhtemelen *Fröjel, Fryele, Norr-* ve *Söderala, Ullerål*, birkaç tane daha), anlamı "(aynı zamanda kültsel meseleler için de kullanılan) toplantı yeri, cemaat binası" olarak verilebilir (Brink 1992).

Sal, Eski Kuzey dilinde *salr* sözcüğünün orijinal anlamı çok fazla tartışma konusu olmuştur. Bu sözcük tarih öncesi bir kulübe, ahır ya da samanlık olarak anlaşılmıştır. Bugün, yer isimlerinde geçen *salr* öğesinin daha "aristokrat" bir bağlamda değerlendirilmesi gerektiğine kuşku yoktur (Brink 1996: 255-58). Bu sözcük Eski İskandinavcada bir kralın ya da reisin ziyafet salonunu ifade ediyordu. Bu sözcüğü içeren birkaç yer ismi İsveç'te Uppsala, Norveç'te *Skiringssalr* gibi önde gelen yerlerdir. Bazıları tanrı Óðinn'in ismini içerir: Halland'da *Onsala*, Jämtland'da *Odensala* ve Norveç'in Østfold bölgesindeki *Onsøy*'da (< Óðins-øy) geçen eski isim *Huseby* gibi. *Salr* öğesi esasen kutsal bir bağlamda yer almaz, ama "salon" anlamına gelmesi, bu gibi yerlerde kesinlikle kültsel meselelerle uğraşıldığını ortaya koyar. *Harg*, Eski Kuzey dilinde *hǫrgr* sözcüğünün de benzer bir geçmişi vardır. İzlanda literatüründe bu sözcük sıklıkla *hof*'la aynı anlama geliyor, dolayısıyla bir kült yerini ya da bir kült binasını ifade ediyordu. Sözcüğün asıl anlamı "taş yığını"dır. Bu ilk anlamdan yeni bir anlamın, "(dışarıdaki) taş sunak" anlamının doğduğu varsayılmaktadır. Bu sözcük basitçe *Harg* biçiminde ve bileşik hallerde bulunur: Eski İsveççe *Oþenshargh, Torshälla* (< Eski İsveççe Þors-hærghe), *Skederid* (< Eski İsveççe *Skæþ-hargh*) örneklerindeki gibi.

Başta dindışı bir anlam taşıyan bazı sözcükler de kültsel ve kutsal bir toponimik bağlamda karşımıza çıkar. "Sürülebilir arazi" anlamına gelen åker hem basit haliyle Åker/*Aker* olarak hem de *Torsåker* (< Eski İsveççe Þors-akir), *Onsåker* (Eski İsveççe *Oþens-akir*), *Frösåker* (< Eski İsveççe *Frøs-akir*) örneklerindeki gibi bileşik halde bulunur (Vikstrand 2002, 2004). Aynı şey Norveç'te, genellikle idari bölgenin odak noktasında kalan, kilise yakınlarındaki çiftliği ifade eden *vang*, Eski Kuzey dilinde *vangr* sözcüğü için de geçerlidir. "Meşe korusu" anlamına gelen *eke* (< *ek-ia*) sözcüğünün *Onsike* (Eski İsveççe *Oþens-eke*), *Hälke* (< Eski İsveççe *Hælgha-eke* "kutsal meşe korusu"), *Alsike* (muhtemelen < Eski İsveççe *Alhs-eke*) sözcüklerinde karşımıza çıkan kutsal bir toponimik anlamı vardır; "limon ağacı korusu" anlamına gelen *böke*'nin (< *bok-ia*) de benzer bir geçmişi vardır. "Koru" anlamına gelen *lund* sözcüğünün ilk başta tabii ki dindışı bir anlamı vardı, ama bu sözcüğün kültsel bir bağlamda, sadece bileşik olarak (*Torslunda, Fröslunda* vs) değil, basit biçimiyle *Lund* olarak da bulunabileceğine kuşku yoktur. Bunun görüldüğü ilginç bir örnek, Östergötland'da Östkind idari biriminde bulunan *Oklunda* ismidir. Oklunda çiftliğinin bulunduğu yerde kayaya yontulmuş, o yerin (Viking Çağında) bir *vi*, yani "kült yeri"

olduğunu söyleyen rünik bir yazıt vardır; bu kült yerinin ismi (topografik duruma atfen) "çatal üstündeki (kültsel) koru" anlamına gelen *Oklunda* olsa gerektir (Gustavson 2003; Brink 2003: 93-6). Danimarka'da muhtemelen "sığınak" anlamına gelen Eski Danca *hyllæ* sözcüğünü içeren birkaç kült yeri bulunur. Bu isimlerde, Jutland'daki *Vonsild* ve *Onsild* (< Eski Danca *Othæns-hyllæ*) örneklerinde olduğu gibi, tanrı Óðinn'in ismi sıklıkla niteleyendir.

KAYNAKÇA

Anderson (Arngart), O.S. (1934) *The English Hundred-names* (Lunds universitets årsskrift. N.F. Avd. 1, 30:1), Lund: no publ.

—— (1939a) *The English Hundred-names. The South-eastern Counties. With a Survey of Elements Found in Hundred-names and a Chapter on the Origin of the Hundred* (Lunds universitets årsskrift. N.F. Avd. 1, 37:1), Lund: Gleerup.

—— (1939b) *The English Hundred-names. The South-western Counties* (Lunds universitets årsskrift. N.F. Avd. 1, 35:5), Lund: Gleerup.

Andersson, Th. (1965) *Svenska häradsnamn* (Nomina Germanica 14), Uppsala: no publ.

—— (1982) "Hund, hundare och härad från språklig synpunkt", *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 4: 52-66.

—— (1992) "Kultplatsbeteckningar i nordiska ortnamn", G. Fellows-Jensen ve B. Holmberg (yay. haz.) *Sakrale navne* içinde (Norna-rapporter 48), Uppsala: Norna.

—— (2004) "Svethiudh. Det svenska rikets kärna", *Namn och bygd*, 92: 5-18.

Bately, J. ve Englert, A. (yay. haz.) (2007) *Ohthere's Voyages. A Late 9th-century Account of Voyages Along the Coasts* (Maritime Culture of the North 1), Roskilde: Viking Ship Museum.

Brink, S. (1983) "När bildades våra äldsta bebyggelsenamn?", *Ortnamnssällskapets i Uppsala* årsskrift: 5-17.

—— (1984) "Absolut datering av bebyggelsenamn", V. Dalberg vd. (yay. haz.) *Bebyggelsers og bebyggelsesnavnes alder* (Norna-rapporter 26) içinde, Uppsala: Norna.

—— (1992) "Har vi haft ett kultiskt *al i Norden?", G. Fellows-Jensen ve B. Holmberg (yay. haz.) *Sakrale navne* (Norna-rapporter 48) içinde, Uppsala: Norna.

—— (1996) "Political and social structures in early Scandinavia [1]: a settlement-historical pre-study of the central place", *Tor. Journal of Archaeology*, 28: 235-81.

—— (1997) "Political and social structures in early Scandinavia 2: aspects of space and territoriality– the settlement district", *Tor. Journal of Archaeology*, 29: 389-437.

—— (1998) "Land, bygd, distrikt och centralort i Sydsverige. Några bebyggelsehistoriska nedslag", L. Larsson ve B. Hårdh (yay. haz.) *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under järnåldern* içinde (Acta Archaeologica Lundesia, Series in 8°, no. 28), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

—— (1999) "Social order in the early Scandinavian landscape", Ch. Fabech ve J. Ringtved (yay. haz.) *Settlement and Landscape* içinde, Aarhus: Aarhus University Press.

—— (2000) "Husby", *RGA* 15: 274-8.

—— (2003) "Law and legal customs in Viking Age Scandinavia", J. Jesch (yay. haz.) *Scandinavians from the Vendel Period to the Tenth Century* (Studies in Historical Archaeoethnology 5), Woodbridge: Boydell.

—— (2007a) "Scandinavia", J. Bately ve A. Englert (yay. haz.) (2007).

—— (2007b) "How uniform was the Old Norse religion?", J. Quinn, K. Heslop ve T. Wills (yay. haz.) *Learning and Understanding in the Old Norse World. Essays in Honour of Margaret Clunies Ross* (Studies in the Early Middle Ages), Turnhout: Brepols.

—— (2008) *Lord and Lady – Bryti and Deigja. Some Historical and Etymological Aspects of Family, Patronage and Slavery in Early Scandinavia and Anglo-Saxon England* (The Dorothea Coke Memorial Lecture 2004-5), Londra: Viking Society for Northern Research, University College London.

—— (yakında çıkacak) "People and *land* in early Scandinavia", I. Garipzanov, P. Geary ve P. Urbanczyk (yay. haz.) *Gentes and Gentile Identity in Medieval Europe* (Cursor 5), Turnhout: Brepols.

Gustavson, H. (2003) "Oklundainskriften sjuttio år efteråt", W. Heizmann ve A. van Nahl (yay. haz.) *Runica – Germanica – Medaevalia* (Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 37), Berlin: de Gruyter.

Hellberg, L. (1954) "Studier i de nordiska *torp* namnens kronologi", *Namn och bygd*, 42: 106-86.

—— (1979) "Forn-Kalmar. Ortnamnen och stadens förhistoria", *Kalmars stads historia*, cilt 1: *Kalmarområdets forntid och stadens* äldsta *utveckling*, Kalmar: Kulturnämnden.

Lund, N. (1996) *Lið, leding og landeværn. Hær og samfund i Danmark i* ældre *middelalder*, Roskilde: Vikingeskibshallen.

Rygh, O. *vd.* (1897-1936) *Norske Gaardnavne*, 21 cilt, Kristiania (Oslo): Cammermeyer.

Strid, J.P. (1999) *Kulturlandskapets språkliga dimension. Ortnamnen*, ikinci basım, Stockholm: Raä.

Tilley, Ch. (1994) *A Phenomenology of Landscape. Places, Paths, and Monuments*, Oxford: Berg.

Vikstrand, P. (2001) *Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälarlandskapen* (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 77), Uppsala: Swedish Science Press.

—— (2002) "Några tankar om de sakrala åker-namnen och om ortnamnskronologi", *Ortnamnssällskapets i Uppsala* årsskrift: 19-38.

—— (2004) "Berget, lunden och åker. Om sakrala och kosmologiska landskap ur ortnamnens perspektiv", A. Andren, K. Jennbert ve C. Raudvere (yay. haz.) *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi* içinde (Vägar från Midgård 4), Lund: Nordic Academic Press.

7

VİKİNG ÇAĞINDA ÇİFTLİK VE KÖY

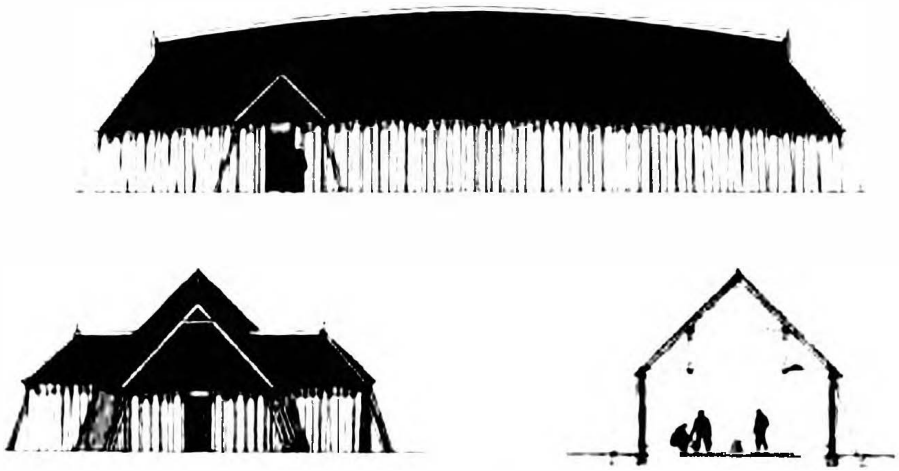
Jan-Henrik Fallgren

İskandinavya'da Viking Çağı yerleşimleriyle ilgili kaynaklar, aslında Demir Çağının daha geç dönemlerindeki yerleşimlere ilişkin kaynaklara nazaran zayıf olsalar da, bugün İskandinavya'da Viking Çağı yerleşimlerinin genel niteliğinin, hemen önceki üç arkeolojik dönemde yerleşimlerin oluşma ve düzenlenme biçimini birçok bakımdan izlediği söylenebilir. Aynı şey, yerleşimlerin coğrafyaya yerleşme biçimi açısından da birçok örnekte geçerlidir. Viking Çağında yerleşimlerde büyük yapısal değişiklikler meydana gelmemiştir. Başlıca tarım alanlarına orta büyüklükte ve büyük köyler hâkimdi. Ormanlık arazide, fiyortlarda ve dağlık bölgelerdeyse tersine esasen daha küçük birimler bulunuyordu: küçük köyler ve tek başına çiftlikler (Hvass 1988; Kaldal Mikkelsen 1999; Lillehammer 1999: 13 ve devamı; Myhre 2002: 132 ve devamı; Ethelberg 2003; Holst 2004; Fallgren 2006: 80 ve devamı). Ne var ki bazı bölgelerde Viking Çağında, eski üç koridorlu uzun evlerde bazı önemli arkitektonik değişiklikler olmuştur. İskandinavya'nın başka yerlerinde de bu ev inşası tipi tamamen ya da kısmen yerini tümüyle yeni bir bina tipine, çatıyı destekleyen duvarların bulunduğu tek koridorlu evlere bırakmıştır.

İskandinavya'da hâkim bina tipi, Erken Bronz Çağından itibaren üç koridorlu uzun evler olmuştu; bu binalarda çatıyı duvar yerine, çifter çifter yerleştirilen direkler destekliyordu. Bu evlerdeki duvarlar kamış ve çamurdan olabiliyordu, ahşap duvarlar oluklara bağlı oluyordu ya da yöresel koşulların sunduğu en iyi malzemeye göre duvarlar toprak, kesek ve taştan yapılabiliyordu. Aynı şekilde çatıyı örten malzeme de (saman, kesek ya da ahşap) her bölgenin doğal koşullarına göre değişiklik gösteriyordu. Viking Çağında evlerin uzunlukları 5 ila 50 metre arasında değişiyordu. Gerçi bugüne kadar kazılıp çıkarılan en uzun ev 80 metre uzunluğunda olup Norveç'in kuzey kısmında Lofoten'e bağlı Borg'da bulunmaktadır. Evler kural olarak her biri farklı işlevlere sahip odalara ayrılıyordu. Ne kadar uzun olurlarsa içlerindeki oda ve işlev sayısı da o kadar fazla oluyordu. Bu çok işlevli evlerde ahır, mutfak, kilerler, eğlence ve oturma odaları bulunabiliyordu. Evlerin genişliği genellikle 6 ila 7,5 metre arasında değişiyordu.

9. yüzyılın sonu ya da 10. yüzyılın başından itibaren İskandinavya'nın güney bölgelerinde yeni bir üç koridorlu ev tipi inşa edilmeye başlamıştır. Bu evler belirgin biçimde daha genişti: Genişlikleri 12,5 metreyi buluyordu. Evin içinde çatıyı destekleyen sadece iki çift direk bulunuyordu, bu da daha ferah odalar yaratıyordu. Bu evler genelde eski evlere nazaran hatırı sayılır derecede yüksek de görünüyorlardı. Çatı yüksekliğinin en büyük evlerde 10 metreyi bulabildiği hesaplanmıştır. Muhtemelen bu evlerde üst kat da bulunuyordu. Danimarka'da Zealand'da ilk kez keşfedildikleri yere atfen "Trelleborg evi" denilen bu ev tipinde, eve bir gemi görünümü veren yanlardaki uzun dışbükey duvarlarda sağlam, ağır, destekleyici kirişler bulunuyordu. Bu evler Viking Çağından kalma Danimarka kaleleri dışında, en başta büyük çiftliklerde (aristokratların çiftliklerinde) bulunabiliyordu, evlerin birkaç işlevi olabiliyordu (Şekil 7.1). "Trelleborg evleri", Ortaçağ'ın başlangıcına, 12. yüzyıl ve 13. yüzyıl başına kadar Güney İskandinavya'da kullanılmıştır. Ama o tarihlere gelindiğinde evlerde artık çatıyı içerden destekleyen kirişler bulunmuyordu, bu ev tipi tek koridorlu bir binaya dönüşmüştür. Güney İskandinavya'da Viking Çağında bile ayrı, küçük tek koridorlu evler olmuştur, ama ancak 13. yüzyılda Güney ve Batı İskandinavya'da tek koridorlu evler yerlerini tamamen üç koridorlu evlere bırakmıştır. (Hvass 1988; Skov 1994; Christensen 1999; Rasmussen 1999; Carelli 2001: 48 ve devamı; Jørgensen 2001, 2002; Ethelberg 2003: 345 ve devamı; Herschend ve Kaldal Mikkelsen 2003: 67 ve devamı; Söderberg 2005: 111 ve devamı, 192 ve devamı).

Öte yandan bu teknolojik inşa değişikliği Doğu İskandinavya'ya çok daha önceki bir tarihte girmiştir. Baltık Denizi'ndeki iki büyük adada, Ö-

Şekil 7.1: Danimarka'da Kuzey Jutland'da bir "Trelleborg evi"nin rekonstrüksiyonu (Birkebaek & Bau 1982).

land ve Gotland'da Merovenj döneminin sonlarında, belki Slav ve Baltık mimarisinin etkisiyle, tek koridorlu evlerin yerini çatının kereste çerçeveli duvarlarla desteklendiği evler almaya başlamıştır (Carlsson 1979, 1981, 2005; Thunmark 1979; Fallgren 1994: 120; 1998: 73; 2006: 157 ve devamı). Öyle görünüyor ki Viking Çağında bu adalarda sadece tek koridorlu evler bulunuyordu. Bu yeni dikdörtgen ya da kare evler genelde eski üç koridorlu uzun evlerden daha küçüktü, bu evlerde nadiren birkaç işlev bir arada bulunduğundan, çiftlik başına düşen bina sayısı da eskiye nazaran artmıştı (Şekil 7.2). Bugünkü İsveç anakarasında, Mälar Gölü bölgesinde Merovenj döneminin sonunda tek koridorlu evler belirmiştir, ama bu evler Gotland ve İsveç'in kuzeyinde de belirmeye başladıkları 10. yüzyıl sonrasında daha da yaygın bir hale gelmiştir. Ne var ki Viking Çağında da, daha sonra 12. yüzyılda da üç koridorlu evler, bu bölgelerdeki bazı çiftliklerde varlıklarını sürdürmüştür (Nielsen ve Lindeblad 1997; Liedgren 1998; Ramquist 1998; Hållans ve Svensson 1999; Borna- Ahlqvist vd. 1998; Göthberg 2000: 81 ve devamı; Åqvist 2006).

Viking Çağında, daha önce Demir Çağında olduğu gibi, çiftliklerin büyük farklılıklar gösteren boyutları dikkate alınarak İskandinavya'da toprak sahibi nüfus arasındaki toplumsal farklılıklar tespit edilebilir. Sıradan küçük çiftlikler ile gerçekten büyük birkaç çiftlik arasında muazzam farklılıklar bulunuyordu. Küçük çiftlikler iki ya da üç binadan oluşabiliyordu. Bunlar genellikle bir ahırlı ya da ahırsız bir yaşam alanının bulunduğu ana bina ile bir iki ikincil önemde binadan, genellikle depolamaya yarayan bir kilerden oluşuyordu. Kimi zaman bir iki çukur ev de

Şekil 7.2: İsveç'te, Gotland'da kazılıp çıkarılmış, çatının kereste kaplama duvarlarla desteklendiği tek koridorlu bir evin rekonstrüksiyonu (Carlsson 1981).

bulunuyordu, bunlar küçük, kısmen yerin altına inen binalardı, atölye olarak kullanılıyorlardı. En büyük çiftliklerde beş ila yedi bina bulunuyordu. Ana bina küçük çiftliklerde olduğundan belirgin biçimde daha büyüktü, depolamaya yönelik binalar, ahırlar ve atölyelerin sayısı da kayda değer derecede fazla olabiliyordu. Sıradan çiftliklerde ana binanın zemin alanı 150-250 metrekare arasında değişiyordu. Büyük çiftliklerdeki ana binalardaysa zemin alanı 300-650 metrekareyi buluyordu. Küçük çiftliklerde bütün binaların toplam zemin alanı yaklaşık 200-350 metrekare oluyordu. Büyük çiftliklerde çok sayıdaki binanın toplam zemin alanıysa daha fazlaydı, 550 ile 1090 metrekare arasında değişiyordu. Öyle görünüyor ki bu büyük çiftliklerin en büyüğü Geç Viking Çağına aittir. Bu zamana kadar İskandinavya'da bulunmuş, Viking Çağına ait en büyük çiftlikler Danimarka Zealand'da Old Lejre ve Tissø, İsveç Scania'da Järrestad ve Norveç Lofoten'de Borg'da kazılmış olanlardır (Hvass 1988: 86 ve devamı; Christensen 1999; Jørgensen 2001; Ethelberg 2003: 345 ve devamı; Herschend ve Kaldal Mikkelsen 2003: 67 ve devamı; Söderberg 2005).

Geç Roma Demir Çağında, Göç ve Merovenj dönemlerinde farklı büyüklükteki çiftlik sınıfları arasında, Viking Çağındakine benzer farklılıklar gözlenir. Bu dönemlerde aristokratların çiftlikleri Viking Çağı çiftlikleri gibi hatırı sayılır büyüklükte olabiliyordu. Bu durum, şimdiye kadar Güney İskandinavya'da, Güneybatı Norveç'te ve İsveç'te Öland ile Gotland'da yapılan kazılarda gayet açıkça görülmüştür (Herschend 1988, 1993, 1997; Hvass 1988; Kaldal Mikkelsen 1999; Myhre 2002; Ethelberg 2003; Fallgren 2006: 26 ve devamı, 143 ve devamı). Bu dönemlere ait çok sayıda ev ve çiftliğin hâlâ görülebilir olduğu Öland'da dört farklı büyüklükteki mevcut çiftliklerin zemin alanlarının 100 ile 834 metrekare arasında değiştiği görülebilir. Büyük çiftliklerin toplam zemin alanları 558 ile 834 metrekare arasında değişiyordu (Fallgren 1998: 66 ve devamı; 2006: 26 ve devamı, 143 ve devamı). Viking Çağına ait bilinen en büyük çiftliklerin çoğuna kıyasla, 1000 metrekareyi aşan toplam zemin alanıyla aslında sadece Tissø'daki büyük çiftlik, Öland'da MS 300-700'den kalan büyük çiftliklerin hepsinden daha büyüktür. Viking Çağında da daha önce olduğu gibi hemen hemen aynı çiftlik büyüklüğü sınıflarına rastlanabilmesi ve Viking Çağındaki en büyük çiftliklerin çoğunluğunun önceki üç dönemdekilerle aynı büyüklükte olması, yürürlükte olan toplumsal yapı ve hiyerarşinin en azından temel yönleri itibarıyla Viking Çağında da aynı olduğunu gösterir.

Yukarıda bahsettiğimiz çukur evler, Güney İskandinavya'da daha önceki Demir Çağına ait birkaç çiftlikte de görülebilir, ama Viking Çağında kuzeydeki bölgelerde daha fazla yaygınlık kazanmışlardır. Genellikle

çiftliklerde sadece bir tane ya da en iyi ihtimalle iki üç tane çukur ev bulunuyordu; ama bazı zanaatların icra edildiği büyük çiftliklerde, örneğin Zealand'da Lejre ve Tissø'da, Öland'da Övra Wannborga, Scania'da Järrestad'da olduğu gibi çok sayıda çukur ev bulunabiliyordu. Bu çiftliklerin arkeolojik kazılarda çıkarılan malzeme açısından da farklılık gösterdiği görülmüştür; kemik atıklarından buralarda daha çeşitli hayvan türlerinin bulunduğu, av hayvanlarına ait kemiklerin sıradan çiftliklerde olduğundan daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Christensen 1993; Fallgren 1994; Jørgensen 2001; Söderberg 2005).

Viking Çağında İskandinavya'nın farklı bölgelerinde köylerin içinde ya da yerleşim coğrafyasında ayrı bir yerde bulunan çiftlik grupları da birbirinden farklı olabiliyordu. Aynı şey bu çiftliklerde farklı binaların birbiriyle ilişkili olarak gruplanma biçimleri, çiftliklerin çevrelenme ya da başka biçimlerde sınırlarının belirtilme biçimi açısından da geçerlidir. Güney İskandinavya'da, özellikle de Jutland'ın güneyinde çiftlik evleri her zaman değil ama sıklıkla çok düzgün şekilli toftlar şeklinde gruplanıyor, sınırları hendekler ya da ahşap çitlerle belirleniyordu. Viking Çağında bu toftlar, bu bölgede daha önceki tarihlerde gözlendiğine nazaran hatırı sayılır derecede büyüdü. Bu köylerdeki küçük çiftliklerin arazi yüzölçümleri 3600 metrekareyi buluyordu, daha büyük çiftliklerinkiyse 10.000 ile 15.000 metrekare arasında değişiyordu. Viking Çağının sonlarında bu bölgedeki toftlar daha da büyüdü, Ortaçağ'da düzenli köylerde gözlenen toftlarla aynı oranlara ulaştı. O dönemde köylerin arazi yüzölçümleri de 9000 ile 25.000 metrekare arasında değişiyordu, en büyük köyün arazi yüzölçümü 40.000 metrekareyi bulabiliyordu (Hvass 1988: 86 ve devamı; Jørgensen 2001; Ethelberg 2003: 353 ve devamı; Holst 2004: 186 ve devamı). İskandinavya'nın geri kalan bölgelerinde çiftliklerdeki bu düzenli toft sınırlarına Viking Çağında genellikle rastlanmaz. Bu bölgelerde çiftlik binaları aksine sıklıkla düzensiz bir yerleşim gösterir, tamamen ya da kısmen yerel topoğrafyaya uygun bir dağılımları vardır. Evler sıklıkla inşa edilmiş teraslar ya da platolara, küçük çıkıntılar ya da yamaçlara yerleşmiştir, yani çiftlikler çok tepelik bir coğrafyada sınırlı bir düz yüzey üzerine yerleştirilmiştir. Çiftliklerin çitleri taştan ve/veya ahşaptan yapılıyor, farklı yönlerde, genellikle sığırların çiftlikten dışarıdaki çitsiz bölgedeki otlaklara doğru sürüldüğü sığır yolları biçiminde çiftliğe bağlanıyordu (Liedgren 1998; Olsen 1998; Ramqvist 1998; Lillehammer 1999; Göthberg 2000; Selinge 2001; Myhre 2002; Åqvist 2006).

Viking Çağında köylerin nasıl yapıldığı sorusuna gelince; öyle görünüyor ki Kuzey bölgesinde hayli büyük bölgesel farklılıklar gözleniyordu. Daha Viking Çağının sonlarında İskandinavya'nın en güney bölgelerinde,

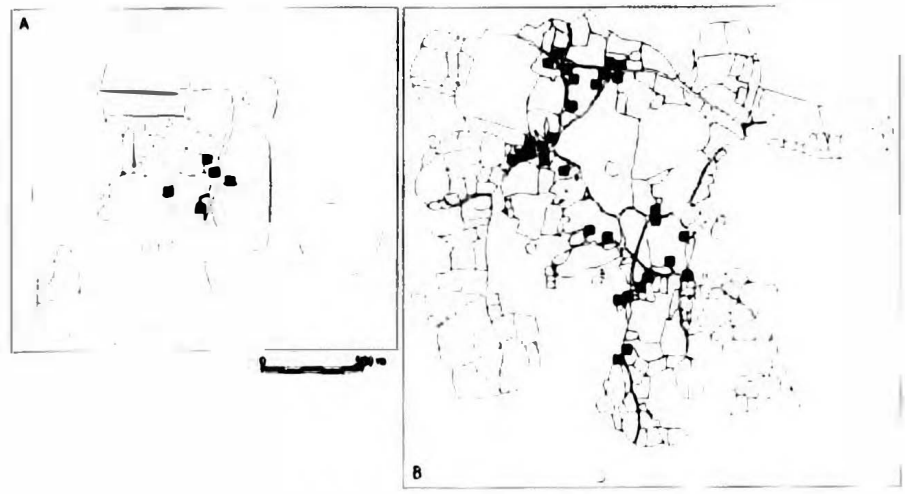
özellikle de Jutland'ın güneyinde, daha düzenli şekilleri olan köyler bulunuyordu; burada çiftliklerin çok düzenli sınırları vardı. Bu durum Vorbasse'de tamamen kazılıp çıkarılmış köyde çok açık bir biçimde görülür (Şekil 7.3) (Hvass 1988: 89; Ethelberg 2003: 354; Holst 2004: 187). Hiç kuşku yok ki bu yapı Frenk ve Germen bölgelerde, köylülerin sahip olduğu toprakların standart ölçüme tabi tutulması sonucu çok düzenli bir biçimde kurulmuş *Waldhufendörfer*, *Angerdörfer* ve *Strassendörfer*'in büyük etkisinde kalmıştı. Ama bu gibi düzenli köyler, İskandinavya'da Viking Çağında son derece sınırlı sayıda varlık gösteriyormuş gibi görünmektedir. Daha sonra Ortaçağ'da, 12. yüzyıl ile 14. yüzyıl arasında bu tip köyler yaygınlaştı, ama sadece tamamen ya da kısmen büyük toprak sahiplerinin, soylular, Kilise ve manastırların hâkim olduğu bölgelerde (Fallgren 2006: 171 ve devamı).

İskandinavya'nın geri kalan bölgelerinde köyler genellikle tümüyle farklı, çok daha düzensiz bir karakter gösterir, çiftlik binaları arasındaki

Şekil 7.3: Danimarka Jutland'da Vorbasse'deki Viking Çağı köyünde avluları ve binalarıyla çiftlikler. (Çizim: S. Hendriksen. Sønderjylland Müzesi. *Det sønderjyske landbrugs Historie* 2000 içinde: 370, şekil 235.)

mesafe kimi zaman uzun kimi zaman kısadır, arazinin sınırları hiç belirlenmemiştir ya da çiftlik binalarının avluları düzensizce çevrilmiştir. Bu köylerdeki çiftlikler birbirlerine ve hayvanların otlatıldığı ortak araziye sığır güdülen yollarla bağlanıyordu. Bu yapı tipindeki köyler modern devirlere kadar varlıklarını korudu, özellikle de İskandinavya'da kendi topraklarına sahip köylülerin bulunduğu bölgelerde (Şekil 7.4). Viking Çağından kalma ya da arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan çevirmeler çiftliklerin çevrilen alanının, bu köylerdeki sürülebilir arazi ve otlakların ayrı ayrı çevrildiğini gösterir. Her çiftlikte düzensiz bir oluşum gösteren bir ya da birkaç çevirme bulunuyordu, bunlar doğruca çiftlikteki binalardan ya da muhtemelen çiftliğin çevresindeki sınırlardan çıkıyordu. Bir çiftliğin çevirmesi komşu çiftliklerinkilerle birleşiyordu, bu da çiftliklerin arasında genellikle 50-200 metre bulunmasına yol açıyordu; yerleşimler de geniş bir bölgeye yayılıyordu. Öyle görünüyor ki bazı ortak çevirmeler ya da alt bölümlere ayrılmış otlaklar Ortaçağ'da İskandinavya'da bulunmuyordu (Fallgren 1993, 2006: 87 ve devamı, 171 ve devamı). Güney Jutland'da Viking Çağından kalma ortak otlaklar ya da çevirmelerin bulunduğu düzenli köylere dair hiçbir gösterge bulunmaz. Tam tersine, her çiftliğin tıpkı Britanya Adaları'nda Ortaçağ başı ya da ortasında ortak bir nadas sistemi ve alt bölümlere ayrılmış tarla sisteminin başlaması öncesinde Frenk, Germen ve Norman köylerinde olduğu gibi ayrı, çevrilmiş uzun şeritler halinde kendi tarlaları bulunuyordu. (Hoffman 1975: 41; Dodgshon 1980: 75 ve devamı; Hoff 1984: 102; 1997: 84 ve devamı; Roberts 1987: 199; Porsmose 1988: 270; Bartlett 1993: 114 ve devamı; Riddersporre 1995: 172;

Şekil 7.4: Düzensiz avluları olan çiftlikler ve düzensiz tarlalardan kurulu köylere (■) örnekler. Bu düzensiz yapılaşma Demir Çağından modern devirlere dek sürmüştür. (A) İsveç Öland'da Enerum köyü, 1761; (B) İsveç Dalarna'da Tällberg köyü, 1826.

Holst 2004: 186 ve devamı.) İskandinavya'da köylerin büyüklükleri büyük farklılık gösteriyordu. Ormanlık arazide, moraine ve dağlık bölgelerde, Norveç'in fiyort vadilerinde iki ila dört çiftlikten oluşan küçük köyler bulunuyordu. Çiftlik sayısının on beş yirmi olduğu, elliyi bulduğu köylere ilk kez tarım yapılan orta bölgelerde köyler kurulmuştur, buraların alanı yerleşimler ve tarlalar dahil 400-500 hektarı bulabiliyordu.

Çiftlik içi tarlaların görünebilir kalıntıları, çevirici sınırlar ve fosil tarlalar halinde Güney Norveç'te Östergötland'da, Öland ile Gotland'da, bir ölçüde de İsveç'te Mälar Gölü bölgesinde günümüze ulaşmıştır. Bunlar çoğunlukla, birbirlerine sıklıkla devasa sistemlerle bağlanmış yıkılmış taş duvarlardan oluşur. Önceleri bunların esasen daha önceki Demir Çağı, Roma Demir Çağı ve göç dönemine ait oldukları sanılıyordu, ama yeni kazılar ve analizler bunların da Viking Çağında ve Ortaçağ'da yapıldıklarını göstermiştir (Fallgren 2006: 31 ve devamı, 159 ve devamı; Petersson 2006: 187 ve devamı). Bu taş duvarlar normalde otlakları, daha az bir ölçüde de tarlaları çevreliyordu. Öyle görünüyor ki tarlalar hem sayıca azdı, hem de alanları küçüktü. Dolayısıyla daha önce Demir Çağında olduğu gibi Viking Çağında da çiftçiliğin başlıca niteliğinin sığır yetiştirme ve sığır ürünlerinin tarım üretiminin esasını oluşturduğu gayet pastoral bir ekonomi olduğu söylenebilir. Bu durum, Viking Çağına ait ahırlar ile ortaçağ ve sonrasına ait ahırların karşılaştırılmasıyla da belirginlik kazanan bir sonuçtur. Viking Çağı ahırlarında, ortaçağ ve sonraki dönemlere ait ahırların alabileceğinden fazla, kimi zaman çok çok daha fazla hayvan bulunuyordu. Keza, Viking Çağına ait çiftliklerde yapılan kazılarda çıkarılan kemik malzemesi, sığır yetiştiriciliğinin ortaçağ dönemine nazaran daha büyük bir önem taşıdığını göstermektedir (Myrdal 1999: 39 ve devamı).

Çevrilmiş tarlalar ve otlakların dışında, yeşil arazinin başladığı dış toprakların sınırında genellikle köylerin mezarlık alanları bulunuyordu. Ne var ki mezarlıklar kimi zaman daha ileriye ortak araziye, bu durumda daha önemli yollarla bağlantılı yerlere kuruluyordu. Her köyün etrafında sıklıkla birkaç mezarlık bulunuyordu, bunlar normalde komşu köylerden görünebilecek şekilde kuruluyordu. Dolayısıyla öyle görünüyor ki mezarlıklar, çevirmelerin köylerdeki farklı çiftliklere ait arazilerin fiziksel işaretleri olduğu, mezarların "çevrili" arazinin miras ve mülkiyet haklarına ilişkin sembolik bir ifade olarak yorumlanabildiği yerlerde, köylerin çevrili tarlalarının sınırlarının belirlenmesini sağlıyordu (Fallgren 2006: 119 ve devamı, 136 ve devamı). İskandinavya'da Hıristiyan toplumunda mezarlar ve mezarlıkların arazi mülkiyeti ve miras haklarını ilan etmek gibi bir işleve sahip olduğu yönünde emareler vardır (Jørgensen 1988: 50 ve devamı; Arrhenius 1990: 74; Ringstad 1991: 144 ve devamı; Gurevich

1992: 194 ve devamı; Zachrisson 1994; Skre 1998: 199 ve devamı; Sundqvist 2002: 154 ve devamı, 170 ve devamı).

KAYNAKÇA

Åqvist, C. (2006) *Sanda – en gård i södra Uppland. Bebyggelse från vendeltid till 1600-tal. Uppland, Fresta socken, Sanda 1:1, Raä 147* (UV Mitt. Rapport 2004:15), Stockholm: Raä.

Arrhenius, B. (1990) 'Utgrävningen av den östligaste storhögen på gravfältet Ormknös, Raä111, Björkö, Adelsö sn, Uppland', *Laborativ Arkeologi. Journal of Nordic Archaeological Science*, 4: 65-80.

Bartlett, R. (1993) *The Making of Europe. Conquest, Colonization and Cultural Change 950–1350*, Princeton: Princeton University Press.

Birkebæk, F.A. ve Bau, F. (1982) *Sesams Danmarkshistorie. Vikingetiden*, cilt 1: *Rejselystne bønder*, Copenhagen: Sesam.

Borna-Ahlkvist, H., Lindgren-Hertz, L. ve Stålbom, U. (1998) *Pryssgården. Från stenålder till medeltid* (Rapport från Raä UV-Linköping 1998:13), Linköping: Raä.

Carelli, P. (2001) *En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Carlsson, D. (1979) *Kulturlandskapets utveckling på* (Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. Meddelanden B 49), Visby: Press.

—— (1981) "Från stengrund till bulhus – gotländska husformer under yngre järnålder–tidig medeltid. Ett rekonstruktionsförslag utifrån Fjäle i Ala", *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 2: 37-47.

—— (2005) "Vikingatidens gårdar – en fråga om kontinuitet, *Gotländskt Arkiv*: 90-9.

Christensen, T. (1993) "Lejre beyond legend: the archaeological evidence", *Journal of Danish Archaeology*, 10 (1991): 163-85.

—— (1999) "Kongehallen i Lejre",

Dodgshon, R. (1980) *Interpretation*, London: Academic Press.

Ethelberg, P. (2003) "Gården og landsbyen i jernalder og vikingetid (500 f Kr–1000 e Kr)", P. Ethelberg, N. Hardt, B. Poulsen ve A.B. Sørensen (yay. haz.) *Det Sønderjyske Landbrugs Historie*.

Jernalder, Vikingetid & Middelalder (Skrifter udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland 82), Haderslev: Haderslev Museum.

Fallgren, J.-H. (1993) 'The concept of the village in Swedish archaeology', *Current Swedish Archaeology*, 1: 59-86.

—— (1994) 'En vendel- och vikingatida grophusbebyggelse i Övra Wannborga på Öland', *Tor*, 26: 107-44.

—— (1998) 'Hus och gård på Öland', *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 33 (1997): 63-76.

—— (2006) *Kontinuitet och förändring. Bebyggelse och samhälle på* Öland *200–1300 e. Kr.* (Aun 35), Uppsala: Uppsala Üniversitesi, Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

Göthberg, H. (2000) *Bebyggelse i förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid* (Opia 25), Uppsala: Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Gurevich, A.Ja. (1992) *Historical Anthropology of the Middle Ages*, yay. haz. J. Howlett, Chicago: University of Chicago Press.

Hållans, A.-M. and Svensson, K. (1999) *Arkeologi på väg. Undersökningar för E18.*

Pollista – bo och bruka under 1 200 år (UV-Uppsala. Rapport 1998:110) Stockholm: Raä.

Herschend, F. (1988) "Bebyggelse och folkvandringstid på Öland", U. Näsman ve J. Lund (yay. haz.) *Folkevandringstiden i Norden. En krisetid mellem* ældre *og yngre jernalder* içinde, Århus: Universitetsforlaget.

—— (1991) "Om öländsk metallekonomi i förstа hälften av förstа årtusendet e. Kr.", Ch. Fabech ve J. Ringtved (yay. haz.) *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i Romersk Jernalder og Folkevandringstid* (Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 27), Højbjerg: Jysk Arkæologisk Selskab.

—— (1993) "The origin of the hall in southern Scandinavia", *Tor*, 25: 175-99.

—— (1997) *Livet i hallen. Tre fallstudier i den yngre järnålderns aristokrati* (Opia 14) Uppsala: Inst.

för arkeologi och antik histsoria, Uppsala universitet.

Herschend, F. ve Kaldal Mikkelsen, D. (2003) "The main building at Borg", G. Stamsø Munch, O.S. Johansen ve E. Roesdahl (yay. haz.) *Borg in Lofoten. A Chieftain's Farm in North Norway* (Arkeologisk skriftserie 1) içinde, Trondheim: Tapir.

Hoff, A. (1984) "Middelalderlige gærder og hegn – ældre og yngre dyrkningssystem i Jydske Lov", *Fortid og nutid*, 31(2): 85-102.

—— (1997) *Lov og landskab. Landskapslovernes bidrag til forståelsen af landbrugs- og landskabsutviklingen i Danmark ca 900–1250*, Aarhus: Aarhus universitetsforlag.

Hoffman, R.C. (1975) "Medieval origins of the common fields", W.N. Parker ve E.L. Jones (yay. haz.) *European Peasants and their Markets. Essays in Agrarian Economic History* içinde, Princeton: Princeton University Press.

Holst, M.K. (2004) "The syntax of the Iron Age village: transformations in an orderly community" (yayımlanmamış doktora tezi, Aarhus Üniversitesi Arkeoloji Bölümü).

Hvass, S. (1988) "Jernalderens bebyggelse", P. Mortensen ve B.M. Rasmussen (yay. haz.) *Fra stamme til stat i Danmark* içinde, cilt 1: *Jernalderens stammesamfund* (Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 22), Højbjerg: Jysk Arkæologisk Selskab.

Jørgensen, L. (1988) "Family burial practices and inheritance systems: the development of an Iron Age society from 500 bc to ad 1000 on Bornholm, Denmark", *Acta Archaeologica*, 58 (1987): 17-53.

—— (2001) "3rd–century", *Kingdoms and Regionality. Transactions from the* (Theses and Papers in Archaeology B:6), Stockholm.

—— (2002) "Kongsgård – kultsted–marked. Overvejelser omkring Tissøkompleksets struktur og function", K. Jennbert, A. Andren ve C. Raudvere (yay. haz.) *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual* (Vägar till Midgård 2) içinde, Lund: Nordic Academic Press.

Kaldal Mikkelsen, D. (1999) 'Single farm or village? Reflections on the settlement structure of the Iron Age and the Viking period', Ch. Fabech ve J. Ringtved (yay. haz.) *Settlement and Landscape*, Højbjerg: Jutland Archaeological Society.

Liedgren, L. (1998) "Förhistoriska byggnadskonstruktioner i Norrland", *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 33 (1997): 155-68.

Lillehammer, A. (1999) "Farm and village, the problem of nucleation and dispersal of settlement – seen from a Norwegian perspective", Ch. Fabech ve J. Ringtved (yay. haz.) *Settlement and Landscape*, Højbjerg: Jutland Archaeological Society.

Myhre, B. (2002) "Landbruk, landskap og samfunn 4000 f Kr-800 e Kr.", B. Myhre ve I. Øye (yay. haz.) *Norges landsbrukshistorie*, cilt 1: *4000 f. Kr.–1350 e. Kr. Jorda blir levevei*, Oslo: Det norske samlaget.

Myrdal, J. (1999) *Det svenska jordbrukets historia*, cilt 2: *Jordbruket under feodalismen 1000–1700*, Stockholm: Natur och kultur.

Nielsen, K. ve Lindeblad, A.-L. (1997) "Centralplatser i Norrköpingsbygden – förändringar i tid och rum 200–1200 e Kr.", J. Callmer ve E. Rosengren (yay. haz.) *"Gick Grendel att söka det höga huset . . Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder* (Hallands länsmuseums skriftserie 9), Halmstad: Hallands läsnmuseer.

Olsen, B. (1998) "Forhistoriske hus i Nord-Norge", *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 33 (1997): 185-94.

Petersson, M. (2006) *Djurhållning och betesdrift. Djur, människor och landskap i västra* Östergötland *under yngre bronsålder och* äldre *järnålder*, Stockholm: Raä.

Porsmose, E. (1988) "Middelalder o. 1000–1536", C. Bjørn (yay. haz.) *Det danske landbrugs historie*, cilt 1: *Oldtid og middelalder* içinde, Odense: Landbohistorisk selskab.

Ramqvist, P.H. (1998) *Arnäsbacken. En gård från yngre järnålder och medeltid*, Umeå: Prehistorica.

Rasmussen, M. (yay. haz.) (1999) *Hal og højsæde i vikingetid. Et forslag til rekonstruktion af kongehallens arkitektur og inredning* (Historisk–Arkæeologisk Forsøgscenter. Technical Report 5), Lejre: Historisk–Arkæeologisk Forsøgscenter.

Riddersporre, M. (1995) *Bymarker i backspegel. Odlingslandskapet före kartornas tid* (Meddelanden från Lunds universitets geografiska institution. Avhand lingar 124), Trelleborg: Swedala.

Ringstad, B. (1991) "Graver og ideologi. Implikasjoner fra vestnorsk folkvandringstid", Ch. Fabech ve J. Ringtved (yay. haz.) *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid* (Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 27) içinde, Aarhus: Jysk Arkæologisk Selskab.

Roberts, B.K. (1987) *The Making of the English Village. A Study in Historical Geography*, Londra: Longman.

Selinge, K.-G. (2001) "Orkesta – centralbygd i Attundaland", M. Elg (yay. haz.) *Plats, landskap, karta. En vänatlas till Ulf Sporrong* içinde, Stockholm: Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.

Skov, H. (1994) "Hustyper i vikingetid og tidlig middelalder. Udviklingen af hustyperne i det gammeldanske område fra ca. 800–1200 e.Kr.", *Hikuin*, 21: 139-62.

Skre, D. (1998) *Herredømmet. Bosetning og besittelse på Romerike 200–B1350 e.Kr.* (Acta Humaniora 32), *Oslo: Universitetsforlaget.*

Söderberg, B. (2005) *Aristokratiskt rum och gränsöverskridande. Järrestad och sydöstra Skåne mellan region och rike 600–1100* (Raä. Arkeologiska undersökningar. Skrifter 62), Stockholm: Raä.

Sundqvist, O. (2002) *Freyr's Offspring. Rulers and Religion in Ancient Svea Society* (Historia Religionum 21), Uppsala: Acta universitatis Upsaliensis.

Thunmark, L. (1979) "Burget på storgård gränsen tid", W. Falck (yay. haz.) *Arkeologi på Gotland* (Gotlandica 14), Visby: Kulturnämnden i Gotlands kommun.

Zachrisson, T. (1994) "The odal and its manifestation in the landscape", *Current Swedish Archaeology*, 2: 219-38.

7 (1)

TISSØ GÖLÜNDE MANOR, KÜLT VE PAZAR

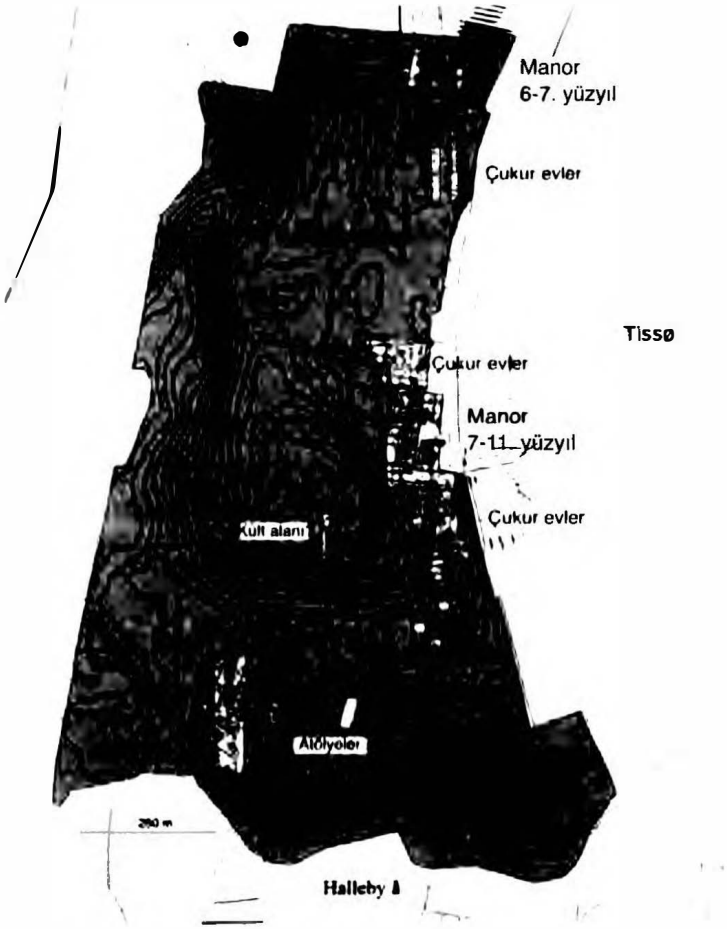
Lars Jørgensen

Viking'lerin önde gelen yerleşimlerinden biri, Danimarka'da batı Zealand'da Tissø gölünün batı yakasında bulunur. Yerleşim sahile 7 km uzaktadır ve batı yakası boyunca 1,6 km boyunca uzanır (Şekil 7.1.1). Buranın toplam alanı yaklaşık 50 hektardır. 19. yüzyıl gibi erken bir tarihte göldeki su seviyesi alçaldığında göl yatağında, yerleşimin yakınlarında silahlar ve başka nesneler belirmiştir. Bugüne kadar gölde çoğunluğu Viking Çağına ait yaklaşık elli nesne (kılıçlar, baltalar, gürzler, broşlar ve aletler) bulunmuştur. Bu bağlantı itibarıyla gölün ismi ilginçtir; Tissø aslında *Tyr*'in gölü anlamına gelir. *Tyr* Viking savaş tanrılarından biriydi, göldeki nesneler de muhtemelen ona sunulmuş adaklardı. Şimdiye kadar bulunan nesneler bu adak geleneğinin en azından MS yaklaşık 600'e kadar uzandığını gösterir. En ilgi çekici bulgu, 1977'de bir çiftçinin bulduğu 1,8 kg ağırlığında altın bir boyunluktur. Buna bugün en az dört tane gümüş gömüsünü ekleyebiliriz. 1979'da Halleby Å Nehri üzerindeki geçitte, idam edilmiş iki adamın mezarları ortaya çıkmıştır. Mezarların 11. yüzyıl ortasına ait olduğu söylenebilir, bu da yerleşimin son bulma tarihine yakın bir tarihtir. Aynı kazıda Viking Çağında Halleby Å üzerinde bulunan 50 metrelik ahşap köprünün kalıntıları da bulunmuştur.

1995-2003 döneminde yoğun kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş, yerleşimin yaklaşık 85.000 metrekaresi kazılmıştır. İki manor, geniş bir pazar yerinin çeşitli kısımları ve zanaat alanları araştırılmıştır. Metal nesneler, yerleşimin 6. yüzyıl ortasında kurulduğunu, 11. yüzyılın ilk yarısında son bulduğunu gösterir. Bütün kanıtlar yerleşim alanının tamamının 7. yüzyıl başından itibaren 400 yıl boyunca işler halde olduğunu göstermektedir.

BİRİNCİ MANOR

6 ve 7. yüzyıllara ait birinci manor yaklaşık 10.000 metrekarelik bir alanı kapsar, Danimarka'da dönemin sıradan çiftliklerinden üç dört kat daha büyüktür. Bu manor büyük bir ana bina, iki tane genişçe ev ve birkaç küçük evden oluşur. İki büyük ev, bir iç çevirmenin etrafına yerleşmiştir.

Şekil 7.1.1 Viking Çağında Tissø bölgesinin arkeolojik durumu. Sınır hatları (0,5m) ve kazı bölgeleri gösterilmiştir. Halleby Å nehrinin hemen kuzeyinde göl boyunca ikinci manora doğru bir atölye uzanır. Bunun kuzeyinde çukur evlerin bulunduğu bir bölge göl boyunca birinci manora doğru uzanır.

En büyük binanın uzunluğu 40 metredir, büyük keresteler kullanılarak olağandışı derecede iyi inşa edilmiştir, beyaz alçı duvarları vardır. Kompleksin tamamı muhtemelen 7. yüzyılın ortasında ya da ikinci yarısında yanmıştır. Metal bulgulara dayanarak buranın yaklaşık MS 550-650 döneminde kullanıldığı söylenebilir. Bulgular arasında broşlar, bir kılıç kabzası, altından spiral bir kolye ucu, içlerine kristal yerleştirilmiş bir çift altın pandantif bulunmaktadır.

İKİNCİ MANOR

Birinci manor bu tarihten sonra yerini, 600 metre güneyde yer alan daha sonraki bir manora bırakmıştır. Karbon 14 yöntemiyle yapılan tarih belir-

leme çalışmaları, buranın MS 700'de kurulduğunu, dört aşama geçirdiğini göstermektedir. Birinci aşamada manor alanı yaklaşık 10.000 metrekaredir. Merkezde 36 m x 11 m büyüklüğünde toplantı binası bulunur. Toplantı binasının duvarlarının karşısına çitlerle çevrili özel bir alan inşa edilmiştir, bu alanın içinde küçük bir bina bulunur. Çitin yakınında, manorun kuzey ucunda da demir ocağı yer alır. Bir Danimarka çiftlik kompleksi olarak bu yapı son derece sıradışıdır; eldeki malzemeler de bu konut kompleksinde tarım üretimi yapıldığını ya da daimi olarak büyükbaş hayvan beslendiğini göstermez. Tuhaf olan sadece evin yapısı değildir. Çatıyı taşıyan direkler için kazılan çukurlar 3 metre derinliğindedir. Derin kazılmış bu çukurlar binanın (herhalde iki katlı olduğundan) yüksek bir rüzgâr basıncına maruz kaldığını gösteriyor olabilir.

Bu sıradışı konut yapısı 8 ve 9. yüzyıldaki ikinci aşamada tekrarlanmıştır. Manor alanı genişleyip 15.000 metrekare olmuştur. Toplantı binası, ayrıca çitlerle ayrılmış bölge yeniden inşa edilmiştir. Birinci aşamadaki küçük binanın yerini daha büyük bir bina almıştır. Birinci aşamada olduğu gibi kompleksin kuzey ucunda yine demir ocağını bulabiliriz.

9 ve 10. yüzyıllardaki üçüncü aşamayla birlikte kompleksin yapısında değişiklikler olmuştur (Şekil 7.1.2). Manor alanı genişleyip 18.000 metrekare olmuş, çekirdek yapı korunmuştur. Toplantı binası, çitlerle ayrılmış alan ve ilgili bina yeniden inşa edilmiştir. Demir ocağı yine kompleksin kuzey çitinin yanında bulunmaktadır. Fakat batı çiti boyunca farklı tarihlerde yeni binalar inşa edilmiştir. Birinci aşamadan üçüncü aşamaya doğru gelişimin en çarpıcı yönü, toplantı salonu, çitlerle ayrılmış alan ve içinde yer alan binayla ilgili kararlı bir tutuculuk sergilenmesidir. Yaklaşık 250 yıllık bir süre boyunca, toplantı salonu, aynı alan ve küçük bina bileşimi korunmuştur.

Toplantı salonunu, kabuller ve ziyafetlerin gerçekleştiği, Eski Kuzey dilinde *salr* ya da *hof* denilen saygın ana bina olarak yorumlayabiliriz, ama çitlerle ayrılmış alan ve içindeki küçük binanın özel bir yer olduğu açıktır. Bu noktada, manorda Kuzey mitolojisinden motiflerin işlendiği mücevher ve pagan tılsımlarına olağandışı sıklıkta rastlandığını belirtmek gerekir (Şekil 1.3). Gölde bulunan birçok pagan tılsım ve silah, manorla ilişkili kült faaliyetlerinin bir işareti olabilir. Manorda çitlerle çevrili özel alanda yer alan küçük bina da belki bir kült binası, Eski Kuzey sagalarında sık sık bahsi geçen bir *hǫrgr* olabilir.

4 ve sonuncu aşama 10. yüzyılın ikinci yarısı ile 11. yüzyıl başını kapsar. Bu aşamadaki en ilgi çekici bina, bir çatısı olan 550 metrekarelik çok geniş bir toplantı binasıdır. Manor alanı en az 25.000 metrekaredir. Dördüncü aşamada kompleksin yapısında köklü bir değişiklik gözlenir. Toplantı binası yeni bir tiptedir; çitlerle çevrili özel alan kaybolmuş, onun

Şekil 7.1.2 Ön çalışmalarda 9 ve 10. yüzyıllara ait olduğu belirlenen üçüncü aşamada, manorun yapısını gösteren plan.

yerini diğer ev tipleri, ağırlıklı olarak da diyagonal yerleştirilmiş destekleyici direklerin kullanıldığı evler almıştır.

BULUNAN MALZEMELER

İkinci manorda rastlanan kalay kaplama ve gümüş ya da bronz yaldızlı nesnelerin sayısı, Danimarka'daki diğer üretim yerlerine kıyasla çok

fazladır. Manorun envanterine damgasını vuran bir unsur silahlardır: ok başları, bıçak kabzaları, kabzalar ve kılıçlar, gem ve mahmuzlara ait diğer parçalar. Yaklaşık 100 silahın ve silah parçasının yerleşime dağılımı, manorda açık bir yoğunlaşma olduğunu gösterir. Karolenj içki bardaklarının kalıntıları da benzer şekilde yalnızca bu manorda bulunmuştur. Başka bir unsur da Karolenj topraklarına ve adalara ait nesnelerdir. Karolenj nesneler arasında kılıç kemeri ve kını parçaları, broşlar ve Şarlman ile namı Dindar Louis'nin çıkardığı sikkeler bulunmaktadır. Sikkelerin toplam sayısı 130'dan fazladır. 8 ve 10. yüzyıl arasına ait yaklaşık 110 tane de Arap sikkesi bulunmuştur.

PAZAR VE ATÖLYE ALANI

Büyük evin bulunduğu alanın hem kuzeyi hem güneyinde büyük atölye ve pazar alanları vardır. Binlerce direk çukuru vardır, ama yerleşimde toprakların sürülmesi yüzünden herhangi bir sistem bulmak son derece zordur. Ne var ki pazar alanlarında rastlanan bina tiplerinden biri çukur evdir, kazılarda böyle 85 tane ev çıkarılmıştır. Güneydeki atölye alanında, göründüğü kadarıyla baskın faaliyetler demircilik ve bronz döküm olmuştur. Ateş yakmaya yarayan aletler, mızraklar, bıçaklar ve ok başları olmak üzere yarı tamamlanmış malzemeler bulunmuştur. Bronz dökümcüleri de aynı alanlarda çalışıyorlardı, burada başka şeylerin yanı sıra kaplumbağa şeklindeki broşlar hazırlamaya yarayan döküm kalıpları, kalıp boyaları, modeller, hatalı dökülmüş anahtarlar, broşlar ve Thor çekiçleri bulunmuştur. Erimiş bronz ve kurşun dağılımı buranın büyük bölü-

Şekil 7.1.3 Kuzey mitolojisindeki valkyrie'lerin tasvir edildiği, yaldızlı gümüşten, niello işlemeli pandantifler.

münde mücevher üretildiğini göstermektedir. Güneydeki atölye alanında metal işçiliğinde kullanılan kesici aletler, küçük keskiler ve çekiçler bulunmuştur.

Ticaret faaliyetlerinin dağılımı, yaklaşık 350 tane ağırlıktan, birçok kırpıntı gümüş parçasından ve alanın her yerinde bulunan Arapça sikkelerden anlaşılır. Tarihleri saptanabilen bulguların dağılımı pazar yeri alanının çok büyük bir bölümünün de aynı tarihte işler halde olduğunu göstermektedir. Oysa tersine, bunun herhangi bir dönemde sadece kısa bir süreliğine devam ettiğini gösteren işaretler de mevcuttur. Ribe, Haithabu, Kaupang ve Birka gibi yerlerdeki pazarlarda ortaya çıkarılan bulguların sıklığıyla karşılaştırıldığında, Tissø'daki buluntuların sayısı azdır. Bu durum, pazar yeri ve üretim alanlarında uzun süren bir meşguliyet olduğunu düşündürmez. Kısa ama yoğun faaliyet dönemleri olmuş gibi görünmektedir.

BİR KRALİYET SARAYI MI?

Dolayısıyla buluntular, Tissø kompleksinin işler olduğu dönemlerde burada kesinlikle elit kesimden insanların yaşadığını göstermektedir. Binaların ayrıksı düzenlemesiyse bu insanların burayı daimi bir ikamet yeri olarak kullanmadığını düşündürmektedir. Ana ikamet yeri başka bir yerde olsa gerektir, belki de kompleksin sahipleriyle ilgili bir seviye daha yukarı çıkmamız gerekiyor. Belki de burası bir kraliyet kompleksiydi, başlıca ikamet yeri değildi de hareket halindeki bir monarşinin kraliyet mülkleri sistemine ait bir tesisti (daha ileri tartışmalar için bkz. Jørgensen 2003).

Tissø kompleksiyle bağlantılı herhangi bir mezarın bulunmaması da buranın muhtemelen ana ikamet yeri değil de bir kraliyet sarayı işlevi gördüğüne işaret ediyor olabilir. Mezarlar gerçekten yok idiyse bu durum kompleksin, ait olduğu önde gelen kişinin asıl ikamet yeri olmadığı fikrini destekler, zira ana ikametlerle bağlantılı zengin hanedan mezarlarının ortaya çıkmasını beklemek doğaldır. Böyle bir ana ikametin yeriyle ilgili olarak dikkatimizi Roskilde yakınlarındaki Old Lejre'ye çevirebiliriz, burada konut kompleksi daimi bir ikamet niteliğini daha fazla gösterir (bkz. Christensen, bölüm 8.4).

KAYNAKÇA

Jørgensen, L. (2003) "Manor and market at Lake Tissø in the sixth to eleventh centuries: the Danish 'productive' sites", T. Pestell ve K. Ulmschneider (yay. haz.) *Markets in Early Medieval Europe. Trading and 'Productive' Sites, 650–850* içinde, Bollington: Windgather Press.

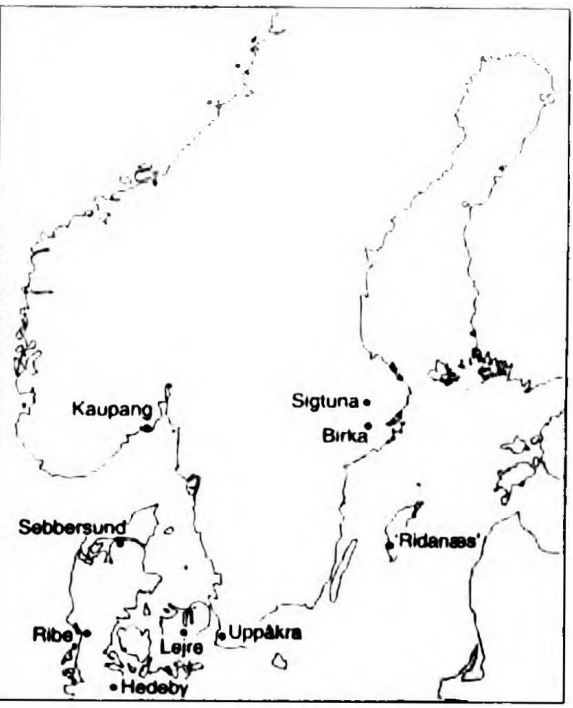
8

İSKANDİNAVYA'DA KENTLEŞMENİN GELİŞMESİ

Dagfinn Skre

Kentleşmenin İskandinavya topraklarına ilk kez kök salması Viking Çağının ilk dönemlerinde olmuştur (Şekil 8.1). Aynı tarihlerde uzaklarda, güneyde ve batıda Roma İmparatorluğu topraklarında, daha sonra da Frenk ve İngiliz krallıklarında kent cemaatleri birkaç yüzyıldır yaygındı. Ne var ki İskandinavya, sakinlerinin bu krallıklar ile İrlanda sahillerine akınlar düzenlemeye başlayıp Baltık'taki Slavonik bölgelere nüfuz etmeye başladığı tarihlere kadar tamamen kırsal niteliğini korumuştu.

Viking Çağında kurulan kent cemaatlerinin sayısı giderek artsa da esasen kırsal nitelik, bu dönem boyunca ve sonraki yüzyıllarda korunmuştu. Ortaçağ'da herhangi bir tarihte İskandinav nüfusunun %10'undan azı şe-

Şekil 8.1 Bu bölümde tartışılan şehirler ve yerleri gösteren harita.

hirlerde yaşıyordu. Geç Viking Çağında bu rakam %1-2 düzeyindeydi. Erken Viking Çağında, 9. yüzyılda, mevcut dört şehirde yaşayanların toplam nüfusu sadece 3000-4000'di. Bu şehirler İsveçlilerin topraklarındaki Birka ile o zamanlar Danimarka Krallığı olan bölgede bulunan Ribe, Kaupang ve Hedeby'ydi. İçlerinde en büyüğü, diğer üçünün toplam nüfusundan daha fazla sakini olan Hedeby'ydi. Sonraki sayfalarda bu dört şehri mercek altına alacağız, fakat Viking Çağının son dönemlerindeki (11. yüzyıl) kentsel gelişmelere de değineceğiz.

Şehirlerin orta büyüklükte olması, sayılarının az olması önemlerinin küçümsenmesine yol açmamalıdır. Şehirler Viking Çağı öncesi döneme ait kabile cemaatlerinin geç Viking Çağındaki üç krallığa dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır. Buralar ayrıca dönemin giderek genişleyen ticareti çerçevesindeki ekonomik faaliyetler ve yasal düzenlemelerin de geliştiği başlıca bölgelerdi. Viking Çağında zanaat üretimi büyük değişiklikler geçirmişti, şehirlerin kurulması da bu gelişmenin başlıca koşuluydu.

Şehir cemaati, başlıca uğraşları tarım olmayan insanlardan oluşur. Bu insanlar esasen kendi besinlerini üretmez, besinleri için çevredeki kırsal topluma dayanırlar (Reynolds 1977: ix-x; Clarke ve Ambrosiani 1995: 3; Pallister 2000: 5). Viking Çağındaki şehirlerin tipik faaliyetleri zanaat üretimi ve ticaretti. Ama bunlar, sadece şehirde gerçekleşmeleri anlamında tümüyle kentsel faaliyetler değildi. Ticaret ve zanaat Viking Çağı öncesinde kırsal toplumlarda da mevcuttu, kentlerin kurulması sonrasında da bu durum devam etmişti (Callmer 1994). Viking Çağı şehrinin başlıca niteliği, bu faaliyetleri yürüten insanların ağırlıklı olarak ikamet ettiği yoğun ve daimi yerleşimlerdir. Krallar ve Kilise'nin beraberlerinde maiyetleri ve kâtiplerini de getirerek şehirlere yerleşmeye başladığı geç Viking Çağında şehirler krallıklar ve piskoposlukların, yakın çevredeki bölgelerin idari merkezleri haline geldi.

İKİ KENTLEŞME DALGASI

Ortaya çıkan ilk şehir İsveçlilerin şehri Birka'ydı, 700'lerin ortasında ya da ikinci yarısında kurulmuştu. Birka, Mâlaren Gölü'nün ortasına yakın küçük bir adada bulunuyordu, burası o bölgeden geçen ana ulaşım yoluydu. Bunun ardından Danimarka Kralı'nın topraklarında hızla arka arkaya üç şehir daha kuruldu. Bunların ilki 790'larda kurulan Ribe'ydi. Burası o yüzyılın ilk on yılından itibaren mevsimlik bir pazar yeri olmuştu, ama daimi yerleşime ancak yüzyılın son on yılında geçilmişti. Danimarka krallığının diğer iki şehri gibi burası da kültürel, siyasal ve ekonomik bir sınır bölgesinde bulunuyordu. Krallığın güneybatısında kalan bu kısım o dönem kentler ve ticaretin serpilip geliştiği güneydoğu İngiltere ve kuzey-

batı Karolenj İmparatorluğu'na en yakın bölgelerdi. Özellikle Frizyalılar deniz ticaretinde faaldi, Ribe de onların ticaret ağının bir parçasıydı. Kaupang ise o dönemki Danimarka krallığının kuzeybatı ucunda, Kuzeylilerle olan sınır üzerinde, bugün Norveç'te bulunan Vestfold'da yaklaşık MS 800'de kuruldu (Skre 2007a). Bundan birkaç yıl sonra da (808) Saksonlar ve Slavonik kabilelerle olan sınırın güneydoğu ucunda Hedeby kuruldu. Bugün Hedeby Almanya'da Schleswig yakınlarında bulunmaktadır.

Yeni kentlerin kurulduğu bu yarım yüzyıllık dönem sonrasında iki yüzyıl hiçbir kent kurulmadı. Sonra yaklaşık 1000 yıllarında Güney ve Orta İskandinavya'da yeni bir kentleşme dalgası esti. Bu dönemde kurulan en önemli şehirler İsveç'te Sigtuna, Danimarka'da Århus, Roskilde ve Lund, Norveç'te Oslo ve Trondheim'dı (Andrén 1989). Bu şehirlerin hepsi bugün de vardır, sonraki yüzyıllarda kurulmuş çoğu şehir gibi. Oysa tersine, erken Viking Çağında kurulmuş dört şehir bu çağın sonlarına doğru terk edilmiş ya da büyük bir gerileme yaşamıştır. Ribe yaklaşık 850'de arkeolojik kayıtlardan silinir. Sonraki yüzyıllarda yazılı kaynaklarda piskoposluk merkezi olarak adı geçse de kentsel faaliyetlerin belirgin izleri 12. yüzyıla kadar yeniden görülmez. Kaupang yaklaşık 930'da, Birka 970 civarında, birkaç mil kuzeyde Sigtuna'nın kurulmasıyla hemen hemen aynı tarihlerde terk edilmiştir. Aynı şey 1060'larda, Schlei fiyordunun öbür tarafında Schleswig'in kurulduğu tarihlerde Hedeby'nin başına gelmiştir.

Viking Çağının erken dönemleri ile geç dönemleri arasında şehirlerde belirgin bir süreklilik eksikliğinin görülmesinin nedenleri akademisyenlerce tartışılmıştır. Ribe söz konusu olduğunda, Viking Çağı boyunca süreklilik meselesinin ucu hâlâ açıktır, zira yazılı kaynaklar ve şehrin isminin kullanılmaya devam etmesi kentsel cemaatin sürekliliğini işaret eder, arkeolojiyse böyle demez. Diğer şehirlerle ilgili olaraksa kentsel işlevlerin başka bir yere taşındığı ileri sürülür, Hedeby ve Birka'da böyle olmuş gibi görünmektedir. Ne var ki Kaupang'da durum böyle olamaz, çünkü buranın terk edilmesiyle, Oslo fiyort bölgesinde kurulan sonraki şehirler Oslo ve Skien'in yükselişi arasında yaklaşık bir yüzyıllık bir ara vardır. Kaupang'ın sadece 30 km kuzeyinde Tønsberg bulunur, ama burada yapılan kapsamlı arkeolojik araştırmalara rağmen 11. yüzyılın sonlarından öteye geçen kentleşme izlerine rastlanmamıştır.

Erken Viking Çağında çok yaygın olduğundan, şehirlerin hem terk edilmesi hem taşınması tek tek şehirlerin kaderinin ötesinde açıklamalara muhtaçtır. Hedeby, Birka ve Kaupang'ın terk edilme gerekçeleri olarak kötü liman ve denize açılma koşulları gösterilebilir. Hedeby'de limanın sığ olması, gemi boyutlarının büyümesi fiyordun öbür tarafına yeni Schleswig şehrinin inşa edilmesinin başlıca gerekçesi olabilir.

Birka'yla ilgili olarak, Baltık Denizi'nden Mälaren Gölü'ne uzanan güney su yolunun toprak yükselmesi sonucu kapanması nedeniyle şehrin terk edildiği ileri sürülmüştür. Ne var ki şehrin Sigtuna'ya taşınmasının bu bakımdan pek katkısı olamazdı, çünkü güneyden gelen yolu daha da uzatıyordu. Kaupang'da liman yatağı şehrin varlığı sırasında biraz sığlaşmıştır, ama 10. yüzyıldaki 2-5 metrelik derinlik o dönemki gemiler için gayet yeterliydi. Kaupang ve Birka'nın, muhtemelen Ribe ve Hedeby'nin de terk edilmesine doğal nedenler dışında gerekçeler aranması gerekir.

Kentsel cemaatlerin sürekliliği ve süreksizliği, bazıları şehirle ilgili, bazıları toplumun temel toplumsal ve siyasal yapılarıyla ilgili çok çeşitli yaklaşımlarla açıklanması gereken karmaşık olgulardır. Elbette ki ticaret yolları ve üretimdeki değişiklikler şehirlerin doğmasına ve gerilemesine neden olmuştur. Ama daha da önemlisi, şehirlerin varlığı ve büyümesi her zaman toplumun iktidar yapılarına bağlıdır. Ticaret ve zanaatların serpilip gelişmesi için barış ve güvenliğin temin edilmesi gerekir. Böyle olmazsa üreticiler şehre yerleşmez, tüccarlar mallarını oraya getirmez ve alıcılar da bu malları alacak gümüş getirmez. Şehrin kendisini yağmadan ve saldırılardan koruyacak birine ihtiyacı vardı, ama insanların da anlaşmazlıkların adil bir biçimde çözümleneceğinden, birilerinin alım-satımın hukuka uygun şekilde gerçekleşmesini gözeteceğinden emin olmaları gerekiyordu (Skre 2007b).

Erken Viking Çağında siyasi iktidar daha az kurumsallaşmıştı, daha çok güçlülerin kişiliklerine, karizmalarına, savaş ve siyaset meydanındaki becerileri ve talihlerine, önemli ve güçlü dostlar ve müttefikleri kendi yanlarına çekme becerilerine dayanıyordu. Dolayısıyla da topraklar ve halk üzerinde kurulan denetim istikrarsızdı, bir hanedan nadiren birkaç kuşaktan uzunca bir süre denetimi elinde tutabiliyordu. Viking Çağının sonraki dönemlerinde siyasi yapı değişti, üç İskandinav krallığı az çok oturdu. Kraliyet iktidarı artık kralın kişiliğinden çok hukuk ve kurumlara dayanır hale geldi. Bu farklılık muhtemelen erken Viking Çağındaki şehirlerin istikrarsızlığının, geç Viking Çağında kurulmuş olanların da istikrarının ardındaki başlıca gerekçelerden biridir.

Ne var ki besbelli ki mesele bundan fazlasıdır. Geç Viking Çağında başka tür bir süreksizlik de söz konusuydu: Eski kırsal iktidar merkezleri, yaygın deyişle merkezi yerlerin hepsi son bulmuştu. Bazı örneklerde, çoğu kez anıldığı üzere Lejre-Roskilde ve Uppåkra-Lund'da, merkezi yerin terk edildiği tarihlerde yakınlarda merkezi kraliyet ve kilise işlevlerinin görüldüğü bir şehir kurulmuştu. Bin yıl başlangıcında hem şehirlerde hem merkezi yerlerde gözlenen süreksizliği anlamanın anahtarı, kral ile kilise arasındaki yeni ve güçlü bağlantı olabilir. Genel olarak Hıristiyanlığa geçiş bu tarihlerde gerçekleşmişti. Kilise ve krallıklar karşılıklı yararlar

sağlayan ittifaklar kurmuştu. Kilise hukuk, yazı ve entelektüel akıl yürütmede beceri sahibi kişilerin çalıştığı uluslararası bir kurum olduğundan, kültsel ve seküler iktidar arasındaki eski pagan bağlantıya dayanan ittifak da artık daha güçlü bir dayanak kazanmış oluyordu (Skre 1998).

Viking Çağının son yıllarında halk, reisler ve krallar yeni bir çağın başladığını bir ölçüde hissetmiş olmalıdır. Sadece şehirlerde değil merkezi yerlerde de sürekliliğe rastlanmaması, kralların kendileriyle eski toplum merkezleri arasında bir mesafe koymaya çalıştıklarını gösteriyor olabilir. Geç Viking Çağına ait büyük şehirlerdeki çok sayıda kilise ve din kurumu meselenin böyle olduğunu işaret ediyor olabilir. Nihayetinde bir şehri taşımak o kadar da büyük bir iş değildi, binalar ve altyapıya yapılan yatırım, Viking Çağı sonrasında şehirlerde yükselen, taş işçiliğinin eseri kiliseler, manastırlar ve şatolara nazaran çok düşüktü. Bu binalar, şehirlerin artık daha geniş çaplı bir amaçla dolu olduğunun gözle görülür kanıtıdır. Krallar ve reisler daha önceki zamanlarda aristokrat manorlarında yaşarken, şimdi konutlarını ve maiyetlerini, yeni müttefikleri olan Kilise'yi de yerleştirdikleri şehirlere taşımışlardı. Bu da yeni şehirlerin iç hayatında, şehirlerin toplumun genelinde gösterdiği işlevlerde eskisine nazaran köklü bir değişiklik olduğu anlamına geliyordu. Şehirler bugünkü şehirlere daha benzer bir hal almış, iktidar odakları olmuştu.

TİCARET VE ZANAATLARIN YAPILDIĞI KENTSEL OLMAYAN YERLER

Viking Çağı öncesinde dönemin tipik kentsel faaliyetleri (zanaat üretimi ve mal alım satımı) sadece kırsal bir bağlamda gerçekleşirdi. Birinci bin yıldan itibaren bu faaliyetlere daha çok merkezi yer denilen geniş komplekslerde rastlanmıştır (Uppåkra, Tissø, Lejre, Gudme gibi). Bu gibi birkaç yerin tam nitelikleri henüz bilinmemektedir, zira bunların derin ve karmaşık kalıntılarının kazılması, nitelikleri ve gelişimlerinin analiz edilmesi çok ağır bir iştir. Besbelli ki bu şehirler her şeyden önce kültsel faaliyetler, zanaatlar, ticaretin, aristokrat haneye bağlı insanların evlerinin az çok birbirinden farklı izlerinin görüldüğü aristokrat manorlardı. Ne var ki birçoğu, varlık gösterdikleri uzun dönem, Uppåkra örneğinde koca bir binyıl boyunca, boyutları ve işlevleri itibarıyla, hakkında bugün epeyce az şey bildiğimiz bazı büyük değişiklikler geçireceklerdi. Bu merkezi yerlerin birçoğu Viking Çağının sonlarına kadar serpilip gelişmeye devam etmiştir.

Zanaat ve ticarete ait arkeolojik kalıntıların bulunduğu mevsimlik pazar yerleri birkaç merkezi yerle bağlantılıydı. Bu pazar yerlerinde bulunan arkeolojik kalıntılar, bahsettiğimiz dört kentsel merkezde bulunanlardan hayli farklıdır. Bulunan nesneler çoğunlukla aynı olmasına rağmen, uzak

yerlerle ticarete yönelik malzemelerin sayısı daha azdır ve daimi binalara ait hiç kalıntı yoktur. Şehirler ile pazar yerleri arasındaki bu tezat, aralarındaki farkı açıkça ortaya koyar: Şehir özel bir biçimde örgütlenmiş ayrı bir cemaat oluşturuyordu, pazar yeriyse insanların ancak mevsimden mevsime bir araya geldiği bir yerdi. Bu toplanma zamanları arasında, aristokrat hane ve onun savaşçıları, çalışanları ve köleleri manorun yakınındaki yerel cemaati oluşturuyordu. Merkezi yerler, örgütlenmelerinde de daimi faaliyetlerinde de kentsel bir nitelik göstermiyordu.

Mevsimlik pazar yerlerine merkezi yerlerden az çok bağımsızmış gibi görünen yerlerde de rastlanır. Bazıları büyüktür (Sebbersund, Fröjel), bazılarıysa çok küçüktür ki bugüne kadar çoğu Gotland ve Danimarka'da bulunmuştur, sadece birkaç çukur ev ile dağınık buluntulardan oluşurlar (Carlsson 1991; Ulriksen 1998). Bunların en erken tarihlisi Roma döneminde ortaya çıkmıştır (bkz. Thomsen vd. 1993; Nielsen vd. 1994), ama Viking Çağında çok daha fazla sayıda bulunuyorlardı.

Dört şehir arasında sadece Ribe, mevsimsel bir pazar yeriyken gelişip şehir olmuş gibi görünmektedir. Diğer üç şehir görünüşe bakılırsa bakir topraklara kurulmuştu. (8. yüzyıla ait Südsiedlung'un başlıca nitelikleri ve Hedeby'yle ilişkisi etraflıca araştırılmayı beklemektedir.) Kazılar sadece küçük alanlarla sınırlı kaldığından, bu dört şehrin yerleşimlerine ilişkin birçok ayrıntı bilinmemektedir. Kazılar, insanlar Kaupang'a daimi olarak yerleşmeden önce burada mevsimsel faaliyetlerin gerçekleştiği on yıldan kısa bir dönem olduğunu göstermektedir. Yine de şehirler başından beri mevsimsel pazarlardan farklı olmuştu. Birkaç yıl içinde gelişip bir şehir haline gelen bölgeler, ilk dönemlerinden itibaren pazar yerlerinden farklı bir biçimde örgütlenmişti.

Dolayısıyla en başta şehirleri örgütleyenlerin belli bir yerleşim tipi, mevsimsel bir pazar değil, daimi bir cemaat oluşturmayı istediklerine dair açık bir fikir sahibi oldukları aşikârmış gibi görünmektedir. Bu durum, Viking Çağının ilk dönemlerinden itibaren İskandinavya'da, kentsel bir cemaatin ne olduğuna ve nasıl örgütlenmesi gerektiğine ilişkin bir fikir olduğunu gösterir. Bu fikirlerin kökleri Karolenj İmparatorluğu ve İngiltere'de, muhtemelen Baltık sahillerindeki Slavonik cemaatlerde bulunuyordu. Ama erken tarihlerden itibaren İskandinavya'nın koşulları ve gereklerine uyarlanmışlardı.

İSKANDİNAV VİKİNG ÇAĞI ŞEHRİ

Viking Çağı şehirlerinin *yaratıldıkları*, kendiliklerinden gelişen cemaatler olmadıkları aşikârdır. Bu şehirleri kim yaratmıştır? Kanıtlara bakılırsa, krallar ve küçük kralların ilk aşamalardan itibaren araçsal bir rol

üstlendiği açıktır. Ribe'nin sunduğu kanıtlar yetersizdir, gerçi şehirde 8. yüzyılın başlarından itibaren görülmesi olası darphane, bir kraliyet bağlantısını işaret eder. Birka'ya komşu adalarda kraliyet manoru Alsnöhus bulunuyordu. Alman misyoner Ansgar'ın 829-830'da ve 851-852'de Birka'ya yaptığı seyahatlerin anlatıldığı *Vita Ansgarii*, şehirde bulunan bir kraliyet haznedarından bahseder. Kazılarda, muhtemelen küçük bir krala ait Skiringssal adlı çiftlikte (bugün Kaupang yakınında Huseby'de) aristokratlara özgü bir toplantı salonunun kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Danimarka kralı ile Hedeby'nin kurulması arasındaki bağlantı Kraliyet Frenk Yıllıkları'nda da ifade edilmiştir.

Kentsel cemaat birçok bakımdan kırsal cemaatten farklıydı. Bu yönlerden biri, ayrı yasal düzenlemelere duyulan ihtiyaçtı. 12. yüzyıl sonrasında şehirler ve ticaretle ilgili yasalara, üç İskandinav ülkesinde de "Birka yasası" anlamında *Bjarkøyrett* deniyordu. Bu ismin İsveç'teki Viking Çağı şehrine atıfta bulunduğuna pek kuşku yoktur. Bu isim bize bu tür bir cemaat için yasal düzenlemelerin geliştirilmesi sürecinin, muhtemelen dört şehir içinde kurulan ilk şehir olduğundan, orada başladığını söyler. Bu yasalar daha sonra Viking Çağı ve sonraki dönemlere ait başka şehirlere aktarılmış, buralarda değişikliklere uğramış, ekler almıştır. Şehrin fiziksel sınırları her kanunun geçerli olduğu alanı belirtiyordu. 9. yüzyılın başından itibaren Ribe'yi çevreleyen sığ hendek (Feveile 2006: 43-5), muhtemelen pazar yerinin birkaç yıl önce bir şehre çevrilmesiyle bağlantılı bu tür yasal bir sınıra bir örnek olabilir.

Bjarkøyrett'in bilinen ilk versiyonu 13. yüzyıl ortasından eski değildir (Hagland ve Sandnes 1997), bu yüzden de Viking Çağı şehir kanunlarının ayrıntılı bir dökümünü yapmak imkânsızdır. Ne var ki *Vita Ansgarii*'de verilen bilgilerden yararlanarak, ilk kanunlardaki bazı genel temalar tanımlanabilir. 9. yüzyılın ilk yarısında şehirlerin haznedar aracılığıyla kraliyet idaresi altında olması, kendi toplanma yerlerinin bulunması olası görünmektedir. Haznedarın asıl görevlerinden biri muhtemelen, kanunun ilk versiyonlarında tarif edildiği üzere, her haneden arazi kirası toplamaktı. Kanunun 13. yüzyıldaki versiyonuna göre, meclis, çatışmaları çözmek ve belli suçları işleyenler hakkında hüküm vermek için toplanıyordu. Viking Çağında da böyle bir durum söz konusu olabilir.

ARSALAR, CADDELER VE EVLER

Şehir planları, kurucuların şehir cemaatinin ne olduğuna ve nasıl işlemesi gerektiğine ilişkin fikirlerinin bir tezahürü olarak okunabilir. Arazi haklarının idaresi, rıhtımlar ve caddeler gibi cemaatin kullanımına yönelik yapıların bakımı, normal bir yerleşim sakininin yer ve su ihtiyacı, insan-

ların ve malların şehir içinde ve şehir dışına taşınması, bütün bunların ve başka birçok etkenin her yerleşim yerinin sunduğu topografik koşullara göre değerlendirmeye alınıp hayata geçirilmesi gerekiyordu. Bu zorlukları çözmek amacıyla bazı standart çözümler geliştirilmişti, bunların birkaçı aşağıda anlatılmıştır.

Şehir alanı, en başından beri arsalara, caddelere vs ayrılıyordu. Her şehrin ancak küçük bir bölümü kazıldığından, baştaki bu arazi bölümlemesinin çapı, sonra yapılan eklemelerin sayısı ve büyüklüğü bilinmemektedir. Ne var ki en azından bazı şehirlerde, özellikle de 10. yüzyılda ciddi bir büyüme kaydeden Hedeby'de şehir alanı muhtemelen birkaç kez genişlemiş olmalıdır.

Ribe'de ana faaliyet odağı güneybatıda en az 40 metre uzaktaki nehre paralel olarak uzanan, şehrin ortasından geçen caddeydi. Arsalar bu caddenin iki yanında bulunuyordu, 6-8 metre uzunluğundaki kısa kenarları caddeye bakıyordu. Bulgular zanaatlar ve ticaretin arsanın cadde üstünde kalan kısmında yoğunlaştığını, caddeden 20-30 metre içeriye giren geri kalan kısmınsa atıkların boşaltılmasında kullanıldığını göstermektedir. Şehir alanı 40-50 arsadan oluşuyordu ve yaklaşık 1 hektarı kapsıyordu.

Ribe arsaları pazar yeri döneminin başında tesis edilmişti, buranın değişip bir şehir haline gelmesinden sonra da esasen aynı kalmışlardı. Birka biraz daha farklı bir yapıda inşa edilmişti. Burada ana odak noktası limandı. Caddeler ya sahile paralel uzanıyor ya da onu dik kesiyordu. Arsaların kısa kenarları limana bakıyordu, bu kenarların genişliği yaklaşık Ribe'dekilerin genişliği kadardı, ama arsalar Ribe'dekilerin en az yarısı kadar derindi. Birka en genişlediği dönemde yaklaşık 6 hektarlık bir araziyi kapsıyordu, burada 100'ü aşkın arsa bulunuyor olsa gerekti.

800'lerin başında kurulmuş iki şehirde, Kaupang ve Hedeby'de yapı Birka'dakinin hemen hemen aynısıdır. Bu şehirlerin ikisi de limana odaklıydı, cadde sistemi de Birka'daki gibi düzenlenmişti. Kaupang'da kazılan altı arsanın tamamında kısa kenarlar limana bakıyordu. Hedeby'de de aynı genel kural geçerlidir, ama daha geniş yüzeylerin kazılması, dolayısıyla daha fazla ayrıntının bilinmesi yüzünden olsa gerek, bazı sapmalar söz konusudur. Kaupang ve Hedeby'deki arsaların boyutları Birka'dakilerin hemen hemen aynısıydı. Kaupang toplam alan itibarıyla Birka'dan biraz daha küçüktü, yaklaşık 5,4 hektardı, burada 90-100 arsa bulunuyordu, Hedeby'yse yaklaşık 24 hektara yayılmış en geniş şehirdi.

Ribe'de limandan çok caddenin odak noktası olması muhtemelen dönemin Frizya yerleşimlerinden alınmış bir unsurdur (Jensen 2004: 243). Birka'daki arsalar ve caddeler yapılırken şehrin örgütlenmesine ilişkin fikir biraz değişmiştir. Birka, Kaupang ve Hedeby'de odak noktası limandır,

bu da muhtemelen İskandinavya'da deniz yolculuğuna ve deniz taşımacılığına yapılan vurguyu yansıtmaktadır. Arsaların genişlikleri ve sıralanmalarında büyük bir istikrar görülür, bu unsurlar Ribe'nin planlamasından beri değişmeden kalmıştır. Arsaların derinliği Ribe'den sonraki şehirlerde biraz azalmıştır, bu da muhtemelen diğer şehirlerde birkaç paralel arsa sırasının yapılması sonucu, nüfusun yoğun olduğu bölgelerin daha fazla olması yüzündendir. Her şehirde arsa ve ana cadde sistemi baştan belirlenmiş, bundan sonra genişletmeler olsa da nadiren değişmiştir.

Caddelerin yerleşimi ve arsaların büyüklüğünde gözlenen tektiplik, o dönemde Kuzey Avrupa'nın başka yerlerinde görülenden farklı bir durum sergiler. İskandinavlar York ve Dublin'de 9. yüzyıl sonunda kentsel cemaatlerini kurarken de aynı ilkelerin uygulanmış olması, şehirlerin düzenlenmesinde İskandinavlara özgü bir tarzla karşı karşıya olduğumuz fikrini destekler.

Yukarıda belirttiğimiz üzere, her şehrin yerleşimi zaman almış, başta birçok arsa iskân edilmemiştir. Kaupang'da 2000-2002 yıllarında kazılan altı arsadan birinde hiç ev bulunmadığı anlaşılmıştı; burası muhtemelen domuz ahırı olarak kullanılmıştı, en azından 9. yüzyılın ilk yarısı boyunca böyle olmalıydı, zira ev vs kalıntıları bu döneme aitti (Pilø 2007). Birka'da kazılan arsalardan birinde bir bronz işçisinin atölyesi bulunuyordu; burada birkaç yıl, muhtemelen yıllarca kimse yaşamamıştı, sonra yeni bir ev yapılmıştı. Ama bütün şehirlerde normal olan şey, görünüşe bakılırsa, her arsada bir tek binanın olmasıydı, ne var ki Hedeby'de kimi zaman ilaveten bir de sundurma bulunuyordu. Normalde, hepsi de ahşap olan evler, uzunlamasına yerleşmiş arsaların üzerinde aynı düzende uzanıyordu.

Kazılarda ortaya çıkarılan evlerin inşası, boyutları ve işlevlerinde bazı farklılıklar gözlenir, ama yine de bilebildiğimiz kadarıyla hepsinde de şaşırtıcı bir tektiplik söz konusudur. Ribe'de sadece hendekler kazıldığından buradaki evler hakkında pek az şey biliyoruz. Diğer üç şehirde evler genelde 4-5 metre genişliğinde, 6-12 metre uzunluğundaydı. Hedeby ve Birka'da kazılarda ortaya çıkarılan evlerde çatıyı normalde duvarlar taşıyordu, Kaupang'daki bazı evlerde çatı serbest direklerle destekleniyordu. Birka'nın eteklerinde de bu tür evler bulunmuştur. Ama inşaat ilkeleri dönemin kırsal yerleşimlerinde ortaktı, gerçi kırsal kesimde evler biraz daha geniş oluyordu.

Evlerin iç düzeni de dönemin kırsal yerleşimleriyle benzerdi. Binanın ana ekseninde yere, normalde ana odanın ortasına açık bir ocak yapılıyordu. Birka'da bir evin köşesinde bir ocak bulunmuştur. Birçok evde oturmak, çalışmak ve uyumak için duvar boyunca uzanan banklar bulunuyordu. Toprak zeminler yaygındı, ama Birka'da bir tahta döşemeye

rastlanmıştır. Görünüşe bakılırsa evlerin birçoğu konuttu, şimdiye kadar güvenli bir tespitle atölye olduğu anlaşılan yer sayısı pek azdır. Bir istisna Birka'daki bronz dökümcüsünün atölyesidir. Ribe ve Hedeby'de çukur evler bulunmuştur. Hedeby'de bu tür evlerin sayıca, şehirde demircilerin olduğu bölgede çok fazla olduğu görülmektedir.

Caddelerin yerleşimi geç Viking Çağı şehirlerindeki genel örüntüyü izler, ama arsalar normalde daha geniştir. Şehirde yürütülen faaliyetlerin ve şehir sakinlerinin artan çeşitliliğini yansıtırcasına, çok çeşitli işlevlere yönelik birkaç evi alabilecek yere sahiptirler. Kralın adamları ve zengin toprak sahipleri şehirlere yerleşmeye başladıklarında, açıktır ki kendileri, beraberlerindekiler ve eşyaları için daha fazla yere ihtiyaç duymuşlardı. Ne var ki yeni şehirlerin bu niteliği geliştirmesi zaman almıştır. Yeni şehirlerin en büyüğünün erken Viking Çağındaki şehirlerin büyüklüğüne erişmesi ancak 11. yüzyıl sonunda ve 12. yüzyılda gerçekleşmiştir. Katedral, manastır, kraliyet mensupları ya da din adamlarına ait konutların çoğu 12 ve 13. yüzyıllarda inşa edilmiştir.

ZANAATLAR VE TİCARET

Ticaret ve zanaatlar Viking Çağı öncesinde var olsa da öyle görünüyor ki kent ortamı bunların niteliğini etkilemişti. Zanaat ürünleri, üreticilerin yeni kurulmuş şehirlere taşındığı dönemlerde daha standart bir hal almıştı. Birbirinin aynı eşya dizileri, özellikle de bronz broşlar ve taraklar üretiliyordu. Bu zanaatların kırsal cemaatlerde de varlık gösterdiği daha önceki dönemlerde, zanaatkârlar çoğunlukla, belli tipler etrafında gruplansa da benzersiz eşyalar üretirdi (Callmer 1995).

Bu durum üretimde bir değişiklik olduğunu, ağırlıklı olarak sipariş üzerine kişiye özel yapılan üretimin yerini, pazar benzeri bir ticaret ortamında, bilinmeyen müşteriler için birbirinin aynı eşyaların üretiminin aldığını yansıtır muhtemelen. Bu değişikliği neyin tetiklediğine ilişkin kuşkuya pek yer yoktur. Şehirlerde yeterince büyük ve istikrarlı pazarlar, bu yeni tip üretimin sürebilir olması için kurulmuştu. Alıcı sayısının yüksek olması, birçok zanaat ürününün artık daha yaygın biçimde dağılmış olmasına yansıyordu; eskinin mevsimlik pazar yerlerinde olduğu gibi sadece yöre insanları gelmiyordu bunları almaya. Bronz süsler ve cam boncuklar gibi birçok zanaat ürününün, Viking Çağı öncesine nazaran, artık nüfusun çok daha geniş bir kesiminde edinilebildiği de açıktır.

Daha önce bahsettiğimiz zanaatların yanı sıra bütün şehirlerde demir işçiliğine, cam boncuk ve tekstil üretimine ilişkin kanıtlar bulunmuştur. Hedeby'de kuyumculuk işlerine dair kalıntılar tespit edilmiştir, Ribe'de de tarak yapımcısı, ayakkabıcı, çömlekçi ve kehribar işçisi izlerini bırakmış-

tır. Bu son zanaat Kaupang'da da icra ediliyordu. Boncuk yapımı ve metal döküm gibi bazı zanaatların çok sayıda ve çok kalıcı izler bıraktığını, marangozluk ve tarak yapımı gibi diğer zanaat kalıntılarının bugüne ulaşmasınınsa toprağın kimyasına ve nemine bağlı olduğunu unutmamalıyız. Dolayısıyla şehirlerin her birinde icra edilen zanaatların ölçeği bugün arkeologların tanımlayabildiğinden kesinlikle daha genişti. Aynı gerekçelerle ve kazıların sınırlı olması yüzünden, çeşitli zanaat faaliyetlerinin hacmini belirlemek zordur.

Bu zanaatların bazıları son derece vasıflı icracılar gerektiriyordu, bu beceri ve bilgi de yeni kuşaklara aktarıla aktarıla gelişiyordu. Yerel farklılıklar görülse de, İskandinavya'nın bir yerinde kaydedilen ilerlemeler başka bir yerinde hızla benimseniyordu. Birkaç zanaat içinde yeterince yoğun ve iyi örgütlenmiş ağlar bulunuyor olsa gerekti. Bazı zanaatlarda, örneğin metal döküm işlerinde kaliteyi koruyabilmek, becerileri aktarabilmek amacıyla birkaç şehirde iyi düzenlenmiş, kalıcı atölyeler bulunuyor olmalıydı. Birka'daki kazılarda böyle bir atölyenin ortaya çıkarılması bu varsayımı destekler. Yine de ürünler, becerilerin hatırı sayılır bir farklılık gösterdiğini yansıtmaktadır. İskandinavya'da üretilen cam boncukların kalitesinin 8. yüzyıl ile 9. yüzyıl arasında ciddi bir gerileme gösterdiği, en baştaki seviyeye bir daha ulaşamadığı bir gerçektir.

Erken Viking Çağında ticaretin niteliği de değişmiştir, hiç kuşkusuz şehirler bu gelişmede önemli bir rol oynamıştır. Bu değişikliklerin izini sürerken, bu dönem ve öncesinde gerçekleşen çeşitli işlem tipleri için yaygın terimle "alım-satım" (*exchange*) demek daha aydınlatıcı olur. Daha iyi bir fiyata satmak için mal satın alma anlamında ticaret (*trade*) de muhtemelen gerçekleşiyordu, ama mal alım-satımına pek hâkim değildi. Bu anlamda ticaret muhtemelen çoğunlukla, kendi memleketlerinden başka yerlerdeki pazarlara ve şehirlere mal getiren kişilerce yapılıyordu. Bu mallar farklı tipte alım-satım işlemleriyle, ayrıca hediye, haraç, vergi ya da basbayağı yağmayla edinilmiş olabiliyordu. Şunu da eklemek gerekir: Belki de şehirlerdeki en yaygın işlem tipi buydu, zanaatkârlar ve başka üreticiler ihtiyaç duydukları şeyleri almak için ürünlerini takas ediyor ya da ürünlerini gümüş karşılığı satıyorlardı, bu gümüşle de yiyecek alabiliyor, ödemelerini vs yapabiliyorlardı.

Bir mal üreticiden nihai tüketiciye ulaşıncaya kadar birkaç tip el değiştirmeden geçebiliyordu. Birka ve muhtemelen diğer Viking Çağı şehirlerinin de ağırlıklı olarak uğraştığı kürk ticaretinde, çok çeşitli el değiştirme tipleri görülüyor olsa gerekti. Yerel aristokrasi mensuplarının, muhtemelen Sami halkının da dahil olduğu avcılardan, av alanlarının yakınında takasla ya da haraç olarak kürk aldığını varsayabiliriz. Birka'da kürk

işleniyordu, pençeler kesiliyordu, bu yüzden de burada sincap, sansar ve tilki pençeleri, hatta tuhaf bir ayı pençesi bulunmuştur. Sonra kürklerin çoğu Birka'da muhtemelen gümüş karşılığı satılıyor, satılmak ya da kullanılmak üzere daha uzaklara nakledilyordu. Bu tür bir ürün aristokrat dostlar ve müttefikler arasında hediye de ediliyor olabilirdi.

O dönem boyunca bütün bu el değiştirme tipleri gözlenmiş olsa da göreli önemlerinde ciddi değişiklikler olmuştur. Viking Çağının sonuna gelindiğinde, dönemin başına nazaran çok daha fazla sayıda işlemde gümüşle ödeme yapılıyordu (Hårdh 1996; Gustin 2004). Öyle görünüyor ki bu gelişmenin başını şehirler çekiyordu. 10. yüzyıl sonlarında İskandinavya'nın güney ve orta kesimlerinde düzenli bir külçe ekonomisi bulunuyordu. 11. yüzyıldaysa sikke haline getirilmemiş gümüşle yapılan ödemeler yavaş yavaş kaybolmuş, sikkeler ödemenin başlıca aracı haline gelmiştir. Ne var ki 10. yüzyıla ait gömülerde de, şehirler ve pazar yerlerinde kesilmiş gümüş Arap sikkelerine, külçeler ve süslere sık rastlanıyordu. Yüzyıl başında bunlara en sık, İskandinavya'nın, aynı döneme ait şehirlerin bulunduğu kısımlarında rastlanıyordu. Kesilmiş gümüş parçaları 9. yüzyılda daha enderdi, ne var ki şehirlerde yapılan kazılarda özellikle yüzyılın ikinci yarısına ait bazı parçalar ortaya çıkarılmıştır. Bu erken aşamada gümüş parçaların çoğunluğu 2 gramdan hafifti, bu da gümüşün orta düzeyde değerli eşyaların el değiştirdiği gündelik işlemlerde kullanıldığını gösterir.

Ağırlık gereçlerindeki değişimler de bu gelişmeyi yansıtır. Viking Çağına ait en erken tarihli ağırlıklar biraz bozuktur, birçok yerel standart varmış gibi görünmektedir. Ağırlıkların şekli ve malzemesi (ağırlıklı olarak silindir kurşun ağırlıklar) hile karıştırılmasını kolaylaştırıyordu, bu da taraflar arasında güveni zedeliyordu. 860-870 civarında Güney ve Doğu İskandinavya'da yeni bir tip ve standartta çok daha güvenilir bronz ağırlıklar kullanılmaya başlanmıştır. Ağırlıkların daha güvenilir hale gelmesinin ticareti kolaylaştırmış, gümüşün ödeme aracı olarak kullanıldığı işlemlerde güçlü bir büyümeye katkıda bulunmuş olması beklenebilir (Steuer 1997; Gustin 2004).

Güvenilir bir ödeme aracına duyulan ihtiyaç, Viking Çağının son yıllarında sikke kullanımına geçme gerekçelerinden biridir. Bir yönetici ve barışın koruyucusu olarak krala duyulan güven ekonomik alana da yayılmış ve burada işlevsel hale gelmişti. Malların el değiştirmesine ilişkin araçlarda, yerel ağırlık sistemlerinden kraliyet sikkelerine doğru gelişmenin, Viking Çağında İskandinav toplumlarında yaşanan temel değişimleri yansıttığı söylenebilir. Şehirler bu gelişmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal itici güçlerinin bulunduğu önemli arenalardı.

KAYNAKÇA

Andren, A. (1989) "State and towns in the Middle Ages: the Scandinavian experience", *Theory and Society*, 18: 585-609.

Callmer, J. (1994) "Urbanization in Scandinavia and the Baltic region *c.* ad 700–1100: trading places, centres and early urban sites", B. Ambrosiani ve H. Clark (yay. haz.) *Development around the Baltic and the North Sea in the Viking Age* (Birka Studies 3), Stockholm: Birka Project, Raä and Statens historiska museum.

—— (1995) "Hantverksproduktion, samhällsförändringar och bebyggelse. Iakttagelser från östra Sydskandinavien ca. 600– 1100 e.Kr", H. Gjøstein Resi (yay. haz.) *Produksjon og samfunn. Om erverv, spesialisering og bosetning i Norden i 1.* årtusen *e.Kr.* (Universitetets Oldsaksamling Varia 30), Oslo: Universitetets Oldsaksamling.

Carlsson, D. (1991) "Harbours and trading places on Gotland ad 600–1000", O. Crumlin Pedersen (yay. haz.) *Aspects of Maritime Scandinavia AD 200–1200*, Roskilde: Vikingeskibshallen.

Clarke, H. ve Ambrosiani, B. (1995) *Towns in the Viking Age*, gözden geçirilmiş ikinci basım, Londra ve New York: Leicester University Press.

Feveile, C. (yay. haz.) (2006) *Det ældste Ribe. Udgravninger på nordsiden af Ribe Å 1984–2000* (Ribe Studier 1:1), Højbjerg: Jysk Arkæologisk Selskab.

Gustin, I. (2004) *Mellan gåva och marknad. Handel, tillit och materiell kultur un der vikingatid* (Lund Studies in Medieval Archaeology 34), Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Hagland, J.R. ve Sandnes, J. (1997) *Bjarkøyretten. Nidaros eldste bylov*, Oslo: Det Norske Samlaget.

Hårdh, B. (1996) *Silver in the Viking Age. A Regional-economic Study* (Acta Archaeologica Lundensia 25), Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Jensen, J. (2004) *Danmarks Oldtid*, [cilt 4]: *Yngre Jernalder og Vikingetid 400 e.Kr–1050 e.Kr.*, Kopenhag: Gyldendal.

Nielsen, P.O., Randsborg, K. ve Thrane, H. (yay. haz.) (1994) *The Archaeology of Gudme and Lundeborg. Papers Presented at a Conference at Svendborg, October 1991* (Arkæologiske Studier 10), Kopenhag: Akademisk forlag.

Palliser, D.M. (yay. haz.) (2000) *The Cambridge Urban History of Britain*, cilt 1: *600–1540*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pilø, L. (2007) "The settlement: character, structures and features", D. Skre (yay. haz.) 2007a.

Reynolds, S. (1977) *An Introduction to the History of English Medieval Towns*, Oxford: Clarendon Press.

Skre, D. (1998) "Missionary activity in early medieval Norway: strategy, organisation and the course of events", *Scandinavian Journal of History*, 23: 1-19.

—— (2001) "Kaupang – et handelssted? Om handel og annen vareutveksling i vikingtid", *Collegium Medievale*, 13: 165-76.

—— (yay. haz.) (2007a) *Kaupang in Skiringssal* (Kaupang Excavation Project Publication Series 1), Aarhus: Aarhus University Press.

—— (2007b) "Towns and markets, kings and central places in south-western Scandinavia *c.* ad 800–950", D. Skre (yay. haz.) (2007a).

—— (2007c) "Excavations of the hall at Huseby", D. Skre (yay. haz.) (2007a).

Steuer, H. (1997) *Waagen und Gewichte aus dem mittelalterlichen Schleswig. Funde des 11. bis 13. Jahrhunderts aus Europa als Quellen zur Handels- und Währungsgeschichte* (Zeitschrift für Archäologie des Mittalters, Beihefte 10), Köln: Rheinland Vlg & Bonn: Habelt.

Thomsen, P.O., Blæsild, B., Hardt, N. ve Kjer Michaelsen, K. (1993) *Lundeborg. En handelsplads fra jernalderen*, (Skrifter fra Svendborg og Omegns museum 32), ikinci basım, Svendborg: Svendborg og Omegns museum.

Ulriksen, J. (1998) *Anløbspladser. Besejling og bebyggelse i Danmark mellem 200 og 1100 e. Kr. En studie af søfartens pladser på undersøgelser Fjord*, Roskilde: Vikingeskibshallen.

8 (1)

BİRKA

Björn Ambrosiani

MS 8. yüzyılda, Şarlman hâlâ Roma İmparatorluğu'yla ilişkili geleneklere dayanıyorken, Batı Avrupa ağır ağır antik dünyadan uzaklaşmaya başlamıştı. Ekonomik, siyasal ve dinsel faaliyetlerin artması, siyasal temasların genişlemesini, eski imparatorluk sınırları dışında ticaret ittifakları kurulmasını beraberinde getirmişti (McCormick 2001). Çok geçmeden Baltık Denizi bölgesini de içerir hale gelen Kuzey Denizi'ndeki seyahat yolları üzerinde iki önemli merkez bulunuyordu: Quentowic ve Dorestad (Clarke ve Ambrosiani 1991).

Batı Avrupa'nın tamamında şehirlerde ve yeni saraylarda cazip bulunan malları ve hammadde (örneğin köle, kürk) toplamaya yönelik geniş bir ağ çerçevesinde, ticaretin gerçekleştiği birkaç yer ve ilk şehirler kurulmuştu.

Böyle yerlerden biri de Baltık Denizi'nde küçük bir ada üzerine kurulmuş olan Birka'ydı (Şekil 8.1.1 ve 8.1.2). Bu ada bugün İsveç'in orta bölgelerinin doğusunda, Stockholm'ün 30 km batısında Mälaren Gölü üzerindedir. Birka, İsveç'in en önde gelen arkeolojik alanlarından biridir. 1870'lerden beri burada çeşitli yerlerde arkeolojik araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Birka'da elde edilen bulgular, İsveç'te Viking Çağı kronolojisinin anlaşılmasını sağlayan bir çerçeve oluşturur. Son kazılarda şehrin genel yapısıyla ve Birka ile daha geniş kapsamlı Kuzey Avrupa bölgesi arasındaki temaslarla ilgili sorulara yoğunlaşılmıştır. Birka'daki hatırı sayılır kompleks ve Alsnöhus'taki kraliyet manoru 1993'te UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne eklenmiştir.

ŞEHİR

8. yüzyılda Birka, büyüklüğü ancak birkaç kilometreyi bulan bir ada üzerinde, bugün de toprak yükselmesinin ciddi etkisi altında bulunan bir bölgede yer alıyordu. Birka'nın kuruluşunun ardındaki siyasi iktidar, komşu Adelsö adasında bulunan Alsnöhus'taydı. Birka şehrinin yeri, Kara Toprak, 5-6 hektarlık bir alanı kapsar ve karmaşık bir savunma sisteminin kalıntılarıyla çevrilidir: bir şehir siperi, bir sualtı savunma çiti ve bir tepe kale. Geniş mezarlıklarda toplam yaklaşık 2000 mezar höyüğü, işa-

Şekil 8.1.2 Birka'nın şehir bölgesinin haritası. Kara Toprak bölgesi bir savunma yapısıyla, tepe üzerine inşa edilmiş Borg kalesi ve şehir surlarıyla korunur. Bunların dışında şehrin mezarlıkları yer alır, yaklaşık 1600 gözle görülür höyüğün bulunduğu Hemlanden bunların en büyüğüdür. Lahitler ve mezar odalarının bugün yer üzerinde görünebilir bir yapıları yoktur, bunlar şehre yakın bölgelerde yoğunlaşmıştır.
(Harita: Bernt Forsblad, © The Birka Project.)

Şekil 8.1.1 Birka, Mälaren Gölü körfezinde, Baltık Denizi'yle tarih öncesi devirler ve Ortaçağ'da Svear krallığının merkezi olan Uppsala arasındaki yol üzerinde yer alan Björkfjärden adasında bulunur. Adelsö'deki kraliyet mülkü ön tarafta görülüyor (Foto: © Björn Ambrosiani).

retlenmemiş birçok inhümasyon mezarı bulunur, bunlar ilk ada alanının hatırı sayılır bir kısmını kaplar (Ambrosiani 1992).

Başpiskopos Rimbert, 9. yüzyıla ait anlatısı *Vita Ansgarii*'de Birka'dan, Svea krallığına gönderilen ilk Hıristiyan misyonlarının bulunduğu yer olarak bahseder (Odelman 1986). Burada kapsamlı arkeolojik kazıları 1870'lerde, Stockholm Ulusal Eski Eserler Müzesi'nde çalışan Oscar Montelius ve Hans Hildebrand'ın da yer aldığı akademisyenler çevresinden Hjalmar Stople başlatmıştır. Stolpe Kara Toprak bölgesinde yaklaşık 4500 metrekarelik bir alanı kazmış (Hyenstrand 1992), yaklaşık 1100 mezarı açmıştır (Arbman 1940-3; Arwidsson 1984-9).

Ana yerleşim alanı suya bitişik bir çukurlukta bulunuyordu, birkaç uzun ev terası şehrin üstündeki tepeye yerleşmişti. Sahildeki arsalar hendeklerle, daha sonra da ahşap çitlerle, körfezin doğal şekline uygun yelpaze şeklinde bir örüntüyle birbirinden ayrılmıştı. Sıklıkla yeniden inşa edilen, esasen ahşaptan yapılmış, ahşap ya da kamış çatılı evler, çatı altındaki sivri tepelikleri göle bakan bir düzenle yerleşmişti (yakında çıkacak *Birka Studies*'den).

Kara Toprak'ta 1990-1995'te yapılan kazılarda, bugünkü deniz seviyesinin 6 metre üstünde kalan, 8. yüzyıldaki kıyı şeridinin bir kısmı ve Birka'daki ilk yerleşime ait bir dalgakıranın taş temeli, ayrıca bir bronz işçisinin atölyesinin kalıntıları ortaya çıkarıldı (Şekil 8.1.3). İlk yerleşimin bu kısmı 700'lerin sonuna kadar kıyıda bulunuyordu. Sahil şeridinin geri çekilmesiyle bağlantılı olarak peş peşe yaşanan toprak yükselmesi yeni alanları yerleşime açmış ve daha alçak seviyelerde yeni dalgakıranlar yapılmasını gerektirmiştir. 800'lerin ortasından kısa bir süre sonra ortadan kalkan atölyenin arsası 50-60 yıl metruk bir halde kalmış, sonra üzerine yeniden bina inşa edilmiştir. Buranın tam karşısında, daha sonraki dalgakırana giden yolun bitişiğinde bir başka arsada, ilişkileri doğuda uzak yerlere uzanan, Ruslar, Hazarlar, Bizanslılar ve Doğu Halifeliği'yle bağlantılı tüccarların evleri bulunmuştur (Ambrosiani 2001).

Kara Toprak'taki bu kazılarda atölye ürünleri ve ticaret nesneleri de dahil olmak üzere çok zengin yerleşim bulgularına rastlanmıştır. Evlerin hepsinde, ev içi faaliyetler ve tekstil üretiminin kanıtları görülmüştür: ip eğirme, dokuma, ince ip ve yüksek kalite kumaş üretimi (Andersson 2003). Dökme bronz nesnelerin yanı sıra taraklar, cam boncuklar, ayrıca kürk de üretiliyordu (Wigh 1998, 2002).

SAVUNMA

Uzun bir süre boyunca Birka'nın savunmasız olduğu sanılmış, inşa edildiği anlaşılan ilk savunma binası, tepede yer alan Borg kalesi olmuştur.

Şekil 8.1.3 Birka'nın izostatik ve östatistik değişimlere müsait ilk sahil şeridinde yer alan taş dalgakıran mevcut deniz seviyesinin 6 metre üzerindedir, bu da şehrin 750 civarında ya da öncesinde kurulduğunu gösterir.

Bugün burada 9. yüzyıla ait siperlerden oluşan daha eski bir sistemin bulunduğu bilinmektedir, bunların büyük bir kısmı şehrin genişlemesiyle örtülmüştür. Bugün hâlâ görünebilir olan siperin tarihi en erken 10. yüzyıla uzanır, Borg'un kronolojisi de tam olarak belirlenememiştir. Son kazılarda, Borg'un dışında ve bitişiğinde kalan bölgeye yoğunlaşılmış, burada ağırlıklı olarak 10. yüzyıla ait güçlü bir askeri varlık ortaya çıkarılmıştır. Birkaç nesil uzun eve ait kalıntılarla birlikte teraslar ve içlerinde savaş tanrısı Óðinn'e adaklar da bulunan, eril, silahlı bir varlıkla bağlantılı buluntular ortaya çıkarılmıştır (Holmquist Olausson ve Kitzler Åhlfeldt 2002). Tepedeki kalede de benzer bulgulara rastlanmıştır, burada yaklaşık MS 800'den kalma mezarlar siperin içinde bulunmuştur (Arbman 1940-3: 127-31).

MEZARLAR

Birka'nın başlıca niteliği zengin donanımlı mezarlarıdır (Arbman 1940-3; Gräslund 1980; Arwidsson 1984-9). H. Stolpe bunların 1100 kadarını kazmıştır. Birka'nın tarih öncesi mezarlıkları yaklaşık 2000 gömüyle İsveç'teki en büyük mezarlıklar arasında yer alır; bunların çoğunluğu, Viking Çağında Mälar Havzası'nda özellikle karakteristik olan kremasyon katmanlarını örten gözle görülür höyüklerdir.

Daha sonraki şehir siperi ve tepedeki kalenin içinde kalan bölgede yer alan tahta tabutlar ve mezar odaları, bu dönemde İsveç'in orta bölgelerinin doğusunda görülen olağandışı mezar gelenekleridir. Giyim ve hayat tarzı dikkate alındığında, bunlar esasen yerel geleneklerle bağlantılı görülmektedir. Erkekler de kadınlar da mücevherleri, silahları ve aletleriyle, tamamen giyinik halde gömülmüştür, ama bu mezarların birçoğunda uzak yerlerden gelen nesneler de bulunuyordu. Bunlar belki de yerel pazarlarda bulunabilen ithal nesneler ya da tüccarlar ve zanaatkârların kendi memleketlerinden Birka'ya getirdikleri şahsi eşyalarının bir kısmıydı.

KRONOLOJİ

Birka'daki mezarlarda ortaya çıkarılan bulgular, Viking Çağı kronolojisini anlamamız açısından önemli bir temel oluşturur, ama kısa süre önce bronz döküm atölyesinden elde edilen bulgular bu tabloyu karmaşıklaştırmıştır. 900'lerde gömüldüğü tespit edilen nesneler ile atölyenin 800'lerin başlarına uzanan kalıpları arasında doğrudan bağlantı kurulabilir (Ambrosiani ve Erikson 1992, 1996). Kara Toprak bölgesindeki nesnelerin üretimi ile gömülmesi arasındaki ilişki ve Birka'daki mezar ortamları, ilerde tartışılması gereken –Birka'daki tarihi eserlerin kronolojisinin çıkarılmasını, ama Viking Çağı kronolojisinin belirlenmesini de çeşitli biçimlerde etkileyecek– merkezi önemde bir sorudur.

Birkaç erken "Viking Çağı motifi"nin MS 800 öncesinde üretildiği, bu durumun birkaç "Viking Çağı" olgusunun, Vikinglerin 790'larda Batı Avrupa'ya yaptığı ilk akınların hayli öncesine uzandığını işaret ettiği gösterilebilir. Staraya Ladoga ve Ribe'de de böyle bir durum söz konusudur; bu da Vendel dönemi ile erken Viking Çağı arasındaki kronolojik sınırın bu maddi ifadelere dayanarak yeniden değerlendirilmesi gerektiği anlamına gelir, zira bu maddi ifadeler yıllarca öncesinde mevcuttur (Ambrosiani 1998a). Bu da Birka'da en geç 700'lerin ortalarında ticarete yönelik bir yer olması gerektiğini düşündürür.

970'lerde Birka'nın varlığı son buldu: Zanaat ürünleri ve Arap sikkelerinin bulunduğu gümüş gömüleri Birka'nın yaklaşık MS 970'te hâlâ var olduğunu gösterir, ama 980'lere ait Anglo-Sakson sikkeleri ve 990'lara ait Sigtuna sikkeleri bu gömülerde bulunmaz. Birka'nın ortadan kalkması su yollarının yeniden düzenlenmesi ve daha büyük gemilerin kullanılmasıyla bağlantılı olabilir. Yerleşimin hemen hemen bu tarihlerde ortaya çıkmış gibi göründüğü Sigtuna'ya geçiş, bir yanda toplumsal bir değişimin bir yansıması, öte yanda tümüyle işlevlerin yer değiştirmesi olarak tartışılmıştır. Buna teknik olarak daha iyi su yollarına ihtiyaç duyulması yol açmışsa ikinci seçenek daha akla yatkındır.

HİNTERLAND

Birka hatırı sayılır bir hinterlandın, Svear bölgesinin kalbinde yatıyordu: Burası ağırlıklı olarak bir tarım bölgesiydi, iyi mineral kaynakları ve vahşi av hayvanları bulunuyordu, bütün bunlar Birka'daki faaliyetler açısından esaslı bir önem taşıyordu. Bu bölgeden üretim, yakıt ve hammadde Birka'ya akıyor, Birka da hinterlandına basit mücevher parçaları, aletler ve gereçler gönderiyordu. Geleneksel kremasyonların bir höyükle örtüldüğü MS 1000'e kadarki mezarlarda, giyimli kuşamlı kadınlar ve erkeklerin bulunduğu birçok mezarda bunlar ortaya çıkarılmıştır.

Birka ürünleri Kuzey İskandinavya'da birçok uzak yerde karşımıza çıkar, bu da şehrin ticaretinde kürklerin oynadığı ekonomik rolü gösterir. Birka'da Kara Toprak'ta bulunan sincap, sansar ve tilkilere ait binlerce pençe kemiği Birka'da vahşi hayvan derilerinin ihraç edilmek üzere hazırlandığını göstermektedir (Wigh 2002: 120-3).

Anlaşılması daha zor olan şey, muhtemelen hem demir hem gümüş, belki bakır da dahil olmak üzere, Birka merkezli 200 km yarıçaplı bir daire içerisindeki kaynaklara dayanarak gözlenen metal üretimidir. Birka bu bakımdan da belki bu tür bir bölgesel üretimin toplanması açısından önemli bir merkezdi (Ambrosiani 1997c).

BALTIK DENİZİ BÖLGESİ VE ÖTESİ

Birka'nın Baltık Denizi yakınında ticaret yapılan başka yerler ve başka şehirlerle teması yoğundu. Batı Slavonya çömlekleri, Doğu Prusya kehribarı, bugünkü Norveç'ten sabun taşı ve balina kemiği, Batı Slavon bölgesinden bal ve tuz gibi özel ürünler, zanaat üretiminin inanılmaz bir benzerlik gösterdiği bu bölgelerarası ağda önemli ticaret mallarıydı (Ambrosiani 1997a, b).

Birka'nın ilk bağlantıları güneybatıya Danimarka ve Rhineland'a yönelmişti. Çok az sayıda nesne doğu kökenliydi: Ladoga tipi bazı çömlekler gibi. Bunlar belki de o dönem Staraya Ladoga ile bölgesel temaslar olduğunu gösteren kanıtlardır (Bäck'in yakında çıkacak çalışması). Bu durum 800'lerin sonunda değişmiştir: Öyle görünüyor ki batıyla bağlantıların yerini doğuyla bağlantılar almıştır (Ambrosiani 2001, 2002). Bu durum Batı Rusya'da ve Ukrayna'da Rus ve ilk İskandinav yerleşiminin ortaya çıkmasıyla eşzamanlı bir gelişme olmuştur (Jansson 1997); bu yerleşimler Bizans ve Doğu Halifeliği'yle doğrudan temas kurmakta kullanılmıştır.

İpekler, gümüşler böylece yayılmış, İskandinavya ağırlığa dayalı kendi ekonomik sistemini yaratmıştır; bu sistemin temelinde bir Arap ağırlık standardı vardı, ama ağırlık ölçmeye yarayan aletler yerel üretimdi

(Ambrosiani 2001; Gustin 2004; Sperber 2004). Birka'da bu gelişmenin erken tarihlerine ait birçok olgu ortaya çıkarılmıştır, bu da şehrin Kuzey Avrupa'da önde gelen bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

ÖZET

Birka yerel ve bölgeler üstü arka planların farklı bir karışım oluşturduğu karmaşık bir erken kent toplumu olarak nitelenebilir: Ekonomisi ticaret ve zanaatlara dayalıdır; Kuzey Avrupa'nın tamamını kapsayan bir bağlantılar ağının parçası olarak yüzünü önce güneybatıya, sonra da doğuya dönmüştür. Birka toplumu bu sayede kendi yerel dünyası ile dış dünyayı birbirine bağlamış, dış dünyadaki değişiklikleri etkilemiş ve onlardan etkilenmiştir. Bugün Birka'dan elde edilen zengin bulgular Viking Çağı kronolojisine, Kuzey Avrupa'daki bu bağlantılar ağına ilişkin daha derin bir kavrayışa ulaşmamızda önemli bir anahtardır, bu nedenle Batı Avrupa arkeolojisi için de önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Ambrosiani, B. (1992) "What is Birka?", B. Ambrosiani ve H. Clarke (yay. haz.) (1992).

—— (1997a) "Birka – stad i nätverk", *Amico Amici, Festskrift till Gad Rausing den 19 maj 1997*, Lund: Signum.

—— (1997b) "Birka– part of a network", G. de Boe ve F. Verhaeghe (yay. haz.) *Exchange and Trade in Medieval Europe* (Medieval Europe Brugge 997, cilt 3), Zellik-Asse: Instituut voor het arkeologisch patrimonium.

—— (1997c) "Metallförsörjning i Birka", A. Åkerlund, S. Bergh, J. Nordbladh ve J. Taffinder (yay. haz.) *Till Gunborg. Arkeologiska samtal* (Stockholm Archaeological Reports 33), Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

—— (1998a) "Ireland and Scandinavia in the early Viking Age: an archaeological response", H.B. Clarke, M. Ní Mhaonaigh ve R. Ò Floinn (yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts Press.

—— (1998b) "Birka och omlandet", P. Bratt (yay. haz.) *Forntid i ny dager*, Stockholm: Raster Förlag and Stockholms Länsmuseum.

—— (2001) "Eastern connections at Birka", *Viking Heritage Magazine*, 2001(3): 3-7.

—— (2002) "Osten und Westen im Ostseehandel zur Wikingerzeit", K. Brandt, M. Müller-Wille ve Chr. Radtke (yay. haz.) *Haithabu und die frühe Stadtentwicklung im nördlichen Europa* (Schriften des Archäologischen Landesmuseums 8), Neumünster: Wachholtz.

Ambrosiani, B. ve Clarke, H. (yay. haz.) (1992) *Investigations in the black earth*, cilt 1: *Early investigations and future plans* (Birka Studies 1), Stockholm: Birka Project, Raä ve Statens historiska museer.

Ambrosiani, B. ve Erikson, B.G. (1991-6) *Birka vikingastaden*, 5 cilt, Höganäs and Stockholm: Bra Böcker ve Sveriges Radios Förlag.

Andersson, E. (2003) *Tools for Textile Production from Birka and Hedeby* (Birka Studies 8), Stockholm: Birka Project ve Raä.

Arbman, H. (1940-3) *Birka*, cilt 1: *Die Gräber*, Stockholm: KVHAA.

Arwidsson, G. (yay. haz.) (1984-9) *Birka*, cilt 2: 1-3, Stockholm: KVHAA.

Bäck, M. (yakında çıkacak) *Eastern Pottery in Birka* (Birka Studies), Stockholm: Birka Project ve Raä.

Birka Studies (1992–), 4 cilt, yay. haz. B. Ambrosiani ve H. Clarke, ciltler 5– yay. haz. B. Ambrosiani, Stockholm: Birka Project ve Raä.

Clarke, H. ve Ambrosiani, B. (1991) *Towns in the Viking Age*, Leicester: Leicester University Press.

Gräslund, A.-S. (1980) *The Burial Customs. A Study of the Graves on Björkö* (Birka 4), Stockholm: KVHAA.

Gustin, I. (2004) *Mellan gåva och marknad* (Lund Studies in Medieval Archaeology 34), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Holmquist Olausson, L. (1990) " 'Älgmannen' från Birka. Presentation av en nyligen undersökt krigargrav med människooffer", *Fornvännen*, 85: 175-82.

Holmquist Olausson, L. ve Kitzler Åhfeldt, L. (2002) *Krigarnas hus. Arkeologisk undersökning av ett hallhus i Birkas Garnison* (Borgar och Befästningsverk i Mellansverige 400–1100 e.Kr. Rapport 4), Stockholm: Arkeologiska Forskningslaboratoriet, University of Stockholm.

Hyenstrand, E. (1992) "Early discoveries in the Black Earth", B. Ambrosiani ve H. Clarke (yay. haz.) (1992).

Jansson, I. (1997) "Warfare, trade or colonisation? Some general remarks on the eastern expansion of the Scandinavians in the Viking period", P. Hansson (yay. haz.)

The Rural Viking in Russia and Sweden, Örebro: Örebro kommuns bildningsförvaltning.

McCormick, M. (2001) *Origins of the European Economy. Communications and Commerce, AD 300–900*, Cambridge: Cambridge University Press.

Odelman, E. (çev.) (1986) "Ansgars liv", *Boken om Ansgar* (Skrifter utgivna av Samfundet Pro fide et christianismo 10), Stockholm: Proprius.

Sperber, E. (2004) "Metrology of the weights from the Birka excavations 1990–1995", B. Ambrosiani (yay. haz.) *Eastern Connections. Excavations in the Black Earth 1990–1995*, cilt 2: *Numismatics and Metrology* (Birka Studies 6), Stockholm: Birka Project and Raä.

Vita Anskarii. Accedit vita Rimberti, recensuit G. Waitz (Monumenta Germaniae historica.

Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi 55), Hannover: Hahn 1884 (yeniden basım 1988).

Wigh, B. (1998) "The animal bones from the Viking town of Birka", E. Cameron (yay. haz.) *Leather and Fur. Aspects of Early Medieval Trade and Technology* Londra: Archetype Publications for the Archaeological Leather Group.

—— (2002) (Birka Studies 7), Stockholm: Birka Project and Raä.

8 (2)

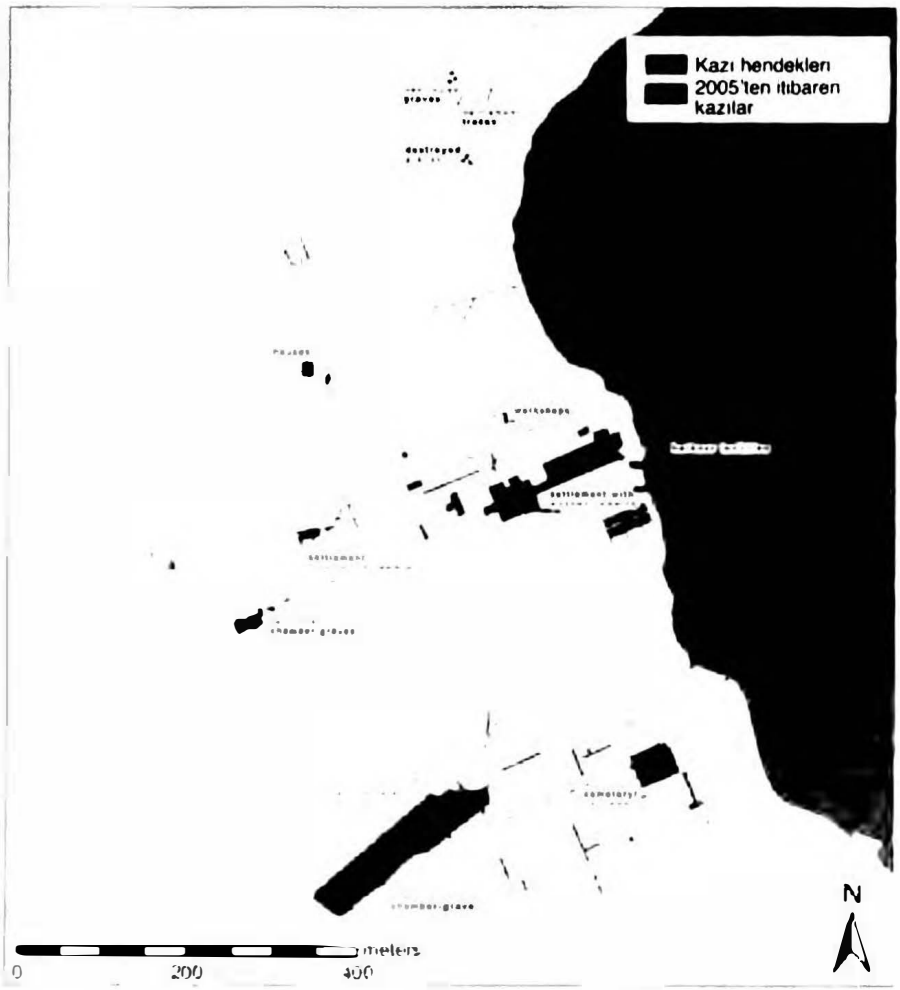
HEDEBY: ARAŞTIRMA TARİHİNİN BİR ÖZETİ

Volker Hilberg

Viking Çağı emporyumu Hedeby, Ortaçağ'da Danimarka'nın güney sınırı işlevini gören Danevirke yakınlarındaki Cimbrian yarımadasının en dar kısmında bulunur. Hem batıdan hem doğudan ulaşılabilen Hedeby, Kuzey Denizi'nin ticaret sistemlerinin Baltık Havzası'na bağlanması açısından kilit bir konumdaydı. Burası 804'ten itibaren yazılı kaynaklardan bilinir, 9. yüzyılda da Danimarka krallığının başlıca emporyumlarından yani proto-şehirlerinden biri haline gelmiş, 1066'da krallık yıkılıncaya kadar da bu konumunu korumuştur. Krallığın işlevleri ve siyasi rolü daha sonra Schlei/Slie fiyordunun öbür yanında bulunan Schleswig/Slesvig'e taşınmıştır. Hedeby 1900'lerden beri Alman arkeologların yaptığı kapsamlı arkeolojik araştırmalarla gayet iyi tanınmaktadır.

HEDEBY'DEKİ KAZILAR, 1900-1980

Kopenhag Ulusal Müzesi'nden Sophus Müller 1897'de, Schlei'de küçük bir körfez olan Haddebyer Noor'un batı kısmında devasa ve iyi korunmuş yarı dairesel bir siper içinde kalan 27 hektarlık bir alanı, yakında bulunan Viking Çağı rün yazıtlarında bahsedilen yere dayanarak Hedeby olarak tanımlamıştır (Şekil 8.2.1) (Müller 1897: 636-42, şekiller 395-6). Bu tespitini desteklemek üzere de 1900'den itibaren bu alanın her yerinde küçük ölçekli hendekler kazmıştır (Stark 1988). Sonraki yıllarda, 1915'e kadar, bir kere de 1921'de Kiel'de Museum für Vaterländische Altertümer'den Wilhelm Splieth ve Friedrich Knorr 350'yi aşkın küçük hendek kazarak emporyumun çeşitli kısımlarını açığa çıkarmışlardır. Ayrıca 1902 ile 1912 arasında siperin içindeki devam mezarlıkta yaklaşık 500-700 inhümasyon mezarı kazılmıştır; daha yakın tarihli yerleşim yapılarının üst üste binmesi ve yol açtığı yıkım yüzünden kesin sayıyı söylemek güçtür (Arents 1992, cilt 1: 22-31). Knorr bütün kazı seferlerinden elde ettiği sonuçları kısaca bir makalede anlatmıştı (1924). Her yıl yapılan kazılara ilişkin belgeler el yazısı raporları, bulunmuş malzemelerin ölçeklerine sadık çizimleri içerir, müze arşivinde ciddi bir kayba uğramaksızın yıllarca korun-

Şekil 8.2.1 1900 ve 2005 arasındaki bütün kazı hendekleriyle Hedeby haritası.

muşlardır. Etkileyici bir gemi oda mezarı hakkında 1911'de daha ayrıntılı bir yayın yapılmış, M. Müller-Wille 1976'da eksiksiz bir analiz sunmuştur (Knorr 1911: Müller-Wille 1976; Wamers 1994). Knorr'un kazıları dikkatleri gömülerden, sahil şeridinde, özellikle de küçük bir derenin kestiği çöküntüde bulunan korunmuş ahşapların bulunduğu kalın kültürel katmanlara çevirmiştir (Knorr 1924: 27).

1930'da kazılar, genç Herbert Jankuhn'un batıdan doğuya, güneyden kuzeye doğru deneme amacıyla kazdığı dar hendekle devam etmiştir. Bu hendek bazı kısımlarda özel bazı durumlar yüzünden genişliyordu: Jankuhn batıda on tane oda mezarın bulunduğu, halka şeklinde hendeklerle çevrili bir grubu, bir kremasyon ve iki inhümasyon mezarı kazmıştı.

Mezarlığın bu kısmı, kuyular ve çukurlarla farklı aşamalardan oluşan, yeraltına inme özellikleri gösteren birkaç binanın yer aldığı daha yakın tarihli bir yerleşimle örtülmüştü. Ne yazık ki bu kazının sonuçları hiçbir zaman ayrıntılı olarak yayımlanmamıştır (Jankuhn 1933, 1986: 93-5, şekiller 42; Aner 1952). O dönemde Hedeby araştırması Nazi rejimiyle yakından bağlantılıydı (Vollertsen 1989; Steuer 2001). Jankuhn 1935'ten itibaren araştırmalarını sahil şeridinin yanında, alçakta yer alan bölgelerde yoğunlaştırmıştır; bu bölgenin başlıca niteliği iyi korunmuş ahşap kalıntıların bulunması, 2 metreye ulaşan bir tabakalanmanın gözlenmesiydi (Jankuhn 1936, 1943). Arkeolojik araştırmalar ve ilgi yıllarca bu bölgeye odaklanmıştır. 1962'de Torsten Capelle ve Kurt Schietzel'in devam ettiği araştırmalar 1963'ten 1969'a kadar yürütülmüştür (Capelle 1965; Schietzel 1969: 10-59; 1981). Kazılmış yerleşim yapıları Hedeby ve buranın Viking Çağındaki planına ilişkin bilgimizin temelini oluşturur (Schietzel 1981, 1984; Jankuhn 1986: 95-100 plan 2; Clarke ve Ambrosiani 1991: 138-41). Bugüne kadar yarı dairesel siperin içindeki alanın sadece %5'i kazılmıştır, bunun da ancak küçük bir bölümü yoğun olarak analiz edilip yayımlanmıştır (Schietzel 1981: 21; Radtke 1999: 364). Korunmuş ahşap kalıntıların çoğu 9. yüzyıla aittir; üst katmanlarda hiç ahşap kalıntı bulunamamıştır. Schietzel'in yerleşim kazılarında sadece MS 1020'ye ait bir sınır direği en yakın deondrokronolojik tarihi verir (Eckstein 1976; Schietzel 1981: 68 ve devamı).

Kuzeyde, tepedeki kalenin güneydoğu eteklerinde, 19. yüzyılda yıkılmış mezarların kalıntıları ve bir yerleşim çukuru bulunmuştur (Jankuhn 1986: 80, 87; Arents 1992 cilt 1: 14-18). Siperin güneyinde inhümasyon ve kremasyon gömülerinin kalıntıları 1957'den itibaren birkaç yıl boyunca geniş ölçekli kazılar başlatılmasına neden olmuştur. Klaus Raddatz, Heiko Steuer ve Konrad Weidemann çifte ritüel gözlenen kocaman bir mezarlığın büyük bir kısmını oluşturan 890 gömüyü araştırmıştır. Steuer sadece yerleşim yapısı hakkında bir yayın yapmıştır, mezarlık hakkında henüz ayrıntılı bir yayın yapılmamıştır (Steuer 1974, 1984: 192-4; Jankuhn 1986: 100-2; Arents 1992 cilt. 1: 44-53).

1953'ten itibaren su altında yürütülen araştırmalar, 1979-1780 arasında, 9. yüzyıl ortası ve sonraki tarihlerden kalma dalgakıran parçalarının kazılmasıyla ilk kez zirveye ulaşmıştır (Kramer 1999; Radtke 1999: 370; Kalmring 2006). Limanda çok sayıda farklı nesne ve atık gömülüydü. Dalgakıranların önünde uzunluğu yaklaşık 30 metre olan büyük bir savaş gemisi de bulunmuştur. Deondrokronolojik yöntemle geminin 982'ye ait olduğu belirlenmiştir. Hedeby önünde, bunun dışında üç gemi enkazı daha olduğunu biliyoruz: "Knorr" tipi dev bir yük gemisi (yaklaşık olarak

1025'ten), Nordik gelenekten daha küçük bir gemi (yaklaşık 965'e ait) ve 12. yüzyıla ait bir barka (Crumlin Pedersen 1997).

ARKEOLOJİK VE JEOFİZİKSEL ARAŞTIRMALAR

Hedeby araştırmasının bir başka önemli katkısı da sistematik arkeolojik incelemelerdir. 1960'larda K. Schietzel yarı dairesel siperin içinde sistematik bir saha araştırması gerçekleştirmiştir. Toplanan malzemeler ağırlıklı olarak çömlekler ve sabun taşı parçaları, demir cürufu ve metal, cam üretim atıklarından oluşuyordu; bu bulgular yerleşim kompleksinin tamamına ilişkin kavrayışımıza büyük katkıda bulunmuştur (Schietzel 1981:21 vedevamı, harita 23). 2003'ten beri Bornholmske Amatørarkæologer ve Schleswieg-Holstein'dan Alman amatör bir metal-detektör grubunun yardımıyla metal detektörlerle sistematik araştırmalar yürütülmektedir. Beş kazı seferinde yaklaşık 9700 metal bulgu toplanmış, bir D-GPS sistemiyle kesin ölçümleri yapılmıştır (Şekil 8.2.2.) (Hilberg'in yakında yayımlanacak çalışması). İlgili malzemenin büyük bölümü Hedeby'nin daha yakın tarihli aşamalarına aittir, emporyumun bozulan ya da yıkılan üst katmanlarından gelmektedir. Yerleşimin güney bölgesinde Viking Çağı öncesine ait hiçbir malzeme bulunamamıştır. Metal detektörüyle tespit edilen

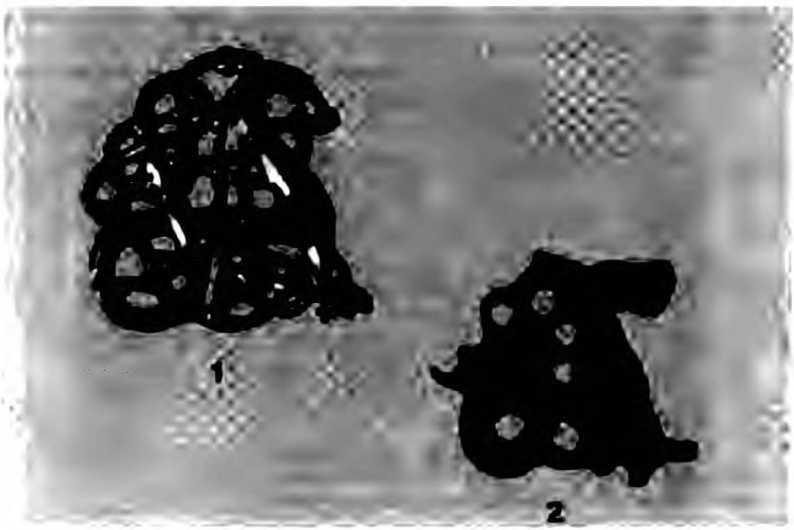

Şekil 8.2.2 Yaklaşık 950 sonrasına ait erken ortaçağ sikke buluntularının (metal detektörle tespit edilmiş) yerlerini gösteren harita.

bulgular sayesinde yerleşim kompleksine ilişkin bilgilerimiz hatırı sayılır ölçüde genişlemiştir: Birçok farklı tipte nesne (süsler, sikkeler ve ağırlıklar), daha geniş diziler halinde ilk kez elimize geçmiştir. Üretimde tipik İskandinav bir niteliğin yanı sıra (Şekil 8.2.3), kıtanın Hedeby üzerindeki etkisinin 9. yüzyıl sonrasında açıklık kazandığı gözlenmektedir.

Ayrıca 1952'den itibaren denizde ve karada farklı jeofiziksel yöntemler arkeolojik amaçlarla kullanılmıştır (Stümpel ve Borth-Hoffmann 1983; Utecht ve Stümpel 1983; Kramer 1999). 2002'de geniş ölçekli bir jeofiziksel araştırma projesi başlatılmış, üç hafta süren saha araştırması sırasında yarı dairesel siperin içinde ve dışında yaklaşık 29 hektarlık bir alan Kiel, Marburg, Münih ve Viyana'dan dört ekip tarafından Fluxgate ve Caesium-manyetometre ve yere nüfuz eden radarlarla analiz edilmiştir (Şekil 8.2.4). Son yıllarda uygulanan farklı inceleme yöntemleri ilk kez, Hedeby'deki yerleşim kompleksi ve gelişimiyle ilgili yeni veriler sunmuştur (Hilberg'in yakında yayımlanacak çalışması).

Siperin içinde anormallik yoğunluğu çok yüksektir, dış çevredeyse durum tümüyle farklıdır. Yarı dairesel siperin içinde kuzeydeki kısımda manyetogramda paralel yollar ve yüksek bir mıknatıslanma gösteren çok sayıda dikdörtgen yapı gözlenmiştir. Radarla yapılan araştırmalara göre bu yapıların bazılarının derinliği 1,7-1,8 metreyi bulmaktadır, bu yüzden de yerin altına inme özelliği gösteren binalar olarak nitelenebilirler. Civarda da benzer çukur evler kazılmıştır. Schietzel bu yüzey araştırmalarında, bu kuzeybatı kısımda büyük miktarda demir cüruf toplamıştır; de-

Şekil 8.2.3 11. yüzyıl ortası ya da ikinci yarısına ait, metal detektörle tespit edilmiş Urnes üslubunda hayvan broşları. (1) Altın yaldızlı gümüş 3,6 x 3,65 cm, (2) Bronz 2,9 x 2,85 cm. (Foto: C. Franz, Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schleswig.)

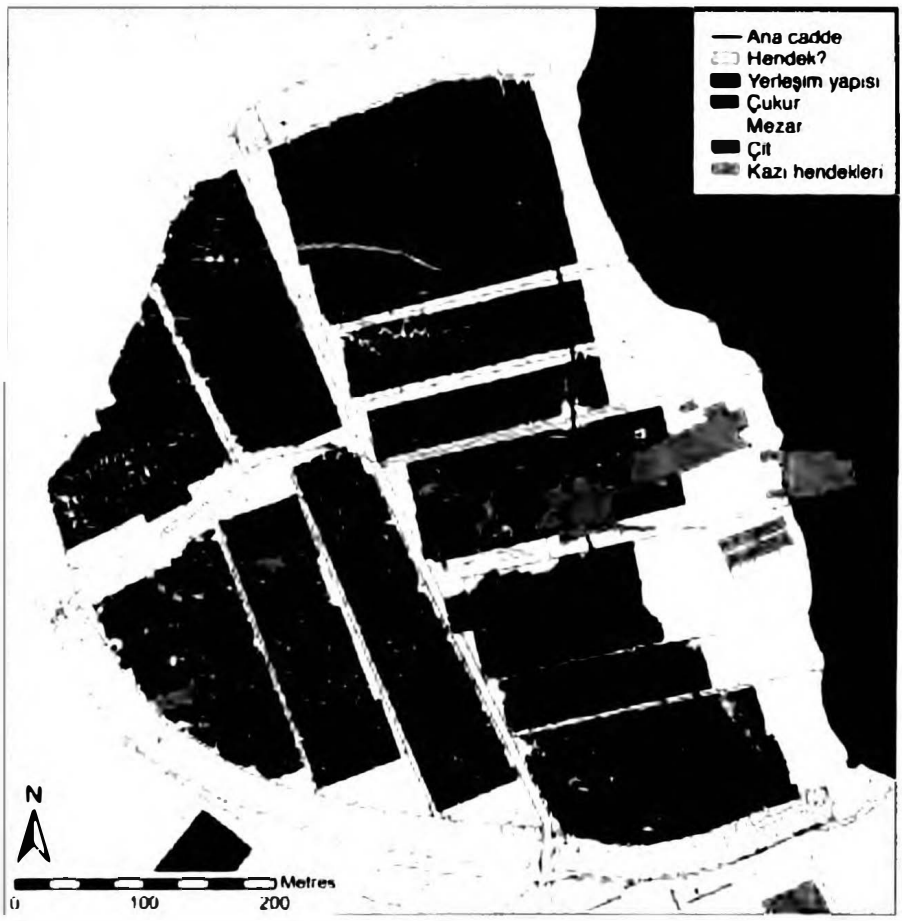
mirin burada işlendiği sonucuna varılmıştır (Schietzel 1981, haritalar 28-9; Westphalen 1989: 28-36, şekiller 5-7). Yerleşimin bu kısmındaki manyetik yapılar atölye olarak yorumlanabilir (Şekil 8.2.5) (Jahkuhn 1986: 92); kesin bir tarihleme şu anda imkânsızdır, ama bu yapılar Hedeby'nin 10 ve 11. yüzyıllardaki daha genç aşamasına aitmiş gibi görünmektedir. Hedeby siperinin içinde kuzeydoğuda yüksek bir mıknatıslanma gösteren birçok dikdörtgen yapı da tespit edilmiştir. Bunlar da yerin altına inme özelliği gösteren binalar ya da atölyeler olarak yorumlanabilir. Eski kazılardan 9 ve 10. yüzyıla tarihlenebilecek, birbirine bitişik metal döküm ve cam üre-

Şekil 8.2.4 2002'deki jeofizik araştırmasının manyetogramı (dinamikler yaklaşık -10/+10 nT).

tim atölyelerinin varlığını biliyoruz. Jankuhn 1940'lar ve sonrasında bu bölgeyi "zanaat faaliyetlerinin gösterildiği semtler" olarak tanımlamıştır (Jankuhn 1944, 1977; Hilberg'in yakında çıkacak çalışması, şekil 8).

Çizgisel bir yapı sahile paralel uzanır ve karşılıklı çifter çifter uzanan küçük manyetik yapılara sahiptir (Şekil 8.2.5). Bütün sahil şeridi boyunca uzanan, her iki yanında evlerin bulunduğu yaklaşık 530 metre uzunluğunda bir caddeymiş gibi görünmektedir. Cadde olduğu varsayılan bu yapı Jankuhn ve Schietzel'in ana kazı alanını keser. Burada bütün katmanlarda görünebilir ve sıklıkla da yerleşimin ana caddesi olarak tanımlanmıştır (Jankuhn 1943: 38-40, 49 ve devamı, şekil 4; 1986; 98 ve devamı şekiller 39-40; Schietzel 1969: 19-21; Randsborg 1980: şekil 23). Bu cadde, üzerinde dar bir köprünün bulunduğu küçük bir dereyi de keser; dendrokronolojik yöntemle köprünün MS 819'a ait olduğu belirlenmiştir (Eckstein

Şekil 8.2.5 Manyetik anormalliklerin basitleştirilmiş yorumu (Viyana ve Marburg'dan ekiplerin araştırmalarına dayanarak).

1976; Schietzel 1969: 21-6, şekiller 10-14). Buna bağlı olarak bu caddenin 9. yüzyıl gibi erken bir tarihte var olması gerekir, ama elde daha fazla kesin veri (örneğin yeni kazılardan gelen bilgiler) olmaksızın o dönemdeki uzunluğu hâlâ bilinmemektedir. Sahil boyunca uzanan caddeler, Sigtuna ya da Dublin gibi erken ortaçağ ticaret merkezlerinin karakteristik özelliğiymiş gibi görünmektedir (Clarke ve Ambrosiani 1991: 138-41, şekiller 5.5 ve 4.23). Hedeby'de bu ana caddeyi besbelli ki limandan yerleşimin kilit bölgelerine doğru uzanan, Jankuhn'un ve Schietzel'in kazılarında gösterdiği, manyetometre araştırmasında da tespit edilmiş birkaç cadde kesiyordu.

MS 900'de yerleşim henüz tahkim edilmemişti. Kuzeyde genişliği 2,80 metre, derinliği 1,30 metre olan, manyetometre resminde uzunluğunun yaklaşık 210 metre olduğunu gördüğümüz bir hendek bulunuyordu muhtemelen (Şekil 8.2.5). Fakat o tarihte bunu yorumlamak çok zordu, çünkü ancak Jankuhn'un açtığı dar deneme hendeğinde görülüyordu.

Yerleşimin güneybatısında kocaman bir mezarlık alanı uzanıyordu, 9. yüzyıl ortasına ait bir gemi mezar buranın odak noktasıydı. Ayrıca siperin içinde, güneybatıda siperden başlayıp yaklaşık 6 metre boyunca uzanan bir hat üzerinde, manyetizma dereceleri daha düşük binlerce küçük anormallik 2002'de araştırılmıştır (Şekil 8.2.5). Bunlar gömü olarak yorumlanabilir. Bazı örneklerde halka hendekler de tespit edilmiştir (Steuer 1984: 203-9; Eisenschmidt 1994: 38 ve devamı; 2004: 302). Knorr ve Jankuhn'un kazılarında görüldüğü üzere mezarlığın ev yapılarıyla üst üste binmesi bu bölgenin 10. yüzyıldan itibaren ikamet ve üretim faaliyetleri için kullanıldığını gösterir (Jankuhn 1986: 107, 110). Güneybatı bölgesinin tamamında 2002'deki manyetometre araştırmasıyla yerleşim yapıları ortaya çıkarılmıştır; tespit edilen evlerin Hedeby'nin kuzey kısımlarındaki kadar yoğun olmadığı görülmektedir, ama siper içinde kalan tüm bölgeye yerleşildiği anlaşılmaktadır. Yüzey araştırmaları ve metal detektörlerle yürütülen sistematik araştırmalardan elde edilen veriler yerleşim faaliyetlerini gösterir. Ne var ki 10. yüzyıl sonlarına ait siperin içinde ve dışında kalan mezarlık alanının en başta tek bir gömülme yeri mi oluşturduğu sorusunu cevaplamak için daha fazla araştırma yapmaya gerek vardır.

Bilimsel analizler ve yayınlar mevcut haliyle bazı önemli noktalarda hâlâ tamamlanmamıştır, örneğin ilk özet raporlar dışında yerleşim yapısına ilişkin ayrıntılı bir analiz mevcut değildir, ama kısa süre önce kapsamlı bir araştırma tamamlanmıştır (Schietzel 1981; Schultze 2006). Liman kazısına ilişkin bir analiz de hazırlanmaktadır (S. Kalmring). Gömü bulgularının hiçbiri de yayımlanmamıştır, ama hepsi de Arents (1992) tarafından incelenmiştir, Steuer (1984) de gömü törenlerinin çeşitli yönle-

rini ele almıştır. 2002'den beri bir grup genç araştırmacı Schleswig'de üslenmiş, Hedeby'deki saha araştırmalarından elde edilen bütün sonuçları GIS kullanarak birleştirmeye çalışmaktadır.

2005'TEN BERİ KAZILAR VE JEOFİZİKSEL ARAŞTIRMALAR

2005'te jeofiziksel araştırma sonuçları ve yorumlarını doğrulamak üzere küçük ölçekli yeni kazılar başlatılmıştır. Daha yüksekte kalan kumlu bölgelerde çukur evlerin varlığına tanık olunmuş, jeolojik analizler için yüzlerce toprak numunesi toplanmıştır. Titiz kazılar ve cürufun elenmesi sayesinde mükemmel derecede korunmuş, yanmış bir çukur ev ortaya çıkarılmış (Şekil 8.2.6), 10. yüzyılın ikinci yarısı ile 11. yüzyıl ortası arasındaki döneme ait binlerce küçük buluntu toplanmıştır. Yüksek manyetizma, evin

Şekil 8.2.6 10. yüzyıl sonlarına ait yanmış bir çukur evde yapılan kazı. (Foto: D. Stoltenberg, Archäologisches Landesamt Schleswig-Holstein Schleswig.)

kalıntıları arasına yapılan daha yakın tarihli bir fırından kaynaklanmaktadır. İleriki yıllarda yapılacak araştırmalarla jeofiziksel verilerin modellenmesi ve stratigrafik olarak kazılmış yerleşim kalıntılarının toplanmasına yönelik yeni yöntemler geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Özellikle 10 ve 11. yüzyıllarla ilgili olarak, Hedeby'nin uluslararası ticaret sistemlerindeki konumu ve rolüne ilişkin bilgimiz, metal detektörlerle yürütülen sistematik araştırmalar ve yeni kazılar sayesinde hatırı sayılır derecede artmıştır (Şekiller 8.2.2 ve 8.2.3), dolayısıyla da emporyumun 1000 yılı civarında gerilediği varsayımından artık kuşku duyulabilir (Jankuhn 1986: 222 ve devamı; Hill 2001: 107).

KAYNAKÇA

Aner, E. (1952) "Das Kammergräberfeld von Haithabu", *Offa*, 10: 61-115.

Arents, U. (1992) "Die wikingerzeitlichen Grabfunde von Haithabu (Kreis Schleswig-Flensburg)", 3 cilt, Kiel: Institut für Ur- und Frühgeschichte, Christian-Albrechts-Universität zu Kiel (yayımlanmamış doktora tezi).

Capelle, T. (1965) "Die Ausgrabungen im Innern des Halbkreiswalles", *Offa*, 21/22 (1964/5): 50-7.

Clarke, H. ve Ambrosiani, B. (1991) *Towns in the Viking Age*, Leicester ve Londra: Leicester University Press.

Crumlin-Pedersen, O. (1997) *Viking-Age Ships and Shipbuilding in Hedeby/Haithabu and Schleswig* (Ships and Boats of the North 2), Schleswig: Archäologisches Landesmuseum & Roskilde: The Viking Ship Museum.

Eckstein, D. (1976) "Absolute Datierung der wikingerzeitlichen Siedlung Haithabu/Schleswig Dendrochronologie", *Naturwissenschaftliche Rundschau*, 29(3): 81-4.

Eisenschmidt, S. (1994) *Kammergräber der Wikingerzeit in Altdänemark* (Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 25), Bonn: Habelt.

—— (2004) *Grabfunde des 8. bis 11. Jahrhunderts zwischen Kongeå und Eider* (Studien zur Siedlungsgeschichte und Archäologie der Ostseegebiete 5), Neumünster: Wachholtz.

Hilberg, V. (yakında çıkacak) "Hedeby in Wulfstan's days", A. Englert (yay. haz.) *Wulfstan's Voyage. New Light on Viking-Age Seafaring within the Ethnic Geography of Mare Balticum*, Roskilde: The Viking Ship Museum.

Hill, D. (2001) "A short gazeteer of postulated continental wics", D. Hill ve R. Cowie (yay. haz.) *Wics. The Early Mediaeval Trading Centres of Northern Europe* (Sheffield Archaeological Monographs 14), Sheffield: Sheffield Academic Press.

Jankuhn, H. (1933) "Die Ausgrabungen in Haithabu 1930–1933", *Nordelbingen*, 9: 341-69.

—— (1936) "Die Ausgrabungen in Haithabu 1935/36", *Offa*, 1: 96-140.

—— (1943) *Die Ausgrabungen in Haithabu (1937–1939). Vorläufiger Grabungsbericht*, Berlin: Ahnenerbe-Stiftung Verlag.

—— (1944) "Die Bedeutung der Gußformen von Haithabu", H. Jankuhn (yay. haz.)

Bericht über *die Kieler Tagung 1939. Jahrestagungen der Forschungs- und Lehrgemeinschaft 'Das Ahnenerbe'*, Neumünster: Wachholtz.

—— (1977) "Das Bronzegießerhandwerk in Haithabu", L. Gerevich ve Á. Salamon (yay. haz.) *La formation et le developpement des metiers au Moyen Age (Ve–XIVe siecles). Colloque international organise par le Comite des recherches sur les origines des villes, tenu à Budapest 25–27 octobre 1973*, Budapeşte: Akademiai Kiadó.

—— (1986) *Haithabu. Ein Handelsplatz der Wikingerzeit*, sekizinci basım, Neumünster: Wachholtz.

Kalmring, S. (2006) "The harbour of Haiðaby", L. Blue, A. Englert ve F. Hocker (yay. haz.) *Connected by the Sea. Proceedings of the Tenth International Symposium on Boat and Ship Archaeology*, Oxford: Oxbow.

Knorr, F. (1911) "Bootkammergrab südlich der Oldenburg bei Schleswig", *Mitteilungen des Anthropologischen Vereins in Schleswig-Holstein*, 19: 68-77.

—— (1924) "Schleswig und Haithabu", *Schleswig–Holsteinisches Jahrbuch für 1924* (= *Schleswig Heimatbuch* 1): 24-31.

Kramer, W. (1999) "Neue Untersuchungen im Hafen von Haithabu", *Archäologische Nachrichten aus Schleswig-Holstein*, 9/10 (1998/9): 90-118.

Müller, S. (1897) *Vor Oldtid. Danmarks forhistoriske Archæologi*, Kopenhag: Det Nordiske Forlag.

Müller-Wille, M. (1976) *Das Bootkammergrab von Haithabu* (Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 8), Neumünster: Wachholtz.

Olsen, O. (1999) "Da kristendommen kom til Danmark", O. Olsen, *Da Danmark blev til. Seks radioforedrag*, Kopenhag: Fremad.

Radtke, Chr. (1999) "Haiðaby", *RGA* 13: 363-81.

Randsborg, K. (1980) *The Viking Age in Denmark*, Londra: Duckworth.

Schietzel, K. (1969) "Die archäologischen Befunde der Ausgrabung Haithabu 1963–1964", K. Schietzel (yay. haz.) *Berichte* über *die Ausgrabungen in Haithabu*, cilt 1, Neumünster: Wachholtz.

—— (1981) "Stand der siedlungsarchäologischen Forschung in Haithabu – Ergebnisse und Probleme", K. Schietzel (yay. haz.) *Berichte* über *die Ausgrabungen in Haithabu*, cilt 16, Neumünster: Wachholtz.

—— (1984) "Die Topographie von Haithabu", H. Jankuhn, K. Schietzel ve H. Reichstein (yay. haz.) *Archäologische ländlichen und frühstädtischen Küstengebiet vom 5 Jahrhundert v. Chr. bis zum 11. Jahrhundert n. Chr.*, cilt 2: *Handelsplätze des frühen und hohen Mittelalters*, Weinheim: Acta humaniora.

Schlesinger, W. (1972) "Unkonventionelle Gedanken zur Geschichte von Schleswig/Haithabu", H. Fuhrmann, H.E. Mayer ve K. Wriedt (yay. haz.) *Aus Reichsgeschichte und Nordischer Geschichte* (Kieler Historische Studien 16), Stuttgart: Klett.

Schultze, J. (2006) "Methodische Grundlagen und Auswertungsmöglichkeiten einer archäologisch-dendrochronologischen Strukturierung der Siedlungsgrabung Haithabu", Kiel: Institut für Ur- und Frühgeschichte, Christian-Albrechts-Universität zu Kiel (yayımlanmamış doktora tezi).

Stark, J. (1988) *Haithabu – Schleswig – Danewerk. Aspekte einer Forschungsgeschichte mittelalterlicher Anlagen in Schleswig-Holstein* (BAR International Series 432), Oxford: British Archaeological Reports.

Steuer, H. (1974) *Die Südsiedlung von Haithabu. Studien zur frühmittelalterlichen Keramik im Nordseeküstenbereich und in Schleswig-Holstein* (Ausgrabungen in Haithabu 6), Neumünster: Wachholtz.

—— (1984) "Zur ethnischen Gliederung der Bevölkerung von Haithabu anhand der Gräberfelder", *Offa*, 41: 189-212.

—— (2001) "Herbert Jankuhn und seine Darstellungen zur Germanen- und Wikingerzeit", H. Steuer (yay. haz.) *Eine hervorragend nationale Wissenschaft. Deutsche Prähistoriker zwischen 1900 und 1995* (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 29), Berlin ve New York: de Gruyter.

Stümpel, H. ve Borth-Hoffmann, B. (1983) "Seismische Untersuchungen im Hafen von Haithabu", K. Schietzel (yay. haz.) *Archäometrische Untersuchungen* (Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 18), Neumünster: Wachholtz.

Utecht, T. ve Stümpel, H. (1983) "Magnetische Sondierungen in Haithabu", K. Schietzel (yay. haz.) *Archäometrische Untersuchungen* (Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 18), Neumünster: Wachholtz.

Vollertsen, N. (1989) "Herbert Jankuhn, Hedeby-forskningen og det tyske samfund 1934–1976", *Fortid og Nutid*, 36: 235-51.

Wamers, E. (1994) "König im Grenzland. Neue Analyse des Bootkammergrabes von Haiðaby", *Acta Archaeologica*, 65: 1-56.

Westphalen, P. (1989) *Die Eisenschlacken von Haithabu. Ein Beitrag zur Geschichte des Schmiedehandwerks in Nordeuropa* (Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 26), Neumünster: Wachholtz.

8 (3)

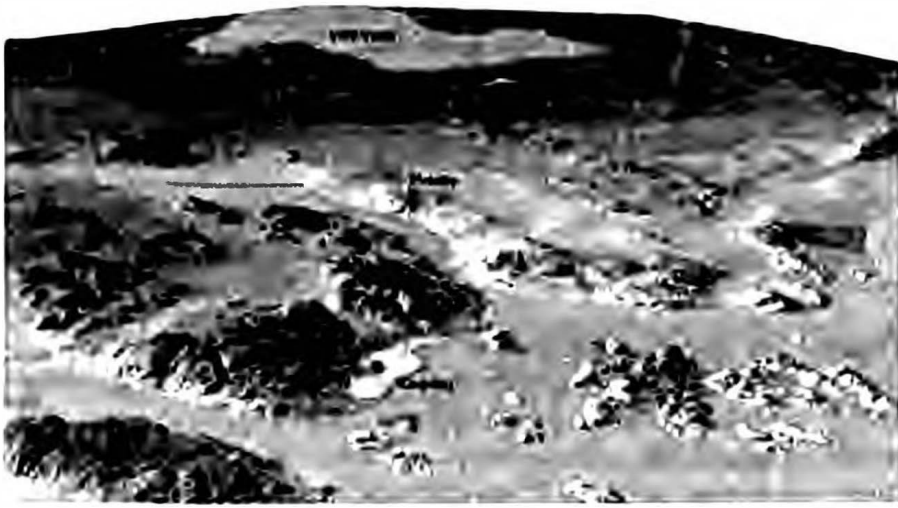
KAUPANG-"SKİRINGSSALR"

Dagfinn Skre

Kaupang, Oslo fiyordunun ağzında, fiyordun batı yakasında Vestfold bölgesinde bulunmaktadır. Burası Norveç'in en verimli bölgelerinden biridir. Viking Çağından kalma anıtlar bakımından da en zengin bölgelerden biridir. Kaupang'ın birkaç kilometre kuzeyindeki höyüklerde Oseberg (MS 834'te gömülmüş) ve Gokstad (MS 900-905'te gömülmüş) adlı iki Viking gemisi bulunmuştur. 9. yüzyıldaki Kaupang şehri, sahilden geçen ana deniz yolunun hemen yanında, korunmuş bir körfezde bulunuyordu (Şekil 8.3.1). Sadece birkaç kilometre batıda bulunan Lågen nehrinin ağzı da konumu açısından önemliydi. Vestfold'un bu kısmında yer alan Lågen, sahil bölgelerden içeriye doğru uzanan ana yoldu. 9. yüzyılda Doğu Norveç'in iç bölgelerinde, bilindiği kadarıyla demir, bileği taşları ve sabuntaşı aletler üretiliyordu, bunların hepsi de Viking Çağında rağbet gören ticari mallardı.

SKİRINGSSALR NEREDEDİR?

Kaupang araştırmalarının tarihi neredeyse 200 yıl öncesine uzanır. Araştırmanın ilk dönemlerinde ana temalardan biri, "Ohthere'nin anlatısı"nda geçen *Sciringes heal* adında bir yerin tespit edilmesi olmuştur. Bu anlatıyı yaklaşık olarak 890'da İngiltere Kralı Büyük Alfred'in sarayında Norveçli gezgin Ohthere söylemiş, kralın kâtipleri yazmış, 5. yüzyıl başında yaşamış tarihçi Orosius'un yazdığı tarihin Eski İngilizce çevirisini de anlatıya eklemişlerdir. Ne var ki burada *Sciringes heal*'den kısaca bahsedilir, cevaplar sunmaktan ziyade sorular ortaya atılır. Aslına bakılırsa bu Eski İngilizce metinde sadece iki bilgi kırıntısı vardır. Öncelikle Skiringssalr'ın, Ohthere'nin yaşadığı Kuzey Norveç'te Hålogaland'ın güneyinde, oraya deniz yoluyla bir aylık mesafede olduğunu öğreniriz. Bu yol hakkında, yerini büyük olasılıkla bugünkü Norveç'in güney kısmı, muhtemelen Oslo fiyort bölgesi olarak tanımlamaya yetecek kadar bilgi verilmiştir. İkincisi Skiringssalr'ın Eski İngilizcede *port* denilen bir yer olduğu söylenmiştir; bu terimin modern "liman" ya da "rıhtım"dan "pazar yeri" ve "şehir"e uzanan birçok farklı anlamı vardır.

Şekil 8.3.1 Kaupang'ın kuzeye bakan bölgesinin dijital modeli. Viking Çağında bugünkünden 3,5 metre yukarıda olan deniz seviyesi yeniden yaratılmıştır. Yerleşim bölgesi geniş mezarlıklarla kaplıdır. Yerleşimin 1 km kadar kuzeyinde, Huseby'de bir aristokrat konutu kazılmıştır. Toplantı yeri, şehrin kurulmasından elli-altmış yıl önce inşa edilmiş, 10. yüzyıl başında yıkılmıştır. Kuzeyde bir kilometre daha ötede antik bir toplantı yeri bulunur. Bu rası muhtemelen "*vaettr*'in (doğaüstü varlıklar) yaşadığı göl" anlamında Vıtrir ya da Vettrir adında bir gölün kıyısında bulunur. Göl kıyısında bir yarın adı Helgefjell'dir, "kutsal dağ" anlamına gelir. Bu toplantı yeri, kutsal göl ve dağın tarihi muhtemelen Demir Çağına uzanmaktadır (2 ve 6. yüzyıllar arası). (© Kaupang Kazı Projesi, Oslo Üniversitesi.)

Skiringssalr'ın yerini belirleme çabalarına ilk önemli katkıyı, 15. yüzyıl başından kalma iki belgeye dikkat çeken Jens Kraft (1822) yapmıştır. Bu belgelerVestfold'un güneyindeTjølling kilise bölgesindeki arazi işlemleriyle ilgilidir. Belgelerde, bahsi geçen bazı çiftliklerin Skıringssalr'da bulunduğu söyleniyor, dolayısıyla burası bu kilise bölgesinin bir kısmına verilen eski, artık unutulmuş bir isim gibi görünüyordu. Kraft aynı kilise bölgesinde *Kaupang* çiftliğine de dikkat çeker. Bu çiftliğin "ticaret körfezi" anlamına gelen isminin, buranın bir zamanlar ticarete ve deniz yoluyla nakliyata yönelik bir liman olduğunu gösterdiğini belirtir (Kraft 1822).

Kaupang'a 1830'ların ortasında gelen kartograf ve tarihçi Gerhard Munthe, Kraft'ın verdiği bilgileri Ohthere'nin anlatısıyla bağlantılandıran ilk kişi olmuştur. Munthe kuzey krallarının sagalarındaki coğrafi ayrıntılara ilişkin çalışmasında, mükemmel derecede korunmuş liman ve çiftlikte bulunan muazzam sayıdaki mezar gömüsü hakkında ek bilgiler de verir (Munthe 1838). Peter Andreas Munch çok sayıda yazılı kaynaktan yararlanarak bu bilgileri daha da ileri götürmüş, birkaç *Ynglinga* kralının, mitsel Norveç kralları soyunun burada gömülmüş olması olasılığına dikkat çekmiştir. Ohthere'nin bahsettiği *port*'un Kaupang'da bulunduğu yolunda Munthe'nin vardığı sonucu kuvvetle desteklemiştir; bu katkının,

konu hakkında bir karara varmak için, yazılı kaynakların sunduğu olanakları tükettiğini söylemek yerinde olur.

1866'da eski eserler uzmanı Nicolay Nicolaysen büyük bir kazı dizisi başlatmış, bu kazıları her yıl sürdürmüştür. Skıringssalr muammasını çözmek Nicolaysen'in gündeminin başlıca maddesi olsa gerektir. Nicolaysen 1867'de Kaupang'da kazılara başlamıştır. Dört haftalık bir kazı çalışmasında, yerleşimin kuzeyinde bulunan, o tarihte sayısı 115 olan gömü kalıntılarının 71 tanesini, yerleşimin güneyinde küçük bir mezarlıkta bulunan gömülerin de 8 tanesini kazmıştır. Nicolaysen Munch'un orada olduğunu ileri sürdüğü kraliyet mezarlarını bulmayı ummuş olsa gerektir. Sonuçlar her iki bakımdan da hayal kırıklığı yaratmıştır. Gömülerin yarısından hiçbir buluntu çıkmamıştır, geri kalanlarsa kuzeydoğu Norveç için "normal" denebilecek Viking Çağı mezarlarıydı. Bunlar sadece kremasyon mezarlarıydı, silahlar ve broşlar bakımından biraz zenginlerdi, ama bir "kraliyet" bağlantısı ya da büyük bir zenginlik, kapsamlı ticaret işareti göstermiyorlardı (Nicolaysen 1868; krş. Blindheim vd. 1981, 1999).

Arkeologların Kaupang'dan onlarca yıl uzak durmalarının nedeni belki de Nicolaysen'in vardığı sınırlı sonuçlardı. Bazı küçük kazılar da gerçekleştirilmiştir, ama ciddi bir ilerleme ancak Charlotte Blindheim'ın 1950'de başlattığı kazılar sonrasında sağlanmıştır. Alçak, kayalık Bikjholberget çıkıntısında sadece küçük bir mezar gömüsü bulunmuştur, ama Blindheim buradaki mezarların sayısının Nicolaysen'in mezarlığındakilerden daha fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır. Blindheim sonraki yedi yıl boyunca yetmiş dört mezar kazmıştır, bunların hepsi de düz inhümasyon mezarlarıydı, çoğunluğu da gemilerdeydi. Kazılan mezarların kesin sayısını belirlemek zordur, zira her küçük toprak parçası gömmek için kullanılmıştır, yeni mezarlar kazılması da bazı eski mezarlara hasar vermiştir.

Düz mezar inhümasyonlarına bu bölgede ender rastlanır, burada rastlanan mezar sayısı sıradışıdır, ithal malların benzer bir zenginlik ve bolluk göstermesiyle birlikte ele alındığında, Bikjholberget'e ölülerini gömen cemaatin özel bir cemaat olduğunu düşündürmektedir. Bu bulgular Kaupang'ın Ohthere'nin bahsettiği Skıringssalr olduğu varsayımını sağlamlaştırmıştır. Bikjholberget'te henüz kazılmamış birçok mezar bulunur, limanın doğusundaki Lamøya yarımadasında da hâlâ 94 mezar gömüsü bulunmaktadır. Blindheim bunların yanı sıra Lamøya'da düz mezarların bulunduğu birkaç bölgeyle ilgili bilgi toplamıştır. Kaupang'da bulunan mezar sayısı Blindheim'ın tahminlerine göre yaklaşık 1000'dir.

Ancak ve ancak yerleşim bölgesinde yapılacak bir kazı Ohthere'nin Skíringssalr'ının Kaupang'da bulunup bulunmadığını söyleyebilir. Blindheim, yerleşim bölgesi olduğunu sandığı bölgede, sığ körfezin karşı ta-

rafında hafif eğimli bir yamaçta ilk hendeği 1956'da açmıştır. Sonraki 11 yıl boyunca, 40.000 metrekarelik bir alana yayıldığını tahmin ettiği yerleşimin yaklaşık 1500 metrekaresini kazmıştır. Bulunan 10.000 eski esere dayanarak yerleşimin başlangıç tarihini 8. yüzyıl sonu, terk edilme tarihini yaklaşık 900 olarak tespit etmiştir (Tollnes 1998). Yerleşimin başlangıç tarihi, mezarlıklardaki en erken tarihlerle örtüşmektedir. Ama yerleşimde 10. yüzyıla ait buluntulara rastlanmaması bir muammaydı, zira kazılan iki mezarlıkta da gömülerin tarihi 10. yüzyıl ortasına uzanıyordu.

Tarihlendirmedeki uyumsuzluklara rağmen, Kaupang'da tarımcı olmayan bir 9. yüzyıl yerleşimi bulunduğu yönünde ağır basan kanıtlar mevcuttur. Blindheim sonuçlarının özetini ilk kez 1969'da yayımladığında, Ohthere'nin Skíringssalr'ının bulunduğu sonucuna varmıştı (ayrıca bkz. Blindheim ve Tollnes 1972: 91).

SKİRINGSSALR NERESİDİR?

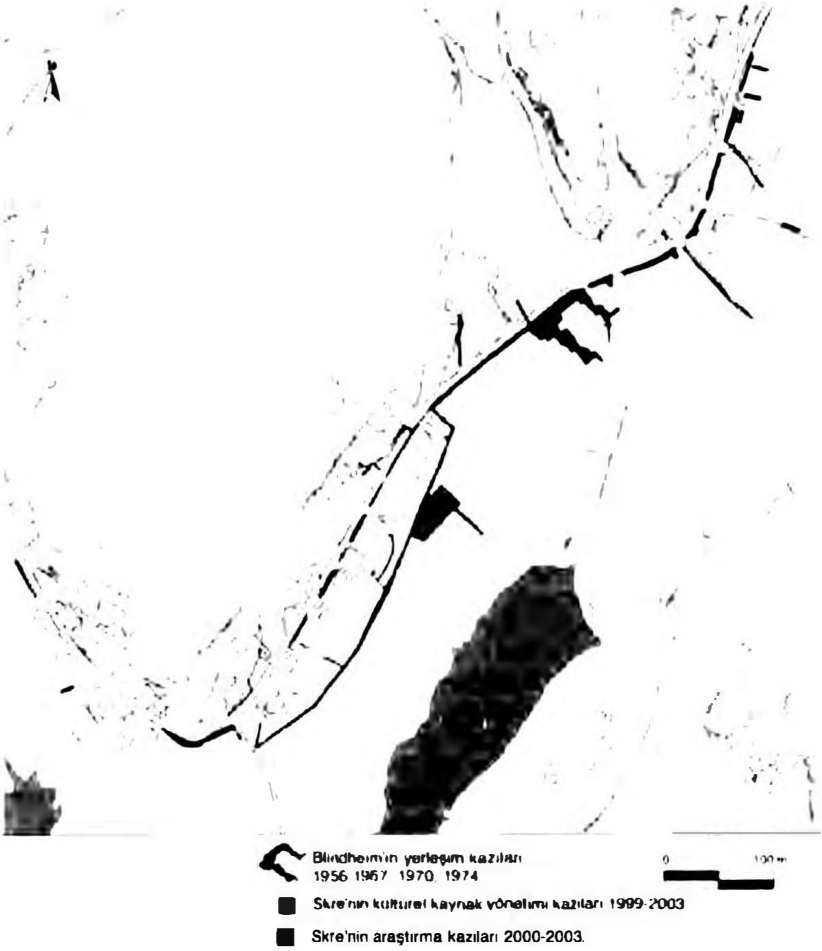
Peki ama Skıringssalr ne tür bir yerdir, Eski İngilizce *port* sözcüğünün anlamı nedir? Bu meseleyi ilk ele alan Munch (1850) olmuş, onu Storm (1901) izlemiştir, yazılı kaynaklara dayalı başlıca katkılar da bu iki yazardan gelmiştir. Blindheim'ın kazılarıysa bu soruların tartışılabileceği yeni bir zemin yaratmıştır. Bu makale yazarının 1998-2003 döneminde gerçekleştirdiği kazılar ve araştırmalar konuyla ilgili daha fazla kanıt bulunmasını sağlamıştır, birazdan bunları değerlendireceğiz.

Blindheim'ın kazıları yerleşim hakkında ilk kez ciddi bilgiler sunmuştur. Ortaya çıkardığı kalıntıları o ve çalışma arkadaşı mimar Roar L. Tollnes (1998), beş eve ait kalıntılar olarak yorumlamışlardır, bu evlerin hiçbirinde de daimi bir ocak yoktur. Dolayısıyla buralarda yemek pişirmek, soğuk Norveç kışlarını geçirmek imkânsız olsa gerektir. Blindheim, Kaupang'ın daimi bir nüfusa mı sahip olduğu yoksa mevsimlik bir pazar yeri mi olduğu sorularına ilişkin neler düşündüğünü açıkça belirtmemiştir (bkz. örneğin Blindheim ve Tollnes 1972: 87-8). Munch'un her iki terimini, hem *handelsplass* (ticaret merkezi) hem *markedsplass* (pazar yeri) terimlerini kullanmıştır (Blindheim 1969; Blindheim ve Tollnes 1972; Blindheim vd. 1981, 1999; Blindheim ve Heyerdahl-Larsen 1995).

1970'lerden itibaren Birka ve Hedeby gibi başka Viking şehirlerinde yapılan kazılar sonucu Viking Çağında İskandinav kent yerleşimleri hakkında köklü yeni bilgiler elde edilmiştir. İlginçtir, Blindheim'ın vardığı sonuçlar bu tabloya oturmaz. Kaupang evleri bir şehri işaret ediyordu, ama ocakların bulunmaması, bu evlerin işlevlerini belirsiz kılıyor, daimi nüfus meselesini de değerlendirmesi zor bir mesele haline getiriyordu. Evler, diğer

şehirlerdekilerden tümüyle farklı bir biçimde inşa edilmişti; sahil şeridiyle ilişkili olarak dizilimleri diğer şehirlerde gözlenenin tam tersiydi. Evlerin yerleşiminde genel bir düzenliliğin izi sürülebilirse de arsa bölümlemesine ilişkin kanıtlar en iyi ihtimalle muğlaktı. Ayrıca yerleşimin 9. yıl boyunca gelişiminin kronolojisi hakkındaki kanıtlar yok denecek kadar azdı.

Kaupang'ın niteliğine karar vermenin zorluğu ve kronolojik bilgi eksikliği 1998-2003 döneminde yeni kazılar ve araştırmalar gerçekleştirilmesinin başlıca nedenidir (Şekil 8.3.2; Skre 2007: 197). 2000-2002 dönemindeki ana kazıda 1100 metrekarelik bir yer açılmış, burada 400 metrekarelik bir alan dibine kadar kazılmıştır. Bütün yerleşim alanından geçen bir su borusu hendeğinin kazılması, Viking Çağı kalıntılarının derinliğinin ölçül-

Şekil 8.3.2 Kaupang'da yerleşim bölgesinde Blindheim (1956-1974) ve Skre'nin (1999-2003) yaptığı kazıların çapı. (© Kaupang Kazı Projesi, Oslo Üniversitesi.)

mesi (0 ile 1,1 metre arasında değişir) ve yerleşim alanının büyük bölümünü kapsayan sürülmüş bölgede eski eserlerin (yaklaşık 4300 tane) metal detektörlerle tespit edilip toplanması sayesinde ek bilgiler elde edilmiştir.

100.000 buluntunun ve muazzam bilgi yığınının analizi hâlâ sürmektedir, birçok soru hâlâ cevaplanamamıştır. Ne var ki yerleşimin yapısı ve gelişimindeki ana aşamalar gayet açık görünmektedir. Yaklaşık MS 800'lerde, en geç 803'teki başlangıcından itibaren bu alan arsalara bölünmüştür. Kazılan altı arsanın hiçbirinde ilk aşamalarda bina bulunmuyor-

Şekil 8.3.3 2000-2002 döneminde ana kazı alanındaki ev kalıntıları ve arsa bölümlenmesi. Arsa bölümlenmesini hendekler ve direk sıraları gösterir. Çöplerin bulunduğu bölge evler ile deniz arasındaki yaklaşık 15 metrelik bölgededir. Kanalizasyon hendekleri 20. yüzyıla aittir. (© Kaupang Kazı Projesi, Oslo Üniversitesi.)

du, ama hepsinde de demircilik ve cam boncuk üretimi gibi zanaatlar da dahil olmak üzere bir tür faaliyetin kalıntıları mevcuttu.

Gelişimin bir sonraki aşamasında, muhtemelen en baştaki arsa bölümlemesinden on yıl kadar sonra, altı arsadan beşine binalar yapılmıştı, her arsada bir bina bulunuyordu (Şekil 8.3.3). Öyle görünüyor ki altıncı arsa bir köşesinde küçük bir ahır, muhtemelen bir domuz ahırı bulunan bir çevirmeydi. Yukarıda belirttiğimiz zanaatların yanı sıra, kehribar işleme ve tekstil üretimi kalıntıları da bulunmuştur, arsalardan birinden çoğunlukla mücevherat üretimine aitmiş gibi görünen ciddi oranda metal döküm kalıntıları, kurşun, bronz, gümüş ve altın yığınları toplanmıştır (Pilø 2007; Pedersen ve Pilø 2007).

Kalıntılar ve eski eserlerin tarihlerinin tespit edilmesinden hareketle evlerin hayli uzun bir süre, muhtemelen elli-altmış yıl boyunca kullanıldığı söylenebilir. Bazı arsalarda bu kalıntıların üzerinde, başka bir ev kalıntıları tabakası daha vardır, ama aradan geçen yüzlerce yıl içinde bu bölgede saban kullanılması, daha yakın tarihli bu bina kalıntılarının büyük bölümüne hasar vermiştir. Korunan binaların en yakın tarihlisi 9. yüzyıl ortasında bir tarihe kadar kullanımda olmuştur. Sonraki dönemden, 9. yüzyıl ortasına, muhtemelen sonuna ait bazı çukurlar korunmuştur; bunların bazıları kuyudur, bazılarınınsa işlevi bilinmemektedir.

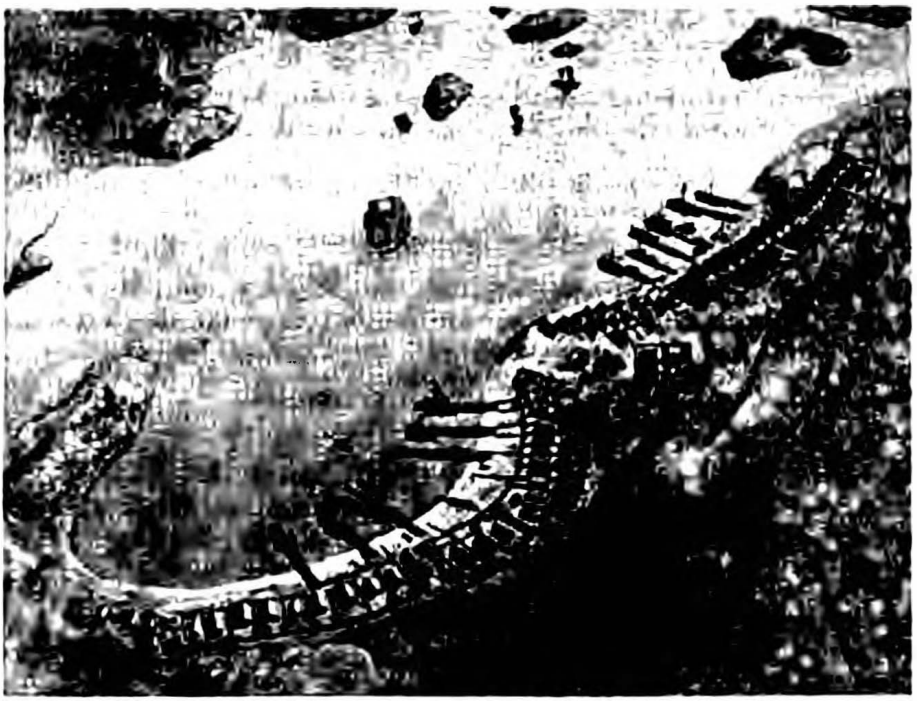
9. yüzyıl sonu ile 10. yüzyıl ortası arasındaki yerleşimden sadece sabanla sürülmüş tabakada bulunan eski eserler korunmuştur. Dolayısıyla bu dönemdeki yerleşim hakkında pek az bilgi mevcuttur. İlginçtir, sabanla sürülmüş toprakta bulunan eski eserler 9. yüzyıla ait olduğu tespit edilen bütün faaliyetlerin (zanaat üretimi ve ticaret) 10. yüzyıl ortasına dek sürdüğünü göstermektedir. Fakat eski eser sayısı yaklaşık MS 900-30 döneminde gerilemiştir. Örneğin 900-960 dönemine ait sadece dokuz sikke bulunmuştur, önceki yüzyıldan kalma sikkelerin sayısıysa yaklaşık 100'dür. Geride kalan sikke sayısı ticaret yoğunluğunun doğrudan bir sonucuysa, iki dönem arasındaki farklılık sikke sayısının gösterdiğinden çok daha büyük demektir, zira İskandinavya'ya dışardan gelen toplam sikke sayısı 9. yüzyıl ile 10. yüzyıl arasında birçok kez artmıştır.

Yine de sikke sayısındaki bu farklılığın, ekonomik faaliyetin gerilemesi dışında başka bir açıklaması olsa gerektir. Bu mantığın ardındaki gerekçe, mezarlıkların tam tersi bir tablo sunmasıdır: Mezar sayısı 9. yüzyıl ile 10. yüzyıl arasında iki kat artmıştır. Mezarlıkların başlangıç ve son bulma tarihleri yerleşiminkilerle aynıdır. İlk kazılarda bulunan yaklaşık 1000 mezardan sadece 204 tanesi kazılmış ya da toplama işlemine tabi tutulmuş, bunlardan da sadece 98'inin tarihi az çok kesin olarak tespit edilebilmiştir. Bu mezarlar arasında 9. yüzyıla ait mezarların sayısı 43'tür

(her on yıla 4,3), 10. yüzyıldan kalma mezar sayısıysa 55'tir (on yıla 11) (Stylegar 2007). 10. yüzyıl mezarlarının böyle ağır basması, Kaupang'daki daimi yerleşimin 10. yüzyıl ortasında bir tarihe kadar devam ettiği yönünde güçlü bir işarettir. MS yaklaşık 900'den kalma sikke ve eski eser sayısındaki azalma, şehirde atıkların ortadan kaldırılma sistemindeki değişikliklerden kaynaklanıyor olsa gerektir.

Arsa bölümlemesinin yapıldığı alanda yaklaşık 2 hektarlık bir alanı kapsayan 90-100 arsa bulunuyor olması mümkündür (Şekil 8.3.4). Bu alanın çevresinde zanaatlar ve ticarete ilişkin buluntulara rastlanan bir bölge vardır, ama burada daimi bir yapı kalıntısına rastlanmamıştır. Bu alan, pazar zamanları vs şehirde geçici olarak kalan insanlarca çadır kurmak, ahır yapmak için kullanılıyordu muhtemelen. Eldeki bilgilere dayanarak şehrin toplam alanı yaklaşık 5,4 hektardır. Mezar sayısının yanı sıra evlerin büyüklüğüne de dayanarak Kaupang nüfusunun 400-1000 kişi olduğu söylenebilir (Stylegar 2007).

Kaupang'da ne karada ne liman bölgesinde bir savunma sistemi kalıntısına rastlanmıştır. Bunun sebebi belki de 9. yüzyıla ait şehirlerin genellikle kapsamlı savunma sistemlerinden yoksun olmasıdır. Başka şehirlerde ana savunma sistemleri, Kaupang'ın terk edildiği tarihlerde inşa edilmiştir.

Şekil 8.3.4 Şehrin 9. yüzyıl ortasındaki halinin bir rekonstrüksiyonu. (© Flemming Bau.)

2000-2001 döneminde, Kaupang'ın yaklaşık 1 km kuzeyinde Huseby çiftliğinde aristokrat bir toplantı binası kazılmıştır (Skre 2007: 223-47). Bu bina yaklaşık 35 metre uzunluğunda, 11,7 metre genişliğindeydi, uçlara doğru daralıyor, genişliği 7,9 metreyi buluyordu. 8. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmişti. Kaupang zamanında bu çiftliğin isminin, toplantı salonunun ismine atfen Skiringssalr olduğuna inanmamızı sağlayacak sebepler vardır. Ohthere'nin şehre Skiringssalr demesi, şehrin bu binada kalan reise ait olduğunun işaretidir. Çiftliğin bugünkü ismi olan Huseby, çiftliğin daha sonraları, belki 11. yüzyılda kraliyet idaresine bağlı çiftliklerden biri haline geldiğini gösterir (Skre 2007: 242-3).

Hem arkeolojik hem yazılı kaynaklar, Oslo fiyordu boyunca uzanan topraklara Viken dendiğini, buranın Viking Çağının büyük bölümü boyunca Danimarka kralı tarafından yönetildiğini gösterir. Bu sınır bölgesinde bir şehir kurma girişiminin ardında belki de Danimarka kralı vardı. Bu durumda Kaupang, Danimarka kralının toprakları içindeki diğer iki şehirle, Hedeby ve Ribe'yle aynı model içinde yer alır (Skre 2007: 445-69).

KAYNAKÇA

Blindheim, Ch. (1969) "Kaupangundersøkelsen avsluttet. Kort tilbakeblikk på en lang utgravning", *Viking*, 33: 5-39.

Blindheim, Ch. ve Heyerdahl-Larsen, B. (1995) *Kaupang-funnene*, cilt 2A: *Gravplassene i Bikjholbergene/Lamøya. Undersøkelsene 1950–1957. Gravskikk* (Norske Oldfunn 16), Oslo: Universitetet i Oslo.

—— (1999) *Kaupang-funnene*, cilt 2B–C: *Gravplassene i Bikjholbergene/Lamøya. Undersøkelsene 1950–1957. Oldsaksformer. Kulturhistorisk tilbakeblikk* [and] *Tekstilene* (Norske Oldfunn 19), Oslo: Universitetet i Oslo.

Blindheim, Ch., Heyerdahl-Larsen, B. ve Tollnes, R.L. (1981) *Kaupang-funnene*, cilt 1 (Norske Oldfunn 11), Oslo: Universitetet i Oslo.

Blindheim, Ch. ve Tollnes, R.L. (1972) *Kaupang, Vikingenes handelsplass*, Oslo: yayımlanmamış çalışma.

Kraft, J. (1822) *Topographisk-statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge*, cilt 2, Christiania: yayımlanmamış çalışma.

Munch, P.A. (1850) "Om den gamle vestfoldske Søhandelsplads i Skiringssal og de vestfoldske Konger af Ynglinge-Ætten", *Langes Norsk Tidsskrift* (1950): 101–88. [Yeniden basım: Munch, P.A. (1874) *Samlede Afhandlinger. Udgivne efter offentlig Foranstaltning af Gustav Storm*, cilt. 2, Christiania: Cammermeyer.]

Munthe, G. (1838) *Geografiske Anmærkninger til Snorre Sturlesons norske kongers Sagaer*, Kristiania: yayımlanmamış çalışma.

Nicolaysen, N. (1868) "[Excavations at Kaupang 1867]", *Foreningen til Norske Fortidsmindemerkers Bevaring. Aarberetning for 1867*: 77-92.

Pedersen, U. ve Pilø, L. (2007) "The settlement: artefacts and site periods", D. Skre (yay. haz.) *Kaupang in Skiringssal* (Kaupang Excavation Project Publication Series 1), Aarhus: Aarhus University Press.

Pilø, L. (2007) "The settlement: character, structures and features", D. Skre (yay. haz.) *Kaupang in Skiringssal* (Kaupang Excavation Project Publication Series 1), Aarhus: Aarhus University Press.

Schmidt,T. (2000) "Marked, torg og kaupang – språklige vitnemål om handel i middelalderen", *Collegium Medievale*, 13: 79-102.

Skre, D. (yay. haz.) (2007) *Kaupang in Skiringssal* (Kaupang Excavation Project Publication Series 1), Aarhus: Aarhus University Press.

Storın, G. (1901) "Skiringssal og Sandefjord", (*Norsk*) *Historisk Tidsskrift*, 4(1): 214-37.

Stylegar, F.-A. (2007) "The Kaupang cemeteries revisited", D. Skre (yay. haz.) *Kaupang in Skiringssal* (Kaupang Excavation Project Publication Series 1), Aarhus: Aarhus University Press.

Tollnes, R.L. (1998) *Kaupang-funnene*, cilt 3A: *Undersøkelser i bosetningsomradet 1956–1975. Hus og konstruksjoner* (Norske Oldfunn 18), Oslo: Universitetet i Oslo.

8 (4)

LEJRE VE ROSKILDE

Tom Christensen

Lejre ile Roskilde'nin pagan kabile toplumundan Hıristiyan devletine geçişte oynadığı rol, esasen ortaçağ sagaları, vakayinameleri ve manastır kaynaklarına dayanarak çok tartışılmıştır. Bu metinler çeşitli farklılıklarla Danların ilk kraliyet hanedanı Skjoldungas'ın tahtının Lejre ya da Sjælland'da bulunduğunu, sonraki Viking krallarınınsa üslerini Lejre'nin 10 km doğusunda Roskilde fiyordunun başında bulunan Roskilde'de kurduğunu anlatır (Skovgaard-Petersen 1977: 23 ve devamı). Geçen elli yıl içinde Lejre'de, elde edilen maddi kalıntılardan hareketle bu yerle ilgili değerlendirmelere temel oluşturabilecek kesintisiz kazılar yürütülmüştür. Roskilde'deki kazılarda da yeni topografik fikirlere ulaşılmıştır.

LEJRE

Lejre kompleksi hemen hemen 1 kilometrekarelik bir alanı kapsar ve kronolojik olarak da 5./6. yüzyıldan 14. yüzyıla uzanır. Lejre'nin doğusunda üç anıtsal gömü höyüğü ve en az 80 metre uzunluğunda bir gemi yerleşimi kalıntılarının bulunduğu bir bölge vardır. 18. yüzyılda yapılmış gözlemler bir zamanlar burada, bahsedilen ikinci tipte en az beş tane etkileyici anıt bulunduğunu göstermektedir. Höyüklerden birinde, *Grydehøj*'da, göründüğü kadarıyla bir reisin 6./7. yüzyıla ait kremasyon mezarı vardır, burada kurban edilmiş çok sayıda hayvan kalıntısına da rastlanmıştır. Gemi düzenlemesinin civarında, kırk dokuz inhümasyonun bulunduğu 10. yüzyıla ait mezarlığın bazı kısımları da kazılmıştır. Buradaki buluntular, o döneme ait başka mezarlıklarda elde edilen buluntulardan çok da farklı değildir (Andersen 1995).

İnşa edilmiş alan, Lejre Nehri'nin batı yakasında yaklaşık 500 metre boyunca uzanır, bölgenin tipik özelliği olan küçük tepelerden bazıları üzerine yerleşimler kurulmuştur. Bunların en eskisi, kısa süre önce keşfedilmiş, kazıların hâlâ (2004) sürdüğü 6./7. yüzyıla ait *Fredshøj* adlı yerleşimdir (ROM j.nr. 615/84). Burada iki önemli unsur üzerinde durmaya değer: büyük bir toplantı binası, çapları 16 m, yükseklikleri 0,75 metre olan yanmış bir taş yığını. Bu yığının çevresinde kemik ve odun kömürü

dolu çukurlar bulunmuştur. Metal buluntulara gelince, burasıyla o dönemin büyük yerleşimleri arasında dikkat çekici farklılıklar yoktur. Ne var ki seramik malzeme üzerinde durulması gerekir. Ev içi eşyalar yüksek kalitededir, aynı derecede dikkat çekici baskılarla zengin biçimde süslenmiştir, ithal çömleklerse çoğunlukla Frenk topraklarından gelmedir.

7. yüzyılda yerleşim birkaç yüz metre güneye *Mysselhøjgård*'a kaymıştır (ROM j.nr. 641/85). 1980'lerde ve 1990'ların başında 7 ve 10. yüzyıl arasına ait bir yerleşim kompleksinin bazı kısımları kazılmıştır burada. Göründüğü kadarıyla bu kompleksin daimi bir biçimi vardı, öncekilerle aynı yere en az üç aşamada merkezi binalar dikilmişti. İki bina, boyutları ve inşa teknikleriyle öne çıkıyordu: 42 metre uzunluğunda 7,5 metre genişliğinde bir yapı ile çok daha dikkat çekici bir yapı olan, 1986'da keşfedildiğinde "Lejre Toplantı Binası" olarak anılan 50 metre uzunluğunda, 11,5 metre genişliğindeki bina (Şekil 8.4.1; Christensen 1991, 1993, 2001, 2004).

7 metre yüksekliğinde küçük bir tepenin üzerine inşa edilmiş bu binalar, konut amacıyla kullanılan binaların çekirdeğini oluşturur. Yamaçta

Şekil 8.4.1 Lejre'deki toplantı yeri. (Foto: Roskilde Müzesi. © Roskilde Müzesi.)

zanaat faaliyetlerinin damgasını vurduğu, yeraltına inme özelliği gösteren binalar ve bir demircinin bulunduğu bir bölge vardır. Bu bağlamda asıl ilginç olan şey, daha önce *Fredshøj*'da bulunana benzer, çapı 35 metre, yüksekliği 1 metre olan yanmış taş yığınıdır.

10. yüzyılda bir tarihte büyük toplantı salonları terk edilmiş, büyük taş yığınlarının kullanımına son verilmiştir. Bu bölge kültürel atıklarla, yerin altına inme özelliği gösteren birkaç binayla kaplanmıştır, buradan elde edilen buluntuların 11. yüzyıla ait olduğu söylenebilir. Bu döneme ait konutların kazı alanının hemen kuzeyinde kalan bir tepe üzerinde bulunması mümkündür. Burada deneme amacıyla açılan hendekler ve manyetometre araştırmaları, etkileyici bir biçimde savunma amaçlı çitlerle çevrilmiş, çevresinde *Mysselhøjgård*'daki toplantı salonlarıyla benzer boyutlarda binaların yer aldığı 150 metreye 150 metre büyüklüğünde bir binanın varlığını ortaya çıkarmıştır. Sınırları belirlenmiş bu bölgenin en azından kısmen *Mysselhøjgård*'la aynı dönemde varlık göstermiş olması mümkündür.

Kazılarda çıkarılan eski eserler, sıradan ev eşyalarından, hiç de sıradan olmayan çarpıcı bir unsur olarak olağandışı metal işçiliğine uzanan geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu bağlamda başka eşyaların yanı sıra Anglo-İrlanda kökenli çok sayıda gümüş eşya içeren, yerleşim bölgesinin birkaç yüz metre batısında bulunmuş Lejre höyüğünü de anmamız gerekir (Wilson 1960).

Lejre Nehri'nin daha yakınında, ama yine batı yakasında, Demir Çağı ve Viking dönemi yerleşimleriyle bağlantılı olarak 12 ve 14. yüzyıllar arası döneme ait ortaçağ yerleşimleri bulunmuştur. Buradaki buluntular arasında, taştan yapılmış bir mahzen, 12. yüzyıla ait bir rüzgâr değirmeni yer alır. Burada gözlenen özellikler dönemin feodal manor çiftlikleriyle açık paralellikler gösterir (Christensen 1998).

Dolayısıyla Lejre'de 6./7. yüzyıldan başlayıp 14. yüzyıla gelen sürekli bir yerleşim örüntüsünün izini sürmek mümkündür; burası tamamen araştırılmamış olsa da birkaç genel eğilim ayırt etmek yine de mümkündür. Bu tepelik coğrafyada Demir Çağı ve Viking dönemine ait iki ya da muhtemelen üç yerleşimin konumu, buranın o dönem başka yerlerde gözlenenlere benzer büyük bir köy olması ihtimalini ortadan kaldırır. Genel yerleşim, çevreden görünebilecek şekilde yerleştirilmiş, etkileyici boyutlarda en az bir merkezi binadan oluşuyormuş gibi görünmektedir. *Mysselhøjgård*'da bu merkezi bina, halka şeklinde yerleştirilmiş başka binalarla çevrelenmiştir; bunların hepsinin de peş peşe birkaç inşa aşamasından geçtiği izlenebilir, bu yüzden de bu yerleşimin tamamı en az iki yüzyıl boyunca dikkat çekici bir istikrar gösterir. *Fredshøj*'ta daha önceki yerleşimde bu-

lunan toplantı salonu ve büyük taş yığını da dikkate alırsak, yaklaşık 500 yıl boyunca Lejre yerleşiminin kalıcı özellikleri olmuş gibi görünen iki çarpıcı unsurla karşılaşırız.

Toplantı salonu teriminin kullanılması, elbette ki bu binaların yüksek statülü bir çevre ve bir pagan kültüyle bağlantılı olduğu varsayımında bulunur (Olsen 1966). Geç Demir Çağı binalarıyla bağlantılı olarak ateş yüzünden çatlamış taşların görülmesi, kabul edilmiş bir olgudur, nötr bir terim olan *kogesten* ("pişirme taşı", su kaynatmak için) Danca standarttır. Norveç'te bu taşlar "kaynatma taşı" anlamında *bryggestein* olarak bilinir; bu terim tarihsel devirlerde bira yapımının bir parçası olarak su ısıtma amacıyla kullanıldıklarına atıfta bulunur. Lejre'de bu taşların muazzam sayısı, sıradan ev içi faaliyetlerinin yaratabileceklerini kat kat aşmaktadır; bu çokluk, büyük toplantı binalarıyla da bağlantılı olarak, yerleşim sakinlerinden daha fazla sayıda insanın katıldığı olaylarla ilişkili görülmelidir.

Piskopos Thietmar von Merseburg'un yazdığı Almanca bir kaynakta (1012-1018'de yazılmış *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*'da) Lejre'den *caput regni*, nüfusun dokuz yılda bir kış gündönümünde (yule) toplandığı, geniş ölçekli adak ritüelleri gerçekleştirdiği bir yer olarak bahsedilir. Toplantı salonları, taş yığınları ve Lejre yerleşimlerinde rastlanan büyük miktarda hayvan kalıntıları bu durumu yansıtıyor olabilir. Anıtsal mezar höyükleri ve gemi düzenlemeleri ışığında, arkeolojik açıdan Lejre'nin Germenik Demir Çağı ve Viking Çağında bir kraliyet ailesinin merkezi olduğu, aynı zamanda bir kült yeri işlevi de gördüğü savunulabilir. Din değiştirmenin gerçekleştiği ve Roskilde'nin haritada belirdiği 10. yüzyıl sonunda taş yığınlarının kesintiye uğraması, toplantı yerlerinin terk edilmesi bu yorumu güçlendirmektedir.

ROSKILDE

Roskilde'nin 10. yüzyıla ait görülmesinin dayandırıldığı başlıca argümanlardan birinin kaynağı olarak Harald Bluetooth'un (Mavidiş) 987'de burada gömüldüğüne ilişkin yazılı betimlemeler eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmuş, sonuçta bu olayın burada gerçekleşmesinin çok zor olduğu kanısına varılmıştır (Lund 1998). Benzer şekilde arkeolojik kalıntılar da kuruluş tarihinin 1000 yılından öncesine uzanmasını desteklemez, çünkü ortaçağ şehrinin sınırları dahilinde bulunan nesnelerin sadece birkaç tanesinin 10. yüzyıla ait olduğu söylenebilir. Yaklaşık 1022'ye ait İngilizce bir metin, şehrin belgesel kaynaklarda ilk kez belirdiği yer olarak gösterilebilir (Birkebæk 1992: 58). O tarihlere ait bulduğumuz ilk arkeolojik kanıtlar da Büyük Knut'un bastırdığı sikkelerdir. Kazılarda elde

edilen sonuçlar, dağınık bulgular ve kilise yerleşimi topografyası burada 11. yüzyılda hatırı sayılır bir bölgeye yayılmış kapsamlı bir yerleşim bulunduğunu göstermektedir.

Erken Ortaçağ'a ait Dan şehirlerinin birçoğu gibi Roskilde de bir fiyordun ucunda, denizcilik yapılabilir bir su yolu üzerine kurulmuştu, ama katedral (varsayalım ki) ve onunla bağlantılı kraliyet manoru sahilden 700 metre uzakta 40 metre yüksekliğinde bir tepeye inşa edilmişti. Bu bilgilere diğer erken kiliselerin yerini, fiyortta 11. yüzyıla ait bir yanaşma yerinde yapılan kazıları da eklersek, öyle görünüyor ki o dönemde şehir muhtemelen yarım kilometrekarelik bir alana yayılıyordu (Christensen 2000: 9-21 ve Ulriksen 2000: 145-98). Su yolları ve fiyortların bulunduğu, dikkat çekici derecede tepelik bu bölgede kiliseler ve onlara bitişik binalar arasında doğal sınırlar bulunuyordu; bu da Kuzey ve Batı Avrupa'da "11. yüzyıl tarımsal kent coğrafyası" denilen yerleşim tipini hatırlatan bir yerleşim örüntüsü izlenimi verir. Burası ancak 12. yüzyılda birleşerek bütünlüklü bir merkez oluşturmuş birkaç ayrı yerleşimden oluşur. Roskilde 12. yüzyıl ortasında şehir duvarlarıyla çevrildiğinde, katedral çevresinde gerçek bir yerleşim geliştiğinde eski "banliyöler" ve fiyort üzerindeki yanaşma yeriyle bağlantı da kesilmiştir.

Roskilde'nin konumunun arka planında, öyle görünüyor ki, mevcut bir ticaret merkezinin varlığı yoktur, ticaret şehrin ilk yıllarında önemli bir rol oynamış gibi de görünmemektedir. Roskilde birinci binyıl başında kurulmuş bir grup piskoposluk birimine aitti, kral ve kilisenin yeni iktidar yapısının iktidar merkezleri olarak buraya ihtiyacı vardı. Her şeyden de önemlisi, hükümranlık alanının ayrı bölgeleri arasında iyi iletişim hatları, kilise binalarının yerleşim coğrafyasında kelimenin tam anlamıyla görünür olması, Roskilde'nin konumunu belirlemiş gibi görünmektedir; doğal olarak buranın Lejre'deki eski merkeze yakınlığı da etkili olmuştur.

Daha önce gördüğümüz gibi Lejre, 10. yüzyıl sonuna kadar Demir Çağı ve Viking Çağında bir istikrar izlenimi verir. Burada ileri sürdüğümüz üzere, o sıralarda Hıristiyan öncesi kültle ilgili bazı unsurlar ortadan kaybolmuş, ama yerleşim manor çiftliği biçiminde ortaçağda devam etmiştir. Yerleşim terk edilmemiştir, ama yapılan kazılara dayanarak buranın bazı işlevlerinin yeni kurulmuş Roskilde'ye taşındığı söylenebilir. Bu anlamda pagan Lejre ve Hıristiyan Roskilde'den bahsetmek yerinde olur.

KAYNAKÇA

Andersen, S.W. (1995) "Lejre – skibssætninger, vikingegrave og Grydehøj", *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, (1993): 7-137.

Birkebæk, F. (1992) "Fra handelsplads til metropol. 950--1080", F. Birkebæk *vd. Roskilde bys historie – tiden indtil 1536*, Roskilde: Roskilde Museum Forlag.

Christensen, T. (1991) *Lejre – syn og sagn*, Roskilde: Roskilde Museum Forlag.

—— (1993) "Lejre beyond legend: the archaeological evidence", *Journal of Danish Archaeology*, 10: 163-85.

—— (1998) "Middelalder i Gl. Lejre", *Fra Amt og By. Historiske bidrag i anledning af Ernst Verwohlts 75 års dag 1. oktober 1998* (Historisk årbog fra Roskilde amt), Roskilde: Historisk Samfund for Roskilde amt.

—— (2000) "Civitas Roscald", T. Christensen ve M. Andersen (yay. haz.) *Civitas Roscald – fra byens begyndelsen*, Roskilde: Roskilde Museum Forlag.

—— (2001) "Lejre", *RGA* 18: 248-54.

—— (2004) "Fra hedenskab til kristendom i Lejre og Roskilde", N. Lund (yay. haz.) *Kristendommen i Danmark før 1050*, Roskilde: Roskilde Museum Forlag.

—— (2007) "A new round of excavations at Lejre (to 2005)", J. Niles, *Beowulf and Lejre* (Medieval and renaissance texts and studies 323), Tempe, Arizona: Arizona Centre for Medieval and Renaissance Studies.

Lund, N. (1998) *Harald Blåtands død – og hans begravelse i Roskilde?*, Roskilde: Roskilde Museum Forlag.

Olsen, O. (1966) *Hørg, Hov og Kirke Historiske arkæologiske vikingetidsstudier*, Kopenhag: Gad.

Skovgaard-Petersen, I. (1977) "Oldtid og vikingetid", A. E. Christensen ve M. Andersen *vd.* (yay. haz.) *Danmarks historie*, cilt 1: *Tiden indtil 1340*, Kopenhag: Gyldendal.

Thietmar von Merseburg, Chronik, W. Trillmich (çev. ve yay. haz.) (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters 9), Darmstadt: Wissenschaftlicher Buchgesellschaft 1974.

Ulriksen, J. (2000) "Vindeboder – Roskildes tidlige havnekvarter", T. Christensen ve M. Andersen (yay. haz.) *Civitas Roscald-fra byens begyndelsen*, Roskilde: Roskilde Museum Forlag.

Wilson, D. (1960) "Irsk-britisk import Lejre", *Nationalmuseets Arbejdsmark*: 36-7.

8 (5)

RİBE

Claus Feveile

Viking Çağı Ribe'si hakkındaki yazılı kaynaklar pek azdır (Skovgaard-Petersen 1981). Ribe ilk kez Frenk yıllıklarında 850'lerde, Dan Kralı Küçük Horik'in, Hamburg'daki piskoposluk merkezinden gelen misyoner Ansgar'a kilise yapılabilecek bir arazi ve burada daimi oturma izni vermesiyle birlikte geçer.

948'de Ingelheim'da düzenlenen sinodun katılımcıları arasında Ribeli Piskopos Leofdag'ın (*Liopdago Ripensis ecclesiae episcopo)* ismi de anılır. 965 ve 968'de Ribe'den bir piskoposluk yerleşimi olarak bahsedilir. Ribe son olarak Bremenli Adam'ın 1070'lerden kalma *Gesta*'sında karşımıza çıkar, şöyle betimlenmiştir: "Şehir okyanustan gelen, gemilerin Friesland'e ya da her halükârda İngiltere ya da Saksonyamıza doğru yol alabileceği bir nehirle çevrelenmiştir."

Antik Ribe'nin yerini bulma yönünde ilk kez 1950'lerde arkeolojik girişimlerde bulunulmuş, Ribe Nehri'nin güneybatı yakasında bugünkü katedralin çevresinde çalışmalar yürütülmüştür. Ne var ki buradaki katmanlar 11. yüzyıl sonundan geriye gitmiyordu. 1960'larda başka şeylerin yanı sıra şehrin yerini de bulmaya yönelik arkeolojik çalışmalar sonucu kazılar şehrin dışına, örneğin Ribe'nin 6-8 km güneybatısında kalan Dankirke ve Okholm'a yöneldi (Hansen 1990; Feveile 2001).

Ribe'deki arkeolojik araştırmalarda nihai atılım 1970'lerde Mogens Bencard'ın Ribe Nehri'nin kuzeydoğu yakasında birkaç yıl boyunca sürdürdüğü uzun kazı faaliyetleriyle geldi. Burada 8. yüzyıla ait bir inhümasyon mezarı, ayrıca pazar yeri kalıntıları bulundu. 1970-1976 kazıları hâlâ yayın aşamasındadır: Beş cilt yayımlanmıştır, biri de yayına hazırlanmaktadır (Bencard 1981, 1984; Bencard vd. 1990, 1991, 2004). 1984-2000 döneminde Ribe Nehri'nin kuzey ve doğu yakalarında yirmiyi aşkın kazı yapılmıştır. Çok sayıda ara sonuç ve araştırma peş peşe yayımlanmış (Frandsen ve Jensen 1988a ve b, 1990; Feveile 1994; Feveile vd. 1992, 1999; Feveile ve Jensen 2000), 1984-2000 dönemindeki kazıların sonuçlarını ele alan daha kapsamlı yeni bir dizi, *Ribe Studier* üzerinde çalışmalara başlanmıştır.

Ribe'nin en eski kısımları Ribe Nehri'nin kuzey ve doğu yakalarında bulunmaktadır. 11. yüzyılın sonundan itibaren şehir merkezi nehrin güneybatı yakasında yerleşik olmuştur. Nehrin kuzeydoğusunda toprak kuru ve kumludur, güneybatı ise birbirlerinden otlaklar ve sazlıklarla ayrılan birkaç küçük kum adacığına bölünmüştür. Kuzeydoğu yakası büyük ölçüde düzdür, deniz seviyesinin 3-4 metre üstündedir, ama birkaç yerde deniz seviyesinin 6 metre kadar üstüne çıkar.

Son dönemdeki jeolojik araştırmalar yaklaşık 6000 metrekareye yayılan bir alanda, karbon 14 tarih belirleme yöntemine göre hemen hemen İsa'nın doğduğu tarihe ait, çekilen kumlarla oluşmuş bir tabaka tespit etmiştir; bu tabaka, oluk izlerinin görüldüğü sabanla işlenmiş bir tabakayı örtmektedir (Dalsgaard 2006; Aaby 2006). Buna bağlı olarak pazar yeri insan elinden çıkmış olmayan bir kum tabakasının üstünde (daha önce de betimlediğimiz üzere) birkaç yüzyıllık doğal bir kum katmanının üzerine inşa edilmiştir (Jensen 1991; Feveile 1994). Nehrin 8 ve 12. yüzyıllar arasındaki yatağı kesin olarak bilinmemektedir.

Nehir boyunca yaklaşık 200 metre uzunluğunda ve 80 metre genişliğinde bir alanda derinliği yaklaşık 2 metreyi bulan sağlam kültür katmanları araştırılmıştır. Atölye zeminleri, şömineler, atık katmanları vesaireden oluşan bu katmanlar on binlerce arkeolojik nesne içerir; kapsamlı bir zanaat üretiminin (boncuk yapımcısı, bronz dökümcüsü, kehribar cilacısı, tarak üreticisi, ayakkabıcı, çömlekçi) yanı sıra ithalat ve ticareti (zanaatkârlar için hammadde, Frenk seramikleri ve oluklu cam gibi hazır mallar, volkanik bazalt, İskandinav sabun taşı, kayrak bileği taşları, balina kemikleri ve Ortadoğu'dan cam boncuklar) belgeler. 704-710 dönemine tarihlenebilecek en eski kültürel katmanlar, nasıl düzenlendiği kesin olarak bilinmeyen pazar yeri faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Birkaç yılı bulan nispeten daha kısa bir süre sonra pazar yeri nehri dik kesen, yaklaşık 6-8 metre genişliğinde, muhtemelen yaklaşık 20-30 metre uzunluğunda arsa dizileri halinde düzenlenmiştir. Toplamda muhtemelen 40-50 arsa bulunuyordu. Arsalar birbirinden sığ, dar hendeklerle ayrılmıştır, bazı yerlerde hendeklerin kenarında bugüne ulaşmış kafes işleri görülür. Temel yapı sonraki yaklaşık 150 yıl boyunca değişmeden korunmuştur, sadece arsaların sınırlarında ufak değişiklikler yapılmıştır. Neresinden bakılırsa bakılsın yaklaşık 770-780'e kadar pazar yeri mevsimlik kullanılmıştır. Dolayısıyla arsalarda hiçbir konut inşasına rastlanmamış, sadece birkaç çukur ev, kuyular ve korunak olduğu anlaşılan şeyler bulunmuştur. Ne var ki en geç 770-780'den itibaren bu durumda değişiklikler gözlenir, bu tarihlerde arsalar üzerinde binalar bulunduğunu gösteren izlere rastlanmıştır. Ribe'deki kazılarda bugüne kadar bu evlerin şekilleri ve boyut-

larına ilişkin bir cevaba ulaşılamamıştır, fakat İskandinavya'da Hedeby, Birka ve Kaupang gibi o döneme ait başka pazar yerlerinden bilinenlere benzer yapılarla uğraştığımızı varsayabiliriz. Katmanların gelişmesi, bilinmeyen nedenlerle 9. yüzyılın ortası ya da ikinci yarısında durmuştur. Pazar yerinde sonraki tarihlere ait bulgular, yüksek ortaçağa, 12 ve 13. yüzyıla ait binaların izleri ve daha sonraki yıllara ait direk çukurları, çukurlar vs'dir.

Nehrin 8-9. yüzyıllardaki yatağı kesin olarak bilinmemektedir, bu nedenle liman bölgesinin görünümünü araştırmak için hiçbir arkeolojik araştırma yapılmamıştır.

Arsaların bulunduğu alanın ardında, birçok küçük ve büyük ölçekli kazıda çukur evler, direkli evler, kuyular, çitler ve yol sistemleri biçiminde çeşitli yerleşim izlerine rastlanmıştır. Dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta da, pazar yeri alanı dışında korunan kültür katmanlarının bahsetmeye değer olmadığıdır. Buna bağlı olarak, sadece yere gömülü özelliklerin korunmuş olduğu, yaygın deyişle yüzey ya da alan kazılarıyla uğraşıyoruz. En iyi belgelenmiş özellikler arasında 8. yüzyılın ikinci yarısına ve 9. yüzyıl başına ait bazı direkli evler yer alır. Bunlar Jutland'da o döneme ait kırsal yerleşimlerden bilinenlerle aynı şekil ve boyuttadır. Ne var ki kazılan bölgenin çapı o kadar küçüktür ki yerleşimin nasıl düzenlendiğine ilişkin açık bir kanıt mevcut değildir: Üzerinde çiftlik benzeri bir yapı mı bulunuyordu, yoksa şehre benzer daha yoğun bir yapılaşma mı vardı, bilmiyoruz. Yerleşimde bulunan malzemeler, pazar yeriyle bir bağlantı olduğunu açıkça gösterir, zira atölye arsalarının bulunduğu alanın dışındaki kazıların çoğunda belli bir ölçüde zanaat üretimi ve ticaret izlerine de rastlanmıştır.

Ne var ki, 8. yüzyılın ilk yarısında daimi yerleşim olduğunu gösteren kesin bir bulguya rastlanmamış olmasına rağmen, henüz tarihi belirlenmemiş çok sayıda yerleşim izi arasında böyle bir bulguya rastlama olasılığı bulunduğunu vurgulamamız gerekir. 10 ve 11. yüzyıla ait sadece tek tük birkaç nesne bulunduğunu, ev ya da kuyu vs biçiminde gerçek yapılara hiçbir şekilde rastlanmadığını da ayrıca belirtmek gerekir. Ribe hakkında 10 ve 11. yüzyıllardan kalan az sayıda yazılı kaynak bulunmasına rağmen, arkeolojik bir bakış açısıyla, şehrin ya ortadan kaybolduğunu ya da en azından bu iki yüzyıl içinde hatırı sayılır ölçüde küçüldüğünü savunmak gerekir (Feveile 2006c: 84 ve devamı).

8 ve 11. yüzyıllar arası döneme ait yaklaşık kırk yedi mezar araştırılmıştır (Şekil 8.5.1). Bunların hepsi de yerleşimin doğusu ve kuzeyine uzanan geniş bir sınır bölgesinde bulunmaktadır. Mezarlar beş ayrı kazıda araştırılmıştır, ama aslında tek bir büyük mezarlığın ya da birkaç geniş

mezarlığın bir parçası olduklarına kuşku yoktur. Mezarların çoğunluğunun (o tarihlerde yaklaşık otuz üç tanesinin) 8 ve 9. yüzyıllara ait olduğu söylenebilir. İki mezar dışında (bunlar çocukların gömülü olduğu inhümasyon mezarlarıdır) hepsi de az donanımlı kremasyon mezarlarıdır. Çoğunda gömü armağanları bulunmaz, bazılarında cam boncuklar, demir eşyalar vs biçiminde az sayıda gömü armağanına rastlanmıştır. 8. yüzyıla ait bir kremasyon mezarında, binicilik takımlarına ait parçalara rastlanmıştır. 9. yüzyıla ait başka bir mezarda da sırlı gümüşten bir Frenk kılıcı kabzası bulunmuştur. On dört tane inhümasyon mezarının da 10 ve 11. yüzyıllara ait olduğu söylenebilir.

9. yüzyıl başında Ribe'nin etrafına yaklaşık 2 metre genişliğinde, 1 metre derinliğinde bir hendek kazılmıştır (A). Yapılan birkaç kazıda bu hendeğin iç kısımdaki gelişmiş bölgeyle, dış kısımdaki gelişmemiş bölge ya da mezarlık arasındaki sınırı oluşturduğu açıkça görülmüştür (Şekil 8.5.1). Hendek A o kadar zayıftır ki tahkim amacıyla yapılmış olamaz. Aksine bu hendek sembolik bir nitelik taşıyor, sadece şehir sınırlarını gösteriyordu. Yaklaşık 12 hektarlık bir alanı belirleyen hendek doğuya doğru gayet iyi tanımlanmıştır, kuzeye ve muhtemelen batıya doğru izlediği yolsa bilinmemektedir. Buna bağlı olarak, hendeğin bir yarım daire oluşturarak Ribe Nehri'ne doğru mu döndüğü, yoksa pazar yerinin kuzeyinde bulunan alçaktaki ıslak bölgede mi kaldığı bilinmemektedir. 9. yüzyılın ikinci yarısında ya da muhtemelen en geç 10. yüzyıl başında şehir hen-

Şekil 8.5.1 Ribe şehrinin planı, ilk dönem Viking kısımlar (gölgeli bölge) nehrin doğusunda kalır.

değinin yerini, az çok aynı yerde 6-7 metre genişliğinde ve 1 metre derinliğinde, iç kısımda yatak işaretleri gösteren düz tabanlı bir hendek (B) almıştır. 11. yüzyılın ikinci yarısında şehir Ribe Nehri'nin her iki yakasında da yeniden kurulmuştur. Şehir bu dönemde artık kuzey tarafında, hendek B'nin doğusunda kalan bölgeyi de kapsıyordu. Burada yaklaşık 10-12 metre genişliğinde, 2 metre derinliğinde yatağı olan bir hendek, hendek C inşa edilmiştir. Bu yerleştirmenin muhtemelen Ribe Nehri'nin güney yakasındaki diğer tahkimatla bağlantılı görülmesi gerekir.

Pazar yerindeki ilk kazılardan itibaren, düzenli aralıklarla sikkeler bulunmuştur, dolayısıyla bugün Ribe'de 204 sikkenin varlığı bilinmektedir (Bendixen 1981, 1994; Feveile 2006b, 2008). Bunların dağınık, birbirinden ayrı olduğu, ticaretle bağlantılı olarak dağıldığı görülmüştür. En baskın tip "Wodan/Canavar"dır (%85), bunu "Porcupine" (%11), "Continental Runic" (%2), ayrıca hepsi tek bir kopya halinde birkaç tip daha izler. Sikkeler sadece 8. yüzyıla ait araya girmiş katmanlarda bulunmamıştır, bu tip sikkelerin dağılımı (dolayısıyla da dolaşımı) 9. yüzyıl başına kadar devam eder. İngiliz nümizmatik uzmanı M. Metcalf, "Wodan/Canavar" tipi sikkelerin Ribe ya da güneybatı Danimarka'da döküldüğü kanısındayken (Metcalf 1993), diğer araştırmacılar bunların yaklaşık 755 öncesi Frizya bölgesinde bir yerlerde döküldüğünü düşünmektedir.

KAYNAKÇA

Aaby, B. (2006) "Pollenanalyser fra markedspladsen i Ribe, ASR 9 Posthuset og ASR 951 Plejehjemmet Riberhus", C. Feveile (yay. haz.) (2006a).

Bencard, M. (1978) "Wikingerzeitliches Handwerk in Ribe. Eine übersicht", *Acta Archaeologica*, 49: 113-38.

—— (yay. haz.) (1981) *Ribe Excavations 1970–76*, cilt 1, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

—— (yay. haz.) (1984) *Ribe Excavations 1970–76*, cilt 2, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

—— (1990) "The stratigraphy and dating of 8th century Ribe", *Journal of Danish Archaeology*, 7: 225-8.

Bencard, M., Jørgensen, L.B. ve Madsen, H.B. (1990) *Ribe Excavations 1970–76*, cilt 4, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

—— (1991) *Ribe Excavations 1970–76*, cilt 3, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

Bencard, M., Rasmussen, A.K. ve Madsen, H.B. (2004) *Ribe Excavations 1970–76*, cilt 5, Esbjerg: Jutland Archaeological Society.

Bendixen, K. (1981) "Sceattas and other coin finds", M. Bencard (yay. haz.) (1981).

—— (1994) "The coins from the oldest Ribe (excavations 1985 and 1986, 'RibeII')", *Nordisk Numismatisk* Årsskrift (1989–90): 27-43.

Dalsgaard, K. (2006) "Flygesandsaflejringer ved Ribe", C. Feveile (yay. haz.) (2006a).

Feveile, C. (1994) "The latest news from Viking Age Ribe: archaeological excavations 1993", B. Ambrosiani ve H. Clarke (yay. haz.) *Developments Around the Bal-*

tic and the North Sea in the Viking Age (The Twelfth Viking Congress; Birka Studies 3), Stockholm: Birka Project.

—— (2001) "Okholm – en plads med håndværksspor og grubehuse fra 8.–9. århundrede", *By, marsk og geest*, 13: 5-32.

—— (yay. haz.) (2006a) *Ribe Studier. Det oeldste Ribe. Udgravninger på nordsiden af Ribe Å 1984–2000*, ciltler 1:1–1:2, Århus: Jysk Arkæologisk Selskab.

—— (2006b) "Mønterne fra det ældste Ribe", C. Feveile (yay. haz.) (2006a), cilt 1:1.

—— (2006c) "Ribe on the north side of the river, 8th–12th century – overview and interpretation", C. Feveile (yay. haz.) (2006a), cilt 1:1.

—— (2008) "Series X and Coin Circulation in Ribe", T. Abramson (yay. haz.) *Studies in Early Medieval Coinage*, cilt 1: *Two decades of discovery*, Woodbridge: The Boydell Press.

Feveile, C. ve Jensen, S. (2000) "Ribe in the 8th and 9th century: a contribution to the chronology in northwestern Europe", *Acta Archaeologica*, 71: 9-24.

Feveile, C., Jensen, S. ve Rasmussen, K.L. (1999) "Produktion af drejet keramik i sen yngre germansk jernalder. Proviniensbestemmelse ved hjælp af magnetisk susceptibilitet og termoluminiscens", *Kuml*, (1997-8): 143-59.

Feveile, C., Ljungberg, K. ve Jensen, S. (1992) "Endlich gefunden: Ansgars Ribe. Ein bericht über die Ausgrabung 1989 in der Rosenalle in Ribe", *Offa*, 47: 209-33.

Frandsen, L.B. ve Jensen, S. (1988a) "Hvor lå vikingetiden", *Kuml* (1986): 21-36.

—— (1988b) "Pre-Viking and early Viking Age Ribe: excavations at Nicolojgade 8, 1985–86", *Journal of Danish Archaeology*, 6: 175-89.

—— (1990) "The dating of Ribe's earliest culture layers", *Journal of Danish Archaeology*, 7: 228-31.

Hansen, H.J. (1990) "Dankirke. Jernalderboplads og rigdomscenter. Oversigt over udgravningerne 1965–70", *Kuml* (1988-9): 201-48.

Jensen, S. (1991) *The Vikings of Ribe*, Ribe: Den Antikvariske samling.

Malmer, B. (2002) "Münzprägung und frühe Stadtbildung in Nordeuropa", K. Brandt, M. Müller-Wille ve C. Radtke (yay. haz.) *Haithabu und die frühe Standtentwicklung im nördlichen Europa*, Neumünster: Wachholtz.

Metcalf, M. (1993) *Thrymsas and Sceattas in the Ashmolean Museum Oxford*, cilt 2 (Royal

Numismatic Society. Special publications 27B), Londra: Royal Numismatic Society and Ashmolean Museum.

Skovgaard-Petersen, I. (1981) "The written sources", M. Bencard (yay. haz.) (1981).

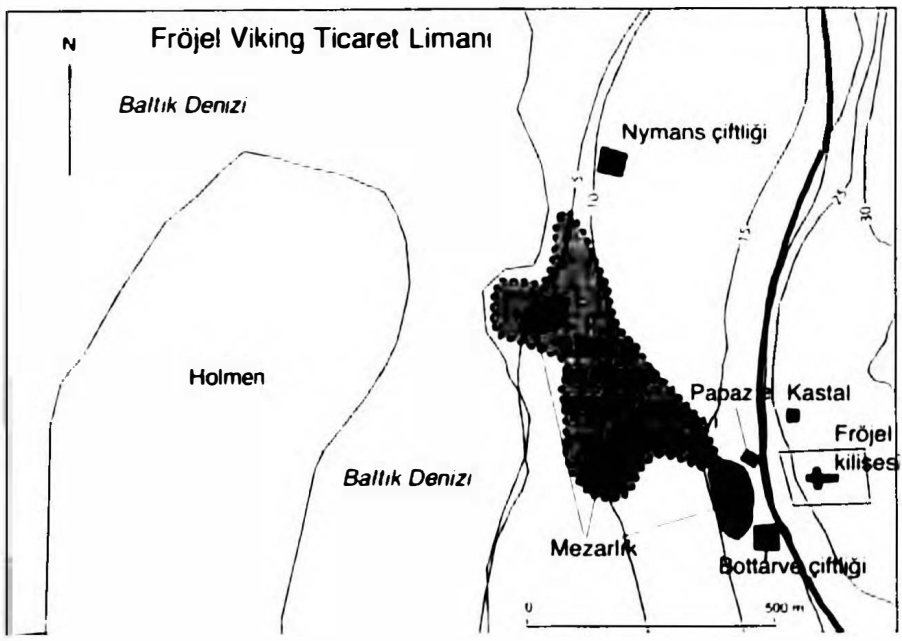
8 (6)

'RIDANÆS': GOTLAND, FRÖJEL'DE BİR VİKİNG ÇAĞI TİCARET LİMANI

Dan Carlsson

Viking Çağı emporyumu "Ridanæs" o dönemde Gotland'daki en büyük ve en önemli limanlardan biriydi, Fröjel kilisesiyle bugünkü sahil şeridi arasında bulunuyordu (Şekil 8.6.1). İlk mezarlara ait birçok iz ve birkaç mezarlığın bulunduğu 10 hektarlık bir bölgeden bahsediyoruz. Birkaç yıl boyunca gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda, 6. yüzyıl sonundan yaklaşık 1180'e kadar kullanılan bir liman, bir ticaret ve üretim merkezi ortaya çıkarılmıştır.

Limandaki faaliyetler 11. yüzyılda ve 12. yüzyılın ilk yarısında zirveye çıkmış, ama daha ılımlı bir düzeyde 7. yüzyıla (bugünkü sahil şeridine yerleştiği tarihlere) kadar devam etmişti. Şimdilerde, bir zamanlar burada gerçekleştirilen faaliyetlerin gözle görülür hiçbir emaresine rastlanmaz. Yine de bölge kilisesinin konumu, yanında bir savunma kulesi/deposunun

Şekil 8.6.1 Gotland'da Fröjel'deki Viking Çağı limanı "Ridanæs."

varlığı, bölgede Viking Çağına ait çok sayıda eski esere rastlanmış olması, erken ortaçağa ait önemli bir ticaret merkeziyle ilgilendiğimizin kanıtlarıdır. Eski haritalarda görülebilecek olan *Ridanäs* ismi limanın bulunduğu yeri gösterir.

Geç Demir Çağı/Erken Ortaçağ'da limanın bulunduğu yer, Gotland anakarasını açıktaki bir adadan ayıran bir boğazın yakınındaydı. Güçlü rüzgârlardan gayet iyi korunan bu eski boğaz, sahilin yanındaki kilise ve bölgede çok sayıda dağınık buluntunun varlığı da bölgenin tarihinde daha önceki bir dönemde burada bir liman olabileceğine inanmamıza yol açan sebeplerdir. Kapsamlı bir fosfat haritalandırma sayesinde, boğazın doğu kıyısıyla doğrudan temasta bulunan geniş bir bölgede fosfat düzeyinin çok yüksek olduğu gösterilmiştir. Bu da eski sahil şeridi boyunca geniş bir yerleşim olduğunun açık bir işaretidir.

KAZILAR

Burada yürütülen ve hâlâ devam etmekte olan kazılar Demir Çağının son dönemleri ve Erken Ortaçağ'da insani faaliyetlere dair açık kanıtlar sunmuştur (Carlsson 1999). Kazılarda yerleşim izleri, ilk mezarlıklar, ticaret ve imalatla bağlantılı çok sayıda eski eser ortaya çıkarılmıştır. Direk çukuru dizileri ve taş kalıntıların belirttiği yerleşim eski sahil şeridinden okul binasına ve öğretmen evine uzanan bütün bölgeyi kapsar. Öyle görünüyor ki burada Birka, Hedeby, Wolin ve Ribe'yle belirgin paralellikler gösteren kentsel bir cemaat yaşamıştır. Yerleşim düzenli bir örüntüyle kurulmuş, caddeler ve ara sokaklar simetrik ve sıralı evler halinde düzenlenmiştir. Burada erken dönem kentleşmeyle uğraştığımız açıktır.

Toplam 1500 metrekarelik bir alan arkeolojik olarak araştırılmıştır. Bu satırların yazıldığı tarihe kadar kazılarda yaklaşık 35.000 nesne gün ışığına çıkarılmış, ayrıca çok büyük miktarda hayvan kemiği, yanmış kil, cüruf, çakmaktaşı ve odun kömürü bulunmuştu. Buluntular burada yoğun bir ticaret ve sanayi faaliyeti gerçekleştiğinin açık kanıtıdır. İthaller olmuştur, örneğin Kuzey Atlantik'ten denizaygırı dişi, Arap yarımadası ve Karadeniz çevresindeki bölgeden akik, kristal taşlar ve ametist, İtalya'dan cam hammaddesi (cam boncuk yapımı için) ve ya İsveç anakarasından ya da Estonya'da Saaremaa adasından demir gelmiştir.

Bulunan nesnelerin birçoğu Viking Çağındaki ticaret ve temas rotalarını açıkça ortaya koyar. Bu nesneler arasında Ukrayna'da Kiev'den bir Paskalya yumurtası, İsveç anakarasından kolları eşit uzunlukta bir broş, Finlandiya'dan oval bir broş, Halifelik, Almanya, İngiltere ve Danimarka'dan 150'yi aşkın sikke vardır. Sikkelerin çoğu Germendir ve 11. yüzyıl başında basılmıştır.

Yerleşim alanının yanında en az üç tane mezarlık bulunur. Keşfedilmeyi bekleyen daha fazla sayıda mezarlık olması ihtimali bir kenara bırakılamaz, çünkü keşfedilmiş mezarlar yüzeyin epeyce altındadır ve görünür değildir. Toprağın sabanla sürülmesi, yüzeyin yaklaşık bir metre altında olduklarından birçok mezara dokunmamıştır.

MEZARLIKLAR

En eski mezar bölgenin kuzey kısmında bulunur, limandan sonraki tarihlere ait yerleşim katmanlarıyla neredeyse tamamen örtülmüştür. Hem inhümasyon hem kremasyon mezarlarıyla karşılaşırız; mezarlık 7. yüzyıl sonrası döneme aittir ve 10. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Mezarların çoğu, özellikle de kadınlara ait olanlar eşyalarla doludur. Bu mezarlarda genellikle Gotland tarzı mücevherat bulunmuştur. Mezarlık eşyaları, buraya gömülen insanların çoğunun Gotland yerlileri olduğunu düşündürür, ama erkek nüfus üzerindeki yeni DNA araştırmaları doğuyla yoğun temaslar olduğunu açıkça gösterir. Öyle görünüyor ki erkek nüfusun (ya da atalarının) %40'ı Doğu Avrupa, yani bugünkü Baltık Devletleri ve Rusya kökenliydi.

Şehrin güney bölgesinin eteklerinde, 11. yüzyıla ait olduğu tespit edilebilmiş ikinci bir mezarlık bulunmuştur. Buraya gömülenlerin hemen hepsi erkektir. Birkaçı baltalar, mızrak başları gibi silahlarla gömülmüştür. Mezarların biri bir oda mezar olarak tanımlanabilir; burada gömülü adam zeminde ahşap çerçeveli bir çukura yerleştirilmiş, çukur daha sonra bir kereste katmanıyla daha kapatılmıştır. Bu mezarlıktaki mezarlardan birinde bronz bir kâsenin birkaç parçası bulunmuştur. Kâse Gotland'ın güneyinde büyük Barshalder mezarlığındaki mezarlarda bulunan çok sayıda kâseyle aynı tiptedir.

Üçüncü mezarlık (bir Hıristiyan mezarlığı) okul binası ve öğretmen evinin aşağı kısmında, limanın bulunduğu yerin hemen doğusunda kalıyordu (Carlsson 2000). 1998'de burada kazılar yürütülmüş, sonuçta sadece çocuklar ve kadınlara ait kırk üç iskelet keşfedilmiştir. Ölüler takılarıyla gömülmüştür, takıların da çoğu boncuktur, ama aralarında hayvan kafalı broşlar, dekoratif broşlar, çift taraflı bir tarak, Kral Hazırlıksız Æthelred için basılmış (hemen hemen MS 1000'e ait) bir İngiliz sikkesi şeklinde bir pandantif de bulunuyordu. Mezarların üçü çocuklara aittir. Ayrıca bir kadın iskeletiyle birlikte bir çocuk iskeleti de bulunmuştur. Bir tek istisnayla ölüler, başları batıya bakacak şekilde doğu-batı yönünde sırt üstü yatırılmışlardır. Diğerleri gibi doğu-batı yönünde yatırılmış, ama ters çevrilmiştir, yani kafası doğuya bakan kadın istisnadır. Mezarlığın hangi tarihe ait olduğunun tespit edilmesi çalışmaları, ağırlıklı olarak

kazılarda çıkarılan bulgulara dayanır. Nesnelerin şekilleri ve mücevherat tarzından anlaşıldığı kadarıyla mezarlık 11. yüzyıl başından, daha kesin bir tarih vermek gerekirse muhtemelen MS 1000'den itibaren kullanımda olmuştur. Mezarlığın ne kadar kullanıldığı bilinmiyor, fakat yarın üstüne yeni kilisenin inşa edildiği tarihe kadar kullanıldığı varsayılabilir. Sanat tarihçilerine göre kilise yaklaşık 1160'ta inşa edilmiştir.

RAHİP EVİ

Kazılar sırasında yukarıda bahsettiğimiz erken Hıristiyan mezarlığının hemen batısında kalan rahip evinin kalıntıları da ortaya çıkarılmıştır. Ev taştan yapılmıştır, iki odası ve bir metre kalınlığında duvarları vardır. Bina yüzeyden görünebilir değildir, tümüyle şans eseri keşfedilmiştir. Binanın ön odasının zemininden taş bir merdivenle düzgün yapılı bir mahzene inilmektedir. Mahzene açılan taş kesim pencereler bir toprak tabakasının altında korunmuştur. Buzlu camdan pencere kalıntıları da burada keşfedilen en dikkat çekici buluntular arasında yer almaktadır. Parçalardan birinin üzerine *Pethrus* ismi boyanmıştır.

Öyle görünüyor ki bina 13. yüzyıldan 17. yüzyıl başına kadar kullanılmıştır, bu tarihlerde yıkılmış olsa gerektir. Yazılı kaynaklardan Fröjel'in 16. yüzyıl sonrasında Klinte kilise bölgesine bağlı bir şapel haline geldiği bilinir. Fröjel'deki papaz evinin terk edilmesinin nedeni bu olabilir.

RIDANÆS VE YERLEŞİMİ

Her şey dikkate alındığında, Fröjel'deki liman ve ticaret merkezinin 7. yüzyılda, hatta belki de 6. yüzyıl sonunda kurulduğu, yüksek Ortaçağ'a kadar sürekli kullanımda olduğu gösterilebilir. Yerleşimin geniş bir alana yayılması, kültürel katmanların sayısı ve burada bulunan çok sayıda eski eser bu yerin önemli olduğunu gösterir. Tarak, boncuk, mücevherat ve diğer gündelik nesneler yoğun olarak üretilmiştir. Bulunan çok sayıda çivi ve perçin burada gemi yapım ve onarım faaliyetleri yürütüldüğünü açıkça göstermektedir. Bulunan nesneler ayrıca dış dünyayla temaslar olduğunu, Fröjel'in de Baltık'taki erken ortaçağ emporyumları arasında sayılabileceğini ortaya koymaktadır.

Ana faaliyet dönemi, sikkelerin de gösterdiği üzere, 11. yüzyıl olmuştur. 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren limandaki faaliyet gerilemiş, 1180 civarında bu yer terk edilmiştir. Bunun sebeplerinden biri deniz seviyesinin çekilmesidir ki, bu da boğazın, gemilerin limana girmesini engelleyecek kadar sığlaştığı anlamına gelmektedir.

Göründüğü kadarıyla Bottarve'deki çiftlik Fröjel'deki Viking Çağı limanının gelişiminde büyük bir rol oynamıştır. Şimdiki kilisenin yakınında,

limanın doğruca üstünde bulunan çiftlik ortaçağ ve erken modern dönemde, limanın içinde ve bitişiğinde kalan arazinin çoğuna sahipti. Haritalar 1700 öncesinde Bottarve çiftliğinin bugün olduğundan biraz daha kuzeyde bulunduğunu göstermektedir.

Kilisenin fiziksel konumu, okul ve öğretmen evinin bulunduğu arazideki mezarlıkta ve papaz evinde yapılan kazılar, Bottarve çiftliği ile kilise arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu işaret etmektedir. Başka bir deyişle Fröjel'deki ilk kilisenin, bugün varolan kilise gibi Bottarve'ye ait arazi üzerine inşa edildiğini gösteren çok şey mevcuttur. Çiftlik ile Viking Çağında onun hemen batısına doğru gelişen liman arasında doğrudan bir bağlantı olması da muhtemeldir.

Çiftlik, liman ve kilise arasında çiftlik ve sahiplerinden kaynaklanan güçlü bir işlevsel bağlantı tespit edilebilir. Öyle görünüyor ki Bottarve'deki çiftliğin sahibi mezarlığı yaptırmış, muhtemelen mülkü üzerinde bulunan uzun tahta parçalarından yapılmış kiliseyi inşa ettirmiştir. Fröjel'deki bu ilk kilisenin bir tür misyoner kilisesi olduğu görüşünü haklı çıkaracak her tür kanıt mevcuttur. Bir toprak sahibinin girişimde bulunup bölgedeki ilk kiliselerden birini yaptırdığı söylenebilir. Bugünkü kilise o ilk kilisenin bütün kilise bölgesine hizmet eden halefi olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

Carlsson, D. (1999) *"Ridanäs": vikingahamnen i Fröjel* (ArkeoDok. Skrifter 2), Visby: ArkeoDok.

—— (2000) *Gård, hamn och kyrka. En vikingatida kyrkogård i Fröjel* (CCC-papers 4), Visby:

Centrum för Östersjöstudier, University College Gotland.

8 (7)

SEBBERSUND

Jens N. Nielsen

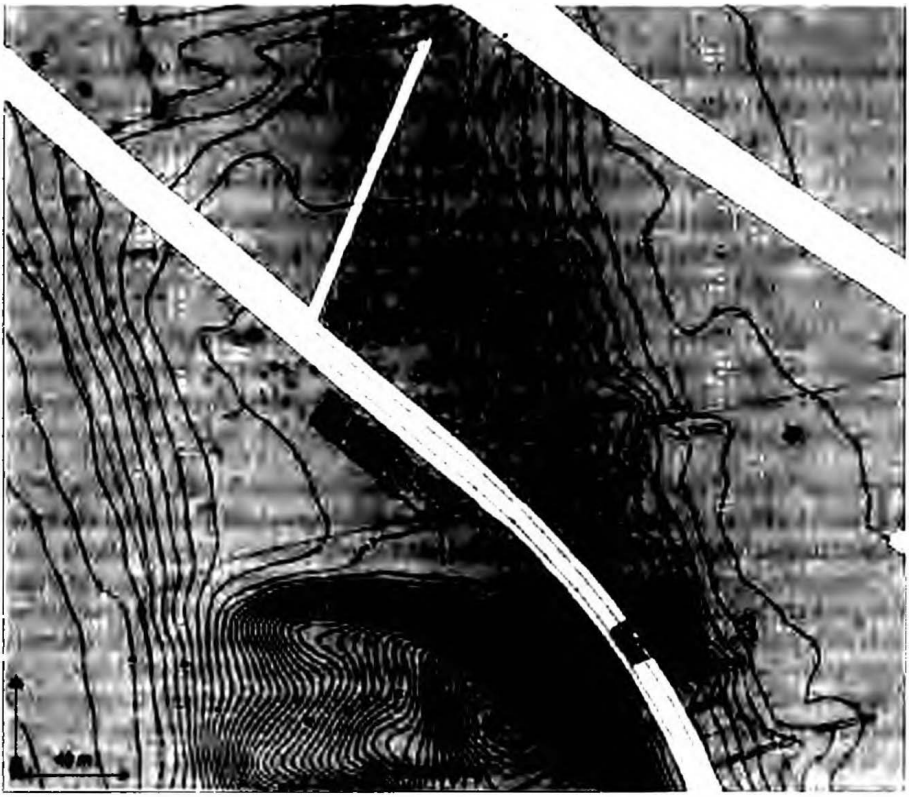
Metal detektörlerin kullanılması sayesinde Limfjord'un doğu kesiminde özel bir nitelik gösteren Geç Demir Çağına ve erken ortaçağa ait birçok yerleşim keşfedilmiştir. Bu yerleşimlerden biri de Nibe yakınlarında Sebbersund'dur.

Sebbersund yerleşimi fiyordun sahil kesiminde, bir kısmı "Skt Nikolaj Bjerg" (St. Nicholas Dağı) olarak bilinen dar, kumluk bir burunda kurulmuştur. Bölge demir atma, yerel ve uzak mesafelere nakliyat gibi denizcilik faaliyetleri açısından idealdir. 1990'larda ve 2002'de burada kazılar gerçekleştirilmiştir (Birkedahl ve Johansen 1993: 3-8; 1995: 160-4; 2000: 25-33; Birkedahl 2000: 140 ve devamı; Christensen ve Johansen 1992: 199-229; Nielsen 2002: 6-27).

BİR TİCARET VE ÜRETİM MERKEZİ

Skt. Nikolaj Bjerg'in kuzey kısmında yaklaşık 70 tane çukur ev kazılmıştır (Şekil 8.7.1). Mısır tarlalarındaki işaretler toplam sayının hatırı sayılır derecede fazla olduğunu, muhtemelen 300'e yaklaştığını göstermektedir. Bir bölgede yoğunlaşmış, üst üste binmiş çukur ev kalıntıları, bir çukur ev kullanılmamaya başladığında genellikle aynı yerde yeni bir tanesinin kullanıma açıldığını düşündürmektedir. Sınırlı sayıda kazı gerçekleştirildiğinden, çukur ev bölgesinin yapısına ilişkin daha kesin bir değerlendirmede bulunmak mümkün değildir. Çukur evler arasında bulunmuş direk çukurları ve başka dolgu malzemeleri de uzun evler gibi yapılarla ilgili sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmamaktadır.

Çukur evlerin yarısında bulunan dokuma tezgâhı ağırlıkları ve iğ sarmalları tekstil üretiminin önemini gösterir. Bulguların geri kalan kısmı, çukur evlerin içini dolduran malzemelerden çıkmıştır. Bunlar toprak çömlek, sabuntaşından alet parçaları, cam boncuklar, kayrak bileği taşları, kemik ve boynuzdan yapılmış çok sayıda tarak, evcil hayvan kemikleri ve kabuklardır. Demir yılanbalığı zıpkınlarından çok sayıda diş ve balık kemikleri, burnu çevreleyen sığ sularda balıkçılık yapıldığını gösterir.

Şekil 8.7.1: Skt. Nikolaj Bjerg'de kazılan bölgelerin planı. (1) Çukur evler, (2) Atölye faaliyetleri, (3) Ahşap kilise, (4) Taş kilise.

Skt. Nikolaj Bjerg'in kuzeydoğusunda bulunan direk çukurları ve çukurlar, evler ya da başka inşaatların kalıntıları olarak tanımlanamaz. Çukurların birkaçında ateşe maruz kalmış taşlar ve büyük miktarda çakmak taşı, ayrıca demircilik faaliyetlerine ait odun kömürü ve cüruf bulunuyordu. Çakmaktaşı muhtemelen kaynak yapmakta kullanılıyordu. Demir ölçekler ve ocak kalıntıları, demir işçiliğinin bu yerleşimde önemli bir faaliyet olduğunu gösterir. Bronz, gümüş ve altın zanaatlerinin izlerine de rastlanmıştır.

Bahsedilen iki bölgeyle ilgili araştırma sonuçları üretimin önemini, tekstil ve demir imalatının muhtemelen başlıca zanaatlar olduğunu gösterir. Ağırlıklar burada ticaretin de gerçekleştiğini işaret eder. Bu faaliyetler 700 yılı civarında başlamış, 12. yüzyıl başına kadar devam etmiş gibi görünmektedir (Christensen ve Johansen 1992: 211 ve devamı).

Burunda kurulmuş olması mümkün daimi bir yerleşimin boyutları sınırlı olsa gerekti. Sebbersund muhtemelen mevsimlik bir yerleşimdi, yerel nüfusun yanı sıra Norveç ve Britanya adaları gibi uzak bölgelerden de insanları kendisine çekiyordu.

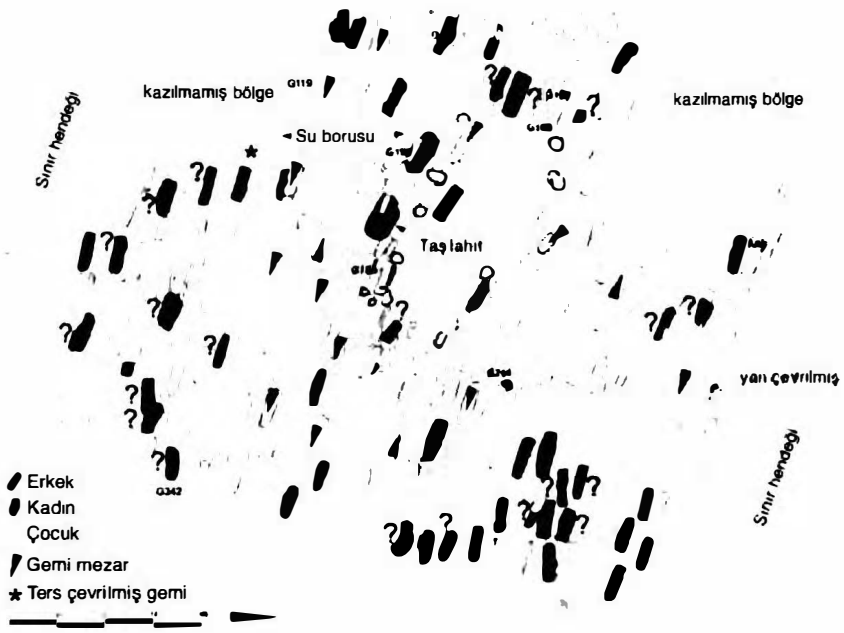
AHŞAP KİLİSE

Atölye bölgesinin güneyinde ahşap bir kilisenin ve bitişiğindeki mezarlığın izleri bulunmuştur (Şekil 8.7.2). Kilise doğuya doğru sahille birleşen hafif eğimli bir düzlemde yer alıyordu. Mezarlığın batıda kalan üçte birlik bölümü henüz araştırılmamıştır. Mezarlığın ölçüleri yaklaşık 40m x 40m'dir, burası güney ve kuzeyde hendeklerle çevrilmiştir.

Mezarlığın ortasında, mezarların bulunmadığı dikdörtgen bir alan, kilisenin konumunu işaret eder. Çok sayıda direk çukurunun, burada olduğu varsayılan ahşap bir kiliseye ait olduğu yorumu bazı sorunlar doğurmuştur. Ne var ki en olası varsayım şöyledir: Kalıntılar muhtemelen ikisi de dar bir altar ve koro bölümüne sahip iki ayrı kiliseye aittir. İlk kilisenin duvar direkleri kötüydü; yere çakılmış, çifter çifter düzenlenmişlerdi. Bu kilisenin yerini aynı konuma yerleştirilen başka bir kilise almıştı, ama bu ikinci kilisenin direkleri, kısmen toprağın içine gömülmüş taşlara çakılmıştı. Her iki kilisenin de duvarları kenar kirişine dayanıyormuş gibi görünür, ama duvar inşasının geri kalanı bilinmez.

MEZARLAR

Farklı tiplerde yaklaşık 468 mezar kazılmıştır. En dikkat çekici mezarlardan biri, ayrı granit bloklardan yapılmış doğu-batı yönünde uzanan taş

Şekil 8.7.2 Ahşap kilise ve bitişiğindeki kilise avlusunun planı.

lahittir, kilisenin güneyine yerleştirilmiştir. Lahit birkaç yerinde harçla mühürlenmiştir. Lahitte bir kadına ait gayet iyi korunmuş bir ceset bulunmuştur. Cesedin başının altında bir "yastığın" kalıntıları vardı (aşağıya bakınız). Kalça kemiklerinin üzerinde fındık ağacından küçük bir sopa duruyordu. Kadın yaklaşık 154 boyunda, altmış yaşın biraz üzerinde, narin ya da normal yapılıydı. Zorlu fiziksel işlerle uğraşmamıştı. Doğum yaptığına dair emareler bulunuyordu.

En az yirmi mezarda, ahşap izleri gemilerin tabut olarak kullanıldığını gösterir. 267 no.'lu mezarda bir geminin bir kısmı, gömülmüş kişinin üstüne yerleştirilmiş gibi görünmektedir. Genellikle kuyruk doğuya bakar. Kadınlar, erkekler ve çocuklar gemilere gömülmüştür. 3,8 metre uzunluğundaki bir gemide, biri 9-11 yaşlarında bir çocuk olmak üzere üç kişinin mezarları bulunuyordu. Gemi mezarları kilise mezarlığının kazılmış kısmına eşit bir biçimde dağılmıştır. Bu ve başka koşullar gemi kısımlarının tabut olarak kullanılmasının pratik bir amaca hizmet ettiğini, ayrıca deniz bağlantısını yansıttığını gösterir. Başka birkaç mezarda daha muhtemelen gemilere ve gemi parçalarına ait demir çiviler ve miller bulunmuştur.

Çok sayıda mezarda ahşap tabut izlerine rastlanmıştır. Gemi mezarlarında olduğu gibi ahşabın yüzeyi yanmış gibi görünmektedir. Çoğu tabut dikdörtgendir, ama trapezyum şeklinde tabutlar da mevcuttur. Küçük bir grup ahşap tabut tekne ya da benzeri olabilir. Muhtemelen hiç tabutun bulunmadığı mezarlar da mevcuttur.

ÖLÜLER

İskeletlerin korunma koşulları farklılık göstermektedir. Birkaç mezarda, muhtemelen mezarların üst üste binmesi yüzünden, daha fazla sayıda insana ait iskelet parçaları bulunmuştur. Bir kişi yan yatmış olarak, diğerleriyse başları batıya bakar halde sırt üstü gömülmüştür. Gemi mezarlar da dahil olmak üzere mezarların yaklaşık %18'inde baş bir "yastık"la desteklenmiştir. Çoğu durumda bu muhtemelen bir kesekti, ama yanmış çakmaktaşı, kemikler, granit taşları ve kil de "yastık" olarak kullanılmıştı. Birkaç mezarda, başın konduğu yer iki taşla hazırlanmıştı.

Antropolojik analizler ve iskeletlerin boyu, kadınların çoğunlukla kilisenin kuzeyine, erkeklerinse güneyine gömüldüğünü gösterir. Ne var ki cinsiyete dayalı bu ayrım, muhtemelen yıllar içinde gömme pratiğinde yaşanan değişiklikler nedeniyle tutarlı bir biçimde uygulanmamıştır. Örneğin çocukların mezarları, açıkça kilisenin doğu tarafında, kilise mezarlığının kuzeydoğu köşesinde yoğunlaşma eğilimi gösterir.

Öyle görünüyor ki cinsiyet ve yaş dışında başka özellikler de gömme yeriyle ilgili tercihleri etkiliyordu. En büyük mezarların gruplar halin-

de bulunduğu, çevrelerindeki boş alanın daha fazla olduğu gözlenmiştir. Sadece bir örnekte, bu mezarlardan biri başka bir mezarla (bir çocuğun mezarıyla) üst üste biniyordu. Belki de bu eğilim, önde gelen kişileri (özellikle de erkekleri) ya da aileleri belli bölgelere gömme âdetini yansıtıyordu. Taş tabuttaki kadın muhtemelen aile reisi olduğu için kilisenin güney tarafına gömülmüştü.

TAŞ KİLİSE

Yazılı kaynaklar Skt. Nikolaj Bjerg'de bulunan bir kiliseden bahseder. 2002'de yapılan küçük ölçekli bir kazıda da bunun doğru olduğu anlaşılmıştır. Kilisenin inşasına geçilmeden önce inşaat alanı, kalınlığı 50 santimetreyi bulan bir kum katmanıyla düzleştirilmiştir. Granit küp bloklarından yapılan kilisenin uzunluğu kabaca 20 metredir. Bir salın ve daha dar bir altar ve koro bölümünden oluşur. Bir yanındaki beyaza boyanmış birkaç harç parçası, iç duvarların da beyaza boyanmış olduğunu yansıtır.

Birkaç yerde kilise binasıyla bağlantılı demircilik gibi zanaat izlerine rastlanmıştır. Zemin için yerleştirilen temel katmanının altında çakmaktaşı blokları ve granit taşlarından oluşan, bir harç tabakasıyla kaplı, kısmen bozulmadan kalmış bir bina katmanı bulunmuştur. Bazı süslü kireçtaşı flamalar muhtemelen zeminin kalıntılarıdır. Yakındaki bir tabakada bulunan kireçtaşı blokların parçaları, muhtemelen platformun görünen kısmını kaplıyordu. Altar ve koro bölümünün doğu kısmında ortaçağa özgü şekillerde sarı tuğla parçaları bulunmuştur. Bunlar da muhtemelen tuğladan bir altara ait parçalardı.

Kilisenin içinde ve dışında kayda değer miktarda demir çivi bulunmuştur. Bunlar tabutlara ait değillerdir, kilise binasından, muhtemelen ahşap tavandan kalmış olmaları mümkündür. Kilise, toprağın birden eğim kazandığı batısı hariç, dört bir yanında mezarlarla çevrilmiştir. Batı kısmının kuzeyi ve güneyinde mezarların bulunmadığı alanlar salın duvarlarındaki kapıları işaret ediyor olabilir. Kilise mezarlığındaki mezarların sayısı tahminen 100'dür. Göründüğü kadarıyla mezarlar doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Sadece birkaç mezar araştırılmış, bunların da inşaat ve başka ayrıntılar itibarıyla birbirinden farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Kilisenin içinde dört çocuğa ait mezarlar da dahil olmak üzere birkaç mezar bulunmuştur. Kadınlar, erkekler ve çocuklar kilise mezarlığına gömülmüştür.

Bugünkü kilise Skt. Nikolaj Bjerg'in bir kilometre batısında bulunur. Aslında bir Benedikten tapınağının bir parçası olan bu kiliseden, Sebber Kilisesi'nden ilk kez 1268'de bahsedilmişti, ama kilise muhtemelen daha eskiydi. Belki de Skt. Nikolaj Bjerg'deki taş kilisenin yerini almıştı.

TARİH TESPİT ÇALIŞMALARI

Ticaret ve zanaat yerleşimi yaklaşık 700 yılında kurulmuş, göründüğü kadarıyla 12. yüzyıl başına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu yerleşim 11. yüzyılda serpilip gelişmiş gibi görünmektedir (Christensen ve Johansen 1992: 211 ve devamı). Bilimsel tarih tespit yöntemleri ahşap kilisenin 11. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edildiğini, muhtemelen de 12. yüzyılın ikinci yarısında terk edildiğini göstermektedir. Ahşap kilisenin ticaret yerleşimiyle bağlantılı olması, verilerden çıkarılabilecek apaçık bir sonuçtur. Kilise muhtemelen yerel bir reis tarafından yaptırılmıştı. Taş kiliseyse muhtemelen 11. yüzyıl sonundan 1200 yılına kadar varlık göstermişti. Dolayısıyla iki kilisenin eşzamanlı olarak faaliyet göstermiş olması mümkündür. Mesele buysa, taş kilisenin kurucusu ve kullanıcılarıyla ilgili çok temel bazı sorunlarla karşı karşıyayız demektir.

KAYNAKÇA

Birkedahl, P.B. (2000) "Sebbersund", S. Hvass (yay. haz.) *Vor skjulte kulturarv. Arkæologien under overfladen*, Kopenhag ve Højbjerg: Det Kongelige Nordiske Oldskriftsselskab og Jysk Arkæologisk Selskab.

Birkedahl, P. ve Johansen, E. (1993) "Nikolajbjerget", *Skalk*, 1993(1): 3-8.

—— (1995) "The Sebbersund boat-graves", O. Crumlin-Petersen ve B.M. Thye (yay. haz.) *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia* (Publications from the National Museum.

Studies in Archaeology and History 1), Kopenhag: Ulusal Müze.

—— (2000) "The eastern Limfjord in the Germanic Iron Age and the Viking period: internal structures and external relations", S.S. Hansen ve K. Randsborg (yay. haz.) *Vikings in the West* (= *Acta Archaeologica*, 71), Oxford: Blackwell.

Christensen, P.B. ve Johansen, E. (1992) "En handelsplads fra yngre jernalder og vikingetid ved Sebbersund", *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* (1991): 199-229.

Nielsen, J.N. (2002) *Sebbersund. Handel, håndværk og kristendom ved Limfjorden*, Aalborg: Aalborg Historiske Museum.

—— (2004) "Sebbersund—tidlige kirker ved Limfjorden", N. Lund (yay. haz.) *Kristendommen i Danmark før 1050*, Roskilde: Roskilde Museum Forlag.

8 (8)

SİGTUNA

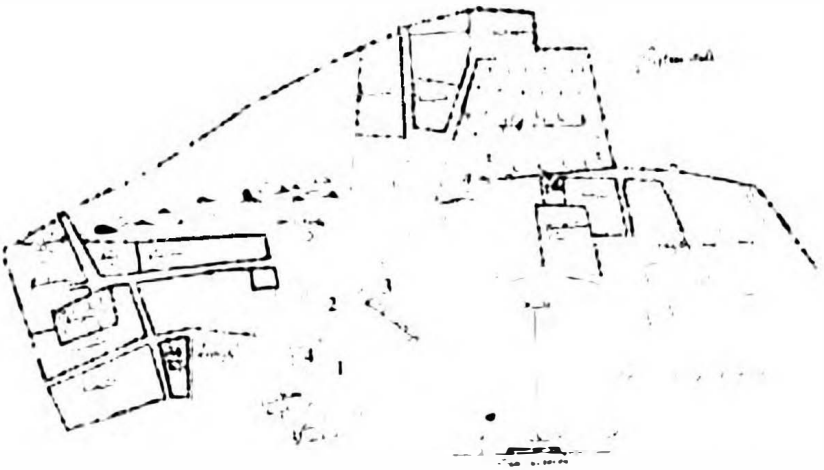
Jonas Ros

Sigtuna yaklaşık olarak 980'de, Birka şehrinin kentsel işlevlerinin son bulduğu tarihlerde kurulmuş, Birka'nın rolünü üstlenerek uzak yerlerle ticarete yönelik bir liman haline gelmiştir. Sigtuna başka işlevler de üstlenmişti: Bir zanaat üretim merkezi, şehir ve hinterlandın iç ticaretinde bir pazardı. Şehirde bir darphane de bulunuyordu. Sigtuna'yı muhtemelen Kral Muzaffer Erik kurmuştu. Kral bu şehri kurarak reisleri kendisine yeni bir biçimde bağlayabilecekti: Onlara şehirde arsalar bahşedebilirdi, ayrıca her birini idari bölgelerin ve gemi hukukuna bağlı yerlerin lordu ilan edebilirdi. Reisler bu bölgelerde yargı yetkisine sahip olurlar, savaş gemilerini kontrol edip yönetebilirlerdi. Sigtuna tacın merkezi, elitlerin toplanma yeriydi.

Sigtuna isminin ilk geçtiği yer şehirde basılmış sikkelerdir. Sikkelerde şehrin ismi kısa biçimde bulunuyordu: Sibt, Stnete ve Situn gibi (Malmer 1989: 63 ve devamı). Sigtuna 11. yüzyıla ait Skaldik şiirlerde de anılmıştır. Sonradan kral olan reislerin şehri ziyaret ettiği söyleniyordu. Sigtuna ismi, şehirdeki bir rün yazıtında da geçer. Yazıtta şöyle der: "Sven taşı... yonttu... onu Sibtunum'a (yani Sigtuna) gönderdi." (U 395). Sigtuna ismi farklı yorumlara konu olmuştur. Bir yoruma göre, isimde Keltçe güçlü istihkâm anlamına gelen "Segodunon" model alınmıştır. Bir başka yoruma göreyse, "damlayan su" anlamına gelen *sig* ile anlamı muğlak olan *tuna* sözcüklerinin bileşimidir (Wahlberg 2003: 271 ve devamı). *Tuna* sözcüğünün kullanıldığı yerler Demir Çağında bir tür merkezi yerlerdi.

ŞEHİR PLANI VE KAZILAR

Sigtuna'nın S şeklinde, doğu-batı yönünde, kentsel bölgenin güneyindeki sahile paralel olarak uzanan bir ana caddesi vardır. Caddeler ve bloklar bugünkü şehir planıyla benzerlikler göstermektedir. Ana caddenin kökeni şehrin kuruluşuna uzanır. Caddenin her iki yanında dükkânlar bulunuyor, cadde bir pazar işlevi görüyordu. Şehir planı için İngiltere'de bir model aranmıştır (Schück 1926; 129; Floderus 1941: 65); şehir planı Bergen ve Trondheim gibi o döneme ait başka şehirlerle benzerlikler göstermektedir.

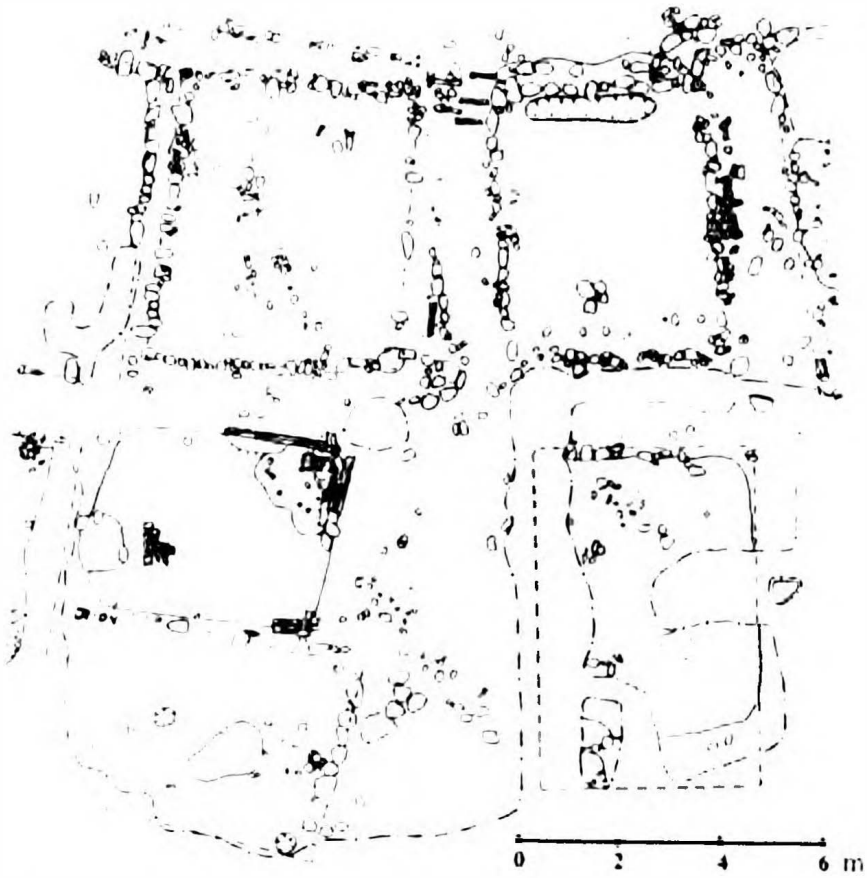

Şekil 8.8.1 1636'dan kalma en eski Sigtuna haritası. St. Per kilisesi şehrin batı kısmındadır. (1) Urmakaren, (2) Trädgårdsmästaren, (3) Professorn blokları, (4) Sigtuna Müzesi arsası. (© İsveç Ulusal Arazi Araştırması.)

Yazılı kaynaklarda Sigtuna'yla bağlantılı olarak kral isimleri anılır. Bir yoruma göre, burada bir kraliyet konutu bulunuyordu, yerleşim bölgesi içinde üç farklı yere taşınmıştı (örneğin Tesch 2003; 83 ve devamı). Ne var ki şehirde kraliyet konutları bulunduğuna dair ne yazılı ne de arkeolojik bir kanıt bulunmaktadır (Ros 2001: 78-177). Ayrıca kralın burada bir yetkilisi, altın toplayıcısı (*geld-exactor*) bulunuyordu; 1274'te Sigtuna valiliğinden bahsedilmiştir. Sigtuna'da şehrin kuruluşundan itibaren bir altın toplayıcısı olması muhtemeldir. Çatışmaları çözmek için bir şehir kanununa ihtiyaç vardı, altın toplayıcısı da muhtemelen şehir divanının başkanıydı. Viking Çağında krallar gezginlerdi, düzenli aralıklarla ziyaret ettikleri manorları vardı. Sigtuna'nın batısında da Sigtunafjärden/Håtunaviken suyunun öte yakasında "Eski Sigtuna" anlamına gelen *Fornsigtuna* adlı bir kraliyet manoru bulunuyordu; bu yer ismi Sigtuna'yla bağlantılı görünmektedir. *Ynglingasaga*'da Snorri Sturluson, Fornsigtuna'nın Demir Çağı döneminde bir kraliyet konutu olduğunu söyler (beşinci bölüm). Kral Fornsigtuna'yı 1130 civarında (DS 852) piskoposa bağışlamış, bu mülk 1627'ye kadar kraliyet manoru olarak kalmıştı. Fornsigtuna'da karbon 14 tespitleri Demir Çağını, özellikle de Vendel ve Viking dönemlerini göstermiştir, gerçi bazı tespitler daha sonraki tarihleri işaret eder (Damell 1991: 30, 32 ve devamı, 83 ve devamı). Kapsamlı kazılar bu yerleşimin kesinlikle Sigtuna'yla aynı dönemde var olmuş bir şehir olduğunu gösterecektir. Dolayısıyla Sigtuna şehrinde hiç kraliyet konutu bulunmamıştır, böyle bir konut muhtemelen

Fornsigtuna'da bulunuyordu. Birka'da da benzer bir durum söz konusudur, kraliyet konutu suyun öte yakasında, Adelsö'dedir.

Sigtuna'daki kültür katmanı yaklaşık 700m x 100m'lik bir alanı kapsar ve kalınlığı en fazla 3,5 metreye ulaşır. Şehirde birçok arkeolojik kazı yapılmıştır. Stora gatan'ın kuzeyinde Trädgårdsmästaren diye bilinen bir blokta geniş ölçekli kazılar yürütülmüştür: Dört mesken ve beşincinin bir kısmı kazılmıştır (Petterson 1995). Caddenin güneyinde Professorn diye bilinen bloktaki kazılar arsa yapısının caddenin bu tarafındakilerle aynı olduğunu göstermiştir. Sigtuna'da en yaygın arsalar yaklaşık 8 metre genişliğinde, 30-40 metre uzunluğundadır, farklı işlevlere sahip en az dört ya da beş bina bulunmaktadır. Arsaların arka tarafında, zeminde bir şöminenin bulunduğu bir oturma salonu yer almaktadır. Konut işlevi gören bir başka binada bir köşede bir şömine bulunmaktadır. Depoların bulun-

Şekil 8.8.2 Sigtuna'da Urmakaren bloğunda iki arsa üzerindeki bina kalıntıları ve diğer iki arsanın bazı kısımları. Binalar 11. yüzyıl ortasına aittir. (Çizim: J. Ros.)

duğu, çok sayıda işlevin görüldüğü binalar da vardır. Meskenlerin çok büyük bir bölümü muhtemelen şehrin hinterlandındaki manorlara aittir. En eski katmanlarda zanaat üretimine ait az sayıda kalıntıya rastlanmıştır, o dönemde zanaatkârlar şehirde periyodik olarak faaliyet gösteriyordu. 11 ve 12. yüzyıllarda cadde boyunca zanaatkâr ve tüccarların kiraladığı dükkânlar bulunuyordu.

Urmakaren olarak bilinen blokta daha küçük boyutlarda arsalar kazılmıştır (Şekil 8.8.2). Cadde üzerindeki binalar konut işlevi görüyordu, ama buralarda da zanaat üretimi kalıntılarına rastlanmıştır. Daha küçük binalarda da zanaat üretimi kalıntıları bulunuyordu. Arsalar yaklaşık 6 metre genişliğindeydi ve üzerlerinde iki üç bina bulunuyordu. Kazılan bölgede ev temellerinin üç farklı tipte olduğu görülmüştür: kenar taşı, direk çukuru ve sıralar halinde dal çukurları. Binalar yatay tahta döşeme tekniğiyle, çamur ve samanla yapılmış, 11. yüzyılda düşey derzli inşaat tekniğine geçilmiştir. Kazılan bölgede Kral Olof Skötkonung'un darphanesi bulunmuştur: Zeminde boya izlenimi veren kurşun parçaları bulunuyordu (Ros 1991, 2001: 87 ve devamı). İlk İsveç sikkeleri Sigtuna'da yapılmıştır: Kral Olof Skötkonung 995'te sikke üretimini başlatmış, üretim Kral yaklaşık 1022'de ölünceye kadar devam etmiştir. Kral Skötkonung İngiliz para uzmanlarını Sigtuna'ya davet etmiş, şehirde üzerinde beş darphane uzmanının isimleri bulunan sikkeler basılmıştır. Olof iki milyon kadar çok sayıda sikke bastırmıştır. Olof'un oğlu Anund Jakob yaklaşık 1022'den 1030/5'e kadar sikke bastırmaya devam etmiş, ondan sonra uzunca bir süre sikke basılmamıştır. Sigtuna'da sikke üretimi Knut Eriksson'un hükümdarlığı döneminde 1167-1196'da yeniden başlamıştır (Malmer 1991: 13, 25).

KİLİSELER VE PİSKOPOSLUK

Sigtuna pagan dönemde kurulmuştur. Şehrin eteklerinde geç Viking Çağına ait inhümasyon mezarları bulunmuştur (Douglas 1978: 61 ve devamı). Şehirde yer üstünde, hiçbir işaretle belirtilmemiş, daha sonraki tarihlere ait mezarlıklara da rastlanmıştır. Mezarlar Hıristiyan'dır ve doğu-batı yönündedir. Bu mezarlıklardan yaklaşık MS 1000'e ait olan biri şehrin batı kısmında kazılmıştır (Hillbom 1987).

Bremenli Adam, Olof Skötkonung'un maiyetinde bir piskopos bulunduğunu ve daha sonraları 1060'larda Sigtuna'da *Osmund* adlı misyoner bir piskopos olduğunu anlatır. Adam Sigtuna'ya *civitas magna Sictone* ve *Sictonia civitate* der. Şehir yaklaşık 1070'te, Stenkil'in hükümranlığı sırasında, Piskopos Genç Adalvard'ın yönetimi altında bir piskoposluk olmuştur, ama Stenkil öldüğünde piskopos şehirden ayrılmıştır (*Adam of Bremen* 2: 58, 3: 15, 4: 25, 28 ve devamı.) 1080'lerden kalma bir mektupta

Papa, Svea halkı arasında rahiplerin bulunmasından duyduğu sevinci dile getirir, krala Roma'ya bir piskopos ya da rahip gönderilmesi ricasında bulunur (DS 24). Sigtuna'daki piskoposluk kilisesinin hangisi olduğu bilinmemektedir.

Şehirde St. Per, St. Nikolai, St. Lars, St. Olov, St. Gertrud ve Bakire Meryem'e adanmış, Dominiken manastırına ait kiliseler vardır. Ayrıca St. George'a adanmış, şapeli olan bir hastane bulunur. Arkeolojik araştırmalarda iki mezarlık daha ortaya çıkarılmıştır. Kiliselerin çoğu yerleşim bölgesinin kuzeyinde doğudan batıya uzanan bir sırayla yerleşmiştir. İçlerinden sadece bir tanesi yerleşim bölgesinde bulunur, Sigtuna müze arsasında. İleri sürülen iddialardan birine göre bu kilise piskoposun kilisesiydi (örneğin Tesch 2003; 9 ve devamı); ne var ki şehrin batı kısmında bulunan St. Per'in piskoposluk kilisesi olma ihtimali daha fazladır. St. Per yaklaşık olarak 1100'de inşa edilmiştir (Redelius 1975). Daha önceleri şehrin başka bir yerinde muhtemelen ahşap bir kilise bulunuyordu. St. Per'in, şehri ve civar bölgeleri kapsayan bir kilise bölgesinin ana kilisesi olması da mümkündür (Ros 2001: 147 ve devamı). Ne var ki bu farazi bir tahmindir, St. Olof Kilisesi'nin piskoposluk kilisesi olması mümkündür. Piskoposluk kilisesi 1130'larda Sigtuna'dan Eski Uppsala'ya taşınmıştır.

KAYNAKÇA

Adam of Bremen = (1984) *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar. Adam av Bremen*, çev. E. Svenberg (Skrifter utgivna av Samfundet Pro fide et christianismo 6), Stockholm: Proprius, 1984.

Allestav, A. vd. (yay. haz.) (1991) *Fornsigtuna. En kungsgårds historia*, Upplands-Bro: Stiftelsen Upplands-Bro fornforskning.

Damell, D. (1991) "Utgrävningens metodik" ve "C14 och termoluminiscensdateringar", A. Allestav vd. (yay. haz.) (1991).

Douglas, M. (1978) *Sigtuna* (Medeltidsstaden 6), Stockholm: Raä and Statens historiska museer.

DS = *Diplomatarium suecanum*, ciltler 1–, Stockholm 1829 ff.

Floderus, E. (1941) *Sigtuna. Sveriges* äldsta *medeltidsstad*, Stockholm: Geber.

Hillbom, L. (1987) 'Kvarteret Nunnan', T. Andrae, M. Hasselmo ve K. Lamm (yay. haz.) *7000* år*på 20* år. *Arkeologiska undersökningar i Mellansverige*, Stockholm: Raä.

Malmer, B. (1989) *The Sigtuna Coinage c. 995–1005* (Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis. Nova series 4), Stockholm: KVHAA ve Londra: Spink & Son.

—— (yay. haz.) (1991) *Kung Olofs Mynthus i kvarteret Urmakaren Sigtuna* (Sigtuna museers skriftserie 3), Sigtuna: Sigtuna museum.

Den norsk-islandske skjaldedigtning. Udgiven af kommissionen for det arnamagnaeanske legat, 4 cilt, Finnur Jonsson (yay. haz.), Kopenhag: Gyldendalske boghandel, 1912-15.

Pettersson, B. (1995) "Stratigraphic analysis and settlement stratigraphy in early medieval Sigtuna", *Laborativ Arkeologi. Journal of Nordic Archaeological Science*, 8: 65-77.

Redelius, G. (1975) *Sigtunastudier-Historia och byggnadskonst under* äldre *medeltid*, Stockholm: Stockholm Üniversitesi.

Ros, J. (1991) "Den arkeologiska utgrävningen", B. Malmer (yay. haz.) (1991).

—— (2001) *Sigtuna. Staden, kyrkorna och den kyrkliga organisationen* (Opia 30), Uppsala: Uppsala Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü.

Schück, A. (1926) *Studier rörande det Svenska stadsväsendets uppkomst och* äldsta *utveckling*, Stockholm: yayımlanmamış çalışma.

Tesch, S. (2003) *Vyer fran medeltidens Sigtuna* (Sigtuna museers skriftserie 10), Sigtuna: Sigtuna museum.

U = *Upplands runinskrifter*, 4 cilt (SRI 6–9), Stockholm: Almqvist & Wiksell International. Wahlberg, M. (yay. haz.) (2003) *Svenskt ortnamnslexikon*, Uppsala: SOFI.

Ynglinga saga, in *Snorri Sturluson, Heimskringla*, 3 cilt (Islenzk fornrit 26–28), Reykjavík: Hið islenzka fornritafelag 1941-51.

8 (9)

VİKİNG ÇAĞINDA UPPÅKRA VE LUND

Birgitta Hårdh

Demir Çağı merkezi Uppåkra, Lund düzlüğüne bakan belirgin bir yükseklige yerleşmişti. Uppåkra son yıllarda ağırlıklı olarak Danimarka'da kayıtlara geçen Güney İskandinavya merkezi yerleri grubunda yer alır. Merkezi yerler uzun bir süreklilik gösteren çok işlevli, bölgesel merkezler olarak tanımlanmıştır. Uppåkra'da elde edilen bulgular buranın birinci bin yılın tamamı boyunca merkezi yer işlevini koruduğunu göstermektedir. Kültürel katmanın genişliğiyle, bulguların dağılımıyla, 40 hektara yayılan alanıyla Güney İskandinavya'da bilinen en eski Demir Çağı yerleşimidir. Burada kalınlığı 2 metreyi bulan kültürel katmanlar kaydedilmiştir (Hårdh 2000; Larsson 2001a).

Uppåkra ortaçağ şehri Lund'un 4 km güneyinde bulunur, uzunca bir süre boyunca da Uppåkra'nın Lund'un selefi olup olmadığına dair tahminler yürütülmüştür. Arkeolojik olarak Lund'un yaklaşık 990'da kurulduğu ortaya konmuştur. *Uppåkra* isminin geçtiği ilk yazılı belge Kutsal Kral Knut'un 1085'te yayınladığı bir bağış tüzüğüdür.

Uppåkra'da 1996'da yeni araştırmalar başladığında, buradaki Viking Çağı yerleşimi hakkında pek bir şey bilinmiyordu. 8. yüzyıla ait kadastro haritalarından bilinen *toft* (yerleşim grubu) sözcüğünü içeren çok sayıda alan ismi, burada bir Viking yerleşimi bulunduğunu göstermesi olası işaretlerdir. Maalesef tarım yüzünden Merovenj, Viking Çağı ve sonraki dönemlere ait çoğu yapı mahvolmuştur. Kalın kültürel katmanlar ağırlıklı olarak Erken Demir Çağına aittir. Ne var ki birinde Borre tarzı eksiksiz, oval bir broş ile yerin altına inme özelliği gösteren iki bina ve bir uzun ev kalıntıları kaydedilmiştir.

1997'de, 1860'larda inşa edilmiş bugünkü kilisenin kutağının altında küçük bir kazı gerçekleştirme fırsatı doğmuştur. Bugünkü kilisenin altındaki Romanesk ortaçağ kilisesinin temellerinin izi sürülmüş ve altlarında, yer yer Viking Çağına özgü seramik parçalarının bulunduğu bir katmanda, doğu-batı yönünde uzatılmış pozisyonda bir iskelet bulunmuştur. Bu durum ortaçağ öncesinde Hıristiyan tipi bir gömme biçimini işaret ediyor olabilir. Buradaki ortaçağ kilisesinden daha eski bir kilisenin bu-

lunması olasılığını değerlendirmek akla yatkındır. Bugünkü kiliseden çok da uzak olmayan bir noktada, muhtemelen 1000 civarında Almanya'da yapılmış büyük bir engolpion bulunmuştur (Staecker 1999). Burası da geç Viking Çağına ait bir kilise olabilir.

2001-2004 kazılarından elde edilen sonuçlar özellikle dikkate değerdir. Kilisenin güneyinde çok katmanlı kültsel ve ritüel tezahürlerin görüldüğü bir alan araştırılmıştır. Buranın merkezinde istisnai derecede uzun bir süreklilik gösteren bir ev vardır, en azından Roma Demir Çağından Viking Çağının başına kadar varlığını korumuştur. Evde çok sayıda kalıntı bulunmuştur, bunlar arasında 110 tane altın varak figür, altın varaklardan rölyef figürlerle süslenmiş metal bir maşrapa ve Karadeniz bölgesine ait cam bir kâse yer alır. Evin çevresinde, kısmen hasar görmüş, Roma Demir Çağı ve Merovenj dönemine, belki erken Viking Çağına da ait silahlar bulunmuştur. Evin yakınında çok sayıda hayvan kemiğinin bulunduğu taş bir döşeme vardır. Burada Þórr'un demir çekiç halkası bulunmuştur. Ev yaklaşık 800'de yıkılmıştır, bölgedeki kalıntılar da aynı tarihte son bulur. Bu durum muhtemelen temel bir dinsel değişim olduğunu göstermektedir (Larsson 2001b; *Uppåkrastudier* cilt 10).

Viking Çağına ait kayıtların büyük bölümü detektörle yapılan araştırmalardan gelmektedir. Bulguların dağılımı kültürel katmanın tamamına yayılır. Burası, özellikle de süsleme tipleri bakımından, Viking Çağına ait en zengin yerleşimlerden biriymiş gibi görünür. Uppåkra'da elde edilen çeşitli tipte bulgular, Skåne'nin tamamında önceden bilinenleri kat kat aşar. Örneğin 100'ü aşkın oval broş parçası bulunmuştur. Şimdiye kadar bütün ve parçalar halinde 40'tan fazla üç yapraklı broş, 43 tane de kolları eşit uzunlukta broş kaydedilmiştir. Dikkate değer bir kategori de yaklaşık 40 tane üzerinde sarmal ya da Terslev süslemelerin bulunduğu, bir örnekte Jelling tarzı hayvan süslemelerine rastlanan yuvarlak, dökme ve yaldızlı bronz broş ve pandantiftir. Bu tür broş ve pandantifler ağırlıklı olarak Birka, Hedeby ve Zealand'da Tissø gibi yerlerden bilinmektedir.

Süslemelerin birkaçı parçalar halindedir, yeniden eritilmelerinin amaçlanmış olması, bu yüzden metal zanaatlar için hammadde olarak görülmüş olmaları olasıdır. Bazı pratikler, kalıplarla birlikte, önceki dönemlerde olduğu gibi Viking Çağında da metal işçiliğinin varlığını gösterir. Metal zanaatlara ilişkin emareler, bu zanaatın geniş ölçekli ve yüksek kalitede olduğunu düşündürür (Kresten vd. 2001).

380'i aşkın ağırlık bulunmuştur, bunlardan birkaç tanesi küpsekizyüzlü ya da küre biçimindedir ki bu da Viking Çağına özgü bir özelliktir. Bazı terazi parçalarına da rastlanmıştır. Bugüne kadar tarih tespit yöntemleriyle Viking Çağına ait olduğu anlaşılan sikkelerin sayısı 277'dir.

Baskın grup (yaklaşık 250 tane) Arap sikkeleridir. Bunların tamamında 8 ve 9. yüzyıla ait Abbasi sikkelerinin ağır bastığı gözlenir. 10. yüzyıldan itibaren yaklaşık MS 950'ye ait 40 tane Samani dirhemine rastlanır. 10. yüzyılın ikinci yarısı ve 11. yüzyıla ait sikkelerin sayısı hatırı sayılır derecede azdır. Bazı Alman, İngiliz ve Dan sikkelerine de rastlanmıştır, ama sikke sayısı azalmakla birlikte geç Viking Çağına ait sikkeler de mevcuttur (Silvegreen 2002).

Sikkelerin yanı sıra, önceki dönemlerde olduğu gibi Viking Çağında da uzak mesafelerle temasların olduğu yönünde birkaç emare mevcuttur: Örneğin ağırlıklı olarak Karolenj dönemine ait Batı Avrupa kökenli bir süs ve silah kuşanma takımı koleksiyonu, Britanya Adaları'ndan mineli silah kuşanma takımları, muhtemelen Hazar bölgesine ait oryantal bir silah kuşanma takımı gibi.

Uppåkra'nın Viking Çağında benzersiz olduğunu söyleyen birçok kanıt vardır. Fantastik aslan benzeri bir hayvan şeklinde, iki tane yılanın da bulunduğu küçük gümüş bir heykel muhtemelen 800 civarında Batı Avrupa'da yapılmıştır (Şekil 8.9.1). Bu hayvana benzer en iyi örnekler Kells Kitabı'ndaki resimlerde bulunur. Gayet iyi bilinen bir heykelcikte başında boynuzlar olan tek gözlü bir adam görülür. Bu figür, örneğin sikkelerin üzerinde, damgalı metal folyolarda ya da bunlara yönelik patrice'lerde rastlanan silahlı ve boynuzlu figürlerle yakından bağlantılıdır (krş. Arrheinus 1994: 211 ve devamı). Tissø'da da bir dizi yakın paralelliğe rastlanır. Besbelli ki bu Óðinn'in bir temsilidir.

Küçük bir yaldızlı gümüş başın bilinen en iyi örnekleri, Kammin ve Bamberg'de bulunmuş meşhur kasketler, ayrıca Jelling kilisesinin altındaki mezarda bulunan kemer donatılarının üstündekilerdir. Bu son derece saygın nesnenin Uppåkra'da mı yapıldığını, yoksa buraya hurda gümüş olarak mı geldiğini, Jelling sarayıyla bağlantılı birinin varlığına işaret edip etmediğini söylemek zordur. Yine de 10. yüzyıl Danimarka'sının en üst tabakalarıyla doğrudan ya da dolaylı bağlantılar olduğunu göstermektedir.

Uppåkra bulguların çeşitliliği, sayısı ve niteliği bakımından Birka, Hedeby ve Tissø gibi Viking Çağına ait en geniş merkezi ve ticari yerlere tamamen benzetilebilir. Bir yorumda bulunmanın önündeki ciddi engellerden biri, daha önce de belirttiğimiz üzere, kültürel katmanların hasar görmüş olmasıdır. Bu durum Uppåkra'da bina izlerinin neredeyse tamamen ortadan kaybolduğunu söylemektedir. Merkezi önemde bir soru da yerleşimin niteliğidir. Sahilden 7 km içerde bulunması, buranın başlıca faaliyetin gemi ticareti olduğu bir yerleşim olmasının pek mümkün olmadığını gösterir. Viking Çağına ait birkaç merkezi ve ticari yerin tersine

Şekil 8.9.1 Uppåkra'da altın kolyeli gümüşten hayali bir hayvan figürü bulunmuştur. Bu hayvanın benzerleri Kells Kitabı'nda görülebilir. Muhtemelen Batı Avrupa'da 800 civarında üretilmiştir. (Foto: Bengt Almgren. © Lund Üniversitesi Tarih Müzesi.)

Uppåkra erken Viking Çağında bir krallık tarafından kurulmuş değildir. Viking Çağının başında, Uppåkra en az 800 yıldır varlığını sürdürüyordu, istisnai bir yerleşim, güçlü bir merkez olarak konumunu asırlarca korumuştu. Dolayısıyla Uppåkra'nın Birka ya da Hedeby'yle paralellikler göstermediği açıktır. Zealand'daki Tissø aristokrat bir yerleşim olarak nitelenmiştir, çok sayıda saygın nesnenin, nitelikli zanaat ürününün izlerine ve dış bağlantıları gösteren işaretlere rastlanan bir manor çiftliğidir burası. Buranın göç dönemine uzanan bir sürekliliği olmuştur. Fyn'deki merkezi yer Gudme'nin yerleşimiyse geniş bir alana yayılmaktadır, ama besbelli ki bir yoğunluk göstermez. Aksine buraya ilişkin kayıtlarda, konutlar ve müştemilata sahip yaklaşık elli çiftlikten oluşan bir topluluk olarak yorumlanmıştır. Bu, Uppåkra için de mümkün olabilecek bir modeldir, özellikle de yerleşim çok verimli bir tarım bölgesinde merkezi bir konumda bulunduğu için. Lund'da 11. yüzyıldan kalma ilk yerleşimin, bir bölgede yoğunlaşmış kırsal çiftliklere benzer bir yerleşim yapısı gösteren geniş arsalar topluluğu olarak yeniden inşa edildiğini düşünmek yerinde olur (Carelli 2001: 107).

Lund 990'larda Uppåkra'nın birkaç kilometre kuzeyinde kuruldu. Bu örnekte yerleşimin temelini kral atmış, kilise de etkin ve güçlü bir ortak olarak kralın yanında yer almıştır. Lund'un yerleşiminin kuvvetli Demir Çağı merkeziyle bağlantılı olması çok muhtemeldir. Burada bir altyapı, yollar ve diğer iletişim hatları ve büyük bir nüfus zaten mevcuttu. Kralın

Uppåkra üzerinde bir etkisi var mıydı, yoksa burayı rakip bir iktidar odağı olarak mı görüyordu, bu sorunun cevabını kestirmek zordur. Yaklaşık 100 yıl sonra, yukarıda bahsettiğimiz bağış tüzüğünün de gösterdiği üzere, kral Uppåkra'da ciddi mülkler edinmiştir. Uppåkra'nın yaklaşık olarak 1000 yıllarında, Danimarka'nın doğusunda siyasi bir iktidar oluşumunun bir parçası haline geldiği aşikârdır. İki kale, Borgeby ve Trelleborg bu döneme aittir. Borgeby, Lödde Å rivulet'inin halicinde, Öresund Boğazı'ndan Skåne eyaletine girişte, Trelleborg ise bugün Skåne'nin güney sahillerinde yer alan aynı adlı şehirde bulunur. Her iki yer de Skåne'nin güney ve batı sahillerini birleştiren, kuzey-güney yönünde Uppåkra'nm yanı sıra Lund'dan da geçen bir iletişim hattı üzerinde yer alır (Eriksson 2001; Jacobsson 2003). Bu iki kalenin de siyasette önemli bir rol oynamış olması olasıdır, gerçi nasıl bir rol oynadıklarını açıklayabilmek için henüz çok erkendir.

Uppåkra'daki araştırmalar, birinci binyılın tamamı boyunca merkez oluşumlarının karmaşıklığını göstermiştir. Viking Çağına özgü gayet iyi bilinen ticari yerlerden farklı bir merkezi yer ortaya çıkarmıştır, burası Tissø gibi manor çiftliği de değildir. Buranın büyüklüğü ve sürekliliği istisnaidir. Uppåkra toplumsal değişimler ve siyasal çalkantılara rağmen baskın konumunu 1000 yıl boyunca korumuştur. Bir merkez olarak konumunu ancak Lund'un kurulması sonrasında kaybetmiş, daha tarımsal bir yerleşim haline gelmiştir.

NOT

Bu makalede Uppåkra'da çıkarılan nesne sayısına ilişkin verilen rakam, 2003'teki kayıtlı nesnelere dayanır.

KAYNAKÇA

Arrhenius, B. (1994) "Järnåldern", *Signums svenska konsthistoria*, cilt 1, Lund: Signum.

Carelli, P. (2001) *En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*, Lund: Almqvist & Wiksell International.

Eriksson, M. (2001) "En väg till Uppåkra", L. Larsson (yay. haz.) *Uppåkra. Centrum i analys och rapport* (Uppåkrastudier 4), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Hårdh, B. (2000) "Uppåkra – a centre in south Sweden in the 1st millennium AD", *Antiquity*, 74(285): 640-8.

Helgesson, B. (2002) *Järnålderns Skåne. Samhälle, centra och regioner* (Uppåkrastudier 5; Acta archaeologica Lundensia. Series in 8°, no. 38), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Jacobsson, B. (2003) "Trelleborg and the southern plain during the Iron Agea study of a coastal area in south-west Scania, Sweden", L. Larsson ve B. Hårdh (yay. haz.) *Centrality – Regionality. The Social Structure of Southern Swe-*

den during the Iron Age (Uppåkrastudier 7), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Jørgensen, L. (2001) "From tribute to estate system, 3rd–12th century", B. Arrhenius (yay. haz.) *Kingdoms and Regionality. Transactions from the 49th Sachsensymposium 1998 in Uppsala*, Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeolojik Araştırma Laboratuvarı.

Kresten, P., Hjärthner-Holdar, E. ve Harryson, H. (2001) *Metallurgin i Uppåkra. Ickejärnmetaller under tusen* år*; LUHM 31000, Uppåkra sn, Skåne* (Geoarkeologiskt Laboratorium. Analysrapport 10-2001), Uppsala: Raä.

Larsson, L. (2001a) "Uppåkra, an Iron Age site with a long duration: internal and external perspectives", B. Arrhenius (yay. haz.) *Kingdoms and Regionality. Transactions from the 49th*

Sachsensymposium 1998 in Uppsala, Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeolojik Araştırma Laboratuvarı.

—— (2001b) "A building for ritual use at Uppåkra, southernmost Sweden", *Antiquity*, 75(290): 679-80.

Silvegren, U. (2002) "Mynten från Uppåkra", *Svensk numismatisk tidskrift*, 2002(3): 52–7, 2002(4): 76-80.

Staecker, J. (1999) *Rex regum et dominus dominorum. Die wikingerzeitlichen Kreuz- und Kruzifixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden* (Lund studies in medieval archaeology 23), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Uppåkrastudier, 10 cilt (Acta Archaeologia Lundensia), Lund 1998–2004: Almqvist & Wiksell International.

9

YEREL VE UZAK YERLERLE ALIM SATIM

Søren Michael Sindbæk

Viking Çağında alım satım hassas bir meseleydi. Nesneler birçok gerekçeyle yer değiştiriyordu: Kişisel bağlılıkları korumak için hediyeler alınıp veriliyor, mallar aileler ya da örgütler içinde serbestçe dağılıyor, hazineler çalınıyor ve ticaret kesinlikle ekonomik koşullar çerçevesinde gerçekleştiriliyordu. Mal değiş tokuşunun daha büyük ve daha önemli bir bölümü, kişisel bağların oluşturduğu ağ üzerinden gerçekleşiyordu, orası kesin. Ne var ki modern akademik araştırmaların ilgisini çeken şey gayri şahsi ticari ilişkiler olmuştur.

Vikinglerde ticaret parlak tasavvurlara ve aşırı iddialara esin kaynağı olmuştur: Kentleşme, devlet oluşumu ve sömürge oluşumu açısından belirleyici bir araç olarak tanımlanmıştır. Hatta bazıları Kuzey Avrupa'da piyasa ticaretini başlatan ticari bir devrim olduğu kanısındadır. Piyasaların kökenini, bir "kapitalizm ruhu" arama çabaları Vikinglerin şanına hiç kuşkusuz haksız bir katkıda bulunmuştur. Ama ölçeği ve önemine sıklıkla abartılı bir vurgu yapılsa da, ticaret Viking Çağı Kuzey Avrupa'sının vazgeçilmez bir kültürel olgusuydu, önemli değişimler ve yeniliklerin gerçekleştiği bir mecraydı.

ÇATIŞMALAR VE DÖNÜM NOKTALARI: KISA BİR TARİH

Viking Çağı, ticaret ve savaşın el ele gittiği bir dönem olmasıyla meşhurdur, akınlar tabir-i caizse ticaretin başka araçlarla sürdürülmesiydi. Ama kaynakları daha ayrıntılı olarak incelediğimizde, Viking ticaretinin tarihinde ortak temanın, ticaret ağlarının nispeten barışçı dönemlerde büyümesi, çatışma dönemlerinde gerilemesi olduğunu görürüz.

Büyümenin ayırt edici ilk aşaması ticaret merkezi ağlarıyla, başka bir deyişle Hamwic, Dorestad, Ribe, Birka ve Truso gibi 8. yüzyılda batıda Wessex'ten doğuda Wisla körfezine uzanan bölgede eşzamanlı olarak gelişmiş savunmasız liman merkezleri ağlarıyla bağlantılıdır. Bu ağın coğrafi ölçeği birçok eski eserin dağılımına yansımıştır: küçük gümüş sikke-

ler yani *sceatta*'lar, Mayen bölgesinden bazalt quernstone'lar, Frenk cam maşrapalar, tekstil ürünleri vs (Gabriel 1988; Parkhouse 1997; Näsman 2000). Bu merkezlerin Ren nehrinin ağzında ortak bir çekim merkezi, muhtemelen bir aracılık merkezi vardı; temaslar buradan Ren vadisine, Manş'ı aşarak İngiltere'ye ve Frizya sahili boyunca ilerleyerek güney Jutland'a ulaşıyordu. İskandinavya, Baltık bölgesi ve Britanya'nın kuzey kesimlerinde daha sınırlı sayıda bulguya ulaşılmıştır.

Bu merkezlerin niteliği, ayrıca malların niceliği ve niteliği, uzun mesafelerle ticaretin o dönemde Kuzey Avrupa'nın başka yerlerinde gözlenmeyen bir yoğunluk ve düzenlilik kazandığını gösterir. Fakat etkileşimin gerçekleştiği başka alanlar da vardı. Bu alanlardan biri, kuzeybatı Rusya'daki Staraya Ladoga ile Prusya'daki Truso'nun 8. yüzyıl sonunda kürk ve muhtemelen köle ticareti üzerinden Yakındoğu ekonomisinde kritik halkalar haline gelmesiyle ortaya çıkmıştı. 8. yüzyıl sonuna doğru Arap gümüş sikkeler, yani dirhemler önce Rusya'da, sonra İskandinavya ve başka yerlerdeki merkezlerde belirmeye başlamıştı; bunlara kitlesel üretimi yapılan cam boncuk ve Yakındoğu kökenli başka eşyalar eşlik ediyordu (Noonan 1980; Davidan 1995; Callmer 1995). Boncuklar Ribe ve Åhus gibi merkezlerde birkaç yıl içinde yerel cam boncuk üretiminin yerini alacak kadar fazla miktarda geliyordu.

9. yüzyılın ilk yıllarında, ticaret merkezi ağının korunmasında bir değişikliğe ve zirveye tanık olunmuş. Güney Dani sınırında Hedeby (Haithabu) kurulmuştur; burası çok geçmeden Kuzey Denizi ile Baltık arasında bir köprü rolünü üstlenecekti. Kraliyet Frenk Yıllıkları'ndaki bilgilere göre, burası siyasi çatışmaların doğrudan bir sonucu olarak kurulmuştu, korunması da Danimarka Kralı'nın meselesiydi. Aynı tarihlerde Norveç'te de Kaupang, çok büyük ihtimalle aynı girişimle kurulmuştu (bkz. Skre, yukarıda 8.3). Eidsborg bileği taşları ve steatit kap kacaklar gibi tipik Norveç ürünlerinin ilk kez Güney İskandinavya'da aynı tarihlerde ortaya çıktığını da belirtmek gerekir (Şekil 9.1) (Myrvoll 1985; Sindbæk 2005: 137 ve devamı).

9. yüzyılın ilk yılları, geçen yüzyılda yaşanmış gelişmelerin zirve noktasıymış gibi görünürse de, sonraki dönem her tür kriz emaresini gösterir. Önceden uzak mesafelerle mal değiş tokuşunda rol oynamış birçok merkez, 9. yüzyıl ortasında, Karolenj İmparatorluğu'nun parçalanması ve Viking akınlarının yoğunlaşmasıyla ya ortadan kaybolmuş ya da ciddi oranda küçülmüştü.

MS 900 civarında, 100 yıl önce varolan ağdan neredeyse eser kalmamıştı, gerçi Hedeby, Birka, Kaupang ve Staraya Ladoga gibi kilit merkezler varlıklarını sürdürüyorlardı. Bu dönemin en fazla serpilip gelişen

Şekil 9.1 Danimarka'da Aggersbog'da bulunmuş Eidsborg bileğileri ve sabuntaşından kap kacak parçaları. Kökenleri genellikle petrolojik analizle belirlenebilen taş nesneler, Viking İskandinavya'sında bölgeler arası alım satımın arkeolojik olarak en görülebilir izlerindendir. (Foto: Aarhus Üniversitesi Ortaçağ ve Rönesans Arkeolojisi Bölümü.)

merkezleri, açıktır ki doğuyla bağlantılı olanlardı (Ambrosiani 2002). Bu merkezler Arap gümüşü akışının zirveye çıktığı 930-970 döneminde en parlak dönemlerini yaşamıştır. Bu ağın en ayırt edici ekonomik özelliği "ağırlık-para" sistemiydi; 9. yüzyıl sonunda kullanılmaya başlanan Doğu tarzı terazi ve ağırlıklara dayanıyordu (Stener 1987; Gustin 2004). Viking dünyasının büyük bölümünde, ama özellikle de Baltık bölgesinde bulunan birçok gümüş gömüsü, bunların ekonomik aygıtlar olarak kullanıldığını gösterir (Hårdh 1996). Birçok gömüde gözlenen büyük bölümlenme, "ağırlık-para" sisteminin en önemsiz işlemlerde bile kullanıldığını gösterir (Şekil 9.2).

Ne var ki odaklanmış ticaret ağları yeni ve çok farklı bir aşamadan geçiyorlardı. İngiltere'de ilk banliyöler, müstahkem merkezler 880'lerde kurulmuştur. 10. yüzyılda İskandinavya ve Baltık Denizi'nde Århus, Lund ve Wolin gibi yeni kurulan bir dizi şehir aynı şekilde tahkim edilmiştir. 10. yüzyıl sonundan itibaren "ağırlık-para" sisteminin yerini giderek yerli sikkeler almaya başlamıştır. Aynı tarihlerde yük taşıyan yavaş gemilerin kullanılmaya başlaması da denizlerde yeni bir emniyet düzeyine geçildiğini yansıtır. Bütün bu gelişmeler, ticaret, şehirler ve kurumsallaşmış kraliyet korumasının bir arada işlediği yeni bir siyasi örgütlenme düzeyine işaret eder; 200 yıl öncesinde hiç de mümkün olmayan bir tarihsel durumdur bu.

Viking Çağında ticaret ve mal değiş tokuşuna ilişkin tartışmaların başlıca eksenlerinden biri de, bazılarına göre dönemin başlangıcında (Näsman 1991, 2000; McCormick 2001; Hodges 2006) bazılarına göreyse sonunda gerçekleşmiş (Hodges 1982; Christophersen 1989; Saunders

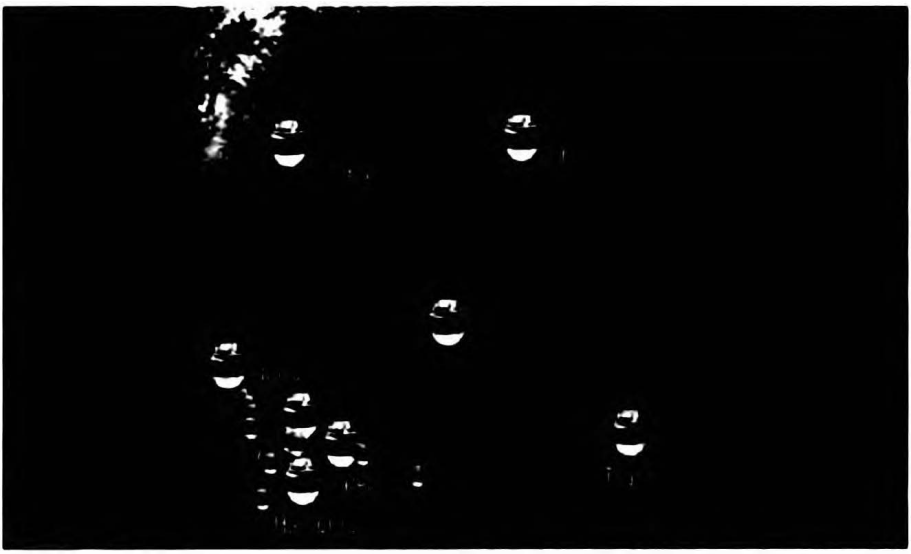
Şekil 9.2 Gotland Myrvälde'den 10. yüzyıla ait pirinç çubuk gömüsü. On yedi adet çubuk 41-43 cm uzunluğundadır ve 390-410 gr çekecek şekilde titizlikle ayarlanmıştır. Bu standartlaşma, çubukların "ekonomik" değiş tokuş nesneleri olarak iş görecek şekilde hazırlandığını düşündürür. (Foto: Søren M. Sindbæk.)

1995) " ticari devrim" fikridir. Tekstil ürünleri, seramikler, demir, kürkler ve diğer av ürünleri gibi önemli kabul edilen birçok malın analizleri muğlak sonuçlar doğurmuştur (Jørgensen 1992; Roslund 2001; Magnusson 1995; Wigh 2001; Mikkelsen 1994). Fakat yukarıda bahsettiğimiz, 10. yüzyıl sonunda yaşanmış değişiklikler en azından bir tane düşük değerli ana ürünün, balığın ticaretinin giderek artmasıyla aynı tarihlerde yaşanmıştır (Barrett vd. 2004). Piyasa ve piyasa dışı mal değiş tokuşu Viking Çağı boyunca bir arada yürümüştür hiç kuşkusuz, bunların göreli önemleri de bir devrimden ziyade tarihsel koşullar gereği değişmiştir (Verhulst 2002: 135). Ama daha kökten değişikliklerin gerçekleştiği bir dönem tespit etmemiz gerekirse böyle bir dönemin 10. yüzyıl sonundan itibaren ortaya çıktığı söylenebilir.

ROTALAR VE AĞLAR

"Vikinglerin rotaları", sayılamayacak kadar çok tarihsel haritada açıklanmıştır. Bu rotalar çoğunlukla ilgiye değer bireysel seyahatleri yansıtır, düzenli ticaret rotalarını kesinlikle yansıtmaz. Okur-yazarlık öncesi bir toplumda "rotalar" düzenli olarak çıkılan yolculuklardır. Gezginlerin önceki yolculuklara ya da sözlü bilgi alışverişine dayalı bilgileriyle tanımlanır.

Viking ticaretine ilişkin, bugün birçok çalışmada hâlâ varlığını sürdüren ilk sentezlerden biri, birkaç büyük uzak yol rotası üzerinde bulunan sınırlı sayıda ticaret merkezi resmediyordu (örneğin Arbman 1937; Jankuhn 1953). Geleneksel tarihsel arkeolojinin dağılımcı bakış açısını yansıtan bu model, Viking ticaretini Karolenj İmparatorluğu ile Abbasi Halifeliği'ni birleştiren bir halka olarak gören, uzunca bir süre yaşamış fikirle ilgilidir (Bolin 1953 [1939]; Hodges ve Whitehouse 1983; McCormick 2001).

Şekil 9.3 Orta Rhine bölgesinde 8 ve 9. yüzyıldan kalma Badorf tipi seramiklerin dağılımı tipik bir örüntü gösterir. Danimarka'nın güneydoğusu ve Almanya'nın kuzeyinde bu seramikler zaman zaman kırsal bölgelerde bulunmuştur (küçük semboller: beş parçadan az). İskandinavya'nın geri kalan kısımlarında ve Baltık Denizi bölgelerinde pazar yerlerinde düzenli olarak karşımıza çıkarlar, ama buraların ötesinde hiç rastlanmazlar. Açıktır ki bu seramikler ticaret için değil, tüccarlarca kullanılmak üzere getirilmiştir; tüccarların Frizyalı olduğu sanılır. Yukarıdaki harita erken Viking Çağı İskandinavya'sında Rhine bölgesinden yabancıların geldiği limanları gösterir. (Harita: Søren M. Sindbæk, veriler Brather 2001 ve Sindbæk 2005'e göredir.)

Son dönemdeki bazı yeniden kurgularda ise merkezlerin yoğun bir dağınıklık gösterdiği tasavvur edilir, her birinin bir bölgenin "merkezi yeri" olma rolünü üstlendiği ileri sürülür (Carlsson 1991; Näsman 1991; Callmer 1994; Ulriksen 1998). Bu görüş, kent çevrelerinin yerel temelde, bir "kentleşme" süreciyle evrildiğini ima eder. Bu evrimci bakış açısı önemli bir boyut eklese de, hayati önemde bir veçhe olan iletişimi gözden kaçırma eğilimindedir.

Viking ticareti bir ağ olarak işliyordu. Uzak yerlerle ticaret belli yerler arasındaki rotalar boyunca toptan gerçekleşiyordu, yüklü ya da yüksüz büyük kargo gemileri kullanılıyordu. Arkeoloji ithalatın, ayrıca bronz döküm gibi zanaatların ve ithal hammadde dağılımının, küçük bir grup yeri, başka olası ticaret merkezlerinden farklı bir ölçekte merkezler olarak tanımladığını gösterir (Şekil 9.3). Bu merkezleri daha önemsiz yerlerden ayıran şey kendi başına ticaret değildi. Önemsiz yerler ticaret açısından besbelli ki önemliydi, düğüm noktalarıyla iletişim halindeydiler, ama aralarında uzak mesafeler arasında gidiş-gelişlere dayalı bir iletişim yoktu (Sindbæk 2006).

Düğüm noktaları farklı trafikler arasındaki mekânsal ve zamansal tampon bölgelerdi. Bu yüzden de çoğu, topografik bir engelin trafikte bir

kesinti yarattığı, nakliyatta bir aktarım, belki de malların geçici olarak depolanmasının gerektiği yerlere kurulmuştu. İskandinav ikliminde mevsim kritik bir etkendi, yer seçiminden fazlasını etkilemesi mümkündü: Çoğunlukla kışın, toprağın sert ve donmuş olduğu zamanlarda yapılan kara nakliyatı ile yazın yapılan deniz nakliyatı arasındaki zaman aralığı, daimi olarak yerleşik ticaret şehirlerinin, Demir Çağı başında başatmış gibi görünen mevsimlik pazarların yerini almasında belirleyici bir gerekçe olmuş olabilir.

Değiş tokuş ağlarının coğrafi yapısı nihayetinde bireylerin tercihinden kaynaklanıyordu: Uzak yerlerle değiş tokuşta yer alan herkesin, ticarete en uygun, en güvenli ve en faal yerlere ulaşmaya çalışmakta bir çıkarı vardı. Haftalarını, aylarını yollarda geçiren bir gezgin için fazladan birkaç gün harcamak, uygun alışveriş ortaklarıyla karşılaşmak gibi büyük bir amacın yanında önemsizdir. Bu durum çoğu gezgini, az sayıdaki birkaç yeri aramak zorunda bırakabilirdi. Bu kaygıların coğrafi sonuçları da kesinlikle bizim gördüğümüze benzer bir durum olurdu: birkaç yerin, daha yerel temasların oluşturduğu geniş kapsamlı bir ağ içinde, uzak yerlerle ticarette merkez ya da düğüm noktası vazifesi gördüğü dereceli bir ağ.

CEMAATLER, SİYASET VE KORUMA

Uzak yerlerle ticari ilişkiler kişisel, çoğunlukla da yerel bağların ayakta tuttuğu bir ağ içinde nadiren görülen bağlantılardır. Viking Çağında yaşayan birine ticaret ve alışverişe ne derece katıldığını sorsaydık, çok büyük bir ihtimalle uzak yerlerle bağlantıların düşük düzeyde bir ilgi olduğunu öğrenirdik. Bu soruyu sorduğumuz kişi saman, sığır, yiyecek ya da tekstil gibi temel malların yerel değiş tokuşunu uzun uzadıya anlatırdı. Maalesef bunların çoğu silinir gider, bulunduklarında bile genellikle ne zaman ve nasıl edinildiklerini söylemenin pek bir yolu yoktur.

Yazılı kaynaklar yerel alışveriş hakkında uzak yerlerle alışveriş hakkında olduğundan daha az bilgi verir. Bu yüzden de önemli olduğu aşikâr bu konu üzerine düşünmemizi sağlayacak pek az kanıt vardır elimizde. Şehirler ve ticaret yerlerinin hinterlandları hakkındaki araştırmalardan, ölçek ve çapla ilgili ilginç gözlemler çıkmıştır (Bäck 1997; Müller Wille 2002; Palmer 2003). Aydınlatıcı birkaç örnek tartışılmıştır (Resi 1987; Zachrisson 1997). Ama Viking Çağında kırsal alışverişin kapsamlı bir dökümü hâlâ yapılmamıştır.

Ticari ilişkiler bile tercihen bir toplumsal bağlar çerçevesi dahilinde kuruluyordu. Mümkün olduğu yerlerde ticaret, toplantı yerleriyle ya da önde gelen kişilerin konutlarıyla bağlantılı olarak gerçekleştiriliyordu, buralarda barış ve korunma, siyasi yetke ya da kutsal korumayla sağlanı-

yordu (Skre 2006). Bu durum ekonomi-siyaset ilişkisi hakkında uzun zamandır devam eden bir tartışmayı tetiklemiştir. Son dönemlerde alışveriş sıklıkla siyasi evrimin bir veçhesi olarak görülmüştür. Barışçı ticaretin ticaret yerlerinin örgütlenmesi ve korunması için (Hodges 1982: Ambrosiani ve Clarke 1991) ya da yabancı bireylerin emniyetlerinin güvence altına alınması ve yasalarla korunmaları için (Sawyer 1978; Lund 1987) ya da her iki gerekçeyle de (Hedeager 1993) kurumsallaşmış siyasi (yani kraliyet) bir yetkeyi baştan varsaydığı savunulmuştur.

Erken Viking Çağı İskandinavya'sında merkezi yerler hiç kuşkusuz yöneticiler açısından bir kaygı konusuydu ve siyasi emellerin de hedefiydi. Yazılı kaynaklar Ribe, Birka ve Hedeby'deki krallardan bahseder. Ama buyruk ve himaye, o aşamada ticaret ağının güvence altına alınması için yeterli miydi? Dorestad, Paris, Londra ve başka birçok yerin yağmalanması, erken Viking Çağında hiçbir yöneticinin büyük bir fikir birliği olmaksızın piyasa barışını garanti edemeyeceğini gösterir. 8 ve 9. yüzyıl ticaret merkezlerinin ciddi istihkamdan yoksun olması, durumun farkında olduklarını düşündürür. Gemi buluntularına bakılırsa, uzmanlaşmış kargo gemileri İskandinav sularında ancak 10. yüzyılda belirmiştir (Crumlin-Pedersen 1999). Bunun öncesinde ticaret gemilerinde korunma için silahlı mürettebat bulunuyordu.

Ticaret için gerekli korumanın sıklıkla zorlayıcı bir güçten ziyade, gruplar ve topluluklar arasındaki karşılıklı bağımlılıkla sağlandığı giderek açıklık kazanmaktadır. Bireysel güvenlik ve yasal haklar, yabancıların hanelere alınması ve işlemlerin orada gerçekleştirilmesiyle sağlanabiliyordu (Roslund 1994, 2001). Temel güven ilişkisi de, başka şeylerin yanı sıra, zanaat eserleri aracılığıyla yürütülen sembolik iletişim sayesinde kurulabiliyordu (Gustin 2004). Alışveriş esnasındaki olası gerilimler, ortak kültürel normlar ve rutin alışveriş usullerinin yerleştirilmesiyle aşılıyordu (Sindbæk 2005). Şehir cemaatleri, *félag*, yani tüccarlar loncası, en önemlisi de ortak hukukun kabul edilmesi ticaret ve alışveriş için temel önemdeki koşulları sağlıyordu.

Ticaret yapan cemaatlerin oluşumu başka bir açıdan da önemlidir. Viking dünyasında çok sayıda yabancının düzenli olarak bir arada yaşayabileceği tek yer büyük ticaret merkezleriydi; muhtemelen kişisel kullanım için getirilmiş eşyaların dağılımından da bunu görürüz (örneğin Brather 1996; Callmer 1998). Alışveriş sadece bu yerler arasında yük gemileriyle değil, buraların içinde kişisel düzeyde de gerçekleşiyordu. Böyle olduğu için de bu karışık cemaatler, kültürel aktarım ve yenilikler için temel önemde araçlar olmuş olsa gerektir.

KAYNAKÇA

Ambrosiani, B. (2002) "Osten und Westen im Ostseehandel zur Wikingerzeit", K. Brandt, M. Müller-Wille ve C. Radtke (yay. haz.) *Haithabu und die frühe Stadtentwicklung im nördlichen Europa*, Neumünster: K. Wachholtz.

Ambrosiani, B. ve Clarke, H. (1991) *Towns in the Viking Age*, Londra ve New York: Leicester University Press.

Arbman, H. (1937) *Schweden und das karolingische Reich*, Stockholm: KVHAA.

Bäck, M. (1997) "No island is a society: regional and interregional interaction in central Sweden during the Viking Age", H. Andersson, P. Carelli ve L. Ersgård (yay. haz.) *Visions of the Past. Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology* (Lund Studies in Medieval Archaeology 19), Stockholm: Raä.

Barrett, J.H., Locker, A.M. ve Roberts, C.M. (2004) " 'Dark Age economics' revisited: the English fish bone evidence ad 600–1600", *Antiquity*, 78(301): 618-36.

Bolin, S. (1953) "Mohammed, Charlemagne and Ruric", *Scandinavian Economic History Review*, 1: 5-39. [Swedish version in *Scandia. Tidskrift för historisk forskning* 12 (1939): 181-222.]

Brather, S. (1996) "Merowinger- und karolingerzeitliches 'Fremdgut' bei den Nordwestslawen.

Gebrauchsgut und Elitekultur im südwestlichen Ostseeraum", *Prähistorische Zeitschrift*, 71: 46-84.

—— (2001) *Archäologie der westlichen Slawen. Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft im früh- und hochmittelalterlichen Ostmitteleuropa* (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 30), Berlin ve New York: Walter de Gruyter.

Callmer, J. (1994) "Urbanization in Scandinavia and the Baltic region *c. AD* 700–1100", B. Ambrosiani ve H. Clarke (yay. haz.) *Developments around the Baltic and the North Sea in the Viking Age. The Twelfth Viking Congress* (Birka Studies 3), Stockholm: The Birka Project, Raä.

—— (1995) "The influx of oriental beads into Europe during the 8th century", M. Rasmussen vd. (yay. haz.) *Glass Beads: Cultural History, Technology, Experiment and Analogy* (Studies in Technology and Culture 2), Lejre: Historical–Archaeological Experimental Centre.

—— (1998) "Archaeological sources for the presence of Frisian agents of trade in northern

Europe ca. AD 700–900", A. Wesse (yay. haz.) *Studien zur Archaeologie des Ostseeraumes. Von der Eisenzeit zum Mittelalter. Festschrift für Müller-Wille*, Neumünster: Wachholtz Verlag.

Carlsson, D. (1991) "Harbours and trading places on Gotland AD 600–1000", O. Crumlin- Pedersen (yay. haz.) *Aspects of Maritime Scandinavia* ad *200–1200. Proceedings of the Nordic Seminar on Maritime Aspects of Archaeology*, Roskilde: The Viking Ship Museum.

Christophersen, A. (1989) "Kjøpe, selge, bytte, gi. Vareutveksling og byoppkomst i Nor ge ca. 800–100: En modell", A. Andrea (yay. haz.) *Medeltidens födelse* (Symposier på Krapperups borg 1), Lund: Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen.

Crumlin-Pedersen, O. (1999) "Ships as indicators of trade in northern Europe 600–1200", J. Bill (yay. haz.) *Maritime Topography and the Medieval Town*, Kopenhag: Nationalmuseet.

Davidan, O.I. (1995) "Material'naya kul'tura pervykh poselentsev drevnej Ladogij", *Peterburgskij arkheologicheskij vestnik*, 9: 156-66.

Gabriel, I. (1988) "Hof- und Sakralkultur sowie Gebrauchs- und Handelsgut im Spiegel der Kleinfunde von Starigard/Oldenburg", *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 69: 103-291.

Gustin, I. (2004) *Mellan gåva och marknad. Handel, tillit och materiell kultur under vikingatid* (Lund Studies in Medieval Archaeology 34), Lund: Almqvist & Wiksell International.

Hårdh, B. (1996) *Silver in the Viking Age. A Regional-Economic Study* (Acta Archaeologica Lundensia series in 8°, 25), Stockholm: Almquist & Wiksell International.

Hedeager, L. (1993) "Krigerøkonomi og handelsøkonomi i vikingetiden", N. Lund (yay. haz.) *Norden og Europa i vikingetid og tidlig middelalder*, Kopenhag: Museum Tusculanum.

Hodges, R. (1982) *Dark Age Economics. The Origins of Towns and Trade* ad *600–1000*, Londra: Duckworth.

—— (2006) *Goodbye to the Vikings? Re-Reading Early Medieval Archaeology*, Londra: Duckworth.

Hodges, R. ve Whitehouse, D. (1983) *Mohammed, Charlemagne and the Origins of Europe.*

Archaeology and the Pirenne Thesis, Londra: Duckworth.

Jankuhn, H. (1953) "Der fränkisch-friesische Handel zur Ostsee im frühen Mittelalter", *Vierteljahresschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 40: 193-243.

Jørgensen, L.B. (1992) *North European Textiles until* ad *1000*, Aarhus: Aarhus University Press.

Lund, N. (1987) "Peace and non-peace in the Viking Age – Ottar in Biarmaland, the Rus in Byzantium and Danes and Norwegians in England", J.E. Knirk (yay. haz.) *Proceedings of the Tenth Viking Congress, Larkollen, Norway, 1985* (Universitetets Oldsaksamlings skrifter. Ny rekke 9), Oslo: Universitetets Oldsaksamling.

McCormick, M. (2001) *Origins of the European Economy. Communications and Commerce* ad *300–900*, New York: Cambridge University Press.

Magnusson, G. (1995) "Iron production, smithing and iron trade in the Baltic during the late Iron Age and early Middle Ages (*c.* 5th–13th centuries)", I. Jansson (yay. haz.) *Archaeology East and West of the Baltic. Papers from the Second Estonian–Swedish Archaeological Symposium. Sigtuna, May 1991*, Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Mikkelsen, E. (1994) *Fangstprodukter i vikingetidens og middelalderens* økonomi. *Organiseringen av massefangst av villrein i Dovre* (Universitetets Oldsak samlings skrifter. Ny rekke 18), Oslo: Universitetets Oldsaksamling.

Müller-Wille, M. (2002) *Frühstädtische Zentren der Wikingerzeit und ihr Hinterland* (Abhandlungen der Geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse 2003:3), Stuttgart: Akademie der Wissenschaften und der Literatur.

Myrvoll, S. (1985) "The trade in Eidsborg hones over Skien in the medieval period", *Iskos*, 5: 31-47.

Näsman, U. (1991) "Seatrade during the Scandinavian Iron Age: its character, commodities, and routes", O. Crumlin-Pedersen (yay. haz.) *Aspects of Maritime Scandinavia AD 200–1200. Proceedings of the Nordic Seminar on Maritime Aspects of Archaeology*, Roskilde: The Viking Ship Museum.

—— (2000) "Exchange and politics: the eighth– early ninth century in Denmark", C. Wickham ve I. Lyse Hansen (yay. haz.) *The Long Eighth Century. Production, Distribution and Demand* (The Transformation of the Roman World 11), Leiden: Brill.

Noonan, Th.S. (1980) "When and how dirhams first reached Russia", *Cahiers du Monde Russe et Sovietique*, 21: 401-69.

—— (1994) "The Vikings in the east: coins and commerce", B. Ambrosiani ve H. Clarke (yay. haz.) *The Twelfth Viking Congress* (Birka Studies 3), Stockholm: The Birka Project, Raä.

Palmer, B. (2003) "The hinterlands of three southern English *emporia*: some common themes", T. Pestell ve K. Ulmschneider (yay. haz.) *Markets in Early Medieval Europe. Trading and "Productive" Sites, 650–850*, Macclesfield: Windgather.

Parkhouse, J. (1997) "The distribution and exchange of Mayen lava quernstones in early medieval northwest Europe", G. de Boe ve F. Verhaeghe (yay. haz.) *Exchange and Trade in Medieval Europe. Papers of the "Medieval Europe Brugge 1997" Conference*, cilt 3, Zellik: Institut vor het Archeologisch Patrimonium.

Resi, H.G. (1987) "Reflections on Viking Age local trade in stone products", *Proceedings of the Tenth Viking Congress* (Universitetes Oldsaksamling skrifter, Ny rekke 9), Oslo: Universitetets Oldsaksamling.

Roslund, M. (1994) "Tools of trade: spatial interpretations of trade activities in early medieval Sigtuna", *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum*, NS, 10: 145-57.

—— (2001) *Gäster i huset. Kulturell* överföring *mellan slaver och skandinaver 900 till 1300*, Lund: Vetenskapssocieteten i Lund.

Saunders, T. (1995) "Trade, towns and state: a reconsideration of early medieval economics", *Norwegian Archaeological Review*, 28(1): 31-53.

Sawyer, P.H. (1978) "Wics, kings and Vikings", T. Andersson ve K.I. Sandred (yay. haz.) *The Vikings. Proceedings of the Symposium of the Faculties of Arts of Uppsala University June 6–9 1977*, Uppsala: Almqvist & Wiksell International.

Sindbæk, S.M. (2005) *Ruter og Rutinisering. Vikingetidens fjernhandel i Nordeuropa*, Kopenhag: Multivers.

—— (2006) "Networks and nodal points: the emergence of towns in early Viking Age Scandinavia", *Antiquity*, 80: 310.

Skre, D. (2006) "Towns and markets, kings and central places in southwest Scandinaviaca 800–950 AD", D. Skre (yay. haz.) *Kaupang in Skiringssal. Excavation and Surveys at Kaupang and Huseby, 1998–2003 – Background and Results* (Kaupang Excavation Project 1), Aarhus: Aarhus University Press.

Steuer, H. (1987) "Gewichtsgeldwirtschaften im frühgeschichtlichen Europa", K. Düwel *vd.*

(yay. haz.) *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und*

Nordeuropa. Teil IV. Der Handel der Karolinger- und Wikingerzeit (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Ulriksen, J. (1998) *Anløbspladser. Besejling og bebyggelse i Danmark mellem 200 og 1100 e.Kr.*, Roskilde: The Viking Ship Museum.

Verhulst, A. (2002) *The Carolingian Economy*, Cambridge: Cambridge University Press.

Wigh, B. (2001) *Animal Husbandry in the Viking Age Town of Birka and its Hinterland. Excavations in the Black Earth 1990–95* (Birka Studies 7), Stockholm: The Birka Project, Raä.

Zachrisson, I. (1997) *Möten i gränsland. Samer och Germaner i Mellanskandinavien* (Statens Historiska Museum. Monographs 4), Stockholm: Statens Historiska Museum.

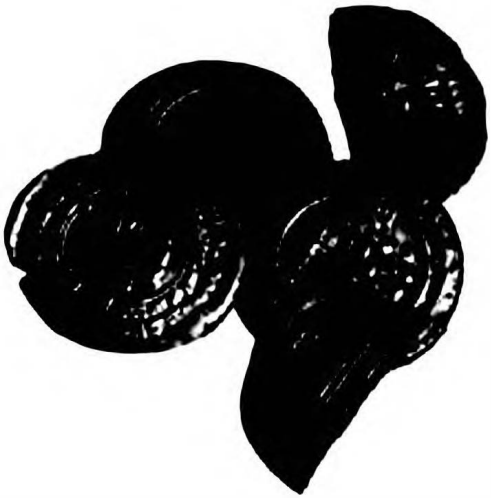
10

SİKKELER VE PARA EKONOMİSİ

Svein H. Gullbekk

Ülkelerinden ayrılıp başka yerlere doğru yol alan İskandinavlar 8. yüzyılda Viking Çağını başlattıklarında toplumları sikkelerin, şehirlerin ya da devletlerin olmadığı bir toplumdu. Üç yüzyıl sonra, 11. yüzyıl ortalarındaysa Viking toplumu artık sikkeler ve şehirlere aşina hale gelmişti, Hıristiyanlık çerçevesinde doğmakta olan devletlerin bulunduğu bir toplumdu. Önem arz eden belgesel kaynakların yokluğunda, arkeolojik ve nümizmatik kanıtlar sikkeler hakkındaki araştırmaların yapıtaşlarını ve Viking Çağının parasal tarihini oluşturur. Viking dünyasında başka hiçbir nesnenin sahip olmadığı kadar geniş bir coğrafi dağılım ve süreklilik gösteren çok sayıda sikke bulunmuştur. Viking sikkeleri her şeyden önce, York ve Dublin Kralı Eirik Bloodaxe (Kanlı Balta) (948 ve 952-954), Sven Forkbeard (Çatal Sakal) (y. 985-1014), Olof Skötkonung (y. 995-1022), Olaf Tryggvason (995-1000), Olaf Haraldsson (Aziz) (1015-1028), Büyük Knut (1016-1035, İngiltere Kralı 1018-1035), Harthacnut (1035-1042, İngiltere Kralı 1040-1042), İyi Magnus (1042-1047), Sven Estridsen (1047-1074) ve Harald Hardrade (1047-1066) gibi meşhur Viking kralları adına farklı İskandinav darphanelerinde basılmış gümüş bozuk paralar olarak anlaşılır. Bu kralların hepsi de Viking dünyasında sikkelerin kullanılmaya başlaması ve gelişiminde kilit roller oynamışlardır. 9 ve 10. yüzyıllarda Haithabu ve Ribe'de görülen anonim Nordik sikkeler ve yaklaşık olarak 990 ile 1020'ler arasında Lund ve Sigtuna'da Anglo-Sakson bozuk paralarının İskandinav taklitlerinin üretimi açısından da aynı şey söz konusudur (Şekil 10.1-10.4).

Antropologlar, arkeologlar, etnologlar, tarihçiler ve nümizmatik uzmanları Viking dünyasında para ve kullanımı hakkında yorumlarda bulunmuşlardır, birçok uzman farklı görüşlere sahiptir. Viking toplumu hediyelerin alınıp verildiği, mevki odaklı bir ekonomi olarak tanımlanmıştır; bu bakış açısına göre, bulunan sikkeler İskandinavya'ya getiriliyor ve hemen toprağa gömülüyordu. Sikkeler ya bir hediye ekonomisi, yani yeniden dağılımcı bir ekonominin bir parçası olarak toplumsal bağlamlarda kullanılıyor ya da eritilip mücevherat üretimine malzeme yapılıyordu. Bazı

Şekil 10.1 Norveç'in güneyinde Vestfold'da küçük bir gömüde bulunan Kufi sikkeler. (Oslo Kültürel Tarih Müzesi'nin izniyle.)

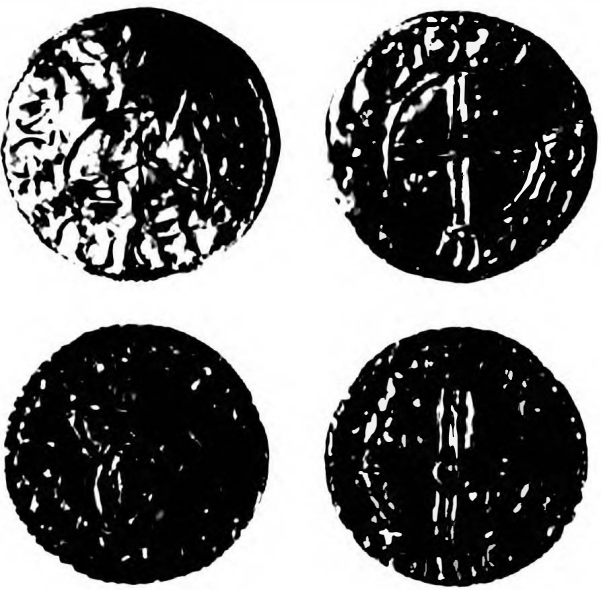
Şekil 10.2 Yaklaşık 800'den 13. yüzyıla kadar Avrupa'da başlıca sikke gümüş peniydi. Daha küçük paralar penilerin yarıya ya da çeyreğe bölünmesiyle elde ediliyordu. Bu kesilmiş penilerin hepsi de Anglo-Sakson kökenlidir ve Viking dünyasında bulunmuştur.

akademisyenler de bulunan çok sayıda sikkenin bir zamanlar kullanımda olan sikkelerin sadece küçük bir bölümünü temsil ettiğini, paranın yaygın bir biçimde dağılmış olduğunu, küçük ölçekli işlemlerde, bazı yerlerde her gün kullanıldığını savunur. Dolayısıyla Viking dünyasında sikkelerin kullanımı akıncılık ve yağmalamayla, haraç ve vergilendirmeyle, törensel gömülerle, hediyeler vermeyle, uzak yerlerle, bölgesel ve yerel ticaretle bağlantılıdır.

Viking Çağındaki sikkelerin incelenmesi çerçevesinde birçok araştırma yapılmıştır, sikkelerin kullanımı ve para ekonomileri hakkındaki araştırmaların sayısıysa o kadar fazla değildir. Bu, Viking dünyasında pazar yerleri, üretim merkezleri ve kent yerleşimleri hakkında devam etmekte olan birçok kazı ve projenin bir sonucu olarak bugünkü gelişmelerin ele

Şekil 10.3 İskandinav kraliyet sikkeleri, o dönemin Anglo-Sakson sikke tiplerinin taklidiydi. Ana motif olarak bir yılanın görüldüğü bu Dan penisi 1020'ler ya da 1030'larda Büyük Knut (1018-1035) için çıkarılmıştır, İskandinavya'nın ilk ulusallaşmış sikke tipi olarak görülür. (Oslo Kültürel Tarih Müzesi'nin izniyle.)

Şekil 10.4 Harald Hardrade'nin (1047-1066) 1050'ler ve 1060'larda bastırdığı Norveç sikkeleri ulusal bir sikke tipi yerleştirmiştir. (Oslo Kültürel Tarih Müzesi'nin izniyle.)

aldığı bir konudur daha çok. Ayrıca geçen yıllarda yeni teknolojinin kullanımı çok önemli olmuş, Viking Çağı nümizmatiğini ölçülemeyecek kadar çok zenginleştirmiştir (Jensen 1994: 237-41). Metal detektörlerle araştırmalar yapanlar çok sayıda tekil bulgu keşfetmiş, arkeologlar da kazılarda sikke bulma konusundaki sicillerini iyileştirmiştir (Östergren 1989). Bu gelişmeleri izleyen akademisyenler, sikkelerin yaygın bir biçimde kullanıldığından kuşkulanmaya o kadar meyilli değildir; ne var ki bu sorunun ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir, kullanılan para kavramı önceden olduğuna benzer bir direnişle karşılaşmasa da para ekonomisi kavramını savunmak hâlâ zordur.

İSLAM GÜMÜŞÜNDEN HIRİSTİYAN GÜMÜŞÜNE: DOĞUDAN BATIYA DOĞRU BİR DEĞİŞİM

Viking dünyasında para sahnesinde 750 ile 1100 arasında üç büyük değişim gözlenebilir. İlki, İskandinavya'ya yaklaşık 800'de ulaşan İslami para akışıdır. İkincisi 10. yüzyılın son çeyreğinde İslami sikkelerin ortadan kaybolması, yerlerini batı kökenli bozuk paralara, en başta da Alman ve Anglo-Sakson paralarına bırakmasıdır. Üçüncü değişimde Danimarka ve Norveç'te ulusal devletlerin sikkeleri yabancı sikkelerin yerini almıştır.

Viking Çağı başladığında, Viking dünyasındaki bütün sikkelerin büyük bölümünü güneydoğudaki Abbasi ve Samani halifeliklerinden gelen sikkeler oluşturuyordu, az sayıda dirhem Emevi halifeliğinden gelmişti, ayrıca Rusya'da Volga Bulgarlarının ürettiği dirhem taklitleri vardı. İslami dirhemler Halife Abdülmelik'in 696 ve 698 yıllarında gerçekleştirdiği para reformlarıyla çıkarılmıştı. İslami ikonoklazm sonucu dirhemlerin tektip bir görünümü vardı, bir yüzlerinde Küfi yazıyla epigrafik bir desen bulunuyordu; uzunca bir süre boyunca da ağırlıkları değişmemişti, iyi kalite gümüşten yapılıyorlardı. 9. yüzyılın ikinci yarısında dirhemlerin ağırlıklarında ciddi farklılıklar gözlenmeye başladı, 10. yüzyılın ikinci yarısında halifelikteki madenlerden çıkarılan gümüşün azalmasıyla birlikte gümüşün ayarı bozuldu. İslam dünyasında halifeler değer kaybının kaygan yamacından aşağı doğru inerken, Vikingler onların sikkelerine sırt çevirdi. İslami dirhemlerin yerini batıdan gümüş akışı aldı. 10. yüzyılın ikinci yarısına kadar Fransa, Almanya ve İngiltere'den gelen sikkeler ihmal edilebilir düzeyde olsalar da, Almanya'da Harz dağlarında zengin gümüş kaynaklarının keşfedilmesi Kutsal Roma İmparatorluğu ve Anglo-Sakson krallığında para basma faaliyetlerini tetikledi, özellikle de yaklaşık olarak 975'ten sonraki dönemde. (Viking dünyasında İslami, Alman ve Anglo-Sakson sikkeler hakkında yakın tarihli bir tartışma için bkz. Metcalf 1997 ve 1998).

995 yılı civarında hüküm süren krallar, Danimarka'da Sven Forkbeard, İsveç'te Olof Skötkonung ve Norveç'te Olaf Tryggvason adına tektip kraliyet sikkeleri çıkarıldı. Bu dönemde Viking dünyasına büyük miktarda Anglo-Sakson paraları gelmesine paralel olarak, Danimarka ve İsveç topraklarında geniş ölçekte, dönemin Anglo-Sakson paralarının İskandinav taklitleri basıldı. Bu sikkeler, sikkenin yavaş yavaş ulusal özellikler edinmeye başladığı, 11. yüzyıl civarında Danimarka ve Norveç'te ciddi ölçekte devlet sikkesi üretimiyle zirveye çıkan bir sürecin ilk adımını teşkil ediyordu. İsveç, 11. yüzyılın ikinci yarısında Danimarka ve Norveç krallıklarına paralel bir sikke üretiminde hiç bulunmadı. İsveç'te para basma faaliyetleri 1030'larda askıya alınmıştı. İsveç'teki gömülerde muazzam

sayıda yabancı para bulunmuş olsa da para basma faaliyetlerine ancak 1140'lardan sonra devam edildi ve Gotland adasında sikke basıldı.

Viking topraklarında bulunan sikkelerin toplam sayısı 800.000'den fazladır. Baltık Denizi'ndeki adalarda, İsveç, Danimarka, sonra Norveç ve Finlandiya anakaralarının sahil bölgelerinde daha fazla sikke bulunmuştur. İzlanda'daki buluntuların sayısı azdır; bugüne kadar Viking Çağına ait sikkelere rastlanmayan tek yer Grönland'dır, gerçi orada da rastlanması ihtimal dahilindedir. 11. yüzyıl sonunda Norveç Kralı Olaf Kyrre'nin hükümranlığında bastırılan sikkeler Viking dünyasında sikkelerin en batıda ulaştığı noktayı yansıtır. Sikkelerin kökeninin ve vardıkları son noktanın izinin sürülmesi bize bir başlangıç ve bir sona ilişkin kanıtlar sunar; cevaplanması gereken soru, Viking dünyasında bu ikisi arasında geçen zamanda para ekonomisine ne olduğudur.

GÜMÜŞTEN SİKKEYE GEÇİŞ

Geniş çaplı gömü malzemelerine bakıldığında, Viking Çağı ekonomisinde gümüş nesnelerden sikkelere doğru bir geçiş olduğu gözleminde bulunulabilir. Gümüşten sikkeye geçiş ağır ağır gerçekleşmiştir, 9. yüzyıl ve 10. yüzyılın ilk yarısında mücevherler, yüzükler, kesilmiş gümüş baskındır. 10. yüzyılın ikinci yarısında sikke sayısı artmış, 11. yüzyıla gelindiğinde sikke sayısı ve ağırlığı gümüş sayısı ve ağırlığını aşmıştır. Nihayetinde, 11. yüzyıl ortasında, devlet sikkeleri basılmaya başladığında gömüler ağırlıklı olarak sikkelerden oluşmaktaydı; sikkelerin toplamdaki oranı yaklaşık %90'dır (Hårdh 1976: 140-2; Gullbekk 2003: 23-4). Bu noktadan sonra Danimarka ve Norveç ekonomisi ve toplumunda gümüş, sikkeden sonra ikinci sıraya yerleşmiş, 14. yüzyıl ortasında devletin sikke basma faaliyetlerinin çöküşüne kadar bu durum devam etmiştir.

VİKİNG DÜNYASINDA SİKKELER

Vikingler yerleşiklik kazandıklarında yerel görenek ve alışkanlıkları benimsemiş, Hıristiyanlığı, devlet adamlığını, hukuk ve sikke basmayı kabul etmişlerdir. İngiltere'deki Vikingler kendi sikkelerini basma alışkanlığını daha 890'larda hızla benimsemişlerdir (Grierson ve Blackburn 1986: 318-9). Anglo-Sakson sikkeleri Alman toplumuyla temasların güçlü olduğu, Alman sikkelerinin bol olduğu bölgelerde bile İskandinav sikkelerinin etkilendiği başlıca kaynaklardan biri olmuştur. Bu durum, Anglo-Sakson sikkeleri ve parasal örgütlenmesinin o dönemde en ileri örgütlenme olmasıyla, Danimarka krallarının yaklaşık olarak 1018 ile 1047 arasında İngiltere ve Norveç üzerinde de hüküm sürmesiyle açıklanabilir. İskandinavya'da

faaliyet gösteren İskandinav darp ustalarının Danimarka, İsveç ve Norveç'teki ilk sikkeler üzerinde önemli bir etkisi olmuştur; Danimarka, İsveç ve Norveç'te yaklaşık olarak 995'te ilk kraliyet sikkelerinin damgalarını basan ve ismini sikkelerin üzerine yazan gezgin darp ustası Godwine örneğinde olduğu gibi. Anglo-Sakson darp ustalarının Büyük Knut, Harthacnut ve İyi Magnus'un hükümdarlıkları boyunca Danimarka'da çalıştıkları anlatılır. İngiliz darp ustaları Büyük Knut'un hükümdarlığı döneminde ağırlık sahibiydi, o tarihlerde darp ustalarının neredeyse yarısı Anglo-Sakson'du. Bazı örneklerde resmi İngiliz sikke damgaları Danimarka'ya getirilmiş, Danimarka darphanelerinde yerel olarak üretilmiş damgalarla birlikte kullanılmıştır (Blackburn 1981: 425-47; 1985: 101-24).

Anglo-Sakson etkisi para örgütlenmesinde ve sikke tasarımlarının kullanımında açıkça görülür. 11. yüzyılın ilk yıllarında Anglo-Sakson paralarını taklit eden büyük İskandinav sikke dizileri önemlidir (Malmer 1997). Norveçli Olaf Haraldsson'un (Aziz) çıkardığı birkaç sikke arasında, İngiltere'de takriben 1009'da basılan olağandışı Agnus-Dei tipi, prototip olarak kullanılır. II. Æthelred'in prototip Agnus Dei sikkelerinden sadece on beş tanesi bugüne ulaşmıştır, bunların çoğu da İskandinavya'da bulunmuştur. Bu sikke sadece kısa bir süreliğine basılmıştı, boyutları da II. Æthelred döneminde İngiltere'de çıkarılan yaygın dizinin ancak bir bölümü kadardı. Bu da Agnus-Dei tipinin Norveç'te benimsenmesini dikkat çekici kılar, damgaları sipariş edenlerin sikkelerin etkili bir iletişim aracı olduğunun bilincinde olduğunu düşündürür. İskandinav sikke tasarımı üzerindeki bir başka etki kaynağıysa Alman sikkeleri değil, Bizans sikkeleridir. Özellikle de 1060'lar, 1070'ler ve 1080'lerdeki Danimarka ve Norveç sikkeleri açısından böyle bir durum söz konusudur. (İskandinav sikkeleri üzerinde Bizans etkisi hakkında bkz. Skaare 1965: 99-111; Grierson 1966: 124-38; Hendy 1970: 187-97. Fin taklitler hakkında bkz. Talvio 2002: 28-9.)

Sikke üretimi, Viking dünyasının tarihinde, özellikle de bu dönemdeki zenginlik ve paranın tarihinde birçok bakımdan önemli bir rol oynamış ada toplumlarının hiçbirinde, Gotland, Öland, Bornholm, İzlanda, Hebrid adaları, Faroe adaları ve Grönland'da gelişmemiştir. Aslına bakılırsa sikke üretimi, Viking İskandinavya'sında sınırlı sayıda birkaç yere isnat edilebilir: Danimarka'da 1030'lar ve 1040'lar, Norveç'te 1050'ler ve 1060'larda darphane faaliyetlerinin ciddi ciddi genişlemeye başlaması öncesinde Haithabu, Ribe, Lund, Sigtuna ve Nidarnes. Darphane faaliyetleri Danimarka krallığında yaygınlık kazandığında, sikkeler birkaç darphanede üretilir olmuştu: Lund, Roskilde, Slagelse, Ringsted, Viborg, Ribe, Ørbæk ve Ålborg; Norveç'te sikkeler 11. yüzyıl boyunca Nidarnes'te (Trondheim), 1050'lerde kısa bir süre boyunca Hamar'da basılmıştı. Ayrıca Norveç'te

Olaf Kyrre'nin (1067-1093) hükümdarlığı döneminde basılan, yazıları okunamayan, basıldıkları darphanenin belirlenmesi gereken çok sayıda sikke vardır. Bu sikkeler ya geçici bir nitelik gösteren küçük darphanelerde ya da seyyar darphanelerde, örneğin gezgin krallar ihtiyaç olduğunda kullanılmak üzere beraberlerinde darphane teçhizatı taşırken basılmıştı.

Viking dünyasında gelişen para sistemleri, kralın ya da sikke basan yetkenin gösteriş ve kişisel zenginlik amacıyla kullanılabileceği kişisel mülkü olarak görülmelidir. İskandinavya'da, 1050'ler ve 1060'lardan başlayarak, ek gelir elde etmek üzere sikkelerin gümüş içeriğiyle oynamaktan kasıtlı olarak yarar sağlamaya çalışan ilk krallar Sven Estridsen ve Harald Hardrade olmuştur (Skaare 1976; Gullbekk 1996).

PARA KULLANIMI VE PARA EKONOMİSİ

9 ve 10. yüzyıllarda yazan Arap tarihçiler Kuzeylileri gümüş ve dirhemi derinden seven tüccarlar olarak tanımlar. Frenk ve İngiliz kaynaklarında Kuzeyliler şehirleri ve kutsal yerleri değerli metaller edinme hevesiyle yağmalayan, 793'te Lindisfarne'den başlayarak büyük meblağlarda haraç kesen vahşi insanlar olarak betimlenir.

Şiddete yapılan vurguya rağmen, yazılı kaynaklar Vikingleri yerlilerle ticaret yapan, mal ve hizmet alışverişinde bulunan insanlar olarak da sunar. İzlanda sagalarında Viking toplumunda kültür, din ve ekonominin bir araya geldiği bir dizi durum anlatılır. Bu hikâyelerde sikkeler ve paranın gösteriş amacıyla kullanıldığını, hediyeler verildiğini, vergiler alındığını, rüşvet verildiğini, para cezaları kesildiğini, zenginliği korumak için sikkelerin yere gömüldüğünü, gömülerin kazılıp çıkarıldığını, sikkelerle oynandığını, sikkelerin denendiğini ve ticaretin farklı biçimlerini dinleriz.

Birçok gümüş gömüsü Viking dünyasının tipik özelliklerinden biridir. Bu gömülerde Almanya ve İngiltere'den Viking Çağına ait sikkelerin sayısı, bu ülkelerde şimdiye kadar bulunan bu tür sikkelerden çok daha fazladır. Bunun sonucunda, Viking Çağı hakkında sık sık kullanılan yaftalardan biri Gümüş Çağı olmuştur. Viking Çağında sikkeler ve ekonomi Vikinglerin gümüşe duydukları hevesin bir işareti olarak görülmüş, sıklıkla da bireylerin hazinelerini toprağa gömerek öte dünyada refahlarını garanti altına almalarını öngören "Óðinn Kanunu"nun bir sonucu olarak yorumlanmıştır. Ne var ki soru şudur: Bu gömüler parasallaşmış bir toplumun kanıtları olarak mı yorumlanmalıdır, yoksa tam tersine sikkelerin ancak küçük çapta kullanıldığı bir toplum bağlamında mı değerlendirilmelidirler?

Saga edebiyatı temelinde, Viking Çağı ekonomisi ve toplumu sıklıkla köylü nitelikleri gösteren, kendi kendine yeterli olmaya çok fazla daya-

nan bir toplum olarak algılanmıştır. Bu toplumda geniş bir mal ve hizmet yelpazesi bir alışveriş aracı olarak kullanılıyordu, çok sayıda farklı toplumsal ve ekonomik anlam taşıyordu; tıpkı ortaçağ İskandinavya'sında, muhtemelen Viking Çağı öncesinde de olduğu gibi. Arkeolojik kanıtlar ilk bakışta ezici bir ağırlıktaymış gibi görünse de gümüşün bu dönemdeki değeri küçümsenmemelidir. Bin gümüş sikkeden oluşan bir gömü büyük bir gömü olarak değerlendiriliyordu, ama satın alma gücü, ağır bir para cezasını ödemeye ya da küçük bir çiftlik satın almaya yeterli değildi. Viking Çağındaki gümüş gömüleri Merovenj İskandinavya'sından 55 kg altınla karşılaştırıldığında, Viking Çağı gümüşlerinin toplam değerinin altına eşit olduğunu görürüz. Bu bakış açısıyla yaklaştığımızda, Viking toplumunda yeraltına saklanan gömülerin çoğu, değeri az birikimler olarak görülüyor olsa gerekti; pek azı, örneğin 14.300 sikke ve 50 k gümüşün bulunduğu, 1999'da Gotland'da ortaya çıkarılan Spillings gömüsü gerçekten büyük meblağda para olarak değerlendirilmelidir.

Fransa ve İngiltere'deki Viking ordularına haraç olarak ödenen büyük meblağlar geleneksel olarak Viking İskandinavya'sındaki çok sayıda büyük gömünün başlıca gerekçesi olarak görülmüştür. Ne kadar büyük olurlarsa olsunlar bu haraçlarla ilgili kanıtlar ne ödendiği, ödemenin gümüşle mi, altınla mı, sikkeyle mi, malla mı hizmetle mi yapıldığı hakkında hiç bilgi içermez. Aslına bakılırsa sadece meblağların büyüklüğü değil, Vikinglere ödenen meblağın İskandinavya'ya götürülüp götürülmediği de tartışılmıştır (Lawson 1984: 721-38; 1989: 385-406; 1990: 951-61; Gillingham 1989: 373-84; 1990: 939-50. Bu meseleye nümizmatik bir yaklaşım için bkz. Metcalf 1990: 165-76). Viking dünyasında bulunan 9 ve 10. yüzyıla ait Frenk sikkelerinin az sayıda olması, kayıtlı haraç ödemeleri ile sikkelerin İskandinavya'ya gelmesi arasında yakın bir bağlantı olduğu anlamına gelmez. Anglo-Sakson Vakayinamesi, 991, 997, 1003, 1012 ve 1018 yıllarında Viking ordularına haraç olarak ödenen muazzam meblağları sıralar. Danegelds ödemek için sikkeler kullanılıyor, bunlar daha sonra İskandinavya'ya götürülüyor idiyse gömülerde bir artış olması beklenmelidir. Yaklaşık olarak 1017-1025 döneminde Büyük Knut adına bastırılan, İskandinavya buluntularında çok sayıda rastlanan, yaygın deyişle Quadrofoil tarzı sikkeler için de bu geçerlidir. 82.500 pound (37.125 kg) gümüşten oluşan muazzam Danegeld 1018'te İskandinav krallarına ödendiğinde bu paralar yürürlükteydi. Ne var ki yaklaşık 1025-1031'de, haraç ödemelerine ilişkin hiçbir kayda rastlanmadığı bir dönemde, Quadrofoil tipinin yerini alan, yaygın adıyla Boyalı Miğfer tipi de İskandinavya'da bir o kadar çok sayıda bulunmuştur (Jonsson 1994: 222-3). Alman sikkeleri Viking dünyasında en çok sayıda bulunan sikkeler olmuştur. Sikkelerin

Almanya'dan İskandinavya'ya ihracı 1025-1040 döneminde zirve noktasına ulaşmıştır. İsveç'teki buluntularda rastlanan Alman sikkelerinin dörtte üçünden fazlası Aşağı Saksonya, Köln ve yaygın deyişle Otto-Adelaide sikkelerinden oluşuyordu. Alman topraklarından Vikinglere haraç ödemesinde bulunulduğuna dair bir kayıt yoktur. Alman sikkeleri *Fernhandelsdenare* olarak işaretlenmiştir, bu da onların basılmasının başlıca gerekçesinin Kuzey ile Doğu arasındaki ticarette kullanılmak olduğunu yansıtır. Haraç ödemelerine ilişkin kanıtlar göz ardı edilmemelidir, ne var ki sikke buluntuları başka kaynakların, örneğin 9 ve 10. yüzyılda Halifelik'le, 10. yüzyıl sonu ve 11. yüzyıllarda Almanya ve İngiltere'yle ticaretin daha etkili olduğunu düşündürür.

Viking Çağındaki gömülerin kilit özelliklerinden biri sikkelerden oluşmalarıydı. Gömüler genellikle, gömüldükleri döneme özgü bir sikke bileşimi içeriyordu; örneğin yaklaşık 975 öncesinde Merovenj, Karolenj, erken Anglo-Sakson ve Nordik sikkelerin de arada karıştığı bir Abbasi, Samani ve Volga-Bulgar dirhemleri karışımı görülür. Yaklaşık 990 sonrasında gömülerde az sayıda İskandinav taklitle birlikte Alman ve Anglo-Sakson paralarına rastlanır, son olarak da Hiberno-Norse, Bohemya, İtalya, Rus, Frenk ve İslami sikkelerin arada karıştığı Danimarka ve Norveç sikkeleri görülür. Farklı bölgelerden gelen bu karışık sikke bileşimi olağanüstüdür, özellikle de aynı döneme ait Alman ya da İngiliz gömülerinde İskandinavya'da olduğu kadar heterojen bir bileşime rastlanmadığından. Bunun açıklaması, bu sikkelerin İskandinavya'ya zaten karışık bir halde gelmiş olmaları ya da İskandinavya'ya geldikten sonra yaygın biçimde kullanılmış olmaları olabilir. Yerel üretim sikkelerin basıldıktan ancak kısa bir süre sonra yabancı sikkelerle karışmış olması, bu durumun Viking dünyası dışında değil, içinde gerçekleştiğini düşündürür. Gömüler ancak istisnai durumlarda bir tek bölgeden, ya İngiltere'den ya Almanya'dan sikkeler içeriyordu.

Bölgesel farklılıklar, bazı sikkelerin sadece bir tek bölgede görülmesi anlamında değil, daha çok İskandinavya'nın güney ve doğu bölgelerinde bulunan gömülerde Alman sikkelerinin Anglo-Sakson sikkelerine nazaran gömülerin daha büyük bir bölümünü oluşturması, Norveç'teki gömülerdeyse tam tersi bir durumun gözlenmesi anlamında görülür. Norveç'te Anglo-Sakson sikkelerin nispeten gömülerin büyük bir bölümünü oluşturması gibi, gömülerin bileşiminde gözlenen bölgesel farklılıklar arasında Danelaw'da, örneğin York ve Lincoln'de basılmış çok sayıda sikkeye rastlanması, öte yandan Scania'daki gömülerin Güney İngiltere'de, Londra ve Winchester'da basılmış daha fazla sayıda sikke içermesi de yer alır (Jonsson 1993: 205-32; von Heijne 2004: 98-167). Bu durum İngiltere'deki

Danelaw'u İskandinavya'nın başka bölgelerinden çok Norveç'e yakın kılan farklı temas noktaları ve ticaret rotaları bulunduğunu yansıtır.

İskandinavya'daki gömüler, Almanya ve İngiltere'deki gömüler için olağan sayılandan genelde daha eskidir. İskandinavya'da bulunmuş sikkelerin birçoğunun, memleketlerindeki piyasalarda ender rastlanır hale geldikten sonra, hatırı sayılır bir süre boyunca dolaşımda olması gerektiği sanılır. Farklı kökenlerden ve farklı noktalardan, farklı tarihlerde İskandinavya'ya gelen sikkelerin İskandinav gömülerinde karışmış bir halde bulunması, bunların Viking toplumunda yoğun bir biçimde kullanıldığını düşündürür. 10. yüzyıla ait gömülerde dirhemlerin parçalanma düzeyi, bunların İskandinavya'da kullanıldığını akla getirir; metal detektörle çalışan ekiplerin dağınık buluntular halinde 11. yüzyıla ait sikkelerden çok daha fazla sayıda İslami dirhem ortaya çıkarmış olması bu durumu destekler. Çok sayıda dağınık buluntu, bu sikkelerin küçük ölçekli alışverişler ve ticarette kullanıldığını düşündürür. İzlanda'daki belgesel kaynaklarda betimlendiği üzere gümüş kalitesinin sınanması da bunun bir işaretidir. Viking dünyasında bulunan sikkeler üzerindeki çok sayıda sınama izi, bu sikkelerin Almanya ve İngiltere'de parasallaşmış bölgeler dışında kullanıldığını, Viking toplumu mensuplarınca sınandığını kanıtlar.

Viking dünyasındaki sikkelerin boyutlarını tespit etmek zordur, belgesel bir kanıt olmaksızın, sikke basmakta kullanılan, incelenmeye elverişli sikkelerde kayıtlara geçmiş, bugüne ulaşmış damgaların sayısına bakarak tahminlerde bulunmak gerekir. Farklı sikkelerdeki damgaların sayısı büyük bir farklılık gösterir. Bu malzemeden genel sonuçlar çıkarılabilecek olsa da bu teknikle ilgili yöntemsel bazı kaygılar olduğunu kabul etmek gerekir. Örneğin binyılın sonuna doğru Danimarka, İsveç ve Norveç kralları adına bastıran sikkelerdeki damgaların bugüne ulaşma oranı ekonomik bir anlamda ancak deneysel olarak görülebilir. 11. yüzyıl ortasında devlet sikkelerinin çıkarılmaya başlaması sonrasında, Danimarka ve Norveç'te sikke basmakta kullanılan damgaların sayısı çok daha fazlaydı. Tahminlere göre Danimarka'da basılan sikkelerin sayısı milyonları, Norveç'te basılanlarınki yüzbinleri, hatta belki de milyonları buluyordu (Suchodolski 1971: 20-37; Jensen 1983: 19-26; Gullbekk 2005: 551-72). Bunların devlet sikkelerinin önemine, geç Viking toplumunda sikkelerin kullanımına ilişkin kanıtlar olarak görülmesi gerekir.

Yerel düzeyde, ağırlıklı olarak Lund ve Sigtuna'da Anglo-Sakson paralarının binlerce taklidinin basıldığına ilişkin kayıtlar, binyılın sonuna yakın yıllarda sikkelerin kullanımına ilişkin önemli sorular doğurur. Geleneksel görüş, sikkeler ve sikke basımının genel bir ağırlık ekonomisinin (*geldwirtschaft*) bir parçasını oluşturduğu yönündedir. Herhangi bir öl-

çekte doğal gümüş kaynağı olmaksızın, Lund ve Sigtuna'da bu geniş çaplı sikke dizilerini basmaya yarayacak değerli metal kaynağının ülke dışından gelmiş olması, yabancı sikkelerin de bu kaynağın ciddi bir kısmını oluşturmuş olması gerekir. Bir ağırlık ekonomisinde gümüşün sikke ya da hurda haline çevrilmesinin, prensipte bir farklılık yaratmaması gerekir. Ne var ki Anglo-Sakson paralarının yaklaşık 995-1020 döneminde çok sayıda basılmış İskandinav taklitleri, salt ham bir nitelik gösteren deneysel sikkeler olarak görülemez. Vasıflı darp ustalarının bu sürece dahil olması, resmi İngiliz sikkelerinden damgaların kullanılması, parasal operasyonların geniş ölçekte gerçekleştiğini gösterir. Viking Çağına ait kanıtların bir ağırlık ekonomisine mi yoksa bir para ekonomisine mi işaret ettiğine ilişkin yorumlarda bulunmak güçtür, fakat Anglo-Sakson sikkelerinin yerel taklitlerinin çapı, sikkelerin bir değer payıyla kullanıldığını düşündürür ki bu, yabancı ülkeler ve tacirlerle temas halindeki Vikinglerin aşina olması gereken bir kavramdır, devlet sikkelerinin basılmaya başlamasıyla birlikte istisnadan ziyade kural haline gelen bir uygulamadır.

PAZAR YERİNİN PARASALLAŞMASI

Ribe, Birka, Hedeby, Tissø, Uppåkra ve Kaupang gibi erken kentsel Viking toplumları hakkında son dönemde gerçekleştirilen kazılar, sikkelerin pazaryeri bağlamında kullanıldığı yönünde güçlü savlar ileri sürmüştür. Bu mevsimsel üretim yerlerinde ve kentsel yerleşimlerde çıkarılan tek tek buluntular son yıllarda kat kat artmıştır. Kaupang'da 1950'ler ve 1960'lardaki kazılarda yaklaşık yirmi sikke bulunmuş, 1990'lar ve 2000'lerde metal detektörlerin kullanıldığı araştırmalarda bu toplam yaklaşık 100'e ulaşmıştır.

Pazar şehirlerinden şehirlere geçiş süreci, 10. yüzyılın ikinci yarısında para ithalatının doğudan batıya kaymasıyla aynı tarihlerde gerçekleşmiştir. Bu süreçlerin birbirini tetiklediğini düşündürecek bir sebep yoktur, fakat Viking dünyasının her yerinde pazar şehirlerinde kullanılan sikkelerin İslami kökenli, 11. yüzyılda yeni kurulmuş şehirlerde kullanılan sikkelerin ise Hıristiyan kökenli olduğuna dikkat çekmek gerekir.

Pazaryerlerindeki parasal etkiler yaklaşık 825'ten itibaren Haithabu ve Ribe'deki yerel sikke üretimiyle görünür bir hal almıştır. Sikke üretimi, Viking Çağı toplumunda sikkelerin yaygın olarak kullanıldığını gösteren belirleyici bir kanıt değildir, ne var ki sikkelerin ve paranın ne kadar önemli olduğuna dair bir anlayış sunar; 11. yüzyılda devlet örgütlenmelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte bu anlayış güçlenir. Nümizmatik, sikke basımı ve para tarihiyle ilgili nasıl bir bakış açısı benimsenirse benimsensin, Viking Çağı Demir Çağı ve Ortaçağ İskandinavya'sı arasında bir köprüyü, sikke basımı ve parasal gelişme tarihinde belirleyici bir dönemi temsil eder.

KAYNAKÇA

Blackburn, M. (1981) "A Scandinavian crux/intermediate small cross die-chain reappraised", M. Blackburn ve D.M. Metcalf (yay. haz.) *Viking-Age Coinage in the Northern Lands* (The Sixth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History; British Archaeological Reports International Series 122), Oxford: British Archaeological Reports.

—— (1985) "English dies used in the Scandinavian imitative coinages", *Hikuin*, 11: 101-24.

Gillingham, J. (1989) "The most precious jewel in the English Crown: levels of Danegeld and Heregeld in the early eleventh century", *English Historical Review*, 104: 373-84.

—— (1990) "Chronicles and coins as evidence for levels of tribute and taxation in late tenth and early eleventh-century England", *English Historical Review*, 105: 939-50.

Grierson, P. (1966) "Harold Hardrada and Byzantine coin types in Denmark", *Byzantinische Forschungen. Internationale Zeitschrift für Byzantinistik*, 1: 124-38.

Grierson, P. ve Blackburn, M. (1986) *Medieval European Coinage*, cilt 1: *The Early Middle Ages (5th–10th centuries)*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gullbekk, S.H. (1996) "Myntforringelse i Danmark og innføring av monopolmynt under Sven Estridssen (1047–1074)", *Nordisk Numismatisk* Årskrift (1994–6): 111-29.

—— (2003) *Pengevesenets fremvekst og fall i Norge i middelalderen* (Acta Humaniora 157), Oslo: Oslo Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.

—— (2005) "Lite eller mye mynt i Norge i middelalderen?", *Historisk Tidsskrift*: 2005(4): 551-72.

Hårdh, B. (1976) *Wikingerzeitliche depotfunde aus Südschweden. Probleme und Analysen* (Acta Archaeologica Lundensia, series in 8°, Minore no. 6), Lund: CWK Gleerup.

von Heijne, C. (2004) *Särpräglat. Vikingtida och tidigmedeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca. 800–1130)* (Stockholm Studies in Archaeology 31), Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Hendy, M. (1970) "Michael IV and Harold Hardrada", *Numismatic Chronicle*: 187-97.

Jensen, J.S. (1983) "Hvor stor var udmyntningen i Danmark i 1000- og 1100-tallet", *Fortid og Nutid*, 30: 19-26.

—— (1994) "Do the coin finds of recent years change our ideas about the character of monetary circulation in Denmark in the Viking Age?", B. Ambrosiani ve H. Clarke (yay. haz.)

Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age (The Twelfth Viking Congress; Birka studies 3), Stockholm: Birka Project, Raa & Statens historiska museer.

Jonsson, K. (1993) "The routes for the importation of German and English coins to the Northern Lands in the Viking Age", B. Kluge (yay. haz.) *Fernhandel und Geldwirtscaft. Beiträge zum deutschen Münzwesen in Sächsischen und Salischer Zeit* (Römisch-germanisches Zentralmuseum. Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte. Monographien 31; Berliner numismatische Forschungen. N.F. 1), Sigmaringen: Thorbecke.

—— (1994) "The coinage of Cnut", A. Rumble (yay. haz.) *The Reign of Cnut. King of England, Denmark and Norway*, Londra: Leicester University Press.

Lawson, M.K. (1984) "The collection of Danegeld and Heregeld in the reigns of Aethelred II and Cnut", *English Historical Review*, 99: 721-38.

—— (1989) " 'Those stories look true': levels of taxation in the reigns of Aethelred II and Cnut", *English Historical Review*, 104: 385-406.

—— (1990) "Danegeld and Heregeld once more", *English Historical Review*, 105: 951-61.

Malmer, B. (1997) *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995–1020* (Commentationes de nummis Saeculorum IX–XI, in Suecia repertis. Nova Series 9), Stockholm: KVHAA.

Metcalf, D.M. (1990) "Can we believe the very large figure of £72,000 for the geld levied by Cnut in 1018?", K. Jonsson (yay. haz.) *Studies in Late Anglo-Saxon Coinage. In Memory of Bror Emil Hildebrand* (= *Numismatiska Meddelanden*, 35: 165–76), Stockholm: Swedish Numismatic Society.

—— (1997) "Viking-Age numismatics 3: What happened to Islamic dirhams after their arrival in the northern lands?", *Numismatic Chronicle*: 296-335.

—— (1998) "Viking-Age numismatics 4: The currency of German and Anglo-Saxon coins in the northern lands", *Numismatic Chronicle*: 347-71.

Östergren, M. (1989) *Mellan stengrund och stenhus. Gotlands vikingatida silverskatter som boplatsindikation* (Theses and papers in archaeology 2), Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Skaare, K. (1965) "Heimkehr eines Warägers. Die Münzprägung Harald Hardrådes in Dänemark", P. Berghaus ve G. Hatz (yay. haz.) *Dona Numismatica. Festschrift for Walter Hävernick*, Hamburg: yayımlanmamış çalışma.

—— (1976) *Coins and Coinage in Viking Age Norway*, Oslo: Universitetsförlaget.

Suchodolski, S. (1971) "Die Anfänge der Munzprägung in Scandinavien und Polen", *Nordisk Numismatisk* Årskrift: 20-37.

Talvio, T. (2002) *Coins and Coin Finds in Finland c. 800–1200* (Iskos 12), Helsinki: The Finnish Antiquarian Society.

11

VİKİNG GEMİLERİ VE DENİZ

Jan Bill

Coğrafya gemi yapımı ve denizciliğin tarih boyunca İskandinavlar için te mel önemde olmasına yol açmıştır. Su yollarının, karadaki yolların çoğundan çok daha kolay iletişim hatları sunduğu bir coğrafyada gemiler ve tekneler hayatta kalma ve toplumsal gelişme açısından temel önemde araçlar olmuşlardı. Danimarka'yı kıta Avrupa'sından ayıran ve İskandinavya'nın bir parçası kılan şey, suyun, çok sayıda boğaz ve fiyordun varlığı ve hemen her yerden sahile kolayca erişimin mümkün olmasıydı. Devlet oluşumu gemilere dayanıyordu, çünkü Norveç ve İsveç'in nüfusun yoğun olduğu sahil şeritlerinde, takımadalardan oluşan bir coğrafyanın görüldüğü Danimarka üzerinde ancak gemilerle bir ölçüde denetim sağlanıyordu.

Ayrıca başlıca kaynaklar (gövdeler için ahşap, bağlantı yerleri için demir ve yelkenler için yün) yerel olarak bulunabildiği ya da bölgede üretildiği için İskandinavya'da gemi yapmak da kolaydı. Gemiler hemen her yerde yapılabiliyordu ve yapılmıştır. Dolayısıyla gemiler ve denizcilik nüfusun büyük bölümünün gündelik hayatında böyle büyük bir rol oynadığından, İskandinavya tarihin erken bir döneminde deniz gücü geliştirebilecek iyi bir konuma sahip olmuştur. Baltık Denizi ile Kuzey Denizi arasındaki eşikte bulunan Güney İskandinavya da, erken Ortaçağ'da doğu-batı ticaretinin doğmasıyla birlikte, coğrafyası yüzünden bu ticarette bir rol üstlenmek zorunda kalmıştır.

Dolayısıyla hem ülkelerinde hem ülkelerinin dışında Vikingler hakkında bilgi sahibi olmak istiyorsak, gemiler ve denizcilik incelememiz gereken temel konulardır, ama bunlar olanların yansımasıdır, gerekçesi değil. Viking Çağı boyunca gemi yapımında gördüğümüz değişiklikler devrimci değildir, icatlardan çok iyileştirmeleri ve yeni kullanımlara ayak uydurmayı temsil ederler. Yine de gemiler değerli kaynaklardır. Büyük yatırımlarda bulunulacak kadar önemli ihtiyaçlara verilen somut maddi karşılıkları temsil ederler. Deneysel arkeoloji 30 metre uzunluğunda bir gemi yapmanın, demir, halat ve yelken üretimi de dahil, nakliye masrafları hariç olmak üzere 40.000 saat çalışmayı gerektireceğini göstermiştir (Damgård-Sørensen vd. 2004: 44). Günde on iki saat çalışıldığı ve artı üretim oranı-

nın %10 olduğu varsayılırsa, bu bir gemi yapmak için bir yılda 100 kişinin artı üretimine hâkim olmak gerektiği anlamına gelir. Gemilerin mürettebatı ve denize açılması çok daha büyük bir zorluktur. Bir geminin dört ay boyunca denizde kalması, 70 erkeğin üretimden çekilmesi ve beslenmesi gerektiği anlamına gelir. Yukarıdaki hesapla, bu da 460 üreticinin bir yıllık artık üretimini gerektirir, bu da tabii ki yağmayla karşılanmıştır. Küçük gemiler daha az yatırım gerektiriyordu, ama rakamlar gemi yapımı ve denizciliğin örgütlenmeyi ve toplumun ağır bir yük taşımasını gerektirdiğinin altını çizer. İskandinavya'da Viking Çağının çeşitli dönemlerinde ve sonrasında yürürlükte olan askeri donanma örgütlenmesi *leidang* bunun örneğidir, ama bu ilke daha az bir ölçüde ticarette de geçerli olsa gerekti.

VİKİNG ÇAĞI ÖNCESİNDE

Bindirme kaplamalı gemilerin kökeni

Vikinglerin gemilerinde, önce gemi omurgası, pruva ve pupadan oluşan bir omurga üzerine tekne inşa ediliyordu. Başlıca bileşen kalaslardan oluşan bir tekneydi; kalaslar örtüştükleri uçlarından perçin çivileriyle birleştiriliyordu, bu yüzden de bu inşa tekniğine "bindirme kaplamalı" (*lap-strake*) denir. Güney Jutland'da Nydam sazlık gömüsünde bu gibi gemilerin bulunması, bu biçimde tekne inşa etmenin, milattan sonraki ilk yüzyıllarda İskandinavya ve Kuzey Almanya'da dikişli kalastan teknelerin yerini aldığını gösterir. Aynı tarihlerde kürekler de itiş sağlama aracı olarak kısa küreklerin yerini almıştır. Bu değişiklikler o tarihlerde Ren'de ve Kuzey Denizi'nin güneyinde faaliyet gösteren Roma donanmasının etkilerini yansıtıyor olabilir.

Bindirme kaplama tekniği güçlü ve esnek bir karina yaratır. İnşa sırasında birbiriyle örtüşen kalasların arasına yerleştirilen kalafat malzemesi karinayı su geçirmez kılıyordu. Çeşitli malzemeler kullanılıyordu, ama Viking gemilerinde en yaygın olarak kullanılan malzeme gevşekçe eğrilmiş yün ipleriydi. Karinayı sağlamlaştırmak için çerçeveler konuyordu. Nydam gemilerinde bu çerçeveler, kalaslardan yontulan desteklerin palamarla bağlandığı doğal kıvrımlı keresteden –yuvarlak tahta– ve yine palamarlanmış bir oturak tahtasından oluşuyordu. Oturak tahtaları kürekçilerin oturağı vazifesi gördüklerinden, bunlar (dolayısıyla da çerçeveler) birer metre arayla diziliyordu. Çerçevenin aralıklı olması ilkesi Viking Çağının sonuna kadar uygulanmıştır. Küpeştenin üzerine yerleştirilen kürek oyukları kürekleri taşıyor, bu yüzden de gemiler kürek çekmenin mümkün kıldığından daha yüksek inşa edilemiyordu. Gemiler dikkat çekici büyüklükte oluyordu. Yaklaşık 320'den kalma Nydam gemileri arasında en iyi korunmuş olanların yirmi sekiz küreği vardı, uzunlukları yaklaşık 2,35 metre, kirişleri 3,5 metreydi (Bill vd. 1997: 44).

5 ve 8. yüzyıllar arasında önemli iyileştirmeler oldu. İngiltere'de Sutton Hoo Anglo-Sakson gemi mezarlığından ve güneybatı Danimarka'da Gredstedbro'dan elde edilen bulgular 7 ve 8. yüzyıllar arasında Kuzey Denizi'nin güney bölgelerinde çerçevelerin palamarlanmasının yerini, üç çivili sıkıştırmaların aldığını gösterir. Norveç'te Avaldsnes'teki Storhaug buluntusunda, kürek ıskarnozu yerine kürek deliklerinin olduğu, sağlam bir kalası olan büyük bir kürekli gemi gözlenir. 680 ve 750 arası bir tarihten kalma bu mezar İskandinavya'da, çerçevedeki yuvarlak tahtanın bir kenardaki en yüksek uçtan diğer kenardaki en yüksek uca uzanmadığı ilk gemi buluntusudur (Christensen 1998).

Yelkenlerin kullanılmaya başlaması

Roma döneminde Gaul ve Britanya'da yelkenlerin yaygın olarak kullanılmasına rağmen, İskandinavların bu teknolojiyi Viking Çağı öncesinde benimsediğine ilişkin pek kanıt yoktur. Bu yönde ilk kanıtı Baltık Denizi'nde buluruz, burada kürekli gemilerin görüldüğü 8. yüzyıldan kalma Gotland resim taşlarının yerini yelkenli gemileri gösteren resim taşlarının aldığı görülür (Imer 2004). MS 800 civarında Viking sikkeleri, rün taşları ve duvar yazılarında yelkenli gemi resimleri belirmeye başlar, ama MS 820'ye ait Oseberg gemisi İskandinavya'da bulunan en eski yelkenli gemidir. Bazı yazılı kanıtlar Kuzey Denizi'nin güneyi ve Manş Denizi'nde yelkenlerin Roma döneminden beri sürekli kullanıldığını işaret eder. Yelkenlerin görünüşte İskandinavya'da benimsenmemiş olması kafa karıştırıcıdır, ama gemi yapımındaki teknolojik kısıtlardan çok gemi sahiplerinin gönülsüzlüğünü yansıtıyor olabilir.

KLASİK VİKİNG GEMİLERİ

Oseberg Gemisi

9 ve 10. yüzyıllar, bugünkü bakış açısıyla görüldüğü kadarıyla, klasik Viking gemisinin devri olarak düşünülebilir. Norveç'teki üç meşhur bulgu, Oseberg, Gokstad ve Tune bu dönemde gemi yapımına ilişkin izlenimlerimizi yönlendirir (Brøgger ve Shetelig 1951; Bonde 1994). Bunların hepsi de zengin gömülerde yeniden kullanılmış gemiler olduklarından, yüksek tabakadan kişilerin gemilerine ilişkin bir kavrayış sunarlar. Bu yüzden dönemlerinin en son teknolojiyle üretilmiş gemilerini temsil etmeleri de mümkündür. Gokstad ve Tune gemilerinin yapım tarihleri MS 900 civarıdır, bu üç gemi Güney Norveç'te gemi yapımının seksen yılını temsil eder; göründüğü kadarıyla da okyanusta yol alabilecek gemilerin nasıl yapılacağına ilişkin bilgiler bu seksen yılda artmıştır.

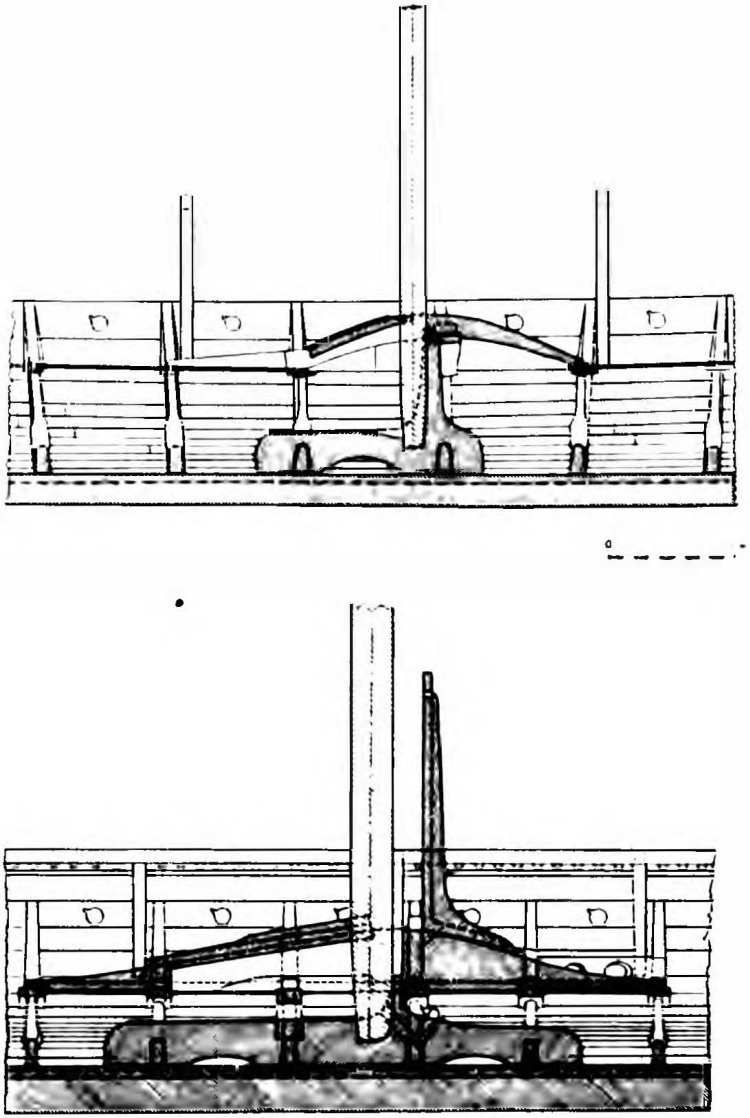
21,5 metre uzunluğunda, kiriş yüksekliği 5,1 metre olan Oseberg gemisi otuz kürekle ve orta kasaranın hemen önünde, bir iç omurganın

üzerine oturtulmuş bir yelken direğine bağlı tek bir kare yelkenle hareket ediyordu. Bu gemi donanımı 15. yüzyıla kadar Kuzey Avrupa'da denizciliğin başlıca niteliği olmayı sürdürmüştür. Omurganın dibinden gemi ortasındaki kürek delikleriyle birlikte borda kaplamasının en üst kenarına uzunluk sadece 1,6 metreydi; yaklaşık 80 santimlik ortalama bir su alma derinliği veriyor, ama yine ılımlı ölçülerde bir borda yüksekliği sağlıyordu. Yaklaşık 1150 öncesinden ortaçağa ait bütün Kuzey Avrupa gemilerinde olduğu üzere, sancak tarafına yerleştirilmiş bir kenar dümeni idareyi sağlıyordu. Karinanın sağlam bir omurgası vardı; V şeklindeki tekne ve iki kenardaki borda kaplamaları arasında bir geçişi belirtiyordu. Yelken taşımaya gayet uygundu, ama kürek çekmeye o kadar uygun değildi. Çerçeveler, bütün zemin boyunca tek parça halinde uzanan döşeme tahtalarından ya da yuvarlak tahtalardan ve bu kirişlerin üzerinde iki kenardaki borda kaplamalarının dirseklerle sağlamlaştırılmasından oluşuyordu. Döşeme tahtaları dip kaplamasındaki mengenelere palamarlanmıştı, kirişler de bir güverte taşıyordu. Kürekçiler için bir oturak tahtası yoktu, kürekçiler sandıklar ya da banklar üzerine oturuyor olsa gerekti.

Yelken direğinin (İskandinavya'da bugüne ulaşmış en eski direktir) çevresindeki düzenleme özellikle ilgi çekicidir. Yelken direği ve gemi donanımının ağırlığı ile direği tutan çarmıklar ve payandaların gerilimini taşıyan iç omurga sadece iki çerçeveye yayılır. Güverte düzeyinde dört çerçeveye yayılan bir yelken direği payandası, direği uzunlamasına ve çaprazlamasına destekler. Yelken direği payandasının etkisi, buna kubbe şeklinde bir tasarımın verilmesiyle iyileştirilmiştir. Yelken direği payandası gemi kullanımdayken ikiye ayrılmış, sağlam metal bir kelepçeyle tamir edilmiştir. İncelikli olduğu açık bir tasarıma sahip olsa da gemi direği düzenlemesi bu yüzden yetersiz görünmektedir ve Oseberg gemisinin, iç omurgası sadece iki çerçeve üzerine uzanan, şimdiye kadar bulunmuş tek İskandinav gemisi olması da dikkat çekicidir. Görünen o ki gemi sahibinin, bu gemi yapılırken Oseberg gemisi kadar büyük bir gemide yelken direği ve gemi donanımının güçlerine ilişkin bilgisi ancak bu kadarına yetiyordu (Bill 1997). (Şekil 11.1)

Gokstad ve Tune gemileri

Gokstad gemisi Oseberg gemisine kıyasla çok daha güçlü bir gemidir. 23,2 metre uzunluğundadır, kirişi 5,2 metredir, omurgadan en yüksek kenara ölçüsü de 2 metredir; bu da onun Oseberg gemisinden %8 daha uzun olmakla kalmadığını, %25 de daha yüksek olduğunu gösterir. Bu, kürek deliklerinin bulunduğu borda kaplamasının üzerine fazladan iki kaplama daha eklemekle sağlanmıştır. İç yapısı Oseberg gemisinin iç

Şekil 11.1 Oseberg ve Gokstad gemilerinin orta kısımları, gemi omurgası ve yelken direği desteği inşasındaki farklılıklar görülüyor. (Çizim: Werner Karrasch, Roskilde Viking Gemisi Müzesi.)

yapısına benzer, ama otuz iki kürekle donanmıştır. İç omurga dört çerçeveye yayılır, direk payandası da altı çerçeveye. Omurga ciddi oranda daha güçlüdür, karinanın şekli de iyi bir seyir sağlama amacıyla eğimlidir. Gokstad ve Oseberg gemilerinin tam ölçekli rekonstrüksiyonları modern zamanlarda Atlantik'i aşmış, bu da bu iki geminin denize dayanıklılığını kanıtlamıştır.

MS 910 civarında yapılan Tune gemisinin yakın dönemdeki analizleri, diğerlerinden küçük olsa da bu 19 m uzunluğunda, 4,2 metre genişliğindeki geminin de denize açıldığını göstermiştir (Guhnfeldt 2005). Yapısı itibarıyla Gokstad ve Oseberg gemilerinin benzeridir, oranları da onlarınkiyle aynıdır. Müstakil ve farklı gemiler olmalarına rağmen üç gemi de, 9 ve 10. yüzyıllarda Skagerak bölgesinde denize açılmanın nasıl bir şey olduğuna dair dikkat çekici derecede homojen bir tablo sunar.

Ladby

Ne var ki Danimarka'nın orta bölgelerindeki Fynen'de Ladby'de bulunan gemi mezarlığı, Viking gemi yapımını farklı bir tablo içine yerleştirir. Toprakta yatan bir dizi metal bağlantı elemanıyla sadece bir izlenim olarak korunmuş bu gemi, kısa süre önce ayrıntılı olarak analiz edilmiş, boyutları yeniden kurgulanmıştır (Sørensen 2001). Geminin uzunluğu 21,5 metre, kirişi 2,9 metre, orta kasara yüksekliği ise sadece 1 metreydi. MS 900 civarına ait bu gemi Norveç mezar gemilerinden farklı bir tasarıma sahiptir. Nydam ve Sutton Hoo'da bulunmuş kürekli gemiler gibi daha alçak ve daha incedir. Rekonstrüksiyonu yapılan karinanın şekli, Norveç gemilerinde olduğu kadar denize açılmaya uygun görünmez, çerçeveler üç çivilidir, borda kaplamasına palamarlanmamıştır. Çerçevelerin yapısı bölgesel bir özellik olabilirse de, karina şeklindeki farklılıkların gemilerin farklı ortamlarda kullanılmak üzere inşa edildiğini yansıtması muhtemeldir. Aslına bakılırsa Ladby gemisi Kuzey Denizi'nde değil, Baltık Denizi ve Kattegat'ta seyretmeye uygundur.

ÖZELLEŞME ZAMANI

10. yüzyıl sonrasına ait gemi buluntularının sıklığının arttığı gözlenir, gemiler başka bağlamlarda ortaya çıkmaya başlar. Eski buluntular esasen cenazelerde kullanılmak için seçilmiş gemilerken, daha yakın tarihli olanlar gündelik kullanıma hizmet eden gemilere örnektir. Bunlar kazalarda ya da savaşlarda kaybedilmiş, hurdaya ayrılarak kıyıya çekilmiş ya da deniz yolundaki engellerin bir parçasını oluşturması amacıyla taşlarla doldurulup batırılmış gemilerdir. Eski buluntulara nazaran daha büyük bir çeşitlilik göstermeleri kısmen bununla açıklanabilir, ama aynı zamanda toplumda ulaşım ihtiyaçlarının da giderek arttığını yansıtırlar. Siyasi iktidar giderek tek elde toplanmaktadır, artan ticaret de giderek limanlar ve şehirler üzerinden akmaktadır. Bu gelişmeler daha fazla sayıda geminin korunabilecekleri, daha sonra tespit edilip incelenebilecekleri yerlere gömülmeleri sonucunu doğurmuştur.

Uzun gemiler

Hedeby 1 olarak bilinen Hedeby limanındaki uzun gemi, şimdiye kadar sadece Viking Çağının sonuna ait gemiler arasında görülmüş boyutlarda bir Viking gemisinin ilk örneğidir (Crumlin-Pedersen 1997). MS 985 civarında yapılmasından en fazla yirmi beş yıl sonra Hedeby'ye bir saldırı sırasında ateş gemisi olarak hizmet ettiği sırada battığından zaten ağır hasar almıştır. Çok iyi malzemeler ve işçilikle inşa edilmiş geminin rekonstrüksiyonunun uzunluğu yaklaşık 30,9 metredir, altmış küreği vardır. Dardır, kirişi sadece 2,6 metredir, yüksekliği de gemi ortasında 1,5 metredir. Boyutları yüzünden sadece Baltık Denizi'nin batısında ve sahil sularında kullanılmasının amaçlandığına inanılmaktadır. Batı Baltık bölgesindeki, belki de Hedeby'nin yakınlarındaki ağaçlardan yapılmıştır.

Yapılan kazılarda Zealand'da Roskilde'ye erişimi engelleyen bir deniz yolu engelinin parçası olduğu anlaşılan Skuldelev 2 (Şekil 11.2) denize açılan uzun gemilere bir örnektir (Crumlin-Pedersen vd. 2002). Rekonstrüksiyonuna göre uzunluğu en az 29,2 metre olan bu gemi 1042'de Dublin bölgesinde inşa edilmiştir. Yaklaşık 3,8 metre uzunluğundaki nispeten uzun kirişi ve 1,8 metrelik yüksekliği, açık denize çıkma kapasitesini yansıtır. Yaklaşık altmış küreği vardır.

Şekil 11.2 Viking Gemisi Müzesi'nin 60 kürekli uzun gemi Skuldelev 2 için yaptığı rekonstrüksiyon. 1042'de Dublin'de yapılan bu gemi, İrlanda Denizi'nin zorlu suları için inşa edilmişti. Danimarka'ya muhtemelen 1060'ların sonu ya da 1070'lerin başında gelmişti. (Foto: Werner Karrasch, Roskilde Viking Gemisi Müzesi.)

1997'de Roskilde'de kazılan gemi kalıntıları, gemilerin gerçekten de bundan daha uzun inşa edildiğini göstermiştir (Bill vd. 2000). Roskilde 6 adındaki bu gemi kıyıya çekilmiş, kısmen hurdaya ayrılmıştır; korunan kalıntılar arasında sadece omurga, merkezi omurga bölümü ve iskele tarafının bir kısmı vardır. Tek başına omurganın uzunluğu 32 metredir, geminin toplam uzunluğu ilk rekonstrüksiyonlara göre 36 metredir. Muhtemelen yetmiş dört tane küreği vardır. Yaklaşık 3,5 metre uzunluğundaki kirişi, 1,7 metre civarındaki yüksekliğiyle Skuldelev 2 ile Hedeby 1 arasında bir yerde durmaktadır. Omurga 2 metre uzunluğunda karmaşık 2 ek yeriyle üç parçadan birleştirilerek yapılmıştır. Şimdiye kadar görüldüğü üzere, bu çözüm Viking Çağı gemi yapımında benzersizdir, muhtemelen de bu boyuttaki uzun gemileri yapanların, erişebilecekleri sınırlara ulaşmaya başladığının bir ifadesidir. Roskilde 6 dendrokronolojik ölçümlere göre 1025 sonrasına aittir, daha sonraki tarihlere ait saga edebiyatında 120 kürekli bir gemisi olduğu söylenen Büyük Canute'un devrine ait olabilir (Snorri'nin *Heimskringla*'sı: 417)!

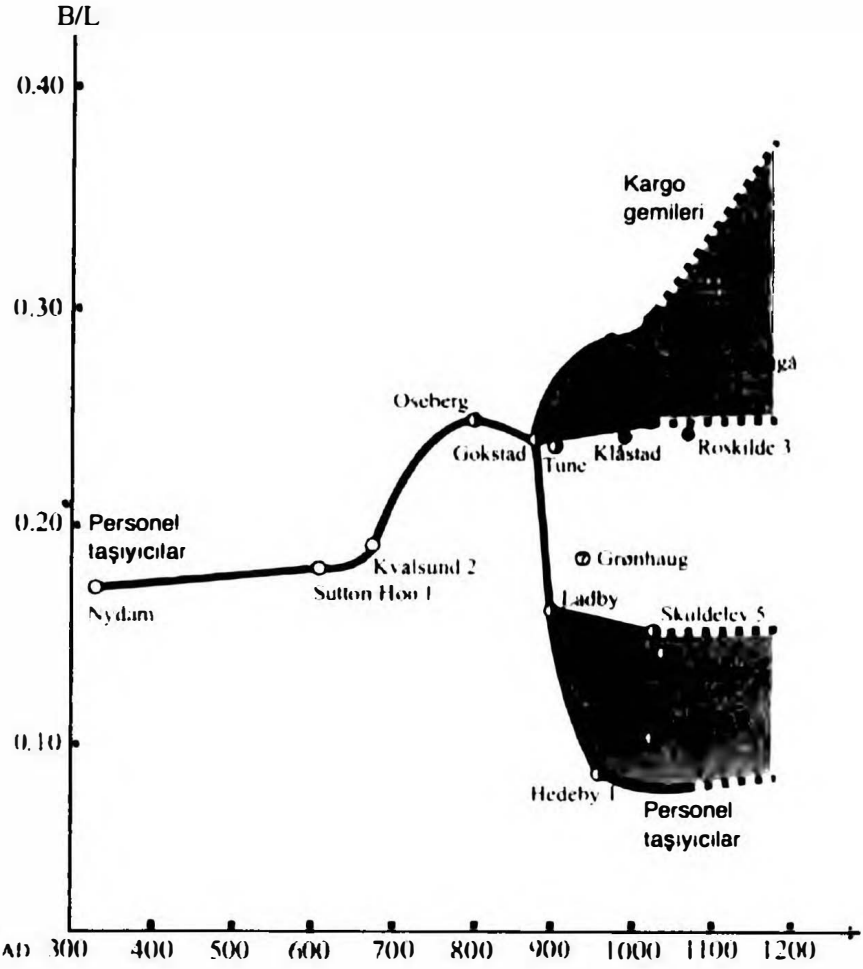
Bundan küçük uzun gemiler de vardır. Uzunluğu 18,3 metre olup sadece 26 küreği bulunan Skuldelev 5 muhtemelen bu unvana layıktır. Scania'nın doğu sahillerinde Foteviken'de 11. yüzyıl ortalarına ait beş gemiden 3 ve 5 numaralı gemiler de öyle (Crumlin-Pedersen 1994; Crumlin-Pedersen vd. 2002) (Şekil 11.3).

Kargo gemileri

Ne var ki geç Viking Çağında gemi yapımındaki en önemli gelişme, özelleşmiş kargo gemilerinin ortaya çıkmasıdır. Bunları diğerlerinden ayıran şey küçük bir mürettebatla denize açılabilmeleri, mürettebat başına büyük bir yükleme kapasitesine sahip olmaları, itiş için yelkene dayanmalarıydı. Manevra amacıyla birkaç kürekleri olabiliyordu, ama bunlar normal koşullarda gemiyi uzak mesafelere götürmekte kullanılmıyordu.

Arkeolojik kayıtlarda bir Viking yük gemisinin en eski örneği Klåstad gemisidir. Bu gemi 10. yüzyılın son yıllarında yapılmış, kısmen bileği taşlarından oluşan yüküyle Norveç'te Kaupang yakınlarında batmıştır. Yük kapasitesi tahminen 13 ton civarındadır, uzunluğu da yaklaşık 21 metredir (Crumlin-Pedersen 1999, Äskekärr'daki gemi hakkında da bilgi verir.)

Äskekärr gemisi MS 1000 civarında, Gothenburg'da Göta Nehri'nde bulunmuştur, sadece 15,8 metre uzunluğunda olup 20 ton civarında yük kapasitesine sahip bu gemide çok daha etkili bir karina şekli görülür. Bundan elli-altmış yıl sonra, 1025 civarında Hedeby yakınlarındaki gemi yapımcıları, 25 metre uzunluğundaki Hedeby 3 gemisinde görüldüğü üzere çok daha büyük gemiler üretmiştir. Hesaplamalar bu geminin yaklaşık 60 ton taşıyabileceğini göstermektedir.

Şekil 11.3 MS 300 ile 1060 arasına ait İskandinav gemi buluntularının direk/uzunluk değerleri. Kürekli gemiler içi boş dairelerle, hem kürekli hem yelkenli gemiler yarı boş dairelerle, yelkenli gemiler içi dolu dairelerle gösterilmiştir. Gronhaug gemisi kürekliydi, ama yelkeni de var mıydı bilinmiyor. (Crumlin-Pedersen 1999:17'deki verilerin gözden geçirilmiş hali.)

Skuldelev 1, 1030 civarına ait, Norveç'te yapılmış, denize açılabilen bir kargo gemisidir. 16,3 metre uzunluğundadır, yük kapasitesi de 24 tondur. Bu geminin tam ölçekli rekonstrüksiyonlarıyla denize açılma denemeleri beş-yedi kişilik bir mürettebatın uygun olduğunu göstermiştir. Sadece 4,6 ton taşıyabilen çok daha küçük Skuldelev 3 gemisiyle yapılan benzer deneyler geminin dört-beş kişilik bir mürettebata ihtiyacı olduğunu göstermiştir (Andersen vd. 1997: 267). Dolayısıyla denizcilikte genel kural olduğu üzere mürettebat başına düşen yükün büyüklükle birlikte artması Viking yük gemilerine uygun düşüyormuş gibi görünmektedir.

Viking Çağı İskandinavya'sında özelleşmiş yük gemilerinin gelişimini teşvik etmiş muhtemelen iki etken vardı. Bunlardan biri ticaret ve alışveriş hacminin artması, toplumdaki tabakalaşmanın artması, bunun da olabildiğince düşük maliyete çok daha fazla malın taşınması ihtiyacı doğurmasıydı. Bir başkası da Atlantik'e doğru genişleme ve Kuzey Atlantik'teki yerleşimlerle temasların korunmasıydı. Bu durum insan, at ve sığır, alet ve erzak taşıma kapasitesine sahip, denize dayanıklı gemiler gerektiriyordu.

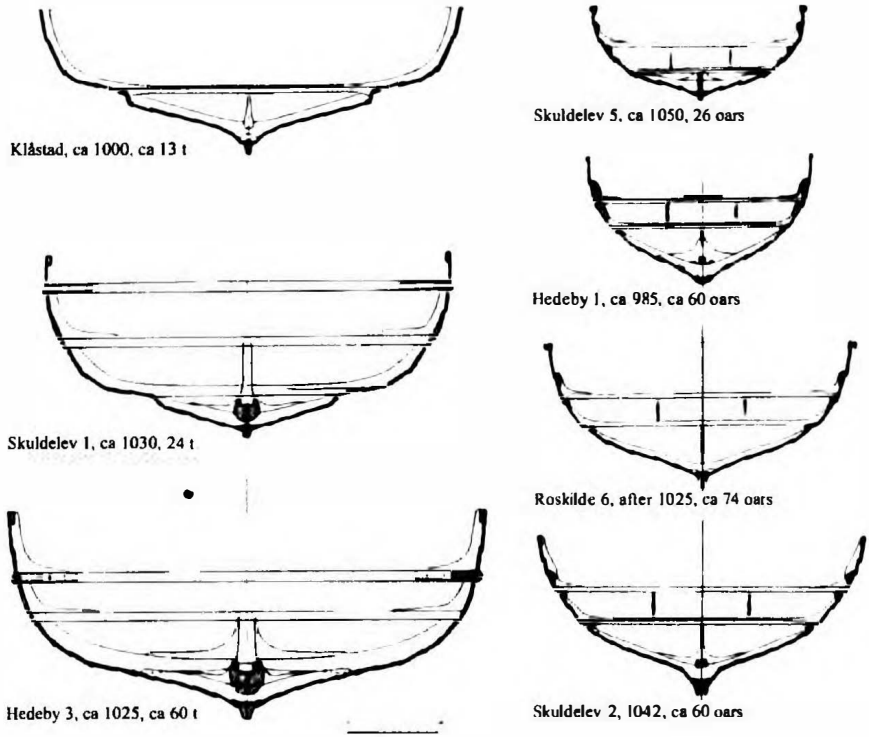
Uzmanlaşmış kargo gemilerinin arkeolojik kayıtların yansıttığından daha erken tarihlerde yapılmaya başlamış olması muhtemeldir. Kargo gemileri açıktır ki mezar gemileri olarak kullanılmıyordu; 10. yüzyıl sonuna ait bulunan tek gemi tipi budur. Kuzey Avrupa'nın başka bölgelerinde özelleşmiş yük gemileri yapıldığı bilinmektedir, Rimbert de *Vita Anskarii*'de (y. 870) Hedeby'de 9. yüzyıl ortasına ait "tüccar gemileri"nin varlığından birkaç kez bahseder (*Vita Anskarii*, 24. bölüm; Fenwick 1978). O dönemde Baltık Denizi'nde korsanların cirit atması da iyi donanımlı, manevra yeteneği son derece yüksek gemilerin ticaret seferlerinde kullanılmasını gerektirmiş olabilir. Rimbert'in sözleri, özelleşmiş yük gemilerinin kanıtı olarak alınamaz. Yine de Hedeby 3 gemisi kargo gemisi kullanımında otuz yılı hayli hayli aşan bir deneyimi temsil eder. 9. yüzyıl sonunda İzlanda'da kapsamlı yerleşimlerin inşasından itibaren en eski özelleşmiş yük gemilerini aramaya başlayabiliriz (Şekil 11.4).

GEMİCİLİK

Grönland'da Hvarf'a ulaşmak için Norveç'te Hernar'dan batıya doğru seyretmeye devam etmeli, sonra Shetland'ın kuzeyinde seyredersiniz, Shetland ancak görüş mesafesi çok iyiyse görülebilir; sonra Faroe Adaları'nın güneyi gelir, deniz dağ yamaçlarının yarısına kadar geliyormuş gibi görünür; sonra İzlanda'nın güneyine vardığınızı kuşlar ve balinaları gördüğünüzde anlarsınız.

(Çev. Bill 1997: 198)

Viking Çağından, kurşun dışında hiçbir denizcilik aletine ilişkin ke sin bir bilgi yoktur, İzlanda'nın sömürgeleştirilmesine ilişkin Eski İzlanda dilinde yazılmış *Landnámabók* adlı kitabın 14. yüzyıldaki *Hauksbók* adlı versiyonundan alınmış bu betimleme muhtemelen yazıldığı tarihten 400 yıl önce kullanılan denizcilik yöntemini anlatmaktadır. Atlantik'i aşmanın "adadan adaya atlama" olduğunu gösterir; talih yaver giderse kara gözlemlerine dayanarak rota değiştirilebilir. Denizciler adalar arasında, algılanabilir bütün fenomenlerin ayırt edildiği, mevcut konum hakkında

Şekil 11.4 Metinde bahsi geçen gemilerin yeniden kurgulanan orta kısım kesitleri (Çizimler: Werner Karrasch, Morten Gøthche vd.)

ipucu edinmek için değerlendirildiği bir coğrafyada seyahat ediyorlardı. Bulut oluşumları, rüzgâr ve koku, ufkun ötesinde karanın varlığını işaret ediyordu. Suyun rengi ve tadındaki değişiklikler akıntıların ne zaman değiştiğini söyleyebiliyordu. Güneş, ay, yıldızlar, rüzgâr ve dalga yönlerindeki değişimlerin ortak örüntülerinin ezbere bilinmesi kişinin yolunda devam etmesini sağlıyordu. Bugün birçokları açısından olduğu gibi denizciler, gemilerinin hızını ve aştığı yolu kestirme konusunda sezgisel bir beceri geliştiriyordu.

Deneyime dayalı böyle bir denizcilik bireylerin zihinlerine gömülmüştü, aynı şey Viking yolculuklarının büyük bölümünü oluşturan sahil denizciliği için de geçerlidir. Sahiller ve suların niteliklerinin ezberlenmesi, betimleyici yer isimlerinin katkısı denizcilere yardımı dokunan temel şeylerdi; yerel bilgiye sahip kaptanlar her zaman değerliydi. Erken ortaçağ denizciliğinin bu kavramsal niteliği, denize bu kadar odaklı olmayan bölgelerde yaşayan halklara nazaran İskandinavlara yarar sağlamış, onların denizcilikteki başarısına kısmen zemin hazırlamış olsa gerektir.

VİKİNG ÇAĞI SONRASI

Viking Çağı sonlarında gemi arkeolojisi kayıtlarında gözlenen en belirgin değişiklik uzun gemilerin kaybolmasıdır. Tarihsel olarak bunların 12. yüzyıla kadar önemli bir rol oynadıklarını biliyoruz, arkeolojik buluntular arasında artık rastlanmamaları gerçek değişikliklerin yanı sıra rastlantı da olabilir. Ne var ki başka bir şey daha olmuş, yük gemileri kısmen onların rolünü üstlenmiştir. Daha yüksek olup daha güçlü inşa edilmiş bu gemiler arbalet ve ağır silahlar gibi çok daha güçlü menzilli silahlara verilen yeterli bir cevap olmuştur. Çok daha yüksek ve daha ağır yapılı tekneler, 12. yüzyılda ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra, tercih edilen savaş gemisi haline gelmiş; o dönemde artık çok sayıda olan sahil şehirlerinin yanı sıra başka gemilere karşı da sık sık kullanılmıştır (Bill 2002).

Bindirme kaplamalı kargo gemileri kullanılmaya devam etmiş, başta yavaş bir değişim göstererek geç Viking Çağında ulaştıkları tasarımdan uzaklaşmıştır. Çerçeveler arasındaki aralıklar küçülmüş, en alt kirişler neredeyse döşeme tahtalarıyla bir hale gelmiştir. 12. yüzyıl sonundan itibaren değişiklikler hız kazanmıştır. Yüksek kenarlı gemilerde çerçeveleme daha basit ve daha verimli hale geldi, kenar dümeninin yerini de pupa dümeni almıştır. Viking Çağı gemilerinde her yerde rastlanan süslemeler ağır ağır kaybolup gitmiş, zanaatçılık da daha ekonomik bir hale gelmiştir. 13. yüzyılda değişiklikler o kadar kapsamlı bir hal almıştır ki, Güney İskandinavya'da gemi yapımı ayrıksı niteliğini az çok kaybetmiş ve Kuzey Avrupa tarzı genel bindirmeli kaplama geleneğinin bir parçası haline gelmiştir. Geleneksel gemi yapım tarzı sadece İskandinavya'nın kuzey bölgelerinde varlığını sürdürmüş, 19. yüzyılda Viking Çağı gemi yapımının yaşayan bir gelenek olarak "keşfedilmesi"ne yol açmıştır.

KAYNAKÇA

Andersen, E. vd. (1997) *Roar Ege. Skuldelev 3 skibet som arkæologisk eksperiment*, Roskilde: Vikingeskibshallen.

Bill, J. (1997) "Ships and seamanship", P. Sawyer (yay. haz.) *Oxford Illustrated History of the Vikings*, Oxford: Oxford University Press.

—— (2002) "Scandinavian warships and naval power in the thirteenth and fourteenth centuries", J.B. Hattendorf ve R.W. Unger (yay. haz.) *War at Sea in the Middle Ages and the Renaissance* (Warfare in History), Woodbridge, Suffolk, UK ve Rochester, New York: Boydell Press.

Bill, J. vd. (1997) *Dansk søfarts historie*, cilt 1: *Indtil 1588. Fra stammebåd til skib*, Kopenhag: Gyldendal.

—— (2000) "Roskildeskibene", T. Christensen ve M. Andersen (yay. haz.) *Civitas Roscald – fra byens begyndelse*, Roskilde: Roskilde Museums Forlag.

Bonde, N. (1994) "De norske vikingeskibsgraves alder. Et vellykket norsk-dansk forskningsprojekt", *Nationalmuseets Arbejdsmark*: 128-47.

Brøgger, A.W. ve Shetelig, H. (1951) *The Viking Ships. Their Ancestry and Evolution*. Oslo: Dreyer.

Christensen, A.E. (1998) "Skipsrestene fra Storhaug og Grønhaug", A. Opedal (yay. haz.) *De glemte skipsgravene. Makt og myter på Avaldsnes* (Ams Småtrykk 47), Stavanger: Arkeologisk museum i Stavanger.

Crumlin-Pedersen, O. (1994) "Foteviken. En tidligmiddelalderlig naturhavn, slagmark og markedsplads i Skåne", *Sjöhistorisk* årsbok (1994-5): 89-110.

—— (1997) *Viking-Age Ships and Shipbuilding in Hedeby/Haithabu and Schleswig* (Ships and Boats of the North 2), Roskilde: Viking Ship Museum.

—— (1999) "Ships as indicators of trade in northern Europe 600–1200", J. Bill ve B. Clausen (eds) *Maritime Topography and the Medieval Town* (Publications from the National Museum.

Studies in Archaeology and History 4), Kopenhag: Danimarka Ulusal Müzesi.

Crumlin-Pedersen, O. vd. (2002) *The Skuldelev Ships*, cilt 1: *Topography, Archaeology, History, Conservation and Display* (Ships and Boats of the North 4:1), Roskilde: Viking Ship Museum.

Damgård-Sørensen, T. vd. (2004) "Fuldblod pa havet", N. Lund (yay. haz.) *Beretning fra toogtyvende tværfaglige vikingesymposium*, Højbjerg: Hikuin.

Fenwick, V. (1978) *The Gravery Boat. A Tenth Century-Find from Kent. Excavation and Recording: Interpretation of the Boat Remains and the Environment; Reconstruction and Other Research; Conservation and Display* (BAR British Series 53), Oxford: British Archaeological Reports.

Guhnfeldt, C. (2005) "Glemt vikingeskip gjenskapt", *Aftenposten*, 8 Ocak.

Heimskringla eller Norges kongesagaer af Snorre Sturlassøn, C.R. Unger (yay. haz.), Christiania: Brøgger & Christie 1868.

Imer, L. (2004) "Gotlandske billedsten-dareringen af Lindqvists gruppe C og D", *Aarbøger for Nordisk Ildkyndghed og Historie* (2001): 47-111.

Landnamabok, 3 cilt (*Hauksbok, Sturlubok, Melabok* vs), Kopenhag: Det Kongelige nordiske Oldskrift-Selskab 1900.

Sørensen, A.C. (2001) *Ladby. A Danish Ship-Grave from the Viking Age* (Ships and Boats of the North 3), Roskilde: Viking Ship Museum.

Vita Anskarii, accedit vita Rimberti, auctore Rimberto, G. Waitz (yay. haz.) (Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum), Hannover: Hahn 1988 (1884).

12

VİKİNG ÇAĞI TEKSTİL ÜRÜNLERİ

Annika Larsson

Tekstil ürünleri kaybolup gidebilecek mallardır, özel koşullar söz konusu değilse uzun süre dayanmazlar. Yine de hayvan lifleri (yün ve ipek) bitki liflerine (keten, ısırganotu, kendir ve pamuk) nazaran daha dayanıklıdır. Havasızlık, sürekli nem ya da bazı metallerle doğrudan temas tekstil kalıntılarının dayanma ihtimalini artırabilir. Viking dönemine ait birçok yüksek statülü mezarda bu koşullar sağlanmıştır.

Örneğin Norveç'te Oseberg'deki gemi mezarda yün ve ipekten zengin tekstil buluntuları korunmuştur, bunun sebebi kısmen höyüğün hava geçirmez bir kesek tabakasıyla inşa edilmesi, kısmen de geminin ağırlığı yüzünden gömüye aşağıdan baskı yapan nemli bir bölge ve su geçirmez mavi kil birikintisidir. İsveç'teki Birka'da da hatırı sayılır miktarda tekstil ürünü bugüne ulaşmıştır. Burada gömülerde kadınların broşları, erkeklerin de kılıçları ölen kişinin giysileriyle doğrudan temas halinde olduğundan, metal nesnelerin varlığı tekstil ürünlerinin korunmasında belirleyici olmuştur. Bugüne ulaşan şeylerin başında yün ve ipek kumaşlar gelir, ama bronz oval broşların saldığı metal tuzu da keteni korumuştur. Viking giysilerinde gümüş kordon işleri bulmak olağandışı değildir, bunlar da aynı şekilde üzerine tutturuldukları kumaşları korumuştur.

Daha doğuya, Rus, Moğol ve Çin ülkelerine baktığımızda bazı bölgelerde, permafrost ya da daimi kuraklık sayesinde korunan tekstil ürünlerinin zengin bir birikim oluşturduğunu görürüz. Bu da kültürel özelliklerin ticaret ve başka temas biçimleriyle nasıl yayıldığını anlamak için farklı bölgelerde elde edilen bulguları analiz edip karşılaştırmayı mümkün kılar. Erken edebi kaynaklar ve resimler varsayımlarımızı doğrulamamızı, tekstil üretiminde kullanılan hammaddelerin, teknikler ve bitmiş ürünlerin hangi koşullarda aktarıldığını incelememizi sağlar. Kullanılan teçhizatı, hatta tekstil ürünlerinin tasarımını, daha sonraki devirlerde yaşamaya devam eden zanaat geleneklerini de inceleyebiliriz. Tekstil ürünleri terminolojisi de yorumlarımıza katkıda bulunabilir.

Viking Çağındaki tekstil ürünleri, uzak yerlerle yapılan ticaret ağlarını yansıtır. Birka mezarlarında Tang hanedanlığından hakiki Çin ipek-

lerine, ayrıca Suriye ve Arabistan'dan zengin ipek ürünlerine rastlanmıştır. Oseberg'de de egzotik ipek ürünleri bulunmuştur. Sıklıkla, Hıristiyan Bizans'tan gelen ipeklerin Viking Çağı mezarlarının tipik özelliği olduğunu okuruz, ama Bizans İmparatorluğu'yla ticaret ilk kez 10. yüzyılın ortasında yükselişe geçtiğinden, burada biraz temkinli olmamız gerekir. *Russian Primary Chronicles*'da bu tekstil ticareti ve Yunanlılar ile Rus' arasında yapılan barış anlaşmalarına ilişkin bir betimleme vardır. Bundan önce ticaret İpek Yolu'nun kuzeyinde akıyordu, Vikinglerin kültür alanını da bu akışın bir parçası olarak almamız gerekir. Kuzey bölgesinde ince yünlülerin, yaygın deyişle baklava kabartmalı kumaşların ticareti yapılıyordu. Bu ticaretin kökenlerinin Suriye'de mi yoksa Frizya bölgesinde mi aranması gerektiği hâlâ tartışmalıdır. Daha Şarlman döneminde Frizya kumaşından önemli bir ticaret malı olarak bahsedildiğini görürüz. Eski Kuzey kaynakları da yaygın deyişle Valland kumaşlarından, yani Frenk İmparatorluğu'ndan gelen tekstil ürünlerinden bahseder.

Modern zamanlarda dahi Sasani tasarımlarının Kuzey halk sanatlarında yaşadığını görürüz. İsveç'te Jämtland'a bağlı Överhogdal'da bulunan 10. yüzyıla ait meşhur duvar halıları yakından incelendiğinde, burada resmedilen hayvanların birçoğunun İspanya'da ortaçağa ait kilise tekstil ürünlerinde doğrudan benzerleri olduğu görülür. Benzer şekilde, Kuzey işi giysilerdeki geometrik biçimlere İspanyol kiliselerindeki giyim eşyalarının yanı sıra Baltık bölgesinde Viking Çağı giysilerinde de rastlarız. Çifte dokumalar ve uzun pile düğümler Türkiye'de de bulunabilir; Viking Çağına ait gümüş işlemeler bugünkü Kuzey Rusya da dahil olmak üzere Sami geleneklerinde bile görülebilir. Dolayısıyla Viking Çağından kalma özgül Kuzeyli tekstil ürünlerinden bahsetmek çok güçtür.

Oysa tersine giyim kuşamda bazı semboller vardır ki bunlar Viking Çağı kültürlerinin tipik özellikleridir. Bir örnek, kadınların çiftler halinde taktıkları oval broşlardır. Ne var ki, bu broşlar Viking Çağı Birka'sında hemen her zengin kadın mezarında bulunsa da, takıldıkları kumaşlar kaba yerli yünlerden en ince Doğu ipeklerine varıncaya dek hatırı sayılır bir çeşitlilik gösterir. Bu muazzam nitelik karışımına sıklıkla aynı mezarın içinde rastlanması ilginçtir. Kaba saba tekstil ürünleri kimi zaman daha iyi kalite kumaşlarda şerit olarak bulunur. Dış giyim de sıklıkla farklı kalitelerde kumaş parçalarından dikilmiş, sonra ışıltılı gümüş ipliklerle tablet dokuma şeritler halinde geometrik şekiller oluşturarak birleştirilmiştir. Bu kumaşlar daha sonra, Oseberg gömüsünde bulduğumuz ipekle aynı biçimde, ince ipek şeritlerle bordürlenmiştir. Bu egzotik malzemelerin yanı sıra, İskandinavya ya da Rusya'nın büyük ormanlarında görülen tipik Kuzeyli bir fenomen olan kunduz kürklerine de rastlarız. Şurası a-

çıktır ki, malzemeler değişse de kumaş kesimi mütemadiyen, oval broşları da kapsayan yerli bir geleneğe uygun şekilde yapılmıştır.

Bugün gri takım elbise ve kravattan oluşan erkek elbiselerini düşünürsek, kadınların giysilerinin Viking Çağında bile daha seyre değer olduğunu varsaymak kolaydır. Ama mesele hiç de öyle değildir, zira erkek mezarlarında aslında kadın mezarlarında olduğundan çok daha süslü tekstil ürünlerine rastlanmıştır. Çok sayıda mezarda, erkeklerin saç bantları ya da altın ve gümüşten ince taçlar taktıkları, bu takılara boyna kadar uzanan, ışıltılı ayna parçalarıyla süslü küçük pandantiflerin (yine altın ve gümüş) asıldığı görülmüştür. Değerli metal ipliklerden süslemelere de rastlanmıştır, örneğin İsveç'te Uppland'da Valsgärde gemi mezarlarının birinde ipek üstüne gümüş işleme olağanüstü ürünler bulunmuştur. Öyle görünüyor ki bu süslemeler bir zamanlar atıyla birlikte gömülmüş, tepeden tırnağa silahlı bir erkek savaşçının yakasındaydı, belki bir çifte manşet ya da benzeri şeyler de vardı. Çok sayıda gümüş işleme pandantif de bu kişiyle birlikte mezara girmiştir. Benzer muhteşem süsleme örnekleri Danimarka'da Mammen'da gömülü erkeğin giysisinde görülebilir.

Bütün bunların o dönemin erkek ve kadın estetik idealleri hakkında söylediği şeyler vardır. Örneğin 10. yüzyıldan kalmış olabilecek Edda şiiri *Rígspula*'yı incelerken, sıklıkla bir kadın giysisi betimlemesi olarak yorumlanabilecek tasvirlerin aslında bir erkeğin giysisini betimlediğini dikkate almamız gerekir: oku ve yayı, zincirden zırhı ve miğferi olan ve omuzlarını örten, göğsünde güzel bir broşla tutturulmuş bir pelerine bürünmüş bir savaşçı. Bayeux halılarında, İngiltere ve İskandinavya'da o döneme ait sikkelerde de benzer figürlere rastlarız. Kuzey Almanya'da olduğu gibi Birka'da da yetişkin idealleri çocukların giysilerine de yansımıştır, aynı gümüş saç bantlarının, kılıçlar vesairenin görüldüğü erkek çocuk mezarlarına rastlarız.

Erken modern zamanlardaki halk giysilerinin tersine, Viking Çağında giysilerdeki farklılıkların bölgesel değişikliklerden ziyade sosyal statünün birer yansıması olması tümüyle mümkündür. İngiltere'de belli bir mevki sahibi olan biri, Kiev'de yaşayan aynı mevkide birine muhtemelen çok benzer görünüyordu. Ne var ki bu standart kesime rağmen bu giyim tarzının bir özelliği, pahalı ve egzotik malzemelerden yapılması, yeniliklere, hareketliliğe ve muhtemelen bir macera hissine aşinalığı yansıtmasıydı. Bu giysileri giyen kişi seyahat etmeye alışık bir kültürün parçasıydı.

Gündelik kullanıma yönelik farklı tarzda bir üretim olduğunu da unutmamalıyız. Şimdi olduğu gibi Viking Çağı insanlarının da yatak yorgana, hurçlara, yelkenlere, çok sayıda amaca hizmet eden başka birçok ürüne ihtiyacı vardı. Valsgärde gemi mezarlarında, gemilerin kalafatlanmasında

kullanılan eğrilmemiş yün kalıntıları bulunmuştur. Ne var ki en iyi tekstil işleme uygulamalarının (küçük, narin ağırşaklar, iğneler, makaslar ve cımbızlar, dokumaya yarayan ince tabletler) zengin çevrelerde, zenginlerin toplanma yerlerinde ve mezarlarında bulunduğunu vurgulamak gerekir.

Küçük ağırşaklar yün fırça dokumasında kullanılan, yapağıdan yapılmış ince yün iplikleri bükmekte kullanılıyordu. Bu tür kaliteli yün tarama tekstil ürünlerini bugün haute-couture butikler dışında bulmak zordur, ama Viking Çağında bunlar yatay bir çözgüsü olan dokuma tezgâhlarında düzenli olarak dokunuyordu. Bu tür tezgâh parçalarına, örneğin ticaret şehri Hedeby'de rastlanmıştır, o dönemde hiçbir dokuma işlemi dikey çözgülü tezgâhlarda yapılmıyordu. Pazar yerlerinde çok yüksek kalite ürünler bulunsa da, daha gündelik yerleşimlerde rastlanan bulgular, yerli üretimin en az bin yıl boyunca devam ettiğini gösterir. Viking Çağının asıl yeniliği yelken imalatıydı.

Birka'da, tekstil üretimini nasıl görmemiz gerektiğine ilişkin açılımlar sunan farklı bir alet bulunmuştur. Sámi halkının gümüş ve ince alüminyum işlerinde kullandığı türden telleri çekmeye yarayan bir alettir bu. Gümüş ve alüminyum ısıtılıyor, boyutları giderek küçülen deliklere sırayla sokuluyor, böylece çok ince ama sağlam metal teller üretiliyordu. Bu teller, Sámi halkının bugün yaptığı gibi, bir tekstil malzemesinin üzerine sarılabiliyordu; Viking Çağında da İskandinavya, Polonya ve kuzeybatı Rusya'da bu tür işlere rastlarız. Hıristiyan Avrupa'da sıklıkla altından yapılan ince metal iplikler hayli farklı bir biçimde işleniyordu. Eski Ahit'te bile betimlendiği üzere, altın dövülerek ince folyolar haline getiriliyor, sonra *lan* denilen dar şeritler halinde kesiliyordu. Viking Çağına ait bu tür şeritler Lund'da görüldüğü üzere tablet dokuma bantlar halinde bulunmuştur. 10. yüzyıla ait kentsel bir yerleşim bağlamında bulunan bu malzemeler Kıta Avrupası'yla bağlantıları yansıtır.

Sıklıkla gümüşten yapılan çekilmiş metal iplikler daha kuzeydoğuda tablet dokumada kullanılıyordu. Bu şeritlerin genişliği sadece bir santimdir (kimi zaman daha bile dardır), pamuk ipliği kadar ince tellerden yapılmışlardır. Aslına bakılırsa bunlar günümüzde yeniden oluşturulurken, mecburen modern dikiş ipliklerinin kullanılması gerekir.

Yün üretiminde arkeolojik bulgular, koyunların özellikle iplik üretiminde kullanılacak beyaz yün üretmek için beslendiğini, kumaşların parlak kırmızı, mavi ve sarı renklere boyandığını gösterir. Bütün bunlar giysiler aracılığıyla statünün gösterilmesinde, örülmüş şeritlerin kullanımı sayesinde belli bir etki uyandırmada bir rol oynamıştır. O kadar etkileyici olmayan gri ve kahverengi yün, gündelik amaçlarla, örneğin evde dokuma üretimi için kullanılıyordu.

Bugün koyunlar esasen et için üretildiğinden, yün kalitesinin önemi çoğu zaman unutulur, bilgiler bir ölçüde kaybolup gitmiştir. Eskiden kırsalda yetiştirilen koyunların yünleri uzun, güçlü, çok parlak dış tüylerden, çok yumuşak iç tüylerden oluşurdu. Kuzuların ve koyunların yünleri arasında da büyük bir kalite farkı vardır. Dış ve iç tüylerin ayrılmasıyla, tümüyle farklı özelliklere sahip, tümüyle farklı amaçlara hizmet eden yün iplikler üretilebilir. Kırkma mevsimi de önemlidir, iyi kalite yün elde etmek için en iyi kırkma zamanı, otlakların zengin olduğu bir dönemin ardından gelen, beslenmeleri yün proteinlerini etkileyen kuzuların bulunmadığı sonbahar dönemidir. Tekstil üretiminde bu bilgi düzeyi, Bronz Çağına ait bulgularda bile görülebilir.

Viking Çağına özgü başka şeyler arasında kabartma dokumalar vardır. Bunlar üç ya da dört atkı kabartma olarak dokunmuştur; "kaz gözü", "zikzak kabartma", "baklava kabartma" gibi isimleri vardır. Bu da kumaşın birkaç atkıyla belli bir sıra içinde tezgâhta dokunduğu anlamına gelir. En basit ve en eski dokuma tekniği çizgili kumaştır, bu teknik sadece iki atkıdan oluşur. Bu teknikte çözgü iplikleri bir atkıyla kaldırılır, ikinci atkıyla diğer iplikler kaldırılır, böylece yeni bir iplik dokumaya dahil edilebilir. Bu biçimde çözgü ve atkı iplikler birleştirilerek yırtılmaz bir kumaş yapılır. Bu işleme istenilen uzunluğa erişinceye kadar devam edilir. Sonuçta ortaya çıkan çizgili kumaş biraz serttir, görünümü örülmüş bir sepetin yüzeyini andırır.

Kabartma ve çok sayıda atkıyla birlikte, dokumalar daha esnek, böylece hareket halinde bir at ve savaşçı kültürüne daha uygun hale geldi. Kumaş da daha dayanıklıydı, renkleri basit olsa da değişen desenlerden oluşan güzel bir yüzeyi vardı. Yatay çözgülerin bulunduğu tezgâhlar kullanılmaya başlandığında, üretim kapasitesi %400 arttı. Bunu boyamada verimliliğin artması izledi; ayrı ayrı kullanılan iplikler tek tek boyanmak yerine, bitmiş kumaşların tamamı boyanıyordu. Bu ikinci yöntem kırsal yerleşimlerde yaşamaya devam etmiştir, ama artık üretime, dolayısıyla da satışa daha uygun olduğundan şehirlerde daha verimli üretim süreci başat hale gelmiştir.

Bu durumu, Birka mezarlarında bulunan kadınlara ait tekstil aletlerinde, özellikle kırsal kesimdeki kadın mezarlarıyla karşılaştırma yaparak görebiliriz. Kırsal kesimde kadınlar ağırşakla gömülüyordu, ama bunlara Birka'da genellikle rastlanmamıştır. Burada iğnelere, makaslara, penslere, ağırlıklara ve sikkelere rastlarız; bütün bunlar ticareti ve incelikli dikiş işlerini akla getirir. Şehirlerin ipek gibi pahalı malzemelere erişmek için sunduğu imkânlar, muhtemelen bunun da işe dahil olduğu anlamına geliyordu, gerçi bu tür kumaşların ekonomi için dar şeritler halinde ke-

sildiği açıktır. Yün kumaşlar üzerine egzotik şeritler yaratmak için dikilen bu ışıltılı ipekler yine statüyü, Viking Çağı kültür bölgesine mensubiyeti ve İngiltere'den İskandinavya ve Rusya'ya kadar kuzey bölgelerinin tamamında geçerli olan bir dizi ortak kuralı belirtme konusunda kendilerine düşen rolü oynuyorlardı.

KAYNAKÇA

Christensen, A.E., Ingstad, A.I. ve Myhre, B. (1994) *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*, Oslo: Schibsted.

Dronke, U. (yay. haz. ve çeviren) (1997) *The Poetic Edda*, cilt 2: *Mythological Poems*, Oxford: Clarendon.

Elsner, H. (1989) *Wikinger Museum Haithabu. Schaufenster einer frühen Stadt*, Neumünster: Wacholtz.

Eriksson, M., Gustavsson, G. and Lovallius, K. (1999) *Varp och inslag. Bindningslära*, cilt 1, Stockholm: Natur och kultur.

Geijer, A. (1938) *Birka. Untersuchungen und Studien*, cilt 3: *Die Textilfunde aus den Gräbern*, Stockholm: KVHAA.

—— (1979) *A History of Textile Art*, Londra: Pasold research fund in ass. with Sotheby Parke Bernet.

—— (1983) "The textile finds from Birka", N.B. Harte ve K.G. Ponting (yay. haz.) *Cloth and Clothing in Medieval Europe. Essays in Memory of Professor E.M. Carus-Wilson* (Studies in Textile History 2), Londra: Heinemann Educational Books.

Gräslund, A.-S. (2001) " 'Kvinnan satt där, slända.' Några reflektioner om fynd av sländtrissor i Birka", B. Magnus *vd.* (yay. haz.) *Vi får tacka Lamm*, Stockholm: Statens historiska museum.

Hägg, I. (1974) *Kvinnodräkten i Birka. Livplaggens rekonstruktion på grundval av det arkeologiska materialet* (Archaeological studies 2), Uppsala: Uppsala Üniversitesi, Kuzey Avrupa Arkeolojisi Enstitüsü.

Hoffmann, M. (1963) *The Warp-weighted Loom. Studies in the History and Technology of an Ancient Implement* (Studia Norvegica 14), Oslo: Universitetsforlaget.

Kjellberg, S.T. (1943) *Il och Yll. Bidrag till dn svenska yllemanufakturens historia*, Lund: Lund Üniversitesi.

Larsson, A. (2001a) "Fåret och ryaullen", A. Parholt, E. Anderson ve L. Rothquist Ericsson (yay. haz.) *Nock, ragg, rya. Det glänser om ullen*, Örebro: Föreningen Sveriges hemslöjdskonsulenter.

—— (2001b) "Oriental warriors in Viking Age Scandinavia–nothing but an illusion?", *Offa*, 58: 141-54.

—— (2007) *Klädd krigare. Skifte i skandinaviskt dräktskick kring* år *1000* (Opia 39), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji Antik Tarih Bölümü.

Strömberg, E. *vd.* (1974) *Nordisk textilteknisk terminologi. Förindustriell vävnadsproduktion*, yeni basım, Oslo: Tanum.

Wilson, D.M. (2004) *The Bayeux Tapestry. The Complete Tapestry in Colour*, Londra: Thames & Hudson.

13

ZANAATLAR

John Ljungkvist

İskandinavlar, 8. yüzyıl ortasına yakın dönemlerde, İskandinavya'nın çevresindeki bütün bölgelerle daha fazla ticari ve kültürel bağlantı kurar, daha fazla sayıda savaşa girer olmuşlardı. Bu değişiklikler zanaatları da etkilemiştir. Hammadde kullanımının artması, şehirlerin yükselerek zanaatkârların yaşadığı yeni yerler haline gelmesi, ticaretin yoğunlaşması zanaatkârları ve ürünlerini toplum için daha önemli kılmıştır. Ne var ki zanaatların bir bölümü ağır ağır değişmiştir. "Ani" değişiklikler ve uzun ömürlü teknoloji ve gelenekler arasındaki bu tezat, zanaat terimini çok geniş bir yelpazede farklı faaliyetler ve uzmanlıkları kapsadığı için sorunlu hale getirir. Bazı zanaatlar modadaki, ticaret rotaları ve siyasetteki değişimlere bağlı olarak çabucak değişmiş, bazıları da geleneklerin güçlü, teknolojinin durağan olması yüzünden yüzyıllarca değişmeden kalmıştır.

Viking Çağı şehirlerin ve ticaret merkezlerinin yükselmesi bakımından önceki dönemlerden farklıdır. Fakat farklı mallara yönelik büyük üretim merkezleri bu dönemde de sıradışıydı. İnsanların gündelik hayatlarında ihtiyaç duydukları malzemelerin çoğunun yerel uzmanlar ya da kırsal çiftlikler ve köylerdeki sıradan insanlar tarafından üretilmesi gerekiyordu. İskandinav toplumunda çoğu kişi zanaatkârdı, temel halı dokuma ve tekstil ürünlerini evlerinde üretiyorlardı.

Eski Kuzey sagalarının sunduğu kanıtlara dayanarak erkekler ve kadınlarla ilişkilendirilebilecek zanaatları belirlemek mümkündür. Döşemecilik ve demircilik temel erkek zanaatlarıydı, tekstil ürünleri işçiliğiyse esasen kadınların işiydi. Fakat en güçlü kanıtları, İskandinavya'nın farklı bölgelerindeki mezarlarda bulunan malzemeler sunar. İğne ve ağırşak gibi tekstil işçiliğiyle ilgili aletler esasen kadın mezarlarında bulunmuştur. Baltalar, keskiler ve eğeler gibi ahşap işçiliği ve demircilikle ilgili nesnelereyse neredeyse sadece erkek mezarlarında rastlanmıştır. Ne var ki sagalar ve mezarların esasen toplumdaki sosyal uzlaşımları yansıttığı, gerçekteki durumların hepsini mutlaka yansıtmadığı unutulmamalıdır. Erkekler, kadınlar ve çocukların toplumsal cinsiyetle ilgili sınırları aşmış

olması imkânsız değildir. Bir zanaat gerçek bir meslek olduğunda ya da ailenin geçimi için yapılması zorunlu hale geldiğinde böyle bir şey olabilir.

ZANAATKÂRLAR

Viking Çağı toplumunda bir zanaatın ne zaman profesyonel uzmanlar gerektirecek kadar karmaşık, ekonomik bakımdan önemli ya da özel hale geldiğini kestirmek zordur. Bize yardımcı olacak bir lonca sisteminin ya da benzeri bir örgütlenmenin gerçek kanıtlarına rastlanmadığından uzmanları belirlemek sorunlu bir iştir. Çok az sayıda şehrin bulunduğu bu toplum, çok sayıda zanaatkârın daimi olarak birkaç şehirde yaşadığı geç ortaçağ şehirlerinden tümüyle farklı görünüyordu.

Zanaatlarla ilgili en önemli bulgulardan biri, Gotland adasında bulunmuş Mästermyr sandığıdır. Bu sandıkta bir zanaatkârın kullandığı alet seti eksiksiz olarak mevcuttu. Buluntunun en ilginç yönlerinden biri nesnelerin çeşitliliğidir. Aletler, onlara sahip olan kişinin demirci olmakla kalmadığını, aynı zamanda bir marangoz ve bronz eritip değerli metallerle uğraşabilecek biri olduğunu da göstermiştir. Bu sandık, en azından bazı zanaatkârların geniş bir yelpazede becerilere sahip olduğunun kanıtıdır. Gerçek uzmanların sayısı muhtemelen pek azdı.

Viking Çağında yaşamış bazı insanlar aletleriyle birlikte gömüldüklerinden hangi zanaatla uğraştıkları bir ölçüde belirlenebilir. Örneğin demircilik aletlerinin bulunduğu çok sayıda mezar, demircilere ait mezarlar olarak yorumlanmıştır. Bir sorun, bu mezarlardan bazılarında çok sayıda demirci ya da marangoz aletine rastlanmasının ötesinde, bunların yüksek mevkili kişilere ait hemen her şeyi içeren mezarlar olmasıdır: Silahlar, binicilik aletleri, kap kacak, çok sayıda adak hayvanı vs. Bu kişiler birçok şeyle özdeşleştirilebilir: savaş, avcılık, beylik vs. Bu yüksek mevkili kişilerin diğerlerinden daha zanaatkâr olduklarını söylemek zordur ve pek olası değildir. Bu mezarlar ağırlıklı olarak Norveç ve İsveç'te bulunmuştur. Zanaatkârlar arasındaki uzmanları tanımlamanın ve toplumdaki mevkilerini belirlemenin belli bir yolu yoktur.

ZANAATLAR

İskandinav zanaatkârlar neredeyse eldeki bütün malzemelerle uğraşma becerisine sahipti: ahşap, tekstil ürünleri, kemikler, boynuzlar ve metaller. Herhalde en önemli sınırlılık taşın işlenmesinde görülüyordu. Hıristiyan yarıkürede, ağırlıklı olarak kilise inşasında, Roma'nın harçlı taş bina inşası geleneği korunmuştur. Harçlı binalar ve yontma taş kesimi, İskandinavya'ya Hıristiyanlaşma sürecinden bir süre sonra ulaşmıştır.

Danimarka'da ilk taş kilise 1026'da, muhtemelen İngiliz bir usta tarafından inşa edilmiştir (Liebgott 1989: 119).

Taş işçiliği, İskandinavya'nın çoğu bölgesinde büyük ihtimalle çok önde gelen bir zanaat değildi. Taş ocaklarının önemli olduğu bölgeler muhtemelen istisna oluşturuyordu. En iyi bilinen örnek, Norveç'te ve İsveç'in batı sahillerinde sabun taşı ocaklarıdır. Bu yumuşak kaya tipi şekillendirilip kap kacak yapılabiliyordu. İskandinavya'nın birçok yerinde bunların parçaları bulunmuştur. Viking Çağında yükselmiş gibi görünen bir başka meslekse esasen kayağantaş ve kumtaşından yapılan bileği taşı ve taş değirmen üretimidir. Bu malzemelerin üretim alanları Norveç'te, İsveç'in orta bölgelerinde ve İsveç'te Oland adasında bulunuyordu. Viking Çağının sonuna gelindiğinde, dikilen rün taşlarının sayısında ciddi bir artış olmuştur. Rün taşı yontucularının birçoğu amatördü, yontucuların imzalarının sunduğu kanıtlar, bazılarının süs ve rün yontma sanatında uzman olduklarını açıkça gösterir. İlginçtir, rün taşı dikilmesi MS 1100 civarında son bulduğundan, en fazla 100 yılı aşkın bir süre faaliyet göstermiş bir grup uzman söz konusudur.

Ahşap da İskandinavya'nın çoğu bölgesinde toplum için en önemli malzemeydi; bina, alet, çit vs yapımında kullanılıyordu. Maalesef ahşap nesnelerin nasıl süslendiğini anlatabilecek pek az ahşap korunmuştur. Bugün koruma altına aldıklarımızın çoğu Hedeby, Staraya Ladoga ve Lund gibi şehirlerde evlerin bazı kısımlarının yanı sıra nesnelerin de iyi korunduğu ıslak kültür katmanlarından gelmiştir. Oseberg mezarındaki gemi, kızak ve vagon gibi az sayıda nesne, daha sonra ortaçağa özgü ahşap kiliseler ahşap nesnelerle ilgili olağanüstü derecede yüksek bir sanatsal düzeyi gözler önüne serer.

Tekstil ürünleri de hayli nadir korunmuştur. Çoğu örnekte ya mezarlarda metal nesnelerin üzerinde, metal tuzlarının nesnenin yakınındaki dokuyu koruduğu yerlerde ya da şehirlerdeki ıslak kültür katmanlarında bulunmuşlardır. Viking Çağına ait eksiksiz kumaşlar pek nadirdir. Yün, buluntular arasında en başta gelen tekstil ürünüdür, ama bugüne ulaşmış keten ya da kenevir ve ısırganotu gibi bitkilerden yapılan tekstil ürünleri enderdir, bu malzemelerin kullanımı ve imalatı hakkında pek az şey bilinir. Tekstil zanaatları çok zaman alıyordu: Toplumda neredeyse bütün kadınlar bu işle uğraşıyordu. Tekstil zanaatlarının izlerine arkeolojik yerleşim kazılarında hayli sık rastlanır. Kullanılan tezgâhlar çözgüleri aşağı çekmek için kil, kimi zaman da taş ağırlıkların bulunduğu, ayaklı ilkel tipte bir tezgâhtı. Kazılarda sıklıkla bu ağırlıklara, ayrıca ağırşaklara (ham yünü ipliğe çevirmek için kullanılıyordu) rastlanmıştır. Viking Çağında kimi zaman ipek, altın ve gümüş ipliklerle kumaşların üzerindeki süs bordürlerini yaratmak

için deliksiz dokumacılık da çok yaygındı. İskandinav tekstil zanaatlarının herhalde en önde gelen örneklerine, hem aletlerin hem tekstil ürünlerinin korunduğu Oseberg gemi mezarında rastlanmıştır.

Dericilik zanaatı da bir o kadar önemli bir tekstil zanaatıydı ve ayakkabı, halat, kayış vs üretiminde kullanılıyordu. Maalesef derinin korunması nemli bir ortam gerektirir, bu malzeme neredeyse sadece Hedeby, York ve Staraja Ladoga gibi nemli kültür katmanlarının bulunduğu şehirlerde yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Buralarda bulunan malzemeler ne tür ürünler yapıldığına ilişkin bize iyi bir fikir verir. Öte yandan deri zanaatkârlığının ne kadar yaygın olduğunu, toplumda kimlerin hiç de hoş olmayan deri tabaklama işiyle uğraştığını, deri kesicilerin ne tür bir uzmanlığa sahip olduklarını tartışmak zordur.

Kemik ve boynuz, çok geniş bir nesneler yelpazesinin üretiminde kullanılan hammaddelerdi. Özellikle de farklı işlevleri olan iğnelerin üretiminde sığır, at, koyun ve keçilerin metatarsal kemikleri kullanılıyordu. Boynuz, tarak üretiminde beğenilen bir malzemeydi. Üretimin nerede gerçekleştiğine bağlı olarak malzeme en başta elkler, kırmızı geyikler ve ren geyiklerinden alınıyordu. Genellikle malzemenin bulunabilirliği, nesnelerin nasıl üretileceğini belirliyordu. Norveç'te kemik ve boynuzla çalışmak biraz farklıydı, çünkü Kuzey Atlantik'te denizaygırı ve balina avlanıyordu. Bu alandaki uzmanlıklardan biri, fildişinden yapılan avlanma malzemeleri, bir diğeriyse balina kemiğinden üretilmiş "yıkama tahtaları"ydı. Genellikle zengin süslemelerle bezeli bu tahtalar, büyük oranda Norveç'te zengin kadın mezarlarında bulunmuştu, zaman zaman İskandinavya içinde ve dışında başka bölgelerde de bulundukları olmuştu. İsveç mezarlarında, Orkney adalarında ve İrlanda'da birkaç nesne bulunmuştu.

Demircilik açık arayla en yaygın metal zanaatıydı; aletler, çiviler, perçinler, silahlar vs yapmak için de en önemli zanaattı. İskandinavya'da kazılan yerleşimlerin birçoğunda demircilik izleri bulunabilir, zira sazlıktan, taştan ya da kumdan olsun cevheri elde etmek genellikle kolay olmuştur. Cevher daha sonra nispeten basit kil fırınlarda demire çevrilmiştir.

Demir imalatı ve demircilik birçok bölgede yapılıyordu, İsveç'in kuzey bölgelerinde, Norveç'in doğusunda; sadece gerçek uzmanların çalıştığı bir meslek değildi. Bu bölgelerde demir üretimi muhtemelen düzenli bir işti ve başka faaliyetlerle birlikte gerçekleştiriliyordu. Bu bölgelerdeki üretim yerel ihtiyaçların gerektirdiğinden kesinlikle daha fazlaydı, bir bölümü de İskandinavya içine ve dışına nakliediliyordu.

Demir üretimine rastlanmayan başka bölgelerde, kazı yapılan yerleşimlerde demirciliğin yine de hayli sık rastlanan bir meslek olduğu, normalde demir cüruf ve demir dövme kazanı gibi buluntular çıkarıldığı gö-

rülmüştür. Birçok köyde, öyle görünüyor ki basit aletlerin nasıl üretileceğini, kırılanların nasıl tamir edileceğini bilen en az bir kişi bulunuyordu.

Tartışmalı bir soru da demir nesnelerin İskandinavya'ya ne ölçüde ithal edildiği, İskandinav demircilerin ne kadar vasıflı olduğu sorusudur. Çoğu demir nesne İskandinav kökenlidir, ama bazı istisnalar da vardır, bilhassa da sıklıkla en incelikli becerilerin örneklerini sergileyen silahlar arasında bu istisnalara rastlanır. Roma döneminde Roma eyaletlerinden İskandinavya'ya çok sayıda silah ithal edilmiştir. Kıta Avrupası'nda imal edilen kılıçlara yönelik bu beğeni Viking Çağında da sürmüştü. Demircilerin damgaları ve imzaları, örneğin meşhur *Ulfbehrt* imzası Frenk kılıçlarının ithal edildiğine ilişkin kanıtlardır. İskandinavya'da bulunan diğer kılıçların kaç tanesinin ithal edildiğini bilmiyoruz. Ne var ki İskandinavya'da demir yaygın ve kolay ulaşılabilir olsa da, insanların belli bir değer ve statüyle ilişkili görülen bazı demir nesnelerin ithalatını tercih ettiği varsayılabilir.

Bronz, gümüş ve altın broşlar, tokalar ve silahların iç kısmı gibi aynı tip nesnelerin üretiminde kullanılan metallerdi. Demirin tersine bu metaller İskandinavya'da üretilmiyor, ithal edilmeleri gerekiyordu. Bu ithalatın büyük bir bölümü hurda metal şeklinde gerçekleşiyordu. Gotland'da Spilling'de istisnai bir bulgu keşfedilmiştir. Bugüne kadar bulunan en büyük gümüş gömüsüyle birlikte, kazı ekipleri hurdaya ayrılmış ithal bronz mücevherat da bulmuştur. Bronz ve altından İskandinav nesnelerinin birçoğunun kökeni, muhtemelen Kıta Avrupası'ndan gelen nesnelerin bu şekilde yeniden kullanılmasına dayanıyordu.

Bronz, Viking Çağı kuyumcusunun en sık kullandığı malzemeydi. Sıradan İskandinavların satın alabileceği bir malzemeydi. Ribe, Birka ve Kaupang gibi birçok yerde, kalıplar ve maden eritme kaplarının birçok parçası keşfedilmiştir. Son dönemdeki en büyük bulgulardan biri Birka'da kazılan bir atölyedir, burada binlerce kalıp parçası bulunmuştur. İskandinav bronz uzmanlarının (muhtemelen Gotland dışında) hiç edinememiş gibi göründüğü becerilerden biri de bronz kap kacak üretimidir.

8. yüzyılda İskandinavya'ya Rusya üzerinden Arap gümüşü akmaya başlamıştı. Esasen sikke şeklinde gerçekleşen bu akış, sikke ve mücevher içeren hazine gömülerinin sayısının artmasına yansımakla kalmamış, zanaatlarda da kendisini göstermiştir. Bazı sikkeler kadınlara özgü mücevher setlerinde kullanılan pandantiflere dönüştürülmüş, bazıları eritilip kalıp çıkarmada, gümüş kaplamada ya da gümüş tellerden yapılan nesneler ve süslemelerde kullanılmıştır. Ne var ki bu malzemeden yapılmış broşlar ve bileziklere ender rastlanır. Gümüş hâlâ o kadar değerliydi ki en başta küçük nesnelerin yapımında kullanılıyordu.

Altın bronz ve gümüşe nazaran çok nadir rastlanan bir malzemeydi. Cıvayla birleştirilerek çoğu zaman bronz nesnelerin kaplanmasında kullanılıyordu. Hakiki altın nesnelere de bronz ve gümüşe nazaran çok nadir rastlanırdı. Görüldükleri yerler, sıklıkla çok yüksek kalitede bir zanaatkârlığın olduğu yerlerdir. Altın özellikle telkâri ve granül süslemeli mücevherlerde kullanılıyordu.

Erimiş cam imalatı muhtemelen İskandinav zanaatkârların sahip olduğu bir beceri değildi, cam kap kacak yapımı da öyle. Camın işlenmesi esasen boncuk üretimiyle sınırlıydı. Hammadde küp cam parçaları ithal ediliyor, sonra bunlar eritilip İskandinav zevkine uygun boncuklar yapılıyordu. Viking Çağında Vikinglerin çok değer verdiği akik ya da kaya kristalinden de boncuklar yapılıyordu. Önceleri Rusya üzerinden gelen bu boncukların bitmiş ürünler olarak ithal edildiği düşünülüyordu. Ne var ki Gotland'da bulunan yeni kanıtlar bunların bir ölçüde İskandinavya'da şekillendirildiğini ortaya koymuştur. Boncuk imalatı ticaret merkezlerinin çoğunda ortaya çıkarılmıştır, ama izlerine kırsal bölgelerde de rastlamak mümkündür.

Ticaret merkezlerinde sıklıkla kehribar parçalarına da rastlanmıştır, bunlar boncuk ve başka küçük nesne üretiminin kanıtlarıdır. Kehribar Güney Baltık'ta sık rastlanan bir hammaddedir, Avrupa'nın başka bölgelerine buradan ithal ediliyordu.

ÖZEL İMALATIN GERÇEKLEŞTİĞİ YERLER

Viking Çağı zanaatları hakkındaki bilgiler 1970'lerden bu yana bir hayli artmıştır. Hem önceden bilinen hem son dönemde bulunan şehirler ve ticaret merkezlerinde çok sayıda kazı yapılmıştır. Özellikle de Danimarka ve İsveç'te ciddi bir artışın gözlendiği kırsal bölge kazılarında, önceden neredeyse sadece şehirlerde görülen zanaatlarla ilgili birçok bilgi gün ışığına çıkarılmıştır.

Zanaatların izlerine en fazla York, Dublin, Hedeby, Birka, Kaupang ve Staraya Ladoga gibi İskandinavların büyük çıkarlara sahip olduğu şehirlerde rastlanmıştır. Bu şehirlerde bronz dökümcüleri, tarak yapımcıları ve kap kacak imalatçıları gibi çok sayıda zanaatkâr yaşıyordu. Buralar muhtemelen zanaatlar açısından en önde gelen yerlerdi. Ne var ki bütün zanaatkârların yıl boyunca burada kalıp kalmadığı, üretimin geniş ölçekte yapılıp yapılmadığı konusunda kesin bir şey söylenemez. Geniş çaplı üretimin izleri kendilerini çok sık göstermez. Bu da birçok zanaatkârın şehirlerde ancak geçici olarak ikamet ettiğini gösterir. Muhtemelen sadece şehirlerde bir faaliyet yoğunluğu olduğu zamanlarda buralarda yaşıyorlardı.

Son yıllarda, uzmanlaşmış zanaatların izlerinin görüldüğü yerlere ortalama iki yılda bir rastlanmaktadır. Sorun şudur ki bu yerleri tanımlamak ve sınıflandırmak çok zordur.

Bu yerlerin birçoğunun ortak özelliği, toplumun üst tabakasında yer alan insanlarla ilişkilendirilebilecek olmalarıdır. Lejre, Danimarka'daki Trelleborg kaleleri ya da İsveç'te Eski Uppsala gibi bazı yerler Danimarka ve İsveç krallıklarıyla ilişkilendirilmiştir. Ama etraflarında zanaatkârları toplayanlar sadece krallar değildi. Öyle görünüyor ki mülkünde, kalıp dökme gibi uzmanlaşmış zanaatların gerçekleştirilmesini sağlamak bir Viking Çağı reisinin önemli özelliklerinden biriydi. Bu da böyle bir reisin, Birka gibi şehirlerde gerçekleştirilen uzmanlaşmış zanaatlara tam anlamıyla bağımlı olmadığı, iktidar konusunda ona muhtemelen rakip olan diğer reislerinse şehrin ve üretimin denetimini ellerinde tuttuğu anlamına gelir. Zanaatkârların bu gibi mülklerde daimi olarak kalıp kalmadıklarını bilmiyoruz. Ne var ki üretim izleri çoğunlukla hayli küçüktür, bu da zaman zaman gerçekleştiğini gösterir.

Başka bazı yerler de yukarıda bahsettiğimiz şehirlere benzer ticaret merkezleri olarak yorumlanabilir, gerçi onlardan daha küçüktürler, muhtemelen de daimi bir yerleşimin de görülmediği yerlerdir. Sahilde olsun karada olsun bazı yerlerse bir üretimin gerçekleştiği, önde gelen bir reisin mülküymüş ya da böyle bir mülkün bulunduğu bir köymüş gibi görünür. Görünüşe bakılırsa zanaatların uzmanlaşmasının ardında çok farklı amaçlar yatıyordu. Bazı zanaatkârlar önde gelen reisin mülkünde yaşıyor, muhtemelen reis ve çevresindeki insanlara yönelik nesneler üretiyorlardı. Bazı zanaatkârlarsa birçok kişinin ziyaret ettiği ticaret ve zanaat merkezlerinde büyük miktarlarda nesne üretiyordu.

Önde gelen reislerin mülklerinde de ticaret merkezlerinde de aynı zanaatkârların mı tutulduğu sorusu ilginç bir sorudur. Şehirler ve kırsal kesimdeki dağınık üretim, zanaatkârların farklı yerler arasında seyahat ettiğini gösterir. Önemli bir soru da zanaatkârların belli bir lorda bağlı mı oldukları, yoksa bir ölçüde bağımsız mı oldukları sorusudur. Bu sorunun muhtemelen kesin bir cevabı yoktur. Krallar ve kraliçelerin gittikleri yerlere onlarla birlikte giden şahsi demircileri ya da kuyumcuları vardı muhtemelen. Kraliyetle bağlantılı bazı yerlerde, yüksek kaliteli zanaat izleri ortaya çıkmıştır. Aristokrasinin alt tabakalarından insanlar uzmanlaşmış bir zanaatkârı daimi olarak destekleyecek maddi imkânlara sahip değillerdi büyük ihtimalle. Onun yerine uzmanlık isteyen ürünlerin imalatı için seyyar bir zanaatkârla anlaşmaları gerekiyordu.

Demircilik, kalıp dökme ya da boncuk yapımı gibi ateşle ilişkili zanaatların icra edildiği kırsal çiftliklerde zanaatkârlar düzenli olarak çift-

liğin dış çeperlerine yakın, pişirme işlemlerinde kullanılan ocak ve fırınların bulunduğu bölgelerde çalışıyorlardı. Bunun sebebi muhtemelen ateş korkusudur. Bir ev şeklinde gerçek bir demirci atölyesi her zaman görülmez. Zaman zaman direkli küçük bir bina ya da bir çukur eve rastlanır, ama bazı örneklerde dövme ya da eritme çukurlarının üzerinde bir konut yapısı izine hiç rastlanmamıştır. Öyle görünüyor ki birçok örnekte zanaatkârlar işlerini açık havada yapıyordu. Bu da her zaman hoş bir iş değildi herhalde, ama bazı bakımlardan olumluydu. Karmaşık ayrıntılara girmek gerektiğinde yeterli ışık bulmakta zorluklar çıkıyordu. Öte yandan öyle görünüyor ki dokumacılık her zaman ev içinde ya yere kazılmış küçük çukur evlerde ya da normal yaşam ortamlarında gerçekleştiriliyordu.

KAYNAKÇA

Ambrosiani, K. (1981) *Viking Age Combs, Comb Making, and Comb Makers. In the Light of Finds from Birka and Ribe*, Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Andersson, E. (1999) *The Common Thread. Textile Production During the Late Iron Age–Viking Age*, çeviren M. Gaimster, Lund: Lund Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü.

Armbruster, B.R. (2002) "Goldschmiede in Haithabu. Ein Beitrag zum frühmittelalterlichen Metallhandwerk", *Das archäologische Fundmaterial der Ausgrabung Haithabu* (Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 34), Neumünster: Wachholtz.

Arwidsson, G. ve Berg, G. (1983) *The Mästermyr Find. A Viking Age Tool Chest from Gotland*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Bayley, J. (1992) *Anglo-Scandinavian Non-ferrous Metalworking from 16–22 Coppergate* (Archaeology of York 17:7), Londra: Council for British Archaeology.

Bender Jørgensen, L. (1992) *North European Textiles. Until* ad *1000*, Aarhus: Aarhus University Press.

Brinch Madsen, H. (1984) "Metal-casting", M. Bencard (yay. haz.) *Ribe Excavations 1970–76* (Ribe Excavations 1970–76, cilt 2), Esbjerg: Sydjysk universitetsforlag.

Carlsson, A. (1983) *Djurhuvudformiga spännen och gotländsk vikingatid* (Stock holm studies in Archaeology 5), Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Christophersen, A. (1980) *The Transformation of Handicraft. Studies in the Development of Antler and Bone Working in Lund ca. 1000–1350*, Bonn: Habelt.

Duczko, W. (1985). *Birka Untersuchungen und Studien*, cilt 5: *The Filigree and Granulation Work of the Viking Period*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Groenman-van Waateringe, W. (1984) "Die Lederfunde von Haithabu", *Das archäologische Fundmaterial der Ausgrabung Haithabu* (Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 34), Neumünster: Wachholtz.

Liebgott, N.-K. (1989) *Dansk middelalderarkæologi*. Kopenhag: Gad.

Lønborg, B. (1998) *Vikingetidens metalbearbejdning*, Odense: Odense bys museer.

Macgregor, A., Mainman, A.J. ve Rogers, N.S.H. (1999) *Craft, Industry and Everyday Life. Bone Antler, Ivory and Horn from Anglo-Scandinavian and Medieval York* (Archaeology of York 17:12), York: Council for British Archaeology.

Mould, Q., Carlisle, I. ve Cameron, E. (2003) *Craft, Industry and Everyday Life. Leather and Leatherworking in Anglo-Scandinavian and Medieval York* (Archaeology of York 17:16), York: Council for British Archaeology.

Oldeberg, A. (1966) *Metallteknik under vikingatid och medeltid*, Stockholm: Seelig.

Ottaway, P.J. (1992) *Anglo-Scandinavian Ironwork from 16–22 Coppergate* (Archaeology of York 17:6), Londra: Council for British Archaeology.

Petersen, J. (1951) *Vikingetidens redskaper*, Oslo: Dybwad.

Rogers, P.W. (1997) *Textile Production at 16–22 Coppergate* (Archaeology of York 17:11), York: Council for British Archaeology.

Steppuhn, P. (1998) "Die Glasfunde von Haithabu", *Das archäologische Fundmaterial der Ausgrabung Haithabu* (Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 32), Neumünster: Wachholtz.

Thunmark Nylen, L. (1983) *Vikingatida dosspännen. Teknisk stratigrafi och verkstadsgruppering*, Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Trotzig, G. (1991) *Craftmanship and Function. A Study of Metal Vessels found in Viking Age Tombs on the Island of Gotland, Sweden*, Stockholm: Statens historiska museum.

Wallander, A. (1989) "Smedsgravar eller gravar med smides och snickarverktyg? Genomgång av definitioner redskapskombinationer", *Tor*, 22: 105-59.

14

AKINLAR VE SAVAŞ

Gareth Williams

Akınlar ve savaş Viking Çağını anlamamız açısından merkezi önemdedir. Uzun yıllar boyunca Vikinglerin tek popüler imajı, acımasız, ürkütücü, tecavüz edip yağmalayan, manastırlar yakan, envai çeşit kıyım gerçekleştiren, Danegeld talep eden savaşçı Viking olmuştur. Bu imaj 1960'lar ve 1970'lerden beri, akademisyenlerin Viking Çağında İskandinav toplumunun başka birçok önemli yönü olduğunu, toplumun sadece küçük bir bölümünün savaşçı olduğunu haklı olarak işaret etmeleriyle ve bugüne ulaşan tarihsel anlatılar Vikinglerin Hıristiyan kurbanlarınca kaleme alındığından, bunların pagan Vikinglerin düzenlediği akınların hem etkisine hem de vahşetine dair abartılı tablolar çizebileceğine dikkat çekmeleriyle birlikte giderek zayıflamıştır. Yine de Viking terimi o dönemde yaşamış toplumun tamamını ifade etmek için kullanılıyor olsa da "Viking" faaliyetini tanımlayan şey akıncılık ve savaştı. Bir Viking (Eski İngilizce *wicing*, Eski Kuzey Dili *víkingr*) bir akıncı ya da korsandı. Ticaret, zanaatlar, denizcilik, yerleşimler ve Viking toplumunun başka birçok yönü aynı derecede önemli olsa da Viking Çağına ilişkin bir kavrayış sunan şey akıncılıktır. Arkeolojik kanıtlardan hareketle, 8. yüzyıl sonu öncesinde İskandinavya ile Kuzey Avrupa'nın geri kalan kısmı arasında temaslar olduğu giderek açıklık kazanmaktadır. Tarihsel kaynaklar da İskandinav krallıklarının 11. yüzyıldan, hatta daha öncesinden beri giderek Avrupa'da ana akım düzenin bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Viking Çağını anlamlı bir kavram haline getiren tek şey, 8. yüzyıl sonundan 11. yüzyıla kadar gözle görülür bir askeri genişleme olmasıdır.

İlk akınların ardındaki saikler hâlâ tartışma konusudur. Bir düşünce ekolüne göre, manastırlara düzenlenen ilk saldırılar, Saksonlar ve Danlara karşı saldırgan Frenk Hıristiyan misyonlarına verilmiş pagan bir siyasal/dinsel cevaptır (Myhre 1998). Ne var ki bu yorum yaygın bir kabul görmemiştir, zira öyle görünüyor ki ilk akınlar Danimarka'dan değil Norveç'in batısından, Frenklere karşı değil Britanya Adaları ve İrlanda'ya

düzenlenmiştir (Wamers 1998). Sonraki akınların ardındaki saikin zenginlik kazanma arzusu olduğu açıktır. Viking Çağı boyunca akınların ve dışarıyla savaşın devam etmesinin ardındaki temel saikin de bu olması muhtemel görünmektedir. Bu görüş doğmakta olan İskandinav krallıkları içindeki ve arasındaki savaşları bir kenara bırakır. Bu savaşların ardındaki saik besbelli ki siyasi iktidar arzusudur, ama Batı Avrupa'ya düzenlenen akınlara ülke dışında zenginlik kazanma arzusu damgasını vurmuştur. Bu zenginlik daha sonra Britanya, İrlanda ve Normandiya'da yeni Viking krallıkları ve kontlukları kurulurken olduğu üzere ya ülke dışında ya da Óláfr Tryggvason ve Óláfr Haraldsson gibi başarılı Viking liderlerinin İngiltere'de kazandıkları başarıları Norveç'te krallık iddialarını zorlamak için kullandıkları ülke içinde siyasi iktidara çevrilmiştir.

Akıncılığın sonuçları çok farklı biçimlerde zenginlik getirmiştir. Fetihler ülke dışındaki topraklara bağlı bir zenginlik yaratmıştır. Viking Çağında askeri genişlemenin Kuzey Atlantik'te daha barışçı yerleşimlerin kurulmasıyla aynı tarihlere denk gelmesi, ne şekilde edinilirse edinilsin toprağa bağlı zenginliğin önemini hatırlatır. Ne var ki fetih boyutlarına varamayan akınlar da taşınabilir zenginlik yaratıyordu, bu da ülke içinde ya da başka yerlerde toprağa ya da statüye çevrilebiliyordu. Bu zenginlik doğrudan yağmalama ya da rehin alınan insanlar, *Codex Aureus* gibi (Canterbury'den süslü bir İncil kitabı) değerli nesneler için fidye istenmesi ya da haraca bağlama yoluyla elde ediliyordu (Webster ve Backhouse 1991: 199-201). "Danegeld" ödemeleri Viking Çağının sonraki dönemleriyle, bilhassa II. Æthelred'in hükümranlığıyla ilişkilendirilmişse de, 9. yüzyıla ait Frenk kaynaklarında Vikinglere barış karşılığı büyük ödemeler yapıldığı kayıtlıdır. Büyük Alfred bile zaman zaman Vikinglerle "barış yapmak" zorunda kalmıştır (Coupland 1999; Abels 1998: 79, 105-14, 140-2). İskandinavya'da arkeolojik kazılarda elde edilen ada kültürüne ait bulguları, erken Viking Çağında yağmalarla ilgili açık kanıtlar ortaya koyar; Danimarka ve İsveç'te bulunan çok sayıda geç Anglo-Sakson sikkesi de (ki buralarda bulunanların sayısı İngiltere'dekinden çok daha fazladır) kısmen Vikinglerin sonraki dönemlerde haraç almaktaki başarılarını yansıtıyor olsa gerektir (Wamers 1998; Blackburn 1991: 156-69; Metcalf 1989: 178-89; 1990: 165-76; Gillingham 1989, 1990; Lawson 1984, 1989).

Açıktır ki Viking akınları, kurbanları tarafından büyük olaylar olarak kayıtlara geçirilecek kadar ciddiydi. Peki, ama akınlar ne kadar önemliydi, Vikinglerin savaş tarzı ne derece ayrıksı özellikler gösteriyordu? Bu sorularla ilgili akademik yorumlar, bilhassa da akınların çapı ve önemi konusunda farklılıklar gösterir. Bunun başlıca sebeplerinden biri de Viking akınlarının farklı bölgelerde farklı örüntüler göstermiş olmasıdır. İngilte-

re, İrlanda ve Batı Frenk krallığında 8. yüzyıl sonunda küçük ölçekli mevsimlik akınlardan, büyük mevsimlik akınlara, sonra kışı geçirmeye ve 9. yüzyılda fetihlere ve daimi yerleşime geçmeye doğru belirgin bir ilerleme gözlenir. Ne var ki tarihsel kaynaklar Frizya'da farklı bir örüntü izlendiğini, bir dizi Dan reisin 9. yüzyıl başında Frizya'ya Frenk lordlarının yönetimi altında, Dan ve Frenk yöneticiler arasında süren siyasi ilişkiler dinamiğinin bir parçası olarak yerleştiğini açıkça ortaya koymaktadır (Coupland 1998). Keza arkeolojik kanıtlar da Kuzey İskoç Adaları'ndaki Norveç yerleşiminin 9. yüzyılın ilk yarısı gibi erken bir tarihte başlamış olabileceğini düşündürür (Crawford 1987; Graham-Campbell ve Batey 1998; Hunter vd. 1993; Ballin Smith 2007). 954'te İngiltere'ye düzenlenen Viking akınları ile II. Æthelred'in hükümranlığı (978-1016) arasında nispeten barışçı bir dönem yaşansa da, bu tarihlerde İngiltere'de Kuzey İskoçya ve İrlanda Denizi civarında yoğun Viking faaliyetlerine tanık olunduğu açıktır (Crawford 1987; Williams 2004). Bazı İngiliz tarihçilerin çalışmalarında rastlandığı üzere, bir Birinci Viking Çağı bir de İkinci Viking Çağı bulunduğu fikri, Viking akınlarına ilişkin dar bir İngiliz yaklaşımını temsil eder.

Öyle görünüyor ki ilk akınların hepsi de küçük ölçekteydi. Rakamlarla konuşulduğunda, akınlara çok az sayıda gemi ya da insanın katıldığından bahsedilmiştir; örneğin Wessex'li Beorhtric'in hükümranlığı döneminde (786-802) düzenlenmiş, kayıtlara geçmiş muhtemelen ilk Viking akınında Portland'a üç geminin saldırdığı belirtilmiştir. Rakamların verilmediği örneklerde, daha büyük hedefler yerine Lindisfarne ve Iona gibi zengin ama saldırılara açık sahil şeridindeki manastırların seçilmesi, nispeten küçük kuvvetlerle saldırıldığını düşündürür. Bu gibi küçük akınları muhtemelen kendi liderlerinin yönetimi altındaki yerel gruplar gerçekleştiriyordu. Portland'daki akıncılar görünüşe bakılırsa Norveç'in batısındaki Hordaland'dan gelmişlerdi. Frenk kaynaklarıysa Norveç'in güneyinde Vestfold'dan gelenlerin saldırdıklarını belirtir (*ASC* E–F, *sub* 787 [789]; Nelson 1991: 55 n. 2). Küçük ölçekli akınlar Viking Çağı boyunca devam etmiştir. Wessex açıklarında 896'da yaşanan, Anglo-Sakson Vakayinamesi'nde olağanüstü ayrıntılı betimlenen savaşa sadece altı gemi dolusu Viking katılmıştır. 11 ve 12. yüzyıllar gibi geç tarihlerde bile İskoçya ve İrlanda Denizi civarındaki akınların büyük bölümü hâlâ küçük filolarca düzenleniyordu.

Ne var ki 9. yüzyılda Viking kuvvetlerinin çapında kesinlikle bir genişlemeye tanık olunmuştur. İngiliz, İrlanda ve Frenk kaynaklarında belirtildiği üzere Viking filolarının boyutları büyümüştür; 9. yüzyıl ortasına gelindiğinde bu filolar sıklıkla yüzlerce gemiden oluşuyor, takma isimli krallar ya da kontlarca yönetiliyordu. Bu unvanlar muhtemelen kişisel

statü ve soyu yansıtıyordu, liderlerin Viking ülkelerinde geniş topraklara hükmettiği anlamına gelmiyorlardı ille de. Bu ülkeler henüz tam anlamıyla birleşmiş, modern İskandinav krallıklarını oluşturmuş değildi; krallıklar ancak Viking Çağının bitiminde tam anlamıyla doğmaya başlamıştır. Yine de bu unvanlar, daha önemsiz konumdaki reisler önemli bir rol oynamayı hiç kuşkusuz sürdürseler de, Viking akınlarının liderlerinin artık İskandinav toplumunun en yüksek kesimlerinden geldiklerini yansıtır.

Bu dönemde akınların çapının genişlediği su götürmez olsa da tarihçiler bu artışın büyüklüğü ve daha büyük kuvvetlerin etkisi üzerinde görüş birliği içinde değildir. Peter Sawyer, *The Age of the Vikings* adlı etkili kitabında, dönemin kayıtlarında geçen üç ve altı gemi gibi rakamlar kesinmiş gibi görünse de büyük filolar için hep şüphe uyandıran yuvarlak rakamlar verildiğini, bu yüzden de bu bilgilerin güvenilmez olduğunu savunur. Sawyer bir Viking liderinin yüzlerce gemilik bir filoya hükmetmesinin gerçekçi olup olmadığını sorgular ve kaynaklardaki rakamların, en büyük Viking ordularında sadece birkaç yüz kişinin bulunduğu yönündeki bilgilerin bile çok abartılı olduğu sonucuna varır (Sawyer 1962: 117-28). Ne var ki Nicholas Brooks (1979), bağımsız Anglo-Sakson, İrlanda ve Frenk kaynakları arasında filoların büyüklüğü konusunda bir yakınlık olduğuna, çeşitli vakayinamelerde verilen rakamların Sawyer'ın ileri sürdüğünden daha güvenilir göründüğüne, büyük ordulardaki asker sayısının muhtemelen en fazla iki-üç bini bulabileceğine dikkat çeker. Daha yakın tarihli görüş bu konumlar arasında bir yerde durma eğilimindedir. Erken ortaçağ savaşlarına ilişkin yorumlar genellikle, 1980'lerin ortalarından beri nispeten akınların küçük ordularca düzenlendiği fikrine yönelme eğiliminde olmuştur, ama en büyük Viking ordularının bir-iki binden az sayıda savaşçı içerdiği yolunda Vikingler döneminde yapılan değerlendirmelerle bir uzlaşmaya varmak zor görünmektedir.

Bunun başlıca sebeplerinden biri Vikinglerin savaşta gösterdiği başarıların büyüklüğüdür. Janet Nelson'ın savunduğu üzere (1997), Frenk vakayinamelerinde geçen, Karolenj İmparatorluğu'nun rakip halefleri arasındaki iç çatışmaların 9. yüzyıl sonundaki Viking akınlarından daha önemli görüldüğü, Vikinglerin birkaç büyük yenilgi aldığı yolundaki iddialar doğru olabilir. Britanya ve İrlanda'ya düzenlenen akınların da buradaki küçük krallıklar arasında tekrar tekrar patlak veren savaşlar bağlamında ele alınması gerekir (Viking savaşları barışçı bir boşlukta gerçekleşmiyordu). Ne var ki Vikingler de Frenkleri büyük yenilgilere uğratmışlar, barışın bedeli olarak büyük miktarlarda gümüş almayı başarmışlardır. 9. yüzyıl sonunda İngiltere'de bulunan dört büyük krallıktan üçü fethedilmişti, dördüncü krallık da fethedilmek üzereydi. İngiltere'ye

düzenlenen büyük çaplı saldırıların ikinci dalgasında kısa süreli barış dönemleri için muazzam miktarlarda sikke ödenmiş, nihayetinde bütün krallık bir kuşaktan uzun bir süre boyunca Dan yönetimi altında tutulmuştur. İskoçya'da Vikingler Kuzey ve Batı Adaları'nı, anakaranın kuzey ve batısında geniş bölgeleri fethetmeyi başarmış, Pictish krallığı ve Dal Riata krallıklarının çökmesine, yeni İskoç krallığının doğmasına ciddi bir katkıda bulunmuştur. İrlanda'da toprakların fethi daha sınırlıydı, ama Vikingler İrlanda sahillerinde savunması olan birkaç ticaret merkezi kurmayı başarmış, buralardan hiçbir zaman daimi olarak çıkarılmamışlardır. Vikingler sayıları ve askeri kuvvetleri bakımından görünürde modern tarihçilerin ileri sürdüğü kadar önemsiz olsalardı bunları nasıl başarırlardı, anlamak zordur.

Yine de bu, tarihçilerin Vikinglerin savaşçılıklarıyla edindikleri şöhreti bazı yönlerden sorgulamakta yanıldıkları anlamına gelmez. Bilhassa da Vikinglerin kıyımlarıyla ilgili şöhretleri abartılmış gibi görünmektedir. Vikingler kiliselere ve din adamlarına pek saygı göstermiyorlardı, orası kesin, bu da kaçınılmaz olarak manastır vakayinüvislerinin dini polemiklerine malzeme sağlıyordu. Hal böyle olsa da Hıristiyan yöneticilerin kiliselere saldırıları görülmemiş şey değildir. Şarlman'ın pagan Saksonlara son derece sert muamele ettiği de bilinir (Foot 1991; Halsall 1992). "Vikinglere özgü" tek kıyıma, yaygın deyişle kanlı kartala (kurbanın kaburgaları yarılır, akciğerleri arkadan çekilip yanlarında kanat gibi açılır) dönemin kaynaklarında rastlanmaz, bunun sonradan ortaya çıkmış edebi bir icat olması pekâlâ mümkündür (Frank 1984, 1988, 1990; Bjarni Einarsson 1988, 1990). Vikinglerin modern ölçütlerle zalimlik gösterme yetisine sahip oldukları su götürmez, ama aynı dönemde yaşamış Hıristiyanlardan daha nahoş olduklarını savunmak zordur.

Akınlar ve yağmalara ağırlık verilmesi hiç olağandışı değildir. Taşınabilir zenginlikleri yağmalamak için akınlar düzenlemek Viking öncesi Britanya ve İrlanda'daki küçük krallıklar arasında süren savaşların tipik bir özelliğiydi; ortaçağ Avrupa'sında da uzunca bir süre varlığını sürdürdü; *chevauchée* ile Ortaçağ'ın sonraki dönemlerinde, savaşların daha belirgin biçimde "ulusal" nitelik kazandığı yıllarda hâlâ önemli bir rol oynuyordu. Benzer şekilde, haraç kesmek de erken Ortaçağ'da Britanya'daki büyük ve küçük krallar arasındaki ilişkilerin ana özelliklerinden biriymiş gibi görünmektedir (Charles-Edwards 1989; Dumville 1997); Anglo-Sakson kaynakları geçici barış için Vikinglere ödenen haracı büyük krallara ödenen "meşru" haraçlarla bir tutmama eğilimi gösterse de, işin özü itibarıyla ikisi arasında büyük bir fark görmek zordur. Başarılı Viking liderleri kendilerine ödeme yapanları haraç veren hükümetler olarak görüyor olabi-

lirlerdi pekâlâ. Frenk kaynakları bu tür ödemelerden açıkça haraç diye bahseder, sıklıkla da Frenklerin bu durumda olmasının alçaltıcı olduğu imasında bulunur (Coupland 1999).

Timothy Reuter, Şarlman gibi Avrupalı büyük bir kralın bile seferlerini büyük ölçüde, mümkün olduğunda komşu krallıklara fetih akınları düzenleme, tam anlamıyla fethetmenin mümkün olmadığı yerleri uzun vadeli bir hâkimiyetin sağlanabilmesi için haraca bağlama ve kalıcı bir hâkimiyet sağlamaya yetmeyecek, ama akına yetecek kaynaklar mevcutsa yağmaya girişme temelinde gerçekleştirdiğini ikna edici bir biçimde savunmuştur (1985). Bu, erken ortaçağ savaşlarının büyük bölümünü oturtabileceğimiz yararlı bir paradigma sunar. Vikingler sırf, seferlerine ulusal liderlerden ziyade "özel" lordların liderlik etmesi bakımından bir olağandışılık sergiler, ama bu ayrım bile 11. yüzyılda Danimarkalı Sveinn Forkbeard ve Büyük Knut ile Norveçli Magnús Barelegs'in seferlerine baktığımızda bulanıklaşır.

Vikingler diğerlerinden çok daha dikkat çekici kıyımlar gerçekleştirmedilerse, seferlerin bir yağma ve haraç bileşimine dayanması olağandışı değil idiyse, savaş meydanındaki şöhretlerinin de abartıldığını söylemek yerinde olur. Vikinglerin seferler düzenleme stratejisinin önemli bir parçasını sıklıkla, zafer kazanacaklarından emin değillerse savaştan kaçınmak oluşturmuş gibi görünür. Örneğin 878'de Alfred'in Eddington'da kazandığı zaferin ardından İngiltere'nin güneyine Viking akınları devam etmişse de, öyle görünüyor ki çeşitli Viking kuvvetleri savaşa çekilmekten kaçınmak için ellerinden geleni yapmıştır; bu döneme ilişkin Anglo-Sakson Vakayinamesi'ne Vikinglerin faaliyetleri hâkimse de, Alfred ile Edward bir dizi şanlı savaşta değil, bir geçici üsten diğerine taşınan Vikingleri takip ederken resmedilir. Viking orduları dikkat çekici zaferler kazanmıştır, ama dikkat çekici yenilgilere de uğramışlardır. Elimizdeki sınırlı kanıtlar Viking savaş tekniklerinin düşmanlarınınkiyle kapsamlı bir benzerlik gösterdiğini, kalkan duvarına ve bir ölçüde de güdümlü silahların kullanılmasına dayandığını düşündürür (Williams, yakında basılacak çalışması; beşinci bölüm). Kaynaklar Viking kuvvetlerinin sıklıkla at sırtında hareket ettiğini, birden fazla kez at alındığını ya da kaybedildiğini belirtse de, öyle görünüyor ki Vikingler esasen atlı piyadeler olarak hareket etmiş, savaş meydanında düzenli olarak at kullanan Frenklerin tersine savaş için atlarından inmiş, nadiren at sırtında savaşmışlardır (Davis 1989). Bu kitabın başka yerlerinde tartışıldığı üzere, Vikinglerin silahları ve savaş zırhları da düşmanlarınınkine çok benziyordu, en incelikli silahları ve zırhlarının birçoğu Frenk imalatıydı (Pedersen, aşağıda 15. bölüm; Williams'ın yakında çıkacak çalışması: 2. bölüm).

Ne var ki Viking savaşlarının bazı ayrıksı özellikleri vardır. Birbiriyle yakından ilintili bu özellikler, savaşta gemilerin kullanılması, seferlerde hareketlilikten verimli bir biçimde yararlanma ve sefer sırasında erzak tedarikinin öneminin kuvvetle bilincinde olmalarıdır. Savaşta gemilerin kullanılması sadece Vikinglere özgü değildi. Viking Çağı öncesinde Anglo-Saksonların da Frenklerin de bir denizcilik tarihleri olmuştu (Haywood 1991). Dal Riata İskoçları da göründüğü kadarıyla teknelere dayanan nispeten incelikli bir vergi toplama sistemi kullanıyordu (Bannerman 1974: Williams 2002). Ne var ki erken Viking Çağındaki teknolojik gelişmeler Vikinglerin denizde kullanmaya uygun, en azından geniş nehirlerde kullanılabilecek kadar sığ omurgalı, ciddi sayıda adamı taşıyabilecek kadar geniş teknelere sahip olduğu anlamına geliyordu. Bu tekneler erzak ve ganimet taşımakta da kullanılabiliyordu. Ortaçağ boyunca ve sonrasında gemiler ve tekneler, istiflenmiş malların taşınmasında kara yolu üzerinden yapılan herhangi bir nakliyat biçimine nazaran çok daha etkili olmuştur.

Bu gemiler, çoğu kez, hasımlara ait bir sahil şeridine aniden yanaşıverme, savunmasız bir hedefe saldırma, yerel kuvvetler onlara karşı harekete geçmeden önce oradan ayrılma becerisiyle, yani Vikinglere özgü yanaş-ve-yağmala yaklaşımıyla ilişkilendiriliyordu. Vikinglerin ilk zamanlarında düzenledikleri bütün baskınlarda izledikleri strateji bu olmuştur, Viking Çağı boyunca bu stratejiye tekrar tekrar başvurmuşlardır. Ne var ki 9. yüzyılın ortası ile sonu arasında gemiler de geniş ölçekli seferlerde hayati önemde bir rol oynamışlardır. Gemilerin taşıma kapasitesi, Viking kuvvetlerinin ağır ve hantal, düşmanlarının kolayca saldırabileceği yük vagonlarına gerek duymaksızın, birikmiş zenginlik ve malların nakledilmesini sağlıyordu. Sığ gemiler karaların içlerine kadar ilerleyebiliyordu, bu yüzden de sadece kara kuvvetlerinin değil, filoların da Paris ya da Repton gibi karaların içine sıkışmış hedeflere indiğini duyarız (Williams'ın yakında çıkacak çalışması: 6. bölüm). Zaman zaman Vikingler kuvvetlerini bölüyorlar, önceden belirlenmiş bir hedefte buluşmak üzere bir kuvveti karadan, diğerini de denizden gönderiyorlardı, 876'da Exeter'de olduğu gibi (*ASC* A ve E, *sub* 877 [876]). Bu da kara kuvvetlerinin şaşkınlık yaratmanın sağladığı avantajla çabucak, engellenmeksizin hareket ettiği, erzakın da saldırılara karşı koruma altında gemilerde taşındığı anlamına geliyordu. Gerçi gemi mürettebatından bazıları kara kuvvetlerine katıldığı için gemiler muhtemelen az mürettebatla hareket ediyor, bu da erzakı hava durumu değişikliklerine hassas kılıyordu.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Vikingler mümkün olduğunda karada at kullanmaya çalışmıştır, bu onlara hızın yanı sıra ek taşıma kapasite-

si de sağlıyordu (Clapham 1910; Davis 1989; Williams'ın yakında çıkacak çalışması: 6. bölüm). Atlar, gemilerin nehirler ve sahillerde sağladığına benzer bir hareketliliği karada sağlıyor, Vikinglerin sürpriz saldırı fikrini suya erişimi olmayan alanlara da taşımasını mümkün kılıyordu.

Hareketliliğe verilen bu öneme, nereye akın düzenleneceğine ilişkin keskin bir görüş eşlik ediyordu. Vikinglerin akınlar öncesinde Batı Avrupa'ya aşina olmaları, ilk akınlarda zengin ve yalıtılmış manastırların yanı sıra Frizya'da tekrar tekrar akınlara hedef olan Dorestad gibi sahil şeridindeki büyük ticaret merkezlerini hedeflemelerini sağlamıştır (Coupland 1988). Ne var ki büyük ölçekli akınlara doğru geçişle birlikte, bilhassa da Vikinglerin mevsimlik akınlar düzenlemek yerine kış boyunca konaklamaya başlamalarıyla birlikte, hedef seçimi çok daha önemli bir hal almıştır. Kış boyunca konaklama da Vikinglerin savaş biçimlerinin en ayırıcı özelliklerinden biridir, büyük ölçüde görmezden gelinen bir öneme sahip olmuştur. İlk Viking akınları zorunluluklar yüzünden mevsimlik olma eğilimindeydi, çünkü gemiler kışın denizde yol almaya pek uygun değildi. Ne var ki o dönemde karada devam eden savaşların da normalde mevsimlik olduğunu görmezden gelmek kolaydır. Fetihler ve haraca bağlama konusunda etkileyici bir sicili olan Şarlman bile çoğu yıl sefer düzenlemeye meyletse de kışları nadiren sefere çıkmıştır (Reuter 1985). Büyük Alfred nihayetinde Viking tehdidine karşı koymak üzere daimi bir ordu bulundurmanın önemini teslim etmiştir, ama bunu gerçekleştirmek kolay değildi; örneğin bir seferinde kuşatılmış bir Viking kuvveti kaçmayı başarmıştı, çünkü kuşatmacılar bekledikleri yardım yetişmediğinden geri çekilmek zorunda kalmıştı (*ASC* A, *sub* 894 [893]). Büyük krallıklar bile daimi kara ordularına sahip olma çabası gösterirken, Vikinglerin yıllarca, sıklıkla düşman topraklarında sefer düzenleyebilmiş olmaları, savaş meydanında elde etmiş olabilecekleri herhangi bir başarıdan çok daha etkileyici bir başarıdır herhalde.

Vikingler bunu, kışın konaklayacakları yerleri titizlikle seçerek, kış gelmeden önce manastırlar, şehirler ve kraliyet mülklerine inerek başarmıştır. Bu da kullanmak üzere el koyabilecekleri erzakın zaten toplanmış olduğu yerlere vardıkları anlamına gelir; kışın başlaması da bahar gelmeden önce onları oradan çıkarmak üzere bir ordunun toplanmasını, böyle bir ordu için gerekli tedarikin sağlanmasını zorlaştırıyordu. Vikingler daha sonra muhtemelen çevre bölgelere yayılıyordu. Bu durum küçük grupların tedarik edilmesini kolaylaştırıyordu, ama merkez bir hareket üssü, saldırıya uğramaları halinde bir savunma üssü olarak tutuluyordu. Repton, Londra ve York gibi Vikinglerin kışın konakladıkları merkezlere yakın bölgelerde ikincil derecede önemli Viking faaliyetleri görüldüğüne

dair kanıtlar giderek artmaktadır (Brooks ve Graham-Campbell 2000: 69-92; Richards 2001; 97-104; Blackburn 2002: 89-101; Williams'ın yakında çıkacak çalışması: 6. bölüm). Bazı yerlerde Roma kaleleri ya da müstahkem şehirleri gibi savunma sistemleri zaten bulunuyordu, ama savunmanın olmadığı şehirlerde Vikingler kendi istihkamlarını yaratmıştır; Repton'da ve İrlanda'da *longphorts* olarak bilinen birçok müstahkem merkezde olduğu gibi (Price 1991; Kelly ve Maas 1995; Docherty 1998; Kelly ve O'Donovan 1998; Ó Floinn 1998; Biddle ve Kjølbye-Biddle 2001; Gibbons 2004, 2005; McKeown 2005; O'Brien vd. 2006; Williams'ın yakında çıkacak çalışması: 4 ve 6. bölüm).

Haraç ödemeleri kısa vadede rahatlama sağlasa da savaşların, Viking akınlarına karşı kalıcı bir çözüm sağlayacak kadar belirleyici olması ender bir durumdu (Coupland 1999: 68-9), ancak ve ancak ikiz meseleler olan hareketlilik ve erzak meselesi halledildiğinde Viking saldırıları başarılı bir biçimde devam ediyordu. Dazlak Charles Vikinglerin Frenk nehir sistemine girmesini engellemek için müstahkem köprüler kurmuş, bu da Vikinglerin karaların içlerine girmesini zorlaştırmıştı; gerçi köprüler yapılmadığında ya da düzgün bir biçimde korunmadığında bu strateji başarısızlığa uğruyordu. Sahil şeridini savunmak için gemiler kullanan, Wessex'te bir müstahkem şehirler ağı oluşturan Büyük Alfred de müstahkem köprüleri kullanmıştır (Abels 1997; Peddie 1999; Williams'ın yakında çıkacak çalışması: 4. bölüm). Buralar sadece sığınma noktası değil, tedarik merkezi vazifesi de görüyor, erzakın Viking akıncılarına ulaşmasını engelliyor, savunma ordusunun yeniden tedarik edilmesini kolaylaştırıyordu (Abels 1997; 257-65; Williams'ın yakında çıkacak çalışması). Baştaki zorluklara rağmen bu banliyöler Wessex'te başarılı olmuş, sistem Büyük Alfred'in halefleri Danelaw'ı Viking yöneticilerinin elinden tedricen alırken İngiltere'nin her yerine yayılmıştır (Hill ve Rumble 1996).

Viking akıncılığının dayandığı toplumsal ve örgütsel yapılar hararetli tartışmalara konu olmuştur. Danimarka, Norveç ve İsveç'te daha sonra çıkarılan kanunların hepsinde de Eski Kuzey dilinde *leiðangr* olarak bilinen bir gemi vergisi sisteminin varlığından bahsedilir. Bu kanunlar 12 ve 13. yüzyıllara ait olsalar da, birçok tarihçi bu gibi sistemlerin varlığını Viking Çağında arama, bu döneme yansıtma eğiliminde olmuştur. Bu görüş 1980'lerden beri, en başta da en erken 11. yüzyıl sonu öncesinde hiçbir *leiðangr* sisteminin var olmadığını savunan Niels Lund tarafından sorgulanmıştır (1985, 1994, 1996, 1997; krş. Gelting 1999). Lund, Viking akınlarının temelde özel girişimler olduğunu, şöhretleriyle ve zenginlik vaadiyle çekebildikleri kadar taraftar çeken liderlerce yürütüldüğünü, li-

derler önemli İskandinav krallar olduğunda bile herhangi bir biçimde bir ulusal ordudan çok bu tür girişimlere rastlandığını savunur. Bu görüş, 9. yüzyılla ilgili olarak Richard Abels'in (2003) desteğini kazanmıştır. Abels, Anglo-Sakson kaynaklarının Viking kuvvetlerini *fyrd*'den (ordu) ziyade *here* (savaş çetesi) olarak betimlemeye meylettiğine, Viking kuvvetlerini "ordu" olarak tanımlamanın muhtemelen olduğundan daha yapılı bir örgütlenme ima ettiğine dikkat çeker.

Lund'un görüşleri genel bir kabul görmemiştir. 10. yüzyılda bir tür *leiðangr*'ın var olduğu yönünde de kanıtlar vardır. Gerçi *leiðangr* aslında savunmaya yönelik savaşlarla ilgili görüldüğünden, bunun Vikinglerin Batı Avrupa'ya düzenledikleri akınlara büyük bir etkisinin olup olmayacağı açık değildir (Malmros 1985, 2002; Crumlin-Pedersen 1988, 1997, 2002; Williams 2002, yakında çıkacak çalışması: 7-9. bölümler). 9. yüzyılda Danlar ve Frenkler arasında yaşanan bazı çatışmaların bir tür ulusal savaşı yansıttığı savını destekleyen veriler kesinlikle mevcuttur (Wamers 2002; Williams 2002, yakında çıkacak çalışması: 7. bölüm). Sveinn Forkbeard ve Harald Hardruler gibi kişilikler söz konusu olduğunda "kral" ve "viking lideri" rollerini birbirinden tamamen ayırmak zordur. Yine de Viking akınları ve savaşlarının çoğunun bireysel savaş gruplarınca gerçekleştirildiğini söylemek yerinde olur. Bu gruplar birleşip daha büyük gruplar oluşturabiliyor, liderleri de krallar, kontlar ya da daha düşük mevkideki reisler olabiliyordu. 9. yüzyıl sonunun "büyük" savaş gruplarında birkaç kral ya da kontun kuvvetlere birlikte liderlik ettiğini görürüz; bu da yine daha küçük bağımsız kuvvetlerin birleştiği anlamına gelir. Biçimsel bir yapıdan yoksunluğun böyle belirgin olması, Vikinglerin uzun süreli seferler, stratejik ve lojistik planlama konusundaki başarılarını daha da etkileyici kılar.

Son olarak akıncılığın ve savaşların sadece Vikingler değil, Kuzey Avrupa'nın tamamı açısından da Viking Çağının tipik özellikleri olduğunu belirtelim. Viking savaşları birçok bakımdan o dönemki savaşlardan pek farklı değildi, gerçekten ayırıcı yegâne özellikleri gemilere ağırlık verilmesi, stratejik hareketlilik ve lojistiğin özellikle vurgulanmasıydı; bunlar Viking kuvvetlerinin bir seferi yıllarca sürdürebilmesini sağlıyordu. Ne var ki gerek aynı dönemde var olmuş toplumların algıladıkları etkileri gerek fetihlerinin kalıcı etkileri bakımından Viking akınlarının önemini küçümsememek yerinde olur. Diğer "Viking" başarıları belki daha etkileyiciydi, kesinlikle daha olumluydu, ama bunların birçoğu kısmen askeri başarıya dayanıyordu. Vikinglerin akıncılığı ve savaşçılığı olmasa "Vikingler" olmazdı.

KAYNAKÇA

Abels, R. (1997) "English logistics and military administration 871–1066: the impact of theViking wars", A. Nørgård Jørgensen ve B.L. Clausen (yay. haz.) (1997).

—— (1998) *Alfred the Great. War, Kingship and Culture in Anglo-Saxon England*, Londra: Longman.

—— (2003) "Alfred the Great, the *micel hæðen here* and the Viking threat", T. Reuter (yay. haz.)

Alfred the Great. Papers from the Eleventh-Centenary Conferences, Aldershot: Ashgate.

ASC = Swanton, M. (yay. haz. ve çeviren.) (1996), *The Anglo-Saxon Chronicle*, Londra: J.M. Dent.

Ballin Smith, B. (2007) "Norwick: Shetland's first Viking settlement?", B. Ballin Smith, S. Taylor ve G. Williams (yay. haz.) *West over Sea. Studies in Scandinavian Sea-Borne Expansion and Settlement Before 1300* (The Northern World 31), Leiden: Brill.

Bannerman, J.W.M. (1974) *Studies in the History of Dalriada*, Edinburgh: Scottish Academic Press.

Biddle, M. ve Kjølbye-Biddle, B. (2001) "Repton and the 'great heathen army' 973-4", J. A. Graham-Campbell, R. Hall, J. Jesch ve D. N. Parsons (yay. haz.) *Vikings and the Danelaw. Select Papers from the Proceedings of the Thirteenth Viking Congress*, Oxford: Oxbow.

Bjarni Einarsson (1988) "De Normanorum Atrocitate, or on the execution by the Aquiline method", *Saga-Book of the Viking Society for Northern Research*, 22: 79-82.

—— (1990) "The blood eagle once more: A. Blóðörn – an observation on the ornithological aspect", *Saga-Book of the Viking Society for Northern Research*, 23: 80-1.

Blackburn, M.A.S. (1991) "Æthelred's coinage and the payment of tribute", D. Scragg (yay. haz.) *The Battle of Maldon*, ad *991*, Oxford: Basil Blackwell.

—— (2002) "Finds from the Anglo-Scandinavian site of Torksey, Lincolnshire", B. Paskiewicz (yay. haz.) *Moneta Mediævalis: studia numizmatyczne i historyczne ofiarowne Profesorowi Stanislawowi Suchodolsiemu w 65. roznice urodzin*, Varşova DiG.

Brooks, N.P. (1979) "England in the crucible of defeat", *Transactions of the Royal Historical Society*, (5) 29: 1-20.

Brooks, N.P. ve Graham-Campbell, J. (2000) "Reflections on the Viking-Age silver hoard from Croydon, Surrey", N. Brooks, *Communities and Warfare 700–1400*, Londra: Hambledon.

Charles-Edwards, T. (1989) "Early medieval kingships in the British Isles", S. Bassett (yay. haz.) *The Origins of Anglo-Saxon Kingdoms*, Londra ve New York: Leicester University Press.

Clapham, J.H. (1910) "The horsing of the Danes", *EHR*, 25: 287-93.

Clarke, H.B., Ní Mhaonaigh, M. ve O Floinn, R. (yay. haz.) (1998) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts.

Coupland, S. (1988) "Dorestad in the ninth century: the numismatic evidence", *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*, 75: 5-25.

—— (1998) "From poachers to gamekeepers: Scandinavian warlords and Carolingian kings", *Early Medieval Europe*, 7(1): 85-114.

—— (1999) "The Frankish tribute payments to the Vikings and their consequences", *Francia*, 26(1): 57-75.

Crawford, B.E. (1987) *Scotland in the Early Middle Ages*, cilt 2: *Scandinavian Scotland*, Leicester: Leicester University Press.

Crumlin-Pedersen, O. (1988) "Gensyn med Skuldelev 5 – et ledingsskib?", A. Andersen *vd.* (yay. haz.) *Festskrift til Olaf Olsen på 60-årsdagen, den 7. Juni 1988*, Kopenhag: Kongelige nordiske oldskriftselskab.

—— (1997) "Large and small warships of the north", A. Nørgård Jørgensen ve B.L. Clausen (yay. haz.) (1997).

—— (2002) "Splendour versus duty – 11th-century warships in the light of history and archaeology", A. Nørgård Jørgensen vd. yay. haz. (2002).

Davis, R.H.C. (1989) *The Medieval Warhorse. Origin, Development and Redevelopment*, Londra: Thames and Hudson.

Docherty, C. (1998) "The Vikings in Ireland: a review", H.B. Clarke, M. Ní Mhaonaigh ve R. Ó Floinn (yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts.

Dumville, D.N. (1997) "The terminology of overkingship in early Anglo-Saxon England", J. Hines (yay. haz.) *The Anglo-Saxons from the Migration Period to the Eighth Century. An Ethnographic Perspective*, Woodbridge: Boydell.

Foot, S. (1991) "Violence against Christians? The Vikings and the Church in ninth-century England", *Medieval History*, 1(3): 3-16.

Frank, R. (1984) "Viking atrocity and Skaldic verse: the rite of the blood-eagle", *EHR*, 332-43.

—— (1988) "The blood-eagle again", *Saga-Book of the Viking Society for Northern Research*, 22: 287-89.

—— (1990) "The blood-eagle once more: B. Ornithology and the interpretation of skaldic verse", *Saga-Book of the Viking Society for Northern Research*, 23: 81-3.

Gelting, M.H. (1999) "Det komparative perspektiv i dansk højmiddelalderforskning. Om familia og familie, lið, leding og landeværn", *Dansk Historisk Tidsskrift*, 99(1): 146-88.

Gibbons, M. (2004) "The longphort phenomenon in early Christian and Viking Ireland", *History Ireland*, 12(3): 19-23.

—— (2005) "Athlunkard (Ath-an-longphort): a re-assessment of the proposed Viking fortress in Fairyhill, County Clare", *The Other Clare. Annual Journal of the Shannon Archaelogical and Historical Society*, 29: 22-5.

Gillingham, J. (1989) "'The most precious jewel in the English Crown': levels of Danegeld and Heregeld in the early eleventh century", *EHR*, 104: 373-84.

—— (1990) "Chronicles and coins as evidence for levels of tribute and taxation in late tenth- and eleventh-century England", *EHR*, 105: 939-50.

Graham-Campbell, J.A. ve Batey, C.E. (1998) *Vikings in Scotland. An Archaeological Survey*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Halsall, G. (1992) "Playing by whose rules? A further look at Viking atrocity in the ninth century", *Medieval History* 2(2): 2-12.

Haywood, J. (1991) *Dark Age Naval Power. A Re-assessment of Frankish and Anglo-Saxon Seafaring Activity*, Londra ve New York: Routledge.

Hill, D. ve Rumble, A.R. (yay. haz.) (1996) *The Defence of Wessex. The Burghal Hidage and Anglo-Saxon Fortifications*, Manchester: Manchester University Press.

Hunter, J.R., Bond, J.M. ve Smith, A.M. (1993) "Some aspects of early Viking settlement in Orkney", C.E. Batey, J. Jesch ve C.D. Morris (yay. haz.) *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Kelly, E.P. ve Maas, J. (1995) "Vikings on the Barrow: Dunrally Fort, a possible Viking longphort in County Laois", *Archaeology Ireland*, 9(3): 30-2.

Kelly, E.P. ve O'Donovan, E. (1998) "A Viking longphort near Athlunkard, Co Clare", *Archaeology Ireland*, 12(4): 13-16.

Lawson, M.K. (1984) "The collection of Danegeld and Heregeld in the reigns of Aethelred II and Cnut", *EHR*, 99: 721-38.

—— (1989) "'Those stories look true': levels of taxation in the reigns of Aethelred II and Cnut", *EHR*, 104: 385-406.

Lund, N. (1985) "The armies of Swein Forkbeard and Cnut: *leding* or *lið*?", *Anglo-Saxon England*, 15: 105-18.

—— (1994) "If the Vikings knew a *Leding* – what was it like?", B. Ambrosiani ve H. Clarke (yay. haz.) *Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age* (Proceedings of the Twelfth Viking Congress; Birka Studies 3), Stockholm: Birka Project, Raä and Statens historiska museer.

—— (1996) *Lið, leding og landeværn. Hær og samfund i Danmark i ældre middelalder*, Roskilde: Vikingeskibshallen.

—— (1997) "Is *leidang* a Nordic or a European phenomenon?", A. Nørgård Jørgensen ve B.L. Clausen (yay. haz.) (1997).

McKeown, M. (2005) "Anagassan, a study of a Viking longphort", *County Louth Archaeological and Historical Journal*, 26: 67-79.

Malmros, R. (1985) "Leding og skaldekvad. Det elvte århundredes nordiske krigsflåder, deres teknologi og organisation og deres placering i samfundet belyst gennem den samtidige fyrstedigtning", *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighet og Historie*: 89-139.

—— (2002) "Leiðangr in Old Norse court poetry", A. Nørgård Jørgensen vd. (yay. haz.) (2002).

Metcalf, D.M. (1989) "Large danegelds in relation to war and kingship: their implications for monetary history, and some numismatic evidence", S.C. Hawkes (yay. haz.) *Weapons and Warfare in Anglo-Saxon England* (Committee for Archaeology, Oxford University. Monograph 21), Oxford: Oxford University Committee for Archaeology.

—— (1990) "Can we believe the very large figure of £72,000 for the geld levied by Cnut in 1018?", K. Jonsson (yay. haz.) *Studies in Late Anglo-Saxon Coinage. In Memory of Bror Emil Hildebrand*, Stockholm: Svenska numismatiska föreningen (= *Numismatiska Meddelanden*, 35: 165-76).

Myhre, B. (1998) "The archaeology of the early Viking Age in Norway", H.B. Clarke vd. (yay. haz.) (1998).

Nelson, J.L. (çev. ve yay. haz.) (1991) *The Annals of St-Bertin* (Ninth-century histories 1), Manchester: Manchester University Press.

—— (1997) "The Frankish Empire", P. Sawyer (yay. haz.) *The Oxford Illustrated History of the Viikings*, Londra: Oxford University Press.

Nørgård Jørgensen, A. ve Clausen, B.L. (yay. haz.) (1997) *Military Aspects of Scandinavian Society in a European Perspective, AD 1–1300* (Publications from the National Museum 2), Kopenhag: National Museum.

Nørgård Jørgensen, A., Lind, J., Jørgensen, L. ve Clausen, B. (yay. haz.) (2002) *Maritime Warfare in Northern Europe. Technology, Organisation, Logistics and Administration 500* bc–*1500 AD* (Publications from the National Museum. Studies in Archaeology and History 6), Kopenhag: National Museum.

O'Brien, R., Quinney, P. ve Russell, I. (2006) "Preliminary report on the archaeological excavation and finds retrieval strategy of the Hiberno-Scandinavian site of Woodstown 6, County Waterford", *Decies. Old Waterford Society*, 61: 13-107.

Ó Floinn, R. (1998) "The archaelogy of the early Viking Age in Ireland", H.B. Clarke, M. Ni Mhaonaigh ve R. Ó Floinn (yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts.

Peddie, J. (1999) *Alfred, Warrior King*, Stroud: Sutton.

Price, N.S. (1991) "Viking armies and fleets in Brittany: a case study for some general problems", H. Bekker-Nielson ve H.F. Nielsen (yay. haz.) *Tiende tværfaglige ikingesymposium*, Højbjerg: Hikuin.

Reuter, T. (1985) "Plunder and tribute in the Carolingian Empire", *Transactions of the Royal Historical Society*, (5) 35: 75-94.

Richards, J.D. (2001) "Boundaries and cult centres: Viking burial in Derbyshire", J.A. Graham-Campbell, R. Hall, J. Jesch ve D.N. Parsons (yay. haz.) *Vikings and the Danelaw. Select Papers from the Proceedings of the Thirteenth Viking Congress*, Oxford: Oxbow.

Sawyer, P.H. (1962) *The Age of the Vikings*, Londra: Edward Arnold.

Smyth, A. (1989) *Warlords and Holy Men. Scotland* ad *80–1000*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Wamers, E. (1998) "Insular finds in Viking Age Scandinavia and the state formation of Norway", H.B. Clarke *vd.* (yay. haz.) (1998).

—— (2002) "The 9th century Danish–Norwegian conflict: maritime warfare and state formation", A. Nørgård Jørgensen *vd.* (yay. haz.) (2002).

Webster, L. ve Backhouse, J. (yay. haz.) (1991) *The Making of England. Anglo-Saxon Art and Culture* ad *600–900*, Londra: British Museum Press.

Williams, D.G.E. (2002) "Ship-levies in the Viking Age: the methodology of studying military institutions in a semi-historical society", A. Nørgård Jørgensen vd. (yay. haz.) (2002).

—— (2004) "Land assessment and the silver economy of Norse Scotland", G. Williams ve
P. Bibire (yay. haz.), *Sagas, Saints and Settlements* (The Northern World 11), Leiden: Brill.

—— (yakında çıkacak) *Viking Warfare and Military Organisation*, Londra.

15

VİKİNG SİLAHLARI

Anne Pedersen

Çok sayıda kaynak Viking silahları hakkında bilgi verir. Batı Avrupa'daki kraliyet sarayları ve manastırların yıllıkları ve vakayinamelerinde İskandinavya'dan gelen silahlı savaşçıların Hıristiyan cemaatlerine karşı giriştiği şiddet eylemleri anlatılır. Eski Kuzey dilinde yazılmış sagalar ve şiirlerse savaşçının sanatını metheder, birçoğu şiirsel terimlerle betimlenen silahlarına güzellemeler düzmekten de geri kalmaz (Falk 1914: 47-65; Drachmann 1967). O döneme ait resimli elyazmalarında, taş oymalarında ve 11. yüzyıl sonuna ait meşhur Bayeux halılarında savaşçıların dünyasına, zanaatlarını icra ederken kullandıkları aletlere ilişkin daha fazla kavrayış sunulur. Ne var ki tek tek silahların kesin teknik tanımları ya da aslına uygun resimlerine ender rastlanır. Viking Çağı silahlarına ilişkin bugünkü bilgimiz büyük ölçüde, geçen iki yüzyılda bulunan birçok silahtan (kılıçlar, baltalar, mızraklar ve kargılar, oklar ve yayların yanı sıra çok ender rastlanan kalkanlar ve savunma zırhları) gelmektedir. Viking faaliyetlerine ilişkin betimlemeler, İskandinavların doğrudan saldırı ya da kuşatma amaçlı büyük konstrüksiyonlar kullanmakta deneyimli olduğunu gösterir, gerçi bunların fiziksel kalıntıları, o zamandan beri ortadan kaybolmuştur.

SALDIRI SİLAHLARI

Tek elle kullanılmak üzere tasarlanmış demir kılıçlar hiç kuşkusuz dönemin en saygın ve pahalı silahlarıydı. Bazıları bir metre uzunluğunda tek ağızlı kılıçlar erken Viking Çağında hâlâ kullanılıyor, böylece Germenlere özgü hançer (*seax*) geleneği sürdürülüyordu (Nørgaard Jørgensen 1999). Ne var ki uzunlukları 90 cm'yi bulan iki ağızlı kılıçlar açık arayla en yaygın silahlardı. Bu silahların ağırlığını azaltmayı amaçlayan tipik bir özellik, temrenin ortasından geniş sığ bir oluğun (*fuller*) geçmesiydi; kenarların özel bir biçimde işlenmesi, temrenin desenli lehimlenmesi de fazladan kuvvet ve esneklik sağlıyordu.

Hem tek hem çift ağızlı demir temrenler aşağıda ve yukarıda muhafazalarla ve genellikle de demirden ya da dökme bakır alaşımdan yapılmış

bir kılıç başıyla donatılmıştı; kemik ya da boynuz gibi organik malzemeler ve gümüş o kadar yaygın değildi. Süsler dökme olabiliyordu, ama demir donatılar sıklıkla gümüş ve bakırdan kakmalarla, geometrik desenler, hayvan motifleri, bazı örneklerde, Kuzey Almanya'da Hedeby'de yapılan kazıda gemi mezarından çıkarılan Karolenj dönemi kılıcında olduğu gibi Hıristiyan sembolleri oluşturarak süsleniyordu (Müller-Wille 1976; Wamers 1994; 9-14). Genelde 10-11 cm uzunluğundaki alt muhafazanın uzunluğu geç Viking Çağında 16-17 cm'e çıkmıştı; yukarı muhafaza ve kılıç başı ise küçülüp tek bir kılıç başına indirgenmişti. Muhafazalar arasındaki kabzanın boyutları bir el genişliğindeydi. Gövdesi, temrenin demir sapı ahşap, deri, boynuz ya da kemikle kaplanıyor, bazı kılıçlar metal plakalar ya da Güney İsveç'te Dybäck'te bulunan kılıçta olduğu gibi gümüş ve altın tellerle süsleniyordu (Rydbeck 1932).

Birçok kılıç temreninde korozyon katmanlarında kın kalıntıları korunmuştur. Kınlar ahşaptan yapılıyordu, muhtemelen uzunlamasına ayrılabilecek, açılıp sonra yeniden birleştirilebilecek tek bir gövde oluyordu (Malmros 1987; Geibig 1991: 104-6). Ayırması kolay ama bükmesi zor kayın kerestesi bu amaca uygundu, ama koruyucu deri kaplama gerektiriyordu. Dökme metal kın altlıklar eklenebiliyordu, bunlar esasen Jelling tarzı hayvan figürlerinin ya da kuş motiflerinin resmedildiği bakır alaşım kılıç altlıkları oluyordu. Toplam kılıç sayısıyla karşılaştırıldığında, bu tür kın altlıklarının sayısı azdır, işlevleri de yalnızca kının ucunu korumak değildir, mevki ya da grup mensubiyeti belirten bir sembol olarak da iş görürler, hatta belki de bir büyü sembolü olarak (Strömberg 1951; Paulsen 1953; ayrıca bkz. Kulakow 1985).

1919'da Jan Petersen, Norveç'te çıkarılan 8 ve 11. yüzyıllar arasındaki buluntulara dayanarak bir tipoloji yayımlamıştır; yaklaşık 1700 kılıcın A'dan Æ'ye yirmi altı ana tipe ve yirmi ayrıksı tipe ayrıldığı tipolojide başlıca ölçüt kabzaların şekli ve süsleriydi. Tipolojik sıralama zaman içindeki değişiklikleri yansıtır, ama basit ve süslü silahlar arasındaki ayrımı da verir. Petersen'in çalışması en kuzeydoğudan ve Orta Avrupa'dan kılıç tiplerini de içerir, 8 ve 9. yüzyıllara ait bazı tipler ve tip gruplarında değişiklikler yapılmış olsa da hâlâ yaygın olarak kullanılır (Menghin 1980). Viking Çağına gelinceye kadarki kılıç tipleri A. Nørgaard Jørgensen'in İskandinavya'daki Geç Demir Çağı silah mezarlarına ilişkin ayrıntılı analizinde tartışılmıştır (1999).

A. Geibig Jan Petersen'in yaklaşımından daha farklı bir yaklaşım benimsemiştir. 8. yüzyıl sonu ve 12. yüzyıl arası malzemelerin kapsamlı bir analizine dayanarak kabzalar morfolojik ve metrik ölçütlerle belirlenmiş 19 bileşim tipine, 3 yapı tipine, 14 temren tipine ayrılmıştır (Ge-

ibig 1991). Geibig İskandinavya dışına odaklansa da, geliştirdiği sistem İskandinavya'da çıkarılan bulgulara uygulanabilir, daha yakın tarihli çalışmalarda her iki sisteme de (büyük ölçüde kabzanın görsel değerlendirmesine, bir ölçüde de kılıç temrenine dayalı bir sınıflandırmayla, yapım ölçütlerine odaklanan bir sınıflandırma) atıfta bulunulabilir.

Savaşlarda kılıçların yanı sıra baltalar da yaygın olarak kullanılıyordu, çok sayıda balta (ya da balta başı) bulunmuştur. İyi donanımlı mezarlarda baltalar başka silahların yanında bulunabilir, ama o kadar dikkat çekmeyen mezarlarda tek başlarına daha yaygın görünürler, bu da ölenler ve aileleri arasında mevki ve ekonomik imkânlar bakımından bir farklılık olduğunu yansıtır (bkz. Näsman 1991). Öte yandan baltaların tek başlarına gömülmesi fazla eşyanın bulunmadığı mezarlarla sınırlı değildir. Dan Bjerringhøj mezar odasında son derece süslü bir balta başı bulunuyordu (Iversen ve Näsman 1991), gümüş kakmanın kalitesine bakılırsa hatırı sayılır derecede değerli görülüyor olsa gerekti. Yine Danimarka'da bulunmuş Ladby gemi mezarlığı örneğinde, geminin ön yarısında bulunmuş balta başı büyük ihtimalle ölülere eşlik etmeleri için gemiye alınan atları ve köpekleri öldürmekte kullanılan aracı temsil eder (Thorvildsen 1957). Kadın mezarlarında bulunan balta başları da tahminler yürütmeyi sağlayacak gerekçeler sunar. Bunlar gerçek silahlar mıdır yoksa bir evin sahibesinin kullandığı araç gereç ve mutfak kap kacağı toplamının mı bir parçasıdır?

Balta başları demirden yapılıyordu, çoğu sadelerdi, gerçi baş ile temren arasındaki doğru dar oyuklarla vurgulanabiliyordu. Ne var ki Norveç'te Botnhamn'da bulunmuş, Ringerike üslubu süslemelere sahip 11. yüzyıla ait nadir bir balta başında görüldüğü üzere gümüş ve bakır, hatta altın süslemelerle bezendikleri de oluyordu (*Viking to Crusader* no. 114). Bazı balta başları da küçük boyutları (bkz. Trotzig 1985) ya da olağandışı şekilleri yüzünden istisna oluşturuyordu; ender bulunan bir tipte temren haç şeklindeki bir figürü çevreleyen dar bir çerçeveye indirgenmişti (Paulsen 1956: 66-8).

J. Petersen 1919'da, Norveç'teki buluntulara dayanan bir tipoloji yayımlamıştır; bu çalışmada A'dan M'ye, başların şekli, temrenin ve ağzın şekliyle birbirinden ayrılan 12 tipe yer verilir (Petersen 1919: 36-47). Balta başları hafif, ince biçimlerden başın her iki yanında az çok vurgulanan çıkıntılara, gayet iyi bilinen belirgin çıkıntılara sahip geniş temrenli savaş baltalarına uzanan bir çeşitlilik gösteriyordu. Bu son tip Bayeux halılarında resmedilen silahlara benzer, temel şekli Ortaçağ'a kadar kullanılmıştır.

Başın arkasında uzun bir "miğfer"in bulunduğu balta başları büyük ihtimalle ilk olarak Baltık'ın doğusunda kullanılmaya başlamıştı (Hal-

linder 1986: 47); uzun, sıklıkla süslü temrenlere sahip, bazı örneklerde başta son derece uzun çıkıntıların görüldüğü diğer örneklerin kökeniyse muhtemelen Baltık'ın güneyiydi (Paulsen 1956: 156-67). Bu baltalar büyük ihtimalle saygınlık ifade eden silahlardı, hatta bir ihtimal egzotik ürünlerdi; sahipleri onları başka yerlerden alıp gelmiş ya da hediye olarak kabul etmişlerdi.

Kılıç ve baltaların yanı sıra mızraklar da Viking Çağı mezarlarına gömülmüştür, ama yerleşimlerde ve az sayıdaki silah gömüsünde ortaya çıkarılmış mızraklar da vardır. Mızrak başlarının çoğu ağır batırma mızraklara ya da kargılara bağlıydı. Demirden yapılmışlardı, bazıları desenli lehimlemeyle üretilmişti ya da yuvaya oturan kısımlarında bakır ve gümüşten incelikli geometrik ya da bitkisel/zoomorfik desenler bulunuyordu (Blindheim 1963; Horn Fuglesang 1980; Lehtosalo-Hilander 1985). Temrenler genellikle yaprak şeklindeydi, yuvarlaklardı ya da geçme yerine doğru köşeli omuzları vardı, merkezlerinde az çok vurgulanmış bir bant bulunuyordu. Mızrak saplarına perçinlerle oturtuluyorlardı; uzun ve dar bir tipte yaklaşık 15 perçin mızrak başının sapa geçme yeri boyunca ilave bir süsleme unsuru oluşturuyordu. Mezar buluntularında elde edilen kanıtlara göre saplar 2 metre uzunluğunda olabiliyordu; ahşap kalıntılarının analizi de örneğin güç ve esneklik için dişbudak ağacının tercih edildiğini göstermiştir.

J. Petersen, Viking Çağı silahlarıyla ilgili çalışmasında, temren ve mızrak başının sapa oturma yerinin şeklini teşhise yarayan temel özellikler olarak benimseyerek, mızrak başlarına ilişkin bir sınıflandırma yapmıştır. A'dan M'ye 12 tip belirlenmiştir. L tipi mızrak, uçlarının kısalığıyla, mızrak başının sapa oturma yerinde Viking Çağı ok başlarındakilere benzer uzun geçme yeriyle diğerlerinden ayrılır (Petersen 1919: 22-36). B. Solberg, Petersen'in kronolojisinin gözden geçirildiği daha doğru ve ayrıntılı, ama yine Norveç'te bulunan malzemelere dayanan bir çerçeve sunmuştur. Son tip olan M tipini K. Creutz değerlendirmiştir (Solberg 1984; son dönemdeki tipolojilerin özeti için bkz. Creutz 2003: 28-34).

Oklar ve yaylar Viking Çağındaki dördüncü silah grubunu oluşturur. İlk eksiksiz uzun yay Kuzey Almanya'da Hedeby'de çıkarılmıştır. Yayın teli bugüne ulaşmamıştır, ama porsuk ağacından yapılmış, 192 santimetre uzunluğundaki ahşap yay gövdesi olduğu gibi korunmuştur (Graham-Campbell 1980-74). Ahşap yayların tersine demir ok başları yaygındı, bu buluntular yerleşim kazıları bağlamında tek tek ok başları olarak ve mezarlarda gün ışığına çıkarılmıştır. Birkaç mezarda sıkı sıkıya bağlanmış ok başlarıyla birlikte çürümüş organik malzemelerin mineralleşmiş kalıntıları, bu ok demetlerinin deri ya da ahşaptan yapılmış bir ok kılıfının içinde gömüldüğünü düşündürür.

İskandinav ok başlarında genellikle demir bir sapa geçme yeri bulunuyordu; sapa oturtmalı ok başları daha çok İskandinavya'nın güney bölgelerine özgüymüş gibi görünür (Kempke 1988). İsveç'teki kazılarda çıkarılan buluntulara dayanarak birkaç tip belirlenmiştir (Wegraeus 1973, 1986). Bunların en yaygını, çok amaçlı bir tip olan bir lanseolattır, ama bilinen başka biçimler de vardır. Viking Çağında bilhassa askeri kullanıma uygun üçgen ya da kare bir kesitin bulunduğu uçlar yapılmaya başlanmıştır.

Ok sapları ve tüylü uçlar nadiren bugüne ulaşmıştır. Hedeby gemi mezarından elde edilen kanıtlar, bu örneğe özgü olmak üzere huş ağacından yapılmış sapların sadece tüylerle değil, derin bir çentik ve geçme yeri bulunan yarı konik bir tabandan oluşan dökme bakır alaşım kiriş kertikleriyle de süslendiğini gösterir (Müller-Wille 1976: 80-6). Mezarlara gömülen okların saldırı silahları mı olduğunu, yoksa avlanma amacıyla mı kullanıldığını tespit etmek zordur. Hedeby'de bulunan demet için büyük ihtimalle ikinci seçenek geçerlidir, bakır alaşım donatılara sahip bu demet pekâlâ değerli bir hediye de olabilir (Wamers 1994: 29).

SAVUNMA SİLAHLARI

Eski Gulathing ve Frostathing kanunlarına göre, öncü bir geminin güvertesinde bulunan herkesin bir kalkanı olması gerekiyordu. Bugüne eksiksiz ulaşan kalkan sayısı pek azdır, ama Norveç'te Gokstad gemi mezarında ortaya çıkarılan altmış dört kalkanın kalıntıları boyutları ve yapımlarına dair bir fikir vermektedir (Nicolaysen 1882: 62). Gokstad'da bulunan 94 cm çapındaki dairesel ahşap disk ince ahşap levhalarla birleştirilmiştir, birçok disk muhtemelen ek bir deri parçasıyla kaplanıyordu (Arwidsson 1986: 39). Kalkanın ortasında el tutamağının yerleştirildiği delik, demir bir topuzla kaplanmıştır; genellikle kubbenin şekline, boyna ve ek yerinin kenarlığına bakarak kalkanlar üç tipe ayrılır (bkz. Rygh: nos. 562-5). Kalkanların diğer metal süsleri arasında kenar süslemeleri, zaman zaman da ahşap yerine metal bir tutamak ve metal yaprak ya da dökme bakır alaşım tutamak altlıkları bulunuyordu (Arwidsson 1986: 40-3).

Kalkanlar renklerine göre de ayrılabilir. Danimarka'da Fyn'de Rønninge'de bulunan bir rün taşındaki yazıtta "kızıl kalkanlı Asgot"un oğlundan bahsedilir (Moltke 1976: 313), Gokstad'da bulunan kalkanlar Bayeux halılarında resmedilenlere benzer şekilde sarı ve siyaha boyanmıştı (Nicolaysen 1882: 63). Sagalar ve kanun metinlerinde kırmızı ve beyazdan bahsedilir, beyaz muhtemelen ahşabın doğal rengiydi, ama barış niyetleri de ifade ediyordu belki (Falk 1914: 128). Aziz Kral Olaf sagasına göre yaldızlar, kırmızı ve mavi şeritler kralın adamlarının beyaz kalkanlarını süslüyordu.

Kral Olaf'ın adamları zırhlarla da donanmıştı. Viking savaşçılarının resimleri miğfer kullanıldığını gösterir, ama arkeolojik buluntular genellikle metal parçalar halindedir ve son derece enderdir. Metalin olası bir alternatifi olan deri geride hiç iz bırakmaz. En eksiksiz miğfer, göz muhafazalarının bulunduğu basit bir demir başlık Norveç'te Gjermundhu'da zengin eşyaların bulunduğu bir kremasyon mezarından çıkarılmıştır (Grieg 1947B 3-4). Başlığın kenarındaki küçük halkalar boynun zincirli zırhtan bir örtüyle korunduğunu düşündürmektedir.

Gjermundbu mezarında miğfer dışında bir zincirli zırh gömleği parçaları bulunmuştur; Birka'da da dar metal plakalardan oluşan koruyucu bir zırh tespit edilmiştir (Arbman 1939: 63; Grieg 1947: 4). Binlerce demir halkanın kaynakla birleştirilmesiyle ya da bir perçinle kapatılmasıyla yapılmış gömlekler hiç kuşkusuz pahalıydı ve sadece zenginlerce kullanılabiliyordu; gerçi Bayeux halılarındaki sahneler sonraki dönemlerde zincir zırh gömleklerin bu kadar erişilmez olmadığını göstermektedir.

SİLAH TİCARETİ

En eksiksiz kılıçlar ve mızrak başları gömülerde ortaya çıkarılmıştır. Yerleşim kazıları bağlamında, bunların o kadar yaygın olmadığı, daha ziyade farklı işlerde kullanılan baltalar, ok başları ya da tek tek kılıç donatılarının bulunduğu görülmüştür. Ok başları ve kılıç parçaları yerel imalatçı ve/veya silah onarmakla uğraşan kişiye ait yerleşimin yanı sıra bireylerin evlerinde de silah bulunduğunu düşündürür. Yerli ve yabancı imalat arasında bir ayrım yapmak zor olsa da en incelikli kılıçlar ve mızrak başları hiç kuşkusuz ithal edilmiştir (Solberg 1991; Martens 2004).

Birkaç Frenk kilise meclisi tutanağında silah ticaretine ve silah ticaretinin yasaklandığına ilişkin kayıtlar bulunur, gerçi besbelli ki bunlar genel bir ihracattan ziyade münferit olaylarla ilgilidir (Horn Fuglesang 2000). Yağma ve hediye alışverişi de İskandinavya'da yabancı menşeili kılıçların bulunmasına getirilebilecek aynı ölçüde geçerli açıklamalardır. Hedeby gemi mezarından çıkarılan, erken Karolenj dönemine ait, yaygın adıyla "Kral kılıcı" alındığında eksiksiz bir donanıma sahipti; başka kılıçlarda yabancı temrenler İskandinav tarzı muhafazalarla birleştiriliyordu. Birçoğunda VLFBERHT ya da INGEL sözcüğünün görüldüğü üstü yazılı temrenler batıda İrlanda'dan doğuda Rusya'ya kadar çok geniş bir alana yayılmıştı (bkz. Geibig 1991: 113-33). Yazılar nadiren birbirinin aynıydı, belirgin bozukluklar ya da taklitler bunların Batı Avrupa'da tek bir atölyeyi temsil etmediğini, daha ziyade İskandinavya'da da taklit edilebilecek kalite işaretleri olduğunu düşündürür (Andresen 1993).

AYİN BAĞLAMI

Alışverişi ve benzer silahların kullanımını beraberinde getiren bölgeler arası temaslara rağmen, İskandinavya'da gömü gelenekleri farklılık gösteriyordu. Dolayısıyla silah gömülerinin bilinen gömü külliyatına oranı hatırı sayılır bir farklılık gösterir; bunun en büyük sebeplerinden biri de Norveç'te bulunan silahların etkileyici miktarda olmasıdır (Jakobsson 1992; Martens 2003). Yerel ya da bölgesel düzeyde gömülmek üzere seçilmiş eski eserlerin bileşimine bakılırsa, İskandinavya'da gömü törenlerindeki (ve yaşayan toplumdaki) silahların rolü ve anlamı tektip değildi (Jakobsson 1992; Pedersen 1997).

Kontrast metallerin süsleme amacıyla kullanılmasının açıkça gösterdiği üzere görsel kalite önemliydi, silahlar da sadece savaşta değil, iktidar, mevki ve zenginlik sembolleri olarak da hatırı sayılır bir değere sahipti muhtemelen. Kılıçların sıklıkla öne çıktığı gözlenmektedir, çok sayıda kaynak da onların önemini destekler; bunlar arasında resimli el yazmalarında görülen son derece törensel sahneler de vardır. Ne var ki baltalar ve mızraklar da büyük ihtimalle benzer işlevlere sahipti (Trotzig 1985; Näsman 1991). İskandinav yapımı olmasa da dönemin en meşhur mızrak başlarından biri, imparatorluk nişanlarından Karolenj *sancta lancea*'ydı. Yaklaşık olarak MS 800'e ait bu mızrak başı MS 1000 civarında kopyalanmış, St. Adalbert kalıntılarına karşılık III. Otto tarafından Polonyalı Boleslaw Chrobry'ye armağan edilmiştir; bu siyaseten anlamlı olmanın ötesinde dinsel bakımdan da çok önemli bir jestti (Bernward von Hildesheim no. II-33).

Gömüler dışında başka törensel eylemlerde de silahlar kullanılabiliyordu. İlginçtir, Danimarka'da sulak bölgelerde (sazlıklar, göller ya da nehirlerde) çok sayıda dağınık buluntuya rastlanmıştır; büyük geçiş noktaları ve önemli yerleşimlerin yakınlarındaki çatışmalar ya da yoğun geliş gidiş, bazı buluntuları açıklayabilecek olsa da, bazıları adak sunularıymış gibi görünür (Lund 2003).

İskandinavya'da, törensel gömüleri akla getiren benzer koşullarda tek tük kılıçlara ve mızrak başlarına da rastlanmıştır, bir örnek Gotland'da Valstena kilise bölgesinde Gudingsåkrarna'da yapılan kazılardır (Müller-Wille 1984: 188-93). Burada 19. yüzyıldan bu yana yaklaşık 500 silah ve silah parçası gün ışığına çıkmıştır, bunların çoğu mızrak başı ya da mızrak başı parçasıdır ve birçoğu da hasar görmüştür.

Geç Demir Çağı ve Viking Çağında silahların törensel amaçlarla ve sembolik kullanımı son olarak, aralarında 5 cm'den kısa kılıçlar ve mızrak başlarının da bulunduğu minyatür silahlar ya da muskalarla desteklenir. Bunların kesin amaçları ve anlamları belirsizdir, her iki grubun da

pagan tanrısı Óðinn'e muhtemel atıflar olduğu ileri sürülmüştür. Ne var ki gerçek silahların savaştaki etkilerine rağmen, alt etmekte etkisiz kaldıkları kötücül kuvvetleri savuşturmayı amaçlayan büyülü muskalar olmaları da aynı ölçüde geçerli bir olasılıktır (Koktvedgaard Zeitzen 1997: 18, atıflarla).

KAYNAKÇA

Andresen, K. (1993) "Dekor og innskrift på vikingsverd – hvordan ble det utført?", *Spor –fortidsnytt fra midt-norge*: 8-39.

Arbman, H. (1939) *Birka. Sveriges* äldsta *handelsstad* (Från forntid och medeltid 1), Stockholm: Thule.

Arwidsson, G. (1986) "Schilde", G. Arwidsson (yay. haz.) *Birka II: 2. Systematische Analysen der Gräberfunde*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Bernward von Hildesheim = M. Brandt ve A. Eggebrecht (yay. haz.) *Bernward von Hildesheim und das Zeitalter der Ottonen. Katalog der Ausstellung Hildesheim* 1993, cilt 2, Hildesheim: Bernward Verlag and Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.

Blindheim, C. (1963) "Smedgraven fra Bygland i Morgedal", *Viking*, 26 (1962): 25-80.

Creutz, K. (2003) *Tension and Tradition. A Study of Late Iron Age Spearheads Around the Baltic Sea* (Thesis and Papers in Archaelogy N. S. A. 8), Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Drachmann, A.G. (1967) *De navngivne Sværd i Saga, Sagn og Folkevise*, Kopenhag: G.E.C. Gads Forlag.

Falk, H. (1914) *Altnordische Waffenkunde* (Videnskapsselskapets Skrifter, II. Hist.-Filos. Klasse. 1914. No. 6), Kristiania: yayımlanmamış çalışma.

Geibig, A. (1991) *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter. Eine Analyse des Fundmaterials vom ausgehenden 8. bis zum 12. Jahrhundert aus Sammlungen der Bundesrepublik Deutschland* (Offa-Bücher 71), Neumünster: Karl Wachholtz.

Graham-Campbell, J. (1980) *Viking Artefacts. A Select Catalogue*, Londra: British Museum.

Grieg, S. (1947) *Gjermundbufunnet. En Høvdingegrav fra 900-årene fra Ringerike* (Norske Oldfunn 8), Oslo: Universitetets Oldsaksamling.

Hallinder, P. (1986) "Streit- und Arbeitsäxte", G. Arwidsson (yay. haz.) *Birka II:2. Systematische Analysen der Gräberfunde*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Horn Fuglesang, S. (1980) *Some Aspects of the Ringerike Style. A Phase of 11th Century Scandinavian Art* (Mediaeval Scandinavia. Supplements 1), Odense: Odense University Press.

—— (2000) "Skriftlige kilder for karolingisk våpeneksport til Skandinavia", *Collegium Mediaevale*, 13: 177-84.

Iversen, M. ve Näsman, U. (1991) "Mammengravens indhold", M. Iversen vd. (yay. haz.) *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid* (Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 28), Højbjerg: Jysk Arkæologisk Selskab.

Jakobsson, M. (1992) *Krigarideologi och vikingatida svärdstypologi* (Stockholm Studies in Archaeology 11), Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Kempke, T. (1988) "Zur überregionalen Verbreitung der Pfeilspitzentypen des 8-12. Jahrhunders aus Starigard/Oldenburg", *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 69: 292-306.

Koktvedgaard Zeitzen, M. (1997) "Amulets and amulet use in Viking Age Denmark", *Acta Archaeologica*, 68: 1-74.

Kulakow, W.I. (1985) "Kultsymbole und Kriegerembleme aus dem Baltikum, aus Skandinavien und Osteuropa im 10. und 11. Jahrhundert", *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 13: 53-64.

Lehtosalo-Hilander, P.-L. (1985) "Viking Age spearheads in Finland", S.O. Lindquist (yay. haz.) *Society and Trade in the Baltic During the Viking Age*, Visby: Gotlands fornsal.

Lund, J. (2003) "Hændelser ved Vand – an analyse af våbendeponeringer fra vikingetid på Sjælland og i Skåne", Kopenhag: Kopenhag Üniversitesi Arkeoloji Bölümü (yayımlanmamış tez).

Malmros, C. (1987) "Vikingernes brug af træ – Grimstrupgraven", *Nationalmuseets Arbejdsmark*: 107-13.

Martens, I. (2003) "Tusenvis av sverd. Hvorfor har Norge mange flere vikingtidsvåpen enn noe annet europæisk land?", *Collegium Mediaevale*, 16: 51-65.

—— (2004) "Indigenous and imported Viking Age weapons in Norway – a problem with European implications", *Journal of Nordic Archaeological Science*, 14: 125-37.

Menghin, W. (1980) "Neue Inschriftenschwerter aus Süddeutschland und die Chronologie Kontinent", K. Spindler (yay. haz.) *Vorzeit zwischen Main und Donau* (Erlanger Forschungen A:26), Erlangen ve Nürnberg: yayımlanmamış çalışma.

Moltke, E. (1976) *Runes and their Origin. Denmark and Elsewhere*, Kopenhag: Ulusal Müze.

Müller-Wille, M. (1976) *Das Bootkammergrab von Haithabu* (Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 8), Neumünster: Karl Wachholtz Verlag.

—— (1984) "Opferplätze der Wikingerzeit", *Frühmittelalterliche Studien*, 18: 187-221.

Näsman, U. (1991) "Grav og okse. Mammen og den danske vikingetids våbengrave", M. Iversen vd. (yay. haz.) *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid* (Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 28), Højbjerg: Jysk Arkæologisk Selskab.

Nicolaysen, N. (1882) *Langskibet fra Gokstad ved Sandefjord / The Viking-Ship Discovered at Gokstad in Norway*, Christiania: Alb. Cammermeyer.

Nørgaard Jørgensen, A. (1999) *Waffen und Gräber. Typologische und chronologische Studien zu skandinavischen Waffengräbern 520/ 30 bis 900 n.Chr.* (Nordiske Fortidsminder B:17),
Kopenhag: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.

Paulsen, P. (1953) *Schwertortbänder der Wikingerzeit. Ein Beitrag zur Frühgeschichte Osteuropas*, Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag.

—— (1956), *Axt und Kreuz in Nord- und Osteuropa*, Bonn: Rudolf Habelt Verlag.

Pedersen, A. (1997) "Similar finds – different meanings? Some preliminary thoughts on the Viking-age burials with riding equipment in Scandinavia", C.K. Jensen ve K.H. Nielsen

(yay. haz.) *From Burial to Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*, Århus: Aarhus University Press.

Petersen J. (1919) *De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens våben* (Videnskapsselskapets Skrifter II. Hist.-Filos. Klasse 1919 no. 1), Kristiania: yayımlanmamış çalışma.

Rydbeck, M. (1932) 'Skånska praktsvärd från vikingatiden', *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum*: 38-47.

Rygh, O. (1885) *Norske Oldsager*, 2 cilt, Christiania: Alb. Cammermeyer.

Solberg, B. (1984) "Norwegian spear-heads from the Merovingian and Viking periods", Bergen: Bergen Üniversitesi Arkeoloji Bölümü (yayımlanmamış tez).

—— (1991) "Weapon export from the Continent to the Nordic countries in the Carolingian period", *Studien zur Sachsenforschung*, 7: 241-59.

Strömberg, M. (1951) "Schwertortbänder mit Vogelmotiven aus der Wikingerzeit", *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum*: 99-121.

Thorvildsen, K. (1957) *Ladby-Skibet* (Nordiske Fortidsminder 6:1), Kopenhag: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.

Trotzig, G. (1985) "An axe as sign of rank in a Viking community", M. Backe vd. (yay. haz.)

In Honorem Evert Baudou (Archaeology and Environment 4), Umeå: Umeå Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Viking to Crusader = E. Roesdahl ve D.M. Wilson (yay. haz.) (1992) *From Viking to Crusader.*

Scandinavia and Europe 800–1200, New York: Rizzoli.

Wamers, E. (1994) "König im Grenzland. Neue Analyse des Bootkammergrabes von Haithabu", *Acta Archaeologica*, 65: 1-56.

Wegraeus, E. (1973) "Pilspetsar under vikingatid", *Tor*, 15 (1972–3): 191-208.

—— (1986) "Die Pfeilspitzen von Birka", G. Arwidsson (yay. haz.) *Birka II:2. Systematische Analysen der Gräberfunde*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

16

VİKİNGLERİN DİNİ

Anders Hultgård

Bu makalede 8 ve 11. yüzyıllar arasında, ticaret, yağmalama ve yerleşim amacıyla ülkelerinin dışına çıkanlar, daha doğru bir ifadeyle "vikingler" de dahil olmak üzere İskandinavların dini inançları ve törenleri özetlenecektir. Aralarından bazıları Hıristiyan olmuştu, ama nüfusun çok büyük bir bölümü geleneksel dinlerini hâlâ koruyordu. Modern bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, bu din Hıristiyanlık, Budizm ve İslam'ın temsil ettiği "öğretisel ulus ötesi dinler" grubuna karşılık "öğretisel olmayan cemaat dini" olarak sınıflandırılabilir. Din toplumsal hayata, savaş ve geçim faaliyetlerine sıkı sıkıya bağlıydı, bu da dinsel unsurların Viking Çağı kültürü ve toplumunun tamamı çerçevesinde ortaya çıkmasının beklenebileceği anlamına gelir.

Kıta Avrupası ve Britanya Adaları ile kültürel ve siyasal temaslar ağır ağır Hıristiyanlığa zemin hazırlamıştı. Viking Çağının son dönemlerine gelindiğinde İskandinavya ve İzlanda'nın yönetici elitleri arasında birçokları yeni dini benimsemiş bulunuyordu. Bu dini, nüfusun geri kalanına dayatmakta da başarılı olmuşlardı. 13. yüzyılın başına gelindiğinde Hıristiyanlık burada sağlam bir biçimde yerleşmişti. Geçiş döneminde farklı inançların bir arada yaşaması olgusunun gelişimine hâlâ imkân vardı, ama Hıristiyan Kilisesi'nin tam iktidarının hayata geçirilmesiyle birlikte İskandinav dini ancak parçalanmış halk inançları ve pratikleri biçiminde ayakta kalabilmiştir ki, bunlar da kısa süre sonra kaybolup gitmişler ya da ortaçağ Avrupa folklorüyle karışmışlardır.

Viking döneminde İskandinav dininin temel özelliklerini kavrayabilme çabası, birçok zorluklarla uğraşmayı gerektirir. Yazılı kaynaklar kabaca 10. yüzyıl sonu ile 13. yüzyıl arasında kalan, belirleyici dinsel ve kültürel değişim sürecinin devam etmekte olduğu bir döneme aittir. Dolayısıyla kadim İskandinav dinine ilişkin bilgimiz esasen ortaçağ Hıristiyan kültürü aracılığıyla bugüne ulaşmış kaynaklara dayanmaktadır. Ayrıca bu yazılı kaynakların kökeni neredeyse sadece İzlanda ve Norveç'tir. İl-

gili metinlerin aktarımında da bir dengesizlik söz konusudur. Birkaç mit ve efsane Hıristiyanlığa geçiş süreci sonrasında bugüne ulaşabildiyse de törenler hakkında elimizde tek tük bilgiler bulunmaktadır. Arkeolojik kanıtlar törenler ve ibadetlerin yazılı kaynaklarda bulunmayan ayrıntılarını sunar. Öte yandan arkeolojik kalıntıları yorumlarken, metinleri yorumlarken olduğundan daha büyük sorunlarla karşılaşırız. Toponimik kayıtlar, belli bir yerde ibadet edilen tanrı ya da tanrılar ve kült yerinin nitelikleri (koruluk, tepe, toplanma yeri vs) hakkında bilgi verme konusunda önemli bir kaynaktır. Rün taşları ve çeşitli arkeolojik nesnelerdeki ikonografik kanıtlar da dinin çeşitli veçheleri hakkında bilgi sunar.

TEOLOJİ, MİTOLOJİ VE DÜNYA GÖRÜŞÜ

Hıristiyanlık öncesi Avrupa'da diğer dinlerde olduğu gibi, ilahi ve diğer doğaüstü varlıklara duyulan inanç insan hayatının çoğu veçhesine işlemiştir. Yunanlılar ilahi varlıklarla ilgili fikirleri ve tefekkürü *theologia* terimiyle ifade ediyorlardı; bu kullanım akademik bir kategori olarak burada da benimsenip korunmuştur. Başlıca İskandinav tanrı ve tanrıçaları uzak bir geçmişten miras alınmışlardı, ama niteliklerinin zaman içinde değişmiş olması mümkündü. Tanrılardan sıklıkla bir grup olarak bahsediliyordu: "Tanrılar" anlamında *goð* kelimesinin asıl anlamı bilinmez; *regin* "yönetenler" anlamına gelir (genel çoğul *ragna,* krş. "tanrıların kaderi" anlamına gelen *Ragnarǫk*); *bǫnd* (genel çoğul *banda)* ve *hǫpt* (genel çoğul *hapta*) sözcüklerinin anlamları da "bağlayan"dır. Son iki terimin Viking döneminde ifade ettiği yan anlamlar tam olarak ortaya çıkarılamamıştır, ama muhtemelen tanrıların "bağladıkları", yani dünyanın ve kendilerine dostlukla, huşuyla bağladıkları insanların kaderlerine karar verdikleri anlamına geliyorlardı. Birbirinden farklı doğaüstü varlık grupları ayırt edilmiştir; æsir ve *vanir* mitolojik olarak başlıca iki tanrı ailesini ifade eder, ama pratikte æsir terimi önde gelen bütün tanrıları içerebiliyordu. Kadın tanrılar, bilhassa İskandinavya'nın batısında özel ibadetlerde önemli bir rol oynamış gibi görünen *dísir*'di. "Doğaüstü varlıklar", álfar *vanir*'le ilişkili, daha alt düzeyde ilahi varlıklardı. "Devler" *jǫtnar* ile "cüceler" *dvergar* diğer sınıfları oluşturuyordu. Mitoloji sıklıkla devler ile tanrılar arasında karmaşık bir ilişki olduğunu gözler önüne serer. Devler her zaman düşman yaratıklar olarak görülmüyordu, dev kadınlar erkek tanrıların anneleri ya da eşleri olabiliyordu.

Tanrılardan "en kutsal" (Vǫluspá 6 vs'de.; Lokasenna 11'de *ginnheilǫg goð*), "yardımcı" (*nýt regin* Vafþrúðnismál 25'te) ve "nazik" (Vafþrúðnismál 17-18'de *in sváso goð)* diye bahsediliyordu. Birçok farklı doğaüstü varlığın bulunduğu bir ilahi dünya fikrinin gerçekte nasıl işlediğini bilmiyoruz.

İnsanların cemaatin tamamının ibadet ettiği tanrıların varlığına inandıkları, ama pratikte birey için tek bir tanrının ya da bazı tanrıların önemli olduğu varsayılabilir. Ağırlık kazanan duruma, ilgili kişiye bağlı olarak tanrılara karşı korku ve huşudan, güven ve dostluğa farklı tavırlar benimsenebiliyordu. İnsan ile tanrı arasında, modern terimlerle "dindarlık" ya da "şahsi din" diye nitelenebilecek ilişki birçok biçimde ifade edilebilir, ama bu gibi bireysel ilişkilerin izlerinden pek azı Hıristiyanlığa geçiş sonrası bugüne ulaşabilmiştir. Ayrıca ulaşanlar da Hıristiyanlığın etkisinden ileri geldiği, İskandinav "paganlığına" yabancı olduğu düşünülerek bir kenara bırakılmıştır. Ne var ki yazılı kaynaklardaki kanıt kırıntılarını arkeolojik kayıtlarla (çoğunlukla muskalar ve çeşitli biçimlerde ilahi semboller) birleştirdiğimizde belli bir tanrıya sahici bir kişisel adanmışlığın izlerini görebiliriz. Edebi kaynaklar kimi zaman bu bireysel adanmışlığı, o tanrının kişinin *fulltrúi*'si yani "sırdaş"ı ya da ástvinr'i yani "yakın dost"u olarak görüldüğü sözleriyle niteler. Bu terimler Hıristiyanlık öncesindeki koşullara ilk kez 12 ve 13. yüzyıl yazarlarınca uygulanmış olsa da (tartışmaya açık bir varsayımdır bu), eski tanrılara kişisel adanmışlığa ilişkin hatıraların sözlü gelenekle sonraki yüzyıllara aktarılmış olması muhtemeldir.

Öğretisel olmayan cemaat dinlerinde *mitler* dinin en önde gelen sözlü ifadeleridir, çünkü belli bir kültürün dünya görüşünü, fikirlerini, duygularını ve değerlerini aktarırlar. Mitlerin birkaç bağlamı vardır; ritüellere eşlik edebilecekleri gibi, dramatik bir biçimde yeniden canlandırılabilirler, çok çeşitli durumlarda anlatılabilirler de. Mitlerin farklı işlevleri vardır, evrenin ve insanlığın kökenlerini açıklarlar, törensel ve toplumsal davranış biçimlerinin örneklerini çizerler, toplumun temel kurumlarını meşrulaştırırlar. Hıristiyanlığa geçiş sonrasında İskandinav mitolojisi, geçmişteki geleneklere duyulan ilgi sayesinde birçok İzlanda ve Norveç ailesinde sonraki kuşaklara aktarılmıştır. Meşhur el yazması *Codex Regius*'ta (13. yüzyılın ikinci yarısına aittir) yer alan, yazarları meçhul Eddik şiirler derlemesi buna en iyi örnektir. 10. yüzyıla ait Skaldik şiirlerde de yaşayan mitlere birçok gönderme bulunur. Snorri Sturluson'un 13. yüzyıl başına ait Edda şiirlerinin çeşitli versiyonları ya da bundan elli-altmış yıl önce Danimarkalı Saxo'nun Latince yazdığı *Gesta Danorum* gibi ortaçağa ait yazılı derlemeler de yeniden işlenmiş ya da tarihselleştirilmiş biçimlerde de olsa mitolojik mirasın bazı kısımlarının geleceğe aktarılmasını sağlamıştır.

Antik İskandinavların dünya görüşü tam anlamıyla değil, bazı parçaları eksik bir halde bilinir. *Vǫluspá*, *Vafþrúðnismál* ve *Grímnismál* gibi Eddik şiirler seçili ama güvenilir bilgiler verir. Snorri'nin betimlemeleri-

nin de daha eleştirel bir gözle okunması gerekir. İskandinavların, insanlık da dahil olmak üzere dünyanın yaratılmasıyla başlayan ve Ragnarǫk'ta dünyanın son bulmasıyla biten bir tür evrensel tarihe inandıklarına hiç kuşku yoktur. Ne var ki bu sonu, bazı kadim tanrıların yeniden belirdiği, insan hayatının bu felaketten sağ çıkmış ilksel bir çiftle yeniden üreyip çoğaldığı yeni bir dünyanın doğuşunun izlemesi gerekiyordu.

Snorri'nin bir süreç olarak betimlediği bu kozmogoninin kökeninde, birbirlerinden Ginnungagap denilen boş bir uzayla ayrılan soğuk bir yer (Niflheimr) ile sıcak bir yer (Muspell) arasındaki karşıtlık yatar; nihayetinde Ginnungagap'ın kuzeyi buzla, güneyi ışıkla, sıcaklıkla dolar. Güneyden gelen minik kıvılcımlar ile kuzeyin dondurucu soğuğu karşılaştığında buz erir ve düşer, buradan da iki figür doğar: dev Ymir ile inek Auðhumla. Auðhumla buz tabakalarını yalar ve Buri adında bir insan figürü ortaya çıkar. Buri'nin Borr adında bir oğlu olur, Borr Bestla adında bir kadınla evlenir. Üç oğulları olur: Óðinn ile iki erkek kardeşi. Bu üç kardeş Ymir'i öldürürler ve onun bedeninin parçalarından dünyayı yaparlar. Nihayet tanrılar deniz kenarında yürürlerken iki ağaç (ya da tahta parçası) bulur ve bunlara insani nitelikler bahşederler. Erkeğe Askr, kadına Embla ismini verip onları giydirirler. Snorri'nin anlatısı açıktır ki başta Eddik şiirler olmak üzere birkaç kaynaktan derlenmiştir, böyle sistematik bir anlatının yaşayan bir mit olarak mevcut olup olmadığı kuşkuludur. Öte yandan Eddik şiirlerde bilinmeyen bazı ayrıntıların (örneğin inek Auðhumla'nın) kökenleri Hıristiyanlık öncesi hakiki geleneklere uzanıyormuş gibi görünmektedir. Eddik şiirlerin sunduğu kanıtlara dayanarak farklı yaratılış mitlerinin dolaşımda olduğu söylenebilir. *Vǫluspá*'da (dizeler 3-6) sunulan bir mit, eski zamanlarda nasıl da hiçbir şeyin olmadığını anlatır:

> Ne kum vardı ne deniz, ne de serin dalgalar; yer yoktu, yukarıda gök de (*upphiminn*), büyük bir boşluk vardı sadece (*gap var ginnunga*), çimen yoktu hiçbir yerde.
>
> (*Vǫluspa* 3)

Sonra tanrılar yeri denizden yükseltmişler, şanlı Miðgarðr'u yaratmışlardı. Güneş doğmuş ve çorak toprakları aydınlatmış, toprakta yeşil bitkiler yetişmişti. Tanrıların daha sonra kozmosu nasıl düzenledikleri göndermelerle anlatılır, ama sözcükler kısmen bulanıktır. Bir başka mitte (Snorri bu miti tercih eder) dünyanın Ymir'in bedeninden yapıldığı tasavvur edilir (*Vafþrúðnismál* 21; *Grímnismál* 40-1). Yer Ymir'in etinden, gök kafatasından, deniz kanından yapılmıştır. Ymir'in bedeninin diğer parçaları da dünyanın diğer unsurlarının şekillendirilmesinde kullanılmıştır, ne var ki bunlar iki ayrı şiirde farklı biçimlerde betimlenmiştir. Her iki mit ti-

pinin de başka dinlerde benzerleri vardır, İskandinav versiyonları kesinlikle miras alınmış arkaik bir geleneğin ifadeleridir. Üçüncü bir yaratılış mitine yapılmış bir gönderme, 10. yüzyıla ait Skaldik bir şiirde bugüne ulaşmıştır; şiirde muhtemelen denizden çıkmış bir toprak parçası (*rein*) üzerinde iki fok balığı olarak beliren Heimdallr ile Loki arasındaki bir mücadeleden bahsedilir (*Husdrápa* 2; *Skaldskaparmál* 8).

İnsanlığın yaratılmasından sadece *Vǫluspá*'nın 17-18'inci dizelerinde bahsedilmiştir. Snorri bu dizeleri bazı ayrıntılar ekleyerek yeniden söylemiştir. Bu dizelerde kullanılan sözcükler ve aktarılan bağlam açık olmaktan uzaktır, birbirinden farklı birçok yorum ileri sürülmüştür. Bir mesele, tanrılar tarafından bulunduklarında Askr ile Embla'nın hangi şekilde olduğu sorusuyla ilgilidir. Askr ile Embla'nın yontulmuş insan figürleri, kıyıya sürüklenmiş ahşap kütükler ya da yerden yükselen ince ağaçlar oldukları ileri sürülmüştür. Hint-Avrupa kökenli benzer kanıtlar son seçenekten yana ağır basıyor olabilir.

Dünya hem zamanı hem mekânı temsil eden kozmik bir ağaç, Yggdrasill olarak tahayyül edilmiştir. *Vǫluspá*'daki kâhin başlangıçta kozmik ağacın toprağın altında büyüdüğünü hatırlar (ikinci dize), sonra ağaç güçlü bir ağaç olarak belirir (19. dize), dünyanın sonu yaklaştığında yaşlı ağaç can çekişir (47. dize), son olarak da Ragnarǫk'taki büyük yangınla ortadan kalkar (57. dize). Yggdrasill fikrinin en yakın dengi kadim İran dininde bulunur; burada dünyanın bir ağaç ve dalları olarak yaşlanmasının betimlendiği mitlere rastlarız. Kozmik ağacın gövdesinin dünyanın bütün sularının fışkırıp çıktığı dokuz dağ içerdiği düşünülür. Bu benzerliklerin yanı sıra Yunan, Frig ve Hint geleneklerinden kanıtlar İskandinavların dünya-ağacı fikrinin, Kuzey Avrasya'nın Fin-Uygur halkları arasında da benzerlerine rastlanan Hint-Avrupa kökenli bir mitsel mirasın parçası olduğunu gösterir.

TÖRENLER VE İBADET

İskandinavların kamusal törenleri hakkındaki bilgiler sınırlıdır, zira bu tür bir dinsel ifade, Hıristiyanlığın başlamasıyla birlikte ilk lağvedilen şeylerden biri olmuştur. Ama Viking Çağında törensel hayatın çok çeşitli bazı yönlerini kaynaklardan çıkarsamak mümkündür. İskandinavlar arasında birkaç tip dini pratik gözleyebiliriz. Öyle görünüyor ki adak ziyafetlerinin (*blótveizlur, blótdrykkjur)* önde gelen bir yeri vardı, bunlar ayrıca çok sayıda insanı çeken büyük mevsimlik bayramların da bir parçasıydı. Aile törenleri genellikle çiftliklerin içinde ya da dışında gerçekleştiriliyordu; örneğin Sigvatr Þorðarson, 11. yüzyıl başına ait bir şiirde Batı İsveç'te álfablót'tan bahseder. Hayat döngüsü ayinleri ("rites de passage"), yani

doğum, üyeliğe kabul, evlilik ve cenaze törenleri de önemli bir dini pratik grubunu oluşturuyordu. Gömüler istisna olmak üzere, bu törenlerde neler yapıldığına dair pek az ipucu bugüne ulaşmıştır. Cenaze törenleri törensel ifadelerin çeşitliliğini gösteren arkeolojik kayıtlara dayanarak kısmen yeniden kurulabilir. 10. yüzyılda İbn Fadlan'ın tanık olduğu üzere Rusya'da Doğu İskandinav bir reisin cenaze töreninde olduğu gibi, gömü törenlerinde törensel cinayetlere nadiren de olsa rastlanabiliyordu. Ne var ki İbn Fadlan'ın tanıklığı da ancak sonraki tarihlere ait versiyonlarda ve yeniden işlemelerde yer alır.

Kamusal törenlerin ortak bazı temel biçimleri vardı, ama döneme ve coğrafi mekâna göre farklılık gösteriyorlardı. Hayvanların kurban edildiği, ayrıca adak olarak sunulduğu Skaldik şiirlerde ve eyalet kanunlarındaki yasaklarda ve ortaçağa ait pek az edebi kaynakta açıkça ortaya konmuştur. Öyle görünüyor ki bu tür adak sunuları kamusal ve ailevi törenlerde önde gelen bir yere sahipti, insanların kurban edilmesiyse (tabii Viking Çağında uygulanıyor idiyse) zaman zaman, muhtemelen sadece kriz durumundaki törenler babında uygulanıyordu. Ortaçağ kaynaklarında insanların kurban edilmesiyle ilgili göndermeler daha ziyade edebi motifler olarak ele alınmalıdır. Adak ziyafetlerinin betimlemelerine sadece ikincil kaynaklarda rastlanır, bunların da güvenilirlik derecesi farklılık gösterir. Snorri *Hákonar saga ins góða*'da Hıristiyanlık öncesi bir dinsel bayramın olağan akışını resmetmeye çalışmıştır (14. bölüm), ne var ki anlatısındaki her detay doğru olmayabilir. Bremenli Adam'ın 1075'te Eski Uppsala'daki tapınak ve adak törenleri hakkındaki raporunda (*Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* 4: 26-30) sahicilik emaresi gösteren birkaç unsur bugüne ulaşmıştır, ama bu rapor diğer bakımlardan verilen bilgilere gölge düşüren tartışmalı klişelerle doludur. Ne var ki sorgulanamayacak bir şey varsa o da dinsel ve siyasi bir gösteri olarak Uppsala festivalinin önemi, törensel cemaat yemekleri için kutsal bir koruluğun ve bir binanın, muhtemelen bir toplanma yerinin (*triclinium*) varlığıdır. Adam'ın sunduğu başka bazı ayrıntılar da benzer şekilde sahici gelenekten kaynaklanmış gibi görünür. Tören sunuları sırasında çeşitli şarkılar söylemek âdettendi, bunların bazıları da büyük ihtimalle, Adam'a göre evliliklerde ve doğurganlık için kendisine başvurulan tanrı Freyr'e hitap ediyordu. Snorri, *Saga ins helga* Ólofs *konungs*'da Uppsala'daki mevsimlik festivalden bahseder (yedinci bölüm), onun bu anlatısı Adam'ın raporunu doğruladığı gibi bazı ayrıntılar da sunar. Festival *góa* denilen ayda (kış sonu, bahar başlangıcı) düzenlenmiş, festival çerçevesinde bir kanun toplantısı (þing) yapılmış ve bir de pazar kurulmuştur. Merseburg'lu Thietmar'ın (11. yüzyıl başı) Sjælland'da Lejre'de Danların kutladığı dini bayramdan kısaca bahsettiği

satırlar ayrıntıları bakımından güvenilir değildir, bu törenin anlamını sık sık Hıristiyanlığın tartışmalı klişelerine başvurarak açıklar.

Gotland kökenli bir kaynak, insanların kadim gelenekten bazı şeyleri hatırlayabileceği kadar yakın bir tarihte, 13. yüzyıl başında kaleme alınmış Guta Kanunu ve ekindeki *Guta saga*, bireysel ibadetlere ve küçük cemaat törenlerine ilişkin daha güvenilir bakışlar sunar. Burada sunulan kanıtlar, ancak 12. yüzyıl sonunda Hıristiyanlığın Gotland'da tek resmi din biçimi olarak uygulanmaya başladığını işaret eder. Guta Kanunu'nda "pagan törenleri"ni konu alan *af blōtan* başlıklı bölümde, Hıristiyan geleneğine uygun olmayan yiyecek ve içecek sunularıyla ibadet etmekten suçlu bulunan birinin Kilise'ye para cezası ödeyeceği belirtilir. *Guta saga*'da yerel cemaatlerin hayvan kurban ederek, yemekler ve birayla ibadet ettiği, bunun "hep birlikte pişirdiklerinden pişiren dostlar" ayini (*suðnautar* þī æt þair *suðu allir saman*) olarak bilindiği belirtilir.

Dualar ve törenlerin düzeniyle ilgili pek az şey bugüne ulaşmıştır. Skaldik dizelerden iki parçada, Þorr'dan devlere karşı insanlar dünyasının koruyucusu olarak bahsedilir ve doğrudan ikinci tekil kişi zamiriyle kendisine seslenilir. Eddik bir şiirde, ilahi varlıklara ikinci çoğul kişi zamiriyle seslenen bir methiye ve dua biçimi bugüne ulaşmıştır:

> *Heilir* æsir, *heilar* ásynior, *heil siá in fjǫlnyta fold!*
> *Mál ok manvit gefið okr mærom tveim ok læknishendr meðan lifom*
> Selam olsun size tanrılar ve tanrıçalar, selam olsun sana bereketli toprak, biz ikimize, şerefli olanlarımıza, yaşadığımız sürece kelam ve bilgelik, bir de şifa veren eller bahşedin.
>
> (*Sigrdrífumál* 4)

"Bereketli hasat, iyi ürünler" anlamına gelen ár kavramı birkaç tören formülünde karşımıza çıkar, en iyi bilineni "iyi ürünler ve barış" anlamına gelen ár *ok friðr*'dur. Bu formülün kökeni çok tartışılmış, bazı akademisyenler de Hıristiyan bir geçmişe uzandığını ileri sürmüştür. Formüle Edda şiirlerinde ya da Hıristiyanlık öncesi Skaldik dizelerde rastlamayız, ama bu durum bu kaynakların törensel metinler olmamalarıyla açıklanabilir. Hıristiyan bir örneğe rastlanmadığından, Hint-Avrupa kökenli benzerler bulunduğundan, eldeki kanıtlar ár'lı formüllerin antik bir törensel mirası temsil ettiğini düşündürür.

KÜLT YERLERİ

Buralar çok katmanlıdır ve aralarında dağlar, tepeler (*fjall, berg*), korular (*lundr*), otlaklar, sürülebilir araziler (*vangr, akr*), adalar (*ey*), göller (*sjór, sær*), nehirler (á) ve kaynaklarla mezar höyükleri (*haugr*) ve mezarlık alan-

lar da yer alır. Bu yerlerin isimlendirilmesi de kutsal yer isimlerinin bir parçasını oluşturur. Bu yerlere, mekânın dinsel niteliğini güçlendirmek için farklı yapılar eklenebiliyordu: gemi (*skæið*) ya da çember şeklinde taş düzenlemeler, kimi zaman rünlerin yontulduğu dikili taşlar (*kumbl, mærki*), ocaklar ve törensel amaçlara hizmet eden diğer binalar. İbadet eylemleri de çiftlik evlerinin içinde ve reisin toplantı salonunda gerçekleştiriliyordu, dini törenler bu binaların hizmet ettiği birçok amaçtan biriydi sadece. Birkaç yerde özel kült evleri inşa edilmişti, bunlar gayet küçüktü, muhtemelen bir tür türbe gibi kullanılıyordu. Bu evlerin varlıkları ve önemi, son yıllarda yapılan arkeolojik kazılarda (Danimarka'da Tissø; İsveç'te Uppåkra, Järrestad, Borg ve Lunda; Norveç'te Mære) daha açık bir biçimde ortaya konmuştur. Bir kült yerini ifade eden tek tartışmalı İskandinavca sözcük Eski Kuzey dilinde *vé*'dir (Eski Danca *væ* ve Eski İsveççe *vi*). Östergötland'da Oklunda'da bulunan bir rün yazıtında bir kült yerinin sığınma hakkı da tanıyabileceği görülür. Rünleri oyan Gunnar'ın "cezadan (*sakr*) kaçarak bu kutsal yere (*vī*) sığındığı" belirtilmektedir.

DİN GÖREVLİLERİ

Öyle görünüyor ki İskandinavlarda Keltlerde olduğu gibi druidlere ya da Hint-İranlılarda kuşaktan kuşağa aktarılan rahip sınıflarına benzer profesyonel rahipler bulunmuyordu. Farklı türde dini ayinler, toplumdaki olağan meslekleri ve rollerinin dışında bir de bu işle uğraşan çeşitli kişilerce gerçekleştiriliyordu. Kralların sagalarında bahsedildiği üzere Norveç'te ve Bremenli Adam'ın anlatısında yer verildiği üzere İsveç'te, krallar ve reislerin, kamusal adak ziyafetlerinde önemli bir rol oynadıkları bilinir. Ortaçağ İzlanda'sında *goði* kurumuyla karşılaşırız; *goði* siyasal, hukuksal ve dinsel işlevleri şahsında birleştiren bir reistir. *Goði* kurumunun Hıristiyanlık öncesi İzlanda'da ağır basan koşulları yansıtması da muhtemeldir; *goði* terimi Danimarka'daki rün taşlarından da bilinir (DR 190, 192, 209) ve muhtemelen İsveç'te Småland'daki bir rün taşında da bulunmaktadır (Sm 144). Bir tür dinsel işleve sahipmiş gibi görünen bir başka kişi de þulr'dur; þulr muhtemelen törensel ve mitsel gelenekleri koruyup öğreten kişiydi. Sjælland'daki Snoldelev rün taşında þulr ā *salhaugum* olan Roald adında bir adamdan bahsedilir. Doğaüstü varlıklarla iletişim kurmada hem erkekler hem kadınlar önemli roller oynuyorlardı, ama kadınların geleceği haber verme konusunda özel bir şöhretleri vardı. *Vǫlva, Vǫluspá*'da ("kâhin kadının kehaneti") olduğu gibi mitsel bir figür değildir sadece. Eski Kuzey dilindeki birkaç metinde anlatılanlara göre, görünüşe bakılırsa gerçek hayatta zorlu ve belirsiz durumlarla karşılaşıldığında yardımı çok aranan biridir. Veleda gibi Germen kâhin kadınların

daha Roma İmparatorluğu zamanında meşhur olmasına bakılırsa, *vǫlva* İskandinavya'da uzun bir süre varlığını korumuş gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

Antik İskandinav ve Germen dininin ele alındığı iki klasik eser: J. de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*, iki cilt, Berlin: W. de Gruyter (1956-7; yeniden basım 1970) ve G. Turville-Petre, *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*, New York: Holt, Rinehart and Winston (1964). Bunlar hâlâ değerlidir, ama daha modern ders kitapları ve makalelerle tamamlanmaları gerekir, örneğin: T.A. Dubois, *Nordic Religions in the Viking Age*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press (1999); B. Maier, *Die Religion der Germanen*, Münih: C.H. Beck (2003) ve R. Simek, *Religion und Mythologie der Germanen*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft (2003). İskandinav dillerinde bu tür çalışmalara şunları örnek verebiliriz: F. Ström, *Nordisk hedendom. Tro och sed i förkristen tid*, Göteborg: Esselte (gözden geçirilmiş basım 1985); B.-M. Näsström, *Fornskandinavisk religion*, Lund: Studentlitteratur (2001) ve G. Steinsland, *Norrøn religion*, Oslo: Pax (2005). Dinsel konular hakkında bibliyografyalar da içeren yararlı makaleler (Almanca ve İngilizce) *RGA* 1–35 (1973-2007)'de bulunabilir.

Dillmann, F.-X. (2005) *Les magiciens dans l'Islande ancienne*, Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien.

DR = *Danmarks runeindskrifter*, 3 cilt, L. Jacobsen ve E. Moltke (yay. haz.) Kopenhag (1941-2).

Dumezil, G. (1973) *Gods of the Ancient Northmen*, Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.

—— (2000) *Mythes et dieux de la Scandinavie ancienne*, edition etablie et prefacee par F.-X.
Dillmann, Paris: Gallimard.

Hultgård, A. (2001) "Menschenopfer", *RGA* 19: 533-46.

—— (2003) "Religion", *RGA* 24: 429-57.

—— (2006) "The Askr and Embla myth in a comparative perspective", A. Andrén, K. Jennbert ve C. Raudvere (yay. haz.) *Old Norse Religion in Long Term Perspective*, Lund: Nordic Academic Press.

Marold, E. (2000) "Kosmogonische Mythen in der Húsdrápa des Ulfr Uggason", M. Dallapiazza (yay. haz.) *International Scandinavian and Medieval Studies in Memory of Gerd Wolfgang Weber*, Trieste: Parnaso.

Platvoet, J.G. ve Molendijk, A.L. (1999) *The Pragmatics of Defining Religion*, Leiden: Brill.

Sm = *Smålands runinskrifter*, 2 cilt (SRI 4), Stockholm: Almqvist & Wiksell International (1935-61).

Vikstrand, P. (2001) *Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälarlandskapen*, Uppsala: Swedish Science Press.

16 (1)

ESKİ KUZEY TANRILARI

Jens Peter Schjødt

Eski Kuzey tanrılarına ilişkin bilgilerimiz büyük ölçüde ortaçağ kaynaklarından gelir. Hıristiyanlık öncesi dönemlere ait kaynaklar (Skaldik şiirler, rün yazıtları vs) bize sadece bazı isimler ve bazı mitlere ilişkin ipuçları verir. Şiirsel Edda'yı, Snorri'nin Edda'sını ve diğer ortaçağ kaynaklarını değerlendirmeye almazsak, bu mitleri anlatı birimleri olarak yeniden kurgulamamız imkânsızdır. Bu durum tabii ki elimizde sadece "anlatı buzdağlarının görünen yüzleri" olduğunu düşündürür (Clunies Ross 1994: 25). Örneğin sadece üç tanrının (Óðinn, Þorr ve *Loki*) onlarla doğrudan ilişkili birden fazla bilinen miti olması dikkat çekicidir. Hıristiyanlık öncesi durumu temsil etmesi muhtemel olmayan bir durumdur bu. Yine de kıt kaynaklarda karşımıza çıkan bilgiler, pagan Kuzeylilerin dünya görüşlerinin ne olduğu konusunda bize bir fikir verir.

Bireysel tanrıların tarihsel gelişimi hakkında burada ayrıntılı tartışmaya girmemiz, yerimiz sınırlı olduğundan mümkün değil. Sadece pagan sonrası kaynak malzemelerde değil, Viking Çağının pagan dininde de birçok farklı etkinin izinin sürülebileceğine kuşku yoktur. Hint-Avrupa mitsel yapıların, köken itibarıyla Sámilere ait fikirlerin, Hıristiyan mefhumların izleriyle karşılaşıldığı su götürmez. O yüzden de, birazdan sunacağım tablo, kaynaklardaki hangi bilginin pagan görüşü, hangi bilginin Hıristiyanlığın ortaçağ yazarları üzerindeki etkisinden kaynaklandığını tam olarak bilemeyeceğimizin gayet bilincinde, pagan dininin son dönemine, yani Viking Çağına atfedebileceğimiz temel nitelikleri özetler.

Hakkında en fazla şey bildiğimiz tanrı hiç kuşkusuz Óðinn'dir. Eski bir tanrıdır, ama birçok akademisyen onun Viking panteonundaki önde gelen konumunun, herhangi bir biçimde kanıtlanamayacak olsa da geç tarihlerde gerçekleşen bir gelişmeden kaynaklandığına inanır. Bazı toplumsal grupların bilhassa Óðinn'e taptığına kuşku yoktur: krallar, reisler ve savaşçılar. Mitolojik olarak Óðinn tanrıların kralıydı, Bremenli Adam *Gesta*'sında savaş hazırlığı yapılırken bilhassa Óðinn'in yardıma çağrıldığını belirtmiştir. Ne var ki Óðinn'in hiçbir zaman bir savaşçı olarak resmedilmemiş olması dikkat çekicidir. Óðinn insanlarla etkileşim kurduğunda,

onu genellikle savaşla ilgili tavsiyelerde bulunan ya da gözdelerine silah gibi özel hediyeler sunan yaşlı, tek gözlü bir adam olarak görürüz. Óðinn büyük bir büyücü olarak betimlenmiştir (Óðinn ve özelliklerine ilişkin en iyi betimleme Snorri'nin *Ynglinga saga*'sında altıncı ve yedinci bölümlerde görülür). Onun başkarakter olduğu mitlerin neredeyse tamamı bize onun nasıl bilgi aradığını ya da kendilerini ona adamış özel kişilere nasıl bilgi aktardığını anlatır. Rünleri alabilmek için dünya ağacında dokuz gece boyunca nasıl asılı kaldığı, ona bilgelik ve şiir mayasını versin diye dev kız *Gunnlǫð*'yla sevişmek için bir dağa gittiği anlatılır; bir de ona öte dünyalardan haberler verebilecek bilge Mimir'in başını aldığı tuhaf bir mit vardır. Bütün bunların dışında envai çeşit büyü becerisine sahiptir; bunların birçoğu da Sami şamanların becerilerini hatırlatır ki, bu da birçok modern akademisyenin Óðinn'i bir şaman olarak görmesine yol açmıştır (Solli 2002; Price 2002). Öte yandan Óðinn'in insan büyücülerle, *seiðr* yapanlarla özel bir bağının olmadığı gün gibi ortadadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ona tapanlar krallar ve savaşçılardır; Óðinn genellikle savaşçı gruplarıyla, *Männerbünde*'yle bağlantılı görülebilir (Kershaw 2000). Öyle görünüyor ki bu bağlantı, Óðinn'in büyü becerilerinin esasen uzman bir büyücünün becerileri olarak değil, bu dünyada olan her şeyin öbür dünyadaki şeylere bağlı olduğu kanısına kuvvetle bağlı bir dünya görüşüne sahip bir toplumda yaşayan bir kral ya da bir savaşçı için gerekli beceriler olarak görülmesi gerektiğini gösterir.

Bir kralın toplumun huzurundan, dolayısıyla da öbür dünyayla iletişimden sorumlu olması gibi, Óðinn de bu haliyle dünyanın refahından sorumluydu. Dolayısıyla *Ragnarǫk*'ta kaos güçlerine karşı kozmosu savunabilsinler diye en iyi savaşçıları *Valhǫll*'da, ölüler cennetinde toplamıştı. Bu son savaş hiç kuşkusuz eski İskandinavların bilincinde kolektif bir mefhum olarak mevcuttu. Eski İskandinavların bu son savaşın nasıl gerçekleşeceğine dair bir fikri olduğuna da hiç kuşku yoktu. Bu meseleyle ilintili olarak Óðinn'in çevresinde yer alan bilhassa iki tanrıdan, *Baldr* ve *Loki*'den bahsetmek gerekir. *Baldr*'ı sadece bir mitten, öldürüldüğü mitten tanırız. Tanrıların en masumu olarak tanımlanan *Baldr*'ın öldürülmesi nihayetinde tanrılar ve insanlar âleminde olmuş en kötü şeydir. Viking İskandinavlarının dinsel şimdisinde *Baldr*'m ölü olması, ancak *Ragnarok* sonrasında dönecek olması dikkat çekicidir. Bu muhtemelen onun öldürülmesinin dünyanın sonunun başlangıcı olduğu anlamına gelir, öyle ki dinsel yani mitsel şimdi, yıkımdan önceki son devir olarak nitelenir. *Baldr*'ın öldürülmesinden sorumlu olan tanrıysa panteonun en muğlak figürlerinden biri olan *Loki*'dir. *Loki*'nin zamanın başlangıcında kendi kanını Óðinn'in kanıyla nasıl karıştırdığı, sıklıkla tanrıları ya da onla-

ra meydan okuyanları kandırarak birçok durumda tanrılara nasıl yardım ettiği anlatılır. Dolayısıyla *Loki* aldatıcı bir tanrı olarak görülebilir. Ama öte yandan birkaç mitten onun bütün kozmosu nasıl tehlikeye attığını, bu tehlikenin *Baldr*'ı öldürmesiyle zirveye tırmandığını, *Ragnarǫk*'ta devlerin ordularından birini yöneterek nasıl bir rol oynadığını da biliriz. O yüzden de *Loki* nihayetinde dünyanın sonunu getiren olayları hızlandıran bir figür olarak görülebilir. *Loki*'nin Óðinn'in karanlık tarafını temsil ettiği ileri sürülse de (iki tanrının birçok ortak yönü olabilir), ikisinin kozmik gelişmelerle ilgili olarak gerçek hasımlar olduğu aşikâr görünmektedir.

Üçgenin üçüncü kenarı olarak Óðinn'den sonra ikinci sırada gelen, onun oğlu olarak betimlenen çok güçlü bir tanrı olan Þórr'a bakabiliriz. Þórr bir savaş tanrısıdır. Başkarakter olduğu mitlerde neredeyse her zaman devlerin hasmı olarak karşımıza çıkar. Óðinn'in tersine savaşma biçimi çok fizikseldir, ama kaynaklarımızın görmemizi sağladığı kadarıyla, insan savaşçılarla hiçbir bağlantısı yoktur. Daha ziyade, köylülerin tanrısı olarak görülmesi gerekir, köylüler ona tapar çünkü Bremenli Adam'ın bilhassa vurguladığı üzere fırtınanın (ismi "fırtına yaratan" anlamına gelir) ve yağmurun efendisi olduğundan bereket tanrısı olarak görülür. Bu bakımdan, esasen bir bereket tanrısı mı yoksa bir savaş tanrısı mı olduğu tartışılabilir. Ne var ki o da Óðinn gibi *Loki*'nin hasmı olarak görülür, görünüşe bakılırsa başlıca özelliği de kaosa karşı kozmosu savunuyor olmasıdır, ama Óðinn'in tersine fiziksel yollarla kozmosu savunur. Aynı biçimde bir bereket tanrısı olarak rolü de doğrudan bereket getirici olarak değil, kaosun müdahalesine karşı doğru düzeni (bereket de dahil) koruyan tanrı olarak görülmesiyle daha iyi anlaşılabilir. Þórr yağmur yağdırdığında, bunun, keçilerin çektiği savaş arabasını gökyüzünde sürdüğü, çekici *Mjǫllnir*'i devlere karşı savurarak gök gürültüsü ve şimşek yarattığı kozmik savaşların bir sonucu olduğunu belirtmek gerekir.

Daha geleneksel bereket tanrıları *vanir* ailesinden tanrılardır (Óðinn, Þórr ve diğer tanrıların çoğunu kapsayan æsir ailesine karşı). Bu tanrılar üç tanedir: *Njǫrðr* ile çocukları *Freyr* ve *Freyja.* Bu tanrılar cinsellik ve zenginlikle bağlantılıdır, dolayısıyla toplumun ihtiyaçlarının bir başka veçhesini temsil ederler. *Vanir* kültünün birçok cinsel veçhesi olduğu da anlatılır. *Vanir* ile æsir arasındaki savaş miti, köylülerin faaliyetleri ile savaşçıların faaliyetleri arasındaki bir tür husumeti yansıtır, ama barış anlaşmasının bir parçası olarak gerçekleşen esir değiş tokuşu da toplumun işlemesini sağlamak için farklı toplumsal sınıfların birleştirilmesi gerektiğini gösterir. *Freyja*, daha resmi dini kültte büyük bir rolü olan birkaç tanrıçadan biridir (oysa hem mitlerde hem törenlerde toplu halde görülen birçok tanrıça rol oynar). *Freyja* dünyanın dört bir yerinde bere-

ket tanrıçalarında görülebilecek birçok özelliğe sahiptir (Nässtrom 1995), bu özelliklerden biri de ölümle açık bir bağlantısının olmasıdır.

Yukarıda belirttiğimiz büyük tanrılar dışında, ya başvuru kaynaklarımız yazıldığı tarihte az çok unutulmuş oldukları (örneğin *Týr* ve *Heimdallr* açısından böyle bir durum söz konusuymuş gibi görünür) ya da da dinde hiç önemli bir rol oynamadıklarından (en azından resmi dinde *Bragi*, *Hermóðr* ve diğerleri için böyle bir durum söz konusuymuş gibi görünür) haklarında pek fazla şey bilmediğimiz birçok tanrıyla karşılaşırız. Hiç kuşku yok ki, biraz önce bahsettiğimiz kolektif grupların birçoğu çiftliklerdeki özel kültlerde önemli bir rol oynamıştı, muhtemelen de sözde büyük tanrıların birçoğundan çok daha önemliydiler. İşte bu nitelik yüzünden alt sınıfların inançları hakkında fazla bir şey bilmeyiz, Kuzey ülkelerinde bir yerden diğerine gözlenen farklılıklar hakkında da ancak muğlak fikirlerimiz vardır. Öte yandan birçok ayrıntıda farklılıklar görüldüğünü, mitlerin farklı biçimde anlatıldığını, ayinlerin gerçekleştirilmesinde bir yerden diğerine farklılıklar görüldüğünü kabul etmemiz gerekse de, Kuzey'in tamamında genel bir yapının gözlendiğinden kuşkulanmamızı gerektirecek bir sebep yoktur. Bu durum tarihteki gelişim için de geçerlidir. Vikinglerin dininin, sözgelimi Tacitus devrinde Germen halklarının dininden farklı olduğu aşikârdır, ama öte yandan bazı tanrıların yanı sıra mitsel ve törensel yapıların da süreklilik halinde görülmesi gerektiği de su götürmez.

KAYNAKÇA

Bertell, M. (2003) *Tor och den nordiska* åskan. *Föreställningar kring världsaxeln*, Stockholm: Religionshistoriska inst., Stockholms universitet.

Clunies Ross, M. (1994) *Prolonged Echoes. Old Norse Myths in Medieval Northern Society*, cilt 1: *The Myths* (The Viking Collection 7), Odense: Odense University Press.

DuBois, Th.A. (1999) *Nordic Religions in the Viking Age* (The Middle Ages), Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Kershaw, K. (2000) *The One-Eyed God. Odin and the (Indo)-Germanic Männerbünde* (*Journal of Indo-European Studies.* Monograph 36), Washington, DC: Institute for the Study of Man.

Maier, B. (2003) *Die Religion der Germanen. Götter, Mythen, Weltbild*, Munich: Beck.

Nässtrom, B.-M. (1995) *Freyja – the Great Goddess of the North* (Lund Studies in History of Religion 5), Lund: Almqvist & Wiksell International.

Nordberg, A. (2004) *Krigarna i Odins sal. Dödsföreställningar och krigarkult i fornnordisk religion*, Stockholm: Religionshistoriska inst., Stockholms universitet.

Perkins, R. (2001) *Thor the Wind-raiser and the Eyrarland Image* (Viking Society for Northern Studies. Text series 15), Londra: Viking Society for Northern Research.

Price, N. (2002) *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia* (Aun 31), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

Schjødt, J.P. (1999) *Det førkristne Norden. Religion og mytologi* (Verdensreligionernes hovedværker), Kopenhag: Spektrum.

Simek, R. (2003) *Religion und Mythologie der Germanen*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Solli, B. (2002) *Seid. Myter, sjamanisme og kjønn i vikingenes tid*, Oslo: Pax.

Steinsland, G. (2005) *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*, Oslo: Pax.

16 (2)

KÜLT LİDERLERİ, YÖNETİCİLER VE DİN

Olof Sundqvist

Dinsel ve toplumsal hayatın önemli bir veçhesi de, bazı törenlerin muhtemelen karmaşıklaştığı ve uzmanlar gerektirdiği kamusal kurban törenleriydi. Viking İskandinavlarında rahiplik benzeri bir kurum bulunup bulunmadığıyla ilgili tartışmalar olmuştur (bkz. Sundqvist 2003a). Bazı akademisyenler bulunduğunu söyler (örneğin Andersson 1992); böyle uzmanlaşmış bir kurumun varlığını işaret ediyormuş gibi görünen terimler ve isimler gözlemişlerdir (aşağıya bakınız). Bazı akademisyenlerse bu toplumda rahip bulunmadığını savunur (örneğin Ström 1985). Bunlara göre yönetici, kral ya da dük adak ziyafetlerinde ve başka törenlerde insanlar adına tanrılarla temas kuruyordu. Son dönemde "rahip" teriminin farklı kültürlere uygulanabilecek bir kavram olmaya uygun olmadığı, zira Hıristiyan ve Batı düşüncesinin güçlü etkilerine maruz kaldığı savunulmuştur. Antik İskandinavya gibi daha geleneksel toplumları incelerken "kült lideri" gibi daha tarafsız analitik kategorilerin kullanılması gerekir (Sundqvist 2003b). Ne var ki sorun hâlâ varlığını sürdürür. Kamu kültündeki törenlerle uğraşan özel din uzmanları olmuş muydu acaba hiç?

KÜLT LİDERLERİNİ İŞARET EDEN İSİMLER VE TANIMLAR

Eski Kuzey dilinde *-vė(r)*, *-vi(r)*, *-væ(r)* (< **wīha-*) (krş. Got *weiha* "rahip") de dahil olmak üzere bazı bileşik isimler ve ifadelerin "farklılaşmanın görüldüğü hiyerarşik bir rahipliği" işaret ettiği ileri sürülmüştür (Kousgård Sørensen 1989). *Guðir* örneğinde olduğu gibi kimi zaman "tanrı" anlamına gelen *guð* sözcüğü bu bileşik isimlerin birinci unsurudur. Başka bazı örneklerde birinci unsur, *Þóri(r)* örneğinde olduğu gibi, bir tanrının ismidir. Birinci unsur bir kült yerinin isimlendirilmesini de ifade ediyor olabilir: *Al-*, *Sal-*, *Vi-*, *Hargh-* (*Hǫrgr*) örneklerindeki gibi. "Priester eines '*alu-* (*alh-*)' Heiligtums" anlamına gelen **alu-wīhaz* olarak yorumlanan *Qlvir* ismi bu grupta yer alır (de Vries 1956-7). Bu yüzden de **wīha-* unsurunun yer aldığı bileşik isimler muhtemelen dini işlevleri de içeren bir resmiyeti ifade eder. Ne var ki tarihsel ve anlatısal kaynakları analiz ederken "rahip" (yani

"dini uzman") yorumu bu bağlama iyi oturmaz. Çoğu örnekte bu isim bir tür çok işlevli lideri ifade eder (örneğin bkz. Sundqvist 2003a, b).

Ortaçağa ait İzlanda nesirlerinde karşımıza çıkan Eski Kuzey dilindeki *goði* (krş. Got *gudja*, Eski Yüksek Almanca **goto*) ismi de birçok rol oynayan bir lideri ifade eder (örneğin Sundqvist 2003a, b). Bu sözcük "tanrı" anlamına gelen Eski Kuzey dilindeki *goð*'dan türemiştir, dolayısıyla kültsel bir işlevi işaret eder. *Goði* Eski Kuzey dilinde *hof* denilen kült binasında özgül tanrılar kültüyle ilgileniyordu. Dini görevlerinin yanı sıra başka toplumsal işlevleri de vardı, örneğin savaşta ve ticarette vs kanun koyucu ve liderdi. Kaynaklarda kimi zaman dini yön vurgulanmıştır. En bilinen hikâye, *Eyrbyggja saga*'da (3-4) yer alan, Norveç'ten İzlanda'ya göç etmiş *goði Hrólfr Mostrarskegg* hakkındaki hikâyedir. *Hrólfr Mostrarskegg* tanrı Þórr'un o kadar iyi dostudur ki adını Þórólfr olarak değiştirir. İzlanda'da Þórsnes yarımadasında kendisine yeni bir çiftlik yapar ve buraya *Hofstaðir* der, bir de *hof* yaptırır.

Bazı kaynaklar *goðar*'ın Norveç, Danimarka ve İsveç'te de benzer roller üstlendiğini işaret eder. İsveç yer isimlerinde Eski İsveççe **gudhe*, **guþi* sözcüğü karşımıza çıkar. Uppland'da Fresta kilise bölgesinde bulunan *Gudby* çiftliğinin ismi "*goði*'nin çiftliği" olarak yorumlanmıştır (Hellberg 1986). Danimarka'da bulunan Viking Çağına ait üç rün yazıtında *goði* sözcüğü geçer (Moltke 1985). Örneğin Fyn'de Odense amt'taki Glavendrup yazıtında (DR 209) "*goði* Alle"den bahsedilir. Alle sadece bir dini lider değildir, aynı zamanda onurlu bir þegn, bir "savaşçı, şampiyondur." Başka tip kült liderlerini işaret eden isimlere ilişkin küçük kanıtlar bulunur, *goði*'nin dişi eşdeğeri *gyðja*, þulr, **vėseti*, **vífill* ve **lytir* gibi (Proto-İskandinavca **hluti-wīha-*) (örneğin Brink 1996; Vikstrand 2001; Moberg 2002; Elmevik 2003).

KÜLT LİDERLERİ OLARAK KRAL VE DÜK

Yukarıda bahsettiğimiz kült liderlerinin resmi yetkililer olarak kamusal adakları tekellerine almadıkları kesindir. Eski Kuzey kaynaklarında kral (*konungr*) ya da dük (*jarl*) dini rollerde karşımıza çıkabilir ya da ziyafet törenlerinde başlıca ayinleri gerçekleştirebilir. Krallar ve dükler tapınakların da bekçileridir. Örneğin Snorri Sturluson *Hákonar saga góða*'da (14-18) Trøndelag'da Lade ve Mære'de Sigurðr Hlaðajarl'ın katıldığı ziyafet törenlerini betimlemiştir. Adaklar sırasında kral maşrapa taşıyarak ateşin etrafında döner, ateşi ve adak yiyeceklerini kutsar. İçkiler içilirken tanrıların şerefine kadeh kaldırıldığında, *til árs ok friðar* gibi tören dualarını tekrarlar. Kral Hákon'un da benzer roller üstlenmesi bekleniyordu. Snorri'nin bu ziyafetlerle ilgili satırlarında dük ve kral dışında hiçbir

kült liderinin ismi anılmaz. Bu metin Yahudi-Hıristiyan mefhumları yansıtmakla eleştirilmiştir. Klaus Düwel'e (1985) göre Snorri ya mefhumları yanlış anlamış ya da bunları Hıristiyanlık öncesi kültürde hiçbir dayanağı olmayan Hıristiyan fikirlerle harmanlamıştı. Düwell'in eleştirisi kısmen sağlam temellere dayanır.

Ne var ki Snorri'nin metninin asli kaynaklarda da mevcut olan bazı unsurlar vardır. Dük Sigurðr'un dini alanda önemli roller oynadığı fikri, döneme ait Skaldik şiir *Sigurðardrápa*'yla (6) (MS 960) da desteklenebilir. Bu şiirde dük *Sigurðr* cömert ziyafetleriyle övülür, "tapınağın koruyucusu" anlamında *vés valdr* sözüyle anılır. Mære'de kültsel faaliyetler yürütüldüğünü destekleyen arkeolojik kanıtlar da mevcuttur. Mære kilisesinin altında, Viking döneminden kalma bir binanın kalıntıları keşfedilmiştir. Bazı direk çukurlarında altın varaktan on dokuz tane figür bulunmuştur. Bunlar muhtemelen adak nesneleriydi, bu nesnelerin yöneticilerin gerçekleştirdikleri törenleri işaret ettiklerine kuşku yoktur.

Dük Hákon Sigurðarson, Skaldik şiir *Vellekla*'da (15-16) (y. MS 990) Eirıkr'in oğullarının yağmaladığı Þórr tapınaklarını ve tanrıların mabetlerini onaran kişi olarak övülür. Bu şiirde yöneticiler kültü ülkenin zenginliğiyle, refahıyla ilişkilendirilir. "Şimdi toprak önceden olduğu gibi yeşeriyor, mızrak köprünün zenginliğinin yıkıcısı yine tanrıların şen habercilerinin tapınakları doldurmalarına izin veriyor." Bu bilgiler kutsal krallık fikriyle ilişkilendirilmiştir (aşağıya bakınız).

Din değiştirme dönemine ilişkin anlatılarda ziyafet törenlerinde adak törenleri gerçekleştirmeyi reddeden yöneticilerden bahsedilir. Bu yöneticiler genellikle ülkeden sürülmüş, yöneticilikten azledilmiştir (örneğin bkz. *Hervarar saga*). Bu anlatıların bazıları tarihsel gerçekleri aktarıyor olabilir. Bremenli Adam'ın *Gesta*'sındaki bir paragrafta (scholion 140) İsveçlilerin en Hıristiyan kralı Anunder'in, cinlere halkın belirlenmiş adaklarını sunmayı reddettiği için tahtından indirildiği, kült yerinden sürüldüğü anlatılır. Dolayısıyla halk, kralın başka kralların yaptığı gibi takvimlerde belirli büyük adak törenlerini gerçekleştirmesini beklemiştir.

KUTSAL BİR KRALLIK MI?

Erken İskandinavların dinen meşru bir krallığı olduğu savunulmuştur (örneğin Ström 1954). Bu tartışmada kültürler aşırı bir kategoriyle ve "kutsal krallık" denilen bir kuramla ilişkilendirilmiştir. Bu kuram, antik tarım toplumlarında kralın yetkesinin belli dinsel unsurlara dayandığını söyler. Krallığın kültsel yanlara sahip olmasının yanı sıra, kral ilahi biri ya da tanrıların çocuğu olarak görülür. Ayrıca kralın ona meşruiyet kazandıran doğaüstü güçlere, yani halkını müreffeh kılacak içkin bir beceriye sahip

olduğu varsayılır. Akademisyenler bu özelliklerin *Ynglingar* adındaki İsveç-Norveç kraliyet ailesinin geleneklerinde görülebilir olduğunu belirtirler, eski İskandinavların da kutsal bir krallık mefhumuna sahip olduğu konusunda akademik çevrelerde geniş bir fikir birliği mevcuttur.

Walther Baetke'nin 1964'te *Yngvi und die Ynglinger* adlı çalışmasını yayımlamasıyla birlikte, bu konu tamamen yeniden değerlendirmeye alınmıştır. Baetke kökten bir kaynak eleştirisine girişerek, kutsal krallık kuramının temel özelliklerinin güvenilir birincil kaynaklarda görülebilir olmadığını savunmuştur. Bu özellikler ancak kesinlikten uzak İzlanda sagaları literatüründe görülebiliyordu. Bugün akademisyenler kraliyet ailelerinin ilahi ya da mitsel kökenlere atıfta bulunarak konumlarını meşrulaştırdıklarını kabul eder (örneğin Steinsland 1991; Sundqvist 2002). Hıristiyanlık öncesi döneme ait *Ynglingatal* şiirinde (y. MS 890) Ynglinga krallarının ilahi soyu kralların unvanlarıyla, örneğin *Freys afspringr* (Freyr'in çocuğu) ve *tys ǫttungr* (tanrılar soyundan) gibi sıfatlarla ileri sürülür. *Königsheil* yani "ilahi krallar" mefhumu hâlâ çok tartışmalı olsa da son araştırmalarla kültsel yanlar da kabul edilmiştir (a.g.e).

Dolayısıyla özel din uzmanlarının ya da "rahiplerin" kamusal kültlerdeki törenleri gerçekleştirdiği yönündeki kayıtlar zayıftır. Ne var ki bazı terimler ve isimler bazı bireylerin dini görevleri olduğunu işaret eder. Anlatısal kaynaklarda görüldüğü kadarıyla bu kişiler bazı toplumsal işlevlerle karşımıza çıkar. Bu kaynaklara göre kral ya da dük de ziyafet törenlerinde önemli roller üstleniyordu. İskandinavlarda krallığın kutsal olarak görülüp görülemeyeceği belirsizdir.

KAYNAKÇA

Andersson, Th. (1992) "Orts- und Personennamen als Aussagequelle für die altgermanische Religion", H. Beck *vd.* (yay. haz.) *Germanische Religionsgeschichte. Quellen und Quellenprobleme*, Berlin ve New York: de Gruyter.

Baetke, W. (1964) *Yngvi und die Ynglinger. Eine quellenkritische Untersuchung* über *das nordische "Sakralkönigtum"* (Sitzungsberichte der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig.

Philologisch-historische Klasse 109: 3), Berlin: Akademie Verlag.

Brink, S. (1996) "Political and social structures in early Scandinavia: a settlement-historical pre-study of the central place", *Tor*, 28: 235-81.

Düwel, K. (1985) *Das Opferfest von Lade. Quellenkritische Untersuchungen zur germanischen Religionsgeschichte* (Wiener Arbeiten zur germanischen Altertumskunde und Philologie 27), Viyana: Verlag Karl M. Haloser.

Elmevik, L. (2003) "En svensk ortnamnsgrupp och en hednisk prästtitel", *Ortnamnssällskapets i Uppsala* årsskrift: 68-78.

Hellberg, L. (1986) "Hedendomens spår i uppländska ortnamn", *Ortnamnssällskapets i Uppsala* årsskrift: 40-71.

Kousgård Sørensen, J. (1989) "Om personnavne på -vi/-væ og den før-kristne præstestand. Med nogle overvejelser over en omstridt passage i Glavendrup-stenens indskrift", *Danske studier*: 5-33.

Moberg, L. (2002) "Gödåker som språkligt problem", *Namn och bygd*, 90: 45-52.

Moltke, E. (1985) *Runes and their Origin. Denmark and Elsewhere*, çeviren P. Foote, Kopenhag: Ulusal Müze.

Steinsland, G. (1991) *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi. En analyse av birogmi-myten i Skírnismál, Ynglingatal, Háleygjatal Hyndluljóð*, Oslo: Solum.

Ström, F. (1954) *Diser, Nornor, Valkyrjor, Fruktharhetskul och sakralt kungadöme i Norden* (KVHAA. Filol.–Filos. Serien 1), Stockholm: Almqvist & Wiksell.

—— (1985) *Nordisk hedendom. Tro och sed i förkristen tid*, Stockholm: Akademiförlaget.

Sundqvist, O. (2002) *Freyr's offspring. Rulers and Religion in Ancient Svea Society* (Historia Religionum 21), Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

—— (2003a) "Priester und Priesterinnen", *RGA* 23: 424-35.

—— (2003b) "The problem of religious specialists and cult performers in early Scandinavia", *Zeitschrift für Religionwissenschaft*, 2003 (1): 107-31.

Vikstrand, P. (2001) *Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälarlandskapen* (Acta academiae regiae Gustavi Adolphi 77), Uppsala: Almqvist & Wiksell.

de Vries, J. (1956-7) *Altgermanische Religionsgeschichte*, 2 cilt (Grundriss der germanischen Philologie 12:1-2), Berlin: de Gruyter.

TANRILAR VE DEV KADINLARIN ÇOCUKLARI OLARAK YÖNETİCİLER: PAGAN KUZEY YÖNETİCİLERİNİN MİTOLOJİSİ ÜZERİNE

Gro Steinsland

Pagan İskandinavya'da olası kutsal hükümdarlık kuramının ana temalarından biri soya ilişkindir: Kral ya da dükün bir tanrının çocuğu olarak görülüp görülemeyeceği sorusu üzerinde durur. Kuramı birkaç biçimde etkileyebilecek yeni bir husus 1990'larda tartışmaya dahil olmuştur. Hükümdar prototipinin sadece bir tanrının değil, bir dev kadının da çocuğu olduğu savunulmuştur (Steinsland 1991). Buradan hareketle de mitteki dişi unsurun Kuzeyli hükümdar ideolojisiyle ilintili mitsel örüntünün anlamını değiştirdiği varsayımı ileri sürülmüştür. Başka kültürlerde de gayet iyi bilinen versiyonları bulunan bir evlilik mitiyle, yaygın adıyla *hieros gamos*'la, kutsal bir evlilikle ilgili bir hikâyedir bu. Ne var ki kutsal evlilikle ilgili Kuzey mitinin özel bir yapısı ve anlamı vardır.

KUTSAL EVLİLİK-HİEROS GAMOS

Hükümdarlıkla ilgili bu erotik miti, yani *hieros gamos*'u en kapsamlı biçimde açan kaynak Eddik şiir *Skírnismál*'dır. Şiirin kahramanları tanrı Freyr ile dev kadın Gerðr'dur. Şiir, bitkilerin tanrısı Freyr'in Óðinn'in yüksek makamında, bütün dünyayı, hatta "devler âlemi" *Jǫtunheimar*'ı bile görebileceği kadar yüksekteki koltuğuna oturduğunda büyük bir tutkuyla yanıp tutuştuğunu anlatır. Tanrı, dev genç kız Gerðr'u avluda yürürken görür. Görür görmez de bu güzel kıza karşı içi arzuyla dolup taşar. Tanrılar ile devler arasındaki sınırları aşan bir birliktelik kozmik bir tehdit anlamına gelse de, Freyr'in uşağı Skirnir, efendisi adına bir evlilik teklifinde bulunmak üzere devler âlemine gönderilir.

Skirnir bir haberci olarak üç özel nesne götürür yanında: elmalar, bir yüzük ve bir asa. Gerðr son derece değerli bu armağanlar karşısında heyecanlanır: Bütün sevgisini Freyr'e vermeyi kabul ederse on bir altın elma onun olacaktır. Bu armağan tanrıça Iðunn'un elmalarının, tanrıların

gençliğini, sağlığını vaat eden elmaların aynısıdır. Ama Gerðr teklifi geri çevirir. Skırnir bunun üzerine *Draupnir* adındaki yüzüğü sunar. Gerðr yine o mağrur, başına buyruk tavrıyla reddeder. Haberci görevini yerine getirebilmek için tutumunu değiştirmek zorunda kalır. Üçüncü nesnenin, asanın üzerine, genç kızı delirtebilecek büyülü, korkunç rünler yazar. Bu tehdit üzerine Gerðr fikrini değiştirir, dokuz gece sonra *Barri* koruluğunda sevişmek üzere Freyr'le buluşacağına söz verir.

İlk araştırmalarda *Skírnismál* esasen bitkilerin ortaya çıkmasını anlatan bir mit olarak görülmüştür. Magnus Olsen klasik analizinde (1909) Freyr'i, toprak tanrısı Gerðr'la kutsal birleşmesi sayesinde baharda bitkilerin yeşermesini sağlayan bir gök tanrısı olarak yorumlamıştı.

Ne var ki tanrı ile tanrıça arasındaki evlilik mitinin çok daha derin siyasi ve ideolojik anlamları olduğunu savunmak mümkündür. Mitlerde bir dev kadının sahneye çıkması kural olarak yeni bir şeyin ortaya çıkacağı anlamına gelir. Vahşi kadınlar tanrıların rahatlarını bozar, onları hareket geçmeye, bir şeyler yapmaya zorlarlar. İkonografik bir bakış açısıyla yaklaşıldığında mitin pagan Kuzey'de hükümdarlığı işaret ettiği keşfedilebilir. Birkaç edebi kaynakta da *hieros gamos* mitinin çok işlevli olduğu, bir taht sahibi kılma boyutu, soyla ilgili bir mit ve *ynglingar* hanedanlarıyla Lade düklerini meşrulaştıran bir mit içerdiği ortaya konur.

Skírnismál hikâyesinde bir dizi belirleyici koşul vardır: Yüksekteki koltuk, elmalar, yüzük ve asa; ikonografik bir düzeyde bütün bu unsurlar asli krallık hükümranlığını işaret eder. Yüksekteki koltuk kralın tahtıdır; üç koşul grubu, yani elma, yüzük ve asa da antik dönemden beri Avrupa'da kullanılan krallık sembollerini temsil eder. Elma kozmosun (yerkürenin) simgesidir, yüzük ve asaysa gayet iyi bilindiği üzere onur ve iktidar simgeleridir. Besbelli ki Kuzey'deki insanlar Avrupa krallıklarının sembollerini çok erken tarihlerden beri biliyorlardı.

Skírnismál mitini, krallık ideolojisiyle ilgili başka kaynaklarla birlikte, en başta da *Ynglingatal*, *Ynglinga saga*, *Háleygjatal* ve *Hyndluljóð* ile birlikte analiz ettiğimizde (Steinsland 1991), krallık ideolojisiyle ilgili mitsel bir örüntünün anahatları seçilebilir. Bazı kaynaklar mitsel ebeveynler arasındaki erotik birliktelik sonucu bir oğulun, bir hükümdar prototipinin ortaya çıktığını anlatır. Snorri Sturluson *Ynglinga saga*'da (onuncu bölüm) *Ynglingar* krallarının ilki Fjǫlnir'in Freyr ve Gerðr'un oğlu olduğunu anlatır. Öyle görünüyor ki Snorri *hieros gamos* mitinin hükümdar ailesiyle bağlantılı soya ilişkin bir mit olarak işlevi hakkında bilgi sahibidir. Snorri'nin başlıca kaynağı *Ynglingatal* ve çoğu akademisyenin şair Þjódolfr ya da Hvini'yle ilişkilendirdiği, yaklaşık olarak 870'ten kalma bu şiirle bağlantılı geleneklerdir.

Bir tanrı ile bir dev kadın arasındaki kutsal evlilik miti Norveç'te Trøndelag'daki en büyük hanedan ailesinin, Lade'deki dükler hanedanının soy temeli olarak da kullanılmıştır. Düklerin soyağacı *Ynglingatal*'dan yüzyıl kadar sonra, Eyvindr Finnsson skáldaspillir'in yazdığı *Háleygjatal* methiyesinde sunulur. Düklerin geleneğinde, mitsel ebeveynler Óðinn ile dev Skaði'dir. Bu çiftten ilk dük doğar: *Sæmingr*.

Tanrılar ile devler arasındaki sınırları aşan bir evlilik hakkındaki tuhaf mit, mesele fiili hükümdara geldiğinde ne ifade eder? Mitolojide devler tanrıların hasımları olarak bilinir. Tanrılara karşı tehditlerin kaynağı hep *Jǫtunheimar*, devler âlemi olmuştur. Hükümdar prototipi bir tanrı ile dev bir kadının oğlu olarak sunulduğunda, fiili hükümdarın koca bir kozmik güç yelpazesine sahip olduğu varsayılır. Hükümdar hem tanrıların niteliklerini, onların düzen sağlama iradeleri ve becerilerini hem de dev kadınların muazzam yaratıcılığı ve ilkel kuvvetini temsil eder. Fiili hükümdar bir numara olarak öne çıkarken, tanrısal beceriler ve ilkel kuvvetin istisnai bir sahibidir. Hükümdarın dikkat çekici kaderi bu çifte kökeninden ileri gelir. Hükümdarların çifte kökenleri, kaderlerinin onları ya trajik ya da açıkça şerefsiz denilebilecek akıbetlere sürüklediğini açıklar.

Dolayısıyla *hieros gamos* miti çok işlevlidir. Buraya kadar soy işlevine odaklandık, fakat dev kadının hanedanların ilk anası olmaktan başka sembolik anlamları da vardır. Kral ya da dükün yönettiği ülkenin temsilcisi olarak da yorumlanabilir. Hükümdarın fethedeceği ve yöneteceği ülkenin kişiselleşmiş halidir. Kuzey şiirinde ülke ile hükümdar arasındaki ilişki erotik metaforlarla kadın ve erkek arasındaki aşk ilişkisi gibi telaffuz edilebilir. Lade dükleriyle ilişkili Skaldik şiirlerde ülke, dükün kollarında yatan sevgilisi, "Óðinn'in gelini" ya da "Óðinn'in geniş elmacık kemikli gelini" olarak anılmıştır (Ström 1983).

ÖLÜM VE KADER

Erkek ve kadın arasındaki erotik bir ilişkiyi işleyen bir mitin bir bereket motifi içereceği aşikârdır. Ama bu son derece eksogam (aile dışından) evlilik miti başka anlamlı unsurlar da içerir. Kutuplaşmış ilişki, kendi içlerinde *mukadder yeni bir yaratının* tohumunu taşıyan karşıtların birleşmesini gerektirir. Mit bu şekilde, pagan Kuzeyli hayat görüşünün karakteristik özelliği olan bir örüntüye oturur. Karşıt güçlerin birleşmesinden yeni biçimler doğar. Temel önemde bir nokta, başlangıç durumunun sonuçları belirlemesidir. *Hieros gamos* mitinin güçlü semantik alanında (tanrılar ile devler dünyası arasındaki anormal ilişkide) mukadder hayat ve ölümün açıklamasını bulabiliriz.

Ynglingatal şiiri "kralın ölümü" temasının birkaç versiyonunu sunar. Bu malzeme akademisyenleri, bu şiiri İskandinav kraliyet adakları ya da ölü kral kültü geleneğinin başlıca kaynaklarından biri olarak görmeye yöneltmiştir. Bu şairin farklı kralların ölümlerini resmetmesinde gözlenen ortak bir yön, ölümün, şerefli denilebilecek koşullardan fersah fersah uzakta, bir içki küpünde boğularak ölen prototip kral Fjǫlnir'in ölümü kadar anlamsız ve şerefsiz bir biçimde boy göstermesidir (*Ynglingatal saga*, 11. bölüm). İşler *ynglingar*'ın sonraki kralları için de pek o kadar iyi gitmemiştir.

Hükümdarların dramatik bir kaderi yaşadığı motifi, muhtemelen tanrılar âlemi ile devler âleminin temsilcileri arasında gerçekleşen, fazlasıyla aile dışından evlilik mitinde de işlenmiştir. Soya ilişkin açıklayıcı modeller pagan Kuzey toplumuna özgüdür. Saga literatürü dikkate alındığında saga anlatıcısının, yeni bir pagan karakteri tanıtırken baştaki modelin aynısını kullandığı hatırlanacaktır (Meulengracht Sørensen 1977). Hayatlarının bir ölçüde kaderle belirlenmesi, bu kaderin kökeninin de nihayetinde kendi kalıtsal yasalarına dayanıyor olması bu kahramanların tipik özelliklerinden birisidir. Bu örüntü, kahramanın baba tarafından tanınmış bir sosyal çevreden, ama ana tarafından Útgarðsættir'den, başka bir deyişle toplumsal olarak tanınıp kabul edilmeyen bir gruptan gelmesine dayanır. Kral gibi kahraman da düzen ile kaos arasındaki karşıtlığın vücut bulması olarak sunulur. Hayattaki imkânlar yelpazesini içinde taşır. Varlığındaki güçlü gerilim ancak mukadder ölümüyle boşalır ki o da genellikle şiddetli ve dramatik olur. Kuzey'in evlilik miti aşırı kutupsallığıyla, hem kutuplaşmanın hem iki kutup arasındaki etkileşimin ana tema olduğu Kuzey kozmolojisini yansıtır.

İlginç bir soru da bu önemli mitoloji örüntüsünün nereden kaynaklandığı sorusudur. Öyle görünüyor ki Frands Herschend (1996) 6. yüzyıla ait Güney Germen şiirleriyle bu mitolojik örüntü arasında bazı tuhaf paralellikler bulmuştur. Johan Wickström (2001) Kuzey kahramanlık şiirlerini incelemiş, evlilik mitinin izlerinin kahramanlık şiirlerinde de işlediği sonucuna varmıştır. Else Mundal (1997) bu miti ortaçağ tarih yazınında izlemiş ve evlilik mitinin Sâmi halkı ile Kuzeyliler arasındaki ittifaka ilişkin anlatıların temel örüntüsü olarak kullanıldığını savunmuştur.

KUTSAL BİR KRALLIK MI?

Bir tanrı ve bir dev kadının oğlu olarak hükümdar bizatihi bir tanrı değildir, külte sunulmuş bir adak olarak da tanrıyı temsil etmez. Varsayılan "talihi" dramatik kaderiyle dengelenmiştir. Kutsal bir krallık kuramının elinde kalan şey soyağacı, kader ve *eros*'la ilgili temel mitolojidir, belki

biraz da tahta oturma törenlerinin bazı unsurlarıdır (Steinsland 2002). Kutsal bir krallık mı? Bu mesele nihayetinde kullanılan ana kavramların nasıl tanımlanacağı ve kullanacağı sorusuna dönüşür.

KAYNAKÇA

Herschend, F. (1996) "A note on late Iron Age kingship mythology", *Tor*, 28: 283-303.

Meulengracht Sørensen, P. (1977) "Starkad-r, Loki og Egill Skallgrímsson", Jónas Kristjánsson ve Einar G. Pétursson (yay. haz.) *Sjötíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. juli 1977* (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 12), Reykjavík: Árna Magnússonar á Íslandi.

Mundal, E. (1997) "Kong Harald hårfagre og samejenta Snøfrid. Samefolket sin plass i den norske rikssamlingsmyten", *Nordica Bergensiana*, 14: 39-63.

Olsen, M. (1909) "Fra gammelnorsk myte og kultus", *Maal og Minne*: 17-36.

Steinsland, G. (1991) *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi. En analyse av hierogami myten i*
Skírnismál, Ynglingatal, Háleygjatal og Hyndluljóð, Oslo: Solum.

—— (2002) "Herskermaktens ritualer. Kan mytologien sette os på spor av riter, gjenstander intronisasjon?", K. Jennbert, A. Andrén ve C. Raudvere (yay. haz.) *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual* (Vägar till Midgård 2), Lund: Nordic Academic Press.

Ström, F. (1983) "Hieros gamos-motivet i Hallfreðr Óttarsons Hákonardrápa och den nord-norska jarlavärdigheten", *Arkiv för nordisk filologi*, 98: 440 58.

Sundqvist, O. (2002) *Freyr's offspring. Rulers and religion in ancient Svea society* (Historia Religionum 21), Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Wickström, J. (2004) "Bröllopsmyten i Helgakvida Hjörvarzsonar. Ett exempel på fornskandinavisk härskarideologi i Codex Regius hjältediktning", *Arkiv för nordisk filologi*, 119: 105-23.

16 (4)

ESKİ KUZEY MİTOLOJİSİNDE YARATILIŞ

Margaret Clunies Ross

"Mitoloji" sözcüğü belli bir insan kültürünün entelektüel dokusunun bir parçası olan, bir biçimde topluluğun tamamınca bilinen mit külliyatını ifade eder. Önceki devirlerde, bugün de hâlâ bazı cemaatlerde dünyanın yaratılışına, doğaüstü varlıklara, insan toplumunun kökenlerine ve doğal çevreye ilişkin mitler, sahiplerine çok çeşitli toplumsal, dinsel ve kavramsal durumlarda bir başvuru noktası olarak hizmet eden tutarlı bir mitolojik sistem oluşturur. Viking Çağı İskandinavya'sında da durum muhtemelen böyleydi.

Viking Çağı mitolojisi araştırmalarıyla ilgili, metodoloji ve kanıtlar konusunda hiçbir zaman tam anlamıyla çözülemeyecek sorunlar vardır. O dönem İskandinavya'nın büyük ölçüde olduğu gibi sözel bir toplumda mitoloji özel bir sorun doğurur, çünkü o dönemki mitolojik yaratıma erişimimiz, bugün büyük ölçüde Viking Çağına ait olduğu tespit edilen, görsel imgeler ve yazılı metinlerin kaydedildiği maddi nesneler üzerinden gerçekleşir. Viking Çağında Eski Kuzey mitleri insanlara bu tür maddi nesnelerle, sözlü tekrarlarla, belli mitsel anlatıların aktarımıyla ulaşıyordu ki bunların izlerine tarihsel kayıtlarda çoğu kez rastlanmaz. Sözle aktarılan Eski Kuzey mitlerinin Ortaçağ'da İskandinavya'da yazılı mitolojik literatürün yaratılmasına esin kaynağı olması babında, ortaçağ Hıristiyanlarının geçmişe bakışıyla Eski Kuzey mitolojisinin yaratılmasından anlamlı olarak bahsedebiliriz. "Eski Kuzey mitolojisi" dediğimiz şey İskandinavya'da bulunuyordu. Sorun bugün elimizde bulunan, çoğu Viking Çağı sonrasına, yeni Hıristiyanlık dininin insanların eski geleneksel mitolojiyi sınırlamasına, kimi zaman reddetmesine yol açtığı döneme ait kaynaklarla ona nasıl erişebileceğimizdir (Clunies Ross 1994).

Viking Çağında Eski Kuzey mitlerine ilişkin kanıtlara bugün çeşitli kaynaklardan ulaşabiliriz: aralarında dikili taşların da yer aldığı, üzerlerinde rün yazıtları bulunan ya da bulunmayan maddi nesneler, Viking Çağına ait olduğunu güvenle söyleyebileceğimiz Viking şiirleri, ayrıca İskandinavların dinine ilişkin İskandinav olmayan kaynaklardan elde edilen etnografik anlatılar. Bütün bu kaynaklar, bilhassa da sonuncu-

su büyük bir titizlikle kullanılmalıdır. Bu kaynakların sunduğu kanıtlar genellikle inceliklidir, sıklıkla da daha sonraki tarihlere ait yazılı metinlerde yer alan daha eksiksiz anlatıların sunduğu bağlam dışında anlaşılamazlar. Bu gibi durumlarda, kesin bir dille ifade etmek gerekirse, modern yorumcu bir Viking Çağı nesnesinin sunduğu kanıta dayanarak bir Eski Kuzey mitini yeniden yaratır, dayandığı nesne ortaçağ mitsel anlatıları ışığında anlaşılır. İki kanıt türü arasındaki paralellikler güvenli bir biçimde tesis edildiğinde böyle bir süreç meşrudur, ne var ki sıklıkla böyle olmaz.

Belli bir mitin meşru biçimde belirlenmesine bir örnek, İsveç'te Altuna'da bulunan, yaklaşık olarak MS 1000'e ait gayet iyi bilinen dikili taştır; bu taşın üzerinde, bir gemide sağ elindeki çekici havaya kaldırmış antropomorfik bir figür yüzünün eksiksiz görünümüyle resmedilmiş, profilden de geminin alt kısmında bir ayak gösterilmiştir. Çekiçli kişinin, geminin ve geminin altındaki yılansı nesnenin ayrıntıları, bu figürün Dünya Yılanı Miðgarðsormr'u yakalamak için çıktığı seferde çekici Mjǫllnir'i havaya kaldırmış tanrı Þórr olarak tanımlanmasını mümkün kılacak kadar özgüldür. Bu mit Viking Çağında çok popülerdi, o zamanlar birkaç versiyonu bulunuyordu (Meulengracht Sørensen 2002). Ne var ki Altuna taşında bu mitin resmedilmesini diğerlerinden ayıran bir ayrıntı bulunur. O ayrıntı da sanatçının Þórr'un ayağını geminin tabanını aşmış, yere yapışmış bir şekilde resmetmesidir. Bu motifle bir paralelliğe sadece Ortaçağ'da yaşamış İzlandalı Snorri Sturluson'un *Edda*'sında (y. 1225) rastlarız: "Sonra Thor öfkeden küplere bindi, bütün gücünü topladı ve o kadar kuvvetle bastı ki her iki ayağı da tekneyi aşıp deniz yatağına geçti." (Faulkes 1987: 47; krş. Faulkes 2005: 44-5). Altuna taşını bilmeseydik Snorri'nin versiyonunu mitte yaptığı bir süsleme olarak değerlendirebilirdik; oysa tersine Snorri'nin anlatısıyla karşılaştırıldığında Altuna taşındaki görüntü daha derin bir mitsel yoğunluk kazanır.

Viking Çağına ait rün yazıtları ve bu döneme ait olduğu güvenle söylenebilecek Skaldik (ya da saray) şiirleri Eski Kuzey mitolojisinin yaratılışıyla ilgili gayet sınırlı bir perspektif sunar. Rün yazıtları kısa ve basmakalıp olma eğilimi gösterir, döneme ait Skaldik şiirlerse büyük ölçüde "savaşa, denizciliğe ve ganimet edinilmesine" odaklanmıştır (Jesch 2001: 32). Ne var ki *kenning* (kenningar) diye bilinen yan deyişler, gündelik isimler yerine *heiti* olarak bilinen şiirsel eşanlamlı sözcüklere başvuran zengin nominal üslubuyla bu şiirler Eski Kuzey mitolojisindeki varlıklara, kimi zaman da mitlerin kendilerine göndermelerde bulunur; gerçi bu göndermeler klişe ve imalı olma eğilimindedir. Örneğin sadece Snorri Sturluson'un *Edda*'sında anlatılan, ayrıca onun *Heimskringla*'sının önsöz

bölümü *Ynglinga saga*'da farklı bir versiyonuna rastladığımız şiirin, ilham verici bir nektar, maya, tanrı Óðinn'in bir armağanı olarak sunulduğu bir mit vardır. Şairler, dizeler sıralamalarının ilahi kökenlerine dikkat çekmek istediklerinde, özellikle de biçimsel şiirlerin başlangıcında sıklıkla bu mite başvurmuşlardır. 10. yüzyılda yaşamış İzlandalı Glúmr Geirason, bir şiirine, Norveç kralı Haraldr gráfeldr ("gri pelerin", ölümü 970) onuruna yazdığı *Gráfeldardrápa*'sına şiir nektarı, mayası mitine bir göndermeyle başlar: "Dinle, Tanrıların hükümdarının [Odin] prensler için verdiği ziyafeti [nektarı, şiiri] açıyorum. Sessizlik istiyoruz, zira insanların kayıplarını işittik." (Faulkes 1987: 70; krş. Faulkes 1998, cilt 1: 12, dize 32). Benzer birçok örnek bulunur, ama bunların hiçbiri de aslında nektar, maya mitini anlatmaz. Snorri'nin aktardığı iki versiyonu bilmeseydik, bu karmaşık mite ilişkin anlayışımız tahminlerden ibaret kalabilirdi.

Viking Çağına ait Skaldik şiirlerde birçok mitolojik figürün ismi genellikle *kenning*'lerle geçer, birçok mite göndermede bulunulur, ama dinleyicilerin kendi genel kültürlerine dayanarak eksiksiz mitolojik bağlamı çıkartmaları beklenir. Bu yüzden de Viking Çağı Skaldik şiirleri, göndermelerde bulunma alışkanlığıyla, Eski Kuzey mitolojisinin dinleyicilerinin zihninde var olduğunu gözler önüne serer, ama Eski Kuzey mitolojisini açıklamaz. Labirente ilişkin elinde hiçbir ipucu bulunmayan Ariadne'nin yerinde buluveririz kendimizi. Erken Skaldik dizelerdeki mitolojik göndermeleri anlamanın tek yolu, aralarında Snorri Sturluson'un önde gelen otorite olarak karşımıza çıktığı Ortaçağ'da yaşamış büyük İskandinav mitografların izinden gitmektir.

Snorri *Edda*'sını ("Şiirler") 1220'lerde yazmıştır. Sadece Eski İzlanda edebiyatında değil, ortaçağ Avrupa edebiyatının tamamında da benzeri bulunmayan bir eserdir bu (Clunies Ross 1987). Ortaçağa ait birkaç el yazmasında biraz farklı versiyonlar halinde bulunsa da genel amacı açıkmış gibi görünür: Hem Eski Kuzey mitolojisi hem şiirsellik üzerine bir risaledir. Bu iki konuyu birbirine bağlamanın nedeni, geleneksel Eski Kuzey şiirinin bir mitoloji bilgisine dayanıyor olmasıdır. Snorri'nin devrinde yaşamış genç şairlerin mitoloji alanında tazeleyici bir derse ihtiyacı vardı. *Edda*'nın *Gylfaginning* ("Gylfi'nin Aldanışı") başlıklı bölümü de dünyanın yaratılışından başlayıp Ragnarǫk'ta son bulmasına kadar uzanarak Kuzey mitinin başlıca konularını onlara bir düzen içinde sunuyordu. Snorri *Gylfaginning*'de yaygın Germenik aliterasyonlu (ya da "Eddik") dize biçiminde yazılmış birçok önemli mitolojik şiirden alıntı yapar. Bu şiirlerin tarihini belirlemek güçtür, ama bazıları en azından Viking Çağı kadar eski bir tarihe uzanır; gerçi bu bilgi yazılı kayıtlara ancak 13. yüzyıl ve sonrasında girmiştir.

Snorri'nin, muhtemelen İskandinavya'da daha önce hiç kalkışılmamış bir iş olan tutarlı, bütünlüklü mitolojik gezintisi sırasında Hıristiyan inancı ve eskatolojisinin yankıları duyulur, fakat Snorri'nin eski mitlere bakışı ölçülüdür, hiç polemiğe girmez. *Edda*'nın en eski el yazmalarında, *Gylfaginning*'e yazılmış bir önsöz bulunur. Bu önsözde İskandinav paganlığı Hıristiyan entelektüel geleneği içine yerleştirilmiştir (Dronke ve Dronke 1977; Faulkes 1983); hem Hıristiyanlığın birçok temel dayanağını kavrayan doğal bir din hem de mitolojilerin kişilerin ilahlaştırılmasından doğduğunu kabul eden bir tarih olarak sunulmuştur. Söz konusu tarih, İskandinav tanrılarının Troya'dan gelerek İskandinavya'yı sömürgeleştirmiş, bölgenin yerli halkına dillerini, dinlerini ve şiirlerini öğretmiş akıllı ve güçlü insanlar olarak anlaşılmasını gerektirir.

Snorri'nin devrine yakın tarihlerde yaşamış Danimarkalı tarihçi Saxo Grammaticus ilk kez 1514'te yayımlanan, ama muhtemelen 13. yüzyılın ikinci yarısında tamamlanmış Latince eseri *Gesta Danorum*'un ilk kısmında Eski Kuzey mitlerini tümüyle tarihselleştirerek, muhtemelen alegori biçimine de sokarak (Johannesson 1978) farklı bir yol izler. On altı kitapta sunulmuş bu Danimarka tarihi, İsa'nın doğumu öncesinde Danların ele alındığı uzun bir bölümle başlar, beşinci kitaptan sekizinci kitaba kadar da Danimarka'da Hıristiyan Kilisesi'nin kuruluşu işlenir. Dokuzuncu ve onuncu kitaplarda Viking Çağı tarihine gelinir. Saxo kendisinin de kabul ettiği üzere efsanevi ve mitsel malzemenin epeyce büyük bir bölümü için İzlandalılara dayanmıştır; kaynaklarının birkaçının da İzlandalılardan öğrendiği, Latince heksametrelere çevirdiği Eski Kuzey şiirleri olduğu neredeyse kesindir (Friis-Jensen 1987).

Eski İzlanda dilindeki *fornaldarsögur* ("antik devir sagaları") tarihselleştirilmiş Kuzey mitleri ve efsanelerinin yerli bir türüdür (Ármann Jakobsson vd. 2003). Bunların hiçbiri bugünkü biçimleriyle yaklaşık MS 1200'den daha eski olamazsa da ve birçoğu çok daha yeniyse de tarih öncesi olaylar ve kişileri, dolayısıyla Viking Çağı ve öncesini belirgin bir mitolojik tarzda anlatırlar (Torfi H. Tulinius 2002) ve bazıları en az Viking Çağı kadar eski, büyük bölümü Eddik dize biçiminde şiirlere de nesirlerinde yer verirler.

KAYNAKÇA

Ármann Jakobsson, Lassen, A. ve Ney, A. (yay. haz.) (2003) *Fornaldarsagornas struktur och ideologi*, Uppsala: Swedish Science Press.

Clunies Ross, M. (1987) *Skáldskaparmál. Snorri Sturluson's Ars Poetica and Medieval Theories of Language* (The Viking Collection 4), Odense: Odense University Press.

—— (1994) *Prolonged Echoes. Old Norse Myths in Medieval Northern Society*, cilt 1: *The Myths* (The Viking Collection 7), Odense: Odense University Press.

Dronke, U. ve Dronke, P. (1977) "The Prologue of the Prose Edda: explorations of a Latin background", Einar G. Pétursson ve Jonas Kristjánsson (yay. haz.) *Sjötíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*, 2 cilt, Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar. (Yeniden basım, U. Dronke, *Myth and Fiction in Early Norse Lands*, Aldershot ve Brookfield, VT; Variorum 1997.)

Faulkes, A. (yay. haz.) (1983) "Pagan sympathy: attitudes to heathendom in the Prologue to Snorra Edda", R.J. Glendinning ve Haraldur Bessason (yay. haz.) *Edda. A Collection of Essays*, Winnipeg: University of Manitoba Press.

—— (trans.) (1987) *Snorri Sturluson Edda* (Everyman's Library), Londra ve Rutland, VT: J.M. Dent & Sons Ltd and Charles E. Tuttle Co., Inc.

—— (yay. haz.) (1998) *Snorri Sturluson Edda. Skáldskaparmál*, 2 cilt, Londra: Viking Society for Northern Research.

—— (2005) *Snorri Sturluson Edda. Prologue and Gylfaginning*, Londra: Viking Society for Northern Research.

Friis-Jensen, K. (1987) *Saxo Grammaticus as Latin poet: studies in the verse passages of the Gesta Danorum* (Analecta Romana Instituti Danici Supplementum 14), Roma: L'Erma di Bretschneider.

Jesch, J. (2001) *Ships and Men in the Late Viking Age. The Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Woodbridge: The Boydell Press.

Johannesson, K. (1978) *Saxo Grammaticus. Komposition och världsbild i Gesta Danorum*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Meulengracht Sørensen, "Thor's expedition", P. Acker ve C. Larrington (yay. haz.) *The Poetic Edda. Essays on Old Norse Mythology*, Londra ve New York: Routledge. (G. Steinsland (yay. haz.) (1986) *Words and Objects. Towards a Dialogue Between Archaeology and History of Religion*'dan yeniden basım, Oslo, Oxford ve New York: Norwegian University Press ve Oxford University Press.)

Torfi H. Tulinius (2002) *The Matter of the North. The Rise of Literary Fiction in Thirteenth-century Iceland*, çev. R. Eldevik (The Viking Collection 13), Odense: Odense University Press.

17

VİKİNG ÇAĞINDA HALK DİNİ

Catharina Raudvere

Viking dünyasında halk dinini sunma işi, kozmolojik anlatı olarak mitoloji ile edebiyat olarak mitoloji, inanç sistemi olarak mitoloji ile tören pratiklerinin bir parçası olarak mitoloji, kültürel hafıza olarak mitoloji ile tarih yazımı olarak mitoloji arasındaki bağlantılar gibi karmaşık meselelere yaklaşır. Böyle bir antik dünya görüşüne ilişkin kaynakların az sayıda ve zayıf olması da sorunu, bilhassa erken Hıristiyanlık etkileri dikkate alındığında daha çetin hale getirir.

Elimizdeki hukuksal belgelerden, eski dinle yenisi arasındaki çatışmanın odak noktasında esasen öğretinin değil, kamusal törenlerdeki davranışların yattığını biliyoruz. İslendingabók'a göre herkesin vaftiz edilmesi gerekiyordu, ama adaklar ancak tanık olacak kimse yoksa kabul edilebiliyordu. Erken ortaçağ kanunları, evrensel iddiaları olan misyoner bir kilise ile hiç dogma formüle etmemiş, kimin içerde kimin dışarda olduğuna ilişkin tanımları da olmayan, daha çok törenlerin icrasına odaklanmış gibi görünen etnik bir din arasındaki uzun etkileşim sürecinin bir ürünüdür. Eski Kuzey toplumunda din ile toplumsal cemaat arasında hemen hiçbir kavramsal farklılık yoktu. Din bariz biçimde toplumsal cemaatin zorunlu bir parçası olarak kabul ediliyordu, dine eşdeğer olmaya en yaklaşan tabirse "antik görenek" (*forn siðr*) idi.

İzlanda, Norveç ve İsveç'teki erken ortaçağ kanunları eski dine karşı yasaklar koyduklarında, vurguladıkları başlıca nokta inanç meselesi değil, kabul edilemez pagan davranışları ve pratikleriydi. Örneğin trolleri uyandıracak törenler düzenlemek, büyüler okuyup tılsımlar yapmak (*galdr*), kehanette bulunmak ya da gece büyücülüğü yapmak (kötü niyetli insanlar için bir imkân olarak ele alınırken, kınanıp reddediliyordu) cezalandırılabilir davranışlar olarak görülüyordu.

Çoğu Hıristiyan kanununda pagan (*heiðinn*) pratikler İzlanda'da erken hukuksal metin seçkisi *Grágás*'takine benzer biçimde tanımlanır, *Grágás*'ta şöyle der: "Kişi, mülkünü Tanrı ve azizler dışındaki kişilere bağlayarak pagan varlıklara tapar (*blotar hæiðnar vættir*). Kişi pagan varlıklara taparsa cezası ikinci dereceden kanuna karşı gelme cezası olur" (Grâgás 1: 38).

Eski Kuzey dininin anlatıları Hıristiyanlar tarafından koruma amacıyla kayıt altına alınmıştır. Bu dinin törenleri kaynaklarda çoğu kez yanlış davranış örnekleri ya da tezatlar olarak karşımıza çıkar. *Populus* [halk] mensuplarının dinlerinin değiştirilmesi, düzeltilmeleri, genel olarak disiplin altına alınmaları gerekiyordu; inançları cahilce ve aptalcaydı, daha da beteri, törenleri zekâdan uzak ve kabaydı. 13 ve 14. yüzyıllara ait bu metinlerin, kırsal kesimde gündelik din olarak daha fazla izlenen taşra dinine karşılık, Kıta Avrupası'nın eğitimli ve saraylı tarzıyla yakın temas halindeki elit bir zümrenin yazım tarzını ve ifadelerini yansıttığını varsaymamızı gerektirecek iyi sebepler mevcuttur. Bu ikilik Kuzey dinine ilişkin en akademik değerlendirmelerde de varlığını sürdürür: "Folklorda cüceler, elfler, troller ve devler gibi varlıklara inanılır, bu inanç dinin daha yüksek biçimlerinden ve fiili mitolojik kavramlardan tamamen bağımsızdır," diye yazar Rudolf Simek (1993: 67).

Eski Kuzey metinlerinde karşımıza çıkan mitolojik karakterlerin bazıları çeşitli türlerdeki halk anlatılarında da bulunur: Cüceler, devler ve elfler ortaçağ sonrası yazılmış metinlerde daha sık karşımıza çıkar, ama bu metinlerde neredeyse sadece güldürücü ve/veya budala rolleri üstlenirler. 19. yüzyılda bu varlıklar çocuk edebiyatının periler ülkesine yerleştirilmiş, antik mitlerde hiçbir zaman üstlenmeyecekleri rollerde ebediyen dondurulmuşlardır.

Örneğin cüceler sadece mitolojik anlatılarda ve mitlere dayanan metaforlarda karşımıza çıkarlar, herhangi bir kültün alıcısı değilmiş gibi görünürler. Oysa bereket ve savaşla ilişkili dişi bir topluluk olan *dísir* gibi ruhlar, eylemde bulunan karakterler metafor ve sembolizm unsurları olarak belirir; ayrıca bunların kült alıcısı olduğu yönünde emareler de vardır.

CÜCELER

Eski Kuzey mitolojisinde cüceler (sg. *dvergr*) doğaüstü varlıklar arasında açıkça belirlenmiş bir sınıfı temsil etmezler, anlatılarda da özellikle etkin bir topluluk olarak değerlendirilmezler. Cüceler çoğunlukla isim sıralamalarında geçer. Bu isimlerin bazılarının anlaşılabilir anlamları vardır, bazılarının anlamlarıysa anlaşılmazdır, etimolojik kökenleri zaman içinde belirsizleşmiştir.

Eski Kuzey mitolojisindeki asıl rollerinden bağımsız olarak cüceler, Kuzey Avrupa'da sonraki tarihlere ait Hıristiyan folklorunda bilge yaratıklar olarak varlıklarını sürdürmüş, buradan da sanatsal peri masallarına ve çocuk edebiyatı âlemine girmişlerdir.

Cücelerin dağınık kökenleri vardır. Snorri'nin yazdığı *Skáldskaparmál*'a (39) göre bazı cüceler, anlaşıldığı üzere, yeraltında birlikte yaşadıkları "siyah elfler"in (*svartálfar*) bir alt grubudur.

Şiirsel Edda'da din dışı bir metin olan *Vǫluspá*'nın ("Kâhin Kadının Kehaneti") sekizinci kıtasında, cücelerin lordunun ilk devin kanı ve kemiklerinden yaratıldığı anlatılır, sonraki kıtadaysa cücelerin "insana benzediği" söylenir. Ama evrenin yaratılışı ve nihai yıkımına ilişkin bu özel anlatıda cüceler daha başka bir rol üstlenmezler. *Hávamál*'ın ("Ulu Olanın Deyişleri") 143 ve 160. kıtalarında cücelerden benzersiz bir kavrayış ve bilgelikleri olan bireysel amiller olarak bahsedilir. Óðinn'in olağanüstü potansiyellerini kavrama gücü ve kudret olarak verdiği kataloğun bir parçası olan 160. kıtada şunları okuyabiliriz:

> On beşinciyi biliyorum cüce Tiodrerir
> Delling kapılarında söyledi:
> Æsir için söyledi bu şarkıyı elflerin önünde
> Bilgelik bilgeye
> (İngilizceye çeviren Carolyne Larrington)

Eddik şiir *Alvíssmál*'da cüce *Alvíss* ("Tepeden tırnağa bilge" ya da "Her şeye kadir") fiili anlatıcıdır. Şiir esasen genel olarak "bilgelik yarışı" olarak sınıflandırılan Şiirsel Edda'nın diğer şiirleriyle benzerlikler taşıyan, diyalog biçiminde yapılandırılmış bir bilgi yarışması şeklinde akar. Hikâyenin çerçevesi Þórr'un Alvíss'e kızını onunla evlendireceğine söz vermesiyle çizilir; Eski Kuzey mitolojisinde tekrar tekrar karşımıza çıkan bu temada bu tür karma ittifaklar hemen her zaman bir dizi can sıkıcı belaya yol açar. Bu akış çerçevesinde, Alvíss gelinini almaya geldiğinde fırtına tanrısı onun birçok soruya doğru cevabı vererek bilgelik sınavından geçmesi gerektiğini söyler. Hikâye Æsir ile bir cüce arasında uzun bir sözlü alışverişin yaşandığı bir avuç örnekten sadece birini sunar.

Benzersiz bir bilgelik sahibi oldukları fikriyle sıkıca bağlantılı olarak, cüceler Æsir'in sahip olduğu en değerli eşyaların bazılarını yapmış zanaatkârlar olarak kabul edilir. Bu eşyalar arasında Óðinn'in kol halkası *Draupnir*, Þórr'un çekici *Mjǫllnir*, Freyja'nın kolyesi *Brísingamen* vardır. Zanaatları benzersizdir, sıklıkla da cin fikirlilikle ilişkilidir.

ELFLER

Snorri'nin *Gylfaginning*'ine (17) göre siyah elfler ile ışık elfleri arasında mitolojik bir ayrım vardır: "Alfheim denilen bir yer vardır. Burada ışık elfleri (*ljósálfar*) denilen halk yaşar, ama siyah elfler (*dökkálfar*) yerin altında yaşar, görünümleri diğerlerine benzemez, nitelikleri hele hiç benzemez. Işık elflerine bakmak güneşe bakmaktan daha hoştur, ama siyah elfler zifttten daha karadır." Snorri bu betimlemesinde muhtemelen Hıristiyan

ikiciliğinden etkilenmiş, bu yüzden de álfar grupları arasında bir tür "melekler" ve "cinler" ayrımına gitmişti.

Belli bir yerin ruhları ve tanrısal varlıklarını ifade eden birçok isim vardır. Öyle görünüyor ki *landvættir* de álfar da çiftlik evinin yakınında yaşar; bazı metinlere göre álfar álfablót olarak bilinen standartlaşmış bir ibadet biçiminin de muhatabıdır.

Kórmaks saga'da (22. bölüm) álfablót sağaltıcı bir tören olarak betimlenir, *Ynglinga saga*'daysa atalardan kalma bir kutlama olarak sunulur. İsimlerinin de açıkça ortaya koyduğu üzere, *landvættir* çiftliği kuşatan araziyle ve ekim yapılan topraklarla yakından bağlantılıdır. Bu durum *Egill Skalla-Grímssonar saga*'da (57. bölüm) da doğrulanmıştır: Egill, Kral Eirik Kanlıbalta ve kraliçesine karşı zorla şiir (*níð*) kullandığında, *landvættir* buna gücenip orayı terk etmiş, bu olaydan sonra kraliyet ailesi sakinleri bile orada kalamamışlardı.

KADER VE AKIBET

Saga edebiyatı gelecekteki olayları açıklamaya yönelik törenler ve ritüellerden bahseder. Bu tür törenleri gerçekleştirme görevi özel becerilere sahip insanlara verilmiştir. Bu metinlerde kader, hem uygun bir edebi motif hem kavramsal bir inanç olarak işliyormuş gibi görünmektedir.

Romalı tarihçi Tacitus hem *Germania* hem *Historiae*'de, kâhin kadınların geleceği haber verme becerilerinden ötürü Germen halkları arasında büyük bir saygı gördüklerinden, onlara saygı göstermenin bir biçiminin de onları tanrıça olarak kabul edip tapınmak olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Tacitus'a göre rahipler de aile reisleri de önceden haber veren işaretler arayabiliyor, üzerine oyulmuş işaretlerin bulunduğu sürgünlerle şans falları bakabiliyorlardı.

İnsanlar arasındaki ilişkileri betimleyen çok sayıda kavram ile kader ve akıbet fikirleri arasında şaşmaz bir bağlantı vardır; talihlerin önceden söylenmesiyle iktidar, denetim ve hâkimiyet arzusu, apaçık olmasa bile yüzeyin hemen altında belirir.

Yaratılış, kozmogoni ve antropogoniyle ilgili mitler son hakkında büyük bir anlatıda örülmüştür. Bireyler, aileler, tanrılar ve diğer mitolojik varlıkların, hatta evrenin *Ragnarǫk*'ta ne olacağına dair öngörülen kaderleri çeşitli metinlerde tutarlı bir biçimde konu edilmiş, her zaman da nihai yıkımla, akıbetle, kaderin zirveye çıktığı noktayla bağlantılı olarak işlenmiştir. Bu noktada kişisel kader kavrayışları ile Eski Kuzey dilindeki yaratılış ve yıkım anlatıları arasında, bireylerin kaderle nasıl ilişkili olabileceğini daha küçük ölçeklerde gözler önüne seren ayrıntılarla yüzeyde beliren güçlü bir mütekabiliyet varmış gibi görünür.

NORNLAR

Nornlar (çoğul *nornir*) herhalde akıbetin en tanınmış amilleridir. Nornlar rün yontucuları ya da kader ve talih dokumacıları olarak resmedilmiştir. Nornların dokuma halindeki portresi bireysel kaderlerin şaşmaz bir biçimde nasıl iç içe geçtiğini gösteren güzel bir imgedir. Mitolojik anlatılarda nornların *Yggdrasill*'in eteklerinde, derin kavrayış ve gizli bilgilerle ilişkili kuyunun yakınında yaşadıkları söylenmiştir. *Vǫluspá*'da kaçınılmaz yıkıma uğramaya yazgılı bütün evrenin kaderini kontrol ediyormuş gibi görünürler. Bu metinde karşımıza çıkan "bilge genç kızlar"a (*meyjar, margs vitandi*) "Geçmiş", "Şimdi" ve "Gelecek" diye anlaşılan sembolik *Urðr, Verðandi* ve *Skuld* isimleri verilmiştir. 20. kıtada şöyle bir portre çizilir:

Oradan üç kız gelir, çok şey bilen ağacın altındaki gölden;

> O akıbete yazgılı olan çağrılır, bir başkası Olur –
> Ahşap tabletleri yonttular – üçüncüsü Olmalı;
> Kanunları koydular, hayatları seçtiler
> İnsanların oğullarına insanların akıbetlerini.
> (İngilizceye çeviren Carolyne Larrington)

Rünler ve ilahi takdir arasında olası bir bağlantı kurabilmek için, akıbetle ilişkili yontma eylemi Tacitus'un betimlediği kehanet törenleriyle, Egill Skallagrimson'un rünleri kullanma biçimiyle ve Óðinn'in rün bilgisini kazanma çabalarına ilişkin betimlemelerle ilişkilendirilmiştir.

Tanım gereği mitsel olsalar da *nornir* sagalarda da şöyle bir görünür, ama az çok hayali koşullarda karşımıza çıkar. *Fornaldarsaga Norna-Gests* þáttr'da kaderi ören *nornir*'le davet üzerine geleceği okuyan kâhin kadını (*vǫlur*) birbirlerinden ayırmak zordur. Metinde zengin bir çiftlikte erkek bir bebeğin doğumunu kutlamak üzere düzenlenen toplantı anlatılır, bu toplantıya üç saygın hanım da davetlidir. Ne var ki Norna Gestr'in annesi özel konuklardan birini yanlışlıkla rencide eder; konuk hanım da çocuğa kısa bir ömür biçerek annesini cezalandırmaya karar verir. Talihe bakın ki diğer iki hanım araya girerek bu mutlu günü kurtarır. Snorri *Gylfaginning*'de (15) şöyle bir açıklamada bulunur: "İyi nornlar, soylu aileden gelenler şekillendirir iyi hayatları, ama talihsizliğin kurbanı olanlara gelince, kötü nornlar sorumludur olanlardan."

FYLGJA, FYLGJUR

Fylgjur, bireyler ya da ailelerle bağlantılı koruyucu ya da uğurlardır (Mundal 1993a; Lindow 1987, 1993). Bu kelime Eski Kuzey dilinde "takip etmek" anlamına gelen *fylgja* fiilinden türemiştir; "caul" yani "do-

ğum sonrası" anlamına gelen isimle de bağlantılıdır. *Fylgjur* ya hayvan ya da kadın olarak gözle görülür ayrıksı biçimlerde belirir. Else Mundal bu kisvelerin metinlerde birbirinden çok ayrı iki biçimde kullanıldığını göstererek şu sonuca varmıştır: "Bu iki tipin, isimleri dışında başka pek bir ortak yönleri yoktur." (Mundal 1993a: 624). Hayvan *fylgja*, sahibinin iç özelliklerine işaret eden sembolik bir imgedir, sabit bir sembolik nitelemedir. *Fylgja*, takip ettiği insan hakkında bir metafor olarak birçok şeyi açıklar. Güç, kötü niyet ya da toplumsal mevki bir ayı, bir kurt ya da bir kartalın görüntüsüyle görselleştirilir. Hayvan şeklinin zaman içinde değişiklik geçirmediği düşünülmüş, bu yüzden de onunla özdeşlik kurulmasının kolay olduğu değerlendirilmiştir. Metinlerde *fylgjur* uyarı ya da tavsiye getirir. Hayvan *fylgja*'nın sıklıkla rüyalarda sahibine göründüğü, olacak olaylardan kesitler sunduğu söylenir. Böyle olduğu için de bir kişinin karakteri değil, geleceğin bir temsilidir. Kişinin kaderi gibi *fylgja* da değiştirilebilir değildir, iyileştirilemeyeceği gibi kendi başına hareket de edemez. Else Mundal'ın dikkat çektiği üzere hayvan *fylgja*, sahibinin bir ayna imgesi gibi işler, ikisinin kimlikleri birbirinden ayrılamaz, dolayısıyla da *fylgja*'nın ölümü sahibinin kısa süre sonra öleceğinin habercisi olarak görülür.

Bir kadın şeklindeki bir *fylgja* ise daha ziyade sadece bireyi değil, ailesini de koruyan koruyucu ve yardımcı bir ruhtur. Bu, *hamingja* kavramlarıyla yakından ilişkili daha soyut bir fikirdir. Bu ikisini analizle bile birbirinden ayırmak çok zordur. Bu sonuncu veçhesiyle *fylgja* her zaman fiziksel bir biçim almaz, kendisinden daha dağınık bir biçimde, ailenin arkasında durma özelliğiyle bahsedilir. Kimi zaman *fylgja*'ya *spádis* denir, bu da ailenin korunması için bir falcı olarak iş gördüğü anlamına gelir. *Fylgja*, kadın biçimiyle, rüyalarda belirdiğinde rüya-kadın, *draumkona* olarak anılabilir. Kaderin bu veçheleri bedensel görünümleri itibarıyla çok somuttur, kendilerini kısa bir süreliğine gösterseler de alternatif yorumlara mahal bırakmazlar.

Hamingja, kişinin kaderinin şeklini temsil eder; bu mefhumu kadın *fylgja* mefhumundan ayırmak zordur. Koruyucu bir ruh olarak hareket eder, sahibine görünerek gelecek hakkında ipuçları verir. *Hamingja* "şans" anlamına gelen *gipta*, "kişisel nitelikler" anlamına gelen *gæfa* ve gelecekteki refah mefhumlarıyla da yakından bağlantılıdır. *Víga-Glúms saga*'da (dokuzuncu bölüm), Glúmr bir rüyada muazzam bir kadınla karşılaşır ve bunu büyükbabasının öldüğü, *fylgja*'sının da sahiplenmesi için ona geldiği şeklinde yorumlar.

BEREKET, REFAH

Kaderin kesişen akışlarıyla bağlantılı olarak her bireyin ve ailenin hem maddi hem de daha soyut şeyler bakımından talihten kendi paylarına düşeni aldıkları düşünülür. Talih ve hayattaki iyi şeyler niceliksel olarak sabit şeyler olarak düşünülüyordu; bu yüzden de bir zorunluluk kanunu gereği biri bir miktar zenginlik kazandığında, bir başkasının o miktarda zenginlik kaybettiğine inanılıyordu. Şans ve talih fikirleri sadece mevcut durumu anlatmak için değil, genel olarak toplumsal tabakalanmayı, dünyada neden çok zengin ve fakir ailelerin bulunduğunu açıklamak için de kullanılıyordu. Talih hayatın belirlenmiş bir olgusu olarak, ancak büyücünün tılsımları ve sözleriyle değiştirilebilecek bir şey olarak görülüyordu. Hiç şaşırtıcı değil, başarıdan ziyade kötü talih üzerinde durulmuştur; edebiyat da yıkıcı kötücül güçler, kişisel kötü niyet ve açgözlülük üstüne hikâyelerle doludur.

DİSİR

Dísir, kader ve refahla ilgili bir başka kadın tanrısal varlıklar grubunu oluşturur, bunları *fylgjur*'dan ayırmak zordur. Hatta sagalarda *vǫlva*'dan *spádis*, yani kadın falcı olarak da bahsedilir. Bu metinlerdeki kavramsal figürler sıklıkla ritüel faaliyetlerle birlikte anılmıştır, gerçi burada belirtilen üç gruptan (*fylgjur*, *hamingja* ve *dísir)* sadece *dísir* kült alıcısıymış gibi görünür. Bazı metinlerde *dísablót*'tan kış mevsimindeki bir tür adak ya da marifet olarak bahsedilir, *dísablót* daha özel bir nitelik taşıyan bereket ritüelleriyle benzerlikler gösterir. Mitoloji âlemini yüksek ve alçak olarak ayıran popüler ayrımlarda, *dísir* büyük tanrılarla bağlantılarına rağmen sıklıkla daha aşağıdaki bir âleme ait görülür. Örneğin Freyja *vanadís*, yani Vanir'in *dís*'i olarak bilinir.

Anlaşıldığı kadarıyla *dísir*'in işlevi belli bir yerin refahı ve iyi talihinin korunmasıydı. Dolayısıyla büyük ölçüde soyut *fylgjur*'a nazaran toprakla daha yakından bağlantılıydılar ve koruyucu yönleri de daha fazla vurgulanıyordu. *Fylgjur* şaşmaz bir biçimde belli bir birey ya da aileyle bağlantılıyken, *dísir* daha ziyade belli bir yer ya da mekânla bağlantılıydı. Ne var ki *dísir* ile *fylgjur* arasında anlamlı bir ayrım yapmaksızın, her ikisini de bir tür koruyucu ruh sayan bazı metinler mevcuttur.

Bu bölümü bitirirken *Grímnismál*'da (53) gazaplarından korkuyla bahsedilen kötü niyetli *dísir* olduğunu da belirtmemiz gerekir; *dísir* bir kişiyi ya da aileyi karşısına alırsa sonrasında ancak yıkım gelebilir. Valkyrie'ler zaman zaman intikam ve mücadeleyle ilişkilendirildiklerinde Óðinn'in *dísir*'i olarak bilinirler.

VOLSİ

Kuzey Norveç'in en ücra köşesinde, mumyalanmış at fallusuna (*vǫlsi*) bir put olarak tapınılmasının hikâyesi, St. Óláfr'ın sagasının bir parçasıdır. Saganın konusu, azizin daha önce Hıristiyanlıkla hiçbir teması olmamış paganlarla karşılaşmasıdır; metne göre eski bir hikâyeye (*kvæði*) dayalı bir motiftir bu.

Hazırlanan nesnenin bir sepet içinde tutulduğu, her gece buradan çıkarıldığı, ailenin bu nesne etrafında toplanarak evin hanımının başkanlığında özel bir tören gerçekleştirdiği anlatılır. Törende ailenin her bireyi fallusun üzerinde şarkı söyler ve şarkılar *mǫrnir*'e sunuların kabulü için yapılan bir duayla son bulur. *Mǫrnir* metinde açıkça tanımlanmasa da *dısir* ya da *vættir*'e benzer bir ruhlar topluluğuymuş gibi görünürler.

At, bereket ve nesnenin kudretine yapılan vurgu, Freyr kültünün işareti olduğu sanılır. Metnin pagan törenlerine ilişkin Hıristiyan gözüyle çizilmiş çirkin bir tablo mu olduğu, yoksa kırsal kesimdeki ibadetlerden bir kesit mi sunduğu biraz tartışmalıdır.

İNSAN RUHU

Bedenleri onları beklerken, belli bir amacı gerçekleştirmek için geçici kisvelere bürünme becerisine sahip tanrılar ve insanlara dair birçok Eski Kuzey hikâyesi vardır. İnsan ruhunun beden dışında iş görebilmesi, mitlerde olduğu kadar sagalarda da temel mefhumlardan biridir; ister Óðinn, ister kötü niyetli bir kadın ya da aşkından yataklara düşmüş bir genç olsun, belli bir karakterin doğrudan etkisini açıklamayı gerektirir.

İnsan ruhunu kavramsal olarak ifade eden iki terim vardır: *hugr* ve *hamr*. *Hugr* sıklıkla "ruh" diye çevrilir, ama kişilik, düşünce, temenni ve arzu gibi mefhumları akla getiren, daha geniş bir yelpazeye yayılan çağrışımları olduğu söylenir. Güçlü *hugr*'ları olan bazı kişiler, bedenlerini hareket ettirmeksizin uzak mesafeleri aşarak eylemde bulunma becerisine sahiplerdi. Fiziksel bedenleri ölü gibi yatarken, bir hayvan ya da bir nesne gibi somut bir kılığa bürünerek zarar verebiliyorlardı. Geçici görünüm için benimsenen şekil çoğu kez onu gönderenin amacını ya da ahlaki durumunu da açıklıyordu: güçlü bir ayı, saldırgan bir kurt, soylu bir kartal.

Sözcük anlamı "deri" olan *hamr* ise *hugr*'un hareket etmek için geçici olarak büründüğü kisvenin adıydı. Şekil değiştirme, sıradan bedenin dışında yeni bir kılıkta hareket etme becerisi ya doğuştan geliyordu ya da öğrenerek ediniliyordu.

Hugstolinn ya da *hamstolinn* olmak, yani *hugr* ya da *hamr*'dan yoksun olmak hastalıkları ifade etmek için kullanılan bir metafordu; yani takat-

sizliğe dışarıdan gelen kötü niyetli bir saldırının neden olduğunu ifade ediyordu.

ŞEKİL DEĞİŞTİRENLER

Şekil değiştirme, sıradan bedenlerinin dışında geçici olarak hareket etme yetisine sahip insanların birçok ismi vardı. "Şekil değiştirenler" ismi burada Eski Kuzey edebiyatında, *hugr*'larını geçici bir bedene ya da kılığa sokma becerisine sahip olduğu, yani bir *hamhleypa*, bir *hamr*'a girebilen biri olduğu söylenen çok geniş bir karakterler yelpazesini ifade edecek bir terim olarak kullanılmıştır. Bu tür yetilere sahip bireyler hem mitolojik anlatılarda hem sagalarda karşımıza çıkar.

Dolayısıyla *hamhleypa*'nın olgusal varlığına ilişkin haberler ve Eski Kuzey edebiyatında çok sık belirmeleri arasında, varsayılan dönüşüm becerisini, şiir ve mitte karşımıza çıkan metaforik metamorfozdan ayırmak bir hayli imkânsızdır.

Ynglinga saga'da (yedinci bölüm) Óðinn en önde gelen şekil değiştirici olarak betimlenir. Snorri Óðinn'in *hugr*'u bir kuş, hayvan, balık ya da yılan kılığında kendisi ve başkası yararına çeşitli işler yaparken bedeninin nasıl ölü ya da uyuyormuş gibi yattığını resmetmiştir. Óðinn'in bedeninin geride kaldığı, sadece ruhunun geçici biçimler aldığı anlatılıyordu; Eski Kuzey edebiyatında şekil değiştirmeyle ilgili çoğu anlatıda ortak olan bir senaryodur bu. Aslına bakılırsa hiçbir edebiyatta bedenin tümüyle ortadan kalktığı tek bir dönüşüm örneğinden bahsedilmez; bedenin bazı kısımları hep geride kalır. Dolayısıyla dönüşüm vakti, şekil değiştiren için büyük bir tehlike vakti olarak görülür, çünkü dönüştüğünde düşmanlarına geçici bedenini çalma ya da ona zarar vermelerine, hareketsiz duran fiziksel bedeninde hemen paralel bir iz bırakacak bir eylemde bulunmalarına yol açabilecek altın bir fırsat sunmuş olur.

İfade gücü yüksek bir terim olan *sendingar* Eski Kuzey edebiyatında, güçlü bir *hamr*'a, *hamrammr*'a sahip bireylerin gönderdiği belli figürlerin ismi olarak sık sık kullanılmıştır. Eddik şiirde, havada uçarken görülen, besbelli ki kadın olan çeşitli gece uçucularından bahsedilir. Bu *riður*, en iyi biçimde, geçici bir bedende hareket eden "gece büyücüleri" olarak anlaşılabilir.

Ynglinga saga'nın başka bir bölümünde Óðinn'in şahsi savaşçılarının kudreti betimlenir; savaşçıların ayı ya da boğa kadar güçlü olduğu, kalkanlarını dişleri arasında tutarlarken, kudurmuş bir köpek sürüsüne benzer görünümleriyle zırhları olmaksızın savaşabilecekleri anlatılır. Antik devirlerle ilgili fantastik sagalarda (*fornaldarsǫgur*) karakterleri belirten *berserkr* ("ayı gömleği") ve *ulfheðnar* (kurt paltosu) gibi takma isimlerin verildiği bir grup şekil değiştiren karşımıza çıkar.

SONUÇ

Antik dinler de sıklıkla mitolojik sistemlere indirgenme yazgısını paylaşır, disiplinin tarihinde yapısalcı bir mirastır bu. Eski Kuzey halk diniyle ilgili çoğu bilgi, mitolojiden karakterler, semboller ve hikâyeler kullanarak incelikli metaforlar inşa ederler. Ne var ki bu edebi eserlerde ritüelin gerçekleştirilmesiyle ilgili bilginin kıtlığı çarpıcı derecede belirgindir.

Viking Çağının Ortaçağ'daki izleri, Hıristiyanlık öncesi dini analiz etme girişiminde bulunulduğunda başlıca kaynaklardır; fakat bunların da o dönemin halk tabakasından, yani sıradan anlamında avam tabakadan gelmediği gayet kesindir. Karşılaştırmalı araştırmalar Viking toplumunun her tabakasının kendi çıkar odağını koruduğunu göstermektedir: Çiftçiler zenginlikle ilgiliydi, reisler savaş ideolojisiyle. Ne var ki denge kurmak adına, çoğu Viking yerleşiminin toplumsal anlaşmanın korunması ve hayatın temel ihtiyaçlarının karşılanması için tümüyle birbirine bağımlı bireylerden oluşan, yakın bağlarla örülü cemaatler olduğunu da belirtmek gerekir.

Nereden bakılırsa bakılsın açık olan bir şey vardır: Yüksek dini halk dininden ayırma girişimi, değer yargısı belirterek birini ileri ve gelişmiş, diğerini ise geri ve ilkel olarak niteleyen varsayımlara yakasını kaptırır. Bu tür bir yaklaşım neredeyse her zaman sonunda yüksek dinden yana bir yorum ortaya koyar, bu yüzden de Viking toplumunun hem yüksek hem halk kesimlerinin benimsediği ortak inançların gözlenmesi zorlaşır.

KAYNAKÇA

Acker, P. (2002) "Dwarf-lore in Alvíssmál", P. Acker ve C. Larrington (yay. haz.) *The Poetic Edda. Essays on Old Norse Mythology*, Londra: Routledge.

Boberg, I.M. (1966) *Motif-Index of Early Icelandic Literature* (Bibliotheca Arnamagnaeana 27), Kopenhag: Munksgaard.

Clunies Ross, M. (1994) *Prolonged Echoes. Old Norse Myths in Northern Society*, cilt 1: *The Myths* (Viking Collection 7), Odense: Odense University Press.

DuBois, Th. (1999) *Nordic Religions in the Viking Age*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Egils saga Skalla-Grímssonar, yay. haz. Sigurður Nordal (Islenzk fornrit 2), Reykjavík: Hið ıslenzka fornritafelag, 1933. (Çeviren B. Scudder *The Complete Sagas of the Icelanders*, cilt 1, Reykjavík: Leifur Eiríksson Publishing, 1997.)

Grágas = Laws of Early Iceland. Gragás. The Codex regions of Gragas with material from other manuscripts, iki cilt, çeviren A. Dennis, P. Foote ve R. Perkins (University of Manitoba Icelandic Studies 3 ve 5), Winnipeg: University of Manitoba Press 1980 ve 2000).

Íslendingabók, yay. haz. Jakob Benediktsson (Íslenzk fornrit 1), Reykjavík: Hið ıslenzka fornritafélag, 1968.

Kórmáks saga, eşd. Einar Ól. Sveinsson (İslenzk fornrit 8), Reykjavík: Hið ıslenzka fornritafelag, 1939 (çev. Rory McTurk, *The Complete Sagas of the Icelanders*, cilt 1, Reykjavík: Leifur Eiríksson Publishing, 1997).

Lindahl, C., McNamara, J. ve Lindow, J. (2000) *Medieval Folklore. An Encyclopedia of Myths, Legends, Tales, Beliefs, and Customs*, iki cilt, Santa Barbara: ABC-CLIO.

Lindow, J. (1987) "Fylgjur", M. Eliade *vd.* (yay. haz.) *Encyclopedia of Religion*, cilt 5, New York: Macmillan.

—— (1993) "Mythology", Ph. Pulsiano *vd.* (yay. haz.) *Medieval Scandinavia*, New York: Garland.

—— (2001) *Norse Mythology. A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs*, Oxford: Oxford University Press.

Mundal, E. (1993a) "Supernatural beings: fylgja", Ph. Pulsiano *vd.* (yay. haz.) *Medieval Scandinavia*, New York: Garland.

—— (1993b) "Supernatural beings: norns", Ph. Pulsiano *vd.* (yay. haz.) *Medieval Scandinavia*, New York: Garland.

Naumann, H.-P. (1993) "Supernatural beings: dísir", Ph. Pulsiano *vd.* (yay. haz.) *Medieval Scandinavia*, New York: Garland.

The Poetic Edda, cilt 2: *Mythological Poems*, yay. haz. ve çeviren U. Dronke, Oxford: Clarendon, 1997.

Raudvere, C. (2002) "Trolldómr in early medieval Scandinavia", B. Ankarloo ve S. Clark (yay. haz.) *Witchcraft and Magic in Europe*, cilt 3: *The Middle Ages*, Londra: Athlone.

Schmitt, J.-C. (1987) "Magic and folklore: western Europe", *Dictionary of the Middle Ages*, 12: 25-31.

Simek, R. (1993) *Dictionary of Northern Mythology*, Cambridge: Brewer.

Snorri Sturluson, Edda, yay. haz. ve çev. A. Faulkes, Oxford: Clarendon, 1982-7.

Víga-Glúms saga, yay. haz. Jónas Kristjánsson (İslenzk fornrit 9), Reykjavík: Hið ıslenzka fornritafelag, 1956 (çev. John McKinnell, *The Complete Sagas of the Icelanders*, cilt 2, Reykjavík: Leifur Eiriksson Publishing, 1997).

Ynglinga saga, Snorri Sturluson, *Heimskringla*, yay. haz. Bjarni Aðalbjarnarson (İslenzk fornrit 26), Reykjavík: Hið islenzka fornritafelag, 1941.

17 (1)

ESKİ KUZEY İNANCINDA BÜYÜCÜLÜK VE KUTUP BÖLGESİ GELENEKLERİ

Neil Price

Kuzey'de Hıristiyanlık öncesi dinle ilgili araştırmalar alanında, Viking incelemelerinin bütün disiplinlerinde çalışan akademisyenler, geçen on yıl içinde erken dönem Kuzeylilerin zihniyetine ilişkin yeni bir anlayışa varmışlardır. Geç Demir Çağı insanları açısından bu özel dünya görüşü ("din" onu ifade edemeyecek kadar basit bir sözcüktür) özellikle doğaüstüyle ilgili inançlarla ilgilense de nihayetinde hayatın her veçhesini kapsıyordu.

Bu dünya görüşünün kilit unsurlarından biri, Viking Çağı erkekleri ve kadınlarının hayatlarını paylaştıkları gözle görünmez tanrılar ve diğer varlıklar nüfusuyla etkileşim kurdukları bir iletişim kanalıydı (Raudvere, 17. bölüm, yukarıda). Modern dillerde bunu ifade edecek bir sözcük bulmak zordur, gerçi herhalde en yakın karşılık "büyü" ya da "sihir" gibi bir şeydir. Eski Kuzey dilinde bunu ifade eden birkaç farklı terimle karşılaşırız, ama kaynaklarda bunların en önemlisinin, son dönemde epeyce araştırmaya konu olmuş *seiðr* olduğu açıktır (Strömbäck 2000; Raudvere 2001, 2003; Price 2002, 2004; Solli 2002; Dillmann 2006; Heide 2006a, b).

BÜYÜCÜLÜĞE İLİŞKİN KANITLAR

Bu olguyla ilgili kaynaklarımız nitelik itibarıyla ağırlıklı olarak edebidir, esasen Viking Çağının hemen sonrasındaki yüzyıllarda İzlanda'da kaleme alınmış yazın külliyatından alınmıştır. Kuzey büyücülüğüne ilişkin araştırmalarda başvurulan kilit önemdeki metinler arasında Şiirsel *Edda*'daki mitolojik ve kahramanlık şiirleri, İzlanda sagaları, Snorri Sturluson'un *Nesir Edda*'sında manevi bilgiler hakkındaki pasajlar yer alır. Bunlara Skaldik methiye şiirlerindeki bir avuç göndermeyi ve erken ortaçağa ait İskandinav kanunlarında zaman zaman yer verilen, büyünün onaylanmadığı maddeleri de ekleyebiliriz.

Dağınık arkeolojik kanıtlar da mevcuttur, ama bunları yorumlamak çok zordur. Bazı kanıtlar en iyi biçimde, yazılı kaynaklar ışığında anlaşılabilirse de sadece maddi kültürün dönemsel bir nitelik gösterdiğini değil (yüzyıllar sonra oluşturulmuş edebi kayıtların tersine), arkeolojide hiçbir

belgesel iz bırakmamış fikirler ve pratiklerin izlerini gördüğümüzü de unutmamak hayati önemdedir.

Bu kaynakları birlikte ele aldığımızda *seiðr*'in (ve *gandr*, *galdr*, útiseta gibi isimler verilmiş diğer büyü biçimlerinin) doğaüstü güçlerle temas kurma, onları bağlama ya da kişinin istediği şeyi yapmaya ikna etme amacıyla başvurulan bir teknikler ve ilkeler bütünü, bir tür ortak havuz oluşturduğu görülür. Bunları eldeki işe uygun olarak seçilen ve farklı biçimlerde bir araya getirilen büyü kutusundaki araçlar olarak görmek işe yarayabilir. Birbirlerinden ayrı, tek başlarına var olan araçlardır, ama yine de tanınabilir bir bütünün, Viking Çağı büyücüsünün portföyünün bir parçasıdırlar. Bekleyebileceğimiz üzere sadece büyücülükle ulaşabileceğimiz şeyler konusunda değil, bunun tamamına erdirilme biçimleri ve bunu yapmaya kalkacakların becerileri konusunda da büyük bir çeşitlilik, farklılık gözleniyordu.

TANRILAR VE İNSANLAR

Seiðr en başından beri tanrıların ayrıcalıklarından biri olmuştu, kökenlerinin Viking Çağından birkaç yüzyıl öncesine uzandığı açıktır (Hedeager 1997). Kaynaklar, Tanrıça Freyja'dan güçlerini kullanmayı öğrenen Óðinn'in nasıl üstün bir büyü üstadı haline geldiğini anlatır. Şiddet, cinsellik ve zihinsel güçler gibi çağrışımların birleşimiyle bu iki tanrı birazdan göreceğimiz üzere Kuzey büyüsünün birçok kilit özelliğini temsil eder.

Ne var ki insanlar da büyü öğreniyordu, metinlerde açıkça belirtildiği üzere, bu iş esasen kadınların alanına giriyordu. Erkekler de kesinlikle *seiðr* yapmayı biliyordu, ama *seiðr* pratiği, eşcinsellik imasında bulunan genel bir "erkek olmama" haliyle korkaklığı birleştirerek tuhaf bir tür onursuzluğu ve toplumsal dışlanmayı beraberinde getiriyordu (Viking toplumunda eşcinselliğe karşı aşırı derecede güçlü önyargılar mevcuttu; Meulengracht Sørensen 1983). Neden bazı erkeklerin yine de bu hayatı yaşamaya hazır olduğu sorusunun cevabı, öyle görünüyor ki bu risklerin erkek büyücülere özel bir yaşamsal güç getiriyor olmasında yatar. Bu durum, Óðinn'in başka bir biçimde edinilemeyecek bilgiyi edinmek için büyük fedakârlıklarda bulunmaya razı olup, kadınlara özgü bu alanda ustalığa ermesindeki çelişkiyi de açıklayabilir (Solli 2002).

Kadınlar ağırlıklı olmakla birlikte her iki cinsiyetten Viking büyücülerini ifade etmek için yaklaşık kırk beş terimin kullanıldığını biliyoruz; bu isimler bir dizi uzmanın, becerilerine bağlı olarak farklı türlerde hizmet sunduğunu vurgular. Bunların en başında öyle görünüyor ki *vǫlur* (tekil *vǫlva*) yani "geleceği görebilen", Óðinn'in bile danıştığı güçlü

büyücü kadın gelir. *Vǫlur*'un başlıca özelliklerinden biri bir büyücülük asasıydı. İskandinavya ve ötesinde yaklaşık kırk gömüde, bu tür aletler olduğuna inanılan nesneler kazılıp çıkarılmıştır (Price 2002: üçüncü bölüm). Bu aletlerin, onları kullananların ruhlarını "idare" etmek için kullanılan metaforik örekeler olduğu yönünde inandırıcı yorumlarda bulunulmuştur, gerçi bu aletlerin başka birçok sembolik anlamı olduğu da açıktır.

Bu mezarlardan, edebi betimlemelerin de katkısıyla, *seiðr* üstatlarının nasıl göründüklerine ilişkin bir fikir edinebiliriz. Sıklıkla, hareket ettiklerinde ışıldayan altın ve gümüş süslemelerle bezeli, gayet zengin kıyafetler giyen bu insanların bazıları yüzlerine hızma, ayak parmaklarına yüzük gibi egzotik mücevherler de takıyorlardı (Şekil 17.1.1). Asaların yanı sıra çeşitli tiplerde muskalar ve tılsımlar da taşıyorlardı, bunlar arasında hayvan bedenlerinin korunmuş parçaları da vardı; birkaç mezarda da kenevir ve ban otu gibi zihinsel değişiklik yaratan maddeler bulunmuştur (Price 2002: üçüncü bölüm).

Şekil 17.1.1 *Volva* Þórbjo'nun *Eiríks saga rauða*'da betimlenen kostümleri ve araç gereçlerinin bir rekonstrüksiyonu. (Çizim: Þórhallur Þráinsson, Price 2002'ye göre.)

BÜYÜNÜN KULLANIM ALANLARI

Seiðr ve başka büyüler açıktır ki aile içi sorunların çözümünden büyük devlet meselelerine kadar çok geniş bir amaçlar dizisi için kullanılıyordu.

Tanrılar arasında Óðinn *seiðr*'i esasen gelecek hakkında bilgi almak için kullanmış, bilhassa da ölüler hakkında sorular sormuştur. Óðinn transa girmiş bir halde betimlenir; bedenini geride bıraktığı, bir hayvan ruhu biçiminde başka yerlere gittiği anlatılır; birkaç kez de çeşitli türde sıkıntıların üzerine bilgelik görüleri aldığı aktarılır. Freyja büyüyü kılık değiştirmek için kullanır, şeklini değiştirip fiziksel cazibesini kullanarak düşmanlarının hayatlarına yıkım getirir.

İnsanlar âlemindeki büyücülüğe dönersek, edebiyattaki örneklerden hareketle, bireylere ya da bir cemaate iyi ya da kötü talih getirmekte, hava durumunu, av hayvanı ve balık bolluğunu (bunların hepsi de tarımsal ya da pastoral bir toplumda yararlıdır) etkilemekte ya da hastaları iyileştirmekte kullanıldığını görürüz. *Seiðr*'e en sık rastladığımız koşullardan biri, geleceğin bilinmesine yönelik bir alet olarak kullanılmasıdır; *vǫlur* ve diğer büyücülerden bir yöreye gelmeleri ve gelecek yılların yöre sakinlerine neler getireceğini öngörmeleri istenir. Bunun sıklıkla kıtlık, hasadın kötü gitmesi ya da ekonomik geçimle ilgili başka sıkıntılar bağlamında ortaya çıkması bir tesadüf değildir yine.

Büyücülük betimlemelerinde başka bir tema da akar, o da cinsellikle bağlantılarıdır; hem tanrılar hem insanlarda hep rastlanan bir bağlantıdır bu. Karşı cinsi çekmeye, iktidarsızlığı tedavi etmeye vs yarayan çok çeşitli aşk tılsımları dışında, tam tersini yapmaya yönelik tılsımlar da mevcuttur. Óðinn *seiðr*'i bilhassa bir baştan çıkarma aracı olarak kullanır. Birçok törenin gerçekleştirilmesinde cinsel unsurların yer alması da dikkat çekicidir, hatta birkaç akademisyen büyü pratiğinin ya gerçek ya da simüle edilmiş bir cinsel eylem olduğunu ileri sürmüştür. Asa gibi büyü aletlerine olduğu kadar onlarla ne yapıldığına da (muhtemelen belirgin olacak bir tarzda) müstehcen çifte anlamlar atfedilmiş gibi görünmektedir. Büyülü aynalar pratiğini betimlemekte kullanılan dil bile sevişmenin ritimlerini akla getirir. Bir *seiðr* ritüelinin tamamlanması gerçekten de kadının birleşme sırasındaki fiziksel alıcı rolünün vurgulandığı fiili bir cinsel eylem gerektiriyor idiyse, bu durum (kadın zanaat eserlerindeki öreke imgeleriyle birlikte) *seiðr*'in erkekler için neden olumsuz çağrışımları olduğunu açıklayabilir.

Son olarak bir de niteliği itibarıyla açıkça saldırgan olan bir *seiðr* biçimi vardır, küçük çaplı özel anlaşmazlıklarla başlayıp savaş meydanında kullanılmaya kadar uzanır. Bir yanda sık sık insanlara, hayvanlara ya

da mülke ılımlı düzeyde hasar vermekle suçlanan büyücülere rastlarız (kaynaklarda sıklıkla ortaçağa özgü bir terimle "Cehennemden komşular" olarak karşımıza çıkarlar). Bir yanda da aynı bireylerin savaşlarda da bir rol üstlendiklerini, büyülerini hem saldırı hem savunma amacıyla etkin bir biçimde kullandıklarını görürüz. Bu tür büyüler birçok kaynakta betimlenmiştir; bunlar arasında Óðinn'in doğaüstü becerilerinden savaş tılsımlarını içeren özel kataloglar da vardır. Bu tılsımlar özelde bir savaşçının zihnini etkiliyor, onu korkak ya da hantal, kafası karışık ve zayıf hale getiriyordu ya da bunların tam tersini yapıyordu. Zırhlar ve silahlar büyüyle zarar verilemez hale getiriliyor ya da buz kadar kırılgan yapılıyordu. En uç kullanımıyla *seiðr*'e doğrudan öldürmek ya da hedef almak için başvurulabiliyor, bireyler ya da koskoca ordulara karşı *seiðr* kullanılabiliyordu: Oldukça dramatik bir betimlemede, kralın korumalarının oluşturduğu kalkan duvarının, havan topu gibi üzerine yağan büyülerin ağırlığı altında nasıl kırıldığı anlatılır.

SEIÐR, ŞAMANİZM VE KUTUP BÖLGESİ DİNİ

Kuzey büyüsünü düşünürken bütün bunların durağan olmaktan uzak olduğunu aklımızdan çıkarmamamız gerekir. Aslına bakılırsa Kuzey büyüsü son derece dinamikti, zaman içinde bir değişiklik ve bölgesel farklılık örüntüsü sergiliyordu. Ne var ki bu yerel farklılıklar düzeyinin üstünde, hepsini birleştiren bir örüntü de algılanabilir.

Vikingler genellikle Kuzeybatı Avrupa'nın Germen kültürlerinin bir parçası olarak anlaşılmıştır. Ne var ki İskandinavya o dönemde bir anlamda, İsveç ve Norveç'te Sami halkının temsil ettiği, ama nihayetinde Sibirya, Kuzey Amerika'nın kuzeyi ve Grönland çevresine doğru yayılan kutup bölgesi, arktik kültürleri dünyası ile Germen dünyası arasında bir sınır da oluşturuyordu. Akademisyenler Şamanizm olarak bilinen, İskandinav *seiðr*'ine ve onunla ilgili ritüellere dikkat çekici benzerlikler gösteren bir dizi ruhani pratiğin kökenlerini işte bu geniş bölgede görür.

Óðinn'in güçlerinin olası Şamanik çağrışımları, dönüşüme ve şekil değiştirmeye duyulan karmaşık inançları, ruhlara ve doğaüstü iletişime inanılan Kuzey düşünce dünyasını da içine alarak bir yüzyılı aşkın bir süredir tanınmaktadır. Konuyla ilgili hararetli tartışmalar hâlâ devam etse de *seiðr*'in, kutup bölgesindeki bu Şamanik âlemin kesinkes bir parçası olduğu, Sámi dininin etkisi altında değil, ama onunla birlikte Kuzey'in ortak manevi mirasının bir parçası olarak evrildiği bugün artık giderek muhtemel görünmektedir.

KAYNAKÇA

Dillmann, F.-X. (2006) *Les magiciens dans l'Islande ancienne*, Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien.

Hedeager, L. (1997) *Skygger af en anden virkelighed. Oldnordiske myter*, Kopenhag: Samleren.

Heide, E. (2006a) *Gand, seid og* åndevind, Bergen: Bergen Üniversitesi (doktora tezi).

—— (2006b) "Spinning *seiðr*", A. Andren, K. Jennbert ve C. Raudvere (yay. haz.) *Old Norse Religion in Long-term Perspectives* (Vägar till Midgård 8), Lund: Nordic Academic Press.

Meulengracht Sørensen, P. (1983) *The Unmanly Man. Concepts of Sexual Defamation in Early Northern Society* (The Viking Collection 1), çeviren J. Turville-Petre, Odense: Odense University Press.

Price, N.S. (2002) *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia* (Aun 31), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

—— (2004) "The archaeology of seiðr: circumpolar traditions in Viking pre-Christian religion", S. Lewis-Simpson (yay. haz.) *Vinland Revisited. The Norse World at the Turn of the First Millennium*,
St John's: Historic Sites Association of Newfoundland & Labrador.

Raudvere, C. (2001) "Trolldómr in early medieval Scandinavia", B. Ankarloo ve S. Clark (yay. haz.) *Witchcraft and Magic in Europe. The Middle Ages*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

—— (2003) *Kunskap och insikt i norrön tradition. Mytologi, ritualer och trolldomsanklagelser* (Vägar till Midgård 3), Lund: Nordic Academic Press.

Solli, B. (2002) *Seid. Myter, sjamanisme og kjonn i vikingenes tid*, Oslo: Pax.

Strömbäck, D. (2000) *Sejd och andra studier i nordisk själsuppfattning*, ikinci basım, Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien.

18

ESKİ KUZEY DİNİNİN MADDİ KÜLTÜRÜ

Anne-Sofie Gräslund

Din insanların hayatlarına kılavuzluk eden doğaüstü güçler hakkındaki fikirler biçiminde var olmuştur her zaman. Dini pratik, insanların ayinler ve kültler aracılığıyla bu güçlerle iletişim kurmasını mümkün kılar. Bronz Çağı yerleşimlerinde adak sunusu olarak kullanılan çok sayıda zanaat ürünü kalıntısının yanı sıra kaya yontuları da bu törenlere ilişkin kanıtları belgeler. Bu buluntular bereket kültünün eski İskandinav dininin önemli bir parçası olduğunu gösterir.

İskandinavya'da tarih öncesinde yaygın bir tema, sulak bölgelerde adakların yaygın olarak kullanılmasıdır. Kaynaklarda ve sazlıklarda Taş Çağından birinci bin yılın başlangıcına kadarki döneme ait birçok adak buluntusu keşfedilmiştir; bunların en meşhurları da MS 100-500 dönemine ait olduğu belirlenen, ganimet, silah ve başka askeri teçhizat içeren büyük sazlık buluntularıdır. Bu dönemin sonunda dinsel kültte bir değişiklik olmuş gibi görünür: Sulak bölgelerdeki eski adak yerleri terk edilmiş, bundan sonra da ayinler genellikle kuru toprakta, reislerin toplantı salonlarında ya da açık havada gerçekleştirilmiştir. Kültler toplumun farklı düzeylerinde bölgesel bir temelde düzenleniyordu: Yerel düzeyde çiftlikte, bölgesel düzeyde reisin evinde, üst-bölgesel düzeydeyse örneğin Eski Uppsala'da ya da Skåne'de Uppakra'da düzenleniyordu.

Eski Kuzey dilinde dini ifade eden özel bir sözcük yoktur. Dine en yakın kavram, "görenek" anlamına gelen *siðr*'dir, bu da dinin gündelik hayatta ne kadar bütünleşmiş olduğunu gösterir. Bugün olduğu gibi dinin genellikle seküler hayattan ayrı olmasının tersine, o zamanlar din bütün uğraşların doğal bir parçasıydı. Eski Kuzey dini durağan bir olgu olarak görülmemeli, zaman içinde tedricen değişmiş, hiç kuşkusuz yerel düzeyde birçok farklılıklar göstermiş dinamik bir din olarak değerlendirilmelidir. Birinci bin yılın ikinci yarısına gelindiğinde, Hıristiyanlığın etkisi belirgindi, çünkü o zamanlarda Batı Avrupa'yla çok sık temasta bulunuluyordu. Özellikle de dünyanın sonuna, yani Ragnarǫk'a ilişkin mitlerin Kitab-ı Mukaddes'te Mahşer Günü'nün işlenişiyle birçok ortak yönü vardır.

Maddi kültürün sunduğu kanıtlardan yola çıkarak Eski Kuzey dininin (ya da herhangi bir dinin) izini sürmek mümkün müdür? Cevap evet, bir ölçüde mümkün. Dini pratik normalde izlerini sürmenin çok güç olduğu törenleri ve ayinleri kapsar. Ama kimi zaman bu eylemler geride bazı maddi kalıntılar bırakırlar. Her zaman olduğu gibi Viking Çağı araştırmalarında da disiplinlerarası bir yaklaşıma gerek duyulduğundan, tabloyu daha iyi çizebilmemiz için mevcut kanıtların tamamını kullanmamız gerekir. Bu yönden bazı araştırma alanları arkeolojinin özel ilgi alanına girer: Tanrılar ve doğaüstü dünyayla iletişim anlamına gelen, kült yerlerinde gerçekleştirilen adak törenleri, ölümden sonra neler olduğuna ilişkin fikirleri mezarlarla gösteren ölü gömme adetleri gibi. Zanaat eserlerinden de bahsetmemiz gerekir, zira bunların bazıları dinsel anlamlar yüklü olabilirler. Gotland'daki resimli taşlarda, bugüne ulaşmış tekstil duvar halılarının üzerinde düzenli olarak resimler de görülür, bu yüzden ikonografi de temel önemdedir.

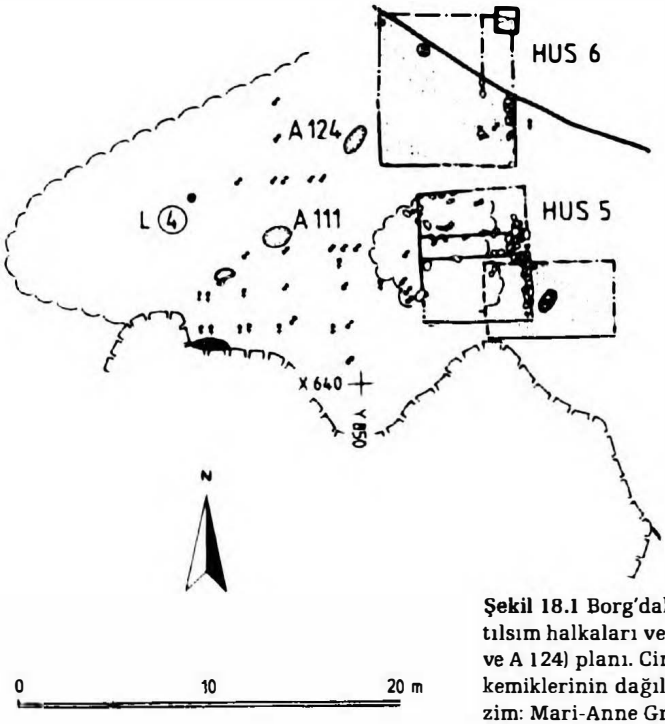
KÜLT YERLERİ

Bremenli Adam'ın Eski Uppsala'daki kült yeri hakkındaki betimlemesi gayet iyi bilinir. Adam, üç putun, Óðinn, Þórr ve Freyr'in temsillerinin yerleştirildiği, tümüyle altın kaplama büyük bir tapınaktan bahseder. Anlatıya göre yakındaki kutsal bir korulukta erkekler, atlar ve köpekler kurban edilmiştir, bedenleri ağaçlarda sallanmaktadır. Ne var ki kaynağımıza eleştirel yaklaşmamızı gerektiren bir yan söz konusudur. Adam Uppsala'ya, hatta İskandinavya'ya hiç gitmemiştir; verdiği bilgileri orada bulunmuş kişilerden, örneğin bir süre Sigtuna şehrinde kalmış, sonra muhtemelen Uppsala'yı ziyaret etmiş, en azından orada neler olduğunu dinlemiş Danimarka Kralı Sven Estridsen'den almıştır. Uppsala'nın olabildiğince ilkel ve pagan betimlenmesinin ardında Adam'ın kendi piskoposluğunu methetme meselesi de yatıyor olabilir; Uppsala'nın bu durumu *Svear* nüfusu arasında başarılı Hamburg-Bremen misyonunu daha önemli kılmaktadır. Yıllar içinde en fazla tartışılan mesele Uppsala tapınağı olmuştur. Ortaçağ'dan kalma kilisenin altında 1926'da yapılan kazıların ardından, Sune Lindqvist kilisenin altında bulunan direk çukurlarının sunduğu kanıtlara dayanarak pagan tapınağının bir rekonstrüksiyonunu yayımlamıştı (Nordahl 1996). Ne var ki daha sonra, kendi kazısına dayanarak bu tapınağın rekonstrüksiyonunun yapılabileceğini reddetti. 1926'daki kazıdan elde edilen bütün bulguların 1990'larda yeniden analiz edilmesiyle, nihayetinde tapınağın varlığı reddedildi (Nordahl 1996). Direk çukurları bir ya da daha fazla sayıda binaya aitti, kilisenin altındaki çeşitli katmanların karbon 14 analizleri de 3 ve 10. yüzyıllar arasında kalan tarihleri gösteriyordu. Dolayısıyla Adam'a anlatılan kült gösterile-

ri, beklenebileceği üzere belki de buradaki kraliyet manorunun toplantı salonunda gerçekleşmişti. Snorri'nin yazdığı *Heimskringla*'nın yanı sıra, kült pratiklerinin gerçekleştirildiği birçok toplantı salonundan da elde edilmiş kanıtlar mevcuttur. Bahsedilebilecek bu tür önemli yerler arasında Trøndelag'da Mære, Lofoten'de Borg, Skåne'de Järrestad, Mälaren Gölü'nde Helgö yer alır. Toplantı yerinde kült pratiklerinin gerçekleştirildiği yönündeki göstergelerden biri, *guldgubbar* diye bilinen, bir çiftin ya da tek başına bir kadın ya da erkeğin altın varaklarla resmedildiği küçük tablolardır. Çift motifi, tanrı Freyr ile dev kadın Gerðr arasındaki "kutsal evliliğin" bir temsili olarak yorumlanmıştır (Steinsland 1991).

Hıristiyanlık öncesi İskandinavlarda kült evlerinin olmadığı, kültün açık havada gerçekleştirildiği uzun süre savunulmuştur. Bremenli Adam örneğinde olduğu gibi, kült evlerine ilişkin betimlemeler sonraki tarihlere aittir, muhtemelen de Hıristiyanlıktan ya da klasik antikite hakkındaki bilgilerden etkilenmiştir. Ne var ki 1990'ların başında çiftliklerde yapılan büyük yerleşim kazılarında, biri Östergötland'da Borg'da (Nielsen 1997) diğeri Uppland'da Sanda'da (Åqvist 1996) olası kült evi örnekleri ortaya çıkarılmıştır. Borg'da (Şekil 18.1) yüksekteki bir kayanın yakınında, tabanlık üzerine, muhtemelen gönye birleşmeli kerestelerden küçük bir ev inşa edilmiştir. Bu küçük ev, yaklaşık 1000 metrekarelik bir alanı olan taş döşeli bir avlu üzerinde bulunuyordu. Binanın dışında çok sayıda hayvan kemiği, demir cüruf, ayrıca Þórr'un çekiçlerinin iliştirildiği ateş-çeliği şeklinde birçok muska yüzük de bulunmuştur; binanın içinde bulunan şeylerin sayısı pek azdır. Hayvan kemikleri arasında normalde yerleşimlerde çok nadir, mezarlıklar ve adak yerlerinde çok sık rastlanan köpek ve at kemikleri, hepsinden de önemlisi, büyük çoğunluğu çene parçaları olmak üzere çok sayıda domuz kemiği bulunmuştur. Viking Çağına ait Sanda'da yerleşim ile mezarlık arasındaki sınırda, Borg'daki kült eviyle aynı boyutlarda taş bir yapı bulunmuştur; yapının dışında ocak yoğunlaşması ve birçok minyatür orağa rastlanmıştır. Burası da bir kült evi olarak yorumlanmıştır. (Kazıyı yürüten arkeolog tereddütle buraya *hǫrgr* demiştir.)

2002'de Södermanland'da Demir Çağına ait Lunda'da gerçekleştirilen başka bir kazıda büyük bir toplantı binası ve onun yakınında, kuzey kısmında daha küçük bir bina ortaya çıkarılmış, bu küçük binada iki küçük figür bulunmuştur; biri 3,5 santim, diğeri 2 santim boyundaki bu küçük figürlerde çıplak fallik erkekler temsil ediliyordu (Andersson vd. 2004). Toplantı binasının güneyinde üçüncü bir figür daha bulunmuştur, bu da yine çıplak bir fallik erkekti (boyu 3 santimdi). Bu figürlerin ikisi bronzdan yapılmış, kısmen yaldızlanmıştı, üçüncüsüyse som altındı. İkisinin ayakları vardı, birinin ayakları hasar gördüğünden ötürü yoktu. Som al-

Şekil 18.1 Borg'daki kült evi (no. 5), avlu, tılsım halkaları ve demir ocaklarının (A 111 ve A 124) planı. Cinsiyeti belirlenmiş domuz kemiklerinin dağılımı da gösterilmiştir. (Çizim: Mari-Anne Grönwall, Nielsen 1997'den.)

tından yapılmış en küçük figürün ayakları, parmak uçları aşağı bakacak şekilde duruyordu (şekil 18.2), bu da asılmış olabileceği yorumunu mümkün kılıyordu (krş. Adam'ın Eski Uppsala'yla ilgili yorumu). Küçük bina bir kült evi olarak yorumlanmıştı (kazıyı yürüten arkeolog tereddütle buraya *hof* demişti). Mezarlık, toplantı yerinin arkasında kalan eğimli araziyi işgal ediyordu; binaların 100 metre kadar batısında, bir tepenin üzerinde, yanmış kemikler ve yanmış kilin her yere yayıldığı olası bir adak yeri tespit edilmişti. Yerleşimin bu aşaması Demir Çağının ortasına, dolayısıyla göç dönemine ya da Vendel döneminin başlangıcına (y. 450-600) aitmiş gibi görünüyordu. Bu yerin ismi olan Lunda "koru" anlamına gelir, belki de tepedeki yer kutsal koruydu, bütün bölgenin adak yeriydi.

Kısa süre önce Skåne'de merkezi önemde bir yer olan Uppåkra'daki kazılarda bir kült evi ortaya çıkarılmıştır (Larsson ve Lenntorp 2004). Görünüşe bakılırsa burası Borg'daki evden ve Sanda'daki yapıdan daha eskidir. En görmeye değer buluntular yaklaşık olarak MS 500'e ait, süslü altın şeritlerle bezenmiş, bronz ve gümüşten bir maşrapa ile yine aynı tarihlere ait, biri renksiz biri mavi iki cam katmanından yapılmış cam bir kâsedir. Lunda ve Uppåkra buluntuları, İskandinavya'da birinci bin yılın ortasından beri kült evlerinin kullanılmakta olduğunu gösterir.

Şekil 18.2 Lunda'da bulunmuş heykelciklerden biri, altından yapılmış olup 2 cm boyundadır. Ayakları aşağı bakar, bu da asılmış olduğunu gösterir. (Foto: Bengt A. Lundberg, Andersson vd. 2004'ten.)

Jämtland'da Frösön'de, muhtemelen kutsal bir koru olan, Lunda'da tepede bulunduğu düşünülene benzer bir açık hava kült yerinin kalıntılarına rastlanmıştır. 1984'te Frösön'de ortaçağa ait kilisenin altar ve koro bölümünün altında gerçekleştirilen kazılarda, kısmen çürümüş bir huş ağacı kökünün çevresinde çok sayıda hayvan kemiğinin bulunduğu koyu bir kültürel katmana rastlanmıştır (Iregren 1989). Stratigrafik gerekçelerle, kemiklerin buraya ağacın hâlâ büyümekte olduğu tarihlerde yerleştirildiği sonucuna varılabilir. Kültürel katmandaki karbon numunelerinin, kemiklerin ve kökün karbon 14 analizleri, buranın Viking Çağına, MS 745 (artı ya da eksi 85 yıl) ile 1060 (artı ya da eksi 75 yıl) arası döneme ait olduğunu göstermiştir. Kemiklerin analiziyle tespit edilen türler arasında hem evcil (%40) hem vahşi (%60) hayvanlar bulunuyordu. En çarpıcı bulgu da ayı kemikleri oranının çok fazla olmasıdır, en az beş ayıya ait kemikler vardır. Burası bir adak yeri, muhtemelen bir koruluk olarak yorumlanmış, buradaki ağaç ile Adam'ın Uppsala'da kutsal bir mezarlıktaki ağaçlardan sallanan cesetlere ilişkin betimlemesi, Oseberg gemisinde bulunan, bir ağaçta sallanan cesetlerin resmedildiği halı arasında benzerlikler kurulmuştur.

Maddi kültürde tespit edilmesi çok zor olan, ama besbelli ki açık havada gerçekleştirilen bir başka adak türünü ise Arap yazar İbn Fadlan (MS 922'de) betimlemiştir. İbn Fadlan Volga bölgesinde Rus'un davranış biçimiyle ilgili anlatısında, Rus' tacirlerin ayinleriyle ilgili birçok değerli bilgi verir. Rus' tüccarlar yeni bir yere geldiklerinde bir tanrıya, daha küçük başka direklerle birlikte bulunan, üstünde insan yüzü olan büyük ahşap bir direk biçiminde bir puta yiyecek adıyorlardı. Bu ticarette başarılı olmak için sundukları bir adaktı. İşleri yolunda giderse direk tanrıya, kesilmiş keçi ya da inek etlerinden oluşan bir teşekkür sunusunda bulunuyorlardı. Geceleyin köpekler gelip etleri yiyor, ertesi gün de tüccarlar tanrılarının adağı kabul ettiğini duyuruyordu.

Daha önce de belirttiğimiz üzere yer isimleri, tarih öncesine ait kült yerleri hakkında önemli bilgiler verebilirler. "Kült yeri" anlamına gelen yer ismi öğeleri vardır: *vi/væ/ve*, *lundr*, *akr* gibi. Bir tanrının isminin ilk öğeyi oluşturduğu, onu kült yerini belirten böyle bir öğenin izlediği teoforik yer isimleri vardır: İsveç'teki *Torsåker*, *Odensvi*, *Frölunda* gibi. Bu gibi isimlerin sıklığından hareketle, elimizde kült yerlerinin İskandinavya'nın her yerine yayılmış olduğu yönünde emareler olduğunu söyleyebiliriz.

ZANAAT ESERLERİ

Küçük figürler ve muskalar gibi zanaat eseri örneklerinden daha önce bahsetmiştik. Küçük figürlerden başlayalım: Her halükârda tanrıları temsil eden bazı küçük figürler mevcuttur. Bunların en bilineni, yukarıda bahsettiğimiz Lunda'dan fazla uzakta olmayan Södermanland'da Rällinge'de bulunur (Andersson vd. 2004). Bu yaklaşık 7 santimetre boyunda bronz bir heykelciktir; bacak bacak üstüne atmış, çıplak, ama konik bir şapka ve bir kol bileziği takmış fallik bir erkeği resmeder. Büyük fallustan ötürü sıklıkla tanrı Freyr'in bir temsili olarak yorumlanmış, Bremenli Adam'ın Uppsala tapınağında bulunan üç tanrı heykeli hakkındaki betimlemelerine atıfta bulunulmuştur. Adam, Freyr'in ölümlülere barış ve neşe getiren bereket tanrısı olduğunu, muazzam bir erkek organıyla resmedildiğini anlatıyordu. Rällinge figürünün sırtındaki süsler geç Viking Çağına ait olduğunu gösterir. Sol eliyle sakalını tutmaktadır (sağ eli kayıptır). Başka bazı heykelciklerde de tekrarlanan bir unsurdur bu. İzlanda'da Eyraland'da bulunan, çıplak, ama konik bir şapka takmış, bir sandalyede oturmakta olan erkek figürü her iki eliyle birden sakalını sıvazlamaktadır. Sakalın alt kısmı çekiç şeklindedir, bu yüzden de bu figürün tanrı Þórr'u temsil ettiği ileri sürülmüştür. Adam'ın anlatısında Þórr her tür hava durumu ve ekinin, fırtınaların tanrısı olarak betimlenmiş, "tanrıların en kudretlisi" diye nitelenmiş, "tahtının tapınağın merkezinde bulunduğu" anlatılmıştır; bu

yüzden de koltuk/taht bu figürün yorumlanmasına ilişkin argümanlarda vurgulanan bir unsur olmuştur. Skåne'de Lund'da, Sjælland'da Robote'de, İzlanda'da Baldursheimur'da, Ukrayna'da Chernigov'da da benzer biçimde oturmuş, sakalını sıvazlayan küçük figürler bulunduğu bilinmektedir; bunların hepsi de normalde Þórr'un temsilleri olarak yorumlanmıştır (Perkins 2001; Andersson vd. 2004).

Savaş tanrısı Óðinn'in de temsilleri var mıdır acaba, yoksa Óðinn sadece yardımcılarıyla, özellikleriyle mi temsil edilmiştir? Vendel ve Valsgärde'de gemi mezarlarında bulunan Vendel dönemine ait miğferlerin üzerine resmedilmişlere benzer savaşçı figürleri, Uppland'da Birka ve Kungsängen'daki Viking Çağı mezarlarında bulunan "silah-dansçısı" diye bilinen figürler, Ribe, Tissø ve Uppåkra'da kemer tokalarının üzerinde bulunan figürler bu tanrının gerçek imgeleri ya da sadece varlığının sembolleri olarak yorumlanabilir. Skåne'de Lindby'de bulunan, ayakta dikili bronz bir heykelciğin sadece bir gözü vardır, diğer gözü kapalıdır, bu yüzden de tek gözlü tanrı Óðinn olarak tanımlanmıştır.

İnsanlar iyi talihi çekmek ya da tehlikelere karşı korunmak için her zaman muska takmışlardır (Gräslund 1992); bu muskaların sembolik anlamlarını kavrayabilirsek, hangi tanrılar ya da kuvvetlerden yardım ve koruma beklendiğine ilişkin işaretler elde edebiliriz. Tanrılara tapınma ve onların yardımına duyulan inanç özgül bazı yönlerinin ortaya çıkmasıyla tanınabilir. Þórr'un çekici ayrıksı bir muska niteliğine sahip bir pandantif biçimindedir; bu yorumu Eddik şiirlerin yanı sıra o döneme ait ikonografik kanıtlarla, örneğin Uppland'da Altuna'da bulunan, Þórr'un çekicini kaldırmış bir halde yılan Miðgarðr'u yakalamaya çalışırken resmedildiği rün taşıyla da desteklenir. 9 ve 10. yüzyıla ait olup hemen hepsi Mälar bölgesinin doğusunda bulunan, neredeyse hepsi kremasyon mezarları olan mezarlarda da demir halkalardan yapılmış boyunluklara işlenmiş demirden küçük Þórr çekiçleri bulunmuştur. Bunlara Rusya'da ve Åland'da da rastlanmıştır. Gömüler, mezarlıklar ve yerleşimlerde yaklaşık elli tane gümüş Þórr çekicine rastlanmıştır. Bu nesneler çok yaygındır, çoğu kez Güney ve Orta İskandinavya'da bulunmuşlardır, ama bazılarına Trøndelag ve İzlanda'da rastlanmıştır. 10 ve 11. yüzyıllara ait oldukları söylenebilir. İngiltere ve Polonya'da az sayıda bulunmuşlardır. Þórr çekiçlerinin kült törenlerinde kullanılıp kullanılmadığını söylemek zordur, gerçi bir kremasyon katmanında bir kabın tepesinde Þórr çekici halkalarının sıklıkla gömülü bulunması, gömü yerlerinde bir rol oynadıklarını düşündürmektedir. Gotland'da mezarlarda bulunan balta şeklindeki kehribar pandantifler de benzer bir geleneği temsil ediyor olabilir; mikroskopla yapılan incelemelerde bu pandantiflerin takıldıklarına dair bir ize rastlanmamış,

özellikle gömülmek üzere yapıldıkları anlaşılmıştır. Åland ve Rusya'daki Viking Çağı mezarlarında bulunan kilden yapılmış ayı pençelerinin de büyüsel ve törensel bir anlamı olması mümkündür.

Óðinn'in mızrağı en önemli özelliklerinden biridir. İsveç'in güney ve orta bölgelerinde birçok yerde ve Birka'da minyatür mızrak başları bulunmuştur. Óðinn'in diğer özellikleri iki kuzgunu, sekiz bacaklı atı Sleipnir ve muhtemelen ayrıca kartal, kurt ve yılandır. Şaman olarak Óðinn asanın önemli olduğunu ifade eder. Birka'da ve Öland'da Köping'de asalar ve mızrak başları da dahil küçük muska yüzükler bulunmuştur. Óðinn'in maiyetinde savaş meydanında düşen savaşçılarla ilgilenen, onları Valhǫll'a getiren *valkyrie*'lere rastlarız. Gümüşten yapılmış, iki boyutlu, kimi zaman ellerinde içki kadehi olarak bir boynuz tutan küçük kadın figürleri neresinden bakılırsa bakılsın *valkyrie* temsilleridir, bu yüzden de Óðinn'e tapınma sembolleridir. Birka'da, Öland'da Köping'de, Jutland'da Fyrkat'ta ve başka yerlerde olası *vǫlva* mezarlarının tespiti de (Price 2002) bu ışıkta değerlendirilmelidir.

Adam'ın bahsettiği tanrıların üçüncüsü olan, bereket tanrısı olarak anılan tanrı Freyr'e göndermelere de zanaat eseri topluluklarında rastlanabilir. Şimşek çakması biçimindeki pandantifler hayat veren, arındıran ateş olarak yorumlanmış, bu yüzden de bereket kültü ve Freyr'le ilişkilendirilmiştir. Ateş çeliği şeklinde oldukları kuşku götürmeyen pandantifler ve yüzükler biçiminde minyatür ateş çeliklerine rastlanmıştır. Bu tür yüzüklere kimi zaman başka pandantifler, oraklar, tırpanlar ve beller ilişkilendirilmiştir; hepsinin de tarımla belirgin bir bağlantısı vardır. Freyr'in bir başka önemli özelliği de gemisi Skíðblaðnir'dir, gemi mezar geleneğinin ideolojik kökenlerinin buna uzanıp uzanmadığı da ayrıca tartışılmıştır.

Viking Çağına ait olan, muska olduğu sanılan başka birçok nesne vardır (Gräslund 2005). Örneğin minyatür koltuklar taht olarak yorumlanıp bazı akademisyenlerce Þórr'a, bazılarınca Óðinn'e atfedilmiştir. Sarmal deseniyle süslü kalkan şeklindeki pandantifler bir güneş sembolü olarak yorumlanmış, bu yüzden de bereket kültüyle ilişkilendirilmiştir. Koruyucu bir sembol olarak kalkana da dikkat çekmek gerekir. Örneğin Sjælland'da Tissø'da bulunan, ata binmiş mızraklı bir kadının ve atın önünde kalkanlı bir kadının resmedildiği bazı broşlarla da bir bağlantı olabilir. Bu figürleri *valkyrie* olarak yorumlamak mümkün olabilir belki; bu yüzden de broşu takan kadının *valkyrie*'lerin ve onların arkasındaki Óðinn'in korumasında olduğu yorumu getirilebilir. İskandinav ülkeleri ve İngiltere'de kıvrılmış yılan şeklinde pandantifler de bulunmuştur. Din, mitoloji ve folklorda evrensel olarak yılanlardan daha önemli roller üstlenmiş bir tür daha yoktur. Yılanların yeraltında yaşamaları, zehirli olmaları ve derilerini de-

ğiştirmeleri her dönemde, her kültürde insanları büyülemiştir. Yılanlar yeniden doğuş ve hayatın sembolleri olarak görülmüştür.

Birka mezarlarında, buraya gömülmüş bazı kadınların birkaç tane muska pandantifi olması çarpıcıdır. İki örnekte söz konusu kadınlar *vǫlur* olarak tanımlanmıştır (Price 2002), birden fazla muska pandantifi olan başka bazı kadınların da kültte bir işlevi olması mümkündür.

Viking ölü gömme gelenekleriyle ilgili olarak, yaşayanlar arasından ölüler arasına geçiş töreni kalıntısı olması olası nesnelerle ilgili birkaç şey eklemek isterim. Birinci bin yılın ikinci yarısına ait İskandinav mezarlarındaki köpek kemiklerinin varlığına ilişkin incelemelerim sonucu, mezarlardaki köpeklerin sadece sadık dostlar ya da toplumsal statü ifadeleri olarak yorumlanamayacağı kanaatine vardım (Gräslund 2004). Mezarlarda köpeklere çok sık rastlanır, kemiklerin analiz edildiği hemen her mezarda bir köpek bulunmuştur. Eddik şiirlerin sunduğu kanıtlar, birinci bin yıldaki diğer Avrupa kültürlerinden gelen arkeolojik ve edebi kanıtlar eşliğinde, köpeklerin canlıdan cansıza dönüşümde bir aracı olarak Hel'in, Ölüler Âlemi'nin girişini korumak ve ruhları ölümden sonraki hayata taşımak gibi önemli bir işleve sahip oldukları sonucuna vardım.

İKONOGRAFİ

Freyr ile Gerðr arasındaki kutsal evliliği resmeden *guldgubbar*, Vendel dönemine ait miğferlerde bulunan, kimi zaman Óðinn'in temsil edildiği varak resimler, Oseberg'deki duvar halısında bir ağaçtan sallanan bedenlerin resmedilmesi gibi ikonografik kanıtlardan daha önce bahsetmiştik. (Överhogdal ve Skog'da bulunan, hem pagan hem Hıristiyan motiflerin işlendiği diğer iki duvar halısı için bkz. Gräslund, aşağıda 46.1. bölüm).

Eski Kuzey kült pratiklerine ilişkin kanıtlara Gotland'daki resim taşlarında da rastlanabilir (Lindqvist 1941-2), kurban edilmiş olması olası bir insanın, bir ağaçta asılı bir cesedin resmedildiği örneklerde olduğu gibi. Taşlarda mitolojik anlatıların açık örneklerini de görürüz: sekiz bacaklı bir atın üzerinde gelen bir adamı karşılayan, elinde boynuzdan içki kadehi bulunan bir *valkyrie*; yılanlarla dolu bir çukurda Gunnar; demirci Vǫlundr efsanesi; hatta belki Óðinn'in kuşa dönüşmesi örneklerindeki gibi. Zanaat eserlerine dönecek olursak, hayvan maskesi taşıyan birkaç insan figürüyle karşılaşırız: Öland'da Torslunda'da, Uppland'da Kungsängen'da olduğu gibi (Price 2002). İkinci figür insan boyunda bir yılanı kavramaktadır. Oseberg halısında yaban domuzu maskesi ve derisi giymiş bir kadın resmedilmiştir. Hedeby limanında bulunan iki keçe maskeden de bahsetmemiz gerekir. Hayvan maskesi takanlar Şaman ayinleriyle bağlantılı görülmüştür.

KAYNAKÇA

Andersson, G., Beronius Jörpeland, L., Dunér, J., Fritsch, S. ve Skyllberg, E. (2004) *Att föra gudarnas talan – figurinerna från Lunda*, Stockholm: Raä.

Åqvist, C. (1996) "Hall och harg – det rituella rummet", K. Engdahl ve A. Kaliff (yay. haz.) *Religion från stenålder till medeltid. Artiklar baserade pa Religionsarkeologiska nätverksgruppens konferens på Lövstadbruk den 1–3 december 1995*, Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Gräslund, A.-S. (1992) "Thor's hammers, pendant crosses and other amulets", E. Roesdahl ve D. Wilson (yay. haz.) *From Viking to Crusader. The Scandinavians and Europe 800–1200*, Kopenhag: Nordic Council of Ministers.

—— (2004) "Dogs in graves – a question of symbolism?", B. Santillo Fritzell (yay. haz.)

Pecus. Man and Animal in Antiquity. Proceedings of the Conference at the Swedish Institute in Rome, September 9–12, 2002 (Swedish Institute in Rome. Projects and Seminars 1), Roma: Swedish Institute.

—— (2005) "Symboler för lycka och skydd-vikingatida amuletthängen och deras rituella context", K. A. Bergsvik ve A. Engevik jr. (yay. haz.) *Fra funn til samfunn Jernalderstudier tilegnet Bergljot Solberg på 70-* årsddagen (UBAS 1), Bergen: Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen.

Iregren, E. (1989) "Under Frösö kyrka – ben från en vikingatida offerlund?", L. Larsson ve B. Wyszomirska (yay. haz.) *Arkeologi och religion. Rapport från arkeologidagarna 16–18 januari 1989*

(Institute of Archaeology. Report series 34), Lund: Arkeologiska inst., Lunds universitet.

Larsson, L. ve Lenntorp, K. M. (2004) "The enigmatic "house", L. Larsson (yay. haz.) *Continuity for Countries. A Ceremonial Building and its Context at Uppåkra, Southern Sweden* (Uppåkrastudier 10), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Lindqvist, S. (1941–2) *Gotlands Bildsteine*, 2 cilt (KVHAAs Monografier 28), Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Nielsen, A.-L. (1997) "Pagan cultic and votive acts at Borg", H. Andersson, P. Carelli ve L. Ersgård (yay. haz.) *Visions of the Past. Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology* (Lund Studies in Medieval Archaeology 19), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Nordahl, E. (1996) *Templum quod Ubsola dicitur . . . i arkeologisk belysning* (Aun 22), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Perkins, R. (2001) *Thor the Wind-raiser and the Eyrarland Image*, Londra: Viking Society for Northern Research.

Price, N. (2002) *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia* (Aun 31), Uppsala: Uppsala Üniversitesi, Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

Steinsland, G. (1991) *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi*, Oslo: Solum.

19

ÖLENLER VE ÖLÜLER: VİKİNG ÇAĞINDA ÖLÜMLE İLGİLİ DAVRANIŞ BİÇİMLERİ

Neil Price

> Óðinn, ülkesinde, önceden Æsir arasında yürürlükte olanlara benzer kanunlar koydu. Böylece bütün ölülerin, sahip oldukları şeylerle birlikte bir odun yığını üzerinde yakılması gerektiğini buyurdu; herkesin Valholl'a odun yığınının üzerinde yanında bulundurduğu zenginlikle geleceğini, ayrıca yere gömdüklerinden de yararlanacağını söyledi. Küller denize dökülecek ya da yere gömülecekti. Saygıdeğer kişiler için anıt olarak gömü höyükleri yapılacaktı. Ama büyük insan nitelikleri gösteren herkes için mezar taşı dikilecekti, bu gelenek ondan sonra da uzun süre boyunca devam etti.
>
> (Snorri Sturluson, *Ynglingasaga* 8, çeviren Hollander 1964: 11-12)

Snorri'nin ilk kitabı *Heimskringla*'dan alınan bu kısa pasaj, Kuzeyli bir yazardan bize kalan, Viking Çağı ölü gömme törenlerine ilişkin, tesadüfi olmanın tam tersine, yegâne özel betimlemedir. Hıristiyanlık öncesi ölü gömme davranışlarının kural olduğu dönemden iki yüzyıl sonra yazılmış bu satırları kendi başına ele aldığımızda, Snorri'nin yaşadığı dönemdeki ideolojik filtrelerin onun bu törenleri sunma biçimini ne ölçüde şekillendirdiğini değerlendirebilmemizin pek bir yolu yoktur. Ne var ki İzlanda sagaları ve şiirlerinde zaman zaman yer verilen cenaze törenlerine ilişkin betimlemelerin, İskandinav dünyası dışından (özellikle de Arap seyyahlara ait) gözlemlerin yanı sıra, Vikinglerin ölenlere ve ölülere karşı tutumlarını biraz daha ayrıntılı biçimde gözden geçirmemizi sağlayacak bol miktarda arkeolojik kanıt bulunuyor elimizde. Kazılıp çıkarılan malzemelerin yazılı kaynakları desteklemekle kalmayıp bir ölçüde onlarla keskin bir çelişki içinde olması bizi şaşırtmamalı. Asıl önemli mesele, arkeolojinin geride hiçbir iz bırakmamış olan ölümle ilgili davranışları gözler önüne sermesidir.

ÖLÜMDE ÇEŞİTLİLİK

Viking Çağında İskandinav cenaze törenlerinin ana unsurlarından biri herhalde bireysel bir nitelik göstermesiydi. Bir yüzyılı aşkın bir süredir devam eden kazılar sonrasında bütün Kuzey dünyasında yaygın olan, katı bir biçimde benimsenmiş standart bir ölü gömme pratiğinden bahsedemeyeceğimize hiç kuşku kalmamıştır: Snorri'nin "Óðinn kanunu" bir yanılsamadır, geçerli olduğu ileri sürülen biraz muğlakça ifade edilmiş "ülke" için bile olsa. Bu, Snorri'nin betimlemesinin her bir parçasının geçersiz olduğu anlamına değil, daha ziyade bu betimlemeyi genelleşmiş bağlamlar yerine özel bağlamlarda incelememiz gerektiği anlamına geliyor.

Johan Callmer (1991, 1992; Şekil 19.1) İskandinavya'nın dört bir yanındaki özel gömme pratiklerine ilişkin çığır açıcı çalışmalarında tek tek cemaatler, köyler, hatta geniş çiftlikler düzeyinde nasıl yerel farklılıklar gözlendiğini göstermiştir. İnsanların ölülerle uğraşma biçimi bir yerleşimden diğerine geniş kapsamlı bir tutarlılık gösteriyordu; esasen kremasyon ya da zaman zaman inhümasyon uygulanıyordu. Ama mezarların yapımı ve süslenmesi, bedenin yerleştirilmesi, ölene eşlik eden nesnele-

Şekil 19.1 Güney İskandinavya'da 800 yılı civarında, ölü gömme âdetlerinin ayrıntılarındaki farklılıklara dayanarak yerleşimlerin dağı mı. Daire içine alınmış alanla gömme âdetlerindeki yakınlıl ları gösterir. (Callmer 1992'ye dayanarak.)

rin seçimi ve yerleştirilmesi gibi ayrıntılarda farklılıklar görülüyordu. Bu "mezar eşyaları"nın sadece küçük zanaat eserlerini değil, araçları, mobilyaları, çiftlik gereçlerini, kesilmiş hayvanları, hatta (bazı tekil örneklerde) besbelli ki cenazelerle bağlantılı olarak öldürülmüş başka insanları da kapsadığını vurgulamak gerekir.

Ada cemaatlerinde özel törenlere rastlarız, genel olarak da Gotland, Öland, Bornholm ve Åland gibi yerlerdeki cenaze törenleri, anakaralarındaki törenlere benzemez, anakaralardaki törenler de çevre bölgelerdekilerden farklıdır (Thunmark-Nylén 1998-2006; Beskow Sjöberg vd. 1987-2001). İskandinav olduğu belli ölü gömme âdetlerine Viking Dünyası'nın her yerinde rastlanır, yine bu noktada da yerel geleneklerin varlığı gözlenir. İzlanda ve Grönland gibi Kuzey Atlantik sömürgelerinde, kremasyona son derece ender rastlanır (Eldjárn 2000), İngiltere'deyse höyüklerin altında pek az gömü bulunmuştur (Halsall 2000). Vikinglerin doğuya doğru genişlerken aldıkları bölgelerde Kuzey cenaze törenlerinin Slav, Hazar ve diğer etnik pratiklerle kaynaştığı görülür (bkz. Androshchuk, aşağıda 38. bölüm). Kıta Avrupası gibi bazı bölgelerde tereddütsüz Kuzey kökenli olduğu söylenebilecek mezar sayısı pek azdır. Kuzey Amerika'da şimdiye kadar hiç İskandinav mezarına rastlanmamıştır.

Bu çeşitliliğin, tek bir toplumda ölülerle uğraşma biçimlerinin farklı olmasının bir işareti olmadığı, daha ziyade "Viking Çağı"nın yanıltıcı niteliğinin bir kanıtı olduğu ileri sürülmüştür: Son derece bölgesel ölü gömme gelenekleri bir Pan-İskandinav kültürü kavramıyla adeta alay edercesine ayrıksı etnik, toplumsal ya da siyasal gruplanmaları işaret ederler (Svanberg 2003). Bu yorumdaki sorun, bölgede maddi kültürde gözlenen çok gerçek genel benzerlikleri (dil ve yerleşim örüntüsünden bahsetmiyorum bile) görmezden gelmesi, sadece daha kapsamlı, bütünlüklü bir çerçeve içinde uygulanmış olsalar da farklılıklara yoğunlaşmasıdır. Köylerin ya da daha büyük cemaatlerin kendi kimliklerini teşvik etmesi, bunların artık daha büyük cemaatlerin bir parçası olmadığı anlamına gelmez. Açıklık kazanacağı üzere (en önemlisi bu kitaba yapılan başka katkılarla da gösterildiği üzere) Viking Çağı İskandinavlarının kültürü, toplumlarının diğer veçhelerinde olduğu gibi ölüleri gömme biçimlerinde de açıkça ortadadır.

KREMASYONLAR

Ölülerin gömülmesine özel törenleri tartışmaya geçmeden önce, Viking Çağında ölümle ilgili davranışlarda genellikle görmezden gelinen bir veçheden bahsetmekte yarar var: Yerleşimler ile gömüler arasındaki korelasyonlardan, herkese bir mezar tahsis edilmediği açıktır. Nüfusun, res-

mi bir mezar tahsis edilmeyen kesimlerinin genel nüfusa oranıyla ilgili tahminler güvenilmezdir, ama bu oranın yarıdan fazlayı aşması imkânsız değildir.

Bu "kayıp" ölülerin aşağı statüye ait olmakla damgalandıklarını, ya çok yoksul ya da köle olduklarını varsaymak muhtemelen akla yatkındır, ama emin olamayız. Kölelerin kendi adlarına bir mezarları olduğuna ilişkin tanımlanabilir kanıtlar yoktur elimizde, aşağıda ele aldığımız bir iki örnekteyse mezarlarda bulunan kölelerin adak, kurban olarak sunuldukları varsayılmaktadır. Bu insanlar yakılmış, sonra da külleri saçılmış ya da suya mı dökülmüştür, yoksa gayri resmi bir uygulamayla sadece kemikleri gömülerek bertaraf mı edilmişlerdir, bunu söyleyebilmek imkânsızdır. Arkeolojik olarak görünmez olan bu gömme biçimlerinden bahsedilen tek yerin, daha önce gördüğümüz gibi sadece *Ynglingasaga* 8 olmadığına, 10. yüzyılda hareket halindeyken ölen kölelerin terk edildiğini anlatan İbn Fadlan gibi Arap yazarların bıraktığı birinci elden değerlendirmelerde de bu konunun ele alındığına dikkat çekelim (Montgomery 2000).

Gömülerde çocuk sayısı da olması gerekenden daha azdır, bu da birçok etkenin bir yansıması olabilir. O tarihlerde çocukluktan yetişkinliğe geçişin nasıl görüldüğüne, buna bağlı olarak ölü çocukların resmi gömü törenine "değer" görülüp görülmediğine ilişkin pek az bilgimiz var; ne var ki gömülmüş çocukların bulunması, ailevi ve kişisel statüyle ilgili kriterlerin geçerli olabileceğini düşündürmektedir. Çocukların açıkta bırakılması ve terk edilmesi pratiği de çok sayıda çocuğun arkeolojik gömü kayıtlarında yer almamasını açıklayabilir.

Kendileri için bir gömme töreni düzenlenenlere gelince; ölüleri ortadan kaldırmanın en yaygın yolu kremasyondu; onu küllerin ya işaretsiz mezarlara ya da höyüklerin altına yerleştirilmesi izliyordu. Cesetler sıklıkla yerinde yakılıyor, üzerlerine de mezar yapılıyordu; kimi zaman odun yığınına külleri yerleştirecek bir gömü çukuru kazılıyordu. Çoğu örnekte insanların kemikleri, kimi zaman da hayvan kemikleri küllerin arasından çıkarılıyor, silkelenip temizleniyor, sonra da ya doğrudan ya da seramik bir vazo, bir kutu ya da bir çanta gibi bir kabın içinde odun yığınının korlaşmış kalıntılarının üzerine yerleştiriliyordu.

Çoğu kremasyonda nesneler ölülerle birlikte yakılmış, sonuçta ortaya çıkan parçalar onlarla birlikte gömülmüştür; gerçi kimi zaman küllerin üzeri mezar yapımı sırasında oraya yerleştirilen yanmamış eşyalarla örtülmüştür. Bazı örneklerde nesneler yakılmadan önce, belki de sahiplerinin yanı sıra onların da "öldüğünü" belirtmek için kasten kırılmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz büyük çeşitliliğe, ölülerle birlikte gömülen nesnelerde rastlayabiliriz. En sık rastlanan kalıntılar arasında mücevher

gibi kişisel giysi ve süs parçaları, silahlar, tekstil üretimi ve yiyecek hazırlamaya yönelik aletler, demircilik aletleri, tarım aletleri, kap kacak, çeşitli türlerde kaplar ve demirbaş eşyalar, binicilik malzemeleri, yatak, sandalye ve tabure de dahil mobilyalar, farklı nitelik ve nicelikte tekstil ürünleri, yiyecek ve içecekler ve daha başka birçok nesne yer alır. Bu malzemenin seçimi, bir araya getirilmesi, tipi, niteliği, niceliği, tam olarak yerleştirildiği konum; bunların hepsi de Viking Çağı ölü gömme törenleri çerçevesinde farklılık gösteren etkenlerdir, ama daha belirleyici yerel ifadeler de söz konusudur. Örneğin İsveç'te Öland'da ammonit gibi fosiller kimi zaman ölülerle beraber gömülüyordu (Beskow Sjöberg vd. 1987-2001). İsveç ve Finlandiya arasındaki Åland adalarında ölülerin külleri, üzerlerine kilden yapılmış minyatür bir hayvan pençesi yerleştirilmiş çömleklerde gömülüyordu (Şekil 19.2). Cenazenin yakıldığı odun yığınının üzerinde bulunmayan pençelerin ya ayılara ya da kunduzlara özgü olduğu saptanmıştır. Bu törene sadece Åland'da ve Rusya'da Volga ve Kljaz'ma nehirleri üzerindeki özel mezar topluluklarında rastlanmıştır; mezar eşyalarından hareketle bu gömülerin gezgin Ålandlılara ait olduğu yönünde inandırıcı bir yorum getirilmiştir (Callmer 1994).

Gömü höyüklerinin şekilleri ve büyüklükleri yerdeki alçak tümseklerden 10 metre ya da daha uzun anıtsal höyüklere varıncaya dek çok büyük bir çeşitlilik gösteriyordu. Dairesel biçimler ağır basıyordu, ama oval, dikdörtgen ve üçgen höyükler de bilinir. Bazı örneklerde höyükler bilinmeyen nedenlerle içlerine yerleştirilmiş gibi görünen direklerle ya da yine belirsiz amaçlarla, ama muhtemelen birazdan tartışacağımız gömü törenlerinin genişletilmesiyle ilgili nedenler yüzünden, yanlara kazılmış küçük çukurlarla güçlendirilmiştir.

Genelde gömüler, içlerindekilerin kişisel olarak kaydedilmesi anlamında işaretsizdir, ama İbn Fadlan'ın yukarıda bahsettiğimiz anlatısında bir höyüğe ahşap bir direk dikildiği, üzerine de (muhtemelen rünlerle) ölen kişinin ve lordunun isminin yazıldığı betimlenmektedir. Bu biçimde bir anma geride pek az arkeolojik iz bırakacağından, sandığımızdan daha yaygın olabilir, höyüklerde bulunan bazı direk çukurlarının varlığını da açıklayabilir. Başka biçimlerde, mezarların işaretlenmesi ayrıntılı ve yaygındır, genellikle de taşlarla yapılmıştır. Bu taşlar, tek bir mezarın üzerine dikilmiş, İsveç dilinde *hautastenar* denilen taşlardan, muazzam bir şekil

Şekil 19.2 Saltvik'te Hjortö'den kil bir hayvan pençesi, Aland adalarındaki kremasyon gömülerinde bulunmuş örneklere benzer.

çeşitliliğinin gözlendiği karmaşık düzenlemelere uzanır (Bennett 1987). Karmaşık düzenlemeler arasında bordür halkaları, daireler, dikdörtgenler, yıldız örüntüleri, üçgenler, İngilizce bir terim olmadığından İsveç dilinde "üç uçlu" anlamına gelen ismiyle *treuddar* diye anacağımız kenarları dışbükey üç kenarlı şekiller yer alır. Bu taş düzenlemelerinin bir anlamı varsa da belirsizdir, fakat birkaç açıklama ileri sürülmüştür: Örneğin kısa süre önce ileri sürülen bir fikre göre, bu düzenlemeler *treuddar* bir ağacın, muhtemelen *Yggdrasill*'in, Dünya Ağacı'nın köklerini temsil eder (Andren 2004).

Özellikle çarpıcı bir taş düzenlemesi gemi biçimindedir, bu biçime çeşitli boyutlarda rastlanmış, ama Danimarka'da Jelling'de 170 metre gibi muazzam bir uzunlukta olduğu görülmüştür (Roesdahl, aşağıda 48. bölüm). Gemi düzenlemeleri kimi zaman boştur, ama mezarlıklar arasında sıklıkla içinde yakılmış ateş ve yemek kalıntılarıyla bulunmuşlardır; herhalde bir biçimde bir anma yeriydiler. Başka gemi düzenlemelerinde içlerine aralıklarla yerleştirilmiş bir ya da daha fazla kremasyon yer alır. Genelde çoğu mezarda bir tek kremasyon vardır, ama aynı höyükte çok sayıda gömü olduğu da bilinmektedir; bu durum daha büyük taş düzenlemeler çerçevesinde rastlanmayan bir şey değildir. Gömünün ötesinde, ölen kişi için anıtlar dikilmesi gibi daha geniş çaplı, ama konuyla ilgili başka bir mesele daha vardır. Bu tür anıtlara burada ayrıntılı olarak girmeyeceğiz, ama rün taşları, dikili taşlar, köprüler ve devasa höyükler, kaleler, kiliseler gibi anma niteliği taşıyan anıtsal eylemler bunlar arasında yer alır (bkz. Roesdahl 2005 ve aşağıda 48. bölüm; ayrıca Gräslund, aşağıda 46.1. bölüm).

Saga külliyatında toprak höyüklerdeki kremasyon gömülerinden sık sık bahsedilir, sonrasında isim verilen coğrafi şekillerin cemaatin bilişsel coğrafyasında bir rol oynadığı açıktır. Höyüklerde bulunanların ne ölçüde hâlâ mezarlarında "yattığının" düşünüldüğü, dolayısıyla cemaatlerinin mensubu olmaya devam ettiği tartışmalıdır; gerçi metaforik varlıkları güvence altına alınmış gibi görünmektedir. Eski Kuzey dilindeki düzyazı kaynakları, bedenin fiziksel olarak canlanması anlamında yaşayan ölülerle ilgili birçok hikâye içerir; fakat bu hikâyelerin çoğunluğu kötücül varlıklarla ilgili olsa da, ölülerin mezarlarında nasıl yaşamaya devam ettiğini anlatan, sırf bu konu üzerinde duran ciddi sayıda hikâye de mevcuttur. Birçok örnek arasında sayılabilecek iki örnekten biri, *Njáls saga*'da bir gece mezarında mutlu mutlu şarkılar söylediği görülen Hliðarendili Gunnar, diğeriyse *The Waking of Angantyr* adıyla bilinen biraz ürpertici bir şiirde bahsedilen, mezarlarında, "aşağıda ağaç köklerinin arasında" rahatsızca uyuyormuş gibi görünen ölü savaşçılardır (Terry 1990: 248-53).

İNHÜMASYON

İnhümasyon daha enderdir, ama İskandinavya'nın her yerinde gözlenir. Viking Çağının son dönemlerinde bu gömülerin bazılarının geçiş dönemi Hıristiyan mezarlarını temsil ettiği savunulmuştur, ama bu tartışmalıdır (bkz. Gräslund, aşağıda 46.1. bölüm). Bedenler genellikle dikdörtgen mezar oyuklarına ya doğrudan yere, kumaş üzerine ya da ağaç kabuğundan yaygılar üzerine (buna bilhassa Norveç'in kuzeyinde rastlanıyordu), kefenler ya da birbirinden ayrılabilir el arabası dizileri de dahil olmak üzere çeşitli tipte tabutlar içinde yatırılıyordu. Birçok farklı beden duruşuna rastlanmıştır, ama ölüler sıklıkla ya sırt üstü ya da sanki uyuyormuş gibi yanlarına hafifçe kıvrılmış olarak yatırılıyordu. Bazı mezarlarda bedenlerin altında ya da çevresinde battaniye, yastık ve başka yatak eşyalarının bulunması bu iddiayı güçlendirmektedir. Birkaç olağandışı örnekte ölüler bedenin fiilen zarar görmesini, örneğin uzuvların alınmasını gerektirecek şekilde çok çeşitli olağandışı konumda ya da baş aşağı gömülmüştür. Bunun bir tür cezayla mı yoksa hukuksal sansürle mi ilgili olduğunu söylemek zordur, ama bu bedenlerin bazılarının üzerine yerleştirilen büyük taşlar ölülerin bir şekilde mezardan çıkabileceği, muhtemelen yaşayanlara zarar verebileceği yolunda bir korkuyu imlemektedir.

İnhümasyon mezarlarında normalde, kremasyonlarda olanlarla aynı, hatta daha geniş bir mezar eşyası yelpazesi görülür, gerçi belirgin bolluk muhtemelen koruyucu bir etkendir. Kremasyonlar gibi inhümasyonlara da hayvan, zaman zaman da insan sunuları, bunların yanı sıra hatırı sayılır miktarda yiyecek, kapların varlığına bakılırsa içecek de eşlik eder. Ölülerin ayakkabılarındaki kramponlar cenazenin kışın gömüldüğü ya da ölenlerin soğuk yerlere gitmekte olduğu anlamına gelebilir; sagalarda ölülerin ihtiyaç duyduğu özel "cehennem-ayakkabıları"na atıfta bulunulmuştur (Strömbäck 1961).

Arkeolojik malzemeler arasında, ulaşım aracı oldukları su götürmeyen şeylerle (gemiler, vagonlar, kızaklar ya da atlar) ilgili çok sayıda gömü örneği vardır; bu da ölenlerin bir yere gitmekte oldukları anlamına gelebilir. Ne var ki bazı mezarlarda kimi zaman tam tersini ima eden unsurlar da bulunmuştur: Örneğin Norveç'in güneyindeki Oseberg gemisi, yerinden oynatılamayacak bir kayanın etrafına bağlanmış kocaman bir halatla mezara "demirlenmiştir." Çeşitli tiplerdeki bu ulaşım araçlarının işlevsel bir amaç için mi yoksa salt pahalı mülkler olarak mı orada bulundukları yönündeki apaçık soru varlığını korumaktadır.

Hem kremasyonlar hem inhümasyonlar tek başlarına, küçük gruplar halinde ve bir düzine mezarın bulunduğu mezarlıklardan binlerce mezarın bulunduğu mezarlıklara kadar farklı büyüklüklerdeki mezarlıklarda

görülür. Mezar topluluklarının çok büyük bir çeşitlilik göstermesi, "aile arazilerine" sahip tek tek çiftliklerden, daha büyük köylere, Birka ve Hedeby gibi kent merkezlerine varıncaya dek hizmet ettikleri toplulukların mekânsal ve hiç kuşkusuz toplumsal örüntülerini yansıtır. Siyasi etkenler de iş başındaymış gibi görünmektedir, öyle ki bazı bölgelerde ölülerin topluluklar halinde bulunması eğilimi gözlenirken, bazılarında yerel ölü gömme gelenekleri korunmuştur. Genelde ölüler yerleşimlerin uzağına gömülmüyordu, ama mezarları yaşanan bölgelerin uzantısı olarak görülebiliyordu.

Orijinal görünümüyle böyle bir mezarlığın en iyi örneği Kuzey Jutland'da Lindholm Høje'de bulunur, burada bir mezarlık alanı rüzgârın taşıdığı kumların altında kalmış, bozulmadan bugüne ulaşmıştır. Hemen hemen bütün mezarlar, genellikle belirgin bir örüntü izlenmeksizin, ama cenaze töreninin ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu açıkça gösterir biçimde taşlarla işaretlenmiştir. İskandinavya'nın başka yerlerinde de kırsal kesim Viking Çağına ait, sayıları on binleri bulan küçük gruplar halinde mezar höyükleriyle, Birka gibi yerlerde hâlâ görülebilen büyük mezarlıklarla doludur. Denizaşırı sömürgelerde de benzer büyüklükte mezarlıklara bilhassa doğuda, Smolensk yakınında Gnezdovo gibi yerlerde rastlanmıştır (Androshchuk, aşağıda 38. bölüm), ama burada İskandinav mezarları başka gruplara ait mezarlarla karışmıştır. İngiltere'deki bir örnekte, Heath Wood/Ingleby'deki höyük mezarlık, türünün İskandinavya dışında bulunan en büyük örneklerinden biridir (gerçi İngiltere'deki neredeyse tek örnektir); birkaç tane boş "mezar" içermesi bakımından da karmaşık olmak gibi tipik bir özellik gösterir (Richards, aşağıda 27. bölüm).

Sıklıkla rastlanan inhümasyon mezar tiplerinin yanı sıra tek tük toplu mezar örneği de vardır, başlıcası da İngiltere'de Derbyshire'da Repton'da kazılmakta olan toplu mezardır (Richards, aşağıda 27. bölüm). Bu mezarlık gibi benzer ama daha küçük toplu mezarlar da savaş zayiatlarının ya da sefer sırasında başka biçimlerde verilmiş kayıpların mezarları olarak yorumlanmıştır.

MEZAR ODALARI

İskandinavya'nın her yerinde karşımıza çıkan topluluklarda bulunan yüksek mevki sahibi insanlara ait inhümasyonların önde gelen bir biçiminde, ölen kişi bir tabuta ya da başka bir kapalı kutuya konmak yerine, yeraltında bir odaya yerleştirilir. Bilhassa Norveç'te rastlanan daha mütevazı örneklerde bu oda, mezar oyuğu içinde yerinde yapılmış bir tür büyük kutuyu andırabilir. Ne var ki odaların büyük birçoğunluğu küçük bir oda büyüklüğündedir, ahşap duvarları ve kalaslarla örülmüş bir çatısı

olan kare ya da dikdörtgen çukurlar halinde inşa edilmişlerdir, üzerlerinde de genellikle bir höyük yükselir. Mezar odaları Viking Çağı öncesindeki yüzyıllardan, bilhassa Roma Demir Çağı ve göç döneminden de bilinir, ama 9., bilhassa da 10. yüzyılda zirveye ulaşmışlardır.

Mezar odalarının en yaygın olduğu yer İsveç'tir, burada sadece Birka'da 111 örnek bulunmuştur (Arbman 1940-3). Danimarka ve Kuzey Almanya civarındaysa yaklaşık 60 mezar odasının varlığı bilinmektedir (Eisenschmidt 1994). Bu son örnekler Hedeby etrafında toplanmıştır, erken şehirlerin olağandışı, ama bölgelerarası bir gömme âdeti haline gelen şeyin yayıldığı merkezler olması muhtemel görünmektedir (Stylegar 2005). Norveç'te bu âdet o kadar yaygın değildi, (Birka ve Hedeby'nin en yakın eşdeğeri) Kaupang'da henüz bu gibi mezarlara rastlanmamıştır; bugünkü bilgilerimiz itibarıyla mezar odaları esasen doğu ve güneye özgü bir olgu gibi görünmektedir. Bu gömme biçimine İskandinav yerleşimlerinin ya da etkisinin görüldüğü bölgelerde, bilhassa Rusya ve Ukrayna'da da rastlanır; buralarda başka yerlerin yanı sıra Çernigov'da yapılan kazılarda süslü mezar odaları çıkarılmıştır.

Mezar odalarının bazıları, Viking Çağına ait olduğu bilinen en gösterişli mezarlar arasında yer alır. Her mezar farklıdır, birçoğu yerel inançların ve ölü gömme pratiğinin mikrokozmosu olarak yeniden kurgulanabilir. Burada bu zengin çeşitlilikten ancak yalıtılmış örnekler sunabiliriz, ama Hedeby'deki mezarlar arasında, üzerine bir gemi yerleştirilmiş büyük bir oda (Müller-Wille 1976) yer alır; Danimarka'daki Mammen mezarıysa prens mertebesindeki bir Viking erkeğinin ebedi istirahatgâhını temsil ediyor olabilir. Yaklaşık olarak MS 970'e ait bu mezar odası bir toplantı salonuna benzeyecek şekilde inşa edilmiştir; eğimli bir tavanı, sağlam ahşap duvarları vardır, üzeri bir höyükle örtülmüştür. Odanın içinde ahşap bir tabut bulunur, tabutun kapağında bir şamdan vardır. Özellikle de zengin tekstil buluntuları, yüksek mevkili erkeklerin giyim tarzına ilişkin bilgilerimizde bir devrim yaratmıştır. Gümüş kakmalı balta da bu döneme ait en meşhur buluntulardan biridir, ismini Mammen sanat üslubuna vermiştir (Iversen 1991). Danimarka'daki en büyük mezar odasını muhtemelen Kral Harald Bluetooth, babası için, kitabın başka bir bölümünde ele alınan (Roesdahl, aşağıda 48. bölüm) Jelling anıtlarının bir parçası olarak yaptırmıştır.

Bilhassa Birka'da bazı mezar odalarında ölülerin muhtemelen sandalye ya da taburelere oturur halde gömüldüğü tespit edilmiştir; gerçi tabureler çürümüştür. Ölenlerin ellerine ya da kucaklarına kimi zaman nesneler yerleştiriliyor, mezar eşyaları da ölünün çevresine, bilhassa da önüne konuyordu. Ender rastlanan örneklerde, İsveç'te Uppland'da Ven-

del mezarlığındaki IX. mezarlıkta olduğu gibi, gemilerin güvertelerindeki sandalyelere oturtulmuş bireyler bulunmuştur (Stolpe ve Arne 1912: 37). Odalarda oturtulmuş kadın cesetleri daha yaygındır, oysa gemilerde bu âdet büyük ölçüde erkeklerle sınırlıdır. Birka'da istisnai nitelikteki iki mezar odasında erkekler ve kadınların aynı sandalyede birbirlerinin üzerine oturtularak gömüldüğü, her iki örnekte de kadınların üstte oturduğu görülmüştür (Price 2002: 132-9). Bedenlerin etrafındaki ince demir zincir kalıntıları, cesetlerin yerli yerinde durması için sandalyenin arkalığına bağlandığını düşündürür.

Ölünün oturtularak gömülmesinin ne anlama geldiği bilinmiyor, ne var ki en azından bazı örneklerde mezarların, ölülerin belli bir yöne "bakıyormuş" gibi görüneceği bir şekilde bilinçli olarak hazırlandığı açıktır. Örneğin Birka'da, oturan kadınların bulunduğu mezar odaları öyle bir konuma yerleştirilmiştir ki, içindekilerin yüzleri şehrin içlerine doğru onu gözetircesine bakar (Robbins 2004).

Oturur halde gömülme bazı İzlanda sagalarında ayrıntılı olarak betimlenmiştir, bilhassa da *Njáls saga* ve *Grettis saga*'da (Price 2002'de tartışılır: 134-5) ayrıntılı örnekler bulunur. İlk anlatıda Hliðarendili Gunnar'ın mezarı, yoldan geçen iki kişi mezara yaklaştığında açıklanamaz bir biçimde açılır; yoldan geçenler ay ışığında Gunnar'ın "ışıklı" mezarında bir sandalyede oturduğunu, neşeli şarkılar söylediğini görür. *Grettis saga*'da bir mezar soyma girişimi, mezarın ölmemiş sakininin hırsızı hedef alıp onunla mücadeleye girmesiyle çirkin bir hal alır. Işıksız höyüğün içindeki bu kavganın biraz rahatsız edici betimlemesinde, çukurun tepesindeki kalaslardan bile bahsedilerek buranın bir mezar odası olduğu açıkça ortaya konur. Odanın tavanında açılmış bir delikten atlayan hırsız, mezarın bir ucundaki at kemiklerinin üzerine düşer, karanlıkta sendeleyip dururken, üzerinde birinin oturduğu bir sandalyenin arkalığına dokunur. Uzun zaman önce kapatılmış lahdin kasvetli havası bile betimlenir.

Ölülerin oturtularak gömülmesinden, farklı türde bir kaynakta, İbn Fadlan'ın Volga gemi kremasyonuna tanıklığının anlatısında da bahsedildiğini belirtmemiz gerekir. Burada ölü reisin bedenini, yatak olarak yapılmış bir bankın üzerinde oturur vaziyette tutmak için yastıklar kullanılmıştır.

GEMİLER VE ÖLÜLER

Yukarıda gemi şeklindeki taş düzenlemelerden bahsetmiştik, ama Viking Çağının en seyre değer cenaze töreninde, gerçek gemiler mezarlara indiriliyordu (Müller-Wille 1970). İkinci tür gemi mezarlardaysa, İbn Fadlan'ın birazdan tartışacağımız anlatısında olduğu gibi gemi yakılıyordu.

İsveç'te gemi mezarları Mälar vadisinde, bilhassa da Orta Uppland'da Valsgärde yerleşiminde toplanmıştır, burada Viking Çağının birkaç yüzyıl öncesinden beri her kuşakta bir tane olmak üzere bir gemi mezarları sürekliliği görülür (Lamm ve Nordström 1983). Danimarka gemi mezarları sayıca daha azdır, ama bir o kadar önemlidir; Ladby'deki dikkat çekici mezar (Sørensen 2001) ve Hedeby'deki örnek de bunlar arasında yer alır (Müller-Wille 1976). Burada gemilerin gömülmesi geleneğinin kökenleri Demir Çağı öncesine uzanır ve bütün mürettebatın bulunmadığı durumlarda, gemilerin bazı kısımlarının ölülerle birlikte gömülmesinin anlamına ilişkin bazı ipuçları sunar (Slusegård'da olduğu gibi: Andersen vd. 1991). Gemi gömme töreninin en ciddi örnekleri Norveç'te Vestfold'da bulunmuştur; Oseberg, Gokstad ve Tune'deki gemi mezarlar meşhurdur (Nicolaysen 1882; Brøgger vd. 1917-28). Olağanüstü iyi korundukları, sadece gemiler değil, organik mezar eşyaları da bozulmadan kaldığı için, bu mezarlar Viking dünyasının her yerinde yüksek mevkili insanlara ait mezarlara ilişkin ayrıntılı envanterler çıkarmamızı sağlayan en zengin kaynaklardır.

İskandinavya'nın ötesinde Britanya Adaları'nda, bilhassa da Orkneyler ve Man adasındaki ada cemaatlerinde gemi mezarları bulunmuştur. Bilhassa Kuzey Adaları'nda bu mezarların pruvaları ve sancakları kimi zaman taşlarla çevrilmiştir (Graham-Campbell ve Batey 1998: 135-40). Danimarka'nın ötesinde, Kıta Avrupası'nda bir tek gemi mezarı bulunur, o da Brötanya'nm güney sahillerinin açığında Île de Groix'dadır (Müller-Wille 1976; Price 1989).

Gemiler genellikle onları tutacak bir hendeğin içinde çekile çekile belli bir konuma getiriliyor, sonra üstleri bir tümsekle örtülüyordu. Bazı örneklerden anlaşıldığı kadarıyla yelken direği ayakta bırakılıyor, tümseğin üzerinden çıkıyordu. Mezar anıtlar başka özelliklerle de pekiştiriliyordu. Groix gemi mezarının etrafını çevreleyen dikili taş çemberi, gemi mezara ulaşan "bir tören yolu" oluşturuyormuş gibi görünen bir dikili taş dizisi gibi (Müller-Wille 1976). Valsgärde ve Oseberg'de olduğu gibi bazı mezarların açık bırakıldığına, kimi zaman içine girilebilir olduğuna dair de kanıtlar mevcuttur (aşağıya bakınız).

Gemi mezarlarının tipik özelliklerinden biri de, en azından bir, kimi zaman en fazla üç-dört bedenin, genellikle geminin orta kısmında inşa edilmiş küçük bir odaya kapatılmış halde ya da güverte kerestelerinin üzerine yatırılmış bir halde gömülmüş olmasıdır. Birçok gemi mezarda çok fazla sayıda kurban edilmiş hayvan bulunur, örneğin Oseberg mezarında yirmi kadar başı kesilmiş at bulunuyordu. Evcil hayvanların yanı sıra tavuskuşu ve baykuş gibi egzotik hayvanlar da bulunmuştur.

Gemi mezarlarında, yukarıda başka bağlamlarda bahsettiğimiz eşyaların tamamı dahil olmak üzere çok büyük bir çeşitlilik gösteren mezar eşyaları bulunabilmektedir. Özellikle Oseberg gibi mezarlarda mobilyalar gibi daha büyük ahşap eşyaların yanı sıra kap vazifesi gören çok çeşitli organik eşyalara, örneğin sepetlere, kutulara, sandıklara ve kumaşlara rastlanabilmektedir. Kimi zaman "gemi kayıkları"nın yanı sıra, karada ve buzda kullanılan çok çeşitli araçlar da mezarlarda bulunabilmektedir (Brøgger vd. 1917-28).

Burada da bölgesel düzeyde farklılıklarla karşılaşırız, kimi zaman bunlar Gotland adası örneğinde olduğu gibi çok şaşırtıcıdır. Adada hiç gemi mezarı bulunmamıştır, ama Viking Çağı (ve öncesine ait) mezarlar kimi zaman yontulmuş imgelerle, daha sonraki örneklerde de zaman zaman rünik metinlerle kaplı büyük "resim taşları"yla işaretlenmiştir (Lindqvist 1941-2). Böyle birçok taşın ortak özelliği, üzerlerine anıtın alt kısmının büyük bölümünü kaplayacak şekilde yelken açmış bir geminin resmedilmiş, çok çeşitli sahnelerin ya yatay alanlar halinde ya da karmaşık bir biçimde düzenlenmiş olmasıdır. Bu sahnelerin kimi zaman Kuzey mitolojisinden motifler olduğu seçilebilir, örneğin meşhur kahraman Sigurðr'un hayatından sahneler görülebilir, ama anlamı bilinmeyen sahnelere de bir o kadar sık rastlanır. Bu resim taşlarının aslında gemi mezarlarının Gotland'daki eşdeğeri olduğu, ama içerdikleri mesajın anakarada sık rastlanan fiziksel nesnelerden ziyade imgelerle aktarıldığı ileri sürülmüştür.

Bu anlamın kesin niteliği, esasen, sembolik bir yolculuğun aracı olarak ya da ölenlerin ya da onların varlıklı akrabalarının yüksek mevkilerini gösteren bir mülk olarak gemiye odaklanılan uzun tartışmalara konu olmuştur (Crumlin-Pedersen ve Munch Tyhe 1995). Bu meseleyi çözmek kolay olmasa da gemilerin etnisite, din ve iktidarı bilinçli olarak imleyen işaretler taşıdıkları, dikkat çekici kültürel değiş tokuşların ipuçlarını taşıyabilecekleri de açıktır. Buna bir örnek Uppland mezarlarının tamamından verilebilir: Burada Sami halkına ait nesnelerin dağınık bir halde varlık gösterdiği tespit edilmiştir; bu nesneler arasında hem Vendel hem Valsgärde'deki gemilerin üzerine örtülmüş gibi görünen huş ağacı kabuğundan süslü çadır örtüleri de vardır (Price 2002: 237). Alsike mezar alanında Tuna'da DNA ve beslenme biçimiyle ilgili araştırmalar da buraya gömülenlerin ataları arasında Sámiler olabileceğini göstermektedir (Price 2002: 237). Bu da gemi mezarlarda gömülü olan bazı kişilerin aslında Sami kimliklerini koruyup korumadıkları sorusunu doğurmaktadır. Oseberg mezarındaki iki kadından biri üzerinde yapılan yeni araştırmalardan da aynı şekilde çarpıcı sonuçlar elde edilmiştir. Öldükleri tarihte biri yaklaşık altmış-yetmiş, diğeri yirmi beş ila kırk yaşlarında olduğu

sanılan bu kadınlardan "daha genci" üzerinde yapılan diş kökü yarı saydamlığı analizlerinde, kendisinin öldüğünde en az elli yaşında, hatta belki daha da yaşlı olduğu saptanmış, böylece iki kadın arasındaki yaş farkı kapanmıştır. Daha da ilginci, bu kadının bir dişinden alınan aDNA kadının Ortadoğu'dan, bilhassa da bugün İran'ın bulunduğu bölgeden geldiğini kuvvetle düşündürmektedir (Holck 2008: 205, 208). Radyokarbon tarih saptama dizilerindeki çok yakın uyuşmalar bu iki kadının büyük ihtimalle aynı tarihte öldüklerini, karbon 13 analizleri her ikisinin de aynı biçimde beslendiğini göstermektedir. Bu da muhtemelen aynı toplumsal statüde oldukları anlamına gelmektedir (Holck 2008: 204-205).

Gemi mezarlarının bir başka çarpıcı yanı da hem kadınlar hem erkekler için yapılmış olmalarıdır. Aslına bakılırsa Oseberg'deki iki kadın şimdiye kadar bulunmuş en zengin Viking Çağı mezarının sakinleriydi (gerçi bir akademisyen bulunan eski eser topluluklarına dayanarak Oseberg'deki başlıca mezarın bir erkeğe ait olduğunu, mezar odası bozulduğunda bu erkeğin cesedinin de tamamen çıkarıldığını savunmuştur, bkz. Androshchuk 2005). Bu ritüelde eşitliğin gözetilmesinin, Viking toplumunda kadınların statüsü açısından kayda değer önemde anlamları vardır, kadınların girişimiyle anıtlar inşa edilmesi pratiğiyle de gayet büyük bir uygunluk gösterir; bu tür anıtlara köprü yaptırma ve benzeri faaliyetlerden bahsedilen rün yazıtları örnek verilebilir.

İNSAN KURBAN EDİLMESİ

Ölülerin gömülmesiyle bağlantılı olarak insanların kurban edilip edilmediğini kesin olarak tespit etmek zordur, zira birden fazla kişinin bulunduğu mezarlar aile gruplarını ya da başka olasılıkların yanı sıra hastalıklardan ileri gelen toplu gömülme törenlerini temsil ediyor olabilir. Ne var ki ciddi sayıda Viking Çağı mezarında, mezarın asıl sakinine ölümde eşlik etmesi için öldürüldüğü gayet açık olan bireyler bulunmuştur; bu gibi örneklerde teşhis edilen yaralanmalar arasında başın kesilmesi, bıçaklanma, boyun kırılması, eller ve/veya ayaklar bağlanarak ya da bağlanmaksızın asılma yer alır.

Meşhur örneklerden biri de Stengade'de bir erkeğin yanına oturtulmuş, elleri bağlanmış, başı kesilmiş bir erkekle birlikte gömülmüş olmasıdır; her iki bedenin de üzerine ağır bir mızrak yerleştirilmiştir (Skaarup 1972). Bir başka örnek de Birka'da tepedeki kale duvarında bulunan benzer bir mezardır. Burada silahlarla donatılmış, başının arkasına elk boynuzları yerleştirilmiş daha yaşlı bir adamın cesedinin üzerine başı kesilmiş genç bir erkek bedeni kısmen yatırılmıştır (Holmquist-Olausson 1990). Lejre'de gömülü erkeğe de bağlanmış ve başı kesilmiş bir başka

erkek eşlik ediyordu (Andersen 1960). Roskilde yakınında Gerdrup'ta bir kadın mezarındaysa boynu kırılmış bir erkek cesedi vardı (Christensen 1981). Man Adası'nda Ballateare'de silahlı genç bir erkek mezar eşyalarıyla gömülmüş, üstü bir tümsekle örtülmüş, tümseğin üzerinde de genç bir kadın, diz çökmüş bir halde arkadan gelen bir kılıç darbesiyle öldürülmüştü; darbe kadının başının arka kısmını uçurmuştu, kafatasından kopan bu parça, tuhaftır, mezarda bulunmuyordu. Sonra tümseğin üzerine ikinci bir toprak katmanı atılarak kadının cesedi örtülmüştü (Bersu ve Wilson 1966).

İnsanların ölülere eşlik etmesi, özellikle gemi mezarlarıyla bağlantılı olarak yaygınmış gibi görünür. Yukarıda Oseberg örneğinden bahsettik, ama en ciddi vaka İbn Fadlan'ın daha önce birkaç kez bahsettiğimiz anlatısında yer alır (Montgomery 2000). Gemi yakma töreninde genç bir köle kız da öldürülür (Arap yazar kızın yaklaşık on dört-on beş yaşlarında olduğunu ima eder); kız en az altı kez tecavüze uğrayıp yarı rıza gösterdiği başka birçok cinsel birleşmenin ardından bıçaklanır ve boğazlanır. Törenler sırasında, görünüşe bakılırsa kıza bir tür içki içirilmiş, kız bir dizi hayal görmüştür (ya da gördüğünü anlatmıştır). İbn Fadlan, kızın ölümde sahibine eşlik etmeye gönüllü olduğunu özellikle belirtir, ama bunun ne derece zorlamayla gerçekleştiği bir başka meseledir. İbn Fadlan her iki cinsiyetten kölelerin, ayrıca ölen erkeklerin eşlerinin bunu yapabileceğini söyler. İbn Rusta ve İbn Miskaweih gibi başka Arap yazarlar da ölen erkeklerin eşlerinin ölümde onlara eşlik ettiğinden bahsederler. İbn Miskaweih kadınların, eşleri olan erkeklerin mezarlarına nasıl diri diri gömülebileceklerini anlatır; bu da Çernigov'daki Rus mezarlarının muhtemelen doğruladığı bir şeydir (Price 2002: 46). Viking cenazelerinde birden fazla kişinin kurban edilebileceği açıktır, bir Rus ordusunun savaşta verdiği ölüleri dolunayda gömdüğüne, bu cenaze törenine her iki cinsiyetten esirlerin toplu katlinin eşlik ettiğine ilişkin Bizans anlatıları da mevcuttur (Price 2002: 369).

CENAZE TÖRENİ DRAMASI VE GEÇİŞ AYİNLERİ

Ölümle ilgili davranışlara ilişkin arkeolojik kanıtları araştırırken ölülerin gömülmesi pratiğinin nihai sonuçlarını değerlendirdik, ama bu mezarların yaratılma sürecini ele almadık. Vikinglerin ölümle ilgili ayinlerine ilişkin son dönemdeki araştırmaların önemli bir kolu bir tür cenaze dramasına odaklanmıştır: Ölünün gömülmesi öncesinde, sırasında ve sonrasında uzun bir süreye yayılan uyumlu eylemler ve faaliyetler gerçekleştirilir. Terry Gunnell'ın Eddik şiirlerin dramatik niteliği üzerine yaptığı araştırmaların (1995 ve aşağıda 22.1. bölüm) ve Martin Carver'ın Anglo-Sakson

yerleşimlerinde benzer "ölüm tiyatroları"yla ilgili çalışmalarının öncülüğündeki bu yaklaşımın esin kaynakları arasında, İbn Fadlan da dahil birkaç Arap seyyahın Viking cenaze törenlerine ilişkin canlı betimlemelere yer verdikleri yazılı kayıtları da yer alır.

İbn Fadlan'ın 922'de Volga'da bir geminin yakılması törenine ilişkin betimlemeleri gayet iyi bilinir, ama karmaşıklıktan da nasibini almıştır; bu anlatının en iyi İngilizce çevirisi ve sorunlarıyla ilgili yorumlar Montgomery'de (2006) bulunabilir; arkeolojik açılımları da Price'ta (2008) tartışılmıştır. Uzun sözün kısası, İbn Fadlan uzun bir yolculuğun bir parçası olarak, Rus' arasında önde gelen bir adamın gömülmesine eşlik eden ayrıntılı törenlere tanıklığını aktarır. Nihai yakma töreninden önce on gün süren, titizlikle gözetilen faaliyetlere katılır. Ölen kişinin mezar eşyalarının bulunduğu geçici bir mezara geçici olarak gömülmesi de bu faaliyetlere dahildir. Ziyafetlerin yapıldığı, içkilerin içildiği, cinselliğin yaşandığı törenler onlarca kişinin katıldığı, köle bir kızın yukarıda anlatıldığı gibi tecavüze uğrayıp öldürüldüğü bir cenaze töreniyle son noktasına ulaşır.

Viking Çağı cenaze törenlerini kavrayışımız açısından bu metnin merkezi önemini ne kadar vurgulasak yetmez, bilhassa da arkeolojik kalıntılarda gördüğümüz şeylerin bir "oyun"un kapanışında "düzenlenen sahne"den ibaret olduğunu, fiili gömülme ya da yakılma öncesinde, muhtemelen günler süren ve nihai töreni bir bağlama oturtan faaliyetlerden geriye sadece bazı izler kaldığını ima etmesi açısından bu anlatı çok önemlidir. Mezarların, cemaat içinde fiili kullanımlarının devam etmesi bakımından "sonraki hayatları"nı da değerlendirmeye almamız gerekir. En çarpıcı kanıt Oseberg gemi mezarından gelir. Bu gemi mezarın ilk yapılan tümsekle sadece kısmen kapatıldığı, pruvanın tamamı ve geminin ön kısmının, mezar odasının girişi de dahil olmak üzere açık bırakıldığı gösterilmiştir (Gansm 2004; Şekil 19.3). Tümsek daha sonra geminin tamamını örtecek hale getirildiyse de bu süre zarfında mezarın çevresinde, hatta içinde ne tür faaliyetlerde bulunulduğunu bilmiyoruz.

Belli bir plana bağlı bu ölüm törenlerine ilişkin başka gemi mezarlar, örneğin Kaupang'daki gemi mezardan daha fazla kanıt sunar; bu mezarda özellikle uzatılan bir faaliyetler dizisi gözlenir. Sahne 9. yüzyıla ait bir erkek inhümasyon mezarıyla açılır, pek dikkat çekici bir mezar değildir bu. Birkaç yıl sonra, 10. yüzyıl başında bilinmeyen nedenlerle, bu mezarın üstüne bir gemi oturtulur. Gemi, gömülmüş adamı tepeden tırnağa örten gemi omurgasıyla tam olarak aynı hizadadır; dolayısıyla önceki mezarın yeri titizlikle akılda tutulmuş olsa gerektir. Geminin içine bir erkek ve bir kadın, omurga hattı boyunca kafa kafaya gelecek şekilde yatırılmıştır; giysileri ve donanımları yüksek bir mevkiye sahip olduklarını belirtir, ka-

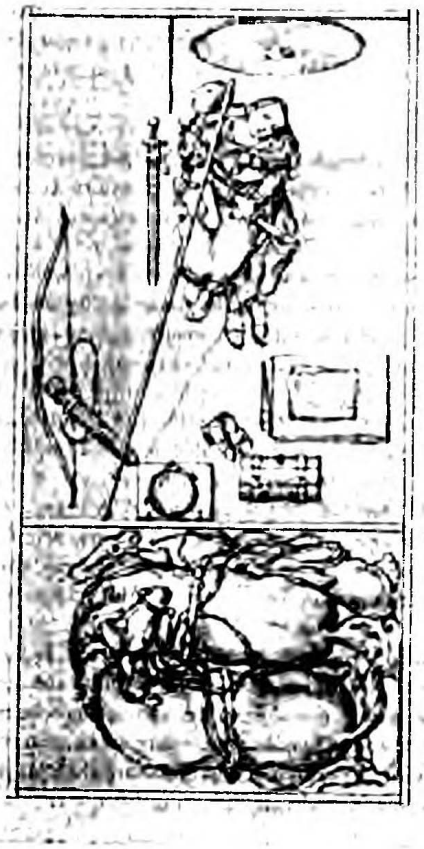
Şekil 19.3 Orijinal inşa şekliyle Oseberg gemi mezarının bir rekonstrüksiyonu. Geminin üstü kısmen örtülmemiş ve içeri girilebilecek şekilde açık bırakılmıştır. (Çizim: Morten Myklebust, Gansum 2004'e dayanarak.)

dının baldırının yanına da bir bebek yatırılmıştır. Geminin gövdesi nesneler ve hayvanlarla doldurulmuştur, bunlar arasında bir at, parçalara ayrılmış ve uzuvları çeşitli eşyaların üzerine titizlikle yerleştirilmiş bir köpek de vardır. Pupaya ikinci bir kadın oturtulmuştur, ellerinde muhtemelen dümen yekesi vardır, köpeğin kesik başı da ya kucağına ya da hemen yanındaki bronz kazanın üzerine yerleştirilmiştir. Pahalı mücevherlerle gömülmüş, olağandışı bir giyim tarzıyla deri bir üzerlikmiş gibi görünen bir şeye bürünmüş bu kadının arkasında, güvertede, başka yerleşimlerde bir büyücülük asası olarak yorumlanan bir tür demir nesne vardır. Kadının yanına bir balta ve kalkan yerleştirilmiştir, bu nesneler yüzünden geminin tamamı yatan adamdan ziyade bu kadınla ilişkiliymiş gibi görünmektedir (Stylegar 2007: 95-100). Öland'da Klinta'da benzer karmaşıklıkta bir dizilimde bir teknenin güvertesinde bir erkek ve kadının çifte kremasyon mezarı vardı; daha sonra erkeğin, kadının ve hayvanların küllerinin, yanda ayrı mezarlarda bulunan eşyaların küllerinin ayrılmasıyla hepsinin uzun bir süreye yayılan ikincil törenler olduğu görülmüştür (sürecin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Price 2002: 142-9). Bu örnekler benzersiz olmaktan uzaktır.

Bilhassa mezar odalarında gözlenen karmaşıklık, inşaları sırasında gerçekleştirilen bir dizi incelikli eylemi yansıtıyor olsa gerektir; Birka'da büyücü olması olası kişilerin mezarlarında olduğu gibi (Price 2002: 128-

41; şekil 19.4). Bunlardan biri (Bj.834), yukarıda betimlendiği üzere bir çift sandalyenin bulunduğu, ölülerin oturtularak gömüldüğü bir mezardır; oturtulan cesetlerin üzerinden, koşum takımı giydirilmiş bir çift atın bulunduğu platformun ahşap kısmına saplansın diye bir mızrak fırlatılmıştır. Diğer mezarlarda da ya oda duvarlarına saplanmış ya da kremasyon eşyaları arasına dikey yerleştirilmiş silahlara rastlanır (Nordberg 2002).

Bu tür uzun süreye yayılmış cenaze törenlerinin başka bir unsuru da mezar soygunculuğu denilen pratik olabilir. Bazı mezarların sırf içerdikleri değerli eşyalar yüzünden yağmalandıkları açık olsa da höyüklere ve mezarlara yapılan birçok giriş o kadar kapsamlıdır ki gizlice ya da geniş bir toplumsal onay görmeksizin yapılmış olamazlar; Oseberg mezarının bozulması bu noktada bilhassa önemli bir örnektir. Cesetlerin dokunulduklarında hâlâ kısmen bütünlüklü olmasından anlaşıldığı üzere, mezarlara sıklıkla asıl gömülme töreninden sonra "zorla giriliyordu" ya da daha iyi bir tabirle mezarlar açılıyordu. Ölülerin yerlerini değiştirme maksadı kimi zaman nispeten açık olsa da, Yaşlı Gorm'un kemiklerinin Jelling'deki yeni kiliseye aktarılması örneğinde olduğu gibi, kimi zaman bu maksatlar daha bulanıktı. Sıklıkla cesetlerin yerleri değiştiriliyor ya da tümüyle dışarı çıkarılıyorlar, bazı nesneler alınıyor, bazıları bırakılıyordu; kimi zaman muhtemelen başka bir şeye erişmek için eşya yığınlarının topluca çekildiğini, çekildikleri yerde bırakıldıklarını görmek mümkündür. Bu müdahalelerin bazıları kayda değer nitelikteydi, Vestfold gemi mezarının odalarına girilmesi gibi. Bu olgu şimdiye kadar yeterince incelenmemiştir, fakat "ölümle

Şekil 19.4 Birka mezar odası Bj.834'ün rekonstrüksiyonu: Aynı sandalyeye oturtulmuş bir çift, atlarla birlikte gömülmüş, bedenlerinin üzerinden bir mızrak fırlatılmıştır. (Çizim: Þórhallur Þráinsson, Price 2002'ye dayanarak.)

ilgili davranışlar bütününün" bugüne kadar hatalı bir biçimde salt fiili gömülmeyle ilişkili olarak değerlendirilen ayrılmaz bir parçası olması muhtemel görünmektedir.

Daha geniş çaplı gömülme dramaları değerlendirilirken Viking Çağında ölenler ve ölülere karşı tutumlar mezarlığın maddi kültürüyle sınırlı görülmemelidir. Bunun bir örneği istif gömüleri olgusudur. Gömülmüş gümüş ve başka metal istiflerin, ilkel bankacılıktan başka bir şeyi temsil edemeyecek kadar çok sayıda olduğu uzun zamandır açıktır; insanın parasını yastık altına saklamasının Viking Çağındaki eşdeğeridir bu eylem. Bilhassa Gotland'da, nispeten küçük bölgelerde çok sayıda istif gömüsü bulunduğu dikkate alınırsa, bu saklama işini yapanların *hepsinin* de zenginliklerinin nerede saklı olduğunu hiç kimseye söylemeksizin ölüp gitmiş olması imkânsızdır. İstifleme davranışına birbiriyle uyuşan birçok açıklama getirilmiştir herhalde, ama bunun bir cesedin bulunmaması durumunda ya da cesedin bir başka yere gömülmüş olması halinde düzenlenen cenaze törenleriyle ilişkili olması da mümkündür. Bir insanın kendi ölümü öncesindeki davranışlarıyla ilişkili de bir alternatif mevcuttur. Bazı hırslı bireylerin daha hayattayken kendi adlarına rün anıtları diktirme yetisine sahip olduklarını biliyoruz, bu yüzden de Snorri'nin gömülü zenginliği biriktirmiş kişinin öte dünyada sefasını sürmek için bunu gömmüş olabileceği yönündeki iddiasını yeniden değerlendirmemiz gerekir. Akademisyenler *Ynglingasaga*'daki anlatının ayrıntılarını görmezden gelmeye çoğu zaman fazla teşne olmuştur, ama bu Snorri'nin hayal gücünün bir ürünü olabileceği gibi, Viking Çağı gerçekliğini yansıtması da muhtemel anlamlı bir gözlemdir.

Açıktır ki Viking cenaze törenleri karmaşık işlerdi, bunun gemi mezarlar ve mezar odaların ötesinde bütün bir toplum için geçerli olmadığını varsaymamızı gerektirecek bir neden yoktur. Tören pratiğinin engin çeşitliliğinden, muhtemelen de temelinde yatan inançlardan yukarıda bahsetmiştik; aslında Viking kültüründe merkezi önemde bir rol oynadığını bildiğimiz üzere, yaşayanlar ile ölüler arasında hikâyeler anlatma aracılığıyla bağlantı kuran cenaze anlatılarının karmaşık dünyasına bakıyor olabiliriz (Price 2008).

VİKİNGLERİN ÖLME BİÇİMLERİ

Yukarıda sunduğumuz, antik gömülme pratiklerine ilişkin değerlendirme, arkeolojik terminolojiyi ve "ölümle ilgili davranışları" muhtemelen biraz soğuk bir üslupla derdest etmesi itibarıyla alışıldık bir değerlendirmedir. Bireysel duygu ve kayıp bileşenini de hatırlamak önemlidir. Herhangi bir cenaze törenini izlemek üzere hazır bulunanların tam olarak neler

hissettiklerini bilemesek de acı hiç kuşkusuz tekrarlanan bir tema olsa gerektir. Ölümün maddi kalıntılarıyla yüzleşmek, arkeologlar açısından her zaman doğrudan bir süreç değildir (krş. Downes ve Pollard 1999). Ama etik bir bağlamda ölünün genel haysiyetine saygılı olmak, Viking mezar anıtlarının inşasında yaşanmış olması muhtemel insani acıları şöyle bir düşünmek yerinde olur.

Bu meseleyi biraz daha ileri götürelim. Mezarlarda gözlenen farklılıkların bir ölçüde nispeten kendiliğinden bir davranışın, sevilen şeylerin, duygusal bir yankısı olan nesnelerin gömülmesinin sonucu olması pekâlâ mümkündür: her zaman balık avladığı yerden bir çakıl taşı; çocukken oynadığı ışıltılı para; komutanının savaşçıya yıllar önce hediye ettiği şarap kadehinin son değerli parçası. Maddi kültürün mezarlarda güçlü bir kişisel değerle varlık göstermesi, bu gömülme biçiminin, bireysel ama yine daha geniş bir sistemin bir parçası olarak gömülmenin biçimsel bir âdet olduğunu da yansıtıyor olabilir. Bu anlayış, mezarların bir anlatının bileşenleri olduğu, izleyicilere, yani artık bizim devrimize bir "karakter"i belirten görsel işaretler olarak önemli nesneler olduğu fikrine de uyar.

Vikinglerin ölme biçimleri 21. yüzyıldakilere benzemiyordu, ama yine de insanlar için evrensel olan kayıp, ayrılık, hafıza ve olası bir öte dünya hayatıyla ilgili belirsiz bir kaygıyı içeriyordu.

KAYNAKÇA

Andersen, H. (1960) "Hovedstaden i riget", *Nationalmuseets arbejdsmark*.

Andersen, S.H., Lind, B. ve Crumlin-Pedersen, O. (1991) *Slusegårdgravpladsen*, cilt 3: *Gravformer og gravskikke – bådgravene*, Aarhus: Jysk Arkæologisk Selskab.

Andren, A. (1993) "Doors to other worlds: Scandinavian death rituals in Gotlandic perspective", *Journal of European Archaeology*, 1: 33-56.

—— (2004) "I skuggan av Yggdrasil. Trädet mellan ide och realitet i nordisk tradition", A. Andren, K. Jennbert ve C. Raudvere (yay. haz.) *Ordning mot kaos – studier av nordisk förkristen kosmologi*, Lund: Nordic Academic Press.

Androshchuk, F. (2005) "En man i Osebergsgraven?", *Fornvännen*, 100: 115-28.

Arbman, H. (1940–3) *Birka I. Die Gräber*, 2 cilt, Stockholm: KVHAA.

Bennett, A. (1987) *Graven – religiös och social symbol. Strukturer i folkvandringstidens gravskick i Mälarområdet* (Theses and papers in North-European archaeology 18), Stockholm: Stockholm Üniversitesi.

Bersu, G. ve Wilson, D. M. (1966) *Three Viking Graves in the Isle of Man* (The Society for Medieval Archaeology. Monograph 1), Londra: Society for Medieval Archaeology.

Beskow Sjöberg, M. vd. (yay. haz.) (1987– 2001) Ölands *järnåldersgravfält*, 4 cilt, Stockholm: Raä.

Brøgger, A.W., Falk, H. ve Shetelig, H. (yay. haz.) (1917–28) *Osebergfundet*, 4 cilt, Oslo: Universitetets Oldsaksamling.

Callmer, J. (1991) "Territory and dominion in late Iron Age southern Scandinavia", K. Jennbert, I. Larsson, R. Petre ve B. Wyszomirska-Werbart (yay. haz.) *Regions and Reflections. In Honour of Märta Strömberg* (Acta archaelogica Lundensia. Dizi 8°, cilt 20), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

—— (1992) "Interaction between ethnical groups in the Baltic region in the late Iron Age", B. Hårdh ve B. Wyszomirska-Werbart (yay. haz.) *Contacts across the Baltic Sea* (University of Lund, Institute of Archaeology. Report 43), Lund: Lund Üniversitesi.

—— (1994) "The clay paw rite of the Åland islands and central Russia: a symbol in action", *Current Swedish Archaeology*, 2: 13-46.

Carver, M. (1992) "Ideology and allegiance in East Anglia", R. Farrell ve C. Neuman de Vegvar (yay. haz.) *Sutton Hoo. Fifty Years After* (American early medieval studies 2), Oxford, Ohio: American Early Medieval Studies.

Christensen, T. (1981) "Gerdrup graven", *Romu.* Årsskrift *fra Roskilde Museum*, 2: 19-28.

Crumlin-Pedersen, O. ve Munch Thye, B. (yay. haz.) (1995) *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia.* (PNM – Publications from the National Museum 1), Kopenhag: Danimarka Ulusal Müzesi.

Downes, J. ve Pollard, T. (yay. haz.) (1999) *The Loved Body's Corruption. Archaeological Contributions to the Study of Human Mortality*, Glasgow: Cruithne Press.

Eisenschmidt, S. (1994) *Kammergräber der Wikingerzeit in Altdänemark* (Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 25), Bonn: Habelt.

Eldjárn, K. (2000) *Kuml og haugfe. Úr heiðnum sið á* Íslandi. Íkinci basım Adolf Friðriksson, Reykjavik: Mál og menning.

Gansum, T. (2004) *Hauger som konstruksjoner – arkeologiske forventninger gjennom 200* år (GOTARC. Gothenburg archaeological thesis. Serie B, cilt 33), Göteborg: Arkeologiska institutionen, Göteborgs universitet.

Graham-Campbell, J.A. ve Batey, C. (1998) *Vikings in Scotland. An Archaeological Survey*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Gunnell, T. (1995) *The Origins of Drama in Scandinavia*, Woodbridge: Brewer.

Halsall, G. (2000) "The Viking presence in England? The burial evidence reconsidered", D.M. Hadley ve J.D. Richards (yay. haz.) *Cultures in Contact. Scandinavian Settlement in England in the Ninth and Tenth Centuries*, Turnhout: Brepols.

Holck, P. (2008) "The Oseberg ship burial, Norway: new thoughts on the skeletons from the grave mound", *European Journal of Archaeology*, 9(2/3): 185-210.

Hollander, L.M. (çeviren) (1964) *Snorri Sturluson. Heimskringla. History of the Kings of Norway*, Austin: University of Texas Press.

Holmquist-Olausson, L. (1990) "'Älgmannen' från Birka. Presentation av en nyligen undersökt krigargrav med människooffer", *Fornvännen*, 85: 175–82.

Iversen, M. (yay. haz.) (1991) *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid* (Jysk Arkæologisk Selskab. Skrifter 28), Højbjerg: Jysk Arkæologisk Selskab.

Lamm, J.-P. ve Nordström, H.-Å. (yay. haz.) (1983) *Vendel Period Studies. Transactions of the Boat-grave Symposium in Stockholm, February 1981* (The Museum of National Antiquities, Studies 2), Stockholm: Statens Historiska Museum.

Lindqvist, S. (1941–2) *Gotlands Bildsteine*, 2 cilt (KVHAA. Monografier 28), Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Montgomery, J. (2000) "Ibn Fadla¯n and the Ru¯siyyah", *Journal of Arabic and Islamic Studies*, 3: 1-25.

—— (2006) *Ibn Fadlan and the Caliphal Mission through Inner Asia to the North. Voyaging the Volga.*

Daimi internet kaynağı, 28 Mart 2008'de erişilmiştir: http://wonka.hampshire.edu/abbasidstudies/html/abbasids/culture/works.html

Müller-Wille, M. (1970) *Bestattung im Boot. Studier zu einer nordeuropäischen Grabsitte* (Offa 25/26), Neumünster: Wachholtz.

—— (1976) "Das Bootkammergrab von Haithabu", *Berichte* über *die Ausgrabungen von Haithabu* 8, Neumünster: Wachholtz.

Nicolaysen, N. (1882) *Langskibet fra Gokstad ved Sandefjord*, Kristiania: Hammermeyer.

Nordberg, A. (2002) "Vertikalt placerade vapen i vikingatida gravar", *Fornvännen*, 97: 15-24.

Price, N.S. (1989) *The Vikings in Brittany* (Saga-Book 22:6), Londra: Viking Society for Northern Research.

—— (2002) *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia* (Aun 31), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

—— (2008) "Bodylore and the archaeology of embedded religion: dramatic licence in the funerals of the Vikings", D.M. Whitley ve K. Hays-Gilpin (yay. haz.) *Faith in the Past.*

Theorizing Ancient Religion, Walnut Creek, CA: Left Coast Press.

Robbins, H. (2004) "Seated burials at Birka: a select study" (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uppsala Üniversitesi Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü).

Roesdahl, E. (2005) "Jordfaste mindesmærker i Danmarks yngre vikingetid", *Hikuin*, 32: 55–74.

Roesdahl, E. ve Wilson, D.M. (yay. haz.) (1992) *From Viking to Crusader. Scandinavia and Europe 800–1200* (Council of Europe exhibition 22), Kopenhag: Nordisk Ministerråd.

Skaarup, J. (1972) 'Rejsekammeraten', *Skalk*, 1972(1): 4-9.

Sørensen, A.C. (2001) *Ladby. A Danish Ship-grave from the Viking Age* (Ships and boats of the

North 3), Roskilde: The Viking Ship Museum.

Stolpe, H. ve Arne, T.J. (1912) *Graffältet vid Vendel* (KVHAA. Monografier 3), Stockholm: KVHAA.

Strömbäck, D. (1961) "Helskor", *KL* 6: 412.

Stylegar, F.-A. (2005) "Kammergraver fra vikingtiden i Vestfold", *Fornvännen*, 100: 161-77.

—— (2007) "The Kaupang cemeteries revisited", D. Skre (yay. haz.) *Kaupang in Skiringssal* (Kaupang Excavation Project. Publications 1), Aarhus: Aarhus University Press.

Svanberg, F. (2003) *Decolonizing the Viking Age*, 2 cilt (Acta archaeologica Lundensia. Dizi 8°, cilt 43 ve dizi 4°, cilt 24), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Terry, P. (çeviren) (1990) *Poems of the Elder Edda*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Thunmark-Nylen, L. 1998–2006 *Die Wikingerzeit Gotlands*, 4 cilt, Stockholm: KVHAA.

20

VİKİNG ÇAĞINDA İSKANDİNAV DİLLERİ

Michael P. Barnes

GERMEN DİLLERİ VE İSKANDİNAV DİLLERİ

İskandinav dilleri Hint-Avrupa dil ailesinin Germen dilleri kolunda yer a lır. Hollanda ve Frizya dilleri Almanca, İngilizce ve artık ölmüş Got diliyle yakından akrabadırlar, çoğu Avrupa dili ve bazı Asya dilleriyle de uzaktan akraba olurlar (ayrıntılar için bkz. Nielsen 1989). Hint-Avrupa konuşma dilinin bugün Danimarka, Norveç, İsveç ve Kuzeybatı Almanya'yı oluşturan bölgeye tam olarak ne zaman geldiği belli değildir, ama son yıllarda yapılan tahminler MÖ 2000 civarı ya da biraz öncesinde bir tarihi öngörmektedir. Germen dillerinin, kısmen Hint-Avrupa dilinin başka biçimlerini konuşan kişilerle temasların tedricen artması, ama komşu dillerin de etkileri sayesinde, bu tarihten kısa süre sonra ayrı bir dil kolu olarak evrilmeye başladığı düşünülmektedir. Birçoklarının MÖ 1000 ile MÖ 500 yılları arasında gerçekleştiğini düşündüğü tedrici bir genişleme döneminde Germen dillerinin sınırları bugünkü Hollanda ve Orta Almanya kadar güneye, Wisla (Vistula) kadar da doğuya ulaşmıştır. Bu dönemde Germen dillerini konuşan herkesin muhtemel bazı diyalekt farklarına rağmen ortak bir dili paylaştığı sanılmaktadır. Ne var ki Hıristiyanlık çağının başlangı cına yakın tarihlerde daha fazla göç alınması Germen dillerinin doğu ve kuzeybatı kolları arasında bir ayrılmaya yol açmıştır. Muhtemelen başta bir diyalekt dizisi olan Kuzeybatı Germence, 6. yüzyıla gelindiğinde Kuzey Germence ve Batı Germence olarak birbirinden hissedilir derecede farklı iki kola ayrılmıştır. İskandinav dilleri Kuzey Germen dilinden gelir.

Dil kolları ortak özelliklerine dayanarak sınıflandırılır. Örneğin Germen dilinin bütün biçimlerinde şimdi ile geçmişin birbirinden ayrıldığı iki zamanlı bir yüklem sistemi vardır (birçok Avrupa dilindeki gibi gelecek zaman ya da başka bir zaman biçimi yoktur). Ayrıca Germen dillerinde geçmiş zaman iki farklı biçimde kurulur: ya sesli harf değişimi (İngilizce *sing-sang* örneğindeki gibi "güçlü" büküm, yani ses değişimi) ya da dişil

bir ekin getirilmesiyle (İngilizce *walk-walked* örneğindeki gibi "zayıf" büküm). Kuzey Germen ya da İskandinav dilleri de ortak bazı özelliklerinden anlaşılabilir; ek halindeki belirli artikel (Eski Kuzey dili *hestr* "horse" [at], *hestrinn*, "the horse" [belli bir at]; İsveççe *häst*, *hästen*) ya da yüklemin *-s(k)/-st* biçimi (Eski Kuzey dilinde "olmak" anlamına gelen *gerask*, "yapmak" anlamına gelen *gera*'dan; Norveççe "olan" anlamına gelen *gjøres*, "yapmak" anlamına gelen *gjøre*'den) gibi.

VİKİNG ÇAĞI İSKANDİNAV DİLLERİ

Kuzey Germence, Kuzeybatı Germence ve ondan önceki "Ortak Germence" gibi tektip bir dil olması muhtemel olmayan bir dildi. Bir *koine*, yani bir kuralın gelişmesi için önkoşulmuş gibi görünen merkezileşmiş bir yetke bulunmuyordu. Böyle bir birlik, var olmuş olsa bile her halükârda senkop dönemindeki (y. 550-700) kökten dilsel değişikliklerle bozulmuş olsa gerektir; bu dönemde İskandinav olduğuna kuşku olmayan bir konuşma biçiminin doğuşuna tanık olunmuştu. Kelimelerin kısalması, sesli ve sessiz harf sistemlerinin yeniden yapılanması ve yeni gramer kategorilerinin yaratılması gibi senkop dönemiyle ilişkili değişikliklerin büyük bir diyalekt farklılığı olmaksızın gerçekleşmesi düşünülemez. Asıl dikkat çekici olan şeyse, yaklaşık MS 700 sonrası İskandinavya'da baskın olmuş gibi görünen dilsel birliktir. Vikinglerin ve yurtlarında kalan İskandinavların dilleri bazılarına o kadar tektip görünmüştür ki bu dile "Ortak İskandinavca" ismi verilmiştir (Haugen 1976: 150). Bu durumun kısmen, dilbilimsel kaynakların son derece az olmasından kaynaklanan bir yanılsama olduğu açıktır. Ne var ki artık birleştirici bazı güçlerin iş başında olduğuna da kuşku yoktur. Aksi takdirde, örneğin /-j/ sesinin sözcük başında kullanılmamasının İskandinavcanın bütün biçimlerinin karakteristik özelliği olup çıktığını, ama Germen dillerinin başka hiçbirinde buna rastlanmadığını (İskandinavca år, Faroe Adaları dili ve İzlandaca ár, İngilizce *year*, Almanca *Jahr*; İskandinavca *ung(ur)*, İngilizce *young*, Almanca *jung* örneğinde olduğu gibi); ya da rün alfabesinde baştaki yirmi dört harfin sekizinin atılmasına, başka birçoğunun basitleşmesine yol açan reformun 7. yüzyıl sonu, 8. yüzyıl başında elli-altmış yıl içinde İskandinavya'nın tamamında neden kabul edildiğini açıklamak zordur.

Elimizdeki kıt kaynakların (en başta da rün yazıtlarının) yardımıyla Viking Çağında İskandinavcanın neye benzediğini anahatlarıyla yeniden kurgulayabiliriz. Senkop dönemindeki değişikliklerin ardından, İskandinavca klasik Eski Kuzey dilinden pek de farklı olmayan bir dil haline geldi. Yaklaşık yirmi yedi tane sesli fonem vardı; dokuz tane de farklı ses bulunuyordu (/i, e, æ, a, O, o, u, y, ø/), uzunluk ve burundan söyleme bu

seslerin ilave ayrıksı özellikleriydi. Çoğu sessiz harf de uzun ya da kısa olabiliyordu. Dört tip vurgulu hece bulunuyordu: kısa sesli + kısa sessiz; kısa sesli + uzun sessiz ya da sessiz topluluğu; uzun sesli + kısa sessiz ya da hiç sessiz olmaması; uzun sesli + uzun sessiz ya da sessiz topluluğu. Uzunluk vurguyla el ele gidiyordu; vurgusuz hecelerde bütün sesler kısaydı, sesli sistemi de büyük ölçüde üç yönlü bir kontrasta indirgenmişti (/i, a, u/). Erken Germen dillerinde olduğu gibi isimler, zamirler ve sıfatlar üç cinsiyet ve dört hale (nominatif, akusatif, genitif, datif) dayanarak ayrılıyordu; "güçlü" ve "zayıf" sıfat bükümünde de bir ayrım vardı. Yüklemin üç kipi bulunuyordu (indikatif, subjunktif, imperatif), bütün zamanlı çekimlerde şahıs belirten bir ses vardı (yüklem çoğu kez 1, 2 ve 3. tekil ve çoğu kişiler için farklı biçimler alıyordu). Ek halinde belirteç işlevi gören bir artikel vardı ve yüklemin bir de *-sk* biçimi bulunuyordu (yukarıdaki bilgilerle karşılaştırın). Sözcük dağarcığı erken Germen dilinden gelmiş, pek az sözcük ödünç alınmıştı. Viking Çağı İskandinavcasının yeterli bir tanımı bulunmamaktadır, ama esas yapısı itibarıyla Eski Kuzey dilinin daha arkaik biçimlerinden büyük ölçüde farklılaşmadığı düşünülebilir.

Bu iskelet yapıyı ete büründürme girişimleri Viking Çağının başlangıcında İskandinavca hakkındaki cehaletimizi daha keskin bir biçimde mercek altına almamıza neden olur. Bazı kuvvetlerin dili parçalamaya, bazı kuvvetlerin birleştirmeye çalıştığı dikkate alınırsa, 8 ve 9. yüzyıllarda konuşma biçiminin, elyazması çağının başlangıcındaki tektiplik ve çeşitlilik karmasına ne derece yakından benzediği hakkında ancak fikir yürütebiliriz (İzlanda ve Norveç, y. 1100, Danimarka ve İsveç y. 1250 yıllarında). Kimi zaman ileri sürüldüğü üzere muhtemeldir ki (Liestøl 1971: 75; 1981: 262; Widmark 2001: 76-7, 82-5, 91-6) erken Viking Çağındaki dilsel gelişmeler az sayıda etkili ticaret merkezine dayanan ticari bir kıyı şeridi kültürünce yönlendirilmiştir. Saygın olduğu iddia edilen bu konuşma biçiminin taklidi (ya da onu taklit girişimleri) kaba bir dilsel tektipliği teşvik etmiş olabilir. Farklı iktidar merkezleri arasında, saygınlıkta farklılıkların gözlenmesine yol açan bir rekabet de yaşanmış olabilir. Burada hayal ettiğimiz senaryonun, 10. yüzyılda Danimarka ve Norveç'te kraliyet iktidarının yükselişiyle birlikte düşünülmesi gerekir; bu süreç alternatif konuşma modelleri sunmuş olsa gerektir. İskandinavcanın dilbilimsel tarihiyle ilgili el kitapları en erken diyalekt ayrımının Doğu ile Batı arasında gerçekleştiğini, ortaçağ Dancası ve İsveç dilinin Doğu, İzlanda dili ve Norveççenin Batı İskandinavcayı temsil ettiğini belirtir. Ne var ki bu ikiliğin belirdiği dönemi tespit etmek güçtür. Bu ikilik temelde ortaçağ elyazmalarında bulunan fonolojik ve morfolojik kriterlere, bu kadar olmasa da geç Viking Çağının rün yazıtlarına dayanır. Yazıtlar Doğu ile Batı

arasındaki farklılıklara ilişkin kanıtlar sunar. Örneğin /ei/, /au/, /øy/'un 10. yüzyılda Danimarka'ya, 11. yüzyılda İsveç'te tek ses haline geldiğini gösterir. Öte yandan *u*-değişimi (esasen normalleştirilmiş Eski Kuzey dilinde ǫ şeklinde yazılan /ɔ/'yu verir) Danca ve İsveççe yazıtlarda gayet iyi belgelenmiştir. Ayrıca *-sk* yüklem ekinin de örnekleri bulunur, (daha sonraki tarihlere ait) Doğu İskandinavcanın iki karakteristik özelliğinin *u*-değişiminin olmaması ve *-sk* ekinin *-s*'e indirgenmesi olduğunu bir kenara bırakıyoruz. Aslına bakılırsa el kitaplarında Doğu ile Batı'yı ayıran ağızlar olarak sunulan birçok özelliğin (krş. örneğin Wessen 1957: 28-9) Viking Çağında bu biçimde işlediği gösterilemez.

Viking Çağı İskandinavcasının yeterli bir değerlendirmesine benzeyen bir şey sunmak imkânsız olsa da bu dilin çeşnisi örneklerden süzülebilir. Aşağıda Kälvesten (Ög 8, Östergötland, 800'lerin başı), Jelling II (*DR* 42, Jutland, 900'lerin ortaları) ve Dynna (*NIyR* 68, güneydoğu Norveç, 1000'lerin başları) rün yazıtlarından örnekler verilmiştir. Her biri transliterasyonla sunulmuştur (bu sunumda ( ) belirsiz okumayı, [ ] editoryal ekleri ifade eder), her sunumun ardından düzeltiden geçirilmiş metin, İngilizce bir çevirisi ve dil üzerine kısa notlar verilmiştir.

Kälvesten
stikuR:karþi:kublþau:
aftauintsunusin:safialaustr
miRaiuisli:uikikRfaþi
aukrimulfR

StygguR gærði kumbl þau *aft* Øyvind *sunu sinn. Sá fial austr me* Øyvisli.
VikingR fáði auk GrímulfR.
StygguR bu anıtları oğlu ØyvindR için yaptı. O Øyvisl'le doğuya düştü. VikingR yazdı ve GrímulfR.

R/*R* Germen dilinde ıslıklı bir niteliğe sahip hışırtılı bir ses olan /z/'nin dönüşünü belirtir. Öyle görünüyor ki Norveç'te R/*R* 9. yüzyılda /r/'le yakınlaşmıştır, ama Danca ve İsveç dilindeki rün geleneğinde r ve R bazı fonolojik çevrelerde 12. yüzyılın ortalarına kadar birbirinden ayrı tutulmuştu; Gotland'da bu durum çok daha uzun bir zaman devam etmişti. En erken tarihli Viking Çağı yazıtlarında, Viking Çağı öncesine ait olanlarda gözlendiği gibi, "şu" ile "bu" arasında bir ayrım yapmanın yolu yokmuş gibi görünür; þau, *kumbl*'u tanımlar, ama açıktır ki konuşan kişinin yakınında ya da çok uzağında olan bir şey olarak tanımlamaz. *Aft, eptir* zarfının kısaltılmış biçimidir, *fyr*'in *fyrir*, *und*'un *undir*'in kısaltılmış bi-

çimleri olmasıyla paralellik gösterir. Kısaltılmış biçimlerin tamamı, uzun biçimlerden daha eski bir tarihe aittir. *Sunu*, eski tekil zamir biçimidir, orijinal (senkop öncesi) *-u* korunmuştur (dolayısıyla *Stygguu*R'daki *u* da korunmuştur, ama bu ismin etimolojisi belirsizdir). Demonstratif *sá, sú,* Viking Çağı rün yazıtlarında eril "o" [he] ve dişi "o"yu [she] belirtmek için düzenli olarak kullanılmıştır. *Fial*, Batı İskandinavcadaki *fell*'in Doğu İskandinavca versiyonudur. *Auk, ok*'un çift ünlünün korunduğu eski bir biçimidir (bu bağlantı "artmak" anlamına gelen *auka* fiiliyle ilgilidir).

Jelling II
haraltr:kunukR:baþ:kaurua
kubl:þausi:aft:kurmfaþursin
aukaft:þąurui:muþur:sina:sa
haraltr[:]ias:sąR:uan:tanmaurk
ala:auk:nuruiak
:auk:t(ą)ni[:](karþi)[:]kristna

Haraldr konungR bað gǫrva kumbl þausi *aft Gorm faður sinn auk aft* Þórví *móður sína. Sá Haraldr es seR vann Danmǫrk alla auk Norveg auk dani gærði kristna.*

Kral Haraldr bu anıtların babası GormR ve annesi Þórví için yapılmasını emretti. O Haraldr ki bütün Danimarka'yı ve Norveç'i kendisine alıp Danları Hıristiyan yaptı.

au ve **ia** dizilerinin orta ve geç Viking Çağına ait yazıtlarda ne ifade ettiği konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bazıları Doğu İskandinavcada / ei/ > /e:/, /au, øy/ > /ø:/ şeklindeki tek ünlüleşme sonrasında iki harfin tek harf olarak telaffuzunun, o tarihte rün alfabesinde özel bir sembolle ifade edilmeyen seslileri belirtmek için kullanıldığını, **au**'nun /ø/ ya da /O /, **ia**'nın /æ/'yi belirttiğini savunur. Bazıları da en azından **ia** örneğinde, bir tür çift ünlülüğün yansıtıldığını (İsveç diyalektinde "burada" anlamına gelen "here"in karşılığı olan *her*'in bir yansıması olarak *jär*, kimi zaman Viking Çağı "ticaret merkezi kuralları"nın bir kalıntısı olarak görülür) söyler. Tek ünlüleşmenin bulunmadığı Batı İskandinavca da dahil İskandinavca rün dünyasında **au**'nun /O/'yu göstermenin ortak bir yolu haline geldiğini belirtebiliriz. Akuzatif [ismin belirtme hali, -i hali] *faður*'da dudaksıl mutasyon Doğu İskandinavcada olduğu kadar sık bulunmasa da öyle görünüyor ki *Danmǫrk*'un ikinci unsurunda mutasyon geçirmiş bir sesli harf mevcuttur. Viking Çağında Doğu İskandinavcada "bu/bunlar" anlamına gelen zamiri genellikle temel *sá, sú,* þat zamirinin yanı sıra *-sa* ya da *-si* şeklinde deiktik (işaret eden) parçacıktan oluşuyordu. Bu yüzden

de þennsi (akuzatif, eril, tekil), þassi (< þa*R* + *si*, akuzatif, dişil, çoğul), þausi (akuzatif, isim, çoğul).

Dynna
x kunuur x kirþi x bru x þririkstutir x iftirąsriþi x tutur x sina x **suuasmarhanarst x ąhaþalanti**

Gunnvǫr gerði brú, Þrýðriks *dóttir, eptir* Ásríði, *dóttur sína. Sú vas mær hǫnnurst á Haðalandi.*
Þrýðrikr'in kızı Gunnvǫr, kızı Ásríðr için bir köprü yaptırdı. O Haðaland'ın en becerikli genç kızıydı.

Bu yazıtı yontan ustanın konuşmasında "ǫ"yu ne ölçüde kullandığı belirsizdir. kunuur'daki üçüncü "u" açıktır ki /a/ dışında bir sesliyi ifade eder, ama burada seslinin yuvarlanmasına ondan hemen önce gelen [w] de yardımcı olmuştur. Öte yandan hannarst'ın (standartlaştırılmış Eski Kuzey yazımına uygun olarak normalleşmiş hali *hǫnnurst*'tur) /han:arst/ şeklinde telaffuz edilmesi muhtemel görünmektedir. Bu durum sonraki tarihlere ait Norveççe hakkında bildiklerimize de uygun düşer, bu dilde *u*-değişimi batıda olduğu kadar tutarlı değildir. *Mær* daha eski bir sözcük olan *maR*'dan gelir, hışırtılı sesin yerini /r/ almış (yukarıda Kälvesten'e bakınız), /a/ > /æ/ mutasyonu da muhtemelen bu yer değiştirme öncesinde damaksıl sesten kaynaklanmıştır.

SÖMÜRGELERDE İSKANDİNAVCA

Vikinglerin yayılmaları ve yerleşimleri sonucu, Normandiya, Britanya Adaları, Faroe Adaları, İzlanda, Grönland, Finlandiya sahilleri ve Rusya gibi farklı bölgelerde İskandinavca konuşan topluluklar doğmuştur. Yerleşim döneminde şu ya da bu tür bir diyalekt farklılığının var olduğunu varsayarsak, bunun mantıksal sonucu İskandinavcanın farklı biçimlerinin sömürgelerde kullanılması olur. Ne var ki sözgelimi İngiltere, İzlanda, İrlanda ya da Rusya'daki ilk kuşak göçmenlerin konuşma biçimlerinin neye benzediğini bilebilmek imkânsızdır. İskandinavcanın ölüp gittiği bölgelerde umabileceğimizin en fazlası, ara ara dilin görünümüne ilişkin izlenimlerdir, bunların çoğu da asıl yerleşim döneminden epey sonrasına aittir. Eski Kuzey dilini konuşanlar ile Eski İngilizceyi konuşanlar arasındaki dilsel ilişkiler hakkında kısa süre önce yazılmış bir kitapta, İngiltere İskandinavcasında diyalekt özelliklerini tanımlamanın ne kadar zor olduğunu görmek hiç de şaşırtıcı değildir (Townend 2002: 28). Bugüne ulaşan

sömürge İskandinavcası versiyonları –İzlanda dili, Faroe Adaları dili ve Finlandiya İsveççesi– ilk ortaya çıktıkları tarihlerde (en azından) birkaç yüzyıllık dilsel eşitlenmenin ürünlerini temsil ediyorlardı (Finlandiya-İsveççesi, aslına bakılırsa, kısmen, hatta tamamen İsveçlilerin 12. yüzyıl ve sonrasında Finlandiya'ya akınlarından miras kalmıştır).

Yine de Viking yayılmasının dilsel mirası hakkında makul bazı sonuçlar çıkarılabilir. Normandiya ve Rusya'da konuşulan İskandinavca muhtemelen 9 ve 10. yüzyılda sırasıyla Danimarka ve İsveç'te konuşulan İskandinavcayı yansıtıyordu, zira görünüşe bakılırsa yerleşimcilerin çok büyük bir bölümü bu bölgelerden geliyordu. Her iki yerde de İskandinavca iki ya da üç kuşak sonra ölmüş olsa gerektir, ikisinde de yerli diller üzerinde silik bir etkiden fazlasını bırakmamıştır.

Britanya Adaları'nın çoğu yerinde İskandinavca biraz daha uzun süre varlığını sürdürmüştür: 10 ve 11. yüzyıl başında yeni göç dalgaları yüzünden İngiltere'de; kent merkezlerinde yoğunlaştığından İrlanda'da; İskandinavca konuşanların nispeten yüksek bir yoğunluk göstermesi yüzünden Man Adaları ve Hebridlerde; yerli nüfus tamamen tabi kılındığından, hatta muhtemelen ortadan kaldırıldığından kuzeydoğu Caithness, Orkney ve Shetland'da. İskandinavcanın İngilizce üzerinde ağır bir etkisi olmuştur: Üçüncü şahıs zamirleri *they, them, their* dahil olmak üzere gündelik dilde kullanılan yüzlerce kelime İskandinavcadan alınmıştır; İngiltere'deki yerleşim bölgelerinde Kuzey kökenli yer isimlerinin sayısı çok fazladır. Konuşulan bir lehçe olarak dilin ne kadar uzun bir süre yaşadığı belirsizdir, fakat Kuzeybatı İngiltere'de İskandinavcanın (çok bozulmuş bir biçiminin) 12. yüzyıl sonu gibi geç bir tarihte kullanıldığına dair rünik kanıtlar bulunmaktadır (Barnes 2003a: 7-8). İskandinavcanın İrlanda dili üzerindeki etkisi o kadar derinlere işlememiştir; İskandinavcadan ödünç alınmış birkaç sözcük tespit edilmiştir, ama yer ismi sayısı azdır. Dublin'de yaklaşık olarak 950-1100 döneminde hem Dan/İsveç hem Norveç türü rün yazıtları yontuluyordu, ama bunları şehrin sakinlerinin mi yoksa şehri ziyaret edenlerin mi yonttuğunu söylemek imkânsızdır. Man Adası'nda büyük ölçüde Norveç tipi otuzu aşkın rün yazıtı bulunur, Kuzey yer isimleri burada yayılmıştır. Göçmen nüfusun açıkça geniş ve baskın olmasına bakılırsa İskandinavca konuşma dilinin burada İngiltere ve İrlanda'da olduğundan daha uzun bir süre boyunca yaşamış olması beklenebilir. Bazıları İskandinavca konuşma dilinin ortadan kalkışının 14. yüzyılda bir tarihe denk geldiğini ileri sürmüştür. Ne var ki en erken (10. yüzyıla ait) yazıtlarda ve muhtemelen 12. yüzyıl sonuna ait en geç yazıtların ikisinde, rün yazısına, hatta muhtemelen Kuzey diline de aşina olmayan biri tarafından yapıldıkları yönünde işaretler gözlenir (Page 1992: 136). İskandinavca konuşma

dili, Hebrid adalarında yer isimleri ve bilhassa da Lewis adasında Hebrid Gaelcesi üzerinde izler bırakmıştır. Bu dilin ne kadar uzun bir süre varlığını koruduğuna ilişkin tahminler 13. yüzyıl ile 15. yüzyıl başı arasında değişir (Barnes 1993: 77-8).

Orkney, Shetland ve kuzeydoğu Caithness'te 10. yüzyıl sonuna gelindiğinde, hatta daha öncesinde İskandinavca yerli dilin ya da dillerin yerini tamamen almış olsa gerektir. Yine de Viking Çağında Orkney düklüğünde İskandinavcanın kullanım biçimi hakkında bildiğimiz pek az şey vardır, zira kaynaklarımızın hemen hepsi sonraki dönemlere aittir. Adalarda korunan rün yazıtlarından pek azı muhtemelen 10 ya da 11. yüzyıla aittir, ama bunlar son derece az ve özdür, Orkney ve batı Shetland'ın Batı İskandinavca rün bölgesinin bir parçası olduğu bilgisinden fazlasını doğrulamazlar (Barnes 1998: 9-11). Edebi, isimlerle ilgili ve daha sonraki tarihlere ait dilbilimsel kayıtlar, hep birlikte yerleşimcilerin büyük bölümünün Batı Norveç'ten (kabaca bugünkü Nord-Trøndelag ve Vest-Agder arasında kalan bölgeden; Barnes 1998: 2-4) geldiklerini, bunun orada gelişen dil tipini açıkça renklendirdiğini düşündürür. Nihayetinde Kuzey adaları ve Caithness İskandinavcası Caithness'te 14 ve 15. yüzyıllarda, Orkney ve Shetland'da 1750 ile 1800 arası Lowland İskoççası ve İngilizceye tabi olmuştur.

Ortaçağ edebi kaynaklarına göre Grönland İskandinavcası her şeyden önce İzlanda göçmenlerinin diliydi. Bu bilginin, Viking Çağında bu dilin hangi biçimi ya da biçimleri aldığını belirlemekte büyük yararı dokunmaz, çünkü yaklaşık olarak MS 1000'de İzlanda'da konuşma dilinin ne derece tektip olduğunu ya da farklılık gösterdiğini bilmiyoruz. Grönland'da bulunan yüz kadar rün yazıtı hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, ortaçağda burada kullanılan İskandinavcanın Batı İskandinavcası olduğunu gösterir. Grönland İskandinavcası doğu yerleşiminin yaklaşık 1500'te yıkılmasıyla birlikte ölüp gitmiştir.

Faroe ve İzlanda dilleri de Batı İskandinavcasıdır, esasen öyledirler, ama başından beri durumun böyle olup olmadığı belirsizdir (İzlanda'da Viking Çağına ait hiç rün yazıtı yoktur, Faroe Adaları'ndaki az sayıdaki yazıt da dilbilimsel bakımdan Orkney ve Shetland'dakiler kadar bilgilendirici değildir). Öyle görünüyor ki her iki ülkede de İskandinavca dışında başka dilleri konuşanlar çeşitli yerlerde yerleşimler kurmuşlardır. Bu yüzden de İzlanda'da muhtemelen 12. yüzyılın ilk yarısında derlenmiş olan *First Grammatical Treatise*'ın (İlk Gramer Risalesi) (Haugen 1972) İzlandacayı farklılaşmadan azade bir dilmiş gibi ele aldığını görmek biraz şaşırtıcıdır. Konuşma dilindeki büyük farklılıkların silinmesi için muhtemelen 200-250 yıl yeterli olmuştur, ama yazarın şairler ve akademisyenlerin başvurduğu edebi bir normu betimliyor olması da akla yatkındır.

Viking Çağı Finlandiya'sında İskandinavca belgelerden yoksundur. (Kısa süre önce bir rün parçası bulunmuştur, ama burada konuşulan İskandinavca tipi hakkında hiçbir şey anlatmaz; Åhlen vd. 1998). Finlandiya'daki modern İsveççe diyalektleri Doğu İskandinavcanın İsveç'teki İsveççeyle ilişkili bütün özelliklerini göstermez. Örneğin tarihsel çift ünlüler /ei/, /au/, /øy/ korunmuştur, ama bu diyalektlerin Batı İskandinavcadan giren unsurları yansıtması pek mümkün değildir, çünkü çift ünlülerin korunması Gotland diliyle ve İsveç'in kuzeyindeki birkaç diyalektle paylaştıkları bir özelliktir.

KAYNAKÇA

Åhlen, M., Tuovinen, T. ve Myhrman, H. (1998) "Ett nyfunnet runstensfragment från Hitis i Åboland, Finland", *Nytt om runer*, 13: 14 15.

Barnes, M. (1993) "Norse in the British Isles", A. Faulkes ve R. Perkins (yay. haz.) *Viking Revaluations*, Londra: Viking Society for Northern Research.

—— (1998) *The Norn Language of Orkney and Shetland*, Lerwick: Shetland Times.

—— (2003a) "Norse, Celtic and English in the Scandinavian runic inscriptions of the British Isles", L.-O. Delsing *vd.* (yay. haz.) *Grammatik i fokus/Grammar in Focus*, iki cilt, Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.

—— (2003b) "Standardisation and variation in Migration- and Viking-Age Scandinavian",

Kristján Árnason (yay. haz.) Útnorðr. *West Nordic Standardisation and Variation*, Reykjavík: University of Iceland Press.

—— (2005) "Language", R. McTurk, (yay. haz.) *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*, Oxford: Blackwell.

DR = Jacobsen, L. ve Moltke, E. (1941– 2) *Danmarks runeindskrifter*, iki cilt, Kopenhag: Munksgaard.

Haugen, E. (1972) *First Grammatical Treatise*, ikinci basım, Londra: Longman.

—— (1976) *The Scandinavian Languages*, Londra: Faber and Faber.

Liestøl, A. (1971) "The literate Vikings", P. Foote ve D. Strömbäck (yay. haz.) *Proceedings of the Sixth Viking Congress*, Londra: Viking Society for Northern Research.

—— (1981) "The Viking runes: the transition from the older to the younger *fuþark*", *Saga-Book*, 20: 247-66.

Nielsen, H.F. (1989) *The Germanic Languages*, Tuscaloosa: University of Alabama Press.

NIyR = Olsen, M. *vd.* (1941, ilerliyor) *Norges innskrifter med de yngre runer*, 6 cilt, Oslo: Kjeldeskriftfondet.

Ög = Brate, E. (1911–18) Östergötlands *runinskrifter*, Stockholm: KVHAA.

Page, R.I. (1992) "Celtic and Norse on the Manx rune-stones", H.L.C. Tristram (yay. haz.) *Medialität und mittelalterliche insulare Literatur*, Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Parsons, D.N. (2001) "How long did the Scandinavian language survive in England? Again", J. Graham-Campbell vd. (yay. haz.) *Vikings and the Danelaw*, Oxford: Oxbow Books.

Townend, M. (2002) *Language and History in Viking Age England*, Turnhout: Brepols.

Wessen, E. (1957) *De nordiska språken*, 5. basım., Stockholm: Filologiska föreningen vid Stockholms Högskola.

Widmark, G. (2001) *Det språk som blev vårt*, Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.

21

RÜNLER

Henrik Williams

İsveç'in kuzeydoğusunda Hälsingland eyaletindeki Forsa kilisesinde antik devirlerden beri demir bir halka asılıdır, çapı yaklaşık 30 santim olan bu halka metale keskiyle oyulmuş 200 rün karakteriyle kaplıdır. Bu yazıtın ilahi hizmetlerin yasadışı bir biçimde iptal edilmesi halinde piskoposa kesilecek para cezalarıyla ilgili olduğu yorumu getirilmiştir. "Çalışan" anlamına gelen "staff" sözcüğünün piskoposu ifade ettiği, **lirþiR** dizisinin de "eğitimli insanlar" anlamına gelen *lærðir* şeklinde okunması gerektiği düşünülmüş, bu yüzden halka Hıristiyanlık bağlamında ele alınmış ve 12. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmiştir.

Norveçli büyük rünolog Aslak Liestøl, 1979'da metindeki tek bir rünün, **lirþiR**'deki **r**'nin yeni bir okunuşunu yayımlamıştır. Bunu diğer bütün **r**:s'ler ve **u**:s'lerle karşılaştıran Liestøl aslında bir **u**-rünüyle karşı karşıya olduğumuzu, **liuþiR**, yani "halk" anlamına gelen *ljóðir* sözcüğüyle uğraştığımızı kanıtlamıştır. Hıristiyanlıkla bütün bağlantılar kaybolup gitmiş, onun yerine (kullanılan dille tutarlı bir bağlantı çerçevesinde) erken Viking Çağına ait olduğu anlaşılan İskandinavca ilk yazılı yasayla karşı karşıya olduğumuz anlaşılmıştır (Brink 1996, 2002).

Rünlere adanmış akademik çalışmaların değeri ve önemi burada yatar. Tek bir harfin doğru okunuşu bir rün metninin bütün anlamını değiştirebilir, onu birkaç yüz yıl daha öncesine ait kılabilir. Rünik kanıtlar, Viking Çağındaki hayata ilişkin bilgimiz açısından aşılamayacak bir değer taşır. Rün taşı metinleri ve başka rünik yazıtlar bu dönemin tek orijinal kanıtlarını oluşturur. Eski Danca, Eski Norveççe ve Eski İsveççenin ilk aşamalarında Vikinglerin seslerinin silik bir yankısını duyarız; bu dillerdeki belgeler bizlere entelektüel kültür, zihniyet biçimleri ve toplumla ilgili benzersiz kavrayışlar sunar. Rün yazıları hukuk pratiklerine, toplumsal tarih, dini inançlar ve dini etki veçheleri de dahil olmak üzere isimlendirme örüntülerine, ölü gömme âdetlerine, miras kurallarına ve edebi zevklere ilişkin kanıtlar ortaya koyar. Yerleşim tarihi, toplumsal cinsiyetle ilgili araştırmalar ve erken İskandinav dilleriyle ilgili araştırmalarda da kaynak olarak kullanılan rün verilerinin yeri doldurulamaz.

RÜNLER VE RÜNİK ORTOGRAFİ

Ne var ki bütün bu bilgiler, dünyanın en az gelişmiş yazı sistemlerinin birinden gelmektedir. Viking Çağındaki on altı rün, kullanılan fonemlerin (konuşma sesleri) hepsini temsil etmekte yetersizdi. Dolayısıyla birçok rünün birden fazla amaca hizmet etmesi gerekiyordu. Bu on altı rün, üç grup ("aileler" anlamında ættir deniyordu bu gruplara) ve bir sapma halinde, ama açıklanamaz bir düzenle düzenleniyordu. İlk altı rünün ismiyle *Futhark* denilen bu yazı sistemi iki temel biçim halinde mevcuttur; uzun-kol rünleri (normal ya da Dan rünleri de denir) ile kısa-kıvrımlı rünler (İsveç-Norveç rünleri de denir), ayrıca olağandışı bir versiyon vardır: sapsız rünler (bunlara da İsveç ya da Hälsinge rünleri denir). Bu son rün tipinde ana çubuk yoktur (i-rünü dışında), her zaman da bir metin şeridi içinde yazılması gerekir, çünkü uzunlukların yerleştirilmesi kritik önemdedir (Peterson 1994a). Bu versiyon kısa-kıvrımlı rünlerden türemiştir, ama kısa süre önce kökenlerinin uzun-kol rünlerine dayandığı ileri sürülmüştür (Fridell 2000).

Rünler genellikle "translitere" edilir, yani koyu renk Latin harfleriyle basılır, bu da aslında nasıl telaffuz edildiklerine ilişkin fazla bir şey söylemez (krş. Thompson 1981). Rünler, transliterasyonları, Eski İzlanda dilindeki isimleri ("rün isimleri") ve ætt, her rünün en önemli telaffuz versiyonları Tablo 21.1'de gösterilmiştir.

Bazı yorumlarda bulunmak gerekir. Çoğu rünün minör ve majör varyantları vardır, [s ve ª m gibi. Ters çevrilmeleri (İsveççe *vändrunor*) ya da baş aşağı ters döndürülmeleri de (İsveççe *stuprunor*) söz konusu olabilir: f ~ ™ ve f ~ ® gibi; ayrıca ligatüre de edilebilirler (İsveççe *bindrunor*): a + l = Z, bu işlem kimi zaman ortak bir çubuk üzerinde olur. (Kapsamlı bir değerlendirme için bkz. MacLeod 2002.)

Rün isimleri, rünün esasen kullanıldığı sesle başlayan ya da bir örnekte olduğu gibi biten isimlerdir (krş. Bauer 2003: 7). ætt bölümlemesi antiktir ve açıklanamayan kökenlere dayanır, ama ilgili ætt'a yerleştirme konusunda şifreler yaratmanın hızlı bir yoludur (bu sıralama da tersine çevrilebilir). Dolayısıyla s-rünü bir biçimde 2:5 diye isimlendirilecektir (örneğin ısrúna-sistemi uyarınca iki uzun ve beş kısa vuruş). Az sayıda fonetik sembol bir açıklama gerektirir (Tablo 21.2).

Sözcüklerin arasında boşluk bırakılması zorunlu değildir. Rünler, aynı harf bir sözcüğün sonunda, sonrakinin başında tekrarlanıyorsa, her zaman iki kere yazılmazlar, uzun fonemleri temsil ettiklerinde de iki kez belirtilmezler. /n/ ya da /m/ benzer bir sessizden önce geliyorsa bir temsile gerek yoktur (Williams 1994). Bu eli son derece sıkı sistem kimi zaman yorumlaması zor metinlerin ortaya çıkmasına neden olur. Kabul etmek

Tablo 21.1 Rün yazıtlarının üç ayrı Viking Çağındaki versiyonları

Sayı	Uzun kol	Kısa kuyruk	Çubuksuz	Anlamı	Transliterasyonu	Yaygın ses değerleri	Ætt
1	ᚠ	ᚠ	ᛁ	*fé*	**f**	*f ff u*	Freyr'in
2	ᚢ	ᚢ	ᚿ	*úrr*	**u**	*u y o ø au øy w*	
3	ᚦ	ᚦ	ᛁ	*þurs*	**þ**	*θ ð*	
4	ᚬ	ᚬ	ᛁ ?	*óss, ass*	**o ą**	*o ã*	
5	ᚱ	ᚱ	ᚿ	*reið*	**r**	*r r R RR*	
6	ᚴ	ᚴ	ᛁ	*kaun*	**k**	*k kk g gg nk ng*	
7	ᚼ	ᚼ	ᛁ	*hagall*	**h**	*h y*	Hagall'ın
8	ᚾ	ᚾ	ᚿ	*naud*	**n**	*n nn*	
9	ᛁ	ᛁ	ᛁ	*íss*	**i**	*i æ e æi*	
10	ᛅ	ᛅ	ᛁ	*ar*	**a**	*a æ e æi*	
11	ᛋ	ᛁ	ᛁ	*sol*	**s**	*s ss*	
12	ᛏ	ᛏ	ᛏ	*tyr*	**t**	*t tt d dd nt nd*	Tyr'in
13	ᛒ	ᛒ	ᛁ	*bjarkan*	**b**	*b bb p pp mb mp*	
14	ᛘ	ᛏ	ᛏ	*maðr*	**m**	*m mm*	
15	ᛚ	ᛚ	ᛁ	*lǫgr*	**l**	*l ll*	
16	ᛦ	ᛁ	ᛁ	*yr* from *yR*	**R**	*R RR y æ*	

gerekir ki biraz beklenmedik bir cümle olan "Nelly'nin çoraplarını aşağı göndermek için sola çek!" cümlesini ifade etmek için **buliftusitunilusuks** dizisini yazarsak modern bir paralellik kurmuş oluruz. Buna bin yıllık bir dilin karmaşık yönlerini, Viking Çağına ait bir rün metninin içeriğine ilişkin bilgimizdeki kusurları da dahil edersek bir yazıtın yorumlanmasının hayli çetin bir iş olduğu akla yatkın bir hal alır.

Ne var ki rün yontucuları bu zorluğun bilincindeydiler ve okurun işini kolaylaştırmanın yollarını bulmuşlardı. Öncelikle çoğu yazıtta en azından bazı sözcükler "çifte" noktalar, "çifte" çarpılar ya da başka imla işaretleri kullanılarak ayrılmıştır. İkincisi, öyle görünüyor ki daha 10. yüzyılda en yaygın rünlerin üçünde bunların olağan biçimde kullanılmadığını belirten noktalar kullanılıyordu. **u**-, **k**- ve **i**-rünleri sırasıyla **ø** (y), *g* (g) ve *e* (e) seslerini vermek için noktalanıyordu.

RÜN YAZITLARININ OKUNMASI

Fakat okurların yanı sıra bugün bir rün metnini çözmeye girişenlerin de en büyük yardımcısı taş anıtlar üzerine yazılmış rünlerin neredeyse hepsinin yerleşik bir örüntüyü izlemesidir. Rün taşları bugüne ulaşmış rün işaretlerinin büyük çoğunluğunu oluşturduğundan çoğu yazıtı anlamak o kadar da zor değildir.

Tablo 21.1 Fonetik semboller

Sembol	*Telaffuzu*
y	Alm. *Tür*, Fr. *lune*
ø	İng. *bird*, Fr. *peu*
θ	İng. *thin*
ð	İng. *other*
o_{ι}	İng. *tall*
ã	Fr. *blanc* (krş. Williams 1990: 28-34)
r	İskoç dili *red*
*R_*	İng. *red*? (Larsson 2002b: 28-33)
ɣ	Danca *bog* (sürtünmeli bir *g*)
æ	İng. *man*

Rün taşı formülleri şu şekilde özetlenebilir: "X (ve Y) bu taşı, akrabaları Z'nin anısına diktiler." Formülün her kısmı farklı bir biçim alabilir, ama bu örüntü çok düzgündür. Bu anıt formülünün yanı sıra üç ek unsur gözlenebilir: ölünün ardından söylenen güzel sözler, dualar ve imzalar (Hübler 1996: 38-41). Bu unsurlar genellikle bu sırayla verilir, ama üçünün birlikte yer alması enderdir. Ne var ki Gästrikland eyaletinde Söderby'deki rün taşında (Gs 13) bu üç ek unsur da bulunur:

> *Brúsi let rętta stein þenna eptir Egil, bróður sinn. En hann varð dauðr á Tafeistalandi, þa Brúsi foerði langlenz*(?) *eptir bróður sinn. Hann fór męðr Freygeiri. Guð hjalpi hans sálu ok Guðs móðir. Sveinn ok Ásmundr þeir męrkuðu.*
> Brúsi bu taşı kardeşi Egill'in anısına diktirdi. Egill, Tafeistaland'da öldü, onun ardından Brúsi uzun mızrağı taşıdı. Freygeirr'ye seyahat etti. Tanrı ve Tanrı'nın anası ruhuna yardımcı olsun. Bu taşı Sveinn ve Ásmundr yontmuştur.

Tafeistaland bugünkü Finlandiya topraklarında bulunur, Egill eceliyle burada yüz yüze gelmiştir. Rün taşını diktiren kardeşi, Egill'in ölümünün ardından *merkismaðr* ("savaş sancağının taşıyıcılığı") işini üstlenmişti (Williams MS).

Bu formülleşmiş içeriği bilen ve bulmayı bekleyen bir yazıt okuru, en zorlayıcı yazımın gözlendiği rünleri bile çözebilecek kadar iyi bir donanıma sahiptir. Örneğin Småland (Sm 55) eyaletinde Eckersholm'daki bir rün taşında şöyle der:

hakR:kulkR:aukR·kuþkurR:riþ:itRn:þan:isunR:auti:Rtinf

Beklenen formüle dayalı kesinlikle mantıklı argümanları uygulayan Evert Salberger (2001: 101-2) sonunda, saçmalıkmış gibi görünen bu yazıtın

"şifresini çözmeyi" başarmış, şu şekilde özetleyebileceğimiz bir yorum önermiştir:

> *Haki, Kolki, Auki, moeðgur rei(s)t(u) (s)tein þenn(a), syni(r), epti(r) Stein fl*oður)
> Haki, Kolki, Auki (ve) anneleri ve kızı(-ları) bu taşı diktirdi, babaları Steinn'in ardından oğulları.

moeðgur sözcüğü dışında, bu son derece inandırıcı bir iddiadır. Bu yazıttaki "formülleşmiş sözler" sıklıkla kısaltılmış ya da bozulmuş bir biçimde yazılmıştır, kişi isimleriyse beklenenin tersine o kadar bozulmuş değildir. Yerleşmiş formül üzerinden ilerleyen okur hangi sözcüklerin isim olduğunu, hangilerinin olmadığını bilir. İsim olmayan sözcükler için, okurun hangi sözcüğün ifade edildiğini anlayabilmesi için ortografik yollarla tek bir iddianın ileri sürülmesi gerekir. İsimleri belirten sözcükler içinse okurun hangi kişi isminin belirtildiğini bilebilmesi daha kesin bir telaffuzu gerektirir (Salberger 2001: 67, 83).

Ama formül, çok fazla sayıda örnekte tek başına, incelikli analizlere gerek kalmaksızın bu amaca hizmet eder. İlginç olan şey şifreleri çözülen rün metinlerinin dağılımı ve içerikleridir.

RÜN YAZITLARININ SAYILARI VE DAĞILIMLARI

Viking Çağına ait yaklaşık 3000 tane İskandinavca rün yazıtını biliyoruz. İskandinavca rün metni veri tabanının en son envanterine göre (26 Ağustos 2004'te erişilmiştir) bu yazıtlar ülkelerin bugünkü sınırları çerçevesinde şöyle bir dağılım göstermektedir: İsveç'te 2270, Danimarka'da 400, Norveç'te 138, Faroe Adaları'nda 2, Büyük Britanya ve Eire'de 76. Ama yeni buluntular ve kaynakların güncellenmesi sayesinde bu envantere yeni rün taşları eklenmektedir.

Ne var ki hem bu dönemin hem malzemenin sorunlu olduğunu vurgulamamız gerekir (krş. Palm 1992). Rünologlara göre "Viking Çağı" 1130 gibi geç bir tarihte sona erer, bu tip rün taşlarının üçte birinin 1050 sonrasına ait olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca genellikle Ortaçağ'la ilişkilendirilen eski eserlerin, örneğin mezar taşları ve sikkelerin üzerinde yüzlerce yazı bulunur. Dolayısıyla rün malzemesinin ikiye ayrılması gerektiği, bu bölümlemenin MS 1000 civarında ortaya çıktığı açıktır. Bu tarihten önce Danca rün taşları sahneye hâkim olmuştur, gerçi Norveç ve İsveç'te de az sayıda anıt vardı, başka eski eserlerin üzerinde de rün yazıları bulunuyordu. Yeni binyıla geçişle birlikte İsveç'teki rün taşı geleneği gerçekten de güçlenmiş, Hıristiyan bir içeriğin ve/veya süslemenin bulunduğu yazıtlar sahneye hâkim olmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra rün yazısı

başka amaçlarla da kullanılmaya başlanmıştır, ama "gereğine uygun rün taşları" modası bir yüzyılı aşkın bir süre boyunca, en azından Hıristiyan Kilisesi'nin daha biçimsel yönlerden en yavaş yerleştiği İsveç'in orta bölgelerinde popülerliğini yitirmemiştir. Bir bölgede (kamusal) kilise binalarının inşası yaygınlaştığında, rün anıtları tapınağın içinde ya da dışında dikilen ya da uzanan mezar işaretleri biçimini almıştır.

Rün taşlarının tarihlerinin süslemelerine dayanarak belirlenmesi yöntemi son dönemde Anne-Sofie Gräslund'un yaptığı bir keşiftir (2003, göndermelerle birlikte). (Bu sorunun daha derin bir tartışması için bkz. Gräslund ve Lager, aşağıda 46. bölüm.) Dilbilimsel yöntemlerin güvenilmez olduğu daha önceden anlaşılmıştır (Williams 1990: 183; Lagman 1990: 157), gerçi tipolojik bir kronoloji sunan dilbilimsel bir versiyon ilerde, tarih tespit etmenin ilave bir yolu olarak önem kazanabilir.

Rün taşları zaman içinde eşitsiz bir biçimde yayıldıkları gibi, İskandinav ülkelerine de simetrik olmayan biçimde dağılmışlardır. Norveç'te sözünü etmeye değer bir yoğunlaşma yoktur, rün taşları yerleşimlerin bulunmadığı bölgelerde karşımıza çıkar. Danimarka'da kuzeydoğu Jutland ve güney Skåne'de, ayrıca Bornholm'da rün taşlarının yoğunlaştığı merkezler vardır. İsveç topraklarında rün anıtlarının çoğunluğu İsveç'in orta kesimlerindeki Mälaren gölü civarındaki eyaletlere dikilmiştir, gerçi Östergötland, Västergötland, Småland, Öland ve Gotland'da da yüz ya da daha fazla sayıda rün taşının var olduğu görülür. En yakın tarihli dağılım haritaları için bkz. Sawyer (2000: 12-13). Rün pratikleri bir ölçüde bölgesel düzeyde, genellikle konuşulan diyalektteki farklılaşmalara dayalı farklılıklar gösteriyordu (Williams 1996, göndermelerle).

RÜN METİNLERİNİN İÇERİĞİ

Rün anıtlarındaki metinlerin formülü her zaman varlığını sürdürse de nihayetinde başka etkenlerin yanı sıra içerik de farklılaşıyordu. Bunun nedeni tümüyle anma biçimine dayanıyor olabilir. Ama "hemen hemen *bütün* yazıtların miras ve mülkiyet haklarını yansıttığı" ileri sürülmüştür (Sawyer 2000: 47). Bu da okur-yazarlığın 11. yüzyıl İskandinav toplumunda, önceden düşünüldüğünden daha biçimselleşmiş olduğu anlamına gelir; bu ilginç bir olasılıktır ama sorunlarla doludur. Misyonerlik dönemine ait bütün yazıtların, hatta haç ya da dua içermeyen "nötr" yazıtların bile Hıristiyan bir amacı olduğu ileri sürülmüştür (Williams 1999). Bahsettiğim bu son fikrin sorumlusu ben olduğumdan, bugün bütün mutlak konumları çok aşırı bulduğumu kabul etmem gerekiyor. Rün taşı üretiminin kökleri besbelli ki anıt geleneğine uzanır. Viking Çağının sonraki dönemlerinde, bu gelenek, ölünün ardından güzel sözler sarf etmek gibi

anmanın başka yönlerini de içerecek şekilde genişlemiştir, ama başka tip malzemeler de eklenmiştir. Mirasla ilgili bilgiler hukuksal anlamda "yararlı" olsalar da olmasalar da ilginç addedilmiştir. (Ölülerle ilgili sözler kesinlikle bu anlamda yararlı değildir.) Kilise bir iletim aracı olarak rün taşının değerini görmezden gelemezdi, rün taşlarını yazılı belgeler olarak kullandı. Galteland rün taşının (N 184) sonunda yer alan *Einn er Guð*, yani "Tanrı birdir" duası geniş bir kitleye ulaşmıştır. Geleneksel anıt yazıtları ve süslemelerinin Hıristiyan bir dua ve haçla birleştirilmesi, moda olduğu varsayılan inanca bağlılığınızı göstermenin yanı sıra dini yaymanın da bir yöntemi olmuştur. Unutmamamız gerekir ki rün taşları dikmek, neredeyse yalnızca toplumun toprak sahibi sınıfıyla sınırlı olmuştur. Bu grup yeni inancı kabul ettiyse, diğerleri de onların etkisinde kalacak ya da bu yeni dini kucaklamak zorunda kalacaklardı.

Ama rün metinleri sadece dünyevi ve dini olanı ele almaz. Meselenin edebi yönleri de vardır: Anma amaçlı şiirler düzenli olarak gözleniyordu, özellikle de İsveç'in Södermanland eyaletinde (Hübler 1996: 167-8). Tanık olunan en eski *dróttkvætt* dizesi Karlevi taşında (ÖI 1) bulunur, *fornyrðislag*'ın ilk dizesi de Rök taşındadır (Ög 136). Rün şiirleri Eski Kuzey külliyatının geri kalan kısmıyla gayet uyumludur, bu külliyat tartışılırken Rün şiirlerinin unutulmaması gerekir. Bu malzeme Larsson'da eksiksiz olarak sunulmuştur (2005).

Anıt formülleri pek az farklılık gösterir, ama yine de Viking Çağı toplumuna ilişkin kritik bilgiler sunar. Ananların ve ölenlerin cinsiyeti, aile yapısı önemli araştırmalarda kullanılan veriler olmuştur (Sawyer 2000), gerçi hepsi de aynı ölçüde inandırıcı değildir (bkz. Jesch 1994).

Yazıtlarda yaygın olarak görülen kişi isimleri de bir o kadar önemlidir, ayrı olarak belirtilen yaklaşık 1400 isimden %75'i erkek ismidir (Peterson 2002: 3). Bütün isimlerin sadece yaklaşık yarısının kökeni İskandinavcadan başka dillerdir, istisnalar Hıristiyan azizler ya da kraliyet ailelerinden "alınan" isimlerden kaynaklanır (Larsson 2002a: 50, 53-4, göndermelerle). İsimlerin çoğu iki kısımdan oluşur, her iki cinsiyette en yaygın isimleri seçersek *Guðlaug* ve Þorsteinn örneklerinde olduğu gibi. Viking Çağında bu tip isimlerin artık bir "anlamı" yoktu, sadece kuşaktan kuşağa aktarılıyorlardı ya da rastgele birleştirilen unsurlardan oluşturuluyor, böylece ortaya benzersiz bileşimler çıkıyordu.

Herhalde daha ilginç bir nokta da isimlerden sonra ancak ikincil bir önem taşıyan takma isimlerdir, yani ortaçağ kaynaklarında sık sık karşımıza çıkan yan isimlerdir: *Haraldr hinn hárfagri*, yani "gür saçlı Haraldr" gibi. Rün yazıtlarında bu tip isimler genellikle tek başlarına, kişinin yegâne ismi olarak yer alır. Bu "mutlak yan isimler" Viking Çağı İskandi-

navlarının toplumsal tarihi ve zihniyetlerine ilişkin benzersiz bir kaynak oluşturur. Yaygın olan birçok isim muhtemelen başta "yan isimdi"; "kız çocuk" [İng. "daughter"] anlamına gelen *Dóttir* ya da "kaz" [İng. "goose"] anlamına gelen *Gás* gibi. Bazı isimlerse daha açık bir yan isim niteliği gösterir: "mızraklı adam" anlamında *Spjúti*, "kıvırcık saç" anlamında *Kárr*, "terk edilmiş çocuk" anlamında *Fundinn* gibi. Saç rengi ("beyaz kafa" anlamında *Hvíthǫfði*) ve sakal gibi ("bıyık" anlamında *Kanpr*) insan bedeninin özellikleri ya da alın ("düz alın" anlamında *Ennibrattr*), burun ("meşe burun" anlamında *Eikinefr*), dudaklar ("kalın dudaklar" anlamında *Varrfeitr*) ve ayaklar (*Fótr*) gibi beden kısımlarının şekilleri bir yan isme esin kaynağı olabilir. Ayrıksı konuşma biçimi ("ağır ağır konuşma" anlamında *Dragmáll*), beceriler ("kâhince" anlamında *Spár*) ya da davranışlar ("heyecan" anlamında *Styrr*) da bir takma isim geliştirilmesine neden olabilir.

Hayal gücümüzü hiç kuşkusuz harekete geçiren isimler, olumsuzluk öneki Ó- (İngilizce "un-") ile başlayanlardır; "ölmeyen" ("undying") anlamında Ófeigr, "acımayan" ("uncaring") anlamında Óroekja ve "yıkanmayan" ("unwashed") anlamında Óþveginn gibi (Williams 1993). Bu tip isimler eskidir, ama görünüşe bakılırsa Eski İskandinav toplumunda bilhassa popülerdir, zira muhtemelen bu yüzeysel olarak olumsuz isimler, acı verici eylemlerden ve kötü davranışlardan her zaman kaçınılmadığından, Viking savaşçıları arasında en gözde isimler olmuştur. Bu tip isimler taşıyan başarılı Vikingler muhtemelen bunları sonraki kuşaklara da miras bırakmıştır.

RÜN ARAŞTIRMALARI: MESELELER VE GELECEKTEKİ ZORLUKLAR

Rün yazıtlarının çoğu akademik yayınlarda yayımlanmıştır, hemen hepsine de bir biçimde ulaşılabilir (bkz. birinci dipnot). Ama rünologların işi hiç de bitmiş değildir. Bugüne dek en azından dilbilimsel bakış açısından büyük bölümünün envanteri çıkarılmış bu malzemeyi kullanmanın zamanı artık gelmiştir. Göstermiş olduğum üzere, her alandan tarihçiler rün metinlerinden cevher çıkarmaya başlamıştır, ama öğrenilmesi gereken çok şey vardır. Ne var ki bir disiplin olarak rünoloji esasen filolojiktir (Peterson 1995). Bir yazıt gereği gibi yayımlanıp da anlamı sağlam bir biçimde oturtuluncaya kadar metin başka akademisyenlerce kullanılamaz. Bu alanda yapılacak çok şey vardır. Hasarlar ve yanlış anlamalardan ötürü birçok pasaj hâlâ belirsizdir. Malzeme o kadar fazla olmadığından, az sayıda yazıt bile çok büyük bir fark yaratabilir. Birçok isim yanlış yorumlanmış ya da henüz hiçbir şekilde yorumlanmamıştır. Bunların arkasında genellikle sıradışı takma isimler bulunur, yani isimlendirme kalıpları hakkında bize en fazla şey anlatan malzeme. Kişi isimleri, onları taşıyan-

ların cinsiyetleriyle ilgili olarak hatalı analiz edilmiştir, bu da tarihçilerin yanlış sonuçlara varmalarına yol açabilir.

Rün metinlerinin iletişim koşulları hakkında da anlayışımız zayıftır: Kimler ve kaç kişi rünleri okuyup yazabiliyordu? Bir yazıtın şifresini çözmek için gerekli zihinsel araçlar nelerdi, daha kesin bir dille yazım kuralları nelerdi? Rünler muğlak olduğundan, hangi yorumların getirilebileceğini belirlerken, hangisinin açıkça doğru yorum ya da en azından en muhtemel yorum olduğuna karar verirken daha bir titiz olmamız gerekir. Rün külliyatında "saçma" yazıtların rolü neydi? (krş. Meijer 1997) Neden hiçbir anlama gelmeyen bir rün metni ya da bir rün metni parçası yontuluyordu? Bu yazıtlar ve pasajlar gerçekten de anlamsız mıdır? Bu karmaşık meselelerin anlaşılması yönünde ilk adımlar atılmıştır (Lagman 1989), ama yapılması gereken daha çok şey vardır.

Dilbilimsel meselelere gelince, Rün-İsveç yazıtlarının bir sözcük dizini vardır (Peterson 1994b), bu dizin halihazırda İngilizceye çevrilmektedir (http://runicdictionary.nottingham.ac.uk/). Bazı rünik ortografik/fonolojik olgular hakkında kitap uzunluğunda çalışmalar mevcuttur (Williams 1990; Lagman 1990; Larsson 2002b). Eski İskandinav dilleriyle ilgili birçok malzeme de Bandle vd.'de (2003) bulunabilir. Gelgelelim Viking Çağı dilinin bir sözlüğü yoktur, bu dilin fonolojisi, morfolojisi ve sentaksını ele alan bir gramer çalışması yoktur (Peterson 1996: 3), rünoloji hakkında bir el kitabı da yoktur (böyle bir çalışmanın ilk adımları Thompson 1975 ve Barnes 1994'te atılmıştır). Bütün bu çalışmaların kaleme alınması gereklidir, böyle bir çaba hiç olmazsa birçok şeyin yeniden yorumlanması imkânını beraberinde getirecektir.

Rünograflar, rün yazıtlarını yontan, kimi zaman da yazıtlara imzalarını atan sanatçılara yönelik başka bir büyük rünoloji araştırması çabasına girmek gerekir. Rünografların birçoğu biraz ilgi görmüş, iki rünograf, Asmundr Kárason ve Øpir uzun uzadıya ele alınmıştır (sırasıyla Thompson 1975 ve Åhlén 1997). Bir bölgedeki bütün rün yontucuları hakkında bir monograf yayımlanmış (Stille 1999), bir başka monografta da rün yontmanın teknik yönleri ele alınmıştır (Kitzler 2002). Fakat rünografların içinde bulunduğu önemli koşulların hepsini tam olarak anlamaktan hâlâ çok uzağız (krş. Williams 2000): Birkaçı genellikle işbirliği mi yapıyordu, öyleyse rün yazıtının (hangi kısımlarından) kimin sorumlu olacağına, süslemeleri kimin yapacağına ilişkin bir iş bölümü yapılıyor muydu? Neden sadece bazı yazıtlar imzalanmıştır, imza her zaman işi yapan kişiyi mi belirtir? Üstatları ve öğrencileri olan yontma okulları var mıydı? Rünografın diyalekti, bölgesi, meslektaşları ya da müşterileri yazımını etkilemiş midir?

SONUÇ

Rünoloji araştırmaları eskidir, ama hâlâ başlangıç aşamasındadır. Viking Çağına ait rün taşları büyük ilgi görmüştür, ama dönemin toplumu ve diline ilişkin bilgimize katacakları daha çok şey vardır. Örneğin rünik tılsım denilen başka yazıtlar bir grup olarak daha yeni yeni incelenmeye başlamıştır. Rün malzemesi geniş çaplı olmayabilir, ama olağanüstü bir zenginlik, çeşitlilik ve değere sahiptir.

NOT

1. Çeşitli ülkelerdeki rün yazıtları hakkındaki yayınlar şöyledir: Britanya: Barnes ve Page (2006), Holman (1996), Page (1995); Danimarka (Skåne, Halland ve Blekinge dahil): DR ve Moltke (1985); Gotland: SRI, 11-12, Snædal (2002); İrlanda: Barnes vd. (1997); Norveç (Bohuslän ve Jämtand dahil): Niyr ve Spurkland (2001); İsveç: SRI ve Jansson (1987). Yeni bulgular internetten de ulaşılabilir olan *Nytt om runer*'da yayımlanmıştır. Yayımlanmamış metinlerle birlikte rün külliyatının tamamına *Scandinavian runic-text data base*'den ulaşılabilir. Veri tabanının artık İngilizcesi de mevcuttur, bütün metinlerin çevirilerinin yanı sıra güncel okumalar ve yorumlar da bulunabilir.

KAYNAKÇA

Åhlen, M. (1997) *Runristaren Öpir. En monografi* (Runrön 12), Uppsala: Swedish Science Press.

Bandle, O. vd. (yay. haz.) (2003) *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Language*, cilt 1, Berlin ve New York: Walter de Gruyter.

Barnes, M.P. (1994) "On types of argumentation in runic studies", J. Knirk (yay. haz.) *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions, Grindaheim, Norway, 8–12 August 1990* (Runrön 9), Uppsala: Swedish Science Press.

Barnes, M. P., Hagland, J. R. ve Page, R. I. (1997) *The Runic Inscriptions of Viking Age Dublin* (Medieval Dublin excavations 1962–81, B:5), Dublin: Royal Irish Academy.

Barnes, M.P. ve Page, R.I. (2006) *The Scandinavian Runic Inscriptions of Britain* (Runrön 19), Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

Bauer, A. (2003) *Runengedichte. Texte, Undersuchungen und Kommentare zur gesamten Überlieferung* (Studia Medievalia Septentrionalia 9), Viyana: Fassbinder.

Brink, S. (1996) "Forsaringen. Nordens äldsta lagbud", E. Roesdahl ve P. Meulengracht Sørensen (yay. haz.) *Beretning fra femtende tvaerfaglige vikingesymposium* (Beretning fra Det Tvaerfaglige Vikingesymposium 15), Højbjerg: Hikuin.

—— (2002) "Law and legal customs in Viking Age Scandinavia", J. Jesch (yay. haz.) *Scandinavians from the Vendel Period to the Tenth Century* (Studies in historical archaeoethnology 5), Woodbridge: Boydell and Brewer.

DR = *Danmarks runeindskrifter*, 2 cilt, L. Jacobsen ve E. Moltke (yay. haz.) A. Bæksted ve K.M. Nielsen ile birlikte (1941–2), Kopenhag: Ejnar Munkgaards Forlag.

Fridell, S. (2000) "De stavlösa runornas ursprung", *Saga och sed*: 85-100.

Gräslund, A.-S. (2003) "Runensteine", *RGA* 25: 585-91.

Gs = *Gästriklands runinskrifter* (SRI 15).

Holman, K. (1996) *Scandinavian Runic Inscriptions in the British Isles. Their Historical Context* (Senter for middelalderstudier. Skrifter 4), Trondheim: Tapir.

Hübler, F. (1996) *Schwedische Runendichtung der Wikingerzeit* (Runrön 10), Uppsala: Swedish Science Press.

Jansson, S.B.F. (1987) *Runes in Sweden*, Stockholm: Gidlunds.

Jesch, J. (1994) "Runic inscriptions and social history: some problems of method", J. Knirk (yay. haz.) *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions, Grindaheim, Norway, 8–12 August 1990* (Runrön 9), Uppsala: Swedish Science Press.

Kitzler Åhfeldt, L. (2002) *Work and Worship. Laser Scanner Analysis of Viking Age Rune Stones*, Stockholm: Archaeological Research Laboratory.

Lagman, S. (1989) "Till försvar för runristarnas ortografi", *Projektet De vikingatida runinskrifternas kronologi. En presentation och några forskningsresultat* (Runrön 1), Uppsala: Swedish Science Press.

—— (1990) *De stungna runorna. Användning och ljudvarde i nordiska runinskrifter* (Runrön 4), Uppsala: Swedish Science Press.

Larsson, P. (2002a) "Recent research on personal names and place-names in runic inscriptions", *Onoma*, 37: 47-68.

—— (2002b) *Yrrunan. Användning och ljudvarde i nordiska runinskrifter* (Runrön 17), Uppsala: Swedish Science Press.

—— (2005) "Runes", R. Turk (yay. haz.) *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture* (Blackwell companions to literature and culture 31), Malden, MA, Oxford ve Carlton, Victoria: Blackwell Publishing.

Liestøl, A. (1979) "Runeringen i Forsa. Kva er han, og når vart han smidd?", *Saga och sed*: 12-27.

MacLeod, M. (2002) *Bind-runes. An Investigation of Ligatures in Runic Epigraphy* (Runrön 15), Uppsala: Swedish Science Press.

Meijer, J. (1997) "Literacy in the Viking Age", *Blandade runstudier*, cilt 2 (Runrön 11), Uppsala: Swedish Science Press.

Moltke, E. (1985) *Runes and Their Origin. Denmark and Elsewhere*, Kopenhag: Danimarka Ulusal Müzesi.

N = Runic inscription in Niyr.

Niyr = *Norges innskrifter med de yngre runer*, M. Olsen (yay. haz.) (Norsk historisk kjeldeskrift-institutt: Norges indskrifter indtil reformationen 2), Oslo 1941 ve devamı.: Jacob Dybwad/A.S. Bokcentralen.

Nytt om runer, Meldingsblad om runeforskning, 1–, Oslo 1986 ve devamı. Online: http://ariadne.uio.no/runenews/issues.htm.

Ög = Östergötlands runinskrifter (SRI 2).

Öl = Ölands runinskrifter (SRI 1).

Page, R.I. (1995) "The Manx rune-stones", *Runes and Runic Inscriptions. Collected Essays on Anglo-Saxon and Viking Runes*, Woodbridge: Boydell and Brewer.

Palm, R. (1992) *Runor och regionalitet. Studier av variation i de nordiska minnesinskrifterna* (Runrön 7), Uppsala: Swedish Science Press.

Peterson, L. (1994a) "The graphemic system of the staveless runes", J. Knirk (yay. haz.) *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions, Grindaheim, Norway, 8–12 August 1990* (Runrön 9), Uppsala: Swedish Science Press.

—— (1994b) *Svenskt runordsregister*, ikinci basım (Runrön 2), Uppsala: Swedish Science Press.

—— (1995) "Runologi. Försök till ett aktuellt signalement", *Saga och Sed*: 39-54.

—— (1996) "På vägen mot en runsvensk grammatik", *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala årsbok* (Annales Societatis Litterarum Humaniorum Regiae Upsaliensis): 23-38.

—— (2002) *Nordiskt runnamnlexikon*, gözden geçirilmiş 4. basım, Uppsala. Online: www.sofi.se/SOFIU/runlex/.

Salberger, E. (2001) "Eckersholm-stenen. Ett tydningsförsök", *Sydsvenska ortnamnssällskapets* årsskrift: 61-102.

Sawyer, B. (2000) *The Viking-Age Rune-Stones. Custom and Commemoration in Early Medieval Scandinavia*, Oxford ve New York: Oxford University Press.

Scandinavian runic-text data base/Samnordisk runtextdatabas. Online: www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm.

Sm = Smålands runinskrifter (SRI 4).

Snædal, Th. (2002) *Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi/While the World Wakes. Studies in the Language and Chronology of the Runic Inscriptions of Gotland* (Runrön 16), Uppsala: Swedish Science Press.

Spurkland, T. (2001) *I begynnelsen var fuþaRk. Norske runer og runeinnskrifter*, Oslo: Cappelen Akademisk Forlag/Landslaget for norskundervisning.

SRI = *Sveriges runinskrifter*, 1–, Stockholm 1900 ve devamı: KVHAA.

Stille, P. (1999) *Runstenar och runristare i det vikingatida Fjädrundaland. En studie i attribuering*(Runrön 13), Uppsala: Swedish Science Press.

Thompson, C.W. (1975) *Studies in Upplandic Runography*, Austin ve Londra: University of Texas Press.

—— (1981) "On transcribing runic inscriptions", *Michigan Germanic Studies*, 7(1): 89-95.

Williams, H. (1990) Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter (Runrön 3), Uppsala: Swedish Science Press.

—— (1993) "Ó-namn. Nordiska personnamn med det privativa prefixet Ó-", *Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. från 16–19 augusti 1991* (NORNA-rapporter 51), förlaget.

—— (1994) "The non-representation of nasals before obstruents: spelling convention or phonetic analysis?", J. Knirk (yay. haz.) *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions, Grindaheim, Norway, 8–12 August 1990* (Runrön 9), Uppsala: Swedish Science Press.

—— (1996) "Till frågan om runsvenska dialekter", *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, 119: 433-40.

—— (1999) "Runestones and the conversion of Sweden", C.M. Cusack ve P. Oldmeadow (yay. haz.) *This Immense Panorama Studies in Honour of Eric J. Sharpe* (Sydney Studies in Religion 2), Sydney: School of Studies in Religion.

—— (2000) "Om attribuering av runstenar i Fjädrundaland", *Arkiv för nordisk filologi*, 115: 83-118.

—— (2005) "Vittnar runstenen från Söderby (Gs 13) om Sveriges första ledungståg?" Does the runestone from Söderby (GS 13) bear witness to the first Swedish levy? Runic Philology and the art of reading what is there, *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala* Årsbok 2004 (Annales Societatis Litterarum Humaniorum Regiae Upsaliensis).

22

VİKİNG ÇAĞINDA ŞİİR

Judith Jesch

Viking Çağının çok öncesinde İskandinavlar ölülerini onlar şerefine, kimi zaman üzerinde rünler halinde yontulmuş yazıtların bulunduğu, kimi zaman süslemelerle bezenmiş, kimi zaman her ikisine birden yer verilen büyük taşlar dikerek anmayı severlerdi. Bu taşlar yazıtın tamamının ya da bir kısmının dizeler halinde formüle edilmesiyle daha da süslenebiliyordu. Norveç'te Østfold'a bağlı Tune'da bulunan, yaklaşık olarak MS 400'e ait bu tür bir taş, *WōdurīdaR* adında bir adam için dikilmiştir. Bu erken tarihli yazıtın yorumlanmasındaki zorluklara rağmen, dizeler halinde yazıldığı açıktır, yazıtta anıtı *WiwaR* adında bir adamın yaptığı, ölen kişinin üç kızının babaları için cenaze töreni yemeği verdiği belirtilir (Naumann 1998: 697-8; Spurkland 2005: 35-42). Dize biçiminin kullanımıyla başka türde önemli mesajlar da süslenebiliyordu. Danimarka'da Gallehus'ta bulunan, 5. yüzyıla ait altın bir içki boynuzunda onu yapanın kim olduğunu belirten bir rün yazıtı bulunur. En değerli metalden yapılmış bu incelikli zanaat eserinin üzerinde, yapanın basit yazıtı dize biçiminde düzenlenmiştir (Naumann 1998: 702-3; Spurkland 2005: 21-5).

> *ek HlewagastiR HoltijaR horna tawidō*
> Ben, HoltiR oğlu HlewagastiR yaptı bu boynuzu.
> (Spurkland 2005: 22)

Bu şiirsel dize, *fornyrðislag* ("eski deyişlerin ölçüsü") Germence konuşulan dünyanın tamamında kullanılan standart aliteratif uzun dize biçimindedir, Şiirsel Edda denilen 13. yüzyıla ait İzlanda dilindeki el yazmasında bulunan mitolojik ve efsanevi şiirlerde de karşımıza çıkar. Tune yazıtının *ljóðaháttr* biçiminde olduğu seçilebilir, bu da Edda'da bulunan başka bir ölçüdür. Bunların ikisi de dikkat çekici biçimde uzun ömürlü bir şiirsel biçim sürekliliğini akla getirir. Viking Çağı, Tune ve Gallehus yazıtlarını, ortaçağa ait İzlandaca el yazmasından ayıran sekiz yüzyılın ortasında kalır. Dolayısıyla biçim, ölçü ve dilbilimsel açıdan Vikinglerin şiiri, en azından MS 400'den yaklaşık olarak MS 1500'e kadar izi sürülebilecek olan İskandinav şiirinin daha uzun tarihinin sadece küçük bir dilimini oluşturur (Fidjestøl 1997; Gade 2000; Clunies Ross 2005).

Viking Çağı şiirinin incelenmesi, dolaylı kanıtlara dayanarak onun hakkında birkaç varsayımda bulunmayı gerektirir. İskandinavların rünlere aşinalığına rağmen, Viking Çağında şiirleri ağırlıklı olarak sözlüydü: Bu şiirler, yazmanın sağladığı yararlar olmaksızın oluşturuluyor, icra ediliyor ve aktarılıyordu. Uzun vadede bu tür şiirler, ancak yazılı olarak kaydedildiyse yaşayabilir, Viking Çağı şiiri hakkında bilgi edinmek için sonraki tarihlere ait yazılı kanıtlara ağırlıklı olarak dayanmamız gerekir (Roesdahl ve Meulengracht Sørensen 2003: 134-40). Rünlerin Viking Çağına ait anıt niteliğinde taşlar üzerindeki dize parçalarını kaydetmek için kullanıldığı doğrudur; daha önceki tarihlere ait Tune anıtında olduğu gibi, ama bu metinler kısadır, tür ve üslup bakımından son derece sınırlıdır, şiir olarak da bilhassa ilginçtir. Bu tür yazıtlar eylem halindeki şiiri, ölülerin anılması, akrabalık grupları ve yerel hiyerarşilerin tesis edilip güçlendirilmesi gibi daha ciddi işlerde kullanılan dize biçimlerini gösterir. İsveç'te Uppland'a bağlı Bällsta'da toplanma yerinde hâlâ dikili duran iki taş, anıt yapımım sipariş etmiş üç kişinin ismi ve rünleri yontan dördüncü bir kişinin ismiyle çerçevelenmiş bir halde, *fornyrðislag* biçiminde şu dizeyi içerir:

Munu æigi *mærki*
mæiRi verða,
þan *Ulfs syniR*
æftiR *gærðu,*
snialliR sveinaR,
at sinn faður.
Ræistu stæina
ok staf unnu
auk inn mikla
at iartæiknum.
Auk Gyriði
gats at veri.
Þy *man i grati*
getit lata.

Daha heybetli bir anıt
Daha bulunamaz
Ulv'un oğullarının
Onun için yaptığından,
Çalışkan çocuklar,
Babalarının ardından.

Taşları diktiler ve
Asayı da hallettiler,
Heybetli olanı,
Şeref nişanesi olsun diye.
Gyrid de sevmişti kocasını.
Onun yası da anılacak burada.
(Jansson 1987: 121)

Dizelerin böyle zaman zaman kullanılması, şiirsel düşünme alışkanlığına sahip, önemli mesajları iyi oturtulmuş dize biçiminde süslemenin doğallıkla dökülüverdiği bir kültürü yansıtır (Wulf 2003). Bu tür yazıların "şiir" değil de şiirsel süslemeler olması, hem kısalıklarından hem de tek tek yazıtların dize biçiminde olup olmadığını belirlemenin zorluğundan bellidir (Hüble 1996).

Şiirle bu rahat aşinalık Viking Çağı sonrasında da devam etmiştir; Norveç'te ortaçağ şehri Bergen'e bağlı rutubetli Bryggen bölgesinde bugüne ulaşmış olan, atılmış ahşap parçaları üzerine hemen okunmak üzere yontulmuş dize parçalarında da görülebilir bu (Liestøl 1974). Bunlarda ortaçağa ait İzlandaca el yazmalarında bulunan, hem Eddik hem de genellikle Skaldik denilen (aşağıya bkz.) türdeki şiirlere çok benzer. İzlandaca el yazmalarında olduğu gibi ortaçağ Bergen'inde bulunan rün şiirleri de esasen 13 ve 14. yüzyıllara aittir, dönemin el yazması kültürüyle de yakınlıklar gösterir. Şiirsel biçimlerin Viking Çağı öncesinden epeyce sonrasına dek süreklilik gösterdiği yönünde güçlü göstergeler bulunsa da, Vikinglerin şiirleriyle ilgili dönemsel kanıtlar, büyük bölümü anıt niteliğindeki taşların üzerinde bulunan az sayıda rün yazıtıyla sınırlıdır.

Bu şiirlerin yayıldığı yelpazeyi ve sunduğu çeşitliliği tam anlamıyla değerlendirebilmek için ortaçağ İzlanda'sına ait daha sonraki yazılı kanıtlara dönmemiz gerekir. İzlanda'da edebi kültür, buranın Hıristiyanlığı kabul etmesinden, ardından Roma alfabesiyle, dolmakalem, mürekkep ve parşömen teknolojisinin kullanıldığı yazıyla tanışılmasından yaklaşık bir yüzyıl sonra serpilmeye başlamıştır. İzlandalıların edebi faaliyetlerinin önemli bir bölümünü, antik sözlü geleneklerin kaydedilmesi ve korunması oluşturuyordu: tarihsel, mitolojik ve şiirsel (Quinn 2000; Whaley 2000).

İslendingabok gibi eserler ve İzlandalıların sagaları İzlanda'nın ve edebi kültürünün yeniliğini ve ayrılığını vurgularken, İzlanda şiiri sıklıkla kadimliği, İskandinav anayurduyla, özellikle de Norveç'le tarihsel ve kültürel bağları üzerinde duruyordu. 13. yüzyıl ve sonrasına ait İzlandaca el yazmalarında birçok farklı türde çok sayıda şiir bugüne ulaşmıştır (Clunies Ross 2005). Bu şiirlerin büyük bölümü yazıyla tanışıldığı dönemlerde ya da en azından 12. yüzyıl ve sonrasına uzanan okur-yazar dönem-

de oluşturulmuştu. Ne var ki ortaçağa ait İzlandaca el yazmalarında korunan şiirlerin ciddi bir bölümünün köklerinin Viking Çağına uzandığı, bir bölümünün Vikinglerin sözlü şiirlerinin doğru ve aslına sadık yeniden üretimi olabileceği de açıktır. Asıl sorun, ortaçağa ait hangi İzlandaca dizenin köklerinin Viking Çağına uzandığını, böyle bir dizenin sözlü öncüllerini ne derece aslına sadık kalarak yeniden ürettiğini belirlemekte yatar.

Ortaçağa ait İzlandaca şiirleri "Eddik" ve "Skaldik" diye anılan iki ana kategoriye ayırmak olağandır (Gunnell 2004; Whaley 2004). Çoğu ikili bölümleme gibi, bu sınıflandırma da geniş, çeşitlilik gösteren ve kronolojik olarak kapsamlı bir külliyatın aşırı derecede basitleştirilmesi anlamına gelir. Yine de bu kategoriler Viking Çağına uzanması olası kökenler, şiir bağlamları ve şiirin okur-yazarlık dönemine aktarımı üzerine düşünürken işe yarar.

Eddik şiir, ismini bugün genel olarak Şiirsel Edda Codex Regius'u olarak anılan bir el yazmasından alır (gerçi bu el yazması da ismini, kadim şiirler konusundaki çalışmalar açısından yine önemli bir ortaçağ kaynağı olan Snorri'nin *Edda*'sından almıştır). Codex Regius İzlanda'da 1270'lerde oluşturulmuştur, bugün Eddik dediğimiz türdeki yirmi dokuz şiirden oluşan bir koleksiyon, hatta bir antolojidir (Neckel ve Kuhn 1983; Larrington 1996; Hallberg 1993). Bu şiirler konularını mitlerden ve kahramanlık efsanelerinden alıyordu, yukarıda belirttiğimiz üzere *fornyrðislag* ve *ljóðaháttr* da dahil olmak üzere çeşitli ölçülerde kaleme alınıyorlardı. Dörtlüklerden oluşmaları itibarıyla diğer erken Germen şiirlerinden ayrılırlar, ama konularla ilgili bir benzerlik, hatta bir örtüşme gözlenir. Bu şiirlerde çok çeşitli anlatısal, söylemsel, hatta dramatik üslup teknikleri kullanılmıştır; tonları da ağzı bozukluktan, çok ciddi ve hayalci olmaya kadar uzanır. Bu koleksiyonun ilginçliği ve çeşitliliği, onun çok daha zengin bir edebi geleneğin sadece bir örneği olduğunu düşündürür. Codex Regius, bu özel şiir grubunun toplandığı ilk koleksiyon değil, izi yaklaşık 1200'e kadar sürülebilecek olan daha önceki versiyonların bir kopyasıdır (Pétursson 1993). Erken 13. yüzyıl, Snorri Sturluson'un Şiirsel Edda'dakine benzer şiirleri hem yeniden söylediği hem alıntıladığı bir mitoloji ve şiir el kitabı olan *Edda*'sını derlediği dönemdir (Faulkes 1982-98, 1987). Snorri'nin Şiirsel Edda'da yer almayan bazı şiirleri bildiği açıktır, bazılarının da farklı versiyonlarını biliyormuş gibi görünür. Yaklaşık olarak 1300'e ait başka bir el yazmasında Codex Regius'taki mitolojik şiirlerin yedisi ve Codex Regius'ta bulunmayan ek bir şiir (*Baldrs draumar*) yer alır (Pétursson 1993). Eddik üslupta şiirlere başka el yazmalarında da rastlanır (Hallberg 1993). 13. yüzyıldaki kâtipler ve yazarların Eddik üslupta çok fazla şiir bildikleri,

bunları toplamak, kaydetmek ve incelemek için büyük bir zahmete girdikleri açıktır.

Peki, bu şiir ne kadar eskidir, kökleri Viking Çağına mı uzanır? O tarihlerde İzlanda iyiden iyiye Hıristiyan olmuştu, ne var ki o dönem şiirinin büyük bölümü Hıristiyanlık öncesi İskandinav mitolojisi ya da Göç Döneminin yarı tarihsel kahramanlarını ele alır. Yine bir rün yazıtı yardımımıza koşar ve Eddik dizelerin hem biçiminin hem konularının Viking Çağında bilindiğini gösterir. İsveç'te Östergötland'daki Rök taşında Codex Regius'a ters düşmeyen, kahramanlık efsanelerini anan *fornyrðislag* ölçüsüyle bir stanza yer alır:

Reð Þioðrik*R*
hinn þurmoði,
*stilli*R *flutna,*
*strandu Hraiðmara*R.
*Siti*R *nu garu*R

a guta sinum,
*skialdi umb fatlað*R,
skati Mæringa.

Cesur Theodric
Deniz savaşçılarının kralı
Hükmetti Reid-denizi kıyılarına.
Şimdi oturuyor Gotik atının
sırtında silahlı, kalkanı bağlı
Mærings Prensi.

(Jannson 1987: 32)

Bu taş Viking Çağının başlarına, yaklaşık olarak MS 800'e aittir. Theodric 5./6. yüzyıllarda Ostrogotların meşhur hükümdarıydı, yaklaşık üç yüzyıl sonra İsveççe bir rün taşının üzerinde ne işi olduğunu belirlemek zordur, ama Hun Attila ve Burgundiya'lı Gunnar gibi Codex Regius'un ikinci yarısındaki destansı şiirlerin birkaçında karşımıza çıkan Göç Dönemi kahramanlarının Eddik dizelerle anılması kalıbına uyan bir durumdur bu.

Rök taşı, Codex Regius'ta bulunan türde şiirlerin Viking Çağı İskandinavya'sında bilindiğini gösterir, ama Eddik şiirlerin o döneme ait olduğu yönünde bir kanıt değildir. Eddik şiirlerin dillerine, ölçülerine, üsluplarına, edebi bağlantılarına ve içeriklerine dayanarak tarihlerini tespit etmek için birçok girişimde bulunulmuştur (Hallberg 1993; Fidjestøl 1999),

ama yaşlarıyla ilgili bir fikir birliği yoktur; gerçi akademisyenler bazı şiirlerin diğerlerinden daha eski olduğu, bilhassa da bazılarının 12. yüzyıl gibi geç bir tarihte yazıldığı konusunda fikir birliği içindedir. Örneğin mitolojik şiirler iyiden iyiye pagan mı göründüklerine (*Vafþrúðnismál* gibi), yoksa Hıristiyanlık etkisi mi taşıdıklarına (*Völuspá* gibi) ya da pagan inançların Hıristiyan bir pastişi mi olduklarına (bazı akademisyenlere göre Þrymskviða gibi) bakılarak değerlendirilir. Ne var ki bu tür yargılar kaçınılmaz olarak özneldir. Onun yerine bir Eddik şiirin "eski" olmasının ne anlama geldiğini sormamız gerekir (Meulengracht Sørensen 1991). El yazması aktarımının izi 1200'den öteye sürülemez. Viking Çağına ulaşmak için ya izi sürülemez erken bir el yazması geleneği olduğunu ya sözlü aktarımın gerçekleştiği bir dönem yaşandığını ya da her ikisini birden varsaymamız gerekir. Ne var ki Eddik şiirlerde bulunan malzemenin büyük bölümünün (tanrılar ve kahramanların hikâyeleri, kavramsal dağarcık, ideolojiler ve inançlar) son derece kadim olduğu aşikârdır. Ortak bir hikâyeler ve kültürel bilgi havuzunun izlerini Viking Çağı öncesi, sırası ve sonrasına ait sanatta, ikonografide ve başka kaynaklarda görmek mümkündür. Eddik şiirler de malzemelerini bu havuzdan almışlardır. Ama bu şiirlerin, bugüne ulaştıkları haliyle eski olduklarını savunmak, aslında yapıları hayli gevşek olan sabit biçimli şiirlerin büyük ölçüde sözlü aktarıldıklarını varsaymak olur, bu da başka kültürlerden sözlü şiir hakkında bildiklerimize ters düşer (Finnegan 1988: 139-74). Eddik şiirlerin kadim kültürel bilgi havuzuna ait malzemenin çeşitli tarihlerde yeniden işlenmiş halleri olması daha büyük ihtimaldir (Meulengracht Sørensen 1991). Bu şekilde bugüne ulaşan Eddik şiirler bugünkü biçimleriyle mutlaka Viking Çağma ait olmaları gerekmeksizin Viking Çağına özgü bir kültürel pratiği temsil ederler.

Skaldik şiirlerin köklerini Viking Çağında bulabilmek daha kolaydır. Bu terim sıklıkla Eddik şiirler dışında ortaçağ İskandinavcası ve İzlandaca şiirlerin çoğu türünü biraz daha genişçe kapsayacak şekilde kullanılır (Fidjestol 1993). Bir el yazmasından isimlerini alan Eddik şiirlerin tersine Skaldik şiir türünün (modern) ismi ozan figürüne, *skald*'a odaklanır. Eddik şiirler kadim, ebedi ve ortak bir kültürel havuzdan gelir, oysa Skaldik dizeler ismi bilinen bir ozana atfedilir veya şiirin yazıldığı hamiye ya da ozanın dizelerini söylemesine vesile olan olaya dayanarak belli bir tarihsel ya da edebi bağlama yerleştirilir. (Bazı kadın ozanlar bulunduğunu bilsek de bunların sayısı pek azdır, bkz. Jesch 1987). Skaldik dizeler hakkında bu tür yan bilgilerin korunması bu dizelerin aktarımıyla ilgilidir. Bir antoloji olan Şiirsel Edda'nın ya da açıklayıcı alıntılarla dolu bir el kitabı olan Snorri'nin *Edda*'sının tersine Skaldik şiirlerin bulunduğu el

yazmaları genellikle bu şiirleri bir anlatı bağlamında, sıklıkla Viking Çağında bulunan kronolojik, coğrafi ve toplumsal bağlamlarını gösterecek şekilde sunar. Ne var ki yine de tarih belirleme sorunu varlığını sürdürür.

Skaldik dizeler çoğu kez 13. yüzyıl ve sonrasına ait İzlandaca el yazmalarında erişilebilir olsalar da, büyük bir bölümü sözlü bir bağlamda oluşturulmuş ve söylenmiş bir Viking Çağı ürünüymüş gibi görünür (Jesch 2001: 9-12, 15-33). Bu tür sözlü metinlerin nasıl aktarıldıklarını, okur-yazarlık dönemine geçişte varlıklarını nasıl sürdürüp sonraki kuşaklara ulaştıklarını kesin olarak bilmiyoruz, fakat Snorri Sturluson bu soruya bir cevap verir. Snorri *Heimskringla*'nın önsözünde örneklerini "reislerin ya da oğullarının huzurunda okunan şiirlerden" aldığını açıklar, çünkü "*kvæðin þykkja mèr sízt ór staði foerð, ef þau eru rètt kveðin ok skynsamliga upp tekin*", yani "Bana öyle geliyor ki şiirler, doğru bir biçimde oluşturuldukları ve titizlikle yorumlandıkları sürece bozulma ihtimalleri çok düşüktür." (Aðalbjarnarson 1979 I: 7, benim çevirim). Modern akademisyenler arasında yaygın olan, Skaldik dize biçiminin şiirin sözlü bir gelenekte, okur-yazarlığın ilerlemesi metnin farklı, daha kalıcı bir biçimde sabitlenmesini sağlayıncaya kadar, az çok doğru bir biçimde korunmasının garantisi olduğu fikrinin kökeninde bu yatar. Skaldik dize biçimi, başka erken Germen türlerine kıyasla daha fazla sabitlenmiştir, öyle ki bütün dizeler hatırlanabilmek üzere tasarlanmış olsa da Skaldik dizeler bilhassa tam olarak başta oluşturuldukları biçimde ezberlenebilmek üzere tasarlanmış gibi görünür. Karmaşık ölçü kurallarının küçük bir şiirsel alanda uygulanması bu şiirin başlıca niteliğidir: Metinde yapılan hemen her değişiklik bu ölçü kurallarının birini ya da daha fazlasını ihlal edebilir (Gade 1995: 1-7). Snorri'nin de dediği gibi, şiir en başta "doğru bir biçimde oluşturulduğu" ve sonra da "titizlikle yorumlandığı" sürece "bozulmayacaktır."

Bu şekilde nispeten güvenle Viking Çağına atfedebileceğimiz Skaldik dizelerin biraz daha dar bir biçimde tanımlanması gerekir. Viking Çağında krallar ve reisler onları metheden, savaş benzeri ve diğer başarılarını kaydedip kutlayan biçimsel şiirler düzen şairler tutardı (Frank 1978: 120-5). Bu şiir türü (biçimi itibarıyla *dróttkvætt*, yani "saray ölçüsüyle oluşturulmuş" diye bilinen şiirler) bilhassa 10. yüzyıl sonu ve 11. yüzyıllarda serpildi. Şairler esasen İzlandalıydı, kralların çoğunluğuysa Norveçliydi, gerçi İsveçli, Danimarkalı, İngiliz krallar ve başka hükümdarlar da kutlanabiliyordu. Şiirler şairin kafasında kuruluyor, kralın huzurunda bulunan kişilerin ve maiyetinin ya da kral ölmüşse varislerinin önünde okunuyordu. Skaldik şair metninde sıklıkla yazar olarak bir varlık gösterir, kaynaklarına dikkat çeker. Yazar olarak kişiliği metnin dışında da önem

taşır, sahiciliğine ve yetkesine dair teminat verir. Snorri gibi tarihçilere göre şair, şiirlerinden alınan bilginin otoritesidir. Fakat şairin bir anlamda bu bilginin yaratıcısı olduğu da bizim için açıktır. Şiiri için cömertçe ödüllendirilen şair, methettiği kralın ya da reisin hayatı ve işlerinin dalkavukça ve tanımlayıcı bir versiyonunu sunar, bütün bunları *dróttkvætt* türünün kalıcı bir tanıklık olmasını sağlayan katı ve karmaşık biçimine güvenle yedirir. Şiir bundan sonra diğer şairlerin hazine sandıklarının bir parçası haline gelir, bu şairler onun hatırlanmasını ve yeni kuşaklara aktarılmasını sağlar.

Arnórr Þórðarson'un Þorfinnsdrápa adlı şiiri Orkney dükünün 1020'lerin sonunda İskoçya anakarasına yaptığı akınları aktarır, bunlar arasında Karl Hundason denilen İskoç lideriyle Oykell Nehri'nin güneyinde Tarbat Ness'te yapılan bir savaş da vardır:

Ulfs tuggu rauð eggjar,
eitt þar's *Torfnes heitir,*
– ungr olli því þengill –
*(*þat *vas mánadag) fránar.*
Sungu þar, *til* þinga,
þunn *fyr Ekkjal sunnan,*
sverð, es siklingr barðisk
snarr við Skotlands harra.

Torfnes denilen yerde ışıltılı hançerler kurdun leşi üzerinde kızıla büründü. Genç, hükümdar yol açtı buna. Pazartesiydi günlerden. Ekkjall'ın güneyinde ince kılıçlar şakıdı, hızla çatışmaya dalan prens İskoçya'nın lorduyla kapışırken. (Whaley 1998: 236-7)

Bu tipik bir *dróttkvætt* dörtlüğüdür, her birinde altı hecenin bulunduğu sekiz yarım satırdan oluşur, yarım satırlar aliterasyonla bağlanarak ikililer oluşturur, iç kafiye (sıra numarası verildiğinde tek rakamların denk geldiği dizelerde tam kafiye, çift rakamlarda yarım kafiye) kurulur. "Kurt leşi" gibi şiirsel sözler ve betimleyici sıfatlar ("ışıltılı", "ince") kullanılır. Ama belli yerlerin isimlendirilmesi kaygısının güdüldüğü de gözlenir, kronolojiyle ilgili kesin bir kaygı vardır, savaşın haftanın hangi günü yapıldığı özellikle belirtilmiştir. Bu şekilde hem şiir hem vakayinamedir, hem eğlence hem methiyedir. Önemli tarihsel ayrıntıların, ilginç edebi süslerin ve katı ölçünün bir araya gelmesi, *dróttkvætt* türünde yazılmış birçok şiir gibi bu dörtlüğün de bilinmeyen uzunlukta bir süre boyunca sözlü gelenekte kalıcılığının sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Rün anıtları gibi bu şiirler de eylem halinde dizelerdir, çok çeşitli toplumsal amaçlarla kullanılmışlardır. Şiir de dahil olmak üzere Viking Çağı sanatı, nadiren

sadece dekoratif amaçlara hizmet ediyordu (gerçi son derece dekoratiftir), genellikle işlevseldi. Ne var ki bugüne ulaşan Eddik şiirler o kadar işlevsel olmayan, yine kökleri Viking Çağında bulunabilecek alternatif bir estetiği işaret eder.

KAYNAKÇA

Aðalbjarnarson, B. (1979) *Snorri Sturluson. Heimskringla*, 3 cilt, Reykjavík: Hið ıslenzka fornritafelag.

Clunies Ross, M. (2005) *A History of Old Norse Poetry and Poetics*, Woodbridge: D.S. Brewer. Faulkes, A. (1982–98) *Snorri Sturluson. Edda*, 4 cilt, Londra: Viking Society for Northern Research.

—— (1987) *Snorri Sturluson. Edda*, Londra: Dent.

Fidjestøl, B. (1993) "Skaldic verse", P. Pulsiano *vd.* (yay. haz.) *Medieval Scandinavia. An Encylopedia*, New York: Garland.

—— (1997) "Norse-Icelandic composition in the oral period", O.E. Haugen ve E. Mundal (yay. haz.) *Bjarne Fidjestøl. Selected Papers*, Odense: Odense University Press.

—— (1999) *The Dating of Eddic Poetry*, Kopenhag: Reitzel.

Finnegan, R. (1988) *Literacy and Orality*, Oxford: Blackwell.

Frank, R. (1978) *Old Norse Court Poetry. The* Dróttkvætt *Stanza*, Ithaca, New York: Cornell University Press.

Gade, K.E. (1995) *The Structure of Old Norse* Dróttkvætt *Poetry*, Ithaca, New York: Cornell University Press.

—— (2000) "Poetry and its changing importance in medieval Icelandic culture", M. Clunies Ross (yay. haz.) *Old Icelandic Literature and Society*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gunnell, T. (2004) "Eddic poetry", R. McTurk (yay. haz.) *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*, Oxford: Blackwell.

Hallberg, P. (1993) "Eddic poetry", P. Pulsiano *vd.* (yay. haz.) *Medieval Scandinavia. An Encylopedia*, New York: Garland.

Hübler, F. (1996) *Schwedische Runendichtung der Wikingerzeit*, Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala Universitet.

Jansson, S.B.F. (1987) *Runes in Sweden*, Stockholm: Gidlunds.

Jesch, J. (1987) "Women poets in the Viking Age: an exploration", *New Comparison*, 4: 2-15.

—— (2001) *Ships and Men in the Late Viking Age. The Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse*, Woodbridge: Boydell.

Larrington, C. (çeviren) (1996) *The Poetic Edda*, Oxford: Oxford University Press.

Liestøl, A. (1974) "Runic voices from towns of ancient Norway", *Scandinavica*, 13: 19-33.

Meulengracht Sørensen, P. (1991) "Om eddadigtenes alder", G. Steinsland *vd.* (yay. haz.) *Nordisk hedendom. Et symposium*, Odense: Odense Universitetsforlag.

Naumann, H.-P. (1998) "Runeninschriften als Quelle der Versgeschichte", K. Düwel ve S. Nowak (yay. haz.) *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung*, Berlin: De Gruyter.

Neckel, G. ve Kuhn, H. (yay. haz.) (1983) *Edda. Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*, Heidelberg: Carl Winter.

Petursson, E.G. (1993) "Codex Regius", P. Pulsiano *vd.* (yay. haz.) *Medieval Scandinavia. An Encylopedia*, New York: Garland.

Quinn, J. (2000) "From orality to literacy in medieval Iceland", M. Clunies Ross (yay. haz.) *Old Icelandic Literature and Society*, Cambridge: Cambridge University Press.

Roesdahl, E. ve Meulengracht Sørensen, P. (2003) "Viking culture", K. Helle (yay. haz.) *The Cambridge History of Scandinavia*, cilt 1, Cambridge: Cambridge University Press.

Spurkland, T. (2005) *Norwegian Runes and Runic Inscriptions*, Woodbridge: Boydell.

Whaley, D. (1998) *The Poetry of Arnórr Jarlaskáld. An Edition and Study*, Turnhout: Brepols.

—— (2000) "A useful past: historical writing in medieval Iceland", M. Clunies Ross (yay. haz.) *Old Icelandic Literature and Society*, Cambridge: Cambridge University Press.

—— (2004) "Skaldic poetry", R. McTurk (yay. haz.) *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*, Oxford: Blackwell.

Wulf, F. (2003) "Runenverse und Runenritzer", W. Heizmann ve A. van Nahl (yay. haz.) *Runica – Germanica – Mediaevalia*, Berlin: De Gruyter.

22 (1)

ŞİİRSEL EDDA PERFORMANSI

Terry Gunnell

Erken Ortaçağ bağlamında Eddik şiirleri incelemeye niyetlenenlerin akılda tutmaları gereken kilit önemde birkaç olgu söz konusudur:

Birincisi bu eserlerin en erken eksiksiz versiyonlarının bulunduğu başlıca iki elyazması, bilinen isimleriyle Codex Regius ve AM 748 4°, 13. yüzyıl sonuna aittir (bkz. Vésteinn Ólason 2001; Wessén 1945). Bunun öncesinde Snorri Sturluson bu elyazmalarının içerdiği şiirlerin bazılarını, kendisinin 1220 civarında kaleme aldığı Nesir Edda'da doğrudan alıntılamıştır.

İkincisi çoğu akademisyen Eddik elyazmalarının içerdiği eserlerin çoğunluğunun, kaydedildikleri tarih öncesinde sözlü gelenekte yaşamış olması gerektiğinde hemfikirdir, gerçi şiirlerin her biri için bu sürenin ne kadar uzun olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur (bkz. örneğin Gísli Sigurðsson 1998; Harris 1979, 1983, 1985, 2000a, b, 2003, 2004, yakında çıkacak çalışması; Lönnroth 1971, 1978, 1979). Bazıları, mantıken, Şiirsel Edda'da yer alan şiirlerin birkaçının köklerinin 200 yıl önceki pagan devirlere uzanabileceğini savunur, gerçi sözlü geleneğin işleyişi hakkında Milton Parry ve Albert Lord (1960), Ruth Finnegan (1977), Jeff Opland (1980), Walter Ong (1982) ve John Miles Foley'nin (2002) ileri sürdüğü argümanlar değerlendirildiğinde, bu sürenin tamamı boyunca bu eserlerin metinlerinin tam olarak ne kadarının değişmeden kaldığı sorgulanabilir bir mesele olarak ele alınmalıdır.

Yukarıdaki satırlar, üçüncü bir olgunun, bu şiirlerin onları kaydedenlerce oluşturulmadığının, "toplandığı"nın altını da çizer, gerçi Codex Regius elyazmasının farklı bölümlerini kaydedenlerin farklı editöryal yaklaşımlar kullandığı açık görünmektedir. Codex Regius elyazması, önceki başka derlemelerin bir derlemesidir (bkz. Lindblad 1954, 1980). Ne var ki bu şiirlerin toplanmış olması, İskandinavya'nın tamamında bilindikleri anlamına gelmez, gayet iyi biliniyor olsalar da o tarihlerde İskandinavya'da bilinen bütün versiyonların aynı biçimi aldığı anlamına da gelmez. Gísli Sigurðsson'un (1998: xlv-xlvi) savunduğu üzere, başka birçok sözlü kültürde olduğu gibi, duruma uygun düşecek eseri uyarlamış olması muhtemeldir.

Kısacası Eddik şiirler esasen icracıların "canlı" sunduğu, izleyicilerin sadece sözlü değil, *tek seferlik* canlı performanslar olarak görsel yolla da alımladığı eserlerdir, zira bir oyunda olduğu gibi bu eserlerin her icrası en azından izleyiciler ve eşlik eden atmosfer bakımından birbirinden şu veya bu biçimde farklı olmuştur. Aslına bakılırsa bu olgu, bu eserlerin kaydedildiği dönemin sonrası için de geçerlidir, çünkü çoğu kişinin kaydedilen ve kopyalanan Eddik şiirleri, tıpkı sagalar gibi şahsi okumalardan ziyade yüksek sesle okumalarla dinlemeye meyletmiş olması akla yatkındır. Bu da esasında, çoğu kişinin bir oyun için söz konusu olduğu gibi (ya da en azından bir şiir okuması ya da *stand-up* komedide olduğu gibi) bu eserlerin asıl *metni*, dinlenen genel "eser"in nispeten sınırlı bir kısmıdır ancak. Kısacası bu eserler sadece sözcüklerden oluşmazlar: Tonları, ritimleri ve sesleri değişen bir müzik biçimi olarak da alımlanırlar, gerçi şarkı gibi mi söylenmişlerdir yoksa konuşma sesiyle mi okunmuşlardır sorusunu cevaplamak zordur.[1] Uzun sözün kısası John Miles Foley'nin (2002: 60) kısa süre önce sözlü şiir hakkında dikkat çektiği üzere:

> Sözlü şiir yaygın olarak çoğulcudur, doğal olarak çeşitlilik gösterir... Her sözlü şiir, her söz gibi kendi bağlamına derinden bağlıdır. Ayrılabilir olduğunu varsaymak, "sözlü bir şiir"den, ayrı bir yerde duran bir şeymiş gibi rahatça söz edebileceğimizi düşünmek, onu mutlaka bağlamının dışına çıkarmak olur. Peki, kaybedilen o bağlam nedir? İcradır, izleyicilerdir, şairdir, müziktir, özelleşmiş konuşma biçimidir, jestlerdir, kostümlerdir, görsel malzemelerdir, bu icraya vesile olan olaydır, törendir, bir şiirin gerçekliğinin çok sayıdaki başka veçhesidir... Bir sözlü şiiri bir dilden alıp da başka bir dile yerleştirdiğimizde, işler kaçınılmaz olarak değişecektir. Bir bedel öderiz.

Başka bir deyişle, Eski Kuzey şiiri icrasının sözlü ve görsel yanlarını görmezden gelen, kendilerini "güvenli" sabit metinlerle sınırlayan akademisyenler bir müzede bir tahtaya iğnelenmiş ölü bir kelebeği inceliyor olmaktan öteye gidemezler. Gördükleri nesnenin, asıl icracının aklından geçen eserle pek ilgisi yoktur.

Yukarıdaki ifadeye verilen doğal tepkilerden biri, Eddik şiirlerin bağlamı hakkında hiçbir şey bilmediğimizi, zira Eddik şiirlerin sunumu hakkında, 14. yüzyıla ait *Flateyjarbók* elyazmasında yer alan *Norna-Gests* þáttr'de Norna-Gestr'in *Helreið Brynhildar*'ı ve *Reginsmál*'ın bazı kısımlarını görünen o ki arp eşliğinde okuduğunu aktaran kurgusal, biraz da sorgulanabilir anlatı dışında nesnel bir anlatı bulunmadığını savunmak olur (bkz. *Norna-Gests* þáttr). Hiç kuşku yok ki bu tür eserlerin icrası hakkında tarih öncesi pagan devirlerden elimizde hiçbir şey yoktur. Yine yukarıda ima edildiği üzere, Eddik şiirlerin bugüne ulaşan versiyonları

sözlü gelenekten toplanmıştır, bunların 13. yüzyılda var oldukları biçimiyle bu eserlerin biçimi ve içeriğinin nispeten güvenilir kayıtları olduğu varsayılabilir (ayrıca bkz. Tangherlini 2003). Ayrıca bu eserlerin bugüne ulaşan biçimi o dönem, hatta önceki dönemlerde sağlanan icra koşullarıyla şekillenmiştir; Shakespeare'in oyunlarının biçimine Elizabeth dönemi İngiltere'sinin tiyatro koşullarının hâkim olması, sözlü baladlar ve halk şiirlerinin şekline, izleyicilerin belli bir zamanda neler olduğunu takip edebilmesi zorunluluğunun hâkim olması gibi. Ne de olsa kitabın önceki sayfalarına geri dönüp bakmaları mümkün değildir (ayrıca bkz. Lönnroth 1978: 12).

Bu da bizi Eddik şiirlerin biçiminin ve bunları içeren elyazmalarının sunduğu, icra hakkındaki ek bilgilere getirir. Öncelikle, bir türü betimlemek için "Eddik şiir" ifadesinin kullanılmasının son derece yanıltıcı olduğu açıktır. Başlıca Eddik elyazması Codex Regius aslında birbirinden çok farklı iki tipte, hayli farklı iki ölçüde yazılmış şiirler içerir. İlk ölçü *fornyrðislag*, esasen, çoğu kadim Alman kahramanları konu alan destansı anlatı şiirlerinde kullanılmıştır. Büyük bölümü üçüncü tekil şahıs kipiyle yazılmış bu şiirlerin izleyicileri, geçmişe göndermelerde bulunan bir izleyici sayesinde önceki olaylar hakkında bilgilendirilirdi; anlatıcı geçmiş ile şimdi (izleyici) arasında aracı rolü oynardı. Anlatıcılar eylemleri ve diyalogları tekrarlardı, ama icranın şimdiki dünyasından şahsen hiç ayrılmazlardı. Sonraki ölçü, *ljoðaháttr* ise tümüyle farklıdır: Bu ölçüyle yazılmış, tanrıların dünyasını ve tanrılarla işi olan Sigurðr Fáfnisbani gibi arketip kahramanların dünyasını konu alan bütün şiirler, birinci tekil şahıs kipiyle yazılmış monolog ve diyalog biçimindedir. Codex Regius'ta şiirler nesir halinde tanıtılmış olsa da bu nesir kısımların kökenlerinin sorgulanabilir olduğu gösterilmiştir. Birkaçı doğrudan Snorri Sturluson'un Nesir Edda'sından alınmıştır (bkz. Gunnell 1995: 218-35). Kısacası bu şiirlerde bir aracı yoktur: Şiirlerin biçimi icracıyı ilgili karakterlerin, başka bir deyişle tanrıların ve onların takipçilerinin rollerini üstlenmeye zorlar; böylece karakterler izleyicinin karşısında "canlandırılır." İcracının sunduğu sözcüklere ton, duygu ve jest eklemesi, böylece kendisi ile karakterler arasında bir ölçüde özdeşleşmeyi teşvik etmesi halinde bu çok daha muhtemeldir. İzleyiciler fiilen geçmişteki olayların "tanığı" haline getirilirler. Dolayısıyla eşzamanlı olarak iki zaman mevcuttur. Neresinden bakarsak bakalım söz konusu *ljoðaháttr* şiirlerinin icrası *fornyrðislag* şiirlerinin icrasından hayli farklı, güçlü dramatik nitelikler taşıyordu (bkz. Phillpotts 1920; Gunnell 1995).

Diyalojik *ljoðaháttr* şiirlerinin dramatik veçheleri, Şiirsel Edda'nın başlıca her iki elyazmasında beş diyalojik şiiri (*Skírnismál*, *Hárbarðsljóð*,

Vafþrúðnismál, Lakasenna ve *Fáfnismál)* kaydeden kâtiplerin ortaçağa ait İskandinavca elyazmalarında, o tarihten önce de sonra da başka hiçbir yerde kullanılmamış marjinal bir konuşmacı notasyonunu benimseme ihtiyacı duymuş olmalarıyla da vurgulanır. Diyalogların bulunduğu İzlanda dilinde ya da anakara İskandinavcasıyla yazılmış el yazmalarında (örneğin Büyük Gregory'nin Diyalogları'nda) konuşmacıların isimleri ana metinde her zaman kısaltılmış (kimi zaman kırmızıyla işaretlenmiş) biçimde verilmiştir. Eddik elyazmalarında böyle yapma girişiminde bulunulmuş, sonra vazgeçilmiş, sonra da onun yerine marjinal notasyon benimsenmiştir (bkz. Gunnell 1995: 282-329). Bu dönemde marjinal notasyon biçimine rastlanan tek yer Kuzey Fransa ve İngiltere'de konuşma diliyle yazılmış dramalar (*Le Mystere d'Adam* ya da *La Seinte Resureccion* gibi) ya da dramatik bir biçimde icra edilmesi gereken eserler (örneğin *Babio* ve *Dame Sirith*) içeren elyazmalarıdır (ayrıca bkz. Gunnell 1995: 206-18, 282-329). Ayrıca bu Eddik şiirlerin metinlerinin titiz bir incelemesi, tek bir icracının sesle ya da eylemle bir biçimde karakteri canlandırmaksızın bunları sunmakta ve çeşitli karakter değişikliklerini aktarmakta muazzam bir zorluk yaşayacağının altını çizer (bilhassa da *Skírnismál, Fáfnismál* ve *Lokasenna*'da). Aslına bakılırsa, başka yerlerde de belirttiğim üzere *Hárbarðsljóð* ve *Lokasenna*'daki mizah buna dayanıyormuş gibi görünmektedir (bkz. Gunnell 1995: 182-281). O halde iki ya da daha fazla icracının bu diyalogların sunumunda rol almış olması gerektiği ihtimali doğar. *Skírnismál, Lokasenna* ve *Hárbarðsljóð*'ın son yıllarda İzlanda'da drama olarak etkili bir biçimde sunulduğuna da dikkat çekilebilir.

Kısacası öyle görünüyor ki Eddik külliyatta yer alan başlıca iki tip şiirsel eserin icra biçimleri birbirinden hayli farklıdır. *Fornyrðislag* tipi şiirler, Norna-Gestr'in şiirlerini sunduğu biçimde icra edilmiş olabilir (gerçi Erken Ortaçağ'da arpın İskandinavya'da yaygın olarak kullanılıp kullanılmadığı biraz sorgulanabilir bir mesele olarak görülmelidir), *ljóðaháttr* tipi şiirlerse (monologlar da dahil olmak üzere) dramatik sunum gerektirir. Aslına bakılırsa bunların birkaçı (bilhassa da hareket içermekle kalmayıp büyülü rünler yontulmasını da gerektiren *Skírnismál,* iyi bir Hıristiyan olan bir kâtipten böyle bir şeyin fiilen icra edilmesini aklından geçirmesi bile beklenemez) hareket ve jestleri belirtiyormuş gibi görünmektedir.

Bu durum bu şiirlerin olası sahne yeri ve arka planıyla ilgili doğal bazı sorulara yol açar. Elbette ki *fornyrðislag* tipi şiirler her yerde icra edilebiliyordu, gerçi iç mekânda geçmeleri beklenebilir. Büyük bölümü *ljóðaháttur*'da bulunan diyalojik şiirler ile monolojik şiirlere gelince: Bunların birkaçının (*Fáfnismál, Sigrdrífumál, Skírnismál* ve *Hárbarðsljóð)* büyük ölçüde belli belirsiz bir sahne dışında geçmesi, diğerlerinin

(*Vafþrúðnismál*, *Grímnismál*, *Lokasenna* ve muhtemelen *Hávamál*) hepsinin de bir toplantı salonunda geçmesi ilginçtir. Başka bir yerde belirttiğim üzere toplantı binasının pagan devirlerde olası bir mikrokozmik sembolizmi varsa (çatının "cücelerin" tuttuğu gökyüzü olması, ağaca benzer uzun oturaklı sütunlar arasında yüksek koltuğunda oturmuş reisin *goði/goð* rolünde olması gibi; daha fazla ayrıntı için bkz. Gunnell 2004) bu ek bir dini bağlam sunan bir şeydir. Aslına bakılırsa *Grímnismál*, *Vafþrúðnismál*, *Fáfnismál* ve *Sigrdrífumál*'daki güçlü "kabul" töreni unsurlarını görmezden gelmek zordur.

Kısacası, manzara, Şiirsel Edda'daki *ljóðaháttr* şiirlerinde Kuzey Avrupa'nın bugüne ulaşmış en erken "dramatik" eserleriyle karşılaştığımızı gösterir. Bu gibi eserlerin biçiminin esasen Torslunda matrisleri; Oseberg halısı; Birka, Ekhammar, Finglesham ve Sutton Hoo'da bulunan boynuzlu, kimi zaman da dans eden figürler; Hedeby limanında bulunan keçe hayvan maskeleri; Bremenli Adam'ın bahsettiği Uppsala'daki "theatrum"; Konstantinopolis'teki imparator için bir Noel *gothikon*'u dansı yapan derilere bürünmüş maskeli Varenjlere ilişkin anlatılar gibi ritüel dramatik faaliyetleri imleyen yabancı tarihsel anlatılar ve arkeolojik buluntularla bir bağlantısı olup olmadığı sorusunu değerlendirmek için iyi sebepler mevcuttur.

NOT

1. Şiirsel performansla birlikte en sık kullanılan sözcükler "saymak ya da okumak" anlamına gelen þylja ile şarkı söylemek ya da yüksek bir konuşma biçimi anlamına gelebilecek *kveða* sözcükleridir. Okurlara ortaçağ müziği topluluğu Sequentia'nın son dönemde gerçekleştirdiği Edda performansı ve müziği deneylerini dinlemelerini tavsiye ederiz. Topluluk, eserleri 13. yüzyılda seslendirilmiş olabileceği haliyle sunma girişiminde bulunmuştur: Sequentia *Edda* (1995), Deutsche Harmonia Mundi 05472 77381 2; *The Rhinegold Curse* (2001): Deutschland Radio and Westdeutscher Rundfunk; Marc Aurel edition MA 20016. Müzik ve ses meselesiyle ilgili olarak bkz. Harris (2000a, 2003, 2004, yakında çıkacak).

KAYNAKÇA

Finnegan, R. (1977) *Oral Poetry. Its Nature, Significance and Social Context*, Cambridge: Cambridge University Press.

Foley, J.M. (2002) *How to Read an Oral Poem*, Urbana ve Chicago: University of Illinois Press.

Gísli Sigurðsson (1998) "Inngangur", Gísli Sigurðsson (yay. haz.) *Eddukvæði*, Reykjavík: Mál og menning.

Gunnell, T. (1995) *The Origins of Drama in Scandinavia*, Cambridge: D.S. Brewer.

—— (2004) "*Hof*, halls, *goð(ar)* and dwarves: an examination of the ritual space in the pagan Icelandic hall", *Cosmos*, 17(1): 3-36.

Harris, J. (1979), "The Senna: from description to literary theory", *Michigan Germanic Studies*, 5(1): 65-74.

—— (1983) "Eddic poetry as oral poetry: the evidence of parallel passages in the Helgi poems for questions of composition and performance", R.J. Glendinning ve Haraldur Bessason (yay. haz.) *Edda. A Collection of Essays*, Manitoba: University of Manitoba.

—— (1985) "Eddic poetry", C.J. Clover ve J. Lindow (yay. haz.) *Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide* (Islandica, 45), Ithaca, New York: Cornell University Press.

—— (2000a) "The performance of Old Norse Eddic poetry: a retrospective", K. Reichl (yay. haz.)

The Oral Epic. Performance and Music (Intercultural Music Studies 12), Berlin: VWB, Vlg für Wissenschaft und Bildung.

—— (2000b) "Performance, textualization, and textuality of 'Elegy' in Old Norse", L. Honko

(yay. haz.) *The Textualization of Oral Epic* (Trends in Linguistics: Studies and Monographs 128),

Berlin ve New York: Mouton de Gruyter: 89-99.

—— (2003) "Ethnopaleography and recovered performance: the problematic witnesses to 'Eddic music'", J.F. Nagy (yay. haz.) *Models of Performance in Oral Epic, Ballad, and Song* (= *Western Folklore*, 62(1/2): 97-117.

—— (2004) "Sänger", *RGA* 2: 79-86.

—— (yakında çıkacak) "Eddic poetry and the ballad: voice, vocality, and performance. With special reference to DgF 1", "Ballade und Stimme. Vokalität als theoretisches und historisches Phänomen in der skandinavischen Balladentradition" başlıklı konferans hakkındaki kitapta yayınlanacaktır, yay. haz. Jürg Glauser, Zurich.

Lindblad, G. (1954) *Studier i Codex Regius of Alder Eddan*, Lund: Gleerup.

—— (1980) "Poetiska Eddans förhistoria och skrivskicket i Codex regius", *Arkiv för nordisk filologi*, 95: 142-67.

Lönnroth, Lars (1971) "Hjálmar's death song and the delivery of Eddic poetry", *Speculum*, 46: 1-20.

—— (1978) *Den dubbla scenen. Muntlig diktning från Eddan till ABBA*, Stockholm: Prisma.

—— (1979) "The double scene of Arrow-Odd's drinking contest", H. Bekker-Nielsen, P. Foote, A. Haarder ve P. Meulengracht-Sørensen (yay. haz.) *Medieval Narrative. A Symposium*, Odense: Odense University Press.

Lord, A.B. (1960) *The Singer of Tales*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Norna-Gests þáttr, Guðbrandur Vígfusson ve Unger, C.R. (yay. haz.) (1860–8) *Flateyjarbok*, 3 cilt (Det norske historiske kildeskriftfonds skrifter 4), Christiania: Malling (cilt 1: 346-59).

Ong, W.J. (1982) *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*, Londra: Methuen.

Opland, J. (1980) *Anglo-Saxon Oral Poetry. A Study of the Traditions*, New Haven: Yale University Press.

Phillpotts, B.S. (1920) *The Elder Edda and Ancient Scandinavian Drama*, Cambridge: Cambridge University Press.

Tangherlini, T. (2003) "Performing through the past: ethnophilology and oral tradition", *Western Folklore*, 62(1/2): 143-9.

Vésteinn Ólason (yay. haz.) (2001) *Konungsbók Eddukvæða. Codex Regius, Stofnun* Árna *Magnússonar á* Islandi *Gl. Kgl. Sml. 2365 4to* (Islensk miðaldahandrit: Manuscripta Islandica Medii Aevi 3), Reykjavík: Lögberg Edda.

Wessén, E. (yay. haz.) (1945), *Fragments of the Elder and the Younger Edda AM 748 I and II 4:o* (Corpus Codicum Islandicorum Medii Ævi 17), Kopenhag ve Reykjavík: Munksgaard.

23

İZLANDA SAGALARI

Lars Lönnroth

Eski Kuzey dilinde *Saga*, hikâye, herhangi bir hikâye anlamına geliyordu. Bu sözcük "söylemek" anlamına gelen *segja* sözcüğüyle ilişkilidir; biçimi, kökeni ya da konusu ne olursa olsun, söylenen ya da anlatılan herhangi bir şeyi ifade etmek için kullanılabilir. Modern İngilizce kullanımdaysa "İzlanda sagası" ortaçağ İzlanda'sında 1150 sonrası bir tarihte Eski Kuzey dilinde kaleme alınmış, en azından kısmen yerli sözlü geleneğe dayanan, esasen İskandinav halkının efsanevi geçmişini konu alan nesir şeklindeki uzun epik anlatıları ifade etmek için kullanılır. En kadim ve meşhur üç yerli saga biçimi (ya da türü) *fornaldarsögur* ("mitsel, kahramanlık sagaları"), *konungasögur* (normalde Norveç krallarını konu alan "kralların sagaları") ve İslendingasögur'dur ("aile sagaları", yani 850-1050 döneminde yaşamış önde gelen İzlandalı aileler ve bireyleri konu alan "İzlandalıların sagaları").

Başka saga türleri de vardır: *samtiðarsögur* ("dönem sagaları"), 12 ve 13. yüzyıllar İzlanda'sında yaşanmış olayların vakayinameleridir; *heilagra manna sögur* azizlerin hayatlarını konu alır; *biskupa sögur* piskoposların hagiografik biyografileridir; *riddarasögur* şövalye romanslarıdır (bilhassa da Kral Arthur ve Şarlman şövalyelerini konu alır). Bunların yanında bir de Roma tarihi, Troya Savaşı ve başka meselelerle ilgili Latince eserlerin çeşitli çevirilerini de saymak gerekir. Bu eserler İzlandalıların klasik kültür konusunda hiçbir şekilde cahil olmadığını gösterir. Çeviriler de dahil bu sagaların çoğu, İzlanda ortaçağ edebiyatı ve Avrupa edebiyat tarihiyle ilişkisini anlamak açısından önemli olsa da, burada konumuzu, Viking dönemine ait bazı anlatı geleneklerini koruduğu varsayılabilecek yegâne türler olan *fornaldarsögur*, *konungasögur* ve İslendingasögur'la sınırlı tutacağız.

En erken tarihli saga metinleri, 12. yüzyılın ikinci yarısına ait el yazmalarında bugüne ulaşmıştır; bunların bir iki tanesi Norveççe, ama genelli İzlandacadır. Bu metinlerin çoğunun rahipler ya da keşişlerce kaleme alındığı açıktır, içerikleri çoğunlukla din adamlarıyla ilgili ya da hagiografik bir nitelik gösterir. Ne var ki meşhur klasik sagaların çoğu bilinçli

bir tercihle seküler bir yönelim izler; bunlar 13. yüzyılda İzlanda'da yazılmıştır. Bu dönemden sıklıkla "Sturlung Devri" diye bahsedilir. Bununla, Snorri Sturluson ve Sturla Thorðarson gibi, önde gelen saga yazarları olmakla kalmayıp başka insanların edebi üretimlerini destekleyecek bir konumda bulunan güçlü reislerin liderliği altında hem siyasette hem saga yazımında başat bir rol oynayan Sturlung ailesine atıf yapılır. İzlandalıların bu inanılmaz edebi üretiminin önkoşullarından biri, ülkelerinde Kilise'nin hizmetkârları ile seküler reisler arasında var olan benzersiz işbirliği olmuştur. Bu dönemde Avrupa'nın başka ülkelerinde, yazı az çok Kilise'nin tekelinde olduğundan sözlü geleneklere ait pagan ve seküler hikâyeler nadiren kaydedilirken, İzlanda'da durum çok farklı olmuştur. Burada reis aileler Kilise'yi ve din adamı yetiştiren okulları, dolayısıyla edebi üretimi kontrol etmiştir. Reisler kilise liderleri olarak üstlendikleri role rağmen kendilerini Skaldik şiir, kahramanlık hikâyeleri, bilhassa da Norveç ve İzlanda tarihinde önemli bir rol oynamakla ün kazanmış ataların şecereleri ve efsaneleri biçimindeki Hıristiyanlık öncesi dönemden kalma geleneksel bilgilerin muhafızı ve koruyucusu olarak görüyorlardı. Dolayısıyla reisler saga yazımına ve çeşitli türlerdeki edebi faaliyetleri teşvik etmeye ilgi duyuyorlardı. Bu ilginin ilk tezahürleri, İzlanda'nın ilk yerleşimcileri hakkındaki Yerleşim Kitabı'nın (*Landnámabók*) yazılması, 12. yüzyılda da Bilge Ari ve Bilge Sæmundr adlı rahiplerin İzlanda ve Norveç tarihine ilişkin kısa araştırmalar kaleme alması olmuştur. Fakat yerli ve seküler saga üretimi büyük ölçekte ancak 13. yüzyıl sonrasında başlamıştır. Öyle görünüyor ki bu üretim *konungasögur* türüyle başlamış, elli-altmış yıl sonra İslendingasögur türü, yüzyıl sonuna doğru da *fornaldarsögur* türü ortaya çıkmıştır. Ama erken saga metinlerinin tarihleri korkunç derecede belirsizdir, sonraki yıllarda tarihlerle ilgili iddialar o kadar sık tartışma konusu olmuştur ki, "hangi tarihe ait" sorusunun getirdiği sorunlardan kaçınmak en akıllıcası olabilir.

Fornaldarsögur türü, Vikinglerden önceki *forn* öld'de, yani "antik devir"de yaşadığı varsayılan mitsel kahramanlar hakkındaki geleneksel efsaneler ve Eddik şiirleri içerirken, *konungasögur* da İslendingasögur da Viking Çağındaki tarihsel olaylar ve karakterler hakkında kapsamlı anlatılar sunar ve bunu *fornaldarsögur*'da olduğundan daha gerçekçi ve güvenilirmiş gibi görünen bir biçimde yapar. Bu yüzden de *konungasögur* ve İslendingasögur türleri sıklıkla "tarih yazını" olarak sınıflandırılırken, *fornaldarsögur* "kurgu" ya da "eğlence" olarak sınıflandırılır.

Ne var ki edebi ya da tarihsel bir bakış açısıyla böyle bir sınıflandırmayı savunmak zordur, çünkü bu üç saga türünde de hem eğlendirmenin hem de geçmişte olan şeylerin aslına sadık kalmanın amaçlandığı

aşikârdır. Saga yazarları "tarih yazımı" ve "kurgu" arasında en başta açık bir ayrım yapmamışlardır, ama bir hikâyenin eğlenceli olması için ille de tümüyle doğru olmasının gerekmediği tedricen kabul görmüştür. Modern bir tarihçinin bakış açısıyla bütün sagalarda, onları kaynak olarak güvensiz kılmaya yetecek kadar kurgusallık mevcuttur, ama bu bir saganın modern bir roman misali saf kurgu olarak okunması gerektiği anlamına gelmez, çünkü bütün sagalar, modern akademisyenlerce böyle kabul edilmesi zor olsa da bir tür hakikati sundukları iddiasındadır. Bir *fornaldarsaga*'daki olaylar sıklıkla bir *konungasaga* ya da İslendingasaga'daki olaylardan daha fantastikmiş gibi görünse de, bu durum türsel bir farklılıktan çok, *fornaldarsögur*'un insanların, hakkında konuşmayı, spekülasyonlar yapmayı sevdiği, ama aslında hiçbir şey bilmediği tarih öncesi, yani mitsel devirleri konu almasının bir sonucudur. Saga yazarları Viking Çağı hakkında çok fazla şey biliyorlardı, ama bilgileri efsanevi hikâyelere gömülmüştü, kendi yaratıcı hayal güçlerinin katkısıyla destekleniyordu.

O halde sagalar ne ölçüde sözlü geleneğe, ne ölçüde edebi yazarlığa dayanıyordu? Sagaları konu alan akademik çalışmaların başlıca sorun larından biri budur, esasen İslendingasögur türüyle ilgili olarak tartışılmıştır, ama *fornaldarsögur* ve *konungasögur*'la da bir o kadar ilgili bir sorundur. Akademisyenler ya "Serbest nesir kuramı"na ya da "Kitap nesiri kuramı"na bağlı kalmayı tercih ederler. İlk kurama göre, sagalar aslında kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü metinlerdir, sonunda yazıya dökülmüşlerdir. İkinci kurama göreyse saga metinlerini, kısmen sözlü kaynaklara dayanarak da olsa, aslında ortaçağ yazarları yaratmıştır. Bugün çoğu akademisyen ne birinci kuramın ne ikinci kuramın tam anlamıyla geçerli olduğunda hemfikirdir, çünkü sözlü gelenek ile edebi yazarlık arasındaki ilişki sadece farklı saga türlerinde değil, tek tek sagalarda, hatta aynı saga metninin bölümlerinde bile hatırı sayılır bir farklılık gösterir.

Fornaldarsögur söz konusu olduğunda, en erken yazılı metinlerin baş lıca kaynağını açıktır ki Eddik ölçüde yazılmış, sıklıkla Volsung Sigurd, Hun Attila ya da Büyük Theoderic gibi göç dönemindeki meşhur Germen kahramanlar hakkındaki çok kadim şiirler oluşturur. Edda'da yer alan, Viking Çağından beri sözlü gelenekle kuşaktan kuşağa aktarılmış en es ki şiirlerin bazıları aslında *Völsunga saga*, *Hervarar saga* ve *Hrólfs saga kraka* gibi *fornaldarsögur* örneklerinde kapsamlı biçimde alıntılanmış, anlatının çekirdeğini oluşturmuştur. Ne var ki bilhassa sonraki tarihlere ait metinlerde, bu sagaların nesirleri sıklıkla yazılı nesir edebiyatının, bilhassa da Eski Kuzey diline Fransızcadan çevrilmiş saray romanslarının etkisi altında kalmıştır.

Öte yandan *konungasögur*, kısmen saganın bahsettiği kralın şerefine oluşturulmuş Skaldik şiirlere dayanır. Bazı örnekleri, Viking Çağından beri sözlü gelenekle bugüne ulaşmış olan bu şiirler sıklıkla metinde alıntılanmıştır. *Konungasögur* yazarları Skaldik şiirlerin yanı sıra kralın savaşları, çevresindeki çeşitli ünlü kişilerle ilişkileri hakkında sarayda ya da *hirð*'da dolaşan çok sayıda anekdot ve nesir biçimindeki hikâyeye erişebiliyor olsalar gerekti. Son olarak, krallar hakkındaki bazı sagaların (örneğin Ólafs *saga helga* ve *Sverris saga*) kompozisyon ve üslubu bir ölçüde, azizlerin hayatları ya da prenslerin seküler biyografileri gibi yabancı (esasen Latince) kaynaklara dayanıyordu.

Son olarak, İslendingasögur türü de kimi zaman Skaldik şiirlere, bilhassa da Egill Skallagrímsson ya da Hallfreðr Vandræðaskáld gibi önde gelen viking *skald*'larının hayatları hakkındaki sagalara dayanır. Bunun yanı sıra, İzlanda'nın ilk yerleşimcilerinin şecerelerine ilişkin bilgiler, yerli reisler ya da cemaatin başka önde gelen mensupları arasındaki çatışmaları konu alan meşhur hukuk davalarına ilişkin sözlü gelenekler de bu türün dayanakları arasında yer almış gibi görünmektedir. Bu sagaların bazıları belli bir bölge ya da ailenin sözlü geleneklerine çok sadıkmış izlenimi doğurur. *Njáls saga* gibi bazıları da yabancı edebiyatın üslubu, anlatı teknikleri ve kelime dağarından en azından kısmen etkilenmiş yetkin yazarların son derece edebi kompozisyonlarıdır.

İzlanda dilinde yazılmış bir iki metin, ziyafetler ya da kamusal toplantılar gibi, sagaların anlatıldığı, sonra da yüksek sesle okunduğu *sagnaskemtan*, "saga eğlenceleri" hakkında bilgi içerir. Bu kaynaklardan, 12 ve 13. yüzyıllarda ediplerce ince parşömene ya da parşömene aktarılmaları öncesinde sagaların sözlü icraları hakkında bazı sonuçlar çıkarmamız mümkün olabilir. Erken tarihli bir kral sagaları derlemesinde yer alan en ilginç anlatılardan biri (*Morkinskinna*), 1050 civarında Norveç'te Kral Harald Harðráði'nin sarayını ziyaret ettiği söylenen genç bir İzlandalıyla ilgilidir. Kral genç adama bir bilgisi ya da yeteneği olup olmadığını sorar, o da sagalar bildiğini söyler. Sonra kendisinden sarayı bu sagalarla eğlendirmesi istenir, genç adam bu isteği kış ayları boyunca bir süre düzenli olarak yerine getirir. Noel geldiğinde İzlandalının henüz anlatmadığı bir tek saga kalmıştır, ama bu anlatmaya cesaret edemediği bir sagadır, çünkü saganın konusu Kral Harald'ın gençliğinde Konstantinopolis'te Varenj muhafızıyken başından geçen maceralardır. Kralın cesaretlendirdiği İzlandalı sonunda sagasını Noel tatili sırasında adamlar içerken anlatır.

On üçüncü gün, günün ilk saatlerinde hikâye sona erdiğinde kral konuşur:

"İzlandalı, hikâye hakkında ne düşündüğümü merak etmiyor musun?"
"Sormaya korkuyorum, efendimiz," der İzlandalı.
"Çok beğendim. Gerçek olaylara son derece sadık. Kim öğretti sana bu hikâyeyi?" diye sorar kral.
İzlandalı cevap verir: "İzlanda'da yazları toplantıya gitmek âdetimdir, her yaz Halldórr Snorrason'dan hikâye hakkında bir şeyler öğrendim."
"O halde hikâyeyi çok iyi bilmen hiç şaşırtıcı değil," der kral. "Senin yararına olacak bu. Ne zaman istersen gelip yanımda kalabilirsin."

Bu hikâye tarihsel olarak doğru olmayabilir, ama yine de *sagnaskemtan* hakkında değerli bir bilgi kaynağı olarak kullanılabilir. Hikâyeler anlatmak, besbelli ki bayramlarda gayet iyi bilinen bir vakit geçirme yoluydu, hem Norveç sarayında hem İzlanda'da halk toplantılarında hikâyeler anlatıldığı biliniyordu. Ayrıca saganın eğlenceli olmakla kalmayıp tarihsel olarak doğru olmasının da önemli olduğu görünmektedir, en azından Harald gibi hâlâ hayatta olan bir kralla ilgiliyse. Besbelli ki İzlandalı bu yüzden Halldórr Snorrason kaynak göstermiştir, çünkü Halldórr'un Konstantinopolis'te geçirdiği süre zarfında kralın en yakın ve en güvenilir yoldaşı olduğu biliniyordu. Son olarak bu kaynaktan, Norveç sarayını ziyaret eden bir İzlandalının iyi bir hikâye anlatıcısı olarak durumunu ve toplumsal mevkiini iyileştirebileceğini öğrenebiliriz. Bu sözlü, ayrıca yazılı olarak saga üretimini teşvik eden büyük bir etken olabilirdi pekâlâ. Aslına bakılırsa bilhassa saraylarda, aristokrat çevrelerde muhtemelen yüksek sesle okundukları Norveç'te, çok az sayıda İzlanda sagası el yazması bugüne ulaşmıştır.

Saga eğlencesine ilişkin ilginç bir başka betimleme de, 1119'da İzlanda'da Reykjahólar çiftliğinde yapıldığı bilinen önemli bir düğünün anlatısında karşımıza çıkar:

> Şimdi artık büyük bir neşe, mutluluk, güzel eğlenceler, türlü türlü oyunlar, danslar, güreşler ve saga eğlencesi (*sagnaskemtan*) var... Bu pek önemli bir mesele olmasa da insanlar eğlenceyi kimin sunduğunu, nasıl yapıldığını anlattılar. Bugün birçok kişinin karşı çıktığı, bilmiyormuş gibi yaptığı hikâyeler anlatılıyordu, çünkü birçokları hakikatleri bilmiyor, gerçeklere gölge düşüren yalanlara inanıyordu. Skálmarnes'li Hrólfr Viking Hröngviðr ve Kral Oláfr Liðsmanna hakkındaki sagayı, Berserk Thráinn'ın mezar höyüğüne nasıl girdiğini, Hrómundr Gripsson hakkındaki sagayı anlattı, araya birkaç dize de katılmıştı. Bu saga Kral Sverre'yi eğlendirmek içindi, kral böyle yalanlarla dolu sagaların en eğlencelileri olduğunu söyledi. Ama yine de insanlar soylarının nasıl gide gide Hrómundr Gripsson'a dayandığını biliyorlar! Bu sagayı Hrólf

bizzat kendi yazmıştı. Rahip Ingimundr, Ormr Barreyjasrskáld'ın sagasını anlattı, sagada Ingimundr'un yazdığı birçok dize vardı, sonunda da yine onun güzel bir şiiriyle bitiyordu, ama birçok aklı başında kişi bu saganın doğru olduğunu düşünüyor.

Bu anlatıdan hareketle, mitsel-kahramanlık sagaları İzlanda çiftliklerindeki büyük düğünlerde eğlence amacıyla da kullanılabildiğini, bu sagaların bazıları, bazı kişilerce güvenilmez, hatta "yalancı" addedilse de birçok kişinin onların doğru olduğunu düşündüğünü söyleyebiliriz. Bu kaynaktan, rahiplerin yanı sıra çiftçilerin de dostlarını ve komşularını eğlendirmek için zaman zaman sözlü şiirler ya da nesir sagalar oluşturmasının beklenebileceğini biliyoruz. Sadece *konungasögur* değil, *fornaldarsögur* türünün de (örneğin Berserk Thráinn ve Hrómundr Gripsson sagası) kimi zaman Norveç sarayına taşındığı, kralı eğlendirmek için kullanıldığı sonucuna varabiliriz. Üstelik Kral Sverre'den yapılan alıntı, en azından bu kralın (1184 ve 1202 arasında Norveç'in tek hükümdarı olmuş, son derece okumuş yazmış ve incelikli bir kralın) kurgunun değerini anladığını gösterir, oysa o dönemde birçok kişinin anlamadığı açıktır.

Maalesef İslendingasögur türünün anlatıldığı ya da yüksek sesle okunduğu *sagnaskemtan*'lara ilişkin hiçbir anlatı yoktur. Gerçi, bu sagaların, besbelli ki *fornaldarsögur* ve *konungasögur* gibi Norveç'e ulaştığını varsaymamızı gerektirecek bir neden olmasa da, İzlanda aileleri ve aralarındaki çatışmalara ilişkin hikâyelerin hem çatışmaların hukuksal yönlerinin değerlendirildiği halk toplantılarında hem İzlanda çiftliklerinde önemli günlerde düzenlenen, çiftlik sakinlerinin, atalarının kökenlerini önde gelen saga kahramanlarında bulduğu törenlerde anlatıldığını varsayabiliriz.

Erken tarihli saga nesirlerinin sözlü niteliği birçok farklı biçimde belirgindir, bilhassa da İslendingasögur türünde, ama *konungasögur* ve *fornaldarsögur*'un birçok örneğinde de açıktır. Kullanılan dil günlük konuşma dilidir, düzdür, diyaloglarla doludur, çok sayıda epik formül, tip sahne ve klişe anlatı örüntüsü içerir; örneğin yeni bir karakter tanıtılırken ("X adında bir adam, Y'nin oğlu"), bir ziyaret anlatılırken ("hoş karşılandı"), hikâye yeni bir sahneye geçtiğinde ("X'i anlatmanın vakti geldi") kullanılır bu klişeler. Bölgedeki insanların neler söylediğine ya da anlattığına sık sık atıfta bulunulur: "Denir ki...", "Bazıları dedi ki...", "Bazıları şöyle... der, bazıları böyle... der" gibi. Hikâyenin tamamı, güvenilir tanıklara dayandığını, birkaç kuşak boyunca güvenilir cemaat sözcülerince aktarıldığını düşündüren belirgin bir "nesnel" tavırla anlatılır. Anlatıcı kimi zaman, karakterler ve olaylardan, aslında daha önce hiç bahsi geçmemiş olsa da sanki izleyiciler onları çok iyi biliyormuş gibi bahseder: "O sıra-

larda X Eastfjords'ta yaşıyordu", "Bu olay X'in öldürülmesinden sonraki kış gerçekleşti" gibi. Bu gibi özellikler kimi zaman edebi aygıtlar ya da önceden yazılmış metinlere atıflar olarak açıklanabilir, ama çoğu örnekte metnin köklerinin yaşayan sözlü geleneğe uzandığını gösterirler.

Çoğu sözlü anlatıda olduğu gibi, hikâyenin gelişimi büyük ölçüde öngörülebilirdir. A ailesinden biri, B ailesinden birini öldürdüğünde çok geçmeden bunun intikamının alınacağını, her iki taraftan kadınların dövüşmezlerse korkak olduklarını ileri sürerek erkek kardeşlerini ve kocalarını savaşmaya kışkırtacaklarını biliriz. Halk toplantısındaki hukuk savaşları ritüel örüntüler izler; cinayetler, düğünler, yurtdışına seyahatler, viking maceraları, dalaşmalar, devler ve trol kadınlarla karşılaşmalar gibi; yabancı bir sarayda resmen takdim edilmeleri saymıyorum bile. Bir kahraman, kurtlar ve başka yırtıcı hayvanlarla dolu bir rüya gördüğünde, saldırıya uğrayıp öldürülmeye yazgılı olduğunu anlarız. Ölüm anında ağdalı, unutulmaz sözler sarf etmesini bekleyebiliriz.

Tekrarlanan bütün bu örüntülere rağmen sagaların bazıları, genel yapıları, üslupları ve nitelikleri bakımından son derece sanatsaldır. En uzun sagaların bazılarının birçok bölümün ya da *thættir*'in (bu sözcük aslında "bir halatın kolu" anlamına gelir) birleştirildiği yazılı kompozisyonlar olduğu da açıktır. Tek tek her bölüm ya da kolun kökleri sözlü geleneğe uzanıyor olabilir, bunları bir araya getirmek bilgili bir yazar gerektiren bir işti. Çünkü Kral Harald'ın sarayını ziyaret eden İzlandalının besbelli ki yaptığı gibi sagasını birkaç bölüme ayırması gereken sözlü bir hikâye anlatıcısının uzun ve gayet bütünlüklü bir saga biçimini ortaya çıkarması pek mümkün değildi. Dolayısıyla en erken saga metinlerinin ya birkaç yarı bağımsız bölümden oluşan çok gevşek yapılı ya da kısa metinler olması pek şaşırtıcı değildir. Ne var ki daha sonraki bir aşamada Snorri Sturluson ya da *Njáls saga*'nın yazarı gibi yazarlar birçok farklı kaynaktan gelen malzemeyi büyük ve karmaşık edebi yapılar halinde birleştirmeyi başarmıştır.

Sagaların resmettiği dünya modern okurlara genellikle "pagan" ya da en azından Hıristiyanlığın dünyasından apayrı, farklı bir dünyaymış gibi görünür. Olaylar Kader'in (*auðna*) ya da Talih'in (*gæfa, gipta, hamingja*) hükmündeymiş gibidir, kehanetvari rüyalar ya da görülerle önceden bilinebilirler. Misilleme ahlakı ağır basar, erkekleri onurları ciddi bir darbe aldığında intikam almaya teşvik eder. Pagan ritüelleri de betimlenir kimi zaman, büyücüler büyülü sözlerini söyler; *fylgjur*, troller ya da devler gibi mitsel figürler zaman zaman belirebilir. Ne var ki az sayıda *fornaldarsögur* örneği dışında anlatıda pagan tanrılara neredeyse hiçbir zaman yer verilmez. Pagan dinine karşı tavır bilinçli bir eleştirellik taşır. Odin,

Thor ve æsir'in başka tanrılarına tapınmayı reddetmek, kendi güçlerine ya da bilinmeyen ve görünmeyen, nihayetinde Hıristiyanlığın Tanrı'sıyla aynı olduğu anlaşılan bir Yaratıcı'ya inanmak soylu pagan kahramanların temel niteliğidir. İskandinavya'nın din değiştirmesi sonrasındaki dönemde yaşamış kahramanlar, metinde dini inançları nadiren vurgulansa da iyi Hıristiyanlar olarak resmedilir. Bu yüzden de sagalarda resmedilen dünyayı, dindar bir şekilde Hıristiyan olduğu nadirse de pagan olarak nitelemek hatalı olur. Belki de sagaların Hıristiyan bir bakış açısıyla anlatıldıklarını, buna rağmen pagan ataların kayıp dünyasına karşı çok büyük ve samimi bir hayranlığı ortaya koyduklarını söyleyebiliriz.

Peki, o halde sagaların bu kayıp dünyayı yansıttıkları ne ölçüde söylenebilir? Bu, tarihçilerin çok tartıştıkları bir sorudur. Genel bir ifadeyle, bugünlerde akademisyenler İzlanda'ya yerleşim, İskandinavya'nın din değiştirmesi, Svolder Savaşı, Danların İngiltere'yi işgali gibi Viking Çağının büyük olayları ve gelişmelerine ilişkin kaynaklar olarak sagalara güvenilemeyeceğinde hemfikirdir. Sagaların bu gibi meselelerde sunduğu ifadelerin arkeolojik kanıtlarla ya da daha önceki tarihlere ait yazılı belgelerle karşılaştırıldığında yanlış olduğu anlaşılmıştır. Anlatıcıların ideolojik eğilimleri genellikle koruyucu bir biçimsel nesnellik tabakası altına akıllıca gizlenmiş olsa da, sagaların pagan dinine ilişkin biraz çarpık bir tablo sundukları, Aziz Olaf ya da Olaf Tryggvason gibi bazı efsanevi kahramanları çok fazla idealleştirerek yansıttıkları da aşikârdır.

Yine de sagalar zihniyetler, fikirler, toplumsal yapı, çiftlik hayatı ve Eski Kuzey toplumundaki gündelik alışkanlıklarla ilgili olarak genellikle iyi kaynaklardır, çünkü bu toplum Viking Çağı ile Sturlung Devri arasında kalan dönemde, dini alanı saymazsak İrlanda'da çok fazla değişime uğramamıştır. Sturlung Devri'yle ilgili dönem sagalarında görebileceğimiz üzere, o devrin insanları hâlâ efsanevi atalarıyla benzer evlerde, benzer âdetlerle, aynı tür hayatlar sürüyordu. Kendilerini Hıristiyan olarak görseler de intikam ahlakını izliyorlardı; Odin ve Thor'u reddetseler de Kader'e, Talih'e, ruhlara, devlere, trol kadınlara, Skaldik şiire ve kehanetvari rüyalara inanıyorlardı. Siyaset tarihçileri saga metinlerini artık 19. yüzyıldaki meslektaşlarının hürmetiyle okumasalar da, bu metinler bu nedenle etnologlar, folklor çalışmaları yapanlar ve *histoire de mentalite*'yi inceleyen tarihsel antropologlar için hâlâ önemli kaynaklardır.

Ne var ki sagalar bugün sadece İskandav ya da Germen ülkelerinde değil, dünyanın her yerinde esasen modern romanın habercisi edebi eserler olarak okunur ve takdir edilir. Genel okurlar açısından sagaların sanatsal değeri, kaynak olarak değerlerinden daha önemli olmuştur.

KAYNAKÇA

Clover, C.J. ve Lindow, J. (yay. haz.) (1985) *Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide* (Islandica XLV), Ithaca, New York ve Londra: Cornell University Press.

Jónas Kristjánsson (1988) *Eddas and Sagas. Iceland's Medieval Literature*, çeviren P. Foote, Reykjavík: Hið íslenzka bokmenntafelag.

Lönnroth, L. (1991) "Sponsors, writers and readers of early Norse Literature", R. Sampson (yay. haz.) *Social Approaches to Viking Studies*, Glasgow: Cruithne.

Meulengracht Sørensen, P. (1993) *Saga and Society. An Introduction to Old Norse Literature*, çev.

J. Tucker (Studia Borealia 1), Odense: Odense University Press.

Steblin-Kamenskij, M.I. (1973) *The Saga Mind*, çeviren K. H. Ober, Odense: Odense University Press.

23 (1)

SNORRİ STURLUSON: HAYATI VE ESERLERİ

Anthony Faulkes

Snorri Sturluson Eski İzlanda dilinde nesirler kaleme alan ilk büyük yazardır, biraz şiir de dahil olmak üzere elimizde ona ait büyük bir yazı külliyatı bulunmaktadır, Sturluson'un hayatı gayet iyi belgelenmiştir. Erken nesir yazarlarının çoğunun tersine Sturluson bir din adamı değil, kilise dışından bir aristokrattı, yazdıklarının hemen hepsi de dindışı konular hakkındaydı. Hayatıyla ilgili başlıca kaynaklar arasında, yıllıkların yanı sıra, her ikisi de Snorri'nin yeğeni Sturla Þórðarson tarafından hemen hemen aynı dönemde yazılmış İslendinga *saga* ile Hákon Hákonarson'un (1217-1263 döneminde Norveç kralı) sagası, ayrıca bir de 1203-1237 döneminde Kuzey İzlanda'da Hólar'ın piskoposluğunu yapmış Guðmundr Arason'un sagaları yer alır.

Snorri 1178 ya da 1179'da Batı İzlanda'da doğmuştur, güçlü bir reis olan Hvamms-Sturla'nın oğludur; Sturla ailesi İzlanda tarihinde 1262-1264 döneminde siyasi bağımsızlığın kaybedilmesine yol açan çalkantılı döneme adını vermiştir; Sturlung Devri diye anılan bu dönem İzlanda dilinde saga yazımının altın çağıdır. Babasını 1183'te kaybeden Snorri üç yaşındayken Güney İzlanda'da Oddi'ye, tarihçi (Latince yazıyordu) ve rahip Sæmundr fróði'nin (Bilgili) torunu olan reis Jón Loptsson'un (ölümü 1197) yanına eğitime gönderildi. Jón bir diyakozdu, ama 12. yüzyıl sonlarında kilise iktidarının genişlemesine karşı seküler liderlerin verdiği direnişin önde gelen isimlerinden biri olmuştu.

Birçokları Oddi'de bir tür okul bulunması gerektiği kanısındadır, ama o dönemde Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu gibi İzlanda'da resmi eğitim Latince öğrenimine, öğrencilerin rahipler olarak yetiştirilmesine dayanıyor, çoğunlukla manastırlar ve katedrallerde veriliyordu. Snorri'nin yazılarında Latince bildiğine ilişkin hiçbir ize rastlanmaz. Snorri Latince sözcükleri hemen hiç kullanmaz, Latince eserlerden hiç alıntı yapmaz. İzlanda diline yapılan çevirilerde henüz rastlanmayan Latince kavramlara ya da teolojik fikirlere ilişkin bilgisini çoğu kez hayli genel bir havayla, kiliselerde konuşma dilinde verilen vaazların dinlenmesinden ya da ra-

hip ve tarihçi Styrmir Kárason (ölümü 1245) gibi din adamı dostlarıyla sohbetlerinden kolayca çıkarsanabilecek bir biçimde sunar. Fakat Oddi'de hiç kuşkusuz kitaplar bulunuyordu, bunlar arasında muhtemelen Eddik şiirler, İzlanda ile Norveç'in tarihine ilişkin kayıtlar gibi konuşma dilinde kaleme alınmış dindışı yazılar da bulunuyordu. Snorri bilgili bir yazardı, ama bilgisi büyük ölçüde Kıta Avrupası kökenli Latince eserlerden çok yerli öğretilere dayanıyordu.

Snorri yirmi yaşındayken, eskiden Viking şairi Egill Skallagrímsson'un yaşadığı, Batı İzlanda'daki Borg'un "Zengini" Bersi Vermundarson'un kızı Herdis'le evlenmiş, 1202'de kayınpederinin ölümü üzerine Borg'da yaşamaya başlamıştır. Borgarfjörður bölgesinde miras yoluyla, pazarlıkla, satın alarak ya da düpedüz göz korkutarak başlıca reislikleri (*goðorð*) almaya ya da buralarda pay edinmeye girişmiş, hatta Kuzey İrlanda'da bir reisliğin de bir kısmını almıştır. Borg'da geçirdiği yaklaşık dört yılın ardından, takriben 50 km daha içerde kalan Reykholt'a taşınmış, orada kilise mülkünün, muhtemelen Reykholt reisliğinin denetimini de ele geçirmiş, böylece başka birkaç kilisenin daha sahibi haline gelmiştir. Reykholt'taki kilisenin mülklerinin ve buraya verilen armağanların listelendiği bir belge vardır; bazıları bu belgedeki kısa bir yazının Snorri'nin elinden çıktığı kanısındadır, öyleyse ondan bugüne ulaşan tek el yazması budur. Görünüşe bakılırsa Borg'da ailesinin mülkünde kalan Herdis 1233'te ölmüştür. Snorri ile Herdis'in iki çocuğu da 1206 öncesinde doğmuştur. Snorri'nin başka kadınlardan birkaç tane daha çocuğu olmuştur.

Böylece Snorri çok zengin ve güçlü bir adam haline gelmiştir. Reisliker ve mülklerin bu şekilde bir kişinin elinde toplanması 13. yüzyılda İzlanda'daki toplumsal ve ekonomik değişikliklerin başlıca niteliklerinden biridir. Reisliklerin çoğunun ve mülklerin büyük bir bölümünün az sayıda çok güçlü ailenin eline geçmesine yol açmıştır; bu aileler daha sonra bir tek kişiyi ya da aileyi başa geçirmek, hatta kral yapmak için kendi aralarında kapışmaya başlamışlardır. Sonunda bunun İzlanda'da hiç kimseye faydası dokunmamış, sefasını sürmeye ömrü vakfetmese de Norveç kralı ülkenin tamamı üzerinde denetim sahibi olmuştur.

Snorri çok geçmeden bu güçlü konumundan yararlanmaya başlamış, daha 1202'de Orkney'de bazı tüccarlarla şiddetli bir anlaşmazlık yaşamış, öyle görünüyor ki onlara çok kötü davranmıştır. Sonraki yıllarda kimi zaman hukuki, kimi zaman savaş benzeri birkaç anlaşmazlık daha yaşamış, ama anlaşılan sıklıkla uzlaşma sağlamaya çalışmıştır. 1215-1218 ve 1222-1231'de iki dönem boyunca Genel Meclis'in (*Alþingi*) başkanlığını yapmıştır. Snorri'nin karakterini çekici kılan özelliklerden biri de Genel Meclis'te

çadırına mitolojik isim Valholl'u vermiş olmasıdır, bu ismin savaşı çağrıştırması zaman zaman pratikte de haklı çıkarılıyordu.

Snorri bir şair olarak da ismini duyuruyordu. Dük Hákon galinn'e (ölümü 1216) bir şiir gönderdi, karşılığında hediyeler aldı, ayrıca dükün eşi Kristín, Kral Sverri (ölümü 1202), Kral İngi Bárðarson (ölümü 1217) için de şiirler yazdı. Bu şiirlerin hepsi de kaybolmuştur. Dük Skúli Bárðarson için muhtemelen Norveç'i ilk ziyareti sırasında (1218-1220) iki şiir yazmış, bunların sadece birinden üç dizelik bir nakarat bugüne ulaşmıştır. Bugüne ulaşan tek önemli şiiri *Háttatal*, muhtemelen İzlanda'ya dönüşünden kısa süre sonra Dük Skúli ve Kral Hákon için yazılmıştır. Bir şiirden bugüne ulaşan iki dizede bir piskoposa, muhtemelen Guðmundr Arason'a hitap edilir, bir de altı buçuk dörtlükten oluşan rastgele şiirleri vardır.

Snorri Norveç'teyken genç Kral Hákon'la tanışmış (kral o sıralarda on dört yaşındaydı), kendisine onursal unvanlar verilmiştir: önce "kadehçibaşı" (*skutilsveinn*), sonra da "toprak sahibi" (*lendr maðr*) unvanı. Öyle anlaşılıyor ki İzlanda'yı Norveç kralına tabi kılmak üzere çalışmış, oğlu Jón'u da güvence vermek amacıyla Norveç'e göndermiştir. Ama kralın kayınpederi ve o sıralarda kral naibi olan Dük Skúli'yle daha fazla yakınlaşmış, Snorri Skúli'yi İzlanda'nın işgaline yönelik bir projeden vazgeçirmeyi başarmış, Norveç'te geçirdiği iki kış boyunca onun yanında kalmıştır.

Snorri geri döndüğünde İzlandalı reislerin hatırı sayılır husumetiyle karşı karşıya kalmış, hatta şiirlerle taşlanmıştır; ama öyle görünüyor ki bu hisler yatışmış, Snorri Kral Hákon ve Dük Skúli'ye verdiği sözleri yerine getirmek için hiçbir şey yapmamıştır. 1224'te Hallveig Ormsdóttir'le birlikte olmaya başlamıştır (evlendikleri söylenmez hiç). Söylendiğine göre Hallveig İzlanda'nın en zengin kadınıydı. Snorri de İzlanda'nın en zengin, muhtemelen en güçlü adamı haline gelmiştir. 1224'te kızı Ingibjǫrg'u Gizurr Þorvaldsson'la evlendirmiştir.

Snorri, Alþingi'nin başkanlığını ikinci kez yürüttüğü sırada, 1237'de Norveç'e yaptığı ikinci ziyarete kadar, kardeşi Sighvatr ve onun oğlu Sturla da dahil olmak üzere İzlandalı diğer reislerle her zaman hayrına sonuçlanmayan şiddetli çatışmalara girmiştir.

Norveç'te bulunduğu dönemde, Kral Hákon'u eskiden olduğundan daha az gördü, vaktini daha çok Trondheim'da Dük Skúli ya da oğlu Pètr'la geçirmiştir. 1239'da kralın ifade yasağına karşı çıkarak İzlanda'ya dönmüştür, ama Dük Skúli'nin onu "gizli dük" (*fólgsnarjarl*) yaptığı söylentileri dolaşıyordu. Skúli 1240'ta Norveç kralı olma umuduyla krala isyan etmiş ve öldürülmüş, İzlanda'da bütün reisler arasında öne çıkan Gizurr Þorvaldsson Kral Hákon'un İzlanda'daki başlıca temsilcisi haline gelmiştir. Kral, Gizurr'u Snorri'yi Norveç'e dönmeye zorlamakla, aksi takdirde

krala ihanet ettiği gerekçesiyle öldürmekle görevlendirmiştir. Ardında büyük bir kuvvetle gelen Gizurr, 23 Eylül 1241 gecesi Reykholt'ta Snorri'yi gafil avlamıştır. Snorri mahzenine saklanmış, ama Gizurr'un adamları onu orada bulup öldürmüştür.

Akademisyenler eserleri üzerine yaptıkları incelemelerde Snorri'nin karakteri ve tutumlarıyla ilgili çok farklı sonuçlara varmıştır. Snorri'nin şiir üzerine bir risale olan *Edda*'sında dört ana bölüm bulunur. İzlanda şiirlerinde kullanılan yaklaşık yüz tane dize ve ölçü biçiminin sunulduğu son bölüm olan *Háttatal*, yazarın biraz gururlu bir tavır sergilediği teknik dehası bakımından dikkat çekicidir, ne var ki bu bölümün içeriği ya da üslubundan çok etkilenen okur sayısı azdır. Gerçi yorumları etkileyicidir, şiir dilinin daha önceki devirlerde yaşamış yetmişi aşkın şairin eserlerinden örneklerle analiz edildiği *Skáldskaparmál* bölümü açıkça genç şairlere yardımcı olma amacıyla tasarlanmıştır. *Gylfaginning* bölümü Skaldik izlerin geçmişi ve kökenini gösteren mitolojik anlatılar seçkisi olarak sonradan eklenmiş olabilir. Önsözde yazarın atalarının pagan dininin kökenlerine ilişkin bir anlatı sunulur. Snorri'nin tam anlamıyla Hıristiyan olduğu açıktır, ama paganlığa karşı polemiğe girmeye yanaşmaz, anlattığı hikâyelerin birçoğu da ironi ve mizah yüklüdür.

Snorri'nin Óláfs *saga helga* adlı başka bir eseri azizin hayatının önceki devirlerini konu alır, ama seküler tutumu ve kralı güçlü bir gerçekçilikle resmetmesi bakımından dikkat çekicidir. Mucizeler hasıraltı edilmemiştir, ama Snorri sık sık bunlara akılcı açıklamalar getirir, kralın azizliğini vurgulamaz. *Edda*'dan daha olgun bir çalışma olan, Ólafs *saga*'nın genişletilmiş hali olduğu düşünülen *Heimskringla* efsanevi devirlerdeki Norveç tarihiyle başlar ve 1177'ye kadar gelir. Bu eser ilk kez 17. yüzyılda Snorri'ye atfedilmiştir, ama artık tümüyle onun eseri olarak kabul edilmektedir. *Heimskringla*'da Norveç ile İzlanda'nın ilişkileri hakkında çok fazla şey söylenmiş olsa da yazarın siyasi görüşleri açıkça ortaya konmamıştır. Snorri'nin krallıkla alıp veremediği hiçbir şey olmadığı, bazı Norveç krallarına büyük hayranlık duyduğu, bir saray nedimi olmaktan hoşlandığı açıktır; öte yandan Einarr Þveræingr'ın İzlanda'nın bağımsızlığı konuşmasından (İslenzk *fornrit* 27: 216) sık sık alıntılar yapılması da Snorri'nin İzlanda'nın Norveç denetimi altına girmesinin tehlikelerini fark ettiğini gösterir. Son dönemde bazı yazarlar, Snorri'nin ve Norveç kralıyla feodal bir ilişki içine giren diğer kişilerin İzlanda'ya ihanet etmiş gibi görülmediklerini vurgulamışlardır.

Snorri'nin bu üç eserin yazarı ya da her halükârda derleyicisi olduğuna pek kuşku yoktur. Bu eserler Norveç'e yaptığı iki ziyaret arasında derlenmiş olsa gerektir. (*Sturlunga saga*'ya göre 1230'da Snorri'nin yeğeni

Sturla Sighvatsson Reykholt'ta Snorri'nin tarihlerini kopyalamaya çok vakit harcamıştır.) Birçokları, Snorri'nin İzlandalıların en eski sagalarından biri olan, bazı bakımlardan Snorri'nin karakterini, belki de olmak istediği karakteri yansıtan pagan Viking arketipini resmeden *Egils saga*'yı yazmış olmasının da mümkün olduğu kanısındadır.

Snorri hakkındaki en iyi kitaplar Nordal (1920) ve *Snorri.* Átta *alda minning*'dir (1979).

KAYNAKÇA

Egils saga (Íslenzk fornrit 2), Reykjavik: Hið ıslenzka fornritafelag 1933.

Íslenzk *fornrit*, cilt 1–, Reykjavik: Hið ıslenzka fornritafélag 1933 ve devamı.

Nordal, S. (1920) *Snorri Sturluson*, Reykjavik: Þór. B. Þorláksson.

Snorri. Átta *alda minning*, Reykjavik: Sögufélag 1979.

Snorri Sturluson, Heimskringla, 3 cilt (Íslenzk fornrit 26–28), Reykjavik: Hið ıslenzka fornritafelag 1941-51.

Snorri Sturluson, Edda, 4 cilt, yay. haz. A. Faulkes, Londra: Viking Society for Northern Research, 1998-2005.

Snorri Sturluson, Edda, çeviri A. Faulkes (Everyman's Library), Londra: Dent 1987.

Sturla Þórðarson, *Hákonar saga Hákonarsonar*, yay. haz. Guðbrandur Vigfússon, çeviri G.W. Dasent (İzlanda Sagaları 2 ve 4), Londra: Rolls Series 1887–94.

Sturla Þórðarson, Íslendinga *saga*, in *Sturlunga saga*, 2 cilt, yay. haz. Jón Jóhannesson *vd.*, Reykjavik: Sturlunguútgáfan 1946.

23 (2)

İZLANDALILARIN SAGALARI

Guðrún Nordal

İzlandalıların sagaları (*İslendingasögur*) genellikle Vikinglerle bir arada anılır. Bu sagaların 9, 10 ve 11. yüzyıllarda Viking diasporasında yaşadığı varsayılan insanların hayatlarını canlı bir biçimde resmettiği, başlarından geçen olayları sunduğu doğrudur, bu olaylar sırasında Norveç'e hükmetmekte olan kralın belirtilmesi de saganın anlatısını zamanın akışına yerleştirmiş gibi görünmektedir. Saga karakterlerinin birçoğunun, bazıları İskandinav, İrlandalı ya da Britanyalı atalara uzanan şecerelerinin sıralanması; Kuzey bölgesinde, İzlanda, İskandinavya ve Britanya adalarında gayet iyi bilinen yerlerin hatırlatılması anlatının tarihsel doğruluk havasını güçlendirir. Peki, İzlandalıların sagalarının sunduğu olgusal kanıtları, yerleşim dönemini, Norveç ve Britanya adalarından İzlanda'ya göçü resmetmeleri, pagan dininin geçerli olduğu dönemi sunmaları bakımından değerlendirebilir miyiz? İzlandalıların sagaları modern okurların zihnine sadece pagan dönemi resmettiği için değil, bu resmediş Avrupa'da 13 ve 14. yüzyıllardaki skolastik ve Hıristiyan ilim gelenekleriyle kuşkusuz yakından ilişkili bir kültürden doğduğu, onun eliyle değiştirildiği için de yerleşmiştir. Geçmiş hatıraların sözlü olarak aktarımı ile Hıristiyan ortaçağların edebi kültürü arasındaki karmaşık ilişki, sagaları Viking dönemine ilişkin güvenilir kaynaklar olarak kullanmanın güçlüğüne dikkatleri çeker.

İzlandalıların sagalarının türsel özellikleri (başka saga türlerinin, örneğin *fornaldarsögur* ve kralların sagalarının tersine) bilhassa üç özellikle belirlenir: olayların tarihleri, olayların yerleri ve sahneleri, yazım tarihi. Ne var ki bu üç ölçüt kırk saganın kırkında da hiçbir şekilde tutarlı değildir. Sagaların olayların tarihine ilişkin anlayışları, aynı zaman diliminde, yaklaşık olarak 870-1070 döneminde geçmiş gibi görünseler de bir sagadan diğerine farklılık gösterir. Bazı sagalar 9. yüzyılda başlar ve yaklaşık olarak MS 1000'de Hıristiyanlığa geçiş çizgisini aşamazken, bazıları 11. yüzyılda Hıristiyanlık dönemindeki olaylara odaklanır. Yazım tarihi de bir o kadar geniş bir çerçeveye yayılır: 13. yüzyıl başından 15. yüzyıl başına ya da ortasına kadar uzanır. Bazı sagaların en erken el

yazmalarının 17. yüzyıla ait olduğu tespit edilmiştir; gerçi bunların artık kaybolmuş daha eski el yazmalarının kopyaları olduğu açıktır. Bu yüzden de bir yanda daha önceki pagan dönemi resmeden sagaları daha sonraki dönemleri anlatan sagalardan ayırmak, bir yanda da her bir saganın en erken el yazması versiyonlarıyla sonraki versiyonlarını birbirinden ayırmak, böylece metinlerin aktarımında meydana gelmiş olabilecek değişiklikleri değerlendirmeye almak önemlidir (örneğin bkz. *Njáls saga*'nın aktarımı, Guðrún Nordal 2005). Sagaların coğrafya duygusu da anlatının tarzı açısından belirleyicidir. Sagaların çoğu İzlanda'daki olaylara odaklansa da anlatı az ya da çok Grönland'da (hatta Vinland sagaları, *Eiríks saga rauða* ve *Grænlendinga saga* İzlandalıların sagalarıyla gruplanırsa Amerika'da), Britanya Adaları ve İskandinavya'da geçer, bazı karakterler Konstantinopolis kadar doğuya giderler. Anlatı biçiminin yer değişikliklerine göre değiştiği, olaylar İzlanda ve Norveç'teki tanıdık yerlerden uzaklaştığında "gerçekçi" tarzın da gevşediği savunulmuştur (Torfi Tulinius 1990). Ama sagalar arasında, İzlanda dışında başka ülkelere ve "öteki"ne gösterilen ilgide farklılıklar görüldüğü de bu bölümde ortaya konacağı üzere bir o kadar açıktır.

Modern akademisyenler, İzlandalıların kırk sagasının sınıflandırılmasına farklı açılardan yaklaşmışlardır. Bu girişimler, akademisyenlerin saga türünün 13 ve 14. yüzyıllarda gelişmesi ve evrimiyle ilgili fikirleriyle her zaman bağlantılı olmuştur. Böyle üç girişimden bahsedeceğim. Sigurður Nordal, her bir sagada tarihsel olan ile hayal ürünü olan arasındaki dengeye dayalı bir gruplandırma girişiminde bulunmuş, sagaların yazım tarihleri için 13. yüzyıl başından yaklaşık 1400'e uzanan bir takvim ileri sürmüştü. Sagaları beş gruba ayırması, eserlerin yazım tarihlerine dayanıyordu (Sigurður Nordal 1953: 235). Vesteinn Ólason (2005: 101-18, cf. 1993: 23-163) İzlanda edebiyat tarihine ilişkin en yakın tarihli çalışmada, sagaları içerdikleri konular ve yazım tarihlerine göre üç gruba ayırmıştır: 1) İlk sagalar, yaklaşık olarak 1200-1280; 2) klasik sagalar, yaklaşık olarak 1240-1300; 3) geç sagalar, yaklaşık olarak 1300-1450. Theodore Andersson 1180-1280 döneminde yazılmış ilk sagalara ilişkin kısa süre önce yayımlanmış çalışmasında sagaların başka anlatı türleriyle, örneğin kralların sagalarıyla ilişkisini sanatsal gelişimleri açısından daha açık bir biçimde tanımlama girişiminde bulunmuştu. Andersson (2006: 17) ise bilhassa sık rastlanan üç saga tipi olduğunu ileri sürmüştü: 1) biyografik tarz; 2) bölgesel ya da vakayiname sagaları; 3) çatışma ya da kan davası sagaları.

İzlanda'da pagan geçmişin ve yerleşim döneminin hatıraları büyük ihtimalle 9 ve 10. yüzyıllar ile İzlandalıların sagalarınm yazıldığı dönem

arasında sözlü hafızada korunmuştur (bkz. Gisli Sigurðsson 2004). Yerleşim kitabının ilk yazımında (*Landnámabók*) erken 12. yüzyılda yerleşimin resmi bir anlatısını yerleşik kılma yönünde toplumsal, kültürel ve ekonomik bir ihtiyaç gözler önüne serilir. Yerleşim Kitabı'nın inşasının ardındaki saik çatışmalıdır, ne var ki İzlanda'daki ilk yerleşimler, yazım sırasında iktidardaki ailelerin toprak taleplerini garantiye almak için kâğıt üzerinde kurulmuş olabilir. Bu kitabın, 13. yüzyıl ile 15. yüzyıl başı arasında yazılmış farklı versiyonları, Norveç ve Britanya Adaları'ndan göç hikâyelerinin ve yerleşim anlatısının sonraki kuşaklara aktarılmasına ilginin ve bu yöndeki talebin sürdüğünü yansıtır.

İzlanda'ya göç ve yerleşim hikâyelerinin bir sagada konu edilmesi, saganın başlangıcını açıkça etkiler; okurun ya da dinleyicinin, Vinsauflu Geoffrey'nin *Poetria nova*'sından bir metaforla söylersek, anlatıcının evine hangi kapıdan gireceğini belirler. İzlandalıların sagaları, ortaçağa ait kurgusal bir tür için olağandışı bir biçimde, anlatıyı en başında ortaçağa özgü diğer yazın türleriyle bir bağlama oturtan edebi önsözler içermezler, yazarların anlatının olgusal ya da kurgusal niteliğine ilişkin tavırlarıyla ilgili tartışmalar da sunmazlar. Bu yüzden her saganın başlangıcı, birçok örnekte ana anlatıyı haber veren, bazı örneklerde ana karakteri büyük büyükbabası ya da büyük büyükannesiyle karşılaştıran bir önsöz yerine geçebilir. Viking dönemi bağlamında İzlanda'ya yerleşim dönemini, yaklaşık olarak 870-950 dönemini başlangıç alan, böylece yazarın ya da dinleyicinin göç dönemine, Viking döneminde komşu ülkelere ilgilerini yansıtan sagalara odaklanmak aydınlatıcı olur. Bu sagalar alfabetik sırayla şunlardır: *Bárðar saga Snæfellsáss, Egils saga, Eyrbyggja saga, Flóamanna saga, Gísla saga Súrssonar, Grettis saga, Hallfreðar saga, Harðar saga, Hrafnkels saga, Kjalnesinga saga, Kormaks saga, Laxdæla saga, Reykdæla saga, Svarfdæla saga, Vatnsdæla saga, Víga-Glúms saga, and Þórðar saga hreðu Víglundar saga, Þorskfirðinga saga.*

Muhtemelen *Egils saga, skald*'ların sagaları *Laxdæla* ile *Eyrbyggja* hariç İzlandalıların sagalarının çoğunun yazıldığı tarihlerde (y. 1262-1264) İzlanda Norveç krallığının bir parçası haline gelmişti. Bu sagaların bazıları, İzlanda'daki aristokrat seçkinlerin İzlanda ile birçok yerleşimcinin eski anayurdu olan, şimdi de krallık tahtının bulunduğu Norveç arasında yakın bağlar bulunduğunu savunmaya duyduğu ilgiyi yansıtıyor olabilir. Ama sagaların her biri yerleşim meselesini farklı bir biçimde ele alır, hikâyelerine İzlanda'da başlayan, göç hikâyesini es geçen sagalar bu bağlara daha az önem verirler. Üstelik anlatılarına yerleşim sonrası dönemden başlayan sagalar meseleyi ilgisizlikle ele alır. Sagaların yerleşimleri resmetme biçiminde dört örüntü gözlenir:

1) Karmaşık bir göç hikâyesi sunan, göç eden ailenin kralla ilişkisini ayrıntılı olarak aktaran sagalar. Bu tema *Laxdæla saga, Vatnsdæla saga, Eyrbyggja saga* gibi sagalarda ve *Egils saga, Hallfreðar saga* ve *Kormaks saga* gibi saray şairlerinin sagalarında tekrarlanır. Bu sagaların bazıları, 13. yüzyıla ait eski el yazması parçalarında bugüne ulaşmıştır, muhtemelen de İzlandalıların yazıya dökülmüş en eski sagaları arasında yer alırlar.
2) Bir savaşçı/şair'in aile tarihinin vurgulandığı, ailenin Norveç'teki hayatının ayrıntılı olarak sunulduğu *Grettis saga* ve *Gísla saga Súrssonar* gibi sagalar (özellikle de uzun versiyon). Bu türdeki diğer sagalar *Harðar saga og* (hiç göç hikâyesi yoktur), *Hólmverja Víga-Glúms saga, Víglundar saga* ve *Þórðar saga hreðu*'dur (bkz. Guðrún Nordal 2007). Kahramanın resmedilişinde saray şairlerinin sagaları örnek alınmış gibi görünür, ama aslında bu sagalar *skald*'ların sagalarından alınmış farklı temalara odaklanır. Hepsi de şahsi kayıplar, toprak kaybı, yasadışı sagalarda olduğu gibi özgürlüğün kaybedilmesi gibi meseleleri konu alır, bazıları da çok trajik bir biçimde son bulur. Bu sagaların hepsinde kahramanın resmedilişini onu ailesinin Norveç'teki geçmişine bağlayarak derinleştirme yönünde güçlü bir eğilim gözlenir. *Víga-Glúms saga* tipik bir yerleşim sagası değildir, ailenin Norveç'teki "*fylgja*"sının İzlanda'ya yerleşmesinin hikâyesidir.
3) *Bárðar saga Snæfellsáss, Flóamanna saga, Kjalnesinga saga* (bir göç hikâyesi değildir, saga yerleşim döneminde başlar) ve *Þorskfirðinga saga* gibi sagalarda İzlanda'nın mitsel geçmişine ve yerleşim dönemine bilgiye dayalı bir ilgi ortaya konur. Yerleşim hikâyelerinin bazıları *Flóamanna saga*'da olduğu gibi dış yazılı kaynaklardan alınmıştır. Bu grupta Grönland'a yapılan seyahatlere belirgin bir ilgi gözlenir.
4) Bazı sagalarda yerleşim döneminde çok kısa atıfta bulunulduğunu gözleriz, hiç göç hikâyesi yoktur, yerleşim sürecine de pek az önem verilir. *Hrafnkels saga* ve *Reykdæla saga,* bu gibi sagalar arasında yer alır.

İzlandalıların sagalarında İzlanda'ya göç ve yerleşim dönemine yapılan vurguda gözlenen değişiklikler sagaların Viking geçmişe ilişkin kararlılığında ve bu geçmişi yeniden kurgulamasında bir muğlaklık olduğunu gösterir. Sagaların Hıristiyan yazarları, pagan geçmişe dikkat çekici bir farklılıkla yaklaşmışlar, bazıları yerleşimcilerin eski anayurtlarıyla bağlarını görmezden gelecek kadar ileri gitmiştir. Eastfjords sagalarında yerleşim hatıralarına karşı dikkat çekici bir kayıtsızlık göze çarpar. On sagadan sadece iki tanesi (*Reykdæla saga* ve *Hrafnkels saga*) yerleşim döneminde başlar, ama aileleri "eski" Viking dünyasına bağlayan bir şecere sunulmaz. Yerleşim dönemi hikâyeleri ağırlıklı olarak İzlanda'nın batısı ve kuzeybatısındaki olaylar ve karakterlerle ilişkiliymiş gibi görünür: Burası Skaldik şiire, pagan mitleri konu alan yazına duyulan ilginin en açık biçimde ortaya konduğu yerdir. İzlandalıların sagaları türünde gözlenen bu coğrafi ayrım bir tesadüf olmayabilir, Viking geçmişi resmetme konu-

sunda İzlandalıların sagaları arasında gözlenen ince farklılıkları sürekli akılda tutmanın önemini hafifletebilir.

KAYNAKÇA

Andersson, Th.M. (2006) *The Growth of the Medieval Icelandic Sagas (1180–1280)*, Ithaca, New York ve Londra: Cornell University Press.

Gisli Sigurðsson (2004) *The Medieval Icelandic Saga and Oral Tradition. A Discourse on Method*, çev. N. Jones (Publications of the Milman Parry Collection of Oral Literature 2), Cambridge, Massachusetts: Cambridge University Press.

Guðrún Nordal (2005) "Attraction of opposites: scaldic verse in *Njáls saga*", P. Hermann (yay. haz.) *Literacy in Scandinavia from Middle Ages to Early Modern Time* (The Viking Collection in Northern Civilization 16), Odense: Odense University Press.

—— (2007) "The art of skaldic poetry and the sagas of Icelanders", J. Quinn, K. Heslop ve T. Wills (yay. haz.) *Learning and Understanding in the Old Norse World. Essays in Honour of Margaret Clunies Ross* (Medieval Texts and Cultures of Northern Europe 18), Turnhout: Brepols.

Sigurður Nordal (Sagalitteraturen', Sigurður *Litteraturhistorie*, cilt B (Nordisk kultur 8B) Stockholm, Oslo ve Kopenhag: Bonnier vd.

Torfi H. Tulinius (1990) "Landafræði og flokkun İslendingasagna", *Skáldskaparmál*, 1: 142-56.

Vesteinn Ólason (1993) "İslendingasögur", Vésteinn Ólason (yay. haz.) *Íslensk bókmenntasaga*, cilt 2, Reykjavík: Mál og menning.

—— (2005) "Family sagas", R. McTurk (yay. haz.) *A Companion to Old-Norse Icelandic Literature and Culture*, Oxford: Blackwell.

23 (3)

KAHRAMANLIK SAGALARI VE EFSANEVİ SAGALAR

Stephen Mitchell

Mitsel-Kahramanlık Sagaları ve *fornaldarsögur norðrlanda* ("Kuzey kadim devir sagaları") gibi farklı isimlerle de bilinen kahramanlık ve efsane sagaları geç İzlanda dilinde yazılmış, geç Ortaçağ'a ait yaklaşık otuz metinlik bir grup oluşturur. Bu türe kanon şeklini modern editörler, bilhassa da P.E. Müller (1818) ve Carl C. Rafn (1829) vermişlerse de, bu anlatılardaki bütünlüğü hissedemeyen okur sayısı azdır. Türün karakteristik özellikleri, Kuzeyli kahramanlara büyük değer verilmesi, Avrupa haritası üzerinde geniş kapsamlı yolculuklar, sık sık karşımıza çıkan pagan teofanileri ve dikkat çekici bir doğaüstü yaratıklar ve caniler yelpazesidir. Bu özellikler ve normal zamansal, mekânsal referans çerçevelerinin sık sık askıya alınması daha gerçekçi saga türleriyle (örneğin İslendingasögur, *Sturlunga saga*) keskin bir tezat gösterir. Aynı biçimsel özelliklerin birçoğu *fornaldarsögur*'a çok benzeyen, ama yabancı kökenlerinden, kahramanlarının Kuzeyli olmamasından ötürü sıklıkla ayrı bir tür olarak değerlendirilen bir grup metin, çeviri ve orijinal şövalye romansları için de geçerlidir (örneğin *Karlamagnús saga, Kirjalax saga*).

Fornaldarsögur türü, genellikle Macera Hikâyeleri ve Kahramanlık Efsaneleri olmak üzere geniş, zaman zaman örtüşen, tür içindeki komik ve trajik üsluplara denk düşen alt kategorilere ayrılır. Macera Hikâyeleri'nde (örneğin *Bósa saga*) genellikle "Ashlad" denilen bir kahraman karşımıza çıkar. Bu tür sagalar kahramanın peşinden koştuğu davanın mutlu sona ermesiyle sonuçlanır. Oysa tersine Kahramanlık Efsaneleri (örneğin *Ragnars saga loðbrókar*) genellikle kahramanların ölümüyle son bulur. Kahramanın bir Viking olarak sunulması dikkate alınarak, daha önce belirttiğimiz alt gruplar içinde başka bir grup, açıkçası Viking Sagaları diye bir alt grup daha oluşturulabilir. Biraz önceki ifadede açıkça hissedilen taksonomik belirsizlik, türlerin sınırlarını aşırı derecede belirlemenin zorluğunu vurgular, ne var ki bu alt kategorilerle ilişkili temalar türün tamamının anlaşılmasına yardımcı olur. Bazı eleştirmenler alternatif bir yaklaşımla *fornaldarsögur*'u, tek tek sagaların mit, halk masalı, tarih ve

kahramanlık şiiri gibi dış kategorilerle ilişkisine göre sınıflandırmaya ve değerlendirmeye çalışmışlardır. Edebi kayıtlarda, bugüne ulaşan metinlerin yanı sıra birkaç tane kayıp *fornaldarsögur* (örneğin *Ásmundar *saga flagðagæfu*) algılanabilir.

Birkaç elyazmasının neredeyse tamamen *fornaldarsögur* ve başka "romantik" sagalardan (örneğin AM 343a, 4to) oluşması, türe ilişkin modern kavrayışımıza benzer bir şeyin, ortaçağ İzlanda'sında da kabul gördüğünü kuvvetle düşündürür. Bugüne ulaşmalarını sağlayan çok sayıda el yazmasının varlığı, bu sagaların İzlanda'da popüler olduğunu doğrular, bu metinlerin ortaçağ İzlanda kiliselerinin envanterlerinde bile bulunması bunların alıcısı olan kesimlerin geniş olduğunu ve çeşitlilik gösterdiğini ortaya koyar. Öte yandan bazı sagalar (örneğin *Hálfs saga ok Hálfsrekka*) eşsiz ortaçağ elyazmalarıyla bugüne ulaşmıştır, bazıları da (örneğin *Hrólfs saga kraka*) sadece Reformasyon sonrası yasalarla bugüne gelmiştir. Bu sagaların niteliğini ve karmaşıklığını anlamak açısından, birkaçının bugüne son derece büyük bir çeşitlilik gösteren çoklu biçimlerde ulaştığını bilmek de önemlidir. Bu farklı versiyonlar genellikle uzun eklentileri içerir; kodikolojik (elyazması bilimi) tanıklığın genel havası metinlerle mesaj vermenin kâtiplerin, dinleyicilerin ve hamilerin zevklerine göre kolayca kabul gördüğünü ve uygulandığını gösterir. Başka saga türlerinde olduğu gibi, bu örnekte belki biraz daha fazla, *fornaldarsögur* türünün örnekleri çok çeşitli ve eklektik bir kaynaklar dizisinden alınan ayrıntılarla süslenmiştir. *Alfræði* ıslenzk (AM 194, 8vo) gibi ansiklopedik çalışmaların da dayandığı eğitimli din adamları sınıfının kültürü bu kaynaklar arasında yer alır. Ne var ki efsanevi sagaların başlıca niteliği, bu türe verilen çeşitli isimlerin de düşündürdüğü üzere, Kuzey Avrupa'daki eski kahramanlık geleneklerine duyulan hayranlıktır. Kahramanların maceraları genellikle İzlanda'ya yerleşilmesi öncesinde gerçekleşir, az sayıda istisnai örnekte (örneğin *Yngvars saga víðförla*) maceralar açıkça izleyicilerin tarihsel dünyalarının dışında vuku bulur. Bu sagaların karakteristik bir başka özelliği de olayların ya Germen kahramanlık edebiyatına özgü tanımsız bir coğrafyada ya da macera hikâyelerindeki uzak egzotik topraklarda geçmesidir; her halükârda yerler (ve sonuçta ortaya çıkan atmosfer) İslendingasögur ve diğer daha gerçekçi saga türlerinin başlıca niteliği olan ortaçağ İzlanda'sının gerçekçi, gündelik dünyasından çok uzaktır.

Bu sagaların sadece İzlanda'da değil Kuzey dünyasının tamamında takdir ettiği kahramanlık geleneklerinin popülerliğine tanıklık eden bir başka şey de, büyük bir çeşitlilik gösteren kültürel anıtların varlığıdır. Bu bakımdan en etkileyici eser hiç kuşkusuz *Völsunga saga*'dır. Bu *fornaldarsaga* sadece 15. yüzyıla ait tek bir elyazmasıyla bugüne ulaşmış

olsa da, kalbinde yatan geleneklerin şanı, Kuzey Avrupa'nın tamamına yayılmış, geniş bir eserler yelpazesinde apaçık görülür. En başta Norveç'te birçok ahşap kilise yontusunda, ama İsveç'te Ramsund petroglifi (bkz. Şekil 23.3.1) ve Man Adası'nda Andreas yontusu gibi etkileyici çalışmalarda bu hikâyeden sahneler heykel ya da yontu temsiller olarak görülür. Eski Kuzey edebiyatının başka türlerinde (örneğin *Snorra Edda*'da örtülü bir biçimde ve Şiirsel *Edda*'da bir düzineyi aşkın şiirin oluşturduğu kahramanlık halkasında) olduğu gibi, Germen geleneklerindeki ilgili edebi eserler (örneğin *Beowulf*, *Nibelungenlied*) bu malzemeye atıfta bulunur, dayanır. İskandinav anlatı geleneğinde *fornaldarsögur* örneklerinin birçoğunun popülerliği açıkça ortadadır, hiçbir yerde de Saxo Grammaticus'un 12. yüzyıla ait *Gesta Danorum*'unda olduğu kadar belirgin değildir. Bu metin *fornaldarsögur*'dan (örneğin Örvar-Odds *saga*, *Hervarar saga ok Heiðreks*) bilinen karakterler ve bölümlerle doludur; Saxo'nun İzlandalıların efsanevi hikâyelere duyduğu sevgiye atfettiği bir bilgidir bu. *Fornaldarsögur* geleneklerinin popülerliği dikkate alındığında bunların Faroe Adaları, Norveç, İsveç ve Danimarka'nın balad geleneklerinde, İzlanda'nın vezinli romanslarında (*rímur*) gayet güzel temsil edilmiş olması hiç de şaşırtıcı değildir. *Fornaldarsögur* külliyatının birçok motifi ve karakteri, 19. yüzyılda toplanan folklor malzemelerinde de bulunur; gerçi bu gibi bağlamlarda sahicilikle ilgili meselelere, etkinin, hatta ağ gibi sarmalanan etkilerin belli bir yön tutmasına doğal olarak çok fazla rastlanır.

Fornaldarsögur'un ortaçağ izleyicilerince nasıl, hangi amaçlarla kullanıldığı son yıllarda çok ilgi çekmiştir. Bu sagalar, hırsları ve ilgileriyle metnin biçimini etkileyen bireylerin himayesi altında mı yazılmıştı? İzlandalılar için edebiyat dışı daha büyük bir değer mi taşıyorlardı? Dayandıkları sözlü geleneğin ılımlı, hatta derin etkisi altında mı oluşturulmuşlardı? Bu malzemelerin icra edildikleri bağlamları ne ölçüde yeniden kurgulayabiliriz? *Fornaldarsögur* türünün sözlü olarak oluşturulmuş ve okunmuş olması olasılığı hevesle araştırılmıştır; gerçi kısa süre öncesine kadar bu alandaki argümanlar esasen, her ikisi de sözlü olarak icra edilen *fornaldarsögur* örneklerini resmeden Þorgils *saga ok Hafliða* ve *Sturlu saga* gibi eserlerden alınmış pasajlara dayanıyordu. İşlevlerine gelince, önde gelen İzlandalı aileler ve bireylerin *fornaldarsögur*'da bu metinlerin kahramanlarıyla kendileri arasındaki soyağacı bağlantılarının aktarılmasını yararlı bulmuş olabileceklerine dikkat çekilmiştir (örneğin *Hálfs saga ok Hálfsrekka*). Aynı şekilde, ortaçağ İzlanda'sının dünyası ile İskandinav kahramanlık çağı arasında mahrem ve saygın bir bağ oluşturduklarından, İzlandalıların efsanevi sagaların kahramanlarıyla kurulan bu tür soyağacı bağlarını önemli ve yararlı bulmuş olabileceklerine inanmamızı

sağlayacak gerekçeler de mevcuttur. İzlandalıların tarihe, efsanelere ve soyağaçlarına duyduğu meşhur ilgiyi açıklamaya çalışan bir yazar tam da böyle bir mantık ileri sürmüştür: "Bizi kölelerden, barbarlardan gelmekle suçlayan yabancıların eleştirilerini, atalarımız hakkındaki hakikatleri kesinlikle bilirsek daha iyi cevaplayabiliriz." (*Melabók*, 335. bölüm.)

Fornaldarsögur'a ilişkin akademik değerlendirmeler büyük bir çeşitlilik gösterir: Bazıları (örneğin *Völsunga saga*) edebiyat eleştirmenlerinin büyük ilgisini çeker, başka çoğu örnek hor görülerek bir kenara itilmiştir. Akademik çalışmalar bu türün potansiyeline giderek daha fazla değer vererek sadece edebi değil, toplumsal ve kültürel bakımdan da Kuzey Ortaçağ'ına ilişkin bilgimizi güçlendirdikçe *fornaldarsögur*'un değeri de giderek artıyor, modern okurlar belki de bu metinleri ortaçağ izleyicilerinin değer verdiğine yakın bir biçimde anlamaya başlıyor.

Şekil 23.3.1 İsveç'teki Ramsund petroglifinde Sigurðr'un ejderha Fafnir'e aşağıdan saldırdığı görülüyor. (© S. Mitchell)

KAYNAKÇA

Boberg, I. (1966) *Motif-Index of Early Icelandic Literature* (Bibliotheca Arnamagnaeana 27), Kopenhag: Ejnar Munksgaard.

Buchholz, P. (1980) *Vorzeitkunde. Mündliches Erzählen und Überliefern im mittelalterlichen Skandinavien nach dem Zeugnis von Fornaldarsaga und eddischer Dichtung* (Skandinavistische Studien 13), Neumünster: Wachholtz.

Einar Ól. Sveinsson (1929) *Verzeichnis isländischer Märchenvarianten, mit einer einleitenden Untersuchung* (Folklore Fellows Communications 83), Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

Genzmer, F. (1948) "Vorzeitsaga und Heldenlied", *Festschrift Paul Klukhohn und Hermann Schneider gewidmet zu ihren 60. Geburtstag*, Tübingen: J.C.B. Mohr.

Gísli Sigurðsson (2002) *Túlkun* íslendingasagna *í ljósi munnlegrar hefðar. Tilgata um aðferð* (Rit Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi 56), Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. [İngilizce çevirisi: *The Medieval Icelandic Saga and Oral Tradition. A Discourse on Method* (Publications of the Milman Parry Collection of Oral Literature 2), Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 2004].

Guðni Jónsson (yay. haz.) (1954) *Fornaldar Sögur Norðurlanda*, 4 cilt, Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan.

Hallberg, P. (1982) "Some aspects of the *Fornaldarsögur* as a corpus", *Arkiv för nordisk filologi*, 97: 1-35.

Hermannsson, H. (yay. haz.) (1912) *Bibliography of the Mythical-Heroic Sagas (Fornaldarsögur)* (Islandica 5), Ithaca, New York: Cornell University Library.

—— (1937) *The Sagas of the Kings (Konunga sögur) and the Mythical-Heroic Sagas (Fornaldar sögur). Two Bibliographic Supplements* (Islandica 26), Ithaca, New York: Cornell University Press.

Holtsmark, A. (1965) "Heroic poetry and legendary sagas", *Bibliography of Old Norse-Icelandic tudies*: 9-21.

Jakobsson, Ármann, Lassen, A. ve Nev, A. (yay. haz.) (2003) *Formaldursagornas struktur och ideology* (Nordiska texter och undersökningar 28), Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

Liestøl, K. (1915) *Norske trollvisor og norrøne sogor*, Oslo: Olaf Norlis forlag.

—— (1970) *Den norrøne arven* ("The Norse Heritage" başlıklı İngilizce özetle), Oslo: Universitetsforlaget.

Mitchell, S.A. (1991) *Heroic Sagas and Ballads*, Ithaca, New York: Cornell University Press.

—— (2002) "Performance and Norse poetry: the hydromel of praise and the effluvia of scorn", *Oral Tradition*, 16(1):168-202.

Müller, P.E. (1818) *Saga-Bibliothek med Anmærkninger og indledende Afhandlinger*, cilt 2, Kopenhag: yayımlanmamış çalışma

Mundt, M. (1993) *Zur Adaption orientalischer Bilder in den* Fornaldarsögur Norðrlanda. *Materialien zu einer neuen Dimension altnordischer Belletristik*, Frankfurt am Main: Lang.

Pálsson, H. (1979) "Early Icelandic imaginative literature", H. Bekker-Nielsen vd. (yay. haz.)

Medieval Narrative. A Symposium, Odense: Odense University Press.

Pálsson, H. ve Edwards, P.G. (1970) *Legendary Fiction in Medieval Iceland* (Studia Islandica/Íslenzk fræði 30), Reykjavík: University of Iceland and the Icelandic Cultural Fund.

Rafn, Carl C. (yay. haz.) (1829–30) *Fornaldar Sögur Nordrlanda, eptir gömlum handritum*, 3 cilt Kopenhag: yayımlanmamış çalışma.

Reuschel, H.I. (1933) *Untersuchungen* über *Stoff und Stil der Fornaldarsaga* (Bausteine zur Volkskunde und Religionswissenschaft 7), Bühl-Baden: Konkordia.

Righter-Gould, R. (1980) "The *Fornaldar Sögur Norðurlanda*: a structural analysis", *Scandinavian Studies*, 52: 423-41.

Schlauch, M. (1934) *Romance in Iceland*, Princeton: Princeton University Press for the American–Scandinavian Foundation.

Schneider, H. (1928–34) *Germanische Heldensage*, 3 cilt (Grundriss der germanischen Philologie 10), Berlin: de Gruyter.

Torfi H. Tulinius (1995) *La 'Matiere du Nord'. Sagas légendaires et fiction dans la littérature islandaise en prose du XIIIe siecle*, Paris: Presses de l'Universite de Paris-Sorbonne. [İngilizce çevirisi: *The Matter of the North. The Rise of Literary Fiction in Thirteenth-Century Iceland* (The Viking Collection 13), Odense: Odense University Press 2002].

24

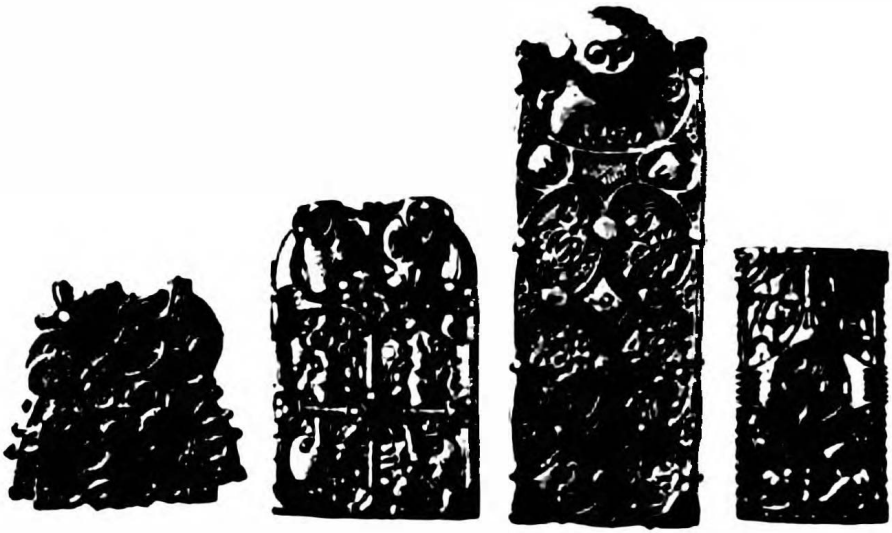
VİKİNG SANATININ GELİŞİMİ

David M. Wilson

Viking Çağı süslemelerinin kökeni, 4. yüzyılda ortaya çıkmış olup Kuzeybatı Avrupa'nın büyük bölümünde gözlenen bir geleneğe uzanır. 4. yüzyıldan Viking Çağının sonuna ve sonrasına kadar İskandinav sanatçılar, Roma sanatından gelen kıvrımlı bir hayvan figürüyle haşır neşir olmuşlar, gündelik hayatta kullanılan nesneleri, bilhassa mücevher ve silahları süslemişlerdir. Ama 7. yüzyıldan itibaren bu gibi yabancı etkiler ve başka birçok etki çabucak (ve genelde neredeyse tanınmayacak şekilde) kendine güvenli bir yerli sanata dahil edilmiştir.

Avrupa Germen hayvan süslemelerini ilk kez Salin (1904) sistematik bir hale getirmiş, bu süslemeleri üç üsluba ayırmıştır (I, II ve III). Arwidsson (1942a ve 1942b) son iki üslubu üç üsluba daha ayırmıştır: 7. yüzyılda serpilip gelişen C üslubu, 8. yüzyılda da devam etmiş, bu dönemde bilhassa Güney İskandinavya'da yerini D üslubuna bırakmıştır. Bu iki üslup erken Viking Çağında hayvan figürlerine dayalı başlıca süsleme (E üslubu) için esin kaynağı olmuştur. Kuzey ve Batı Avrupa'daki hayvan figürlü süslemelerle gayet uyumlu olsalar da, D ve F üslupları İskandinavya içinde gelişirken bunda yabancı ülkelerin pek az etkisi olmuştur.

8. yüzyıl sonunda ortaya çıkıp yaklaşık olarak 9. yüzyıl sonuna kadar varlığını sürdüren E üslubunu en iyi temsil eden örnek, Gotland'da Halla bölgesinde Broa'da bir mezarda bulunan yirmi iki tane altın yaldızlı bronz dizgin-askısıdır; bunlar gayet güzel bir eyer örtüsüyle donatılmış bir ata binecek kadar zengin bir adama aitti (Şekil 24.1). Dizginin ışıltılı yüzeyi cesur bir gösteri yapmış olabilir, ama (Viking sanatının büyük bölümünde söz konusu olduğu gibi) bu süsleme biçimini önce ayırt etmek, sonra da anlamak için ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir. Merkezin biraz solunda kalan daire, hayvanın gözüdür (Şekil 24.1a), başın neredeyse tamamını dolduracak şekilde abartılmıştır. Kulak sola doğru bir yaprak olarak yapılmış, burun da iki küçük burun deliği ve gözün sağındaki ilmeğin üstünde düzensiz bir uzantı oluşturmuştur. Baş bu şekilde tanımlanınca hayvanın geri kalan kısımları kolayca takip edilebilir.

a b c d

Şekil 24.1 İsveç, Gotland, Halla'da Broa'dan altın yaldızlı bronz koşum takımlarının E üslubuyla yapılmış süslemeleri.

E üslubunda üç ayrı hayvan üslubu görülür. Bunların birincisi konturları iki kez belli edilmiş bir yaratıktır, üçgensi bir bedeni, gagaya benzer, stilize bir kafası, çatal misali ayakları bulunur. Uzuvlar ve sarkıtlar belirgin biçimde kıvrımlı açık halkalar oluşturur. İkincisi daha bütünlüklü bir hayvan motifidir, yuvarlak bir başı, uzun bir sarkıtı ve küçük pençeleri vardır. Kalçalarından biri ya da boynu sıklıkla bir uzuv ya da çıkıntıyla iç içe geçmiş, kalp şeklinde bir açıklık olarak işlenir. Üçüncüsü biraz daha kısa ve kalın bir teknikle işlenmiş "birbirlerini tutan hayvanlar"dır (Şekil 24.1d). Bu motif besbelli ki simetri ve bütünlükten yoksundur. Kalçalar vurgulanmıştır (beden genellikle kaybolur); ayaklar figürlerin yerleştirildiği alanın sınırını kavrar ya da oraya doğru uzanır ya da kendi bedenlerinin bir kısmını tutar. Başlar maske gibi görünür. Bütün bu hayvanların bedenleri sıklıkla bir alandan diğerine geçer.

İçlerinde en önemlisi olan III. üslup 9. yüzyıl başına ait Oseberg'deki Norveç gemi mezarıdır (Shetelig 1920; Christensen vd. 1992). Geminin ahşap pruvası ve pupası, ayrıca onunla ilintili başka birçok ahşap buluntu (çadır direkleri, yatak yerleri, dört tane kızak ve bir araba) da bu üslupla, nesnelere gayet uygun düşecek tarzda süslenmiştir. Nesneler biçimleri ve görünümleri itibarıyla büyük bir farklılık gösterseler de süslemelerinde bir üslup tutarlılığı görülür (gerçi anlatı niteliğinde sahnelerin bulunduğu bir araba bu dizinin biraz dışında kalır).

E üslubuyla yapılmış bütün eserler Oseberg ve Broa kalitesinde değildir. Daha mütevazı nesneler bu üslupla süslenmiştir: Oval broşlar (şık bir elbise aksesuarı, daha sonraki tarihlerde halk kostümlerinde kullanılan mücevherlerin eşdeğeri) örneğin çok dağınıktır ve Pan-İskandinav bir zevki yansıtır. Bu broşlar kopyalanıyordu, genellikle birinden alınan kalıpla diğeri yapılıyordu (Jansson 1985); sürecin her aşamasında kil kalıpların küçülmesi süslü ayrıntıların da küçülmesine, zamanla bozulmasına yol açıyordu. Başka basit nesneler de açıktır ki aynı biçimde üretiliyordu.

Bu konu üzerine çalışan ilk akademisyenler Viking sanatının Britanya (bilhassa da İrlanda) kökenli olması olasılığı üzerinde çok durmuşlardır. Viking sanatının hem Britanya'yla hem Kıta Avrupası'yla hafif bağlantıları olsa da, E üslubunun ortak bir Avrupa geleneğinden gelmekle birlikte yerli olmadığı yolunda hiçbir kanıt yoktur. Herhangi bir yabancı unsur devreye girdiyse bile derhal, neredeyse tanınmayacak şekilde yerli repertuara dahil edilmiştir.

Yaklaşık olarak 820'de yapılan ve 834'te gömülen Oseberg gemisinin, hangi tarihlere ait olduğunun dendrokronolojik olarak belirlenmesi, E üslubu için de kronolojik olarak sağlam bir başlangıç noktası ortaya koymuştur (Bonde ve Christensen 1993); E üslubu yüzyıl sonuna doğru silinip gitmiştir (gerçi tutunan hayvan motifi daha sonra gelen Borre üslubunda korunmuştur).

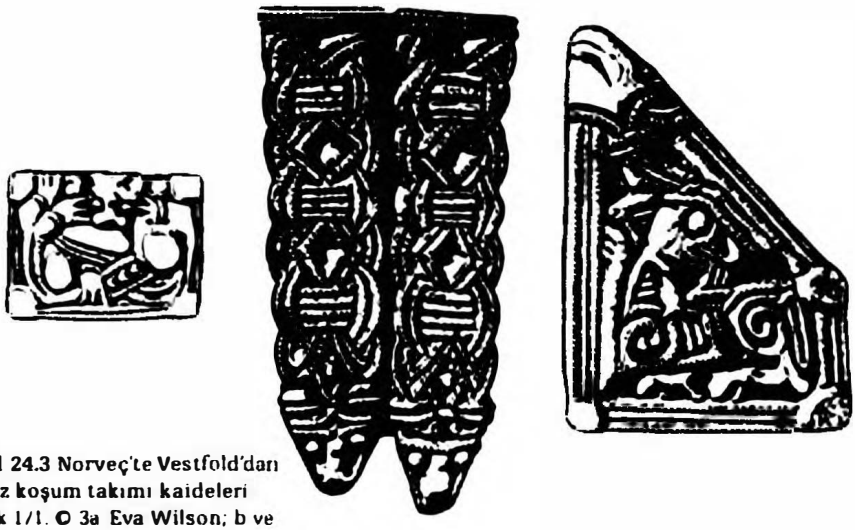
Viking sanatı tümüyle zoomorfik değildir, anlatı sanatı da, bilhassa Gotland'da mevcuttur; Gotland'da 5. yüzyıl ile 11. yüzyıl arasındaki döneme ait bir dizi "resim taşı" (İsveççe *bildstenar)* bulunmuştur (Lindqvist 1941; Nylén 1978). Bir ölüm kültünü temsil eden imgelerin oyulduğu kireçtaşı levhalar pagan mezarlık alanlara dikilmiştir. Ne var ki Viking Çağında bunlar genellikle mezarlıklardan uzakta anıtlar olarak dikiliyordu. Ardre'da büyük bir taşın üzerinde (Şekil 24.2) bir çerçeve içinde iki panel bulunur, üstteki çerçevede sekiz bacaklı bir atın üstünde bir binici görülür, binicinin solunda yer alan yarım daire şeklinde bir desen genellikle bir bina olarak yorumlanmıştır. Aşağıda silahlı savaşçılar ve en az bir kadının yer aldığı karmaşık bir sahne görülür. Altta kalan alana, yelkenlerini tamamen açmış, pruvası ve sancak destekleri havaya kalkmış bir gemi hâkimdir. Geminin altında, sola doğru bir teknede balık avlayan iki figür görülür. Ortada çeşitli demircilik aletlerinin bulunduğu bir demirci ocağı vardır. Sağda, başlarının olmadığı açıkça görülen boylu boyunca uzanmış iki beden ve birbirine geçmiş yılanlar arasına sıkışıp kaldığı belirgin bir dikdörtgen içinde bir adam vardır. İki adam (altta solda) bir tekneden bir balık çeker. Diğer figürler, yapılar ve uygulamalar görünürde dağınık bir biçimde bütün alana yayılmıştır.

Şekil 24.2 Gotland'da Ardre'den resim taşı. (Bildsten; Ardre k:a; Go; Inv. nr. 11118: VIII. © Bengt A. Lundberg / İsveç, Stockholm Ulusal Eski Eserler Müzesi.)

Bu taşların üzerindeki sahnelerin Eski Kuzey mitolojisinden alındığı varsayılmıştır. Açıkça kahraman Sigurðr, tanrı Þórr ve balıkçılığın görüldüğü temsiller dışında, Viking sanatında Eski Kuzey mitleri ve dininden çok az sayıda açık ve anlaşılabilir temsil, pagan hikâyeler aktaran edebi kaynaklarla ilişkilendirilebilir. Gotland taşlarında görülen ortak bir motif gemidir. Viking çağında gemi yelkenlerinin tamamı açılmış, silahlı adamlarla dolu olarak temsil edilmiştir; açıktır ki bu 4. yüzyıl gibi erken bir tarihte taşlara kürekli gemilerin resmedilmesi geleneğinin bir devamıdır. Cenaze gemisi fikri Germen mitolojisinden tanıdıktır. İskandinavya'daki hem gemi mezarları hem gemi düzenlemeleri, bu gemi imgelerinde olduğu gibi, ölüm sonrası hayata gemiyle gitmeye duyulan inanca tanıklık etmektedir.

Lindqvist bu taşlar için yaklaşık olarak MS 400'den 1100'e uzanan bir kronoloji çıkarmıştır, ama dizide diyelim ki 850 ile 1000 arasında bir aralık bulunur. Böyle bir açık olması, bilhassa 11. yüzyıla ait bazı taşlardaki süslemeler, 8 ya da 9. yüzyıla ait olduğunda uzlaşma sağlanan Ardre taşındaki süslemelerle yakından ilişkili olduğundan ihtimal dışıdır (Wilson 1998). Viking dizisinin 8. yüzyıl ile 9. yüzyıl başından 11. yüzyıl ortasına

Şekil 24.3 Norveç'te Vestfold'dan bronz koşum takımı kaideleri Ölçek 1/1. © 3a Eva Wilson; b ve c Brogger'dan (1916).

uzanması daha muhtemel görünmektedir. Oseberg'de anlatı sahnelerinde görülen üslup ve figür benzerlikleri bu saptamayı güçlendirmektedir.

Gotland dışında anlatı sahnelerinin bulunduğu taşların büyük bölümü 10 ve 11. yüzyıllara aittir, ancak bunlar adadaki taşlarla ancak kıyısından ilgilidir. Ne var ki Gotland'daki taşlar, ahşap bir vagon, Oseberg'deki halılar (Krafft 1956) ve İsveç'te Härjedalen'da Överhögdal'da bulunan bir halı parçası üzerindeki desenler arasında önemli paralellikler gözlenir, gerçi burada kronoloji konusunda görüş ayrılıkları mevcuttur (Franzen ve Nockert 1992: 49-50; Wilson 1995: 81-5). Ayrıca taşların üzerindekini hatırlatan temsili sanata erken Viking Çağına ait metal işlerinde de rastlanır (1989: 58 ve devamı).

Zoomorfik süsleme dizisi E üslubundan sonra İskandinavya'nın tamamında ve Viking sömürgelerinde rastlanan Borre üslubuyla devam etmiştir. Norveç'te Vestfold'da Borre'de bir gemi mezarında bulunan bir grup altın yaldızlı bronz koşum takımına atfen bu ismin verildiği üslubu (Brøgger 1916; Myhre 1992) teşhis etmemizi sağlayan en önemli unsur kurdele örnedir ("halka zincir") (Şekil 24.3b). Her kesişme noktası baklavalar ya da oyuk kenarlı kareler ya da üçgenlerle dolu iç içe geçmiş dairelerle örülmüş, simetrik girift bir örüntüdür. Genellikle çifte bir kurdele olarak yapılan bu süslemeye çapraz çentiklerle ışıltı eklenir. Bu üslupla yapılan ikinci önemli motif tek bir tutunan hayvandır, bedeni normalde iki kalça arasında kıvrılmış bir kurdele oluşturur. Başı bir maskedir (esasen gözleri öne çıkmış, bir burnu bulunan bir üçgendir), genellikle de bir ya da iki çıkıntısı ya da iki örgüsü vardır. Kurdeleye benzeyen boyun

alanın bir köşesinde bir kalçaya geçer ve beden maskenin altından alanın öbür tarafındaki kalçaya doğru yukarıya bükülür. Bacaklar kalçadan yaratılmıştır, ayakların bir kısmı ya alanın kenarını ya da hayvanın bedeninin başka bir kısmını tutar. Borre hayvanı önceki üslubun tutunan hayvanından farklıdır, zira tek bir bütünlüklü yaratık oluşturur ve alan içinde simetriktir. Borre üslubundaki üçüncü motif kenardan görülen bir hayvandır (normalde alanda tek başınadır) (Şekil 24.3c). Biçimselleştirilmiş olsa da az çok doğal oranlara sahiptir, başı sıklıkla geriye atılmıştır, kalçaları helezon şeklindedir, ayakları da kimi zaman alanın kenarını tutar. Bu motif zaman zaman üçboyutlu olarak işlenmiştir. Bu üslubun kökenleri muhtemelen metal işlerine dayanıyordu: Metal işçileri değerli metallerde bu üslubu yorumlama biçimlerini geliştirmişlerdi, baz metal nesnelerin üzerindeki çapraz çentikler altın ya da gümüş filigre taklidi-dir. Bu üslup Britanya Adaları'nda çok yaygındır; burada taş heykellerde büyük bir şevkle, metal işlerinde daha az bir ölçüde benimsenmiş (Bailey 1980: 54-5; Wilson 1976, 1983), İsveç yerleşimlerindeki, Rusya'da mezarlardaki metal işlerinde uygulanmıştır (örneğin Roesdahl ve Wilson 1992: 307, no. 301, 304, 305, 307, 310).

Borre üslubuna atfedilen tarih neredeyse tamamen sikke gömülerine dayanır. Norveç'te Hoen'de bulunan gömüye dayanarak üslubun başlangıcı için 9. yüzyıl ortası gibi bir tarih ileri sürülmektedir (Horn Fuglesang ve Wilson 2006). Borre üslubunun 850'den sonra bir yüzyılı aşkın bir süre daha üretildiğini düşünmek akla yatkındır, zira Danimarka'da 10. yüzyıl sonuna ait dairesel kalelerde bu üslupla süslenmiş nesneler bulunmuştur. Dan sikke gömülerinde de 10. yüzyılın ilk üç çeyreğine ait olduğu kabul edilebilen kronolojik dizilere rastlanır (Wilson ve Klindt-Jensen 1966: 92-3).

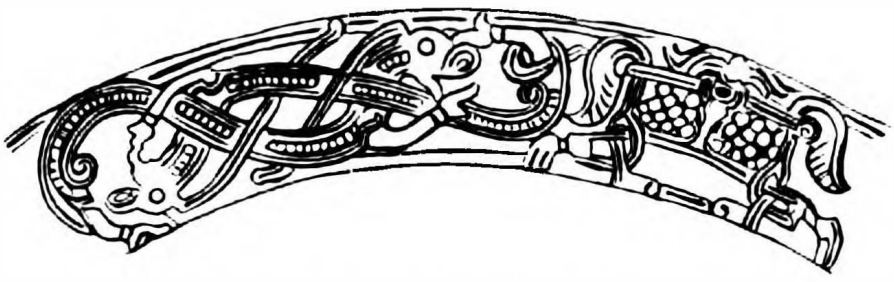
İskandinavya'da Borre üslubuyla süslenmiş nesnelerin bu kadar yaygın olması kısmen, bunun paganlığın tam anlamıyla yaşandığı son dönem olmasıyla açıklanabilir. 10. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Danimarka resmen Hıristiyan olmuştu, eşlikli gömü pratiği de ölmek üzereydi. Norveç ve İsveç'te henüz o aşamaya gelinmemişti, ama Hıristiyanlık buralara da sızmaya, ölü gömme âdetleri değişmeye başlamıştı. Bu üslubun bu kadar popüler olmasının bir başka gerekçesi de bu dönemin Vikinglerin en fazla yayıldıkları, York krallığı ve Danelaw'un diğer kısımlarının serpilip geliştiği dönem olmasıdır. İrlanda, Man Adası, İskoçya'nın kuzeyi ve batısı, hatta Galler'in bazı kesimlerinde İskandinav yerleşimleri kuruluyordu. Doğuda İsveçliler, Doğu Avrupa'daki nehir yolları üzerinde büyük bir nüfuz sahibiydi, ticaret merkezleri, hatta bir proto-Rus devleti kurmuşlardı; güneyde Bizans ve Arap dünyasıyla ticaret yapıyorlardı.

İskandinav Borre üslubu bu sömürgelerde az çok saf bir biçimde yaygın olarak gözlenir. Başka hiçbir üslup bu kadar yaygın olmamıştır.

Ondan sonra gelen Jelling üslubunun kökenleri III. üsluba uzanır. Bu üslup Borre üslubuyla yakından ilişkili, büyük ölçüde de aynı tarihlere aittir. Ne var ki iki üslup nadiren birleşir. Üsluba verilen isim, Jutland'da Jelling'de kraliyet mezarlığında Kuzey Höyüğü'nün mezar odasında bulunan, yaldız ve savat (bakır ve gümüşle karışık siyah kükürt alaşımıyla metal levhalar üzerine süslemeler yapma sanatı) izleri taşıyan küçük, gümüş bir fincan üzerindeki bir süslemeden gelir (Şekil 24.4); dendrokronolojik yöntemlerle fincanın 958/9'a ait olduğu tespit edilmiştir. Höyük muhtemelen Kral Gorm'un naaşı için yapılmıştır. Gorm'un kalıntıları daha sonra höyüğün ucunda oğlu Harald Bluetooth'un, Danimarka Gorm'un ölümünden birkaç yıl sonra resmen Hıristiyan olduğunda yaptırdığı kilisede bulunan bir mezara aktarılmıştır. (Bir diyalekt kazasıyla, sonunda -e bulunan "Jellinge" terimi bu üslubu tanımlamak için kullanılmaya başlamıştır. Üslup ile kazı yerinin birbirinden ayrılmasını sağladığı için genel kabul gören bir terimdir.)

Bu üslubun başlıca motifi, kurdele benzeri bir bedeni bulunan bir hayvandır (bedeni neredeyse S şeklindedir); başı Borre üslubuyla yapılmış çoğu hayvan başından farklı olarak normalde profilden görülür ve yuvarlak bir gözü, iki örgüsü ve bir dudak çıkıntısı vardır. Beden genellikle boncuklarla süslüdür, iki kez konturlanmıştır ve hafifçe kanca benzeri bir kalçası vardır. Üslubun, tespit edilmesini sağlayan en önemli özelliği kurdele benzeri bedendir. Bu özellik Jellinge motiflerini, ondan sonra gelen Mammen üslubunun daha somut ve biraz daha doğal hayvan bedenlerinden ayırır (Şekil 24.5).

Jellinge üslubu, sıklıkla her ikisiyle de ilişkilendirildiği Borre üslubuna ya da Mammen üslubuna atıfta bulunarak değerlendirilebilir. Östergötland'da Ödeshög'de bulunan kompozit dikdörtgen gümüş broşta Jellinge ile Borre üslupları arasındaki bağlar açıkça görülür (Wilson 1995: şekil 79). Çiftlerden biri, bir yaprak orta damarı ve uçları Borre hal-

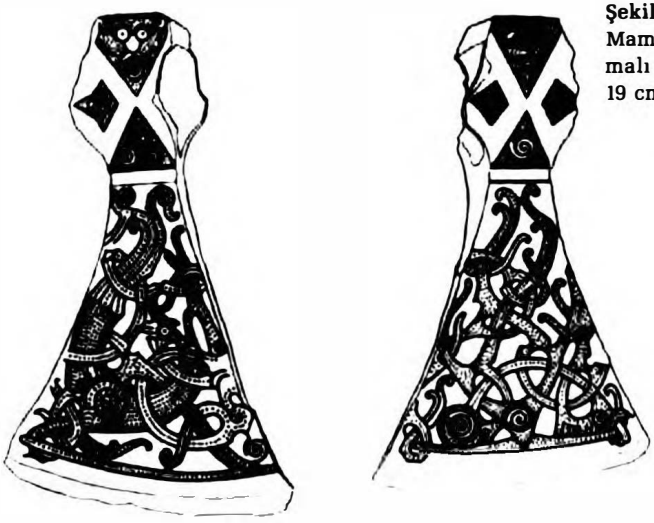
Şekil 24.4 Jutland, Jelling'de fincan üzerindeki süsleme. © Eva Wilson.

ka zincirinden alınan desenlerle süslenmiştir. Yaprak damarının her iki ucunda da kurdele benzeri bir bedeni, sarmal kalçaları, bedene dolanmış bacakları ve saç örgüleri olan bir hayvan bulunur.

Jellinge üslubunun birçok unsuru, Oseberg'de Shetelig'in kızağındaki oluklar üzerinde bulunan kurdele biçimli hayvanlardan olduğu kadar, III. üsluptan da türetilebilir (Shetelig 1920, şekil 159a ve c). Ne var ki Jellinge üslubu tam anlamıyla olgunluğa ulaştığında (örneğin Mammen üslubuyla yapılmış at boyunluğunda olduğu gibi) (Näsman 1991: şekiller 11-17), E üslubunun bütün ayrıksı izlerinin yeni üsluba yedirilmiş olduğunu vurgulamak gerekir.

Tarih belirleme çalışmalarına göre, Jellinge üslubuyla yapılmış ilk nesne Gokstad höyüğünde bulunan bir kayış ucudur (Wilson ve Klindt-Jensen 1966; çoğul 30d). Dendrokronolojik yöntemlerle bu nesnenin yaklaşık olarak 900-905'e ait olduğu belirlenmiştir, bu da bu üslubun 9. yüzyıl sonuna doğru geliştiğini düşündürür. Jelling maşrapası 958/959'da gömülmüştür. Sikke gömüleri başka tarihler verir: Vårby (yaklaşık olarak 940'ta gömülmüştür), Eketorp (hemen hemen 954 sonrası gömülmüştür), Sejrø (yaklaşık olarak 953'te gömülmüştür) ve Gnezdovo höyüğü de 9. yüzyıl ortasına aittir. 900 yılından hemen önce ortaya çıkan Jellinge üslubu tedricen Mammen üslubuna evrilmiş, 10. yüzyıl sonuna doğru da ortadan kalkmıştır.

Mammen üslubunun ismi (Fuglesang 1991) Jutland'da Mammen'da, Bjerringhøj'daki bir höyükte bulunan, zengin bir donanıma sahip bir erkek mezarındaki bir baltadan gelmektedir. Baltanın her iki yüzü de kakma gümüş tellerle süslenmiştir. Bir yüzünde (Şekil 24.5) kuş benzeri asimetrik bir yaratık bulunur, başı arkaya çevrilmiştir, bir dudak çıkıntısı ve çeşitli yapraksı dalları vardır. Kocaman helezon bir kalçası vardır, filizler bedenle incelikli bir biçimde iç içe geçip çifte ilmekler (kimi zaman "pretzel" [ince uzun tuzlu bir ekmek] ilmekleri olarak tanımlanır) oluşturarak bütün alanı doldurur. Konturda kıvrımlı çentikler vardır, beden de kakmalı noktalardan oluşan düzenli bir örüntüyle süslenmiştir. Baltanın diğer yüzü de aynı teknikle süslenmiştir ve benzer bir yerleşim gösterir. Zaten asimetrik olan bir nesneye uygun düşen yüz asimetrik bir bitkisel süslemeyi çevreler, bitkinin filizleri yükselerek bütün alanı kaplar (aşağıdaki balta kenarıyla birlikte bakıldığında daha iyi görülür). Mammen üslubu Jelling taşında (Şekil 48.4) ve birkaç taş, fildişi ve kemik nesnede karşımıza çıkar. Motifler genellikle eksensiz ve asimetrik bir biçimde düzenlenmiştir, genellikle düzensiz kapalı halkalar oluştururlar. Kurdeleler (bunlar kimi zaman zoomorfik unsurlardır) ve bitkiler sıklıkla çatallanır ve konturlar genellikle büyük bir eğimle açı oluşturur, sıklıkla da kıvrımlı, dişli bir

Şekil 24.5 Danimarka, Jutland, Mammen, Bjerringhoj'dan kakmalı demir balta başı. Uzunluk: 19 cm. © Holger Arbman.

çentikleri vardır. Beden hemen her zaman düzenli sıralar halinde yerleştirilmiştir. Bu üslup kendisinden sonra gelen Ringerike üslubuyla tedricen birleşirken, asimetri ve eksensizlik gibi özellikler kaybolup gitme eğilimi gösterir. Bunlar Mammen üslubunun genel özellikleri olmadığından Mammen ile Ringerike'yi birbirinden ayırmak kimi zaman zordur.

Mammen üslubuyla süslenmiş nesnelere Avrupa'nın dört bir yanında (Ukrayna'da, İspanya'da Leon'da, Almanya'da Bamberg'de, Londra'da Thames Nehri'nde, Man Adası'nda, Norveç'te Møre og Romsdal'da) rastlanır. İsveç'te bu üslup çoğu kez rün yazıtlarının yer aldığı taşlarda karşımıza çıkar. Ne var ki en önemli örneği Jelling'de Dan kraliyet anıtındadır. Bu örneğin Güney İskandinavya'da yeni bir taş yontu üslubunu etkilediği kesindir.

İlk kez Jelling taşında karşımıza çıkan "aslan"ın kökeni öyle görünüyor ki yerli İskandinav sanatıdır. Duruş ve işlenme bakımından bu örneğin öncülerine Birka'da bulunan bir broşun üzerinde (mezar 854; Wilson 1995: şekil 19), Oseberg mezarının dördüncü kızağının oluğu üzerinde (Wilson 1995: şekil 111), Borre koşumlarında (Şekil 24.3c) ve üçboyutlu biçimde barok Borre tarzı broşların bazılarında (Wilson 1995: şekil 58) az çok tanınabilir bir biçimde rastlanır. Kökenlerini Anglo-Sakson ya da Kutsal Roma İmparatorluğu sanatında arama yönünde ısrarlı girişimlerde bulunulmuştur (Fuglesang 1991: 101), zira aslanın (genel olarak Hıristiyan bir motiftir) nihayetinde yabancı kökenli olduğu açıktır. Ne var ki yakın prototipler tanımlanamadığı gibi, arketiplerle ilgili kesin sonuçlara da varılamamıştır. Bu motif birkaç ülkeden (Fransa, Bizans, İtalya, Almanya ya da İngiltere), birkaç sanattan, örneğin elyazması sanatı ya da figür-

lü tekstil ürünlerinden kaynaklanmış olabilir. Yabancı etkilerin varlığını savunan anlamlı bir argüman da, Danimarka'da Jelling taşı öncesinde hiç yontu taş rölyef bulunmadığını ya da pek az bulunduğunu söyleyen argüman olsa gerektir. Böyle bir tekniğin en yakın kaynağının Britanya'da, uzun Hiberno-Sakson taş yontu geleneğinin yeni gelenlerin beğenisine uyarlandığı İskandinav bölgeler olduğu da açıktır (genel bir tartışma için bkz. Wilson 1984). Jelling taşının Dan yontucusunun, bu zanaatı İngiltere'de Danelaw'da öğrenmiş olması akla yatkındır (gerçi granit heykeller yonu taşının her yerde bulunduğu bir bölgede ender rastlanan bir şeydir). Hal böyle bile olsa, taşın üzerindeki zoomorfik unsurun Britanya kökenli olması zorunlu değildir; üslup benzerlikleri iki bölgede süslemelerin ortak bir kökenden gelmesiyle açıklanabilir. Bu üslup Danimarka'ya ulaştığında yerel zevklere uyarlanmıştır. Ne var ki hayvanın genel tasarımının kökeninin İngiltere'deki taş yontulara uzanması haliyle muhtemeldir. Bu üslubun bitkisel unsurları da hiç kuşkusuz buradan gelmiştir. Kenger benzeri kalın kıvrımlı bezemeler Anglo-Sakson Winchester üslubuyla yakından ilişkilidir, kökenleri buraya uzanıyor olsa gerektir. Anglo-Sakson Winchester üslubu İngiltere'de Dan etkisinin en fazla hissedildiği dönemde, 10. yüzyılın ilk yarısında serpilip gelişmiştir. Jelling taşı, Mammen üslubunun İskandinavya'da bugüne ulaşmış en önemli örneğidir. İskandinavya'da İsa'nın tarihi tespit edilebilmiş en erken temsilini taşıyor olması açısından da dikkat çekicidir (Wilson 1995: şekil 129). Son olarak, süslü bir kraliyet anıtı olması itibarıyla benzersizdir, bu yüzden de bütün krallıkta bir hayranlık ve saygınlık nesnesi olmuştur. Skåne, Tullstorp (Wilson 1995: şekil 115) ve Hunnestad'da bulunan bir taş grubundan doğrudan esinlendiği neredeyse kesindir; bugüne sadece üç taşın ulaştığı (Ole Worm 1643'te yedi tanesini resimlemişti, bkz. Wilson 1995: şekil 114) Hunnestad taş grubu aslında Mammen/Ringerike örtüşmesinin bir örneğidir. Mammen üslubu açısından merkezi önem taşıyan birkaç tarih vardır. Öncelikle Jelling taşının yaklaşık olarak 965'e ait olması gerekir (yani Danimarka'nın din değiştirdiği tarihlere, taştaki yazıtta bu olaydan bahsedilir); taş hem biçimi hem süslemeleri bakımından çok yenilikçi olduğundan üslubun doğuşuna da yakın bir tarih olabilir bu. İkincisi, Mammen mezarında bulunan, 970/971 kışında gömülmüş baltadır. Sonra bir de Jelling'de Kuzey Höyüğü'nde bulunmuş küçük ahşap erkek figürü vardır, bu höyük 958/959'da yapılmıştır (Wilson 1995: şekiller 118/19). Mammen üslubuyla süslenmiş nesneler içeren tek höyük Orkney'de Skaill'de bulunur, burası 950-970 döneminde yapılmıştır (Graham-Campbell 1995: 34-38). Broşların İrlanda Denizi'nde bir yerde, muhtemelen Man Adası'nda süslendiği ileri sürülmüştür. Man Adası'nda Kirk Braddan kilisesindeki

yontu haçların uzun kısımlarında (Şekil 27.3.3) klasik Mammen üslubuyla yapılmış süslemeler bulunur (Graham-Campbell 1995: 70-1). İleri sürülen bu köken ilgi çekicidir, zira Dublin'de arkeolojik bir bağlamda Mammen üslubuyla süslenmiş tek bir ahşap parçasıyla birlikte tarihleri 920'ler ile 950'ler arasında değişen sikkeler bulunmuştur (Lang 1988: 45 ve şekil 20). Dolayısıyla Skaill broşlarının üretimi açısından 950'lerde bir tarih muhtemeldir (bu broşların bazı örneklerinde Jellinge-Mammen örtüşmesinin izleri görülür), Jelling taşının tarihiyle de örtüşebilecek bir tarihtir bu. Yüzyıl sonuna doğru Mammen üslubu Ringerike üslubuyla birleşmeye başlamıştır. Bütün bu nispeten kesin kanıtlara dayanarak Mammen üslubu için 950-1000 arasında bir tarih kabul edilebilir görünmektedir.

Ringerike üslubu adını, Norveç'te Oslo'nun kuzeyinde bulunan Ringerike'den alır. Burada bölgede yaygın olan kırmızımsı kumtaşı bu üsluptaki desenlerle yontulmuş taşlarda yaygın olarak kullanılıyordu; gerçi Ringerike'de bir tek taş bulunmuştur, o da Tanberg'dedir (Fuglesang 1980: çoğul 38). Genellikle Ringerike üslubunu tanımlamak için kullanılan nesne Norveç'te Oppland'da Vang'da bulunan taştır (Şekil 2.6). Bu taşın yüksekliği 215 cm'dir, sağ kenarında rünik bir anıt yazısı vardır. Taşın ana alanı dengeli bir filiz süslemesiyle donatılmıştır, bu süsleme tabandaki iki kabuksu sarmaldan doğar. Ana kökler iki kez kesişir ve yuvarlak uçlu filizlerde son bulur. Kesişme noktasındaki halkalardan başka filizler çıkar, üst kısımdaki filizlerin ortasında da armut şekilli unsur belirir. Bu desen bir eksen üzerine oturmuşsa da, filizlerin yerleştirilme biçiminde temel bir asimetri göze çarpar. Filiz örüntüsünün üst kısmında uzun adımlar atan bir hayvan vardır; iki kez konturlanmıştır, kalçaları sarmaldır ve bir dudak çıkıntısı vardır. Vang taşının üzerindeki desen Mammen balta başının (Şekil 24.5) üzerinde bulunan, açıkça onunla ilişkili desenle karşılaştırılırsa, balta başının üzerindeki desenin Vang taşındaki eksenden yoksun olduğu, filizlerin de daha az disiplinli olduğu görülecektir. Mammen bezemesi dalgalıdır, Vang bezemesi düzenli ve eşit bir biçimde büklümlüdür. Bu özellikler genelde Mammen ve Ringerike bezemelerini birbirinden ayırır. Genelde sonuncusu daha düzenli ve disiplinlidir, ama taşın üst kısmında yer alan hayvan figürü iki üslup arasındaki yakın ilişkiyi yeterince gösterir; bu figürün neredeyse her bakımdan Jelling taşının üstündeki figürün yerini alabileceği söylenebilir (Şekil 48.4).

Metal işlerinde üslubun en iyi görüldüğü yer, bakır yaldızlı iki rüzgâr fırıldağıdır. Bunların biri Gotland'da Källunge'de, diğeri Hälsingland'da Söderala'da bulunmuştur. İlkinin yüzünde (Wilson 1995: şekil 138) bir eksen üzerine yerleştirilmiş, yılan biçimini alan iki halka mevcuttur, bunlar simetrik olarak yerleştirilmiş filizler ortaya çıkarır. Bu yılanların başları

ve ters yönde duran hayvanla yılan, Vang taşında olduğundan daha süslü işlenmiştir; hepsinin de bir ağız çıkıntısı vardır, yılanların da saç örgüleri bulunur. Her birinin armut şeklinde, buruna doğru bakan bir noktanın yerleştirildiği gözleri vardır (Ringerike üslubunu teşhis etmemizi sağlayan bir özelliktir). İki köşede bu üslupta sık sık karşılaştığımız kenger tomurcuğu motifleri yer alır (Wilson 1995: şekil 137). Kenarlar çeşitli kıvrımlı bitki motifleriyle doludur. Kıvrımların kabuk sarmalları ve uzatılmış filizleri bulunur, kıvrımlar seyreldikçe bu biçim de gelişmiştir. Fırıldağın bir yüzündeki aslan ve yılan motiflerinin, Jelling taşının üzerindeki benzer motifle ortak bir kökenden geldiği açıktır (Şekil 48.4). Açık işleme olarak gerçekleştirilen Söderala fırıldağının deseni (Wilson 1995: şekil 139) daha sonra gelen Urnes üslubunun huzursuz, lifsi karakterini gösterir, ama ana hayvanın azımsanmayacak bedeni ve eksenli biçimi onu katı bir biçimde Ringerike üslubuna yerleştirir. Başka bir hayvan (bir iki-ayaklı) aslanı ısırır ve daha sonraki Urnes üslubunun savaş motifini haber verir.

Rün yazıtlarının bulunduğu taşlar ilk kez erken Viking Çağında İsveç'te ortaya çıksa da, süslemeler ancak Ringerike üslubunda 10. yüzyıl sonrasından itibaren tam bir hâkimiyet kazanmıştır. Süslemeler Güney ve Orta İsveç'te, Gotland'da çok fazla görülür, ama bugünkü Danimarka'da da biraz bulunurlar, biraz değişik bir biçimde olsa da zaman zaman Norveç'te de karşımıza çıkarlar. Kamusal ya da özel işleri ilan eden, bir köprünün ya da bir dolgu yolun yapıldığını, bir toplantı yerini haber veren, bir mülkiyetin ya da yapılan iyi bir işin kaydını tutan taşlar sıklıkla yazıtın aktardığı mesajın vurgulanması için önde gelen yerlere dikiliyordu. Bazı taşlarda bir ölümün, sıklıkla yurtlarından uzakta, ülke dışındaki yerleşimlerde ya da İskandinav tüccarların ticaret yaptığı, askerlerin savaştığı topraklarda bulunan bir savaşçı ya da tüccarın ölümünün kaydı tutulur. Pek az sayıda taş özellikle pagandır (Sawyer 1991: 111), dini duygular ifade ettiklerinde ya da sembolizm resmettiklerinde, bu genellikle Hıristiyan özelliklidir (hatta açıkça pagan sahneler Hıristiyan bir bağlamda kullanılır). Bu taşlar din değiştirmeye ilişkin ilk tutarlı kanıtı oluşturur.

Södermanland'da Eskilstuna yakınlarında Jäder'daki Ramsundsberget'teki büyük taşın üzerindeki yontu (Wilson 1995: şekiller 151 ve 152) İsveç'te Viking Çağından kalma en dikkat çekici anıtlardan biridir. Beceriyle yontulmuş bu anıt tutarlı ve tanınabilir bir hikâye anlatır. Bu hikâye *Fafnir*'i öldüren *Sigurðr* hakkında Eddik bir destandır, 10. yüzyıl ile 13. yüzyıl arasındaki döneme ait en popüler hikâyelerden biridir. İskandinavya'nın tamamında karşımıza çıkar, İskandinav Rusya ve Man Adası gibi uzak yerlerde bile işlenmiştir. Ramsundsberget'deki ana sahne üç yılanla çerçevelenmiştir. Yılanların başları ve kuyrukları Ringerike

üslubunun tipik filizlerini ortaya çıkarır. En alttaki yılanın üzerinde bir kadının talimatıyla yontulmuş rünik bir yazıt bulunur. 4,7 metre uzunluğundaki çerçevenin dışında, kılıcını en alttaki yılanın karnının altındaki yumuşak kısma saplamış *Sigurðr* figürü görülür. Yılanlarla tanımlanan alanın içinde sola doğru başı kesilmiş Regin'in (*Sigurðr*'un kılıcını yapan hain demirci) bedeni, demircilik aletleri, körükler, çekiç, örs vs uzanır. *Sigurðr* resmin ortasında, parmağını ağzına götürmüş bir halde yeniden belirir. (Bu figür, *Sigurðr*'un ejderi öldürdükten sonra kalbini çıkarıp ateşte pişirdiğini, kalbi yandığında onu söndürmek için parmağını ağzına götürdüğünü, bu yüzden de ejderin kanından biraz tattığını anlatan hikâyeyi aktarır. *Sigurðr* bu kaza sayesinde kuşların dilini anlamaya başlar. Kuşlar ona Regin'in ihanetini haber verir, *Sigurðr* da gidip onu öldürür.) Kuşlar *Sigurðr*'un atı *Grani*'nin Fafnir'den alınmış ganimetle yüklü bir halde bağlandığı ağacın üzerinde görülür. Figürler keskin hatlarla net bir şekilde belirtilmiştir. *Sigurðr* da açıkça ejderi öldürmeye çabalarken resmedilmiştir. Aynı kompozisyonun daha hantal ve küçük (250 cm uzunluğunda) bir versiyonu, pek de uzak olmayan Åker'de, Näsbyholm'da, Gök taşında bulunur (Wilson 1995: şekil 153). *Sigurðr* İskandinavya'da daha geleneksel başka birkaç taşın üzerinde de görülür.

Mammen baltasının üzerinde bulunan filiz süslemesi ile Norveç Vang taşı üzerindeki süsleme arasında yapılan bir karşılaştırma Ringerike üslubunun kökenlerinin Mammen üslubuna uzandığını gösterir. Bu üslubun derindeki kökleri biraz daha karanlıktadır. Üslubun "aslan" gibi unsurlarının prototiplerinin İskandinavya dışında, Anglo-Sakson İngiltere'de de Kutsal Roma İmparatorluğu Avrupa'sında da kolayca tanınamayacağı gösterilmiştir. Kökenleri doğru bir biçimde tespit edilemez. Hem Mammen hem Ringerike üsluplarındaki bitki motiflerinin kökeninin İngiltere'ye uzandığını ileri sürmek akla yatkındır. İngiltere'de Anglo-Sakson Winchester üslubundaki kengen kıvrımları ikna edici paralellikler sunar. Ringerike üslubunun serpilip geliştiği dönemin tamamında Danların İngiltere'de bulunması da bu argümanı güçlendirir. Asimetrik filiz kıvrımlarının prototipleri olarak görülebilecek Kutsal Roma İmparatorluğu'na özgü motifler belirlenmişse de, kökenlerin İngiliz olduğu yönündeki argümanlar daha güçlüymüş gibi görünmektedir.

Hem Danimarka'da hem Norveç'te (daha az bir ölçüde de İsveç'te) Ringerike üslubu Hıristiyan ikonografisinin erken örneklerini sunar. Hıristiyanlık (nihayetinde kuzeyde yeni üsluplar ve yeni motifleri yayan bir din olmuştur) hem güneyden hem batıdan giriyordu, ama pagan dünyada doğmuş olan Viking üslupları bir süre daha ayakta kalacaktı. 10. yüzyıl sonunda pagan dönem sanatıyla bir senkretizm görülür, örneğin Man

Adası'nda Kirk Andreas'taki bir taş yontusunda (Margeson 1981; şekil 1). Varlığını sürdürecek bir birlikteliktir bu. Örneğin 1200 gibi geç bir tarihte de karşımıza çıkar, pagan *Sigurðr* efsanesine tümüyle Hıristiyan bir bağlamda Norveç'te, Setesdal'da Hylestad'daki ahşap kilisenin kapısında rastlarız (Hohler 1999: çoğul 220).

Bu üslubun tarihinin belirlenmesi yönündeki en iyi kanıt Britanya Adaları'ndan gelir; bu üslup burada çeşitli ortamlarda, el yazmalarında, taş heykellerde, metal işlerinde ve ahşap yontularda karşımıza çıkar. İngiltere'de bu üslubu muhtemelen Knut (Büyük Canute), 1016'da tahta çıkması sonrasında başlatmıştır. Winchester üslubuyla gayet iyi kaynaşan bu üslup ona biraz daha canlılık katmıştır. Klasik biçimde, Londra'da St. Paul Katedrali'nde bulunan rün yazıtlı bir taşın üzerinde gözümüze çarpar (Wilson 1974). Yaygın adıyla Winchcombe Mezmurlar Kitabı'nda olduğu üzere el yazması sanatındaki varlığı, tarih belirleme çalışmalarına katkıda bulunur (Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Ff.I.23) (Wilson 1984: şekil 276). Bu eserin 1020'ler ya da 1030'lara ait olduğu belirlenmiştir. Arkeolojik çalışmalarda, İrlanda'da Dublin'deki kazılarda ortaya çıkarılan birkaç motif parçası ve başka süslü nesneler erken 11. yüzyıla ait tarihlere işaret eder (Lang 1988: 18 ve devamı; O'Meadhra 1979; şekiller 8 ve devamı). Ama Ringerike üslubundaki unsurların izinin İrlanda'da bundan çok daha uzun bir süre sonra da sürülebileceğini vurgulamamız gerekir (Wilson ve Klindt-Jensen 1966: 143 ve devamı).

Ringerike üslubu ada sanatında, ama en başta da İrlanda'da son derece etkili olmuştur; İrlanda'da şevkle benimsenmiştir, burada birkaç parça dinsel metal işlerinde ve resimli din kitaplarında bu üslubu görürüz. En ilginç nokta da yukarıda bahsettiğimiz, Dublin'de bulunan kemik motif parçaları arasında görülmesidir. Bunlar metal işçilerinin atıklarıdır. İrlandalı zanaatkârlar desenlerini bu kemikler üzerine işlemiştir (örneğin O'Meadhra 1979: şekiller 114-29).

İskandinavya'da bu üslubun tarihini belirlememizi sağlayan en iyi kanıt sikke gömüleridir (Fuglesang 1980: 56 ve devamı, 159 ve devamı); sikke gömüleri genellikle daha güvenilir İngiliz kronolojisini yansıtır. Bu üslubu Mammen üslubu (ki bu üslupla açıkça örtüşür) sonrasında sıralamaya oturtabilmek için Ringerike üslubunun 990 ve 1050 arasına, tarihsel bir dille ifade edersek, Dan Kuzey Denizi İmparatorluğu'nun büyüdüğü, en geniş sınırlarına ulaştığı ve çöktüğü döneme ait olduğunu söyleyebiliriz.

Viking Çağı sanatının nihai aşaması, Norveç'in batısında Sogn'da Urnes'teki ahşap kilisenin ismini taşır (Şekil 24.6). Bu kilise 12. yüzyılda yeniden yapılmıştır, ama yeniden inşa sırasında daha önceki tarihlere ait birkaç kereste yeniden kullanılmıştır, üsluba ismini veren de bu olmuş-

Şekil 24.6 Norveç, Oppland, Vang'da taş Yüksekliği 2,15 m. Wilson'dan (1995)

tur. Bu kerestelerin bir kısmı, daha açık bir ifadeyle kapı pervazı ve kapı, bugün kilisenin kuzey duvarında bulunan iki plaka, kuzeybatı köşesindeki direk ve doğu ile batıdaki alınlıklar süslüydü. Urnes'teki yontucu üç ana motif kullanmıştır. Birincisi ayakta duran bir dört-ayaklıdır; ikincisi tek bir ön bacağı ve bir son ayak gibi görünen arka bacağı bulunan yılan benzeri bir hayvandır, bedenin kıvrılmasında açılı bir kırılma bir kalçaya işaret eder; üçüncüsü de ya bir hayvan kafasında ya da bir yoncada son bulan iç içe geçmiş ince bir kurdeledir. Bu yaratıklar yılankavidir, hafifçe kıvrılırlar, kıvrımlarda az sayıda kırılma gözlenir. Desenler nadiren simetriktir. Hayvanlar birbirlerini ısırmaya meyleder. Bu "savaş" öğesi bu üslubun bütün örneklerinde karşımıza çıkmasa da hayli geneldir.

Urnes üslubunun bazı unsurları daha önceki üsluplardan gelir: sarmal kalça, dudak çıkıntısı ve nokta şeklindeki göz (bu son unsur hayvanın başının neredeyse tamamını doldurur). İç içe geçmiş life benzer, geniş, eşit, neredeyse dairesel halkalar oluşturur. Ayaklar pek vurgulanmamıştır, ama dudak çıkıntısı kimi zaman bir filiz oluşturacak kadar genişler. Başlar genellikle profilden verilir, gerçi bazıları (bilhassa da genellikle ısırma pozisyonu almış ikinci baş) yılan başlarıdır. Bazı İsveç rün taşlarının üzerinde daha kalın yılanlardan bazılarının başları yukardan görülür.

Urnes ahşap kilisesinin en erken unsurlarındaki süslemeler, 11. yüzyılın ikinci yarısında ve 12. yüzyılın başında İskandinavya'nın tamamında görülen yüksek kalitede ahşap yontu işlerinin, bu hatırı sayılır eserler bütününün nadir bir örneğini oluşturur. Urnes üslubuyla yapılmış başka ahşap heykeller de İskandinavya'nın çeşitli yerlerinde bulunan kiliselerde ender de olsa bugüne ulaşmıştır. Bu sanatın çok büyük bir bölümünün Hıristiyan bağlamlarda karşımıza çıkması, Viking Çağı sanat üsluplarında özellikle pagan hiçbir şey bulunmadığını yeniden vurgular.

Urnes üslubu İsveç'in orta bölgelerinde bulunan rün taşı süslemelerine de hâkimdir, sonuçta bu üslup kimi zaman "rün taşı üslubu" diye anılır olmuştur. Örneğin Urnes pervazında (Şekil 24.7) ahşap üzerinde her yeri kaplayacak şekilde derinden yontulmuş rölyef daha sert bir malzeme olan İsveç taşında denenmemiştir. Bu süslemelerin çok büyük bir bölümü son derece yetkindir, fakat maalesef bu taşların üzerindeki süslemeler basit ve sıklıkla daha kaba bir biçimde işlenen klasik Urnes üslubuyla kolayca ilişkilendirilemez. Yüzü aşkın İsveç rün yontucusunun isimleri verilmiştir, bu rünleri yazanların yazıtı çevreleyen yılan desenini de yonttuğu varsayılmıştır. "İmzalanmamış" birçok taş ortografi, dil ve üslup dikkate alınarak ismi bilinen yontuculara atfedilmiştir, ama farklı zanaatkârların kronolojik sıralaması üzerinde ancak genel bir fikir birliği mevcuttur.

Bazı rün taşlarının üzerindeki yazıtların tarihsel içeriğine dayanarak bir tür kronoloji oluşturulmuştur. Örneğin yirmi beş taşta, yaklaşık olarak 1041'de doğuya yapılan bir seferde ölen erkekler anılır (Larsson 1986: 99'da bu taşlar yazılı kaynaklar bağlamında tartışılır). Bu tarihle ilgili birkaç sorun bulunsa da bu seferden bahseden bütün bu taşları bu tarihten sonraki on yıllık döneme yerleştirmek en azından akla yatkındır (Grâslund 1990-1). Yaklaşık olarak 1000 ile 1020 arasında İngiltere'ye yapılan seferlerin kaydedildiği taşların tarihlerini belirleme yönündeki girişimler (Jansson 1966) pek işe yaramamıştır, zira bu taşlarda anılan insanların İsveç'e sağ dönmüş, bir kuşak ya da daha sonra ölmüş olmaları mümkündür.

Urnes üslubunun asıl çeşitliliği en iyi metal işlerinde görülür. Bazı metal işleri çok yetkindir; Gotland'da, Rute'de, Lilla Valla'da bir sikke gömüsünde bulunan, buraya yaklaşık 1050'de gömüldüğü tespit edilen gümüş kâse gibi (Wilson 1995, şekiller 185-6). Birçoğu Gotland'daki gömülerde bulunan, bu döneme ait çok sayıda filigre süslü gümüş disk broşların, sikkelerden hareketle 11. yüzyıla ait olduğu tespit edilmiştir (örneğin Stenberger 1947; şekiller

Şekil 24.7 Norveç'te Urnes'teki ahşap kilisenin kapısı. © Leif Anker, Oslo.

190-1, 205:1, 223:4). Bunların bazıları, Johannishus, Hjortsberga, İsveç'te Blekinge ve Frederiksborg'da (Stenberger 1947, şekil 73) ve Danimarka'da Hornelund'da bulunanlar altındır. İsveç'te bulunan nesnelerin neredeyse hepsi gümüşken, Danimarka'da bulunanların birçoğunun altın olması bu dönemde Danimarka'nın zenginliğini vurgular. Sjælland'da Issefjord'da bulunan, 309,6 gram ağırlığında olup Urnes üslubu hayvan başı terminalleriyle süslenmiş altın Orø haçı ve zinciri bu olguyu vurgular. İsveç'te bulunmuş, incelikli bir biçimde kalıba dökülmüş benzer haçlar ve zincirlerin hepsi de gümüşten yapılmıştır.

Daha mütevazı bir düzeyde, bronz ustaları Urnes üslubunda şaheserler ortaya çıkarıyordu. Bronz tokalar ve kemer detayları, broşlar ve kutu kaideleri ya da başka nesneler çok sayıda üretiliyordu. Lund'da PK-banken'da yapılan kazılarda bulunan metal işçiliği kalıntıları (esasen kalıplar) (Bergman ve Billberg 1976: 206 ve devamı), Danimarka ve Norveç'te İsveç'te olduğundan daha popüler bir tipte (yılankavi Urnes hayvanı biçiminde) kafesoyına broş üretimi yapan 12. yüzyıl başına ait bir atölyenin varlığına işaret eder. Danimarka'daki buluntular Ålborg bölgesinde, bunlarla ilintili broşların üretildiği benzer bir atölyenin varlığını akla getirir (Bertelsen 1991). Benzer atölyelerin İngiltere'de var olması da muhtemeldir. Pitney broşunda (Wilson ve Klindt-Jensen, s. 1.73 e) olduğu gibi daha yüksek kalitede malzemeler kullanıldığını yansıtan, Urnes üslubuyla (Williams 1997; şekiller 177-93) süslenmiş bronz döküm üzengi kaidelerinin sayısındaki artış bilhassa dikkat çekicidir.

Urnes üslubunun tarihinin tespitinde pek zorluk çekilmez. Ana üretim dönemi yaklaşık olarak 1040 ile 1110 arasındaki dönem olsa gerektir; bu tarih tespiti çok kesin bir biçimde sikke gömülerine, bilhassa Lilla Valla'da bulunana (yaklaşık olarak 1050'de gömülmüştür) dayanır. Genel ifadelerle, bu üslup, rün taşlarının tarihlerinin tarihsel açıdan tespitiyle ilişkilendirilebilir. Bu taşların (sanatsal açıdan biraz kurn Ingvar taşları istisna olmak üzere) hangi tarihe ait olduğu büyük bir kesinlikle tespit edilemez; gerçi Sven ve Büyük Knut'un İngiltere seferlerinden bahseden yazıtların bulunduğu taşların 11. yüzyılın ikinci çeyreğine atfedilmesi olasıdır. Bu üslubun tarih tespitinde, rün taşlarında, bu üslup çerçevesinde yaygın olarak kullanılan süsleme unsurlarının sadece sınırlı bir düzeyde görüldüğünü vurgulamak gerekir. Üslubun son bulma tarihi olarak 1110 sadece bir göstergedir. Üslup açıktır ki 12. yüzyılda da devam etmiştir, ama ne kadar devam ettiği belirsizdir.

Dendrokronoloji bu konuda, Jylland'da Hørning kilisesinde bulunan kısa bir tahtaya dayanarak sadece tek bir tarih sunar (Krogh ve Voss 1961: tablo 1). Olası bir dendrokronolojik tarih bu parçayı yaklaşık olarak 1060

ile 1070 arasına yerleştirir (Bonde vd. 1990: 234), bu da burada ve başka yerlerde geleneksel yöntemlerle varılan tarihlere gayet iyi uyar. Urnes üslubunun 12. yüzyılda da devam ettiğini gösteren kanıtların sayısı çok fazladır. Danimarka'da büyük önem taşıyan bir kilise mobilyasının, 12. yüzyıla ait Lisbjerg altarının üzerinde görülürken, İskandinavya dışındaki yerleşimlerde, İrlanda'da en azından 1130'lara kadar, muhtemelen daha sonra da değişmiş bir biçimde varlığını sürdürmüştür (Wilson ve Klindt-Jensen 1966: 160). Ne var ki İskandinavya'da büyük ölçüde başlıca ilk uluslararası üslubun, Romaneskin ülke dışından gelip kuzeyde tümüyle kabul edilmesi yüzünden o kadar hayati önem taşımayan bir tarzda ve saflığını biraz kaybetmiş bir biçimde varlığını sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

Arwidsson, G. (1942a) *Valsgärdestudien 1. Vendelstile: Email und Glas im 7.–8. Jahrhundert* (Acta Musei antiquitatum septentrionalium Regiae Universitatis Upsaliensis 2), Uppsala: Almqvist.

—— (1942b) *Die Gräberfunde von Valsgärde 1, Valsgärde 6* (Acta Musei antiquitatum septentrionalium Regiae Universitatis Upsaliensis 1), Uppsala: Almqvist & Wiksell.

—— (yay. haz.) (1989) *Birka II:3. Systematische Analysen der Gräberfunde*. Stockholm: KVHAA.

Bailey, R.N. (1980) *Viking Age Sculpture in Northern England*, Londra: Collins.

Bergman, K. ve Billberg, I. (1976) "Metallhantverk", A.W. Mårtenson (yay. haz.) *Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund. En investering i arkeologi* (Archaeologica Lundensia 7), Lund: Kulturhistoriska Museet.

Bertelsen, L.G. (1991) "Præsentation af Alborg-gruppea-en gruppe dyrefibler uden dyreslyng", *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*: 237-64.

Bonde, N. ve Christensen, A. E. (1993) "Dendrochronological dating of the Viking Age ship burials at Oseberg, Gokstad and Tune', *Antiquity*, 67: 575-83.

Bonde, N. *vd.* (1990) "Dendrokronologiske undersøgelser på Nationalmuseet", *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1990*: 226-42.

Brøgger, A.W. (1916) *Borrefundet og Vestfoldkungernes graver* (Videnskapsselskapets Skrifter 2. Hist.-Filos. Klasse. 1916: 1), Kristiania: yayımlanmamış çalışma.

Christensen, A.-E. *vd.* (1992) *Osebergs-dronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nyt lys*, Oslo: Schibsted.

Franzen, A.M. ve Nockert, M. (1992) *Bonaderna från Skog och* Överhogdal *och andra medeltida väggbeklädnader*, Stockholm: KVHAA.

Graham-Campbell, J. (1995), *The Viking-Age Gold and Silver of Scotland*, Edinburgh: National Museums of Scotland.

Gräslund, A.-S. (1990–1) "Runstenar – om ornamentik och datering", *Tor*, 23: 113-40.

Hohler, E.B. (1999) *Norwegian Stave Church Sculpture*, cilt 2, Oslo: Scandinavian University Press.

Horn Fuglesang, S. (1980) *Some Aspects of the Ringerike Style. A Phase of 11th Century Scandinavian Art* (Mediaevel Scandinavia. Supplements 1), Odense: Odense University Press.

—— (1991) "The axehead from Mammen and the Mammen style", M. Iversen (yay. haz.) *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid* (Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 28), Højbjerg: Jysk Arkæologisk Selskab.

Horn Fuglesang, S. ve Wilson, D.M. (yay. haz.) (2006), *The Hoen Hoard, a Viking Gold Treasure of the Ninth Century* (Acta ad archaeologiam et artium historiam pertinentia 14), Roma: Bardi Editore.

Jansson, I. (1985) *Ovala spännbucklor. En studie av vikingatida standardsmycken med utgångspunkt från Björkö-fynden* (Archaeological Studies 7), Uppsala: Inst. för arkeologi, Uppsala universitet.

Jansson, S.B.F. (1966) *Swedish Vikings in England. The Evidence of the Rune Stones* (The Dorothea Coke Memorial Lecture in Northern Studies 1965), Londra: Viking Society, University College London.

Jensen J.S. vd. (1992) *Danmarks middelalderlige skattefund c.1050–c.1550* (Nordiske Fortidsminder. Serie B 12), Kopenhag: Det konglige nordiske oldskriftselskab.

Krafft, S. (1956) *Pictorial Weavings from the Viking Age*, Oslo: Dreyer.

Krogh, K.J. and Voss, O. (1961) "Fra hedenskap til kristendom i Hørning", *Nationalmuseets Arbejdsmark*: 1-34.

Lang, J.T. (1988) *Viking Age Decorated Wood. A Study of its Ornament and Design*, Dublin: National Museum of Ireland.

Larsson, M.G. (1986) "Ingvarståget arkeologiska bakgrund", *Fornvännen*, 81: 98-113.

Lindqvist, S. (1941–2) *Gotlands Bildsteine*, 2 cilt (KVHAA. Monografier 28), Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Margeson, S. (1981) "Saga-Geschichten auf Stabkirchenportalen", C. Ahrens (yay. haz.) *Frühe Holzkircher im nordlichen Europa*, Hamburg: Helms Museum.

Myhre, B. (1992) "The royal cemetery at Borre, Vestfold: a Norwegian centre in a European periphery", M. Carter (yay. haz.) *The Age of Sutton Hoo. The Seventh Century in North-west Europe*, Woodbridge: Boydell.

Näsman, U. (1991) "Mammen 1871. Ett vikingatida depåfund med beslag till selbågskrön och annat", M. Iversen (yay. haz.) *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid* (Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 28), Højbjerg: Jysk Arkæologisk Nylen, E. (1978) *Bildstenar i Gotlands fornsal*, Visby: Barry Press.

O'Meadhra, U. (1979) *Early Christian, Viking and Romanesque Art. Motif-pieces from Ireland*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Roesdahl, E. ve Wilson, D.M. (1992) *From Viking to Crusader. The Scandinavians and Europe 800–1200*, New York: Rizzoli.

Salin, B. (1904) *Die altgermanische Thierornamentik*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Sawyer, B. (1991) "Viking-age rune stones as a crisis symptom", *Norwegian Archaeological Review*, 24: 97-112.

Shetelig, H. (1920) *Osebergfunnet*, cilt 3, Kristiania Univirsitetets Oldsaksamling.

Stenberger, M. (1947) *Die Schatzfunde Gotlands der Vikingerzeit*, cilt 2 (KVHAA. Monografier 34), Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Williams, D. (1997) *Late Saxon Stirrup-strap-mounts*, York: Council for British Archaeology.

Wilson, D.M. (1974) "Men de ligger i London", *Skalk*, 1974(5): 3-8.

—— (1976) "The Borre Style in the British Isles", B. Vilhjálmsson *vd.* (yay. haz.) *Minjar og Menti. Afmælisirit helga Kristjáni Eldjarn*, Reykjavík: Menningarsjóðs.

—— (1984) *Anglo-Saxon art from the Seventh Century to the Norman Conquest*, Londra: Thames & Hudson.

—— (1995) *Vikingatidens konst*, Lund: Signum.

—— (1998) "The Gotland picture-stones: a chronological re-assessment", A. Wesse (yay. haz.) *Studien zur Archäologie des Ostseeraumes. Von der Eisenzeit zum Mittelalter*, Neumünster: Wacholtz.

Wilson, D.M. ve Klindt-Jensen, O. (1966) *Viking Art*, Londra: Allen & Unwin.

II. KISIM

VİKİNGLERİN YAYILMASI

25

VİKİNGLER İNGİLTERE'DE

Clare Downham

Vikingler İngilizce konuşan halkların tarihini derinden etkilemiştir. 8. yüzyıl sonunda gerçekleştiği kayda geçen ilk akınlar döneminden Knútr'un (Cnut) 1016'da İngiltere'yi fethine kadar geçen süre zarfında Anglo-Saksonların siyasi coğrafyası, kültürü ve kimlikleri bir dönüşüm geçirmiştir. Yarattıkları bu etki sonucu vikinglerin imajı Ortaçağ'dan bugüne İngiliz tarih literatüründe geniş bir yer kaplamıştır. İngiliz tarih yazımının dinsel kimlik, fetih, göç ve kültürel asimilasyonla ilgili çeşitli meselelere yüzyıllar içinde alınan tavırlardaki gelişmeleri yansıttığı düşünülebilir.

Modern akademik tartışmalar İngiltere'deki Viking yerleşiminin büyüklüğü ve etkisine odaklanma eğiliminde olmuştur (bkz. aşağıda Richards, 27. bölüm; Hadley 27.1 bölüm). Ne var ki vikinglerin liderleri, ülke dışındaki temasları konusunda daha fazla araştırmalar yapılması yönünde çağrılar da olmuştur (Womald 1982: 44; Hadley 2000a: 107). Yine de güvenilir kanıtlar oluşturan şeyler konusunda bir görüş birliği bulunmadığından vikinglerin siyasi tarihi tartışmalı olmuştur. Viking tarihine ilişkin paradigmalar Viking Çağı sonrasına ait metinlerin rengini çok fazla taşır. Bu metinler arasında 11. yüzyıl sonrasında Durham Kilisesi'nden çıkan yazılar ile 13. yüzyıl ve sonrasına ait İzlanda sagaları da vardır (Schlauch 1949; Rollason vd. 1998: 22-7, 33). Bu geç anlatıların değeri giderek daha fazla sorgulanmaktadır (McTurk 1977; Page 1982; Dumville 1987). Skaldik dizelerin kullanılması da, kompozisyon tarihi ve orijinal bağlamla ilgili belirsizlikler yüzünden sorunludur (Downham 2004; ayrıca bkz. Jesch 2004).

Başlıca metinlerin derinlikli analizinde, döneme ilişkin kanıtların kısmi bir nitelik gösterdiğinin farkında olunması gerektiği de vurgulanmıştır. Örneğin "Anglo-Sakson Vakayinamesi", Asser'ın kaleme aldığı *Kral Alfred'in Hayatı*, kraliyet diplomaları ve Æthelweard vakayinamesi, bunların hepsi de İngiliz krallarının hanedanlarıyla bağlantılıdır. Bu metinler büyük ölçüde, İngiltere'nin diğer kısımları hakkında o kadar fazla bil-

gi vermeyen, zaman zaman kraliyet yönetiminin davasını teşvik edermiş gibi görülebilecek Wessex temelli anlatılardır. Yazılı kanıtların son dönemde yeniden değerlendirilmesi, Anglo-Sakson tarihine ilişkin anlatıları zorlayabilecek ilginç sorular doğurur (örneğin Keynes 1978), tarihçilerin kullandığı terminolojinin yazılı kanıtların seçiciliği ve yanlılığından nasıl etkilenebileceğini ortaya koyar (bkz. Dumville, aşağıda 26. bölüm).

Anglo-Saksonlara karşı kayda geçmiş ilk viking saldırıları Batı Saksonlarının kralı Beothric'in hükümdarlığı sırasında gerçekleşmiştir (786-802). Anglo-Sakson Vakayinamesi üç gemi dolusu Kuzeylinin Portland'a (Dorset) geldiğini, burada yörenin yöneticisi ve takipçilerini öldürdüklerini anlatır. 793'te Lindisfarne Kilisesi'ne başka bir saldırı düzenlenmiş, 794'te Northumbria'ya başka bir saldırı olduğu kayda geçmiştir. Anglo-Sakson Vakayinamesi 835'e kadar başka saldırılardan bahsetmez. Ne var ki Vakayiname'nin hikâyenin tamamını anlatmadığı açıktır. Mercia kralların 792 ile 822 arasında yayınladığı bir dizi diplomada, vikinglerin Kent bölgesinde kamplar kurmak da dahil olmak üzere yoğun bir faaliyet gösterdiğinden bahsedilir (Sawyer 1968: no. 134, 160, 168, 177, 186, 1264).

830'lar ile 850'ler arasında akınların daha sıklaştığı görülür. Vikingler ile Cornwallılar arasında Wessex'e karşı 838'de bir ittifak kurulduğu kaydedilmiştir, ama bu ittifak yenilgiye uğramıştır (Whitelock vd. 1965: s. a. 838). St. Bertin Frenk Yıllıkları'nda 844'teki büyük bir İngiliz yenilgisinden bahsedilir, bu yenilgi sonrasında vikingler "terra pro libitu potiuntur" olmuştur (yani topraklar üzerinde iktidarı rızayla almış ya da ele geçirmişlerdir; Nelson 1991). Bu gelişmeyi Anglo-Sakson Vakayinamesi, St. Bertin Yıllıkları ve yaygın olarak bilinen adıyla "İrlanda Parçalı Yıllıkları"nda yer alan kayıtlara göre viking kuvvetlerinin 851'de Greater Wessex'te *Aclea*'da büyük bir yenilgiye uğraması izlemiştir (Whitelock vd. 1965: s.a. 851; Nelson 1991: s.a. 850; Radner 1978: §250). Yabancı yıllıklarda vikingler ile Anglo-Saksonlar arasındaki savaşlara ilişkin bu kayıtlar, vikinglerin faaliyetlerinin Batı Hıristiyan âleminde daha geniş çaplı bir ilgiyle izlendiğini gösterir. Bu dönemde gömülen gümüş istiflerinin bileşimi Vikinglerle farklı bölgelerde kurulan temasları yansıtmaktadır (Blackburn ve Pagan 1986). Farklı bölgelere ait yazılı kaynakların karşılaştırılmasıyla da böyle bir sonuca varılabilir.

865-866'da Doğu Anglia'ya "büyük bir ordu" ulaştı. Sonraki on üç yıl boyunca bu orduya bağlı kuvvetler ve müttefikleri bir dizi dikkat çekici zafer kazandı. 867'de York alındı ve Northumbria krallığı Vikinglere tabi kılındı. Sonra 869'da Doğu Anglia krallığı, Kral Edmund'un yenilgiye uğrayıp savaşta hayatını kaybetmesi üzerine fethedildi. 871'de Fulham'a çok daha fazla sayıda viking ("bir yaz ordusu") geldi ve Britanya'da ha-

lihazırda faal olan vikinglerle birleşti. 873'te Mercia vikinglere tabi kılındı. 878'in ilk aylarında Wessex viking denetimine girdi, ama o yıl Kral Alfred'in kazandığı bir zafer viking fetihleri dalgasına neden oldu. İngiltere'de bu yıllarda faal olan savaşçıların tarihi çok tartışılmıştır. Öyle görünüyor ki asıl kuvvet farklı filolardan oluşan bir koalisyondu. 860 başlarında İngiltere'de faal olan vikingler ile Batı Francia'da fırsatlar sönmekte olduğu için oradan gelen kuvvetleri (Wormald 1982: 137; Sawyer 1998: 90), ayrıca İrlanda'dan gelen bir kuvveti de içeriyor olabilirdi. İngiltere'deki viking liderlerinden İvarr İrlanda'daki vikinglerin kralı İvarr'la özdeşleştirilebilir (Haliday 1884: 24-56; Smyth 1977; Wormald 1982: 143). İvarr'ın adamları 860'ların başında Kuzey Britanya'da seferler düzenliyorlardı, kısa süre sonra Northumbria'nın denetimini ele geçirmeye heveslendiler. Anglo-Sakson Vakayinamesi'ne göre İvarr'ın kardeşi ve halefi Hálfdan, Northumbria topraklarını viking yerleşimcileri arasında paylaştırdı. İrlanda vakayinamelerinde Hálfdan'ın Kuzey Britanya'daki seferleri de kayıtlıdır (Mac Airt ve Mac Niocaill 1983: s.aa.874 [=875].3, 874[=875].4, 876[=877].5).

İngiltere'ye 871'de gelmiş olabilecek üç viking lideri, "Guthrum", "Anwend" ve "Oscetyl" 874'te Doğu Anglia'nın denetimini ele geçirdi. Sonraki dört yıl içinde bu liderlerin takipçileri Mercia'nın bazı kısımlarında denetim sağladı ve Batı Saksonlarına karşı seferlere girişti. Kral Alfred geçici olarak Somerset bataklıklarında saklanmak zorunda kaldı, ama Edington'da büyük bir zafer kazanması, Wessex'in bağımsızlığına kavuşmasını güvence altına aldı. Bu yenilgi sonucu bir viking filosu 878 sonunda İngiltere'den ayrılarak Francia'ya sefere çıktı (burada yıkıcı bir etki yarattılar: Maclean 1998). Doğu Anglia toprakları Guthrum'un takipçileri arasında paylaştırıldı. 890 öncesi bir tarihte Alfred ile Guthrum arasında yapılan bir barış antlaşmasıyla, İngiliz denetimindeki bölgeler ile viking denetimindeki bölgeler arasında Thames Nehri, Bedford ve Watling Street'ten geçen bir sınır tanındı (Whitelock 1979: no. 34).

892'de Alfred'in hükümranlığı bir başka büyük viking tehdidiyle karşı karşıya kaldı. O yıl Kent'e iki büyük filo geldi. Northumbria ve Doğu Anglia'da üslenmiş vikinglerden destek görseler de pek az ilerleme kaydedebildiler. 896'da Alfred'in başındaki en büyük belayı oluşturan viking ordusu dağıldı. Bu birliklerin bazıları İngiltere'de viking denetimindeki bölgelere yerleşti, bazıları da Kıta Avrupası'na gitti. Bu viking seferinin başarısızlığı Alfred'in izlediği politikalara bağlanabilir. Bunlar arasında bir kaleler ağının inşa edilmesi, ordunun yeniden düzenlenmesi, tebaanın birliğinin sağlanmasına yönelik propaganda faaliyetleri ve düşmanlarını bölmeye yönelik barış antlaşmaları bulunuyordu (Keynes ve Lapidge 1983).

Alfred'in halefleri onun politikalarını geliştirdiler ve viking yerleşimlerinin bulunduğu bölgeleri denetim altına almaya çalıştılar. Ne var ki 9. yüzyıl ve sonrasında viking yerleşimlerinin karakteri karanlıktır ve çok tartışılmıştır. Peter Sawyer göçmen sayısının kendisinin tahmin ettiğinden çok daha az olduğunu savunarak bu soruyu kırk yıl önce yöneltmişti (Sawyer 1962). Bu da çok çeşitli bakış açılarından onun tezini destekleyen ya da ona saldıran bir dizi araştırmanın yapılmasına yol açmıştı. Tartışmalar viking ordularının büyüklüğü, yer-ismi kanıtlarının kullanımı ve kültürel, dilsel değişimin niteliği üzerinde yoğunlaşıyordu. Buradan büyük ölçüde Sawyer'ın kuramının bir sonucu olarak yeni bir fikir birliği, göçmenlerin sayısının ev sahibi toplum üzerindeki etkilerinden çıkarsanamayacağı görüşü doğdu. Vikinglerin İngiltere'de yerleştikleri bölgelerdeki etkileri, vikingler ile İngilizler arasındaki etkileşimin niteliğinden ziyade viking yönetiminin uzunluğundan kaynaklanır (Hadley ve Richards 2000b).

Vikinglerin 860'lar ve 870'lerdeki fetihleri Doğu ve Kuzey İngiltere'de çok geniş toprakların İskandinavların eline geçmesine yol açmıştır. Wessex kralları bu toprakları kendilerine mal etmek için seferler düzenlediler. İlk kazanımlarından biri, Alfred'in aldığı Londra'ydı. İngiltere'deki viking kuvvetlerinin son kalesi olan York sonunda 954'te Batı Saksol kraliyet hanedanının eline geçti. Dolayısıyla İngiltere'nin bazı bölgeleri bir yüzyıla yakın bir süre viking denetiminde kaldı. Ne var ki o döneme ilişkin anlatılar, viking denetimi altındaki bölgedeki siyasi örgütlenmeye ilişkin eksik bir tablo sunar.

Anglo-Sakson Vakayinamesi başta viking yerleşimciler ile önceden mevcut nüfus grupları arasında bağlantı kurmuş, bu yüzden de 890'lardaki her biri krallar ve çok sayıda *jarl*'ın denetimi altındaki çeşitli viking ordularından "Northumbrialılar" ya da "Doğu Anglialılar" diye bahsedil miştir. O tarihte Mercia İngiltere ve İngiliz denetimi arasında bölünmüş bulunuyordu. İskandinavların elindeki bölge de görünüşe bakılırsa güney ve kuzey viking kralları arasında bölünmüştü. Alfred-Guthrum antlaşması 894'te Doğu Anglia vikinglerinin hâkimiyetinin kuzeyde Stoney Stradford'a (Bucks.), Northumbria vikinglerinin hâkimiyetininse güneyde Stamford'a (Lincs.) kadar uzandığını işaret eder (Campbell 1962: 50-1; krş. 40-1). Northumbria'nın kuzeyi bu dönem boyunca, Bamburgh'ta üslenmiş yerli kralların denetimi altında bağımsızlığını korumuştur. 890'larda Northumbria vikinglerinin yönetiminin batı sahillerine ulaşıp ulaşmadığı açık değildir; gerçi Manchester 919'da Northumbria vikinglerinin denetimindeydi, bundan kısa bir süre sonra da İngilizler burayı almıştır. Çeşitli viking krallıklarının sınırlarını belirlemek istiyorsak, İngiliz vaka-

nüvislerin önceden mevcut isimleri kullanmasının bize her zaman yararı dokunmaz.

Anglo-Sakson Vakayinamesi'nde Wessex hükümdarlarının iktidarlarını kuzeye doğru ilerletmeleriyle meydana gelen sınır değişikliklerine sık sık yer verilmiştir. Alfred'in oğlu Edward kız kardeşi Æthelflæd ve İngiliz Mercia'yı yöneten kayınbiraderi Æthelred'le ittifak içinde Doğu Anglia ve viking Mercia'yı İngiliz denetimine almaya çalışıyordu. Edward başta, Wessex tahtında hak iddia eden kuzeni Æthelwold'la savaşmıştır. Æthelwold Doğu Anglia ve Northumbrialıların desteğini kazanmış, ama Eirikr adlı bir viking kralıyla birlikte çarpışırken savaş meydanında öldürülmüştür. Bu savaşın ardından kısa ömürlü bir ateşkes olmuştur. Edward 910'da bir viking ordusunu Tettenhall'da (Staffs.) yenilgiye uğratmış, savaşta üç kral, 'Eowils', Hálfdan ve İvarr öldürülmüştür. Peş peşe gelen bu olaylar vikinglerin İngiltere'deki iktidarını ciddi biçimde zayıflatmıştır. O dönemde Gael dünyadan İngiltere'nin kuzeybatısına viking akışı bu gerilemeyi ağırlaştırmış olabilir. 910'dan 918'e kadar İngiltere'de hiçbir viking kralı açıkça tanımlanamadığından siyasi parçalanmadan da bahsedilebilir, ama tek tek güçlendirilmiş merkezleri yöneten *jarl*'lardan bahsedilir. Kral Edward ve Mercialı müttefikleri işte bu dönemde önemli kazanımlar sağlamışlardır.

Viking Northumbria, İrlanda'dan İvarr'ın torunu Rǫgnvaldr liderliğinde bir viking işgali yaşanmış olmasa 918'de İngilizlerin eline geçebilirdi. Rǫgnvaldr'ın Corbridge savaşıyla zirveye tırmanan seferi İrlanda, İskoç ve İngiliz anlatılarında kayıtlıdır. Bazı tarihçiler Corbridge'te iki savaş yaşandığını savunmuştur, ama bu 11. yüzyıla ait *Historia de Sancto Cuthberto* metninin okunuşlarından birine dayanan bir hatadır (Johnson-South 1990: 159). Vakayiname kayıtları açıkça bir tek savaş yaşandığını gösterir (Mac Airt ve Mac Niocaill 1983: s.a. 917 [=918].4; Radner 1978: §459; Hudson 1998: 150-157). Bu savaş sonrasında Rǫgnvaldr York kralı olmuştur.

10. yüzyıl başında Northumbria siyasetinin, Anglo-Dan ve Hiberno-Norse hizipleri arasındaki rekabetle yorumlanabileceği uzunca bir süredir savunulmaktadır. "Mercia Sicili"ne göre York halkı 918'de, ölümünden kısa bir süre önce Mercia'lı Æthelflaed'e itaat sözü vermiştir. Bu söz Anglo-Danların Rǫgnvaldr yönetiminden duyduğu hoşnutsuzluğun bir işareti olarak görülür (Wainwright 1975: 178). Ne var ki bu söz Corbridge seferinden önce verilmiş olabilir ve mutlaka İngiliz yönetiminin İvarr'ın torunu Rǫgnvaldr'ın yönetimine tercih edildiği anlamına gelmeyebilir. Aslına bakılırsa Rǫgnvaldr, 920'de yaptıkları bir toplantıda Edward'ın üstünlüğünü tanımayı gerekli görmüştür. İngiltere'deki Danlar ile Norveçliler arasında

etnik rekabet olduğu kuramı, *Norðmann* sözcüğünün İngiliz kaynaklarında aşırı kaba bir çeviriyle "Norveçli" olarak çevrilmesine dayanıyormuş gibi görünmektedir (Mawer 1923). Adalarda kaleme alınmış vakayinamelerin karşılaştırılması, Dublin ve York'un viking liderleri arasındaki aile bağlarının 860'lardan 950'lere kadar sürdüğünü, Dan ve Norveç hizipleri arasında bir iktidar alışverişi olmadığını düşündürür (Dumville 2004).

Edward'ın, hükümdarlığının sonuna doğru, Humber'ın güneyindeki toprakların bir kısmını Northumbria vikinglerine kaptırmış olması mümkündür. Yine de oğlu Æthelstan 927'de York'un viking kralını yerinden etmiş ve 939'a kadar Northumbria'yı yönetmiştir. Bu yüzden de Æthelstan İngiltere'yi birleştiren ilk kraldır (Dumville 1992: 141-71). Krallık hayatının en meşhur olayı, İngilizlerin Alba (Kuzey Britanya) kralı ile İvarr hanedanlığına bağlı vikingler arasındaki bir ittifakı 937'de yenilgiye uğrattığı Brunanburh savaşıdır. Bu savaşın nerede geçtiği hâlâ bir tartışma konusudur (örneğin Halloran 2005). İskoçların meseleye dahil olması, Æthelstan'ın yetkesini Britanya'da genişletme yönündeki girişimleriyle ve bunun 934'te Alba kralı Constantine'le bir savaşa girmesine yol açmasıyla açıklanabilir. Kehanetvari şiir *Armes Prydein Vawr*'da görüldüğü üzere, 930'lar ve 940'larda Galler de Northumbrialılara yakınlık duyuyordu (Williams ve Bromwich 1972).

Æthelstan'ın ölümü sonrasında York krallığı ve Humber'ın güneyinde kalan, "beş şehir" denilen topraklar (bkz. Hadley, aşağıda 27.1. bölüm) bir kez daha vikinglerin eline geçmiştir. Kuzeydeki siyasi durum istikrarsızlığını koruyordu, viking toprakları da bir kazanılıyor bir kaybediliyordu. Nihayetinde Wessex'li Eadred bu toprakları 954'te ilhak etmiştir. Vikinglerin gücünün gerilemesini anlatan başlıca tarihsel kaynaklar büyük ölçüde İngiliz bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Tarihçilerin Wessex'in viking topraklarını almasını genellikle "yeniden fetih" ya da "kurtarma" olarak (bkz. Mawer 1923), Alba'nın Æthelstan'a karşı giriştiği, vikinglerin ittifak kurmasına yol açan savaşı ise "isyan" olarak anması (örneğin Sawyer 1998: 121-22) herhalde bu kayıtlardaki retoriklerin gücüne işarettir. Wessex'in Britanya'nın tamamı üzerinde egemenlik kurmasının hiçbir meşruiyeti olmadığından, bu dilin uygunluğu sorgulanmaya açıktır. O dönemde yaşayanların çoğunun bunu doğal bir süreç olarak görüp görmediği kuşkuludur, ayrıca bu gibi yorumlar daha sonra yaşanan siyasi olayların renklerini de taşıyor olabilir.

Northumbria'daki viking yönetiminin son on yılında yaşanan olayların çarpıcı özelliklerinden biri, York başpiskoposu I. Wulfstan'ın krallar Óláfr ve Eiríkr'e verdiği destektir (Keynes 1999). Wulfstan, İngiliz kralı Æthelstan'ın desteğiyle görevine gelmiş olmasına rağmen böyle bir tu-

tum sergilemiştir. Vikinglerin Kilise'yle ilişkisi meselesi viking etkisi ve bütünleşmesi tartışmalarıyla yakından ilişkilidir. Bu ilişkinin, 8. yüzyıl sonunda ilk viking filolarının gelişinden 10. yüzyıl ortasına kadar bir değişim gösterdiği açıktır. Kilise bölgelerine saldırıldığından, ilk temaslara yıkım damgasını vurmuştur. Bu yıkım viking yerleşim bölgelerinde, kilise topraklarının hepsi olmasa bile bazısının alınmasıyla devam etmiştir. Kaynaklara bu şekilde el konulması viking denetimindeki bölgelerde manastır hayatına hiç kuşkusuz ölümcül bir darbe indirmiştir (Sawyer 1998: 98). Viking yerleşimi sonrasında varlığını sürdüren Hıristiyan nüfusun rahipleri desteklemesi sayesinde, kırsal bölgelerde manastırların bakımı devam etmiş olabilir. Dawn Hadley, Viking Çağı öncesindeki bazı kilise bölgelerinin viking nüfusunun din değiştirmesi ve bütünleşmesi sonrasında (ve belki de sırasında) kullanıldığını göstermiştir (Hadley 2000b: 216-97). Görünüşe bakılırsa din değiştirme gayet hızlı bir başlangıç yaptığından, yıkılmış kiliseler çabucak yeniden inşa edilmiş olabilir.

Bilindiği üzere viking denetimindeki bölgelere taşınmaksızın varlığını sürdüren bir tek piskoposluk vardır, o da York'tur. York piskoposluğu 890'lardan itibaren İskandinav York krallarının himayesi altında olmuştur (Campbell 1962: 51; Abrams 2001). 10. yüzyılın ilk on yılında York'ta St. Peter'ın ismini taşıyan sikkeler üretilmiştir (Grierson ve Blackburn 1986: 322-3). York'un viking kralı Óláfr'ın yetişkin olarak vaftizi 943 gibi geç bir tarih olarak kaydedildiyse de, bu tarih ille de genellikle düşünüldüğü gibi din değiştirme tarihine işaret etmez (Whitelock vd. 1965; s.a. 943). Yetişkinlerin vaftizi Ortaçağ'da Hıristiyan cemaatlerde sıradışı bir olay değildi. 10. yüzyılda Kuzey İngiltere'de dikilmiş birçok taş haç Anglo-İskandinav bir elitin Hıristiyanlığa bir heves duyduğunu yansıtır (ne var ki kimi zaman İskandinav tanrıların temsilleri tasarımlara dahil edilmiştir). Bu haçların dağılımı ve kent kiliselerinin oluşturduğu kanıtlar merkezsiz bir kilise yapısının ağır bastığını göstermektedir (Hadley 2000b: 287-9). Bu durum viking öncesi toprak sahibi mülklerin parçalanması ve tüccar bir hami sınıfının gelişmesi (vikinglerin yerleştiği bölgelerde kentlerin büyümesini destekleyen bir gelişme) sonucu ortaya çıkmış olabilir. Pagan tapınmayla ilgili hangi yapıların mevcut olduğuysa bilinmemektedir.

İngiltere kralları, 954'ten itibaren, bir zamanlar vikinglere ait olan topraklarda iktidarlarını güvence altına alma çabasına girmişlerdir. Kral Edgar (959-975) İskandinav yerleşimlerinin bulunduğu bölgelerin, sadakatlerinin ödülü olarak bir derece yasal özerkliğe sahip olmasını mümkün kılmış, hırsızlık vakalarındaysa ulusal yasaların uygulanmasını şart koşmuştur (Whitelock 1979: no. 41). Edgar'ın hükümdarlığına ilişkin yazılı kaynaklar "Danelaw" sakinlerinin kendilerini İngiltere'nin geri kalanın-

dan farklı gördüğünü gösterir. İskandinav ve İngiliz halkların kaynaşması ayrıksı bir bölgesel kimliğin doğmasına yol açmıştır. Edgar, Adalar kralı Maccus Haraldsson da dahil olmak üzere 973'te başka ada krallarıyla görüşerek, Danelaw'daki huzursuz kesimlerin bu kralların desteğini aramalarını önlemek için barışçı ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Thornton 1997, 2001).

Edgar'ın çabaları, oğlu Æthelred'in hükümdarlığı sırasında (978/9-1016) biraz bozulmuştur. Æthelred kardeşinin öldürülmesinin ardından, on iki yaşında tahta çıkmıştı. Bunu takip eden siyasi istikrarsızlık, görünüşe bakılırsa Gael dünyasına ve İskandinavya'daki vikinglere İngiltere'ye akınlar düzenleme cesareti vermiştir. Başta bu saldırılar Britanya'nın batısına yoğunlaşıyordu. Bu durum Man ve Britanya Adaları kralı Guðrøðr'un faaliyetleriyle bağlantılandırılabilir (Downham 2003: 59-60). 990'ların başında Norveç'in gelecekteki kralı Óláfr Tryggvason ile Danimarka'nın gelecekteki kralı Sveinn Haraldsson liderliğinde Doğu İngiltere'ye yeni bir saldırı dalgası olmuştur. Öyle görünüyor ki Æthelred bu tehdit karşısında tebaasını etkili bir biçimde birleştirmeyi başaramamıştır. Bir dizi barış antlaşması ve viking ordularına ödenen haraçlar da saldırıları kesememiştir. 1002'de Æthelred, tebaasına İngiltere'deki bütün Danları öldürme emri vermiştir, bu durum muhtemelen halkın peş peşe gelen viking işgallerine duyduğu öfkeyi kraldan uzaklaştırmayı amaçlıyordu. Æthelred, tebaasına dualarla düşmanlara karşı ilahi yardım istemeleri çağrısında da bulunmuştur (Keynes 1997: 74-81).

Yine de Sveinn Haraldsson 1013'te İngiltere'yi fethetmiştir. Haraldsson bir işgal filosuyla Gainsborough'a (Lincs.) gelmiş, çabucak yerli halkın desteğini kazanmıştır. Niels Lund, Æthelred'in Danelaw'un yasal özgürlüklerini kısma yönündeki çabalarının bura sakinlerini rakip kralı desteklemeye teşvik ettiğini ileri sürer (Lund 1976: 189, 193-4). Bu işgale en uzun dayanan Londra olmuş, ama 1013 Noel'inde Æthelred sürgüne gönderilmiştir. Æthelred'in hükümdarlığı hakkında Anglo-Sakson Vakayinamesi'nde yer alan başlıca kayıtlar (C, D, E ve F versiyonlarında), tahttan inmesinden kısa bir süre sonra, muhtemelen tek bir yazar tarafından kaleme alınmıştır. Bu raporlar Æthelred'in hataları üzerinde durur ve Danların fethi kasvetli bir kaçınılmazlık havasıyla sunulur (Keynes 1978). Bu durum yazılı kaynaklarda yakın geçmişe ilişkin betimlemelerin bile taraflılık ve geçmişe dar bir bakışın ağır etkisi altında kalabileceğini gösterir.

Sveinn kısa bir süre hüküm sürmüş, 1014'te ölmüştür. Oğlu Knútr, 1016'da Æthelred'in oğlu Edmund'un ölümü sonrasında İngiltere tahtına geçmiş, 1035'e kadar hüküm sürmüştür (bkz. Lund, aşağıda 48.1. bölüm).

8. yüzyıl sonundan 11. yüzyıl başına kadar vikinglerin İngiltere'deki faaliyetleri kökten bir değişim göstermiştir. Küçük savaşçı grupların vur-kaç akınlarıyla başlayan gelişmeler İngiltere'deki bölgesel kimliklerin yeniden şekillenmesine ve güçlü bir İskandinav Hıristiyan kralın ordularının fethine yol açmıştır.

Knútr'un tahta çıkmasından Normanan işgaline kadar geçen elli yıllık süreye, İngiliz tahtının denetimi için yaşanan rekabet damgasını vurmuştur. Knútr'un ve oğulları Haraldr ile Harðaknútr'un ölümlerinin ardından Æthelred'in oğlu Edward 1042'de kral olmuştur. Edward'ın iktidara gelmesine Wessex dükü Godwine yardım etmiştir. Edward'ın Godwine'in oğullarına verdiği destek, Godwine'in kızı Edith'le evliliğinden çocuğunun olmaması, 1066'da Edward'ın ölümü üzerine Harold Godwinesson'un İngiltere tahtı üzerinde hak iddia etmesine yol açmıştır. Knútr'un İskandinavya'daki halefleri de İngiliz tahtında hak iddialarını sürdürüyordu. Bu durum 1048'de yirmi beş geminin güneydoğu İngiltere'ye korsan bir saldırı düzenlemesine yol açmış olabilir. Norveç kralı Haraldr inn Harðráði, İngiliz tahtında hak iddialarını 1066'da bir işgale liderlik ederek sürdürmüş, ama Stamford Bridge'de yenilgiye uğrayıp öldürülmüştür. Ayrıca Normandiya Dükü William da Edward'ın kendisini tahtın varisi ilan ettiğini ileri sürmüştür. (Edward, Knútr'un hükümranlığı sırasında sürgüne gönderildiği Normandiya'yla yakın ilişkiler kurmuştur.) William İngiltere'yi işgal etmiş, Hastings savaşında kazandığı zaferin ardından taç giymiştir.

William'ın İngiltere'yi denetim altına alması biraz zaman almıştır. Harold Godwinesson'un oğulları İrlandalıların desteğiyle güneybatı İngiltere'yi 1068 ve 1069'da iki kez işgal etmiştir. 1069'da Kuzey İngiltere'ye bir Dan ordusu da çıkmıştır. Bu orduya Æthelred'in büyük torunu Edgar Ætheling ve çok sayıda İngiliz birliği de katılmıştır. Başta elde edilen kazanımlara rağmen bu sefer başarısızlığa uğramış, Kral William geri kalan muhalefetin ezilmesi için "kuzeyin yakıp yıkılması"nı buyurmuştur. Norman işgali sonucu, Ortaçağ'ın son dönemlerinde İngiltere'nin siyasi tarihi, İskandinavya'dan çok Kuzey Fransa'yla daha güçlü bağlara sahip olacaktır.

KAYNAKÇA

Abrams, L. (2001) "The conversion of the Danelaw", J. Graham-Campbell *vd.* (yay. haz.) *Vikings and the Danelaw. Select Papers from the Proceedings of the Thirteenth Viking Congress*, Oxford: Oxbow.

Blackburn, M. ve Pagan, H. (1986) "A revised checklist of coin hoards from the British Isles, *c.* 500–1100", M. A. S. Blackburn (yay. haz.) *Anglo-Saxon Monetary History. Essays in Memory of Michael Dolley*, Leicester: Leicester University Press.

Campbell, A. (yay. haz. ve çeviren) (1962) *The Chronicle of* Æthelweard, Edinburgh: Thomas Nelson.

Downham, C. (2003) "England and the Irish Sea zone in the eleventh century", *Anglo-Norman Studies*, 26: 55-73.

—— (2004) "Eric Bloodaxe-axed? The mystery of the last Scandinavian king of York", *Mediaeval Scandinavia*, 14: 51-77.

Dumville, D.N. (1987) "Textual archaeology and Northumbrian history subsequent to Bede", D.M. Metcalf (yay. haz.) *Coinage in Ninth-Century Northumbria*, Oxford: British Archaeological Reports.

—— (1992) *Wessex and England from Alfred to Edgar. Six Essays on Political, Cultural, and Ecclesiastical Revival*, Woodbridge: Boydell.

—— (2004) "Old Dubliners and new Dubliners in Ireland and Britain: a Viking-Age story", *Medieval Dublin*, 6: 78-93.

Grierson, P. ve Blackburn, M. (1986) *Medieval European Coinage, with a Catalogue of the Coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge*, cilt 1: *The Early Middle Ages (Fifth to Tenth Centuries)*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hadley, D.M. (2000a) "'Hamlet and the princes of Denmark': lordship in the Danelaw, *c.* 860–954", D.M. Hadley ve J.D. Richards (yay. haz.) (2000a).

—— (2000b) *The Northern Danelaw, its Social Structure, c. 800–1100*, Londra: Leicester University Press.

Hadley, D.M. ve Richards, J.D. (yay. haz.) (2000a) *Cultures in Contact. Scandinavian Settlement in England in the Ninth and Tenth Centuries*, Turnhout: Brepols.

—— (2000b) "Introduction: interdisciplinary approaches to the Scandinavian settlement", D.M. Hadley ve J.D. Richards (yay. haz.) (2000a).

Haliday, C. (1884) *The Scandinavian Kingdom of Dublin*, ikinci basım, Dublin: Gill.

Halloran, K. (2005) "The Brunanburh campaign: a reappraisal", *Scottish Historical Review*, 84: 133-48.

Hudson, B.T. (yay. haz. ve çev.) (1998) "The Scottish Chronicle", *Scottish Historical Review*, 77: 129-61.

Jesch, J. (2004) "Skaldic verse and the roots of history", *Quaestio Insularis*, 5: 1-22.

Johnson-South, T. (1990) "The 'Historia de Sancto Cuthberto': a new edition and translation, with discussions of the surviving manuscripts, the text, and Northumbrian estate structure" (yayımlanmamış doktora tezi, Cornell Üniversitesi).

—— (yay. haz. ve çev.) (2002) *Historia de Sancto Cuthberto. A History of Saint Cuthbert and a Record of his Patrimony*, Cambridge: Boydell.

Keynes, S. (1978) "The declining reputation of King Æthelred the Unready", D. Hill (yay. haz.)

Ethelred the Unready. Papers from the Millenary Conference, Oxford: British Archaeological Reports.

—— (1997) "The Vikings in England, *c.* 790–1016", P. Sawyer (yay. haz.) *The Oxford Illustrated History of the Vikings*, Oxford: Oxford University Press.

—— (1999) "Wulfstan I", M. Lapidge *vd.* (yay. haz.) *The Blackwell Encyclopaedia of Anglo-Saxon England*, Oxford: Blackwell.

Keynes, S. ve Lapidge, M. (giriş ve notlarla çeviri) (1983) *Alfred the Great. Asser's Life of*

King Alfred and Other Contemporary Sources, Harmondsworth: Penguin.

Lund, N. (1976) "King Edgar and the Danelaw", *Mediaeval Scandinavia*, 9: 181-95.
Mac Airt, S. ve Mac Niocaill, G. (yay. haz. ve çev.) (1983) *The Annals of Ulster* (to A.D. 1131), Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
Maclean, S. (1998) "Charles the Fat and the viking great army: the military explanation for the end of the Carolingian empire (876–88)", *War Studies Journal*, 3(2): 74-95.
McTurk, R.W. (1977) "Review: Alfred P. Smyth, *Scandinavian York and Dublin*', *Saga-book of the Viking Society*, 19 (1974-7): 471-4.
Mawer, A. (1923) "The redemption of the Five Boroughs", *English Historical Review*, 38: 551-7.
Nelson, J. L. (şerhler ve çeviri) (1991) *Annuales Bertiniei. Ninth-century Histories*, cilt 1: *The Annals of St-Bertin*, Manchester University Press.
Page, R.I. (1982) "A tale of two cities", *Peritia*, 1: 335-51.
Radner, J.N. (yay. haz. ve çev.) (1978) *Fragmentary Annals of Ireland*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
Rollason, D.W. vd. (1998) *Sources for York History to* ad *1100*, York: York Archaeological Trust.
Sawyer, P.H. (1962) *The Age of the Vikings*, Londra: Edward Arnold.
—— (1968) *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography* (Royal Historical Society.
Guides and handbooks 8), Londra: Royal Historical Society.
—— (1998) *Anglo-Saxon Lincolnshire*. Lincoln: History of Lincolnshire Committee.
Schlauch, M. (çev.) (1949) *The Saga of the Volsungs, the Saga of Ragnar Lothbrok, together with the Lay of Kraka*, ikinci basım, New York: American Scandinavian Foundation.
Smyth, A.P. (1977) *Scandinavian Kings in the British Isles 850–880*, Oxford: Oxford University Press.
Thornton, D.E. (1997) "Hey Macc! The name *Maccus*, tenth to fifteenth centuries", *Nomina*, 20: 67 94.
—— (2001) "Edgar and the eight kings, a.d. 973: *Textus et dramatis personae*", *Early Medieval Europe*, 10: 49-79.
Wainwright, F.T. (1975) *Scandinavian England. Collected Papers*, Chichester: Phillimore.
Whitelock, D. (çev.) (1979) *English Historical Documents*, cilt 1: *c. 500–1042*, ikinci basım, Londra: Eyre and Spottiswoode.
Whitelock, D. vd. (çev.) (1965) *The Anglo-Saxon Chronicle*, gözden geçirilmiş basım, Londra: Eyre and Spottiswoode.
Williams, I. ve Bromwich, R. (yay. haz. ve çeviren.) (1972) *Armes Prydein. The Prophecy of Britain from the Book of Taliesin*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
Wormald, C.P. (1982) "Viking studies: whence and whither?", R.T. Farrell (yay. haz.) *The Vikings*, Chichester: Phillimore, 128-53.

26

ADALAR'DAKİ VAKAYİNAME YAZIMINDA VİKİNGLER

David N. Dumville

"Britanya Adaları" denilen farklı kültürel bölgelerin (açık bir deyişle kendilerine bağlı daha küçük adalarla birlikte Britanya ve İrlanda'nın; Davis 2000), Viking Çağı vakanüvisliğinde kendine özgü bir geleneği ya da gelenekleri olmuştur. Yırtıcı bir Frenk İmparatorluğu'nun yakınında bulunan, Insular Kelt mirasa sahip, Kıta Avrupası'nın karmaşık bir siyasi oluşumu olan Brötanya'yı da unutmayalım (Dumville 2007c). Bu bölgeler arasında çeşitli etkileşimler olduğu kesindir. Ortak bir kilise tarihine sahip olduklarından, önemli, bilhassa da soysal noktalarda aralarında benzerlikler gözlenir. Ne var ki farklı etkileşimler ve ayrı yerel kültürler, nitelikleri ve tonları itibarıyla kültürel bölgeler arasında farklılıklar gösteren vakayinamelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Viking Çağı, vakayiname kayıtlarına göre görünüşte ansızın başladığında, ortak deneyimler buna rağmen köken bakımından farklılık gösteren bir dizi tepki doğurmuşa benzer (bkz. Dumville 2002c).

Bazı vakanüvisleri üslup bakımından diğerlerinden ayırmak o kadar zor değildir ("Anglo-Sakson Vakayinamesi" hakkında bkz. Clark 1971, Keynes 1978; "Ulster Yıllıkları" hakkında bkz. Dumville 1982), ama St. Davids'li Asser (Hughes 1980: 68, 86-7) ya da Kral Alfred (bkz. Shippey 1982), York'lu Alcuin'in (Stubbs 1868-71, cilt 1: xi; Lapidge 1982: 121 ve no. 74) çalışmalarını tespit etmek üzere çeşitli girişimlerde bulunulmuş olmasına rağmen hiçbir Insular vakayinamede bir Viking Çağı vakanüvisinin ismi ya da kesin kimliği belirlenemez. Hiç kuşkusuz bu isimlerin her birinin elinden çıkmış, vikinglerden bahsedilen edebi eserler bugüne ulaşmıştır: Ama sadece Asser'ın Kral Alfred biyografisi (893'e ait olduğu söylenebilir), "Anglo-Sakson Vakayinameleri"nden yaptığı çevirilerle vakayiname türüne yaklaşır (Stevenson 1904; Cook 1906; Keynes ve Lapidge 1983). Bu döneme ait Insular vakayinamelerin ortak noktası, yıllık biçiminde olmalarıdır.

Yakın akrabalarından nasıl ayrılırsa ayrılsın, bir yılın kaydı anlamında yıllık, bu vakayinamelerin temel yapısal birimidir (Dumville 2002a:

6; 1999: 104). Bir yılın tamamlandığı, yıl imlecinden başka bir şeyle belirtilmiyor olabilir. Bu imleç *an.* ("yıl" anlamına gelen *annus* için) ya da *kl.* ("Ocak ayının ilk günü" anlamında *kalendae Ianuarii*) olabilir. İmlece kimi zaman bir sıra numarası ya da MS tarihi ya da karmaşık bir dizi kronolojik işaret eşlik eder. Bazen de tek bir veri girdisi ya da birkaç tane böyle girdi olur (uzunluk ve karmaşık bakımından muazzam bir çeşitlilik gözlenir; tek bir kelimeden tutun da modern baskıda birkaç sayfaya kadar), ama bir düzineyi aştıkları nadirdir. Dolayısıyla içeriğin hiyerarşisi, birleşip yıllığı oluşturan tekil girdilerle (ya da kalemlerle) oluşur, yıllıklar (bazıları uygun bilgi olmadığı için boş bırakılmıştır) da vakayinameyi oluşturur. Bir vakanüvis, çalışmasının bir başlangıcı ve bir sonu olması gerektiğini düşünmüşse de, yıllık vakayinameleri genelde sonu olmayan bir tarih olarak kabul edilir; zaman süregiderken, peş peşe gelen yıllıklardan oluşan bir vakayinamenin bitmesi gerektiğini düşünemeyiz, böyle bir beklentiye kapılamayız (Van Houts 1980; Dumville 2002a: 18).

Viking Çağı öncesinde Insular vakayinamelerde, dahil edilecek bilgilerin ilgili olduğu konuları belirtmek için sınırlı sayıda terim kullanılıyordu (Dumville 1982, 1999). Genellikle ana konu, önemli görevlerin el değiştirmesi (ya öncekinin ölümü ya sonrakinin göreve gelmesiyle ya da ikisiyle birden belirtiliyordu) ve savaşlardı; doğal afetler, salgınlar, kıtlık, havanın çok kötü olması, göksel işaretler, mucizevi olaylar da dikkate değer bulunuyordu (MacNeill 1913/14: 81-5; Hughes 1957; krş. Cooke 1980; Hughes 1980: 99; Thornton 1996). Ortaçağ ilerledikçe yıllık tarzı vakayinameler daha fazla bilgi içermeye meyletmişse de, bu gelişme Viking Çağı öncesinde kökten bir değişiklik geçirmedi.

Genelde Viking Çağı olayları ve süreçleri vakanüvisleri epeyce hareket geçirmiş, onları önceden bilinmeyen nitelikte olayları kayda geçirmeye zorlamıştır. Aslına bakılırsa vikingler 8. yüzyıl sonundan itibaren karşılaştıkları Insular toplumlarda düzensizlikleriyle, dönem vakanüvislerinin yazılarına zorla girmişlerdir; vakanüvisler konu kriterlerini ve sözcük dağarcıklarını, üsluplarını, hatta kullandıkları dili vikinglere uyarlamak zorunda kalmıştır (Dumville 1982). 11. yüzyıla gelindiğinde İngiliz ve İrlanda vakayinameleri çok daha geniş üsluplarla yazılıyordu, daha fazla bilgi kaydediliyordu ve yerel konuşma dilinin rolü de daha büyüktü (Clark 1971; Dumville 1999). "Anglo-Sakson Vakayinamesi"nde artık şiirler de bulunuyordu (Dobbie 1942; krş. Abegg 1894).

Başka bir deyişle, Insular vakayinamelerde kısmen erken ortaçağ gelişmelerinin bir devamı, kısmen de Viking Çağındaki yeni koşullara bir tepki olarak değişikliklerle karşılaşırız. Benzer şekilde Viking Çağının kendi iç dinamikleri mevcuttur, bunların her şeyden önce vakanüvislerin

büyük İskandinav siyasi oluşumlarının hükümdarlarına verdiği tepkilere yansıdığını görürüz. Hükümdarların Insular siyasete dahil olması, 11. yüzyıldan itibaren vakanüvislerde, 9. yüzyıldaki seleflerinin o zamanki viking ordu liderlerine gösterdiğinden daha farklı bir tepki doğurmuştur (Lund 1986; Keynes 1978, 1986). Bu dönemin bütün Insular vakayinameleri, bilhassa da Viking Çağı öncesinde başlamış olanlar (sonrasında da devam edenler) akan (ama hiçbir şekilde süreklilik göstermeyen) bir değişiklik süreci olarak görülebilir.

Ne var ki Insular vakanüvislerin farklı kültürel gelenekler içinde çalışması, bilginin farklı biçimlerde sunulmasına yol açmıştır. Nelerin kaydedileceğini, nelerin dışarıda bırakılacağını belirleyen bir etken olarak türsel miras küçümsenmemelidir. Benzer şekilde, farklı yazarlık biçimleri, türsel işlev ve kurumun (ya da yazarın) zihniyet ve amacı da elimizdeki metinlerin niteliğine katkıda bulunan etkenler olarak görülmelidir.

Viking Çağına ait, bugüne ulaşan Insular vakayinamelerde vikinglerin kaydında kronolojik bir sıralama gözlenir: 790'lara ait olanlar İngilizce ve Gaelcedir (en başta İrlanda dilinde, ama sadece o dilde değil), 850'den itibaren Welsh dilinde, sonra da Bröton ve İskoç dilinde. Bu döneme ilişkin Cornish bir vakayiname yoktur, Viking Çağı Strathclyde'ı ya da Mann'ına ilişkin kesin bir vakayiname kaydı da bulunmaz (Strathclyde hakkında bkz. Hughes 1980: 95-100; Grabowski ve Dumville 1984: 216-17). Bugünkü İskoçya'nın en kuzeyindeki bölgenin (Beauly Firth'ten batıya doğru çizilen bir hattın kuzeyi), Viking Çağının bu karmaşık bölgeye getirdiği onca olaya ve sürece rağmen, bu dönemin tamamını kapsayan bir vakayinamesi yoktur (Skye hakkında bkz. Downham 2000). İngiltere ve İrlanda'da bazı bölgeler diğerlerinden daha iyi kapsanmıştır (aslında bazı bölgeler genelde kapsam dışı bırakılmıştır, gerçi kayıtların dağılımı zaman içinde değişir: İrlanda hakkında krş. Etchingham 1996). Viking Çağı boyunca yazılmış, günümüze ulaşan Galler vakayinameleri biraz incedir (Downham 2007; Maund 1991). Brötanya'dan bugüne ulaşanlar da son derece zayıftır: Bröton Viking Çağı vakayiname kayıtlarının parçaları, ipuçları mevcuttur (ayrıca Brötanya dışında bugüne ulaşmış olanlar vardır); ama Brötanya'daki olaylara ilişkin bilgimiz, vakayinamelere dayandığı ölçüde, büyük oranda yabancı metinlerden gelir (Dumville 2007c; krş. Werner 1959 ve Price 1986-9).

Gaelce kayıtlarda vikinglerin faaliyetlerine ilişkin ilk haberlerden itibaren dönemin vakayinamesinin tutulduğunu görürüz. Bu faaliyetler vikinglerin Gaelce konuşulan ülkelere, bilhassa da İrlanda'ya (795'ten itibaren) ve İç Hebridler'e (802'den itibaren) çıkmasından sonra başlamıştır. Bunlar dışında 794 ve 798 yıllarında Britanya hakkında genel haberler

vardır (Charles-Edwards 2006). Bugüne kalan Gaelce vakayinamelerden hiçbirinin tarihi 11. yüzyıl sonundan önceye uzanmaz (Dumville 1999), ama döneme ilişkin kayıtların Viking Çağına ilişkin girdi bütününü oluşturduğundan emin olabiliriz (krş. Ó Máille 1910; Hughes 1972: 129-35, 148-59). Aktarım sırasında girdilerin bozulmuş olduğu, eklemeler yapıldığı da bir o kadar kesindir ama birazdan göreceğimiz üzere, Gael vakayinameleri esasen Gaelce ve Latince olmak üzere çift dilliyse de o dönemin konuşma diline kaymaya meyleder (Dumville 1982). Vikinglerin faaliyetlerini kaydetmekte kullanılan, tür olarak üzerinde uzlaşılan kelime dağarcığından ayrılma ihtiyacı da bu süreci (yukarıda da belirttiğim üzere) epeyce teşvik etmiştir. Bütün bunlar yüzünden Gael dilindeki vakayinameler büyük ölçüde, ayrı ayrı girdilerden ve ne kadar geniş olursa olsun yıllıklardan oluşmaya devam etmiştir: Türsel miras gücünü korumuştur. Vikinglerin Gael dünyasındaki varlığının hem seküler hem dini boyutları vakayinamelerde konu edilir. Çoğunlukla Gael vakanüvislerinin geniş bir ajandası olduğu çıkarsamasında bulunmak mümkün değildir; kayıtlar genellikle yerel ve özeldir, daha çok olaylara dayanır. 17. yüzyıla ait bir el yazması içinde bugüne ulaşan 11. yüzyıla ait bir metin parçası çok farklı bir bakış açısı sunar (Radner 1978; Downham 2004b).

Viking Çağında Insular vakanüvislik gelenekleri arasında etkileşim olması mümkün kabul edilmelidir. Galce vakayinamelerde vikinglerin 795'te İrlanda'daki ilk faaliyetlerine ilişkin bir not bulunur; 10. yüzyıla ait bir İrlanda vakayinamesinden alınmıştır (Grabowski ve Dumville 1984; Downham 2000 ve Griscom 1925-6: 95-7; Dumville 2002b: 8-9; 2005: 14-15). Vikinglere ilişkin yerli Galce kayıtlar ancak 850'ye ait bir yıllıkla başlar (Dumville 2002b: 10-11; 2005: 22-3).

Farklı geleneklere ait birkaç vakayinamede farklı ilgiler ve yaklaşımlar gözlenir. Hepsi de kaynakları, üretimleri ya da siyasetleri itibarıyla yereldir. 800 yılının Insular siyasi koşullarında, bir vakanüvisin siyasi bir ulusun bulunmadığı bir durumda ulusal bir konumu dile getirmesi zor olsa gerekti. 927'de İngiltere krallığının kurulmasını takiben İngiliz bir vakanüvisin yeni bir duruş benimsemiş olması mümkündür (Dumville 1992: 141-71). Tek bir İngiliz siyasi oluşumunun yaratılmasının 927'den en az yarım yüzyıl öncesine uzanan bir Batı Sakson projesi olabileceğini, bu yılların vakayinamesini tutmanın böyle bir zihniyetle izlenebileceğini de aklımızda tutmamız gerekir (metinler için bkz. Thorpe 1861; Plummer 1892/9; Whitelock vd. 1961). Kathleen Hughes'un "İrlanda Vakayinamesi" dediği (911'de olduğu haliyle yeniden kurulması ciddi biçimde mümkündür; Grabowski ve Dumville 1984) Gaelce olduğu varsayılan vakayiname (1972: 99-115) ulusal olayları yazmaya heveslenen vakanüvislerce yaratı-

lıp korunmuş olabilir (yabancı bilgilere de kapalı değildir), ama bu vakayinamede siyasi bir proje bulmak zordur (Kelleher'e rağmen, 1963).

Alfred döneminde ilimle uğraşmanın diriltilmesi bağlamında, 892'de ilk yaratıldığı haliyle "Anglo-Sakson Vakayinamesi" (Plummer 1892/9, cilt 2: lxiv, xciv, ci, cii, cxiii, cxiv-cxxii; Sawyer 1962: 13-25; Dumville 1992: 89-90), Alfred'in "Anglo-Saksonlara hükmeden krallığı"nın içinde bulunduğu ağır bir kriz anını yakalar (Keynes 1998). Büyük bir viking ordusu Kıta Avrupası'nda on üç yıl süren seferlerin ardından Güney İngiltere'ye geri dönmüştür (Shippey 1982; krş. Vogel 1906: 260-372). Yaklaşık bir asır boyunca Vikinglerin İngiltere'deki faaliyetlerini (en başta da, ilk kez 830'ların ortalarından 850'lerin ortalarına kadar, sonra 865-879 arasında İskandinav kuvvetlerinin İngiliz tetrarşisinin bütün krallıklarına diz çöktürdüğü dönemde, Batı Saksonlar ve Mercianların başında dolanan bir zamanların büyük tehlikesini) konu alan anlatı bütün kayıtlara hâkimdir; bunu okumak mahşer gününde neler olacağını görmeye benzer. Alfred ve siyasi-edebi çevresi Viking Çağını Roma İmparatorluğu'nu batıda yıkıma uğratan Göç Çağına benzetir (Godden 2004; Harris 2001: 505-10; krş. Bury 1928 ve Musset 1971).

"Anglo-Sakson Vakayinamesi"nin orijinal metnini kaleme alanların yaklaşımı taraflı olmayı sürdürür; sadece bir siyasi gündem yoktu (gerçi bu çalışmanın kimi zaman "propaganda" olarak yorumlanmasının ima ettiği kadar doğrudan bir siyasi gündem değildi hiçbir şekilde: Wallace-Hadrill 1950; Davis 1971; Shippey 1982, 42), ama vakayinamenin 9. yüzyılı aktarımında vikinglerin İngiltere'deki faaliyetlerinin büyük bölümünün bilinmediği, unutulduğu ya da önemsizleştirildiği, ilgisiz görüldüğü göze çarpar (855'le ilgili bir örnek için bkz. Sawyer 1968: no. 206; Whitelock 1979: no. 90). Vakayiname yazımını bir sonraki yüzyılda sürdürenlerin farklı kaygıları vardır, ama İngiltere'deki olayların oldukları, haberlerin de alındıkları biçimiyle kapsamlı bir biçimde işlenmesi yönünde hiçbir çaba görmeyiz.

"Æthelred ve Knut'un Vakayinamesi"nde (bu metin 983 yıllığıyla başlar, görüldüğü kadarıyla tamamı Kral "Hazırlıksız" Æthelred ile Kral "Demiryan" II. Edmund'un ölümlerinin ardından, tahtın Cnut'a geçmesi sonrasındaki olayları kapsar. 1023'ün ilk ayları sonrasında yazılmış olamaz) karşımıza güçlü bir siyasi (ve tarihsel) mesajı olan, İskandinavların, bilhassa da Danların İngiltere krallığına hâkim olma mücadelesinde gerçekleşen olayları ayrıntılı olarak değerlendiren (Keynes 1978) bir metinle karşılaşırız. Otuz-kırk yılı kapsayan bu anlatının 892 tarihli "Anglo-Sakson Vakayinamesi"nin bir devamı olmasının mı amaçlandığı (sonrasında çeşitli devam metinleri zaten eklenmiştir) yoksa ondan türetilmiş bir revizyonun devamı mı olduğu

ya da apayrı bir metin mi olduğu belli değildir (Dumville 1983: 26-38, 52). Kesin olan tek şey, yazarın İskandinav işgalcilere karşı çok açık ve hasmane bir bakış açısına sahip olmakla kalmayıp (1013 ve 1016'daki Dan başarılarının kesinlikle bilincinde bir tutumla) İngiltere krallığının yönetilme biçimiyle, bu dönemde yönetimi üstlenenlerin hatalarıyla ilgili de kuvvetle olumsuz bir algısının olmasıdır. Yazarın bu yazım biçimi, bugünkü kuşaklara gelinceye kadar tarih yazımının tamamını etkilemiştir (Keynes 1978; Anglo-Saksonların vikinglere karşı tutumlarıyla ilgili daha genel bir değerlendirme için bkz. Ashdown 1919-27).

Danların İngiltere'deki başarısıyla hemen hemen aynı tarihlere denk gelen bir olay da, 1014'te Dublin'in biraz kuzeyinde Clontarf'ta yaşanan, çok çeşitli İskandinav kuvvetlerin ciddi bir varlık gösterdiği meşhur savaştır (Downham 2007). Bu savaş o zamana kadar İrlanda vakayiname yazımındaki en uzun yıllıklara konu olmuştur (Mac Airt ve Mac Niocaill 1983: 446-9, yıllık 1014.2; krş. Goedheer 1938). Savaşın niteliği ve önemi uzunca bir süre inceleme konusu olduysa da, vakanüvislerin 1014 sonrasında İskandinav Dublin'in kralları hakkında aktardığı bilgilerin, Cnut ve oğullarının yönetimi döneminde (1016-1042) Anglo-İskandinav İngiltere bağlamında bu kralların zihniyetinde büyük bir değişiklik olduğunu gösterdiği düşünülür (Gwynn 1992).

"Æthelred ve Cnut Vakayinamesi" 9. yüzyıldaki öncülünden çok daha çeşitlilik gösteren bir tablo sunar, gerçi büyük ölçüde askeri faaliyetler ve yüksek siyasetle ilgili olmayı sürdürür (Clark 1971). "Anglo-Sakson Vakayinamesi"nin orijinal metninin yazarları Viking Çağının başlangıcını izleyen yıllar için çeşitli kaynaklardan yararlanmıştır. Sonuçta ortaya çıkan yıllıklar 865'e kadar vikinglerin amaçlarına ilişkin pek tutarlılık göstermez, neler yaptıkları çok parçalı olarak aktarılır, eylemlerinde vikinglere kimlerin liderlik ettiği belli değildir. Sonra birden dikkat çekici bir tutarlılık gözlenmeye başlar, liderlerin isimleri artık bellidir. 865 ile 892 arasında anlatı, hiçbir soru doğurmayacak kadar problemsiz değilse de, her iki tarafın da (ama bilhassa İskandinavların) amaçlarını biraz olsun hissettirir. 865-892 yıllıklarının hepsinin de tek bir vakanüvisçe, bir tek seferde yazılmış olması mümkündür (Dumville 1982: 333-4). Yazar(lar) durmaksızın en tehlikeli ordulara, bunların siyasi etkilerine odaklanır. Vikinglerin faaliyetlerinin kilise üzerindeki etkileri büyük bir ilgi uyandırmış görünmez. Bu da İngiltere'de Birinci Viking Çağının kayıtlarına, o dönem Batı Avrupa'daki vakayinameler arasında benzersiz seküler bir nitelik kazandırır.

Insular vakayinamelerde vikinglerden çok çeşitli biçimlerde bahsedilir, bu durum vikinglerin etnisiteleri, coğrafi kökenleri ve dinlerinin

sorunlu biçimlerde yorumlanmasına yol açmıştır. Genelde Viking Çağında yazılmış Latince vakayinamelerde vikingler *Nordmanni*, kimi zaman *Nortmanni*, daha sonraları da *Normanni* diye geçer: "Northmen" güvenilir ve anlamlı bir çeviridir ("Norsemen" çeşitli sorunlar doğurur, bu terimden kaçınmak en iyisidir: bkz. Dumville 2002c: 209). "Northmen" ya da "korsanlar" anlamına gelen *piratae* terimi kullanılmadığında vikinglere genellikle *Dani* denir. Bu terimi "Danlar" olarak çevirmek apaçık doğru gibi görünebilir, oysa işin aslı, uzun zamandır da kabul edildiği üzere, pek akıllıca değildir. Dönemin Latince yazarlarının kullanımı itibarıyla *Dani* de *Nordmanni* de (bunların değişik versiyonları da) aynı semantik güce sahipmiş, serbest bir biçimde kullanılmış gibi görünmektedir.

Eski İngilizcede bir etnonim olarak *Dene*'nin kullanılması olağandı; (Latince *Dani*'nin tersine) bu terim genelde "Danlar" olarak çevrilir. 10. yüzyılın son çeyreğinde, Æthelweard'ın çalışmasına kadar bu döneme ait Anglo-Latin vakayinameler bulunmadığından (Campbell 1962; Van Houts 1992; Æthelweard'ın Latince kullanımı hakkında bkz. Riley 1857, Winterbottom 1967, Howlett 2000) *Nordmanni* terimi bir sorun teşkil etmez. Eski İngilizce *Norðmenn* teriminin ortaya çıkması bu yüzden heyecan yaratmış, bu terim kimi zaman "Norveçliler" olarak çevrilmiştir (Mawer 1923 önemliymiş gibi görünür), fakat bunun bir anakronizm olup olmadığı sorusu değerlendirilmelidir. *Norðmann* (Eski Kuzey dilindeki biçimiyle değil) ve *Norðmenn* terimleri İngilizce yer isimlerinde karşımıza çıkar, bu da işleri karıştıran başka bir etkendir. Ayrıca *Wiking* ve *Sumarlidi*'nin (Eski ve Orta Gaelce *Dubgall* da bunlara eklenebilir) yanı sıra *Norðmann* da kişi ismi olarak kullanılır; bu da bu terimin coğrafi ya da etnik bir anlama gelmekten ziyade "viking" anlamına gelebileceğini düşündürür (krş. Hermann Pálsson 1981). "Danes" terimi Gaelce vakayinamelere sonraki tarihlerde ve kısa süreli olarak girer (980'lerde Orta Gaelce *Danair* terimiyle). Bunun sebepleri henüz açık değildir (krş. Downham 2007). Eski Kuzey dilindeki (yani Eski İskandinavca) kullanıma döndüğümüzde, *dönsk tungu* teriminin "Dan dili" anlamına gelmeyip bütün etnik İskandinavların dilini ifade etmesi son derece anlamlıdır (krş. Amory 1980).

Eski İngilizcede bir viking ordusuna *here*, yerli halkın ordusunaysa *fyrd* denebileceği gözlenmiştir (Plummer 1892/9, cilt 1: 338-360). (*Folc* teriminin de orduyu ifade etmek için kullanıldığını belirtelim: krş. John 1966: 121-2, 142, 292-3). H.G. Richardson ve G.O. Sayles (1963: 55; krş. John 1966: 132-50) buna itiraz etmişler, iki sözcüğün semantik olarak eşdeğer olduğunu savunmuşlardır. Bilhassa *fyrd* teriminin talihsiz yaygın çevirileri dikkate alındığında, bu yazarlar kaygılanmakta haklıydı. Ne var ki "Anglo-Sakson Vakayinamesi"nin asıl metninde (892'ye kadar gelen) terimlerin

kullanım dağılımının genelde dikkat çekildiği gibi olmadığını söylemek gerekir. Yine de Peter Sawyer'ın kırk yılı aşkın bir süre önce gözlemlediği üzere (Sawyer 1962: 120), bu ayrımların "onlar" ve "biz" karşıtlığından öteye geçen anlamları vardır. Birinci Viking Çağı sonrasında "Anglo-Sakson Vakayinamesi"nde askeri kuvvetleri ifade eden terminolojinin kullanımı daha da karmaşıklaşmıştır. *Wicing(as)*, yani "korsanlar" (Plummer 1892/9, cilt 1: 415) teriminin 879, 885 ve 917 A yıllıklarında nadiren kullanılması bu durumun bir başka veçhesidir, fakat bu sözcüğün Kıta Avrupası'ndaki Latince yazımda "*pirata[e]*" şeklinde yansımaları mevcuttur. Bunları Norman fethi sonrasında İngiltere'de de görürüz (Richardson ve Sayles 1963: 77, 102).

Vikinglerin ötekiliğinin bir başka yönü, dinlerinin farklı olmasıdır. Eski İngilizce *hæðene*, "heathens" terimine vakayinamelerden çok açıkça dini mesajlar veren metinlerde rastlanır. Latince yazıda da (insanın aklına ilk Galce, Frenkçe ve İngilizce eğitici deneyimleriyle Asser'ın "Kral Alfred'in Hayatı" adlı eseri geliyor; Stevenson 1904: xciii-xciv; Keynes ve Lapidge 1983: 51-5) aynı anlama gelen *pagani* terimi çok sık kullanılır. Æthelweard'ın vikinglerle ilgili olarak Latinceyi kullanması çoğu zaman oldukça kuvvetli bir ırkçılığı yansıtır (Page 1987; çeşitli çeviriler için bkz. Giles 1848: 1-40; Stevenson 1853-8, cilt 2, kısım 2: 407-40; Albrechtsen 1986). Gael ve Gal vakanüvisler de din farkını hissediyorlar, vikinglere Eski Gaelcede "farklı bir dinden yabancılar" anlamına gelen, Latince *gentes, gentiles* terimlerinin (İngilizce Kutsal Kitap'ın geleneksel çevirisinde "gentiles") Kutsal Kitap'taki kullanımından ödünç alınmış *gen(n)ti* diyorlardı. Eski Galcede de aynı terim için *gint, gynt* terimleri kullanılıyordu (Galce *publoedd* terimine de rastlarız, aslına bakılırsa bu terim Hıristiyan Latince *gentes* ya da *nationes* terimlerinden alınmıştır). Gael vakanüvislerin bu terminolojiyi terk etmeleri vikinglerin Hıristiyanlığa geçişlerinin tanınması olarak değerlendirilmiştir (Abrams 1997; Dumville 1997: 37-8).

Vikinglerin yabancılar (hatta yabancı arketipleri) olarak tanınması, Gaelce kullanımda göze çarpan bir unsurdur. Eski ve Orta Gael dilinde *Gaill*, "Yabancılar" (Modern Gaelce *Goill*) sözcüğü vikinglerin Gael dünyasında ilk kez görünmelerinden 12. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar İskandinavları ya da İskandinavca konuşan ya da onların soyundan ya da kültüründen gelen sömürgecileri ifade eden sözcük olmuştur (Mac Cana 1962; Ní Mhaonaigh 1998). Melez bir Gael ve İskandinav kültürüne sahip bireylere "Yabancı Gaeller" anlamında *Gall-Gaedil* denebiliyordu (Dumville 1997: 26-9). *Gaill* sözcüğü etimolojik olarak "Gauller" anlamına gelir, Viking Çağının başlangıcına kadar yabancı arketipi bunlar olmuştur. Gaellerin tarih öncesinde bu mertebeye ermek için neler yaptıkları bilinmi-

yor, muhtemelen hiç de hoş şeyler değildi. Bu isim, 12. yüzyıl sonlarında 1166 sonrasında İrlanda'yı işgal edip buraya yerleşen Fransızca konuşan yabancıları, bunun hemen sonrasında İngiltere'nin Angevin kralı ve onun İrlanda üzerinde hâkimiyet iddia eden hükümetini, doğal bir anlam genişlemesiyle de genel olarak İngilizleri ifade eder hale geldi (İrlanda'da o dönem sömürge kimlikleri için bkz. Gillingham 2000'in önemli ve tartışmalı çalışması).

Gaelce ve (muhtemelen ondan türeyerek) Welsh kullanımına damgasını vuran, isimlendirmeyle ilgili bir başka özellikse vikingleri iki grup olarak ifade eden terimlerin varlığıdır. Eski Gael dilinde *find* (Orta Gael dilinde *finn*, Modern Gael dilinde *fionn*) ve Eski Gael ile Eski Gal dillerinde *dub* ön ekli sıfatları karşımıza çıkar. Bu sıfatlar sözcük olarak "aydınlık" ve "karanlık", "beyaz" ve "siyah" anlamına gelir. Bu terimlerin Gaelce *gen(n) ti* (Gal dilinde *gint*, *gynt*) ve *Gaill* terimleriyle birlikte vikinglerle ilişkili olarak kullanımları konusunda uzun zamandır spekülasyonlar yürütülmüştür. Irksal ya da etnik yorumlar modern akademik çalışmalarda uzun süre desteklenmiştir; bugünkü kültürün karakteristik bir refleksidir bu (Downham 2004b). 17. yüzyıl Gaelce yazarları bu karşıtlığı "önceki/sonraki" anlamına çekiyordu, son yıllarda bazı araştırmacılar da bu kullanımı benimsemiştir (Smyth 1974-7; Dumville 2004). Bu kullanım ada dünyasında (bilhassa 9. yüzyılda) faaliyet gösteren, bilhassa Dublin'le ilişkilendirilen siyasi ve soya ilişkin olarak tanımlanmış iki viking grubu arasındaki farkı görmemizi mümkün kılar.

Karşımıza çıkan son terminolojik meseleyse vikinglerin ada vakanüvislerinin topraklarına nereden geldiği meselesidir. Genel olarak bakıldığında Birinci Viking Çağında yazan vakanüvislerin bu meseleyi tümüyle bir kenara bırakmış olmaları çarpıcıdır; viking gruplarının kökeni ya da nereden geldikleri ya bilinmiyordu ya da besbelliydi. Eğer bunlar *Dani / Nordmanni*'lerse, etnik olarak İskandinav ve Kuzey kökenli oldukları bilinen bir şey diye görülmüş olabilir. Latince Kutsal Kitap'a aşina olanlar kötülüğün Kuzey'den geleceği kehanetinde bulunulduğunu biliyorlardı; ama kanımca bu hisler başka yerlerde görülebilir olsa da (krş. Coupland 1991) ada vakayinamelerinde açıkça ifade edilmemiştir.

"Anglo-Sakson Vakayinamesi"nde 787 (789 yılı için) yıllığında yer alan meşhur haber öğretici bir örnektir. Bu haberde Batı Saksonların kralı Beothric döneminde (786-802) üç gemi dolusu vikingin krallığa geldiğini okuruz. Vakanüvis (hiç kuşkusuz 449 yıllığında İngilizlerin Britanya'ya gelmesi üzerine ifade edilen hisse benzer bir tonda) "Þæt wæron þa ærestan scipu deniscra monna þe Angelcynnes lond gesohton", "Bunlar İngiltere'ye saldıran 'Danların' ilk gemileriydi" der. Bir yüzyıl sonra Æthelweard'a

göreyse gelenler *Dani*'ydi (Campbell 1962: 26-7). Æthelweard'ın vakayinamesiyle hemen hemen aynı tarihlerde, ama York'ta yazılmış olan "Anglo-Sakson Vakayinamesi"nin "Kuzey Düzeltisi" (bilmediğimiz bir otoriteye dayanarak) gelenlerin *.iii. scipu Norðmanna of Hereða lande*, "*Hereða lande*'den üç gemi dolusu Kuzeyli" olduğunu söyler (Dumville 2007a). *Hereða lande*'nin Norveç'te Hǫrðaland olduğu söylenebilir (Plummer 1892/9, cilt 2: 59). "Anglo-Sakson Vakayinamesi"nin 912'ye kadar gelen kayıp bir versiyonunun aslına gayet yakın bir Latince çevirisinde ("St. Neots Yıllıkları"nda) *.iii. naues Normannorum id est Danorum*' sözlerini okuruz! (Dumville ve Lapidge 1985: 39). 9. yüzyıl sonunda olayın kesin tarihinin bilinmediği, söz konusu İskandinavların nereden geldiğinin bilinmediği, ama Alfred devri vakanüvislerine göre İngiltere'de Viking Çağının Wessex'te bir yüzyıl önce başladığı, 5. yüzyıl Britanya tarihiyle de rahatsız edici paralellikler gösterdiği sonucuna varabiliriz (krş. Godden 2004). Bir yüzyıl sonra bu hikâye daha fazla etnik, coğrafi ve yerel ifadeyle, daha incelikli bir biçimde, cilalanarak anlatılmaya başlamıştır (bunların hepsi burada tartışılmamıştır).

Ortaçağ'a ait Gaelce yazında büyük yer kaplayan bir kuzey ülkesi, birçok modern akademik tartışmaya konu olmuştur, fakat sonuçta pek kazanım sağlanamamıştır. 9. yüzyıla ait Gaelce bazı metinlerde vikinglerin geldiği yer olarak *Lothlind* ya da *Laithlind*'den bahsedildiğini okuruz (Mac Airt ve Mac Niocaill 1983: 306 ve 312, yıllıklar 848 ve 853; Ahlqvist 2005). 11. yüzyıl ve daha sonrasına ait Gaelce yazılarda *Lochlann* teriminin aynı biçimde kullanıldığını görürüz. Bu iki sözcük etimolojik olarak birbiriyle ilişkili değildir, ama görünüşe bakılırsa aynı semantik alanda yer alırlar. Bu terimlerin İskandinavya'da denk düştüğü yerleri (örneğin Rogaland) belirleme yönünde girişimler başarısızlığa uğramıştır (Marstrander 1911, 1915; Greene 1975). İskandinavların kökenini İskoçya'da bir yerle ilişkilendirme yönünde ara ara yapılan girişimlerse başka akademisyenlerce pek desteklenmemiştir (bu yönde son girişim için krş. Ó Corráin 1998). Gael dilindeki kullanımıyla *Lochlann* sözcüğü "İskandinavya"yı ifade eder, ilk tanıklıktan bu yana da bu sözcük bu biçimde kullanılmış olabilir (krş. Greene 1975). "Ulster Yıllıkları"nda 1102 ve 1103 yıllarının anlatımında, Kral Magnus'la ilişkili olarak Norveç'i ifade etmek için kullanılmıştır (Mac Airt ve Mac Niocaill 1983: 538-43).

Danimarka ve Norveç ile kesinlikle bu şekilde tanımlanan Norveçliler İngilizce vakayiname yazımına ancak İkinci Viking Çağında girmiştir. Danimarka (Eski İngilizce *Denemearce*) "Anglo-Sakson Vakayinamesi"nde 1005'te bulunur. Norveç (Norwege) ilk kez 1028'te belirir. 1049D ve 1066CD'de, 1066DE'de *Normen* Norveçliler anlamına gelir. Haraldr için *se*

Norrena cyng (E), Óláfr Haraldsson için de þæs Norna cynges suna (D) denir. Bütün bunların ardından 990'lardan itibaren kullanılan *denisc* terimi ile 1018DE'de kullanılan *Dene* teriminin, tarihsel İskandinav krallıklarının ortaya çıkması bağlamında daha kesin bir coğrafi ve siyasi (muhtemelen de etnik) bir kullanım edindiğini düşünebiliriz. İsveçliler "Anglo-Sakson Vakayinamesi"nde Knútr'a karşı direnişleriyle tek bir kez görünür (Cnut: 1025E). Ada vakayinamelerinde bu döneme ve dönemin tarih yazımına sonra tekrar döneceğiz.

Viking Çağı tarihinin ulusal bölümlere ayrılmasının tarih yazımı açısından yarattığı sorunlardan başka yerlerde uzun uzadıya bahsetmiştim (Dumville 2002c). Çeşitli akademisyenlerin kararlı çabalarına rağmen bu, ada dünyasında, Kıta Avrupası'nda ve İskandinavya'da hâlâ bir sorundur. Vikinglerin zihinsel, coğrafi ya da siyasi olsun, modern kategorilere kesinlikle uymayan sınırlara büyük sıklıkla saygı duymadıkları söylenemez. Vikinglerin nereye gitmişlerse oralarda takip edilmeleri ve incelenmeleri gerekir. Tarihçinin vikingleri ele alırken karşılaştığı başlıca güçlük, bir türe, alana ya da dile ait kaynakların vikinglerin faaliyetleri hakkında başka bir kaynağın verebileceğinden çok daha farklı bir izlenim doğurmasıdır. Vikinglerin tamamı hakkında genelleştirici (sıklıkla da belgelere dayanmayan) kitaplar hiç durmadan piyasaya çıksa da, genelleştirici bir yaklaşıma karşı uyarıda bulunan akademisyenler olmuştur. İlkesel olarak genelleştirici varsayımlardan kaçınmanın, gereksiz yere kısmi kaynakların yamalı dağılımına hapsolmak anlamına geleceği de savunulabilir. Basit bir karşılaştırma yapalım: Örneğin İngiliz vakayinamelerinden vikinglerin yüksek siyasette oynadıkları rolü öğreniriz, çok daha özlü olsa da daha fazla sayıda Gaelce vakayinamedeyse (her şeyden önce) vikinglerin İrlanda'daki kiliselere birçok saldırı düzenlediklerini okuruz. Ama buradan İngiltere'deki vikinglerin sadece fetihlerle ve yerleşimlerle ilgilendikleri, Kilise'yi kendi haline bıraktıkları, İrlanda'daki vikinglerinse daha çok yağmayla ilgilendikleri sonucunu çıkaracak olursak, hiç kuşkusuz Viking Çağında ada tarihine ilişkin ciddi biçimde çarpık bir bakış edinmiş oluruz. Başka bir deyişle, neşeli bir pozitivizmle çalışan tarihçiler ulusal vakayiname kayıtları için temalar çıkarsarken, sıklıkla kendi ülkelerinde bile tablonun sadece bir parçasını görürler. Bu yüzden de tarihçinin vakayiname kayıtlarına temalar katması, bu kanıtlar açısından değerli bir sınama olacaktır.

Elbette ki farklı kategorilerde ya da kaynak gruplarında ortak temalar görebiliriz. Bugüne ulaşan vakayinamelere, vikinglerin ziyaretçi ya da komşu olmasının nasıl bir şey olduğu sorusuyla yaklaşırsak, ada dünyasında birkaç etnik grup arasındaki sınırları aşan ortak deneyimlerin su

yüzüne çıktığını görürüz. Ama bazı kısıtlamalar söz konusudur: Örneğin Britanya'nın en kuzeyindeki bölgeler ya da İrlanda'nın en batısı ya da güneyi hakkında hiçbir şey öğrenmeyiz. Vikinglerin bu bölgelerle hiçbir ilgisinin olmadığı düşüncesi açıkça anlamsız bir varsayımdır (İrlanda hakkında bkz. Sheehan vd. 2001). Kayda geçen ilk akınların ardından neredeyse yarım yüzyıl boyunca vikingler meçhul kalmıştır; aslına bakılırsa silahlı çatışma öncesinde, karşılıklı isimlerin öğrenildiği karşılaşmalar yaşanması olasılık dışıdır. Ada vakayinamelerinin bütün bölümlerinde önceden mevcut uzlaşımlar, kaydedilen silahlı faaliyetlere katılan liderler ve grupların isimlerinin verilmesini gerektiriyordu. Uzun zamandır birbirlerine husumet güdenler birbirlerinin kimliklerini biliyor olsa gerekti. Vikinglerin ismi verilebilen liderleri İrlanda dilinde, İngilizce ve Gal dilinde yazılmış vakayinamelerde 9. yüzyıl ortasından sonra yaklaşık yarım yüzyıl boyunca boy gösterirler: 837'de "Ulster Yıllıkları"nda (Mac Airt ve Mac Niocaill 1983: 294-5; krş. Downham 2006: 54); 871'de "Anglo-Sakson Vakayinamesi"nde; 902'de *Annales Cambriae* ve *Brenhinoedd y Saeson*'da (900) (Dumville 2002b: 14; 2005: 32-3).

İrlanda vakayinamelerinde viking grupları Gael dilindeki isimleri *Findgenti* ve *Dubgenti* ile (Dumville 2004) 851'den itibaren (krş. 849) ayrılmaya başlarlar: Örneğin Gal yıllıklarında 853, ardından 866 ve 890'da (Dumville 2002b: 12-13 ve 2005: 24-5, 30-1), sonra *Gall-Gaedil* ayrımıyla 856'dan itibaren (Dumville 1997: 26-9) görülmeye başlar. Gael dilindeki vakayinamelerde Kuzey dilinin sözcükleri belirmeye başlar (krş. Stokes 1892: 115-23): Her ikisi de Eski Kuzey dilinde *jarl*'dan gelen *erell* (848) ve Gael dilindeki ikili *na da iarla* (918) ilk örneklerdir (Mac Airt ve Mac Niocaill 1983: 306-368).

Viking liderlerinin isimlerinin kullanılması yerleşim dönemine denk düşer: İskandinavların artık gelip geçici hasımlar değil, kendileriyle ittifak kurmanın zaman zaman kârlı olacağı düşman komşular olduğunu kabul etmekten başka bir seçenek kalmamıştı. İskandinavlar prensipte mevki ve kaynaklar konusunda rekabete dahil olarak yeni daimi yerlilerdi; alışkanlıklarını, dillerini ve düşünme biçimlerini hızla öğrenmek gerekiyordu. Vikingler faal oldukları topraklardaki yerliler arasındaki siyasi farklılıklardan nasıl yararlanmaya çalışıyorlar ve yararlanıyorlarsa, yerlilerin de viking grupları içindeki ya da arasındaki hoşnutsuzluklardan yarar sağlamayı, hatta bunları teşvik etmenin yollarını öğrenmeleri gerekiyordu (İrlanda hakkında bkz. Downham 2006; İskandinavya'nın durumu hakkında bkz. Maund 1994).

Yerleşimin ne ölçüde gerçekleştiğini, Ada vakayinamelerinin sunduğu kayıtlara dayanarak değerlendirmek çok zordur, bu konuda bir nicelik be-

lirtmek imkânsızdır. Farklı vakayiname gelenekleri birbirinden ne kadar farklı olsa da ortak noktaları bir düzeyde büyük ölçüde konu kriterine bağlı kalarak seçici olmaları, kesin bir askeri ya da dinsel nitelik göstermeyen uzun vadeli eğilimleri, olayları ya da süreçleri büyük oranda dışarda bırakmalarıdır. 1969'da Peter Sawyer çeşitli meslektaşlarına kritik önemde cevaplar verdiği "Britanya'da iki Viking Çağı" başlıklı bir tartışma makalesi yayımlamıştı (Sawyer vd. 1969). Aslına bakılırsa makale neredeyse tamamen İngiltere'yi konu alıyordu, ama Britanya içinde ve İrlanda'yı da kapsayacak şekilde genişletilebilecek bir kavrayış sunuyordu. Ne var ki eleştirilerin büyük bölümünün İskandinav yerleşimlerinin büyüklüğü ve derinliğiyle, bilhassa da toponimik kanıtların bu meseleler üzerindeki etkisiyle ilgili olduğu görülmüştür. Sorun "Anglo-Sakson Vakayinamesi"nin orduların ya zafer kazandıktan sonra (876 ve muhtemelen 877'de) ya da hevesleri zirve noktaya tırmandıktan sonra (880) toprakları Northumbrialılar, Mercialılar ve Doğu Anglialılar arasında paylaştırıp yerleşime açtığı dışında meseleyle ilgili söyleyecek şeyinin pek olmamasıydı. Peki, ama hepsi bu muydu sahiden? İskandinavların bundan sonraki yerleşimleri, İngiltere'nin İskandinav yöneticiler ve orduların denetimindeki bölgelerde mi gerçekleşmişti? Yani 910'lara kadar Güney ve Doğu "Danelaw"da, İngiltere krallığının ilk kez 927'de kurulmasına kadar, hatta ondan sonra 939/940 ile 954 arasında iktidarın el değiştirdiği dönem boyunca da Kuzey "Danelaw"da mı yerleşik olmuşlardı?

İskandinavların yönetimindeki York'un kralı Eiríkr'in 954'te yenilgiye uğrayıp öldürülmesinin (Downham 2004a) ve İngiltere'de Dublinli vikinglerin yönetiminin kalıcı olarak son bulmasının ertesinde (krş. Dumville 2006: 51), vakanüvislerin vikinglerin İngiltere'deki faaliyetlerine ilişkin kayıtlarında, bir kuşak boyunca devam eden belirgin bir duraklama olmuştur. Uzun zamandır dikkat çekilen bu durum muhtemelen tarihsel bir gerçekliktir. Tarihçilerin algısı, yerleşik İskandinavlardan ziyade dışardan gelen İskandinavların İngiltere'de devam eden akınlarının ayrıksı bir nitelik gösterdiği yönündedir. İki Viking Çağı olduğu fikri bu algıdan hareketle gelişmiştir. Bu kavrayış, İskandinavya'da (kanıtların sözsel olarak değil, fiziksel olarak ağır basması gereken yerde) bir olgu olarak saptanamadığından İskandinav akademisyenler arasında hiç tutulmadıysa da, Britanya ve İrlanda'da en azından yararlı bir tarihsel araç olmuştur. Donnchadh Ó Corrâin bu fikri İrlanda tarihinin yazımında gayet açıkça benimsemiştir (Ó Corráin 1994).

İrlanda'yla ilgili olarak, 12. yüzyıl başında *Cocad Gaedel re Gallaib* ("İrlandalıların Yabancılarla Savaşları") başlıklı kitabın yazarı, vikinglerin 9. yüzyıl sonunda, 915'e kadar yol açtığı ciddi yıkımlara ara verilen

"kırk yıllık bir dinlenme süreci" hakkında yorumlarda bulunmuştur (Todd 1867: 26-9, 232-3 [§26]; bu metnin tarihiyle ilgili olarak bkz. Ni Mhaonaigh 1995). Bu metnin güvenilir olup olmadığı, geçen kuşakta tartışma konusu olmuştur. Kesin olan bir şey varsa o da, İskandinav hanedanının Dublin'den sürüldüğü 902 ile Ui Ímair'in bu bölgede hâkimiyeti yeniden tesis ettiği 914-917 (Downham 2007) arası dönemin vikinglerin İrlanda'daki faaliyetlerine ilişkin vakayiname kayıtlarında neredeyse hiç yer almamasıdır. Ó Corráin 914-917 tarihlerini açıkça İrlanda'da İkinci Viking Çağının başlangıcı olarak tanımlamıştır. 10. yüzyılda vikinglerin İrlanda'daki faaliyetlerinin 9. yüzyıldaki faaliyetlerinden çeşitli bakımlardan farklı olduğu kesinlikle savunulabilir. İrlanda'da İskandinav şehirlerin arkeolojisi, 10. yüzyıla ait şehirlerinkinden dikkat çekici derece farklıdır, en azından istihkâm bakımından. 10. yüzyıl sonu ve sonrasında bu kent krallıkları büyük İrlanda krallarının hâkimiyetine girmiş, ama ayrıksı karakterlerini korumuşlar; bilhassa Dublin örneğinde, 1171-1172'de Angevin fethi sonrasında tümüyle daha kuvvetli bir hâkimiyete tabi oluncaya kadar, vikinglerin faal olduğu merkezler olmaya devam etmişlerdi (1166-1175 döneminin bazı karmaşık yönleri hakkında bkz. Duffy 1999).

İngilizlerin konumu biraz daha farklıdır ve kısmen Galler'de gözlenen durumdan hareketle gelişmiştir. Orada da yerli vakayinameler vikinglerin yağmacı faaliyetlerinin, 910'ların sonu ile 960'ların başı arasında belirgin bir biçimde kesildiğini gösterir (Dumville 2002b: 14-15; 2005: 34-5). Man Adası herhalde bu dönemin ortasında Hebrid Adaları'ndan gelen çifte kültürlü vikinglerin yerleşimine sahne olmuştur (Downham 2007). Yeni saldırıların ardında önceden olduğu gibi İrlanda'dan ve Hebrid Adaları'ndan gelen vikingler vardı: İrlanda'dan gelen saldırılar hiç kuşkusuz York'a bir daha yüklenebilmek için Galler'deki İngiliz hâkimiyetini zayıflatmayı amaçlıyordu, ne var ki York'a bir daha saldırılamadı. Vakanüvislerin aktardığına göre, vikinglerin İngiltere'ye saldırıları 980'de (Thorpe 1861, cilt 1: 234-5; Whitelock vd. 1961: 80; Dumville 2007a), Kral I. Edward'ın öldürülmesinden (975-979), yerine Kral "Hazırlıksız" Æthelred'in tahta çıkmasından (979-1013, 1014-1016) hemen sonra başladı (Dumville 2007b; Williams 2003). 980'lerin geri kalan kısmı boyunca Güney İngiltere'ye (ve Galler'e) düzenlenen bu gibi saldırıların kaynağı, öyle görünüyor ki İrlanda Denizi'nde bulunuyordu. 994'te İngiltere'ye düzenlenen seferlere katıldığı kayıtlara geçen Danların kralı (ve 1013-1014 döneminde İngiliz kralı) Sveinn tjúguskegg Haraldsson'ın, İskandinavya'dan gelen kuvvetlerin yanı sıra (Downham 2007), bir zamanlar faaliyet göstermiş olabileceği İrlanda'da (muhtemelen de Hebrid Adaları'nda) üslenmiş vikinglerin desteğini bir süre daha almaya devam ettiğini düşündürecek gerekçeler

vardır. Sveinn'ın 1013'te İngiltere'yi fethi, nihayetinde burada tahta kendisinden sonra oğlu Knútr'un çıkması (1016-1035), bir kuşak boyunca varlığını sürdüren bir Anglo-İskandinav imparatorluğu yaratmıştı. Sonraki yüzyılda Danimarka ve Norveç kralları bu imparatorluğu yeniden yaratma arzusuna, birçokları da hayaline kapılmıştı (bu gibi olası manifestolar için bkz. Bolton 2005; Dumville 2006: 18). Bu anlamda İngiltere'nin Viking Çağı 12. yüzyıl ortasına kadar sürmüştür.

Sveinn'ın İngiltere'ye düzenlediği seferlerden (994-1014) itibaren Danimarka ve Norveç'teki krallıkların İrlanda, bilhassa da Britanya'daki siyasi oluşumlar açısından bir tehdit yarattığı ileri sürülebilir (ileri sürülmüştür). Britanya'nın batısı ve İrlanda Denizi'nde gerçekten de Norveç kraliyet ailesinin iki mensubu, 1058'te Magnús Haraldsson (Stokes 1993, cilt 2: 291, yıllık 1058.4; krş. Welsh vakayinameleri-Williams 1860: 25; Jones 1952: 14) ve 1098-1103'te Magnús berfoettr Óláfsson bölgenin başlıca yerlerinde sorunlar yaratmıştır. 1066'da Haraldr harðráði Sigurðarson, 1058'te oğlu Magnús'un yaptığı gibi İngiltere'yi fethetme girişiminde bulunmuştur. ("Anglo-Sakson Vakayinamesi"nde 1046-9D'de kayıtlı olduğu üzere Magnús góði Óláfsson'un faaliyetlerine de dikkat çekmemiz gerekir.) Norman fethi sonrasında Danların kralı Sveinn Úlfsson ya da Ástríðarson, Anglo-Norman bölgesinde sorunlar çıkarmıştır (Bolton 2005). Hatta 1150'lerde Eysteinn Haraldsson gilla bir Norveç filosuyla İskoçya'nın doğusunu ve İngiltere'yi yağmalamıştır (Dumville 2006: 18 ve no. 63). 1260'lar gibi geç bir tarihte bir Norveç kraliyet filosu İskoçya'ya hasmane niyetlerle gelmiştir. Bütün bu olaylar kimi zaman Ada tarihçileri, kimi zaman İskandinav tarihçiler tarafından kayıtlara geçirilmiştir. Peki, ama tanımlayıcı hatları nerelere çekmemiz gerekir? Birinci Viking Çağına ilişkin kanıtlara dayanarak, isimleri bilinmeyen, ama kraliyet ve aristokrat kökenli İskandinav maceraperestlerin Britanya ve İrlanda'da geniş bölgeleri fethetme hayalleri kurup bunları gerçekleştirmeye çalıştıklarını söyleyebiliriz; İskandinavya'da ne kadar iktidar ve kaynak sahibiydiler bunu hiç bilemiyoruz. İskandinavya'da Hıristiyanlığın ve Latin harfleriyle okur-yazarlığın yayılması elimizdeki kaynak malzemenin niteliğini değiştirdiğinden, kaçınılmaz olarak Kuzey hükümdarlıklarının kaynakları ve zihniyetine ilişkin algımız da biraz değişmiştir. Modern tarihin etkisiyle birlikte bu durum tarihçileri (daha yakın dönemde de arkeologları) İkinci, yani Sonraki Viking Çağını ulusal paradigmalara göre değerlendirmeye teşvik etmiştir. İskandinav arkeologlar da Viking Çağındaki sosyo-politik yapının betimlenmesinde "devlet" sözcüğünün vaktinden önce ve yersiz bir biçimde kullanıldığı kesin bir başka paradigmaya yem olma eğilimindedir. Şunu belirtmek gerekir ki, o dönemin vakayina-

melerinde bulunan kanıtlar bu tür bakış açılarını doğrudan desteklemez. Örneğin İskandinavya'daki temel siyasi yapılar hakkında adalarda ciddi bir cehalet bulunduğu izlenimine de kapılabiliriz (örneğin Gal dilinde yazılmış vakayinamelerde 11. yüzyıl Norveç'inin *Germania* olarak verilmesi ve Danimarka ile Norveç'in karıştırılması bunu düşündürür: Williams 1860: 31; Jones 1952: 11, 13, 15, 21,24, 25).

Ada vakayinamelerinde Viking Çağı kaçınılmaz olarak geçmişe ilişkin bir bakış sunmaksızın, döneme ilişkin en son bilgilerle sona erer. Yıllıklara dayanan vakayiname, tanımı gereği "sonu olmayan bir tarih"tir, bitişten ziyade genel olarak köken ve gelişmeyle ilgilenir. Britanya ve İrlanda'da İskandinavları ve yerli vikingleri vakanüvislerin ilgi alanından ve yazdıklarından uzaklaştıran şey yeni ve daha tehlikeli bir işgalcinin türemiş olmasıdır: Fransızca konuşanlar. İngiltere, Galler ve İrlanda'nın vakayiname geleneklerinde bu yeni gelenler önce konuşma biçimlerine göre tanımlanmıştır ("Anglo-Sakson Vakayinamesi" 1050D [Whitelock vd. 1961: 115]; Annales Cambriae 1071 [Williams 1860: 26; Jones 1952: 16]). İrlanda vakayinamelerinde Viking Çağının başlangıcında olana benzer hızlı bir anlam kaymasıyla karşılaşırız: Daha önce belirttiğim üzere "yabancılar" anlamına gelen, yaklaşık 800'lerde vikingleri ifade ederken kullanılan *Ga(i)ll* sözcüğü 1200'ler civarında bir kez daha anlam değiştirerek "Britanya'dan gelen Fransızca konuşanlar"ı (nihayetinde sadece "İngilizler"i) ifade etmeye başlamıştır. Bunlar yeni vikinglerdi. Normanlar da tabii ki kendi tarihçilerinden kendilerini değişmiş, medenileşmiş, hâlâ vikinglerin gücü ve maceraperestliğine sahip, ama Fransız ve Hıristiyan bir kültürel paradigmanın içine tamamen yerleşmiş eski vikingler olarak görme eğitimi almışlardı (Davis 1976; Shopkow 1997).

Viking Çağını güvenli bir mesafeden değerlendirmeye başlayan yazarların eserlerini ancak daha sonraki yılların tarih yazımında buluruz. Ortaçağın sonraki dönemlerine ait bilhassa Latince tarih yazımında vikinglerin algılanma biçimi hakkında araştırılması gereken daha çok şey vardır. Benim şu anki izlenimim, bilhassa 13. yüzyıl tarih yazımında vikinglerin İngiltere üzerindeki etkisinin imajı iyiden iyiye korkutucu bir hal almış, algılanan bu imaj modern algıya da aktarılmıştır. İngiliz kilise hayatına ilişkin daha eski tarihlere ait standart bir el kitabı incelenirse (benim aklıma David Knowles ve R.N. Hadcock'un *Medieval Religious Houses: England and Wales* adlı kitabı geliyor örneğin 1953, ikinci basım 1971), vikinglerin faaliyetlerinin manastır hayatını yerle yeksan ettiği yönündeki görüşü vurgulayan kaynakların izi 13. yüzyılda bulunabilir (krş. Dumville 1992: 29-54). Anglo-Norman tarihçiler Viking Çağı üzerine düşünmekte başarısız olmuş değillerdir; daha ziyade 13. yüzyılda daha ge-

niş çaplı sonuçlar yerel koşullara canlı bir biçimde uyarlanmıştır. Chertsey Abbey'nin (Surrey) sözleşme koleksiyonundaki tarihsel giriş bölümünü düşünüyorum, burada insanın bulmayı umup arayabileceği hemen her şey vardır (age, 34, no. 17). Pagan vahşiliğinin varlığını kabul eden ama üzerine almayan, titizlikle geliştirilmiş Norman öz-imajı, Normanların komşularında etkisini yitirmiş (insanın aklına bilhassa Brötanya geliyor), Normanan sonrası İngiltere'de tarihsel olarak değiştirilmiştir; ikisi de Normanları kötü hatırlar (Dumville 2002d).

Ne var ki İrlanda'da İrlandalıların vikinglerle deneyimlerinin incelikli bir yorumu 12. yüzyılın başlarında yapılmıştı (daha önce bahsettiğimiz üzere yıllıklardan alınan verilere dayanan, ama güçlü bir dille anlatı olarak kaleme alınmış *Cocad Gaedel re Gallaib* başlıklı metinde: Todd 1867; krş. Dumville 1999: 104-5). Vikingler İrlanda'yı fethetmeye çalışmış, bunda az çok başarılı olmuş pagan Öteki'ydi. Ada ve ulusu, *uirtus* sahibi seçkin bir hanedanın soyundan gelen kahramanlar, bilhassa da vikingleri defalarca yenilgiye uğratan, bir Hayırlı Cuma günü Clontarf savaşında kendisini İsa misali halkı uğruna feda ederek ölüp giden Brian *Bóruma* ("takdire şayan") kurtarmıştı.

Bu gibi yorumların hepsi de Viking Çağına ilişkin, 20. yüzyıldaki yeniden değerlendirmeye kadar tarih yazımının dayanağı olmuş bir tablo çiziyordu. 20. yüzyılda başta çekingen davranan, ama sonra yoldan çıkmış bir revizyonizme saplanan yeniden değerlendirme süreciyle, Danca karikatürlerde (Ramskou ve Bojesen 1967), İngilizce sloganlarda ("akıncı değil tüccar") kısa süren sevimli viking çağına geldik. Modern aklayıcıların tümdengelimindeki sorun tam da vakayiname kanıtlarına odaklanır (Dumville 1997: 9; krş. Dumville 2002c: 249): "Vikinglerin saldırganlığını kiliseye bağlı yazarlardan öğrendik. Vikingler kiliselere ve kilise görevlilerine saldırdıklarından, kilise yazarları onlara karşı yanlıdır. Bu yüzden de onların önyargılı ifadelerine güvenmememiz gerekir. Bunu reddedince de vikinglerin kiliselere saldırdıkları (hatta bir vakanüvisin kaydedebileceği bir şey yaptıkları) yolunda elimizde hiç kanıt kalmaz... Vikingler hakkındaki berbat yorumlardan dar kafalı din adamları sorumludur." Bu mantığın (mantığın adını kötü çıkaran cinsten) büyük bölümü daha geniş kapsamlı meselelere dayanır. Ne var ki vakanüvisi merkez aldığından fırsat, ilgi ve üslup meselelerine geri döneriz. Hiçbir vakayiname, konu aldığı topraklarda vikinglerin hikâyesinin tamamını anlatmaz; vakanüvisler bilginin tamamını almıyorlardı. Vakanüvislerin konuyla ilgiye karar verirken dayandığı türsel ölçütler vardı; bu ölçütler zaman içinde gelişmiş, bu da mevcut bazı bilgilerin kaydedilmemesine yol açmış olabilir. Ama üslup vakayiname okurlarının kafasını karıştıran bir meseledir, özellikle de

Gael kökenli vakayinameler söz konusu olduğunda. "Ulster Yıllıkları"nın 812'ye ilişkin kaydından şu diziye bakalım (Mac Airt ve Mac Niocaill 1983: 268-9):

Ár gennte la firu Humhaill.
Ár Conmaicne la gennti.
Ár Calraighi Luirgg la Hu Briúin.
Ár Corco Roidhe Mide la Hua Mac Uais.
Ár gennte la Mumain,
id est la Cobthach
mac Maele Dúin, rí Locha Lein.

Umall adamlarının dinsizleri katletmesi.
Conmaicne'in dinsizlerce katledilmesi.
Uı Briúin'in Lurglu Calraige'yi katletmesi.
Uí Moccu Uais'in Mideli Corcu Roıdi'yi katletmesi.
Loch Lein kralı Mael Dúin'in oğlu Cobthach'ın
Mumu'da dinsizleri katletmesi.

Peş peşe gelen bu beş girdiye dayanarak, vikinglerin öne çıkarıldığını, klişe rolüne sokulduklarını savunmak zor olur. Bu kayıtta yerli nüfus gruplarından tek farkları, aynı anda hem biliniyor hem bilinmiyor olmalarıdır: Dinsizdirler, ama bundan daha kesin bir biçimde tanımlanamazlar (yani her halükârda tanımlanmamışlardır). Bunların ışıltılı tabloid manşetleri mi yoksa aklı başında sıkıcı ifadeler mi olduğunu da sormamız gerekir: Tabloid manşetleriyse, aynı formülün beş kez tekrarlanması, etkilerini ciddi biçimde azaltmış olsa gerektir. Özetle vakanüvisler elden ayaktan kesen düşmanlık-yanlılık suçlamalarının ağırlığını taşıyamaz. Vikinglerle ilgili olarak son derece renkli, hayal gücüne dayalı nesir biçiminde tarih yazımı çok daha sonrasına özgü bir olgudur; en erken 10. yüzyıl sonunda başlamış, en dikkat çekici gelişmeyi de 13. yüzyılda göstermiştir. Gael dilindeki yıllık vakayinamelerin büyük miktarda bilgi veren biraz kuru yazımında, estetik ya da hayal kırıklığı yaratan tarih yazımı gerekçeleri dışında başka sebeplerle bir kabahat bulmak zordur. "Anglo-Sakson Vakayinamesi" biraz kolay bir hedeftir, ama ona saldıranlar genellikle hasar verici darbeler indirme becerisinden yoksundurlar.

Ne var ki en ılımlı metin bile masumca bozulmuş olabilir. Daha sonraki ortaçağ el yazmalarından birkaç öğretici (ama mutlaka genelleştirilebilir olmayan) örnekle bu bölümü bitiriyorum.

(a) "Ulster Yıllıkları", 701:

> *Conall mac Donennaigh, rex nepotum Finngenti, moritur.*
> "*Finngenti* [Eski Dinsizler] soyunun kralı Doinennach'ın oğlu Conall ölür."

Vikingleri düşünen ya da kısa süre önce onlar hakkında bir metin kopyalamış olan bir kopyalayıcı, erken ortaçağdaki bir İrlanda hanedanlığının ismini *Fidgenti* yerine *Finngenti* diye yazmıştır (Mac Airt ve Mac Niocaill 1983: 160-1, yıllık 701.10).

(b) "Tigernach Yıllıkları", 752:

> *Taudar mac Bile, rex a Lochlandaid . . .*

Bunun bir anlamı varsa o da Tewdwr ab Beli'nin (752'de ölmüştür) "*Lochlann* kralı" olduğudur. Bu isim viklinglerin anavatanını ifade eder, 11. yüzyıl öncesinde kullanıldığı bilinmemektedir. Kâtibin *rex Alo Chluaide*, yani "Clyde [Dumbarton] Kayasının Kralı" yazması gerekirdi (Stokes 1993, cilt 1: 253 ve no. 1).

(c) *Annales Cambriae* ve *Brenhinoedd y Saeson*, 850:

AC (B)	*Cengen a Gentilibus occisus est*
	"Dinsizler Cyngen'i öldürdü."
ByS (P)	. . . *laðawð* y paganyeid Gyngen.
	". . . Paganlar Cyngen'i öldürdü."
ByS (R)	*Ac y tagwyt Kyngen y gan y <K>enedloed.*
	"Dinsizler Cyngen'i pusuya düşürdü."
ByS (S)	. . . *y llas Kyngen y gan y wyr ehun.*
	". . . Kendi adamları Cyngen'i öldürdü."

Latince kaynak metinde cümlenin anlamı açıktır (Dumville 2002b: 10-11). Gal diline P'deki serbest üslupla çevrilmiştir (Dumville 2005: 22-3). R'nin düzeltmeni farklı bir fiil (*iugulauit*'i sözcük anlamıyla çevirmiştir) ve *Gentilibus*'a daha yakın bir sözcük kullanmayı tercih etmiştir. S'nin düzeltmeni *kenedloed* sözcüğünü "akrabaları" olarak yanlış anlamıştır (buna benzer bir örnek 903/901'de bulunur: Dumville 2002b: 14-15; 2005: 32-3), dinsiz viklinglerin terk edildiğini açıkça ortaya koyacak şekilde sözcükleri değiştirmiştir (aynı şeyi 950.2'de de yapmaya çalışıp başaramamıştır, Dumville 2005: 40-1). Bu son versiyonda söz konusu viklingler birkaç kalem darbesiyle suçlanmaktan yakayı kurtarmıştır.

(d) "Alba Krallarının Vakayinamesi" (840'tan 970'lere kadar sürer), viklinglerin varlıklarını sürdürdüğü, ama muhtemelen onlara kurban giden

Alba krallarının metinden kaybolup gittiği yıllık girdilerinden bazı örnekler içerir (Dumville 2000: 81).

Özetle, vakayiname kayıtlarının yüzyıllar içinde kopyalana kopyalana aktarılması yüzünden metinlerin bozulması, vikinglerin faaliyetlerinin de çeşitli biçimlerde çarpıtılmasına yol açmış olabilir. Bunun onlar aleyhine mi lehine mi olduğu yönünde kesin bir gösterge yoktur. Ada vakayinamelerinin sunduğu genel kanıtlardan sloganlar ve dolambaçlı akıl yürütmeler çıkarsanmasının bir yararı olamaz.

KAYNAKÇA

Abegg, D. (1894) *Zur Entwicklung der historischen Dichtung bei den Angelsachsen*, Strassburg: Karl J. Truebner.

Abrams, L. (1997) "The conversion of the Scandinavians of Dublin", *Anglo-Norman Studies*, 20: 1-29.

Ahlqvist, A. (2005) "*Is acher in gaith* . . . úa Lothlind", *CSANA Yearbook*, 3-4: 19-27.

Albrectsen, E. (çeviren) (1986) *To tidlige engelske Krøniker*, Odense: Odense Universitetsforlag.

Amory, F. (1980) "The *dönsk tunga* in early medieval Normandy: a note", K. Klar *vd.* (yay. haz.)

American Indian and Indoeuropean Studies. Papers in Honor of Madison S. Beeler, Lahey: Mouton.

Ashdown, M. (1919–27) "The attitude of the Anglo-Saxons to their Scandinavian invaders", *Saga-book of the Viking Society for Northern Research*, 10: 75-99.

Bolton, T. (2005) "English political refugees at the court of Sveinn Ástríðarson, king of Denmark (1042–76)", *Mediaeval Scandinavia*, 15: 17-36.

Bredehoft, T.A. (2001) *Textual Histories. Readings in The Anglo-Saxon Chronicle*, Toronto: University of Toronto Press.

Bury, J.B. (1928) *The Invasion of Europe by the Barbarians*, Londra: Macmillan.

Campbell, A. (yay. haz. ve çev.) (1962) *The Chronicle of Æthelweard*, Edinburgh: Thomas Nelson.

Charles-Edwards, T.M. (çeviren) (2006) *The Chronicle of Ireland*, iki cilt, Liverpool: Liverpool University Press.

Clark, C. (1971) "The narrative mode of the *Anglo-Saxon Chronicle* before the Conquest", P. Clemoes ve K. Hughes (yay. haz.) *England before the Conquest. Studies in Primary Sources presented to Dorothy Whitelock*, Cambridge: Cambridge University Press.

Cook, A.S. (çev.) (1906) *Asser's Life of King Alfred*, Boston, MA: Ginn.

Cooke, W.G. (1980) "'Firy drakes and blazing-bearded light'", *English Studies*, 61: 97-103.

Coupland, S. (1991) "The rod of God's wrath or the people of God's wrath? The Carolingian theology of the viking invasions", *Journal of Ecclesiastical History*, 42: 535-54.

Davies, R.R. (2000) *The First English Empire. Power and Identities in the British Isles, 1093–1343*, Oxford: Oxford University Press.

Davis, R.H.C. (1971) "Alfred the Great: propaganda and truth", *History*, new series, 56: 169-82.

—— (1976) *The Normans and their Myth*, Londra: Thames and Hudson.

Dobbie, E. van K. (yay. haz..) (1942) *The Anglo-Saxon Minor Poems*, New York: Columbia University Press.

Downham, C. (2000) "An imaginary viking-raid on Skye in 795?", *Scottish Gaelic Studies*, 20: 192-6.

—— (2004a) "Eric Bloodaxe – axed? The mystery of the last Scandinavian king of York", *Mediaeval Scandinavia*, 14: 77.

—— (2004b) "The good, the bad, and the ugly: portrayals of vikings in 'The Fragmentary Annals of Ireland' ", *The Medieval Chronicle*, 4: 27-39.

—— (2006) "Irish chronicles as a source for rivalry between vikings, 795–1014", *Northern Scotland*, 26: 51-63.

—— (2007) *Viking Kings of Britain and Ireland. The Dynasty of Ívarr to* a.d. *1014*, Edinburgh: Dunedin Academic Press.

Duffy, S. (1999) "The 1169 invasion as a turning point in Irish–Welsh relations", B. Smith

(yay. haz.) *Britain and Ireland, 900– 1300. Insular Responses to Medieval European Change*, Cambridge: Cambridge University Press.

Dumville, D.N. (1982) "Latin and Irish in The Annals of Ulster, a.d. 431–1050", D. Whitelock vd. (yay. haz..) *Ireland in Early Mediaeval Europe. Studies in Memory of Kathleen Hughes*, Cambridge: Cambridge University Press.

—— (1983) "Some aspects of annalistic writing at Canterbury in the eleventh and early twelfth centuries", *Peritia*, 2: 23-57.

—— (1992) *Wessex and England from Alfred to Edgar*, Woodbridge: Boydell Press.

—— (1993) *Britons and Anglo-Saxons in the Early Middle Ages*, Aldershot: Variorum.

—— (1997) *The Churches of North Britain in the First Viking-Age*, Whithorn: The Friends of the Whithorn Trust.

—— (1999) "A millennium of Gaelic chronicling", *The Medieval Chronicle*, 1: 103-15.

—— (2000) "The Chronicle of the Kings of Alba", S. Taylor (yay. haz.) *Kings, Clerics and Chronicles in Scotland, 500–1297. Essays in Honour of Marjorie Ogilvie Anderson on the Occasion of her Ninetieth Birthday*, Dublin: Four Courts Press.

—— (2002a) "What is a chronicle?", *The Medieval Chronicle*, 2: 1-27.

—— (yay. haz. ve çev.) (2002b) *Annales Cambriae, A.D. 682–954: Texts A–C in Parallel*, Cambridge: Cambridge Üniversitesi, Anglo-Sakson, Kuzey ve Kelt Bölümü.

—— (2002c) "Vikings in the British Isles: a question of sources", J. Jesch (yay. haz.) *The Scandinavians from the Vendel Period to the Tenth Century. An Ethnographic Perspective*, San Marino: Center for Interdisciplinary Research on Social Stress.

—— (2002d) "Images of the viking in eleventh-century Latin literature", M.W. Herren vd.

(yay. haz.) *Latin Culture in the Eleventh Century*, Turnhout: Brepols.

—— (2004) "Old Dubliners and New Dubliners in Ireland and Britain: a Viking-Age story", *Medieval Dublin*, 6: 78-93.

—— (yay. haz. ve çev.) (2005) *Brenhinoedd y Saeson, 'The Kings of the English', A.D.*

682–954. Texts P, R, S in Parallel, Aberdeen: Aberdeen Üniversitesi, İlahiyat, Tarih ve Felsefe Okulu.

—— (2006) *The Mediaeval Foundations of England?*, Aberdeen: Aberdeen Üniversitesi, İlahiyat, Tarih ve Felsefe Okulu.

—— (yay. haz. ve çev.) (2007a) *The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition*, XI, *"The Northern Recension", 60* b.c.–a.d. *984*, Cambridge: D.S. Brewer.

—— (2007b) "The death of King Edward the Martyr – 18 March, 979?", *Anglo-Saxon*, 1: 269-83.

—— (2007c) "Breton Latin chronicling in the central Middle Ages", *Journal of Celtic Studies*, 7 (yakında çıkacak).

Dumville, D.N. ve Lapidge, M. (yay. haz.) (1985) *The Anglo-Saxon Chronicle. A Collaborative Edition*, cilt 17: *The Annals of St Neots with Vita Prima Sancti Neoti*, Cambridge: D.S. Brewer.

Etchingham, C. (1996) *Viking Raids on Irish Church Settlements in the Ninth Century. A Reconsideration of the Annals*, Maynooth: St Patrick's College.

Giles, J.A. (çev.) (1848) *Six Old English Chronicles*, Londra: Henry G. Bohn.

Gillingham, J. (2000) *The English in the Twelfth Century. Imperialism, National Identity and Political Values*, Woodbridge: Boydell Press.

Godden, M. (2004) *The Translation of Alfred and His Circle, and the Misappropriation of the Past*, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Anglo Sakson, Kuzey Dili ve Kelt Dili Bölümü.

Goedheer, A.J. (1938) *Irish and Norse Traditions about the Battle of Clontarf*, Haarlem: Tjeenk Willink.

Greene, D. (1975) "The influence of Scandinavian on Irish", B. Almqvist ve D. Greene (yay. haz.) *Proceedings of the Seventh Viking Congress, Dublin, 15–21 August, 1973*, Dublin: Royal Irish Academy.

Griscom, A. (1925–6) "The 'Book of Basingwerk' and MS. Cotton Cleopatra B.v", *Y Cymmrodor*, 35: 49 116 ve 36: 1-33.

Gwynn, A. (1992) *The Irish Church in the Eleventh and Twelfth Centuries*, Blackrock: Four Courts Press.

Harris, S.J. (2001) "The Alfredian *World History* and Anglo-Saxon identity", *Journal of English and Germanic Philology*, 100: 482-510.

Hermann Pálsson (1981) "The name *Somhairle* and its clan", M. Benskin ve M.L. Samuels

(yay. haz.) *So meny people longages and tonges. Philological Essays in Scots and Mediaeval English Presented to Angus McIntosh*, Edinburgh: The Editors.

Hill, D. (1981) *An Atlas of Anglo-Saxon England*, Oxford: Basil Blackwell.

Howlett, D.R. (2000) "The verse of Æthelweard's Chronicle", *Bulletin Du Cange: Archivum Latinitatis Medii Aevi*, 58: 219-24.

Hughes, K. (1957) "Review", *Medium Aevum*, 26: 122-8.

—— (1972) *Early Christian Ireland. Introduction to the Sources*, Londra: The Sources of History.

—— (1980) *Celtic Britain in the Early Middle Ages. Studies in Scottish and Welsh Sources*, Woodbridge: Boydell Press.

John, E. (1966) *Orbis Britanniae and Other Studies*, Leicester: Leicester University Press.

Jones, T. (çev.) (1952) *Brut y Tywysogyon or The Chronicle of the Princes – Peniarth MS 20 Version*, Cardiff: University of Wales Press.

Kelleher, J.V. (1963) "Early Irish history and pseudo-history", *Studia Hibernica*, 3: 113-27.

Keynes, S. (1978) "The declining reputation of King Æthelred the Unready", D. Hill (yay. haz.) *Ethelred the Unready. Papers from the Millenary Conference*, Oxford: British Archaeological Reports.

—— (1986) "A tale of two kings: Alfred the Great and Æthelred the Unready", *Transactions of the Royal Historical Society*, 5. dizi, 36: 195-217.

—— (1998) "King Alfred and the Mercians", M.A.S. Blackburn ve D.N. Dumville (yay. haz.) *Kings, Currency, and Alliances. History and Coinage of Southern England in the Ninth Century*, Woodbridge: Boydell Press.

Keynes, S. ve Lapidge, M. (çeviren) (1983) *Alfred the Great. Asser's* Life of King Alfred *and Other Contemporary Sources*, Harmondsworth: Penguin.

Knowles, D. ve Hadcock, R.N. (1953; ikinci basım, 1971) *Medieval Religious Houses. England and Wales*, Londra: Longman.

Lapidge, M. (1982) "Byrhtferth of Ramsey and the early sections of the *Historia regum* attributed to Symeon of Durham", *Anglo-Saxon England*, 10: 97-122.

Lund, N. (1986) "The armies of Swein Forkbeard and Cnut: *leding* or *lið*?", *Anglo-Saxon England*, 15: 105-19.

Mac Airt, S. ve Mac Niocaill, G. (yay. haz. ve çeviren) (1983) *The Annals of Ulster (to AD 1131)*, cilt 1, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.

Mac Cana, P. (1962) "The influence of the vikings on Celtic literature", B. Ó Cuív (yay. haz.) *Proceedings of the International Congress of Celtic Studies held in Dublin, 6–10 July, 1959*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.

MacNeill, E. (1913/14) "The authorship and structure of 'Annals of Tigernach' ", Ériu, 7: 30–113.

Marstrander, C.J.S. (1911) "Lochlainn", Ériu, 5: 250-2.

—— (1915) *Bidrag til det norske sprogs historie i Irland*, Oslo: Videnskapsselskapet.

Maund, K.L. (1991) *Ireland, Wales, and England in the Eleventh Century*, Woodbridge: Boydell Press.

—— (1994) "'A turmoil of warring princes': political leadership in ninth-century Denmark", *The Haskins Society Journal*, 6: 29-47.

Mawer, A (1923) "Boroughs", *English Historical Review*, 38: 551-7.

Musset, L. (1971) *Les Invasions: le second assaut contre l'Europe chretienne (VIIe–XIe siecles)*, Paris: Presses universitaires de France.

Ní Mhaonaigh, M. (1995) "*Gaedel re Gallaib*: some dating considerations", *Peritia*, 9: 354-77.

—— (1998) "Friend and foe: vikings in ninth- and tenth-century Irish literature", H.B. Clarke vd. (yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts Press.

Ó Corráin, D. (1994) "The Second Viking Age in Ireland", M. Rindal (yay. haz.) *Three Studies on Vikings and Christianisation*, Oslo: Research Council of Norway.

—— (1998) "The vikings in Scotland and Ireland in the ninth century", *Peritia*, 12: 296-339.

Ó Maille, T. (1910) *The Language of The Annals of Ulster*, Manchester: Manchester University Press.

Page, R.I. (1987) *"A Most Vile People"? Early English Historians on the Vikings*, Londra: University College/Viking Society for Northern Research.

Plummer, C. (yay. haz.) (1892/9) (gözden geçirilmiş basım D. Whitelock, 1952) *Two of the Saxon Chronicles Parallel with Supplementary Extracts from the Others*, iki cilt, Oxford: Clarendon Press.

Price, N.S. (1986–9) "The vikings in Brittany", *Saga-book*, 22: 323-440.

Radner, J.N. (yay. haz. ve çev.) (1978) *Fragmentary Annals of Ireland*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.

Ramskou, T. ve Bojesen, B. (1967) *Vikingernes hverdag – Everyday Viking-life*, Kopenhag: Rhodos.

Reuter, T. (1985) "Plunder and tribute in the Carolingian empire", *Transactions of the Royal Historical Society*, 5. dizi, 35: 75-94.

Richardson, H.G. ve Sayles, G.O. (1963) *The Governance of Mediaeval England from the Conquest to Magna Carta*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Riley, H.T. (1857) "The chronicle of Fabius Ethelwerd", *The Gentleman's Magazine*, 203 (3. dizi 3): 120-31.

Sawyer, P.H. (1962) *The Age of the Vikings*, birinci basım, Londra: Edward Arnold.

—— (1968) *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, Londra: Royal Historical Society.

Sawyer, P.H., vd. (1969) "The two Viking Ages of Britain: a discussion", *Mediaeval Scandinavia*, 2: 163-207.

Sheehan, J., vd. (2001) "A Viking Age maritime haven: a reassessment of the island settlement at Beginish, Co. Kerry", *Journal of Irish Archaeology*, 10: 93-120.

Shippey, T.A. (1982) "A missing army: some doubts about the Alfredian *Chronicle*", *In Geardagum*, 4: 41–55; gözden geçirilmiş versiyon *Anglo-Saxon*, 1 (2007) 319-38.

Shopkow, Leah (1997) *History and Community. Norman Historical Writing in the Eleventh and Twelfth Centuries*, Washington, DC: Catholic University of America Press.

Smyth, A.P. (1974–7) "The *Black* Foreigners of York and the *White* Foreigners of Dublin", *Sagabook*, 19: 101-17.

Stevenson, J. (çev.) (1853–8) *The Church Historians of England*, beş cilt 8, Londra: Seeleys.

Stevenson, W.H. (yay. haz.) (1904) (gözden geçirilmiş yeniden basım D. Whitelock, 1959) *Asser's Life of King Alfred, together with The Annals of Saint Neots erroneously ascribed to Asser*, Oxford: Clarendon Press.

Stokes, W. (1892) "On the linguistic value of the Irish annals", *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen*, 18: 56-137.

—— (yay. haz. ve çev.) (1993) *The Annals of Tigernach*, 2 cilt, ikinci basım, Felinfach: Llanerch.

Stubbs, W. (yay. haz.) (1868-71) *Chronica Magistri Rogeri de Houedene*, 4 cilt, Londra: Longmans.

Thornton, D.E. (1996) "Locusts in Ireland? A problem in the Welsh and Frankish annals", *Cambrian Medieval Celtic Studies*, 31: 37-53.

Thorpe, B. (yay. haz. ve çev.) (1861) *The Anglo-Saxon Chronicle, according to the Several Original Authorities*, 2 cilt, Londra: Longman.

Todd, J. H. (yay. haz. ve çev.) (1867) *Cogadh Gaedbel re Gallaihh. The War of the Gaedhil with the Gaill, or, The Invasions of Ireland by the Danes and Other Norsemen*, Londra: Longmans.

Van Houts, E. (1980) "The *Gesta Normannorum Ducum*: a history without an end", *Proceedings of the Battle Conference on Anglo-Norman Studies*, 3: 106-18, 215-20.

—— (1992) "Women and the writing of history in the early Middle Ages: the case of Abbess Matilda of Essen and Æthelweard", *Early Medieval Europe*, 1: 53-68.

Vogel, W. (1906) *Die Normannen und das fränkische Reich bis zur Gründung der Normandie (799–911)*, Heidelberg: Carl Winter.

Wallace-Hadrill, J.M. (1950) "The Franks and the English in the ninth century: some common historical interests", *History*, yeni dizi, 35: 202-18.

Werner, K.F. (1959) "Zur Arbeitsweise des Regino von Prüm", *Die Welt als Geschichte*, 19: 96-116.

Whitelock, D. (çev.) (1979) *English Historical Documents*, c. *500–1042*, ikinci basım, Londra: Eyre Methuen.

Whitelock, D., vd. (çev.) (1961; gözden geçirilmiş yeniden basım 1965) *The Anglo-Saxon Chronicle. A Revised Translation*, Londra: Eyre and Spottiswoode.

Williams, A. (2003) Æthelred the Unready, the Ill-counselled King, Londra: Hambledon and London.

Williams, J. [Ab Ithel] (yay. haz.) (1860) *Annales Cambriæ*, Londra: Longman.

Winterbottom, M. (1967) 'The style of Æthelweard', *Medium Aevum*, 36: 109-18.

27

İNGİLTERE'DE VİKİNG YERLEŞİMİ

Julian D. Richards

İskandinavların İngiltere'deki faaliyetlerine ilişkin anlatılara yerleşimlerin büyüklüğü (örneğin Sawyer 1971) ve sömürgecilerin ne derece asimile olduğuyla ilgili tartışmalar (örneğin Hadley 1997) hâkim olmuştur. Göçün büyüklüğüyle ilgili tartışmalar, bu hareketliliğin topraklara el koyan küçük bir elit grupla sınırlı olduğu görüşünden, akınlar sonrasında ikinci bir kitlesel göç olduğu yönündeki fikirlere kadar uzanır. Disiplinler arası işbirliği, bu farklı bakış açılarının uzlaştırılması için büyük bir potansiyel sunuyormuş gibi görünse de asıl sorun, farklı kanıt kategorilerinin tutarlı bir hikâye anlatamaması olmuştur (Trafford 2000). Kısmi belgesel kaynaklar (bkz. Dumville, yukarıda 26. bölüm) kaçınılmaz olarak akıncılık faaliyetlerine ve savaşlara odaklanır. İskandinav yer isimlerinin yayılması da kırsal kesimde geniş ölçekli sömürgeleşmenin kanıtı olarak görülmüştür (bkz. Fellows-Jensen, aşağıda 28. bölüm). Birçok şey, Danelaw olarak bilinen bölgedeki etkileşim ve bütünleşme düzeyine bağlı olmuştur (bkz. Hadley, aşağıda 27.1. bölüm). Viking faaliyetlerini maddi kanıtlar üzerinden gözlemlemek zordur. Göç kuramına karşı geliştirilen savaş sonrası genel tepkinin bir parçası olarak arkeologlar minimalist yorumlar tercih etmeye meyillidir. Başka dönemlerle ilgili olarak benimsenen yeni yaklaşımlara paralel olarak tartışma etnisiteyle ilgili sorulara kaymış, melez bir Anglo-İskandinav kimliğini ortaya çıkaran koşullara odaklanmıştır.

Anglo-Sakson Vakayinamesi'nde betimlendiği üzere, 9. yüzyıldaki akıncılık faaliyetlerinin yoğunluğuna tekabül eden bazı arkeolojik kanıtlar tanımlamak mümkündür. Anglo-Sakson sikke gömülerinin sayısı genel bir emniyetsizlik dönemini işaret eder. İskandinav sikke ve çalıntı gümüş gömüleri de mevcuttur. Croydon civarına, yaklaşık 872'de gömülmüş bir gömü, tek bir Viking savaşçısının elde ettiği, ama hiçbir zaman geri çıkaramadığı ganimet olabilir (Brooks ve Graham-Campbell 1986). Cuerdale'de, Ribble Nehri'nin kıyısına yaklaşık olarak 905'te, Hiberno-Norse'ların Dublin'den sürülmesinden kısa bir süre sonra büyük bir gümüş gömüsü gömülmüştür. Hemen hemen 7500 sikke ve 1000 gümüş külçesinden oluşan bu gömü muhtemelen büyük bir Viking kuvvetinin serveti olarak

birkaç yıl içinde toplanmıştır (Graham-Campbell 1992b). Bilhassa nehir kıyılarında bulunan silahlar ve binicilik takımları geleneksel olarak savaş sırasındaki kayıplar olarak görülmüşlerdir, ama bunlar İskandinavların uzun bir tarihe dayanan su kenarı sunuları geleneğinin yeniden diriltilmesi çerçevesinde savaş sonrasında yapılmış sunular da olabilir (Wilson 1965; Seaby ve Woodfield 1980; Graham-Campbell 1992a).

Ayrıca Viking ordularının kışı geçirmek üzere inşa ettiği müstahkem kampların olası izleri de mevcuttur; bu nitelikte başlıca buluntu Derby yakınlarında Repton'da ortaya çıkarılmıştır. Burası 873-874'te kurulmuş bir kamptır. Burada D şeklinde büyük bir kamp yeri inşa edilmiştir. Trent Nehri D'nin uzun kenarını oluştururken, Mercia kraliyet tahtının bulunduğu St. Wigstan kulesi giriş kapısı olarak kampa dahil edilmiştir. Kulenin yakınında birkaç tane gömü kazılmıştır. Bunların en büyüğü, baldırının iç kısmını uçuran bir darbe sonucu ölen bir savaşçının mezarıdır, ama aynı savaşçının göz çukurlarından birine keskin bir nesnenin sokulmuş olması da mümkündür. Savaşçı bir bıçak, bir anahtar ve kasten kırılıp yapağı işli kınına sokulmuş bir kılıçla gömülmüştür. Boynunda Þórr'un çekiç muskası vardır, bacaklarının arasına bir küçük karga bacağı kemiği, bir yaban domuzu dişi yerleştirilmiştir; bunlar muhtemelen sırasıyla Oðinn ve Freyr'in sembolleridir. Viking ordusu bu kamp yerinin dışında da ikinci bir anıt dikmiştir; iki odalı bir yapı inşa edip odalardan birinin merkezine önemli bir savaşçıyı gömmüşler, önceden gömülmüş en az 250 kişinin kalıntılarını da bu savaşçının çevresine yerleştirmişlerdir. Bu gömünün bitişiğine gömülmüş dört genç erkeğin kurban edilmiş olması mümkündür. Mahzende %80'inde erkeklerin gömülü olduğu mezarların Viking ordusundaki savaşçılara ait olabileceği ileri sürülmüştür, gerçi bu kişilerin ya Repton'ı hedef alan bir saldırıda öldürülen ya da istihkâm inşa edildiğinde mezarlarından çıkarılan Anglo-Sakson keşişler olabileceği de iddia edilmiştir (Bridle ve Kjølbye-Biddle 1992, 2001; Halsall 2000; Richards 2004b).

4 km güneydoğuda Repton'a bakan bir tepede Britanya Adaları'nda Heath Wood'daki yegâne İskandinav kremasyon mezarlığının kalıntıları bulunur (Richards 2004b). Dört grup halinde, yaklaşık elli dokuz tane mezar tespit edilmiştir. Ölülerin oldukları yerde yakıldığı bazı mezarlar kömür, kül ve yanmış kemikten oluşan kremasyon ocaklarıyla örtülmüştür. Bu ocaklarda kimi zaman birden fazla kişiye ait insan kemikleri, ayrıca at ve köpek cesetleri bulunmuştur. Ocaklar eşelenmiş, büyük demir parçaları çıkarılmışsa da cesetlerin kılıçlar ve kalkanlar, bunların yanı sıra daha gündelik nesnelerle gömüldüğüne ilişkin kanıtlar mevcuttur. Diğer gömülerin boş olduğu düşünülmüştür, ne var ki bir tanesinin tam ola-

rak kazılması sonucu birkaç parça yanmış kemik ve halkalı bir iğneden oluşan küçük bir yadigâr sunusu çıkarılmıştır. Heath Wood Viking Büyük Ordusu'nun bir bölümünün savaş mezarlığı olarak kullanılmış olabilir. Herhalde yadigâr sunuları savaşta ölüp de başka yerlerde yakılan savaşçıları temsil ediyordu. Bu kişilerin kemiklerinin küçük bir bölümü ve kişisel eşyaları Heath Wood'a geri getirilmişti. Heath Wood'daki mezarlığın kullanımı kısa sürmüş gibi görünmektedir. Repton'daki mezarlığın kullanımıysa 10. yüzyıla kadar sürmüştür. Repton ve Heath Wood'daki buluntular dikkat çekicidir, Trent Nehri vadisinin yarattığı sınır bölgesinde bulunan Viking kuvvetlerinin geliştirdiği İskandinav tarzı gömme pratikleri yelpazesini yansıtır.

Genel olarak, İskandinav olduğu tespit edilebilen mezarların nispeten seyrek olması, başka yerlerde yerleşimcilerin geleneksel kostümler ve mezar sunularıyla gömme pratiğinden kısa süre içinde vazgeçtiğini düşündürür (Graham-Campbell 2001; Hadley 2002; Halsall 2000; Richards 2004a: 189-212). İstisnalar çoğunlukla İngiltere'nin kuzeybatısı ve Cumbria'da toplanmıştır, buradaki ölü gömme pratikleri Man Adası'nda gözlenenlere çok benzer (bkz. Wilson, aşağıda 27.3. bölüm). Bu bölgelerde çoğu yerleşimci dağınık çiftliklerde yaşıyor ve kendi çiftliklerine gömülüyordu. Aspatria, Hesket in the Forest ve Claughton Hall gibi yerlerde genellikle 19. yüzyılda yapılan kazılarda, sıklıkla silahlar içeren birkaç mezar ortaya çıkarılmıştır (Edwards 1998). Yegâne mezarlık, Carlisle yakınlarında Cumwhitton köyüne bakan alçak bir tepede, metal detektörü kullanan bir araştırmacı tarafından keşfedilmiştir. Mezarlıkta silahları ve mücevherleriyle gömülmüş dört erkek ve iki kadına ait altı mezar bulunuyordu. Erkek mezarlarından birinin üzerine bir höyük yapılmıştır (Pitts 2004).

İngiltere'nin doğusunda ve alçak arazilerde bu gibi mezarlar son derece seyrektir; sömürge yerleşimcilerin mevcut Anglo-Sakson mezarlıklara defnedilmiş olmaları muhtemeldir. Doncaster yakınlarında Adwick-le-Street'teki bir kadın mezarı, yalıtılmış bir istisna oluşturur (Speed ve Walton-Rogers 2004). Bu kadın 9. yüzyıl sonuna ait, birbirine hiç uymayan bir çift oval broş, demir bir bıçağın parçaları ve bir anahtar ya da maymuncukla gömülmüştü. Muhtemelen Kelt batıda imal edilmiş bakır alaşımlı bir kâse ayaklarına yerleştirilmişti. Dişlerine yapılan strontiyum izotopu analizi, kökeninin Norveç'te Trondheim bölgesine ya da muhtemelen İskoçya'nın kuzeydoğusuna uzanabileceğini göstermiştir. Burada bir yerleşim ya da başka mezarlar bulunduğuna dair kanıt yoktur. Bu kadın birinci kuşaktan bir göçmeni temsil ediyor olsa gerektir. Middle Harling'de (Norfolk) bir Hıristiyan mezarlığında bulunan, eşyalı bir mezarın birinci

kuşaktan başka bir göçmeni temsil etmesi mümkündür (Rogerson 1995).

9. yüzyıla ait olduğu saptanabilen mezarlar ender olsa da, sonraki İskandinav yerleşimci kuşakları 10. yüzyılda mezar yerlerini belirtmenin yeni biçimlerini icat etmiştir. Bilhassa da Kuzey ve Doğu İngiltere'de, Hıristiyanların manastır mezarlıklarına taş haçlar dikme geleneğini benimsemişler, buraları kırsal kesimdeki mezarlıkların kurulmasında rol oynayan mezarlar için anıtlara çevirmişlerdir (Bailey 1980; Everson ve Stocker 1999; Sidebottom 2000; Stocker 2000). Örneğin Kuzey Yorkshire'da Middleton'da küçük bir grup savaşçı haçı bulunur; bunlar arasında ön yüzünde silahlı bir savaşçının, arka yüzünde ejdere benzer bir hayvanın resmedildiği bir haç da vardır (Lang 1991).

Yaygın ismiyle "hogback" mezar taşları, yeni icat edilmiş bir başka anıt tipidir (Lang 1984; Stocker 2000). Boylu boyunca uzatılan bu taş anıtlar, bir kenarları yay şeklinde olan toplantı yerleri gibi kenarları ve üstleri bombeli yapılardır; bazılarının her bir ucundan tutan bir hayvan yontusu bulunur, bu yontular kimi zaman ağzı kapatılmış ayılar olarak tanımlanmıştır. Orkney ve Cornwall gibi uzak yerlerde örnekler bulunmuşsa da dağılım Kuzey Yorkshire'da, York'taki Viking krallığında yoğunlaşmıştır, bilhassa Brompton'da hoş bir grup bulunur. Bu mezar taşlarının prototipi, İngiltere'nin ilk İskandinav yöneticilerinin mezar plakalarının, örneğin York Minster'ın altında bulunanlara benzer plakaların İrlanda'ya özgü ev içi şapellerle birleşimi olabilir. Hem haçlar hem "hogback" taşları 10. yüzyılın ilk yarısına aittir; Hiberno-Norse yerleşimcilerin İrlanda'dan gelişini yansıtıyor olabilirler.

Bu anıtların hamileri en azından kısmen Hıristiyanlaşmıştı, heykellerin bir kısmı hem Hıristiyan hem de Hıristiyanlık öncesine ait temalar içerir. Cumbria'da Gosforth'ta bulunan kocaman bir haçın bir yüzünde İskandinav kostümlü figürlerle dolu bir çarmıha germe sahnesi, diğer yüzündeyse Ragnarǫk'u, yani dünyanın sonunu resmeden bir sahne yer alır (Bailey 1980). 10 ve 11. yüzyıllarda çok sayıda kilise inşa edilmesinin ardında da kısmen bu hamiler vardır. Yeni toprak sahiplerinin mülklerine özel şapeller inşa edilmiş, bunların birçoğu daha sonra yerel cemaatlere hizmet eden bölge kiliselerine dönüşmüştür. Wharram Percy'de 8 ve 9. yüzyıla ait heykel parçacıklarının daha önceki tarihlerden kalma bir manastır kilisesine ait olması mümkündür. 10. yüzyılda yeni bir arazi üzerine ahşap bir kilise inşa edilmiş olabilir. Burası 11. yüzyılda genişletilerek ayrı bir orta bölümü ve sunak platformu bulunan taş bir kiliseye çevrilmiştir; kilisenin bu kısımlarına manorun ilk lordları ve kâhyaları gömülmüştür (Bell ve Beresford vd. 1987). Kirkdale'de Anglo-Sakson manastır kilisesinin bulunduğu yerdeki güneş saatinin üzerindeki Eski İngilizce yazıt, manastır

mülklerinin Anglo-İskandinav yönetiminde özelleştirilmesi sürecini canlı bir biçimde resmeder. Gamal'ın oğlu Ormr'un (ikisi de Eski Kuzey dilinden isimlerdir) manastır kilisesini harap olup yıkıldığında nasıl aldığını, 1055-1065'te buraya yeni bir kilise yaptırdığını anlatır (Watts vd. 1997).

Tanımlanabilir İskandinav yerleşimleri bulmak güç olmuştur. Kuzey İngiltere'nin tepelik bölgelerinde Simy Folds ve Ribblehead'de kazılanlara benzer yalıtılmış çiftliklerin, genellikle morfolojilerine dayanarak, sömürge yerleşimcilerinin evleri olduğu varsayılmıştır (Batey 1995; Coggins 2004; King 2004). Daha güneyde Goltho (Beresford 1987) ve Waltham Abbey (Huggins 1976) gibi yerlerde, bir kenarları yay şeklinde toplantı yerlerinin görülmesi, yeni İskandinav lordların konutlarını işaret ediyor olabilir. Gerçi bir binanın şeklinde etnik olarak İskandinav özellikler gösteren hiçbir şey yoktur. Goltho'da bir soyluya ait müstahkem manorun inşa edilme tarihi tartışılmıştır, ama artık bu yapının Vikinglerin Lincolnshire'ı almasından sonra, 9. yüzyıl sonu ya da 10. yüzyıl başında inşa edildiğinde görüş birliğine varılmıştır. Wharram Percy'de ortaçağa ait manor evlerinden birinde Borre üslubuyla yapılmış kemer parçaları bulunmuştur. Köyün 10. yüzyılda önce düzenli arsalarla kurulmuş olması muhtemel görünmektedir (Stamper ve Croft 2000). Çekirdek halinde bir köyün oluşturulduğu bu süreç İngiltere'de alçak arazilerin tamamında 10. yüzyıl boyunca devam etmiş gibi görünür, devam eden bir süreç olan arazi özelleştirmesinin bir parçasını oluşturur. Önceden kral ya da kiliseye ait olan eski büyük mülkler lordların sahip olduğu daha küçük birimlere bölünmüştür. Bu süreç hem Danelaw'da hem Wessex'te yaşanmıştır, Viking akınlarının doğrudan bir sonucu değildir. Gerçi manastırların saldırıya uğraması, ardından arazilerin el değiştirmesi açıktır ki bu süreci hızlandırmıştır (Richards 2004a: 49-77).

Metal detektörlerle ortaya çıkarılan buluntuların kayıtları da yerleşimlerin yoğunluğuna ilişkin bilgimizi dönüştürmüştür (Margeson 1997; Leahy 2004). Doğu İngiltere'de bulunan İskandinav broşlarının, diğer kişisel süs eşyalarının sayısı giderek artmaktadır; bu da 10. yüzyılda İskandinavya'yla temasların önceden sanıldığına nazaran daha doğrudan ve sürekli olduğunu ve bir çiftçi sınıfı bulunduğunu düşündürmektedir. Yerli nüfus da kitlesel olarak üretilen bakır alaşım giysi süslerine yönelen bir beğeni edinmişti. Zanaatkârlar disk broşlarda olduğu gibi Anglo-Sakson biçimleri sıklıkla korusalar da bunları İskandinav motifleriyle süslemiştir. Minik altıgen çanlar gibi tümüyle yeni tipte süsler de vardır, bunların muska ya da giysi süsü olması mümkündür. Bu gibi buluntular 10. yüzyıl İngiltere'sinde Anglo-İskandinav kültürel kimliğinin yaygın bir kabul gördüğünü gösterir.

Doğu Yorkshire'da Cottam'daki yerleşimi ilk keşfeden metal detektör kullanan araştırmacılar olmuştur (Richards 1999). 8 ve 9. yüzyıllarda Cottam'da bir Anglia çiftliği bulunuyordu, burası muhtemelen Driffield'deki bir kraliyet mülküne bağlıydı. Buranın sakinleri bir ticaret ağının parçasıydı. Northumbria'da kullanılan parasal değeri düşük çok sayıda bakır alaşımlı sikke, yani *styca* da bulunmuştur. 9. yüzyıl sonu ya da 10. yüzyıl başında Anglo-Sakson çiftliği terk edilmiş, onun yerini yeni bir plan doğrultusunda dikdörtgen bir çimenlik arazi içine yerleştirilmiş, giriş kapısı biraz büyükçe bir yerleşim almıştır. Burada bulunan Anglo-İskandinav eser tiplerinden hareketle yerleşimin yeni sakinlerinin pekâlâ İskandinav sömürge yerleşimcileri olabileceğini söylemek mümkündür. Northumbria darphaneleri üretimi durdurduğundan, yerleşim sakinleri artık sikkelerle alışveriş yapamıyorlardı, ama bu durum batıda York'la, Humber'ın güneyinde Lincolnshire'la ticaret yapmalarını engellememişti; ticari işlemlerini külçelerini tartarak hallediyorlardı. Yeni çiftliklerinde birkaç kuşak boyunca yaşamışlar, daha sonra ortaçağ köyü haline gelen yere taşınmışlardı.

Anglo-Sakson döneminde İngiltere'nin alçak arazilerinin tamamında gözlenen yerleşimlerin kayması sürecinin 10. yüzyılda sona erdiğini düşündüren kanıtların sayısı giderek artmaktadır. Yapılan kazılar nadiren, bunu kanıtlayacak kadar büyük çapta olmuştur, ama Batı Heslerton'daki geniş ölçekli arazi projesi meselenin böyleymiş gibi göründüğü başka bir örnek oluşturur (Powlesland 2000).

İskandinav yerleşimleri Britanya'nın Romalıların yönetiminde olduğu dönemden beri gelmiş geçmiş en büyük kent yenilenmesini teşvik edici bir etken olurken, şehirlerde de büyük değişiklikler yaratmıştır (Richards 2004a: 78-108). Anglo-Sakson krallıkları Mercia ve Wessex'te Viking tehdidine cevaben müstahkem şehir sistemleri, yani *burb*'ler kurulmuştur. Buralar şehirlerin ve kiliselerin idari merkezleri olarak da iş görüyordu, bazılarında darphaneler kurulmuştur. Chester, Gloucester, Exeter ve Winchester gibi bazı örneklerde Roma şehirleri yeniden tahkim edilmiş; Langport, Wilton ve Lydford gibi başka örneklerde doğal savunma mekanizmaları kullanılmıştır. Cricklade, Wallingford ve Oxford gibi başka yerlerde Roma modellerine dayanarak yeni savunma sistemleri inşa edilmiştir. Nehirler üzerinde, genellikle köprü kurma noktalarında birçok *burb* yapılmıştır. Bunların birçoğu önemli pazarlar haline gelmiştir. Chester'da Hiberno-Norse tüccarlardan oluşan bir grup Roma kalesine ve Dee Nehri'ne yerleşerek burada mahzenli binalar inşa etmiştir (Mason 1985).

Viking akınları başta Hamwic (Southampton), Lundenwic (Londra) ve Eoforwic (York) gibi yerlerde kurulan kent pazarları, yani *wic*'ler dolayı-

mıyla düzenlenen ticareti sekteye uğratmışsa da, bu kentler 10. yüzyılda serpilip gelişmiştir. Çoğu örnekte ticaret merkezleri eski Roma kale duvarlarının içine alınmış ya da onların hemen yanına kurulmuş, sonra hızlı bir gelişme süreci yaşamıştır. York bilinen en iyi örnektir (bkz. Hall, aşağıda 27.2. bölüm), gerçi bu şehirler mutlaka İskandinav yöneticiler ve tüccarların yönetiminde değildi.

Doğu Midlands'te Danlar, Derby, Leicester, Lincoln, Nottingham ve Stamford'dan oluşan, Beş Şehir olarak tanımlanan bir dizi kale kent inşa etmiştir (Hall 1989). Kazılarda bu şehirlerde İskandinavlara özgü bir şey ortaya çıkarılamamıştır, buraların Anglo-Sakson örneklere dayandırılmış olması mümkündür. En iyi kanıtları, Wessex *burb*'lerinin düzenliliğinden yoksun olan, ama yine de caddelerin ve meskenlerin planlı bir gelişim gösterdiğini sergileyen Lincoln sunar. Burada sırlı Stamford çömleklerinin üretimi gibi birkaç yeni sanayi gelişmiştir, bu zanaat İskandinav tüccarlarla birlikte yetenekli göçmen çömlekçilerin de buraya gelmesi sonucu gelişmiş olabilir. Ne var ki sanayileşme Viking yerleşimlerinin doğrudan bir sonucu değildir. İngiltere'nin her yerinde o zamana kadar kırsal mülklerin denetiminde olan uzmanlaşmış zanaatların yerini şehir merkezli sanayileşmiş kitlesel üretim almış, az bilinen kırsal pazar sınıfı, yaygın deyişle "üretim" yerleri gerilemeye başlamıştır (Pestell ve Ulmschneider 2003).

Dolayısıyla İngiltere'de buraya gelen İskandinavlar, yani karma Hiberno-Norse soyundan gelenler ile yerli Anglo-Saksonlar arasında karmaşık bir etkileşim süreci yaşanmıştır. Bu etkileşim hemen hemen 300 yıl boyunca devam etmiştir. Taze arkeolojik buluntular tablonun biraz daha netleşmesini sağladığından, çok çeşitli sömürgeleşme stratejileri izlendiğini, bölgesel ve kronolojik değişim de dahil olmak üzere bu stratejilere bir dizi karşılık verildiğini gözlemlemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Bailey, R. (1980) *Viking Age Sculpture in Northern England*, London: Collins.

Batey, C.E. (1995) "Aspects of rural settlement in northern Britain", D. Hooke ve S. Burnell (yay. haz.) *Landscape and Settlement in Britain* ad *400-1066*, Exeter: Exeter University Press.

Bell, R.D., Beresford, M.W. *vd.* (1987) *Wharram Percy: The Church of St Martin. Wharram: A Study of Settlement on the Yorkshire Wolds*, cilt 3 (Society for Medieval Archaeology. Monograph Series 11), Londra: Society for Medieval Archaeology.

Beresford, G. (1987) *Goltho. The Development of an Early Medieval Manor c.850–1150* (English Heritage. Archaeological Report 4), Londra: Historic Buildings and Monuments Commission for England.

Biddle, M. ve Kjølbye-Biddle, B. (1992) "Repton and the Vikings", *Antiquity*, 66: 36-51.

—— (2001) "Repton and the 'great heathen army', 873–4", J. Graham-Campbell vd. (2001).

Brooks, N.P. ve Graham-Campbell, J. (1986) "Reflections on the Viking-Age silver hoard from Croydon, Surrey", M.A.S. Blackburn (yay. haz.) *Anglo-Saxon Monetary History. Essays in Memory of Michael Dolley*, Leicester: Leicester University Press.

Coggins, D. (2004) "Simy Folds: twenty years on", J. Hines, A. Lane ve M. Redknap (yay. haz.)

Land, Sea and Home (Society for Medieval Archaeology. Monograph Series 20), Leeds: Maney.

Edwards, B.J.N. (1998) *Vikings in North West England. The Artifacts*. Lancaster: Centre for North-West Regional Studies, University of Lancaster.

Everson, P. ve Stocker, D. (1999) *Corpus of Anglo-Saxon Stone Sculpture*, cilt 5: *Lincolnshire*, Oxford: Oxford University Press for the British Academy.

Graham-Campbell, J. (1992a) "Anglo-Scandinavian equestrian equipment in eleventh-century England", *Anglo-Norman Studies*, 14: 77-89.

—— (yay. haz.) (1992b) *Viking Treasure from the North West. The Cuerdale Hoard in its Context* (National Museum and Galleries on Merseyside. Liverpool Museum Occasional Papers 5), Liverpool: National Museums and Galleries on Merseyside.

—— (2001) "Pagan Scandinavian burial in the central and southern Danelaw", J. Graham- Campbell vd. (yay. haz.) (2001).

Graham-Campbell, J., Hall, R., Jesch, J. ve Parsons, D. (yay. haz.) (2001) *Vikings and the Danelaw.*

Select Papers from the Proceedings of the Thirteenth Viking Congress, Nottingham and York, 21–30 August 1997, Oxford: Oxford Books.

Hadley, D.M. (1997) " 'And the proceeded to plough and support themselves': the Scandinavian settlement of England", *Anglo Norman Studies*, 19: 69-96.

—— (2002) "Burial practices in northern England in the later Anglo-Saxon period", S. Lucy ve A. Reynolds (yay. haz.) *Burial in Early Medieval England and Wales* (Society for Medieval Archaeology. Monograph Series 17), Londra: Society for Medieval Archaeology.

Hadley, D.M. and Richards, J.D. (yay. haz.) (2000) *Cultures in Contact. Scandinavian Settlement in England in the Ninth and Tenth Centuries*, Turnhout: Brepols.

Hall, R.A. (1989) "The Five Boroughs of the Danelaw: a review of present knowledge", *Anglo-Saxon England*, 18: 149-206.

Halsall, G. (2000) "The Viking presence in England? The burial evidence reconsidered", D.M. Hadley ve J.D. Richards (yay. haz.) (2000).

Huggins, P.J. (1976) "The excavation of an eleventh-century Viking hall and fourteenth-century rooms at Waltham Abbey, Essex, 1969–71", *Medieval Archaeology*, 20: 75-133.

King, A. (2004) "Post-Roman upland architecture in the Craven dales and the dating evidence",

J. Hines, A. Lane ve M. Redknap (yay. haz.) *Land, Sea and Home* (Society for Medieval Archaeology. Monograph Series 20), Londra: Society for Medieval Archaeology.

Lang, J.T. (1984) "The hogback: a Viking colonial monument", *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History*, 3: 85-176.

—— (1991) *Corpus of Anglo-Saxon Stone Sculpture*, cilt 3: *York and Eastern Yorkshire*, Oxford: Oxford University Press.

Leahy, K. (2004) "Detecting the Vikings in Lincolnshire", *Current Archaeology*, 190: 462-8.

Margeson, S. (1997) *The Vikings in Norfolk*, Norwich: Norfolk Museums Service.

Mason, D.J.P. (1985) *Excavations at Chester: 26–42 Lower Bridge Street 1974–6. The Dark Age and Saxon Periods* (Grosvenor Museum. Archaeological Excavation and Survey Reports), Chester: Grosvenor Museum.

Pestell, T. ve Ulmschneider, K. (yay. haz.) (2003) *Markets in Early Medieval Europe. Trading and 'Productive Sites' 650–850*, Macclesfield: Windgather Press.

Pitts, M. (2004) "Cumbrian heritage", *British Archaeology*, 79 (Kasım): 28-31.

Powlesland, D. (2000) "West Heslerton settlement mobility: a case of static development", H. Geake ve J. Kenny (yay. haz.) *Early Deira. Archaeological Studies of the East Riding in the Fourth to Ninth centuries AD*, Oxford: Oxbow Books.

Richards, J.D. (1999) "Cottam: An Anglian and Anglo-Scandinavian settlement on the Yorkshire Wolds", *Archaeological Journal*, 156: 1-110.

—— (2004a) *Viking Age England*, gözden geçirilmiş basım, Stroud: Tempus.

—— (2004b) "Excavations at the Viking barrow cemetery at Heath Wood, Ingleby, Derbyshire", *Antiquaries Journal*, 84: 23-116.

Rogerson, A. (1995) *A Late Neolithic, Saxon and Medieval Site at Middle Harling, Norfolk* (East Anglian Archaeology 74), Norwich: Field Archaeology Division, Norfolk Museums Service.

Sawyer, P.H. (1971) *The Age of the Vikings*, ikinci basım, Londra: Arnold.

Seaby, W.A. ve Woodfield, P. (1980) "Viking stirrups from England and their background", *Medieval Archaeology*, 24: 87-122.

Sidebottom, P. (2000) "Viking Age stone monuments and social-identity", D.M. Hadley ve J.D. Richards (yay. haz.) (2000).

Speed, G. ve Walton Rogers, P. (2004) "A burial of a Viking woman at Adwick-le-Street, South Yorkshire", *Medieval Archaeology*, 48: 51-90.

Stamper, P. ve Croft, R. (2000) *Wharram. A Study of Settlement in the Yorkshire Wolds*, cilt 8: *The*

South Manor (York University Archaeological Publications 10), York: York Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Stocker, D. (2000) "Monuments and merchants: irregularities in the distribution of stone sculpture in Lincolnshire and Yorkshire in the 10th century", D.M. Hadley ve J.D. Richards (yay. haz.) (2000).

Trafford, S. (2000) "Ethnicity, migration theory, and the historiography of the Scandinavian settlement of England", D.M. Hadley ve J.D. Richards (yay. haz.) (2000).

Watts, L., Rahtz, P., Osaka, E., Bradley, S.A.J. ve Higgitt, J. (1997) "Kirkdale – the inscriptions", *Medieval Archaeology*, 41: 51-99.

Wilson, D.M. (1965) "Some neglected late Anglo-Saxon swords", *Medieval Archaeology*, 9: 32-54.

27 (1)

DANELAW'UN KURULMASI

Dawn M. Hadley

Danelaw terimi, İskandinavların İngiltere'de 9 ve 10. yüzyıllarda fethedip yerleştikleri kuzey ve doğu bölgelerini ifade etmek için yaygın olarak kullanılır. Bu terim ilk kez, York Başpiskoposu Wulfstan'ın hazırladığı, 1002 ile 1008 arasına ait olduğu sanılan "Edward ve Guthrum'un Kanunları" olarak bilinen kanun derlemelerinde ve Kral II. Æthelred'in Wantage'da (Berks.) 1008'de çıkardığı bir kanunda karşımıza çıkar. İki belgede de İngiliz kanunlarına tabi bölgelerle Dan kanunlarına (*on Doone lage*) tabi bölgelerde hukuksal süreçler arasındaki az sayıdaki farklılıktan bahsedilir (Whitelock 1941, 1979: 439-46). Daha sonraki tarihlere ait kanun derlemelerinde zaman zaman İngilizlerin tabi olduğu kanunlar ile Danların tabi oldukları (*mid Denum*) arasında ayrım yapılmış, bölgeler düzenli olarak, tutarlılık göstermese de Batı Saksonlar, Mercialılar ve Danların kanunlarına (*Danelaga* [*scire*]) tabi olanlar diye gruplandırılmıştır (Stenton 1971: 505-6; Holman 2001: 2-3).

Danelaw'un yasal düzenlemeleri İngiltere'nin diğer bölgelerinde geçerli olanlardan birkaç bakımdan ayrılıyordu. Bunlar arasında, yasanın ihlali halinde daha ağır para cezalarının verilmesi de vardı (Stenton 1971: 507-10). Danelaw'un hukuk terminolojisi birçok İskandinavca terim içerir: *Landcop* (arazi satın almayı ifade eder), *lahslit* (yasanın ihlal edilmesi halinde verilen bir ceza) ve *witword* (muhtemelen "kişinin davasını savunma hakkı" anlamına gelir) terimleri bunlar arasında yer alır; *law* sözcüğü bile Eski Kuzey dilinden alınmıştır (Stenton 1971: 507, 512; Neff 1989: 278-88). Ne var ki İskandinavların hukuksal pratik üzerindeki doğrudan etkilerini göstermek zordur (Fenger 1972; Neff 1989; Holman 2001: 3-4). Beş Şehir topraklarında ve Yorkshire'ın bazı kesimlerinde (Loyn 1974) bulunan "Wapentake" olarak bilinen (Eski Kuzey dilinde *vápnatak* "silahların alınması" anlamına gelir) yerel idari ve yasa uygulama bölgeleri İskandinavya'da yasal bölge olarak mevcut değildir (Geipel 1971: 62; Holman 2001: 4), ama buralar İngiltere'de başka yerlerde bulunan "hundred"lara benzer işlevlere sahipti (Loyn 1974; Stenton 1971: 504-5).

Yine de Danelaw olarak bilinen bölgelerin ayrıksı olduğu yönünde daimi bir algı mevcuttu. Wessex ve Guthrum Kralı Alfred ile Doğu Anglia'yı

işgal etmiş bir Viking ordusunun lideri arasında yaklaşık olarak 880-890'da imzalanmış bir barış antlaşması İngilizler ile Danlar arasındaki ilişkileri düzenliyor, ayrıca "aradaki sınırlar"ın Thames ve Lea nehirleri boyunca, sonra Bedford'a doğru düz bir hatta ilerleyip Ouse Nehri'nden Watling Street'e gelip dayandığını belirtiyordu (Whitelock 1979: 416-17). Bu tanım Danelaw'u gösteren birçok modern haritanın dayanağı olmuştur, antlaşmada belirtilmese de haritalarda bölgenin sınırlarının Watling Street boyunca Chester'a uzandığı gösterilir. Bu anlaşma sıklıkla Danelaw'un kurucu belgesi olarak görülse de sadece Doğu Anglia'daki İskandinav yerleşimciler adına düzenlenmiştir. Ayrıca antlaşmanın tesis ettiği sınır kalıcı olmamış, Batı Saksonlarının 10. yüzyıl başında "İngiliz" tarafındaki *burh*'leri almaları gerekmiştir; sınırın batısına doğru İskandinav yer isimleri de buralarda İskandinav yerleşimleri bulunduğunu gösterir (Davis 1982; Dumville 1992). Son olarak, bu antlaşmanın sonraki tarihlere ait el yazmalarında şans eseri bugüne ulaşması, İskandinav yerleşim bölgeleriyle yapılan, geniş kapsamlı bir değerlendirmeyle o döneme ait birkaç barış antlaşmasından sadece bir tanesi olduğu gerçeğini gözden saklar. Anglo-Sakson Vakayinamesi Kral Alfred ile Northumbrialılar ve Doğu Anglialılar arasındaki bir barış antlaşmasının 893'te bozulduğunu belirtir (Whitelock 1979: 201). 905 tarihli girdide de Kral Büyük Edward'ın Tiddingford'da (Bucks.) Doğu Anglialılar ile Northumbrialılar arasında yapılan bir barış antlaşmasını (*frið*) onayladığı (Whitelock 1979: 209), bu kralın çıkardığı kanunların (II. Edward, 5.2) bazı yasal düzenlemelerin Doğu ve Kuzey İngiltere'de "antlaşma maddeleri (*friðgewritu*) uyarınca" yürürlükte olmasını öngördüğü belirtilmektedir (Attenborough 1922: 120-1).

Kuzey ve Doğu İngiltere'nin bazı bölgelerinin Dan nitelikleri gösterdiği, Kral Edgar'ın (960'larda ya da 970'lerin başında) çıkardığı bir kanunda tanınmıştır; bu kanunda "Danlar arasında (*mid Denum*) hakkında en iyi şekilde hüküm verecekleri iyi kanunların yürürlükte olması gerektiği" belirtilmiştir (Whitelock 1979: 435-6). Ne var ki yerleşimlerin kurulmaya başlamasından yaklaşık bir yüzyıl sonra, kimlerin Danlar olarak ve ne şekilde tanımlanabileceği açık değildir (Reynolds 1985: 406-8). Ayrıca Kuzey İngiltere'ye son dönemde yerleşenlerin birçoğu Dan eyaletlerinden değil, Kuzey İskandinavya'dan ya da 9. yüzyılın ortasından beri İskandinav yerleşimcilerin bulunduğu Dublin'den gelmişlerdi (Smyth 1999: 32-5).

Danelaw olarak bilinen bölgeler özel düzenlemelere tabi kılınmıştı, ama yine de İngiltere krallığı dahilinde yasal eyaletler olarak görülüyorlardı. Aslına bakılırsa Edgar kanunun diğer hususlarının da "İngiliz, Dan ya da Briton olsun bütün ulus açısından geçerli olması gerektiğini" talep

etmişti (Whitelock 1979: 435). Æthelred'in Wantage'da çıkardığı, Beş Şehir topraklarını kapsayan kanunun İskandinavca terminolojiyle dolu olsa da İngiliz kraliyet hukuku olduğunun sorgulanamayacağı, hatta İngiliz göreneklerini Danelaw'da geçerli kılma yönünde bir girişim bile olabileceği savunulmuştur (Wormald 1978: 61-2; Neff 1989: 287). İngiltere'nin farklı bölgelerinin bölgesel kimliklerini geliştirme sürecinin bir parçası olarak, 10. yüzyıl ortasından itibaren etnik terminolojinin kullanıldığı da ileri sürülmüştür. Edgar'ın "Danlara" yönelik özel yasal düzenlemeleri, hükümdarlığının ilk dönemlerinde Kuzey İngiltere seçkinlerinden gördüğü desteğe karşılık verdiği bir ödül olabilir (Lund 1976). Erken 11. yüzyılın siyasi dilinde, sıklıkla İngilizler ve Danlar arasındaki dostluktan dem vuruluyordu. "Edward ve Guthrum'un Kanunları" olarak bilinen düzmece belge de bu ilişkileri çok daha önceki bir tarihe, "İngilizler ve Danların çekincesizce barış ve dostluk ilişkilerine girdiği bir döneme" yansıtma çabasının bir ürünüydü (Whitelock 1941; Innes 2000: 77). Ne var ki etnik farklılıkla ilgili ifadeler, Kuzey ve Doğu İngiltere elitlerinin İngiliz krallığına bağlılıkla yükümlü kılınmasıyla eşzamanlıdır (Innes 2000: 85). Kuzey İngiltere'de seküler ve dini liderlerin sadakatleri de 10. yüzyıl ortasından itibaren daha güneyde ciddi mülklere sahip kişilerin bu liderlik görevlerine atanmasıyla sağlama bağlanmıştır (Whitelock 1959). Etnik bir terminoloji kullanılmasına rağmen, Danelaw'daki ayrıksı yasal düzenlemeler yerleşimciler ve onların soyundan gelen kişilerin İngiliz toplumuyla bütünleştiğini doğrular (Innes 2000: 72-7; Holman 2001: 3). Aslına bakılırsa Kuzey ve Doğu İngiltere'nin Danlığı, nadiren, genellikle siyasi ve askeri çatışma zamanlarında belgelenmiş, bu bölgeleri betimlerken bölgesel terminoloji kullanılmaya devam etmiştir (Reynolds 1985: 408-9). Nihayetinde erken İskandinav yerleşimcilerin soyundan gelenlerin, 10. yüzyıl sonu ve 11. yüzyıl başı Dan akıncıları destekleyecek donanıma sahip olduğu yolundaki modern varsayımları destekleyen pek az kanıt mevcuttur (Reynolds 1985: 406-12). Bu dönemde Güney İngiltere'ye Danelaw'dan düzenlenen saldırılarda belirleyici olan etken muhtemelen bölgenin İngiltere krallığının kalbine uzak olmasıydı, etnik yakınlıktan ziyade etnik sadakat ve bölgesel sıkıntılar Danelaw'un İngiltere'de başka yerlerden de destek alan Dan akıncılara yardım etmesine zemin hazırlamıştı (Innes 2000: 74).

Danelaw bölgeleri "İngiliz" İngiltere'den bir dizi nitelikle ayrılabilir, ama bunda bir tutarlılık sağlamak mümkün değildir. İskandinav yer isimleri en sık Nottinghamshire, Leicestershire, Lincolnshire ve Yorkshire'da karşımıza çıkar, gerçi Wirral, Cumbria ve Norfolk'ta da daha küçük çaplı yoğunlaşmalar gözlenir (Fellows-Jensen 1975). 9 ve 10. yüzyıllara özgü İskandinav sanatı üsluplarından etkilenmiş taş heykellere Yorkshire

ve kuzeybatıda daha sık rastlanır; gerçi kuzeybatı bölgesine ortaçağda Danelaw'a bağlı bölgeler listesinde genellikle yer verilmemiştir (Bailey 1980; Abrams 2001: 130-1). Özgür çiftçilerin (*liberi homines* ve *sokemen*) varlığı sıklıkla Danelaw'un başlıca niteliklerinden biri olarak görülmüştür, ama Doğu Anglia ve Lincolnshire'ı kapsayan Domesday Kitabı'ndaki girdilerde çok sayıda özgür çiftçi bulunduğu görülse de (Stenton 1971: 515-17) başka yerlerde sayıca daha azlardı. 10. yüzyılda Doğu İngiltere'de birçok yeni ticaret ve imalat merkezinin doğuşuna, Lincoln, Torksey, Thetford ve Norwich de dahil olmak üzere diğer merkezlerin genişlemesine tanık olundu. Çömlek üretimi kentsel bir olgu haline geldi. Kıta Avrupası'nda yaygın olan yeni imalat tekniklerinin benimsenmesi de bu sektörde bir devrim yarattı (Hinton 1990: 112). 9. yüzyıl sonundan itibaren İngiltere ve York'ta üretilen sikkelerin karma bir etki altında kaldığı gözlenir. Kıta Avrupası'ndan gelen para basma ustalarının görevlendirilmesi, Batı Sakson sikke örneklerinin kopyalanması, bölgesel ağırlık standartlarının benimsenmesi, sikkelerde İskandinav kişi isimleri ve mühürlere yer verilmesi bu etki karmasını yansıtır (Blackburn 2001). Yakın tarihlerde Doğu İngiltere'de İskandinav nitelikler gösteren büyük miktarda metal işi gün ışığına çıkarılmıştır. Fakat bu durumun İskandinavların buraya kitleler halinde göç ettiği yönündeki savları desteklediği ileri sürülse de nispeten pek az eser tipik İskandinav özelliklere sahiptir. Birçok eserde Kıta Avrupası ve İrlanda etkileriyle birlikte İskandinav ve İngiliz üsluplarının kaynaştığı gözlenir. Dikkat çekicidir ki 11. yüzyıla ait İskandinav sanat üslupları Güney İngiltere'de Danelaw'da olduğundan daha yaygın bir kabul görmüştür (Leahy ve Paterson 2001).

KAYNAKÇA

Abrams, L. (2001) "Edward the Elder's Danelaw", N. Higham ve D. Hill (yay. haz.), *Edward the Elder 899–924*, Manchester: Manchester University Press.

Attenborough, F. (1922) *The Laws of the Earliest English Kings*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bailey, R. (1980) *Viking Age Sculpture in Northern England*, Londra: Collins.

Blackburn, M. (2001) "Expansion and control: Anglo-Scandinavian minting south of the Humber", J. Graham-Campbell, R. Hall, J. Jesch ve D. Parsons (yay. haz.) *Vikings and the Danelaw*, Oxford: Oxbow.

Davis, R.H.C. (1982) "Alfred and Guthrum's frontier", *English Historical Review*, 97: 803-10.

Dumville, D.H. (1992) *Wessex and England from Alfred to Edgar*, Woodbridge: Boydell.

Fellows-Jensen, G. (1975) "The Vikings in England: a review", *Anglo-Saxon England*, 4: 181-206.

Fenger, O. (1972) "The Danelaw and the Danish law: Anglo-Scandinavian legal relations during the Viking period", *Scandinavian Studies in Law*, 16: 85-96.

Geipel, J. (1971) *The Viking Legacy*, Newton Abbot: David and Charles.
Hinton, D. (1990) *Archaeology, Economy and Society*, Londra: Seaby.
Holman, K. (2001) "Defining the Danelaw", J. Graham-Campbell, R. Hall, J. Jesch ve D. Parsons (yay. haz.) *Vikings and the Danelaw*, Oxford: Oxbow.
Innes, M. (2000) "Danelaw identities: ethnicity, regionalism and political allegian ce", D. Hadley ve J. Richards (yay. haz.) *Cultures in Contact*, Turnhout: Brepols.
Kershaw, P. (2000) "The Alfred–Guthrum treaty: scripting accommodation and interaction in Viking Age England", D. Hadley ve J. Richards (yay. haz.) *Cultures in Contact*, Turnhout: Brepols.
Leahy, K. and Paterson, C. (2001) "New light on the Viking presence in Lincolnshire: the artefactual evidence", J. Graham-Campbell, R. Hall, J. Jesch ve D. Parsons, *Vikings and the Danelaw*, Oxford: Oxbow.
Loyn, H. (1974) "The hundred in England in the tenth and eleventh centuries", H. Hearder ve H. Loyn (yay. haz.) *British Government and Administration*, Cardiff: University of Wales Press.
Lund, N. (1976) "King Edgar and the Danelaw", *Mediaeval Scandinavia*, 9: 181 95.
Neff, C. (1989) "Scandinavian elements in the Wantage code of Æthelred II", *Journal of Legal History*, 10: 285-316.
Reynolds, S. (1985) "What do we mean by 'Anglo-Saxon' and 'Anglo-Saxons'?", *Journal of British Studies*, 24: 395-414.
Smyth, A. (1999) "The effect of Scandinavian raiders on the English and Irish churches: a preliminary reassessment", B. Smith (yay. haz.) *Britain and Ireland 900–1300. Insular Responses to Medieval European Change*, Cambridge: Cambridge University Press.
Stenton, F.M. (1971) *Anglo-Saxon England*, üçüncü basım, Oxford: Oxford University Press.
Whitelock, D. (1941) "Wulfstan and the so-called Laws of Edward and Guthrum", *English Historical Review*, 56: 1-21.
—— (1959) "The dealings of the kings of England with Northumbria in the tenth and eleventh centuries", P. Clemoes (yay. haz.) *The Anglo-Saxons*, Londra: Bowes and Bowes.
—— (yay. haz. ve çev.) (1979) *English Historical Documents*, cilt 1: *c. 500–1042*, ikinci basım, Londra: Eyre and Spottiswoode.
Wormald, P. (1978) "Æthelred lawmaker", D. Hill (yay. haz.) *Ethelred the Unready*, Oxford: British Archaeological Reports.

27 (2)

YORK

Richard Hall

9. yüzyıl ortası ve 11. yüzyıl ortasında yazılmış bir dizi belgesel başvuru kaynağında, York'un erken ortaçağda İngiltere'de İskandinavların çıkarlarının yoğunlaştığı en önemli ve kalıcı odak noktası olduğu görülür. Belgeler ve arkeoloji Londra dışında York'un o zamanlar İngiltere'nin en büyük kenti olduğunu, yaklaşık 100 hektarlık bir alanı kapsadığını, nüfusunun da 10.000 ila 15.000 olduğunu gösterir. Viking Çağında öne çıkması bu kentin coğrafi önemini ve daha önceki tarihini yansıtır.

York Londra'nın 330 km kuzeyindedir, en yakın sahile uzaklığı 60 km olsa da Humber Estuary'den 120 km yukarıya çıkıp Ouse Nehri'ni takip ederek Kuzey Denizi'nden ulaşılabilecek kara içi bir liman kentidir. York'ta kentsel yerleşim Romalılar döneminde başlamıştır. Romalılar MS 71'de Ouse ve Foss nehirleri arasında kalan araziye bir kale (*Eboracum*) inşa etmiştir. Daha sonra Ouse'un karşı yakasına surlarla çevrilmiş bir şehir (*colonia*) kurulmuştur. Roma ordusunun yaklaşık 410'da Britanya'yı terk etmesi sonrasında, 5 ve 6. yüzyıllarda tarihsel ve arkeolojik bakımdan karanlık bir dönem yaşanmıştır, öyle görünüyor ki bu dönemde kale ve *colonia* büyük ölçüde terk edilmiştir. York 7. yüzyıl başında Northumbria'daki Anglo-Sakson krallığının dinsel merkezi olarak *Eoforwic* adıyla, bölgesel olarak yine ön plana çıkmıştır. Kentte kraliyete bağlı cemiyetler, bir piskoposluk (627), sonra bir başpiskoposluk (735), ünlü bir okul bulunuyordu, ayrıca kentin uluslararası ticari bağlantıları vardı. Katedral eski kalenin merkezine yakın bir yerdeydi. Ouse Nehri'nin iki yakasında da ticaret ve imalat faaliyetleri yürütülüyordu. Ne var ki *Eoforwic* nüfusu muhtemelen 1000-2000'den ibaretti. Romalıların inşa ettiği savunma duvarları dışında Roma şehrinin büyük bölümü (caddeler ve binalar) çoktan kaybolup gitmişti.

Eoforwic 866'da Viking "büyük dinsiz ordusu"nun eline geçti; bu Viking kuvvetlerine, 851'den beri Dublin'de hüküm süren bir hanedan mensuplarının komuta ettiği ileri sürülmüştür. Anglo-Sakson Vakayinamesi 876'da bu ordunun "Northumbrialılara ait toprakları paylaştığını, bu toprakları sürerek geçimlerini sağlamaya başladıklarını" belirtir. Bugünkü Yorkshire ve çevresindeki bölgeler sonraki yüzyılın büyük bölümü boyunca, York'ta

aynı Hiberno-Viking ailesine mensup Viking krallarının yönetiminde olmuş; Eski Kuzey dilinin etkisiyle York'un ismi *Jorvik* (Eski Kuzey dilinde *Jórvík)* haline gelmiştir. York başpiskoposları otorite kurmak ve bağımsızlığı sağlamak gibi ortak amaçlarla hareket ettiklerinden, Viking krallarıyla karşılıklı bağımlılık içinde olmayı kabul etmişlerdir. Viking işgalcilerle Northumbrialı Anglo-Saksonların kaynaşıp yeni bir Anglo-Sakson kültürü oluşturması bu siyasi uzlaşmayı yansıtır. Vikinglerin önceden fethettiği, eskiden bağımsız olan Anglo-Sakson krallıklarını 10. yüzyıl başında topraklarına katan Wessex'li Anglo-Sakson krallarının yayılmacı arzularını ketlemek için askeri kuvvet ve diplomasiye başvurulmuştur. Alfred'in torunu Kral Athelstan York'taki Viking kralını 927'de sürgüne göndermiş, ama onun 939'da ölmesinin ardından İrlanda-Viking yönetimi yeniden kurulmuştur. 940-950'lerde sürgündeki Norveç prensi Eric Bloodaxe da York'un denetimini ele geçirme mücadelesine girişmiştir; *Egill Skallagrimsson Sagası*'nda bu dönem anlatılır, ama onun York'tan ayrılması ve 954'te ölmesinin ardından kent geri döndürülemez bir şekilde İngiltere'ye dahil olmuştur. Ne var ki Anglo-Sakson kralları York'un kuzeyine nadiren geçiyorlardı; toprakları onlar adına gözetmeleri için York'ta otorite konumlarına Anglo-İskandinav kilise görevlilerini ve aristokratları atamışlardır. Sven Forkbeard ve oğlu Cnut'un 10. yüzyıl sonu ve 11. yüzyıl başındaki istilalarında dokunmadıkları York, 1066'daki olaylarda öncü bir rol oynamıştır. Norveç Kralı Haraldr Harðráði 20 Eylül 1066'da York'un hemen güneyinde Fulford'da bir savaş kazanmış, şehir teslim olmuş, ama Haraldr Harðráði 25 Eylül'de Stamford Köprüsü yakınlarındaki bir savaşta yenilip öldürülmüştür. Fatih William'ın 1068'de fethetmesi sonrasında bile York, Normanlara karşı direnişin kalesi olmayı sürdürmüştür. İskandinavlar 1069, 1070 ve 1075'te işgal girişimlerinde bulunmuşlar, ama bundan sonra kentin İskandinavya'yla siyasi ve toplumsal bağları silinip gitmiştir; İskandinavların geride bıraktığı tek miras York'taki sokak isimlerinin çoğunluğunun Eski Kuzey dilinden gelen öğeler içermesi olmuştur, *-gate* gibi.

York Arkeoloji Cemiyeti 1972'de bilhassa Viking Çağı York'unu ortaya çıkarmayı amaçlayan ilk arkeolojik kazılara girişmiştir. Bu kazılar York'un bir kısmında yaklaşık 9 metreyi bulan, büyük ölçüde Viking Çağına ait bir arkeolojik katman bulunduğunu, bu katmanın gayet iyi korunmuş kereste binalar, deri, tekstil ve ahşap ürünleri de dahil olmak üzere organik kalıntılarla dolu turba benzeri oksijensiz gömülerden oluştuğunu göstermiştir. Bu katmanlarda çok zengin biyolojik veriler de mevcuttur, bitki ve böcek kalıntılarının incelenmesi York'ta kışların muhtemelen bugün olduğundan biraz daha soğuk, yazların biraz daha sıcak geçtiğini ortaya koymuştur.

1976-1981 döneminde 16-22 Coppergate'te 1000 metrekarelik bir alanda yapılan kazılarda (Şekil 27.2.1), yaklaşık olarak 900'de oluşturulan dört tane uzun ve dar mesken arazinin geniş kısımları incelenmiştir; Coppergate'in caddeye bakan ön kısmında inşa edilen direkli ve kerpiç evler uzman zanaatkârlara aitti. Arazilerin geri kalan kısımları yan amaçlarla kullanılıyordu, buralarda çöp ve fosseptik çukurları bulunuyordu. 970'lerde zemin kattaki bir odanın altına kalaslarla kaplı bir mahzenin inşasını öngören yeni bir bina tarzı benimsenmişti. Bazı arazilerde ön kısımda iki sıra bina bulunuyordu, bu durum York'un serpilmekte olduğunu işaret eder. Ne var ki burası kötü kokan bir yerdi; fosseptikler, çöp çukurları, hayvan atıkları, hem evlerden hem dükkânlardan çıkan atıklar berbat kokulara neden oluyordu. Kentin bozulmanın engellendiği daha ıslak kısımlarında zemin 10. yüzyılda yılda ortalama 1-2 santimetre yükseliyordu.

Kanıtlar kentin tamamında, önceden büyük ölçüde açık olup yer yer doldurulmuş coğrafyasında, 9. yüzyıl sonunda ve 10. yüzyılda yeni cad-

Şekil 27.2.1 York Coppergate'te ki York Arkeoloji Vakfı'nın 1967 1981 döneminde yaptığı kazılar bugün Viking Çağı York'u hakkında bildiklerimizin büyük bölümünü ortaya koymuştur. 1(ve 11. yüzyıllarda Coppergate caddesinin ön kısmında kereste binalar bulunuyordu, bunların arkasındaysa uzun ve çukurlarla dolu avlular yer alıyordu.

deler ve arazilerin oluştuğunu gösterir. Romalılardan kalmış olup hâlâ kullanılmaya devam eden caddeler kalenin dört ana kapısını birbirine bağlayan caddelerin birer parçasıydı. Ouse Nehri üzerinde Romalılardan kalma tek köprü ortadan kaybolmak üzereydi, nehirden geçiş, daha aşağı kesimlerde kalenin köşesinin arkasında kalan bir yerde kurulmuştu. Bu durum kentin genel planında büyük değişikliklere gitmeyi teşvik etmiş, muhtemelen zorunlu kılmıştı. Zemin atıklar ve işgal enkazlarının birikmesi yüzünden hızla yükselirken, Roma kalesi surlarının iki yanında, Ouse ve Foss nehirlerine bakan kısımlar bir engel olma özelliklerini yitirmeye başlamıştı, hatta belki de fiilen yıkılmışlardı. Bunların yerini muhtemelen kale surlarının diğer iki yanına nehirlere doğru yapılan eklemeler almıştı, böylece şehrin ortaçağdaki taş surlarının bu bölgede çizdiği hat yeniden tanımlanmıştı. Ouse Nehri'nin güneyinde, eski Roma *colonia*'sının içinde, yeni anacadde *Micklegate* (Eski Kuzey dilinde *Miklugata* "Ana Cadde") dikdörtgenler yaratan ızgara planını tümüyle tasfiye etmiş, nehrin üzerinde yeni bir geçiş noktası yaratmıştı. Bu arada Foss Nehri'nin doğusuna doğru, 10 ve 11. yüzyıllarda Walmgate caddesi üzerindeki emlak arazilerinin 500 metre uzunluğunda bir kuşak boyunca geliştiği yönünde kanıtlara rastlanır. Jorvik'in bu bölümünün savunma altında olup olmadığı kesin değildir, gerçi Foss Nehri'nin doğu yakasında bir köprü başı bariyerinin bulunduğu varsayımı ileri sürülmüştür. Kentin Viking Çağındaki savunması genellikle ayrıntılı olarak kayda geçirilmemişse de, göründüğü kadarıyla savunma, bazı yerlerde ayakta kalan Roma surlarını aşan toprak bir siper, üzerinde kereste bir kazık ve çevresinde bir hendekten oluşuyordu.

Tipik mezarlık anıtlarının da gösterdiği üzere kentteki bölge kiliselerinin birçoğu bu yüzyıllarda kurulmuştu. Birkaç kilise arkeolojik olarak incelenmiş, Anglo-İskandinav kökenlere dayandıkları gösterilmiştir; bazı Viking krallarının gömülü olduğu dönemin katedrali henüz bulunamamıştır. Bazı kilise avlularında bulunan birkaç mezarda az sayıda sıradan eşya bulunmuştur, ama ayrıntılı süslerle bezeli pagan Viking mezarı bulunamamıştır; öyle görünüyor ki mezarlıkların hem yeri hem biçimiyle ilgili yerel Hıristiyan âdetler yeni gelenlerce çabucak benimsenmiştir. Bu yüzyıllarda York'ta yaşamış yüzbinlerce kişinin ancak pek azının iskeletleri çıkarılmıştır. Demografik bakımdan bu nüfusta bebek ölümlerinin oranı yüksekti, kadınların %50'si otuz beş yaşını görmeden ölüyordu, erkeklerin ömrü ortalama elli yıldı. İnsanların ortalama boyları bugün olduğundan 2-3 cm daha kısaydı. İnsanlarda bağırsak kurdu yumurtasına bolca rastlanması nüfusun büyük bölümünün bu parazitleri taşıdığını gösterir.

York önemli bir imalat merkeziydi, uzmanlaşmış zanaatkârlar çok çeşitli eşyaları Roma döneminden beri görülmemiş bir ölçekte ve yoğunlukta kitlesel olarak üretiyordu (Şekil 27.2.2). Demir, bakır kalaylama, kurşun, gümüş ve altın işçiliği, yüksek kurşunlu cam, kemik ve boynuz işçiliği, bilhassa da tarak üretimi dahil olmak üzere yüksek ısıların kullanıldığı sanayiler, ahşap eşyaların tornadan geçirilmesi, ayakkabı, binicilik takımları, bıçak ve kılıç kınları üreten deri işçiliği, kehribar ve oltutaşı mücevher yapımcılığı gibi üretim alanları bulunuyordu. Tekstil işçiliğinin büyük bölümü bir sanayi yerleşiminden çok evlerde gerçekleştiriliyordu. Bu zanaatların hammaddeleri kente, bağlı olduğu iç bölgelerdeki çiftlikler ve arazilerden geliyor, nihai ürünler aynı bölgelere gönderiliyordu. Ticareti kolaylaştırmak amacıyla York'un Anglo-Sakson krallarının çıkardığı küçük diskler şeklindeki sikkelerin yerini yaklaşık olarak 895'ten itibaren yüksek kalite gümüş sikkeler aldı; bunların tasarımları başta Anglo-Sakson modeller kadar Kıta Avrupası modellerine de dayanıyordu. Kent sakinlerinin gıda maddeleri iç bölgelerdeki aynı kaynaklardan geliyordu; balık ve kabuklu deniz ürünleri nehirlerden, haliç ve sahillerden elde ediliyor, geyik ve kuş gibi hayvanlar avlanıyordu. Daha uzak yerlerden de kente mallar geliyordu. İngiltere'den gelen mallar arasında Lincolnshire'da yapılan çömlekler, bir Pict broş, muhtemelen İskoçya'da yapılmış sabun taşı mutfak gereçleri de vardı. İrlanda tarzı giysi iğneleri de bulunmuştu; bun-

Şekil 27.2.2 10. yüzyıl başında York'taki kültürel etkileşimin bir örneği. York'ta basılan bir Aziz Petrus sikkesinde kullanılan bu demir sikke damgasında Hıristiyan bir yazı, bir Viking kılıcı ve Thor'un çekici görülür

lar yerel olarak üretilmiş olabilirse de, nehir yakınlarında bir yerin *Divelinestaynes* (Dublin taşları) ismini taşıması, ilk kez 13. yüzyılda kayıtlara geçmiş olsa da bir grup geminin York ve Dublin arasında ticaret amacıyla gidip geldiğini düşündürür. Norveç şistinden yapılmış bileğitaşları yaygındı. Rhineland'dan ithal edilen mallar arasında şarap (çömlek kaplar bulunmuştur) ve volkanik taştan değirmen taşları da bulunuyordu. Bir dizi ipek parçası Akdeniz'in doğu ucuyla, muhtemelen Bizans'la temasta bulunulduğunu düşündürür (gerçi Bağdat da ticaret yapılan yerlerden biri olabilir). Kızıldeniz'den bir denizkabuğu Yakındoğu'yla bu temas olasılığını güçlendirir, Semerkant'ta basılmış 10. yüzyıl başına ait bir sikke de. York büyük ölçüde değeri yüksek lüks mallar tedarik eden büyük bir uluslararası ticaret ağının bir parçasıydı, ama ticareti ve ekonomik büyümesi büyük ölçüde, bağlı olduğu geniş iç bölgelere daha gündelik nesneler tedarik etmeye odaklanmıştı.

KAYNAKÇA

"The Archaeology of York" (York'un Arkeolojisi) dizisinde buranın topografisi, binaları, eski eserleri, sikkeleri, doğal ortamı, hayvan kemikleri ve insan osteolojisi hakkında birçok kitap yer alır. Council for British Archaeology for the York Archaeological Trust tarafından basılmıştır.

Dumville, D.N. (2005) "Old Dubliners and new Dubliners in Ireland and Britain: a Viking-Age story", S. Duffy (yay. haz.) *Medieval Dublin*, cilt 6: *Proceedings of the Friends of Medieval Dublin Symposium 2004*, Dublin: Four Courts.

Hall, R.A. (1994) *English Heritage Book of Viking Age York*, Londra: Batsford/English Heritage.

—— (2000) "Anglo-Scandinavian attitudes: archaeological ambiguities in late ninth–mid eleventh century York", D.M. Hadley ve J.D. Richards (yay. haz.) *Cultures in Contact. Scandinavian Settlement in England in the Ninth and Tenth Centuries* (Studies in the Early Middle Ages 2), Turnhout: Brepols.

—— (2001) "Anglo-Saxon and Viking-Age York", P. Nuttgens (yay. haz.) *The History of York from Earliest Times to the Year 2000*, Pickering: Blackthorn.

Lang, J.T. (1991) *Corpus of Anglo-Saxon Stone Sculpture*, cilt 3: *York and Eastern Yorkshire*, Oxford: Oxford University Press for the British Academy.

Phillips, D. ve Heywood, B. (1995) *Excavations at York Minster*, cilt 1: *From Roman Fortress to Norman Cathedral*, yay. haz. M.O.H. Carver, Londra: HMSO.

Rollason, D.W. (1998) *Sources for York History to* ad *1100* (The Archaeology of York 1), York: York Archaeological Trust.

www.yorkarchaeology.co.uk adresinde bu konuyla ilgili raporlar, bibliyografyalar ve yayın listeleri bulunur.

27 (3)

MAN ADASI

David M. Wilson

10. yüzyıl başında adanın Eski Kuzey dilindeki adı (*maun*) Kirk Michael'da bir haç üzerine kazınmıştır; ama Man Adası'nda Viking Çağının tarihi çoğunlukla kısa ve zayıftır, kimi zaman da bozulmuştur, kullanması zordur. İngilizce, Galce, İrlanda dilindeki ve İskandinavca kaynaklarda adadan bahsedilir, ama bu kaynaklara dayanarak tutarlı bir hikâye oluşturulamaz. Tarihten sadece bazı kırıntılar geriye kalmıştır, İngiltere Kralı Edgar'ın 974'te Dee'de "birçok adanın kralı olan Maccus [Magnús]" da dahil olmak üzere kendisinin altında yer alan sekiz kralla bir araya geldiğini belirten kayıt gibi. Magnús'un Man Kralı olduğu ("birçok ada" teriminin de Man ve Güney Hebrid adalarını ifade ettiği) sanılır. Ama onun hakkında başka hiçbir kayıt yoktur, gerçi bir İngiliz kralına hürmet gösterdiğini düşündüren bu kayıt, o dönemde İrlanda Denizi'nde çalkantılı bir siyasetin hüküm sürüyor olmasıyla son derece ilgilidir.

Bu döneme ilişkin en önemli kanıtlar arkeoloji alanından, bilhassa da istihkâmlar, mezarlıklar, taş heykeller (heykellerle ilişkili epigrafi) ve gömülerden gelir. İskandinavlar İrlanda Denizi'nde 8. yüzyıl sonuna doğru belirmişlerdir, akıncıların Norveç'e doğru giderken Man Adası'nı görmeden geçip gitmiş olmaları düşünülemez. Ne var ki buna ilişkin hiçbir kanıt yoktur, ayrıca Man'ın onların ilgisini çekecek kadar zengin olup olmadığı da kuşkuludur; ama köleler alınmış (en azından başta), gemilere el konmuş olabilir. Ayrıca İrlanda'da 9. yüzyıl ortasında ilk Kuzey üslerinin kurulması sonrasında Man Adası'nın Vikingler için ilgi çekici bir yer haline gelmiş olması da mümkündür.

Adada Viking varlığına (muhtemelen yerleşimine) ilişkin en erken kanıtların kaynağı Kuzeylilere ait 9. yüzyılın son çeyreğinin başında belirmeye başlamış yirmi dört tane pagan ya da yarı pagan mezardır. Bunların hepsi de tümsek ya da düz gömü halinde, kimileri önceden mevcut Hıristiyan mezarlıklarında yer alan, ölünün gömüldüğü mezarlardır. İki mezardan bilhassa bahsedilebilir: Biri Balladoole'da bulunan bir erkek mezarı, diğeriyse Peel'de bulunan bir kadın mezarıdır. Balladoole'da taş bir tümseğin içine yerleştirilmiş, 11 metre uzunluğunda meşe bir tekne,

önceden mevcut Hıristiyan mezarlığında bulunan taşlarla çevrili birkaç mezarın üstünü kaplar (Şekil 27.3.1). Mezar bir erkeğe aittir, ama bununla ilişkili bir kadın iskeletinin kalıntıları ancak daha önceden var olup bozulmuş bir mezara ait olabilir, gerçi bu mezarın çifte bir mezar olması da akla yatkındır (Man'da Ballateare'deki başka bir mezarda bulunan kurban edilmiş kadın cesedi muhtemelen önemli bir paralellik teşkil eder). Mezardaki eşyalar ya İrlanda Denizi tarzı (kalkan tepelikleri, halka başlıklı bir iğne ve dizginler) ya Karolenj ya da Anglo-Sakson kökenli (üzengiler ve mahmuzlar) ya da kökeni belirsizdir (üç bıçak, bir bileği taşı, ateş yakmaya yarayan bir çakmaktaşı, bir kemer tokası ve kemer ucu ve bir kovanın demir sapı). İskandinav Britanya'da gemi mezarları enderdir, iki tanesi Man'da, iki tanesi Hebridlerde, üç tanesi de Orkney'de bulunur; hepsinde de dört kürekli, tahta kaplamaların üst üste bindirilmesi yöntemiyle inşa edilmiş teknelerin (*feræringr*) kalıntıları bulunur. Balladoole'den pek az mezar eşyasının İskandinavya'da yapılmış olmasının pek önemi yoktur, gömme usulü İskandinav'dır.

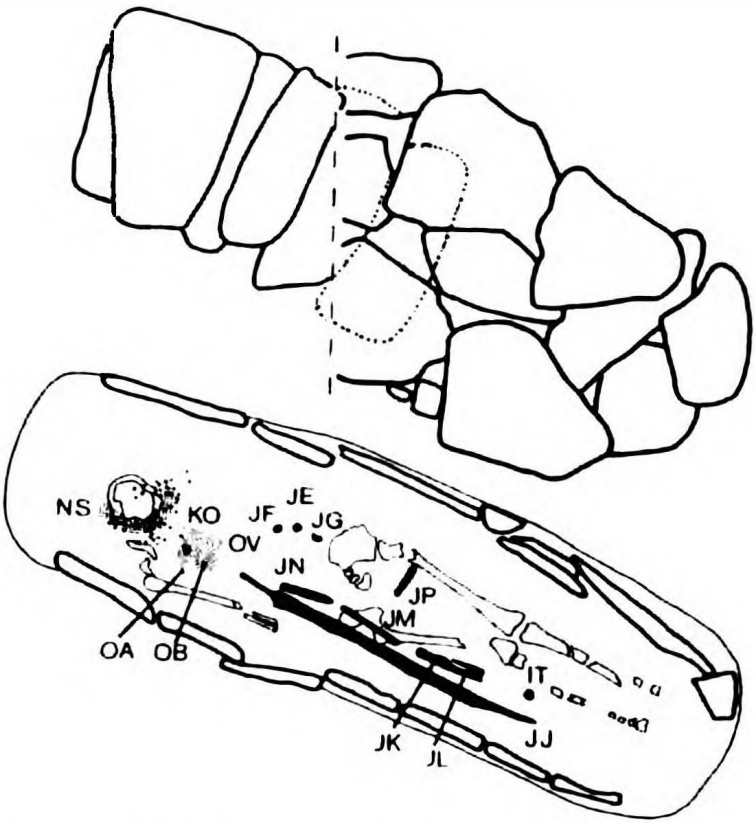
St. Patrick Adası'nda Peel'de yüksek mevki sahibi orta yaşlı bir kadın daha önceden var olan, Ortaçağ'da da kullanılmaya devam eden bir Hıris-

Şekil 27.3.1 Balladoole gömüsü. Viking höyüğünün bor dürü önceki gömüleri örter. (© Bersu ve Wilson)

lıyan mezarlığında taşlarla çevrili bir mezara gömülmüştür (Şekil 27.3.2). Tabletle örülmüş bir kuşağı olan yün bir elbiseyle gömülmüş olan bu kadının başında muhtemelen bir de örtü vardı. Yanında demir bir ızgara şişi, üç tane gümüş saplı bıçak kalıntısı, makas, boynuz bir tarak, iki dikiş iğnesi, kireçtaşından minyatür bir havan ve havaneli, delikli bir amonit, renkli cam, kehribar ve oltutaşından yetmiş üç boncuk bulunmuştur. Tekstil parçaları, kordonlar ve yemek pişirirken kullanılan otlar da ortaya çıkarılmıştır. Mezar normal Viking tipi olsa da içinde İskandinavya'ya özgü hiçbir nesne yoktur (muhtemelen şiş dışında), normalde kadın mezarlarında bulunan tipte broşlara da rastlanmamıştır.

Mezar eşyaları ilk Viking yerleşimcilerin 9. yüzyılın son çeyreğinde, muhtemelen İngiltere'nin kuzeybatısı ve İskoçya'dan geldiklerini düşündürür. Yerleşimin işleyişi hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Buranın yerli sakinleri başta bocalamış olabilirler, ama yazıtların sunduğu kanıt-

Şekil 27.3.2 St. Patrick Adası'nda bir kadın mezarının planı. Üstte, üst mezarın kapak taşları. Altta, iskelet ve mezar eşyaları: JM, JN bıçaklar; JL kemik tarak; JK demir makaslar; JJ demir pişirme şişi; NS yastık; boncuklar kafatasının altındadır.

lar iki grubun kısa süre sonra bir arada yaşamaya başladığını göstermektedir. Ayrı ayrı bulunan birçok silah pagan mezarlarını (muhtemelen ilk kuşak yerleşimcilerin mezarlarını) temsil ediyor olabilir; bu bilhassa antik mezarlıklarda bulunan, Viking Çağında ve sonrasında kullanılmaya devam eden nesneler (en başta da kılıçlar) açısından geçerlidir.

Hıristiyanlara özgü düz mezarların bulunduğu mezarlıklara gömülme yaygındır, en paralel örnekler de kuzeybatı İngiltere ve İrlanda'da bulunur. Bazı Man mezarlarını kaplayan büyüklükte höyükler İskoçya ve İrlanda'da ender olsalar da İngiltere'de, bilhassa da Man Adası'nın görüş mesafesinde olan Cumbria'da bulunmuştur.

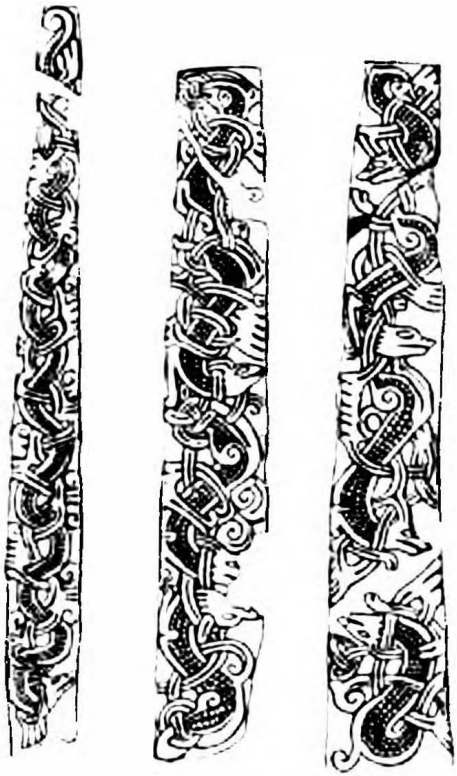
Nispeten zengin bir çeşitlilik sergileyen Man mezar malzemeleri, adanın stratejik potansiyelinin ilk zamanlarda anlaşıldığını düşündürür: York ve Mercia'daki İskandinav krallığından gelen, 9. yüzyıl sonuna doğru İngiltere'ye yerleşmeye başlayan Dan yerleşimciler Man Adası'nın potansiyelini fark etmiş olsa gerektir. Bu arada 902'de İskandinavların Dublin'den çıkarılmasının yol açtığı kargaşanın da Man yerleşimcilerini cesaretlendirmiş olması mümkündür.

Yeni gelenler çok geçmeden Hıristiyan olmuşlardır, ölülerin üzerine dikilen, başlıca özellikleri üzerlerindeki haç olan anıtlar bu olguyu işaret eder. Uzunlukları 1 metrenin altı ile 4 metre arasında değişen bu anıtların birçoğundan geriye sadece parçalar kalmıştır. Viking Çağına ait yaklaşık 100 tane yontu taşın hemen hemen üçte birinin üzerinde Eski Batı Kuzey dilinde rün yazıtları bulunur. Esasen İskandinav kökenli süslerle bezenmiş bu taşlar dönemin Kuzey İngiltere, hatta İskoçya ve İrlanda zevkini de yansıtırlar (Şekil 27.3.3). Borre, Jellinge, Mammen ve Ringerike üsluplarıyla yapılmış süslemeler yaklaşık olarak 925 ile 1000 arasına aittir. Tek tek hayvanları ve insan figürlerini temsil eden süslemelerin çoğu muhtemelen ikonografik bir öneme sahiptir. İsa figürü sadece bir kez görünür, ama diğer Hıristiyan figürlere daha sık rastlanır. Pagan ikonografisi, örneğin *Sigurðr* döngüsünden sahneler de görülür.

Mezarlar dışında, Kuzeylilerin yerleşimlerine ilişkin fiziksel kanıtlar çok seyrektir. Adanın yer şekilleri ve bitki örtüsüne ilişkin jeomorfolojik ve palinolojik incelemeler pek az sonuç ortaya çıkarmıştır, gerçi sulak bölgelerin çok daha geniş olduğu, yüksek yerlerdeki uzak bölgelerin de kullanıldığı açıktır. Tarla sistemlerine ilişkin hiçbir iz görülmemiştir.

Alçak arazilerde Kuzeylilerin oturduğu bir tek ev kazılıp açığa çıkarılmıştır, St. Patrick adasındaki bu ev yaklaşık 1106'ya aittir. Ne var ki Viking Çağında sahilin çevresinde denize doğru uzanan muhtemelen yirmi kadar burnun üzerindeki müstahkem mevkie yerleşilmişti. Denize bakan küçük bir burnun bir dış hendek ve rampayla kesilmesiyle oluşturulan küçük

İstihkâmlar genellikle bir dizi avlı çevreliyordu. İstihkâmlar farklı tarihlerde inşa edilmiştir; bazıları Viking Çağı öncesine aittir, bazıları Viking Çağı sonrasında da kullanılmaya devam etmiştir. Buralar esasen gözetleme karakolları olarak kullanılıyordu.

27.3.3 Man Adası, Kirk Braddan'da anıt haç üzerindeki süslemeler. (© Eva Wilson)

Bir yerleşim, Braaid, Kuzeylilerin gelişi öncesindeki sakinler ile yeni gelenler arasında bir süreklilik varmış gibi görünür. Burada (Şekil 27.3.4) Kuzeyliler öncesindeki tarihlerden kalma yuvarlak bir evin ve başka iki binanın kalıntılarına rastlanır, hepsi de taştan ve muhtemelen turbadan yapılmıştır. Binalardan biri (bir ahır) dikdörtgendir (16,5 metreye 16 metre), diğerininse (20 metreye en geniş noktasında 8 metre) uzun kavisli duvarları vardır. İkincisine muhtemelen çatı altındaki üç köşeli yan duvardan giriliyordu. Binanın içine ilişkin pek az özellik korunmuştur, gerçi duvar yanlarında sedirler bulunduğuna dair emareler görülür. Zemin yüzeyi kaybolmuştur, şömineye de rastlanmamıştır. Buranın terk edilmesinin ardından yıkıntılar birkaç tane basit barınağı çevrelemiştir.

Yuvarlak evin diğer binalara yakınlığı, Kuzeyliler öncesi dönemden Viking Çağına tarihsel bir süreklilik olduğunu düşündürür. Yeni gelenler Man Adası'na yeni bir mimari moda getirmiş, dikdörtgen bina tipini başlatmışlardır. Vikingler bağlamında dikkat çekici bir yönü olmayan ahırsa çiftliğin büyükçe bir ekonomik birimin merkezinde olduğunu düşündürür. Hiçbir şekilde yüksek araziye kurulmuş bir yerleşim olmayan Braaid, kenarda kalmış olması gereken bir arazinin uç kısmına, yamaçtaki sürülebilir arazinin tepelik arazilerin yakınındaki otlaklara açıldığı noktaya kurulmuştu.

St. Patrick'te Doarlish Cashen'da bulunan bir başka çiftlik kompleksi de hiç kuşkusuz kenarda kalmış bir arazi üzerinde bulunuyordu. Burada-

27.3.4: Braaid'de Kuzeyliler öncesi bir yuvarlak evin ve başka iki binanın kalıntıları.

ki binalar Braaid'de bulunanlardan daha küçük olsalar da daha sonraki tarihlere (12. yüzyıla) ait Man dağlık otlak arazilerinde bulunan binalardan daha önemlidir. Dikdörtgen bir ev olan (içi 7 metreye 3 metredir) ana bina tipik Kuzey düzenindedir, her iki uçta birbirine bakan kapılar binanın sonunda kesilen bir bölmeyi tanımlar. Ana odanın yan duvarlarında banklar, ortasında da bir ocak bulunur.

Çok sayıda İskandinav yer isminin, Viking Çağı yerleşim örüntüsünün incelenmesine genelde bir katkısı olmaz. Kelt dilinin bir alt tabakası Viking dönemi boyunca devam etmiş olsa da Kuzey dili baskındı ve yer isimleri oluşturmakta daha çok kullanılıyordu.

Arazi sahipliğini yorumlamak zordur. Viking döneminde bir arazinin dörtte birini kiralama hakkına dayalı *tenure* sisteminin (bir ortaçağ terimidir) geçerli olduğu iddiası sallantılıdır. Viking Çağında yerleşimlerin yapısına ilişkin hiçbir belgesel kanıt yoktur, mevcut yerleşim yapısının (İskoçya ve İrlanda'ya paralel olarak) daha önce gözlendiği yönünde de bir kanıt yoktur.

Man Adası'nda yirmi iki tane Viking Çağı sikke gömüsüyle, sikke bulunmayan üç gömü açığa çıkarılmıştır. En erken sikke gömüleri yaklaşık olarak 955 ile 995 arasına aittir. Sofistike bir istatistik örneklem olmasa da bu gömüler, Man'da gömülerin Dublin'le ticaretin genişlemeye başlamasından kısa bir süre başladığını düşündürür. 990'dan sonrasında, 1030'dan erken bir gömüye rastlanmaz, ama on bir gömünün 1030

ile 1070 arasına ait olduğu söylenebilir. Bazı gömülerde Dublin tarzı ve standartlarında olup Man'da basılmış sikkeler mevcuttur. Açıktır ki bu dönemde Dublin'in Man üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Gömüler, Skandinavya'yı daha fazla dikkate alan yeni bir kralın 1079'da adaya gelmesi sonrasında kesilir.

Man'ı yönetenler zaman zaman bölgede siyaset yapacak kadar bağımsız olmuşlardır, ama görev süreleri muhtemelen periyodik ve genellikle de ücretliydi. Man Adası'nda 974'te Edgar'ın çağdaşı olan bir kralın bulunması olasılığı bu iddiayı destekler, gerçi bu dönemde İngilizlerin adada siyasi varlık gösterdiklerine ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Man sikke basmaya geçtiğinde (bu krallığın bir gereğiydi) İngiliz darphanelerine değil Dublin'e dayanmıştır, bu da muhtemelen adanın ekonomik ve siyasi çıkarlarının izlediği yönü işaret etmektedir. Man'ın 11. yüzyıl sonunda bir krallık olarak sahneye çıkması, Man ve Britanya Adaları Krallığı'nın yüzyıl sonunda kurulduğunu, 974'teki göndermenin daha sonraki bir siyasi oluşumun ilk göstergesi olabileceğini düşündürür.

Viking Çağında Kilise'nin örgütlenmesine ilişkin bilinen bir şey yoktur. İlk piskopos Roolwer (Eski Kuzey dilinde *Hrólfr*) 11. yüzyıl sonunda atanmıştır, piskoposluğu da muhtemelen şimdiki Sodor ve Man piskoposluğunun bir tür öncülüydü.

KAYNAKÇA

Wilson, D.M. (2008) *The Viking Age in the Isle of Man*, Aarhus, Aarhus University Press.

28

BRİTANYA ADALARI'NDA İSKANDİNAV YER İSİMLERİ

Gillian Fellows-Jensen

İskandinav yer isimlerine, Britanya Adaları'nın büyük bölümünde farklı yoğunluklarda rastlanır. Kuzey ve Batı Britanya Adaları'nda, İskoçya'nın kuzey, batı ve kuzeydoğusundaki sahil kesimlerde, Man Adası'nda, İngiltere'nin doğu, kuzey ve kuzeybatısında, ayrıca Galler'in kuzey ve güneyindeki sahil kesimlerde, İrlanda'nın doğu sahillerinde İskandinav yer isimleri görülür. Bu yer isimlerinin hangi tarihlerde geliştirildiğini tespit etmek imkânsızdır, ama öyle görünüyor ki ilk yerleşimlerin Britanya Adaları'na Viking akınlarının başlamasından bir süre sonra kurulduğunu varsaymak akla yatkındır.

İskandinav yerleşimlerine ilişkin belgeler, en erken İngiltere'de kanıtlandığından, incelememize bölgenin bugün Danelaw diye bilinen kısmıyla başlayacağız. Danların 876, 877 ve 880'de bu araziyi üç kez böldükleri kaydedilmiştir, önceleri bu bölümlemelerin Danimarka ordusunun alt kesimlerinin İngiltere'deki ilk yerleşimlerini belirttiği düşünülmüştür. Danelaw'daki çoğu İskandinav yer isminin 10. yüzyıla, Danların büyük İngiliz mülklerini kendi aralarında bölüştürmeye başladığı, bireysel mülk olan yerleşim birimleri için çok sayıda yer isminin üretildiği tarihe kadar geliştirilmemiş olması bugün daha muhtemel görünmektedir. Elbette ki Danelaw'da Keltçe ve İngilizce kökenli eski isimlerin yarıdan fazlasının bugüne ulaştığı, İskandinav isimlerinin çok sayıda olduğu yerlerde, daha açık bir deyişle Yorkshire ve Doğu Midlands'te bile Domesday yer isimlerinin üçte birinden azının İskandinav kökenli olduğunu unutmamak gerekir tabii.

İngiltere'deki en geniş İskandinav isimler grubu, sonu "yerleşim" anlamına gelen *-by* ile biten, büyüklükleri serpilmekte olan bir şehir ile tek bir çiftlik arasında değişen (şekiller 28.1 ve 28.2) 700'ü aşkın yerleşimden oluşur. Görünüşe bakılırsa bu isimlerin ilk öğeleri sıradan isimlerdir: Örneğin *Dalby*'de "vadi" anlamına gelen *dalr*, *Sowerby*'de "asitli toprak" anlamına gelen *saurr* gibi topografik isimler, *Ashby*'de "dişbudak ağacı" anlamına gelen *askr* ve *Eppleby*'de "elma" anlamına gelen æppel gibi ağaç

Şekil 28.1 Yorkshire, Skewsby; Danca "ağaç" anlamına gelen *skógs* ve "yerleşim" anlamına gelen *by*.

Şekil 28.2 Norfolk, Stokesby: Eski İngilizce "ücra sığır çiftliği" anlamında *stoc* ve Danca yerleşim anlamında *by*. Norfolk, Thrigby: Muhtemelen "dar geçit" anlamında Eski İngilizce *thric* ve Danca *by*. Norfolk, Mautby: Danca "malt" anlamına gelen malt ve *by*. Norfolk, Runham: Muhtemelen "ağaç gövdesi" anlamına gelen Eski İngilizce *bruna* ve "çiftlik evi" anlamında *ham*.

ve bitkileri ifade eden terimler, Girsby'de "domuz" anlamına gelen *gríss* ve Wetherby'de "iğdiş koç" anlamına gelen *veðr* gibi hayvan isimleridir. Bu gibi isimlere sadece Yorkshire ve Doğu Midlands'te değil, o kadar sık olmamakla birlikte Doğu Anglia ve kuzeybatı İngiltere'de de rastlanır. *-by* ile biten isimlerin en az kırk yedi tanesi, "kilise yerleşimi" anlamına gelen Kirby ya da Kirkby biçimindedir, bu isimlerin çoğu da aslında İngilizlere ait olup sonradan Danların yeniden isimlendirdiği yerleşimlerdir. İngiltere'de *-by* ile biten isimler, muhtemelen biraz daha sonraki bir tarih-

te ilk öğe olarak kişi isimleri, büyük sıklıkla da Dan kökenli isimler almaya başlamıştır: *Amotherby*'de *Eymundr*, *Asselby*'de Ásketill, *Thirkleby*'de Þorketill, *Ormesby*'de *Ormr* gibi.

Sıralamada Danelaw'da bundan sonra en sık kullanılan İskandinav yerleşim ismi tipi, "ikincil bağımlı yerleşim" anlamına gelen *thorp* öğesinin bulunduğu yer isimleridir; bu yer ismi tipinin 500'ü aşkın örneği vardır, bazı örnekler İngilizce *throp* öğesiyle bir karıştırmayı yansıtıyor olabilir. *thorp* öğesini içeren bileşik isimlerin yarısından fazlasında birinci öğe İskandinavcadır. *Thorp* ve *Thorpe* gibi basit isimlerin çoğu gibi bunların çoğunun Danlardan kaynaklanıyor olması gerektiği de kesin görünmektedir. İlk öğeleri İskandinav kökenli olan "thorp" bileşik isimlerinin birçoğu kişi isimleri içerir; *Osgathorpe*'da Ásgautr, *Grimblethorpe*'da *Grimketill*, *Raventhorpe*'da *Ragnhildr*, *Tharlesthorpe*'da Þóraldr, *Tholthorpe*'da Þórulfr örneklerinde olduğu gibi. Bazı örneklerse, *-bý* ile biten isimlerde bulunan sıradan isimlerle aynı tipte isimler içerir; *Bonthorpe*'ta "bahar" anlamına gelen *brunnr*, *Bowthorpe*'ta "eğilmek" anlamına gelen *bogi*, *Birthorpe*'ta "kayın korusu" anlamına gelen *birki*, *Londonthorpe*'ta "koru" anlamına gelen *lundr*, *Gristhorpe*'ta "genç domuz" anlamına gelen *gríss*, *Langthorpe*'ta "kuzu" anlamına gelen *lamb* örneklerinde olduğu gibi.

Üçüncü bir grup tipik Dan yer isimleri, "yerleşim" anlamına gelen İngilizce *tūn* öğesini taşımakla birlikte, bu öğeden önce İskandinavca bir kişi isminin geldiği isimlerdir. Bunlar önceden mevcut olan İngilizce yer isimleri gibi görünmektedir. İskandinavlar İskandinavca kişi isimleriyle değiştirmiştir; *Flixton*'da *Flík*, *Fryton*'da *Friði*, *Nafferton*'da *Náttfari*, *Gonalston*'da *Gunnulfr*, *Thurcaston*'da Þorketill, *Thurgarton*'da Þorgeirr örneklerinde olduğu gibi. Bu isimlerin bazıları 10. yüzyıldan kalmadır, bazılarıysa bundan belki bir yüzyılı aşkın bir süre kadar yenidir.

Tümüyle İskandinavca çeşitli yer isimleri de mevcuttur; "çoban kulübesinde" anlamına gelen *Airy Holme* (*Ergum*), "yıkık ağaçlı tepecik" anlamında *Thrintoft* (*Tirnetoste*), "tepesinde azıcık çimen bulunan tepe" anlamında *Scraptoft* (*Scraptofte*) gibi. Ayrıca çok daha büyük bir sıklıkla İskandinavca topografik isimlere de rastlanır, bunların çoğu Domesday Kitabı'ndaki yerleşim isimlerini belirtiyormuş gibi görünmektedir; "meşe ağacı" anlamında *Aiskew* (*Aikescogh*), "dişbudak ağacı" anlamında *Askwith* (*Ascvid*), "kızılağaç deresi" anlamında *Ellerbeck* (*Elrebec*), "uzun sığlık" anlamına gelen *Langwith* (*Languath*), "büyük açıklık" anlamında *Micklethwaite* (*Muceltuoit*), "büyük tarakdiş yarığı" anlamında *Scargill* (*Scacreghil*), "kurumuş dere" anlamında *Skirpenbeck* (*Scarpenbec*), "sığlık" anlamında *Wath* (*Wad*), "çukur" anlamında *Griff* (*Grif*), "koruluk" anlamında *Lound* (*lund*), "çıkıntılı burun" anlamında *Skegness* (*Sceggenesse*), "derin vadi" anlamında *Deepda-*

le (*Dupedale*), "toplama höyük" anlamında *Thingoe* (*Thingehov*), "açıklık" anlamında *Thwaite* (*Thweit*), "gorse tepesi" anlamında *Whinburgh* (*Wineberga*) örneklerindeki gibi (Şekiller 28.3 ve 28.4).

Doğu Anglia, Doğu Midlands ve Yorkshire'da bulunan İskandinavca yer isimleri çoğunlukla Mahşer Kitabı'nda kayıtlıdır, bu kitabın yaklaşık 1086'dan kalma olduğu söylenebilir. Cumberland'de İskandinavca yer isimlerinin nispeten pek azı Mahşer Kitabı'na girmişse de birçoğu bundan çok daha eski olabilir pekâlâ. Örneğin köken bakımından birkaç *Carleton*'la benzer olan ("özgür çiftçilerin evi" anlamında *karlatūn*), ama ismin ikinci hecede vurgulandığı Carlatton gibi bir isim Strathclydeli Brötonların 10. yüzyılda Kuzey Cumberland'i yeniden işgal ettiğini göstermektedir.

Kuzeybatıda daha sonraki tarihlerde kullanılan erkek isimleri, Norman ya da Flaman kökenli isimlerdir; ama bu kişilerin çiftliklerinin isimleri *-bẏ* ile biter, *Rickerby*'de Richard, *Robberby*'de Robert örneklerinde olduğu gibi. Bu isimlerWilliam Rufus'un 1092'de Carlisle'ı Strathclyde'dan alması sonrasında köylü yerleşimcilerin burada çiftlikler kurmasıyla ilişkilidir. İskandinavca kişi isimleri ve *-bẏ* öğesiyle daha önce kurulmuş yer isimleri Viking döneminde yerleşmiş değilse Norman kişi isimleri içeren, *-bẏ* öğesiyle kurulmuş bu kadar fazla sayıda yer isminin sıfırdan üretilmiş olması muhtemel değildir. *-bẏ* öğesi ve İskandinav kişi isimleri içeren yer isimleriyle *-by* ve Norman kişi isimleri içeren yer isimlerinin kuzeybatı İngiltere'deki dağılım örüntüsü, Norman kökenli isimler taşıyan yerleşimcilerin Carlisle dışına çıkmasının bir sonucu olarak açıklanabilecek olumsuz bir korelasyon gösterir.

Şekil 28.3 Cheshire, Kettleshulme: İskandinav kişi ismi *Ketil* ve Danca "suyla neredeyse tamamen çevrelenmiş kara parçası" anlamında *holm*; bu sözcüğün *hulm* biçimini alması, güneydoğu Lancashire ve kuzeydoğu Cheshire merkezli bir diyalekt gelişimini yansıtır.

Şekil 28.4 Yorkshire, Skirpenbeck: Danca "kurumuş" anlamına gelen *skerpin(g)* ve "dere" anlamına gelen *bekk*.

Cumberland'deki yer isimlerinde kullanılan İskandinavca kişi isimlerinin bazıları 12. yüzyılda hâlâ hayatta olan kişilerin isimleriydi; Alstonby'de Astin (Ásketill'in daha kısa bir biçimi), *Gamblesby*'de Gamall (Fellows-Jensen 1985: 22) örneklerindeki gibi. Sınırın ötesinde Durham'da North Riding'deyse *-by* ile kurulmuş, Fransız kökenli kişi isimleri içeren iki yer ismi vardır; *Follingsby*'de *Folet*, *Raisby*'de *Race*. Aynı tipte oluşumlara aynı yüzyılda Dumfriesshire'da Annan vadisinde rastlanıyordu. *Lochard* ve *William* gibi isimlerse *-by* ile kurulmuş olup muhtemelen başta İskandinavca isimler içeren bir dizi yer isminde karşımıza çıkar.

İskoçya'da *-by* öğesini içeren, Danelaw'un etkisini yansıtan başka İskandinavca isimler de mevcuttur (Fellows-Jensen 1989-90: 42). Dumfriesshire'daki yer isimlerinin on tanesi, Galloway'dekilerin yedi tanesinin ilk öğesi kişi ismi değildir. İngiltere'de bu isimlerin çoğunun kesin benzerlerine rastlanır; örneğin *Sorbie* "çürük toprak" anlamında *saurr* ismini, *Applebie* ve *Esbie* "elma" anlamında *epli* ve "dişbudak ağaçlarının büyüdüğü yer" anlamında *eski* isimlerini içerir. İskoçya'da orta bölgedeki alçak arazilerin daha kuzeyinde *-by* öğesinin kullanıldığı benzer isimler mevcuttur; örneğin "çürük toprak" anlamına gelen ismi içeren *Sorbie*, birkaç tane *Humbie*'de "tazı" anlamına gelen *hundi*, *Weddersbie*'de "iğdiş edilmiş koç" anlamına gelen *veðr* gibi. Bu isimlerin birkaçının Danelaw'da kesin benzerleri mevcuttur ve Danelaw etkisini yansıtıyor olsalar gerektir.

Cumberland ve İskoçya'da *-by* öğesi içeren bazı isimlerin Norman kişi isimleri içermesinin tersine, orta bölgedeki alçak arazilerde *-by* öğesini içeren yer isimlerinin çoğunun ilk öğesi kişi ismi değildir. Örneğin Yorkshire'da North Riding'de Busbi ile aynı kökenden, "çalılık" anlamına gelen *buski* sözcüğünden gelmiş gibi görünen iki *Busby* iki de *Bushy* vardır. İki *Sorby*'nin İngiltere'de birkaç tane benzerine rastlanır; bunlara

Yorkshire'da dört, Lancashire'da iki tane *Sowerby* de dahildir. Hem Dumfriesshire hem Orta İskoçya'daki yer isimlerinin muhtemelen İngiltere'deki İskandinav yerleşim bölgelerinden yeni yerleşimcilerin gelmesi sonucu Danelaw'daki isimlere benzer şekilde kurulmuş olması olası görünmektedir. Öyle görünüyor ki bu isimler, kökenleri Busby'den çok uzakta bulunmayan Brompton civarında, Kuzey Yorkshire'a dayanan yontu taş anıt tipiyle benzer bir yol izleyerek 10. yüzyılın ikinci çeyreğinde İskoçya'ya girmiştir. Bu anıtlar Brompton'da yaygınlık kazanmış, oradan Stainmoor geçidi üzerinden Tees vadisine, Eden vadisine ve Carlisle düzlüğüne yayılmış, buradan da kuzeye Orta İskoçya'ya girmiştir. İskoçya'daki bu anıtların üsluplarının analizi, İngiltere'dekilerden sonra yapılıp onlardan türediklerini göstermektedir; aynı şey muhtemelen *-by* ile biten İskoç yer isimleri için de söylenebilir. Simon Taylor kısa süre önce yazdığı bir makalede Orta İskoçya'da *-by* öğesini taşıyan isimlerin kraliyet arazilerinde ya da doğrudan krallığa ait baronluklarda bulunduğunu, İskoç kralların 10. yüzyılda krallıklarındaki sınırlı Anglo-İskandinav yerleşimlerini pekâlâ teşvik etmiş olabileceklerini savunmuştu (Taylor 2004: 130-8).

Dumfriesshire'da *-by* öğesiyle biten isimlerin yanı sıra "açıklık" anlamına gelen *-thveit* öğesiyle de biten birkaç isim vardır; bu isimlerin dağılım örüntüsü Danelaw etkisini yansıtıyormuş gibi görünür. Yorkshire'daki birçok ilgili isim gibi *-thveit*'la biten isimler de Mahşer Kitabı'nda kayıtlı isimlerin çoğundan yeniymiş gibi görünür. Dumfriesshire'daki isimlerin birçoğunun, önceki tarihlerdeki telaffuzları Yorkshire'daki isimlere benzeyen biçimleri vardır; Dumfriesshire'da rastlanan *Brakanepheit, Thorniethwaite, Langesweit, Litelsweit, Blindethuayt* ve muhtemelen Dan etkisini yansıtan ve *Howthat*'tan gelen *Holthwayt* isimleri örnek verilebilir (Nicolaisen 1982: 113). Ne var ki Dumfriesshire'da rastlanan bazı biçimler, örneğin *Cowthat* ve *Howthat* isim öğesinin İskoç dilindeki olağan telaffuzunu yansıtır. Orkney ve Shetland'da rastlanan, *-thveit*'la biten bir iki örnek gibi, buralarda 'Iwatt öğesinin kullanıldığı isimler Kuzey etkisini yansıtır.

Danelaw etkisini yansıttığı kesinlikle varsayılabilecek, *-by* öğesiyle biten diğer yer isimlerinden dördü Galler'de bulunur; bunların üçünün, *Colby, Homri* ve *Womanby*'nin Danelaw'da kesin benzerleri bulunur. Danelaw'da birkaç tane *Colby, Hornby* ve *Hunmanby*'ye rastlanır. Öyle görünüyor ki bu dört yer ismi de benzer oluşumlar olarak Viking dönemi sonrasında Danelaw'dan alınmıştır.

Man Adası'nda Kuzeyli yerleşimcilerin muhtemelen 10 ya da 11. yüzyılda doğrudan Norveç'ten ya da dolaylı olarak İskoçya ve Britanya Adaları'ndaki Kuzey sömürgeleri üzerinden geldiği döneme ait bazı yer isimleri

vardır; bu isimlere daha sonra döneceğim. Manş'taysa *-bý* öğesiyle biten yer isimlerinin hepsi de Danimarka ya da Danelaw kökenli yerleşimcilerce geliştirilmiş gibi görünür, bunların varlığına getirilebilecek birkaç açıklama vardır (Fellows-Jensen 2004: 139-52). Bazı yerleşimciler 10. yüzyılda Danelaw'dan gelmiştir, adada Godred Crovan'ın emrine girmiş olabilecek bazılarınaysa Crovan'ın 1079'da kazandığı zaferin ardından adanın verimli güney kısmında büyük çiftlikler verilmiştir. Son olarak, 15. yüzyıl başlarında İngiltere'nin kuzeyinden Man'a bir göç olduğu belgelenmiştir.

Man Adası'ndaki birkaç yer isminin, örneğin "geyik çiftliği" anlamına gelen **djúrabý*'den türemiş *Jurby* ve "bir yarık ya da çataldaki çiftlik" anlamına gelen **súlaby*'den türemiş *Sulby*'nin ilk kayıtları ve dilbilimsel gelişmelerine bakılırsa, bunlar 10 ya da 11. yüzyılda Gael dilinin etkisinde kalmış olsalar gerektir. Manş'taki *-by* öğesiyle biten diğer isimler bugün biçim ve telaffuz bakımından İngiltere'deki paralellerinin aynıdır; Kirk Patrick kilise bölgesindeki *Dalby* ile Yorkshire'daki *Dalby* örneğindeki gibi. Bu benzer oluşumların bazıları İngiliz Kralı'nın Sir John Stanley'e taç giydirmesi sonrasında Man Adası'na gelmiştir muhtemelen, ama bunların sadece İngiliz etkisini yansıtıyor olmaları daha muhtemeldir.

Hem Viking döneminde İngiltere'de hem de İngilizce isimlere benzer biçimde İngiltere, İskoçya ve Man'da geliştirilen Danelaw kökenli İskandinav isimleri geride bıraktığımızda, Britanya Adaları'ndaki en etkileyici İskandinav varlığının görünüşe bakılırsa Kuzeylilerin 9. yüzyıldan itibaren yerleşmeye başladığı Shetland ve Orkney'deki yer isimleri olduğunu görürüz; bu isimler yavaş yavaş buralardaki Pict ve Kelt kökenli daha eski isimlerin yerine geçmiştir. Eski isimlere ilişkin bugüne ulaşmış hiçbir iz yoktur. Shetland ve Orkney'deki Kuzey diline genellikle Norn denir. Batı Norveç'ten gelmiş, 11. yüzyılın ortasında tamamen hâkimiyet kazanmış gibi görünür. Norn, Danimarka Kralı I. Christian'ın 1468-1469'da adaları İskoç Tahtı'na vaat etmesine kadar burada varlığını sürdürmüştür, ama 16. yüzyıl sonunda Lowland İskoç dili ve ardından da İngilizce baskın hale gelmiştir. Shetland ve Orkney'de eski Norn isimlerinin çoğu bugüne ulaştıysa da, yaşayan bir dil olarak Norn 18. yüzyıl sonunda ölmüş olsa gerektir (Barnes 1998: 2-4, 26).

Norn yerleşim isimlerinin birçoğu topografik özellikleri belirtiyordu: "geniş ada" anlamında *Bressay*, "Hrolf'un adası" anlamında *Rousay*, "beyaz burun" anlamında *Whiteness*, "taş burun" anlamında *Stenness*, "kil sahil" anlamında *Leiraback*, "kaya yığını" anlamında *Stackhoull*, "yamacın yanındaki geçit" anlamında *Gillsbreck*, "burun" anlamında *Howth*, "çukur" anlamında *Gru*, "vadi" anlamında *Dale*, "dik nehir" anlamında *Bretto*, "somon nehri" anlamında *Laxo*, "sazlı göl" anlamında *Roerwater*, "sığ göl" an-

lamında *Groundwater*, "Harald'ın körfezi" anlamında *Haroldswick*, "kumlu körfez" anlamında *Sandwick*, "killi körfez" anlamında *Lerwick*, "pusu körfezi" anlamında *Snarravoe*, "liman körfezi" anlamında *Hamnavoe*, "somon körfezi" anlamında *Laxvoe*, "kuzgun yarığı" anlamında *Ramnageo* ve "trold yarığı" anlamında *Trolle Geo* örneklerindeki gibi (Crawford 1995: 26-41) (Şekil 28.5).

Kuzey Britanya Adaları'nda en başta yerleşim ismi olarak konmuş Norveç dilinde isimler de vardır. Bunların bazılarına nispeten ender rastlanır, örneğin "güneşli çiftlik" anlamına gelen aslı **sólheimr* olan *Sullom* gibi *-heimr* öğesi içerenlere ve "oyun sahası, spor sahası" anlamında daha eski **leikvin* öğesini içerenlere. Bunlar Norveç'ten isim olarak getirilen basmakalıp isimlerdir (Fellows-Jensen 1984: 154).

Daha sık karşımıza çıkan yer isimleriyse Nicolaisen'in tartıştığı (2001: 112-22) *-staðir*, *-setr*, *-sætr* ve *-bólstaðr* öğeleriyle biten isimlerdir. *Staðir* öğesinin kullanıldığı isimler muhtemelen küçük yerleşim birimlerine veriliyor, sıklıkla da kişi isimleri içeriyordu; Shetland'da *Grimista* (*Grímr*), *Oddsta* (*Oddr*) ve *Girlsta* (*Geirhildr*), Orkney'de *Germiston* (*Geirmundr*), *Cairston* (*Kjarrekr*) ve *Grimeston* (*Grímr*) örneklerinde olduğu gibi. *Setr* ve *-sætr* öğelerinin kullanıldığı isimlere biraz daha sık, bilhassa Shetland'da rastlanır. Burada bu öğelerin geçtiği isimler kimi zaman kişi isimleri içerir: *Grimsetter* (*Grimr*), *Frakkaster* (*Frakki*) ve *Kettlester*'de (*Ketill*) olduğu gibi. Ama daha büyük bir sıklıkla, *Crooksetter* (*krókr*, "kavis"), *Gilsetter* (*gil*, "dar vadi") ve *Vatsetter* (*vatn*, "göl") örneklerinde olduğu gibi topografik terimler ya da *Oxensetter* (*yxn*), *Swinister* (*svín*), *Russeter* (*hross*, "at") ve *Goster* (*gás*, "kaz") örneklerindeki gibi hayvan ya da kuş isimleri içerirler. Orkney'de aynı tipte oluşumlar görülür, ne var ki burada *Grymesetter*'de *Grímr* ve *Snelsetter*'de *Snjallr* örneklerinde olduğu gibi kişi isimlerine nadiren rastlanır. *Melsetter* (*melr* "kum") ve *Inksetter* (*eng* "çayır") gibi birçok topografik terim görülür. En sık rastlanan yer ismi öğesi *bólstaðr*'dur, ama kullanımı çok büyük bir

Şekil 28.5 Shetland, Ramnageo: Norn dilinde "kuzgun" anlamına gelen *hrafn* ve "yarık" anlamına gelen *gja*.

çeşitlilik gösterir. Shetland'da tek bir öğeden oluşan bir isim olarak *Bousta* şeklinde görülür, bileşik isimlerdeyse *-bister* şeklinde yer alır; *Wadbister* (*vað*, "sığlık"), (*nes*, "burun"), *Fladdabister* (*flati*, "düz"). Orkney'de *Busta* ve *Bousta* biçiminde tek öğeli bir isim şeklinde, bileşik isimlerde de *-bster*, *-bist* ve *-bust* şeklinde görülür; *Ellibister* (muhtemelen "elf" anlamında *elf*), *Skelbister* (muhtemelen "çoban kulübesi" anlamında *skáli*) örneklerinde olduğu gibi (Crawford 1995: 57-8). İskoçya'da kişi isimlerinin *-bólstaðr* öğesiyle kurulması son derece enderdir (Gammeltoft 2001: 275).

Kuzey Britanya Adaları'ndaki Kuzeyli yer isimleri nihayetinde İngilizcede yer ettiyse de İskoçya'nın başka yerlerindeki Kuzeyli isimler İngilizceye ulaşmadan önce Gael dlinde bir aşamadan geçmişlerdir (Nicolaisen 1982, 98; 2001: 156). 9 ve 10. yüzyıllarda Gael dili ve Kuzey dili Man Adası'nda olduğu gibi Caithness ve Hebrid Adaları'nda karşı karşıya gelmiş olsa gerektir. Aslında bakılırsa Kuzeybatı ve Batı İskoçya'nın bütün sahil bölgelerinde, Dış ve İç Hebrid Adaları'nda ve Man Adası'nda muhtemelen 10. yüzyıl ile 12-13. yüzyıl arası döneme ait Kuzey isimlerine her yerde rastlanır.

Danelaw'da *-by* ile biten isimlerin tersine, Kuzey İskoçya'da bunlarla ilişkili isimler oldukça enderdir. Orkney'deki olası örnekler *Trenaby* (**Thránd* ya da ilgili bir kabile ismini içerir), *Cattaby* (*Kati* ya da *Kqtt* isimlerini içerir) ve *Yesnaby* örneklerinde olduğu gibi (Fellows-Jensen 1984: 156). Caithness'de iki kişi ismi *bær* öğesiyle bileşik isim oluşturur: Keltçe *Dungal* Duncansby'de, *Cano* Canisbay'de karşımıza çıkar (Şekil 28.6). Bu tip diğer isimler arasında *Europie*, Lewis'te muhtemelen bir kadın ismi olan *Jórun* ile Sutherland'de *Golspie* (*Goldespy* 1330) yer alır; bu son ismin kökeni belirsizdir. Ne var ki Man Adası'nda *-by* öğesiyle bileşik isim oluşturan Kuzeyli kişi isimlerinin Danelaw etkisini yansıtması daha muhtemeldir.

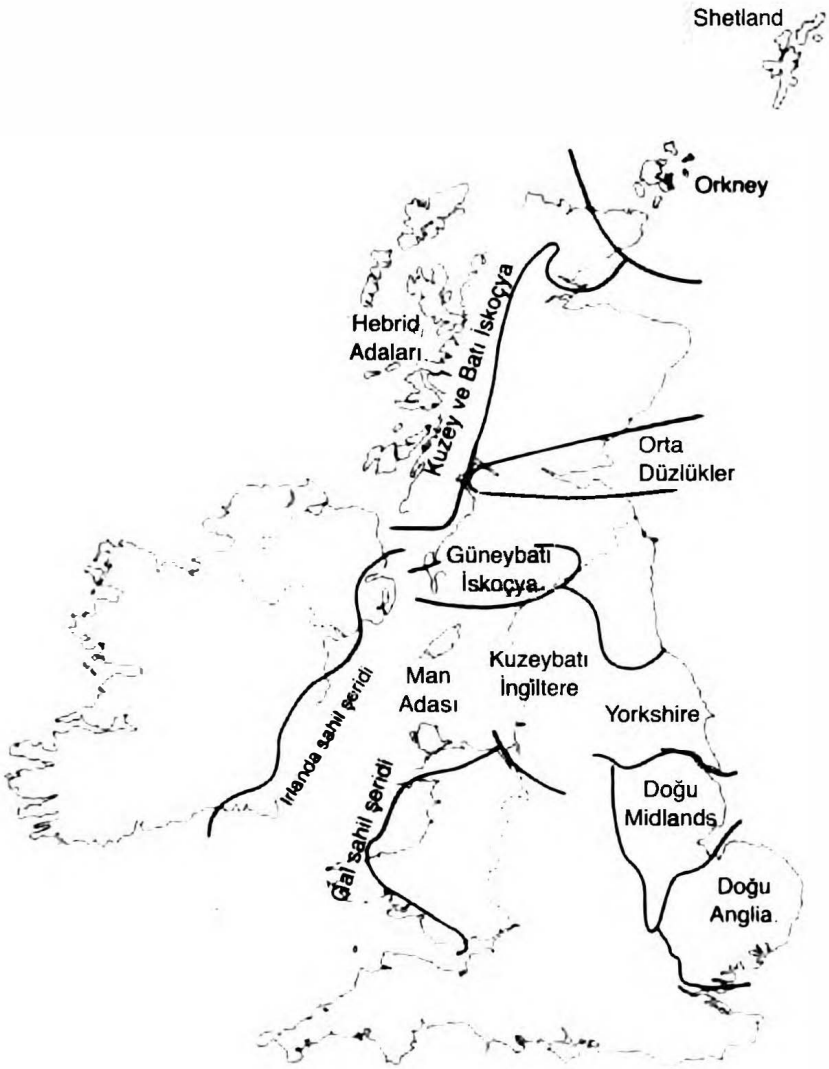

Şekil 28.6 Caithness, Duncansby: Keltçe kişi ismi *Dungal* ve Kuzey dilinde "yerleşim" anlamına gelen *bæ*.

Caithness'in doğu kısmında Kuzeyli yer isimleri Shetland ve Orkney'deki isimlere çok benzer. Ne var ki başka yerlerde Gael dilini konuşan yerleşimciler batıdan gelip İskoçya'ya yayılmaya başlamışlardır. Kuzeyli isimlere kuzey ve batı sahillerinde, Dış Hebridler'de, verimli Coll ve Tiree adalarında ve Man Adası'nda hayli sık rastlansa da, bu isimlerin İç Hebridler ve İskoçya anakarasında Gael dili ve kültürünün ağırlıklı etkisi altında kalmış bölgelerde tespit edilmesi o kadar kolay değildir.

Topografik isimler epey genel bir dağılım gösterir: Caithness'te *Reay* (**vrá*, "köşe, kuytu"), *Staxigoe* (*stakk-gjá*, "istifli yarık"), *Sanwick* (**sand-vik*, "kumlu körfez") ve *Murkle* (**myrk-hól*, "karanlık tepe"); Strathnaver'da *Torrisdale* (*Þór(*ir*)*s-dalr*, "Thór(ir)'un vadisi") ve *Melness* (**mel-nes*, "kumlu burun"); Sutherland'de *Migdale* (**mjuk-dalr*, "yumuşak topraklı küçük vadi") ve *Cyderhall* (**Sigvarth-haugr*, "Sigurd'un havzası"); kuzeybatı sahilinde *Durness* (**dyr-nes*, "geyik burnu") ve *Sangomore* (**sand-gja*, "kumlu yarık") *Gruinard* (**grunna-fjǫrðr*, "sığ haliç"); Wester Ross'ta Sand (**sand-á*, "nehir"); Lewis'te *Aignish* (**egg-nes*, "çıkıntılı burun") Galson (**galt-sund*, "domuz sesi"); Coll'da *Hough* (**haugr*, "höyük") ve *Uig* (**vig*, "körfez") Tiree'de Skipnes (**skip-nes*, "gemi burnu") ve *Sandaig* (**sand-vik*, "kumlu körfez") (Crawford 1995: 112-15), daha uzakta ama yine Kuzey bölgesi içinde, Man Adası'nda *Scarlett* (**skarf-klett*, "karabatak yarığı"), *Ramsey* (**hrams-á*, "yaban sarmısağı nehri") ve *Swarthawe* (**svart-hofuð*, "kara höyük"); İrlanda'nın doğu sahillerinde *Strangford* (**strang-fjǫrð*, "güçlü akıntı halici") ve *Leixlip* (**lax-hleypa*, "somon sıçraması"). Yerleşim isimleri arasında Caithness'te *Borrostoun*'da (*Borgarr*) *staðir*, *Helsetter*'de (*hella*) *setr*, *Lybster*'de (*hlið*) *bólstaðr*, *Scrabster* (*skári*, "yavru martı") (Crawford 1995: 42-3), Lewis'te *Skegirsta*'da (*Skeggi*) *staðir*, *Linshader*'da *setr*, *Garrabost*'ta (*garða*, genel çoğul) *bólstaðr*, Coll'da *Torestan*'da (Þórr) *staðir*, Tiree'de *Bhiosta* (belirsiz bir ilk öğeyle), *Bousd* ve *Arnabost*'ta (*Arni* ya da "kartal") *bólstaðr* (Crawford 1995: 116-21), Man'da *Leodest*'te (*Ljótulfr*) *staðir* ve muhtemelen *Bravost*'ta (*brú*) *bólstaðr* öğelerine rastlanır (2001: 98, 100, 105, 136).

Britanya Adaları'ndaki İskandinav yer isimlerinin tablosu Shetland ve Orkney'de neredeyse tümüyle Norn isimlerle başlar; belirgin bir Dan etkisinin gözlendiği Doğu İngiltere'den Gael etkisinin Viking dönemine özgü Kuzey isimlerini kısmen gölgelediği İskoçya ve Britanya Adaları'na uzanır; oradan da daha sonraki tarihlerde Danelaw etkisinin yayıldığı Kuzeybatı İngiltere, Güney ve Orta İskoçya'ya geçer; ardından İrlanda ve Galler sahilleri civarında denizciliğin etkisinin yayılmasını sergileyerek Gael dilindeki isimlerin hem Kuzey dilindeki hem Danca isimlerin üstünü örttüğü, ardından İngilizceyle cilalandığı Man Adası'nda son bulur (Şekil 28.7)

Şekil 28.7 İskandinav yer isimlerinin görüldüğü yerleri gösteren harita.

KAYNAKÇA

Barnes, M.P. (1998) *The Norn Language of Orkney and Shetland*, Lerwick: The Shetland Times.

Crawford, B.E. (yay. haz.) (1995) *Scandinavian Settlement in Northern Britain. Thirteen Studies of Place-Names in their Historical Context*, Londra ve New York: Leicester University Press.

Fellows-Jensen, G. (1984) "Viking settlement in the Northern and Western Isles: the place-name evidence as seen from Denmark and the Danelaw", A. Fenton ve H. Pálsson (yay. haz.), *The Northern and Western Isles in the Viking World*, Edinburgh: John Donald Publishers.

—— (1985) *Scandinavian Settlement Names in the North-West*, Kopenhag: C.A. Reitzels Forlag.

—— (1989–90) "Scandinavians in southern Scotland?", *Nomina*, 13: 41-60.

—— (2004) "How old are the Scandinavian place-names in Man?", *Proceedings of the Isle of Man Natural History and Antiquarian Society*, 11(3): 421-36.

Gammeltoft, P. (2001) *The Place-name Element* bólstaðr *in the North Atlantic Area*, Kopenhag: C.A. Reitzels Forlag.

Nicolaisen, W.F.H. (1982) "The Viking settlement of Scotland", R.T. Farrell (yay. haz.) *The Vikings*, Londra ve Chichester: Phillimore.

—— (2001) *Scottish Place-Names. Their Study and Significance*, yeni basım, Edinburgh: John Donald.

Taylor, S. (2004) "Scandinavians in central Scotland – *by*-place-names and their context", G. Williams ve P. Bibire (yay. haz.) *Sagas, Saints and Settlements* (The Northern World 2), Leiden: Brill.

29

GALLER'DE VİKİNGLER

Mark Redknap

Kuzey Galler'in coğrafi konumu, Man Adası, Dublin, Wirral ve Strathclyde'la deniz aşırı yakın bağlantıları, buranın sahil kesimlerinde yaşayan nüfus ile İskandinav dünyası arasında bir tür kaynaşmaya yol açmıştır. Bu ilişkinin boyutları uzun süre boyunca tartışılmakla birlikte yaklaşık olarak 850 ile 1100 arası dönem için "Cambro-Norse" teriminin benimsenmesinde yarar görülmüştür.

Latince yazılmış erken Galler yıllıklarında (*Annales Cambriae*) "Hıristiyan olmayanların" (Ortaçağ Galcesi *Cenhedloeed*, İngilizce "gentile"), "Siyah Hıristiyan olmayanların", "paganların" (Ortaçağ Galcesi *Paganiaid*), "yabancıların" ve "Siyah Kuzeylilerin" akınları kayıtlıdır. Yıllıklara dayalı Latince bir metnin Galce versiyonları olan ortaçağa ait "Prensler Vakayinamesi" (*Brut y Tyuysogson*) ile "Saksonların Kralları"nda (*Brenhinedd y Saesson*; Jones çevirisi, 1971) kimi zaman ek bilgilere rastlanır. Yıllıklar dışında, hiçbir Gal vakanüvis 9 ve 10. yüzyıllardaki olayların tutarlı bir hikâyesini üretmemiştir.

İzlanda dilindeki yarı efsanevi *Jómsvíkinga saga*'nın Galler'den bahsedip etmediği açık değildir. 1200 civarında yazılmış bu metin Baltık'ta savaşçı bir Viking topluluğunu anlatır. 10. yüzyılda geçen sagada, Baltık'ın güney sahillerinde "Jómsborg"un kurucusu olan Viking lideri Pálna-Tóki (Kral Svein'ın üvey babası) Bretland'a (Britanyalıların ülkesi) akın düzenler, Dük Stefni'nin kızı Alõf'le evlenerek buraya yerleşir. Pálna-Tóki burada, Eski Kuzey dilinde *hinn brezki* Bjõrn ile tanışır, onu işlerinin başına getirir. Bu sagayı yazan kişinin Galler'den bahsettiğini, Bretland'ın "hakkında pek az şey bilinen uzak bir ülke"yi ifade ettiğini düşündürecek pek az şey vardır (Blak 1962; Moffatt 1903: 163-73).

İLK VİKİNG AKINLARI

Galler'e düzenlenen, kayıtlara geçmiş ilk kesin akın 852'dedir (Paganların Cyngen'i öldürmeleri *Brut y Tywysogyon*'da anlatılır: Jones 1952), Anglesey (*Môn*) de 855'ten itibaren bilhassa bir hedef haline gelmiştir. Kuzeyde ve güneyde yaklaşık olarak 919'a kadar aralıklarla devam eden

yoklama akınları Viking faaliyetlerinin "dalgaları" olarak nitelenmiş, Vikinglerin başka yerlere odaklandıkları anlatılmıştır (Loyn 1976: 21; 1994; Davies 1990; Maund 1996). Gwynedd yöneticisi Rhodri Mawr ilk baştaki Gal direnişinin başını çekmiş, 855'te "Yeni Dublinliler"in (*Dubh-gheinte*) lideri Orm'u (Eski Kuzey dilinde Gormr) öldürmeyi başarmıştı (*Ulster Yıllıkları, s.a.* 855; İskoçya Vakayinamesi. *s.a.* 856'da kayıtlıdır). Dublinlilerin Kuzey Galler'deki çıkarlarından hareketle ve Gal yazar Asser'ın Rhodri Mawr'un oğullarının York İskandinavlarına bağlı olduğu yolundaki iddiasına dayanarak Vikinglerin 870 civarında Kuzey Galler'de hüküm sürdüğü ileri sürülmüştür (Dumville 2001). Anglesey'de dışarıdan gelenlerin çıkarlarının bulunduğunu, Viking lideri Ingimund'un (Igmunt, Hingamund) seferleri de örnekler. Dublin'den 902/903 civarında sürülen Ingimund Anglesey'de bir üs kurmaya çalışmıştı (*Annals of Ireland, Three Fragments* [İrlanda Yıllıkları, Üç Parça] § 429'da sunulan İrlanda dilindeki 11. yüzyıl anlatısında kayıtlıdır; Jones çevirisi 1952; 6; Griffiths 2004). *Annales Cambriae*'de (Galler Yıllıkları) Rhodri Mawr'un oğullarından birinin, Merfyn ap Rhodri'nin (Mervyn vab Rodri) "Hıristiyan olmayanlarca" katledildiği de anlatılır (*Brenhinedd y Saesson*'da *s.a.* 904). Galler kralının kovduğu Ingimund ve takipçileri doğuya yelken açarlar, Chester'da karaya çıkmalarına izin verilir. Bu olayın ardından Kuzeybatı İngiltere'de bir Viking bölgesi kurulur (O'Donovan 1860; Wainwright 1948; Jesch 2000).

Rhodri Mawr'un torunu Hywel ap Cadell'in hükümranlığı sırasında ("İyi" Hywel Dda, 920-50), Dyfed'in yayılmasıyla birlikte yerli kraliyet iktidarının odak noktası değişerek güneye kayar. Hywel Dda'nın Wessex Hanedanı'yla etkin bir işbirliği izlemeyi öngören pragmatik politikası, Viking tehdidine karşı nispeten güvenli ve birlik içinde bir dönemden geçilmesine katkıda bulunur. Bu durum, muhtemelen Güney Galler'den bir keşişin 930 civarında yazdığı, Galce meşhur bir muhalif şiirde ifade edilen tutkulu hislerle bir tezat oluşturur; *Armes Prydein* (Britanya Hakkında Kehanet) diye bilinen bu şiirde İngilizleri Britanya Adası'ndan kovmak için İskandinavlar Galler'e ve Britanya'nın diğer yerli halklarına yardıma çağrılır (Clancy 1970); şiir muhtemelen Hereford'daki Æthelstan'ın (924-939) Galler'den aldığı haracın büyüklüğüne duyulan tepkiyi ifade etmektedir.

VİKİNG AKINLARININ İKİNCİ AŞAMASI

Galler'e düzenlenen akınlarla ilgili olarak yıllıklardaki suskunluk gerçekten de olup bitenleri yansıtıyorsa, 950 civarında sahil kesimlerindeki alçak arazilere, Holyhead (Anglesey) yakınlarında Penmon ve Caer Gybi, Tywyn (Gwynedd), St. David (967 ile 1091 arasında on bir kez), Clynnog

Fawr (978) ve St. Dogmaels (Pembrokeshire), Llanbadarn Fawr (Ceredigion), Llanwit Major ve Llancarfan'daki (Glamorgan'da Vale) manastırlara tekrar tekrar düzenlenen saldırılarla İkinci Viking Aşaması yaşanmış gibi görünmektedir. 989'da Rhodri Mawr'un büyük büyük torunu ve Dyfed Kralı Maredudd ab Owain "Hıristiyan olmayan siyahlar"a adam başına bir peni ödeyerek esir Galleri geri almaya mecbur kalmış, 998'de de St. David Piskoposu Morgeneu Vikinglerce öldürülmüştür.

10. yüzyıl ortasına gelindiğinde, Dublin camiasının bazı mensupları İrlanda siyaseti kadar ticaretle de uğraşıyordu. İskandinavların Gwynedd'i (ya da buranın geniş kesimlerini) 960 civarıyla 1025 arasında denetimleri altında tuttukları ileri sürülmüştür. 12. yüzyıla ait *Historia Gruffud vab Kenan*'a göre Óláfr Sigtryggsson 11. yüzyıl başında Anglesey ve Gwynedd'i (ayrıca Dublin'i, İrlanda'nın büyük bir kesimini, Man Adası, Galloway ve Rhinns'i yönetiyordu) (Loyn 1977: 104-5; Davies 1990: 59; ayrıca bkz. *Historia Gruffudd vab Kenan*: Evans 1990: 55; ayrıca bkz. Russell 2005).

VİKİNG AKINLARININ SON AŞAMASI

Öyle görünüyor ki (yıllıklara göre) 11. yüzyılın ikinci yarısında, Normanların Galler'i işgal etmesine varan olaylara yol açan üçüncü bir akın aşaması başlamıştır. 10. yüzyıl sonundan itibaren İskandinavların Severn Estuary'deki varlığının arttığı, Hiberno-Norse'ların Anglo-Sakson İngiltere'yle ticari temaslarının ana odak noktası olarak Chester'm yerini –Bristol'ün aldığı gözlenir. Meşhur bir anlatıya göre, Kont Eilaf'ın (Kral Knut'un –1018/1024– hizmetindeki bir Dan) Glamorgan'ı yağmalaması sonrasında din adamları, St. Cadog'un kutsal eşyaları ve sandığını alarak Llancarfan'dan kaçarlar, ancak Monmouthshire'da Usk yakınlarında Mamhilad'da yine saldırıya uğrarlar, saldırganlardan biri kutsal sandığı baltasıyla kırar (Vita Cadoci, 40. bölüm; Wade Evans 1944: 110).

Gwynedd Kralı Gruffudd ap Llywelyn (1039-1063) hükümranlığını Bristol Kanalı'mn doğu sahillerine doğru genişletti (Morgannwg ve Gwent krallıklarına). Günah Çıkartıcı Edward'ın hükümdarlığı sırasındaki rekabeti ve Vikinglerin faaliyetlerini fırsat bilen Gruffudd nihayetinde bugün Galler olarak bilinen bölgenin tamamını yönetir hale geldi ve bir de donanma sahibi oldu.

Bazılarına göre 11. yüzyılda İskandinavlar müttefik ve paralı asker kaynağıydı; bu dönemde Gwynedd ile Dublin ve Man'ın Kuzeyli yöneticileri arasında bir ittifak vardı. Gruffudd ap Llywelyn 1055'te yasaklı Dük Ælfgar'ın ve İrlanda'dan gelen on sekiz Kuzeyli gemisinin yardımıyla 1055'te Hereford'u yağmaladı (Garmonsway 1986: 104-6, s.a. 1055; Davies

2002: 223-5). Gruffudd 1063'te Harold Godwinson ile kardeşi Tostig karşısında uğradığı bir dizi yenilgi sonucu öldürüldü. Harold Gruffudd ap Llywelyn'in dul eşi Ealdgyth'le evlendi, ancak birkaç yıl sonra 1066'da Hastings'de Normandiyalı William karşısında yenilgiye uğrayarak can verdi.

11. yüzyılda Galler ile İrlanda arasındaki ilişkiler karmaşıktı, İrlanda'daki İskandinav yerleşimciler ile İrlandalıların Galler'le yakın siyasi bağları vardı (Duffy 1995: 378-96; Davies 1990: 50-1). Galler ile İrlanda'nın 11. yüzyıl sonu ve 12. yüzyıl başındaki yakın siyasi ilişkilerini, Gwynedd hükümdarı Rhodri Mawr'un soyundan gelen, Iago'nun torunu olan, Dublin'de Dan camiası içinde büyümüş Gruffudd ap Cynan'ın (1055-1137) hayatıyla ilgili anlatıya dayanarak daha iyi kavramak mümkündür. Gwynedd hükümdarı olarak Rhodri'nin hanedanını yeniden tesis etme çabası birkaç kez başarısızlığa uğramış, bu dönemde Dublin kralının (Diarmit Uí Briain) yanında kalan Gruffudd 1098'de Anglesey'e dönmeyi başarmış, 1115'te de Gwynedd'de yönetimi ele almıştı (Maund 1996). Gruffudd'un 1137'de ölmesi İrlandalılar ve Danlar arasında yasla karşılanmıştı, bu durum onun İskandinav bağlantılarım hiç koparmamış olabileceğini gösterir (*Historia Gruffudd vab Kenan;* bkz. Evans 1990: 153, 157).

YERLEŞİM

Galler'deki Viking yerleşimleri bir süre tartışma konusu olmuştur. Galler sahillerinde birkaç yerdeki yer isimlerini kanıt göstererek İskandinav yerleşimlerinin varlığını savunan iddialar (Paterson 1921: 11-71) daha tedbirli bir tutumla inceltilirken, sahil kesimlerindeki bazı isimler de İskandinavların denizcilik faaliyetlerine atfedilmiştir (Charles 1934). 20. yüzyıl başında yazan tarihçi J.E. Lloyd Galler'de herhangi bir yerde daimi bir İskandinav sömürgeleşmesi olduğuna inanmıyordu (Lloyd 1912: 322), 1960'larda da Melville Richards Kuzeylilere ait ticaret üsleri bulunduğunu, ama İskandinav yer isimlerinin sayıca daha az olduğunu savunmuştu (Richards 1962).

Galler'de Kuzeyli yer isimleri iki gruptur: İlki denizcilikte önemli noktalar olarak kullanılan (görsel bir yol tarifi misali) başlıca sahil şeridi özelliklerini belirten isimlerdir. Bunlar bilhassa Bristol'e doğru giden deniz yolu boyunca yaygındır, Kuzeylilerin deniz yollarına hâkimiyetlerini, sahil boyunca hareketlerini yansıtırlar. Bu ilk grupta, *Priestholm*, *Grassholm*, *Skokholm*, *Gateholm*, *Burry Holms*, Bristol Kanalı, *Flat Holm* ve *Steep Holm*'da olduğu gibi "adacık", "ada" anlamına gelen *-holmr;* "körfez" anlamına gelen *-wick* ve Milford Haven'da olduğu gibi "fiyort" anlamı-

na gelen *-ford* öğeleri yaygındır. Saksonların "geniş mezarlık" anlamına gelen *Bradan Relic* adıyla bildiği Flat Holm, 1068'de Harold'ın annesi Kontes Gytha'nın sığındığı yer olmuştu; 914'te de dükler Hróald ve Óttar yönetimindeki bir Viking filosu Saksonların "dik mezarlık" anlamına gelen *Steapan Relice* adıyla bildiği komşu Steep Holm'a kaçmış, burada birçok Viking açlıktan ölmüştü. Diğer İskandinav isimleri arasında *Fishguard, the Skerries* (*sker*, "yalnız kaya"), *Emsger, Tusker, the Stacks* (*stakkr*, "yastık kaya"), *Stackpole, Midland* (*meðal*, "orta" ve *-holmr*) ve *Ormes Head* (*ormr*, "yılan") yer alır. Adalar, kiliseler ya da manastırlara sahiplerse birer hedef, değillerse sığınak olarak görülmüştür; "ada" anlamına gelen *-ey* öğesi *Anglesey* (< *Onguls-ey*), *Bardsey, Caldy, Skomer* (*skálm*, "yarığın yanı" ve *-ey*), *Ramsey, Lundy* ve muhtemelen *Swansea*'de olduğu gibi (Fellows-Jensen 1992: 34) birkaç kez karşımıza çıkar. Anglesey örneğinde ya tekrar tekrar düzenlenen saldırıların sınırlı bir süre boyunca Viking hâkimiyeti yaşanmasına ya da Gruffudd ap Cynan ile diğerlerinin sürekli temaslarının bir şekilde adanın dışarıdan gelenlerce betimlenmesini etkilediği ileri sürülmüştür.

Yıllıklarda ve başka kaynaklarda İskandinav yerleşimlerine açıkça atıfta bulunulmamasına çok ağırlık verilmemesi gerektiği uyarısında bulunan Wendy Davies, Vikinglerin Kuzey Galler'in iki bölgesinde, kuzeybatıda Anglesey ve Arfon (Menai Boğazı'nın iki yanında) ile Galler'in kuzeydoğusunda (Wirral ve Chester'daki İskandinav yerleşim bölgesinde) Tegeingl'de (kuzeydoğu Galler'in Dee Nehri'nin batısında kalan bölümü) önemli başarılar kazandığını savunmuştur (Davies 1990: 52). Bu gibi değerlendirmeler büyük ölçüde belgesel kaynaklara, yıllıklara, Anglo-Norman tarihlerine, yer ismi araştırmalarına ve ender arkeolojik bulgulara dayanır. Örneğin Talacre'daki olası bir Viking mezarı ile aynı bölgede haçların üzerinde Vikinglerden esinlenilen süslemeler Wirral ve Batı Cheshire'da bir yerleşim dalının varlığını düşündürür.

İkinci grup yer isimleriyse İskandinav tarzı yerleşim isimlerinin kişi isimleriyle birleşiminden oluşur. İngiltere'deki tipik isimler *-by* öğesiyle kurulmuştur, ama *Tenby* Galce *din-bych*'ten gelir, İskandinavca bir sözcükten değil; Cardiff'te *Womanby* (*hundamannaby*, "köpek bakıcılarının yerleşimi") Monmouthshire'da *Homri* (*Horn(e)by*, muhtemelen kişi ismi *Horni*) ve *Lamby* (*lang*, "uzun") hepsi de daha geç bir tarihte ortaya çıkmıştır. İskoçya'nın orta bölgelerinde olduğu gibi bu tür isimler Normanların Galleri fetihleri *sonrasında* Danelaw'dan gelen yerleşimleri temsil ediyor olabilir (Fellows-Jensen 1992: 34; Pierce 1984). Pembroshire'da birkaç isim İskandinav bir kişi ismiyle İngilizce/Anglo-Sakson *-tun* öğesinden oluşur; *Furzton, Haroldston, Yerbeston* örneklerindeki gibi, ama bu isim-

ler muhtemelen Norman fetihleri sonrasında İngiltere'de Danca isimlerin yaygın olduğu bölgelerden gelen yerleşimcilerin kurduğu yerleşimleri gösterir. Flintshire'de *Kelston, Axton* ve muhtemelen *Linacre* gibi küçük bir isim grubu vardır, bu grup Kuzeybatı İngiltere'den bir sızmaya işaret ediyor olabilir. İskandinavca unsurlar Pembrokeshire'daki *Goultrop, Hasguard, Wolf's Castle* ve *Scollock* isimlerinde de açıkça görülür. Galce sözcük dağarcığının pek etkilenmemiş olması, İskandinavca yer isimlerinin sadece sahil bölgelerinde görülmesi önemlidir. Bu yer isimleri İngilizceye girmişlerse de bazılarının bunlara tekabül eden Galce isimlerle pek az dilbilimsel ilişkisi vardır: *Bardsey, Ynys Enlli; Anglesey, Môn; Orme's Head, Penygogarth* olarak kalmıştır. Bu da yerli nüfusla temasların sınırlı olduğunu akla getirir.

ARKEOLOJİK KANITLAR

İskandinavların faaliyetlerine ilişkin arkeolojik kanıtlar sınırlıdır: Viking mezarları, zaman zaman ortaya çıkarılan buluntular, bazı İskandinav yer isimleri, sikke gömüleri ve İskandinav etkileri gösteren birkaç taş yontusu (örneğin Nash-Williams 1950: no. 37, 38, 190; Edwards 1999); ama çeşitli unsurların "birbiriyle tutarlı olduğu ve birbirini güçlendirdiği" gözlenir.

Kısa süre öncesine kadar Galler'de tarihsel ya da yer ismi kanıtlarını destekleyecek pek az arkeolojik malzeme bulunuyordu. Wilson ve Graham-Campbell'in son dönemdeki değerlendirmeleri bu kanıtları (büyük çoğunluğu kıyı bölgelerinde bulunan gömüler ve sikkeler) bir bağlama oturtmuştur (Wilson 1995; Graham-Campbell 1998). Davies (1990: 52-5, 57) Red Wharf Körfezi'nden 10. yüzyıl başına ait beş tane gümüş kol takısının (Boon 1986) ayrıksı bir İskandinav pratiğini yansıttığı, bunları İskandinavların gömmüş olmamasının istisnai derecede olasılık dışı olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Sheehan (2004) süs eşyalarının bulunduğu bu gibi gömüleri sadece ekonomik bakımdan değil toplumsal bakımdan da değerlendirir: Bu gömülerin hamilere, bağış sahiplerine, himaye görenlere statü kazandırdığını söyler. Red Wharf Körfezi kol takıları muhtemelen Cuerdale gömüsüyle aynı tarihe aittir (905 civarında gömülmüştür). Ingimund'un 903'te Anglesey'deki faaliyetlerinin de bu eşyaların gömülmesine ve bulunamamasına yol açmış olabileceği de ileri sürülmüştür (Boon 1986: 30; Graham-Campbell 1998: 108) (Şekil 29.1). Galler'de bilinen on bir tane gümüş gömüsü mevcuttur, bunların 850 ile 1030 arasında gömüldüğü sanılmaktadır. Bangor'daki iki gömüden biri, High Street'te (6. yüzyılda St. Dainiol'un kurduğu manastır yerleşkesinin içinde) bulunan gömü muhtemelen 925 civarı sonrası gömülmüştür. Bu gömü sikkelerin bileşimi itibariyle tipik bir İskandi-

Şekil 29.1 Anglesey Red Wharf Körfezi'nden erken 10. yüzyıl gümüş kol halkaları. (© Galler Ulusal Müzesi)

nav gömüsüdür, çentik gümüş de içerir (Blackburn ve Pagan 1986: no. 106). Karışık gömü, külçelerin, Man Adası'na yapılan bir akından ziyade doğudan batıya ya da batıdan doğuya bir hareketliliği işaret ediyor olabilir. İrlanda'da kilise yerleşimlerinde gümüş gömülerinin, bilhassa da külçe ya da sikke halindeki gömülerin keşfedilmesi, 10. yüzyılda pazar merkezleri olarak manastırların rolünün geliştiğini gösteriyormuş gibi görünmektedir (Sheehan 1998: 175).

Pembrokeshire sahillerinin 25 km açığında Smalls Resifi'nde bir dalgıcın keşfettiği süslü bir kılıç kabzası, 12. yüzyıl başında İrlanda ile Güney Galler arasında bir üslup aktarımı olduğu yönündeki göstergelerden birini oluşturmuştur (Redknaq 2000: 55, 85-7). Kabzanın alt kısmı pirinç ve gümüşten yapılmış olup adalara özgü Urnes üslubuyla profilden hayvan imgeleri, yılan benzeri hayvan imgeleri biçiminde savat süslemelerle bezenmiş, muhtemelen de İrlanda'da üretilmiştir.

Viking dönemine ait dört olası pagan İskandinav mezarı keşfedilmiştir, bunların hepsi de sahile yakın kesimlerde bulunmaktadır. Mezarların ikisinde iskeletler ve bunlarla ilişkili mezar eşyaları bulunmuştur: Flintshire'da Talacre'taki mezar (Smith 1931-2) ile Anglesey'de Benllech'teki mezarda (Williams 1945; Edwards 1985). 9. yüzyıl sonu ya da 10. yüzyıl sonuna ait olası bir mezarın Vale of Glamorgan'da St. Mary tepesinde bulunan bir çift üzenginin muhtemel bağlamını oluşturduğu ileri sürülmüştür. Monmouthshire'de Caerwent'te bulunmuş 10. yüzyıl sonu ve 11. yüzyıla ait bir mızrak ve baltanınsa dördüncü bir mezardan gelmiş olması olasıdır (Knight 1996).

Amgueddfa Cymru-Galler Ulusal Müzesi'nin 1994 ile 2001 arasında Anglesey'de Llanbedrgoch'ta yaptığı kazılarda sahilin yakınlarında stratejik bir konumda bulunan, müstahkem bir yerleşim ortaya çıkarılmıştır. Bu keşif Davies'in, 10. yüzyıl başında merkezi Anglesey olan, küçük topluluklardan oluşan İskandinav yerleşimlerinin bulunduğu yönündeki iddiasını destekler, gerçi bu yerleşimlerin ne ölçüde otorite sahibi olduğu belirsizdir. 10. yüzyılın ilk yarısında bu yerleşim, İrlanda Denizi'nde faaliyet gösteren bölgesel ve uzak yerlerle ticaret ağlarıyla ekonomik ve sosyal olarak bütünleşmişti (Redknap 2000, 2004). Burada bulunan eski eserlerin birçoğu İskandinav ya da İrlanda zevkini yansıtan tipik örneklerdir, yerli ya da İrlanda tipi başka nesneler de mevcuttur: Çentik gümüş faal bir külçe ekonomisinin göstergesidir (Şekil 29.2). Kurşun ağırlıklar ve kişisel süs eşyalarının da Dublin, Meols, York ve Whithorn'da yakın paralellerine rastlanmıştır. Chester işleri Chester ile Viking Dublin arasındaki ticaret bağlarını işaret eder. Burası, Æthelstan'ın (924–939) hükümdarlığı sırasında, bilhassa İrlanda ile ticarette ve Dublin-Man-Chester deniz yolunda bir liman olarak Chester'ın öneminin artması öncesinde ve sırasında, hem Gal derebeyine hem de Vikinglere karşılıklı yarar sağlamış, kontrol altında tutulan, bir karargâh mevkii olarak iş görmüş olsa gerektir. Loyn'un "birinci aşama" yerleşim kavramı çerçevesinde (Loyn 1992: 218) Llanbedrgoch'un tahkim edilmiş ya da tahkime elverişli bir yerde, geçici ya da kalıcı bir hareket mevkiinin yeni baştan kurulmasını temsil ettiğine dair hiçbir kanıt yoktur. Buranın kökenleri muhtemelen Ingimund ve haleflerinin toprak kazanma girişimleri öncesinde gayri resmi denizaşırı temaslara uzanmaktadır. Llanbedgroch'un, Red Wharf Körfezi'nin doğusunda kalan bölgede, aristokrat bir mülk merkezinin, yani bir *caput*'un ilk örneklerinden biri; seküler bir derebeyinin toprağı, kraliyetin bölge idaresinde muhtemelen mali ve idari bir role sahip kilit bir unsur olması mümkündür (Longley 2001). Buranın statüsünün, yerleşim hiyerarşinin üst noktalarında, genişleyen Gwynedd içinde kraliyete ait olmayan önemli bir derebeyliği olarak bir kraliyet *llys*'iyle eşdeğer olduğu da düşünülebilir, gerçi buranın kraliyet mülkü olduğuna dair bir kanıt mevcut değildir.

Yerleşimi çevreleyen hendekte rastgele gömülmüş beş iskeletin keşfedilmesi, 10. yüzyılın ikinci yarısındaki akınların yol açtığı sonuçlar yüzünden buranın nihayetinde terk edildiğini düşündürür. 10. yüzyılın ikinci yarısında akınların düzenli aralıklarla devam etmesi ve haraç alınması İskandinavların bölgedeki baskın kuvvet olduğu anlamına gelir. Öyle görünüyor ki 970'ler ve 980'lerde Harald'ın Man'da üslenmiş oğulları Gwynedd'i etkin bir biçimde kontrol ediyorlardı, hatta belki de 980'lerde Anglesey'de üsleri vardı. Magnus Haraldsson ile kardeşi Guðröð, Anglesey'in siyasi de-

Şekil 29.2 Anglesey Llanbedrgoch'tan 10. yüzyıla ait bu gümüş külçeler ve kol halkası parçaları, ticarette sahte gümüş külçe olarak kullanıldıklarını gösteren kesik işaretleri taşır. (© Galler Ulusal Müzesi)

netimini ele geçirme çabasında olmuşlar, 971 (Penmon yağması), 980 ve 987'de buraya akınlar düzenlemişler, yıllıklara göre Guðröð 987'de Anglesey'den 2000 kadar adam almıştı (Jones 1952; Davies 1990: 57).

MİRAS

Vikinglerin Galler'deki etkisi Kuzeybatı Avrupa'daki daha geniş çaplı bir faaliyet örüntüsünün bir parçası olarak, Brötanya'daki etkinin bir benzeri olarak değerlendirilmelidir. 10. yüzyıl başında Viking liderlerinin Dublin'den çıkarılmasının İrlanda Denizi çevresindeki gelişmeleri etkilemiştir, öyle ki yüzyıl ortasına gelindiğinde İrlanda Denizi'nin sahil kesimleri, bazı bakımlardan tek bir "İskandinav" beğeni ya da kültür camiası denilebilecek şeyi destekliyordu. İskandinavların sahil kesimindeki kültür üzerindeki bu gibi katkılarının kuvvetinin bölgesel düzeyde farklılıklar gösterdiğine, bazı bölgelerde yoğunlaştığına hiç kuşku yoktur. 10. yüzyıl ortasına gelindiğinde İrlanda Denizi'nin güney sahilleri (Kuzey Galler sahilleri) de "Cambro-Norse" teriminin daha uygun düştüğü, bu bölgede iki kültürün temasını yansıtan, "Kuzey etkileri taşıyan" bir beğeni ya da kültür camiasını paylaşıyordu.

Galler'deki İskandinav yerleşimlerinin büyüklüğü ve etkisinin sınırlı olduğu yönünde geniş kapsamlı bir fikir birliği mevcuttur, Dublin'deki İs-

kandinav krallığının burada bir eşdeğeri bulunduğu yolunda hiçbir kanıt yoktur. Ne var ki 11. yüzyıl başlarında Kuzey Galler'de bir ölçüde İskandinav bir yönetimin bulunması muhtemeldir; Galler'le kuvvetli bağları olan bazı liderler bir süre Anglesey'i ve Gwynedd anakarasını yönetmişlerdi (11. yüzyıl başında Óláf'r gibi).

Red Wharf Körfezi kol takıları (Şekil 29.1) yerli elite hediyeler verilmesini, bu dönemde ittifaklar kurulmasını işaret ediyor olabilir; Llanbedrgoch'un sunduğu kanıtlarsa İskandinavların ticari bir varlık gösterdiğini, buranın İrlanda Denizi kültürel bölgesi içinde Dublin-York ekseninin ayakta kalmasını sağlayan bir kale olduğunu düşündürür. İskandinav ya da Hiberno-Kuzey zevkini yansıtan üslup ayrıntıları taşıyan eserlerin sayısı, bu yerleşimin sakinleri arasında önemli bir göçmen unsurun bulunuyor olması, yerli nüfusun tüccarlarla maddi kültür bakımından bir araya yaşamış ve bütünleşmiş olması olasılığını artırır; ama dilsel ya da kendi bilincine varmış önemli bir etnisiteden bahsedilemez. Llanbedgroch kuzeybatı Galler'de, İrlanda Denizi civarında Hiberno-İskandinav siyasi ve ticari faaliyetler çerçevesinde iş görmeyi öğrenmiş (nihayetinde akınların hedefi olmuş), Kuzey Galler'de Hiberno-İskandinav etkisi ve kültürel egemenliğine ilişkin yeni bir bakış açısı sunan yerleşimlerin bir tezahürüdür.

Mevcut kanıtlar Gal dili ve siyasi yapılarının pek az etki altında kaldığını gösterir. Vikingler kentsel bir gelişme başlatmamışlardı, Galler de Viking yerleşimlerini belli bölgelerle sınırlamakta etkili olmuştu. Vikinglerin, dış bir tehdit karşısında bir Gal dayanışması hissinin gelişmesinde dolaylı olarak etkili olduğu söylenir. Dönemsel etkilerinin bir bölümü artık gözle görülmez haldedir (bu yağmalamanın yol açtığı kültürel hasar ve hazinelerin kaybı yüzünden), ne var ki yıllıklar, yer isimleri ve tek tük buluntularla büyük ölçüde belgelenmiştir.

KAYNAKÇA

Annales Cambriae, AD 682–954, yay. haz. ve çev. David N. Dumville (Basic texts for Brittonic history 1), Cambridge: Cambridge Üniversitesi, Anglo Sakson, Kuzey Dili ve Kelt Dili Bölümü (2002).

Annals of Ireland, Three Fragments, antik kaynaklardan kopyalayan D. Mac Firbisigh, yay. haz. ve notlarla birlikte çeviren J. O'Donovan, Dublin (1860).

Annals of Ulster, to a.d. *1131*, cilt 1: Metin ve çeviri, yay. haz. Seán Mac Airt and Gearóid Mac Niocaill, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies (1983).

Blackburn, M. ve Pagan, H. (1986) "A revised check-list of coin-hoards from the British Isles, *c.* 500–1100", M.A.S. Blackburn (yay. haz.) *Anglo-Saxon Monetary History. Essays in Memory of M. Dolley*, Leicester: Leicester University Press.

Blake, N.F. (yay. haz.) (1962) *The Saga of the Jomsvikings* (Icelandic texts 3), Londra: T. Nelson.

Boon, G.C. (1986) "The armlet hoard", *Welsh Coin Hoards*, Cardiff: National Museum of Wales.

Charles, B.G. (1934) *Old Norse Relations with Wales*, Cardiff: University of Wales Press.

Chron. Scot. = *Chronicle of the Scottish Nation by John of Fordun*, çeviren F.J.H. Skene, yay. haz. W.F. Skene (Historians of Scotland 4), Edinburgh: Paterson (1872).

Clancy, J.P. (çev.) (1970) *Armes Prydein*, in *The Earliest Welsh Poetry*, Londra: Macmillan.

Davies, M. (2002) "Gruffudd ap Llywelyn. King of Wales", *The Welsh History Review*, 21: 207-48.

Davies, W. (1990) *Patterns of Power in Early Wales*, Oxford: Clarendon Press.

Duffy, S. (1995) "Ostmen, Irish and Welsh in the eleventh century", *Peritia*, 9: 378-96.

Dumville, D.N. (2001) "Ethnicity, politics, and settlement in Viking-Age Britain and Ireland."
(Britanya ve İrlanda'da Viking dönemi Yerleşimleri Konferansı'nda sunum, Cardiff, Temmuz 2001.)

Edwards, N. (1985) "A possible Viking grave from Benllech, Anglesey", *Anglesey Antiquarian Society and Field Club Transactions*: 19-24.

—— (1999) "Viking-influenced sculpture in north Wales: its ornament and context", *Church Archaeology*, 3: 5-16.

Evans, D.S. (1990) *A Medieval Prince of Wales. The Life of Gruffudd ap Cynan*, Llanerch: Llanerch Enterprises.

Fellows-Jensen, G. (1992) "Scandinavian place-names of the Irish Sea province", J. Graham-Campbell (yay. haz.) *Viking Treasure from the North West. The Cuerdale Hoard and its Context* (National Museums and Galleries of Merseyside Occasional Papers 5), Liverpool Museum.

Garmonsway, G.N. (çev.) (1986) *The Anglo-Saxon Chronicle* (Everyman's Library), Londra: yayımlanmamış çalışma.

Graham-Campbell, J. (1998) "The early Viking age in the Irish Sea area", H.B. Clarke, M. Ní Mhaonaigh ve R. Ó Floinn (yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts Press.

Griffiths, D. (2004) "Settlement and acculturation in the Irish Sea region", J. Hines, A. Lane ve M. Redknap (yay. haz.) *Land, Sea and Home* (Society for Medieval Archaeology Monograph 20), Leeds: Maney.

Jesch, J. (1996) "Norse historical traditions and the *Historia Gruffudd vab Kenan*: Magnus berfoettr and Haraldr Hárfagri", K. Maund (yay. haz.) *Gruffudd ap Cynan. A Collaborative Biography* (Studies in Celtic History 16), Woodbridge: Boydell Press.

—— (2000) "From Scandinavia to the Wirral", P. Cavill, S. E. Harding ve J. Jesch, *Wirral and its Viking Heritage* (English Place-Name Society Popular Series 2), Nottingham: English Place-Name Society. Popular Series 2), Nottingham: English Place-Name Society.

Jones, T. (çev.) (1952) *Brut y Tywysogyon or The Chronicle of the Princes. Peniarth MS. 20 Version* (Board of Celtic Studies. History and Law Series 11), Cardiff: University of Wales Press.

—— (çev.) (1971) *Brenhinedd y Saesson on The Kings of the Saxons, BM Cotton MS. Cleopatra Bv and the Black Book of Basingwerk NLW MS 7006* (Board of Celtic Studies. History and Law Series 25), Cardiff: University of Wales Press.

Knight, J.K. (1984) "Glamorgan a.d. 400–1100: archaeology and history", H.N. Savory (yay. haz.) *Glamorgan County History*, cilt 2: *Early Glamorgan*, Cardiff: W. Lewis.

—— (1996) "Late Roman and post-Roman Caerwent: some evidence from metalwork", *Archaeologia Cambrensis*, 145: 35-66.

Lloyd, J.E. (1912) *A History of Wales from the Earliest Times to the Edwardian Conquest*, Londra: Longmans, Green *et co.*

Longley, D. (2001) "Medieval settlement and landscape change on Anglesey", *Landscape History*, 23: 39-59.

Loyn, H.R. (1976) *The Vikings in Wales* (Dorothea Coke Memorial Lecture), Londra: Viking Society for Northern Research.

—— (1977) *The Vikings in Britain*, Londra: Batsford.

—— (1992) *Society and Peoples. Studies in the History of England and Wales c. 600–1200* (Westfield Publications in Medieval Studies 6), Londra: Queen Mary and Westfield College, Centre for Medieval Studies.

—— (1994) *The Vikings in Britain* (Historical Association Studies), Oxford: Blackwell.

Maund, K.L. (yay. haz.) (1996) *Gruffudd ap Cynan. A Collaborative Biography* (Studies in Celtic History 16), Woodbridge: Boydell Press.

Moffatt, A.G. (1903) "Palnatoki in Wales", *Saga Book*, 3(2): 163-73.

Nash-Williams, V.E. (1950) *The Early Christian Monuments of Wales*, Cardiff: University of Wales Press.

O'Donovan, J. (yay. haz.) (1860) *Annals of Ireland. Three Fragments by Dubhaltach mac Firbisigh*, Dublin: yayımlanmamış çalışma.

Paterson, D.R. (1921) "Early Cardiff: with a short account of its street-names and surrounding place-names", *Report and Transactions from the Cardiff Naturalists' Society*, 54: 11-71.

Pierce, G.O. (1984) "The evidence of place-names", Ek II, G. Williams (yay. haz.) *Glamorgan County History*, cilt 2, Cardiff: University of Wales Press.

Redknap, M. (2000) *Vikings in Wales. An Archaeological Quest*, Cardiff: National Museum of Wales.

—— (2004) "Viking-age settlement in Wales and the evidence from Llanbedrgoch", J. Hines, A. Lane ve M. Redknap (yay. haz.) *Land, Sea and Home* (Society for Medieval Archaeology Monograph 20), Leeds: Maney.

Richards, M. (1962) "Norse place-names in Wales", B. Ó Cuív (yay. haz.) *Proceedings of the First International Congress in Celtic Studies, Dublin, 6–10 July, 1959*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.

Russell, P. (yay. haz. ve çev.) (2005) *Vita Griffini filii Conani. The Medieval Latin Life of Gruffudd ap Cynan*, Cardiff: University of Wales Press.

Seaby, W.A. ve Woodfield, P. (1980) "Viking stirrups from England and their background", *Medieval Archaeology*, 24: 87-122.

Sheehan, J. (1998) "Early Viking Age silver hoards from Ireland and their Scandinavian elements", H.B. Clarke, M. Ní Mhaonaigh ve R. Ó Floinn (yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts Press.

—— (2004) "Social and economic integration in Viking age Ireland: the evidence of the hoards", J. Hines, A. Lane ve M. Redknap (yay. haz.) *Land, Sea and Home* (Society for Medieval Archaeology Monograph 20), Leeds: Maney.

Smith, F.G. (1931–2) "Talacre and the Viking grave", *Proceedings of the Llandudno, Colwyn Bay and District Field Club* 17: 42-50.

Wade-Evans, A.W. (çev.) (1944) *Vitae Sanctorum Britanniae et Genealogiae*, Cardiff: University of Wales Press.

Wainwright, F.T. (1948) "Ingimund's invasion", *English Historical Review*, 63: 145-69.

Williams, I. (1945) "Recent finds in Anglesey: Benllech", *Anglesey Antiquarian Society and Field Club Transactions*: 21-3.

Wilson, D.M. (1995) "Scandinavian ornamental influence in the Irish Sea region in the Viking Age", T. Scott ve P. Starkey (yay. haz.) *The Middle Ages in the North West*, Oxford: Leopard's Head Press.

30

İSKOÇYA'DA KUZEYLİLER

James H. Barrett

İskandinavların, bugünkü İskoçya üzerinde uzun vadede hatırı sayılır bir etkisi olmuştur. Kuzey Britanya Adaları Shetland ve Orkney İskandinav yer isimleriyle kaplıdır, bu isimler anakaranın kuzey ve batısında, Hebrid adalarında ve Firth of Clyde adaları kadar güneyde rastlanan bir isimler topluluğunun parçasıdır (Nicolaisen 1982; Jennings 1996; Gammeltoft 2005). Bir İskandinav diyalekti olan Norn, 18. yüzyıl ortasına kadar Kuzey Britanya Adaları'nda konuşulmuştur (Barnes 1998). Siyasi alanda, Batı İskoçya'nın büyük bölümü 1266'daki Perth Antlaşması'na kadar en azından sadece isim olarak İskandinav yönetiminde kalmıştır (Cowan 1990), Orkney ancak 1468'de, Shetland da 1469'da İskoç yönetimine devredilmiştir (Crawford 1969). Genetik bakımdan, uzun süren bu etkileşim dönemi Kuzey ve Batı İskoçya'da hem kadın hem erkek soyundan ataların İskandinav olduğu modern bir nüfusun doğmasına yol açmıştır (Goodacre vd. 2005). Kuzey Britanya Adaları'nda kadın İskandinav ataların oranı, bugünkü İzlandalılar arasında görünen orana yaklaşıyor olabilir.

Zamanda geri gidersek 12. yüzyılda İskoç krallığının yayılmasının önündeki en büyük zorluğun Harald Maddadarson, Orkney dükü ve Argylli Somerled gibi Kuzey kökenli bağımsız küçük krallardan ve savaş beylerinden kaynaklandığını görürüz (McDonald 2003). Daha önceleri İskandinavların 9. yüzyıldaki akınları ve yerleşimlerinin Argyll'de Dal Riata, Doğu ve Kuzey İskoçya'da Pictland, güneybatıda Strathclyde krallıklarının ezilmiş kalıntılarından birleşik bir Alba (daha sonra İskoçya) krallığının doğmasında biraz muğlak da olsa önemli bir rol oynadığı savunulmuştur. (Broun 1994; Driscoll 1998; Crawford 2000; Woolf 2004).

Bu İskandinav etkisini anlama ihtiyacı hem geçmişte hem bugün tarihe eğilimli olanlarca hissedilmiştir. 12 ve 13. yüzyıl Norveç ve İzlanda'sında örneğin Latince *Historia Norwegie* (Norveç'te 12. yüzyılın ikinci yarısında yazılmıştır) ve Eski Kuzey dilinde *Orkneyinga saga* (İzlanda'da 1200 civarında yazılmış, 13. yüzyılda güncellenmiştir) gibi metinlerin önemli bir temasını oluşturmuştur bu ihtiyaç (Finnbogi Guðmundsson (yay. haz.) 1965; Ekrem ve Boje Mortensen 2003). Bu metinlerin yazarları tarihle ilgili

geniş kapsamlı bir niyete sahiplerdi, ama son derece değişken bir tarihsellik gösteren kaynak malzemelerle çalışmışlardı (örneğin Jesch 1996). Ufak tefek sorunları olan bu metinler Kuzey ve Batı Britanya Adaları'nda dil, kültür ve siyaset bakımından büyük ölçüde İskandinav bir dünyayı betimler. *Historia Norwegie* klasik ve çok fazla alıntılanan bir örnek oluşturur (Ekrem ve Boje Mortensen 2003: 65-7):

> Pigmelerden biraz daha uzun olan Pent'ler sabah akşam şehirler inşa ederek mucizevi başarılar göstermişlerdi, ama gün ortası oldu mu bütün güçleri çekilir, bir nebze bile takatleri kalmazdı, korkuyla yeraltındaki odalarına saklanırlardı... Norveç Kralı Harald Fairhair zamanında, acımasız mı acımasız Rangvaldr jarl'ın soyundan gelen bazı vikingler Solund Denizi'ni büyük bir filoyla aştılar, bu insanları uzun zamandır yerleşik oldukları konutlarından yoksun bırakıp mahvettiler, sonra da adaları kendilerine tabi kıldılar.

Böylece 12. yüzyıl sonuna gelindiğinde Pictler, Kuzey İskoçya'daki (en azından anakaranın kuzeyi, Orkney ve Shetland, muhtemelen Dış Hebridler dahil olmak üzere) İskandinav öncesi kültürel, dilsel ve siyasi grup folklora karışmış, onların yerini (gerçek ya da kurgusal) Norveç kökenli göçmenler almıştı. Orneyinga saga ve diğer kaynaklar bu hikâyenin biraz daha farklı bir versiyonunu sunar, Kuzey Britanya Adaları'nın sömürgeleştirilmesini Harald Fairhair'e atfeder, Kral Fairhair daha sonra bu adaları Møre dükleri hanedanı mensuplarına hediye etmiştir (Finnbogi Guðmundsson (yay. haz.) 1965: 7-8). Ama yine de bu iki gelenek büyük ölçüde aynıdır.

Bu 12 ve 13. yüzyıl kaynakları, daha önceki tarihlere, Viking Çağında İskoçya'daki gelişmelere ilişkin bilgiye dayalı tartışmaların ulaşması gereken bir yön çizer (Owen 2004: 6). Bu tarihlerde Kuzey ve Batı İskoçya'da (buradan sonra Atlantik İskoçya'sı denilecektir), Norveç ve İzlanda'daki hemşerilerinin daha geniş kapsamlı bir Kuzey Atlantik kültürünün bir parçası olarak tanımladığı, öz bilince sahip bir İskandinav elit bulunuyordu.

Ne var ki bu kaynaklara dayanarak geçmiş zamana ilişkin ne ölçüde çıkarımlarda bulunulabileceği, bu kaynakların elitler dışındaki toplum kesimlerini ne ölçüde aktardığı gibi cevaplaması zor sorular karşımıza çıkar. Çıkarsamada bulunmanın tehlikeleri akademik literatürde gayet iyi bilinir. Yine de Viking Çağı İskoçya'sına ilişkin tartışmalarda, bu yüksek ortaçağ kaynaklarının bazı unsurlarının, tarihselliklerine ilişkin ağır sınırlamalara rağmen olgusal olarak kabul edilmesi olağandır (örneğin Hunter 1997; Crawford 2004; Forte vd. 2005). 12 ve 13. yüzyıl kaynakların-

da bulunan iki varsayım bilhassa öne çıkar: MS 900 civarında bir Orkney düklüğü kurulduğu (Harald Fairhair ya da başka biri tarafından) ve bu düklüğün daha sonra (her ne kadar iç çatışmalar yaşansa da) söz konusu ortaçağ yazarının ömrünü sürdüğü döneme dek tek bir hanedanlık tarafından yönetildiği varsayımları.

Hiç tereddüt olmaksızın, bu varsayımların tehlikeli olması olasıdır, tarihin hem geriye hem ileriye doğru anlatılması ihtiyacına yol açarlar. Talihe bakın ki yıllıkların özlü kesinliklerini daha sonraki tarihlerde yazılmış anlatı kaynaklarının kışkırtıcı anakronizmlerine tercih ederek, yıllık kaynaklarının sunduğu döneme ilişkin tarihsel kanıtları arkeolojik kanıtlarla (yerleşimler, mezarlıklar ve gömülerden elde edilen kanıtlar) birleştirmek suretiyle böyle bir girişimde bulunulabilir. 12 ve 13. yüzyıl metinlerine girmiş olması olası, daha önceki tarihlere ait Skaldik şiirlerden de temkinli bir biçimde yararlanılabilir, bu şiirler ortaçağda yaşamış tarih yazıcıların yaptığı gibi bağımsız kaynak malzeme olarak kullanılabilir.

Ne var ki bu gibi girişimlerin Viking Çağı İskoçya'sına ilişkin hayli farklı yeniden kurguları beraberinde getirdiği gözleminden hareketle, bu konudaki iyimserliğimizi dizginlememiz gerekir (bkz. Barrett 2004 ve sonraki sayfalar). Özetlersek bu yeniden kurguların, Viking öncesi devirlerle Viking Çağı arasındaki süreklilik ya da kesinti varsayımları, dolayısıyla kültürel temasın niteliğine ilişkin yorumları bakımından büyük bir çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. Özgül örnekleri aşağıda tartışacağız, ama sorunu ortaya koymak açısından, aynı kanıtlara dayanarak neden bu kadar farklı yorumlarda bulunulduğunu incelemeye değer. Akademisyenin bakış açısının kaçınılmaz etkisi bir yana, bu sorun semantik, kaynak malzeme arasındaki yüzeysel çelişkiler ve zayıf kronolojik çözümlemenin bir bileşiminden kaynaklanır. Her birinin sırayla kısaca ele alınması gerekir.

Semantik meselesi tanımlaması basit, ama kritik önemde bir konudur. *Viking* ve İskandinav terimlerinin insanlara mı yoksa nesnelere atfen mi kullanıldığı genellikle belirsizdir (Barrett 2004). Her kategoride kastedilen anlam da değişir ve nadiren açıkça ortaya konur. İnsanlar kastediliyorsa biyolojik bir soydan mı yoksa aynı dili konuşan bir topluluk, bir etnik gruptan mı, yoksa sadece Viking Çağında yaşamış insanlardan mı bahsediliyordur? Nesnelerden bahsediliyorsa İskandinav imalatı nesneler mi yoksa İskandinav üslubunun görüldüğü nesneler mi yoksa tarihsel olarak Viking Çağına ait nesneler mi kastediliyordur? Bu ayrımlar önemsiz değildir. Örneğin insanlık tarihinde çeşitli dönemler ve yerlerde aksi yönde tehlikeli varsayımlarda bulunulmuşsa da biyolojik soy ve etnisite elbette ki aynı şey değildir (Wolf 1994).

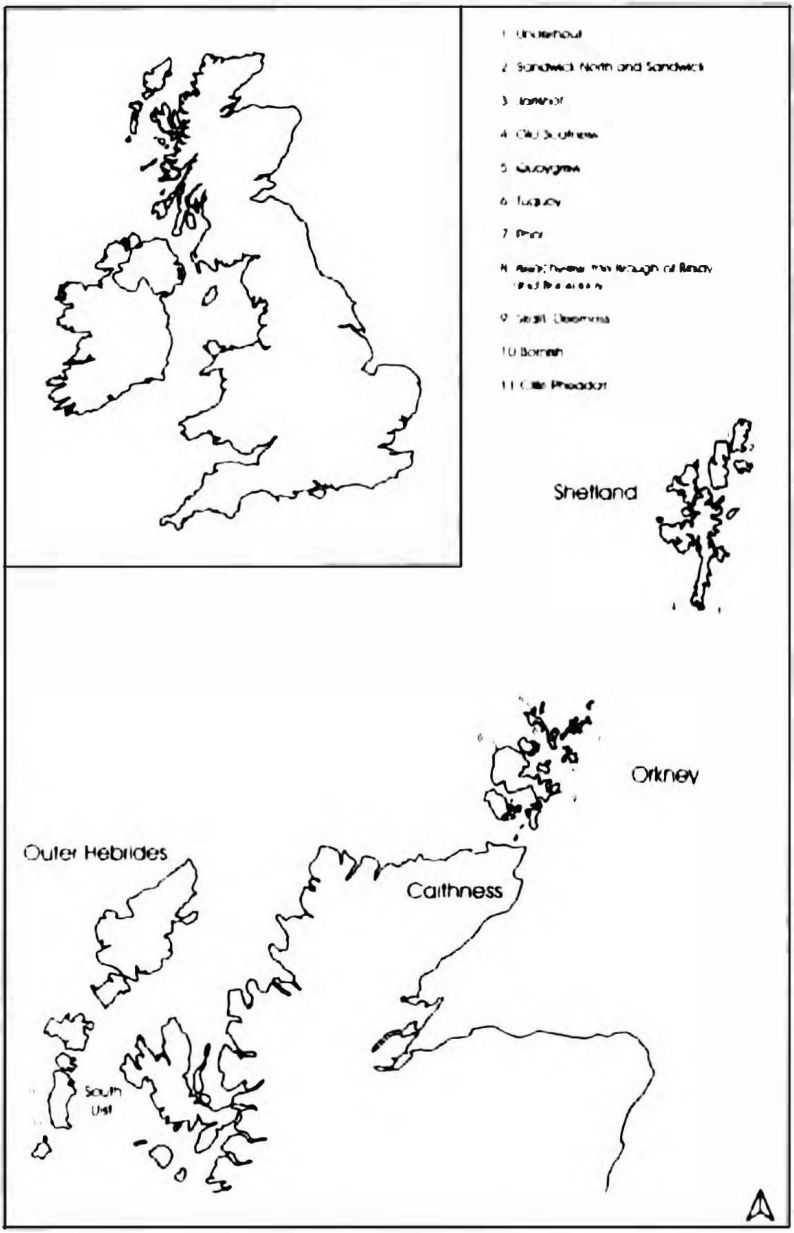
"Yüzeysel olarak çelişkili kanıtlar" derken, nihayetinde ya geçmişten

gelen farklı sesleri (grupları ya da farklı statüleri) temsil ettiklerini ya da farklı kronolojilere ya da tarihsellik ölçülerine açıklık getirerek uzlaşabilir olmaları gerekirken farklı yorumları ima ediyormuş gibi görünen kaynaklardan bahsediyorum. Bu örnekler tam anlamıyla gözden geçirilemeyecek kadar kapsamlıdır, ama birkaçı sorunu örneklememizi sağlayabilir. Geniş kapsamlı bir ifadeyle bu kaynaklar tersten bir kronolojik sıralamayla kuzeyden güneye doğru olarak ele alınacaktır.

İskoçya'nm farklı bölgelerindeki *modern* nüfusların genetik soylarına ilişkin DNA kanıtlarını değerlendirerek başlayabiliriz. Böyle bir değerlendirme, bu bölgelerdeki yerli kadın ve erkek nüfuslarının hatırı sayılır bir süreklilik gösterdiğini ortaya koyar (gerçi İskoçya anakarasının kuzey ve batısında, Hebridler'de Kuzey Britanya Adaları'na nazaran daha büyük bir süreklilik gözlenir) (Helgason vd. 2001; Wilson vd. 2001; Goodacre vd. 2005). Yüzeysel bir yorumla, bu örüntünün Viking Çağındaki haritası çıkarılabilir ve bu harita yerli nüfusun batıda kuzeyde olduğundan daha hatırı sayılır bir süreklilik göstermesinin kanıtı olarak okunabilir. Mümkün olsa bile böyle bir sonuç Gael dilini konuşanların Ortaçağ'ın daha sonraki dönemlerinde göç etmesi, Kuzey Britanya Adaları'nda İskandinav etkisinin uzun süre devam etmesi gibi uzun vadeli süreçleri de yansıtır (Goodacre vd. 2005). (Viking Çağı mezarlarından çıkarılan dişlerin kararlı izotop analizleri nihayetinde göç meselesini daha büyük bir kronolojik kesinlikle aydınlatabilir, örneğin Montgomery vd. 2003.)

İskandinav yer isimlerinin sunduğu kanıtlara bakıldığında, bu kanıtlar genetik sonuçlara kıyasla o kadar kapsamlıdır ki Atlantik İskoçya'sının Kuzeyliler öncesi sakinlerinin yerlerini tümüyle Kuzeyli göçmenlere bıraktığı iddiasını doğurmuştur (aşağıya bakınız). Kuzey Britanya Adaları ve Dış Hebridler'deki yer isimleri kayıtları Kuzeyliler öncesinden bugüne ulaşan isim kanıtları (neredeyse hiç) sunmaz (Gammeltoft 2005; Jennings ve Kruse 2005). Güney Hebridler'de durum daha karmaşıktır, ama yine de Kuzey dilindeki topografik isimler Firth of Clyde adaları kadar güneyde yaygın olarak görülür (Jennings 1996). Ne var ki modern genetik kanıtlar gibi, isim kanıtlarının kaynak malzemesi de Viking Çağından çok daha sonrasına aittir; İngiltere'de 11. yüzyılda yapılan Mahşer araştırmasının bir benzeri İskoçya'da yapılmamıştır (bkz. Gammeltoft 2000). Dolayısıyla yer isimleri İskandinav etkisinin 9 ve 10. yüzyıldaki niteliğinden ziyade, ne kadar uzun bir süre devam ettiğini yansıtıyor olabilir.

Kuzey yerleşimlerine ilişkin arkeolojik kanıtlara geçtiğimizde (Şekil 30.1), Kuzey Britanya Adaları'nda yapılmış birkaç kazıda geç Viking Çağma ve ortaçağa (yani Viking Çağı sonrası) ait Norveç'ten gelmiş ya da İskandinav üsluplarının etkisinde kalmış taşınabilir maddi kültürle iliş-

Şekil 30.1 Metinde bahsi geçen başlıca yerleri gösteren harita.

kili Kuzey Atlantik tipi uzun ev mimarisinin karşımıza çıktığını görürüz. Bu yerleşimlerin Viking Çağı öncesi yerel öncüllerine yakınlığı yok denecek kadar azdır. Shetland'da Underhoull (Small 1966; Stummann Hansen 2000: 89), Sandwick North (Stummann Hansen 2000), Sandwick (Bigelow 1987) ve Jarlshof'un daha sonraki aşamaları (Hamilton 1956) bu yerle-

şimler arasında yer alır. Orkney'deyse Tuquoy (Owen 1993, 2005), Quoygrew (Barrett 2005; Barrett vd. 2005; aşağıya bakınız), Beachview (Morris 1996a), Pool'un sonraki aşamaları (Hunter vd. 1993), Skaill Deerness (Buteux 1997) ve Brough of Birsay (Curle 1982; Hunter 1986; Morris 1996a) yerleşimleri bulunur.

Bir tek örneği ayrıntılı olarak incelersek Quoygrew'un 2. Aşaması'nın muğlak İskandinav etkileri gösteren, 11-12. yüzyıla ait mütevazı bir "balıkçı evi" içerdiğini söyleyebiliriz (Şekil 30.2). Bu ev içerden 7 ila 10 metre uzunluğunda (batı ucu daha sonra yapılmış bir binanın duvarı altında kalmıştır), 4 metre genişliğindeydi, duvarların her birinde "banklar, sıralar" bulunuyordu. Hepsi de hafifçe eğimli olan uzun duvarlar ve doğu girişinin

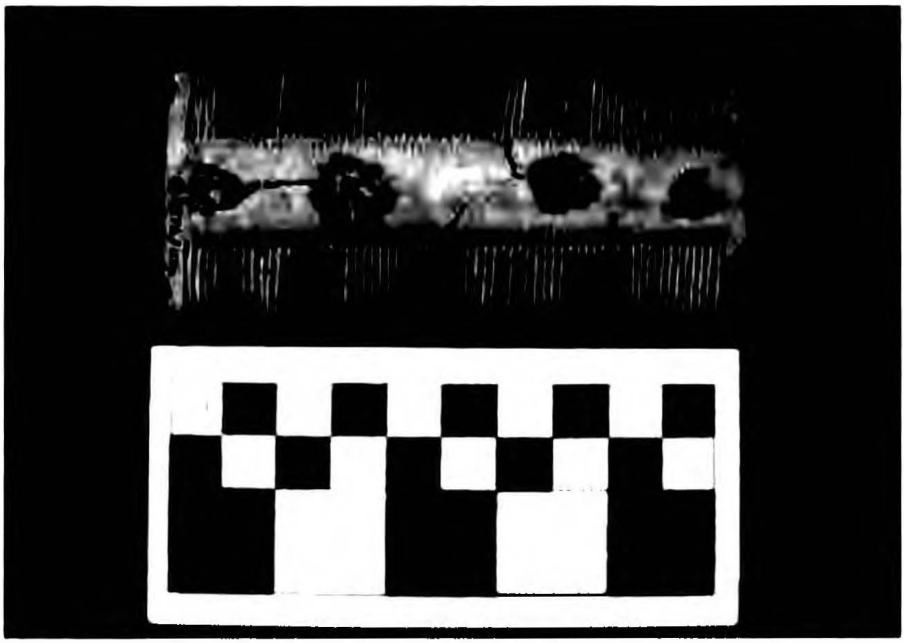

Şekil 30.2 Orkney'de Quoygrew'da batıya bakan 5. yapı. 11 ya da 12. yüzyıla ait taş ve turbadan yapılmış bu uzun evden çıkarılan eserlerin çoğu muhtemelen Norveç'ten ithaldir. Kuzey duvarı boyunca yerleştirilmiş taşlar kısmen bozulmuş bir yan koridoru ya da oturma yerini belirtir, güney duvarında da bunun bir örneği yer alıyordu. Ev 13. yüzyılda inşa edilmiş, olduğu yerde gösterilen başka bir binanın altındadır.

iç yüzeyleri kuru taştı, düzensiz dış yüzeyleri ise karışık taş ve kerpiçle inşa edildiklerini düşündürüyordu. Bu evdeki taşınabilir maddi kültür "İskoç" bir yerleşimde bulunduğu düşünülürse dikkat çekicidir. Norveç'te Eidsborg şistinden yapılmış boynuzlar (G. Gaunt'un bakış açısına göre), yine muhtemelen Norveç'ten sabuntaşından yarı küresel kap kacak parçaları (C. Batey'in bakış açısına göre), Norveç tipi kırık bir balina kemiğinden bir dokuma tirizi ve o tarihlerde Norveç şehirlerinde yapılan tipte geyik boynuzundan birkaç tarak bulunmuştu (örneğin Flodin 1989; S. Ashby'nin bakış açısına göre). Evde, Viking Çağı öncesi yerlilerin yerleşimlerinde (örneğin Ross 1994) ve 11-12. yüzyıl İskoçya anakarası yerleşimlerinde en sık rastlanan buluntu olan kaba çömleklerden tek bir parça bulunmuştu (örneğin Hall 2001). Binayı çevreleyen geniş bir balıkçılık mezbelesi (Barrett

Şekil 30.3 İskoçya'da mezar eşyalarının bulunduğu Viking Çağı mezarlarının dağılımı. (T. Simpson, Graham-Campbell ve Batey 1998'e dayanarak: şekil 7.1.)

Şekil 30.4 Orkney Buckquoy'da 10. yüzyıl ortasına ait bir pagan mezarından önce var olmuş yerleşimden çıkarılmış yerli "Pict" tarzı bir tarak. Geçmişte aksi yönde şüpheler var olmuşsa da muhtemelen Norveç'ten ithal ren geyiği boynuzundan yapılmıştır (Ashby 2006).

vd. 2005; Simpson vd. 2005) ve olta kancaları ile gemi demiri olması olası bir buluntu buranın balıkçılıkla ilişkisini açıkça ortaya koyar.

İskoçya'nın batısındaki ortaçağ yerleşimlerinin hikâyesiyse biraz daha karmaşıktır. Yakın dönemde Güney Uist'te Bornish'te yapılan kazılarda, duvarları kavisli olan, İskandinav maddi kültürünün gözlendiği, 10 ve 11. yüzyıla ait uzun evlere rastlanmıştır (Sharples 2004). Ne var ki Bornish'te ve (yine Güney Uist'te) Cille Pheadair'de biraz daha sonraki bir tarihte bulunan başka binalar, ayrıksı bir bölgesel geleneğin örnekleri olarak gelişmiş gibi görünmektedir (Sharples ve Parker Pearson 1999; Parker Pearson vd. 2004b). Ayrıca Dış Hebridler'de Viking Çağı öncesindeki üsluplardan farklı biçimlerde olsa da Viking Çağı ve ortaçağ boyunca devam etmiştir (Lane 1990; Campbell 2002). Ama daha güneye inildiğinde, Argyll'de herhangi bir tarihe ait, İskandinav üslubunda yapıldığı gösterilebilecek bir yerleşim henüz bulunmamıştır (örneğin Brown 1997). Ne var ki Strathclyde krallığının Govan'daki dini merkezinde bulunan taş anıtlara dayanarak 10 ve 11. yüzyıllarda bu kraliyet hanedanının biraz İskandinav etkisi altında kaldığını belirtmek gerekir (Driscoll 1998).

Kuzey Britanya Adaları'ndaki Geç Viking Çağı ve ortaçağ yerleşimleri, maddi kültür kimlikle ilişkili görüldüğü ölçüde, 10 ve 12. yüzyıllarda Shetland ve Orkney toplumlarının açıkça "Kuzeyli" olduğunu ortaya koya-

bilir (Jones 1997; Barrett 2003). Quoygrew ve benzeri başka yerleşimler de dikkate değerdir, çünkü bu gözlemin el yazması kaynakların muhtemelen kendileri için üretildiği elit kesimlerin yanı sıra orta hatta alt statüdeki bireyler için de geçerli olduğunu gösterirler. Batı Britanya Adaları'nda ve anakaradaki Argyll'de durum biraz daha karmaşık olabilir. Ama buralarda İrlanda dilinde yazılmış, o döneme ilişkin tarihsel kaynaklardaki daha iyi kayıtların yardımı görülür; bu kayıtlar İrlanda Denizi'nin batı bölgelerine doğru daha Hiberno-Norse bir nitelik gösteren dünyayla ve Alba'nın (Dál Riata ve Pictland'ın birleşmesi) doğuya doğru genişlemesiyle çok fazla ilgilenildiğini gösterir (Etchingham 2001; Woolf 2004).

Zamanda geri gidersek İskoçya'da bulunan yaklaşık 34 tane Viking Çağı gümüş gömüsünün ve yaklaşık 130 tane "pagan" mezarının (mezar eşyalarının bulunduğu Viking Çağı mezarları olarak tanımlanmışlardır) da tipik İskandinav özellikler gösterdiği söylenebilir (Graham-Campbell 1995; Graham-Campbell ve Batey 1998: 113-54; Owen ve Dalland 1999; Paterson 2001; bkz. Şekil 30.3). Gömüler 930 ile 1060'lar arasında gömülmüştür, hepsi de 850 civarı ile 950 civarı arasına tarihlenebilen mezarlardan daha sonraki tarihlere aittirler. Gömülerde halka paralar (kökenleri muhtemelen İskoçya'daki göçmen İskandinav topluluklara uzanan, ama bir yandan da daha geniş kapsamlı Viking dünyasının tipik özelliği olan sade penannular (çemberinde küçük bir boşluk bulunan halka) yüzükler (Warner 1976; Graham-Campbell 1995) yer alır (krş. Graham-Campbell 1995; Hårdh 1996). Gömü törenlerinin en yakın paralellerine Norveç'te (ve İrlanda'daki İskandinav mezarlarında) rastlanır, mezar eşyalarının büyük bölümü de muhtemelen İskandinavya'da üretilmiştir. Bu mezarlarda gömülü bazı erkeklerin, deniz ürünlerinin son derece ağırlıklı olduğu bir beslenme düzeni izlediği görülmüştür ki, bu Viking Çağı öncesi İskoçya'dan ziyade Norveç'in tipik bir özelliğidir (Barrett ve Richards ve buradaki atıflar). Yerleşimlerin sunduğu kanıtların tersine bu mezarlar ve gömüler Kuzey Britanya Adaları, Batı Britanya Adaları ve Argyll'de pek az farklılık gösterir. Yine de bazı bölgesel farklılıklar göstermeye devam etmişlerdir (örneğin Bornholdt-Collins 2003).

Buraya kadar geç yer isimleri, 10-12. yüzyıla ait yerleşimler, 10-11. yüzyıla ait gömüler ve 9-10. yüzyıla ait pagan mezarlarının sunduğu kanıtların hepsi de, bölgesel farklılıklara ve genetik araştırmaların ortaya koyduğu üzere yerli ata nüfusunun hatırı sayılır boyutta olmasına rağmen, ağırlıklı olarak ya da tümüyle, Kuzey dili ve maddi kültürünün kullanımına dayanan bir toplumun göstergesi olarak okunabilir. Ne var ki erken Viking Çağı yerleşimleri düşünüldüğünde durum daha karmaşıklaşır. Birkaç yerleşimin, yerli kültüre özgü hücresel mimari ile İskandinav uzun

ev mimarisinin bir karışımını ve/veya hem yerli hem İskandinav taşınabilir eserler ürettiği yorumunda bulunulmuştur. Bu argümanın "örnek yerleşimi" Orkney'de, 10. yüzyıl ortasına ait bir pagan mezarının altındaki dikdörtgen evlerde (Ritchie 1974, 1977; Brundle vd. 2003; Thäte yakında basılacak çalışması) yerli tipte taraklar ve iğnelerin (yani Viking Çağı öncesi yerel paralellerin) bulunduğu Buckquoy'dur. Ne var ki Orkney'de başka üç yerleşimde (Brough of Birsay, Pool ve Skaill Deerness) ve Shetland'da Old Scatness'ta da (Curle 1982; Hunter vd. 1993; Buteux 1997; Forster vd. 2004; Turner vd. 2005) Viking Çağının ilk dönemlerinde yerli ve İskandinav maddi kültürün (nesneler ve/veya mimari biçiminde) bir arada bulunduğu savunulmuştur. Dış Hebridler'e geçtiğimizde, Viking Çağında (sabuntaşından kap kacak yapımına geçiş yerine) çömlek üretiminin devamının (Lane 1990; Campbell 2002) mimari yöntemlerde gözlenen bir sürekliliğin (kuma gömülmüş yarısı yeraltındaki evlerin) (Sharples ve Parker Pearson 1999; Owen 2002) durumu biraz karmaşıklaştırdığını eklemek gerekir. Biraz daha güneyde Argyll'de tipik İskandinav özellikler gösteren, herhangi bir tarihe ait bir yerleşimin bulunmadığını, Iona (bir manastır, muhtemelen de kraliyet mezarlığı olarak) ve Dunadd (bir elit merkezi olarak) gibi yerli yerleşimlerde yaşanmaya muhtemelen devam edildiğini söylememiz gerekir (Jennings 1998; Lane ve Campbell 2000).

Yukarıda incelediğimiz kanıt kategorilerinin çoğunda göze çarpan uyumsuzluklar büyük ölçüde kronolojiden ve bölgesel farklılıklardan kaynaklanır. Coğrafya meselesi, Kuzey Britanya Adaları, Batı Britanya Adaları ve Argyll arasında görülen hiç de şaşırtıcı olmayan farklılığı açıklar. Kronoloji bakımından, yer isimleri, 10 ve 13. yüzyıl arasına ait yerleşimler ve gömü kanıtları (ve başka bakımlardan genetik veriler) hepsi de erken Viking Çağı yerleşimlerinden sonraki tarihlere aittir. Ne var ki aynı şey mezar kanıtları açısından geçerli olmayabilir, mezar kanıtları Viking Çağı İskoçya'sına ilişkin çok farklı yorumlar getirilmesinin başlıca son gerekçesini, kronolojik çözümlemenin zayıflığını gündeme getirir. Pagan mezarları bugün gayet iyi incelenmiş, tarihleri nispeten sağlam bir biçimde tespit edilmişse de (Graham-Campbell ve Batey 1998: 152-4) İskoçya'daki Viking Çağı yerleşimlerini ancak en geniş tarih aralıklarına yerleştirmek mümkündür (bkz. Barrett 2003: 82-8). Bu yüzden de "karma" yerli ve İskandinav toplulukların bulunduğu yerleşimler İskoçya'daki pagan mezarlarla aynı tarihlere mi yoksa onlardan önceki tarihlere mi aittir söyleyemeyiz, hatta "karma" toplulukların farklı unsurlarının gerçekten aynı tarihlerde kullanılıp kullanılmadığını da söyleyemeyiz. Ayrıca "karma olmayan" geç Pict yerleşimlerinin İskandinav maddi kültürünün gözlendiği yerleşimlerden önceki tarihlere mi yoksa onlarla aynı tarihlere mi ait olduğunu

da bilmiyoruz. 9 ve 10. yüzyıllarda Hıristiyan ve pagan ibadetlerin aynı tarihlere mi ait olduğu yoksa birbirini mi izlediği sorusuyla ilgili olarak da benzer sorularla karşılaşırız, İskoçya'daki İskandinav etkisi meselesi açısından önemli olduğu apaçık karmaşık bir konudur bu (Morris 1996b; Dumville 1997; Barrett 2002; Crawford 2002).

Bu meselelerin gündeme gelmesinin gerisinde çok çeşitli gerekçeler vardır. Brough of Birsay ve Skaill'deki erken Viking Çağı yerleşimlerinin ikisi ikna edici bir stratigrafi yapılmamıştır; ilkinde antik eserlerle ilgilenenlerin yöntemleri yüzünden, ikincisinde de kazıyı yürüten kişinin talihsiz erken ölümü sonucu durum böyledir (Curle 1982; Buteux 1997). Bir başka önemli yerleşim olan Buckquoy'da radyokarbon tarihleme yapılmamıştır, ayrıca yerleşimin son aşamasına ait ancak kısmen korunmuş dikdörtgen binaların aslında İskandinav üslubuyla yapılıp yapılmadığı da tartışmalıdır (krş. Graham-Campbell ve Batey 1998: 160-4; Brundle vd. 2003). Bu üç yerleşim ve yukarıda belirttiğimiz üzere Pool ile Old Scatness çok dönemlidir, bu da hangi buluntuların aynı tarihlere ait olduğunu, hangilerinin daha önceki ya da sonraki tarihlere ait katmanlardan karıştığını belirlemeyi güçleştirmektedir. Son olarak Atlantik İskoçya'sında yerleşimler, kilise merkezleri ve mezar eşyalarının bulunmadığı mezarlar için kullanılabilen radyokarbon ve diğer bilimsel tarih belirleme yöntemleri (Viking dünyasının başka yerlerinde kullanılan dendrokronolojik tarih belirleme yöntemlerinin tersine) genellikle bir ila üç yüzyıllık bir hata payıyla sonuç verirler. Old Scatness'la ilgili devam etmekte olan çalışmalar, çok sayıda katmanlı tarih ve Bayes yöntemine dayalı istatistikler kullanarak bu son sorunu çözme girişiminde bulunmuştur (Dockrill ve Batt 2004), ama bu yaklaşıklık Brough of Birsay gibi yerleşimlerde geriye dönük olarak kullanılamaz.

Bu meselelerle ilgili bir başka sorun da İskoçya'da ilk İskandinav yerleşimini bulmayı *bekleyebileceğimiz* tarihin hangi tarih olduğu sorusudur. Bir zamanlar Kuzey Denizi ve İrlanda Denizi'ndeki ilk akınların tarihlerine ve bu akınların Atlantik İskoçya'sındaki üslerden düzenlendiği varsayımına dayanarak (krş. Morris 1998: 74; Ó Corráin 1998a; Sawyer 2003) bu yerleşimlerin 800 civarında başladığı varsayılmıştır. Ne var ki hem daha önceki (Myrhe 1993) hem daha sonraki tarihleri (Graham-Campbell 1998: 106; Barrett 2003; Parker Pearson vd. 2004a: 129) işaret eden alternatifleri savunanlar yerleşimin erken 9. yüzyıla ait olup olmadığını sorgulamıştır. 9. yüzyıl öncesinin göç ve yerleşim döneminden ziyade bir ticaret ve temas dönemi olduğu düşünülürse, yerleşimin bu döneme ait olması da bir seçenektir (aşağıya bakınız). Bu satırların yazarı, yerleşimin daha sonraki bir tarihe, 9. yüzyıl ortasına ait olduğunu savunmaktadır. Tarihsel ve ar-

keolojik kayıtlar ancak bu tarihlerde İskoçya'da akınlardan ziyade yerleşimlere ilişkin açık kanıtlar sunar, ayrıca bu dönem İskandinav savaşçı grupların da batıda başka yerlerde, örneğin İngiltere ve İrlanda'da ilk kez kış boyunca konaklamaya başladıkları tarihlere de denk düşer (bkz. Barrett 2003 ve içindeki atıflar). (Parker Pearson vd. 2004a: 129'da çok daha sonraki tarihleri, 10. yüzyıl ortasını işaret eden bir seçenek ortaya atılmıştır, ne var ki bu varsayım tarihsel kanıtlara, mezarlar ve yerleşimlerin sunduğu kanıtlara ters düşer.) Açıktır ki Atlantik İskoçya'sından yerli ve İskandinav maddi kültürlerin eşzamanlı olup olmadığı bu yorumlardan hangisinin doğru olduğuna dayalıdır.

Özetleyecek olursak, Viking Çağı İskoçya'sına ilişkin yorumların yukarıda sunduğumuz kanıt silsilelerinden hangisinin benimseneceğine, kronolojiyle ilgili hangi varsayımlarda bulunulacağına dayandığı aşikârdır. Olası bileşimlerin sayısı çok fazladır, ama yayımlanmış çoğu tartışma kapsamlı dört kuramdan biri ya da birkaçı çerçevesinde sınıflandırılabilir:

Soykırım varsayımı
Laithblind varsayımı
Myrhe (ya da pagan tepkisi) varsayımı
Düklük varsayımı

Bu alternatiflerin hepsi de aynı ölçüde akla yatkın değildir, ama yayımlanmış akademik literatürde her biri itibar gördüğünden, sırasıyla hepsini tartışacağız.

İnandırıcılıktan en uzak seçenek (inatçı olmakla birlikte) Kuzey ve Batı Britanya Adaları'nın yerli nüfuslarının İskandinav göçmenlerce ortadan kaldırıldığını ileri süren soykırım varsayımıdır (örneğin Crawford 1981; Smith 2001, 2003; Jennings ve Kruse 2005). Yer ismi kanıtlarına en fazla ağırlık verenler, Kuzey Britanya Adaları'nda Pict dilinde olduğu kabul edilebilecek yer isimlerinin, Batı Britanya Adaları'nda da Kuzeyliler öncesine ait olduğu gösterilebilecek Pict ve Gael dillerindeki yer isimlerinin yokluğuna dayanarak genellikle bu varsayımı benimsemişlerdir (Jennings ve Kruse 2005: 284). Bu gözlem, kimi zaman Avrupalıların Tazmanyalıları ortadan kaldırması gibi trajedilerden dem vuran etnografik benzetmelerle (örneğin Smith 2001, 2003) birleşerek açıkça ya da örtülü olarak erken Viking Çağında *hem* dilsel ölümün *hem* biyolojik ölümün göstergesi olarak yorumlanır. Bu varsayımdaki sorun gayet açıktır. Yukarıda belirttiğimiz üzere, yer isimlerinin sunduğu kanıtlar çoğu kez çok geç tarihlere aittir, bu yüzden de (argümanı savunmak adına) 9. yüzyıldaki olaylardan ziyade uzun bir sürecin sonuçlarını yansıtırlar. Diller genellikle, önceden onları

konuşanların daha saygın alternatifleri benimsemesi sonucu zaman içinde ölebilir (Dorian 1981).

Laitblind varsayımı da hemen hemen aynı ölçüde olasılık dışıdır. Bu varsayım İrlanda yıllıklarında bahsedilen *Laitblind*'ın (Dublin kraliyet hanedanı bu soydan gelir), Atlantik İskoçya'sında 840'larda tam anlamıyla yerleşiklik kazanmış, merkezi muhtemelen Orkney olan bir Viking krallığı olduğunu savunur (Ó Corráin 1998a; Sawyer 2003: 31). Bu *Laitblind* ve onunla ilişkili terimlerin Norveç'i ifade ettiği yönündeki geleneksel yorumdan ayrılan bir varsayımdır; 1058'de bu terimler açıkça Norveç anlamına geliyordu (Etchingham 2001: 153).

Bu varsayımda üç sorun vardır. Birincisi tarihsel dayanağı tartışmalıdır (örneğin Etchingham 2001: 153). Ne var ki daha belirleyici olan sorun, yukarıda belirttiğimiz üzere İskandinav yerleşimlerinin Atlantik İskoçya'sında İrlanda'da olduğundan daha önceki tarihlerde belirdiğine ilişkin bağımsız tarihsel ya da arkeolojik kanıtların bulunmamasıdır (Barrett 2003). Son olarak arkeoloji Viking Çağı İskandinavya'sında kraliyet ve reis iktidarlarının maddi izdüşümlerine ilişkin açık bir tablo sunar. Bunlar arasında (tekne yerine) gemi mezarlar, çok geniş ziyafet salonları ve başlıca yer şekillerini içine alan, iktidar belirten coğrafi yerleşimler (bu kitapta diğer bölümlere bakınız) sayılabilir. Bunların hiçbirine Atlantik İskoçya'sında nüve halinde bile rastlanmaz.

Bjørn Myrhe'nin spekülatif olarak gündeme getirdiği alternatif bir varsayımsa (1993, 1998) hem etki uyandırmış hem tartışma yaratmıştır (krş. Solli 1996; Morris 1998: 91; Ambrosiani 1998: 411-14; Owen 2004: 22). Bu varsayım, (çeşitli biçimlerde tanımlanan) erken Viking Çağında Kuzey Denizi civarındaki "Hıristiyan" yayılması yüzünden etnik gerilimlerin billurlaşması ve ifade edilmesi sonrasında uzun süren bir İskandinav, Gael (İrlanda ya da Gael İskoç) ve Pict hareketliliği olduğunu savunur (Myrhe 1993). Başka bir deyişle Viking Çağı öncesinde İskoçya'da bazı İskandinav göçmenler bulunduğunu, ama bu göçmenlerin kimliklerini maddi kültürle belirtmediklerini ileri sürer. Barth'ın (1969, 1994) etnisiteyle ilgili yaygın olarak benimsenen yorumlarının izinden giden Myrhe, böyle bir belirtmenin ancak siyasi ve etnik gerilim döneminde gerekli hale geldiğini ileri sürmüştür.

Bu varsayımın ardındaki dört temel argüman şunlardır: Atlantik İskoçya'sında bulunan, olası erken pagan mezarları; Norveç mezarlarında bulunan erken adalar kültürüne ait nesneler; Faroe Adaları ve/veya İzlanda'da Viking Çağı öncesi yerleşimlere ilişkin olası kanıtlar ve Orkney'de bulunan, muhtemelen ren geyiği boynuzundan (dolayısıyla İskandinavya'dan gelen malzemeden) yerli üslupta yapılmış taraklar. Bu

argümanların ilkinin doğru olmadığı gösterilmiştir (Graham-Campbell ve Batey 1998: 152-4), ikincisine de Viking Çağında yüzyılların birikimi olan hazinelerin bulunduğu manastırlara düzenlenen akınların kanıtı denilerek daha iyi bir yorum getirilmiştir (Ó Corráin 1998b: 433; Wamers 1998: 42-51; Gaut 2002). Kuzey Atlantik'in başka yerlerinde Viking Çağı öncesine ait yerleşimlerin bulunduğu argümanı yeni palinolojik kanıtlara dayanarak Faroe Adaları'nda desteklenebilir (Hannon vd. 2005; Aberdeen Üniversitesi'nden Prof. K. Edwards'ın bakış açısına göre).

Myrhe'nin dördüncü argümanı, ren geyiği boynuzundan yapılmış "Pict" tarakları, yerli kırmızı geyik boynuzu ile ithal ren geyiği boynuzunun işlendiklerinde birbirinden ayırt edilip edilemeyeceğiyle ilgili kuşkular yüzünden yaygın bir kabul görmemiştir (örneğin Graham-Campbell ve Batey 1998: 23; Smith 1998: 131; Owen 2004: 26). Tespitleri çok deneyimli Norveçli bir zooarkeolog olan Rolf Lie yapmış olsa da, açık bir metodolojinin yayımlanmamış, bu yüzden de bu yöntemlerin tekrarlanmamış olması bu sorunu ağırlaştırmıştır (Weber 1992, 1993, 1994; Ballin Smith 1995). (İşlenmiş ren geyiği boynuzunu tespit etme metodolojisi Bergen laboratuvarında Anne Karin Hufthammer tarafından tekrarlanmıştır, ama bu araştırma yerli üsluptaki İskoç tarakları üzerinde değil, İskandinav üslubundaki Norveç tarakları üzerinde yapılmıştır; A.K. Hufthammer'ın bakış açısına göre.)

Ne var ki yakın dönemde Ashby (2006), Lie'ın çalışmasının ve Smirnova'nın (2005) Novgorod'da yaptığı benzer bir araştırmanın izinden giderek, işlenmiş boynuz tespiti üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapmıştır. Ashby'nin araştırması ilk tespitlerin birçoğunu doğrular. Orkney'de bulunan yerli üsluptaki bazı tarakların, İskandinavya'dan ithal ren geyiği boynuzundan yapılmış olması ihtimali yüksektir (Şekil 30.4). Ne var ki Ashby bu tarakların hiçbirinin Viking Çağı öncesine ait olduğunun gösterilebilir olmadığını da gözlemiştir. Ashby, önceden ren geyiği boynuzundan yapılmış olduğu ileri sürülen ilk tarakların (Howe'da bulunan Orta ve Geç Demir Çağı örnekleri de dahil olmak üzere, bkz. Ballin Smith 1994: 177-8; 1995) da kesin bir tespit çalışması yapılamayacak kadar kötü korunduğu, birinin neredeyse kırmızı geyik boynuzundan yapıldığı sonucuna varmıştır. Dolayısıyla Ashby'nin araştırması Myrhe varsayımını hem destekler hem çürütür, bu varsayım muhtemelen ilk haliyle kabul edilebilir değildir.

Düklük varsayımı, değerlendirdiğimiz dört varsayımın en geleneksel idir. Şöyle özetlenebilir: Erken 9. yüzyılda bir ticaret, göç ve kültürlerin kaynaşması dönemi sonrasında geç 9. yüzyılda ya da 10. yüzyıl başında Orkney'de bir düklük kurulmuştur; bazıları bu düklüğün Batı İskoçya ve Man Adası'na, ayrıca 11. yüzyılda İskoçya'ya hükmettiğini varsayar. (10 ve

11. yüzyıllarda Man ve Hebridler'de uzun süreli bir Orkney hâkimiyetine ilişkin kanıtları çürüten bir argüman için bkz. Etchingham 2001.) Daha sonra bu düklük ortaçağın ortalarına kadar tek bir hanedanın yönetiminde varlığını sürdürmüştür (örneğin Morris 1985, 1998; Buteux 1997; Hunter 1997; Owen 2004; Crawford 2004; Helle 2005). Geçmişe bu pencereden bakıldığında *Historia Norwegie* ve *Orkneyinga saga*'nın bakış açıları büyük ölçüde bozulmadan kalır. Ne var ki Buckquoy, Pool, Brough of Birsay ve Old Scatness gibi erken Viking Çağı yerleşimlerindeki karma maddi kültürün sunabileceği olası kanıtlar bu bakış açılarını güçlendirir.

Bu modelin zayıflığı, geç kaynaklara dayanarak çıkarsamada bulunması ve 11. yüzyıl öncesinde bir Orkney düklüğü bulunduğunu varsayması (en erken muğlak atıf noktası Orkney Dükü Sigurd'un İrlanda'da Clontarf savaşında ölmesidir; MacAirt ve MacNiocaill 1983), ayrıca kronolojisini büyük ölçüde ileri sürdüğü kuramdan çıkarmasıdır. Başka bir deyişle karma (yerli ve Kuzeyli) maddi kültürden sadece İskandinav maddi kültüre doğru tedrici bir geçiş olduğunu göstereceğine bunu varsayar (bkz. Barrett 2003, 2004). Bu tür bir ilerleme yukarıda tartıştığımız kronolojik çözümlemeye gölge düşüren meseleler yüzünden kanıtlanamamıştır.

Özetleyecek olursak, bu meselelerin hiçbiri de kanıtlanmamıştır. Yine de soykırım ve *Laitblind* varsayımları akla yatkınlığı en düşük modeller olduğundan, geriye üzerinde biraz daha durmak üzere Myrhe ve düklük varsayımları kalır. Bunların ikisi de kronolojiyle ilgili belirsizlikler yüzünden sorunludur. Bu yüzden de Viking Çağı İskoçya'sını kavrayışımızda herhangi bir ilerleme kaydetmemiz, gerek erken Viking Çağı yerleşimlerinde stratigrafik kazılar yürütmek, katmanların pek sağlam belirlenmediği koleksiyonlarda daha ileri tipolojik araştırmalar yapmak, arkeometrik tarih saptama yöntemlerini iyileştirmek gerekse de bütün bu yaklaşımları birleştirmek suretiyle zamanı daha iyi kavramamıza bağlıdır. Eldeki mevcut verilerin niteliği bu biçimde geliştirilebilirse de, bu meselelerin İskoçya'da Kuzeyliler derken neyin kast edildiğine gereğince dikkat sarf ederek açıkça kuramsallaştırılması da gerekir.

TEŞEKKÜRLER

Stefan Brink ve Neil Price'a beni bu kitaba katkıda bulunmaya davet ettikleri için ve editör olarak gösterdikleri sabırdan ötürü çok teşekkür ederim. Makalemde Steve Ashby, Kristin Bornholdt-Collins, Anne Brundle, Colman Etchingham, Peder Gammeltoft ve Eva Thäte ile yaptığım tartışmalardan, yürüttüğüm yazışmalardan yararlandım; aralarında nezaket gösterip yakında yayımlanacak çalışmalarından alıntılar yapmama izin verenler oldu. Orkney'de Quoygrew'deki kazılar esasen Historic Scotland

tarafından finanse edilmekte ve James Gerrard ile Jennifer Harland'ın yardımlarıyla yürütülmektedir.

KAYNAKÇA

Ambrosiani, B. (1998) "Ireland and Scandinavia in the early Viking Age: an archaeological response", H. Clarke, M. Ní Mhaonaigh ve R. Ó Floinn (yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts Press.

Ashby, S. (2006) "Time, trade and identity: bone and antler combs in early medieval northern Britain" (yayımlanmamış doktora tezi, York Üniversitesi).

Ballin Smith, B. (yay. haz.) (1994) *Howe: Four millennia of Orkney prehistory* (Society of Antiquaries of Scotland Monograph Series 9), Edinburgh: Society of Antiquaries of Scotland.

—— (1995) "Reindeer antler combs at Howe: contact between late Iron Age Orkney and Norway", *Universitetets Oldsaksamling. Årbok*, (1993–4): 207-11.

Barnes, M.P. (1998) *The Norn Language of Orkney and Shetland*, Lerwick: Shetland Times.

Barrett, J.H. (2002) "Christian and pagan practice during the conversion of Viking Age Orkney ve Shetland", M. Carver (yay. haz.) *The Cross Goes North*, Woodbridge: Boydell Press.

—— (2003) "Culture contact in Viking Age Scotland", J.H. Barrett (yay. haz.) *Contact, Continuity and Collapse. The Norse Colonization of the North Atlantic* (Studies in the Early Middle Ages 5), Turnhout: Brepols.

—— (2004) "Beyond war or peace: the study of culture contact in Viking-age Scotland", J. Hines *vd.* (yay. haz.) 2004.

—— (2005) "Economic intensification in Viking Age and medieval Orkney, Scotland: excavations at Quoygrew", A. Mortensen ve S.V. Arge (yay. haz.) 2005.

Barrett, J., Gerrard, J. ve Harland, J. (2005) "Farming and fishing on medieval Westray", *Current Archaeology*, 199: 336-41.

Barrett, J.H. ve Richards, M.P. (2004) "Identity, gender, religion and economy: new isotope and radiocarbon evidence for marine resource intensification in early historic Orkney, Scotland", *European Journal of Archaeology*, 7: 249-71.

Barth, F. (yay. haz.) (1969) *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, Boston: Little, Brown and Company.

—— (1994) "Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity", H. Vermeulen ve C. Govers (yay. haz.) *The Anthropology of Ethnicity. Beyond "Ethnic Groups and Boundaries"*, Amsterdam: Het Spinhuis.

Bigelow, G.F. (1987) "Domestic architecture in medieval Shetland", *Review of Scottish Culture*, 3: 23-38.

Bornholdt-Collins, K.A. (2003) "Viking-Age coin finds from the Isle of Man: a study of coin circulation, production and concepts of wealth" (yayımlanmamış doktora tezi, Cambridge Üniversitesi).

Broun, D. (1994) "The origin of Scottish identity in its European context", B.E. Crawford (yay. haz.) St Andrews: The Committee for Dark Age Studies, St. Andrews Üniversitesi.

Brown, M.M. (1997) "The Norse in Argyll", G. Ritchie (yay. haz.) *The Archaeology of Argyll*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Brundle, A., Lorimer, D.H. ve Ritchie, A. (2003) "Buckquoy revisited", J. Downes ve A. Ritchie (yay. haz.) *Sea Change. Orkney and Northern Europe in the Later Iron Age* ad *300–800*, Balgavies, Angus: The Pinkfoot Press.

Buteux, S. (yay. haz.) (1997) *Settlements at Skaill, Deerness, Orkney* (British Archaeological Reports. British Series 260), Oxford: BAR.

Campbell, E. (2002) "The Western Isles pottery sequence", B. Ballin Smith ve I. Banks (yay. haz.) *In the Shadow of the Brochs*, Stroud: Tempus.

Cowan, I. (1990) "Norwegian sunset – Scottish dawn, Hakon IV and Alexander III", N. Reid
(yay. haz.) *Scotland in the Reign of Alexander III*, Edinburgh: John Donald.

Crawford, B.E. (1969) "The pawning of Orkney and Shetland: a reconsideration of events of 1460–9", *The Scottish Historical Review*, 48: 35-53.

—— (2000) "The Scandinavian contribution to the development of the kingdom of Scotland", *Acta Archaeologica*, 71: 123-34.

—— (yay. haz.) (2002) *The Papar in the North Atlantic: Environment and History* (St John's House Papers No. 10), St. Andrews: University of St Andrews.

—— (2004) "Earldom strategies in north Scotland", G. Williams ve P. Bibire (yay. haz.) *Sagas, Saints and Settlements*, Leiden: Brill.

Crawford, I.A. (1981) "War or peace: Viking colonization in the Northern and Western Isles of Scotland reviewed", H. Bekker-Nielsen, P. Foote ve O. Olsen (yay. haz.) *Proceedings of the Eighth Viking Congress*, Odense: Odense University Press.

Curle, C.L. (1982) *Pictish and Norse Finds from the Brough of Birsay 1934–74* (Society of Antiquaries of Scotland Monograph Series Number 1), Edinburgh: Society of Antiquaries of Scotland.

Dockrill, S.J. ve Batt, C.M. (2004) "Power over time: an overview of the Old Scatness Broch excavations", R.A. Housley ve G. Coles (yay. haz.) *Atlantic Connections and Adaptations. Economies, Environments and Subsistence in Lands Bordering the North Atlantic*, Oxford: Oxbow Books.

Dorian, N.C. (1981) *Language Death*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Driscoll, S.T. (1998) "Church archaeology in Glasgow and the kingdom of Strathclyde", *The Innes Review*, 49: 95-114.

Dumville, D.N. (1997) *The Churches of North Britain in the First Viking Age* (5th Whithorn Lecture), Whithorn: Whithorn Trust.

Ekrem, I. ve Boje Mortensen, L. (yay. haz.) (2003) *Historia Norwegie*, Kopenhag: Museum Tusculanum Press, Kopenhag Üniversitesi.

Etchingham, C. (2001) "North Wales, Ireland and the Isles: the Insular Viking zone", *Peritia*, 15: 145-87.

Finnbogi Guðmundsson (yay. haz.) (1965) *Orkneyinga Saga* (Íslenzk fornrit 34), Reykjavík: Hið íslenzka fornritafelag.

Flodin, L. (1989) *Kammakeriet i Trondheim*, Trondheim: Riksantikvaren, Utgravningskontoret for Trondheim.

Forster A. K., Thomas, J. ve Dockrill, S. J. (2004) "Spatial analysis and cultural indicators: Viking settlers at Old Scatness Broch, Shetland?", J. Flines *vd.* (yay. haz.) 2004.

Forte. A., Oram, R. ve Pedersen, F. (2005) *Viking Empires*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gammeltoft, P. (2000) "Why the difference? An attempt to account for the variations in the phonetic development of place-names in Old Norse *bólstaðr* in the Hebrides", *Nomina*, 23: 107-19.

—— (2005) "'Look now stranger at this island'. A brief survey of the island names of Shetland and Orkney", A. Mortensen ve S. V. Arge (yay. haz.) 2005.

Gaut, B. (2002) "Britain and Western Scandinavia in the Vendel period, *c.*570–*c.*800: the evidence of artefacts." (Yayımlanmamış tez, York Üniversitesi.)

Goodacre, S., Helgason, A., Nicholson, J., Southam, L., Ferguson, L., Hickey, E., Vega, E., Stefánsson, K., Ward, R. ve Sykes, B. (2005) "Genetic evidence for a family-based Scandinavian settlement of Shetland and Orkney during the Viking periods", *Heredity*, 95: 129-35.

Graham-Campbell, J. (1995) *The Viking-Age gold and silver of Scotland*, Edinburgh: National Museums of Scotland.

—— (1998) "The early Viking Age in the Irish Sea area", H. Clarke, M. Ni Mhaonaigh ve R. Ó Floinn (yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts Press.

Graham-Campbell, J. ve Batey, C.E. (1998) *Vikings in Scotland: an archaeological survey*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Hall, D.W. (2001) "Pottery from excavations at Robert's Haven, Caithness" (yayımlanmamış rapor, SUAT Ltd).

Hamilton, J.R.C. (1956) *Excavations at Jarlshof*, Edinburgh: HMSO.

Hannon, G.E., Bradshaw, R.H.W., Bradshaw, E.G., Snowball, I. ve Wastegård, S. (2005)
"Climate change and human settlement as drivers of late-Holocene vegetational change in the Faroe Islands", *The Holocene*, 15: 639-47.

Hårdh, B. (1996) *Silver in the Viking Age: a regional-economic study*, Stockholm: Almquist & Wiksell International.

Helgason, A., Hickey, E., Goodacre, S., Bosnes, V., Stefánsson, K., Ward, R. ve Sykes, B. (2001) "mtDNA and the islands of the North Atlantic: estimating the proportions of Norse and Gaelic ancestry", *American Journal of Human Genetics*, 68: 723-37.

Helle, K. (2005) "The position of the Faeroes and other 'tributary lands' in the medieval Norwegian dominion", A. Mortensen ve S.V. Arge (yay. haz.) 2005.

Hines, J., Lane, A. ve Redknap, M. (yay. haz.) (2004) *Land, Sea and Home. Proceedings of a Conference on Viking-period Settlement* (Society for Medieval Archaeology. Monograph 20), Leeds: Maney.

Hunter, J.R. (1986) *Rescue Excavations on the Brough of Birsay 1974–82* (Society of Antiquaries of Scotland. Monograph Series 4), Edinburgh: Society of Antiquaries of Scotland.

—— (1997) "The early Norse period", K.J. Edwards ve I.B. Ralston (yay. haz.) *Scotland. Environment and Archaeology, 8000* bc–ad *1000*, New York: John Wiley & Sons.

Hunter, J.R., Bond, J.M. ve Smith, A.M. (1993) "Some aspects of Viking settlement in Orkney", C.E. Batey, J. Jesch ve C.D. Morris (yay. haz.) *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Jennings, A. (1996) "Historical and linguistic evidence for Gall-Gaidheil and Norse in western Scotland", P.S. Ureland ve I. Clarkson (yay. haz.) *Language*

Contact Across the North Atlantic (Linguistische Arbeiten 359), Tübingen: Niemeyer.

—— (1998) "Iona and the Vikings: survival and continuity", *Northern Studies*, 33: 37-54.

Jennings, A. ve Kruse, A. (2005) "An ethnic enigma – Norse, Pict and Gael in the Western Isles", A. Mortensen ve S.V. Arge (yay. haz.) 2005.

Jesch, J. (1996) "Presenting traditions in Orkneyinga saga", *Leeds Studies in English*, 27: 69-86.

Jones, S. (1997) Lane, A. (1990) "Hebridean pottery: problems of definition, chronology, presence and absence", I. Armit (yay. haz.) *Beyond the Brochs*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Lane, A. ve Campbell, E. (2000) *Dunadd. An Early Dalriadic Capital*, Oxford: Oxbow Books.

MacAirt, S. ve MacNiocaill, G. (yay. haz.) (1983) *The Annals of Ulster (to AD 1131)*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.

McDonald, R.A. (2003) *Outlaws of Medieval Scotland. Challenges to the Canmore Kings, 1058–1266*, Phantassie, East Linton: Tuckwell Press.

Montgomery, J., Evans, J.A. ve Neighbour, T. (2003) "Sr isotope evidence for population movement within the Hebridean Norse community of NW Scotland", *Journal of the Geological Society, London*, 160: 649-53.

Morris, C.D. (1985) "Viking Orkney: a survey", C. Renfrew (yay. haz.) *The Prehistory of Orkney*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

—— (yay. haz.) (1996a) *The Birsay Bay Project*, cilt 2: *Sites in Birsay Village and on the Brough of Birsay, Orkney* (Department of Archaeology. Monograph series 2), Durham: Durham Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

—— (1996b) "Church and monastery in Orkney and Shetland: an archaeological perspective",

J.F. Krøger ve H. Naley (yay. haz.) *Nordsjøen. Handel, religion og politikk*, Karmøy: Karmøy Kommune.

—— (1998) "Raiders, traders and settlers: the early Viking Age in Scotland", H. Clarke, M. Ní Mhaonaigh ve R. Ó Floinn (yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts Press.

Mortensen, A. ve Arge, S.V. (2005) (yay. haz.) *Viking and Norse in the North Atlantic. Select Papers from the Proceedings of the Fourteenth Viking Congress, Tórshavn, 19–30 July 2001* (Annales Societatis Scientiarum Færoensis Supplementum 44), Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

Myhre, B. (1993) "The beginning of the Viking Age: some current archaeological problems", A. Faulkes ve R. Perkins (yay. haz.) *Viking Revaluations*, London: Viking Society for Northern Research.

—— (1998) "The archaeology of the early Viking Age in Norway", H. Clarke, M. Ni Mhaonaigh ve R. Ó Floinn (yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts Press.

Nicolaisen, W.F.H. (1982) "The Viking settlement of Scotland: evidence of the placenames", R.T. Farrell (yay. haz.) *The Vikings*, Londra: Phillimore & Co.

Ó Corráin, D. (1998a) "The Vikings in Scotland and Ireland in the ninth century", *Peritia*, 12: 296-339.

—— (1998b) "Viking Ireland: afterthoughts", H. Clarke, M. Ni Mhaonaigh ve R. Ó Floinn

(yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts Press.

Owen, O.A. (1993) "Tuquoy, Westray, Orkney: a challenge for the future?", C.E. Batey, J. Jesch ve C.D. Morris (yay. haz.) *Caithness, Orkney and the North Atlantic in the Viking Age*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

—— (2002) "Les Vikings en Ecosse: quel type de maison les colons vikings construisaient-ils?", E. Ridel ve P. Bouet (yay. haz.) *L'Heritage maritime des Vikings en Europe de L'Ouest*, Caen: Presses Universitaires de Caen.

—— (2004) "The Scar boat burial – and the missing decades of the early Viking Age in Orkney and Shetland", J. Adams ve K. Holman (yay. haz.) *Scandinavia and Europe 800–1350. Contact, Conflict and Co-existence* (Medieval texts and cultures of Northern Europe 4), Turnhout: Brepols.

—— (2005) "History, archaeology and *Orkneyinga Saga*: the case of Tuquoy, Westray", O. Owen (yay. haz.) *The World of Orkneyinga Saga. "The Broad cloth Viking Trip"*, Kirkwall: The Orcadian Limited.

Owen, O. ve Dalland, M. (1999) *Scar: a Viking boat burial on Sanday, Orkney*, Phantassie: Tuckwell Press.

Parker Pearson, M., Sharples, N. ve Symonds, J. (2004a) *South Uist. Archaeology and History of a Hebridean Island*, Stroud: Tempus.

Parker Pearson, M., Smith, H., Mulville, J. ve Brennand, M. (2004b) "Cille Pheadair: the life and times of a Norse-period farmstead c. 1000-1300", J. Hines *vd.* (yay. haz.) 2004.

Paterson, C. (2001) "Insular belt fittings from the pagan Norse grave of Scotland: a reappraisal in the light of scientific and stylistic analysis", M. Redknap, N. Edwards, S. Youngs, A. Lane ve J. Knight (yay. haz.) *Pattern and Purpose in Insular Art*, Oxford: Oxbow Books.

Ritchie, A. (1974) "Pict and Norseman in northern Scotland", *Scottish Archaeological Forum*, 6: 23-36.

—— (1977) "Excavation of Pictish and Viking-Age farmsteads at Buckquoy, Orkney", *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, 108:174-227.

Ross, A. (1994) "Pottery", B. Ballin-Smith (yay. haz.) *Howe. Four Millenia of Orkney Prehistory* (Society of Antiquaries of Scotland. Monograph Series 9), Edinburgh: Society of Antiquaries of Scotland.

Sawyer, P. (2003) "Scotland, Ireland and Iceland: Norwegian settlers in the ninth century", S. Lewis-Simpson (yay. haz.) *Vinland Revisited. The Norse World at the Turn of the First Millennium*, St John's: Historic Sites Association of Newfoundland and Labrador, Inc.

Sharples, N. (2004) "A find of Ringerike art from Bornais in the Outer Hebrides", J. Hines vd. (yay. haz.) 2004.

Sharples, N. ve Parker Pearson, M. (1999) "Norse settlement in the Outer Hebrides", *Norwegian Archaeological Review*, 32: 41-62.

Simpson, I.A., Barrett, J.H. ve Milek, K.B. (2005) "Interpreting the Viking Age to medieval period transition in Norse Orkney through cultural soil and sediment analyses", *Geoarchaeology*, 20: 355-77.

Small, A. (1966) "Excavations at Underhoull, Unst, Shetland", *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, 98: 225-48.

Smirnova, L. (2005) *Comb-making in Medieval Novgorod (950–1450). An Industry in Transition* (British Archaeological Reports. International Series S1369), Oxford: Hadrian Books.

Smith, A.N. (1998) "The worked bone and antler", N. Sharples (yay. haz.) *Scalloway: A Broch, Late Iron Age Settlement and Medieval Cemetery in Shetland* (Oxbow Monograph 82), Oxford: Oxbow Books.

Smith, B. (2001) "The Picts and the martyrs or did Vikings kill the native population of Orkney and Shetland?", *Northern Studies*, 36: 7-32.

—— (2003) "Not welcome at all: Vikings and the native population in Orkney and Shetland", J. Downes ve A. Ritchie (yay. haz.) *Sea Change. Orkney and Northern Europe in the Later Iron Age* ad *300–800*, Balgavies, Angus: The Pinkfoot Press.

Solli, B. (1996) "Narratives of encountering religions: on the Christianization of the Norse around ad 900–1000", *Norwegian Archaeological Review*, 29: 91-114.

Stummann Hansen, S. (2000) "Viking settlement in Shetland: chronological and regional contexts", *Acta Archaeologica*, 71: 87-103.

Thäte, E. (yakında çıkacak) "A question of priority: the re-use of houses and barrows for burials in Scandinavia in the late iron age (ad 600–1000)", *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History*, 14.

Turner, V., Dockrill, S. ve Bond, J. (2005) "Viking settlement in an Iron Age village: Old Scatness, Shetland", A. Mortensen ve S.V. Arge (yay. haz.) 2005.

Wamers, E. (1998) "Insular finds in Viking Age Scandinavia and the state formation of Norway", H. Clarke, M. Ní Mhaonaigh ve R. Ó Floinn (yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts Press.

Warner, R. (1976) "Scottish silver arm-rings: an analysis of weights", *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, 107: 136-43.

Weber, B. (1992) "Norwegian exports in Orkney and Shetland during the Viking and Middle Ages", R.A. Hall, R. Hodges ve H. Clarke (yay. haz.) *Medieval Europe 1992. Exchange and Trade Pre printed Papers*, York: Medieval York.

—— (1993) "Norwegian reindeer antler export to Orkney", *Universitetets Oldsaksamling. Årbok* (1991-2): 161-74.

—— (1994) "Iron Age combs: analyses of raw material", B. Ambrosiani ve H. Clarke (yay. baz.)

The Twelfth Viking Congress. Developments around the Baltic and the North Sea in the Viking Age, Stockholm: The Birka Project.

Wilson, J.F., Weiss, D.A., Ricbards, M., Thomas, M.G., Bradman, N. ve Goldstein, D.B. (2001) "Genetic evidence for different male and female roles during cultural transitions in the British Isles", *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 98: 5, 078-83.

Wolf, E.R. (1994) "Perilous ideas: race, culture, people", *Current Anthropology*, 35: 1-12.

Woolf, A. (2004) "The age of the sea-kings: 900–1300", D. Omand (yay. haz.) *The Argyll Book*, Edinburgh: Birlinn.

31

VİKİNGLER VE İRLANDA

Donnchadh Ó Corráin

İskandinavya ile Britanya Adaları 8. yüzyıl sonundan çok önce birbirleriyle temasta bulunmaya başlamıştı. İrlanda'nın İskandinavlarla kurduğu ilişkilere en iyi tanıklık eden belge, Frenk sarayında İrlandalı bir âlim olan (Tierney 1967) coğrafyacı Dicuill'in kaleme aldığı 825 tarihli *Liber de mensura orbis terrae*'dir. Dicuill öncelikle İrlandalı din adamlarının 795 civarında İzlanda'ya yaptıkları bilimsel bir keşif gezisini anlatır. Din adamları, seyahatleri sırasında, ne orada ne de başka yerlerde Vikinglere rastlar. Dicuill, İrlandalı keşişlerin en azından 725'ten itibaren yerleşik olduğu Faroe Adaları'na ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme sunar. Bazı arkeologlar Dicuill'in ifadelerini kabul etmeye yanaşmamıştır. Faroe'de saha araştırmalarında bulunan kanıtlar keşişlerden beklenecek kadar zayıftır. İrlanda özellikleri gösteren yazıtlı mezar taşları bulunmuştur. Son dönemde yapılan palinolojik araştırmalarda da burada MS 600-650 döneminde yulaf yetiştirildiği, koyun beslendiği gösterilmiştir. Bu bulgular Dicuill'in anlatısına gayet uygundur (Debes 1993: 454-64; Arge 1993: 465-72; Stummon Hansen, 1993: 473-86). Dolayısıyla Vikinglerin İrlanda'daki tarihine ilişkin elimizdeki en zengin kaynağı oluşturan İrlanda yıllıklarını derleyen İrlandalı keşişlerin Vikingler hakkında beklenenden daha fazlasını bildikleri söylenebilir.

Viking akınları birden ve beklenmedik bir biçimde başlamıştır. *Annals of Ulster*'da (Ulster Yıllıkları) 794 yılı içi şu kayıt düşülmüştür: "Bütün Britanya adalarının paganlarca yerle yeksan edilmesi" (Mac Airt ve Mac Niocaill 1983). Adalar ve sahil kesimlerine yönelik bu ani baskın örüntüsü bir kuşak boyunca devam edecekti. İrlanda'ya düzenlenen, kayda geçmiş ilk Viking akınları 795'te gerçekleşmiştir: "Rechru'nun paganlarca yakılması." Vikingler kısa süre sonra İrlanda Denizi'nin güneyine inmiştir; 798'de yıllık yazarları "Paganların Inis Pátraic'i yakması, topraklardan haraç sığır alması, Do Chonna mabedini yıkması ve hem İrlanda'ya hem İskoçya'ya büyük saldırılar düzenlemesi" notunu düşmüşlerdir. Inis Pátraic Skerries, Co. Dublin yakınlarında St. Patrick Adası'dır, St. Do Chonna da bu adanın koruyucusudur.

O tarihe kadar akınlar keşif amaçlı olmuş, büyük filolardan ziyade birkaç gemiyle düzenlenmiştir. Zengin Iona kilisesi 802'de bulunup saldırıya maruz kalmış, 806'de yeniden hedef olmuştur. 807'de Vikingler Donegal'ı kuşatır, batı sahilindeki körfezlere, limanlara ulaşırlar. Sligo sahili açıklarındaki Inishmrray manastırını yakar, Galway Körfezi'nde Oranmore yakınlarında Roscam'a saldırırlar. Kuzey ve batı sahillerine odaklanırlar, ne var ki zaman zaman yerli İrlandalı lordların kararlı muhalefetiyle karşı karşıya kalırlar. Viking akıncılar 812'de güneybatıdaki Kerry sahil şeridine ulaşır, ama burada yöre krallarının kıyımına uğrarlar. O tarihlere gelindiğinde Vikingler sahil şeridi ve buranın sunduğu yağma, sömürgeleştirme imkânları hakkında bilmeleri gereken her şeyi biliyorlardı, ama birden bir suskunluk dönemi başlar. Yıllıklarda sekiz yıl boyunca İrlanda'nın herhangi bir yerindeki gelişmelere ilişkin haberlere rastlanmaz. Bu dönem İskoçya'da güçlü bir Viking yerleşiminin kurulduğu dönem olabilir.

821'de İrlanda Denizi ve güney sahilinde saldırılar yeniden başlar. Vikingler o yıl Howth'a akın düzenler, "çok sayıda kadını alırlar", büyük ihtimalle köle olarak almışlardır. 822'de güney sahilinde Cork'a ulaşırlar, 824'te de Kerry sahilinin 13 km açığındaki ücra Skellig adasındaki manastırı basarlar.

830'larda akınlar daha tehdit edici bir hal alır, 836'dan itibaren de geniş çaplı saldırılar başlar; "paganlar ilk avlarını Güney Brega'dan [güney Co. Meath] aldı... birçok mahkûmu götürdüler, birçoğunu öldürdüler ve birçok da esir aldılar." Yıllık yazarları o sonbahar "paganların Connacht topraklarının tamamını çok zalimce bir yıkıma uğrattığını" yazar. Cloonmore, Co. Carlow'daki büyük manastır Noel Arifesi'nde yakılmış, birçok esir alınmıştır. Kış ortasında köle almak için akınlar düzenlenmesi Vikinglerin kışı geçirmek üzere konaklamaya geçtiğini, muhtemelen birçok mahkûmun tutulabileceği adalara yerleştiklerini kanıtlar.

837'de Boyne'a altmış gemilik bir filo yanaşır, bir başka filo da Liffey'e gelir; bu filolar çok büyük ihtimalle İskoç yerleşimlerinden geliyordu, her birinde yaklaşık 1500 kişi vardı. Akıncılar doğu sahili krallıklarını yağmalar, Ui Neill krallarını "sayılamayacak kadar çok kişiyi katlederek" yenerler. Öyle görünüyor ki bu filolar büyük kaynaklara sahip kraliyet keşif seferleriydi. Vikingler artık karaların içlerindeki su yollarında görünüyordu: Shannon, Erne, Boyne, Lough Neagh ve Bann'da. Lough Neagh'te ilk kez 840-841 döneminde kışı geçirirler. Artık kendilerini ve gemilerini koruyacak, bazıları daimi nitelikle kaleler, yani *longphoirt* inşa etmeye başlamışlardı (Kelly ve Maas 1999: 123-59). Dublin'de ilk kez 841-842 döneminde kışı geçirmişlerdir.

Büyük ölçekli bu akınlar İrlanda'nın doğusundaki orta bölgelerin işgalinin başlangıcıydı. Akıncılar güçlü bir kraliyet hanedanının kuzey ve doğu bölgelerde yerleşiklik kazandığı İskandinav İskoçya'dan geliyordu. Bu hanedanın liderleri, Amlaıb (Óláfr) ve İmar (Ívarr) kardeşler bir dizi kraliyet seferiyle İrlandalı Vikingler üzerinde hâkimiyet kurmuştur; yıllıklar 848, 849 ve 853'te düzenlenen akınlardan bahseder, ama çok daha fazla akın düzenlenmiş olması mümkündür. Bu hanedan yaklaşık iki yüzyıl boyunca İrlanda ve Britanya tarihinde büyük bir rol oynamıştır (O Corrain 1998a: 296-339).

Saldırıların yükünü omuzlanan İrlandalı kilise liderleri, hâkim hanedanlarla yakın bağları olan aristokratlardı, savaş ve şiddete de gayet alışıklardı. Bu durum verdikleri tepkiyi koşullandırmıştı: Tanrı'ya ve silahlarına güveniyorlardı. Vikingler dünyadan el etek çekmiş din adamlarına değil, kendisini savunmaya kararlı, kendinden emin bir kilise örgütlenmesine çatmıştı. Bu kararlılık saldırganlık anlamına geliyordu. Armagh Vikinglerle ilk kez 831'de, onların saldırısına uğradığında tanışmıştır: "Dinsizler Armagh cemaatini Carlingford Lough bölgesinde yendiler, çok sayıda esir alındı." Açıktır ki Armagh birlikleri sahil şeridinde yer alan, saldırıya uğramış bağımsız kiliselerini savunuyordu. 845'te Terryglass ve Clonenagh piskoposu ve Kildare piskopos yardımcısı, Dunamase kalesinde manastır hizmetlerini yerine getirirken Vikinglerce öldürülür. Dunamase Clonenagh'tan 13, Kildare'den 24 km uzaktadır; yani piskoposların yerel savunmayla meşgul olduğunu ortaya koyan bir mesafededir. 895'te Armagh'a düzenlenen bir akınla ilgili haberde, savunma duaları hakkında ironik bir yorum karşımıza çıkar:

> Heyhat, kutsal Patrick!
> Beyhude dualar
> Baltalı Vikingler
> Mabetlerimizi yıkıyor.

Bazılarına göre İrlanda Vikinglerce işgal edilip onlara tabi olmak üzereydi. *Annales Bertiniani*'nin 847'ye ilişkin notunun ardında İrlandalı göçmen kaynakların bu görüşü yatıyordu: "Yıllarca Vikinglerin saldırılarına maruz kalan İrlandalılar onlara haraç ödemeye başladı, Vikingler çevredeki adaların karşı koymasına maruz kalmaksızın onları aldı ve buralara yerleşti."

Güçlerini, enerjilerini kendi aralarındaki iktidar çatışmalarına harcamakla meşgul olan İrlanda taşrasının kralları yavaş yavaş yüzlerini Vikinglere dönmeye başlar (Ó Corráin 1979: 283-323). Tara ve Kuzey Ui Néill Kralı Niall Caille 845'te Vikingleri Donegal'de bir savaşta yenilgiye

uğratır. 846'dan beri Tara Kralı olan Mael Sechnaill 848'de Skreen yakınlarında (Co. Meath) Vikingleri yenilgiye uğratıp 700 Vikingi öldürür. Aynı yıl Munster kralı Ólchobar mac Cináeda ve Leinster kralı Lorccán mac Cellaig güçlerini birleştirir, Co. Kildare, Castledermot yakınlarında büyük bir savaşta Vikingleri yenilgiye uğratırlar.

Frenk İmparatoru Dazlak Şarl'a 848'te önemli bir elçi gönderilmesinin ve *Annales Bertiniani*'deki abartılı bir raporun ardında bu zaferler yatıyordu: "İrlandalılar Vikinglere saldırdı, İsa Mesih'in yardımıyla zafer kazandılar ve onları ülkelerinden sürüp çıkardılar."

9. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Vikingler İrlanda hayatının tanıdık bir yüzü haline gelmişlerdi, askeri bakımdan da etkileyiciydiler (Ó Corráin 1987: 287-93). Küçük daimi yerleşimleri bulunuyordu, ülke siyasetinin de bir parçası haline gelmişlerdi. İrlanda aristokrasisi onları müttefik ve paralı asker olarak yararlı buluyordu. Bu noktadan sonra Viking-İrlanda ittifakları yaygınlık kazanır, serzenişler de önemli görülmez. Yıllık yazarları 9. yüzyılda sık sık İrlanda-Viking ittifakları kurulduğunu, İrlanda toplumunun en yüksek kesimlerinde iki toplum arasında evlilikler olduğunu bildirir.

İrlanda'da fetihleri nispeten başarısız olan Vikingler yüzlerini İskoçya'ya dönerler ve önemli sonuçlar elde ederler. İrlanda yıllıklarında şunlar yazar:

> Dublin kralları Amlaıb ve Auisle İrlanda ve İskoçya Vikingleriyle birlikte Fortriu'ya gitti, Pictland'in tamamını yakıp yıktılar ve rehineler aldılar.

İrlanda'daki Viking kuvvetlerine ve onların İskoçya'daki asıl yerleşimlerine komuta eden Dublin hanedanlığı güney Pictland'ı işgal eder, ardından buranın tamamını yağmalar, vesayet sahibi krallar olarak yetkelerini sağlamlaştırmak için rehineler alır. Bu durum bağımsız kralların varlığına imkân tanımaz: "Rex Pictorum" unvanına sahip I. Constantine (hük. 862-876) başka şeylerin yanı sıra rehineler de verir. Dublin hanedanı Pictland'i (İskoçya'nın güneyi ve doğusunu) haraca bağlar. Vikingler daha sonra Dublin'e geri dönerler; sonraki dört yıl boyunca faaliyetleri Dublin'in Vikinglerin faaliyet üssü olduğunu, İrlandalıların onların işini kolaylaştırmadığını gösterecek kadar ayrıntılı olarak aktarılır. 867'de İrlandalıların Dublin'e düzenlediği bir saldırı başarılı olur. 868'de Amlaíb'in oğlu Carlus'un öldüğü bir savaşta da büyük bir yenilgi alınır.

O halde 870-871 döneminde Dublin liderliğinin İskoçya'ya, bu kez artık güneybatıda Strathclyde'daki Britanya krallığına dönmesi şaşırtıcı değildir:

> [870] Nordmanni'nin Dumbarton kuşatması, yani Nordmanni kralları Amlaıb ve İmar bu kaleyi kuşattılar ve dört aylık kuşatmanın ardından kaleyi yıkıp yağmaladılar. [871] Amlaıb ve İmar 200 gemiyle İskoçya'dan Dublin'e döndüler ve çok sayıda Angle, Bröton ve Pict'i esir olarak İrlanda'ya götürdüler.

Bu büyük bir olaydır. İskoçya'da büyük bir yağma yapılmıştır. Dublin kralları Strathclyde Brötonlarının iktidarını ezmiş, onlar üzerinde kendi otoritelerini kurmuştur. Aldıkları esirlere bakılırsa Pictland'ın tamamında da otoritelerini yeniden tesis etmişlerdir. Anglialılar kendi memleketlerinde esir düştüklerine göre, Lothia'ya da akınlar düzenlenmiş olması mümkündür. Dublin kralları artık İskoçya'nın tamamını kendi hâkimiyetlerine almıştır.

İmar Dublin'de hüküm sürmeye devam eder ve 873'te ölür. *Annals of Ulster*'da (Ulster Yıllıkları) onun ölümüyle ilgili şunlar yazılıdır:

> İrlanda ve Britanya'nın tamamındaki Norveçli Vikinglerin kralı İmar'ın hayatı son buldu.

Bu kayıt İmar'ın İrlanda ve Britanya'daki bütün Norveçli Vikinglerin kralı olduğu anlamına gelir. Buradan Dublin'in hanedanın başı olduğu sonucu da çıkarılabilir. Kanıtlar Dublin'in bir deniz krallığının başkenti olduğunu işaret eder: Man, İskoçya'nın tamamı ve muhtemelen Solway Firth'ten Mersey'e kadar Galloway ve Cumbria aynı krallığın parçasıydı.

Kısa süre sonra hanedan içindeki rakip gruplar Dublin için birbirlerine girer. 883 ve 888'de hanedan içinde yoğun çatışmalar ve cinayetler yaşanır. 893'te Dublin'deki Vikingler arasında büyük bir çatışma olur. Vikingler iki gruba ayrılır, birinin başında İmar'ın oğlu vardır, öbürüyse Dük Sigfrith'e bağlıdır. 896'da Dük Sigfrith'e bağlı Vikingler İmar'ın oğlu Sitric'i, Dublin'in kuzeyinde Louth'taki küçük bir krallığın hükümdarları da İmar'ın kardeşi Amlaıb'i öldürürler. Dublinliler hâlâ İrlanda anakarasındaki manastır merkezlerine akınlar düzenleme gücüne sahiptir. 890-891 döneminde Ardbraccan, Donaghpatrick, Dulane, Glendalough, Kildare ve Clonard'ı yağmalarlar, buraların hepsi de kolayca darbe indirilebilecek mesafedeydi. 895'te Armagh'a saldırıp 710 kişiyi esir alırlar. Ama Dublin'in gücü hızla tükeniyordu. 902'de kuzeyde Brega, güneyde Leinster krallıkları onlara karşı güçlerini birleştirdiğinde Dublin belirleyici bir yenilgiye uğrar. Yıllık yazarları şöyle der: "Paganlar İrlanda'dan, yani Dublin kalesinden sürülüp çıkarıldılar... geride epeyce gemi bıraktılar, yaralı ve kırık dökük, yarı ölü bir halde kaçıp gittiler." Dublin'deki ilk Viking yerleşimi böylece son bulur.

Dublin düştüğünde hükümdarları İskoçya'ya ve uzun zamandır kendilerine bağlı olan topraklara giderler. 903'te Güney Pictland'da kı-

yasıya bir savaşa girdiklerini görürüz. Dunkeld'e saldırırlar, bu saldırı artık İskoçya'nın en önemli hükümdarı olan Güney Pictland kralı II. Constantine'i (hük. 900-943) hedef alıyordu. II. Constantin çok büyük bir ihtimalle Dublin hanedanlığınca bağımlı bir kral olarak görülüyordu, Dublin'in düşüşü de onun isyan etmesi için ilk işareti vermişti. 904'te eski Dublin kralı İmar'ın torunu İmar büyük bir kıyımda öldürülür. Ondan sonra bir suskunluk dönemi olur. Ne var ki 904 ile (tarihsel kaynaklara yeniden ulaşabildiğimiz) 914 civarı arası sürgündeki Dublin hanedanı yeniden iktidarı ele alır, yeni bir fetih dalgası başlatarak Dublin'deki Viking krallığının yeniden kurulmasını, York'un alınmasını, Dublin, York ve genel olarak Kuzey İngiltere arasında yakın ilişkiler kurulmasını sağlar (Smyth 1975-9).

İkinci Viking Çağı 914'te "Waterford Limanı'na büyük bir pagan filosunun yanaşmasıyla" ansızın başlar. 917'de Dublin hanedanı bu yeni saldırıya katılır; Dan Northumbria'yı yönettiği için "Danların Kralı", *rí Dubgall* diye anılan Ragnall ve akrabası Sitric Caech ile güç birliğine gider. Bu ikisinin gelişi İrlanda krallarıyla büyük bir çatışma başlatır, ama yeni gelenler bu çatışmadan galip çıkarlar. Sitric Dublin'i yeniden alır, Ragnall da birliklerini İngiltere'nin kuzeyindeki seferlere sürer, böylece York kralı ve Northumbria hükümdarı olur. Bu tarihten sonra Dublin ve York tek bir hanedanca yönetilir, bu da İrlanda'da ticaret, kentleşme ve kralların kaynakları itibarıyla büyük bir değişiklik yaratır. Dublin bir deniz krallığı, uzak yerlere uzanan ekonomik ve siyasi çıkarların merkezi haline gelir. İrlanda Denizi, İskoçya ve Kuzey İngiltere'de gerçek bir iktidar ve nüfuz sahibidir artık; buralar onu İrlanda'daki sınırlı arazi varlıkları ve insan gücünden çok daha sağlam kılan kaynaklardır.

Dublin stratejik fetihlerde bulunmayı amaçlıyordu. 921-927 döneminde, İrlanda Denizi'nin öte yakasındakine benzer bir İskandinav krallığı kurmak, kuzey-güney geçişi ve ticaretini denetim altına almak amacıyla Dublin liderliğinde, Ulster'ın doğusuna büyük filoların kullanıldığı büyük bir sefer düzenlenir (Smyth 1975-9, cilt 2: 23). Kuzey Uí Néill kralı Muirchertach mac Néill bu saldırıyı başarısızlığa uğratır, daha sonra Dublinlilerce yenilip öldürülür.

Dublin kralı Amlaib büyük Brunanburh savaşında Kral Athelstan'ın muhaliflerinin başını çeker, savaşın ganimeti İngiltere krallığıdır. Athelstan belirleyici bir zafer kazanır, ama Amlaíb 938'de Dublin'e kaçar. Athelstan'ın 939'da ölmesi üzerine Amlaib İngiltere'ye yelken açar, yıl sonu gelmeden York'a ulaşır ve Northumbrialılarca kral ilan edilir. Ardından Humber'ın güneyine bir sefer düzenler. Sonuçta Athelstan'ın halefi Edmund'la bir anlaşma müzakere eder; Edmund Amlaib'in York ve Dan

Mercia'nın, yani İngiltere krallığının yarısının hükümdarı olduğunu kabul eder. Amlaıb 941'de ölür.

Amlaib'in halefi Amlaíb Cuarán, çok geçmeden York'u kaybeder, 945'te İrlanda'ya dönüp İrlandalılar ile Vikingler arasında kıyasıya bir savaşa girer. 944'te Brega kralı Congalach ile Leinster kralı bir kıskaç hamlesiyle Dublin'e karşı güç birliğine gider ve şehirde yeni bir kıyım dalgası estirir: "Şehirde yapılan yıkım şöyledir: Evler, evlerin ekleri, gemiler ve başka yapılar yakıldı; kadınlar, erkek çocuklar ve sıradan halk esir alındı; erkekler ve savaşçılar öldürüldü; şehir tümüyle yakılıp yıkıldı, öldürülmeyen, boğulmayan, yakılmayan, esir alınmayan kimse kalmadı, birkaç gemiyle yelken açıp Dalkey'e ulaşan az sayıda kişi dışında." Congalach Dublin'e 948'de yine saldırır, hükümdarını öldürür, 1600 Dublin askeri ya öldürülür ya esir alınır. Amlaıb Cuarán şansını bu kez İngiltere'de dener, 948'de ele geçirdiği York krallığını buradan sürüldüğü 953'e kadar elinde tutar. Sonra Dublin'e döner.

Amlaib Cuarán güçlü bir Dublin kralı olsa da kendisini aşması ecelini getirmiştir. Önemli İrlanda krallarıyla savaşa tutuşmuştur: Leinster kralını Athy yakınında bir savaşta yenip öldürmüş, sonra Meath'e saldırmıştır. 980'de Meath'i işgal etmiştir, ama buranın kralı Mael Sechnaill mac Domnaill Tara savaşında Amlaıb Cuarán'ı ezici bir yenilgiye uğratmıştır (yıllık yazarları bu yenilgiyi "kızıl katliam" diye anar). Uzun zamandır planladığı fetih girişimi feci bir biçimde sonuçlanmış, yenilgisi de Dublin'in gücünü belirleyici bir biçimde sekteye uğratmıştır. Mael Sechnaill Dublin'i kuşattığında şehir onun taleplerini kabul eder: Bütün İrlandalı rehineler serbest bırakılır, hazine Mael Sechnaill'e verilir ve bütün Uı Neill toprakları haraçtan muaf tutulur. Mael Sechnaill daha sonra Viking topraklarındaki bütün İrlandalı esirlerin özgür olduğunu ilan eder; yıllık yazarı "bu İrlanda'nın Babil esaretiydi, bundan beteri cehennem esaretiydi," diye yazar. Amlaib Cuarán kefaret olarak Iona'ya gider ve burada dini inzivada ölür.

Vikinglerin İrlanda'daki askeri gücü böylece son bulmuştur. Bütün Viking şehirleri, Dublin, Limerick, Waterford, Cork ve Wexford bu tarihten sonra doğrudan ya da dolaylı İrlanda krallarınca yönetilmiştir. Dublin ve Waterford zaman zaman doğrudan yönetime tabi olsalar da genellikle özerkti. Limerick Munsterli Uı Briain krallarına tabi olmuşlar, Uı Briain kralları şehirde bir vali bulundurmuşlardır. Genelde İrlanda krallarının insan gücü, filo ve vergi için kentleri sağmış, kentlerde servet yaratan ticareti teşvik etmiş olmaları da olasıdır. İrlandalı yazarlar tüccarların becerilerini takdir ediyordu, bu da tüccarların hizmet ettikleri sınıfın tutumunu yansıtıyor olabilir: *eolad crann dar muir co beacht / cráes Gall is*

cennaigecht ("Gemiler hünerle yüzdürülür denizde / Vikinglerin açgözlülüğü ve ticareti"). Vikinglerin önemli etkisi bu tarihten sonra ticari ve kültürel bir hal alır, sanatta, dilde ve edebiyatta gözlenir (Bugge 1900, 1904). Artık daha çok uzakta kalmış bir kahramanlık devri, hanedan mensubu ataların ürkütücü bir düşmanla savaştığı bir devir olarak görülen Viking geçmişi 12. yüzyıl krallarını statü sahibi yapan, heveslerini dile getiren tarihsel propagandada kullanılmıştır. Hıristiyan ve nispeten barışçı Vikingler bu yeni kraliyet vatanperverliğinin şamar oğlanları olmuştur (Goedheer 1938). İroniktir ki onların yarattığı kentleşme, ticaret ve iletişim dünyası bu kralların büyümesini sağlayan araçları sunmuştur (Ó Corráin 1987: 287-93; 1998b: 420-52).

KAYNAKÇA

Arge, S.V· (1993) "On the landnam of the Faroe Islands", C. Batey, J. Jesch ve Ch.D. Morris (yay. haz.) *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Bugge, A. (1900) "Nordisk sprog og nordisk nationalitet i Irland", *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 279-332.

—— (1904) "Bidrag til det sidtste afsnit af nordboernes historie i Irland", *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 248-315.

Debes, H.J. (1993) "Problems concerning the earliest settlement in the Faroe Islands", C. Batey, J. Jesch ve Ch.D. Morris (yay. haz.) *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Goedheer, A.J. (1938) *Irish and Norse Traditions about the Battle of Clontarf*, Haarlem: Willinck & Zoon.

Kelly. E. P. ve Maas, J. (1999) "The Vikings and the kingdom of Laois", P.G. Lane ve W. Nolan (yay. haz.) *Laois: History and Society*, Dublin: Geography Publications.

Mac Airt, S. ve Mac Niocaill, G. (1983) *The Annals of Ulster*, cilt 1, Dublin: Institute for Advanced Studies.

Ó Corráin, D. (1979) "High-kings, Vikings and other kings", *Irish Historical Studies*, 21: 283-323.

—— (1987) "The semantic development of Old Norse jarl in Old and Middle Irish", J. Knirk (yay. haz.) *Proceedings of the Tenth Viking Congress, Larkollen, Norway, 1985* (Universitets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke 9), Oslo: Universitets Oldsaksamling.

—— (1994) "The second Viking age in Ireland", M. Rindal (yay. haz.) *Three Studies on Vikings and Christianization* (KULT skriftserie 28), Oslo: Research Council of Norway.

—— (1997) "Ireland, Wales, Man and the Hebrides", P. Sawyer (yay. haz.) *The Oxford Illustrated History of the Vikings*, Oxford: Oxford University Press.

—— (1998a) "The Vikings in Scotland and Ireland in the ninth century", *Peritia*, 12: 296-339.

—— (1998b) "Viking Ireland: afterthoughts", H.B. Clarke, M. Nı Mhaonaigh ve R.Ó. Floinn (yay. haz.) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts Press.

—— (2001) "The Vikings in Ireland", A.-Ch. Larsen (yay. haz.), *The Vikings in Ireland*, Roskilde: Roskilde Ship Museum.

Smyth, A.P. (1975–9) *Scandinavian York and Dublin*, iki cilt, Dublin: Templekieran.

Stummann Hansen, S. (1993) "Viking-Age Faroe Islands and their Southern Links in the Light of

Recent Finds at Toftantes, Leirvik", C. Batey, J. Jesch ve Ch.D. Morris (yay. haz.) *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Tierney, J.J. (1967) *Dicuili Liber de mensura orbis terrae*, Dublin: Institute for Advanced Studies.

32

840-1100 DÖNEMİNDE İRLANDA'DA İSKANDİNAV YERLEŞİMİNİN FARKLI İFADELERİNİ DESTEKLEYEN ARKEOLOJİK KANITLAR

Patrick F. Wallace

İrlanda'da 9. yüzyıl ortasına ait İskandinav kalelerini *longphuirt* (kelimenin tam anlamıyla "gemi kaleler") olarak betimleyen İrlandalı vakanüvislerin bu terimle ne kastettikleri hakkında spekülasyonlara girmek yerine, Viking Çağı İrlanda'sında var olan İskandinav esinlenmeleri gösteren farklı tipte yerleşimlerin varlığını destekleyen bugünkü arkeolojik kanıtların bir değerlendirmesini amaçlıyorum sadece.

En iyi anlaşılmış ve en kalıcı olmuş şehirler Dublin, Waterford, Limerick ve Wexford'dur. 10, 11 ve 12. yüzyıllardaki Hiberno-Norse döneminde geliştikleri biçimiyle bu şehirler, başlıca nehirler ve bunların kollarının gelgitlerde birleştikleri yerlerde geniş kapsamlı bir savunmaları olan yerleşimlerden oluşuyordu. Caddelerin yokuş tırmandığı, ara yollar ve duvarlar arasındaki geçitlerle birlikte ızgara şeklinde ağlardan ziyade düzensiz ağlar oluşturduğu bir düzen içinde, yüksek yerlere yerleşmişti bu şehirler. Caddelerden içeri doğru sınır çizen çitler uzanıyor, bunlar dikdörtgen ya da paralelkenar arsa sıraları oluşturuyordu; yerleşim bu arsalara bölünmüştü. Arkeolojik kayıtlar bilhassa Dublin, Waterford ve Wexford'un yanı sıra Cork'ta binalar ve arsaların yerleşimi hakkında zengin kanıtlar ortaya koyar. Buralarda son dönemde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan yapılar bugüne kadar 11. yüzyıl ve 12. yüzyıl başına ait yerli bir kent yerleşiminin Hiberno-Norse tipi kent evleri olarak görülmüştür.

Öyle görünüyor ki tek tek arsalara erişim denetim altındaydı. Ana binaların dar kenarları caddelere ya da ara sokaklara bakıyordu, bina girişlerine ve binaların arka kapılarından arsaların arka tarafındaki avluda bulunan daha küçük dış binalara ya da ahırlara küçük patikalar uzanıyordu. Ana binaların ön ve arka kapılarının bulunması binalara buralardan girildiği anlamına gelir, ne var ki girişin ev/arsa sahiplerinin ya da onlara bağlı kişilerin arzusuna tabi olduğu açıktır. Cadde ağının yanı sıra şehir surlarının dışında pazarların kurulmasını, halkın toplanmasını kolaylaştırmak amacıyla aralıklar ve geçitler olması muhtemeldir, gerçi

bunların varlığını doğrulayan kanıtlar açık olmaktan ziyade çıkarsamalara dayanır.

O döneme ait olup bugüne dek kazılarda ortaya çıkarılan tek şehir kapısı Waterford'dadır, burada şehir kapısının ayakları tespit edilmiştir. Bilhassa Dublin'de, savunma ve liman tesislerinin varlığını destekleyen sağlam kanıtlar mevcuttur. Burada 10 ve 11. yüzyıllara ait, her biri yerleşimi tamamen çevreleyen, kazıklar üzerine yerleştirilmiş iki tane toprak set peş peşe ortaya çıkarılmıştır. Dublin ve Waterford'da, ayrıca muhtemelen Wexford ve Limerick'te bu toprak setlerin yerini 11. yüzyıl sonlarında, her ikisi de ayrı ayrı duran, kısmen toprak setlerin ön kısımlarını kaplayan taş duvarlar almıştır.

İrlanda'da Viking Çağına ait kent yerleşimlerinde birkaç farklı ev tipi belirlenmiş, ülke çapında genel bir örüntü izlendiği ileri sürülmüştür. Bu ev tipleri arasında açık arayla en sık *tip I*'e rastlanır. Bu ev tipi Kuzeylilerin batıya yayıldıkları döneme özgü, Kuzeybatı Avrupa'da daha yaygın olarak gözlenen dikdörtgen üç kenarlı binaların İrlanda kentlerine özgü bir versiyonudur (yerel malzemelerden, yerli inşaat yöntemleriyle, yöre iklimine uygun olarak yapılmıştır).

Dublin ve Waterford'daki geniş çaplı kazılar, 10, 11 ve 12. yüzyıllarda herhangi bir yerdeki Viking şehrinin sıkışık kent havasının eksiksiz bir tablosunu sunar. Hayli hacimli hayvan kemikleri ve organik numuneler ekonomi ve gündelik hayata ilişkin ayrıntılar sunarken, farklı malzemelerden yapılmış binlerce eski eser ticaret ve zanaata ilişkin sürmekte olan araştırmalara konu olur.

Ne var ki geçen on yıl içinde yapılan yeni keşifler İrlanda'da, bilhassa 9. yüzyıl ortasındaki ilk temas dönemine ait başka birkaç tip daha İskandinav yerleşimi olduğunun kabul edilmesine yol açmıştır. John Ó Neill'in Dublin'in güneyinde Loughlinstown'da çok sayıda olması gereken çiftliklerin ilkini bulması dışında, Dublin'de Parliament Street, Essex Street West, South Great Georges Street ve Great Ship Street'te (en başta Linzi Simpson kazılar yapmıştır burada) yapılan kazılar ve Raghnall O Floinn, Elizabeth O'Brien ve Stephen Harrison'ın Islandbridge ve Kilmainham'da keşfedilen mezarlar ve eserler hakkında kaleme aldıkları bir değerlendirme, 9. yüzyılda İskandinav kökenli birkaç farklı yerleşim biçimi olasılığını değerlendirmeye almamıza katkıda bulunmaktadır.

841'de yıllıklarda *longphuirt* tipi İskandinav yerleşimlerinden bahsedilmesi, Edel Bhreathnack gibi tarihçileri ve Michael Gibbons gibi arkeologları, bu terimin 9. yüzyıla ait olduğu bilinen arkeolojik yerleşimlere nasıl uygulanabileceği üzerine düşünmeye itmiştir. Aday yerleşimler arasında en öne çıkan, Waterford yakınlarında Woodstown'da bulunan Ni-

san 2004'te tespit edilmiş, görünürde dikkat çekici yerleşimdir. Eamon Kelly Co. Laois, Dunrally ve Athlunkard, Limerick yerleşimlerinin niteliği hakkında birçok tahmin yürütmüştür. John Sheehan'ın Atlantik güneybatısındaki olası İskandinav yerleşimleri hakkındaki çalışması da anmaya değerdir.

Essex Street West'te yapılan kazılar Dublin'deki ana konut tipinin 9. yüzyıla, yerleşimin arsalara bölünmesi uygulamasının da bazı İskandinavların 902'de Dublin'den kovulması öncesine uzandığını göstermiştir. Georgina Scally'nin Parliament Street'te yaptığı çalışma, ilk İskandinav yerleşimlerinin odak noktasının, şehrin daha sonraki gelişim hattı olan Liffey'den ziyade Poddle olabileceğini göstermiştir. O Floinn mezarlar ve bunlarla ilişkili çiftlik tipi yerleşimlerin Liffey'nin her iki yakasında da gelişmiş olabileceğini ileri sürmüştür. Simpson'ın daha sonraki Essex Street West yerleşiminde bulduğu bina bu tip bir erken çiftlik evi olabilir.

Yakın geçmişte Simpson'ın, Pool'un (Havuz) ("Kara Havuz" ya da Dublin'e ismini veren, Viking öncesi yerli bir manastır yerleşiminin yakınında bulunan *Dubh Linn*) her iki yakasında, South Great Georges Street ve Ship Street Great (batı yakası) üzerindeki yerleşimlerde yaptığı kazılarda, büyük bölümü savaşçılara ait erken Viking mezar kalıntıları ile "Pool'un içeri girdiği bir nokta ve güney yakasının epeyce bir bölümü" açığa çıkarılmıştır. Mezarlar Black Pool'un güneydoğu kıyısında, bir adacığın doğusunda bulunmuştur. Pool'un çakıllarından gemilerin perçinlerinin yanı sıra bir de sakallı balta çıkarılmıştır. Simpson, adacığın doğu kıyısında muhtemelen selleri önleme amaçlı bir setin kanıtı olarak gördüğü şeyin, daha sonraki Viking şehrinin Parliament Street ve Essex Street'te yapılan kazılar sayesinde bugün şehrin en eski kısmı gibi görünen doğu kısmıyla Pool'u bağlamaya yönelik bir iskele olabileceğini ileri sürmüştür. Simpson bunun da ötesine geçerek Pool'un kışın teknelerin bırakılmış olabileceği yer, aslına bakılırsa *longphort* olabileceğini iddia etmiştir. Burada bulunan İskandinav savaşçı mezarlarının besbelli ki erken dönemlere ait nispeten katıksız muhteviyatı buranın *longphort* olması olasılığını güçlendiriyor gibi görünmektedir. Dublin'deki İskandinav yerleşimini anlama çabasında merkezi önemde bir hamle olarak Poddle kanalı ile Pool arasında bağlantı kurmak doğru gibi görünür, ne var ki *longphort*'un (her neyse!) "batı yakasında... daha sonradan onuncu yüzyıl yerleşiminin yuttuğu bir bölgede bulunması gerektiği"ni kanıtlamak muhtemelen emin olunması imkânsız bir önermedir. Simpson buranın kuzey-güney doğrultusunda en az 300 metre uzandığını, üç yanından suyla çevrili olarak ve "*longphort*'un bulunduğu yere her zaman göz dikmiş olan" Dublin Şatosu'nun daha sonra yapıldığı yerde, "en güney uçtaki doğal

savunma alanıyla" korunduğunu ileri sürer. Woodstown için ileri sürüldüğü üzere, Poddle'ın Pool'un doğusunda var olan bir *longphort*'un batısındaki koruma olduğu, mezarların kaleye yakın ya da kale içinde olduğu yönünde farklı bir olasılığı da gündeme getirir. Tarih tespit çalışmalarından elde edilen kanıtlar sayesinde, Simpson'ın Pool civarında bir yerleşim ve olası bir karaya çıkma faaliyetinin bulunduğunu, bunu bir süre sonra kuzeyde Poddle'ın ağzına daha yakın bir yerde kurulan bir yerleşimin izlediğini ileri sürmekte haklı olduğuna pek kuşku kalmamıştır. Bu yerleşimin ardından 10. yüzyılda kuzeye ve batıya doğru bir genişleme olmuş, toprak savunma setleri inşa edilmiş, kırk yıllık kazı seferlerimizden gayet iyi bildiğimiz Dublin şehri gelişmiştir.

Viking yerleşiminin 830'lar ve 840'ların ortalarındaki niteliği üzerinde duran hatırı sayılır sayıda tahmin mevcuttur. Öyle görünüyor ki İrlanda'da üsler ilk kez bu tarihlerde İskandinavların çıkarlarının yoğunlaşması sonucu kurulmuştur. 840 tarihli Lough Neagh ya da 841 tarihli Dublin ve Annagassan üslerinin tam olarak neye benzediğinden, hangi İskandinav prototiplerine dayandıklarından, birbirlerine benzeyip benzemediklerinden emin olamıyoruz. Linn ("Pool") sözcüğünün Annagassen yer ismi Linn Duchail'de geçmesi alakasız değildir; söz konusu *longphort* iki nehrin birleştiği yerde, D şeklindeki adayı ve ayrı bir uzun şato (?) yapısını içine alan olası (ama henüz kazılmamış) yerleşimde de karşımıza çıkar.

840'larda Carlingford Lough, Boyne Estuary, Narrow Water, Lough Swilly, Shannon ve Lough Ree'deki üslerin yayıldığına tanık olunmuştur. 850'lerde ve 860'larda Kuzeyli bir Viking lideri Rodulf ya da Rothlaibh Nore ve Barrow nehir sistemlerinde faal hale gelmiş, "muhtemelen Waterford liman bölgesinde bulunan bir üsten Laois'ye saldırmıştır." Bu sözler o devrin besbelli ki büyük yerleşimlerinden birinin Waterford yakınlarında Woodstown'da keşfedileceğinin habercisiydi. Rodulf eski bir Danimarka kralının oğlu olabilir, 873'te ölünceye kadar Frezya'da faal olmuştur.

Rodulf'un "longphort"u Co. Laois'de, Dunrally'de karanın içlerinde bulunuyor olabilirdi, burası Barrow ile kolu Glasha'nın birleştiği yerin batısında kalır. Burası öyle görünüyor ki 862'de, Ossory ve Laois krallarının bileşik ordularının koruduğu filoyla birlikte ortadan kaldırılmıştır. Buranın başta Dublin Vikinglerinin, o sıralarda Avrupa anakarası ve İngiltere'de başlıca nehirlerin bazılarında kurduğu türden üslerle aynı çizgide, kendi siyasi amaçları doğrultusunda kurduğu bir yapı olması mümkündür.

Dunrally kalesi 5,3 metre genişliğinde, 1,8 metre derinliğinde bir dış hendeği olan, D şeklinde geniş bir siperin çevrelediği 360 metreye 150 metrelik bir alan olarak bugüne ulaşmıştır. Kelly ve Maas'a (1995) göre "bu çevreleme, en büyük Viking filolarının limanda korunabilmesini

sağlayacak kadar genişti... Barrow nehrinde, gemilerin bağlanmış olabileceği yerin hemen bitişiğinde bir havuz vardı." Dunrally'de daha geniş *enceinte*'in içinde, 52 metreye 41 metrelik daha küçük bir (şato?) kapalı alan bulunuyordu. Kelly ve Maas, Dunrally'de bir *longphort* inşa edilmesinin Karolenj İmparatorluğu'nun içi de dahil olmak üzere başka yerlerdeki bilinen Viking pratikleriyle tutarlı olduğuna inanır. Dunrally'nin "savunulabilir bataklık topraklar ve nehre sahip oldukları için seçilen Viking iç kara kaleleri sınıfına ait olduğunu", ama kale için yer seçiminin İrlanda Viking şehirlerindekine benzer olduğunu ileri sürerler. Bunun doğru olup olmadığını ancak kazılar söyleyecektir.

İrlanda'da 9. yüzyıl ortasına ait Viking *longphuirt*'in hepsi de Dunrally'deki gibi uzun, D şeklinde kapalı yapılardır. County Louth'ta Linn Duchail (Annagassan) ve County Clare'de Athlunkard (Limerick) (ikincisi 75 metreye 30 metredir, ayrıca iç kısmında da kapalı bir yapı bulunur) belki Poddle'daki ilk *longphort* da İngiltere'de ve Avrupa anakarasının kuzeybatısındaki yerleşimlerde (örneğin Repton'da) ayırt edilebilen örüntüye uyar.

2004 yılının Paskalyasında Woodstown'da 9. yüzyıldan kaldığı belirgin, zengin bir Viking nehir kıyısı yerleşiminin keşfedildiği teslim edildi. Halihazırda ancak yol yapım çalışmaları öncesinde kazılmış, eksiksiz bir arkeolojik kazı yapılmasını bekliyorsa da burası, nehrin birkaç kilometre aşağısında yer alan, Woodstown'ın tersine ayakta kalmayı başarmış Hiberno-Norse Waterford şehrinden önce kurulmuş bir yerleşim gibi görünmektedir. Kurşun ağırlıklar, bir kılıç kabzasının topuz biçimindeki başı, birkaç parça da yontu gümüş burada güçlü bir İskandinav varlığını işaret eder; bu da Eamon Kelly'nin Rodulph'un Waterford limanında Barrow Nehri'nin ağzı yakınlarında böyle bir yeri olduğu yönündeki öngörüsünü doğrularmış gibi görünür. Woodstown Barrow'un kardeş nehri Suir üzerinde bulunur, ama bunun dışında yeri doğrudur. Jeofiziksel işaretler, bir *longphort* ya da en azından 9. yüzyıl ortası ya da sonuna ait müstahkem bir kale olabileceği yönündeki kanımıza uygun olarak buranın, D şeklinde, geniş ve uzun, kapalı bir yer olduğunu işaret eder. Tek sorun, ileri sürülen hendekte yapılan deneme kazılarının, en alttaki hendek dolgusunun çok daha önceki bir tarihe (6-7. yüzyıla) ait olduğunu göstermesidir. Bu durum buranın İskandinavlarca kurulmuş bir yerleşim olduğu varsayımının kabulüne karşı temkinli bir tutum benimsemeye davet ederken, yerleşimin daha çok tekrar tekrar kullanıldığını, Viking Çağının kuşku duyulamayacak parlak zamanlarında da genişlediğini akla getirir. Burada da yine geniş ölçekli bir kazıya ihtiyaç vardır.

Woodstown'ın keşfi, 9. yüzyıl yerleşiminin daha sonra kurulmuş Waterford şehriyle ne ölçüde ilişkili olduğu yönünde sorular doğurmaktadır.

Burası, daha önceden kurulmuş, ömrü kısa sürmüş bir şehir miydi? Komşusuyla örtüştüğü olmuş muydu, varlığını sürdüren şehirle ilgili olarak bu durum nasıl idare edilmişti? Woodstown ne zaman, neden, kim tarafından kurulmuştu? Dunrally'deki olası kardeş kaleyle bir ilişkisi var mıydı, yerli kuvvetlerce yıkıldıktan sonra onun gibi terk mi edilmişti? Bu soruların cevaplarını ancak kazılar verebilir. Waterford ve belki Dublin'in iki ismi, içlerinde İskandinav yerleşimlerinin isimleri geçtiği için birbirleriyle ilişkiliye, bu durumda Port Láirge'in Waterford değil de Woodstown olabileceği düşünülebilir mi?

İrlanda'da son yıllardaki çalışmaların yarattığı heyecan, İskandinav yerleşimlerinin aldığı biçimlere ilişkin fiziksel kanıtların, Dublin, Waterford ve daha az bir ölçüde Limerick, Wexford, buranın yolu üzerindeki Cork'ta kırk yıldır devam eden kazıların bu zamana kadar bize sunduğu, daha gelişmiş bir kentli karakter izleniminden çok daha çeşitli ve kaçınılmaz olarak da daha askeri bir niteliktedir. County Kilkenny'de Dumore Cave, County Kerry'de Cloghermore'da ve Dublin yakınlarında Finglas'taki egzotik mezar gibi son dönemde yapılan keşifler de eklenince, İskandinavların İrlanda'daki varlığının fiziksel niteliğinin karmaşık ve çeşitlilik gösterdiğini işaret eden kanıt akışı daha da güçlenir. Bir de, "Cork ile Limerick arasındaki deniz yolu üzerinde", güneybatı sahili açıklarındaki Beginish Adası'ndaki Viking varlığına ilişkin son dönemdeki değerlendirmeler kapsamında, dokuz ya da on Hiberno-İskandinav deniz aşırı yerleşim ya da istasyon bulunması olasılığını kabul ettiğimizi düşünün. İrlanda'daki başka başlıca Viking yerleşimleri arasındaki sahillerde benzer istasyonlar bulunduğu varsayımı, bununla birlikte buraların kültürel kimliğinin İskandinavlarınkine inatçı bir bağlılık gösterdiği fikri ileri sürülmüştür! İrlanda'ya geldiklerinde sayılarının az olduğu düşünülen bir halkın, o varsayılan rakamla orantısız bir miras bıraktığı düşünülürse hiç de fena olmadıkları söylenebilir. İskandinav yerleşimlerini, bulunabileceklerinden daha fazla sayıda yerde görmeye koşma telaşesi, modern İrlanda toplumunun bugün sahillerine gelen yeni yabancı dalgasını hoş karşılıyormuş gibi görünme arzusuyla ilgisiz olmayabilir.

KAYNAKÇA

Archaeology Ireland, 9(3) (1995) [Viking arkeolojisine ayrılmış sayı.]

Clarke, H. (yay. haz.) (1990) *Medieval Dublin. The Making of a Metropolis*, Dublin: Irish Academic Press.

Clarke, H.B., Ní Mhaonaigh, M. ve Ó Floinn, R. (yay. haz.) (1998) *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, Dublin: Four Courts Press.

Holm, P. (1986) "The slavetrade in Dublin: ninth to twelfth centuries", *Peritia*, 6: 317-45.

Hurley, M.F. (1998) "Viking Age towns: archaelogical evidence from Waterford and Cork", M. M. Monk ve J. Sheehan (yay. haz.) *Early Medieval Munster*, Cork: Cork University Press.

Kelly, E.P. ve Maas, J. (1995) "Vikings on the Barrow", *Archaeology Ireland*, 9(3): 30-2.

Kelly, E.P. ve O'Donavan, E. (1998) "A Viking *longphort* near Athlunkard, Co. Clare", *Archaeology Ireland*, 12(4): 13-16.

Larsen, A.-Ch. (yay. haz.) (2001) *The Vikings in Ireland*, Roskilde: The Viking Ship Museum.

Mytum, H. (2003) "The Vikings and Ireland: ethnicity, identity, and culture change", J. Barrett (yay. haz.) *Contact, Continuity, and Collapse. The Norse Colonization of the North Atlantic*, Turnhout: Brepols.

Ó Neill, J. (1999) "A Norse settlement in rural County Dublin", *Archaeology Ireland*, 13(4): 8-10.

Sheehan, J. (2000) "Ireland's early Viking-Age silver hoards: components, structure, and classification", *Acta Archaeologica*, 71: 49-63.

Simpson, L. (1994) *Excavations at Isolde's Tower, Dublin* (Temple Bar archaeological report 1), Dublin: Temple Bar Properties Ltd.

—— (1995) *Excavations at Essex Street West, Dublin* (Temple Bar archaeological report 2), Dublin: Temple Bar Properties Ltd.

Wallace, P. (1985) "The archaeology of Viking Dublin", H.B. Clarke ve A. Simms (yay. haz.) *The Comparative History of Urban Origins in Non-Roman Europe* (British Archaeological Reports. International Series 255), Oxford: British Archaeological Reports.

—— (1992) *The Viking Age Buildings of Dublin*, iki cilt, Dublin: Royal Irish Academy.

33

VİKİNG ÇAĞINDA İSKANDİNAVYA VE KITA AVRUPASI

Johann Callmer

Viking Çağının tamamı boyunca İskandinavya Kıta Avrupası'nın maddi ve manevi kültüründen derinden etkilenmiştir. Bekleyebileceğimiz üzere Kıta Avrupası'nın bu kültürel etkisi en fazla İskandinavya'nın güney ve güneybatı bölgelerinde hissedilmiştir. Bu bölgelerden İskandinavya'nın diğer bölgelerine tali bir olgu olarak ulaşmıştır sıklıkla, ama bu kuralın da birkaç istisnası vardır. Avrupa'nın etkisi çok önemliydi, Viking Çağı son bulduğunda İskandinavya Avrupa kökenli çok sayıda önemli kültürel modeli benimsemiş bulunuyordu. O tarihlerde İskandinav kültürü birçok bakımdan çoktan Batı ve Orta Avrupa kültürünün bir versiyonu haline gelmiştir. Kıta Avrupası kültürüyle bu yakınlaşma yüksek ve geç ortaçağda da devam etmiştir. Kıta Avrupası'nın bu etkisi, genellikle 20. yüzyıldaki İskandinav araştırmacıların büyük bölümünce, bir zamanlar gayet meşru olan siyasi gerekçeler yüzünden hak ettiği değere pek layık görülmemiştir. Bunun sonucunda da bu kültürel sürecin incelenmesi, Britanya Adaları'nın etkisiyle ilgili geniş kapsamlı çalışmalarda nispeten ihmal edilmiştir. Konuyla son derece ilgili olsa da, hatta birçok bakımdan merkezi önem taşısa da İskandinavya'nın Hıristiyanlaşması burada ele alınmayacak, ayrıca incelenecektir (bkz. Brink, aşağıda 45. bölüm).

İskandinavya'da Kıta Avrupası'nın kültürel etkisi elbette ki buranın jeopolitik konumunun bariz bir sonucudur. Ne var ki Taş Devri'nden itibaren İskandinavya'nın Avrupa'nın diğer bölgeleriyle kültürel alışverişinin büyük ölçüde bir kuzey-güney örüntüsü izlediği olgusunu da değerlendirmemiz gerekir. Yüksek ortaçağ döneminde, daha sonra modern dönemde o kadar önem taşıyan doğu-batı perspektifi Viking Çağı öncesi yüzyıllarda ancak ılımlı bir başlangıç yapmıştı (Callmer 1990). Kıta Avrupası'nın kültürel etkisi homojen değildi, bu süreç de hem değişimin kökten ve hızlı olduğu aşamaları hem kültürün etkisinin yavaş ve sürekli olduğu aşamaları içine alan dinamik bir süreçti. Kıta Avrupası'ndan gelen bu etkinin ana-

yurdu da coğrafi farklılıklar göstermiş, zaman içinde değişmiştir. İskandinavya'daki Avrupa etkisi dört farklı coğrafi bölgeden kaynaklanır: (1) Güney Jutland'dan Kanal'a doğru uzanan Kuzey Denizi sahilleri, sıklıkla Frizya denilen bölge; (2) Neustria'nın önemli bir kısmı ve Kuzeybatı Avusturasya da dahil olmak üzere Merovenj ve Karolenj devletinin orta bölgesi; (3) Saksonya (Doğu Frenk ve daha sonraki Alman krallığının kalbi); (4) Baltık'ın güney sahillerinde, batıda Jut yarımadasının güney ucundan doğuda Vistula'nın ağzına kadar Slavlara ait topraklar. İlk üç bölge birbirine bağlıydı, ama kronolojik olarak etkili oldukları aşamalar ve etkilerinin olgusal içeriği farklıdır. Saksonya ancak 10. yüzyılda önem kazanmıştır. Frizya Viking Çağı başında, muhtemelen bu dönemin sonuna doğru da önemliydi. Karolenj devletinin kalbi 8. yüzyıl sonunda ve 9. yüzyılda çok büyük öneme sahipti. Baltık Slavlarının toprakları Viking Çağı boyunca önemli olmuştu, ama öyle görünüyor ki bu kültürel bağlantının erken ve geç dönemlerde bir odak noktası vardı. Hiç kuşku yok ki kültürel etkileşim tek yönlü bir süreç olmamıştır. İskandinavya da Kıta Avrupası'nı etkilemiştir. Esasen üzülerek kabul etmemiz gerekir ki bu etki olumsuz ve yıkıcı olmuştur (Zettel 1977). Batıda Vikingleri ekonomik girişim ve kültür taşıyıcısı olarak resmeden tablo, elli yıl kadar önce o dönem Batı Avrupa'daki işbirliği adına geçmişten olumlu bir model sunmak üzere başlatılan büyük bir yanlış anlaşılmadır. Batı Slavları ve İskandinav arasındaki bağlantıların daha fazla karşılıklılık içeren bir niteliği olmuştur.

FRİZYA

Daha önceki tarihlerde sahil kesimlerde Barbar bölgelerde olduğu üzere erken Ortaçağ'da Kuzey Denizi'nin güney sahillerindeki nüfuslar, bir kıyı şeridi kültürünün güçlü iç bağlantılara sahip birkaç versiyonunu geliştirmişti. Bu kültürel alışveriş bağlantıları ve siyasi bağlar, bu bölgenin kendi içinde bağlanmasını sağlamakla kalmıyor, kıyı şeridi boyunca çoğunlukla güneybatıdan kuzeydoğuya fikirler ve kültürel modelleri de taşıyordu. Kıyı şeridi nüfusları Frizyalılar diye biliniyordu, kendilerine özgü bir dilleri vardı, gerçi bu dilin iç kesimlerde yaşayan komşularının ve Manş'ın öte yakasındaki ada nüfuslarının dilinden fazla bir farkı yoktu. Siyasi bakımdan, Frizya topraklarının tamamı hiçbir zaman birleşip tek bir siyasi oluşum haline gelmemiştir. Ne var ki 7. yüzyıl sonu ve 8. yüzyıl başında Frizya bölgesinin orta kısmındaki Frizya kralları hatırı sayılır bir güce sahipti (Heidinga 1997). Daha sonra Karolenj İmparatorluğu adım adım bütün Frizya sahil şeridini alarak genişledi. Frizya 8 ve 9. yüzyıllarda Hıristiyanlaştı. Ne var ki bu süreç yavaş işlemiş, Elbe havzasının kuzeyindeki sahil şeridinde yaşayan nüfus ancak 9. yüzyılın ikinci yarısında din değiştirmiştir.

Frizya'daki gruplar hatırı sayılır bir süre boyunca hem İngiltere'ye hem de Kıta Avrupası sahip şeridinden İskandinav sularına, en azından güneybatı Jutland'a, belki daha da ötelere düzenli taşımacılıkla uğraşmışlardır. Bu taşımacılık faaliyetinin en önemli antreposu Ren havzasında bulunan Dorestad'dı, ama büyük önem taşıyan başka limanlar da vardı. Viking Çağı öncesi yüzyıllarda İskandinavya'yla geleneksel bağlar artmıştı, Frizyalıların da 8. yüzyıl başında güneybatı Jutland'da Ribe'de, İskandinavya'nın başlıca ilk ticaret merkezinin kurulmasında önemli bir rol oynadıklarına kuşku yoktur. Aslında Ribe pazarının yapay bir kum dolgu üzerine kurulması fikri İskandinav olmaktan çok bir Frizya fikri olabilir. Aslına bakılırsa sosyo-ekonomik bir odak noktası olarak pazar yeri fikri Kuzeybatı Avrupa'dan Kuzey Avrupa'ya ve Baltık bölgesine taşınmıştır. Elbette ki bazı farklılıklar söz konusuydu, ama genel örüntü çok benzerdi. Sıklıkla, Avrupalılar Güney Jutland'da Dan topraklarına ulaştıklarında İskandinavların mal nakliyesi işini üstlendikleri varsayımında bulunulur. Bu varsayım kesinlikten çok uzaktır, aslında bazı bireyler ve gemilerin İskandinav sularına geçmiş olması hiç de ihtimal dışı değildir. Frizyalıların sadece, Kuzey Denizi kıyı şeridi açıklarındaki adalar zincirinin iç kısmındaki sığ sularda dolaşmaya yönelik gemilere aşina olması olasılık dışıdır. Thames havzasında ve İngiltere'nin doğu sahilinde kuzeye doğru işleyen deniz trafiği İskandinav sularında seyahat için de kullanılabilecek tipte gemiler gerektiriyordu. Hedeby ve Birka gibi ticaret merkezlerinde bulunan Frizyalıların sayısı muhtemelen sınırlıydı, ama varlıkları edebi kaynaklarca pekâlâ doğrulanmaktadır. Frizyalıların bağlantıları, bulunan çok sayıda Frizya sikkesi, tarağı ve süsleme amaçlı (kimileri Hıristiyan semboller taşıyan) bronz anahtarla arkeolojik olarak doğrulanmıştır. Baltık bölgesinin güneyinde Frizya Muschelgrus çömleklerinin bulunması da ağırlık taşıyan bir göstergedir. Güney İskandinavya'da kıyı şeridindeki yerleşimlerde bulunan İskandinav taraklarından ayrı olsalar da çok çok ince farklılıklar gösteren çok sayıda Frizya tarağının bulunmuş olması da, 8. yüzyıl sonu ve 9. yüzyıl başında Frizyalıların kuzeyde varlık gösterdiğini işaret eder. İskandinavya'da Frizyalıların varlığıyla ilgili olarak özgül mezar gelenekleri de tartışılmıştır. Erken yerleşimler bağlamında (Hedeby ve Birka) batı-doğu yönündeki mezarların Hıristiyan Avrupalı misafirlerin, sonra da tercihen Frizyalıların olması mümkündür. Yine Hedeby'de Kuzey Denizi tipinde çömleklerin bulunduğu bazı pagan kremasyon mezarları, benzer bir bakış açısıyla tartışılmıştır (Callmer 1998). Güneybatı Jutland en kuzeydeki Frizyalı gruplarla yoğun bir etkileşim içindeydi (La Baume 1953). Burada 8 ve 9. yüzyıllarda büyük ölçüde her iki tarafa da benzeyen

bir kültür evrilmiştir. Bu kültürün hem İskandinavca hem Frizya dilini konuşan nüfuslarda ortak olması muhtemel görünmektedir.

Frizya'da değiş tokuş aracıları, Kıta Avrupası'ndan gelen önemli ithal malların bir kısmını kuzeye getirmiş olabilir. Bu noktada İskandinav kültürünün yeniden üretilmesi bakımından temel önem taşıyan ithal mallardan bahsediyoruz. Bu ürünler arasında (broş ve süs eşyası üretiminde kullanılan) dökme metal, (demir olmayan) metal çanak çömlek, (boncuk üretiminde kullanılan) ham cam, cam çanak çömlek, bazalt volkanik kayadan havanlar, yüksek kalite tekstil ürünleri ve yüksek kalite saldırı silahları yer alıyordu. İskandinavya'daki toplumsal sistem ve siyasi yapılar Viking Çağından çok önce hediyeler verme ve alışverişin devamı için kısmen bu ithalata bağlı olmuştur. Bu ithal mallar doğrudan ya da dolaylı olarak toplumsal roller ve mevkilerin ifade edilmesi açısından da önemliydi. Güneybatıdan gelen bu mallar hiç kuşku yok ki İskandinavya üretimi ürünlerle takas ediliyordu. Frizyalılar kuzeyin ince kürk, kehribar ve köle gibi başlıca ürünlerinin güneye nakliyesinde de önemli bir rol oynamışlardır. İskandinavların Dorestad gibi önemli Frizya antrepolarını ziyaret ettiği (sadece yağmalamadığı) yönünde kanıtlar mevcuttur.

Frizya kültürünün dişi kesiminin dolaylı etkisi, 8. yüzyılın ikinci yarısında kolları birbirine eşit uzunlukta broşlar kullanılmaya başlaması olmuştur (bkz. Callmer 1998: 473). İlginçtir, bu tür broşlar Frizya kültürünün en yakın versiyonlarına özgü ürünler değildi. Bunlar sıklıkla bugünkü Hollanda, Belçika ve Kuzey Fransa'da (Normandiya ve Departement du Nord'da) bulunur. Dorestad'daki darphaneden gelen Karolenj sikkeleri ve Frizya *sceatta*'ları İskandinavya'da gerçekleştirilen erken para basma deneylerinin örnekleridir.

İskandinavya ile Frizya arasındaki bu etkileşimin kanıtları 8. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar izlenebilir. İskandinavya'da böyle bir etkileşim olduğunu gösteren, 9. yüzyıl sonu ve 10. yüzyıla ait buluntular nispeten azdır, buluntuların çoğu çömlektir. En sık rastlanan buluntu Batı Jutland'da Frizya Kugeltopf çömlekleri olmuştur, ama bunlara zaman zaman yarımadanın Baltık tarafında, Baltık bölgesinin daha iç kısımlarında da rastlanır (Madsen 2004). Kuzey Denizi'nin güney sahilleri ile Danimarka'nın güneybatısı arasındaki bu yakın bağlantının yüzyıllar boyunca önemini korumuş olması gayet doğaldır. Erken tarihlerdeki bu faaliyetlerin sonraki dönemlerde de sürmüş olması akla yatkın görünmektedir. 10. yüzyıl sonuna ait nümizmatik malzemesi, Frizya bölgesinin orta kısımlarındaki kişiler ve grupların Baltık ve ötesine, Kuzeydoğu Avrupa'ya yönelen ticarette yine çok faal olduklarını gösterir. Bu göstergeleri doğrulayan ilginç bir bilgiyi de Sigtuna'da, 11. yüzyıla ait rün taşları üzerindeki iki yazıtta

görürüz; yazıtlar Frizya ya da Frizyalılarla ticaret yapan bir loncanın varlığına ilişkin kanıtlar sunar.

Frizyalıların İskandinavya kültürü üzerindeki manevi etkisini doğrulamak çok zordur. Ne var ki 8. yüzyılda bazı mitolojik temaların birden ortaya çıkıvermiş gibi görünmesi bu şekilde açıklanabilir. Burada özellikle Wayland miti ve Volsunga/Niebelungen motifiyle ilgileniyoruz. Gotland'daki resim taşlarındaki ikonografi de 8. yüzyılın ikinci yarısında adada bu motiflere aşina olunduğunu gösterir, bu motiflerin anakara sahil şeridine yayıldığını da varsayabiliriz.

MEROVENJ VE KAROLENJ KRALLIĞI VE İMPARATORLUĞU'NUN ORTA KISMI

Merovenj ve Karolenj hükümdarlıklarının orta bölgesinin (Neustria ile Kuzeybatı Avusturasya'nın büyük bölümü) Avrupa'da geniş topraklar üzerinde büyük bir kültürel etkisi olmuştur. Bu siyasi oluşumun daha ilk dönemlerinde, taht sahibi hanedanlar, yüksek aristokrasi ve onların maiyetleri en başta Geç Antikite unsurlarından, ama dönemin Bizans kültüründen de etkilenen özel bir elit kültür geliştirmişti. Bu bölgede bazı barbar gelenekler de görülüyordu, ama baskın değillerdi. 6. yüzyılın başlangıcından itibaren Hıristiyan kilisesi, başlıca kurumları ve yüksek yetkilileri bu kültürle bütünleşti. Bu kültürün, en başından beri, Manş'ın öte yakasında Anglo-Sakson İngiltere'de güçlü bir etkisi oldu (Hawkes 1982). Kuzey Denizi sahil şeridinde Frizya'da, Aşağı Saksonya ve Westphalia'da da önemliydi. Aşağı Saksonya ve Westphalia'ya güneyden de ulaşmıştı. Güneybatı üzerinden gelerek erken tarihlerde İskandinavya'yı da etkisi altına almıştı. Bu etkinin ne kadarının ikincil, ne kadarının doğrudan olduğu (doğrudan bir bağlantı görmezden gelinemez) karmaşık bir sorudur. Bu etkiler, 8. yüzyıl başından itibaren, ama 9. yüzyılda dikkat çekici bir kuvvetle Orta Avrupa Slavlarına ve Karpatlar'daki, Kuzey Balkanlar'daki diğer Slav cemaatlerine ulaştı. Bu sürecin esasen maddi izlerin yardımıyla incelenmesi gerekse de, en başından itibaren bu kültürün gayri maddi kısmının çok daha önemli olduğunu dikkate almamız gerekir. Krallık, imparatorluk ve hâkimiyet fikirlerinin daha alt düzeyde olmasının yanı sıra toprak sahipliğine dayalı servetin incelikli bir mülk ekonomisiyle örgütlenmesine yönelik sosyo-ekonomik ilkeler önemliydi. Bu fikirler Karolenj imparatorluğunun çevre bölgelerindeki siyasi ve ekonomik yapıları yavaş yavaş değiştirmiştir. Ama bu, aktarım sürecinin basitçe gerçekleştiği anlamına gelmez. Siyasi örgütlenme ve aristokrat bir hayat tarzının yaygınlık kazanan unsurları, kimi zaman kısmen reddedilmiş, ama her zaman yöresel değişikliklere uğramış, yerel kültürel gelenekle bütünleşmiştir.

İskandinavya'da, özellikle de güneybatıda 8. yüzyılda bu etkinin arttığını görebiliriz (Arbman 1937; Arwidsson 1942). Ne var ki asıl atılım ancak 10. yüzyılda, Sakson krallığıyla bağlantılı olarak yaşanmıştır (aşağıya bakınız). Merovenj ve Karolenj devletinden gelen bu çok karmaşık kültürel etkinin incelenmesi, yukarıda ima ettiğimiz üzere biraz ihmal edilmiştir. Alman etkisi olarak anlaşılmıştır. O tarihlerde siyasi bir oluşum ya da kültürel bir bölge olarak Almanya o dönemde var olmadığından yanlış bir kavrayıştır bu.

İskandinavya'da Kıta Avrupası'nın etkisi altında böyle aristokrat bir hayat tarzının gelişmesi, arkeolojik kayıtlarda güç bela takip edilebilir. Bunun başlıca nedeni, daha Göç döneminden başlayarak Güney İskandinavya'da bir şeyler dile getiren aristokrat mezarlarının tam bir kesintiye uğramasıdır. İskandinavya'nın başka bölgelerinde, toplumun üst kesimlerinde yer alan kişilere ait olduğu bilinen mezarlar vardır; kremasyon mezarları oldukları için parça sayıları çok azdır, bazı örneklerde de bu parçalar pek örnek niteliği taşımaz. Bu yüzden de çeşitli tiplerde önemli kişisel eşyaları inceleme imkânımız yok denecek kadar azdır. Geçen on beş yıl içinde İskandinavya'da aristokrat çevrelere ilişkin bilgimiz muazzam derecede genişlemiştir. Viking Çağı öncesinde ve sırasındaki aristokrat konutların başlıca özellikleri daha bir açıklık kazanmıştır. Toplantı salonları, kült evleri, kült odaları, evleri ve atölyeleriyle bu kompleksler, Karolenj saraylarından geldiği varsayılan etkiyle bağlantılı olarak incelenmiştir. Öyle görünüyor ki bu bir hata olmuştur. Aristokrat yerleşkeler ve binalarının yerleşim geleneği daha ziyade Roma Demir Çağında, hatta daha öncesinde gelişmiş Kuzeyli, Barbar bir kültürel olgu olarak görülmelidir. Bu Kuzeyli geleneğin sonuçta güneydeki gelişmelerde pek az ilgisi olmuştur. Karolenj sarayının kökleri içeriği itibariyle Geç Antikite ve Bizans geleneğine sıkı sıkıya bağlıdır, İskandinavya'ya da ancak Viking Çağının sonunda ulaşmıştır.

Bu olumsuz durumu kabul ederek İskandinav aristokrat kültürü üzerindeki Merovenj ve Karolenj etkisinin yakından incelenmesi için, aradaki bağlantıya ilişkin bize fikir verebilecek bazı ikincil kültürel özellikler seçebiliriz. Bu etkiyi en iyi, İskandinav toplumunun eril kesiminde görebiliyor olmamız çok dikkat çekicidir. Kuzey kültürlerinde törenlerde alkollü içkiler içilmesinin uzun bir tarihi olsa da, geç göç döneminden itibaren en yüksek toplumsal düzeyde geçerli olan kültürel koşullar büyük ölçüde Kıta Avrupası'ndaki kültürel örüntülerden kopyalanmıştır. Toplumun bu düzeyinde törenlerde içki içilmesi, Kıta Avrupası'ndan ithal edilen cam sürahilerden içilmesiyle bağlantılıydı. Cam eşyalar Roma Demir Çağında kuzeye getirilmiş olsa da bu ithalatın hacmi Merovenj, özellikle de Ka-

rolenj döneminde artmıştı. İskandinavya'da Viking Çağı öncesi ve Viking Çağı ticaret merkezlerinde cam eşya içeren çok sayıda buluntu keşfedilmiştir (Näsman 1986, 1990; Jensen 1991: 15). Yerel içme törenlerinin de Merovenj aristokrasisinin törenlerinden etkilenmiş olması çok muhtemeldir. Toplantı salonlarının aristokrat kültürüne özel yabancı içme pratikleri de dahil olmuştur. Şarapların o dönem boyunca ithal edilip edilmediği sorusu belirsizliğini korumaya mahkûmdur, ama en azından Jutland aristokratlarının zaman zaman (sıcak?) şarap içmiş olması olasılığı yüksektir. Özellikle Güneybatı İskandinavya'da bu etki güçlü olmuştur, ama daha uzaklara, kuzey ve kuzeydoğuya da ulaşmıştır.

Merovenj ve Karolenj aristokrasisinin toplumsal bakımdan önemli bir vakit geçirme faaliyeti de avcılıktı. Avcılığın büyük ormanların bulunduğu İskandinavya'da elbette ki daha uzun bir tarihi vardır. Ama özellikle Güneybatı İskandinavya'da geyik etinin daha Roma Demir Çağında, hatta daha önceleri sıradan insanların mönüsünden tamamen silinip gittiği gözlenir. Mevcut büyük av hayvanlarını avlama hakkı, öyle görünüyor ki toplumun en üst tabakasının ayrıcalığı olup çıkmıştır. Kıta Avrupası'nda at sırtındaki avcıların değnekçiler ve köpeklerle avlandığı bir tablo çizen aristokrat avcılık kültürü Merovenj ve Karolenj imparatorluğunun çevre bölgelerine, muhtemelen kuzeye de yayılmıştır. Avlanma parkları da İskandinavya'ya Viking Çağı öncesinde Kıta Avrupası avcılık kültüründen getirilmiş bir yenilik olabilir. 7. yüzyıldan itibaren kızıl geyik boynuzlarının yığınlar halinde bulunabilmesi, geyik avına yönelik avlanma parklarının varlığını işaret eder. Tarak yapım merkezlerinde bulunan boynuzların büyük bir bölümü döküntü boynuz olduğundan, büyük bir ihtimalle bu kadar çok sayıda boynuz ancak sınırları belirli parklardan toplanmıştır (Callmer 2001). Eğitilmiş av kuşlarıyla avlanmanın önemi de aynı dönem de Kıta Avrupası'ndan gelen etkiler sonucu artmıştır (Åkerström-Hougen 1981; Sten ve Vretemark 1988). Viking Çağında İskandinav toplumunun en üst tabakası vakit geçirmeye yönelik bu faaliyetlerin ikisine de aşinaydı.

Viking Çağında erkeklerin giyim tarzının Frenk örneklerden ne derece etkilendiğine ilişkin elimizde pek az bilgi vardır. Kadın elbiselerinin 10. yüzyıl öncesinde derin bir etki altında kalmış olması o kadar muhtemel değildir. Ne var ki Güneybatı İskandinavya'nın 9. yüzyıl ortası ve ikinci yarısında Karolenj İmparatorluğu'nun merkezi bölgeleriyle yoğun etkileşiminin, erkeklerin giyim kuşam tarzında birkaç unsurun taklit edilmesine yol açmış olması çok büyük bir ihtimaldir. Ayrıca toplumun en üst kesimlerinin giyim kuşamının da daha önceki tarihlerde Merovenj ve Karolenj etkisi altında kalmış olması olasılığı da görmezden gelinmemelidir. Burada yine arkeolojik kaynaklar maalesef yetersizdir. Silahlar ve

kılıç kuşaklarına, palaskalar ve binicilik takımlarına döndüğümüzde, bu gibi değerlendirmelerde bulunabilmemizi sağlayacak daha iyi dayanaklar mevcuttur. Daha 8. yüzyıla gelmeden İskandinavlar Kıta Avrupası'nda silah ve silah takımlarının gelişimindeki ana eğilimleri biraz geriden gelerek de olsa takip ediyorlardı (bkz. Arbman 1937). 8. yüzyıl ortasında Doğu İskandinavya'da, parçaları bronz döküm, hayvan figürleriyle süslenmiş kılıç kabzaları üretiliyordu. Batı İskandinavya'da yüzyıl ortasında ağırlıklı olarak kılıç ve mızrak başı, yüksek kalite Karolenj silahlarının kitlesel olarak ithal edilmesinin keskin bir dönüm noktası yarattığına dikkat çekilebilir. Benzer bir değişim örüntüsü Karolenj İmparatorluğu'nun doğu sınırının ötesinde kalan, büyük ölçüde Slav topraklarda da görülebilir. Kıta Avrupası'nda üretilmiş, son derece verimli modern silahlar İskandinavya'nın tamamında savaşçılar için bir standart olup çıkmıştır. Arkeolojik kaynakların bizi bilgilendirdiği kadarıyla bu etki esasen saldırı silahlarıyla sınırlıydı, korumaya yönelik silahlar ise daha geleneksel kalmıştır. Ne var ki bulunan gerçek silahların sayısı, bu konuda bir yargıda bulunmamıza imkân vermeyecek kadar azdır. Ata binmiş savaşçılar Merovenj döneminde, hatta daha öncesinde bile karşımıza çıkar, ne var ki yavaş yavaş önem kazanmışlardır. Karolenj standartlarını taklit eden atlı birliklerin Güney Jutland'da 8. yüzyıl sonunda örgütlendiğini ileri sürmemize yetecek kadar kanıt mevcuttur. Zaman zaman elde edilen buluntular, bu etkilerin İskandinavya'nın diğer kesimlerine, örneğin Norveç'e de ulaştığını göstermiştir. Silahlardaki bu değişiklikler büyük ihtimalle, genel olarak savaşma tekniği ve askeri kültürdeki değişikliklere paralel gelişmiştir. Ne var ki 9. yüzyılın ikinci yarısında kraliyet iktidarının çözülmesiyle birlikte Jut krallarının süvarileri de dağılmıştır.

Şimdiye kadar pek az tartışılan, ama çok önemli bir mesele de Karolenj manor örgütlenmesinin kuzeydeki etkileridir. Tarihçilerin Karolenj tarımının seviyesiyle ilgili değerlendirmeleri çok uzunca bir süre olumsuz olmuştur. Batı Avrupa tarımında çok sayıda önemli yenilikle birlikte gözlenen atılımınsa 11. yüzyılda gerçekleştiği ileri sürülür (Devroey 1993; krş. Duby 1976). Geçen yirmi yılda, büyük ölçüde arkeolojik araştırmalar sonucu, bu yeniliklerin büyük çoğunluğunun Karolenj İmparatorluğu zamanında gerçekleşmiş olması gerektiği giderek açıklık kazanmıştır. İskandinavların 9. yüzyılda Karolenj topraklarının lordları olarak Karolenj tarım ekonomisi ve mülk örgütlenmesiyle doğrudan temas kurmuş olması, İskandinavların onların bazı fikirlerini kapmış, üstünlüklerinin farkına varmış olması ihtimalini güçlendirir. İskandinavya'da mülklerin örgütlenmesi hiç kuşku yok ki 9. yüzyıl öncesine uzanıyordu, Viking dönemindeki değişiklikler de nispeten niteliksel değişikliklerdi (Callmer 2001).

Çok önemli yeniliklerden biri, 8 ya da 9. yüzyıldan itibaren Avrupa'da güneybatıdan doğuya hızla yayılan su değirmenidir. Bugüne kadar bilinen ilk su değirmeni Batı Jutland'da Omgård'daki kazılarda ortaya çıkarılmıştır. 10. yüzyıla aittir ama bu, 9. yüzyılda değirmenlerin Güneybatı İskandinavya'ya zaten ulaşmamış olduğu anlamına gelmez (Nielsen 1986). İncelikli tarla rotasyonu ve çevreleme biçimleri de Kıta Avrupası'ndan gelmiş olabileceği gibi bağımlı çiftliklerin eşitlenmesinden kaynaklanan yenilikler de olabilir.

Uzunca bir süre boyunca Karolenj süsleme sanatlarının İskandinavya'yı derinden etkilediği kabul edilmiştir. Başlıca sorunlardan biri neyin Kıta Avrupası neyin Britanya Adaları etkisi olduğunu belirlemektir. Bu da bir ölçüde sahte bir sorudur, zira sanatçılar ve zanaatkârlar Kıta Avrupası ve Britanya Adaları arasında dolaşıp durmuşlardır. 8. yüzyılın ilk yarısında baskın üslup olan D üslubunun Kıta Avrupası'yla bağlantısı (*sensu* Arwidsson 1942) belirsizliğini korumaktadır. Aynı yüzyılın ikinci yarısında B üslubunun gelişmesiyse Tassilo kadeh üslubunun gelişimiyle yakından bağlantılıdır. Bölgesel, Güneybatı İskandinav E üslubu Kıta Avrupası'na özgü bu süslemelerle çok daha yakından bağlantılıdır ve Tassilo kadeh üslubunun yakın, ama niteliksel olarak sorgulanabilir bir uygulaması olarak anlaşılabilir. Yaygın deyişle "tutunan hayvan" figürleri üslubu sıklıkla Kıta Avrupası etkileriyle bağlantılı olarak tartışılmıştır. Son dönemde bazı akademisyenler bunun tümüyle İskandinav bir yenilik olduğunu savunmuştur (örneğin Neiss 2004). Görünüşe bakılırsa bu o kadar da inandırıcı değildir, sorun da kısmen kronolojik bir nitelik taşımaktadır. Güneybatı İskandinavya'da 790 sonrasında üretilmiş bazı oval broşlardaki süslemeler dışında, tutunan hayvan figürlerinin 800 öncesine ait olduğunu söylemek bir hayli zordur. Bu figürlerin çok büyük birçoğunluğu daha sonraki tarihlere aittir. Ayrıca İskandinavya'ya özgü tutunan hayvanların en yakın benzerleri, Lindau kitap kapağındaki küçük hayvanlardır (8. yüzyıl sonu). Bu soruları değerlendirirken, müşteri ya da işverenin tekrar tekrar onay göstermesi de dahil olmak üzere zanaatkârların birbirlerini etkileme biçimlerinin farkında olmamız gerekir.

9. yüzyıl sonunda Karolenj bitki süslemeleri İskandinavya'da kadınlar için üretilen üç yapraklı broşlarda kullanılıyordu. Bu açık etki aşikârdır ki ikincil niteliktedir. Karolenj topraklarının merkezi kısımlarının 860'larda yoğun akınlara maruz kalması sonucu, kabzaları bitki süslemeleriyle bezenmiş Karolenj kılıç kemer setleri ganimet olarak Güney İskandinavya'ya getirilmiş (bkz. Schilling 2003), burada kimi zaman hammadde olarak üretim merkezlerine gönderilmiştir. Bu kılıç kemerlerinin üç yapraklı kabzaları kimi zaman broşa çevrilmiş, çok geçmeden de Güney İskandinav

üreticilerce taklit edilmiştir. Başta bu broşlarda sadece bitki süslemeleri kullanılıyordu, ama kısa süre sonra kapaklarda çeşitli hayvan süslemeleri de belirmiştir (Skibsted-Klæsøe 1998). Aynı hikâye sayıca o kadar fazla olmayan, ama genelde benzer şekilde şerit şekilli broşlar açısından da geçerlidir.

Maalesef kuzeyin Hıristiyanlaştırılmasına ilişkin ilk girişimlerle ilgili elimizdeki birincil arkeolojik kanıtların sayısı pek azdır. İkincil malzeme, özellikle de süsleme sanatında kullanılan Hıristiyan sembollerin sayısı 8. yüzyıldan itibaren çok sayıda olduğu görülür. Ortaya çıkarılan birincil kanıtların, Karolenj topraklarının orta bölgelerinin Hıristiyan kültürüyle yakından bağlantılı olacağına hiç kuşku yoktur.

SAKSONYA

Yukarıda ele aldığımız Karolenj imparatorluğu toprakları 843'teki Verdun Antlaşması sonrasında siyaseten çözülmeye başladığında, bu durum Karolenj imparatorluğunun daha önceki birliğinin ancak tedricen bölünmesini beraberinde getirmiştir. Ne var ki 10. yüzyılın ilk yarısında, Alman krallığının siyasi ve ekonomik bütünleşmesi İskandinavya açısından son derece önemli yeni bir durum ortaya çıkarmıştır. 10 ve 11. yüzyıllarda İskandinavya'nın Kıta Avrupası'yla bağlantıları esasen Karolenj İmparatorluğu'nun halefi olan bu devletleydi. Merkez şehirleri İskandinavya'ya daha yakın olan, doğuya doğru genişleme yönünde büyük hevesler taşıyan Alman krallığı İskandinavya ile Kıta Avrupası arasındaki ilişkilerde önemli bir rol üstlenmeye yazgılıydı. Dan krallığı (krallıkları?) ile Alman krallığı arasındaki siyasi bağlantılar karmaşıktı. Jutland da 10. yüzyılda muhtemelen iki kez işgal edilmişti. Alman kralı kısa süreler boyunca Güney Jutland'ın bazı kısımlarını denetim altında tutmuştu. 10. yüzyılda İskandinavya'nın bütün nüfusunun Hıristiyanlaşması süreci başladığında, Hıristiyan misyonu ve kilise örgütlenmesi ağırlıklı olarak Alman krallığındaki kiliseyle bağlantılıydı.

İskandinavya'da 10 ve 11. yüzyıllarda devlet topraklarını denetleme iddialarıyla krallığın gelişmesi, Alman krallığından alınan örneklerle bağlantılıdır, gerçi Alfred sonrası İngiltere'den ilham alınmış olmasının da tamamen devre dışı bırakılmaması gerekir. Bu yeni krallık fikrinin kültürel ifadesi hatırı sayılır ölçüde Kıta Avrupası'ndan alınmıştır. Ancak 10. yüzyıl sonunda, 11. yüzyıl başında Anglo-Sakson etkisi kuvvetliydi. 11. yüzyılda merkezi iktidarın hem seküler hem dini heveslerinin mimari ifadesi taş yapılar olmuştur. Bu tezahürlerde Alman krallığından, ayrıca Anglo-Sakson İngiltere'den etkilenmeler görürüz. Maalesef geç Viking Çağında aristokrat mimarinin gelişimi üzerindeki dış etkilerin değerlendir-

mesinde yaslanabileceğimiz bir dayanak bulunmuyor. Yukarıda bahsettiğimiz İskandinav aristokrat konutları 11. yüzyıl başına ya da MS 1000'e kadar varlıklarını sürdürmüştür. Onların yerini alan binaların neye benzediklerini bilemiyoruz.

İskandinavya'da toplumun en üst tabakasının kültürü üzerindeki yabancı etkilerin 10 ve 11. yüzyılda kuvvetini korumuş olması muhtemeldir. Alman kraliyet hanedanı ve aristokrasisinin hem manevi hem maddi kültürü, İskandinavya'da toplumun üst tabakaları için çok etkili bir model olmuştur. Daha önce olduğu gibi, Güneybatı İskandinavya'da da muhtemelen böyle bir durum vardı, ama buradan başlayarak İskandinavya'nın daha ücra başka yerlerinde de ikincil bir olgu olarak hissedilmişti. Araştırılan mezarların çok sınırlı derecede elverişli olması, 11. yüzyıla ait aristokrat konutlarının maddi kültürüne ilişkin bilgilerin düşük standartta olması, yukarıda belirttiğimiz üzere ayrıntılı bir değerlendirmeyi güçleştirir. Örneğin kararsız potasyum camların kurtarılmasıyla ilgili zorluklar yüzünden, cam eşyalarla yapılan içki törenlerinin o dönemde ne derece önemli olduğu belirlenemez. Vakit geçirmeye yönelik bir faaliyet olarak avcılık hâlâ popülerdi, ama Kıta Avrupası'ndaki yeniliklerin (işaret kornaları?) ne ölçüde alındığını bilmiyoruz. İskandinavya'da aristokrat tabakanın giyim kuşamı hiç kuşku yok ki Kıta Avrupası modellerinin kuvvetli etkisi altında kalmıştı.

Alman krallığının ekonomisi dağlık Harz bölgesinde hatırı sayılır gümüş rezervlerinden yararlanabildiği için kuvvetliydi. Alman krallığından gelen gümüş sikkelerin daha 10. yüzyılın sonuna ait hazine buluntularında, rastgele buluntu topluluklarında önemli bir rol oynamaya başladığı gözlenir. Bu Alman gümüşü özellikle Baltık bölgesinde ticaret ve alışveriş ilişkilerini harekete geçirmiştir. Frizya'nın o tarihlerdeki bağlantılarıyla ilgili olarak göstermiş olduğumuz üzere, Alman krallığından gelen tüccarların İskandinavya'ya gitmiş, orada işlemler gerçekleştirmiş olması ihtimal dışı değildir. Ne var ki işlerin bu gidişatını 12. yüzyılda Hansa Birliği'nin kurulması öncesinde bir Hansa örgütlenmesinin varlığına kanıt olarak yorumlamamızı sağlayacak bir dayanak yoktur. Bilakis bunun, Alman krallığı ile İskandinavya ve kuzeydoğuda kalan bölgeler arasında 10. yüzyıla özgü bir ticaret örüntüsünün devamını gösteren bir kanıt olması daha muhtemeldir.

9. yüzyılda ve öncesinde olduğu gibi, silahlar ve zırhlar, ayrıca binicilik takımları Kıta Avrupası'nın İskandinavya'yla bağlantılarını anlamamız açısından en önemli kaynaklardan bazılarıdır. Silahlarda Kıta Avrupası'nda gözlenen genel eğilimler, İskandinavya'da bulunan malzemelere gayet iyi yansımıştır, burada Kıta Avrupası'ndaki atölyelerden it-

hal edilmiş çok sayıda silah bulunmuştur. Ne var ki İskandinavya'da baltanın bir saldırı silahı olarak nispeten büyük bir öneme sahip olması, İskandinav savaş tekniklerinin nispeten bağımsız ve orijinal olduğunu gösterir. 11. yüzyılda kuzeydeki silahlar ve zırhlar da uluslararası bir nitelik kazanmış, neredeyse genel olarak Avrupalılaşmıştır. Alman krallığında 10. yüzyılda 9. yüzyıldaki standartlara nazaran çok daha etkili bir süvariliğin geliştiği gözlenir. Bu gelişme kısmen, 9. yüzyıl sonunda Karpatlarda yerleşiklik kazanan Macarların felaket kabilinden geniş ölçekli akınlarına cevaben yaşanmıştır. Bu dönem Ortaçağ'ın tipik niteliği olan Avrupa tarzı ağır süvari oluşumunun da başlangıcı olmuştur. Maalesef bu dönemde İskandinavya'daki zırhlara ilişkin bilgimiz, Norveç'teki Gjermundbu mezarında bulunan, muhtemelen biraz modası geçmiş teçhizat istisna olmak üzere sıfıra yakındır. Mızrak başları daha hafiflemiş, ama daha etkili bir hal almıştır; zırhlara işleyen ok başı sayısındaki artış da zırhlı ceketler ve diğer tipte zırhların çok daha yaygın olarak kullanıldığını söyler. Geliştirilen (ve kısmen de Macarlardan alınan) yeni at başlıkları, eğerler, üzengiler ve mahmuzlar da atlı savaşçıya yeni bir verimlilik ve denetim kazandırmıştır (Pedersen 1997). Atlı savaş için Kıta Avrupası'ndan İskandinavya'ya ne kadar fazla sayıda iri at getirildiği henüz belirsizdir. Ne var ki bu ithalatın 10. yüzyılın ikinci yarısında, Kral Harald'ın Güney Jutland'daki Alman birliklerine karşı (kesinlikle süvarilerle) savaştığı dönemde gerçekleşmiş olma ihtimali daha yüksektir. Daha iri atların, daha önceki tarihlerde, 9. yüzyılda ithal edilmiş olması olasılığı da tümüyle görmezden gelinemez.

İskandinavya'da 10. yüzyılın ikinci yarısında başlayan yeni kentleşme dalgası (pazar yerinin yükselişiyle bağlantılı birinci dalganın ardından) Saksonya'da gözlenen benzer örüntülerle yakından bağlantılıdır. Kilise'nin sıkı bir yönetim kurma, seküler kraliyet iktidarının da hâkimiyetini yerleştirme yönündeki girişimleri birbirinden ayrı ayrı ya da birlikte, ticaret ağıyla sıklıkla çok açık bağlantılarına rağmen kilit bir rol oynamıştır.

Tarım rejimi ve mülklerin örgütlenmesindeki temel yenilikçi fikirler, yukarıda belirttiğimiz üzere Karolenj İmparatorluğu'nun merkez bölgeleriyle bağlantılıydı. Bu yenilikler Alman krallığında da önemli olmuş, daha sonra İskandinavya'daki gelişmeleri de etkilemişti. Bu durum özellikle de 10. yüzyıl sonu ve 11. yüzyıl başında Dan krallığındaki genel iktidar-siyasetin yeniden yapılanması sonrasında yeni mülklerin oluştuğu çok faal dönemde önem kazanmıştır (aşağıya bakınız). Karolenj İmparatorluğu'nun merkez bölgeleriyle ilgili olarak bahsettiğimiz yeniliklerin yanı sıra 10. yüzyıl sonu ve 11. yüzyılda Güney İskandinavya'nın geniş kesimlerinde ev yapım tekniklerinde de önemli yenilikler gözlendiğine dikkat çekebiliriz

(Meier 1994). Çatı ağırlığının duvardaki direklerin üstüne bindirilmesiyle ev yapım tekniği Batı Avrupa'da çok daha önceki tarihlerde gelişmişti. Bu konut inşası biçimi, evin iç kısmında kalan alana daha iyi bir erişim sağlıyordu. Bu değişikliğin muhtemelen toplumsal ve kültürel bir veçhesi de vardı. Daha önceki direkli inşaatlarda, çoğunlukla üç koridorlu ana binaların dini ve mitsel bir anlamı vardı. Bu da evin bir mikrokozmos olduğu fikrinin değiştiği anlamına geliyordu. Bu değişimin Güneybatı İskandinavya'da Hıristiyanlığın pekişmesiyle aynı tarihlerde yaşanmış olması önemlidir. Alman topraklarında ve Jutland'da başlayan bu ev yapım tekniği doğuya, bugünkü Güneybatı İsveç'e yayılmıştı.

İskandinavya'da geleneksel giysi süsü üretimi MS 970-980'de çöküp gittiğinde, İskandinav toplumunun bütün düzeylerinde giyim kuşam güneyin kuvvetli etkisi altında kalmıştır (Kaland 1992). Ne var ki güneyden gelen bu etki, aslında daha önceleri, 10. yüzyılın ilk yarısında, yuvarlak broşların Kıta Avrupası'ndaki *fibula* modasından esinlenen bir yenilik olarak kullanılmasıyla başlamıştır. İskandinavya'da küçük yuvarlak broşlar ilk önce statü belirten geleneksel kadın giysilerinde kullanılmaya başlamıştı. Diğer broşların çoğu neredeyse sadece bronzdan (bazen sırlı) üretilirken, küçük yuvarlak broşlar genellikle gümüşten üretiliyordu. Yuvarlak broşların üzerindeki süslerde geleneksel hayvan figürleri görülebiliyordu, ama bronz örneklerde iç içe geçmiş desenlerin, gümüş örnekler üzerinde telkari süslemelerin görülmesi daha yaygındı. 10. yüzyıl sonunda yuvarlak kaval kemiği eski giysi süsü ölçütlerinin kaybolup gitmesi sonrası varlığını sürdüren tek süs oldu.

Viking Çağının son yüzyılında güney ve batıdan gelen yeni yenilik akımları Alman krallığı topraklarından geçiyordu. Kökeni burası olan başlıca kültürel kavramlar ve modeller benimseniyordu. Ne var ki bu durum Frizya bölgelerinin tamamen gölgede kaldığı anlamına gelmez, daha ziyade Frizya etkisinin tedricen güneybatı Jutland'la sınırlandığı anlamına gelir. Britanya adalarının etkisi de tastamam ortadan kalkmış değildi, batıdan gelen insanların kraliyet idaresinde bir rol oynadığı Doğu Danimarka'da Lund gibi bazı merkezlerle sınırlanmıştı.

BALTIK DENİZİ'NİN GÜNEY SAHİLLERİNDE BATI SLAVLARI

Kıta Avrupası'ndaki Saksonların doğusunda, Slav kültürel çevresine yüzümüzü döndüğümüzde, birçok bakımdan temelde İskandinavya'dakilere benzer bir kültür ve sosyo-ekonomik örüntüyle karşılaşırız. Kıta Avrupası'nın batısındaki kültür daha güçlüydü, genel olarak da İskandinavlar bu kültürün öğeleriyle karşı karşıya kaldıklarında nihayetinde Kıta Avrupası'na özgü örnekler kabul ediliyordu. Kıta Avrupası'nın kuze-

yinde, Elbe'nin doğusunda kalan bölgelerin kültürel tarihi batıdakinden hayli farklıydı. Bölgede bir zamanlar büyük ihtimalle Alman olan nüfusun bazı bölümleri 5. yüzyılda güneybatıya göç etmişti, yine de 6. yüzyılda bölgede varlığını sürdüren küçük gruplar bulunuyordu. Güneydoğudan gelen Slav sömürgeleştirme dalgası Baltık sahillerine 7. yüzyılda ulaşmıştır. Farklı geleneklere sahip bu nüfusların nasıl etkileşim kurduğu yönündeki önemli soru üzerinde maalesef yeterince durulmamıştır. Baltık Denizi'nin güney sahillerinin eski sakinlerinin tersine yeni sakinleri bazı paralelliklere rağmen, birçok ayrıntıda İskandinavlardan kültürel olarak hayli farklıydı, İskandinavlarınkine pek az benzeyen bir dil konuşuyorlardı. Geride kalan küçük nüfuslarla karışmanın, Slavlar arasında karşı sahildeki İskandinavlarla iletişimi daha kolaylaştıran ve istenir kılan bir kültürel ve dilsel yetkinliğe yol açmış olması gerçeği de dışarda tutulmamalıdır. Baltık Denizi'nin Slav sahilindeki gemi yapım geleneklerinin daha önceki kültürel örüntülerin devamına ilişkin söyleyecek bir şeyi olabilir. Slavlar ve İskandinavların gemileri ve tekneleri benzer ilkelere göre yapılıyordu, gerçi birkaç tipik farklılığa dikkat çekilebilir (Slaski 1978). Gemi yapımının Slavların Baltık sahiline ulaşması öncesinde Slav kültürünün bir parçası olduğunu varsaymamızı gerektirecek bir sebep yoktur.

İskandinavlar ve Slavlar arasında yoğun etkileşim, daha önceleri, MS 700'de başlamıştır. Bu etkileşim belli yerler ve bölgelerde yoğunlaşıyordu. Başlıca ilişkiler Baltık Denizi'nin hem İskandinav hem Slav yakalarında örgütlenen ticaret yerleri üzerinden akıyordu. İskandinav yakasında 8. yüzyılın ilk yarısından itibaren gayet iyi belgelenmiş olan bu temasların varlığı, Slavlara özgü çömleklerin ticaret merkezlerine düzenli, daha iç kısımlara da bir ölçüde düzenli ithaliyle gösterilebilir (Callmer 1988). İskandinav ürünleri bir ölçüde Slav anakarasının içlerine de nüfuz etmişti. Burada en başta mücevherat, taraklar, kaliteli kesme gereçleri ve silahları konu alıyoruz. Slav anakarasının iç kısımlarında geniş bölgelerde nüfus yoğunluğunun nispeten düşük olması da kürk, özellikle de kunduz kürkü avcılığı ve ticaretinin hatırı sayılır bir hacme ulaşmasına katkıda bulunmuş olabilir. Kölelerin yüksek ekonomik değerinden ötürü, hiç kuşku yok ki köle ticareti de önemli olmuştur. Bu bağlantılar 9. yüzyılda da varlığını sürdürmüş, ticaret merkezleri her iki yakada da sosyo-ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynamıştır. İskandinav siyasi hâkimiyet örüntüleri, Batı Slavlarının topraklarında geniş kesimlerde Karolenj etkisi daha güçlü olsa da, Slavlar arasında giderek daha karmaşık siyasi yapılar gelişmesi sürecini harekete geçirmiş olabilir. İskandinav mülk inşası ve idaresinin erken biçimleri de Slavlar arasında bu tarihlerde geçerlilik kazanmaya başlamış olabilir. 10. yüzyıl öncesinde çömlek yapımı dışında pek az

ayrıksı nitelik gösteren Slav maddi kültürünün özel karakteri, Slavlar ve İskandinavların etkileşiminin genişliği ve ağırlığına ilişkin bir değerlendirmede bulunmayı güçleştirir. Ne var ki bu etkileşimin hatırı sayılır bir genişliğe ve ağırlığa sahip olması mümkündür. Muhtemelen İskandinav dini modeller Batı Slav topraklarındaki tapınakları etkilemiştir. Dikdörtgen evlerin, çitlerle çevrili bahçelerin bulunduğu Slav kült yerleri Güney İskandinavya'daki kült komplekslerle ilginç benzerlikler gösterir. Durum böyleyse, etkileşimin çok derin bir boyutu da olsa gerektir.

Slav topraklarıyla etkileşim, bekleyebileceğimiz üzere en iyi doğu Danimarka, Skåne ve Bornholm'da gelişmiştir. Hedef gözetilen araştırmalar bulunmadığı için, bu süreci sadece Skåne'de bir ölçüde izleyebiliyoruz. Batı Slav kültürü, 10. yüzyılda Hedeby'de gayet iyi temsil ediliyordu, Birka gibi daha uzak ticaret yerlerindeyse daha az kanıt bulunuyordu. Batı Slav kültürü 10. yüzyılda, Tuna havzası ve Bohemya'dan gelen etkilerin Baltık bölgesine ulaşmasıyla kuvvetli bir gelişme göstermiştir. Güneyden gelen bu etkiyi yansıtan Slav gümüş işleri, en başta da mücevherata 10. yüzyıl sonuna ait İskandinav gömülerinde sık rastlanır.

Kaynaklarımıza göre daha yoğun ve önemli bir iletişim dönemi 10. yüzyıl sonunda başlamıştır. Bu etkileşim karmaşıktır ve hem İskandinavlar hem Slavlar için uzun erimli kültürel sonuçları olmuştur. Bu aşamayı Danimarka krallığı ve çevre bölgelerindeki kökten siyasi ve toplumsal dönüşümlere bağlamamızı sağlayacak iyi gerekçeler bulunuyor. Güney İskandinavya'nın bu bölgesinin bazı kısımlarında, krallar yeni ve sadık bir aristokrasi kurmuşlar, bu aristokrasinin devamını sağlayacak toprak sahiplikleri oluşturulmuştu. Kralların sadık savaşçılara da ihtiyacı vardı. Bu görevlilerin (ailelerin tamamından bahsediyoruz) hatırı sayılır bir kısmı Baltık'ın güneyindeki Slav topraklarından köle olarak satın alınıyor, kaçırılıyor ya da işe koşuluyordu. Bu kültürel ve demografik sürecin en inandırıcı kanıtı, Danimarka Adaları, Skåne, Bornholm ve buralara yakın bölgelerde üretilen, Batı Slav çömleklerle çarpıcı bir benzerlik gösteren standart çömleklerin geniş çapta kullanıma girmesidir (Roslund 2001). 10. yüzyılın son yirmi yılında Danimarka tarafında hakiki Batı Slav çömleklerinin ortaya çıkması, 11. yüzyılda da ikincil yerel çömlek üretimine başlandığının gözlenmesi çok önemlidir. Bu başlangıçlar bazı önemli yerlerle bağlantılıdır, bu yenilikler buralardan toplumun tamamına yayılmıştır. Yere gömülme özelliği gösteren binalar Slav kültürel etkisiyle bağlantılı olarak tartışılmıştır. Bu ev yapım biçiminin, hatta köşelere yerleştirilmiş taş fırın versiyonlarının Slavlarla bağlantılı olduğunu varsaymamızı gerektirecek bir sebep yoktur muhtemelen. Bu tip Aşağı Saksonya ve çevre bölgelerde gayet iyi bilinen bir tiptir. 11. yüzyılın kültürel gelişiminde

Batı Slav ve İskandinav maddi kültürleri arasında dikkat çekici bir yakınlaşmadan bahsedilebilir. Maalesef Güney İskandinavya açısından bu kültürel olgunun kapsamlı bir analizi henüz gerçekleştirilmemiştir (bkz. Andersen 1982). Yine de Güney İskandinavya ile Batı Slav toprakları arasında toplumun en üst kesiminde, hanedanlar arasındaki yakın bağların toplumun daha alt kesimlerinde de hatırı sayılır bir etkileşim ve kültürel aktarıma tekabül ettiğini söyleyebiliriz.

SONUÇ

İskandinavya'nın kültürel gelişimi, Kıta Avrupası etkisinin ayrıntılı ve olumlu bir değerlendirmesi yapılmaksızın düşünülemez. Viking savaşçı grupları ve orduları, Kıta Avrupası'nda kısa süreli olarak hatırı sayılır bir güç sahibi olabilmişlerse de kültürel etkileri, yani İskandinav kültürel öğelerin Kıta Avrupası çevrelerine taşınması neredeyse yok denecek kadar az gözlenir. Bundan daha da önemli bir nokta, Viking Çağı boyunca Kıta Avrupası'nın İskandinavya üzerindeki kültürel etkisinin biraz sürekli bir gelişme göstermesidir. Arkeolojik araştırmaların bugünkü bakış açısıyla yaklaşıldığında, bu eğilimin 8. yüzyılda ve 9. yüzyıl başında güçlü olduğu, ardından bir gerileme sürecine girdiği gözlenir. Bundan bir yüzyıl sonra Kıta Avrupası'nın kültürel etkisi yine çok güçlenmiştir. Bu noktada sadece yukarıda söylediğimiz şeyi tekrarlayabiliriz: 11. yüzyılda İskandinav kültürü, ortaçağda 12. ve daha sonraki yüzyıllara özgü Batı ve Orta Avrupa kültürüne benzeme yoluna girmiştir. Kıta Avrupası'nın etkisi sıklıkla öncelikle İskandinav toplumunun üst kesimlerinde ulaşmış, ondan sonra genel olarak benimsenmiştir. Bazı durumlarda bu değişim süreci o kadar hızlı gelişmiştir ki bu farklılığı belgelemek zordur. Belki de bu yüzden bir farklılık olmadığı bile söylenebilir.

KAYNAKÇA

Åkerström-Hougen, G. (1981) "Falconry as a motif in early Swedish art: its historical and art historical significance", R. Zeitler (yay. haz.) *Les Pays du Nord et Byzance. Actes du colloque nordique et internationale de byzantinologie tenu à Upsal 20–22 avril 1979*, Uppsala: Almqvist & Wiksell International.

Andersen, M. (1982) "De dansk-vendiske forbindelser ca. 950–1225. En karakteristik af arten og omfanget især med henblick på disse forbindelsers betydning for Danmark" (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Aarhus Üniversitesi).

Arbman, H. (1937) *Schweden und das karolingische Reich. Studien zu den Handelsverbindungen des 9. Jahrhunderts* (KVHAAs Handlingar 43), Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Arwidsson, G. (1942) *Vendelstile, Email und Glas im 7.–8. Jahrhundert* (Acta Musei antiquitatum septentrionalium Regiae Universitatis Upsaliensis 2), Uppsala: Almqvist.

Callmer, J. (1988) "Slawisch-skandinavische Kontakte am Beispiel der slawischen Keramik in Skandinavien im achten und neunten Jahrhundert", *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 69: 654-74.

—— (1990) "The beginning of the Easteuropean trade connections of Scandinavia and the Baltic Region in the eighth and ninth centuries *AD*", *A Wosinsky Mór Múzeum Evkönye*, 15: 19-51.

—— (1998) "Archaeological sources for the presence of Frisian agents of trade in northern Europe ca. ad 700–900", A. Wesse (yay. haz.) *Studien zur Archäologie des Ostseeraumes. Festschrift für M. Müller-Wille*, Neumünster: Wachholtz.

—— (2001) "Extinguished solar systems and black holes: traces of late prehistoric and early medieval domains in Scandinavia", B. Hårdh (yay. haz.) *Uppåkra. Centrum och sammanhang* (Acta archaeologica Lundensia. Dizi 8° no. 34; Uppåkrastudier 4), Lund: Almqvist & Wiksell International.

Devroey, J.-P. (1993) Etudes sur le grand domaine carolingien (Variorum, yeniden basım 391), Aldershot: Variorum.

Duby, G. (1976) *Rural Economy and Country Life in the Medieval West*, Columbia: University of South Carolina Press.

Hawkes, S.Ch. (1982) "Anglo-Saxon Kent *c.* 425– 725", P. Leach (yay. haz.) *Archaeology in Kent to AD 1500* (The Council for British Archaeology. Research report 48), Londra: Council for British Archaeology.

Heidinga, H.A. (1997) *Frisia in the First Millennium. An Outline*, Utrecht: Matrijs.

Jensen, S. (1991) *Ribes vikinger*, Ribe: Den antikvariske samling.

Kaland, S. (1992) "Dress", E. Roesdahl ve D.M. Wilson (yay. haz.) *From Viking to Crusader. The Scandinavians and Europe 800-1200* (Council of Europe exhibition 22), Kopenhag: Nordisk ministerråd.

La Baume, P. (1953) "Die Wikingerzeit auf den nordfriesischen Inseln", *Jahrbuch des Nordfriesischen Vereins für Heimatkunde und Heimatliebe*, 29 (1952–3): 5-184.

Madsen, H. (2004) "Pottery from the 8th–9th centuries", M. Bencard vd. (yay. haz.) *Ribe Excavations 1970–76*, cilt 5, Højbjerg: Jutland Archaeological Society.

Meier, D. (1994) *Die wikingerzeitliche Siedlung von Kosel (Kosel-West), Kreis Rendsburg- Eckernförde.*
(Siedlungsarchäologische Untersuchungen in Angeln und Schwansen, cilt 3; Offa Bücher 76), Neumünster: Wachholtz.

Näsman, U. (1986) "Vendel period glass from Eketorp II, Öland, Sweden", *Acta Archaeologica*, 55 (1984): 55-116.

—— (1990) "Om fjärrhandel i Sydskandinaviens yngre järnålder. Handel med glas under germansk järnålder och vikingatid", *Hikuin*, 16: 89-118.

Neiss, M. (2004) "Midgårdsormen och fenrisulven. Två grundmotiv i vendeltidens djurornamentik. Kontinuitetsfrågor i germansk djurornamentik", *Fornvännen*, 99: 9-25.

Nielsen, L.-Chr. (1986) "Omgård: the Viking Age water mill complex. A provisional report on the 1986 excavations", *Acta Archaeologica*, 57: 177-204.

Pedersen, A. (1997) "Weapons and riding gear in burials – evidence of military and social rank in 10th century Denmark", A. Jørgensen ve B. Clausen (yay. haz.) *Military Aspects of Scandinavian Society in a European Perspective* ad *1–1300*, Kopenhag: Danimarka Ulusal Müzesi.

Roslund, M. (2001) *Gäster i huset. Kulturell* överföring *mellan slaver och skandinaver 900 till 1300*, Lund: Vetenskapssocieteten i Lund.

Schilling, H. (2003) "Duesmindeskatten", *Skalk*, 2003(6): 5-12.

Skibsted-Klæsøe, L. (1998) "Plant ornament: a key to a new chronology of the Viking Age", *Lund Archaeological Review*, 3: 73-87.

Slaski, K. (1978) "Slawische Schiffe des westlichen Ostseeraumes", *Offa*, 35: 116-27.

Sten, S. ve Vretemark, M. (1988) "Storgravsprojektet – osteologiska analyser av yngre järnålderns benrika gravar", *Fornvännen*, 83: 145-56.

Zettel, H. (1977) *Das Bild der Normannen und der Normanneneinfälle*, Munich: Beck.

33 (1)

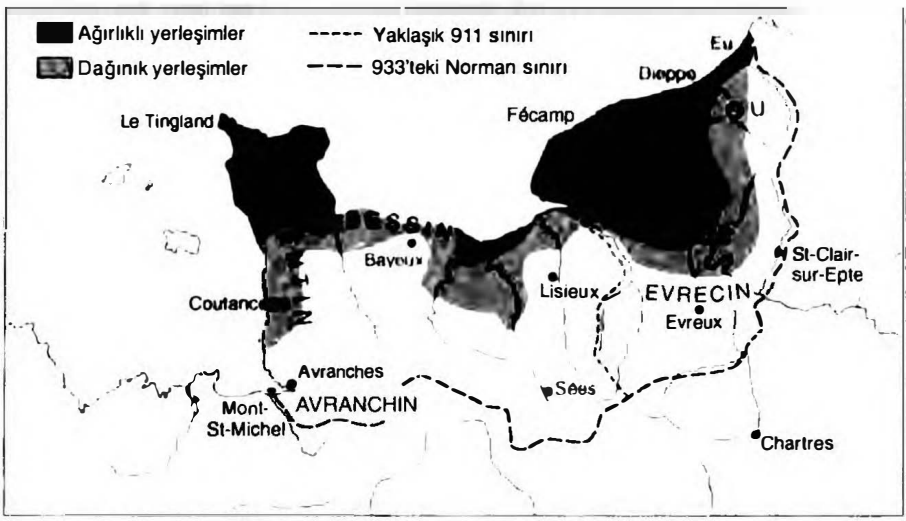
NORMANDİYA DÜKLÜĞÜ

Jean Renaud

SAINT-CLAIR ANTLAŞMASI

10. yüzyıl başına gelindiğinde Vikingler 820'deki ilk saldırılarından beri Seine Nehri'nde birçok kez inip çıkmış, çevre bölgeleri iyiden iyiye yağmalamış bulunuyorlardı. Bazıları nehir havzasına ve nehrin aşağı kısmına bile yerleşmiş, terk edilmiş birkaç limanı ele geçirmişti (Le Maho 2003: 153-67). Frenk Kralı III. Charles Vikinglerin şefi Rollo (Eski Kuzey dilinde *Hrólfr*) ile müzakereler yürütmeyi bu koşullar altında kabul etmişti (şekiller 33.1.1 ve 33.1.2).

Yaygın olarak bilinen ismiyle "Saint-Clair-sur-Epte Antlaşması"na ilişkin elimizde yazılı kayıt bulunmuyor, hatta bu antlaşmanın tarihi bile bilinmiyor, bir ihtimal 911 sonbaharında yapılmıştır. Saint-Quentinli Dudo bize bu olayın, yüzyıl sonra yazılan ve tarihçilerin çok fazla, belki de çok çok fazla eleştirdiği, bilinen tek anlatısını bırakmıştır (Neveux 1998: 19-27). Kral besbelli ki Rollo'ya, zaten az çok Danimarka kontrolünde

Şekil 33.1.1 Normandiya'nın değişen sınırları ve İskandinav yer isimleri dağılımı.

Şekil 33.1.2 Rossen'de Rollo'nun heykeli.

olan toprakları bırakmış, Vikinglerin burayı savunmasını, böylece krallık topraklarını daha sonraki saldırılardan korumasını, bir de Hıristiyan olmalarını talep etmişti. Bu koşulları kabul eden Rollo (Danimarka'dan mı yoksa Norveç'ten mi geldiği kesin olarak söylenemez) (Douglas 1942: 417-24; Renaud 1989: 47-55) en başta Talou, Caux, Roumois ve Evrecin *pagi*'sini (sınırları belli bölgeleri), bugün Yukarı Normandiya denilen bölgeyi alıyordu. Ama sonradan anlaşıldı ki bu sadece ilk adımdı. 924'te Kral Raoul bu "Rouen Bölgesi"ni batıya Vire Nehri'ne doğru, İngiltere'den gelen daha fazla sayıda Dan'ın kısa süre önce yerleştiği Bessin'i de içerecek şekilde genişletti. Sonra 933'te Raoul Rollo'nun oğlu ve halefi William Longsword'a daha önce Brötonların hükmettiği Cotentin ve Avranchin'i verdi. Kuzey Cotentin'de uzun süredir İrlanda Denizi bölgesinden gelen Norveçliler yerleşikti, bu nüfus artık Rouen'in yeni Dan elitine karşı büyük bir husumet göstermeye başlamıştı.

Vikingler yeni topraklarının geri alınamayacağında ısrar etmiş olsa gerektir. 918 tarihli bir diploma, bu anlaşmayı dolaylı olarak doğrulayan, o döneme ait tek belgedir; belgede *annuere* fiili kullanılmıştır. Bu fiil hakiki bir bağışı ifade eder, Rollo'nun bir vassal olarak görevlerinden

bahsedildiğine de muhtemelen bu yüzden hiç tanık olmayız. Rollo vaftiz edilmeyi, Robert'i yeni ismi olarak benimsemeyi kabul etmiş, halkın beğenisini toplamak için rahipler ve keşişleri buraya geri dönmeye teşvik etmiş, böylece şahsi siyasi kudretini ortaya koymuştur.

911, 924 ve 933'teki üç bağış, İskandinavların ilhakını genişleterek, kabaca daha önceki kilise bölgesi Rouen'i yeniden ortaya çıkaran sınırlara ulaştırmıştır. Normandiya önce bir bölge olarak doğmuştur, ama Rollo'nun büyük torunu (II. Richard) kendisine dük demeye başlamıştı, bu yüzden de en başından beri Normandiya'dan bir düklük olarak bahsedilmiştir (Helmerichs 1997: 57-77).

İSKANDİNAV YERLEŞİMİ

Vikingler Normandiya'nın tamamına yerleşmemişlerdir, ülkeyi köklerinden de koparmamışlardır. Ama yerleştikleri başlıca iki bölgenin her biri farklı bir tutumu, farklı yapıları yansıtmıştır.

Caux ve Roumois'da hem yerleşimi hem bütünleşmeyi içeren bütünlüklü bir süreç yaşanmıştır. Frenk kontlarının halefi olarak Rollo halihazırdaki Karolenj sistemini yerinde tutmayı akıllıca bulmuştur; Kuzey sagalarında sonradan kendisinden bahsedildiği üzere *Rúðujarl* (Rouen kontu) olmuş, ama bir þing, bütün özgür erkeklerin bir araya gelip kararlar aldığı bir meclis toplamamıştır. Öyle görünüyor ki daha büyük mülkleri yakın dostları arasında hayli eşit bir şekilde paylaştırmış, geride kalan adamlarının çoğuna, yerel nüfusu yeni gelenlerden ayırmaksızın, tarım yapılabilir topraklar sunmuştur; yeni gelenler araziyi temizlemiş, yeni çiftlikler kurmuş ve tarlalarda çalışmışlardır.

Öte yandan, daha az sayıda insanın yerleşik olduğu Kuzey Cotentin'de yerleşimler sadece İskandinavlara aitti. Bugünkü Le Tingland'da bir þing bulunduğu yönünde bile kanıtlar mevcuttur (Renaud ve Ridel 2000: 304). Sahil şeridindeki birçok yer şekline kendi dillerinde verdikleri isimler de yoğun bir denizcilik faaliyeti yürütüldüğünü yansıtır. Bu bölge nihayetinde Normandiya'nın bir parçası haline geldiğinde kadim *pagi*'den üçünün Kuzey dilinde isimler taşıdığı gözlenir (1027'den kalma bir belgede görülebilir): Haga, Sarnes ve Helganes.

Rollo'nun yeni topraklarında İskandinav yasalarından ne kadarını uygulamaya koyduğunu bilmiyoruz: 13. yüzyılda yazıya dökülmüş haliyle Norman görenek hukukunda ve Kuzey'in meselelerine dair hiçbir özel bilgileri olmayan din adamlarının yazdığı daha eski belgelerde bu yasaların izlerini görebiliyoruz sadece.

Sürgün hakkının İskandinav kökenli olduğu reddedilemez. "Düklük vakaları"nı sayarak dükün öfkelenmesine yol açan 1050 tarihli sözleşme-

de *ullac* (< Eski Kuzey Dili útlagr, "yasaklanma") terimi kullanılmıştır. Bu sözcüğe Robert Wace'in 12. yüzyıla ait *Roman de Rou* adlı eserinde de rastlanır, bugün kullanılan *Dodeman* ve *Floteman* (< *dauðamaðr* "ölüme mahkûm adam", *flóttamaðr* "kaçak") soy isimleri de bu sözcüğü yansıtır. Serbest birliktelik, *more danico* ("Dan usulü") uzun süredir, Kilise'de yasal evliliğin yanı sıra kabul ediliyordu. Bu İskandinavya'da yaygın bir uygulamaydı ve ilk yöneticilerin hepsinin de bir odalığı olmuştu: Rollo'nunki Poppa, William'ınki Sprota, Richard'ınki Gunnor'du, bu kadınlar onların soylarını sürdürmelerini sağlamıştı.

İskandinavların en önemli etkileri açıktır ki denizcilik örgütlenmesinde yaşanmıştır. Dükler 11. yüzyılda gemi enkazları üzerinde, "droit du varech" (< Eski Danca *vrek*) olarak bilinen bir tekel hakkına sahipti. Bunun yanı sıra balinalar ve mersinbalığı üzerinde de hakları vardı, bu da bize hazineler, gemiden atılan yükler ve mersinbalığından büyük balıkların kralın mülkü olduğunu söyleyen Jutland kanununu (1241) hatırlatır. Bütün balıkçılık faaliyetleri en başta İskandinav hukukuna dayanmış olsa gerektir. Örneğin 1030 tarihli bir sözleşmede *fisigardum*'dan (< Eski Kuzey dilinde *fiskigarðr*), "balık avlama bölgeleri"nden bahsedildiğini görürüz. 11. yüzyıldan kalma birkaç belgede de balina avcılarından *valmanni* (< *hvalmenn*) diye bahsedilir, *valseta* (< *hval*[*manna*]*setr*) sözcüğü de balina avlama istasyonunu ifade eder. Ne var ki bu faaliyet Vikinglerin buraya gelmesi öncesinde de mevcuttu, bu durum Vikinglerin açıktır ki büyük bir rol oynadığı tuz üretimi için de geçerlidir.

Ne var ki ilk düklerin yönetimi altında kurulan askeri yapıların ayrıntılarını bilmiyoruz. Rollo'nun kendi *hirð*'su, "koruması" var mıydı? Muhtemelen, ama hiçbir yerde bundan bahsedilmez: Tek ipucu, Kuzey dilinde "ev muhafızı" anlamına gelen *húskarl* sözcüğünden türetilmiş, 1263'te tanık olunan *Huscaille* soy ismidir. Aynı şekilde dükün bir ordu toplamasına (Fatih William'ın 1066'da yaptığı gibi) izin veren bir tür *leiðangr* da var olsa gerektir, ama hiçbir belgede bundan bahsedilmez (Musset 1997 [1976]: 245-61).

BAŞARILI BİR BÜTÜNLEŞME

Normandiya'daki Viking yerleşiminin başlıca özelliklerinden biri, Frenkler ve İskandinavların hızla, başarılı bir şekilde karışması olmuştur, böylece sadece birkaç kuşak içinde Norman halkı ortaya çıkmıştır. *Miracles of Saint Vulfran*'ın (Aziz Vulfran'ın Mucizeleri) 11. yüzyılda yaşamış yazarı, "Rollo çok geçmeden çeşitli niteliklerde ve mesleklerde insanları bir araya getirerek bütün ırkları tek bir halkta birleştirdi," diye yazarken bu durumu mükemmel bir biçimde kavramıştı.

Vikingler yerel toplulukla bütünleşirken dilleri hayli çabuk bir şekilde gerilemiştir. Ama Kuzey dilinin birçok sözcüğü varlığını sürdürmüştür, bunların bazıları gündelik hayatla ilgiliydi, bazılarıysa kesin bir karşılıkları olmadığı için varlıklarını korumuştur. Norman diyalektinde böyle birkaç yüz sözcük bulunur, epeycesi Fransızcaya da girmiştir (de Gorog 1958). *Homard* (< *humarr* "ıstakoz"), *vague* (<*vágr* "dalga"), *crique* (< *kriki* "nook"), *duvet* (< *dúnn* "aşağı"), *girouette* (< *veðrviti* "fırıldak"), *debiter* (< *bita* "parçalara ayırmak"). Fransız denizciler bugün hâlâ Kuzey dilinden alınmış elli kadar sözcüğü nereden geldiğini düşünmeksizin kullanırlar: *quille* (*kjölr* "keel", gemi omurgası), *tolet* (þollr *"thole* "pin", pim), *hauban* (*höfuðbenda* "stays", orsa), *cingler* (*sigla* "yelken açmak"), *haler* (*hala* "to haul", vira etmek, dönmek) ya da *gréer (greiða* "to rig", donatmak) gibi.

Bu gibi sözcükler aslında Normandiya'da çok daha erken tarihlerde yerlere isim vermekte kullanılıyordu: *La Dalle* (< *dalr* "vadi"), *La Londe* (<*lundr* "orman, koruluk"), *Le Torp* (< þorp "yalıtılmış çiftlik"), *Le Thuit* (< þveit "açık arazi") örneklerindeki gibi.

Aslına bakılırsa, bu topraklarda daha önceden insanlar yaşıyor olsa da, İskandinav yerleşimciler birçok topografik özelliğe ve yeni yerleşimlerine isimler vermiştir. Bütün bu yer isimleri, yerleşimlerin kurulduğu bölgelerin sınırlarını belirlememizi mümkün kılar: Ciddi ve kalıcı bir etkiyi gözler önüne sererler, ama hiçbir şekilde derinden bir alt üst oluşu işaret etmezler (Fellows-Jensen 1988: 113-37; Renaud 1989: 153-98). *Bricquebec* (< *brekka* "eğim" + *bekkr* "dere") örneğinde olduğu gibi yüzü aşkın isim *bec*'le biter, bir o kadarının sonunda *tot* öğesi bulunur, *Appetot* (< *epli* "elma" + *toft* "genelde üzerinde çiftlik bulunan toprak parçası") ya da *Tourmetot* (erkek ismi Þormóðr + *toft*) örneklerindeki gibi. *Carquebut* (< *kirkja* "kilise" + *byr* "köy"), *Lindebeuf* (< *lind* "limon ağacı" + *búð* "kulübe"), *Houlgate* (< *holr* "çukur" + *gata* "yol"), *Sanvic* (< *sandr* "kum" + *vík* "iç kısım"), *Touffrécale* (erkek ismi Þorfrøðr + *skáli* "baraka"), *Quettehou* (< erkek ismi *Ketill* + *hólmr* "adacık") örneklerinde olduğu gibi böyle başka birçok örneğe rastlanabilir. Bağlı toprakları bulunan büyük mülkler alan ilk Vikinglerin yöresel dilde "çiftlik" anlamına gelen *villa* öğesini koruyup buna kendi şahsi isimlerini eklemiş olmaları da mümkündür: *Gonneville* (< *Gunni*), Éculleville (< *Skúli*), *Trouville* (< Þorólfr), *Barneville* (< *Barni*), *Hatainville* (< *Hásteinn*), *Colleville* (< *Koli*) örneklerinde olduğu gibi daha sonra birçok kez taklit edilmiş ayrıksı bir biçimdir bu.

Bütünleşme Normardiya'da birçok İskandinav kişi isminin kullanılması anlamına da geliyordu, buna sadece yer isimlerinde değil, birçok kadim belgede de tanık olunur. Bu isimler, 15. yüzyılda soy isimleri oluşturulmaya başladığında soy ismi olmuştur, bugün de Norman soy isimleri

olarak çok yaygındırlar: *Toutain* (< Þorsteinn), *Turgis* (< Þorgils), *Auzouf* (< Ásúlfr), *Osmond* (< Ásmundr) vs örneklerindeki gibi.

Yeni Norman aristokrasisi Kuzey dilinden tedricen uzaklaşmıştır (Bates 1982: 15-38). William Longsword'un 942'de öldürülmesi Normandiya'nın kırılgan varoluşuna yönelik bir tehdit olmuştur. Ama William'ın halefi olan küçük oğlu I. Richard nihayetinde durumu denetim altına almış, katı yönetimini 996'ya kadar sürdürmüştür, oğlu II. Richard'da öyle. 11. yüzyılın başlangıcından itibaren Düklüğün İskandinav çeşnisi giderek silinip gitmiştir. Ne var ki Normanlar çağdaşlarının gözünde ayrı bir halk olarak kalmıştır, bugün hâlâ Normandiya'nın orijinalliği en başta Viking geçmişinden ileri gelir.

KAYNAKÇA

Bates, D. (1982) *Normandy before 1066*, Londra ve New York: Longman.

Douglas, D.C. (1942) "Rollo of Normandy", *English Historical Review*, 57: 417-36.

Dudo of Saint-Quentin's *History of the Normans*, çeviren E. Christiansen, Woodbridge: Boydell (1998).

Fellows-Jensen, G. (1988) "Scandinavian place-names and Viking settlement in Normandy: a review", *Namn och Bygd*, 76: 113-37.

Helmerichs, R. (1997) "*Princeps, Comes, Dux Normannorum*: early Rollonid designators and their significance", *Haskins Society Journal*, 9: 57-77.

de Gorog, R. (1958) *The Scandinavian Element in French and Norman*, New York: Bookman.

Le Maho, J. (2003) "Les premieres installations normandes dans la basse vallee de la Seine", A.-M. Flambard-Hericher (yay. haz.) *La progression des Vikings, des raids* à la *colonisation, Cahiers du GRHIS*, 14: 153-69.

Musset, L. (1997) *Nordica et Normannnica. Recueil & Etudes sur la Scandinavie ancie ne et medievale, les expeditions des Vikings et la fondation de la Normandie*, Paris: Societe des Etudes nordiques.

Neveux, F. (1998) *La Normandie des ducs aux rois, Xe–XIIe siecle*, Rennes: Ouest-France.

Renaud, J. (1989) *Les Vikings et la Normandie*, Rennes: Ouest-France.

Renaud, J. ve Ridel, E (2000) "Le Tingland: l'emplacement d'un þing en Normandie", *Nouvelle Revue d'Onomastique*, 35-6: 303-6.

33 (2)

VİKİNGLERİN BRÖTANYA'YI FETHİ

Neil Price

Viking Çağı boyunca küçük Brötanya eyaleti (bugün Fransa'nın bulunduğu Atlantik yarımadasının en batıda kalan bölümü) bir anakronizmle öne çıkar. Keltçe konuşan Brötonlar Frenk İmparatorluğu karşısında, Kıta Avrupası'ndaki imparatorluk "anakarası" üzerinde savunulabilir bir sınırın ötesinde sürekli kararlı bir bağımsızlığı korumuşlardır. Bröton Yürüyüşü, hafifçe değişmiş bir biçimde Karolenjler, Vikingler ve nihayetinde Normanların geçici istilalarını da atlatmış, bugün bile sakinlerinin birçoğunun kendi başına bir ulus olarak görmeyi tercih edeceği bir siyasi oluşumun sınırları olarak varlığını sürdürmüştür.

İskandinav akıncılar 9. yüzyılda Fransa sahillerinde görülmeye başladığında Brötanya Dindar Louis adına bir Brötanya kraliçesinin (Nominoë) yönettiği, imparatorluğa bağlı bir devletti. İmparatora yaşadığı sürece sadık kalan Nominoë'nin rejimi Bröton sahillerindeki manastır yerleşimlerine tekrar tekrar saldırıldığına tanık olmuştur; bu akınlar Vikinglerin bakış açısına göre sadece Fransa'ya düzenlenen topyekûn bir deniz saldırısının bir parçasıydı. Ne var ki imparatorun 840'ta ölmesi üzerine Nominoë, sonraki yüzyılda da örnek oluşturacak bir hamleyle bağımsızlık ilan etti. Halefleri gelecek seksen yıl boyunca, kısa süren barış dönemleri dışında iki cephede, hem Karolenjlere hem İskandinavlara karşı şiddeti giderek artan ve her iki taraf için de ölümcül bir hal alan savaşlar verecekti (Vikinglerin Brötonya'yla temaslarından bahseden bütün birincil ve ikincil kaynaklar Price 1989'da ayrıntılı olarak tartışılmıştır, okur daha derinlikli başvuru malzemesi için bunlara yönelebilir; bundan sonra sunulan malzemeyse Price 1991, 2000 ve 2008'de ele alınıp değerlendirilmiştir).

TARİHSEL TABLO

Vikinglerin başta ağır akınlar biçiminde gelişen, ama sonra ölçeği genişleyen Brötonya'daki faaliyetlerinin dayanak noktası, Noirmoutier adasında bulunan eski manastırda kurulmuş üstü. Loire'ın ağzını, dolayısıyla Fransa'nın atardamar niteliğindeki büyük nehirlerinden birine erişimi denetim altında tutmayı mümkün kıldığından, İskandinav filolarının

843'ten sonra olduğu gibi bu güçlü kaleyi işgal etmeleri doğaldı. Yüzyılın geri kalanı boyunca birkaç farklı Viking kuvveti Fransa ve Brötanya'ya seferler düzenlemiş, bir dizi Karolenj ve Bröton hiziple savaşa tutuşmuş, bu hizipler daha sonra sömürge kurma hevesleriyle kendi aralarında iç savaşlara girmiştir. İskandinavlar bütün taraflar için, hatta zaman zaman birbirlerine karşı paralı asker olarak çarpışmışlardır.

Bu durum 10. yüzyılda, onlarca yıl süren barış döneminin ardından Brötanya'nın tekrar tekrar yoğun akınlara maruz kalmasıyla değişecekti; akınlar dört yıllık bir işgal dönemiyle zirveye tırmandı, işgali de eyaletin 919'da tamamen alınması izledi. Farklı kökenlerden gelen, önceki yıllarda Kuzeybatı Avrupa'nın tamamında çarpışmış bireylerden oluştuğu neredeyse kesin iki Viking filosu, Brötonların bütün direnişini kırmayı başardı. Bu tabii ki Normandiya'nın kurulmasını izleyen dönemde gerçekleşti, Brötonya'daki Vikinglerin benzer tipte bir sömürge kurmayı düşündüğü açık görünmektedir, ne var ki sonuç çok farklı olmuştur: Yerleşim kısa ömürlü olmakla kalmamış, ardında varoluşuna dair pek bir iz de bırakmamıştır.

Öyle görünüyor ki bildiklerimiz tümüyle askeri niteliktedir. Bröton Vikingler yeni evlerini yeni akınların üssü olarak kullanıyordu, genellikle de Seine'de palazlanan Normanlarla birlikte hareket ediyorlardı. 921'de Frenkler İskandinavların kendi topraklarındaki varlıklarını onayladı, muhtemelen Bröton düşmanlarının topraklarındaki olası bir sorunu durdurduklarına memnun olmuşlardı. Ne var ki Vikinglerin sömürgeci heveslerinin kurduğu tuzakların, başka yerleşim bölgelerinden aşina olunan dış emarelerinin hiçbiri gözlenmiyordu: Ticaret, sikke basma, serpilen pazar merkezleri, bunların hiçbiri yoktu, görünüşe bakılırsa sadece savaş vardı. Neden bu kadar açıkça, ağır bir direniş gösterildiğini, bu koloninin tuhaf niteliği açıklayabilir belki; 930-931'de başarısız olmuş bir Bröton isyanının yanı sıra, işgalciler arasında Bröton olması olası isimler taşıyan insanlara rastlarız. Sürgüne gönderilen Bröton kraliyet hanedanı 936'da İngiltere'den bir filoyla geri dönmüş, üç yıl süren masraflı bir savaşın ardından Vikingleri kovmuştur. 11. yüzyıl başında eyaletin sahil şeridinde dağınık akınlar devam etmiş olsa da yerleşim kurma ya da fethetme yönünde başka bir girişimde bulunulmamıştır. Brötonya'daki Viking sömürgesi sadece yirmi yıl devam etmiştir, bir daha da hiç kurulmamıştır.

ARKEOLOJİK KALINTILAR

Akınlar ve işgalin arkeolojik izleri nispeten hafiftir, ama görüldükleri yerlerde seyredeğer bir nitelik gösterdikleri gözlenir. Batı sahil şeridinde Landéevennec Abbey'de, muhtemelen ilk akınlardan birinin düzenlendi-

ği bir yerde yapılan kazılarda, yıkımın görüldüğü düzeylerde, 9. yüzyılda saldırıya uğradığını bildiğimiz bu manastırın kapsamlı olarak yandığı gözlenmiştir (Bardel ve Perennec 1996, 2002, 2004). Askeri temasın bu erken aşamasına ait diğer kalıntılar, Nantes'de Loire'dan çıkarılmış ve İle de Biece'te bulunmuş silahlar olabilir (Arbman ve Nilsson 1968: 166-71), gerçi bunlar kasıtlı gömüler de olabilir.

En önemli anıtlardan biri, kuzey sahil şeridinde St-Brieuc yakınlarında Camp de Péran'da tahkim edilmiş dairesel bir kapalı yapıdır (Nicolardot 1991, 2002, 2004). Bu kalenin iç kısmı hakkında az şey biliyor olsak da, yapılan kazılarda 10. yüzyıl başında saldırıya uğradığı ve yakıldığı açıklık kazanmıştır. Bir İskandinav varlığı ve savaş emareleri açıkça ortadadır, gerçi Vikingler surların içinde miydi yoksa dışında mı bilmiyoruz. Başka birçok eserin yanı sıra kılıçlar, mızrak başları ve İskandinav tarzı başka silahlar ve York'ta yaklaşık olarak 905-925'te basılmış bir sikke de surların külleri arasında bulunmuştur. Belirlenen tarihlerin, 930'lardaki Bröton işgaline yakından uyduğu gözlenir, bu yerleşim de Brötonların topraklarının denizden göründüğü yere yakın olduğundan, Peran'm yeniden fetihte ilk savaşlardan birinin yaşandığı bir yer olduğu akla gelir. Trans'ta ve Karolenj kuvvetlerince işgal edildiği bilinen birkaç yerde, Vikinglerin varlığıyla muhtemelen ilgili başka kapalı yapılar da bulunmuştur (Price 1989: 56-63).

Gömü verileri çok farklıdır, şaşırtıcıdır ki Brötanya Kıta Avrupası'nda Hıristiyanlık öncesi en incelikli İskandinav mezarıyla, ayrıca bölgedeki yegâne gemi mezarıyla övünse yeridir. Güney sahil şeridinde kayalık bir ada olan İle de Groix'da, 10. yüzyıl ortasında uzun bir gemi, denize bakan bir burun üzerine yerleştirilmiş, taştan bir düzenlemeye çekildikten sonra ateşe verilmiştir. Geminin içinde iki birey (silahlı bir adamla bir genç) köpekler, kuşlar ve çok geniş bir yelpazeye yayılan, aralarında yüksek mevki işareti av parçalarıyla birçok silahın da yer aldığı çeşitli mezar eşyalarıyla birlikte yanmıştır. Burada başka yerlerde bilinmeyen tipte, muhtemelen yalıtılmış İskandinav işgal ordusunun bizatihi ürettiği yaklaşık yirmi dört tane kalkan bulunuyordu (Müller-Wille 1976; Price 1989). Yeni çalışmalar Groix savaşçılarının bağlantılarının İngiltere'ye, Rhine ve Elbe boyunca Kuzey Almanya'ya, Güney Norveç'e ve hatta Birka'ya uzandığını göstermiştir (Tarrou 2002, 2004). Brötonya sahil şeridinde bulunan, Vikinglerin birkaç kez akın düzenlendiği İle Lavret'de kayalık bir yamaca yerleştirilmiş iki savaşçı mezarı daha bulunmuştur; feci bir toprak kaymasına maruz kalan bu mezarlarda sadece çok parçalanmış mezar eşyaları bulunmuş, eşyaların bütünlüklerinin genelde pek az korunduğu gözlenmiştir (Renaud 2000: 96). Ne var ki Groix mezarında bulunanlara benzer kalkan topuzu parçaları bugüne ulaşmıştır.

Île de Groix'daki gemi mezarın tekil niteliği ve işgalin zirvede olduğu tarihlere ait olması, kime atfedileceğiyle ilgili kaçınılmaz sorular doğurmaktadır. Arkeolojik mezarların ismi belli bireylere atfedilmesi genellikle çılgınlık denilebilecek kadar cesurca bir iştir, ama Groix'nın bu küçük eyalete duyduğu hevesle onu kısa bir süreliğine Norman komşusu düzeyine çıkarmış Viking komutanlarından birinin ebedi istirahatgâhı olması imkânsız değildir. Mesele böyleyse bu benzersiz mezar, benzer bir girişime uygun düşen bir anıttır.

KAYNAKÇA

Arbman, H. ve Nilsson, N.-O. (1968) "Armes Scandinaves de l'epoque viking en France", *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum* (1966–8): 163-202.

Bardel, A. ve Perennec, R. (1996) "Les Vikings à Landevennec: les traces du 'passage' des Normands en 913", *Chronique de Landevennec*, 85: 32 40.

—— (2002) "Les Vikings à Landevennec", Ë. Ridel (yay. haz.) *Les Vikings en France* (Dossiers d'Archeologie 277), Dijon: Editions Faton.

—— (2004) "En 913 à Landevennec", C. Glot ve M. le Bris (yay. haz.) *L'Europe des Vikings*, Daolas: Éditions Hoëbeke.

Müller-Wille, M. (1976) *Das Bootkammergrab von Haithabu* (Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 8), Neumünster: Wachholz.

Nicolardot, J.-P. (1991) *Le Camp de Péran de la bèche à l'epée*, Rennes: CAP.

—— (2002) "Le Camp de Peran et les Vikings en Bretagne", É. Ridel (yay. haz.) *Les Vikings en France* (Dossiers d'Archéologie 277), Dijon: Éditions Faton.

—— (2004) "Le Camp de Péran", C. Glot ve M. le Bris (yay. haz.) *L'Europe des Vikings*, Daolas: Éditions Hoëbeke.

Price, N.S. (1989). *The Vikings in Brittany*, Londra, Viking Society for Northern Research.

—— (1991) "Viking armies and fleets in Brittany: a case study for some general problems", H. Bekker-Nielsen ve H. Frede Nielsen (yay. haz.) *Beretning fra tiende tværfaglige Vikingesymposium*, Odense: Odense University Press.

—— (2000) "'Laid waste, plundered and burned': Vikings in Frankia", W.W. Fitzhugh ve E. Ward (yay. haz.) *Vikings. The North Atlantic Saga*, Washington, DC: Smithsonian Institution.

—— (2008) "Viking Brittany: revisiting the colony that failed", A. Reynolds ve L. Webster

(yay. haz.) *Early Medieval Art and Archaeology in the Northern World*, Leiden: Brill.

Renaud, J. (2000) *Les Vikings en France*, Rennes: Éditions Ouest France.

Tarrou, L. (2002) "La sépulture à bateau viking de l'Île de Groix (Morbihan)", É. Ridel (yay. haz.) *Les Vikings en France* (Dossiers d'Archéologie 277), Dijon: Éditions Faton.

—— (2004) "Le bateau funéraire de Groix", C. Glot ve M. le Bris (yay. haz.) *L'Europe des Vikings*, Daolas: Éditions Hoëbeke.

34

İSPANYA, KUZEY AFRİKA VE AKDENİZ'DE VİKİNGLER

Neil Price

Karolenj krallıkları gibi İber yarımadası da Viking Çağında bölünmüş bir ülkeydi. O dönemde hiçbir sınırın aslında sabit olduğu düşünülemez, ama Dazlak Şarl'ın Frenk İmparatorluğu'nun güney sınırları büyük bir sıklıkla, Pireneler'in oluşturduğu doğal engel boyunca uzanmış, bugünkü İspanya'ya da kısaca girmişti. Bu "İspanya Yürüyüşü"nün büyüklüğü değişmiş, sürekli bir tartışma konusu olmuştur, ama Frenk etkisi kimi zaman Barselona ve Ebro Nehri kadar güneye uzanmıştır. İber Yarımadası'nın kuzeyinde, özellikle de kuzeybatısında birkaç tane küçük Hıristiyan krallığı ve prensliği bulunuyordu. Bunların bazıları, örneğin küçük Pamplona krallığı, Frenklerle yaşanan sınır çatışmaları bağlamında varlık bulmuştu. Galiçya ve Asturyas gibi en büyükler ve güçlüler de dahil diğerleri, Viking Çağında İspanya'nın siyasi haritasının şekillenmesine başka olaylardan daha fazla katkıda bulunan olayın, yani 8. yüzyıldaki Arap işgalinin sonrasında kurulmuştu. Bireysel rekabetlerin üstüne çıkan Kuzey devletleri, Hıristiyan Avrupa'ya karşı Vikinglerden çok daha büyük bir tehdit olarak algılanan İslam'ın potansiyel ilerleyişi karşısında ön cephe olarak gördükleri şeyin kurulmasında Frenklere katılmıştı (bu gerilimlerin sonuçları, hatta yararları hakkında hâlâ tartışmalı bazı gözlemler için bkz. Hodges ve Whitehouse 1983; bugün daha geçerli bir bakış açısı için bkz. McCormick 2001).

661'de yeni bir Arap hanedanı, Emeviler mücadele ederek Şam'da iktidara gelmişler, gelir gelmez de büyük bir fetih seferberliğine girmişlerdi. 670'lerde Kuzey Afrika'yı aldılar (Brett 1978a), 711'de de ilk Müslüman birlikler İspanya'ya girdiler; safları esasen Fas ve Cezayir'den yenice İslam'a geçmiş Berberilerle doluydu. Hızla kuzeye doğru ilerlediler ve bir iki yıl içinde İber Yarımadası'nın büyük bölümü İslami denetim altına girdi (Collins 1994). Daha önceki Vizigot krallığının kalıntıları yarımadanın güneyinde ayakta kalmayı başardı. 718 ya da 722'deki Covadonga savaşının ardından da Hıristiyan Asturyas krallığı kuruldu. Vikinglerin zamanına gelindiğinde, Emevi halifeliği, 8. yüzyıl ortasında bugünkü İran

topraklarında başlayan bir isyan dalgasıyla kasıp kavruluyordu. İspanya ve daha geniş çaplı olarak Hıristiyan Avrupa üzerinde büyük bir etkisi olacaktı bu olayın. İsyanın liderleri, peygamber Muhammed'in amcalarından biri olan Abbas'ın soyundan geliyor ve Abbasiler olarak tanınıyordu. Abbasilerin kısa süre önce kurulmuş Bağdat'ı başkent yapan yönetimleri, Viking Çağının büyük bölümü boyunca devam edecek, İslami çıkarların odak noktasının Akdeniz ve batıdan, Hindistan, Çin ve doğuyla daha fazla zenginlik getiren ticarete doğru tedricen kaydığı gözlenecekti.

Büyük bir istisna, İslami valisi Yusuf el-Fihri'nin Abbasi isyanı sırasında yurttaşlar arasında ağır huzursuzluklarla karşı karşıya kaldığı İspanya olmuştu. Bu durum, Emevi hanedanının hayatta kalan tek mensubu Abdülrahman adlı birince kullanılmıştı. Abdülrahman Abbasilerin halifeliği alması sonrasında önce Kuzey Afrika'ya kaçmış, sonra 756'da çabucak İspanya'ya geçmişti. Burada valiye başkaldıran Müslüman kuvvetlerin komutasını ele almış, Yusuf'u yenmiş ve kendi bağımsız hükümranlığını kurmuştu. Viking Çağının başında, ilk uzun gemilerin Lindisfarne'de karaya çıkması öncesinde İspanya'da el-Endülüs denilen, başkenti Kordoba olan (Collins 1995: 181-221) yeni bir Emevi emirliği kurulmuştu. Kordoba'daki kraliyet sarayı, Mezopotamya ve Suriye'den buraya akın eden mültecilerle dolarken, şehir hızla bir öğrenim, bilim ve kültür merkezi haline geldi; sonraki yüzyıllarda en önemli entelektüel gelişmelerin birçoğu Kordoba'dan çıkıp Fransa ve İtalya'daki ortaçağ saraylarına yayılacaktı. Ne var ki Viking Çağında İber Yarımadası'ndaki Hıristiyanlar ile kuzeydeki Frenkler arasında gergin bir barış ortamı tesis edilmişti. Bugünkü Castilla y Leon ile Kuzey Portekiz'deki Duero vadisinde çok az insan yaşıyor, buralar çatışan devletler arasında bir tür askerden arındırılmış bölge oluşturuyordu (bkz. Hill 1981: 38). Viking Çağının tamamı boyunca sınır bölgelerde sürekli bir çatışma hüküm sürmüş, bu çatışmalar genellikle de Müslümanların zaman zaman Frenk krallığının derinlerine darbe indirdiği topyekûn seferlere dönüşmüştür.

İlk İskandinav sızıntılarının yaşandığı tarihlerde İber Yarımadası'nda böyle karmaşık bir durum hüküm sürüyordu. Bölgedeki siyasi karışıklıklar, bugüne ulaşan tarihsel kaynak malzemeye de şükürler olsun ki zengin bir biçimde yansımıştır (Dozy 1881; Jón Stefánsson 1910; Birkeland 1954; Melvinger 1955; Wikander 1978; Almazán 1986; Morales Romero 2004a: 55-7; kapsamlı bir bibliyografya için bkz. Gonzalez Campo 2002a).

Bu bölgeye doğrulanan ilk Viking saldırısı 844'te gerçekleşti, ama Arap ve Avrupa kaynaklarında, bu saldırıdan önce 9. yüzyıl başında Bask ülkesinde İskandinavlarla karşı karşıya kalındığını belirten satırlara rastlanır zaman zaman (Pons-Sanz 2001; Erkoreka 2004). Fakat öyle gö-

rünüyor ki ilk ciddi temas şiddetli olmuş, 844'teki büyük akında kırk dört gemilik bir filo Brötanya'dan ve Noirmoutier'de Loire üzerindeki üslerinden güneye doğru yelken açmıştır (bkz. Price, yukarıda 33.2. bölüm). İber Yarımadası'na yapılan bu ilk seferi ayrıntılarıyla aktarmaya değer, zira Vikinglerin diğer büyük akınları da dahil olmak üzere bölgeyle bundan sonra kurdukları temaslarda bir örnek oluşturmuştur.

İskandinavlar denizden sahil şeridi boyunca ilerleyerek önce Güney Fransa'daki Garonne'a akın düzenlemiş, sonra batıya doğru devam edip Galiçya krallığı ve Asturyas'a saldırmışlardır (Morales 1997; Almazan 2004). Yaklaşık olarak 883'ten kalma *Chronicon Rotensis* gibi kaynaklar, Kuzeylilerin Giljón ve La Coruña limanlarına iki saldırı düzenleyen "donanma ordusu"ndan bahseder (Ruiz de la Peña 1985: 38-41). *Annals of St. Bertin*'e göre Vikingler kısmen fırtına çıktığı için, kısmen de savunmadaki taraf top fırlatan savaş makineleri kullandığından püskürtülmüştür; başka kaynaklar çok daha büyük bir yenilgiden söz eder. Asturyas Kralı I. Ramiro'nun akınlar karşısında sergilediği eşgüdümlü direniş, güneyden gelen Arap tehdidini karşılamaya hazır Hıristiyanların az çok süreklilik gösteren seferberlik haliyle daha da etkili bir hal almıştı herhalde. Galiçya'daki çabalarına karşılık pek az getiri elde eden Vikingler, Finisterre burnunu çevirdiler ve Müslüman toprakların yolunu tuttular.

Öyle görünüyor ki burada şansları yaver gitti. İskandinavlar birkaç hafta boyunca emirlikte olağanüstü bir başarı gösterdiler. Frenk topraklarındaki zengin ganimetler güneye sınırsızca yayılıyormuş gibi görünmüş olsa gerek. 20 Ağustos'ta yok denecek kadar az bir savunma karşısında Lizbon alındı ve filo kısa bir süreliğine Cebelitarık Boğazı'nın hemen batısında kalan bölgeye geçti. Boğazın İspanya yakasında Cadiz, Medina, Sidonia ve Algericas şehirleri, Fas sahillerinde de muhtemelen, Abbasi halifelerinin uzaktan kontrol ettiği bir yerleşim olan Asilah yakıldı. Vikingler sonra kısa bir süreliğine yine kuzeye döndüler ve Guadalquivir Nehri'ne girerek 3 Ekim'de Seville'i alıp şehrin çevresindeki kırsal bölgeyi bir ay boyunca yağmaladılar. Bu dönemde Castillo de Azaguac, Coria ve Beja yağmalandı, işgalciler kendi istekleriyle alelacele Guadalquivir Nehri'nin aşağısına indiler ve savunulabilir bir adada, Isla Menor'da üslendiler (Collins 1995: 193; Morales Romero 2004a: 58-62).

Emir II. Abdülrahman işte tam da bu noktada, belki de Seville'in başkent Kordoba'ya yakınlığı yüzünden kuvvetlerini seferber etti, zira Kordoba da saldırıya uğrayabilirdi (Pons-Sanz 2004: 5). Vikinglerin üzerine büyük bir Endülüs ordusu gönderildi, Vikingler ağır kayıplar vermek pahasına Tablada'yı korudular; Müslüman kaynaklara göre 1000 İskandinav öldürüldü ve otuz gemi de ortadan kaldırıldı. Gemilerin birçoğu, Rum

Ateşi olarak bilinen, mancınıklarla fırlatılan, napalmın ilkel bir biçimine benzeyen son derece uçucu ve ölümcül bir maddeyle ateşe verildi. Aynı vakayinamelerde 400'den fazla akıncının esir alındığı, daha sonra hemen hepsinin Seville'deki palmiye ağaçlarına asıldığı belirtilir.

Emirlik tam bir zafer kazanmış değildi, ama hayatta kalan Vikinglerin, köle olarak satmak için aldıkları esirleri ve yağmaladıkları ganimeti teslim etme karşılığında, bölgeden sağ salim çıkmalarını müzakere etmekten başka seçenekleri kalmamıştı. 13. yüzyılda yaşamış Arap şair İbn Dihya, daha önceki tarihlerde yazılmış kaynakları karşılaştırdığı çalışmasında, muhtemelen biraz gergin geçmiş bu tartışmaları betimleyerek çatışmada İskandinavların komutanının da öldürüldüğünü belirtir (Allen 1960: 19). Viking filosundan geri kalanlar, emirin arkalarından gönderdiği gemilerden yakayı kurtarmış, Algarve'de kısa süren bir yağmanın ardından Loire'daki üslerine dönmüşlerdir (Levi-Provençal 1944: 152 ve devamı). Frenk krallığına geri geldiklerinde İber Yarımadası'nda uğradıkları felaketi muhtemelen anlatmışlar, öyle görünüyor ki bunun doğrudan bir sonucu olarak da 13 yıl boyunca yarımadaya başka İskandinav akını olmamıştır.

Endülüslüler Vikinglerden kimi zaman *majus*, "ateşe tapanlar" diye bahsediyordu, muhtemelen dini göreneklerine atıfta bulunuyorlardı, gerçi bu terim Müslüman olmayan başka yabancılar için de kullanılıyordu (Pritsak 1990; el-Azmeh 1992). Emeviler ile İskandinavların ilişkileri genellikle şiddetli olsa da Müslümanların Vikinglerle ticari bağlantıları olması ihtimali görmezden gelinmemelidir (El-Hajji 1967). Aslına bakılırsa erken ortaçağ İspanya'sının önde gelen âlimlerinden biri, emirliğin gereksinim duyduğu sürekli köle tedarikinin başlıca kaynaklarından birinin Vikingler olduğunu ileri sürmüştü (Collins 1995: 192).

II. Abdülrahman'ın İskandinavlara gönderdiği diplomatik heyetin gündeminde, bu ticaretin bazı veçhelerinin müzakere edilmesi bulunuyordu belki de; heyetin başında, görünümü yüzünden âlimler arasında sıklıkla bilinen ismiyle el-Gazal (Ceylan) diye anılan şair Yahya bin Hakam el-Jeyyani bulunuyordu. Bu heyetin elçilik görevini hangi tarihte gerçekleştirdiği belirsizdir, ama 844'teki akından kısa bir süre sonra gerçekleştirdiği varsayılır; heyetin amacı ve istikameti (Hiberno-Norse İrlanda, Frenk krallığındaki İskandinav toprakları ve Danimarka seçenekleri ileri sürülmüştür) de açık değildir. Heyetin varlığı da sorgulanmıştır, Bizans'a aynı kişinin başkanlığında gönderilen daha önceki bir heyetin genişletilmesiyle kurulmuş olması mümkündür (Levi-Provençal 1937; González Campo 2002b, 2004; Pons-Sanz 2004). *Majus* kralının muhtemelen Arap elçisinin yakışıklılığının kraliçe üzerinde bıraktığı etki yüzünden onu

aşağılamak için karmaşık bir girişimde bulunduğunu betimleyen kaynakların hayal ürünü niteliği, var olduysa bile bu heyetin daha derinden incelenmesini zorlaştıran bir etkendir. Yine de ilginç ayrıntılar karşımıza çıkar: Endülüs'e dönüş yolculuğu sırasında İskandinavların el-Gazal'dan Asturyalılarla diplomatik görüşmelerinde aracılık rolü üstlenmesini istediklerinin belirtilmesi gibi örneğin. Bu bilgi uydurma olabileceği gibi, yazılı olana itibar da edilebilir ya da Arapların düşmanlarını bölme girişiminin bir yansıması olarak da görülebilir.

Müslümanlar ile Vikinglerin ticaret yaptığı fikrini destekleyen arkeolojik kanıtlar pek azdır, İspanya'da İskandinavya'da imal edilmiş çok az sayıda nesne bulunmuştur; bugün León'da St. Isidoro Colegiata müzesinde bulunan, 10. yüzyıl sonuna ait geyik boynuzundan yapılmış küçük kutu gibi (Morales Romero 2004b). Ne var ki hepsi de "Kuzey insanları" anlamına gelen bir öğenin versiyonlarını içeren üç yer ismi mevcuttur: Portekiz'de *Lormanos*, León'da *Lordemanos*, Galiçya'da *Lodimanos* (Almazán 2004). Bu isimler belki de İskandinavların düzenli olarak takas işlemleri gerçekleştirmek üzere geldiği yerleri belirtiyordur, ama tam olarak ne anlama geldikleri belirsizdir. Vikinglerin o dönemde Kordoba'daki Müslümanlarla temas halinde olduğunu gösteren diğer bir kanıtsa 854'e aittir. İki İskandinav gemisinin Lizbon yakınlarında sahil şeridinin açıklarında yakalandığı not düşülmüştür bu tarihte.

Ne var ki 859'da Loire'daki İskandinav üssünden ikinci bir filo, bu kez Avrupa sahnesinin en meşhur Vikinglerinden ikisinin, Anglo-Saksonlara karşı Büyük Ordu'da çarpışmış, daha sonra aynı şeyi Frenklere karşı yapacak olan Hásteinn ve Bjorn Ironside'ın komutasında İspanya'ya doğru yola koyulmuştur. Bu filonun yola çıkışından ilk kez Frenk dilindeki *Annals of St. Bertin*'de ve Galiçya kaynaklarında bahsedildiğini görürüz (Morales Romero 2004a: 65), ama bu yolculuğun hikâyesi el-Makkari'nin ve İbn el-Athir'in yazdıkları anlatılara benzer, 10. yüzyıla ait Müslüman belgelerinde de ele alınmıştır (Fagnan 1901; Almazán 2004; Arap kaynaklarının kapsamlı bir dökümü için bkz. Melvinger 1955).

Öyle görünüyor ki bu filo 62 gemilik geniş bir filoydu (bir kaynakta 100 gemi olduğu söylenir), ama büyük bir sefer için bu istisnai bir durum değildi. Fakat amaçları olağan olmanın ötesindeydi: Roma'yı yağmalamaya niyetliydiler. Böyle bir girişim, iddiası, ölçeği ve içeriği bakımından o dönemdeki Viking faaliyetleri arasında benzersizdir. Sonraki yüzyıllarda bile buna yaklaşan tek seyahat Ingvar the Far-Travelled'ın (Uzaklara Gitmiş Ingvar) 1036'da Güney Rusya ve Asya'ya yaptığı büyük seyahatti. Öyle görünüyor ki Hásteinn ve Bjorn planlarını kısmen, kesinlikle muhteşem bir ganimet elde edeceklerini düşünerek yapmışlardı, ama kısmen de

Kuzey'in kahraman idealinin başlıca nitelikleri olan şan ve şöhrete kavuşmayı amaçlıyorlardı.

Yolculuk kötü başladı, Vikingler Galiçya ve Asturyas'ta kendilerinden önce gelenler gibi pek başarı kazanamadı. Iria Flavia'daki piskoposluğun alınması sonrasında Vikingler Santiago surlarından geri çevrildi, ondan sonra Galiçya sahillerini terk ettiler (Almazán 2004: 42-4). Güneye doğru devam edip Seville'e ulaştılar, buradaki camiyi yaktılar, gerçi Emir I. Muhammed'in yollarını kesmek için topladığı büyük bir Müslüman kuvvet karşısında geri çekilen İskandinavlar şehri almaya yönelik bir girişimden vazgeçtiler. Bu noktada Viking komutanları kritik bir karar vermiş, İspanya'da uğradıkları hüsrana rağmen doğuya doğru ilerlemekte karar kılmış olsalar gerektir. 859'da sonbahara sonuna doğru filo saldırıya uğramaksızın Cebelitarık Boğazı'nı aştı, bildiğimiz kadarıyla da böylece ilk Vikingler batıdan Akdeniz'e girmiş oldular.

Vikinglerin boğazdan geçişi sırasında Cádiz ve Algericas'a tekrar saldırıldı, ama filo Cebelitarık'ı aşar aşmaz Kuzey Afrika sahiline ulaşarak ilk hakiki başarısını kazandı. El-Bekri'ye göre Fas'taki küçük Nekor devletinin topraklarında bulunan Mazimma yağmalanıp sekiz gün boyunca işgal edildi. Kraliyet hanedanına mensup kadınlardan ikisi, Amaar-rahaman ve Kanula kaçırıldı. Kordoba Emiri onların geri verilmesi için yüklüce bir fidye ödedi (Morales Romero 2004a: 66-7). Vikingler daha sonra Ispanya'ya geçtiler ve Endülüs ile Murcia'yı yağmaladılar, sonra da Akdeniz sahilleri boyunca kuzeye doğru ilerlediler. Valencia'da Orihuela dahil birçok yerleşime saldırıldı, Balear Adaları'ndan Formentera, Ibiza, Majorca ve Minorca'ya akınlar düzenlendi. Filo daha sonra kuzeydoğuya doğru ilerleyerek Frenk krallığının güney topraklarına girdi, Roussillon'daki manastırlara ve şehirlere saldırdı, Norbonne'u yaktı, sonra da Camargue'da korunaklı bataklık bölgede kışı geçirmek için konakladı.

860 baharında Hásteinn ve Bjørn Rhône'a girdiler, Nîmes ve Arles'ı yağmaladıktan sonra nehrin yukarısına doğru yol alıp Valence'a ulaştılar. Vikingler burada Seville direnişinden bu yana en örgütlü direnişle karşı karşıya kaldılar, bu yüzden de denize geri dönüp doğuya İtalya'ya doğru yola koyuldular. Gemileri suyun derinlerine inecek kadar ganimetle dolu olan İskandinavlar sonunda Roma'ya ve ödüllerine vardılar; yani öyle sanıyorlardı, Roma diye yanlışlıkla Luna'yı (bugünkü Lucca) yağmaladıklarını anladıklarında nasıl bir hayrete kapıldıklarını düşünün. Filo bir süre Arno Nehri'nde karanın içlerine doğru ilerledi, Pisa ve Fiesole'ye saldırı planlanıyordu, ama Vikingler çok geçmeden açık denize geri döndüler.

Bunların ardından Vikinglerin nasıl hareket ettiği belirsizdir. İtalya'yı aşıp Doğu Akdeniz'e doğru yol aldıkları yolunda işaretler vardır (öyle gö-

rünüyor ki Roma'ya saldırı girişiminde bulunmamışlardır), ama Vikingler hakkında doğrulanan bir sonraki rapor bir yıl sonraya, 861'e aittir. Vikingler 861'de Cebelitarık Boğazı'nı ikinci bir kez aşma girişiminde bulunmuştur. Önceki seferin tersine burada kendilerini bekleyen bir Müslüman filosuyla karşılaşmışlardır. Savaş İskandinavların aleyhine ilerlemiş, çok sayıda Viking gemisi Atlantik önüne kurulan barikatı aşamadan yok edilmiştir. Gemilerinin üçte ikisini kaybeden Hásteinn ve Bjǫrn kuzeye dönüp Loire'daki üslerinin yolunu tutmuş, son bir akın için sadece Pamplona'da durmuştur. Buranın kralı Garcia'yı rehin almış, sonra da serbest bırakılmasına karşılık 70.000 altın sikkelik bir fidye istemişlerdir. Paranın tamamının gelemeyeceği anlaşılınca Garcia'yı serbest bırakıp çocuklarını rehin tutmuşlardır (Morales Romero 2004a: 68, bu olaydan bahseden çok sayıda Arap kaynağa atıflarla). 862 baharında, neredeyse üç yıl süren seferlerin ardından Viking filosu Fransa'daki üssüne dönmüştür.

Öyle görünüyor ki bu yolculuk sonraki İskandinav kuşakların zihinlerinde gerçekten destansı bir nitelik kazanmıştır, hiç kuşku yok ki bu süreç hayatta kalanların hikâyelerinin anlatıla anlatıla büyümesiyle çok erken tarihlerde başlamıştır; daha sonraki tarihlere ait bir Hiberno-Norse sagasında olgulara belagatle dayanılarak kahramanca bir girişimin miti yaratılır. Ne var ki bu akınların çok daha somut kanıtları da olsa gerektir, özellikle de nispeten az sayıda oldukları kabul edilen sağ kalanların elde ettiği muhteşem zenginlik içinde. Sefere katılan Vikinglerin en azından bazıları Loire'a devam edip ganimetlerini yanlarında götürmüşlerdir, hatta Cebelitarık yakınlarındaki son deniz savaşı da tamamen kaybedilmiş olmayabilir, çünkü İrlandalı vakanüvis Duald Mac-Fuirbis "bu olaydan sonra Kuzeyliler çok sayıda Mağribi'yi esir olarak İrlanda'ya getirdiler... bu mavi insanlar İrlanda'da çoktandır görülmüyordu," diye yazmıştır.

859-862'deki büyük akının ardından öyle görünüyor ki İskandinavların İspanya'yla temasları neredeyse yok denecek kadar aza inmiştir, saldırıların tekrarlanması öncesinde bu kez neredeyse bir asır geçecekti. Yukarıda bahsedilen ticaret ihtimali bir kenara bırakılamazsa da, Vikinglerin 9. yüzyılda Endülüs'te zaten sorunlu olan gidişata kattığı düzensizlik hafife alınmamalıdır. En azından bir olasılık olarak, 850 sonrasında Emeviler kuzeyde Frenklerin katlanmakta olduğu türden sürekli İskandinav yağmalarının yükünü taşımak zorunda kalabilirlerdi pekâlâ; aslına bakılırsa 844'teki seferin başta kazandığı başarı dikkate alınırsa bu ihtimal neredeyse kesinlikle Vikinglerin de aklına gelmiştir. Karolenjlerin eylemlerinin tersine, Müslümanların hızlı ve yıkıcı tepkisi, bunun yanı sıra savunmalarının hatırı sayılır derecede kuvvetli olması böyle bir akıbetin önlenmesinde belirleyici olmuştur. Emirliğin askeri kolu hem denizde hem karada

gayet iyi örgütlenmişti, çoğu şehir ve büyük yerleşim surlarla, kulelerle çevrilmişti. 9. yüzyıldaki Viking akınlarına cevaben, *rapita* yer isimleriyle fark edilen yeni bir kale zinciri de inşa edilmişti. Hepsinden de önemlisi, iktidara gelen emirler dikkatlerini, İskandinavlara karşı savunmanın birinci hattı olarak donanmaya vermişlerdi; Frenklerin yapmadığı bir şeydi bu. II. Abdülrahman Seville'de yeni tersaneler inşa ettirmiş, Almeria'da bir donanma üssü kurmuştu. I. Muhammed de yepyeni bir filonun inşa edilmesini emretmişti. III. Abdülrahman bu örneğin izinden giderek 950'de aynısını yapacaktı (Collins 1995: 193).

Bu yüzden ancak 10. yüzyılın ikinci yarısında Viking akıncılar İspanya'ya tekrar saldırdılar, o tarihe gelindiğinde İslami siyasette birçok değişiklik olmuştu. Yüzyılın ilk yıllarında Kuzey Afrika'da yeni bir güç doğmuş, 909'da yaşanan Şii isyanında, peygamberin kızı Fatima'nın soyundan gelen bir Mehdi ilan edilmişti (Brett 1978b). Sonraki altmış yıl boyunca Fatimiler sınırlarını genişletmişler, doğuda Mısır'a kadar ilerlemiş, Kahire'yi yeni halifeliğin başkenti ilan etmişlerdi. Bu yeni halifelik daha önce olduğu gibi Bağdat'ta halifeliği sürdüren Abbasilere karşı kurulmuştu. Buna cevaben ve Kuzey Afrika'dan algılanan tehdide karşılık Kordoba'nın Emevi Emiri de kendisini halife ilan etti, böylece İslam dünyasında aynı anda üç halifelik oldu (Endülüs ile diğer Müslüman devletler arasındaki ilişkiler Scales 1994'te başarıyla özetlenmiştir).

Doğal olarak Müslüman devletler arasında üst düzey bir askeri hazırlık gerektiren bu karmaşık olayların arka planında, İber Yarımadası'nı yeniden hedef alan Viking akınlarının büyük bölümünün kuzeydeki Hıristiyan krallıklarıyla sınırlı kalması herhalde şaşırtıcı değildir. 951, 965 ve 966'da Galiçya'ya saldırıldı, son saldırıda Silves Nehri'nin ağzında bir deniz savaşı yaşandı. Bu dönemde Lizbon kadar güneye de akınlar düzenlendi. İki yıl sonra 968'de, Gunnrauðr adlı bir komutanın liderliğindeki bir Viking ordusu Galiçya kuvvetlerini yendi, Santiago de Compostela piskoposu Sisnando'yu öldürdü. Öyle görünüyor ki bu İskandinav grubu üç yıl sonra Ulla Nehri'ndeki üslerinden harekete geçerek iç kesimlere akınlar düzenlemiş, bugün Galiçya folkloruyla hâlâ ilişkili bir yıkıma yol açmıştır (Almazán 2004: 44-7). 970 ve 971'de İspanya sahillerine yeniden saldırıldı, ertesi yıl, bugün Güney Portekiz'de bulunan Algarve'ye akın düzenlendi. Genel olarak Müslüman filoları bu saldırılara başarıyla direndi (Morales Romero 2004a: 69-75).

Aralıklı Viking saldırıları İspanya'nın kuzeyinde 11. yüzyıl ortasına kadar devam etti. 1008'de Galiçya ve Duoro bölgesi saldırıya uğradı, 1014 ya da 1015'te Miño Nehri'nin ağzındaki Tui şehrine büyük bir akın düzenlendi. Öyle görünüyor ki bu kez Vikingler Óláfr Haraldsson'ın komu-

tasındaydı ve piskoposla şehrin birçok sakinini kaçırmayı başardılar. Bu esirler için fidye istenip istenmediği, emirlikte köle olarak satılıp satılmadıkları belirsizdir. Galiçya'ya tekrar 1028'de saldırıldı, bu seferki saldırıyı Ulfr adlı bir Viking'in komuta ettiği bir filo gerçekleştirdi. Kayda geçirilen son saldırılar 1047-1066 döneminde, Santiago de Compostela piskoposu Cresconio'nun İskandinavlara karşı birkaç savaş verdiği dönemde yaşandı. İspanyol Hıristiyanlara karşı bu saldırıların yoğunluğu yerleşim, hatta fetih yönünde bir girişimi ima ediyor olabilir: 968-971 ve 1047-1066 saldırıları görünüşe bakılırsa askeri seferlerdi. Belgesel kaynaklar sağlam bir sonuç çıkarmamıza izin vermeyecek kadar kısıtlıdır. Sonraki tarihlerde Kuzey İspanya'ya düzenlenen Viking akınlarının ardındaki saikler, yeni arkeolojik kanıtların yokluğunda belirsizliğini korumaktadır.

İskandinavların İber Yarımadası'ndaki uzun erimli faaliyetlerini değerlendirdiğimizde, 859-862 seferinin seyredeğer niteliğine, 10 ve 11. yüzyıldaki akınların kuşku duyulamaz şiddetine rağmen, Vikinglerin İspanya'daki Müslüman ve Hıristiyan siyasi oluşumlarla temasları az olmuştur (ayrıca bkz. Price 1994: 146-7). Bu durum Frenk krallıklarının deneyimleriyle keskin bir tezat oluşturur. İspanya ile Batı Akdeniz'in Viking dünyasının güneybatısında kalan çevre bölgeyi oluşturduğuna da pek kuşku yoktur. Ne var ki Cebelitarık geçişinin, onun ötesinde yatanların hatırası İskandinavya'da unutulmamış (Musset 1992: 92), 12. yüzyılda Norveçlilerin İslam'a yeni bir saldırı girişimiyle, Haçlı Seferleri'yle diriltilmiştir.

KAYNAKÇA

Allen, W.E.D. (1960) *The Poet and the Spae-wife. An Attempt to Reconstruct al-Gazal's Embassy to the Vikings*, Dublin: Figgis.

Almazán, V. (1986) *Gallaecia Scandinavica. Introducción ó estudio das relacions galaico/escandinavas durante a Idade Media*, Vigo: Galaxia.

—— (2004) "Vikingerne i Galicien", *Vikingerne på Den Iberiske Halvø*, Madrid: Dronning Isabella Fonden.

al-Azmeh, A. (1992) "Barbarians in Arab eyes", *Past and Present*, 134: 3-18.

Birkeland, H. (1954) *Nordens historie i middelalderen etter arabiske kilder* (Norske Videnskaps-Akademi Skrifter 2:2), Oslo: Dybwad.

Brett, M. (1978a) "The Arab conquest and the rise of Islam in North Africa", J.D. Fage (yay. haz.)

The Cambridge History of Africa, cilt 2, Cambridge: Cambridge University Press.

—— (1978b) "The Fatimid revolution (861–973) and its aftermath in North Africa", J.D. Fage (yay. haz.) *The Cambridge History of Africa*, cilt 2, Cambridge: Cambridge University Press.

Collins, R. (1994) *The Arab Conquest of Spain, 710–797*, ikinci basım, Oxford: Blackwell.

—— (1995) *Early Medieval Spain. Unity in Diversity, 400–1000*, ikinci basım, New York: St Martin's Press.

Dozy, R. (1881) *Recherches sur l'histoire et la litterature de l'Espagne pendant le Moyen Âge*, iki cilt, üçüncü basım, Leiden: Brill.

El-Hajji, A.A. (1967) "The Andalusian diplomatic relations with the Vikings during the Umayyad period", *Hesperis Tamuda*, 8: 67-110.

Erkoreka, A. (2004) "Vikingerne i Vasconia", *Vikingerne på Den Iberiske Halvø*, Madrid: Dronning Isabella Fonden.

Fagnan, E. (1901) *Ibn al-Athir. Annales du Maghreb et de l'Espagne*, Algiers: yayımlanmamış çalışma.

de Gayangos, P. (çev.) (1840-3) *The History of the Mohammedan Dynasties in Spain*, 2 cilt, Londra: yayımlanmamış çalışma.

González Campo, M. (2002a) "Bibliographia Normanno-Hispanica", *Saga-Book*, 26: 104-13.

—— (2002b) *Al-Ghazal y la embajada hispano-musulmana a los vikingos en el siglo IX*, Madrid: Miraguano Ediciones.

—— (2004) "En stor ø i oceanet", *Vikingerne på Den Iberiske Halvø*, Madrid: Dronning Isabella Fonden.

Hill, D. (1981) *An Atlas of Anglo-Saxon England*, Oxford: Blackwell.

Hodges, R. ve Whitehouse, D. (1983) *Mohammed, Charlemagne and the Origins of Europe. Archaeology and the Pirenne Thesis*, Londra: Duckworth.

Jón Stefánsson (1910) "The Vikings in Spain: from Arab (Moorish) and Spanish sources", *Saga-Book*, 6: 31-46.

Levi-Provençal, E. (1937) "Un echange d'ambassades entre Cordove et Byzance au IXe siecle", *Byzantion*, 12: 1-24.

—— (1944) *Histoire de l'Espagne musulmane*, cilt 1: *De la conquète à la chute du Califat de Cordove (710–1031 J.C.)*, Kahire: L'institut français d'archeologie orientale de Caire.

McCormick, M. (2001) *The Origins of the European Economy. Communications and Commerce AD 300–900*, Cambridge: Cambridge University Press.

Melvinger, A. (1955) *Les premieres incursions des Vikings en Occident d'apres les sources arabes*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Morales, E. (1997) *Os vikingos en Galicia*, Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela.

Morales Romero, E. (2004a) "Vikingerne i al-Andalus", *Vikingerne på Den Iberiske Halvø*, Madrid: Dronning Isabella Fonden.

—— (2004b) "'San Isidoro-æsken' i Leon", *Vikingerne på Den Iberiske Halvø*, Madrid: Dronning Isabella Fonden.

Musset, L. (1992) "The Scandinavians and the western European continent", E. Roesdahl ve D.M. Wilson (yay. haz.) *From Viking to Crusader. Scandinavia and Europe 800–1200*, New York: Rizzoli.

Pons-Sanz, S.M. (2001) "The Basque Country and the Vikings during the ninth century", *Journal of the Society of Basque Studies in America*, 21: 48-58.

—— (2004) "Whom did al-Ghazal meet? An exchange of embassies between the Arabs from *al-Andalus* and the Vikings", *Saga Book*, 28: 5-28.

Price, N.S. (1994) "The Vikings overseas: western Europe", J.A. Graham-Campbell (yay. haz.) *Cultural Atlas of the Viking World*, Oxford: Andromeda.

Pritsak, O. (1990) "Did the Arabs call the Vikings 'Magians'?", T. Pàroli (yay. haz.) *Poetry in the Scandinavian Middle Ages. The Seventh International Saga*

Conference (Atti del Congresso sull'Alto 12), Spolet: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo.

Ruiz de la Peña, J.I. (1985) "Estudio preliminar: la cultura en la corte ovetense del siglo IX", J.G. Fernandez ve J. I. Moralejo (yay. haz.) *Crónicas asturianas*, Oviedo: Universidad de Oviedo.

Scales, P.C. (1994) *The Fall of the Caliphate of Cordoba. Berbers and Andalusis in Conflict*, Leiden: Brill.

Wikander, S. (1978) *Araber, Vikingar, Väringar*, Lund: Svenska Humanistiska Förbundet.

35

FİNLANDİYA'DA VİKİNG ÇAĞI

Torsten Edgren

YERLEŞİM

Viking Çağında (MS 800-1050), bugünkü Finlandiya'da o zaman var olan yerleşim birkaç değişiklik geçirmiştir. Finlandiya, Satakunta ve Häme'de eski çekirdek yerleşim bölgelerinde Batı Fin mezarlıklar, buna bağlı olarak çiftlikler ve köylerin sayısı artarken, yerleşik nüfus eskiden seyrek bir yerleşimin görüldüğü bölgelere doğru yayılmaya başlamıştır. İç sahil bölgelerinde birkaç yeni mezarlık ortaya çıkarken, nüfusun yoğun olduğu eski merkezler küçülmüştür. Finlandiya eyaletinde bu yayılmanın yine de ılımlı olduğu söylenebilir, zira yerleşim bölgesinin sınırları kökten bir değişim geçirmemiştir. Esasen nehir vadilerinde, küçük körfezlerin başlarında yoğunlaşmış, ekilebilir toprağa sahip tek tek yerleşimler hiç kimsenin yaşamadığı ormanlarla çevrili yalıtılmış cepler oluşturuyordu. Nehir vadileri arasındaki mesafe çok fazla değildi, yerleşimler arasında doğal olarak temaslar oluyordu, ama hem ticaret hem geçimle ilgili değerlendirmeler yerleşim sakinlerinin çıkarlarını denize doğru çekmiş olsa gerektir, oysa nehir vadileri sınırsız av bölgelerinin bulunduğu kara içlerine uzanan birinci sınıf yollardı. Erken ortaçağda bu yerleşimlerin her birinde bir bölge kilisesi yükselmiş, bu kiliseler de yerel idari merkezlere dönüşmüşlerdir. Ortaçağ kiliseleri genellikle Hıristiyanlık öncesi mezarlıkların üzerine ya da yakınına inşa edilmiştir. Dolayısıyla ortaçağ kiliselerinin temelleri Viking Çağında atılmıştır.

Öte yandan Häme (Tavastia) eyaletinde yerleşimler eski çekirdek bölgenin sınırlarını aşacak şekilde genişlemiş, ilk mezarlıklar güney Häme'deki göller bölgesinin etrafında bulunan asıl çekirdek topluluğun dışındaki birkaç bölgede ortaya çıkarılmıştır. Eyaletin doğusunda da arkeolojik kalıntılar bulunmuştur, bu kalıntılar arasında Batı Fin işi çok sayıda mücevherin bulunduğu kadın mezarları da yer alır. Ne var ki kural olarak, kilit yerleşimlerin dışında kalan buluntular erkek mezarlarına, besbelli ki tuzakçıların mezarlarına aittir.

Finlandiya eyaletinin sahil kesiminin açıklarındaki takımadalarda, önceki dönemlerden yerleşim işaretlerine neredeyse hiç rastlanmamıştır. Viking Çağında bu tür yerleşim işaretleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. En önemli yerleşim, Vikinglerin Doğu Güzergâhı'nın tam üzerinde bulunan güneybatı Fin takımadalarında Hiittinen adasındaki dar Kyrksundet boğazının kuzey kısmında kalan bir liman ve ticaret merkeziydi. O tarihlerden öncesine ait hiç ev kalıntısı bulunmamıştır, sadece bir atölyenin kalıntılarına, burada da bronz çubuklar, döküm işlerinde kullanılan atık metal, ham cam, cam ve mozaik boncuklar, küçük bileği taşları, kehribar ve mücevher üretimi için küçük Alman ve Anglo-Sakson gümüş sikkeler gibi birçok buluntuya rastlanmıştır. Öyle görünüyor ki bu atölye 11. yüzyıl sonuna kadar faaliyette olmuştu.

Öte yandan Finlandiya Körfezi'nin kuzey sahilleri ve Uusimaa eyaleti Viking Çağında neredeyse terk edilmiş görünüyordu. Finlandiya'nın güney sahillerinden geçen, doğuya doğru ilerleyen büyük ticaret rotasının aslında sahil yakınlarındaki yerleşimlere zararlı olduğu, bu rota üzerindeki canlı trafiğin sahili yaşaması tehlikeli bir yer haline getirdiği ileri sürülmüştür. Bu durum batı Uusimaa'da Karjaa'daki Demir Çağı köylerinin yaklaşık olarak MS 800'de terk edilmesini açıklayabilir. Öte yandan Hiittinen'deki yeni buluntular sahilde yaşayan çiftçilerin de Doğu Güzergâhı'nda yol alanlarla verimli ilişkiler kurduğunu göstermektedir. Her iki taraf da Viking Çağındaki ekonomik patlamadan yararlanmakta açıkgöz davranmıştır.

Bu bağlantı vesilesiyle, Eski Kuzey dilinde yazılmış Njáll ve St. Óláfr sagalarında Güney Finlandiya'nın sahil şeridine "Balagårdssidan" dendiğini hatırlayalım. Bu isim, nüfusu düşman saldırılarına karşı uyarmak için yüksek kayaların üzerinde ateş yakma âdetini ifade eder. St Óláfr sagasında, St Óláfr'ın Estonya'da, Kuzey dilindeki ismiyle *Eysyssla*'da bulunan Saaremaa'ya düzenlenen bir yağma seferinden döndükten sonra nasıl Finlandiya'ya yelken açtığı betimlenmiştir.

Daha önceki dönemlere ait arkeolojik kalıntılar bakımından çok zengin olan Ostrobothnia eyaletinin güneybatı kısmında, Viking Çağının başında, yaklaşık olarak MS 800'de, daimi işgale dair bütün işaretler gözden kaybolur. Arkeologlar bugüne kadar bu olguya tatmin edici bir açıklama getirememişlerdir. Bazıları bunu Fin halk destanlarında betimlendiği üzere, Kaleva ile Pohjola bölgeleri arasındaki mücadelenin bir sonucu olarak görür, bazıları da eyaletin boşalmasında, sakinlerin ortadan kaybolmasında Justinian vebasının bir rolü olabileceğini tartışır. Ama aslına bakılırsa bu yerleşimler ani bir felaketin etkisi altında kalmak yerine, bölgede her 100 yılda 100 cm'i bulan hızlı toprak yükselmesi sonucu ted-

ricen terk edilmişlerdir. Bu doğa olayı, eyaletin düz topografyasıyla birleşince, eskiden yemyeşil olan sahildeki çayırları işe yaramaz bataklıklara çevirmiştir. Bunun sonucunda da, başka yerlerde Baltık Denizi bölgesinde ticari faaliyetlerin yoğunlaşması nedeniyle belirgin bir nitelik kazanan ekonomik patlama Ostrobothnia'ya ulaşamamıştır, yine de bu bölgenin dönemin başlıca ticaret yollarından uzakta kalan nispeten ücra bir köşe olduğunu unutmamak gerekir.

Savo'da, bugünkü Mikkeli şehri civarında yeni bir yerleşim bölgesi doğmuş, sonraki yüzyıllarda eyalette nüfusun yoğunlaştığı merkezlerden biri haline gelmiştir. Buranın erken dönemlerine ait mezar tipleri ve eski eser biçimleri açıkça Batı Fin kökenlidir, bu bölgenin Tavasthia'dan gelen yerleşimcilerle sömürgeleştirildiği de açıktır. Bölgede 1990'ların sonunda 140 tane Anglo-Sakson ve Germen sikkesinin yer aldığı yeni bir gümüş sikke gömüsü bulunmuştur. 11. yüzyılda buranın Ladoga Karelia'yla temasları yoğunlaşmış, sonraki yüzyıllarda ağırlıklı bir hal almıştır. Öyle görünüyor ki Savo ve Karelia'da daimi yerleşimlerin gelişmesi, en başta, sınır bölgelerinden gelen ürünlerin, özellikle de kürklerin piyasada dikkat çekici bir artış göstermesiyle ilişkilidir.

Batı Fin etkisi Ladoga Karelia'daki Demir Çağı kültüründe de seçilebilir. Bu durumun Batılıların fiilen buraya akmasından mı, yoksa yerli nüfusun Batı tarzı bir maddi kültürü benimsemesinden mi ileri geldiği açık değildir. Ladoga Gölü'nün batı ve kuzey sahillerindeki yerleşimler gölün güney ve güneydoğu kıyısındaki köylerin bir benzeri olarak görülebilir. Bu güney bölgelerde İskandinavların yerel Demir Çağı kültürü üzerinde belirgin bir etkisi olmuştur. İskandinavların bu yayılması, Doğu Güzergâhı üzerinde bir köprübaşı tesis etmeye yönelik bir girişim olarak görülebilir.

Finlandiya'nın en batı eyaleti Åland takımadaları 6. yüzyılda İsveç'in orta bölgelerinden kuvvetli bir göçmen akınına uğramış, Viking Çağı boyunca İskandinav kültür bölgesinin bir parçası olmuştur. Burada hem maddi kültür hem mezarlar (toprak tümseklerdeki kremasyon gömüleri) tümüyle İskandinav bir karakter gösterir, ama burada Finlandiya'dan ithal nesneler de bulunmuştur. Bu nesneler esasen, yöre erkeklerinin en azından bazılarının Finlandiya'dan eş aldığını gösterdiği söylenebilecek kadın mücevherlerinden oluşur, bu evliliklerin rızayla mı yoksa zorla mı gerçekleştiği henüz cevaplanmamış bir sorudur.

Kuzey Finlandiya, Kuzey Ostrobothnia ve Lapland'da da Viking Çağına ait arkeolojik buluntularda dikkat çekici bir artış gözlenir. Burada bulunan eserlerin çoğu, Batı Finlandiya'da üretilmiş mücevher parçalarıdır, ama birkaç İskandinav ürünü de bulunmuştur. Buluntular arasında silahlar da vardır. Arkeolojik buluntuların çoğu Bothnia Körfezi ile Beyaz

Deniz arasında kalan bölgeden, Lapland ticaretinde önemli merkezler olan Kainuu, Kuusao ve Salla'dandır. Beyaz Deniz ve Bothnia Körfezi birkaç büyük su yoluyla bağlanmıştır. Arkeolojik buluntular arasında hem tek tek mezarlar hem de birkaç gümüş gömüsü yer alır, bunların hepsi de Beyaz Deniz bölgesiyle, özellikle de tarihsel kaynaklarda bahsi geçen Biarmia ülkesinin bulunduğu varsayılan Dvina'nın ağzıyla bağlantılıdır. Öyle görünüyor ki Kuzey Norveç'ten gelen tüccarlar Lapland'daki nehir yollarını izleyerek Beyaz Deniz sahillerine ulaşmışlar, ama 9. yüzyılda ticaret trafiği Halogaland'lı Ottar'ın (Othere'nin) 875 civarında keşfedip betimlediği Kuzey Burnu civarındaki deniz yoluna kaymıştır. 11. yüzyıla ait buluntular Karelia nüfusunun da Beyaz Deniz bölgesiyle ticaret ilişkilerini koruduğunu gösterir.

Son olarak, Viking Çağında bugünkü Finlandiya'nın ancak küçük bir bölümünde daimi yerleşimler bulunduğunu belirtelim. Ülkenin geri kalanı mükemmel avcılık, balıkçılık ve tuzak kurma imkânları sunan, hiç kimsenin yaşamadığı geniş yaban topraklardan oluşuyordu; tuzak kurmak bu üç faaliyet arasında ekonomik bakımdan en önemlisiydi. Viking Çağının sonunda Finlandiya'nın nüfusu tahminlere göre yaklaşık 50.000'di.

EVLER, ÇİFTLİKLER VE ÖLÜ GÖMME ÂDETLERİ

Viking Çağı toplumunun incelenmesinde kullanılmaya elverişli arkeolojik malzemeler, ölçek itibarıyla epey sınırlıdır; analizlerin büyük bölümü de sadece mezar tiplerine ve döneme özgü mezar eşyalarına odaklanır. Bunun sebebi, arkeolojik saha araştırmalarının mezarlara odaklanmış olması, ev kalıntıları ve yerleşimlerle ilişkili diğer yapılara pek dikkat sarf edilmemiş olmasıdır.

Bu duruma katkıda bulunan bir başka etkense, Geç Demir Çağı yerleşimlerine ait kalıntıların yer üzerinde neredeyse görünmez olmasıdır, bu yüzden yerlerini tespit etmek güçtür, tespit edilenlerin sayısı da azdır. Geç Demir Çağında evlerin biçimlerine ilişkin bilgimiz azdır, yıllar boyunca da Åland ev temellerinde yapılan kazıların sonuçlarıyla sınırlı olmuştur. Ama daha sonraki araştırmalar, evlerin genellikle dallarla örülmüş duvar panellerinden inşa edildiğini, yük taşıyan asıl çerçeveyi oluşturan dik duran direklerle sağlamlaştırıldığını göstermiştir. Direkler arasındaki boşluk, ince, ayrı fidanlardan oluşan sıkı bir diziyle de doldurulabiliyordu. Tomruk evler daha sonra kullanılmaya başlamıştır, ama bunlar muhtemelen geniş İskandinav toplantı binalarından çok daha küçüktü. Her halükârda duvarlar kil sıvayla kalafatlanıyordu, zemin de sıkılaştırılmış topraktı.

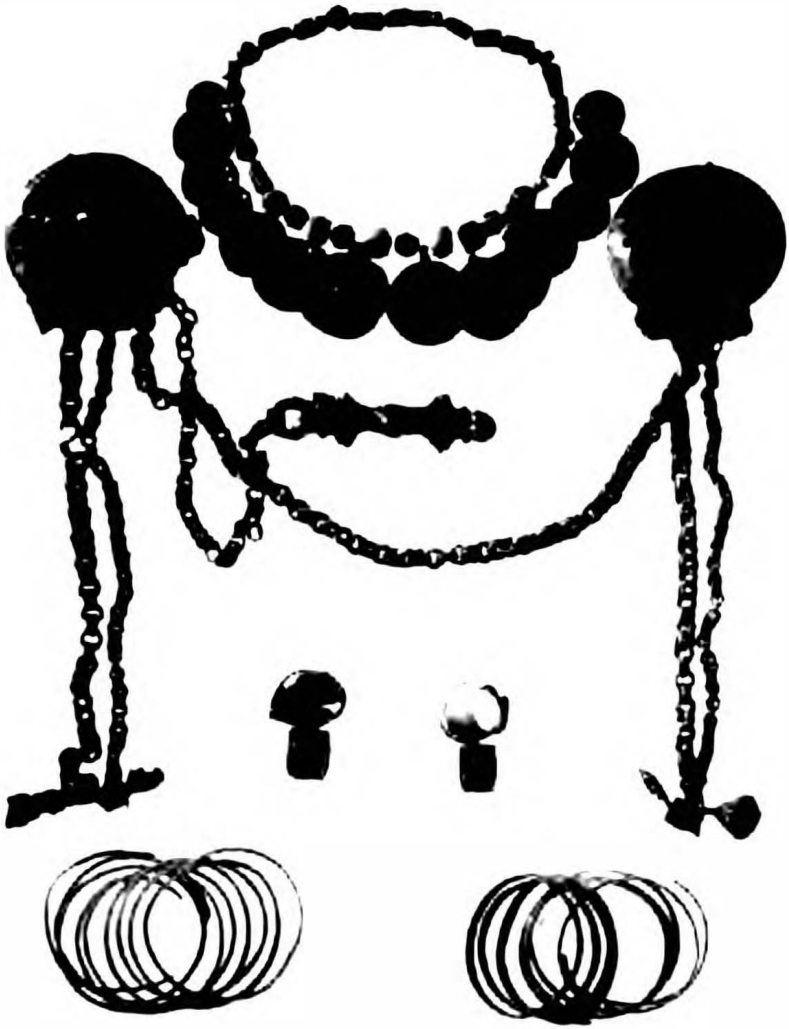
Hem Finlandiya Proper hem Häme'de öne çıkan gömme biçimi, zemin seviyesinde kremasyon mezarlarıydı. Bunlar 7. yüzyıl sonunda yapılma-

ya başlamış, yaklaşık 1000'e kadar kullanımda olmuştu. Häme'de pagan dönemin sonuna kadar karma taş/toprak istifleri de görülür. Zemin seviyesindeki kremasyon mezarları açıkça Finlandiya'ya özgü bir olgudur. Bu mezarların bir ila üç katmandan oluşan geniş taş döşemeleri vardı, ama bu döşeme bugünkü yüzeyde nadiren görünür. Arada, taşların üstünde ve altında ölülerin yakıldığı odun yığınlarının kalıntıları bulunuyordu: yanmış kemikler, küller ve mezar eşyaları. Büyük kremasyon mezarlarının köylerin tamamınca kullanıldığı varsayılmıştır. Ne var ki birçok köyde birkaç mezarlık bulunuyordu, dolayısıyla bunların tek tek çiftliklere ait olduğu açıktı. Kremasyon mezarlarında kimi zaman gemi mezarları, çok sayıda kalıntıda görülebileceği gibi, ölenlerin gemileriyle gömüldüğü mezarlar da bulunuyordu. Bu durum, İskandinav gemi mezarları kremasyon mezarları olmasa da onlarla paralellik teşkil ettiğini gösterir.

GİYİM KUŞAM VE MÜCEVHERLER

Satakunta eyaletinde Eura ve Köyliö kilise bölgeleri, ölü gömme âdetleri söz konusu olduğunda birer istisna oluşturur. Eura ve Köyliö'de ölüler inhümasyon mezarlarına gömülüyordu, bu görenek ancak 11. yüzyıl başından itibaren ülkenin diğer kısımlarına yayılmaya başlamıştır. Eura'daki Luistiari mezarlığı Finlandiya'daki en büyük Viking Çağı mezarlığıdır, 1300'ü aşkın kazılmış mezar içerir. Ölüler en iyi kıyafetleri, en güzel mücevherleriyle gömülüyordu (Şekiller 35.1 ve 35.2). Giysi gibi organik malzemeler mezarlarda nadiren korunmuştur, ama kadınların giysilerinin sarmal bronz tellerle süslenmesi, bu tellerin nihayetinde oksitlenerek çevrelerindeki kumaşı koruması sayesinde sahada ve laboratuvarda yapılan incelikli araştırmalar sayesinde birkaç kadın giysisinin rekonstrüksiyonu mümkün olmuştur. En güvenilir rekonstrüksiyonlar yukarıda bahsettiğimiz Luistari mezarlığından çıkarılan mezar buluntularına dayanır. Eura giysisi 15. yüzyıl başına aittir, bu yüzden de Viking Çağının sonlarındaki giyim kuşam modasını temsil eder.

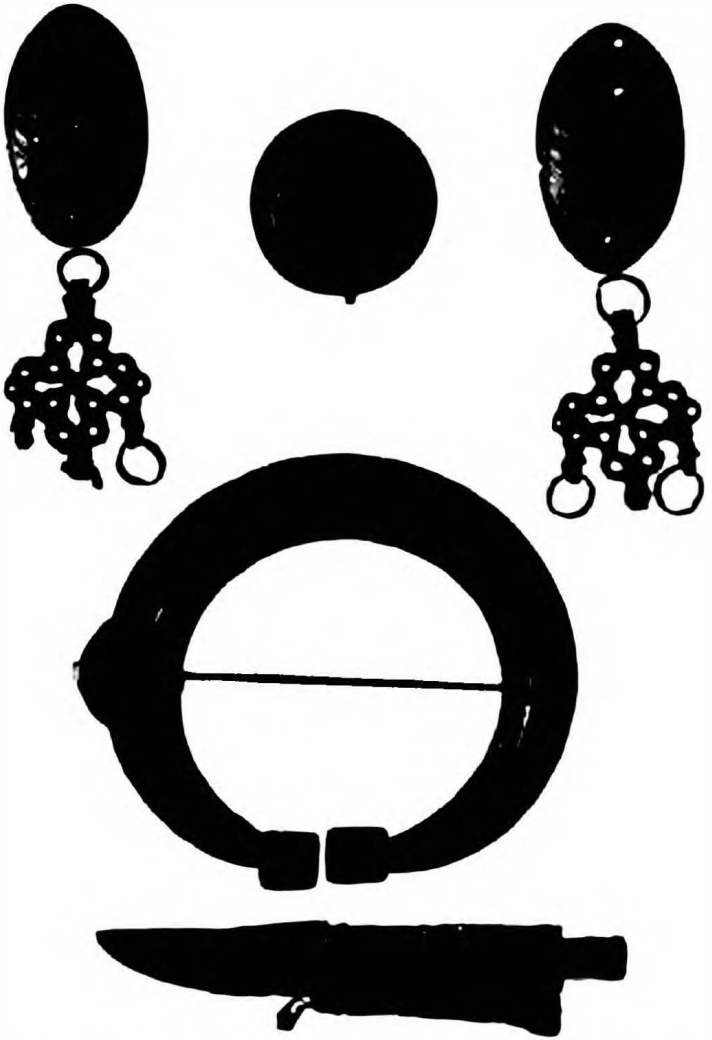
9 ve 10. yüzyıla ait mezar buluntuları arasında görülen mücevher parçaları ağırlıklı olarak hacimli ve büyük bronz nesnelerdir, gümüş mücevher kalıntılarıysa 11. yüzyıla kadar nispeten enderdir. Öyle görünüyor ki bronz dönemin tercih edilen değerli metali olmuş, külçeler halinde Orta Avrupa'dan ithal edilmiştir. İthal edilen ham bronzun yanı sıra, geri dönüştürülen mücevherler de önemli bir metal kaynağıydı. Kitleler halinde bulunan bazı atık bronz mücevher buluntularında ince yüzey pası gözlenir. Bu durum bunların muhtemelen mezar eşyalarının tümüyle açıkta bulunduğu bir kremasyon mezarlığına ait olduğunu gösterir. Başka bir

Şekil 35.1 Viking Çağında Batı Finlandiya'da kadın elbiselerinin tipik özelliği olan dışbükey yuvarlak omuz broşları ve başka süslemeler. Satakunta Eura'da Luistari mezarlığında mezar no. 56. (Foto: Ulusal Eski Eserler Kurulu / Ritva Backman 1990. © Finlandiya Ulusal Müzesi.)

deyişle, bu buluntular prehistorik dönemlerdeki mezar hırsızlığının kanıtlarını oluşturur.

Viking Çağında gerçekleşen nüfus artışı, mücevher üretiminde dikkat çekici bir artışı beraberinde getirmiş, bunun da nitelik üzerinde yıkıcı bir etkisi olmuştur. Viking Çağı mücevherleri genellikle arka bahçede kurulu işliklerde üretiliyordu. Parçalar çoğunlukla köyün çilingirlerince dökülüyordu, diğer Kuzey ülkelerinde bulunan tipte Viking Çağına ait büyük mücevher yapım setlerine Finlandiya'da rastlanmaz. Mücevherler á *cire per-*

Şekil 35.2 Savo Mikkeli'de Tuukkala mezarlığında mezar no. 16'dan süslemeler. Viking Çağı sonunda Doğu Finlandiya'da kadın elbiselerinin tipik özellikleri bitki süslemeleriyle bezeli oval kaplumbağa broşlar, ince yuvarlar broşlar, kenger süslemeleriyle bezeli büyük ince gümüş dairesel broşlar ve kabzası, temreni bitki süslemeleriyle bezeli kadın bıçakla rı dır. (Ulusal Eski Eserler Kurulu / Ritva Backman 1990. © Finlandiya Ulusal Müzesi.)

due yani "kayıp balmumu" tekniğiyle kil kalıplara dökülüyordu, bu durum fiili döküm sürecini örnekleyen buluntuların neden bu kadar seyrek olduğunu açıklayabilir. Kitlesel üretime uygun olup köyün demircileri tarafından modern devirlere dek kullanılan başka bir yöntemse kum dökümdü, bu teknik de mevcut tasarımların kopyalanmasını mümkün kılıyordu.

Yukarıda belirttiğimiz üzere 9 ve 10. yüzyıllarda birkaç erken gümüş gömüsü üretmiş Åland istisna olmak üzere, gümüş ender rastlanan bir

metaldi. Bu durum sonraki yüzyıllarda, gümüş sikkelerin adeta sel olup Kuzey ülkelerine akması sonucu gümüşün Güneybatı Finlandiya'da sık rastlanan bir metal haline gelmesiyle değişti. Rende gümüş ve gümüş yapraklar gibi sikkeler de ticarette kullanılıyordu, zira fiili bir para sistemi henüz yoktu. Sikkeler genellikle parçalara bölünüyordu, bu da değerlerinin ağırlığa dayandığını gösterir. Viking Çağının başından itibaren arkeolojik buluntularda görülen ölçekler ve ağırlıkların ticaretle ve gümüş akışıyla ilişkili olduğu açıktır.

Sikkeler gümüş mücevherler için de en önemli hammaddeyi oluşturuyordu. Gümüş sikkeler sıklıkla sikke olarak kullanılıyor, ya perfore ediliyor ya da bir kolyeye, bir zincire asılmak için bir halkayla süsleniyordu. Finlandiya'da özellikle Arap dirhemleri popülerdi, "sahte" dirhemlerin özellikle mücevher olarak kullanılmak üzere üretilmesi bunu açıkça gösterir. Finlandiya'da Bizans gümüş *miliaresion*'unu taklit eden çok sayıda sikke de keşfedilmiştir. Nümizmatik uzmanları bunlar arasında beş farklı tip tanımlamıştır, bunların dördü başka hiçbir yerde bulunmayan tiplerdir. Kopyaların birçoğunda benzer baskılar vardır, bu yüzden de Fin imalatı olmaları olasıdır. *Miliaresion* kopyalarının MS 1025-1050'ye ait olduğu tespit edilmiştir. Bunların hepsi de perfore edilmiş, kolyeye asılan mücevher olarak kullanılmıştır. Bazı nedenlerden, Bizans sikkelerinin dönemin diğer sikkelerinden daha büyük olması, tıpkı Bizans tasarımları gibi Batı Finlere cazip görünmüş olsa gerektir.

DEMİR ÜRETİMİ

Viking Çağındaki muhtemelen geniş ölçekli demir üretimiyle ilgili bugünkü bilgilerimiz son derece sınırlıdır. Yerleşimlerde keşfedilen büyük miktarda cüruf ve karışık toprak/taş istifleri doğal olarak demirin dikkat çekici miktarda üretildiğini gösterir. Sırf mezarlara gömüldükleri için dolaşımdan kalkan demir gereçler, silahlar ve diğer nesnelerin yerinin doldurulması bile hatırı sayılır bir demir üretimini gerektiriyordu. Hammadde bataklık ve göl cevherleriydi, bunlar bol miktarda bulunuyordu, bugüne kadar da kullanılmışlardır, ama demirin hangi biçimde dağıtıma girdiğini bilmiyoruz. Ticaret ve dağıtım teknolojisi, demirin rafine hale getirilip standart biçim ve ağırlıktaki ürünlere dönüştürülmesini gerektirdiğinden, belli biçimlerdeki külçelerin Finlandiya'da da kullanıldığı varsayılabilir.

SİLAHLAR

Viking Çağının en önemli silahları çift yüzlü kılıç, uzun saplı balta ve mızraktı.

Kılıçlar Frenk krallığında, Batı Avrupa'nın demir işliklerinde yapılıyor, Kuzey ülkelerine yarı tamamlanmış mallar olarak ithal ediliyordu. Kuzeyli zanaatkârlar kılıçların keskin yüzlerini griplerle donatıyordu. Kakmalı kılıç yüzleri erken Viking Çağının tipik ürünleriyse de, 10. yüzyılda kılıç yüzlerini işaretler, semboller ve metinlerle süsleme uygulaması başlamıştı, metinler belli atölyeler ve demircilerin markalarıydı. Metinler arasında en bilineni + ULFBERHT +'dir. Bu ustanın ismi yaklaşık 150 yıl boyunca kılıçların üzerinde görülmüştür. Fin kılıçlarında görülen diğer usta isimleri arasında Beno, + BENO ME FECIT +, INGELRII ve Gicelin yer alır. Bu usta, atölyesinden çıkan kılıçları +GICELIN ME FECIT+ metniyle süslemiştir. 11. yüzyılda kılıç yüzleri biraz daha uzun yapılıyor, bu da daha uzun metinler yazılmasını mümkün kılıyordu. Tipik yazıtlar +IN NOMINE DOMINI+ ve +AMEN+ idi. Bir kılıç yüzünde muhtemelen Bizans İmparatoru VIII. Konstantinos'a (976-1028) atfen CONSTANTINUS REX yazıtı görülür; bu kılıç belki de imparatorun varenj, yani *varjag* (Doğu Viking) korumalarından birine aitti. 11. yüzyıl sonunda en keskin kılıç yüzleri, yüzün üzerindeki oyuklara gümüş ya da altın tellerle işlenmiş Hıristiyan semboller ya da metinlerle süslenebiliyordu. Bu kılıçlar lüks kılıçlardı, ama çoğunluğu kullanım amaçlı sade kılıçlardı. Finlandiya'daki buluntular arasından çok sayıda kılıç çıkmıştır, sayıları 330'u bulan bu örneklerin hepsi de tiplerine göre tanımlanmıştır.

Herhalde Viking Çağındaki en yaygın silah mızraktı, mızraklar çoğunlukla İskandinav tipteydi. Sonraki tarihlere ait mızrak tiplerinde, mızrak başının takıldığı oyuk, geç rün taşlarının üslubunda gümüş kakmalar ve sırlanmış halka halindeki hayvan figürleriyle süslenebiliyordu. Bu mızrak uçlarının çoğu, gümüşle son derece ustaca bezenmiş kılıç kabzaları gibi Gotland'da üretilmiş olabilir.

GÜMÜŞ GÖMÜLERİ

Finlandiya'da Viking Çağına ait sikke gömüleri birbirinden ayrı kırk buluntudan, toplamda yaklaşık 1600 İslami, 1000 Anglo-Sakson ve 4000 Germen sikkesinin yanı sıra az sayıda İskandinav, İrlanda, Bohemya, Macar, İspanyol ve Bizans parçalarından oluşur. Finlandiya'daki gömülerin en eskisi Åland'da bulunmuştur, 9 ve 10. yüzyıllara ait bu gömü sadece doğu sikkelerinden oluşur. Çeşitli tiplerde gümüş nesneler içeren diğer gömülerse Finlandiya Proper ve Häme'de bulunmuş olup 11. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Viking Çağında gümüş Finlandiya'ya açıktır ki iki farklı yönden geliyordu. Bu dönemin ilk yarısında gümüş, doğuya yapılan seyahatlerde elde edilmişti, daha sonraysa Batı Avrupa'dan gelmişti.

Viking Çağındaki gümüş gömüleri genellikle savaş ve zorlu zamanların kanıtı olarak yorumlanmıştır: Tehlikeler tehdit edici bir hal aldığında

insanlar gümüşlerini gömmüşlerdir. Hazine gömmenin asıl sebepleri gerçekten de çok daha karmaşıktır. Değerli nesneler hep saklanmıştır, zorlu zamanlardan geçilmesi ve dış tehditler gömülerin sayısında ancak geçici bir artış yaratmıştır. Tehdit geçtikten sonra gömülerin neden çıkarılmayıp gömülü halde bırakıldığının sebepleri üzerine ancak tahminlerde bulunabiliriz. Sıklıkla gömü sahibi aniden ya da yabancı bir ülkede, varislerine gümüşlerin nerede saklandığını söyleyemeden ölüp gitmiş gibi görünür. Örneğin İzlandalı vakanüvis Snorri Sturluson'un 13. yüzyılda yazdığı üzere, kişinin hayattayken gömdüğü şeyden ölümden sonra yararlanmasını öngören Óðinn kanununa dayanarak başka olasılıklar da ileri sürülmüştür. Dolayısıyla hazinelerin gömülmesine, tümüyle pratik değerlendirmeler dışında getirilebilecek başka açıklamalar olduğunu da dikkate almalıyız.

Gömü buluntularının sayısı doğal olarak sikke akışına ve elverişliliğine bağlıdır. Åland'da 11. yüzyıla ait hiçbir sikke gömüsünün bilinmemesi, daha önce ileri sürüldüğü üzere takımadalarda kimsenin yaşamadığı anlamına gelmez. Bu sorunun cevabı doğudan sikke akışının kurumasında yatmaktadır, İsveç'in orta bölgelerindeki ticaret merkezi Birka'nın gerileyip düşmesine katkıda bulunan etkenlerden biri olarak değerlendirilen bir olgudur bu.

TİCARET MERKEZLERİ VE TİCARET YOLLARI

Mälaren Gölü'nde Björkö Adası'nda bulunan ticaret şehri Birka önemli bir arkeolojik anıttır. En azından ticaret mevsiminde Birka birçok ulusun toplandığı, çok etnili bir ticaret merkezi olsa gerekti. Buradaki buluntular arasında çömlekler ve yuvarlak broşlar gibi Fin nesneler yer alır; broşlar Güneybatı Finlandiya'dan kadınların Birka'yı ziyaret ettiğinin kanıtıdır.

Birka hem bölgesel hem Baltık aşırı bakış açısından güzel bir konumda yer aldığından, terk edildiği tarihe kadar Baltık ticaretinde merkezi bir rol oynamıştır. Birka aynı zamanda Doğu Güzergâhı'ndaki ticaret yolculuklarının önemli kalkış noktalarından biriydi, bu yolculuklar Viking akınlarının Batı Avrupa'yı hedef almasından bir süre sonra başlamıştı. Rusya ve Bizans'a uzanan en önemli iki güzergâhtan biri, Baltık'tan geçip bugünkü Letonya topraklarında bulunan Duna Nehri'ne ulaşıyor, ortaçağ kaynaklarında bahsedilen diğeriyse Åland ve Güneybatı Finlandiya'daki korunaklı takımadalar üzerinden Güney Finlandiya sahil şeridindeki Hanko Yarımadası'na ve Porkkala'ya varıyordu. Porkkala'dan güneye yelken açılıp Lindanes'e (bugünkü Tallinn'e) varılıp sonra doğuya doğru Estonya sahili boyunca ilerlenebileceği gibi, Hanko'dan sonra Güney Finlandiya sahilleri boyunca da gidilebilirdi. Her iki durumda da amaç, Finlandiya Körfezi'nin başında bulunan, Ladoga Gölü'nün açık sularına kavuşan Ne-

va Nehri'ne ulaşmaktı. Ladoga Gölü'nden sonra Svir Nehri boyunca ilerlenip Onega Gölü'ne ulaşılabileceği gibi, güneye ve bugünkü Rusya'nın kalbine ulaşan Volkhov da tutulabilirdi.

Karadeniz'e açılan su yolları boyunca birçok yerde İskandinav varlığına ilişkin kanıtlara rastlanır, bunların anlamını değerlendirmek de genellikle güçtür. Örneğin Smolensk yakınlarında Gnezdovo'da İskandinav tipi, İskandinav mezar eşyaları içeren mezar höyükleri bulunmuştur; burası 4500'ü aşkın mezar anıtının bulunduğu heybetli bir mezarlıktır. Öte yandan Ladoga Gölü'nün güneydoğu sahillerindeki İskandinav tarzı mezar buluntularıysa yerel tipteki kurgan mezarlarına aittir.

Arkeolojik malzemelerin, Finlerin Doğu Güzergâhı'nda bile Viking yolculuklarına katıldığı fikrini destekleyecek hiçbir kanıt içermediği söylenmiştir, ama Åland bir istisna olabilir. Åland'daki Viking Çağı gömülerinin sadece İslami sikkelerden oluştuğuna, bu sikkelerin yöre insanlarının doğuya yaptığı yolculuklardan getirildiğine dikkat çekilmiştir. Batı Fin mezarları ve gömülerinde bulunan İslami sikkeleri Finlandiya'ya muhtemelen Viking seyyahlar getirmişti, bunların ille de Fin olduğu söylenemez. Finlandiya Körfezi'nin kuzey sahilinde bulunan sikkelerin buradan geçen Vikinglerin izlerini taşıdığına, Rusya su yollarında birkaç tane Fin işi yuvarlak broş dışında tipik Fin hiçbir buluntuya rastlanmadığına dikkat çekilmiştir. Bu yol hakkında İskandinav ve Rus arkeolojisinden yapılan klasik yorumlar bunlardır.

Ne var ki yeniden inşa edilmiş Viking gemileriyle yapılan yolculuklara dayanan yeni gözlemler, kuzeybatı Rusya nehirlerinde seyahat etmenin sanılandan daha karmaşık olduğunu işaret edermiş gibi görünür. Volkhov ve Lovat nehirlerindeki su seviyesi bugünkünden çok daha düşük olduğundan, bazı Rus akademisyenler en önemli nehirlerin bazılarının Viking Çağında gemi yolculuğuna uygun olmadığı, en azından meşeden yapılmış ağır gemilerle bu nehirlerde seyredilemeyeceği inancındadır. Onun yerine kuzeybatı Rusya'da donmuş düzlüklerde, nehirlerin buz tutmuş yüzeyinde at ve kızakla yol almanın nispeten kısa sürede daha uzun mesafelerin kat edilmesini sağlayacağı, en azından akıntının tersine giderken durumun böyle olacağı vurgulanmıştır. Viking Çağında kış yolculuğuna ilişkin bazı anlatılar, örneğin Snorri'nin yazdıkları da doğuda bu biçimde seyahat etmenin önemini destekler.

Viking Çağındaki ticaret yolculukları genellikle hep birlikte bir gemi donatan bir grup erkekçe ya da ticaretini yapacakları malların bir kısmını memlekette kalıp kârdan pay alacak başkalarından temin eden tüccarlarca düzenleniyordu. Ticaret yolculukları esasen erkeklerce düzenleniyordu. Viking Çağında erkek giysilerinin Baltık bölgesinin tamamında neredeyse

aynı olduğu, Fin erkeklerinin de bu modayı takip ettiği, kadınlarınsa moda söz konusu olduğunda çok daha tutucu bir tavır sergilediği dikkat çeker. Mezarlarda bulunan silahlar da yaygın tipleri temsil ettiğinden, Doğu Güzergâhı'nda bir yerde gömülü bir Viking'in Fin olup olmadığını kesin olarak söylemek mümkün değildir.

Buluntuların bazıları doğuyla doğrudan temasların kanıtı olarak değerlendirilir. Bunların bazıları yaygın deyişle Permiyen kemer tokalarıyla bronz bir tutamağı olan çakmaktır. Kuzey ülkelerinde yaygın olan bu nesne Hedeby ve Birka'da da biliniyordu. Ne var ki bu nesnenin yaygın olması çakmakların değerli ticari mallar olduğunu gösterir, Finlandiya'ya Fin seyyahlarca getirildiklerini değil.

Doğuyu işaret eden özel bir buluntu grubuysa yaygın deyişle kil pençelerdir, bunlar Åland'daki Geç Demir Çağı mezarlarında yaygındır. Bu nesnelerin çoğu kunduz pençelerini temsil eder, bazılarının ayı pençesini, belki de insan elini temsil ettiği sanılır. Fin anakarasında Åland pençelerinin benzerlerine rastlanmaz, ama benzer nesneler Rusya'nın orta bölgelerinde yaygındır. Rus pençeleri Fin olarak nitelenen mezarlardan gelir. Rus arkeologlar bu nesnelerin özellikle kunduz pençelerini temsil ettiğini, Doğu Rusya'da Fin kabileler arasında mevcut belli bir kunduz kültüyle bağlantılı olduğunu düşünmüştür. Åland ve Orta Rusya'daki kil pençeler arasında bir bağlantı olduğu açıktır, kronolojik kanıtlara göre, bu uygulamanın kökeni Åland'dır. Yine de Åland'da kunduz bulunmaması, iki bölge arasında yakın temaslara ilişkin başka bir arkeolojik kanıta rastlanmaması da meseleyi karmaşıklaştırır. Getirebilecek bir açıklama, kunduz kültünün, tıpkı ayı kültü gibi buluntuların işaret ettiğinden daha yaygın olduğu, asıl geleneğin mezarlara gerçek ayı ve kunduz pençeleri gömmek olduğudur. Gerçek pençeler bulunamadığında kil temsiller kullanılmıştır. Aynı şekilde ayı dişleri de bronz "kopyalarla" temsil edilmiştir.

Viking Çağında Kuzeylilerin yayılmasının ve ticaretinin ön koşullarından biri iki uçlu, bindirme kaplama gemilerdi; kuzeydeki gemi buluntularından bilinen bu gemiler arasında denize açılmaya elverişli, sahil şeridinde seyretmeye uygun uzun yapılı zarif savaş gemileri ile su çekme yükseklikleri ve boyutları daha büyük, daha geniş kargo gemileri de yer alır. Viking Çağı gemi mezarlarında kürekleri ve yelkenleri Finlandiya'da yapılmış (ya da en azından kullanılmış) büyük gemiler de görülmüştür. Karanın içlerindeki bölgelerde farklı bir gemi yapım tekniği kullanılıyordu, yapılan gemiler de daha küçüktü. Kalaslar demir perçinlerle sıkıştırılmak yerine çam kökleriyle dikiliyordu. Bu şekilde dikilmiş gemilere birkaç tane sazlık buluntusunda da rastlanmıştır. Özellikle esnek olup nehirlerde akıntının hızlı olduğu yerlerden geçmeye çok uygun yapılmış bu gemiler eski bir geleneği ve tekniği temsil eder.

SEYAHAT VE NAKLİYAT

Finlandiya, diğer Kuzey ülkeleri gibi coğrafyası yüzünden, çeşitli seyahat ve nakliyat yöntemlerinin her zaman son derece önemli bir rol oynadığı bir bölgedir. Avcılık hem kızak hem kayak gerektirir. En basit kızaklar kayakların çektiği tiptir; ince ve dar, karın yarattığı engelleri temizlemek için uçları yuvarlanmış kızak ayakları üzerine yerleştirilmiş alçak, elle çekilen kızaklardır bunlar. Daha ağır yükler tabii ki kapasitesi daha geniş kızaklar gerektiriyordu. Bataklıklarda buna benzer kızaklarda kullanılan birçok kızak ayağına rastlanmıştır. Kızaklar Viking Çağında seyahat amacıyla da kullanılıyordu, bunun kanıtları arasında Gotland resim taşlarında bulunan çizimler de yer alır. Kışın buzlanmayla birlikte hem ticari hem sosyal iletişim hiç kuşkusuz iyileşiyordu, yüzeyin donması da kışa özel kaynakları erişilebilir hale getiriyordu. Ne var ki buz üzerinde yolculuk buzla ve özellikleriyle ilgili özel bilgilere sahip olmayı da gerektiriyordu. Arkeolojik buluntular arasında geyik, at ya da öküzlerin uzun kemiklerinden yapılmış kemik patenler de bulunmuştur.

Kayaklar özellikle kışın avlanmak ve seyahat etmek açısından önemliydi. Ahşap malzemelerin istisnai derecede iyi korunduğu bataklıklarda 100'ü aşkın kayak keşfedilmiştir; polen analizi ve radyokarbon tarih belirleme yöntemleri sayesinde bunların üçte birinin MS 1200 öncesine ait olduğu saptanmıştır. Kayakların hepsi de içeriğindeki reçine nedeniyle iyi kayma özelliğine sahip esnek ve sert bir malzeme olan çam ağacından yapılıyordu. En yaygın kayak tipi Bothnic kayağı olarak bilinir, bu tipin en eski biçimi Bronz Çağının sonlarında karşımıza çıkar. Bothnic kayağı genellikle kısadır (165 santimden kısa) ve mızraksıdır; altı düzdür, ayaklar yüksek bir platforma yerleşir ve bağlanma için de enlemesine bir deliği vardır. Bothnic kayağı esasen 62. paralelin kuzeyinde kullanılıyordu, bilinen örneklerin hepsi de çok güzel süslerle bezenmiştir.

Taş Çağının epeyce başlarında Fin kayaklarının alt kısmında bir oluk bulunuyordu. Demir Çağı başlarında neredeyse kayağın kendisi kadar geniş tutulan, ama daha sonra küçültülüp kayak genişliğinin yarısına indirilen bu oluk sayesinde kayak daha iyi kayıyor, sonuçta daha hızlı ilerliyordu; kayağı yönlendirmek de daha kolay oluyordu. Bu ince kayakların uzunlukları 3 metreyi bulabiliyordu, sıklıkla da çizgilerle ya da ustaca işlenmiş şerit örüntüleriyle süsleniyorlardı.

Asimetrik bir çift oluşturan kayaklar özel bir tiptir, bunlar altında bir oluk bulunan uzun bir sol kayakla, dikkat çekici derecede kısa sağ kayaktan oluşur. Sağ kayağın alt kısmı sert kıllı bir postla kaplanmıştır, kıllar hareket yönünün tersine bakar. Bu kayak tipi birbirinin aynı kayak çiftlerinden farklı bir teknik gerektiriyordu; kayakçı uzun sol kayak üze-

rinde kayıyor, daha kısa sağ kayakla yere vuruyor, dengesini de bir kayak çubuğuyla sağlıyordu. En azından o tarihsel dönem boyunca asimetrik kayaklar en başta geyik avında kullanılmıştır. Tam olarak ne zaman kullanılmaya başladıklarını bilmiyoruz, ama antik Fin halk şiirlerinde bu kayaklardan bahsedildiğini dikkate alırsak, tarih öncesi dönemde muhtemelen bilindiklerini söyleyebiliriz.

Demir Çağı köyleri arasında, arkeolojik buluntuların yansıttığı temaslar, doğal olarak mevsimsel ya da yıllık seyahat rotaları gerektiriyordu. Güneybatı Finlandiya'daki sığ ve dar nehirler gemi trafiğine istisnai derecede uygun değildi; örneğin Erken Demir Çağında Häme yerleşim bölgesiyle sahil şeridini birbirine bağlayan önemli bir güzergâh haline gelmiş Kokemäenjoki Nehri, Viking Çağında seyre uygun olmaktan çıkmıştı. Yine de nehirler yöresel trafik ve kış yolculukları için kullanılabiliyordu. Ne var ki bu iki yerleşim arasındaki en önemli güzergâh, 9. yüzyıl gibi erken bir tarihte Finlandiya ile Häme arasında asli bağlantı haline gelmiş Häme Ox Yolu'ydu.

Buzu, karı, donduran soğuğuyla kış mevsimi, ticaret trafiği ve yabancı bağlantılar söz konusu olduğunda doğal olarak bir tür yalıtılmışlık gerektiriyordu, ama hiçbir biçimde bir edilginlik ve yalıtılmışlık mevsimi değildi. Sagalarda anlatıldığı üzere kış toplumsal temasların, insanların birbirlerini ağırlamalarının, deneyimlerini ve haberleri birbirlerine aktarmalarının, bir yandan da gelecek bahar ve yaza hazırlanmanın mevsimiydi.

TOPLUM VE EKONOMİ

Bir bütün olarak bakıldığında Viking Çağı, ülke nüfusunun hiç olmadığı kadar yüksek standartta bir hayata kavuştuğu bir dönem olarak nitelenebilir. Ticaretin uluslararası bir nitelik kazanması ve ekonomik patlama, toplumu harekete geçirmiş, ev içinde incelikli el işlerinin görülmesi için gerekli kaynakları yaratmıştı örneğin. Ekonomik patlama, bir nüfus artışını, yerleşimlerin genişlemesini de beraberinde getirmişti; bu gelişmeler mezarlıkların sayısında bir artışa neden olmuştu, ama Finlandiya'nın bundan önceki Merovenj döneminin (MS 600-800) sonundan beri, yerleşimlerin bulunduğu çekirdek bölgesinde dikkat çekici bir genişlemeye yol açmamıştı. Öte yandan Häme, Savo ve Karelia'da bir genişleme ve yeni bölgelerin sömürgeleştirilmesi süreci yaşanmıştı. Nüfus artışı Finlandiya'da İskandinavya'da yol açtığı sorunları doğurmuş gibi görünmez. Ostrobothnia istisnaydı, bu eyaletteki yerleşimleri vuran krizin ardındaki nedenlere ilişkin ancak tahminlerde bulunabiliriz.

Ekonominin serpilip gelişmesi sadece yabancı temaslar ve ticaret ilişkileriyle açıklanamaz. Tam tersine, bu değişiklikler kalıcı tarlalar edinilmesi (bir kesip yakma kültürü içinde bu yolla tarım arazisi açmanın

tersine) ve köy cemaatlerinin doğması yönünde belirgin bir değişimi de kapsayan, ülke içindeki bir ekonomik evrimden kaynaklanmış gibi görünür. Hayat standartlarının yükselmesinin, nüfusun hiç olmadığı kadar geniş bir kesimini etkilediği de belirgindir. Merovenj dönemindeki tabakalı toplumun tersine, Viking Çağındaki mezar buluntuları genellikle zengin çiftçi cemaatlerin damgasını vurduğu eşitlikçi bir toplumu işaret eder. Mezarların hiçbiri de yapıları, yerleri ve içlerindeki mezar eşyaları bakımından, özel siyasi iktidara sahip liderlere ait olduklarını düşündürecek kadar diğerlerinden farklı değildir. Bu tabii ki pahalı kılıçlar almaya maddi gücü yetecek zengin toprak sahipleri ya da tüccarlar olmadığı ya da yoksullara ve kölelere rastlanmadığı anlamına gelmez. Ama arkeolojik malzemeler, mezar buluntularının yine de yansıttığı zenginlik ve toplumsal statü farklarının niteliğini açıklayabilecek düzeyde değildir.

Toplumsal yapı muhtemelen esasen akraba grubuna dayanıyordu, aile reisi cemaatin ekonomik çıkarlarıyla, ayrıca dini ihtiyaçlarıyla da ilgileniyordu. Ne var ki yerleşik bölgelerde, çok sayıda tepeye kaleler inşa edilmesinin ancak birkaç köyün işbirliğiyle sağlanabilecek büyüklükte bir kolektif çaba, ayrıca bir tür siyasi liderlik gerektiren bir savunma eşgüdümünü gerektirdiği ileri sürülmüştür.

Bu kültür bir tür tektiplik damgası taşısa da, bazı coğrafi bölgeler sahip oldukları istisnai zenginlikle diğerlerinden ayrılır. Bu tür bölgelerden biri bugünkü Uusikaupunki şehrinin güneyindeki Vakka-Suomi'dir, burası İsveç'in orta bölgeleriyle Finlandiya'nın güneybatısındaki diğer yerleşimlerle olduğundan daha yakın bağlara sahipti. Bunun bir nedeni, bölgenin coğrafi konumu olabilir; bir başka olguysa Kokemäki, Eura ve Köyliö'deki zengin tarım köylerinin Vakka-Suomi üzerinden Baltık dünyasıyla bağlarını korumuş olmalarıdır. Bu bölgenin, istisnai derecede üretken tarlalara sahip olduğu bilinmediğinden, zenginliğine getirilebilecek bir açıklama, bölgenin Viking Çağında ahşap kutu imalatıyla, özellikle de buraya adını veren hububat ölçüsü (Fince *vakka*) imalatıyla ün kazanmış olmasıdır. Viking Çağında bölgedeki köy toplulukları genişlerken, her tür depolama eşyasının alınıp satıldığı canlı bir piyasa bulunuyordu. Kutular ticaret yolculuklarında da hem malları hem de paketlemek için gerekli malzemeleri depolamak için gerekliydi.

Tarımın Demir Çağı toplumu ve ekonomisi açısından belirleyici önemini ne kadar vurgulasak azdır, bununla birlikte kürk için tuzak kurmanın ve avlanmanın oynadığı role de dikkat çekmemiz gerekir. Kürkler, fok ürünleri ve derileri (Baltık Finleri arasında eskiden beri evlerde kullanılan bir malzeme olan balmumundan bahsetmiyoruz bile) hiç kuşku yok ki Viking Çağının en önemli ticari malları arasında yer alıyordu. Özellikle de kürk ticareti çok yoğun bir avlanmayı gerektiriyordu, avlanma esasen

insanların yerleşik olduğu Demir Çağı köylerinin etrafını çevreleyen derin ormanlarda gerçekleşiyordu. Avcılar ok ve yayın yanı sıra çeşitli tipte tuzaklar, tuzak çukurlar, kapanlar, başka edilgin aygıtlar da kullanıyorlardı. En önemli av hayvanları kunduz, geyik, kurt, vaşak ve kahverengi ayıydı. Okların genellikle enine bir keskin kenarı vardı, uçlarına da keski ya da iki uçlu çatal şekli veriliyordu. Her iki tip de doğu kökenlidir ve esasen Orta ve Kuzey Finlandiya'da görülür.

Kürk pazarı büyüyüp köylerin yakınındaki av sahaları tükendikçe av gezileri de uzadıkça uzamaya başlamıştır. Av sahaları artık çekirdek köylerden yüzlerce kilometre uzaktaki yaban bölgelerin sınırlarındaydı. Av gezileri yılın belli zamanlarında, tek tek çiftlikler ya da köylerin ortak malı olarak görülen belli yerlere düzenleniyordu. Köylerin esasen doğuda ve kuzeyde geniş çaplı kırsal arazide arazi kullanım, hatta vergilendirme hakkına sahip olmasını öngören Fin "sınır kullanım kurumu"nun temeli Demir Çağının bitişi sırasında atılmıştır. Uzaklardaki bu av sahalarına düzenlenen av gezilerine köyün bütün erkek nüfusu çıkıyor, bu geziler için kış mevsimi, özellikle de kış sonu seçiliyordu. Başta yöre ihtiyaçlarını tedarik etmek için geliştirilen sınır kullanım ekonomisi giderek ticari ve geniş ölçekli bir nitelik kazanmıştır.

Avlanmanın yanı sıra balıkçılık da ekonomide önemli bir rol oynuyordu. Karaların iç kısımlarında balıkçılık genellikle hanelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için gerçekleştirdiği bir faaliyetti. Öte yandan sahil şeridinde birkaç kişinin katıldığı kooperatif bir girişimdi. Demir Çağı topluluklarının ne ölçüde derin su balıkçılığı yaptıklarını bilemiyoruz. Yerleşimler besbelli ki sahil bölgelerinde bulunuyordu, ama açık denizde geniş ölçekli balıkçılık yapıldığını gösteren bir arkeolojik kanıt yoktur. Bu faaliyetler Ortaçağ'a, balık tüketiminin Batı Avrupa'da keskin bir artış gösterdiği döneme aittir.

KAYNAKÇA

Appelgren-Kivalo, H. (1907) *Suomalaisia pukuja myöhemmältä rautakaudelta – Finnische Trachten aus der jüngeren Eisenzeit*, Helsinki: Yayımlanmamış çalışma.

Cleve, N. (1929) "Jüngereisenzeitliche Funde von der Insel Berezan", *Eurasia Septentrionalis Antiqua*, 4: 250-62.

—— (1978) *Skelettgravfälten på Kjulo*, cilt 2: *Vikingatid och korstågstid* (SMYA–FFT 44:2), Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.

Edgren, T. (1968) "Zu einem Fund von Gussformen aus der jüngeren Eisenzeit in Finnland", *Suomen Museo* (1968): 37-51.

—— (1992) "Den förhistoriska tiden", T. Edgren ve L. Törnblom, *Finlands historia*, cilt 1, Esbo: Schildt.

—— (1995a) "'. . . De Aspø usque Ørsund.vi.Inde usque Hangethe.iij . . .' An arc-

haeological research project concerning one of the harbours in Finland's south-western archipelago referred to in 'the Danish itinerary' ", O. Olsen, J. Skamby ve F. Rieck (yay. haz.) *Shipshape. Essays for Ole Crumlin-Pedersen. On the occasion of his 60th anniversary February 24 1995*, Roskilde: Viking Ship Museum.

—— (2000) "The Eastern Route: Finland in the Viking Age", W.W. Fitzhugh ve E.I. Ward (yay. haz.) *Vikings. The North Atlantic Saga*, Washington, DC: Smithsonian Inst. Press.

—— (2005) "Kyrksundet in Hitis, SW Finland: a Viking Age resting place and trading post on the sailing route to the east", A. Mortensen ve S.V. Arge (yay. haz.) *Viking and Norse in the North Atlantic. Selected Papers from the Proceedings of the Fourteenth Viking Congress, Tórshavn, 19–30 July 2001*, Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

Granberg, B. (1966) *Förteckning över kufiska myntfynd i Finland* (Studia Orientalia 34), Helsinki: Societas Orientalis Fennica.

Kivikoski, E. (1937) "Studien zur Birkas Handel im östlichen Ostseegebiet", *Acta Archaeologica*, 8: 229-50.

—— (1964) *Finlands förhistoria*, Helsingfors: Schildt.

—— (1965) "Magisches Fundgut aus finnischer Eisenzeit", *Suomen Museo* (1965): 22-35.

—— (1967) *Finland* (Ancient People and Places 53), Londra: Thames & Hudson.

—— (1973) *Die Eisenzeit Finnlands. Bildwerk und Text*, yeni basım, Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.

Lehtosalo-Hilander, P.-L. (1980) "Common characteristic features of dress-expressions of kinship or cultural contacts", *Fenno-ugri et slavi 1978. Papers Presented by the Participants in the Soviet–Finnish Symposium 'The Cultural Relations between the Peoples and Countries of the Baltic Area during the Iron Age and the Early Middle Ages' in Helsinki May 20–23, 1978* (Department of Archaeology. The University of Helsinki. Stencil 22), Helsinki: Helsinki Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

—— (1982a) *Luistari*, cilt 1: *The Graves* (SMYA–FFT 82:1), Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.

—— (1982b) *Luistari*, cilt 2: *The Artefacts* (SMYA-FFT 82:2), Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.

—— (1982c) *Luistari*, cilt 3: *A Burial-ground Reflecting the Finnish Viking Age Society*
(SMYA–FFT 82:3), Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.

—— (1984) *Ancient Finnish Costumes*, Helsinki. The Finnish Archaeological Society. Ayrıca bkz.
Lehtosalo-Hilander, P.-L. (2001).

—— (1985) "Viking Age spearheads in Finland", S.-O. Lindquist (yay. haz.) *Society and Trade in the Baltic during the Viking Age* (Acta Visbyensia 7), Visby: Gotlands fornsal.

—— (1991) "Le Viking finnois", *Finskt Museum* (1990): 55-72.

—— (1992) "Finland", E. Roesdahl ve D.M. Wilson (yay. haz.) *From Viking to Crusader. Scandinavia and Europe 800– 1200* (Council of Europe exhibition 22), Kopenhag: Nordisk Ministerråd.

—— (1994) "Bijoux et modes vestimentaires en Finlande à l'epoque Viking", *Proxima Thule. Revue d'etudes nordiques*, 1: 111-21.

—— (2000) *Luistari*, cilt 4: *A History of Weapons and Ornaments* (SMYA–FFT 107), Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.

—— (2001) *Euran puku ja muut muinaisvaatteet*, Eura: Euran Muinaispukutoimikunta. (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basım, Lehtosalo-Hilander 1984.)

Leppääho, J. (1964) *Späteisenzeitliche Waffen aus Finnland. Schwertinschriften und Waffenverzierungen des 9.–12. Jahrhunderts. Ein Tafelwerk* (SMYA–FFT 61), Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.

Meinander, C.F. (1980) "The Finnish society during the 8th–12th centuries", *Fenno-ugri et slavi 1978. Papers Presented by the Participants in the Soviet–Finnish Symposium 'The Cultural Relations between the Peoples and Countries of the Baltic Area during the Iron Age and the Early Middle Ages' in Helsinki May 20–23, 1978* (Department of Archaeology. The University of Helsinki. Stencil 22), Helsinki: Helsinki Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Mikkola, E. ve Talvio, T. (2000) "A silver coin hoard from Orijärvi, Kihlinpelto in Mikkeli rural commune, province of Savo, eastern Finland", *Fennoscandia archaeologica* (2000): 129-38.

Nordman, C.A. (1921) *Anglo-Saxon Coins Found in Finland*, Helsingfors: The Finnish Antiquarian Society.

—— (1942) "Schazfunde und Handelsverbindungen in Finnlands Wikingerzeit", *Acta Archaeologica*, 8: 272-93.

Salmo, H. (1948) *Deutsche Münzen in vorgeschichtlichen Funden Finnlands* (SMYA–FFT 47), Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.

Sarvas, P. (1966) "Kaiser und Jungfrau Maria. Barbarische Darstellungen auf einigen in Finnland gefundenen Nachahmungen byzantinischer Münzen", *Suomen Museo* (1966): 5-13.

—— (1973) "Bysanttilaiset rahat sekä niiden jäljitelmät Suomen 900- ja 1000 lukujen löydöissä", *Honos Ella Kivikoski* (SMYA–FFT 75): Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.

SMYA–FFT = Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja – Finska Fornminnesföreningens Tidskrift – *Journal of the Finnish Antiquarian Society*, 1–, Helsingfors – Helsingfors 1870 ve devamı.

Taavitsainen, J.-P. (1990) *Ancient Hillforts of Finland. Problems of Analysis, Chronology and Interpretation with Special Reference to the Hillfort of Kuhmoinen* (SMYA–FFT 94), Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.

—— (1991) "Cemeteries or refuse heaps? Archaeological formation process and the interpretation of sites and antiquities", *Suomen Museo* (1991): 5-14.

Talvio, T. (1980a) "Coin imitations as jewellery in eleventh century Finland", *Finskt Museum* (1978): 26-38.

—— (1980b) "The Finnish coin hoards of the Viking Age", *Fenno-ugri et slavi 1978. Papers Presented by the Participants in the Soviet–Finnish symposium 'The Cultural Relations between the Ages' in Helsinki May 20–23, 1978* (Department of Archaeology. The University of Helsinki. Stencil 22), Helsinki: Helsinki Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

—— (1980c) "Finland's place in Viking-Age relations between Sweden and the eastern Baltic/northern Russia: the numismatic evidence", *Journal of Baltic Studies*, 13: 245–55.

—— (2002) *Coins and Coin Finds in Finland* ad *800–1200* (Iskos 12), Helsingfors: Finsk fornminnesföreningen.

Uino, P. (1997) *Ancient Karelia. Archaeological Studies* (SMYA–FFT 104), Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.

36

VİKİNGLER VE DOĞU BALTIK

Heiki Valk

VİKİNG TİCARETİ VE VİKİNG GÜMÜŞÜ

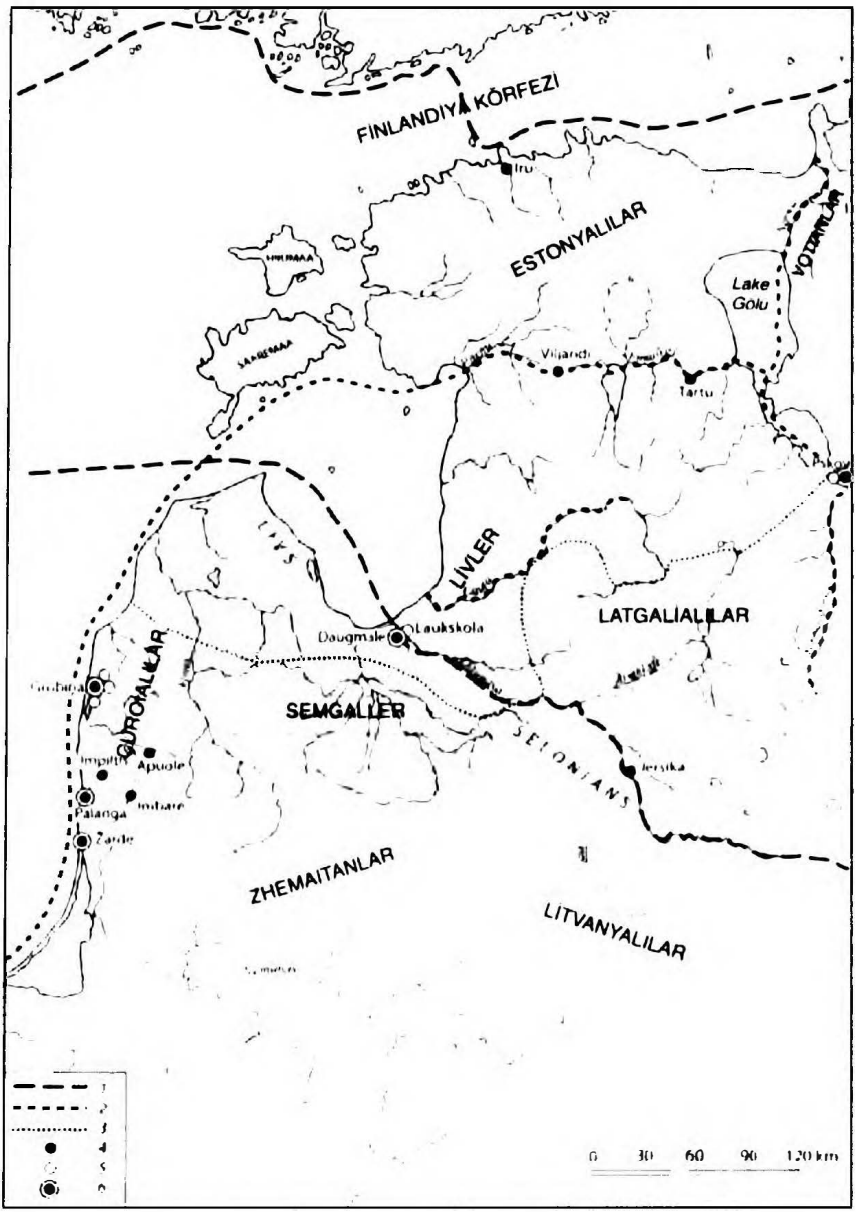
Su yolları

Viking Çağında Doğu Baltık doğuya doğru giden büyük su yollarının, ayrıca yerel Baltık ticaret ağlarının üzerinde bulunuyordu (Şekil 36.1). Eski Rus'a giden başlıca iki güzergâhtan biri Finlandiya Körfezi, diğeriyse bugünkü Letonya'da bulunan Daugava Nehri'ydi. Viking yolu, Finlandiya ile Estonya arasında, bugünkü Tallinn yakınlarında körfezden geçiyor, Kuzey Estonya sahil şeridi boyunca uzanıyordu. Anakaranın başlıca su yolu olan Dauga va nehrinin önemi zaman içinde değişmiştir (Berga 1988: 31). Letonya'da 9. yüzyıla ait ilk Viking gümüşü buluntuları ülkenin batı tarafında çıkarılmıştır, bu gümüşlerin buraya Gotland üzerinden geldiği açıktır. 10. yüzyıl başında Daugava yolu ortaya çıkmış ve Viking ticaretinin başlıca güzergâhı haline gelmiştir, ama daha bir asır geçmeden gümüş sikkeler Letonya'ya en başta kuzeydoğudan, Velikaya nehri havzasından gelmiştir. Gauja Nehri bölgesi, özellikle de aşağı kısmındaki topraklar da İskandinav kültüründen etkilenmiştir (Tõnisson 1974; Apala ve Apals 1992).

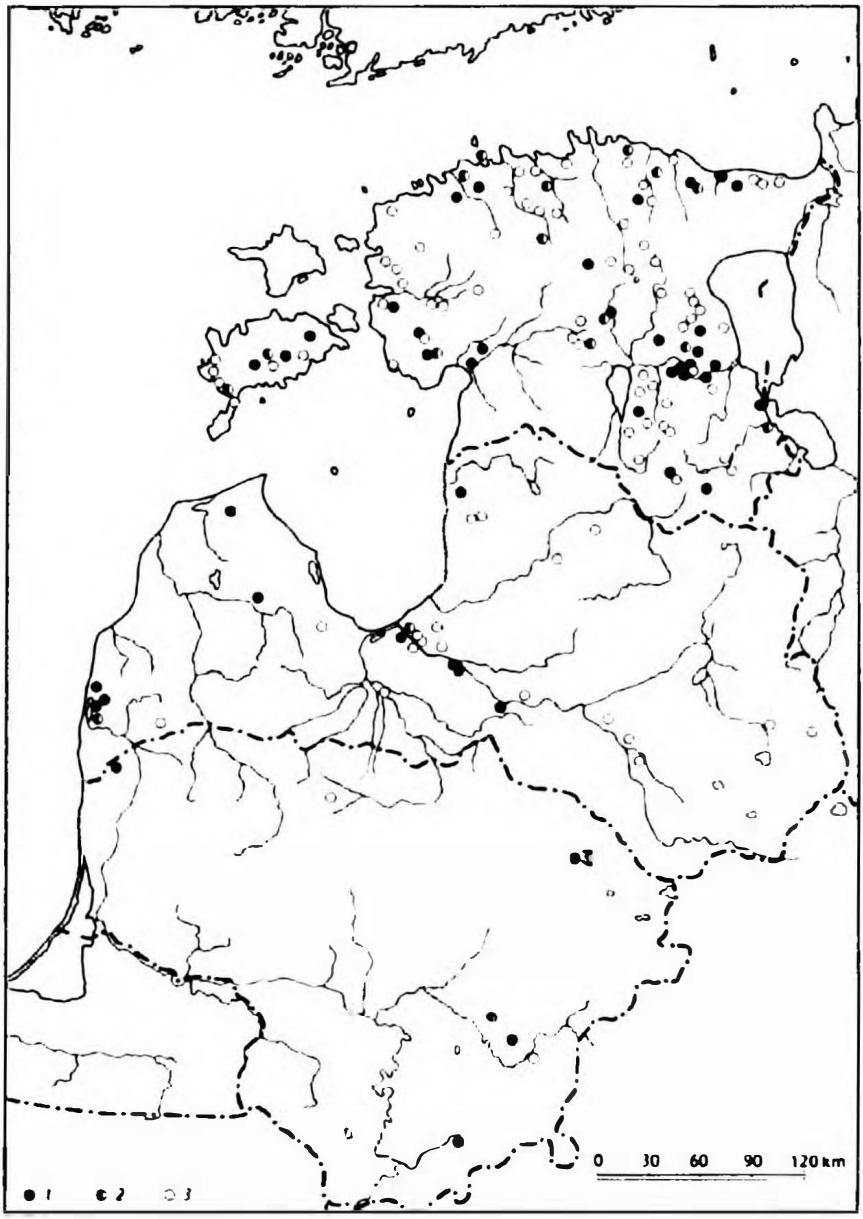
Finlandiya Körfezi'nden Eski Rus'a, özellikle de Pskov'a uzanan önemli bir su yolu, bugünkü Estonya ile Rusya arasında kalan Narva Nehri'yle Peipsi Gölü'nden oluşuyordu. Emajõgi Nehri, Võrtsjärv Gölü ve Pärnu Nehri'yle kolları Estonya'da ayrı bir su yolu oluşturuyordu. Peipsi Gölü ve Baltık Denizi'ni de içine alan bu iletişim kanalı Tartu ve Viljandi'deki Demir Çağı merkezlerinin oluşumuna katkıda bulunmuştur. 1030-1061 döneminde, Eski Rus'a ait olan Tartu'da büyük bir yerleşim bulunuyordu.

Viking gümüşü

Doğu Baltık'ta Viking ticareti en açık biçimde gümüş gömülerde ifadesini buluyordu (Şekil 36.2), bu gömüler 10. yüzyıl ortasına kadar esasen Arap sikkelerinden oluşmuştur. Muhtemelen gümüş karşılığı alışverişi yapılan başlıca mallar büyük piyasalarda talep edilen kürklerdi, özellikle de kunduz kürküydü (Leimus ve Kiudsoo 2004). Letonya'da Kufi sikkelerin bulunduğu

Şekil 36.1 Viking Çağında Doğu Baltık'ın haritası: (1) "Austrvegr"in ana kolu; (2) Başlıca yerel su yolları; (3) Varsayılan Fin-Baltık etnik sınırı; (4) Kaleler ve iktidar merkezleri; (5) Metinde bahsedilen İskandinav mezarlarının bulunduğu mezarlıklar; (6) Kalelerdeki ticaret merkezleri.

Şekil 36.2 Doğu Baltık'taki Viking Çağı sikke gömüleri: (1) Arap sikkelerinin bulunduğu gömüler; (2) Arap ve Batı Avrupa sikkelerinin bulunduğu gömüler; (3) Batı Avrupa sikkelerinin bulunduğu gömüler.

gömüler 850-860'larda, Estonya'daysa 10. yüzyılın ilk çeyreğinde görülmeye başlar (Berga 1988: 27-9; Leimus 2004). Estonya'da bulunan yaklaşık 3700'ü aşkın dirhemle ilgili veriler elimizde bulunmaktadır (Leimus 2007a). 35 gömü sadece Arap sikkelerinden oluşuyordu, ayrıca Batı Avrupa dinarlarının da bulunduğu 33 Estonya gömüsünde 1521 tane Doğu sikkesine rastlanmıştır (Molvögin 1994: tablo 7). Letonya'da bulunan yaklaşık 2400 dirhemden, hemen hemen 1200'ü sadece Arap sikkelerinden oluşan 13 gömüye, 750 kadarı Batı Avrupa sikkelerinin bulunduğu gömülere, 140'ı başka yerlere aittir (Berga 1988, 2005). Letonya'ya başlıca Arap sikkesi akışı 12. yüzyılın ilk yarısında yaşanmıştır, gerçi bu sikkeler 1020'lere kadar tedavülde olmuştur, en son akışsa 1070'lerde gömülmüş istiflerde görülür. Estonya'ya Kufi sikke akışı binyıl başlangıcına kadar, belki biraz daha uzun bir süre devam etmiştir (Molvögin 1994: 566-7; Leimus 2007b). Kufi sikkeler üzerindeki çiziklerin sıklığına bakarak gümüşün Estonya'ya 9. yüzyılda İsveç (Gotland) üzerinden, 10. yüzyıldaysa Rusya üzerinden, en başta İsveçlilerle ticaret yapan tüccarlar aracılığıyla geldiği söylenebilir (Leimus 2003, 2004).

Batı Avrupa sikkelerinin sürekli akışı Estonya'ya 980-990'larda, Letonya'ysa 10. yüzyıl sonunda başlamıştır (Molvögin 1994; Leimus ve Molvõgin 2001; Berga 1988: 32-9). Estonya'da 1015-1018'de *denier*, önceden ağırlıklı olarak varlık gösteren Doğu sikkelerinin yerini almıştır, ama *denier* akışı 1020 civarında büyük ölçüde azalmıştır, sikke gömüleri de 1060'larda neredeyse ortadan kaybolmuştur. Ne var ki Avrupa *denier*'i Letonya'ya 1030-1060'larda çok yoğun olarak gelmiştir. Yaklaşık olarak 965'ten 1050'ye kadar 33 Estonya gömüsünde Batı Avrupa kökenli 1500'ü aşkın sikke görülür (Molvögin 1994: 565-74). Letonya'daki ilgili rakamlarsa daha ufaktır: 10 gömüde yaklaşık olarak 550 sikke (Berga 1988: 29-34).

Estonya ve Letonya, ama ayrıca Finlandiya'daki sikke gömüleri biraz daha küçüktür: Gömülerin yarısından fazlası 100'den az sikkeden oluşur, yaklaşık üçte birinde de 101-500 sikke bulunur. Daha büyük gömülerin sayısı fazla değildir, 2000'den fazla sikkenin bulunduğu gömüye de rastlanmamıştır (Molvõgin 1994: 580). Rusya'da gömü sayısı daha azdır, ama buradaki gömüler ortalama olarak daha büyüktür.

Litvanya Austrvegr'in dışında kalmıştır, burada Viking Çağı gümüş gömülerinin sayısı azdır (Duksa 1981; Aleksiejunas 1992). 14 yerde (altı gömü dahil) yaklaşık 300 Arap sikkesi ve Batı Avrupa sikkelerinin yer aldığı sadece iki gömüye ilişkin veriler elimizdedir. Litvanya'da gümüş külçeler sikke yerine kullanılmıştır.

Kent öncesi merkezler

Viking Çağında Doğu Baltık'ta da kent öncesi merkezler ortaya çıkmıştır. Batı Letonya'daki Grobina'da 650 civarında bir İskandinav kolonisi ku-

rulmuş, burası önemli bir merkez haline gelmişti (Rimbert 857'de buraya şehir demiştir). Grobina'da 7, 9-10. yüzyıllara ait büyük arkeolojik kompleks, mezarlıklardan, bir yerleşimden ve bir tepe üzerine kurulu bir kaleden oluşur (Petrenko ve Urtans 1995). Bir zamanlar 2000'i aşkın mezar höyüğünün bulunduğu mezarlıklar Doğu İsveç ya da Gotland'dan gelen göçmenlere ilişkin kanıtlar sunar. Bu koloninin doğuşu itibarıyla, Gotland halkının kadim sagası *Guta saga*'yla paralellikler kurulabilir: Efsanede aşırı nüfus artışı yüzünden ada sakinlerinin üçte birinin önce Dagö (Hiiuma) adasına gittiğini, sonra da Daugava Nehri boyunca ilerleyerek Rusya'ya, Yunanistan/Bizans'a ulaştığı anlatılır.

Daugava su yolundaki başlıca kent öncesi ticaret ve zanaat merkezi, Livlerle Semgallerin temas kurduğu bölgede çok etnili bir geçmişi olan, tepe üzerine kurulu Daugmale kalesidir (Radiņš ve Zemītis 1992; Radiņš, 2001; Zemītis 2007). Su yolunu kontrol eden bu kale 10. yüzyıl başında, muhtemelen Viking akınlarına bir tepki olarak kurulmuş, 12. yüzyıl ortası ya da sonuna kadar da kullanılmıştır. Kalenin yükselişi Daugava'nın başlıca doğu-batı Viking ticaret güzergâhı haline gelmesine gayet uygun düşer. Daugmale'deki buluntular arasında 10 ve 11. yüzyıla ait birkaç ithal mal, 8. yüzyıl ile 12. yüzyıl arasına ait 190'ı aşkın gümüş sikke yer alır. Daugava'da tepe üzerine kurulu çok sayıda diğer kale, örneğin Jersika farklı bir nitelik gösterir: Buralar Vikinglerle temasların izlerine çok sınırlı olarak rastlanan yerel iktidar ve idare merkezleridir (Radiņš 2001).

Litvanya sahil şeridinde kent öncesi çok kültürlü iki ticaret ve zanaat merkezine ilişkin veriler mevcuttur, Baltık Denizi'ne yoğunlaşmış Palanga ve Žarde adlı bu merkezlerin ikisi de 9-10. yüzyıllarda doğmuştur (Žulkus 1997, 2004: 90, 107-18; Genys 1995, 1997: 149-51). Aynı şekilde Daugava'da da Güney Curonia'daki başlıca Viking Çağı merkezleri (örneğin Apuole, Impiltis, Ekete, Imbare) yabancı temaslara yönelmemişlerdi; iç iktidar, zanaat ve ticaret merkezleri olarak hizmet ediyorlardı.

Estonya'dan kent öncesi merkezlerle ilgili olarak elimizde hiç veri yoktur. Açıktır ki buradan geçmekte olan Vikinglerle iletişim birkaç yerel limana dayanıyordu.

Viking ticaretine genel katılım

İskandinavya ile Eski Rus arasındaki uzun mesafeli ticaret açısından Doğu Baltık özel bir ilgi alanı oluşturmuyordu. Ticaretin aktığı yön olarak rün taşlarına da yansımamıştı: Sadece doğudaki su yolları önemliydi. Doğu Baltık bölgesi ya da toponimleri rün taşlarında ancak biri orada kaybolmuşsa belirir, dolayısıyla ritüel niteliği taşıyan Viking buluntularına bu bölgede rastlanmaz (Mickevičius 1997: 192-4). İskandinavların çıkarları güvenli geçiş ve yol üzerinde biraz ticaret yapmakla sınırlıydı.

Viking çağında ticari temaslara yerel katılım ve kara içlerindeki nehirlerin önemi özellikle Estonya'da dikkat çekicidir, Viking gümüşünün eşit bir dağılım göstermesine yansımıştır bu durum. Letonya'da Viking ticaretinin izleri başlıca su yollarının yakınındaki bölgelerle sınırlıdır. Litvanya uzun mesafeli ticaret ağının dışında kalmıştır, ama batı sahili Baltık Denizi'ndeki ticaret sisteminin bir parçasıydı. Ülkenin kuzey kısmı Daugava su yolunun ücra bir kara bağlantısını oluşturuyordu.

VİKİNGLER VE YERLİLER

Vikingler Baltık Denizi'ndeki faaliyetlerinin yanı sıra Rus yolunda da farklı dilsel ve etnokültürel bir geçmişe sahip halklarla karşılaşmışlardı (Şekil 36.1). Doğu Baltık yerlileri arasında Estonyalılar ve Livler Fin etnisitelerini oluşturuyordu. Livler Daugava ve Gauja nehirlerinin aşağı kısmı da dahil olmak üzere Kuzey ve Kuzeybatı Letonya'da, 11. yüzyıla kadar da muhtemelen Curonian yarımadasında yaşamışlardı (Vasks 2004: 13). Curonialılar Baltık Denizi civarında İskandinavya'ya en yakın bölgede, bugünkü Litvanya'nın batı kısmında ve güneybatı Curonia'da yaşıyorlardı. Bu etnonim, muhtemelen batıda yaşayanlarca yarımadanın Liv nüfusuna atfen de kullanılıyordu. Daugava su yolu güneyde Semgaller ve Sellerin topraklarıyla, orta kısmında da Latgalialıların topraklarıyla buluşuyordu. Litvanya Viking dünyasına esasen sahil şeridindeki Güney Curonia bölgeleri üzerinden dahil olmuştu, gerçi büyük nehirler de kimi zaman Viking faaliyetlerini görmüştü. Bir bütün olarak İskandinavya ve Doğu Baltık farklı kültürler ve toplumların yaşadığı dünyaları temsil ediyordu. Benzeşmedikleri noktalar, dil, din, sanat, moda ve yapı geleneklerinde görülüyordu.

İskandinavların Doğu Baltık yerlileriyle ilişkilerinin hem ticari hem askeri yönleri vardı. İletişimde, yerel düzeyde özel olduğu besbelli girişimler ve doğmakta olan İskandinav devlet oluşumlarının faaliyetlerini birbirinden ayırt etmek gerekir.

Ticaret bağlantıları

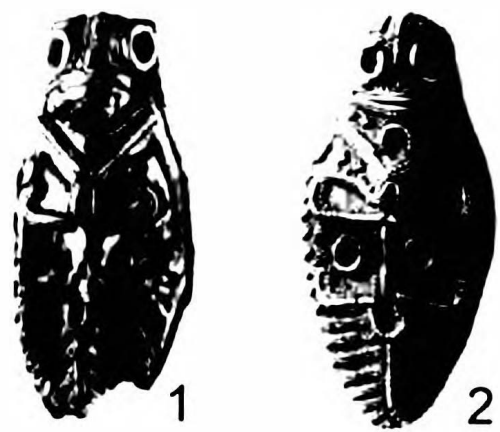
Doğu Baltık'ta Viking faaliyetlerinin yerel kültür üzerindeki etkisi en kuvvetli olarak Letonya'da, Daugava Nehri'nin aşağı kısmında, nehir ağzına yaklaşık 30 km mesafede nüfusun yoğun olduğu Liv bölgelerinde hissedilir (Caune 1992). Önemli ticaret güzergâhları üzerinde yer alması, doğmakta olan Liv kültürü için muhtemelen güçlü bir itki oluşturuyordu. Geniş Salaspils Laukskola mezarlığında (Zariņa 2006) 10 ve 11. yüzyıla ait mezarların %6'sında, ağırlıklı olarak da yerli karakterdeki zengin mezarlarda İskandinav ithal malları görülmüştür (Zariņa 1992: 184). İskandi-

navlarla temasları, gümüş sikkelerin yanı sıra 950-1000 döneminde ithal edilmiş oval broşlar (Jansson 1992; Spirgis 2004, 2007), gümüş açık dairesel broşlar, pandantifler, kemer detayları, kemik taraklar vs de yansıtır. İskandinavya'yla temasların önemi en açık ifadesini İskandinav eser biçimlerinin yerel taklitlerinde bulmuştur: 11 ve 13. yüzyıl arasına ait oval broşlar (Tonisson 1974: 120-1; Jansson 1992: 72-4), silahlar (Creutz 2003) ve kemer tokaları gibi.

Estonya'da İskandinavya'nın yerel kültür üzerindeki etkileri daha zayıftır. İskandinavların varlığı modada ya da giyim kuşamda (örneğin oval broşlar enderdir; Luik 1998) değil, esasen ithal gümüş sikkelerde ifadesini bulmuştur. İskandinav Viking Çağı süslemeleri (Şekil 36.3) Estonya mezarlıkları ya da gömülerinde enderdir (Tamla 1995).

Viking güzergâhlarının varlığına rağmen İskandinav daimi yerleşimlerinin izlerine Doğu Baltık'ta neredeyse hiç rastlanmaz. Daugava Livlerinin gayet iyi araştırılmış mezarlarında sadece bazı mezarlar "İskandinav" olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla 610'dan itibaren Laukskola mezarlığında kazılan mezarlardan sadece dört tanesi (bir savaşçının mezarı da dahil olmak üzere) İskandinav mezarı olarak yorumlanabilir (Zariņa 2006; 318, 425). Sadece Grobina'nın içinde ve çevresinde çok sayıda mezar höyüğü, kültürel kimliklerini koruyan, anayurtlarıyla bağlantılarını sürdüren geniş bir İskandinav göçmen kolonisinin varlığını işaret eder. Arkeoloji bu göçmenlerin yerli Curonia nüfusuyla barışçı bir biçimde bir arada yaşadığını gösterir.

Başlıca su yollarında, özellikle de Daugava'da İskandinavlarla yerliler arasındaki ilişkiler ağırlıklı olarak barışçı bir havada ilerlemiş, karşılıklı çıkarlara dayanmış gibi görünmektedir. Yerel seçkinlere verilen hediyeler Vikinglere ticaret ve geçiş hakkı tanınmasını sağlamıştır. Daugava'da tepe üzerine kurulu çok sayıda kalenin rolü açıktır ki su yollarını kapat-

Şekil 36.3 Estonya gömülerinden İskandinav gümüş pandantifler: (1) Kose (AM 25159: 1); (2) Olustvere (AI 5005: 1).

mak değil, durumu denetim altına almaktı. Livlerin yaşadığı bölgelerle temaslar muhtemelen evlilik de dahil olmak üzere ilişkilere dayanıyordu (bu durum Livlerin kişi isimlerine de dolaylı olarak yansımıştı). Kara içindeki bölgeler muhtemelen limanlarda ve ticaret merkezlerinde gümüş karşılığında yerel mallar satan yerel aracılar (gerek bağımsız gerek yerli seçkinleri temsil eden aracılar) dolayımıyla ticarete katılıyordu. Ticaretle uğraşan İskandinavların küçük su yollarındaki varlığı yerli seçkinlerle bağlantılarının iyi olduğu yerlerde olası görünmektedir ancak.

İskandinavya-Doğu Baltık ilişkilerinde hem kültürel hem toplumsal bakımdan İsveç'ten çok farklı olan Gotland özel bir rol oynamıştı. Çok sayıdaki büyük gümüş gömüleri Gotlandlıların Viking akınlarında özel bir rol üstlendiğini, Viking ticaretinin merkeziyetten uzak bir nitelik taşıdığını gösterir (Thunmark-Nylen 1992: 156-7). Arkeoloji Gotland ile Doğu Baltık arasında yakın, barışçı ve yoğun temaslar bulunduğunu işaret eder. Erkeklerin giysileri ve silahlarında (gümüş plakalı mızrak başları, kılıç kınları, hayvan figürleriyle süslü kemer tokaları) gözlenen yakın benzerlik 10-11. yüzyıllarda Gotland, Curonia, Saaremaa ve Livlerin yaşadığı bölgelerden gelen tüccarların ortak bir kimliğe sahip olduğunu, aralarında dayanışma bulunduğunu gösterir. Coğrafî olarak en yakın bölge olan Curonia ile temaslar özellikle yoğun olmuştur (Thunmark-Nylen 2000). Doğu Baltık kadınlarının Gotland'dan gelen süsleri sıradan ithalat olarak değil, evlilik ilişkilerinin işareti olarak yorumlanmıştır (Thunmark-Nylen 1992: 157-60), İskandinavya'ya yabancı olan göğüs iğneleri bile Gotland'da üretiliyordu (Jansson 1995). Yeni araştırmalar ışığında Gotland'ın doğuya yayıldığını öngören eski model (Norman 1929) artık geçerli değildir. Baltık civarındaki E tipi mızrak başlarının son dönemdeki analizi, biçimleri ve süslemeleri itibarıyla "İskandinav" olsalar da bunların farklı atölyeler ve bölgelerde üretildiğini (Creutz 2003) göstermektedir; bunun ışığında diğer "İskandinav" eserlerle ilgili olarak da aynı durum söz konusu olabilir (Şekil 36.4). Gotland ile Doğu Baltık, özellikle de doğudaki en yakın komşuları (Saarema ve Curonia) arasındaki ilişkiler muhtemelen esasen askeri değil, ticari bir nitelik taşıyordu. Gotlandlılar 13. yüzyıl başındaki Haçlı Seferleri sırasında, Visby Cermen faaliyetlerinin merkezi haline geldiğinde bile Saarema'yla barış içinde olmuştur.

Dolayısıyla Baltık Denizi'ndeki yerel ticaret ağlarında Doğu Baltık, özellikle de batı sahil şeridindeki bölgelerin sakinleri faal bir rol oynamıştır. 11. yüzyıldan itibaren Saarema'nın Daugava havzası ile Gotland arasındaki transit ticarete dahil olduğu bile ileri sürülmüştür (Lig 1995a: 237). Ama bir bütün olarak değerlendirildiğinde Baltık Denizi'nde ticaret eşit değildi: İskandinav kökenli buluntuların sayısı Doğu Baltık'ta çok fazladır, ama İskandinavya'da doğu Baltık kökenli eserlere hayli ender rastlanır.

Askeri ilişkiler

İlişkilerin askeri veçheleri de hatırı sayılırdır. Yazılı kaynaklar İskandinav erken devlet oluşumunun Doğu Baltık'ta farklı çıkar bölgelerine yöneldiğini ortaya koyar (Mickevicius 1997: 196-8). Danimarka daha çok Prusya ve Güney Curonia'ya, en başta da sahil bölgelerine yönelmişti. İsveç'in çıkarları kapsamlı doğu güzergâhlarına yöneliyordu, Doğu Baltık sadece yol üzerinde bir noktaydı. Gücün belli ellerde toplanması sonucu İskandinav yöneticilerin stratejik açıdan önemli su yollarını denetim altına alma çabaları da artmıştı. Sagalar kralların hem Curonialılar hem Estonyalılara karşı giriştiği faaliyetleri anlatır durur (Nerman 1929: 55-6; Mugurēvičs 1997: 88-9; Mickevičius 1997: 196-8; Apals ve Mugurēvičs 2001: 371-2). Rimbert *Vita Ansgarii* adlı eserinde, 857'de Curonia'nın başlıca şehirleri Seeburg (muhtemelen Grobina) ile Apuole'nin (bugünkü Litvanya'da) kuşatıldığından bahseder. Litvanya'da bulunan İskandinav ok başları sadece Curonialılara karşı değil, karanın içlerine doğru da akınlar düzenlendiğini gösterir (Zabiela 1997). Tallinn yakınlarında, Vikinglerin Finlandiya Körfezi'ni geçtikleri noktada tepe üzerine kurulu Iru kalesi Viking Çağında dört kere yanmıştır, buluntular arasında Kuzey kökenli ok başları da vardır (Lang 1995). Kuzey Estonya ve Saarema'da başka merkezlerde de Viking ok başları bulunmuştur. Saarema halkının 8 ve 9. yüzyıllara ait, Gotland ve Öland'dakilere benzer yuvarlak surlu kaleleri inşa etmesine neden olan şey sadece gücün belli ellerde toplanması değil, dış bir tehlikedir de. Kuzey Estonya'daki Viking Çağı ve Viking Çağı sonrası yerleşimlerin sahil şeridinde değil, sahilden birkaç kilometre içerde bulunmasını, besbelli ki denizden gelen tehlike de gerektiriyordu. Doğu Estonya'daki merkezlerde (örneğin Tartu) bulunan ok başları, İskandinavların Rus prenslerin Doğu Estonya'ya düzenlediği saldırılara katıldığını gösterir.

Şekil 36.4 Gauja Livonyalıların Krimulda mezarlığından İskandinav oval broşların yerel taklitleri (AI 1222: XXV. I).

Ne var ki askeri akınlar daimi bir İskandinav üstünlüğüne yol açmamıştı. Sagalar İskandinav krallarının Doğu Baltık'ta farklı bölgeleri ve halkları kendilerine tabi kıldığından bahsedip dursalar da, belirtilen fetihler ancak geçici bir nitelik taşımış, arkeolojiye yansımamıştır. İs-

kandinavların "Austrvegr"deki faaliyetlerine rağmen buranın sahillerini hâlâ bölgenin yerli halkı, Fin ve Baltık nüfusu denetim altında tutuyordu.

Açıktır ki Baltık kabilelerinin İskandinavya'yla ilişkileri farklıydı. İskandinav kaynakları doğudan gelen yağma saldırılarından, korsanlık faaliyetlerinden bahseder, özellikle de Curonialıları zikreder. Kuzey Curonia'nın arkeolojisi İskandinavya'yla ticari temasları ortaya koyduğundan, Güney Curonia sahil şeridinde uzun mesafelerle ticareti gösteren buluntuların sayısı çok fazla olmadığından (Genys 1997: şekil 1), korsanlıkla ilgili veriler daha ziyade Güney Curonia'yla ilgili olsa gerektir (Mickevičius 1997: 196). Estonya'da Saaremaa korsanlıkla en fazla uğraşan bölgeydi, İskandinavya'yla ilişkileri de (Gotland hariç) muhtemelen daha çok askeri bir nitelik taşıyordu. 10. yüzyıl başından itibaren ada nüfusu aşırı artmıştı, sürülebilir toprakların eksikliği de nüfusun bir bölümünü yağmacılıkla geçinmeye mecbur etmişti (Ligi 1995b). Daugava Nehri'nin aşağı kısmında, ama Gauja Havzası'nda da arkeoloji başlıca ticari bağlantıları yansıtır. Kuzey Estonya'da sahil şeridindeki bölgeler, yoldan geçen Vikinglerin saldırısına uğramamıştı, ama gümüş gömüleri buraların geniş kapsamlı bir ticari sisteme dahil olduğunu ortaya koyar.

Baltık Denizi ve doğuya uzanan su yollarıyla ilgili girişimde bulunma gücü Viking Çağında İskandinavların elinde olsa da, görünüşe bakılırsa bu durum 11. yüzyılda değişmiştir. Ortaçağ'a geçiş, İskandinavya'da yeni siyasal, toplumsal ve dinsel yapıların doğması Vikinglerin faaliyetlerinde bir gerilemeye yol açmakla kalmamış, Demir Çağı toplumlarının varlıklarını sürdürdüğü Doğu Baltık bölgesinin de toplumsal ve kültürel mesafesini artırmıştır. Ekonominin büyümesi, nüfusun artması ve bir yağma ekonomisinin varlığını sürdüren pratikleri İskandinavya üzerinde "doğudan gelen" askeri baskıyı daha da artırmıştır. 12. yüzyıl ortasında Baltık Denizi'nde yeni bir güç (Alman tüccarları) belirmiştir. Bu değişiklik güç dengesini değiştirmiş, yarı profesyonel tüccarlar hem İskandinavya hem Doğu Baltık'tan kovulmaya başlamışlar, bu gelişmeler Doğu Baltık kökenli Haçlı Seferleri'ne zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

Aleksiejunas, V. (1992) "Monetary circulation in the territory of Lithuania before the introduction of its own coinage", B. Hårdh ve B. Wyszomirska-Werbart (yay. haz.) *Contacts across the Baltic Sea during the Late Iron Age (5th–12th Centuries)* (Inst. of Archaeology, University of Lund. Report series 43), Lund: Lund Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü.

Apala, Z. ve Apals, J. (1992) "Die Kontakte der Lettgallen des Gauja-Raumes mit Skandinavien", A. Loit, E. Mugurēvičs ve A. Caune (yay. haz.) *Die Kontakte zwischen Ostseeeraum und Skandinavien im frühen Mittelalter* (Studia

Baltica Stockholmiensia 9), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Apals, J. ve Mugurēvičs, E. (2001) "Vēlais dzelzs laikmets (agrie viduslaiki)", E. Mugurevičs ve A. Vasks (yay. haz.) *Latvijas senā kā vēsture. 9. g.t. pr. Kr – 1200 g*, Riga: Latvijas vēstures institūts.

Berga 1988 = Берга, Т.М. (1988) Монемы в археологических памятниках Латвии *IX–XII* вв, Рига (Riga): Зинатне.

Berga, T. (2005) "Austrumu moneti atdarinājumi Latvijā", *Arheoloģija un etnogrāfija*, 22: 127–34.

Caune, A. (1992) "Die Siedlungszentren des 10.–12. Jh, im Gebiet des Daugava-Unterlaufs und ihre Beziehungen zu skandinavischen Ländern", A. Loit, E. Mugurēvičs ve A. Caune (yay. haz.) *Die Kontakte zwischen Ostseeraum und Skandinavien im frühen Mittelalter* (Studia Baltica Stockholmiensia 9), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Creutz, K. (2003) *Tension and Tradition. A Study of Late Iron Age Spearheads around the Baltic Sea* (Theses and Papers in Archaeology. New Series A:8), Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Duksa, Z. (1981) "Pinigai ir jų apyvarta", R. Volkaite-Kulikauskiene (yay. haz.) *Lieutuvių materialinė kultū ra IX–XIII amžiuje*, cilt 2, Vilnius: Mokslas.

Genys, J. (1995) "Žarde-Pilsoto žemes prekybos ir amatų centras", N. Velius vd. (yay. haz.) *Lietuvininkų kraštas*, Kaunas: Litterae Universitatis.

—— (1997) "Trade routes and trade centres in western Lithuania during the early Middle Ages", *Archaeologia Baltica*, 2: 141-54.

Jansson, I. (1992) "Scandinavian oval Brooches found in Latvia", A. Loit, E. Mugurēvičs ve A. Caune (yay. haz.) *Die Kontakte zwischen Ostseeeraum und Skandinavien im frühen Mittelalter* (Studia Baltica Stockholmiensia 9), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

—— (1995) "Dress pins of east Baltic type made on Gotland", I. Jansson (yay. haz.) *Archaeology East and West of the Baltic. Papers from the Second Estonian–Swedish Archaeological Symposium. Sigtuna, May 1991* (Theses and Papers in Archaeology. New Series A: 7), Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Lang, V. (1995) "The hill-fort of Iru", I. Jansson (yay. haz.) *Archaeology East and West of the Baltic. Papers from the Second Estonian–Swedish Archaeological Symposium. Sigtuna, May 1991* (Theses and Papers in Archaeology. New Series A: 7), Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Leimus, I. ve Molvögin, 2001) *Estonian Collections, Anglo-Saxon, Anglo-Norman and later British Coins* (Sylloge of the coins of the British Isles 51) Oxford.

Leimus, I. (2003) "Graffitid Eestis leitud araabia müntidel", *Arheoloogia Läänemeremaades. Muinasajà Teadus*, 13: 143-52.

—— (2004) "Finds of Cufic coins in Estonia: preliminary observations", *Wiadamosci Numizmatyczne*, 178(2): 153-66.

Leimus, I. (2007a) *Sylloge of Islamic coins 710/1–1013/4* ad. *Estonian public collections* (Thesaurus historiae 2), Tallinn: Eesti Ajaloomuuseum.

Leimus, I. (2007b) "Die letzte Welle des orientalischen Münzsilbers im Norden", *Magister*

Monetae. Studies in Honour of Jøgen Steen Jensen. Publications of the National Museum (Studies in Archaeology and History 13), Kopenhag: Danimarka Ulusal Müzesi.

Leimus, I. ve Kiudsoo, M. (2004) "Koprad ja höbe", *Tuna*, 4: 31-47.

Ligi, P. (1995a) "Ühiskondlikest oludest Eestis hilispronksi- ja rauaajal", V. Lang (yay. haz.) *Eesti arheoloogia historiograafilisi ja teoreetilisi probleeme* (Muinasaja Teadus 3), Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

—— (1995b) "Saaremaa during the Viking Age", I. Jansson (yay. haz.) *Archaeology East and West of the Baltic. Papers from the Second Estonian–Swedish Archaeological Symposium. Sigtuna, May 1991* (Theses and Papers in Archaeology. New Series A:7), Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Luik, H. (1998) "Ovaalsõled Eestis – importesemed mitmest piirkonnast", *Eesti Arheoloogia Ajakiri*, 2: 3-20.

Mickevičus, A. (1997) "Curonia in the 'Eastern Policy' of Viking Age Scandinavia", *Archaeologia Baltica*, 2: 191-9.

Molvõgin, A. (1994) *Die Funde Westeuropäischer Münzen des 10. bis 12. Jahrhunderts in Estland* (Numismatische Studien 10), Hamburg: Museum für Hamburgische Geschichte.

Mugurevičs, E. (1997) "Kurlands Siedlungsplätze in frühgeschichtlicher Zeit", *Archaeologia Baltica*, 2: 85-93.

Nerman, B. (1929) *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngere Eisenzeit* (KVHAAs Handlingar 40: 1), Stockholm: KVHAA.

Petrenko, V. ve Urtans, J. (1995) *The Archaeological Monuments of Grobiņa*, Stockholm: Museum of National Antiquities.

Radiņš, A. (1992) "The Daugmale antiquities complex", B. Hårdh ve B. Wyszomirska-Werbart (yay. haz.) *Contacts across the Baltic Sea during the Late Iron Age (5th–12th Centuries)* (Inst. of Archaeology, University of Lund. Report series 43), Lund: Lund Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü.

—— (2001) "Daugmale, Jersika, Riga: the development of economic and political centres along the lower reaches of the Daugava", M. Auns (yay. haz.) *Lübeck Style? Novgorod Style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation 1100–1400* ad (CCC Papers 5), Riga: Nordik.

Radiņš, A. ve Zemītis, G. (1992) "Die Verbindungen zwishen Daugmale und Skandinavien", A. Loit, E. Mugurevics ve A. Caune (yay. haz.) *Die Kontakte zwischen Ostseeraum und Skandinavien im frühen Mittelalter* (Studia Baltica Stockholmiensia 9), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Spirgis, R. (2004) "Lībiesu 3.–5. tipa bruņrupuču saktas Daugavas Letjece 12.–13. gadsimtā, *Latvijas Vēstures Institūta Zurnāls*, 2: 27-48.

Spirģis, R. (2007) "Liv Tortoise Brooches in the Lower Daugava Area in the 10th–13th Centuries", U. Fransson, M. Svedin, S. Bergerbrant ve F. Androshchuk (yay. haz.) *Cultural interaction between east and west. Archaeology, artefacts and human contacts in northern Europe* (Stockholm Studies in Archaeology 44), Stockholm: Stockholm Üniversitesi.

Tamla, Ü. (1995). "Scandinavian influences on the Estonian silver ornaments of the 9th–13th centuries", I. Jansson (yay. haz.) *Archaeology East and West of the Baltic. Papers from the Second Estonian–Swedish Archaeological Symposium. Sigtuna, May 1991* (Theses and Papers in Archaeology. New Series A: 7), Stockholm: Stockholm Üniversites Arkeoloji Bölümü.

Thunmark-Nylen, L. (1992) "Gotland: neighbour between the west and the east", A. Loit, E.

Mugurevičs ve A. Caune (yay. haz.) *Die Kontakte zwischen Ostseeraum und Skandinavien im frühen Mittelalter* (Studia Baltica Stockholmiensia 9), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

—— (2000) "Some notes on the contacts between Gotland and the east Baltic area", *Archaeologia Baltica*, 4: 173-80.

Tönisson, E. (1974) *Die Gauja-Liven und ihre materielle Kultur im 11. Jh. – Anfang 13. Jhs*, Tallinn: Eesti Raamat.

Vasks, A. (2004)"Kursi un baltijas somi Kurzeme I. gadu tūkstotī", *Latvijas Vestures Institūta Žurnals*, 3(52): 5-17.

Zabiela, G. (1997) "Scandinavian arrowheads in Lithuania", *Archaeologia Baltica*, 2: 133-40.

Zariņa, A. (1992) "Die Kontakte der Liven mit Skandinavischen Ländern nach den Schmucksachen des Gräberfeldes aus dem 10.–13. Jh. zu Salaspils Laukskola", A. Loit, E.

Mugurevics ve A. Caune (yay. haz.) *Die Kontakte zwischen Ostseeeraum und Skandinavien im frühen Mittelalter* (Studia Baltica Stockholmiensia 9), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Zariņa, A. (2006) *Salaspils Laukskola kapulauks. 10.–13. gadsimts*, Rīga: Latvijas Vestures Institūta Apgäds.

Zemītis, G. (2007) "10th–12th Century Daugmale. The earliest Urban Settlement along the Lower Daugava and Forerunner of Riga", U. Fransson, M. Svedin, S. Bergerbrant ve F. Androshchuk (yay. haz.) *Cultural interaction between east and west. Archaeology, artefacts and human contacts in northern Europe* (Stockholm Studies in Archaeology 44), Stockholm: Stockholm Üniversitesi.

Zulkus, V. (1997) *Palangos viduramžių gyvenvietes* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis 6), Klaipeda: Klaipedos univ. I-kla.

—— (2004) *Kuršiai Baltijos jūros erdveje*, Vilnius: Versus aureus.

37

VİKİNG RUS VE BİZANS

Jonathan Shepard

Bizans, Ortaçağ başlarında Kuzey dünyasından Baltık'ın doğusundaki topraklara çekilen insanlar için başlıca cazibe noktası olmaktan uzaktı. Bu insanların öncelikleri çoğunlukla ellerinin ulaşabileceği yakınlıktaydı; Ladoga Gölü civarında kürkleri için hayvanları tuzağa düşürmekle, 8. yüzyıl ortasından itibaren de Staria Ladoga gibi ticaret merkezlerinde kürk ticaretiyle uğraşmışlardı. O tarihlerde Abbasi Halifeliği çok geniş ölçekte gümüş sikkeler basarak ve ticareti genel olarak teşvik ederek çok yönlü değiş tokuş ağını harekete geçirmiş ya da diriltmişti (Noonan 1986).

Gümüş, Avrasya steplerinin kuzeyinde ormanlık bölgelerde yaşayan halkların neredeyse tamamınca değerli addediliyordu. İslami gümüş akışının ilk aşamalarında çoğu güzergâh Hazarların denetimindeki topraklardan geçiyordu. Hazarların gücünün, gümüş peşindeki ortak koşuda doğudaki ülkelerin yerli halklarına katılan Kuzey dünyası insanlarını etkilememiş olması pek zordur. Aslına bakılırsa Kuzeylilerin Baltık'ın doğusunda kurduğu, kayda geçmiş ilk siyasi oluşumun başı Hazar hükümdarıyla aynı unvanı, *chaganus*, yani kağan unvanını taşıyordu. Hazarlar, siyasi oluşumun başına az çok kutsal bir figür getirmek de dahil olmak üzere otorite sembolleri ve görenekler açısından esin kaynağı olmuşlardır muhtemelen. Hazarlarda söz konusu olduğu gibi, bu totem benzeri hükümdar (yatak benzeri devasa bir tahtta oturduğu anlatılıyordu) 9. yüzyıl sonu ve 10. yüzyıl başında dünyevi işleri idare eden askeri bir komutanla birlikte hareket ediyordu (Lewicki 1985: 75-6; Montgomery 2000: 21-2; Golden 1982: 45-50, 52-3; Golden 2006).

Hazarların Karadeniz steplerinin kuzeyinde varlıklarını gayet iyi hissettirmiş olması itibarıyla bu gibi uyarlamalar anlaşılırdır; Hazarlar 960'ların ortalarında, ormanlık bölgelerde Vyatiçler gibi Slav kabilelerden hâlâ haraç kabul ediyorlardı (PVL: 31; *RPC*: 84). Ne var ki doğu topraklarından Konstantinopolis'e karadan uzanan kesintisiz bir yol bulun-

muyordu. Bizanslıların steplerin kuzeyinde somut bir egemenlik kurmaya çalışması gibi bir mesele de söz konusu değildi.

Gelgelelim Greko-Bizans dünyası, Abbasi gümüşüne karşılık kuzey ormanlarındaki ürünlerin değiş tokuşunun ilk aşamalarında, yarı göçebe Hazarların ve İslami pazar merkezlerinin yanında ikinci keman rolünü oynarken, Kuzeyli tüccarlar Rumca konuşan halklarla karşılaşmıştı. Kuzeyde, bugünkü St. Petersburg yakınlarında bulunan ilk İslami gümüş gömülerinden birinde İskandinavca ve Türkçe rünlerin yazılı olduğu birkaç parça bulunmuştur, ama dirhemlerden birinin üzerinde Yunanca harflerle, muhtemelen paranın geçici sahiplerinden birini belirten "Zacharias" ismi kazılıdır (Mel'nikova 2001: 107, 115-19). Muhtemelen 9. yüzyıl başında gömülmüş olan gömüdeki sikkelerin çoğu Hazarların egemen olduğu bölgelerde dolaşımda olmuş olsa gerektir; buralarda Doğu Ortodoks itikadına mensup o kadar fazla Hıristiyan bulunuyordu ki, muhtemelen 9. yüzyılın ikinci çeyreğinde Konstantinopolis makamları bunlar için metropolit atamıştı (Darrouzes 1981: 31-2, 241-2, 245). Yüzyılın sonraki dönemlerinde Abbasilerin posta ve istihbarattan sorumlu gayet bilgili yöneticisi İbn Hurdazbih, Kuzeyli tacirlerin Karadeniz sahillerine kürk ve kılıç getirdiklerini, Bizanslılara muhtemelen Kırım'da Herson'da gümrük ücreti ödediklerini anlatıyordu (Lewicki 1956: 76-7). Hurdazbih, bu Kuzeyli tüccarlara "Rus" der, aslında "kendilerine, yani halklarına (*gens*) Rhos dendiğini belirten" insanların 838'de Bizans imparatorunun sarayında bulunduğunu söyler. Aktarılanlara göre "*chaganus* denilen kralları" onları "dostluk amacıyla" göndermişti. Bu heyetler en iyi, sonraki dönemlerde Batı imparatoru Dindar Louis'nin sarayında başlarına gelenlerle tanınıyordu. Louis haklarında araştırmalar yaptıktan sonra bu insanları "İsveç (Sueoni) halkı" olarak tanımlamış, istihbarat topladıkları şüphesiyle gözaltına almıştı. Bu anlatı, doğu topraklarına yeni gelenlere, Kuzey kökenli bu halka Rus/Rhos denmesinin başlıca dayanağını oluşturur (Grat vd. 1964: 30-1; Shepard 1995a). Ama Bizans imparatoruyla elçi ve diğer tanınma emarelerinin değiş tokuş edilmesinin, elit bir grubun Finlandiya Körfezi nüfusuyla steplerin eteklerinde yaşayan nüfus üzerinde egemenlik kurmaya çalıştığı andan itibaren Ruslar açısından önem taşıdığını da düşündürür. Rus *chaganus*'unun üssü çok büyük bir ihtimalle Riurikovo Gorodishche'de, Il'men Gölü'nden çıkan, uzak yerlere giden birkaç su yolunun birleştiği noktada bulunuyordu. Burada bir Bizans yöneticisinin 9. yüzyılın ilk yarısına ait mührünün yanı sıra, yukarıda belirttiğimiz elçinin ziyaret ettiği Bizans imparatoru Theophilos'un bastırdığı bakır bir sikke bulunmuştur. Bunlar Hedeby, Ribe, Tisso ve Birka'da bulunan, başka bir yetkiliye ait bakır sikke ve mühür silsilesinin bir parçasını oluşturur; bütün bunlar Rus ve Bizans elçilerinin

o dönemlerde Kuzey sarayları ile kraliyet salonları arasında gidip geldiğinin işaretleridir (Shepard 1995a: 48-55; Bulgakova 2004: 53-4; Duczko 2004: 50-9, 101-4). Bizans imparatorlarının hediyeleri ve selamları Baltık civarındaki ve doğusundaki muhtemelen hükümdarların statüsünü güçlendirebiliyordu; imparatorsa ordularına yeni müttefikler ve olası "barbar" askerler katmak konusunda daha cevvaldi, ne kadar uzaklardan gelirlerse, ne kadar sert olurlarsa o kadar iyiydi.

Bizans elçilerinin yaptıkları soruşturmaların istenmeyen yan ürünlerinden biri, Kuzeyli silahlı grupların şöhret ve servet iştahlarını uzun erimli seyahatlerden kara içlerindeki denizlere taşımaları olabilir. Viking seferleri 840'lar ve 850'lerde İspanya ve İtalya sahil şeritlerini alt üst etmişti. Haziran 860'ta da hatırı sayılır bir filo kuzeyden Konstantinopolis'e, Patrik Photios'un tabiriyle "bir yıldırım" gibi inmişti. Aktarılanlara bakılırsa, banliyölerin ve sahil şeridindeki diğer yerleşimlerin yağmasından "muazzam bir zenginlik" elde etmişler, en fazla birkaç hafta süren faaliyetleriyle Konstantinopolis sakinlerini korkutmayı başarmışlardı. Photios, Vikinglerin gemileriyle surları aştıklarını, "sanki şehri kılıçtan geçirmekle tehdit edercesine" kılıçlarını kaldırdıklarını anlatır (Laourdas 1959: 44; Mango 1958: 101). Bu gibi gösterişli davranışlar ve sunakların kutsallıklarının yerle bir edilmesi, Hıristiyanların kendilerini koruduğunu iddia ettikleri Tanrı'nın eksiklerini ortaya koyarken, korkmuş Rumların askeri bir karşılık verememeleri seferin liderlerine yeni puanlar kazandırmıştı. Photios'un söylenti olan şeyin şöhret olduğu yolundaki retorik iddiası bu girişimin gerekçelerinden birini işaret ediyordu belki de: Birkaç yüz gemi dolusu cesur mu cesur savaşçının Konstantinopolis surlarını aşması imkânsızdı, kuzeye götürdükleri ganimetin miktarıysa sınırlıydı. Ama dikkat çekici derecede kanlı ve yıkıcı geçen bu akın, Rumlara kendilerinden saygı emarelerinin beklendiğini haber verirken, "Tanrı'nın koruduğu şehrin" boyun eğdiği yolundaki akla yatkın iddialar da doğudaki toprakların yerli nüfuslarını korkutup sindirebiliyordu. Bu seferi Rus *chaganus*'u başlatmış değildi, (Bizans'a düzenlenen daha sonraki Rus saldırılarında olduğu gibi) sefere katılanların birçoğu muhtemelen Baltık bölgesinden yeni dönmüştü. Ne var ki *chaganus*'un maiyeti ve hizmetkârları Phoitos'un "barbarların inanılmaz yolculuğu" dediği şeye donanım ve kılavuzluk sağlanmasında kilit bir rol oynamıştı muhtemelen.

Rusların seferinin mantığı ve kesin örgütlenmesi nasıl olursa olsun, filonun kuzeye dönüş yolunda bir fırtınaya tutulduğu aktarılmıştır. Herhalde Yukarı'nın bu geç gelen, ama ölümcül müdahalesi Rus liderliğini bundan sonraki bilinen hamlelerine teşvik etmiş, vaftiz edilme talebiyle Konstantinopol'e temsilciler gönderilmişti. 867'de Photios meşhur

Rhōs'un "bir piskopos ve rahip" sahibi olduğuyla övünüyordu, bir misyonun gönderilmiş olması da hayli muhtemeldi: Daha sonraki tarihlere ait bir Bizans metninde, bu misyonerin Rus prensinin alev almayan İncil'iyle Rus prensini ve çevresindeki "ihtiyarlar" meclisini şaşırttığı resmedilmişti (Lourdas ve Westerink 1985: 50; Bekker 1838: 343-4). Ne var ki misyonerler de mucizeler de siyasi düzeni garanti edebilecek gibi değildi. Staraia Ladoga ve Gorodische'de bir toplantı yapıldığını gösteren 860'lar ve 870'lerin başına ait arkeolojik emareler (Zuckerman 2000b: 110-14) kalkışmalar ve çatışmalar yaşandığını düşündürür; Bizans misyonu o tarihlerde kendi adına kalıcı kazanımlar elde edemeden dağılıp gitmiş gibidir.

Yaklaşık yirmi yıl sonra, doğuda üslenmiş Rus grupları Orta Dinyeper bölgesine girdiler, bazıları Kiev'de nehre bakan tepelere yerleşti. Ne geldikleri yerler, ne de tam olarak hangi koşullarda geldikleri bilinir, gerçi *Russian Primary Chronicle*'ın peş peşe gelen savaş beylerine dair hikâyeleri mantıksız değildir (PVL: 13-14; *RPC*: 60-1). Bu grupların sayıca az olması, esasen Slavların yerleşik olduğu bir bölgeye yeni gelmiş ve step göçebelerinin gölgesinde kalmış olmaları akla yatkın derecede açık görünmektedir: Hazarlar ve bağlaşıkları bu bölgeden haraç topluyordu. Kuzeylilerin gelip yerleştiği tarihlerde bir Hazar yetkilisinin Kiev'de yerleşik olması da muhtemeldir. Diğerleriyse Çernigov'a ve Şestovitsa gibi onun civarındaki yerleşimlere ulaşmıştı. Şestovitsa ve Kiev'deki arkeolojik buluntular, bu gelişmenin 9. yüzyılın son on yılı içinde yaşanmış olduğunu düşündürür. Kiev'de Dinyeper'in yanındaki rıhtımın yapımına, ancak bu tarih sonrasına ait kereste kabinlerle başlanmıştır (Sahaidak 1991: 82-4, 88: Franklin ve Shepard 1996: 98-103; Androscuk 2000; Kovalenko vd. 2003: 60-4). Bölge, verimliliği ya da doğudan batıya doğru uzanan karayollarından çok baharda deniz yoluyla birkaç hafta uzaktaki metropoller topluluğuyla bir cazibe kaynağıydı. Konstantinopolis pazarlarına erişim umudu muhtemelen Rusları burada yerleşme çabasına sokmuştu: Yöredeki Slavların Hazarlara ödediği haraç Hazarların merkezine kara yoluyla götürüleceğine artık deniz yoluyla taşınabilirdi. Bu plan en az 860'taki sefer kadar cüretkârdı, gerçi artık Rumlara akın düzenleme değil, onlarla ticaret yapma meselesi söz konusuydu. Orta Dinyeper bölgesi ile Karadeniz'in güneyinde uzanan limanlar arasında daha önce düzenli bir su yolu hiç olmamıştı. Ormanlık bölgelerin başlıca ürünleri kürk, balmumu, bal ve kölelerin alınıp satılması çoğunlukla göçebeler, Hazarların bağlaşıkları ve 9. yüzyılda da Macarlarca gerçekleştirilmişti. Hersonlular Karadeniz'de mal ve yolcu taşıma işiyle uğraşan önemli aktörlerdi, memleketlerine getirilen bütün mallardan kesilebilecek gümrük ödentilerinden de kazanç sağlayabilecek durumdaydılar (Shepard 2008). Fakat sefer-

leri steplerdeki nehir yolculuklarını içermiyordu, Dinyeper'de mal taşıyan yenilere de şüpheyle bakmışlar, sonra da aynı işi Karadeniz'in sağı solu belli olmayan sularında gerçekleştirmeye soyunmuşlardı.

Ne var ki Rus'un Kiev'e ve bu şehirde birleşen nehirler üzerindeki başka birkaç noktaya yerleşmesinden kısa süre sonra kolları sıvadığı şey de bu olmuştu. Bizans'la yaptıkları, birçok pazara doğrudan erişmelerini, imparatorluğun başkentinde arz edilen çok daha geniş bir mal yelpazesinde tercih yapabilmelerini sağlayan anlaşmalardan sonra neler yaptıklarını görebiliyoruz. Bu anlaşmalar onlara, Kırım şehirlerinde olabildiğinden daha kazançlı anlaşmalar yapma, Hersonlu aracıları es geçme fırsatı sunmuştu. Bizanslılar içinse bu anlaşmaların yararı ticari olmaktan çok siyasiydi: Sorun çıkarması muhtemel yeni komşularıyla ticari ilişkiler kurarak akınlar düzenlemek gibi alternatif zenginleşme yöntemlerine duyulan şevki kırabilirlerdi. VI. Leo taktiksel risalesinde bu yeni komşuların sorun çıkartma yetisine dikkat çekmişti, ama nehirlerde yüzebilen tekneleri o satırları yazdığı sıralarda, 890'larda bir tehdit olarak algılanmıyordu (Dain 1943: 32).

Çok geçmeden, 907'de ilk antlaşma yapıldı. Antlaşma metni sadece *Russian Primary Chronicle*'a alınan parçalar dolayımıyla bilinse de, Konstantinopolis'e düzenli olarak yapılan ziyaretlerin başlıca kurallarını ortaya koyduğunu düşündürecek kadarı bugüne ulaşmıştır; bundan kısa bir süre sonra ticaret sırasında doğabilecek çeşitli sorunları çözmeye yönelik daha eksiksiz bir anlaşma yapılmıştır. 2 Eylül 911 tarihli bu anlaşmanın şahitleri arasında, 907'den kaldığı söylenebilecek olan metni müzakere ettiği belirtilen beş Rus da bulunuyordu: Karl, Farulf, Vernund, Hrollaf ve Steinvith. VI. Leo ile Rus yönetici seçkinler arasındaki ikili "barış ve dostluk" antlaşmasını şahsen onaylayan Kuzeylilerin sayısı on beşi buluyordu. Bu kişiler muhtemelen Rus topraklarındaki iktidar odaklarını temsil ediyorlardı, otoritenin merkeziyse hâlâ uzakta Kuzey diyarında bulunuyor, saraya bağlı kağanda vücut buluyordu.

907 antlaşması imparatorun güvence altına aldığı, ticaret ziyaretlerinden doğabilecek maliyetler ve tehlikelere karşı Ruslara tazminat sunan, onları ticarete devam etmeye teşvik eden bir dizi ayrıcalıktan oluşuyordu. Ruslar bütün gümrük ödentilerinden muaf tutuluyor, kendilerine altı ayı bulan süreler boyunca sağlanan bedava yeme içme ve konaklama imkânına ilaveten aylık ücret ödeniyordu. Sınırsız banyo da bu hizmetlere dahildi ve dönüş yolculuğu için yelken bezi ve çıpa temin ediliyordu. Ama bu gibi "avantalar" sadece müstakbel tüccarlara tahsis ediliyordu: "Buraya yanlarında mal olmaksızın gelen Ruslara aylık ücret ödenmeyecektir." (PVL: 17; *RPC*: 65). Bizanslılar tetikte durmayı da sürdürüyordu.

Ruslar Haliç'in kuzeyinde kalacaklardı, kente de sadece tek bir kapıdan, bir seferde elli kişi olmak suretiyle, silahsız ve bir imparatorluk temsilcisi eşliğinde gireceklerdi. 911 antlaşmasında, anlaşmazlıkların çözümlenmesine ve menkul malların gerçek hak sahiplerinin belirlenmesine yönelik koşulların altında buna benzer siyasi/askeri değerlendirmeler yatar. Rus ve Bizanslı bireyler arasında çok sayıda sürtüşme yaşanması bekleniyordu. Rusların karşılaşabileceği batık "Hıristiyan" gemilerin mürettebatı ve kargolarıyla ilgili olarak neler yapılacağı ayrıntılı düzenlemelere bağlanmıştı. Bunlar 10. yüzyılda Karadeniz'deki koşullara Roma-Bizans hukukunu uyguluyordu (PVL: 19; *RPC*: 67; Malingoudi 1998: 59-64). Ne var ki cinayet ve mülkiyet meselelerini çözmek için on iki tabanlı bir sayı sistemine dayanan telafi edici para cezaları ödeme fikri Bizans hukukuna yabancıydı. Hırsızlık mağdurunun, suçüstü yakaladığı bir hırsızı öldürme ve şüphelinin evini arama hakkı da öyle. Soygun daha yumuşak bir tavırla ele alınıyordu: Yakalanan bir hırsızın, çaldıklarının üç katı değerinde bir ödemede bulunması gerekiyordu, ama intikam şart koşulmuyordu. Hırsızlara son derece hor görüyle bakan bu koşullar lafzen olmasa da ruhen, iki ya da üç yüzyıl sonra Kuzey toplumlarında kaleme alınan kanunlarda yer alır. Bizanslıların Rus misafirlerini metropol ağlarında ağırlamakta nerelere kadar uzanabildiğini gösterir (PVL: 18-19; *RPC*: 66-8; Stein-Wilkeshuis 1991: 43-5). Bunlar, bir kuşak sonra yapılan bir Rus-Bizans antlaşmasında benzer koşullara yer verildiğine bakarsak, her iki tarafın da ihtiyaçlarını karşıladığı kanısında olduğu, işlerliğe sahip bir belgenin başlıkları ve öne çıkan noktalarıdır. 944 antlaşması bir ölçüde önceki metinlerin bıraktığı boşlukları dolduruyor, söz konusu mallarla ilgili daha açık bir dille konuşuyordu: Gemilerin yükleri ve kölelerin yanı sıra ipekten de bahsediliyor, Rusların 50 *solidi*'den daha değerli ipek alması yasaklanıyordu (PVL: 24; *RPC*: 75).

Bu antlaşmalar, Rus ve Bizans imparatorluğu liderliklerinin düzenli ticaretle ilgili ortak bir kaygı duyduğu izlenimi verir, kuzeydeki akrabalarına vasiyet bırakmadan ölmüş bir Rus'un mülkiyetinin iadesi gibi meselelerde sürekli bir alışverişi öngörür. Rus ve Bizans yetkilileri arasında yazışmaların devam ettiğini, Kiev ve Shestovitsa'da çıkarılmış 10. yüzyıl ortasına ve daha önceki tarihlere ait buluntular da doğrulamaktadır (Bulgakova 2004: 49-51, 55-7). 950 civarında VII. Konstantinos için kaleme alınmış bir metin de, güneyle ticaret yapmaya hazır askeri bir elit bulunduğunu gözler önüne serer. Konstantinos'un *De administrando imperio*'sunun dokuzuncu bölümü Rusları Orta Dinyeper'e üslenmiş, aynı zamanda Smolensk ve kuzeydeki bazı noktaları işgal etmiş bir halde resmeder; bu tabloda "bütün Ruslar" haraç toplama ve ticaretle uğraşan bir seçkinler

grubudur. "Zor hayat tarzları", haraç ödeyen Slavlar arasında geçirdikleri kış mevsiminin etrafında döner, sonra "Dinyeper'in buzları erirken" Ruslar da Kiev'de yeniden toplanırlar, bu arada yenice düşmüş ağaçlardan yapılan basit el işleri Slavlarca Kiev'e getirilir, onlara da emeklerinin karşılığı ödenir. Gemiler düzenlenir, doldurulur, Ruslar konvoy halinde Dinyeper'in hızla aktığı noktalara doğru yola koyulur. Konstantinos'un bu yolculuğa ilişkin anlatısının ardında bir tanıklık vardır. Nehirlerde akıntının hızlı olduğu noktalara "Rus dilinde" ve "Slavca" bir isim verilmiştir. Rus dilinin Eski Kuzey diline açık benzerliği kesindir: Örneğin Oulvorsi, "ada" anlamına gelen *hólmr* sözcüğü ile "şelale" anlamına gelen *fors* sözcüklerinden oluşan bileşik bir isimdir (*DAI*: 58-9; Jenkins 1962: 45). Rusların mallarıyla birlikte en ölümcül şelaleden geçmeleri gerekmiştir, en önemli malları olan kölelerin kendi başlarının çaresine bakabilmesi de onlara yardımcı olmuştur. Ama göçebe Peçenekler orada onlara saldırmaya çalışmış, nehrin aşağısına kadar onları izlemiş, Tuna deltasına kadar peşlerinden gelmiştir: "Deniz sahile bir *monoksilon* [tek bir tomruk parçasından yapılan kano] oluşturduğundan, Peçeneklere karşı birleşik bir cephe oluşturabilmek için hepsi de karaya çıktı" (*DAI*: 62-3).

Rusların yolculuğu Bizanslı gözlemcilere dikkat çekici görünmüştü, örgütlenme düzenleri, gemicilikleri ve dayanıklılıkları ne kadar övülse azdı. İmparator Konstantinos'un muhbirinin algıladığı üzere, önü kesilmiş küçük filolardan çıkmış tek tek gemilerin var olma ihtimali pek azdı, bu da Rusların Orta Dinyeper'deki varlığını tamamen açıklayacak bir paradigma olarak iş görebilir. 10. yüzyılın ilk yarısında Müslüman gümüşünü kuzeye hâlâ taşıyan, deve kervanlarının, Yukarı Volga gemicilerinin, sayılamayacak kadar çok küçük çaplı kürk taciri ve tuzakçının (ayrıca yarı zamanlı tarımcının) varlığını gerektiren farklı bağlantı hatlarıyla karşılaştırıldığında, Bizans bağlantısı büyük ölçüde kaba kuvvet ve maddiyat anlamında hazır kaynaklara sahip olanlara göreydi. Her yıl ticaret yapan birden fazla taşımacı olabiliyordu, denize daha yatkın türden bazı Rus gemileri de bu yolculuğu tek başlarına ya da küçük gruplar halinde yapabiliyorlardı. Ama gemiler ve silahlar değerli malları nakletmenin ön koşuluydu, kârlı alışverişin özü de asgari düzeyde harcamaya karşılık haraç toplama yoluyla malların alınmasında, ticaret konvoyunun sağladığı kolektif güvenlikte yatıyordu. Bu amaçlar doğrultusunda, haraç ödeyenlerin gözünü korkutabilecek güçte, konvoyları koruyan, Bizanslılarla anlaşmaya varılan koşulları uygulayan hayli sıkı bir siyasi-askeri örgütlenme biçimi vazgeçilmez önemdeydi.

Bilinçli öz çıkarlar, haraç ödeyenler arasında karşılıklı işbirliğinden yana ağır basıyordu, özellikle de hem Konstantinos'un anlatısının hem

de arkeolojik kanıtların Orta Dinyeper'deki Rus sayısının sınırlı olduğunu ima etmesi bunu düşündürür. Derevlianlar gibi bazı Slav kabilelerin bir "prens" liderliğinde kendi başlarına etkili bir liderlikleri vardı (PVL: 27; *RPC*: 78-9). Rusların da bir tür hiyerarşi oluşturan, ama Bizans'la alışverişi izlemekle ilgilenecek bir "prens"in varlığına benzer bir ihtiyaçları vardı. Kabaca söyleyecek olursak, VII. Konstantinos'un yazılarının ve *Rus Primary Chronicle*'ın gözler önüne serdiği tablo budur. Konstantinos'un hitap biçimi, mektupların "Rhosia prensi"ne yazıldığını gösteriyordu (*DC*: 691), ama onun gözetimi altında kaleme alınmış diğer metinlerde çoğul olarak "Rus prensleri"nden bahsedilir (*DC*: 595, 597; *DAI*: 62-3) ve yirmi beş kişinin Bizans'la 944 tarihli antlaşmayı müzakere etmek üzere temsilcilerini gönderecek kadar önemli olduğu görülür. Birkaç Slav isminin de geçtiği bu uzun dizi, elitler arasında Bizans bağlantısına yakın bir ilgi duyulduğunu ve siyasi otorite merkezinin en geç 940 civarında güneye taşındığını düşündürür: Igor (Eski Kuzey dilinde *Ingi*), Rusların tarihsel olarak tartışmasız ilk önemli prensi Kiev'de üslenmişti, küçük oğlu Sviatoslav ise "Novgorod"da, Gorodischche'nin bulunduğu yerde "tahttaydı" (*DAI*: 56-7). Igor muhtemelen kağan rolünü üstlenmişti, başkomutanı Sveneld'le ilişkisi de Hazar tarzı ikili liderliği yansıtıyordu. Ama önceki kuşaklardan Arap yazarların betimlediği kağanın tersine Igor savaşlara bizatihi liderlik ediyor, haraç seferleri düzenliyordu, 941'de de büyük bir sefere komuta etmişti. Rusların Dinyeper'de karşı karşıya olduğu bütün zorluklara cevaben, bu tür bir kişisel faaliyet bekleniyordu belki de.

Resmedilen senaryoya dayanarak bekleyemeyeceğimiz şeyse Igor'un seferinin Bizans'ı hedef almasıydı. Bizanslılar da hayret içinde kalmışlar, Cremona'lı Liudprand'a göre Haziran 941'de kocaman bir filo çıkıp geldiğinde, şimdi ne yapacağını kara kara düşünmekten imparatorun "gözüne uyku girmemişti" (Chiesa 1998: 131). Ruslar İstanbul Boğazı'nda yağmaya girişmiş, özel bir itina gösterdikleri kiliselerin hepsini yakmış, rahiplerin de kellelerini demir çivilere asmıştı (Bekker 1838: 425). Ama çok iyi surlarla çevrilmiş Bizans şehirlerine girememişlerdi, ayrıca alçak tabanlı tekneleri de, çekildikleri kızaklardan çıkarılıp Rum Ateşi açmaya başlayan daha eski gemilerin dengi değildi (Chiesa 1998: 132). Ruslar açısından bu sefer bütün cesaretlerine ve dehalarına rağmen bir felaketle sonuçlanmıştı. Aslına bakılırsa bu gelişmeler muhtemelen Dinyeper Rusların dış güçlerden gelen baskılara açıklığını yansıtıyordu. Bir Hazar metnine göre, Bizans İmparatoru, Kerch Boğazları'ndaki başlıca Hazar kalesini almaları için "büyük hediyeler" göndererek Rus liderliğini baştan çıkarmaya çalışmıştı. Rus prenslerinin en önde geleni sonunda razı olmuş, kalenin denetimini ele geçirmiş, ama akabinde oradan çıkarılmıştı.

Yenilen Ruslar daha sonra Hazarların Konstantinopolis'e karşı bir sefer düzenlemeleri talebini kabul etmişlerdi. Liudprand'ın anlatısı gibi bu Hazar metni de Rum Ateşi'nin Rusların yıkımına yol açan başlıca araç olduğunu aktarıyordu (Golb ve Pritsak 1982: 118-19). Bu gelişmeler Rusların, Konstantinopolis pazarlarına açılma ihtiyacı yüzünden Bizanslıların dileklerini uysallıkla karşıladıklarını, steplerdeyse Hazarlardan çok daha aşağı bir konumda bulunduklarını düşündürür. Aslına bakılırsa Ruslar çok geçmeden ticaret ayrıcalıklarının yenilenmesini isteyecek, bu ayrıcalıklar 944 tarihli antlaşmada bazı ayrıntılı düzenlemeler ve kısıtlamalarla onaylanacaktı. Bizanslıların kaygıları, Rusların Dinyeper havzasında kışı geçirmelerinin yasaklanmasını öngören yeni maddelerde kayıt altına alınmıştı. VII. Konstantinos'un Rus ticaret örgütlenmesi hakkında anlattığı, savaştan hemen sonra derlenen bilgiler, Rus liderliğinin deniz bağlantısını korumakta güçlü bir çıkarı bulunduğunu varsaymakla birlikte, "Romalıların bu imparatorluk kentine" başka saldırılar düzenlenmesini engellemek için Peçeneklerin müttefik olarak kazanılması ihtiyacını da vurguluyordu (*DAI*: 50-1).

Bizanslıların ticaret ayrıcalıkları ile Rum ateşi karması, Peçenekler ve Hazarlar dışında Rusların saldırganlığını dizginleyen başka etkenler de vardı. Ruslar Baltık dünyasındaki cemaatler de dahil olmak üzere birkaç yerden Hıristiyanlığı biliyorlardı. Ama Bizanslılar ilahi güçlerle özel ilişkileriyle övünüyorlardı ve 860'ların başındaki öncülleri gibi, 941 sonrasında birçok Rus, filolarını hedef alan üstün ateş gücünü muhtemelen Hıristiyanların tanrısıyla ilişkilendirmişti. Bizanslılar bu gibi eğilimleri güçlendirmiş, savaş sonrasındaki antlaşmanın imza töreni sırasında Hıristiyan Rus temsilcileri özel bir muameleye layık görmüştü. 946'ya gelindiğinde "vaftiz edilmiş Rus" törensel kabullerde önde gelen bir yere sahipti (PVL: 26; *RPC*: 76-7; *DC*: 579). Kiev'de 10. yüzyıl ortasına ait bazı kadın ve çocuk mezarlarında Hıristiyan haçlarının bulunması, seçkin ailelerin Hıristiyan törelerini benimsemeye başladığını düşündürür. Seçkinler arasında Hıristiyanlığa en sadakatle bağlanmış kişi de Prens Igor'un on yılı aşkın bir süre kraliçelik yapmış dul eşiydi. Bu hanım Bizans kaynaklarında Kuzey dilinde "Helga" ismiyle, Rus kaynaklarında aynı ismin Slavcası "Olga"yla anılır. Olga'nın kesin vaftiz tarihi tartışmalıdır. En başta VII. Konstantinos'un *De cerimoniis* adlı eserinde 946'ya ait bir malzeme dosyasıymış gibi görünen verilerin gücüne dayanarak bu tarihte vaftiz edildiği savunulabilir (Kresten 2000: 6-19, 33-41; Zuckerman 2000a: 647-60). Ama denge sağlamak adına genel tarihsel değerlendirmelere ağırlık verildiğinde biraz daha sonraki bir tarih, muhtemelen 957, daha tercih edilebilir görünmektedir (Nazarenko 2001: 219-310; Featherstone 2003;

Tinnefeld 2005'teki değerlendirmeye bakınız, 551-63). Herhalde en anlamlı veri de Olga'nın vaftizinin gerçekleştiği yerdir; Olga Kiev'de değil Konstantinopolis'te, muhtemelen Büyük Saray'da vaftiz edilmiştir. Olga, "akrabası olan prensesler", "beklemede olan soylu hanımlar", "Rus prenslerinin maiyetleri" ve "tacirler"den oluşan maiyetiyle birlikte iki resmi resepsiyonla ağırlanmıştır. Bunlardan birinde Olga VII. Konstantinos ve ailesiyle aynı masada tatlı yemiş (*DC*: 597-8), vaftiz töreninde de imparatorun eşinin ismi olan Helena'yı almıştır. 961'de Saksonyalı Otto adına Ruslara gönderilen dini bir misyonun başkanlığını yapan vakanüvis Trierli Adalbert onu bu isimle tanıyordu (Bauer ve Rau 2002: 214). Olga-Helena'nın bu misyonu desteklemesi Hıristiyanlığın başka versiyonlarını dışlayacak kadar Doğu ortodoksluğuna bağlı olmadığını gösterir: Bu durumda muhtemelen Bizanslıların ona bir piskopos ve rahipler tayin etmemesine tepki gösteriyordu. Ama Helena ve Konstantinos'u vaftiz ebeveynleri yaparak, Helena'nın ismini alarak, hediye olarak Konstantinos'tan yüzlerce gümüş kabul ederek, önde gelen Rus tacirlerin ve diğer prenslerin temsilcilerinin önünde kendisini törensel bir biçimde bu emperyal düzene bağlamıştı. Beraberindeki prensesler imparatorun önünde gereği gibi eğilirlerken onun sadece "hafifçe başını eğmesi" önde gelirliğini ortaya koyuyordu (*DC*: 597). Ne var ki onun bu jesti, Rus liderliğinin Bizans'la ilişkilerinde ifadesini bulan bir tür göz korkutmayı da haber veriyordu. Rus liderlerinin "ilk darbe"de bulunma becerisi, imparatorların "uykusuz geceler" geçirmelerine neden olabilirdi, ama hatırı sayılır bir zenginliğe kavuşabilmek için Rusların da Bizanslılarla cömert ama emperyal koşullarda düzenli ticaret yapmaya ihtiyacı vardı.

Olga'nın Rumların Tanrı'sına gösterdiği saygıda *reel-politik* kişisel sadakatle birleşmiş gibi görünür. Olga özel bir rahip tutmuş, ömrünün geri kalanı boyunca Hıristiyanlığın gereklerini açıkça gözetmişti; 969'da ölüm döşeğindeyken cenaze ziyafeti verilmesini ya da mezarının üzerine höyük yapılmasını yasaklamıştı (*PVL*: 32; *RPC*: 86; Musin 2002: 81-2). Ne var ki dini bağlılık bireysel ya da ailevi bir tercih meselesi olmaya devam etmişti. Rum süper gücüyle yakın bağlantıları çekici olabileceği gibi itici de olabilen bir dine karşı ağırlık sahibi karşıt güçler devreye girmişti. Batılı başka bir kral adına gönderilen Alman misyonu, başkanının anlattıklarına bakılırsa verimsiz olmuş, tehlikeli sonuçlar doğurmuştu; Adalbert dönüş yolunda Rusların elinden canını zor kurtarmıştı. Adalbert'in iddiaları *Russian Primary Chronicle*'a göre Olga'nın oğlu Sviatoslav'ın annesinin onun dinini değiştirme çabasına verdiği karşılıkla paralellik gösterir; anlatılana göre Sviatoslav "Mabeyincilerim buna gülerler!" demiştir (*PVL*: 30; *RPC*: 83-4). O tarihlerde bir prens ya da bir soylu Çernigov'da deva-

sa bir höyüğe gömülür, mezarına yerleştirilen eşyalar arasında bir tanrı figürü de vardır, görünüşe bakılırsa bir Thor figürü. Mezarlarda ve yerleşimlerde bulunan demir boyun halkaları üzerindeki Thor figürlü pandantif çekiç muskalara bakarsak, Rusların zengin kesimlerinde Thor'un sadık takipçileri vardı. Öyle görünüyor ki bu muskaların kullanım oranı 10. yüzyıl ortası ve ikinci yarısında artmıştır, aynı yüzyılın ikinci yarısında Gnezdovo gibi ticaret merkezlerinde *valkyrie* biçiminde pandantifler takılıyordu (Pushkina 2001: 313-16; 2004: 51; Novikova 1992: 79-87; Duczko 2004: 132-33, 239-40). Muskaların yaygınlığı pekälä haç taşıyanlar ile çekiç muskalar ve diğer pagan pandantiflerini takanların birbirlerinin farkında olduklarını, bazı bireylerin birden fazla bağlılığı tercih ettiğini gösteriyor olabilir. Rusların ticaret yapma, zenginleşme arzularını yaşarken farklı istikametlerle karşı karşıya kaldıklarını da yansıtır. İmparatorun saygın sofrasında tatlı yemek, bir Rus kraliçesinin siyasi-kültürel bağlılığını ifade etme biçimidir, ama en az bunun kadar siyasi başka ifade biçimleri de olmuştur.

Sviatoslav'ın annesinden iktidarı devraldığında izlediği politika, Bizanslılarla dostça geçinmek, yüzlerce, hatta binlerce savaşçının Bizans kuvvetlerinde yer almasına izin vermek olmuştur; ama Sviatoslav step halklarıyla uyum içinde olmaya da çalışmıştır. Bizanslı bir tanığın anlatısı ve *Russian Primary Chronicle*, Sviatoslav'ın Avrupa steplerinde hüküm süren bir reisin saç ve hayat tarzını benimsediğinde hemfikirdir: Doğuştan soylu olduğunu belirten uzun bir tutam saç dışında kafasını tamamen kazıtmıştı, bir kulağına da küpe takıyordu; ömrünü at sırtında geçirmekten haz duyuyordu, birçok savaşa katılmıştı, geceleri de açık havada uyurdu. Sviatoslav'ın başlıca hedefi, babasının da anladığı gibi, steplerden gelip Rusları tehdit edebilecek olan, bazı Slav nüfuslardan hâlâ haraç alan Hazarlardı. Muhtemelen Uzlarla ittifak kuran Sviatoslav Hazarların kalbindeki topraklara bir saldırı düzenleyerek başlıca şehirlerini yerle yeksan etti, bir step gücü olarak Hazarlara ölümcül bir darbe indirdi.

Çok geçmeden Bizanslılar Sviatoslav'dan, önceden ödenecek yaklaşık 680 kilo altına karşılık, aynı işi insafsız komşuları Bulgarlar için yapmasını isteyecekti. Ruslar muhtemelen 968 yılının yaz sonu ve sonbaharında düzenledikleri bir saldırıda Bulgarları ezdiler, ama Sviatoslav Avrupa'nın öbür yakasında Vikinglerin yaptığı gibi bir nehir ağzının sunduğu fırsatlardan yararlanmaya baktı. Aktarıldığına göre, Aşağı Tuna'daki Pereislavets'i "topraklarımın kalbi yapacağım, çünkü bütün güzel şeyler oraya akıyor," iddiasında bulunuyordu (*PVL*: 32; *RPC*: 86). Sviatoslav'ın hiçbir pazara bağlı kalmak zorunda olmaksızın, deniz kenarında birkaç ticaret rotasının kesişme noktasına üslenme arzusu, stratejik bakımdan

anlamlıydı: "Tanrı'nın koruduğu şehre" karşı geçmiş seferleri tekrarlama yönünde bir girişimde bulunulmamıştı, ama belki de Ruslar Rumlarla Orta Dinyeper'den daha elverişli bir kalkış noktasından ticaret yapma umudu taşıyorlardı. Peçenekler muhtemelen Bizans fitnesiyle yokluğunda Kiev'i alma tehdidinde bulununca Sviatoslav alelacele Kiev'e geri döndü. Bir anlaşma yapıldı, Peçenekler Ruslarla güçlerini birleştirerek Balkanlara döndü, çok geçmeden Bulgar çarı Boris, Preslav'daki sarayından halkına hükmetmeye başladı, aslına bakılırsa Rus işgal gücünün bir kuklasından ibaretti. Sviatoslav'ın step halkları ve Ruslar üzerinde egemenliğini koruma projesi özünde saçma değildi: Tuna şehirlerine atadığı valilerin, kısa süre içinde, steplere göz kulak olacak maiyetlerine ve konar göçerlere maaş ödemeye yetecek kadar gelir elde etmeye başlamaları mümkündü. Sviatoslav'ın yanlış hesabı, Bizans'ın görünürdeki ataletini statükonun kabulü olarak görmesi olmuştu. 971 baharında İmparator I. Johan Tzimiskes sürpriz bir saldırıda, bir kıskaç hamlesinde bulundu: Rum ateşiyle donanmış bir filo Tuna'dan yukarı çıkarken imparatorun süvarileri de Preslav'a gitti. Svenkel komutasındaki Rus garnizon birlikleri cesurca çarpıştı, 7000 asker ateşe verildikten sonra bile sarayı savunmaya devam ettiler (Hase 1828: 137; Talbot vd. 2005: 183). Sviatoslav ve savaşçıları Tuna kıyılarında Silistre'de kuşatılsalar da Bizans ağır süvarisini durdurdular. Nafile bir çabayla piyadeler atlı saldırıya girişmiş, kadınlar da savaşa alınmıştı; Bizanslılar bütün bunları ölülerini almaya geldiklerinde görmüşlerdi. Başlıca Bizans kaynağımız Diyakoz Leo, Homerosvari bir dizi çarpışma resmeder, "İskit" pagan adakları ve inançları hakkında sunduğu ayrıntıların bazılarına şüpheyle bakılabilir. Her halükârda Ruslar şiddetle karşı koydular, aylar süren ağır çarpışmaların ardından büyük miktarda ganimet ve çok sayıda esirle birlikte çekilmeyi kabul ettikleri düşünülürse o kadar da teslim olmuş sayılmazlardı. Sviatoslav'ın sonunu muhtemelen bu zaferler getirmişti: Sviatoslav Tuna'dan çekildi, 971-972 kışı da Dinyeper havzasında geçirildi. Açlıktan bitap düşen Rusların tepesine baharda Peçenekler bindi ve böylece ortadan kalktılar. Sviatoslav'ın kafatası başka türlü kullanılıyordu artık, kaplamalı bir Peçenek kadehi olmuştu.

Sviatoslav ve Rus savaşçı seçkinlerin büyük bölümünün ortadan kalkması, genç oğullarının doldurabilecek kadar donanımlı olmadığı bir iktidar boşluğuna yol açtı. Sviatoslav'ın oğullarından Prens Iaropolk, babasının Derevlialıların hükümdarı yaptığı kardeşini yenip öldürmeyi başardı, ama diğer kardeşi Vladimir "deniz aşırı yerlerden" Novgorod'daki tahtından Kuzey dünyasındaki bir saraya ya da saraylara geldi. Bazı Slav kabilelerin haraç vermeyi kestiklerine; Polotsk'ta Ragnvaldr adında bir

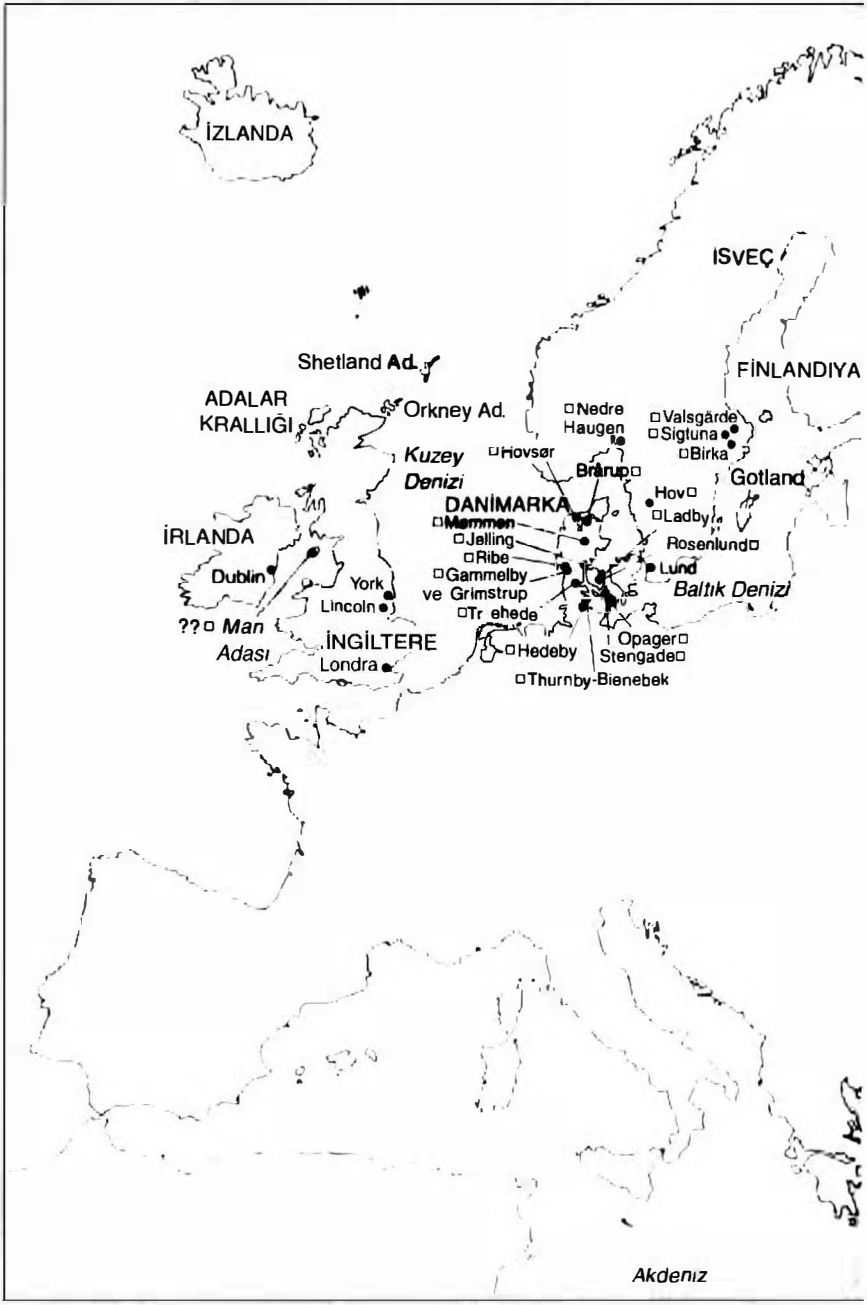
prensle Tury adında bir adamın kendi adını verdiği Turov denilen yerde yaptığı gibi, İskandinav dünyasından bazı fırsatçıların Ruslar arasına yerleşmeye çalıştıklarına bakılırsa, Iaropolk'un rejimi pek sağlam değildi (*PVL*: 36; *RPC*: 91). Bu hamleler siyasi hassasiyeti gösterir, ama Bizanslılarla ticaretin devam ettiğini de gösterir. Polotsk şehri, Novgorod'un yakınından geçen, "Varenjlerden Rumlara uzanan yol" diye bilinen yolun bir kolunu kontrol ediyordu (Şekil 37.1); Turov da Orta Dinyeper'den çıkıp Western Bug'a uzanan Pripet Nehri üzerinde bulunuyordu ya da karadan Krakow'a ve Almanların bastığı gümüşün gelebileceği başka piyasalara bağlanıyordu. 970'lere gelindiğinde Rusların ticaretinde büyük bir yön değiştirme gerçekleşmeye başlamıştı. Orta Asya'dan gelen yüksek kalite dirhem arzı sallantıya girmiş, batıda üretilen mallar ve gümüşe karşılık kürk değiş tokuşunun değeri ve hacmi artmıştı. Ama Bizans ipeğine ve başka lüks mallara erişimin bir alamet-i farikası vardı. Ragnvaldr ve Tury'nin tercih ettiği yerler çok şey söylüyordu, Sviatoslav'ın Tuna'yı terk etme koşullarından biri de Rusların "eskilerin âdetlerinden olduğu üzere Bizans'a ticarete gitmelerine" izin verilmesiydi (Hase 1828: 156; Talbot vd. 2005: 198-9). Smolensk zenginliğini büyük ölçüde "Rumlara giden" gemilerin nakliye sırasında bakıma çekildikleri bir istasyon olarak oynadığı role borçluydu; bazıları gemilerin yakılması sonucu oluşmuş gösterişli höyükleri de 10. yüzyılın ikinci yarısında işlerin açılmakta olduğunu gösterir. Bu anlamda Bizans'la ticaret bağlantısı bazı rejimlerin kaprislerine tabi kılınmayacak kadar değerli görülüyordu. Sviatoslav'ın Tuna girişimiyse nihayetinde Rusların Orta Dinyeper'de Rumlarla daha iyi ticaret yapabilmek için giriştikleri daha önceki hamlenin bir başka versiyonu olmaktan öteye geçememişti.

Yine de Dinyeper Rusları ile Bizanslıların siyasi ilişkilerinin ilerde nasıl bir yön izleyeceği cevaplanmamış bir soruydu. Bizanslı gözlemciler Rusların Balkan seferleri sırasında gösterdikleri örgütlenme becerilerinin yanı sıra savaş kabiliyeti karşısında da hayrete düşmüşlerdi. 10. yüzyıl sonunda Konstantinopolis'te bir rölyefe getirilen popüler yorum, eserin, kentin Rusların eline geçmesini resmettiği yönündeydi (Preger 1907: 176; Mango 1953: 460). Kerch boğazlarına askeri bir komuta üssünün kurulması, Bizanslıların Sviatoslav sonrasında Rusları durdurmak için aldığı önlemlere bir örnektir. Ne var ki 976 sonrasında İmparator II. Basil kendi asi generalleri ve Bulgar isyancılarla o kadar meşguldü ki, zaten kargaşa içinde olan Ruslara dikkat edecek hali yoktu.

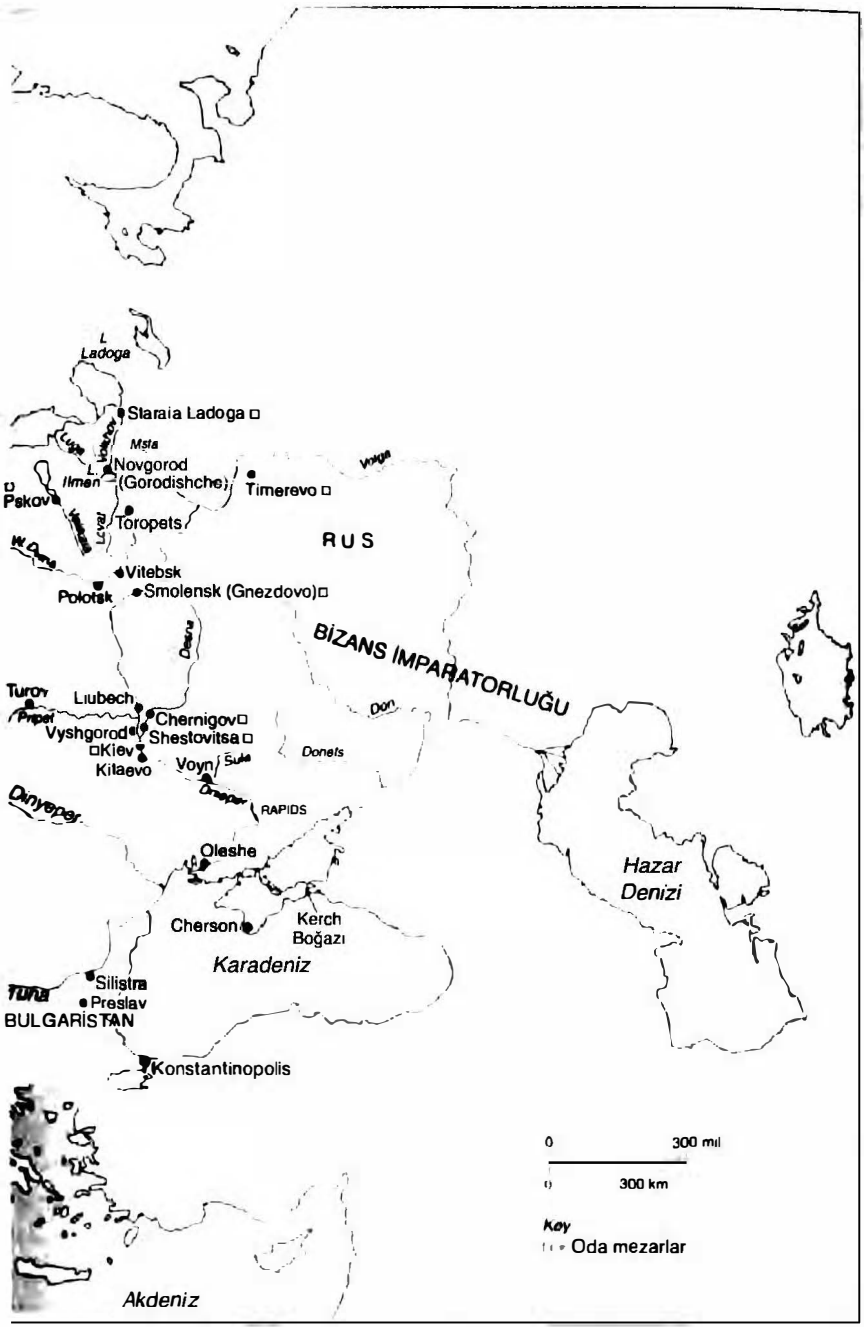
Asıl mesele, güçlü bir Rus yöneticinin Hıristiyanlığa ve serpilmekte olan takipçilerine karşı harekete geçmesini engelleyen şeyin ne olduğu sorusunda yatar. Olga Rumların kutsal sarayı ve hanedanın Tanrı'sıyla

şahsi bir bağlantı kurmuştu, oysa Sviatoslav gösterişli bir tavırla tam tersi bir çizgi izlemişti. Sviatoslav'ın rejimi steplerin komutasını şahsen kendi eline almasına, zengin hedefleri yağmalamanın, ticaret yollarını gözetim altında tutmanın getirebileceği maddi hâkimiyete dayanacaktı. 971'de Rumlara karşı koşullara uyacağına dair adlarını anarak yemin ettiği tanrılar Slav şimşek ve güç tanrısı Perun'la, sığırların tanrısı Volos'tu. Sviatoslav tümüyle Hıristiyan bir halk olan Bulgarlar üzerinde uzun süreli bir egemenlik kurmayı hayal ediyordu. Rusların kalbi olan topraklar da Hıristiyanlığın takipçileri ile Hıristiyan olmayan bir nüfusun karmasını barındırmaya devam etmişti belki de. Farklı inançlardan, Musevi, Hıristiyan, Müslüman ve Pagan nüfusların bir arada yaşaması Hazar ülkesinin bir özelliği olmuştu; Kiev'de Starokievskaia tepesinde 10. yüzyıl sonuna ait elit mezarlık öyle görünüyor ki pagan ibadet yerlerini ve Hıristiyan tabutlarını barındırmıştı (Borovs'ky ve Kaliuk 1993: 8-12). Ne var ki hünerli bir prens "Varenjlerden Rumlara uzanan yol" üzerinde Rusların bütün kolları üzerinde denetimi sağladığında, kendi kişisel otoritesi ve zaferleriyle yakından ilişkili bir kamusal ibadeti kurumsallaştırmaya karar vermişti. Prens Sviatoslav Kiev'den çıkıp Vladimir'le görüşmeye geldiğinde öldürülen Iaropolk'un kanına bulanmış, ayrıca efendisinin iradesine boyun eğen, Sviatoslav'ın meclisinin anahtarını taşıyan bir kraliçe olarak annesinin sorgulanabilir statüsüyle lekelenmiş bir haldeydi.

Vladimir'in göksel güçlerle görülmemiş incelikte bağlantılar kurarak mevkiini yükseltme arzusu bir meşruiyet eksikliğiyle açıklanabilir. Ne var ki kuzeybatı ve batıda topraklarında önde gelen liderlerin, en başka Lehlerin kralı Mieszko ile Danların kralı Harald Mavi Diş'in (Blue-Tooth) yönetimlerini Hıristiyanların Tanrı'sıyla ilişkilendirdiğini gayet iyi biliyor olsa gerekti. Hıristiyan Danlar 10. yüzyıl sonlarında, muhtemelen prens muhafızları olarak hizmet vermek üzere Ruslarla sık sık ilişki kuruyorlardı; Vladimir'in sürgündeki hayatını bir Dan kralının sarayında geçirmiş olması ya da en azından Novgorod, Polotsk ve nihayetinde Kiev'in denetimini ele geçirmesine yardımcı olan Varenj savaşçılar arasında Hıristiyanların bulunması mümkündür (Shinakov 2004: 247-9). Bu arka plan eşliğinde düşünüldüğünde, rejimini Hıristiyanların Tanrı'sına adamayı reddeden Vladimir'in anıtlar dikerek, bazıları insan çeşitli kurbanlar adayarak bir tür karşı kült kurmaya çalışması pek de şaşırtıcı değildir. Kiev'de Vladimir'in ana meclis binasının dışına Perun'un ahşap bir putu dikilmişti, başka bir put da Novgorod'da valinin meclis binasının yakınına yerleştirilmişti. Vladimir'in kısmen gümüş ve yaldızlı Perun'una başka bazıları hayli yöresel, bazıları Slavca konuşan dünyada tanınan başka birkaç tanrı daha eşlik ediyordu. Prenslerin zaferlerini güçlü bir biçim-

Şekil 37.1 "Varenjlerden Rumlara uzanan yol"un haritası. Bu "yol" yaklaşık 1100'de *Russian Primary Chronicle*'da betimlenmiş, "Rumlar"a giden gezginler anısına dikilmiş, 11. yüzyıla ait birçok İsveç rün taşında da doğrulanmıştır. Bu rotalar (Rus bölgesine Batı Dvina'dan ya da Volhov ve Lovat nehirlerinden giren) çok daha önceleri de kullanılıyordu, ama Orta Dinyeper'den Konstantinopolis'e deniz bağlantısı ancak 10. yüzyıl başında düzenli bir hal almıştır. Pek az sayıda mal Kuzey Atlantik'ten Bizans'a onca yolu kat ediyordu, ama köle ticareti Britanya Adaları, Baltık ve Rus'a yayılmıştı. York, Lincoln ve Dublin'de de Bizans ipekleri gün ışığına çıkarılmıştır. İzlandalılar da dahil olmak üzere İskandinavlar sarayda imparatora refakat ediyor, kuvvetleriyle ona hizmet veriyorlardı. Birçoğu nihayetinde memleketlerine dönüyor,

yanlarında Bizans işi lüks mallar da götürüyorlardı. Bütün bu geliş gidişlerin arka planında Kuzey, Bizans ve Rus sarayları arasında elçiler ve heyetler gelip gidiyordu. 10. yüzyıla ait mezar odaları istisnai bir zenginlik, toplumsal ve/veya siyasi mevki ve öte dünyada bunları korumaya yönelik hevesleri gözler önüne serer. Bu mezar odalarının kesin anlamı, görüldükleri geniş bölgede büyük bir farklılık gösterir. Danimarka'da kırsal yerleşimlerin yanı sıra pazar merkezlerinde de bulunmuşlardır. Ne var ki bu mezarlarda rastlanan eşyalar ve gömme ritüelleri gezmenin, öte dünya için çok sayıda eşyanın statü sembolü olduğu, uluslararası olduğunun bilincinde bir tür elit kesimi düşündürür. Bu açıdan mezar odaları "Varenjlerden Rumlara uzanan yolun" bir izini sunar.

de çağrıştıran bu organize kült, Vladimir'in Kuzeyli komşularının Hıristiyan kültüne bir cevap vermenin yanı sıra Konstantinopolis'teki Büyük Saray'da olup bitenlere karşı da bir karşıt güç oluşturuyordu.

Vladimir'in 978'de Kiev'i almasından sonraki ilk birkaç yılın ardından düzenli haraç ödenmesini sağlamak için başarılı seferler düzenlendi. Vladimir'in acımasızlığı ve kaynakları, kültünün taleplerine uyulmasını gözetecek boyuttaydı. Zaferler putlara sunulan toplu adaklarla kutlanıyor, özgür insanlar arasından kurayla adaylar seçiliyordu. Rumların yanından dönüp Kiev'e yerleşmiş olan, kurada oğlu kurban seçilen Varenj bir Hıristiyan'ın itirazlarına kulak asılmadı, baba ve oğul Vladimir'in meclis binasında öldürüldü (*PVL*: 38-9; *RPC*: 95-6). Vladimir'in bu kültün hamisi olmasının diğer Hıristiyan yöneticilerin yanında tuhaf bir görüntü yaratmasından çok, zaferlerin kesintiye uğraması onu bir kez daha düşünmeye zorladı. 980'lerin ortasında Orta Volga'daki Bulgarlara düzenlenen bir seferde haraç toplanamamıştı, Vladimir'in seferleri arasında başarısızlık kabilinden kayda geçmiş ilk olaydı bu (*PVL*: 39; *RPC*: 96). *Russian Primary Chronicle*'a göre, bundan kısa bir süre sonra Vladimir kimi zaman "inanç araştırması" diye nitelenen şeye girişti; sıkı Bulgar düşmanlarının dini İslam'ı, Almanlar ve Rumların dini Hıristiyanlığı ve Museviliği araştırdı.

Chronicle'da üst düzey araştırma heyetlerine, Vladimir muhtemelen tek tanrılı, çok tutulan bir kültten yana tercihini yapmadan önce gerçekleşen tartışmalara ilişkin hikâyeler süslü bir üslupla anlatılır (Shepard 1992: 76-81). Ama öyle görünüyor ki hangi kültün benimseneceğini bir dizi tesadüf belirlemişti. 988'e gelindiğinde II. Basil, başkentinde neredeyse kuşatma altına alınmıştı, ordusunun büyük bölümü isyandaydı, Bulgarlarsa batıyı tutmuşlardı. Henüz tam anlamıyla açıklık kazanmamış koşullarda Vladimir ile kuşatma altındaki imparator arasında bir anlaşmaya varıldı. Muamelelerin bir noktasında, muhtemelen Basil'e daha önceden yapılmış bir anlaşmaya uyması için baskı yapan Vladimir, Herson'u alıp şehrin büyük bölümünü yağmalayarak Rusların vurucu gücünü ve ipotek değerini gösterdi. Aktarıldığı üzere, ne olur ne olmaz diyerek, 6000 kişilik kuvvetli bir ordu gönderdi; yeni gelenler İstanbul Boğazı'nın öte yakasında kamp kuran isyancıları şaşırttı, Basil'in nihayetinde Küçük Asya'nın denetimini yeniden ele geçirmesini sağladılar. Vladimir'in ödülü Herson'da Basil'in kız kardeşi Anna'yla evlenmek oldu, bu izdivaç Vladimir'in sarayın eflatun odasında doğmuş hanedan mensuplarıyla aynı konumda olduğunu gösteriyordu (Franklin ve Shepard 1996: 162-4). Vladimir'in öngörebileceği üzere, vaftiz olduktan sonra ancak böyle bir prensesle evlenebilirdi, Anna'nın maiyetine de yüksek rütbeli din adamları, rahipler ve kilise kurucularından oluşan dini bir heyet eşlik ediyordu. Herson'dan Kiev'e çeki-

len Vladimir, yurttaşları nehir kenarına toplayarak din adamlarının duaları eşliğinde topluca vaftiz edilmelerini sağladı. Devasa meclis binaları mozaiklerle süslendi, Starokievskaia Tepesi'nde tuğla ve taştan yapılmış olup Tanrı'nın Anası'na adanmış hatırı sayılır büyüklükte bir kilisenin yan duvarlarına resimler yapıldı. Kiliseyi yapanlar Bizanslıydı, binanın planı ve işlevi Konstantinopolis'te Büyük Saray'da önde gelen bir kilise olan Pharos Tanrı'nın Anası kilisesinin yapısı ve işlevini yansıtıyordu. Vladimir böylelikle statü bakımından Rum İmparatoru'yla benzer bir statüde olduğu yönündeki iddialarını taşlarla ifade ettirmişti; maiyetine ve soylulara kendi saray kompleksinde ziyafetler veriyor, pazar günleri onları ibadete kabul ediyordu. Vladimir'in rejiminin temelleri *basileus*'unkinden çok farklıydı. Ne var ki uzun zamandır yerleşik olan, büyük ölçüde Rumların ibadet ettiği tek tanrılı kült, Vladimir'in gözetimi altındaki ilişkilere bir nebze tutarlılık getirmişti. 1008'de Vladimir'in sarayını ziyaret eden Alman bir misyoner heyeti Rusları Hıristiyan âleminin bir parçası diye görerek buraya gelmişti. Querfurt'lu Bruno ancak "kocaman bir surun" kapılarından geçtikten sonra paganların topraklarına girmişti (Karwasinska 1973: 99). Bu surlar, Vladimir'in emriyle konar göçerlerin otlak arazilerinde yaptırılan bir dizi müstahkem yerleşim ve siperin en dış kısmında yer alıyordu. Yoğun tarım üretimi için bu araziler üzerinde hak iddia eden Vladimir, kuzeydeki Slav ve Fin nüfusların "en iyi erkekleri"ni buralara yerleştirerek şehri için sapasağlam bir savunma kalkanı yaratmıştı (*PVL*: 54; *RPC*: 119). Ruslar Orta Dinyeper bölgesine önceden hiç olmadığı kadar sağlam bir biçimde yerleşmişlerdi, güneye geniş ölçekli göçlerde bulunma yönünde bir girişim olmayacaktı artık.

Vladimir'in Hıristiyanlığı tebaası için zorunlu bir kült olarak benimsemesi yönetici elitin halihazırda devam etmekte olan Slavlaşma sürecini hızlandırmıştı. 10. yüzyıl ortasına gelindiğinde Orta Dinyeper'de Rus liderliği Slavca kullanıyordu; haraç toplama seferlerine Slavca "insanlar arasında" anlamına gelen terimden hareketle *poliude* deniyordu (DAI: 62-3). Igor ve Olga oğullarına Slavca bir isim vermişler, Bizanslılar onu bu isimle tanımışlardı: Sviatoslav. Ama yukarıda belirttiğimiz üzere, Dinyeper'in en hızlı aktığı noktaların o tarihlerde hâlâ Rusça ve Slavca ayrı isimleri vardı. Sviatoslav'ın Balkan seferleri sırasında Rusların baltalar, geniş yüzlü kılıçlar ve kalkan duvarları kullanmaları, bazı komutanların isimleri (*beserkr* "Ikmor" [=Ingimarr?] da dahil olmak üzere), ayrıca Ruslarda da kent merkezlerindeki mezarlıklarda gemi yakma törenlerine ve mezar odalarına rastlanması, askeri-ticari elitin Kuzey dünyasının başka yerlerinde uygulanan taktikler ve dini törenlere yakından aşina olduğunu ortaya koyar. Ama Sviatoslav'ın savaşları sonrasında yaşanan taht müca-

delesi Rus elitine ağır bir darbe indirmiş, Vladimir (ismi Slavcadır) zafer kazanmak için dayısı Slav Dobrynia'ın tavsiyelerinden yararlanmıştır. Üstelik Vladimir'in meclis binasının dışında öyle büyük bir saygı gösterisine konu ettiği putların temsil ettiği tanrılar, açıkça Kuzeyli nitelikler yerine büyük ölçüde Slav nitelikler gösteriyordu. Vladimir'in vaftizinden sonra Slavca muhtemelen hayli hızlı bir biçimde dini ibadetin dili olup çıktı. Bulgarca ve başka Slavofon Hıristiyanlardan edinilen metinler seçkisinin de buna katkısı oldu. Bastırdığı altın ve gümüş sikkelerin üzerindeki yazılara bakılırsa Vladimir Slavcayı otoritenin dili olarak görüyordu. Bunlardan birinde "Vladimir tahtta!" der (Sotnikova ve Spasski 1982: 80). Maaşları bu sikkelerle ödenen muhafızlar ve soyluların Kril harflerini okuyabileceği varsayılıyordu, gerçi daha sonraki baskılarda harfler çözülemez bir hal almıştı. Novgorod'da çıkarılan balmumu kaplı ahşap tabletler de 11. yüzyıl başında mezmurların Slavca tekrar tekrar yazılmasının işlevsel bir okur-yazarlık kazandırma yollarından biri olduğunu düşündürür (Ianin 2011: 38-42; Franklin 2002: 46-7). Ne var ki Rumca Ruslar arasında, Bizans İmparatorluğu'ndaki meslektaşlarıyla yazışmalar yürüten çoğu üst düzey din adamının ana dili olarak kaldı. Staraia Ladoga'da bulunan, Laodicaea'nın 11. yüzyıldaki metropolitine ait mühür bu tür bir yazışmanın varlığını işaret ediyor olabilir: Bu şehir yüzyılın ikinci çeyreğinde, Prens Iaroslav Vladimiroviç için, prensin İsveçli eşinin bir akrabası tarafından savunuluyordu (Bulgakova 2004: 85-8).

Vladimir'in çeşitlilik gösteren tebaa nüfuslara empoze edilecek din olarak Bizans tarzı Hıristiyanlığı seçmesi, İskandinav dünyasının başka yerlerindeki benzerlerinden farklı bir biçimde yapılan bir siyasi oluşumun yeni yazılı kültürünü başlatmıştı. İskandinavya'dan yeni gelenlerin Rus elitince ayrı bir terimle isimlendirilmeye tam olarak ne zaman başlandığı belirsizdir, ama "Varenj" terimi 11. yüzyıl başında kısmen bu amaçla kullanılıyordu muhtemelen. Bu anlamda Ruslar ve İskandinav dünyasının geri kalanının yolları ayrılıyordu. Ama yüksek mevki sahibi birçok kişi, servet peşindeki Kuzeyli savaşçılar Ruslara ulaşmak, sıklıkla da daha sonra Bizans'a gitmek için az çok süreklilik gösteren su yollarından yararlanmıştır. 1018'de Orta Dinyeper bölgesinin ziyaret eden bir Sakson, "bu bölgenin tamamı gibi" Kiev'in de "hızlı Danlar" ve kaçak kölelerle kaynadığı gözleminde bulunmuştu (Holtzmann ve Trillmich 2002: 474; Warner 2001: 384). Güneyde, Dinyeper ve Sula'nın birleştiği noktada üslenen Rus süvari birliklerinin gemilere nehirlerin hızlı aktığı noktalara kadar eşlik etmesiyle birlikte steplerdeki nehir yolculukları da daha az tehlikeli bir hal almıştı. Bunun yanı sıra Bizanslılar artık Dinyeper havzasında Hıristiyan Rus bir ticaret yerleşiminin gelişmesine izin veriyordu. İletişimin böyle iyileşmesi,

Kuzey sagalarında resmedilen Bizans imparatorunun hizmetindeki savaşçıların, 10. yüzyıl sonundan itibaren tarihsel figürleri temsil etmesi olasılığını da güçlendirmiştir (Blöndal ve Benedikz 1978: 193-209; Carroll 2005: 40-3). Haraldr Harðráða örneğinde, onun maceralarını ballandıra ballandıra aktaran sagalar, muhtemelen onu tanıyan Bizanslı çağdaşı Kekaumenos tarafından da doğrulanır (Litavrin 2003: 298-300).

Öyle görünüyor ki Ruslar değil de Bizanslılar 11. yüzyıl İskandinav dünyasında zenginlikleriyle dillere destan olmuştu, sagaların Haraldr'ın "Micklegarth"tan getirdiği zenginliklerle ilgili iddiaları da Bremenli Adam'ın aktardıklarını yankılar (Trillmich 2000: 394). Varenj paralı askerlerinin açgözlülüğü ve düzensizliğiyse tam tersine 10. yüzyıl sonu ve 11. yüzyıl başında yazılmış sagaların yanı sıra *Russian Primary Chronicle*'da da işlenen bir motifti (Palsson ve Edwards 1989: 73, 79-80). Ama bunların iştahları Bizans imparatorlarının yanı sıra Rus yöneticileri ve işverenleri tarafından da yönlendirilebiliyordu. Ancak ve ancak hanedan içi çatışmalar, 970'lerde Ragnvaldr ve Tury gibi ya da Vladimir'in ölümünden kısa bir süre önce 1015'te Staraia Ladoga'yı yağmalayan Sveinn Hakonarson gibi figürlere kapı aralıyordu. Güçlü Kuzey hükümdarlarıyla kişisel bağlar kurmak, kabiliyetli ama ağır baskı altındaki Iaroslav Vladimiroviç'e siyasi görünmüştü. 1018'de üvey kardeşi Sviatopolk ve Polonya hükümdarı Boleslaw'un onu bir kenara itmesi sonrası, Iaroslav "deniz yoluyla" İskandinavya'ya kaçmayı düşünmüştü (*PVL*: 63; *RPC*: 132). Ertesi yıl Olof Skottkonung'un kızı Ingigeror'la evlenmesi de muhtemelen Staraia Ladoga'yı emniyete almayı, İsveç saraylarından işbirliği yapabileceği savaşçılar getirmeyi amaçlıyordu muhtemelen. Iaroslav bundan yıllar sonra, kızı Elizabeth'i Bizans'ta geçirdiği yaklaşık on yılın ardından kuzeyin yolunu tutmuş hırslı bir *konungr*'la, Haraldr Harðrâði'yle evlendirecekti. Bu evlilikten kısa bir süre sonra 1043'te, Iaroslav kuzeydeki bağlantılarından yararlanarak Konstantinopolis'i hedef alan son büyük Rus seferi için yeni savaşçılar toplayacaktı. Öyle görünüyor ki bu saldırının ardında Iaroslav'ın hakaretamiz gördüğü bir tutum karşısında tavrını koyma ihtiyacı, 200 yıl önce meşhur *Rhōs* elçilik heyetinde yer alanların aşina olduğu bir onur meselesi vardı.

Yönetici elit düzeyindeki temasların yanı sıra, Baltık bölgesinde üslenmiş kişiler ile kendilerine Rus diyen ve Rus topraklarında yaşayan kişiler arasındaki ticari alışveriş de devam etti. Ticaret hayli kısa mesafelerde, Sigtuna ya da Gotland pazarları ile Staria Ladoga ya da Novgorod arasında son derece rahat ve kârlı bir biçimde gerçekleşiyordu. İskandinavya'dan savaşçılarla birlikte gelen tüccarlar, en geç 1016'da Novgorod'da kendi yerleşimlerini kurmuşlardı. Olaf Haraldsson'un ölümünün üzerinden birkaç yıl geçmemişti ki Novgorod'daki Kuzeyliler için mucizeler yarattığı-

na inanılır olmuştu, bunun üzerine Novgorod'da bir kilise ona adanmıştı (Mel'nikova 1999: 542-4, 533-4; Antonsson 2003: 148-53). Ama Iaroslav'ın oğullarının kucak açtıkları kaçak ya da çalınmış kölelere özel muamele göstermek üzere çıkarttığı 11. yüzyıl ortasına ait kanunlarda görüldüğü üzere, "Varenjler" Orta Dinyeper bölgesinin hâlâ yaygın bir özelliğiydi: Kölelerin haklı sahiplerine geri verilmesi, "bu suça karşılık" da 3 *grivnas*'lık bir para cezasının ödenmesi gerekiyordu (Kratkaia Pravda, Kaiser'de 1992: 16). "Bir Varenj ya da Kolbiag'ın (deniz aşırı ülkelerden gelen Kuzeylileri belirten başka bir terim) katıldığı" kavgalarla özel olarak ilgilenilecekti (Kratkaia Pravda, Kaiser'de 1992: 16.) Varenjlerin kaçak kölelerle ilişkilendirilmesi, yukarıda bahsi geçen Sakson'un 1018'de Kiev'le ilgili izlenimlerini akla getirir: Ayrıca silahlı İskandinavların köle ticaretine hâlâ biraz karıştıklarını düşündürür.

Neresinden bakılırsa bakılsın, Ruslar ile Kuzey dünyasının geri kalanı arasında saray düzeyindeki temaslar 11. yüzyıl ortasında hâlâ yoğundu. Aslına bakılırsa Lund ve Sigtuna gibi Baltık pazarlarına ulaşan Bizans kökenli mallar ve ürünlerin miktarı giderek artıyordu, sadece ipek değil, muhtemelen yağ ve şarap taşımak için kullanılan sırlı kap kacak ve amfora gibi hacimli mallarda da bir artış görülüyordu (Roslund 1998: 359-68, 380-5). Rusların toprakları artık, Hıristiyan ibadet ve edebi kültür dilinin Slavca olduğu ayrı bir siyasi-kültürel düzen oluşturma yoluna girmişti belki de. Ama bu düzen, Ruslar, Kuzey ve Akdeniz dünyası arasındaki çok sayıda bağlantı sayesinde daha önce görülmemiş boyutlara ulaşan mal alışverişini kolaylaştıran koşulları tehlikeye atıyordu.

KISALTMALAR

DAI Moravcsik, G. (yay. haz.) (1967) *Constantine VII Porphyrogenitus, De administ rando imperio*, çev. R.J.H. Jenkins, ikinci basım, Washington, DC: Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies.

DC Reiske, J.J. (yay. haz.) (1829-30) *Constantine VII Porphyrogenitus, De cerimoniis aulae byzantinae*, iki cilt, Bonn: Weber.

PVL Adrianova-Peretts, V.P. ve Likhachev, D.S. (yay. haz.) (1996) *Povest' Vremennykh Let*, M.B. Sverdlov'un düzeltmeleriyle, ikinci basım, St Petersburg: Nauka.

RPC Cross, S.H. ve Sherbowitz-Wetzor, O.P. (çev.) (1953) *The Russian Primary Chronicle*, Cambridge, Massachusetts: Mediaeval Academy of America.

KAYNAKÇA

Androščuk, F. (2000) "Černigov et Šestovica, Birka et Hovgården: le modele urbain scandinave vu de l'est", M. Kazanski vd. (yay. haz.) *Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient* (Realites byzantines 7), Paris: P. Lethielleux.

Antonsson, H. (2003) "The cult of St. Olaf in the eleventh century and Kievan Rus", *Forum Medievale*, 3: 143-60.

Avdusin, D.A. (yay. haz.) *Smolensk i Gnezdovo (k istorii drevnerusskogo goroda)*, Moskova: Moskovskii Universitet.

Avdusin, D.A. ve Pushkina, T.A. (1988) "Three chamber-graves at Gnezdovo", *Fornvännen*, 83: 20-33.

Bauer, A. ve Rau, R. (yay. haz.) (2002) *Quellen zur Geschichte der Sächsischen Kaiserzeit. Widukinds Scahsensgeschichte, Adalberts Fortsetzung der Chronik Reginos, Liudprands Werke. . .* (= *Fontes ad historiam aevi Saxonici illustrandam)*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Bekker, I. (yay. haz.) (1838) *Theophanes Contiuatus*... (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 33), Bonn: Weber.

Blöndal, S. ve Benedikz, B.S. (1978) *The Varangians of Byzantium. An Aspect of Byzantine Military History*, Cambridge: Cambridge University Press.

Borovs'ky, I.E. ve Kaliuk, O.P. (1993) "Doslidzhennia kyivs'kogo dytyntsia", P.P. Tolochko vd. (yay. haz.) *Starodavniy Kyiv. Arkheolohichni doslidzhennia 1984–1989*, Kiev: Naukova dumka.

Brisbane, M. ve Gaimster, D.R.M. (yay. haz.) (2001) *Novgorod. The Archaeology of a Russian Medieval City and its Hinterland*, Londra: British Museum.

Bulgakova, V. (2004) *Byzantinischen Bleisiegel in Osteuropa. Die Funde auf dem Territorium Altrusslands*, Wiesbaden: Harrassowitz.

Carroll, A. (2005) "The role of the Varangian guard in Byzantine rebellions" (yayımlanmamış doktora tezi, Queen's University Belfast).

Chiesa, P. (yay. haz.) (1998) *Liudprandi Cremonensis opera omnia* (Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 156), Turnhout: Brepols.

Dain, A. (yay. haz.) (1943) *Leo VI, Naumachica* (Nouvelle collection de texts et documents), Paris: Belles Lettres.

Darrouzes, J. (1981) *Notitiae Episcopatuum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris: Institut français d'etudes Byzantines.

Djakson, T.N. (2001a) *Austr i Görðum*. Drevnerusskie toponimy v drevneskandinavskikh istochnikakh, Moskova: Iazyki slavianskoi kul'tury.

—— (yay. haz.) (2001b) *Norna u istochnika Sud'by. Sbornik statei v chest' Eleny Aleksandrovny Mel'nikovoi*, Moskova: Indrik.

Duczko, W. (2004) *Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Leiden: Brill.

Egan, G. (2007) "Byzantium in London? New archaeological evidence for 11th-century links between England and the Byzantine world", M. Grünbart *vd.* (yay. haz.) *Material Culture and Well-being in Byzantium (400–1453)* (Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Philos.–Hist. Klasse. Denkschriften 356; Veröffentlichungen zur Byzanzforschung 11), Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Featherstone, J.M. (1990) "Olga's visit to Constantinople", *Harvard Ukrainian Studies*, 14: 293-312.

—— (2003) "Olga's visit to Constantinople in *De ceremoniis*", *Revue des etudes Byzantines*, 61: 241-51.

Franklin, S. (2002) *Writing, Society and Culture in Early Rus, c. 950–1300*, Cambridge: Cambridge University Press.

Franklin, S. ve Shepard, J. (1996) *The Emergence of Rus 750–1200*, Londra: Longman.

Glazyrina, G.V. (2002) *Saga ob Ingvare puteshchestvennike. Tekst, perevod, kommentarii*, Moskova: Vostochnaia Literatura.

—— (2004) "O genealogii islandtsa Torval'da, stranstvovavsbego na Rus' v X veke", *Drevneishie gosudarstva vostochnoi Evropy 2002 g.*, Moskova: Vostochnaia Literatura.

Golb, N. ve Pritsak, O. (1982) *Khazarian Hebrew: Documents of the Tenth Century*, Ithaca, New York: Cornell University Press.

Golden, P.B. (1982) "Imperial ideology and the sources of political unity amongst the pre-Ċinggisid nomads of western Eurasia", *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 2: 37–76. (Yeniden basım, P.B. Golden (2003) *Nomads and their Neighbours in the Russian Steppe. Turks, Khazars and Qipchaks*, Aldershot: Ashgate.)

—— (1994) "Rüs', *Encyclopedia of Islam*, 8. cilt, Leiden: Brill.

—— (2006) "Sacral kingship among the Khazars", K.L. Reyerson vd. (yay. haz.) *Premodern Russia and its World. Essays in Honor of Thomas S. Noonan*, Wiesbaden: Harrassowitz.

Grat, F. vd. (yay. haz.) (1964) *Annales de Saint-Bertin* (Sociète de l'histoire de France 470), Paris: C. Klincksieck.

Hannick, C. (1993) "Les nouvelles chrètientès du monde byzantin: Russes, Bulgares et Serbes", G. Dagron, P. Richè ve A. Vauchez (yay. haz.) *Histoire du christianisme des origines à nos jours, IV.*

Evêques, moines et empereurs *(610–1054)*, Paris: Desclée.

Hase, C.B. (yay. haz.) (1828) *Leo the Deacon, Historiarum libri decem* (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 11), Bonn: Weber.

Holtzmann, R. ve Trillmich, W. (yay. haz. ve Almanca çeviri) (2002) *Thietmar von Merseburg, Chronik*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Ianin, V.L. (2001) "Tri sezona otkrytii v Novgorode", *Istoricheskie Zapiski*, 4(122): 5-45.

Jenkins, R.J.H. (1962) *Constantine VII Porphyrogenitus, De administrando imperio*, 2: *Commentary*, Londra: Athlone Press.

Kaiser, D.H. (yay. haz. ve çev.) (1992) *The Laws of Rus' – Tenth to Fifteenth Centuries* (The Laws of Russia. Series 1, Medieval Russia 1), Salt Lake City, UT: C. Schlacks Jr.

Karwasin´ska, J. (yay. haz.) (1973) "Bruno of Querfurt, *Epistola ad Henricum regem*'", *Monumenta Poloniae Historica, series nova* 4:3, Varşova: Pan´stw. Wydaw. Naukowe.

Kazanski, M. vd. (yay. haz.) (2000) *Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient* (Realites byzantines 7), Paris: P. Lethielleux.

Kisterev, S.N. (2004) "Cheliadin v russko-grecheskikh dogovorakh X v.", *Drevneishie gosudarstva vostochnoi Evropy 2002 g.*, Moskova: Vostochnaia Literatura.

Kovalenko, V. vd. (2003) "Arkheologicheskie issledovaniia Shestovitskogo compleksa v 1998–2002 gg.", P.P. Tolochko, *vd.* (yay. haz.) *Druzhynni starozhytnosti tsentral'no-skhidnoi Evropy VIII–XI st.*, Chernigov: Institut arkheologii NAN Ukrainy.

Kovalev, R.K. (2000–1) "The infrastructure of the northern part of the 'fur road' between the Middle Volga and the east during the Middle Ages", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 11: 25-64.

Kresten, O. (2000) *"Staatsempfänge" im Kaiserpalast von Konstantinopel um die Mitte des 10. Jahrhunderts. Beobachtungen zu Kapitel II, 15 des sogenannten "Zeremonienbuches"* (Sitzungsberichte der philosophisch-historischen

Klasse, Österreichische Akademie der Wissenschaften 670), Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Kuzenkov, P.V. (2003) "Pokhod 860 g. na Konstantinopol' i pervoe kreshchenie Rusi v srednevekovykh pis'mennykh istochnikakh", *Drevneishie gosudarstva vostochnoi Evropy 2000 g.*, Moskova: Vostochnaia Literatura.

Kuz'min, S.L. (2003) "Pozhary i katastrofy v Ladoge: 250 let nepreryvnoi zhizni?", D.A. Machinksy (yay. haz.) *Ladoga pervaia stolitsa Rusi. 1250 let nepreryvnoi zhizni, Sed'mye chteniia pamiati Anny Machinskoi*, St Petersburg: Nestor-Istoriia.

Laourdas, B. (yay. haz.) (1959) *Photios, Patriarch of Constantinople, Homiliai*, Selanik: Hetaireia Makedonikōn Spoudōn.

Laourdas, B. ve Westerink, L.G. (yay. haz.) (1983) *Photios I, Patriarch of Constantinople, Epistulae et Amphilochia*, cilt 1, Leipzig: B.G. Teubner.

Leont'ev, A.E. (1996) *Arkheologiia Meri. K predystorii severo-vostochnoi Rusi*, Moskova: Institut Arkheologii RAN.

Lewicki, T. (yay. haz.) (1956) "Ibn Khurradadbeh, *Kitab al-Masalik wa'l Mamalik*", *Zródła arabskie do dziejów słowiańszczyzny*, cilt 1, Wrocław-Cracow: Zakład Narodowy im. Ossolinskich.

—— (yay. haz.) (1985) "Ibn Fadlan, *Resala*", *Zrodla arabskje do dziejow slowianszczyzny*, cilt 3, Wroclaw, Varşova, Krakow, Gdansk ve Lodz: Polska Akademia Nauk.

Wrocław, Likhachev, D.S. vd. (yay.haz.) (1997) "Ilarion, *Slovo o zakone i blagodati'*, D.S. Likhachev vd. (yay. haz.) *Biblioteka literatury drevnei Rusi*, cilt 1, St Petersburg: Nauka.

Litavrin, G.G. (yay. haz. ve Rusça çev.) (2003) *Sovety i rasskazy Kekavmena*, ikinci basım, St Petersburg: Aleteiia.

Machinsky, D.A. (2004) "Krest i molot", D.A. Machinsky (yay. haz.) *Ladoga i Gleb Lebedev, Vos'mye chteniia pamiati Anny Machinskoi*, St. Petersburg: Nestor-Istoriia.

McCormick, M. (2001) *Origins of the European Economy. Communications and Commerce AD 300–900*, Cambridge: Cambridge University Press.

Makarov, N. (2004) "Rural settlement and landscape transformations in northern Russia, ad 900–1300", J. Hines *vd.* (yay. haz.) *Land, Sea and Home. Proceedings of a Conference on Viking-period Settlement, at Cardiff, July 2001*, Leeds: Maney.

Makarov, N.A. vd. (yay. haz.) (2001) *Srednevekovoe rasselenie na Belom Ozere*, Moskova: Iazyki russkoi kul'tury.

Malingoudi, J. (1994) *Die russisch-byzantinischen Verträge des 10. Jhds. aus diplomatischer Sicht* (*Bibliotheke Slabikōn Meletōn* 5), Selanik: Vanias.

—— (1998) "Der rechthistorische Hintergrund einiger Verordnungen aus den russisch-byzantinischen Verträgen des 10. Jhds.", *Byzantinoslavica*, 59: 52-64.

Mango, C. (1953) "A note on the Ros-Dromitai", *Prosphora eis Stilpōna P. Kyriakiden: epi te eikosipentaeteridi tes kathegesias autou (1926–1951)* (Hellenika 4), Selanik: Hetaireia Makedonikōn Spoudōn.

—— (çev.) (1958) *The Homilies of Photius, Patriarch of Constantinople*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Martin, J. (1986) *Treasure of the Land of Darkness. The Fur Trade and its Significance for Medieval Russia*, Cambridge: Cambridge University Press.

Mel'nikova, E.A. (yay. haz.) (1999) *Drevniaia Rus' v svete zarubezhnykh istochnikov*, Moskova: "Logos."

—— (2000) "The death in the horse's skull: the interaction of Old Russian and Old Norse literary traditions", S. Hansson ve M. Malın (yay. haz.) *Gudar på jorden. Festskrift till Lars Lönnroth*, Stockholm ve Stehag: Symposion.

—— (2001) *Skandinavskie runicheskie nadpisi. Novye nakhodki i interpretatsii*, Moskova: Vostochnaia Literatura.

—— (2005) "Vizantiia v svete skandinavskikh runicheskikh nadpisei", *Vizantiiskii Vremennik*, 64(89): 160-80.

Mikhailov, K. (2001) "Drevnerusskie kamernye pogrebeniia i Gnezdovo", *Trudy Gosudarstvennogo Istoricheskogo Muzeia*, 124: 159-74.

Minorsky, V. (1942) *Sharaf al-Zamān Tāhir Marvazī on China, the Turks and India* (James G. Forlong Fund 22), Londra: Royal Asiatic Society.

Montgomery, J.E. (2000) "Ibn Fadlän and the Rūsiyyah", *Journal of Arabic and Islamic Studies*, 3: 1-25.

Morgunov, I.I. (1999) "O pogranichnom stroitel'stve Vladimira Sviatoslavicha na pereiaslavskom levoberezh'e", *Rossiiskaia Arkheologiia*, 3: 69-78.

Mühle, E. (1991) *Die städtischen Handelszentren der nordwestlichen Rus. Anfänge und frühe Entwicklung altrussischer Städte (bis gegen Ende des 12. Jahrhunderts)*, Stuttgart: Franz Steiner.

Musin, A. (2002) *Khristianizatsiia Novgorodskoi zemli IX–XIV vekakh. Pogrebal'nyi obriad i khristianskie drevnosti*, St Petersburg: PV.

Nazarenko, A.V. (1995) "Eshche raz o date poezdki kniagini Ol'gi v Konstantinopol: istochnikovedcheskie zemetki", *Drevneishie gosudarstva vostochnoi Evropy 1992–1993gg.*, Moskova: Vostochnaia Literatura.

—— (2001) *Drevniaia Rus' na mezhdunarodnykh putiakh*, Moscow: Iazyki slavianskoi kul'tury.

Nelson, J. (çev.) (1991) *The Annals of St-Bertin*, Manchester: Manchester University Press.

Noonan, T.S. (1986) "Why the Vikings first came to Russia", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 34: 321–48. (T.S. Noonan (1998) *The Islamic World, Russia and the Vikings, 750–900*'de yeniden basım, Aldershot: Variorum.)

—— (yakında çıkacak) *Catalogue of Finds of Islamic Coins in Northern and Eastern Europe*, yay. haz. R.K. Kovalev, Stockholm.

Nosov, E.N. (1990) *Novgorodskoe (Riurikovoe) Gorodishche*, Leningrad: Nauka.

—— (2000) "Rjurikovo Gorodis̆c̆e et Novgorod", M. Kazanski vd. (yay. haz.) *Les centres protourbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient* (Realités byzantines 7), Paris: P. Lethielleux.

Novikova, G.L. (1992) "Iron neck-rings with Thor's hammers found in eastern Europe", *Fornvännen*, 87: 73-89.

Obolensky, D. (1971) *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe 500–1453*, Londra: Weidenfeld ve Nicolson.

—— (1989) "Cherson and the conversion of Rus': an anti-revisionist view", *Byzantine and Modern Greek Studies*, 13: 244-56.

—— (1994) *Byzantium and the Slavs*, New York: St Vladimir's Seminary.

Pálsson, H. and Edwards, P. (çev.) (1989) *Vikings in Russia. Yngvar's saga and Eymund's saga*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Peskova, A.A. (2004) "O drevneishei na Rusi khristianskoi relikvii", D.A. Machinsky (yay. haz.) *Ladoga i Gleb Lebedev, Vos'mye chteniia pamiati Anny Machinskoi*, St Petersburg: Nestor-Istoriia.

Petrov, N.I. (2005) "Ladoga, Ryurik's stronghold, and Novgorod: fortifications and

power in early medieval Russia", F. Curta (yay. haz.) *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages*, Ann Arbor, Michigan: The University of Michigan Press.

Petrukhin, V.I. (1995a) "The early history of Old Russian art: the rhyton from Chernigov and Khazarian tradition", *Tor*, 27: 475-86.

—— (1995b) *Nachalo etnokul'turnoi istorii Rusi IX–XI vekov*, Smolensk-Moskova: Rusich-Gnozis.

—— (2000) "Drevniaia Rus': Narod. Kniaz'ia. Religiia", *Iz istorii russkoi kul'tury*, cilt 1 (Drevniaia Rus'), Moskova: Shkola "Iazyki russkoi kul'tury."

Poppe, A. (1976) "The political background to the baptism of Rus'", *Dumbarton Oaks*

Papers, 30: 197–244. (Yeniden basım A. Poppe (1982) *The Rise of Christian Russia*, Londra: Variorum.)

Preger, T. (yay. haz.) (1907) *Scriptores originum Constantinopolitanarum*, cilt 2, Leipzig: B.G. Teubner.

Pushkina, T.A. (2001) "Podveska-amulet iz Gnezdova", T.N. Jackson *vd.* (yay. haz.) *Norna u istochnika Sud'by. Sbornik statei v chest' Eleny Aleksandrovny Mel'nikovoi*, Moskova: Indrik.

—— (2004) "Viking-period pre-urban settlements in Russia and finds of artifacts of Scandinavian character", J. Hines *et al.* (yay. haz.) *Land, Sea and Home. Proceedings of a Conference on Vikingperiod Settlement, at Cardiff, July 2001*, Leeds: Maney.

Roslund, M. (1998) "Brosamen vom Tisch der Reichen. Byzantinische Funde aus Lund und Sigtuna (ca. 980–1250)", M. Müller-Wille (yay. haz.) *Rom und Byzanz im Norden. Mission und Glaubenswechsel im Ostseeraum während des 8.–14. Jahrhunderts*, cilt 2 (Akademie der Wissenschaften und der Literatur Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1997 no. 3:2), Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Sahaidak, M.A. (1991) *Davn'okyïvs'kyi Podil. Problemy topohrafiï, stratyhrafiï, khronolohiï*, Kiev: Naukova dumka.

Schramm, G. (2002) *Altrusslands Anfang. Historische Schlüsse aus Namen, Wörtern und Texten zum 9. und 10. Jahrhundert*, Freiburg im Breisgau: Rombach Verlag.

Shepard, J. (1978–9) "Why did the Russians attack Byzantium in 1043?", *Byzantinisch- Neugriechischen Jahrbücher*, 22: 147-212.

—— (1984–5) "Yngvarr's expedition to the east and a Russian inscribed stone cross", *Saga-Book of the Viking Society*, 21: 221-93.

—— (1986) "A cone-seal from Shestovitsy", *Byzantion*, 56: 252-74.

—— (1992) "Some remarks on the sources for the Conversion of Rus", S.W. Swierkosz-Lenart (yay. haz.) *Le origini e lo sviluppo della cristianita slovo-bizantina* (Nuovi Studi Storici 17), Roma: Istituto storico italiano per il Medio Evo.

—— (1995a) "The Rhos guests of Louis the Pious: whence and wherefore?", *Early Medieval Europe*, 4: 41-60.

—— (1995b) "Constantinople–gateway to the north", C. Mango ve G. Dagron (yay. haz.) *Constantinople and its Hinterland*, Aldershot: Ashgate.

—— (yakında çıkacak) "Mists and portals: the Black Sea's north coast", M. Mundell Mango (yay. haz.) *Byzantine Trade (4th to 12th centuries): recent archaeological work*, Aldershot: Ashgate.

Shinakov, E.A. (2004) "Datskii sled v sobytiiakh 977–980 gg. na Rusi", A.M. Volkov

vd. (yay. haz.) *XV Konferentsiia po izucheniiu istorii, ekonomiki, iazyka i literatury skandinavskikh stran i finlandii. Tezisy dokladov*, cilt 1, Moskova: Institut Vseobshchei Istorii RAN.

Sotnikova, M.P. ve Spasski, I.G. (1982) *Russian Coins of the X–XI Centuries* ad. *Recent Research and a Corpus in Commemoration of the Millenary of the Earliest Russian Coinage* (BAR International Series 136), Oxford: British Archaeological Reports.

Staecker, J. (1999) *Rex regum et dominus dominorum. Die wikingerzeitlichen Kreuz- und Kruzifixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden* (Lund Studies in Medieval Archaeology 23), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

—— (2003) "The cross goes north: Christian symbols and Scandinavian women", M. Carver

(yay. haz.) *The Cross goes North. Processes of Conversion in Northern Europe*, ad *300–1300*, York ve Woodbridge: York Medieval Press.

Stalsberg, A. (2001) "Scandinavian Viking-age boat graves in Old Rus' ", R.K. Kovalev ve H.M. Sherman (yay. haz.) *Festschrift for Thomas S. Noonan* (= *Russian History* 28: 359-401).

Stein-Wilkeshuis, M. (1991) "A Viking-age treaty between Constantinople and northern merchants, with its provisions on theft and robbery", *Scando-slavica*, 37: 35-47.

Talbot, A.-M. *vd.* (2005) *The History of Leo the Deacon. Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Tinnefeld, F. (2005) "Zum Stand der Olga-Diskussion", L. Hoffmann (yay. haz.) *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie. Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur*, Wiesbaden: Harrassowitz.

Trillmich, W. (yay. haz.) (2000) "Adam of Bremen, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*'", W. Trillmich ve R. Buchner (yay. haz.) *Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der Hamburgischen Kirche und des Reiches* (Ausgewählte Quellen zur Deutschen Geschichte des Mittelalters 11), Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Vasil'evskii, V.G. (1908–30) *Trudy*, 4 cilt, St Petersburg: Imperatorskaia akademiia nauk/Akademiia nauk SSSR.

Warner, D.A. (çev.) (2001) *Ottonian Germany. The Chronicon of Thietmar of Merseburg*, Manchester: Manchester University Press.

Zalizniak, A.A. ve Ianin, V.L. (2001) "Novgorodskii kodeks pervoi chetverti XI v. – drevneishaia kniga Rusi", *Voplaz*, 5: 3-25.

Zuckerman, C. (2000a) "Le voyage d'Olga et la premiere ambassade espagnole à Constantinople en 946", *Travaux et Memoires*, 13: 647-72.

—— (2000b) "Deux etapes de la formation de l'ancien État russe", M. Kazanski *vd.* (yay. haz.)

Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient (Realites byzantines 7), Paris: P. Lethielleux.

38

VİKİNGLER DOĞUDA

Fjodor Androshchuk

Doğu Avrupa'da bulunan, Viking Çağından kalma İskandinav eserlerinin sayısı, Batı Avrupa'da, hatta Danimarka'da bulunanlardan çok daha fazladır (Şekil 38.1). Bugün bağımsız devletler olan Rusya, Ukrayna, Belarus ve ayrıca güneydoğu Baltık bölgesinin farklı yerlerinde bu malzemelerin var olduğu bilinir. Bu buluntular, müstahkem ve müstahkem olmayan kent ve kırsal yerleşimlerde, mezarlarda, höyüklerde bulunmuştur; dağınık buluntular da mevcuttu.

GÜNEYDOĞU BALTIK BÖLGESİNDE, GROBİNA VE WISKIAUTEN'DE VİKİNGLER

Letonya ve Kaliningrad bölgesi çok büyük miktarda İskandinav mücevherlerinin çıkarıldığı iki bölgedir (Apala ve Apals 1992; Atgazis 1992; Jansson 1992; Kulakow 1992). Litvanya'da tek tük mücevher buluntuları, kılıçlar ve kınlar çıkarılmış, bu eşyaların yerel bir kültürel bağlamda bulunduğu görülmüştür (Kazakevicius 1992).

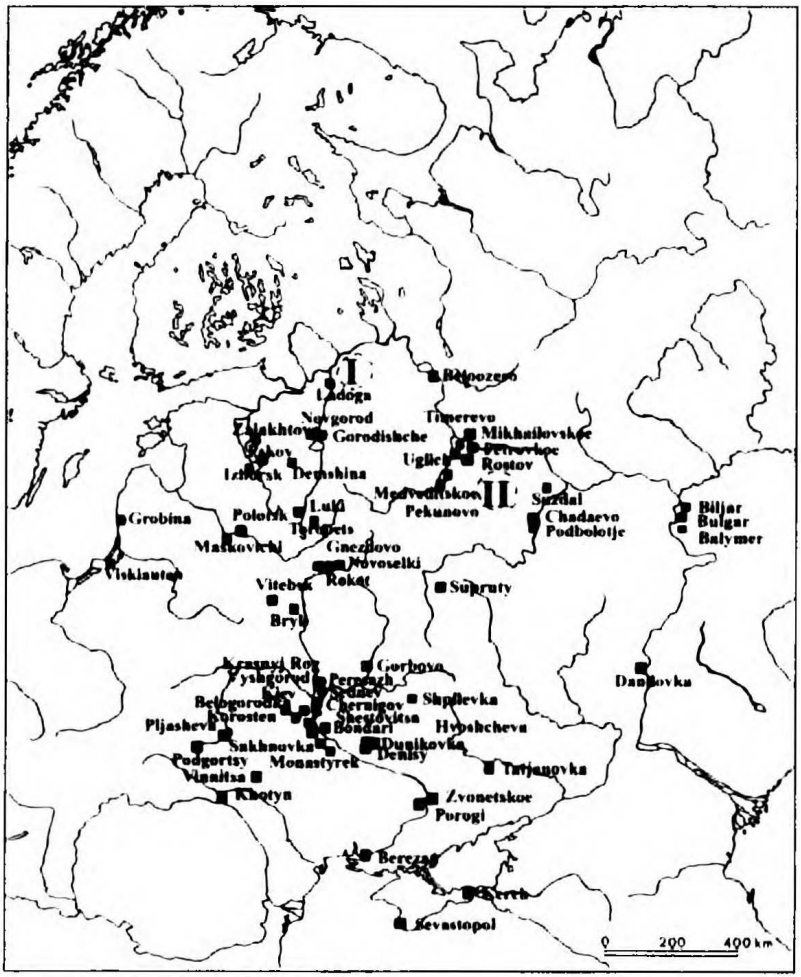
İskandinav eserlerin büyük bir bölümü Grobina'da iki höyükte (Priediens II, Porani) ve Demir Çağından kalma düz bir mezarlıkta bulunmuştur (Nerman 1958; Petrenko 1991; Jansson 1994; Lamın ve Urtans 1995). Burada, İsveç'in orta bölgelerinde ve Gotland'daki yerleşimler ve mezarlıklarda Vendel ve Viking dönemlerinden kalma tipik eserler arasında yer alan İskandinav erkek ve kadın eşyalarına rastlanmıştır. Son dönemde araştırmacılar Grobina'da bulunan Vendel dönemi eşyaları ile Güney İskandinavya'da bulunan bazı eserler arasındaki paralelliklere dikkat çekmiştir (Jansson 1994: 14-15). Höyüklerden birinde Vendel dönemine ait Gotland tarzı bir kalkan parçası ile bir dikili taşa rastlanmıştır (Petrenko 1991; Lamm ve Urtans 1995). İsveç'in orta bölgelerinden bir nüfusun höyük mezarlıklar bıraktığı, Gotland halkınınsa düz mezarlara gömüldüğü ileri sürülmüştür (Nerman 1958). Ne var ki yeni kazılarda, yerel özellikler gösteren, Curonia nüfusuyla bağlantılı birkaç kremasyon mezarı ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan kalıntıların çok etnili niteliğine dayanarak Grobina'nın bir ticaret merkezi olduğu değerlendirilmesinde

bulunulmuştur (Petrenko ve Virse 1993: 102). Fakat Prediens mezarlığının güneybatısında araştırılan bir yerleşim herhangi bir ticaret belirtisi göstermeksizin yerel nitelikler taşımaktadır (Lamın ve Urtans 1995: 14). Grobina'daki İskandinav kültürel unsurlar genellikle başka bir merkezle, Wiskiauten ya da Kaup'la (eski Doğu Prusya, bugün Kaliningrad bölgesindeki Mokhovoe köyüyle) bağlantılı olarak tartışılmıştır (Şekil 38.2). Vendel döneminde Grobina'daki İskandinavların Sambia yarımadasına geçtikleri ve burada yeni bir yerleşim kurdukları varsayılmıştır (Martens 1996: 54). Grobina yakınlarında bulunan 9-10. yüzyıllara ait İskandinav mücevherleri bu sonucu desteklememektedir (Sturms 1949: 207, şekil 2, 213 şekil 4).

Wiskiauten'deki İskandinav unsurların büyük bölümü kremasyon ve inhümasyon mezarlarının bulunduğu (yaklaşık 215 höyük vardır) mezarlıktan çıkarılmıştır (Nerman 1936; Mühlen 1975; Martens 1999). Mezarların bazılarında kınlı silahlar ve taş düzenlemeler gibi ritüel özellikler kayda geçirilmiştir (Androshchuk 2004a: 112-13, şekil 4). Wiskiauten yerleşiminin yeri belirsizdir. Ama öyle görünüyor ki yaş otlak arazide bulunuyordu. Örneğin böyle bir topografi, Baltık bölgesinde çok fazla sayıda İskandinav nesnenin çıkarıldığı başka bir yerleşimin, Janow Pomorski'nin de tipik özelliğidir (Jagodzin´ski ve Kasprzycka 1991: 706). Wiskiauten'de farklı mezarlarda Gotland, İsveç'in orta bölgeleri ve Danimarka'ya özgü mücevherler ve silahlar bulunmuştur (Mühler 1975; Androshchuk 2004a'yla paralellik gösterir). Benzersiz bulgulardan biri de Kivitten'de keşfedilen, 9-10. yüzyıllara ait, yaygın deyişle Hiberno-Norse tipi gümüş bilezikler içeren gömüdür (Mühlen 1975: Taf. 50: 1-6). Bugünkü Kaliningrad bölgesinde İskandinavya'da yaygın olan başlıca 11 kılıç tipine uygunluk gösteren 42 tane kılıç bulunmuştur. Wiskiauten'deki yerleşimin niteliğiyle ilgili üç yorum yapılmıştır. Bunlardan birine göre, bu yerleşim ticari işlevleri de olan bir İsveç kolonisi/garnizonuydu (Nerman 1936: 79). Başka bir yoruma göreyse yerleşim başta Gotland yerleşimi olarak kurulmuş, sonra Dan kolonisi olmuştu (Mühlen 1975). Üçüncü bir bakış açısıysa Wiskiauten'i "çok etnili bir ticaret merkezi" olarak değerlendirir (Kulakow 2000, 2003). Sadece ve sadece gömülerde bulunan İskandinav nesnelerini ele aldıkları için bu yorumların hiçbiri de ikna edici görünmüyor. Yerel kökenli nesneler değerlendirmeye alınmamıştır, yerleşimin yeri ve niteliği hâlâ belirsizliğini korumaktadır.

İSKANDİNAV ESERLERİNİN DOĞU AVRUPA'DA COĞRAFİ DAĞILIMI

Modern Rusya topraklarında bazı bölgeler, İskandinav kökenli hatırı sayılır miktarda eserle öne çıkar: Ladoga Gölü'nün güney ve doğusunda kalan bölgede yer alan Staraya Ladoga; Yukarı Volhov Nehri üzerin-

Şekil 38.1 Doğu Avrupa'da İskandinav kökenli buluntulara rastlanan yerleri gösteren harita.

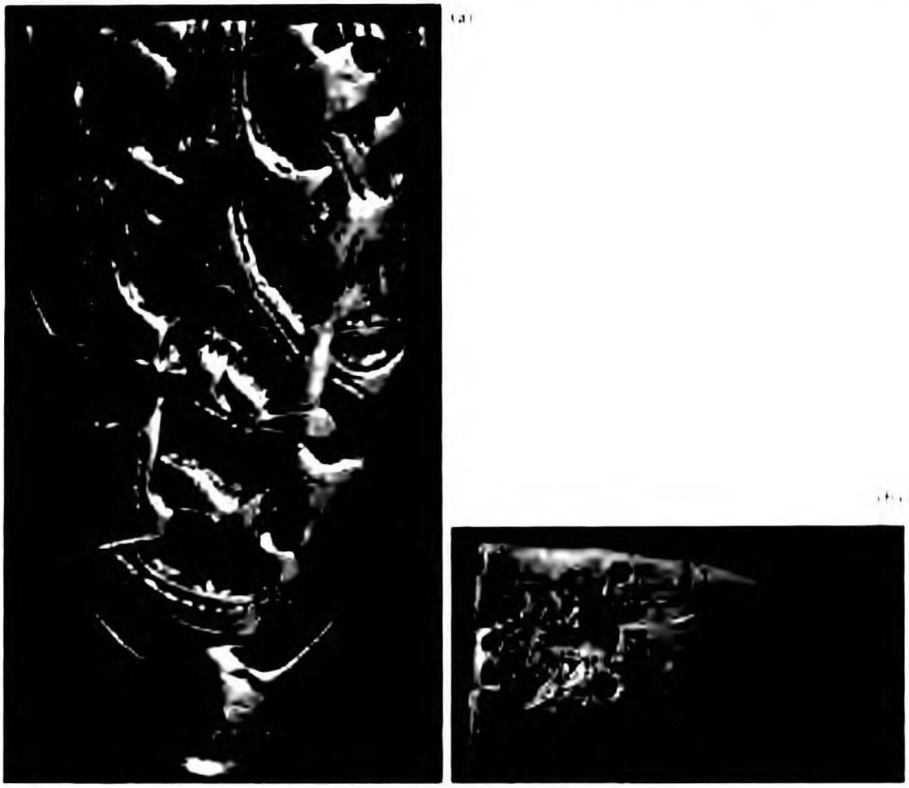
de Novgorod yakınlarında Rjurikovo Gorodishche; Volga nehir sistemi içinde Jaroslavl'-Vladimir bölgesi; Yukarı Lovat' Nehri bölgesinde Lovat' üzerinde Gorodok ve bugünkü Smolensk şehri yakınlarında Yukarı Dinyeper bölgesi (Gnëzdovo and Novosëlki). Dinyeper ile Dvina arasında kalan bölgede kırsal nitelikli mezarlarda İskandinav kökenli tek tek nesneler bulunmuştur.

Belarus'taysa eski şehirlerde (Vitebsk, Polotsk), kalelerin kurulduğu tepeler (Menka, Maskovichi), mezarlar (Menka, Uklja) ve gömülerde (Bryli) yapılan kazılarda münferit bazı buluntular ortaya çıkarılmıştır. Ukrayna'da Desna Nehri üzerindeki Çernigov (Chernihiv) bölgesinde, Dinyeper Nehri'nin orta ve aşağı kesimlerinde (Kyiv [Kiev], Chortica adası

bölgesi ve Berezan') çok sayıda İskandinav eseri bulunmuştur. Siverskyj Dinets ve Buh nehirleriyle Kırım (Kerch, Sivastopol) bölgesinde de tek tük buluntular çıkarılmıştır. Herson (Sivastopol) mezarlığında İskandinav nitelikleri taşıyan silahların bulunduğu bir mezara rastlanmıştır.

Volhov Nehri ve Ladoga Gölü bölgesi

İskandinav özellikler gösteren en eski buluntuların çoğu Staraya Ladoga'nın en eski kültürel katmanlarında ve Ladoga Gölü'nün güneyindeki birkaç mezarda çıkarılmıştır (Brandenburg 1895: 122 tablo I: 2). İskandinavların 8. yüzyılın ikinci yarısında Staraya Ladoga'da bulundukları söylenebilir. Volhov Nehri'nin batı yakasında, küçük bir derenin ağzında, bugün Zemljanoe denilen Ladozhka'da bulunan Ladoga o tarihlerde Kuzey Avrupa'dan gelen insanların yaşadığı bir yerleşimdi (Kuz'min 2000: 129-30). Demircilerin olası faaliyetine ilişkin emareler mevcuttur, daha sonra bu faaliyetlere mücevher üretimi de eklenmiştir (Rjabinin 1994: 26). Alet tiplerinin İskandinavya'da yakın benzerlerine rastlanır. 780'lerde, 800'lerin başlangıcında Ladoga yerleşimi daha çok bir ticaret merkezi görünümü almıştı. O tarihlerde Ladoga'da iki farklı yapı inşa geleneği görülebiliyordu. Bunlardan biri, merkezi bir ocağın bulunduğu, genellikle

Şekil 38.2 a, b; Kalinangrad'da bulunan gümüş bir kın ucu. (Foto: Constantine Skvortsov.)

İskandinav olarak nitelenen büyük evlerdir. Köşelerden birinde bir ocağın bulunduğu küçük, dikdörtgen ahşap evlerse başka bir Slav geleneğini temsil eder.

Staraya Ladoga yerleşiminin ilk dönemlerini gösteren katmanlarda, yaklaşık 600'lerdeki Vendel dönemi İskandinav kültürüne özgü bazı nesneler bulunmuştur. Küçük oval bir broş, boynuzlu bir başlık taşıyan küçük bir başla süslü bronz bir tutamak, bir demirci aletleri topluluğu Ladoga'da o sıralarda İskandinav erkekleri ve kadınlarının yerleşik olduğunu gösterir (Davidan 1993: 27, kısaltmalar 8:8).

830-840'larda yerleşim hatırı sayılır bir genişleme göstermiştir. Ladozhka deresinin kuzey kısmına yeni evler inşa edilmiştir. Metal, boynuz, kehribar işlemeciliği, cam boncuk yapımının yanı sıra dokumacılık da bu yerleşimde gözlenen tipik faaliyetlerdi (Davidan 1993). 9. yüzyılın ikinci yarısında Zemljanoe gorodishche nüfusu hâlâ yukarıda belirttiğimiz iki tipte yapılmış evlerde yaşıyordu. *Russian Primary Chronicle*'a göre, Rus akademisyenlerin Slav diye nitelediği bazı eserlerin *Krivichi* kabilelerinin yaşadığı Yukarı Dinyeper bölgesinde yakın benzerleri vardır. Bu döneme ait ortasında şömine bulunan büyük bir ev ortaya çıkarılmıştır. Bu evde üzerinde tartışmalı bir yazıtın yer aldığı bir rün sopası bulunmuştur (Melnikova 2001: 202). Tepeye kurulu kalede, birçok Slav kültüründe popüler olan lunula şeklindeki pandantiflerin üretilmesinde kullanılan bir kalıp bulunmuştur, bu kalıbın aynı tarihe ait olduğu söylenebilir (Davidan 1993: 32 no. 39, Abb. 11: 39). İskandinav tarzı birkaç oyun taşının da bu ve sonraki dönemlere ait olduğu söylenebilir (Davidan 1993: 50 Abb. 22, 146-8, 151-4).

Staraya Ladoga'da 10. yüzyıla ait sonraki katmanlarda da İskandinav tarzı nesneler bulunmuştur. Bu eserler arasında parçalı oval broşlar, eşit kollu broşlar, küçük dairesel bir broş, hayvan başlı bir broş, pandantifler, oval bir çakmak taşı şekilli pandantif, Þórr'un çekici figürünün yer aldığı pandantiflerle süslü demir yüzükler, bronzla süslenmiş boyunduruk başlıkları ve süslü halka şeklinde bir iğne yer alır (Davidan 1993: 28 Abb. 8: 4-6, 8-12, 9: 13-14, 21-2; Golubeva 2003: 75, şekiller 128-34, 79, şekiller 150-2, 154, 83 şekiller 176; Kirpichnikov 2004: 189, şekiller 10-11). 894 yılı civarında Zemljanoe gorodishche'de büyük bir ev inşa edilmiştir. Bu evde ortaya çıkarılan bulgular arasında seramikler, iğ sarmalları, boncuklar, kehribar parçaları, ağırlıklar, altın bir yüzük, cam kadeh parçaları, taraklar, bir oyun taşı, balta şeklinde bir pandantif, üzerinde bir kuş motifi bulunan ahşap bir silindir (Rjabinin 2002: 15) yer almaktadır. Bu evin 930'lara kadar kullanıldığı, çok büyük ihtimalle hali vakti yerinde İskandinav bir tüccar grubuna ait olduğu yorumu getirilmiştir (Duczko 2004: 87). Kısa

süre önce de evin prensin yardımcısının konutu ya da prensin sarayı olduğu ileri sürülmüştür (Rjabinin 2002: 23). 9. yüzyıl ile 11. yüzyıl arasında bu yerleşim 10-12 hektar kadar bir alanı kapsıyordu (Jansson 1997: 27).

Tepeye kurulu kalenin güneydoğusunda ve yerleşimin Ladozhka deresinin kuzey tarafında kalan batı kısmında Viking dönemine ait üç mezarlık bulunmaktadır. Bunlardan bugün Pobedishche denilen yerde bulunan biri kremasyon ve inhümasyon mezarlarıyla dolu höyüklerden oluşur. Mezarlık 20. yüzyılda tahrip olmuştur, ama burada tesadüfen, 10. yüzyıla ait oval bir broş bulunduğu bilinmektedir (Mikhailov 2003: 154, şekil 312). Burada mezarlarda ortaya çıkarılan diğer buluntular ile Ladoga Gölü'nün güneyindeki Fin höyükleri arasında yakın paralellikler görülmektedir. Mezarlıklardan birinde bir Rurikids sembolü taşıyan bir pandantif bulunmuştur, bugün Ukrayna'da arma olarak kullanılan, Rus'un ilk hükümdarı Rurik'ten geldiğine inanılan üç dişli bir semboldür bu (Golubeva 2003: 104, şekil 315).

Volhov Nehri'nin doğu yakasında, Çernavino köyü yakınında, Plakun denilen bir yerde, on sekiz höyükten oluşan küçük bir mezarlık ortaya çıkarılmıştır (Nazarenko 1985; Mikhailov 2003; Duczko 2004: 91). Höyüklerde, muhtemelen gemilerde ya da gemi parçalarının kullanılmasıyla yakılan, erkek ve kadınlara ait kremasyon mezarları bulunuyordu. Kadın mezarlarının birinde Tating-ware [8. yüzyılda Ren bölgesinde yapılmış ayrıksı seramik işleri – ç.n.] denilen parçalanmış bir sürahi bulunmuştur. Bazı akademisyenler, bu eşyaların dini amaçlarla kullanılmak üzere Ren bölgesinde yapıldığını belirtmiştir. Höyüklerin birinde, bir mezar odasında içinde bir adam iskeleti bulunan bir tabut ortaya çıkarılmıştır. Mezar odası yaklaşık olarak 895'e aittir, Güney İskandinavya'daki örneklerle de yakın paralellikler göstermektedir (Mikhailov 1996, 2003: 155). Küçük höyüklerin yaklaşık 250 metre güneyinde bulunan büyük bir höyüğün üzerinde, Güney İskandinav ölü gömme âdetlerinin gözlendiği başka bir mezar odası ortaya çıkarılmıştır (Nosov 1985; Mikhailov 1996). Odada iki at, biniş takımı, bir bıçak, ok başları, bir kova, hayvan başlı sivri uçlu bir kemik ve Bizans işi bronz bir toka bulunmuştur.

Rus arkeologların çoğu, Plakun'un Ladoga nüfusunun İskandinav kesiminin mezarlığı olarak değerlendirmiştir (Bulkin vd. 1978: 88; Nazarenko 1985: 165; Mikhailov 2002: 66; 2003: 158). Bu sonuç inandırıcı görünmemektedir. Pobedishche'deki mezarlığın bulunduğu bölgede, yukarıda belirttiğimiz üzere tesadüfen oval bir broşun bulunması, aynı bölgede daha fazla sayıda İskandinav eser içeren mezarlıklar bulunması ihtimalini dışarda bırakmaz. Plakun mezarlığının çok özel topografisi, Volhov Nehri'nin karşı yakasında yer alması, çok sayıda kadın mezarı bulunması,

Tating-ware sürahiler gibi yüksek statüye işaret eden eşyalara rastlanması, iki mezar odası ve büyük bir höyük, gömülen insanların çok özel bir konumda olduğunun altını çizer. 8 ve 10. yüzyıllar arasında bu kişilerin Güney İskandinavya'yla yakın bağları olmuştur.

Ladoga Gölü'nün güneydoğusunda kalan bölgede, yirmi üç yerleşimdeki höyüklerden yaklaşık seksen tane İskandinav nesne çıkarılmıştır (Pushkina 1997: 88). Orta Viking Çağına ait kadın broşu tipleri, bunların imalatı ve kullanımına özgü bazı özellikler, bu nesnelerin yerli zanaatkârlarca üretildiğini gösterir (Jansson 1992: 62, şekil 2, 71, şekil 5). Bulunan silahların yer aldığı bağlamsa, güçlü kırsal ailelerin temsilcileriyle uğraşmakta olduğumuzu düşündürür. İskandinavların bu bölgedeki faaliyetlerinin niteliğiyle ilgili iki farklı yorum ileri sürülmüştür. Ture J. Arne ve Holger Arbman'ın ileri sürdüğü bir yorum, Ladoga bölgesinin İsveçlilerin tarımsal koloniler oluşturma faaliyetine tabi olduğu iddiasında bulunur (Jansson 1997: 775, atıflarla; Duczko 2004: 99). Başka bir bakış açısıysa bu bölgedeki faaliyetlerin kürk ticaretiyle ve Volga ticaret yoluyla bağlantılı olduğu değerlendirmesinde bulunur (Raudonikas 1930: 134; Boguslavskij 1993: 135; 2003: 162).

Rjurikovo Gorodishche

Novgorod'un 2 km güneyinde, bugün Rjurikovo Gorodishche denilen bir tepecikte erken tarihlere ait bir kent merkezinin kalıntıları bulunmuştur (Nosov 1990, 1992, 2000; Jansson 1997: 31-5). Bu yerleşim 4 ila 7 hektarlık bir bölgeyi kapsar, *Russian Primary Chronicle*'da bahsedilen ilk Novgorod olduğu yorumu getirilmiştir. Ladoga'nın tersine Rjurikovo Gorodishche en başından tahkim edilmiştir, bu da burada açıkça Doğu Avrupalı bir nitelik kazandırmıştır (Jansson 1997: 35). Burada Ladoga'da olduğu gibi İskandinav tarzı büyük evlere rastlamayız. Ne var ki Rjurikovo Gorodishche'deki kültürel katmanda, 9-10. yüzyıllara ait İskandinav malzemelerin sayısı çok fazladır (Nosov 1990, 2000; Jansson 1997: 35; 1999; Duczko 2004: 103). Tepenin kuzey yamacında bulunan harap olmuş bir gömüden erken Viking Çağına ait bir oval broş çıkarılmıştır (Jansson 1999: 55). Bu buluntuların titiz bir analizi, burada yaşayan nüfusun muhtemelen hem yerel sakinleri hem İskandinav göçmenleri içerdiğini, göçmenlerin gayet çabuk bir biçimde diğerleriyle kaynaşıp tek bir toplum oluşturduğunu göstermiştir (Jansson 1999: 56).

Kuzeybatı Rusya'daki diğer şehirler

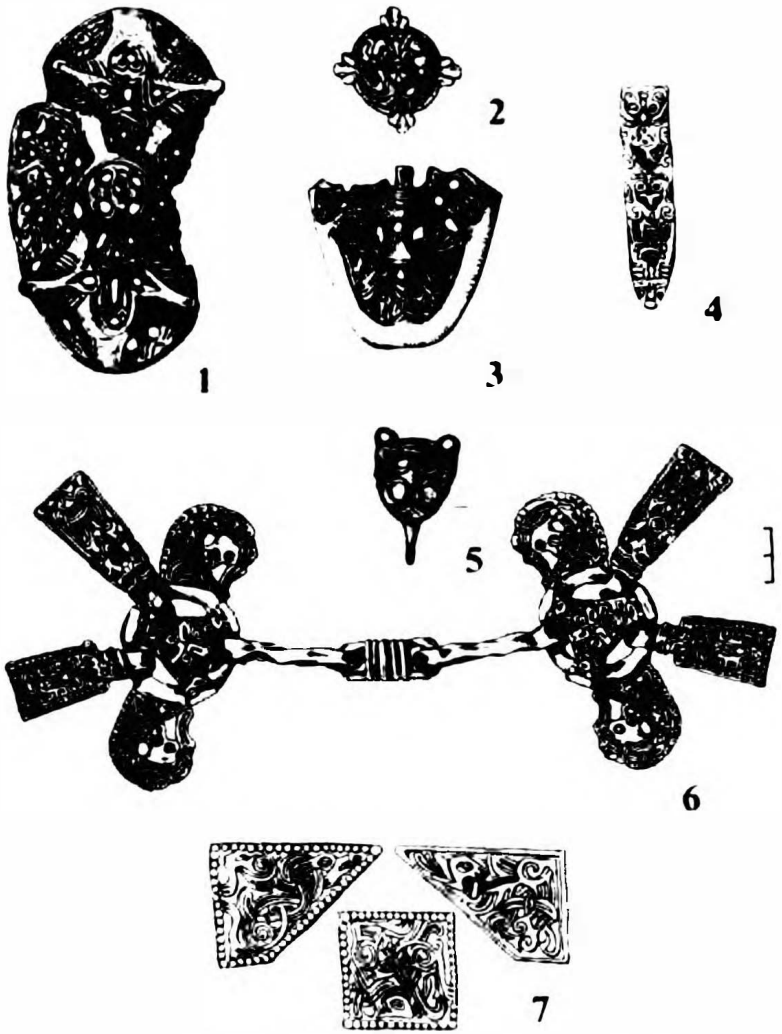
Eski Rus şehirleri Pskov, Novgorod ve Beloozero'da da İskandinav kadın ve erkek nesneleri bulunmuştur. Eski Pskov Pskovka ve Velikaya nehirlerinin birleştiği noktada kurulmuştu. 10. yüzyılda yerleşim bölgesi ge-

nişlemiş, bir liman, bir ticaret merkezi ve bir kült yerinden oluşur hale gelmiştir. Pskov'da İskandinav buluntulara kültürel katman ve mezarlarda rastlanmıştır (Sedov 1992; Duczko 2004: 112). Kazılan seksen mezarın beşinde İskandinav özellikleri gözlenmiştir. Şehirde kısa süre önce içinde bir kadın kalıntısının bulunduğu zengin bir mezar odası ortaya çıkarılmıştır (Jakovleva 2004).

Volga-Oka bölgesi

Volga su yolu boyunca, farklı kültürel bağlamlarda ve farklı tipte yerleşimlerde İskandinav eserlere rastlanmıştır (Şekil 38.3). En eski eserlere Yukarı Volga bölgesinde Nero Gölü yakınlarında Sarskoe Gorodishche'de rastlanmıştır (Leont'ev 1996, 2000). Tepe üzerine kurulu bu kale 7. yüzyıl sonundan 11. yüzyıl başına kadar ikamet edilen yerel bir merkezdi. İslami sikkeler ve İskandinav kadın ve erkek eşyaları, 9 ve 10. yüzyıllarda buranın uzak yerlerle bağlantıları olduğunu gösterir (Leont'ev 1996: 18-21; Pushkina 1997: 89).

Volga üzerinde Jaroslavl ile Kljaz'ma Nehri üzerinde Vladimir şehirleri arasında kalan bölgede bu gibi çok sayıda buluntu gün ışığına çıkarılmıştır. Jaroslavl kentine yaklaşık 12 km uzakta Timerëvo arkeolojik kompleksi bulunur, burası yaklaşık 5-6 hektarlık bir yerleşimle mezarlıklardan oluşur (Murasheva 1997: Sedyh 2000). Burada mezar odaları, kremasyon ve inhümasyon mezarlar içeren yaklaşık 500 höyük, bunların yanı sıra çatı taşıyan direklerin bulunduğu yaklaşık elli konut, çukurlar ve bir araya toplanmış, kimi zaman da çitlerle çevrilmiş başka yapılar kazılmıştır. Yerleşimde ortaya çıkarılan 864-865'e ait İslami sikkelerin bulunduğu büyük bir gömü, ayrıca mezarlarda bulunan Doğu tarzı ve İskandinav nesneler, Timerëvo nüfusunun faaliyetlerinde uluslararası bağlantıların önemini göstermektedir. Viking Çağında burada üç farklı etnik grubun yaşadığı ileri sürülmüştür, ama bugün göründüğü kadarıyla maddi kültür ayrı nüfus gruplarına işaret etmek yerine, insanların farklı genetik kökenlerden gelmekle birlikte kendilerini tek bir topluluk, büyük ihtimalle de tek bir etnik grup gibi gördüklerini düşündürür (Jansson 1997: 42). Timerëvo yerleşiminin niteliğiyle ilgili iki farklı yorumda bulunulabilir. Bunlardan birine göre burası bir kent yerleşimiydi (Dubov 1982). Diğer görüşe göreyse Timerëvo kırsal bir yerleşimdi (Fekhner 1963: 17; Jansson 1997: 44). Vladimir bölgesinde Mikhailovskoe ve Petrovskoe'de de İskandinav eserlere rastlanan çok sayıda höyük bulunmuştur. Bu buluntular ya Eski Rus nüfusun yerleşik olduğu merkezlerin kanıtları (Pushkina 1997: 89) ya da İskandinav göçünün kanıtları olarak ele alınmıştır (Jansson 1997: 47). Yukarı Volga'daki yerleşimlerde de İskandinav silahları ve mücevherleri bulunmuştur, bu da buraların Volga su yolu üzerindeki trafiği kontrol et-

Şekil 38.3 Yukarı Volga bölgesinden İskandinav buluntular: 1, 3 Medveditskoe; 5 Pekunovo; 2,4,7 Bezhitsy; 6 Supruty. (Islanova vd. 2005'teki makalelerden.)

meye yönelik merkezler olduğunu düşündürür (Tomsinski 1999: 171; Islanova vd. 2005: 72-7).

Bulgar şehrinde bulunan eşit kollu bir broş ve bir kılıç İskandinavların Volga Bulgarlarının yaşadığı bölgelere kadar sokulduğunu yansıtır. Biljar'da Jellinge üslubuyla süslenmiş bronz bir kın bulunmuştur. Kama ile Volga nehirleri arasında kalan bölgeden beş tane kılıç ve bir tane kalkan başlığı çıkarılmıştır (Izmailov 1997: 34, 44, 125, şekil 81). Şimdiye kadar bu bölgede açıkça İskandinav özelliklerin gözlendiği sadece bir tane mezara rastlanmıştır. Balymer'de kınlı bir kılıç içeren bir kremasyon mezarının bulunduğu bir höyükte, yerli üretim bir çantanın ve bronz süsle-

meli başlıkların kalıntılarına ve ateş yakmakta kullanılan bir aletin kalıntılarına rastlanmıştır (Izmailov 1997: 49, şekil 23). Aşağı Volga bölgesinde İskandinav kökenli tek bir bulguya rastlanmıştır, o da Danilovka'da bulunan, Jellinge üslubuyla yapılmış bronz bir kındır (Paulsen 1953: 41. Abb. 39). İskandinavların Oka Nehri bölgesinde Slav nüfusla temasta olduğu, Gotland'da yapılmış zengin süslemelerle bezeli bir gemin bulunduğu Supruty höyüğünde görülebilir (Duczko 2004: şekil 58). Viking Çağında Oka Don ve Desna nehirlerine açılan önemli bir su yoluydu. İskandinavların Don Nehri'nde hareket halinde olduğunu gösteren tek bir buluntu vardır, o da Voronezh bölgesinde Elets'de bulunmuş Borre üslubunda yapılmış, zengin süslemelere sahip eşit kollu gümüş bir broştur (Arbman 1960: 120 Abb. 2-6).

Desna Nehri bölgesi (Şestovitsa ve Çernigov)

Desna Nehri havzasında, özellikle de Şestovitsa ve Çernigov gibi yerleşimlerde hatırı sayılır sayıda İskandinav kökenli nesne açığa çıkarılmıştır. Şestovitsa arkeolojik kompeksi Çernigov'un 14 km güneydoğusunda, Desna Nehri'nin sağ yakasında bulunur (Blifeld 1977; Androshchuk 1999, 2000; Kovalenko 2000). Bu bölgede tepe üzerine kurulu iki kale, bir büyük yerleşim ve altı höyük grubu bulunduğu bilinmektedir. Bugünkü köyün merkezinde bulunan kalenin hangi tarihe ait olduğu belirsizdir, ne var ki köy arazisinde kazılan bazı höyüklerin Viking Çağına ait olduğu kesindir (Blifeld 1977: 187-8). Şestovitsa hakkındaki bugünkü bilgi düzeyimiz, bu yerleşimin gelişimiyle ilgili şunları söylememizi mümkün kılar: Yaklaşık 900 öncesinde Korovel burnunun güney ucunda istihkam edilmiş küçük bir yerleşim bulunuyordu. Sonra 10. yüzyılda, burnun batısında, otlaklar ve burnun üzerine büyük bir yerleşim kuruldu. Yerleşimin batısında ve kuzeybatısında çok sayıda höyük yükseldi. 12. yüzyılda burnun güney ucunda yoğun istihkam çalışmaları yapıldığından, 10. yüzyılda burada bir kalenin bulunup bulunmadığı hâlâ belirsizliğini korumaktadır (Androshchuk 1999: 29, 75; Kovalenko vd. 2003: 56, 60). Burun bölgesinde yapılan kazılar sırasında birkaç düzine bina ortaya çıkarılmıştır. Burnun batı kıyısında, otlakların yanında demir ve katran üretimine ilişkin kanıtlara rastlanan dikdörtgen bir bina bulunmuştu (Kovalenko vd. 2003: 57). Yerleşimin otlaklardaki kısmında da katran üretimine ilişkin kanıtlar ortaya çıkarılmıştır. Buluntular arasında parçalanmış bir İskandinav oval broş, çok sayıda perçin, boncuk ve 10. yüzyıla ait bronz bir düğme de vardır. İskandinav eserlerin çok büyük bir bölümü kremasyon ve inhümasyon mezarlarının bulunduğu höyüklerden çıkarılmıştır. Şestovitsa mezarları arasında yaklaşık otuz tane mezar odasının açıkça İskandinav kimliği (mücevherler, silahlar ve ritüel özellikleri itibarıyla) taşıdığı söylenebi-

lir (Androshchuk 1999: 42 tablo 7). Şestovitsa'daki İskandinav nesnelerin çoğu 10. yüzyıla aittir, ne var ki kısa süre önce yerleşimde 7. yüzyıla ait, Güney İskandinavya özellikleri gösteren sivri burunlu bir broş keşfedilmiştir. Şestovitsa'daki İskandinav kültürel gelenekleri İsveç'in orta bölgelerini (özellikle de Birka'yı, ama Danimarka ve Åland'ı da işaret eder).

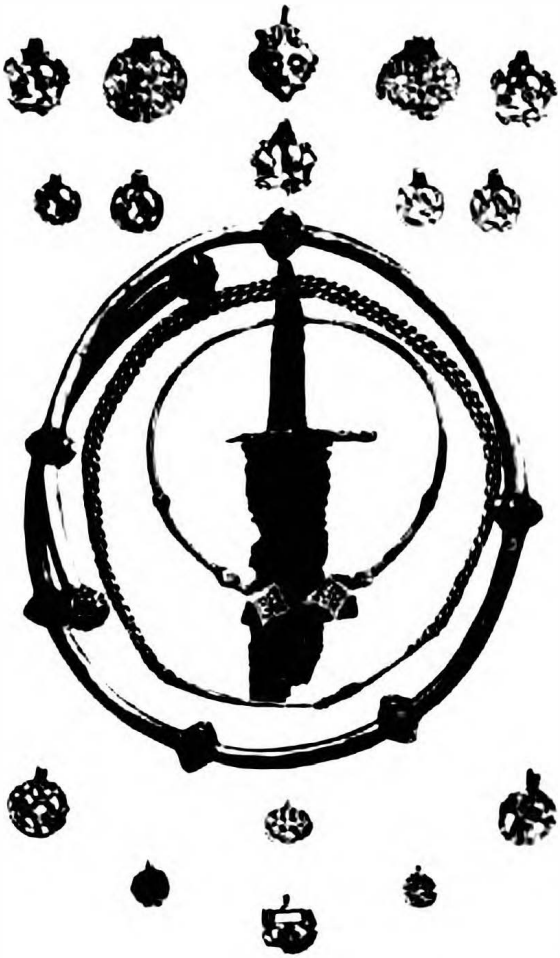
Şestovitsa'nın kuzeydoğusunda, Desna Nehri'nin sağ yakasında ortaçağ prensliğinin başkenti Çernigov bulunur (Rybakov 1949; Kovalenko 2000). Yerleşimin 10. yüzyıldaki topografisi ve niteliği hâlâ tartışmalıdır (Androshchuk 1999, 2000; Kovalenko 2000). Çernigov'un o tarihlerdeki haline ilişkin bütün bildiklerimiz, geniş bir alana yayılmış çok sayıda höyük grubunun kalıntılarından ibarettir. Kremasyon mezarları ve mezar odalarının bulunduğu büyük ve küçük höyüklerde İskandinav nesneler bulunmuştur. Desna Nehri'nin yüksek sağ yakasında iki tane büyük höyük bulunuyordu. Gulbishche adlı höyükte kını Jellinge üslubuyla süslenmiş bir kılıç vardı (Duczko 2004: 241). Chornaja Mogila adındaki üçüncü büyük höyük, nehir kıyısından uzakta, ortaçağa ait Eletskij manastırının inşa edildiği tepenin yakınında yer alıyordu. Burada iki kılıç, gemi perçinleri, Eski Kuzey tanrısı Þórr'un küçük bir bronz figürünün de aralarında yer aldığı çok sayıda nesne bulunmuştu (Duczko 2004: şekil 70 b-d). Höyüğün yakınında, içinde biniş takımları ve silahlar bulunan bir mezar odası keşfedilmişti (Androshchuk 2000: şekil 1). Öyle görünüyor ki Çernigov'un topografisi Gnëzdovo'nunkine çok benziyordu. Merkez, tepe üzerine kurulu bir kale, bataklık arazi üzerinde bir yerleşim ve onların çevresine yerleşmiş mezarlıkları olan yerleşimlerden oluşuyordu. Gnëzdovo'da, Berizki denilen bir yerde, Strizhen deresinin kıyısında, kremasyon mezarları ve mezar odaları bulunan bu mezarlıklardan biri kazılmıştır. İki höyükte İskandinav at kramponları ve bir pandantif bulunmuştur (Androshchuk 1999: 107). Çernigov bölgesinde, Sednev, Persazh ve Liskove gibi kırsal kesimdeki mezarlıklarda da İskandinav özellikler gösteren tek tek buluntular ortaya çıkarılmıştır. Çernigov ve Şestovitsa, Desna, Seim ve Kuzey Dinets üzerindeki yolların buluşma noktasında doğmuştu. Bir kılıç ve başka tek tük buluntular, Seim ve Desna nehirleri üzerindeki hareketler ve temasları yansıtmaktadır (Androshchuk 1999: 107-8, şekil 60).

Dinyeper Nehri (Gnëzdovo ve Kiev)

Gnëzdovo arkeolojik kompleksi Dinyeper'in sağ yakasında, Smolensk şehrinde yaklaşık 13 km uzakta, Dinyeper'in kolları Svinets ile Olsha arasında bulunur (Mühle 1989; Jansson 1997: 49; Duczko 2004: 157). Bu kompleks, merkezi yerleşim ile Svinets deresi üzerindeki Tsentalnoe kalesinden oluşur ve büyük mezarlıklarla çevrilmiştir. İkinci kalenin ve Oşa Nehri ağzındaki yerleşim kalıntılarının hangi tarihe ait olduğu belirsizdir. Bu mezar-

lıkta birkaç grup halindeki höyüklerin toplam sayısı bazı akademisyenlere göre 3000 ile 5000 arasındadır (Avdusin 1969; Mühle 1989). Höyüklerin bu kadar fazla sayıda olmasıyla mezarlık arasındaki ilişkiye getirilebilecek iki açıklama vardır. Bu açıklamalardan birine göre, bu höyüklerin hepsi de tek bir yerleşime aittir; diğer açıklamaysa höyüklerin büyük yerleşimlerin dışında alçak arazide kalan küçük uydu yerleşim nüfusları tarafından yapılmış olduğunu ileri sürer (Jansson 1997: 49). Alçak arazi bölgesinde son dönemde yapılan arkeolojik kazılar ahşap yapı kalıntıları ve 10. yüzyıla ait buluntuların yer aldığı bir kültürel katmanı açığa çıkarmıştır. Erken kültürel kalıntıların çoğu Tsentralnoe kalesinde, yerleşimin güneybatı kısmında ve Lesnaya'daki höyük gruplarının güney kısmında bulunmuştur, bu kalıntılar arasında İskandinav kökenli 250'den fazla eser yer alır (Pushkina 1997: 89; Duczko 2004: 159) (Şekil 38.4). Kremasyon ve inhümasyon mezarları, mezar odalarının yer aldığı höyüklerde, özellikle de Gnëzdovo'daki kale ve yerleşimde İskandinav özellikler gösteren mücevherler ve silahlar bulunmuştur. Tsentralnoe kalesinde parçalanmış kalıpların yanı sıra (Eniosova 2001: şekiller 7-10), Gnëzdovo tarihinde kalenin hâkim ve denetleyici rolünü ortaya koyan sikkelerin büyük bir bölümü, mücevherler ve kılıç parçalarının yer aldığı bir gömü ortaya çıkarılmıştır (Androshchuk 1999, atıflarla birlikte). Gnëzdovo mezarlıklarında büyük höyükler ya ayrı gruplar halinde toplanmıştı ya da küçük höyükler halinde tek başlarına bulunuyordu. Gemiler de yakılmış mezarlar ve İskandinav özellikler gösteren bazı eserler içeriyorlardı (Bulkin vd. 1978; Duczko 2004: 161). Gnezdovo'daki İskandinav eserler İsveç'in orta bölgeleri ve Danimarka'daki mezarlarla, Gotland'da ortaya çıkarılan tek tek nesnelerle yakın paralellikler gösterir (Thunmark-Nylen 2001; Duczko 2004: 181). Gnëzdovo hakkında farklı yorumlar getirilmiştir. Bazı Rus akademisyenler Gnezdovo'nun prensin mülküne ait önemli bir sanayi merkezi olduğu yorumunda bulunmuştur (Petrukhin ve Pushkina 1979: 101; Pushkina 1997: 89; Jansson'da eleştirel bir tutuma rastlarız 1997: 51). İskandinav akademisyenlerse burayı aynı topluma ait, İskandinav kökenli insanların da bulunduğu birkaç çiftlik yerleşimiyle çevrili merkezi bir kent öncesi yerleşim (Jansson 1997: 51) ya da Birka ile Rjurikovo Gorodishche'nin, kökeni Sveland'a uzanan bir kültürü yansıtan bir karışımı olarak değerlendirir (Duczko 2004: 188). Batı Dvina ile Yukarı Dinyeper arasında kalan bölgede kaleler, kırsal yerleşimler ve mezarlıklarda İskandinav kökenli birkaç nesne bulunmuştur.

Kiev (Kyiv) Dinyeper Nehri'nin sağ yakasında bulunmaktadır. Viking Çağında, Rus'un bulunduğu bu merkez şehir tepesinin yukarı kısmından, ortaçağ yazılı kaynaklarında Gora denilen, bugün Starokievska gora olarak bilinen bölgeyle Podol'e/Podil denilen aşağı kısımdan oluşur. Gora'nın

Şekil 38.4 Gnezdovo'da 1868'de bulunan bir gömüden çıkarılan bazı nesneler. (Guschin 1936'dan: tablolar I-IV.)

kuzeyine doğru, bir tepeler dizisi 10. yüzyıldan kalma başka bir merkeze, Vyshgorod'a doğru uzanır. Şehrin aşağı kısmının üzerinde yükselen tepelerin ikisi, Zamkova ile Shchekovitsa ortaçağdaki isimlerini hâlâ korumaktadır.

Starokievski gora'da yapılan arkeolojik kazılarda 7. yüzyıla ait küçük bir kale ortaya çıkarılmıştır, buranın Slav prensi Kiy'in *Russian Primary Chronicle*'da bahsi geçen kalesiyle bağlantılı olması mümkündür. *Chronicle*'a göre, Kuzeyli Askold ve Dir 862'de Kiev'e geldiğinde hâlâ varlığını koruyordu. *Chronicle* bunların diğer Varenjleri nasıl topladıklarını, Kiy'in kurduğu şehirde prens olarak nasıl varlıklarını sürdürdüklerini anlatır. 1970'lerde yapılan kazılarda şehrin aşağı kısmında iyi korunmuş birkaç ahşap bina ve 9-10. yüzyıla ait çok daha eksiksiz tüccar konutları keşfedilmiştir. Bu buluntular tacirler ve zanaatkârların şehrin başlıca sa-

kinleri olduğunu doğrular. Bu kazılarda Podil'de İskandinav kökenli hiçbir esere rastlanmamıştır (Androshchuk 2004b; Zotsenko 2003). Ne var ki şehrin yukarı kısmında bulunan 10. yüzyıla ait kremasyon mezarları ve mezar odalarından bu tür çok sayıda nesne bulunmuştur. Bu ve başka buluntular 11. yüzyıl öncesinde burada düzenli bir şehir yerleşimi olmadığını gösterir. Buralarda büyük ihtimalle etrafları höyüklerle çevrili tek tek evler bulunuyordu. Tepelerin aşağısında bulunan bir uydu yerleşimler zinciri kuzeye, şehre doğru uzanıyordu. Bu yerleşimlerden biri, birkaç tane yıkılmış kremasyon ve inhümasyon mezarının ortaya çıkarıldığı bugünkü Jurkivska caddesinde bulunuyordu. Bu mezarlardan İskandinav özellikler gösteren mücevherler ve kılıçlar çıkarılmıştır (Androshchuk 2004b: 36). Aynı bölgede 935-936 dönemine ait mücevherler ile İslami sikkelerin yer aldığı bir gömü de bulunmuştur.

Kiev'in kuzeyi ve batısındaki yerleşimlerde, kalelerde ve şehirlerde kılıçlar, Borre ve Jellinge üsluplarında süslenmiş broşlar, bronz pandantifler ve kınlar da dahil olmak üzere tek tek İskandinav kökenli nesneler gün ışığına çıkarılmıştır (Vyshgorod, Bilgorod, Korosten, Lyvstvyn, Pljasheva ve Bycheva'da yaklaşık on buluntu çıkarılmış, bunların bazıları Zotsenko 2004'te tartışılmıştır).

Kiev'in güneyinde, Dinyeper nehrinin aşağı kısımlarında Eski Rus şehri Pereyaslav gibi uzak bölgelerde İskandinav özellikler gösteren tek tek buluntular ortaya çıkarılmıştır (Androshchuk 1999: 108; Duczko 2004). Aşağı Dinyeper bölgesinde de İskandinav kökenli nesnelere rastlanmıştır. Burada Khortitsa adası yakınlarında, nehirde geç Viking Çağına ait beş kılıca ve başka nesnelere rastlanmıştır. Buluntuların nitelikleri, Rus'un St. Gregory adasında adak törenleri düzenlediğine ilişkin kanıtlar (Moravchik 1985) dikkate alındığında, bunlar bu dönemde İsveç ve Danimarka'da gerçekleştiği bilinen silah adakları olarak yorumlanabilir.

Kırım (Krym)

Kırım yarımadası topraklarında sadece bir tane İskandinav mezarının varlığı bilinmektedir. Bizans dönemi Herson mezarlığında ortaya çıkarılan bu mezarda bir hançer (*scramasax*) ve neşter şekilli ok başları bulunmuştur (Kolesnikova 1975). Şehirde Borre üslubuyla süslenmiş bir kın da ortaya çıkarılmıştır. Kerch'de üzerinde bir kuş motifi bulunan başka bir kın gün ışığına çıkartılmıştır (Frenkel 2002: 134-7). Bu bölgede İskandinav kadın eşyalarına özgü özellikler gösteren buluntulara rastlanmamıştır. İstisnai askeri özellikler, Bulgaristan'da bulunan nesnelerin de tipik özelliğidir; burada Borre ve Jellinge üsluplarında süslenmiş altı tane bronz kınla, İskandinav kökenli bazı kılıçlar bulunmuştur. Bu silahların Bulgaristan'a muhtemelen Dinyeper üzerinden geldiği ileri sürülmüştür (Yotov 2002).

İSKANDİNAVLARIN DOĞU'DAKİ FAALİYETLERİ HAKKINDA BUGÜN YAPILAN TARTIŞMALAR

Hans Hildebrand'ın makalesinin Vilhelm Thomsen'in Rus devletinin kökenleri hakkındaki kitabının İsveç versiyonuna arkeolojik bir katkı olarak yayımlandığı tarihten bu yana (Hildebrand 1882: 131-141), Rus devletinin yaratılmasında İskandinavların rolü tartışmasında, arkeolojik kaynaklar hem Normancılar hem de Anti-Normancılar için önemli bir argüman haline gelmiştir (Schmidt 1970; Šaskol'skij 1970). Ne var ki Hildebrand makalesinde Rusya'da İskandinavları aramanın kriterleri meselesini gündeme getirmişti. Ona göre, bu gibi araştırmalarda yabancı ve yerli eşyaların oranları arasındaki ilişki önemlidir (Hildebrand 1882: 135). Hildrebrand önce özellikle İskandinav kadınların giyim tarzının tipik bir özelliği olan oval broşların Rusya'da İskandinav yerleşiminin ciddi bir kanıtı olduğu sonucuna varmıştı (Hildrebrand 1882: 139). Ne var ki Rus devletinin kuruluşuna ilişkin tartışmasında bu gibi buluntuların önemi üzerine hiçbir şey yazmamış, bunların sadece İsveç kültürel tarihi açısından önemini vurgulamıştı (Hildebrand 1882: 141). Her iki ülkede müze koleksiyonları, mezarlarda yapılan kazılar ve mezar eşyalarıyla ilgili kişisel çalışmalarına dayanan Ture J. Arne, bu tartışmayı devam ettirerek İskandinavların doğudaki varlığını işaret eden listeyi genişletmiş; iri çiviler, perçinler, silahlar, ateş yakmakta kullanılan çelikler, taraklar ve makasları da bu listeye dahil etmişti. Arne bu gibi buluntulara rastlanan mezarları İsveç kolonilerinin varlığına ilişkin kanıtlar olarak görüyordu (Arne 1914, 1940). Holger Arbman (1955, 1960) Arne'nin yaklaşımını geliştirerek, doğuda İskandinav kolonilerinin varlığını belirtmekle birlikte, İskandinavların bir devlet "kurduğu" fikrini destekleyen hiçbir arkeolojik kanıt bulunmadığı sonucuna varmıştır (Arbman 1955: 78-9, 94). Arne'nin kanıt olarak kabul ettiği şeylerin birçoğu bazı araştırmacılar tarafından sorgulanmış, bu araştırmacılar İskandinav eşyalarının Rusya'ya ticaret ve alışveriş yoluyla gelmiş olabileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca Arne de Arbman da kendi koloni ve kolonileştirme kavramlarını ayrıntılı olarak açıklamamışlardır. Sovyet akademisyenlerin çok kısa bir süre sonra, onların vardıkları sonuçlara karşı çıkmasının nedeni de budur.

Bu karşı çıkışın bir gerekçesi de İskandinavların göçü, yayılması ve koloniler oluşturmasını Rus devletinin kurulmasıyla birlikte ele alan bütün çıkarımların İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında son derece hassas bir mesele haline gelmiş olmasıdır. Adolf Hitler şöyle demişti: "Vikinglerden başlayarak diğer halklar bazı örgütlenme kalıntılarını Rus insanlarına taşımış olmasaydı Ruslar hâlâ tavşanlar gibi yaşıyor olurdu." (Duczko 2004: 4; Härke 1998: 22). Bu sözler İskandinavların doğudaki fa-

aliyetleriyle ilgili meselelere gölge düşürür. 1930'lardaki ve savaş sonrası Sovyet araştırmalarının amacı, arkeolojik verilerde toplumsal süreçler ve devlet oluşumunu aramaktı. Sovyet akademisyenlerin kuramsal temeli, sosyo-ekonomik süreçler ve sınıf farklılıklarının devlet oluşumunun zeminini oluşturduğu yönündeki Marksist inançtı (Klejn 1975: 3; Latvakangas 1995: 23). Bu bakış açısına göre, en antik şehirlerdeki buluntular Rus kültürünün birliğini gösterir (Avdusin 1970: 97). Bu yaklaşım, kolonileştirilen nüfuslar dışında başka nüfusların kültürleri hakkındaki tartışmalara yer bırakmaz (Balodis 1943: 609). 1930'ların başında Sovyet arkeolojisini kuran isimlerin başında gelenlerden Artemij V. Artsykhovskij, İskandinav özellikler gösteren buluntulara rastlanması muhtemel olduğu için, Novgorod'un ilk kültürel katmanlarının araştırılmasından büyük tedirginlik duyuyordu. Bazı antik eserlerin üzerinde iç içe geçen basit örüntüler bile onu rahatsız ediyordu. Ancak özel sohbetlerde "Yine de bu örüntüde İskandinav bir şeyler var," diye konuşabiliyordu (Avdusin 1994: 30).

1950'ler ile 1980'ler arasında yaygın tabirle kâhyalık kültürü diye bir kavram geliştirildi. Çeşitli mezar tiplerinin Eski Rus toplumundaki toplumsal farklılıkları yansıttığı sonucuna varılmıştı. Zengin eşyalarla dolu bütün mezarların kâhyaların mezarları olduğu sonucuna varılmıştı (Melnikova 1996: 71-2). Bu dönemde ancak ilk kez Eski Rus kültürünün kapsayıp özümsediği başka kültürel unsurlardan bahsetmek mümkündü. Maddi kültürdeki tuhaf unsurların öne çıkarılması hem Normancıların hem Anti-Normancıların tartışma yöntemi haline geldi. Bu yaklaşımlara dayanarak İskandinav mezarlarının sayısıyla ilgili farklı hesaplamalar ileri sürülüyordu (Avdusin 1969: 58; Stalsberg 1989: 464; Zharnov 1991: 203). İskandinav üslubuyla yapılmış süslemeler, silahların eğrilmesi ve gemi mezarlar gibi törensel özellikler tipik İskandinav özellikler olarak görülüyordu, ama yerel nüfusların da üretmiş olabileceği bıçak, atlar için demir kramponlar ve taştan çakmaklar gibi basit biçimli aletler için aynı değerlendirmede bulunulmuyordu (Kirpicnikov 1970: 55-6; Stalsberg 1989: 450-1). Dairesel bir höyüğün altında bir kremasyon mezarının bulunduğu gömüler de (Stalsberg 1989: 451), bu tür mezarlar İsveç'te rastlanan normal tipte mezarlar olsa da İskandinav diye nitelenmiyordu (Šaskol'skij 1970: 26; Gräslund 1980: 72; Jansson 1987: 775). İskandinav akademisyenler hem Rus hem İskandinavya'da bilinen mezar odalarını İskandinav mezarları olarak görmüyordu. Bunların Hedeby ve Birka gibi İskandinav kent merkezlerinde gömme pratikleri üzerinde Kıta Avrupası etkilerini yansıttığı yorumunda bulunuluyordu (Gräslund 1980: 46). Bu merkezlerin dışında, İsveç (Arbman 1936) Danimarka ve Norveç'in kırsal kesimlerinde bazı bölgelerde (Eisenschmidt 1994; Stylegar 2005) bulu-

nan bu tür mezarlar bile bölgelerarası bir gömme töreni olarak yorumlanıyordu.

Eski Rus devletinin İskandinav kökenli olduğuna inanan Normancıların da buna karşı çıkan Anti-Normancıların da Vikinglerin izlerini ararken, erkeklerin eylemlerini açıklamak için kadın eşyalarını incelemekle uğraşması bir paradokstur. Viking Çağı kılıçlarının çoğunun yaygın tabirle Karolenj tipi olarak tanımlanması ortak bir kanı haline gelmiştir. Birçok kılıcın temreni desenlidir ya da üzerlerinde Latince harflerle yazılar bulunur ve bunlar da sıklıkla Karolenj imalatının işareti olarak yorumlanır. İskandinav süslemelerle bezeli eşsiz bir kılıcın temreninde hasar görmüş bazı işaretlerin Slav demircinin ismi olarak yorumlanması, bazı kılıçların Rus'ta üretilmiş olabileceğini savunmayı mümkün kılmıştır (Avdusin 1970: 55; Kirpicnikov 1970: 67; Androshchuk 2003). Aynı tipte kılıçlar Avrupa'nın tamamında kullanıldığı için bir kılıcın menşeini belirlemenin imkânsız olduğu da ileri sürülmüştür (Avdusin 1969: 55). Kılıçlar savaşta el değiştirebilir, satın alınabilir, çalınabilir, kaybedilebilir de (Blindheim 1970: 114). Yine de bulunan kılıçların İskandinav kadın broşlarının bulunduğu bölgelerle sınırlı olması dikkat çekicidir (Callmer 1971: 68, şekil 1-2). Bazı akademisyenler Rus'ta bulunmuş bazı kılıçların buraya İskandinavlarca ithal edilmiş olabileceğini ileri sürmüştür (Kivikoski 1970: 117).

Modern bir bakış açısıyla yaklaşıldığında çeşitli kılıç kabzası tiplerine rastlanma sıklığı bazı bölgesel özellikler gösterir. Bazı tiplerin Danimarka'da, bazılarının İsveç'te, bazılarınınsa Norveç'te çok daha fazla tutulduğunu ileri sürmek mümkündür (Androshchuk 2003: 43; 2004c; Martens 2003: 56-7). Bir de kılıçların İskandinavya'da üretildiğini ortaya koyan bazı teknolojik özellikler vardır (Stalsberg 1989: 451; Kirpichnikov vd. 2001: 231; Martens 2003, 2004). Öland adasında kabzaları olmayan, üstleri yazılı beş temren içeren bir gömünün bulunması (Thålin Bergman ve Arrheinus 2005: 51), ayrıca Gotland ve Birka'da henüz tamamlanmamış kılıç kabzası parçalarının ortaya çıkarılması, ithal edilmiş bazı temrenlerin yerel zevke uygun kabzalarla birleştirilmiş olabileceği sonucuna varılmasını mümkün kılmıştır.

1970'lerde "Varenj problemi"ne yaklaşım, İskandinav kökenli eski eserlere odaklanmaktan çıkıp bu eserlerin bağlamsal analizine doğru kaymıştır. Uzunca bir süre boyunca Gnězdovo ve Smolensk, Rjurikovo Gorodischche ve Novgorod, Sarskoe ve Rostov gibi merkezlerin birbirine bitişik olması sorunuyla ilgili tartışmalar yapılmıştır. Bu gibi örnekler, şehirlerin "taşındığını", dolayısıyla birinin (bir kralın) şehrin yeni bir yere taşınmasına karar verdiğini öne süren kuramsal bir bakış açısıyla yorum-

lanmıştır. 1974'te Sovyetler'de İskandinavya ve Rus' arasındaki ilişki hakkında önemli bir makale yayımlandı (Bulkin ve Lebedev 1974). "Gnëzdovo ve Birka" başlığını taşıyan makalenin amacı, Viking Çağından kalma Doğu Avrupa yerleşimleri arasında kuzeydeki ticaret merkezleri Ribe, Hedeby, Kaupang ve Birka'ya benzeyen ayrı bir ticaret yerleşimi tipi tespit etmekti. Makalede bir alt grup halinde sunulan bu merkezlerin çoğu "tipik özelliği" (özellikle de istihkamın olmaması ve karmaşık planlama) daha sonraki kazılarla desteklenmemiş olsa da, bu çalışma Doğu Avrupa'da çıkarılan malzemeleri daha geniş çaplı bir coğrafi bağlama yerleştirmeye yönelik ilk girişimlerden biriydi. Bugün görüldüğü kadarıyla bu merkezlerin topografisi ve işlevleri farklıdır. Bazıları aynı topografiye sahiptir, ama işlevleri ve "akıbetleri" farklı olmuştur (Gnëzdovo ile Kiev'i, Çernigov'u karşılaştırdığımızda bunu görürüz). Bazılarınınsa hem topografileri hem işlevleri farklı olmuştur (Ladoga, Rjurikovo, Sarskoe, Timërevo örneklerindeki gibi). Bütün bu merkezleri birleştiren tek şey İskandinav kökenli eserlerin varlığıdır.

Rjurikovo, Gnëzdovo ve Şestovitsa gibi merkezlerin haraç toplanmasını sağlayan büyük krallık gücünün yoğunlaştığı merkezler, yani *pogostlar* oldukları ve yerli kabilelerin güçlü merkezlerinin bulunduğu yerlerde kuruldukları da ileri sürülmüştür (sırasıyla Novgorod, Smolensk, Çernigov) (Petrukhin ve Pushkina 1979; Melnikova 1996: 71). Ne var ki kabile merkezlerinin hangi tarihlere ait olduklarını tespit çalışmalarının da gösterdiği üzere, buralar *pogost*'lardan sonra kurulmuşlardır. Öte yandan buraların askeri merkezler olarak yorumlanması, İskandinav özelliği gösteren kadın eşyalarının çok sayıda olması gerçeğiyle çelişir.

1930'larda, 1960'larda bazı İskandinav akademisyenler arkeolojik verilerden bir devlet oluşum sürecinin okunmasını mümkün görüyorlardı (Nerman 1958: 174). İskandinav kökenli çok sayıda eserin en başta Baltık Denizi'nin doğu sahillerinde, özellikle de Polonya'da Elblag, Prusya'da Wiskiauten ve Curonia'da Grobina'da yoğunlaşmış olduğuna dikkat çekiliyor, buraların Danimarka, İsveç'in orta bölgeleri ve Gotland yerlilerinin kolonilerini temsil ettiği yolunda görüşler dile getiriliyordu. Rus' bölgesindeki Viking faaliyetleri bile İsveç devletinin bilinçli siyasi eylemleri olarak değerlendiriliyordu (Nerman 1936: 88). Bu çalışmalara damgasını vuran özelliklerden biri, İsveç'in Baltık Denizi'ndeki faaliyetlerinin İsveç krallığının geniş ölçekli siyasi eylemleri olduğu inancıdır (Nerman 1936: 81). Ne var ki modern tarihçiler, 12. yüzyılın ikinci yarısı ve 13. yüzyıl başlangıcı öncesinde bir İsveç devletinden bahsetmenin mümkün olmadığı inancındadır (Sawyer 1982: 9, 52; 1991: 62; Lindqvist 1988: 8, 59). Ayrıca son dönemlerde, İskandinav arkeologlar Baltık Denizi'nin doğu sahille-

rinde Gotland yerlilerinin kurduğu kolonilerin varlığı meselesini sorgulamaya başlamıştır (Carlsson 1983; Thunmark-Nylen 1983; Jansson 1994). Letonya'da Rimbert'in Seeburg'u olarak tanımlanan Grobina'da bulunan birçok eşya İskandinav kökenlidir, Viking Çağının başlangıcındaki Vendel dönemine aittir, ama bir Gotland nüfusunun yaşadığı kolonilerle bir tür bağlantılarının olması fikri temelsizdir.

KÜLTÜREL ASİMİLASYON VE KİMLİKLERİN ŞEKİLLENDİRİLMESİ

Sınırları sabit, gayet iyi tanımlanmış bir bölgeyi ifade eden ortak bir kavram olarak Rus', tarihçiler ve arkeologların tabiriyle Kiev Rus' ya da Antik Rus', modern coğrafi ve siyasi haritalara aşina olmamızdan kaynaklanan bir kavramdır. Ne var ki bu bakış açısı Viking Çağında yaşamış insanlara yabancı olsa gerektir. *Primary Chronicle*'da modern "devlet" sözcüğünün anlamını taşıyan bir sözcük yoktur, hatta Prens Oleg Kiev'i "Rus şehirlerinin anası" olarak ilan ederken Yunanca *metropolis* sözcüğünü kullandığı 12. yüzyıla kadar başkent kavramı bile mevcut değildi (Tolochko 1991: 15-16). Prens Sviatoslav'ın Kiev'i terk edip "bütün zenginliklerin, altın, ipekler, şarap ve Yunanistan'dan çeşitli meyvelerin yoğunlaştığı" Balkanlara taşınma yönünde ciddi planları olması hikâyesi de açık bir başkent kavramının bulunmamasını destekler (Cross 1930: 173).

Zamanla Rus' kavramı değişmiş, tümüyle farklı türde kimlikleri ifade eder hale gelmiştir. İmparator Theophilus'un 839'da Ingelhelm'e gönderdiği heyetlerdeki yabancılar *Rhos'* denilen bir halka (*gens*) mensup olduklarını, ancak imparator Dindar Louis'nin İsveç halkına ait olduklarını anlayarak onlara başka bir kimlik verdiğini ileri sürüyorlardı (Nelson 1991: 44; Garipzanov 2006: 7). İslami yazarlara göre Rus'un ayrıksı bir kimliği vardı, bu yazarlar giyim kuşamdan, hayat tarzına ve faaliyetlere kadar hemen her bakımdan Rus' ile komşu Slavlar arasında açık bir ayrıma gidiyorlardı (Birkeland 1954). Slavların keten gömlekler, deri botlar giydiklerini, savaşta mızrak ve kalkan kullandıklarını, Rus'unsa kaftan benzeri paltolar ya da geniş omuzlu düğmeli ceketler giydiklerini anlatıyorlardı. Kadınlarsa bilezikler, boncuklar ve yüzükler takıyorlar, göğüslerinde "kutular" oluyordu. Yerleşik Slavların tersine Rus'un sabit bir mülkü yoktu, kılıçlarıyla ne alıyorlarsa onunla geçiniyorlardı. İslam dünyasının doğusuna ait kaynaklara göre Rus'un başını, bazılarının *Melik*, bazılarının da *Hakan* dediği bir lider çekiyordu. Rahiplerden de bahsediliyordu. Bu kişiler insan ve hayvan kurban ediyorlardı. İçlerinde bazıları krallardan daha güçlüydü. Rus' sadece savaşçı değildi. İbn Rüsta ve İbn Hevkal'e (10. yüzyıl) göre Rus' "samur, kakım, sincap, bal ve balmumu tüccarıy-

dı, Hazarlarla ve Bizans'la iş yapıyorlardı" (Birkeland 1954: 15-16, 49-51). El Mesudi bir kısım Rus'un Hazarların topraklarında yaşadığını, Hazar krallarının savaşçısı olduğunu yazar; bir kısmıysa *Buntus Denizi* (Hazar Denizi) kıyılarında yaşıyordu, Bulgarların başkentiyle ticaret ilişkileri vardı, bazılarıysa Roma, Bizans ve Hazarlarla ticari ilişkiler içindeydi (Birkeland 1954: 33-4). Rus'un *Rūs-hāqaān* denilen bir kral tarafından yönetildiği daimi bir tür yerleşim tablosu aktaran tek kaynak *Hudud el-Alem* adlı coğrafya eseridir (y. 982). Rus' arasında *morrovat* adlı ayrı bir savaşçı grubundan da bahsedilir. Rus' karının onda birini vergi olarak yöneticilere veriyordu. Bu kaynakta üç ana merkezden ayrıca bahsedilir: Kralın tahtının bulunduğu, ayrıksı kürk ve değerli kılıç üretiminin yapıldığı *Kūyāba,* barış zamanlarında Bulgarların bölgesine geçtikleri *S.lābā* ve değerli temrenler ve kılıçların üretildiği, son derece iyi korunan bir yerleşim olan *Urtāb* (Birkeland 1951: 52).

Rus' ile Bizans arasında yapılmış 912 tarihli bir barış antlaşması yeni bir kimlik gösterir. Burada "Rus' soyundan olduklarını" belirten heyet mensupları arasında on üç elçi İskandinav isimleri taşırken, diğer ikisinin isimleri muhtemelen Fincedir. 944 tarihli antlaşmanın metninde daha fazla değişikliğe rastlanabilir, bu metinde İskandinavca ve Fince isimleri hâlâ görürüz, Slavca isimlere de ilk kez rastlarız (Melnikova 2003: 459). Bu antlaşmalarda Rus' sözcüğü krallık ailesinin temsilcilerini, elçilerini, başka vekilleri ve tüccarları ifade eder, etnik kökenlerini dikkate almaz. Kısa süre önce tanımlandığı üzere bu dönemin Rus'u "kendi idari birimi, askeri kuvvetleri, hukuku ve sömüreceği yerlileri olan bir aile şirketiydi. İnsanın aklına hemen modern devirlerdeki Avrupa sömürge şirketleriyle paralellikler geliyor" (Tolochko 2001: 131). 11. yüzyıla kadar Rus' sözcüğü hâlâ İskandinavları ifade ediyordu, ancak bu tarihten sonra yerini Varenj terimine bıraktı. Bu terimi ilk kez Bizanslı tarihçi John Skylitzes, 1034 civarında kullanmıştır. Daha sonra 11. yüzyıldan kalma birkaç resmi Bizans tüzüğünde bu terime rastlarız, Varenj ve Rus' terimleri bu metinlerde eşanlamlı olarak kullanılmıştır (Obelensky 1970: 161-2). Arapça *Bahr Warank* (Varenj Denizi) ismi (Birkeland 1954: 60) ve *The Primary Chronicle*'daki *Varjagi* terimi de hemen hemen aynı tarihlere aittir. Kelimenin kökeni hâlâ açık değildir, ama farklı dillerde farklı şeyler ifade eder. Slavca ya da Yunancada İskandinavlar ve/veya Frenkler anlamına gelir, İngilizce ve Eski Kuzey dilinde Bizans imparatorlarının hizmetindeki İskandinav paralı askerleri ifade eder (Pritsak 1993: 688). İmparatorluk muhafızı *Hetaireia*'nın birçok yabancı paralı askeri vardı. Rus' çoğu kez gemileriyle harekete geçerken Bizans Varenj muhafızı esasen ağır süvarilerden oluşuyordu. Varenjlerin birçoğu Kiev prenslerinin de korumalığını üstlen-

mişti. Rus' ve Bizans İmparatorluğu'na gelen paralı Varenj askerlerinin hepsi de erkekti. Aralarında kadınların bulunmaması Rus'la temel farklılıklarını oluşturur. Rus' aileleriyle gelmiş, Rus'a yerleşmişti. 11. yüzyılın ikinci yarısında Rus' terimi Rus'taki Batı Hıristiyanları/Katolikleri ifade eder hale gelmişti.

Başka kültürel bağlamlardaki İskandinavlar kökenlerini ne kadar hatırlamışlardır? Kimliklerini nasıl görüyorlardı? Bazı arkeologlar İskandinavların hızla asimile edildiklerini ileri sürmüştür (Lebedev ve Nazarenko 1975: 7). Bu fikri savunmak üzere ileri sürülen argümanlardan biri de, bazı Rus' merkezlerinde hem İskandinav hem yerel kültürel özellikler gösteren, yaygın tabirle melez nesneler üretilmesidir (Arbman 1960; Avdusin 1969: 56; Lebedev ve Nazarenko 1975: 7-8). Bu bakış açısı Rus arkeologlar arasında destekçiler bulmuştur, ama İskandinav arkeologlar bu nesneleri sadece İskandinav olarak görür (Callmer 1971: 68; Jansson 1987: 780). Kısa süre önce, 10. yüzyılın ilk çeyreğinde bazı İskandinavların eski Rus dilini kullanabildiği sonucuna varılmıştır. Bu vargının yegâne dayanağı, Gnëzdovo'da bulunan meşhur yakılmış gemi mezarıdır, mezarda kırık bir kılıç, oval bir broş ve Þórr'un çekiç yüzüğü gibi tipik İskandinav özelliklerin yanı sıra Kril alfabesiyle üzerinde *gorouhsha* ya da *goroushcha* yazan bir Bizans amforası da bulunmuştur (Melnikova 2003: 456). Yazının okunuşu tartışmalı olsa da hâlâ en eski Rusça yazıt olarak görülür. Yine de mezarda amfora dışında Bizans kökenli başka nesneler de bulunmuştur. Bu durum yazıtlı amforanın Gnëzdovo'ya Bulgaristan'ın Tuna'daki topraklarından geldiği kanısına varmayı mümkün kılmaktadır (Arne 1952: 342; Nefedov 2001: 66). Dolayısıyla bu, o tarihlerde doğuda Kuzeyliler arasında iki dilli bir nüfusun bulunduğunu doğrulamak için yeterli bir kanıt oluşturmaz.

Bazı akademisyenler, İskandinavların kültürel asimilasyona uğradığını gösteren en önemli kanıtın yerel dillerini konuşmayı ve rünlerle yazmayı bırakmış olmaları olduğunu savunur (Melnikova 2003: 455). Eski Ladoga, Riurikova Gorodischche ve Zvenigorod'da bulunan, 9 ve 12. yüzyıllar arasındaki döneme ait farklı eserlerdeki rün yazıtları, bazı İskandinavların ana dillerini koruduklarının kanıtıdır (Melnikova 2001, 2003: 456).

İskandinavların İskandinav kimliklerini koruyup korumadıkları sorusunun değerlendirilmesinde dikkate alınabilecek bir başka kanıt parçasıysa, Novgorod'da St. Sofia Katedrali'nin duvarındaki bazı yazıtlarda görülen Eski Kuzey dilindeki kişi isimleriyle, yine Novgorod'da rastlanan kayın kabuğu üzerindeki harflerdir (Melnikova 2003: 462). Bu kayıtlara göre, bu isimleri taşıyanlar Novgorod topraklarının kuzeydoğusundaki kırsal kesimde yaşıyorlardı, 14. yüzyıla kadar da İskandinav kimlikleri-

ni korumuşlardı. Bu verilere dayanarak bu kırsal bölgelerde asimilasyon sürecinin şehirlerde olduğundan çok daha yavaş ilerlediği kanısına varılmıştır (Melnikova 2003: 464).

Arkeolojik kanıtlar ve yazılı kayıtların karşılaştırmalı bir analizi, İskandinavların soyundan gelenler arasında kültürel asimilasyon süreçlerinin, kimliklerin şekillenmesinin kentli toplumlarda olduğundan daha karmaşık işlediğini gösterir. Bu durum Kiev ve Çernigov'un sosyal topografisi temelinde görülebilir. Her iki merkezde de Viking Çağına ait aile mezarları ile 10 ve 12. yüzyıllar arasındaki dönemden kalma kiliseler ve mezarlıklar arasında güçlü bir süreklilik olduğu ileri sürülebilir. Şapel, kilise ve manastır kurucuları sıklıkla İskandinav kökenliydi. Örneğin Prens Yaroslav, Prens Dif'in mezarını yaptırdığı yerin yakınına St. İrina Kilisesi'ni yaptırmıştı. Prens Askold'un (*Haskuld*) mezarının bulunduğu yerin yakınlarında mülk sahibi olan "Olma" (*Holmi*) buraya St. Nikolai Kilisesi'ni yaptırmıştı. Şehrin yukarı kısmında *Turova bozjnica* (Þórr'un şapeli) denilen bir bina vardı, bu isim binanın İskandinav bağlantısını işaret ediyordu (Androshchuk 2004b). Şehrin yukarı kısmında İskandinav mezarlarının bulunduğu yerler, buluntuların istisnai niteliği, 11-12. yüzyıllarda aristokrasinin konut arsalarıyla temasları ve buralardaki süreklilikleri, arkeolojik ve yazılı kaynaklardan edindiğimiz bu bilgiler İskandinav kökenli halkların şehirdeki seçkinlerin önde gelen bir kesimini oluşturduğunu gösteren kanıtlardır. Yazılı kaynaklara dayanarak iki İskandinav ailesinin biyografilerinin izini sürmek mümkündür. *Russian Primary Chronicle*'dan Kiev'de 11. yüzyılın ikinci yarısında bir kraliyet arazisinde, iki Boyar mülkünün bulunduğunu, buralarda Boyar Mikyfor Kyanin ile Mikula Chiudin'in yaşadıklarını öğreniriz. Bu iki Boyar, Rus topraklarında yazıya dökülmüş ilk kanunun, 1072 tarihli *Pravda Yaroslavichej*'in derlenmesi çalışmasında rol oynamıştır. Mikula Chiudin daha sonra Vyshgorod şehrini krediyle Prens Izjaslav'dan almıştır. İsmi Slavca olsa da Chiudin'in 10. yüzyılda Kiev'deki İskandinav kraliyet korumalarının önde gelen mensuplarının soyundan geldiğine inanmamızı gerektirecek kanıtlar mevcuttur. Kardeşinin isminin Tuki (*Tóki*) olması, yani İskandinavya'da en sık rastlanan ismi taşıması bunu düşündürür. Kiev'de Cave Manastırı'nda manastır tarihi ve sakinlerine (*Pateric*) ilişkin hikâyeler seçkisinde, Varenj prensi Afrikan'ın (*Alfrekr*) oğullarından biri olan Varenj Simon'un (*Sigmundr*) hikâyesi anlatılır. Simon Prens Yaroslav'a hizmet eden, Yaroslav'ın kardeşi Mstislav'a karşı 1024'teki Listven savaşına katılan Jakun'un (*Hákon*) kardeşidir. Hayatının geri kalanını Rus' arasında geçirmiş, burada önce Prens Yaroslav'a, ardından oğluna hizmet etmiştir. Bu seçkiden Simon'un Georgy adında bir oğlu ol-

duğunu, Georgy'nin çocuklarıyla birlikte Suzdal'da yaşadığını, Kiev'deki Cave Manastırı'na cömert bir bağışta bulunduğunu da öğreniriz.

Erken 11. yüzyıldan kalma, "Kiev'de hızlı hareket eden birçok Dan" bulunduğunu ortaya koyan yazılı kanıtlar da mevcuttur (Warner 2001: 384). Kiev'de St. Sofia Katedrali'nde Eski Rus elitinin yazıtları arasında, Kril olup olmadığı belirsiz bir alfabeyle yazılmış, Eski Kuzey dilindeki Yakun (*Hákon*) ismini taşıyan bir yazıt da vardır (Vysotskij 1966: nr. 29). Doğudaki yegâne rün taşı Dinyeper nehrinin ağzındaki Berezan adasında bulunmuştur (Melnikova 2001: 200-2). 11. yüzyıla ait bu plakayı *Grani* yoldaşı *Karl*'ın anısına diktirmiştir. Taş daha sonraki tarihlere ait bir mezarda bulunmuştur, ilk yeri bilinmemektedir. Ne var ki *De administrando imperio*'da St. Atherios'un adası olarak bahsedilen, Rus'un genellikle Kiev ve Bizans arasında yolculuk sırasında dinlendiği söylenen adada bulunmuştur (Moravchik 1985: 61). Grani'nin anıtının okunup anlaşılabileceği bir yer seçmiş olduğu bellidir. İsveççe rün taşları, o sıralarda birçok kişinin Doğu Avrupa'yı ziyaret ettiği yönünde kanıtlar oluşturur. Öte yandan Berezan'daki rün taşının kiliselerle güçlü bağlantıları olan, İsveç'te birçok mezarlıkta rastlanan kireçtaşı ya da kumtaşından gömü anıtları tipine ait olduğunu da belirtmek gerekir (Palm 2004: 196). Berezan'daki arkeolojik kazılar 10 ve 12. yüzyıllar arasına ait bir yerleşimin ve mezarların kalıntılarını açığa çıkardığından (Rolle 1989: 494), burada bir kilisenin bulunduğu, İskandinavların burayı ziyaret ettikleri ileri sürülebilir.

SONUÇLAR

Dönemin İslami ve Bizans kaynakları, ayrıca daha sonraki tarihlere ait Rus ve İskandinav kaynakları esasen İskandinavların doğudaki savaş ve ticaret faaliyetlerini aktarır. Arkeolojik kaynaklarsa asıl tablonun daha karmaşık olduğunu gösterir. Arkeolojik bakış açısıyla yaklaşıldığında, Rus' ile İskandinavya arasında ticaretin önemi abartılmış gibi görünmektedir. Kuzeyliler Doğu Avrupa'ya sadece kuzeyden değil, güneyden ve güneydoğudan da sızmıştı. Kiev, Çernigov ve Gnëzdovo'da ortaya çıkarılan İskandinav kökenli nesnelerin bulunduğu bağlam, Bizans, Bulgarlar ve Macarları ziyaret ettikten sonra birçok kişinin buraya yerleştiğini gösterir. Yeni bir giysi tipinin, Bizans *skaramangion*'undan gelen bronz düğmeli kısa bir paltonun, bronz süslemelerle bezeli kemerlerin, hatta silahlar, baltalar, yeni yay, ok başı ve miğfer tiplerinin ortaya çıkması onların bu topraklardaki varlığını yansıtır. Modern bir bakış açısıyla İskandinavların hem kentsel hem kırsal yerleşimlerde izlerini sürmek mümkündür. Staraya Ladoga, Gorodishche ve Pskov'da bulunan tamamlanmamış süslemeler, oval broşlar gibi işlevsel kadın takıları, bunların yanı sıra rün

yazıtları ve kült nesneleri birçok İskandinav'ın burada aileleriyle birlikte daimi olarak yaşadığını ortaya koyar. Kimliklerinin ismi zaman içinde değişmiş, Rus'ken Varenj olmuştur. Eski Kuzey dilinde geleneksel kişi isimlerinin, rün yazıtlarının ve ölü gömme âdetlerinin kullanılması, Kuzeyli kimliğini gözler önüne serer. Bazı İskandinav aile mezarlıklarının kurulduğu yerler, bazı Eski Rus' şehirlerinin kültürel coğrafyalarının yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. Hıristiyan kiliseleri ve manastırları bazı mezarlıkların üstüne ya da yakınlarına kurulmuştur. Kuzey Avrupa'nın en önde gelen merkezlerinde yaygın olan mezar odaları burada yeni bir sembolik ve ritüel değer kazanmıştır. Bunların inşası, yerel ev inşası geleneğinin tipik özelliklerini gözler önüne serer. Çifte mezarlar, oturma pozisyonunda cesetlerin bulunduğu mezarlar, bunları, yardımları sayesinde yeni "anayurda" yerleşilen ünlü ataların mezarları olarak görmemizi mümkün kılar. Çernigov'daki büyük höyükler, Eski Kuzey'in fırtına ve şimşek tanrısı Þórr'un kültüyle bağlantılı bazı ritüelleri gözler önüne serer. Bu kültün St. Elias'a adanmış manastırın kuruluşunda dönüşerek süreklilik gösterdiğini görürüz. Rus' bölgesinin güneyinde İskandinav soyundan gelen bazıları, güçlü elit ailelerin bir parçası olmuştur, ama gömülerinde biyografik nesneleri bir araya getirerek kimliklerini korumayı sürdürmüşlerdir.

KAYNAKÇA

Androshchuk, F. (1999) *Normany i slovjany u Podesenni. Modeli kulturnoi vzaemodii doby rannjogo serednjovicha* (Biblioteka Vita Antiqua 1), Kiev: Kyiv's T. Shevchenko University and Society of Archaeology and Anthropology.

—— (2000) "Cernigov et Sestovica, Birka et Hovgården: le modele urban scandinave vu de l'est", M. Kazanski, A. Narcessian ve C. Zuckerman (yay. haz.) *Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient* (Actes du Colloque International tenu au Collège de France en octobre 1997; Réalites byzantines 7), Paris: P. Lethielleux.

—— (2001) "Gnëzdovo, Dneprovskij put' i final Birki", V.V. Murashova (yay. haz.) *Gnezdovo 125 let issledovanija pamjatnika. Archeologicheskij sbornik*, Moskova: Gosudarstvennij istoricheskij muzej.

—— (2003) "The Hvoshcheva sword: an example of contacts between Britain and Scandinavia in the late Viking period', *Fornvännen*, 98: 35-43.

—— (2004a) "Ot Ragnara Lodbroka do Vidgautra O datskikh i shvedkikh kontaktakh sembov i kurshej v epokhu vikingov i rannem srednevekovje", D.A. Machinskij (yay. haz.)

Ladoga i Gleb Lebedev. Vos'mye chtenia pamjati Anny Machinskoj. St Petersburg: Izdatelstvo SPb II RAN "Nestor-Istoria."

—— (2004b) "Skandinavskie drevnosti v sotsialnoj topografii drevnego Kieva", *Ruthenica*, 3: 7-47.

—— (2004c) "Vikingar och bönder. Några anmärkningar om den sociala tolkningen av svärden och de långväga kontakterna vikingatiden", Garðar

Guðmundsson (yay. haz.) *Current Issues in Nordic Archaeology. Proceedings of the 21st Conference of Nordic Archaeologists, 6–9 September 2001, Akureyri, Iceland*, Reykjavik: Society of Icelandic Archaeologists.

Apala, Z. ve Apals, J. (1992) "Die Kontakte der Lettgalen des Gauja-Raumes mit Skandinavien", A. Loit, E. Mugurevičs ve A. Caune (yay. haz.) *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter* (Studia Baltica Stockholmiensia 9), Uppsala: Almqvist & Wiksell International.

Arbman, H. (1936) "En Kammargarv från vikingatiden vid Långtora, Uppland", *Fornvännen*, 31: 89-98.

—— (1955) *Svear i österviking*. Stockholm: Natur och Kultur.

—— (1960) "Skandinavische handwerk in Russland in der Wikingerzeit", *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* (1959): 110-35.

Arne, T.J. (1912) "Ett svensk gravfält i guvernementet Jaroslavl, Ryssland", *Fornvännen*, 13: 31-47.

—— (1914) *La Suède et l'Orient*, Uppsala: K.W. Appelberg.

—— (1940) "De svenska fynden i guvernementet Vladimir, Ryssland", *Fornvännen*, 35: 155-66.

—— (1952) "Die Varägerfrage und die sowjetrussische Forschung", *Acta Archaeologica*, 23: 138-47.

Atgäzis, M. (1992) "First finds of three-armed (trefoil) brooches in Latvia", A. Loit, E. Mugurevičs ve A. Caune (yay. haz.) *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter* (Studia Baltica Stockholmiensia 9), Uppsala: Almqvist & Wiksell International.

Avdusin, D.A. (1969) "Smolensk and the Varangians according to the archaeological data", *Norwegian Archaeological Review*, 2: 52-62.

—— (1970) "Material culture in the towns of ancient Rus' (in the light of the excavations at Novgorod)", K. Hannestad (yay. haz.) *Varangian Problems* (Scando Slavica. Supplementum 1), Kopenhag: Munksgaard.

—— (1994) "Artemij Vladimirovich Artsikhovky and Novgorod", V.L. Yanin ve P.G. Gaidukov (yay. haz.) *Novgorod Archaeological Conference. Materials of Scientific Conference Dedicated to the 60th Anniversary of Novgorod's Archaeological Study and the 90th Anniversary of A.V. Artsikhovsky, the Founder of the Novgorod Archaeological Expedition*, Novgorod: Tipografija 'Novgorod'.

Balodis, F. (1943) "Varifrån härstammar det ryska folket?", *Svensk tidskrift*, 30: 604-14.

Birkeland, H. (1954) *Nordens historie i middelalderen etter arabiske kilder* (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse 1954:2), Oslo: Jacob Dybwad.

Blifeld, D.I. (1977) *Davnjorus'ki pamjatki Shestovytsi*. Kiev: Naukova dumka.

Blindheim, Ch. (1970) "Comments on D. Avdusin: Smolensk and the Varangians according to the archaeological data", *Norwegian Archaeological Review*, 3: 113-15.

Boguslavskij, O.I. (1993) "Juzhnoe Priladozhje v sisteme transevrazijskikh sviazei", V.S. Masson, E.N. Nosov ve E.A. Rjabinin (yay. haz.) *Drevnosti Severo-Zapada Rossii (slavjano- finno-ugordkoe vzaimodejstvie i russjie goroda Baltiki)*, St. Petersburg, Centr "Peterburgskoe vostokovedenie."

—— (2003) "Istorija Jugo-Vostochnogo Priladozgja i pogrebalnye pamjatniki", G.V. Golubeva (yay. haz.) *Staraya Ladoga – drevnjaja stolitsa Rusi. Katalog*

vystavki, St Petersburg: Izdatelstvo Gosudarstvennogo Ermitaga.

Brandenburg, N.E. (1895) *Kurgany Juzhnogo Priladozhja* (Materialy po archeologii Rossii 18), St Petersburg: Tipografia Glavnogo Upravlenia Udelov.

Bulkin, V.A. (1973) "On the Classification and Interpretation of Archaelogical Material from the Gnezdovo Cemetery", *Norwegian Archaelogical Review*, 6: 10-13.

Bulkin, V.A. ve Lebedev, G.S. (1974) "Gnezdovo i Birka (k probleme stanovlenija gorodov)", A.N. Kirpichnikov ve P.A. Rappoport (yay. haz.) *Kultura srednevekovoj Rusi*, Leningrad: Nauka.

Bulkin, V.A., Dubov, I.I. ve Lebedev, G.S. (1978) *Arkheologicheskie pamjatniki Drevnei Rusi*, Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo universiteta.

Callmer, J. (1971) "Comments on D. Avdusin: Smolensk and the Varangians according to the archaeological data", *Norwegian Archaelogical Review*, 4: 65-8.

Carlsson A. (1983) *Djurhuvudformiga spännen och gotländsk vikingatid. Text och katalog* (Stockholm Studies in Archaeology 5). Stockholm: Inst. för arkeologi, Stockholms universitet.

Cross, S.H. (1930) "The Russian Primary Chronicle", *Harvard Studies and Notes in Philology and Literature*, 12: [77]-320.

Davidan, O. (1993) "Kunsthandwerkliche Gegenstände des 8. bis 10. Jahrhunderts aus Alt-Ladoga (Die Sammlung der Staatlichen Ermitage in St. Petersburg)", *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 20 (1992): 5-61.

Dubov, I.I. (1982) *Severo-vostochnaia Rus v epokhu srednevekovia* (Istoriko arkheologicheskie ocherki), Leningrad: Izdatelstvo LGU.

Duczko, W. (2004) *Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe* (The Northern World 12), Leiden ve Boston: Brill.

Eisenschmidt, S. (1994) *Kammergräber der Wikingerzeit in Altdänmark* (Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 25), Bonn: Habelt.

Eniosova, N. (2001) "Skandinavskie rel'efnye fibuly iz Gnëzdova", V.V. Murashova (yay. haz.)

Gnëzdovo 125 let issledovanija pamjatnika. Archeologicheskij sbornik, Moskova: Gosudarstvennij istoricheskij muzej.

Fekhner, M.V. (1963) "Timerevskij mogi'lnik", A.P. Smirnov (yay. haz.) *Jaroslavskoe Povolzhe X–XI vv*, Moskova: Gosudarstvennyj Istoricheskij muzei.

Frenkel, Ya. (2002) "O nakchodke azhurnoi buteroli severoevropejskogo kruga", D.A. Machinskij (yay. haz.) *Ladoga i Severnaya Evrazia ot Baikala do La-Mansha. Svyazujushchie puti i organizujushchie tsentry. Shestye chtenija pamjati Anny Machinskoi*, St Petersburg: Izdatelstvo SPb II RAN "Nestor-Istoria."

Garipzanov, I. (2006) "The Annals of St Bertin (839) and *Chacanus* of the *Rhos*", *Ruthenica*, 5: 7-11.

Golubeva, G.V. (yay. haz.) (2003) *Staraya Ladoga – drevnjaja stolitsa Rusi. Katalog vystavki*, St Petersburg: Izdatelstvo Gosudarstvennogo Ermitazga.

Gräslund, A.-S. (1980) *Birka*, cilt 4: *The Burial Customs. A Study of the Graves on Björkö*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Gushchin, A.C. (1936) *Pamjatniki Khudozhestvennogo remesla Rusi*, Moskova ve Leningrad: yayımlanmamış çalışma.

Härke, H. (1998) "Archaeologists and migrations: a problem of attitude?", *Current Anthropology*, 39: 19-45.

Hildebrand, H. (1882) "Om fynd af nordiska fornsaker i Ryssland", V. Thomsen (1882): 131-41.

Islanova, I.V., Krymov, E.Yu. ve Romanov, V.V. (2005) "Varjagi na Verkhnej Volge", N.A. Makarov ve A.V. Chernetsov (yay. haz.) *Rus' v IX-XIV vekakh. Vzaimodejstvie Severa i Juga*, Moskova: Nauka.

Izmailov, I.L. (1997) *Vooruzhenie i voennoe delo naseleniya Volzhskoj Bulgarii X nachala XIII vv*, Kazan: Magadan.

Jagodziński, M. ve Kasprzycka, M. (1991) "The early medieval craft and commercial centre at

Janyw Pomorski near Elbla˛g on the south Baltic coast", *Antiquity*, 65: 696-715.

Jakovleva Je.A. (2004) "New burial finds in central Pskov from the time of Princess Olga", *Olga and Ingegerd – Viking Princesses (Historiska Nyheter)*, Stockholm: Statens historiska museum.

Jansson, I. (1987) "Communication between Scandinavia and eastern Europe in the Viking Age: the archaeological evidence", K. Düwel, H. Jankuhn, H. Siems ve D. Timpe (yay. haz.) *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa*, cilt 4: *Der Handel der Karolinger- und Wikingerzeit* (Bericht über die Kolloquien der Kommision für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1980 bis 1983), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

—— (1992) "Scandinavian oval brooches found in Latvia", A. Loit, Ē. Mugurevics ve A. Caune (yay. haz.) *Die Kontakte zwichen Osthaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter* (Studia Baltica Stockholmiensia 9), Uppsala: Almqvist & Wiksell International.

—— (1994) "Skandinevien, Baltikum och Rus under vikingatiden", A. Loit (yay. haz.) *Det 22. Nordiske historikermøte Oslo 13.–1994*, cilt 1: *Norden og Baltikum*, Oslo: IKS, Avd. for historie, Universitetet i Oslo.

—— (1997) "Warfare, trade or colonisation? Some general remarks on the eastern expansion of the Scandinavians in the Viking Age", P. Hansson (yay. haz.) *The Rural Viking in Russia and Sweden*, Örebro: Örebro kommuns bildningsförvaltning.

—— (1999) "Scandinavian finds from the 9th–10th centuries on Ryurikovo gorodishche", P. Purhonen (yay. haz.) *Fenno-ugri et Slavi 1997. Cultural Contacts in the Area of the Gulf of Finland in the 9th–13th centuries. Papers Presented by the Participants in the Archaeological Symposium 'Cultural Contacts in the Area of the Gulf of Finland in the 9th–13th centuries', 13–14 May 1997 in the National Museum of Finland.* Helsinki: Museovirasto.

Kazakevičius, V. (1992) "Sword chapes from Lithuania", A. Loit, Ē . Mugurevičs ve A. Caune (yay. haz.) *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter* (Studia Baltica Stockholmiensia 9), Uppsala: Almqvist & Wiksell International.

Kirpič nikov, A.N. (1970) "Connections between Russia and Scandinavia in the 9th and 10th centuries, as illustrated by weapon finds", K. Hannestad (yay. haz.) *Varangian Problems* (Scando Slavica supplementum 1), Kopenhag: Munksgaard.

—— (2004) "A Viking period workshop in Staraya Ladoga, excavated in 1997", *Fornvännen*, 99: 183-96.

Kirpichnikov, A.N., Thålin-Bergman, L. ve Jansson, I. (2001) "A new analysis of

Viking-Age swords from the collection of the Statens Historiska museer, Stockholm, Sweden", *Russian History/Historie Russe*, 28(1-4): 221-44.

Kivikoski, E. (1970) "Comments on D. Avdusin: Smolensk and the Varangians according to the archaeological data", *Norwegian Archaeological Rewiev*, 3: 115-17.

Klejn, L.S. (1975) "Soviet archaeology and the role of the Vikings in the early history of the Slavs", *Norwegian Archaeological Review*, 5: 1-4.

Kolesnikova L.G. (1975) "Pogrebenie voina na nekropole Khersonesa", *Sovetskaya arkheologia*, 4: 264-7.

Kovalenko, V. (2000) "La periode ancienne de l'histoire de C˘ ernigov", M. Kazanski, A. Narcessian ve C. Zuckerman (yay. haz.) *Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient* (Actes du Colloque International tenu au College de France en octobre 1997; Realites byzantines 7), Paris: P. Lethielleux.

Kovalenko, V., Motsja, A. ve Sytyj, J. (2003) "Archeologicheskie issledovanija Shestotskogo kompleksa v 1998–2002 gg.", P.P. Tolochko (yay. haz.) *Druzhynni starozhytnosti Tsentralno-Skhidnoi Evropy VIII–X st.*, Chernigiv: Siverjanska dumka.

Kulakow, V.I. (1992) "Preussische Gefolgschaft im 9. Jahrhundert", A. Loit, E. Mugurevičs ve A. Caune (yay. haz.) *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter* (Studia Baltica Stockholmiensia 9), Uppsala: Almqvist & Wiksell International.

—— (2000) "La terre Prusse entre Scandinavie et Orient", M. Kazanski, A. Narcessian ve C. Zuckerman (yay. haz.) *Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient* (Actes du Colloque International tenu au Collège de France en octobre 1997; Realités byzantines 7), Paris: P. Lethielleux.

—— (2003) *Istoria prussov do 1283 goda* (Prussia Antiqua 1), Moskova: Izdatelstvo 'Indrik'.

Kuz'min, S. (2000) "Ladoga, le premier centre proto-urban Russe", M. Kazanski, A. Narcessian ve C. Zuckerman (yay. haz.) *Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient* (Actes du Colloque International tenu au College de France en octobre 1997; Realités byzantines 7), Paris: P. Lethielleux.

Lamm, J.P. ve Urtäns, J. (1995) *The Archaeological Monuments of Grobina*, Stockholm: Museum of National Antiquities and Riga: Latvian Cultural Foundation.

Latvakangas, A. (1995) *Riksgrundarna Varjagproblemet i Sverige från runinskrifter till enhetlig historisk tolkning* (Annales Universitatis Turkuensis, Ser. B: 211), Turku: Turun Yliopisto.

Lebedev, G.S. ve Nazarenko, V.A. (1975) "The connections between Russians and Scandinavians in the 9th–11th centuries", *Norwegian Archaeological Review*, 5: 5-9.

Leont'ev, A.A. (1996) *Arkheologia Meri*, Moskova: Nauka.

—— (2000) "Sarskoe et Rostov: deux centres de la Rus' du Nord-Est aux IXe–XIe siecles", M. Kazanski, A. Narcessian ve C. Zuckerman (yay. haz.) *Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient* (Actes du Colloque International tenu au Collège de France en octobre 1997; Realités byzantines 7), Paris: P. Lethielleux.

Lindkvist, Th. (1988) *Plundring, skatter och den feodala statens framväxt. Organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid* (Opuscula Historica Upsaliensia 1), Uppsala: Historiska inst., Uppsala universitet.

Martens, I. (2003) "Tusenvis av sverd. Hvorfor har Norge mange flere vikingtidsvåpen enn noe annet europeisk land?", *Collegium Mediaevale*, 16: 51-66.

—— (2004) "Indigenous and imported Viking Age weapons in Norway – a problem with European implications", *Journal of Nordic Archaeological Science*, 14: 125-37.

Martens, J. (1996) "Das Wikingergräberfeld von Wiskiauten, Samland", O. Pelc ve G. Pickhan (yay. haz.) *Zwischen Lübeck und Novgorod. Wirtschaft, politik und Kultur im Ostseeraum von frühen Mittelalter bis 20. Jahrhundert. Norbert Angermann zum 60. Geburtstag*, Lüneburg: Institut Nordostdeutsches Kulturwerk.

Melnikova, E.A. (1996) *The Eastern World of the Vikings. Eight Essays about Scandinavia and Eastern Europe in the Early Middle Ages* (Gothenburg Old Norse Studies 1), Göteborg:

Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

—— (2001) *Skandinavskie runicheskie nadpisi* (Vostochnaya literatura), Moskova: "Vostochnaja literatura" RAN.

—— (2003) "The cultural assimilation of the Varangians in eastern Europe from the point of view of language and literacy", W. Heizmann ve A. van Nahl (yay. haz.) *Runica – Germanica – Mediaevalia* (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 37), Berlin ve New York: Walter de Gruyter.

Mikhailov, K.A. (1996) "Juzhnoskandinavskie cherty v pogrebalnom obrjade Plakunskogo mogilnika", V.L. Yanin (yay. haz.) *Novgorod i Novgorodskaya zemlya. Istoria i arkheologia* (Vypusk 10), Novgorod: Tipografïa Novgorod.

—— (1997) "Pogrebenie voina s konjami na vershine Plakunskoj sopkovidnoi nasypi v svete pogrebalnykh traditsij epokhi vikingov", A.N. Kirpichnikov ve E.A. Nosov (yay. haz.)

Drevnosti Povolkhovja, St Petersburg: ABEVEGA.

—— (2002) "Skandinavskij mogilnik v urochishche Plakun (zametki o khronologii i topografïi)", A.N. Kirpichnikov (yay. haz.) *Ladoga i ejo sosedi v epokhu srednevekovja*, St Petersburg: "Biznes-Elita."

—— (2003) "Kurgannye mogilniki Staroy Ladogi", G.V. Golubeva (yay. haz.) *Staraya Ladoga – drevnjaja stolitsa Rusi. Katalog vystavki*, St Petersburg: Izdatelstvo Gosudarstvennogo Ermitaga.

Mikhailov, K. A. ve Nosov, E. N. (2002) "Novye nakhodki nakonechnikov nozhen mechej na Rjurikovom gorodishche", *Arkheologicheskie Vesti*, 9: 136-40.

Moravchik, G. (yay. haz.) (1985) *Constantine Porphyrogenitus. De administrando imperio* (Corpus fontium historiae Byzantinae), Yunanca metin, İngilizce çeviri R.J.H. Jenkins, Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Mühle, E. (1989) "Gnezdovo–das alte Smolensk? Zur Deutung eines Siedlungskomplexes des ausgehenden 9. Bis beginnenden 11. Jahrhunderts", *Oldenburg-Wolin-Staraja Ladoga-Novgorod-Kiev: Handel und Handelsverbindungen im südlichen und östlichen Ostseeraum während des frühen Mittelalters*

(Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 69), Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.

von zur Mühlen, B. (1975) *Die Kultur der Wikinger in Ospreussen* (Bonner Hefte zur Vorgeschihte 9), Bonn: Friedrich-Wilhelms-Universität.

Murasheva, V.V. (1997) "The Viking Age monuments in the Jaroslavl region on the Upper Volga", P. Hansson (yay. haz.) *The Rural Viking in Russia and Sweden*, Örebro: Örebro kommuns bildningsförvaltning.

Nazarenko, V.A. (1985) "Mogilnik v urochishche Plakun", V.V. Sedov (yay. haz.) *Srednevekovaya Ladoga*, Leningrad: Izdatelstvo "Nauka."

Nefedov, V.S. (2001) "Arkheologicheskij kontekst 'drevnejshej russkoj nadpisi' iz Gnezdova", V.V. Murashova (yay. haz.) *Gnezdovo 125 let issledovanija pamjatnika. Archeologicheskij sbornik*, Moskova: Gosudarstvennij istoricheskij muzej.

Nelson J.L. (yay. haz.) (1991) *The Annals of St-Bertin*, Manchester: Manchester University Press.

Nerman, B. (1936) "Svenskarna i Östbaltiska länder och i Ryssland", H. Shetelig (yay. haz.) *Nordisk kultur*, cilt 1: *Befolkning i oldtiden*, Stockholm: Bonnier.

—— (1958) *Grobin-Seeburg* (KVHAA. Monografier 41), Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Nosov, E.N. (1985) "Sopkovidnaya nasyp bliz urochishcha Plakun v Staroy Ladoge", V.V. Sedov (yay. haz.) *Srednevekovaya Ladoga*, Leningrad: Izdatelstvo "Nauka."

—— (1990) *Novgorodkoe (Rjurikovo) Gorodishche*, Leningrad: "Nauka."

—— (1992) "Ryurik gorodishche and the settlements to the north of Lake Ilmen", M.A.

Brisbane (yay. haz.) *The Archaeology of Novgorod, Russia* (The Society for Medieval Archaeology.

Monograph series 13), Lincoln: Society for Medieval Archaeology.

—— (2000) "Rjurikovo Gorodisce et Novgorod", M. Kazanski, A. Narcessian ve C. Zuckerman (yay. haz.) *Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient* (Actes du Colloque

International tenu au Collège de France en octobre 1997; Realites byzantines 7), Paris: P. Lethielleux.

Obolensky, D. (1970) "The Byzantine sources on the Scandinavians in eastern Europe", K. Hannestad (yay. haz.) *Varangian Problems* (Scando Slavica supplementum 1), Kopenhag: Munksgaard.

Palm, R. (2004) *Vikingarnas språk. 750–1100*, Stockholm: Norstedts.

Paulsen, P. (1953) *Schwertorbänder der Wikingerzei. Ein Beitrag zur Frühgeschichte Osteuropa*, Stuttgart: Kohlhammer.

Petrenko, V. (1991) "A picture stone from Grobin (Latvia)", *Fornvännen*, 86: 1-10.

Petrenko, V. ve Virse, I.A. (1993) "Issledovania mogilnika Pridiens v zapadnoj Latvii", *Kratkie soobshchenia Instituta arkheologii*, 208: 102-7.

Petrukhin, V.Y. ve Pushkina, T.A. (1979) "K predystorii drevnerusskogo goroda", *Istoria SSSR*, 18: 100-12.

Pritsak, O. (1993) "Varangians", P. Pulsiano (yay. haz.) *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*, New York ve Londra: Garland.

Pushkina, T.A. (1997) "Scandinavian finds from Old Russia: a survey of their topography and chronology", P. Hansson (yay. haz.) *The Rural Viking in Russia and Sweden*, Örebro: Örebro kommuns bildningsförvaltning.

Raudonikas, V.I. (1930) *Die Normannen der Wikingerzeit und das Ladogagebiet* (KVHAAs handlingar 40:3), Stockholm: KVHAA.

Rjabinin, E.A. (1994) "U istokov remeslennogo proizvodsta v Ladoge (k istorii obshchebaltijskikh svjazej v predvikingskuju epokhu)", V. M. Masson ve E. N. Nosov (yay. haz.) *Novye istochniki po arkheologii Severo-Zapada*, St Petersburg: Institut istorii materialnoj kultury.

—— (2002) "Novye dannie o 'bolshikh domakh' Staroy Ladogi (po materialam raskopok Zemljanogo gorodishcha v 1973– 1985 gg.)", E.N. Nosov ve G.I. Smirnova (yay. haz.)

Staraya Ladoga i problemy archeologii Severnoj Rusi, St Petersburg: Izdatelstvo Gosudarstvennogo Ermitaga.

Rolle, R. (1989) "Archäologische Bernerkungen zum Warägerhandel", *Oldenburg-Wolin-Staraja Ladoga-Novgorod Kiev. Handel und Handelsverbindungen im südlichen und östlichen Ostseeraum während des frühen Mittelalters* (Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 69), Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.

Rybakov, B.A. (1949) "Drevnosti Chernigova", N.N. Voronin (yay. haz.) *Materialy i issledovania po arkheologii SSSR* (Vypusk 11), Moskova ve Leningrad: Izdatelstvo akademii Nauk SSSR.

Šaskol'skij, I.P. (1970) "Recent development in the Normanist controversy", K. Hannestad (yay. haz.) *Varangian Problems* (Scando Slavica supplementum 1), Kopenhag: Munksgaard.

Sawyer, P. (1982) *Kings and Vikings. Scandinavia and Europe* ad *700–1100*, Londra: Methuen.

—— (1991) *När Sverige blev Sverige* (Occasional papers on medieval topics 5), Alingsås: Viktoria.

Schmidt, K.R. (1970) "The Varangian problem: a brief history of the controversy", K. Hannestad (yay. haz.) *Varangian Problems* (Scando Slavica supplementum 1), Kopenhag: Munksgaard.

Sedov, V.V. (1992) "Skandinavische Elemente im frühmittelalterlichen Pskov", A Loit, Ê. Mugurēvičs ve A. Caune (yay. haz.) *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter* (Studia Baltica Stockholmiensia 9), Uppsala: Almqvist & Wiksell International.

Sedyh, V. (2000) "Timerevo – un centre proto-urbain sur la grande voie de la Volga", M. Kazanski, A. Narcessian ve C. Zuckerman (yay. haz.) *Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient* (Actes du Colloque International tenu au College de France en octobre 1997; Realites byzantines 7), Paris: P. Lethielleux.

Stalsberg, A. (1989) "Scandinavian Viking Age finds in Rus", *Oldenburg-Wolin-Staraja Ladoga-Novgorod-Kiev. Handel und Handelsverbindungen im südlichen und östlichen Ostseeraum während des frühen Mittelalters* (Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 69), Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.

S̆turms, E. (1949) "Schwedische Kolonien in Lettland", *Fornvännen*, 44: 205-17.

Stylegar, F.-A. (2005) "Kammergraver fra vikingtiden i Vestfold", *Fornvännen*, 100: 162-77.

Thalin Bergman, L. ve Arrhenius, B. (2005) *Weapon Investigations. Helgö and the Swedish Hinterland* (Excavations at Helgö 15), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Thomsen, V. (1882) *Ryska rikets grundläggning genom Skandinaverna*, Stockholm: Samson & Wallin.

Thunmark-Nylen, L. (1983) "Gotland och Ostbaltikum", I. Jansson (yay. haz.) *Gutar och vikingar*, Stockholm: Statens Historiska Museum.

—— (2001) "Gnezdovskij mech – izdelie gotlandskogo mastera?", V.V. Murashova (yay. haz.) *Gnezdovo 125 let issledovanija pamjatnika. Archeologicheskij sbornik*, Moskova: Gosudarstvennij istoricheskij muzej.

Tolochko, O. (1991) "Polshcha i Rus. Sproba stvorennja modeli evoljuciji potestarnykh struktur", V.M. Smolij (yay. haz.) *Ukraina i Polshcha v period feodalismu*, Kiev:"Naukova dumka."

—— (2001) "Kievan Rus around the year 1000", P. Urbanczyk (yay. haz.) *Europe around the Year 1000*, Varşova: Polonya Bilimler Akademisi Arkeoloji ve Etnoloji Enstitüsü.

Tomsinskij, C.V. (1999) "Skandinavskie nakhodki iz uglichskogo kremlja i legenda ob osnovanii Uglicha", *Stratum plus*, 5: 169-78.

Vysotskij S.A. (1966) *Drevnerusskie nadpisi Sofii Kievskoj XI– XIV vv* (Vypusk 1), Kiev: Naukova dumka.

Warner, D.A. (2001) *Ottonian Germany. The Chronicon of Thesmar of Merseburg*, çeviri ve şerhler D. A. Warner, Manchester ve New York: Manchester University Press.

Yotov, V. (2002) *Vorzhenieto i smarjazhenieto ot blgarskoto srednovekovie (VII–XI vek)*, Varna: Knigoizdatelstvo ZOGRAF.

Zharnov Y. (1991) "Zhenskie skandinavskie pogrebenia v Gnëzdove", D.A. Avdusin (yay. haz.) *Smolensk i Gnëzdovo*, Moskova: Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta.

Zotsenko, V. (2003) "Skandinavskie drevnosti i topogrfija Kieva 'druzhinnogo perioda'", *Ruthenica*, 2: 26-52.

—— (2004) "Skandynavski artefakty Pivdenno-Zakhidnoi Rusi", A.P. Mocja (yay. haz.) *Starodavnij Iskorosten' i slovjanski grady VIII-Xst.*, Kiev: Korvin Press.

39

VİKİNGLER VE İSLAM

Egil Mikkelsen

Vikingler ile İslam arasındaki temasların incelenmesinde eldeki başlıca kaynaklar, belgesel kaynaklar, Arap sikkeleri ve arkeolojik nesnelerdir.

BELGESEL KAYNAKLAR

Viking Çağı sırasında Vikinglerin doğuyla ilişkilerini anlatan rün yazıtları dahil olmak üzere Eski Kuzey dilindeki kaynaklar İslam dünyasıyla doğrudan temaslardan hiç bahsetmez. Arapça yazılı kaynaklarda daha fazla bilgi bulunur. Bu kaynakları coğrafyacılar, diplomatlar, misyonerler ya da tacirler kaleme almışlardır.

İskandinavya'ya ulaşmış olup ismen tanıdığımız iki Arap buraya İspanya'dan gelmiştir. Arap diplomatı el-Gazal 845 yılında İskandinavya olması gereken bir yeri betimler. Buradaki insanların bir zamanlar *majûs* (Vikingler) olup artık Hıristiyan olduklarını söyler. Daha kuzeydeki bazı adalarda yaşayan insanlar o tarihlerde hâlâ eski dinlerine inanıyorlardı. Bir dönem Hıristiyanlığa geçmiş ilk ülke muhtemelen Danimarka'ydı, "adalar" ise bugünkü Norveç olarak yorumlanır (Wikander 1978). 970 yılı civarında İspanyol Arap el-Tartuşi Hedeby'yi ziyaret etmiştir. El-Tartuşi şehri ve halkını şöyle betimler: "Büyük bir şehirdi, yoksul ve pisti. İnsanlar balıkla geçiniyorlardı, havlayan köpekler gibi şarkı söylüyor, Sirius'a tapıyorlardı." (Piltz 1998: 29.)

İbn Hurdazbih 844 ile 848 arasında er-Rus ve İskandinavya halklarından bahseden ilk Arap yazardır (Birkeland 1954: 10 ve devamı). İbn Hurdazbih Er-Rus'tan, doğuya giden yollarından, yanlarında getirdikleri mallardan, vergilendirildiklerinden bahseder. Ayrıca er-Rus'un Bağdat'a giden yolun son kısmında mallarını deveyle taşıdıklarını anlatır. Şöyle der: "Hıristiyanlar olarak buralardan geçtiler." Bu hikâye bize Vikinglerin Halifeliğin başkentine kadar gittiklerini, Hıristiyan olduklarını ileri sürdüklerinde bu yolculuğun muhtemelen daha kolay olduğunu söyler. İslam, Hıristiyanlık ve Musevilik tek tanrılı "kitap dinleri"ydi, halkları da barışçıl bir komşuluk içinde yaşıyordu. Çok tanrılı Kuzey dini kâfirlik olarak addediliyordu, Vikingler de bu dini benimsediklerinden, Hıristiyan olduk

larını söylemeseler Halifelikle ticaret yaparken çok daha büyük sorunlar yaşarlardı.

Vikingler hakkında betimlemeler yapan en ünlü Arapça kaynak, 921-922'de Bağdat'tan Volga Bulgarlarına yapılan bir yolculuğu aktaran İbn Fadlan'ın anlatısıdır. İbn Fadlan'ın başlıca görevi İslam inancını bu halka yaymaktı (Wikander 1978). İbn Fadlan bu halk arasında 5000 erkek ve kadının İslam dinine geçtiğini anlatır. Bunlara *el-baringâr* diyordu, bu isim Eski Kuzey dilinde *varingar*'ın, yani Vikingleri ifade eden isimlerden birinin Arapça söylenişi olarak yorumlanmıştır (Lewicki 1972: 12; Wikander 1978: 21). İbn Fadlan onların İslami ibadetlerini gerçekleştirebilmeleri için ahşap bir cami yapmış, onlara dua etmeyi öğretmişti. Arapça kaynağın bu kısmının yorumlanmasında bazı zorluklar vardır (a.g.e.). Ne var ki Volga Bulgarı'nda Vikingler gerçekten İslam'a geçmişlerse bu ilginç bir bilgidir, gerçi din değiştirmiş insanların sayısı muhtemelen abartılmıştır. Bu Viklinglerden herhangi birinin İskandinavya'ya hiç dönüp dönmediği, İslam inancını oraya götürüp götürmediği üzerine tahminler yürütmek caziptir. Vikinglerin Volga Nehri civarına yerleştikleri, evler yaptıkları, Volga Bulgarlarıyla ticaret yaptıkları açıktır (Wikander 1978: 63).

Birkaç Arap yazar Hazar toplumundan bahseder (Wikander 1978: 71 ve devamı; Birkeland 1954: 33-4, 49 ve devamı). Bu konuda en iyi bilgileri el-Mesudi aktarır (947'de yazılmıştır). Hazarların başkenti Itil'de Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler ve paganlar yaşıyordu. Hazar Kralı Museviliğe geçmişti. El-Mesudi paganlar arasında es-Sekaliba (Slavlar) ve er-Rus bulunduğunu aktarır. Farklı din gruplarının kendi yargıçları vardı, kendi kanunlarını uyguluyorlardı. Müslümanların camisi vardı. Genellikle ticaret ve zanaat işleriyle uğraşıyorlardı (Birkeland 1954: 33-4). Hazarların toprakları da Vikingler, Müslümanlar ve başka dinlerden halkların bir araya geldiği önemli bir buluşma noktasıydı. Vikinglerin burada daha uzun süre yaşamış olmaları, İslam'ın ne anlama geldiğine ilişkin açık bir izlenim edinmelerini sağlamış olsa gerektir.

Vikinglere ilişkin Arapça betimlemelerin birçoğunun, farklı dinler ve dini ibadetle ilişkili görenekler temelinde anlaşılması gerekir. Bu gibi yönlerden biri, Arapların Vikingler arasında temizlik eksikliğini küçümsemeleriydi: Kendilerini rahatlattıktan, cinsel ilişkiden ya da yemekten sonra yıkanmıyorlardı. İbn Fadlan besbelli ki Müslümanların yükümlü olduğu gibi günde beş vakit namaz kılmayanların korkunç derecede pis olduklarına inanıyordu (Wikander 1978).

Volga Bulgarları arasındaki Rus'u betimleyen Amin Râzi, Rus'un domuza çok büyük değer verdiğini söyler. İslam'a geçmiş olanlar bile domuza heves ediyor, domuzu çok seviyordu (Wikander 1978: 73). Müslüman-

ların domuz yemesine izin verilmediğini biliyoruz. 12. yüzyılda Bulgar topraklarını ziyaret eden İspanyol Arap Ebu Hamid buranın çok soğuk olduğundan, kışları gündüzlerin sadece dört saat, yazlarıysa yirmi saat sürdüğünden bahseder. Onun Bulgar topraklarını ziyaret ettiği tarihte Ramazan (Müslümanların oruç ayı) yaza denk gelmiştir. Orucun güneşin ışıdığı bütün gündüz boyunca devam etmesi gerektiğinden Ebu Hamid oruç tutmaktan kaçındığını kabul etmiştir (Wikander 1978: 78-9).

Viking toplumunda kadınlar özgür bir konumdaydı. Kendi iradeleriyle evlenmelerine ve boşanmalarına izin veriliyordu. İbn Fadlan'ın atıfta bulunduğu Amin Râzi'ye göre Rus, toplum içinde cinsel ilişkiyi utanç verici bulmuyordu (Wikander 1978: 73). Bu durum erkekler ile köle kadınları arasında çok yaygındı. Müslümanların birkaç eşi ve cariyesi olmasına izin veriliyordu, ama cinsel hayatları son derece mahrem bir meseleydi.

İbn Fadlan Volga Bulgarı'ndaki Vikingleri betimlerken Rûs'un putları olduğundan da bahseder: Bunlar insan benzeri yüzler taşıyan toprağa çakılmış uzun direklerdi. Birçok Arap yazar er-Rûs'un ölülerini yaktığını anlatır, bu da yine onların ölüleri toprağa gömme âdetine ters düşüyordu. İbn Fadlan'ın aktardığı, bir Viking ile bir Müslüman arasında farklı ölü gömme âdetleri hakkındaki tartışma ilginçtir: "Siz Araplar gerçekten de aptalsınız. Herkesten fazla sevdiğiniz, değer verdiğiniz adamı alıp böceklerin, kurtların onu yiyip bitireceği toprağa gömüyorsunuz. Bizse (Rûs) onu bir anda yakıyoruz, böylece hemen Cennet'e gidiyor." Eski Kuzey dini ile İslam arasındaki bir başka tezatsa Vikinglerin ölülerini birçok eşyayla gömmesi, Müslümanların ölünün yanına bir şey bırakmamasıydı. İbn Fadlan'ın zengin gemi gömülmesini betimlemesi gayet iyi bilinir. İbn Miskaveyh, Rûs'un 943'te Azerbaycan'da ticaret şehri Barda'a'ya düzenlediği akını ve el-Rûs'un ölü gömme âdetlerini anlatmıştır. Anlatısının ardından şöyle demiştir: "Rûs ayrıldıktan sonra Müslümanlar onların mezarlarına baktılar, o zamana kadar çok talep edilen kılıçlarını aldılar, çünkü çok parlaklardı, çok iyi kaliteydiler." (Birkeland 1954) Bunu Müslümanların yaptığı olağan bir mezar soygunundan başka bir şey olarak görmek zordur.

Arap yazarların birçoğu Vikingler ile Araplar arasında doğrudan ya da Ruslar, Volga Bulgarları ya da Hazarların aracı olduğu ticari ilişkileri anlatır (Birkeland 1954: 16, 29, 50). Vikingler köle (erkek ve kadın), samur kürk, siyah tilki, gri sincap, kunduz ve kakıl, denizaygırı dişi, bal ve balmumu, kehribar ve iyi kalite silah getiriyorlardı (Duczko 1998: 107). Arap yazılı kaynaklara göre Vikingler bunlara karşılık bu değiş tokuşun başlıca amacına ulaşarak Arap gümüş sikkeler, dirhemler, boncuklar, lüks giyim kuşam ve ipek elde ediyorlardı (Jansson ve Nosov 1992: 80).

Arap nesneler başka insanlara sadece ticaret yoluyla ulaşmıyordu. Hediye alıp vermek de büyük önem taşıyordu. İspanyol Arap el-Gazal 845'te Dan Kralı'nı ziyaret ettiğinde hediyeler götürmüştü: Giysiler ve kap kacakla dolu sandıklar. İbn Fadlan Bağdat'tan Volga Bulgarlarına yolculuğu sırasında yanlarında kaldığı farklı halklara hediyeler sunmuştu. İslami giysiler, ceketler ve kaftanlardan bahsediyordu, açıktır ki bunlar erkeklere yönelik hediyelerdi. Kadınlara bir tülbent ya da bir mühür yüzüğü veriliyordu. Bahsedilen diğer hediyeler arasında tekstil ürünleri, ayakkabılar, boncuklar, parfümler vs vardır. İbn Fadlan Müslüman tüccarların, yabancı ülkelerde iş yaparken kendilerini ağırlayacak birileriyle dostça ilişkiler kurmaları gerektiğini anlatır. Ev sahibine ve eşine belirtilen türde hediyeler verilir (Wikander 1978). Vikinglerin Arap kökenli eşyalar edinmesinin bir yolu da belki buydu.

Mal sahibi olmanın bir başka yolu da akınlar düzenleyip yağmalamaktı. Arap kaynakları Vikinglerin Arap topraklarına, en başta da Hazar Denizi çevresine düzenledikleri akınlardan, burada birkaç şehre saldırılarından bahseder (Kromann ve Roesdahl 1996: 10). Vikinglerin 843/4'te İspanya'da Seville'e düzenlediği akın da gayet iyi biliniyordu, Vikingler burada esirler almış, yağmalamış ve öldürmüşlerdi. 10. yüzyıl başında İspanya'nın farklı bölgelerine yeni saldırılar düzenlenmişti (Birkeland 1954: 13, 38).

İSKANDİNAVYA'DA BULUNAN ARAP KÖKENLİ ARKEOLOJİK NESNELER VE SİKKELER

Viking Çağına ait kayda değer sayıda arkeolojik buluntu Arap dünyasıyla ilişkileri gözler önüne serer: Bu nesneler "Doğu ithalatı" olarak bilinir. Bu eserler ticaret ilişkilerinin ifadesi olarak yorumlanmıştır (Arne 1914; Jansson 1985, 1987, 1988). Bu nesnelerle ilişkili fikirler ve dini kavramların da İskandinavya'ya ulaşmış olması mümkün müdür?

Arap dünyası ile Viking Çağı İskandinavya'sı arasındaki bağlantıları gösteren en büyük, muhtemelen de en önemli eser grubu Arapça ya da Küfi sikkeler, çoğu kez de gümüş dirhemlerdir. İsveç'te çoğu Gotland ve Öland adalarındaki gömülerde olmak üzere yaklaşık 85.000 sikke bulunmuştur (Hoven 1981). Norveç'te yaklaşık 700 (Khazaei 2004), Danimarka'da 5000 sikke bulunmuştur (Kromann 1990). Rusya'da yaklaşık 100.000 sikke ortaya çıkarılmıştır. Bu sikkelerin bir kısmı İspanya ve Batı Akdeniz'deki Arap kolonilerinden geliyordu. Sikke akışı 8. yüzyıl sonunda başlamış, 10. yüzyılda zirveye ulaşmış, 1015 civarında neredeyse tümüyle kesilmiştir (Hoven 1985).

Kufi sikkeler, Arapça yazılarla sikkeyi bastıran kişi, halife, para basma ustası, paranın basıldığı yer ve yılla ilgili bilgiler sunar. Ayrıca sikkelerde Kuran'dan alıntılar bulunur (Hoven 1985: 74 ve devamı). Bu alıntılar müminlere İslam öğretinin temel direklerini hatırlatır. Müslüman tüccarlar ve yetkililer Viking Çağında çok faal misyonerlerdi. Bunu hatırlarsa alışveriş aracının, yani sikkelerin küçük ama önemli "misyonerlik araçları" olarak kullanılması doğal görünür.

Kuzey Avrupa'ya ulaşan Arap sikkeler üzerinde yer alan birkaç grafiti ve yazı örneğini biliyoruz. Bazı örneklerde bunların önemi, özellikle rünlerle ilgili olarak abartılmışsa da önemli bir kaynak oldukları su götürmez. İsveç ve Rusya'da bulunan malzeme üzerinde bazı araştırmalar yapılmıştır (Hammarberg ve Rispling 1985; Dobrovolskij vd. 1991). Arap sikkeler üzerinde en sık rastlanan grafiti ve yazıt tipleri oryantal ve rünik yazıtlar, silahlar ve gemiler gibi nesneler, din ve büyü sembolleridir. Grafitinin çoğu muhtemelen İskandinavya'da yapılmıştır, bir kısmının İskandinav Rusya'da yapılmış olması da mümkündür.

İsveç'te bulunan yaklaşık 15.000 Arap sikkesindeki grafitiyi, dini işaretler ve sembollere odaklanarak inceledim. Þórr'un çekicinin 12 örnekte kullanıldığını, 28 sikkede de çeşitli tiplerde Hıristiyan haçı olarak yorumlanan grafitinin kullanıldığını gördüm (Mikkelsen 1998: şekiller 7-8). Bu sikkelerin basım tarihi 814 ile 970 arasıydı.

Þórr'un çekiçleri ve Hıristiyan haçları neden Kuran'dan alıntılarla birlikte verilmişti? İslam doğuya seyahat eden Vikingler arasında gayet iyi bilinen bir din olsa gerekti. İslam öğretisinin belli bazı yönlerini muhtemelen biliyorlardı, ayrıca sikkelerin üzerindeki Arapça metinlerin bu dinle ilgili mesajlar aktardığının da farkındaydılar. Atalarımız Arap sikkelerin üzerine Þórr çekiçleri ve haçları kazıyarak belki de kendilerinin diğer dinle, İslam'la ilişkileri olmadığını göstermek istemişlerdi. Viking Çağında Kuzey Avrupa halkı şu veya bu sebepten İslami mesajların üzerine kendi sembollerini kazıyarak Kuran'dan alıntıları zararsız hale getirmeye çalışmış, Allah'ın karşısına kendi Kuzey ya da Hıristiyan tanrılarını çıkarmışlardı.

İskandinavya'da bulunan sikkeler dışındaki eserler üzerinde de Arapça yazılara ya da yazı taklitlerine rastlanmıştır.

Dördü İsveç'te biri Åland'da olmak üzere beş tane şişe şekilli bronz eşya bulunmuştur (Jansson 1988: 646; Mikkelsen 1998: 41 ve devamı). Bunların ikisi sikke gömülerinde, çoğunlukla Kufi sikkeler için kap olarak kullanılmıştı, üçüyse zengin eşyalarla donanmış mezarlardan çıkmıştı. Bu bronz kaplar muhtemelen 9. yüzyıl sonunda ya da 10. yüzyılda yapılmıştır. T. J. Arne (1932: 104 ve devamı) bu kapların Batı Türkistan, Semer-

kand ya da Buhara'dan geldiğini ileri sürmüştü. Bronz kaplardan birinde, Östergötland'da Hagebyhöga'da Aska'da çıkarılanda basmakalıp Arapça bir yazıt vardır. Şu şekilde çözülmüş ve okunmuştur: *el-fadl el-ekmel ve la san kahisa lillah*: "En hayırlı ve en güzel hediye Allah içindir." Bu yazının bronz şişeye daha sonraki bir tarihte, muhtemelen Arapça harflere çok aşina olmayan biri tarafından eklendiği sanılmaktadır (Arne 1932: 107). Åland'da Saltvik'te Bertby'de çıkarılan bronz kap da Aska'da bulunana çok benzer, bu ikisinin aynı yerde yapıldığı düşünülmektedir. Yazıtlar bile neredeyse birbirinin aynısıdır. Muhtemelen aynı kişi tarafından yapılmışlardır: Bulgar'dan biri (Arne 1932: 108).

Bu tür kaplar normalde İslam'da su kabı olarak, namaz öncesi abdest alınan suyu temizlemek için kullanılırdı. İskandinavya'daki buluntuların bağlamı bu işlevin de nesneyle birlikte kuzeye geldiği varsayımını desteklemez. Hem bağlam hem işlev değişmiştir.

İsveç'in Gästrikland bölgesinde Hamrånge'ye bağlı Åbyn'de bir gaz lambası parçası ve üç fitille birlikte, buhurdan olarak yorumlanan, bitki süslemeleriyle bezeli dökme bronz bir nesne bulunmuştur. Buhurdan muhtemelen İran'da Horasan vilayetinden geliyordu, 9. yüzyıl sonuna ait olsa gerekti (Ådahl 1990). Hali vakti yerinde bir evden geliyor olabilirdi, ama dini faaliyetlerle bağlantılı olması olasılığını da dışarıda bırakamayız. Buhurdanda Arapça iki yazıt bulunuyordu: "Allah'ın adıyla" anlamına gelen *Bismillah* ve "bağışlayıcı" anlamına gelen *rahim*. Bu yazılar şu ya da bu biçimde bu nesneleri İslam inancına bağlar.

Birka'da bulunan 515 no'lu zengin kadın mezarında ametist taşlı bir yüzük bulunmuştur. Taşta Arapça harflerle kazınmış "Allah" yazısı bulunuyordu. Yarı değerli taşlardan yapılmış bu gibi yüzükler Rusya'da, Volga Bulgarları ve Hazarlar arasında, ayrıca Halifelik'te de yaygındı (Duczko 1998: şekiller 7-9). Arap yazılı kaynaklardan, bu tür yüzüklerin Müslüman tüccarların doğudaki halklara, özellikle de kadınlara verdikleri sıradan hediyeler arasında yer aldığını öğreniriz.

Viking Çağında Arap dünyasından İskandinavya'ya gelen nesneler arasında teraziler ve ağırlıklar da bulunuyordu. Bu durum bu ikisi arasında ticaretin önemini gösterir. Birçok arkeolog da Viking Çağında İskandinavya'nın bazı bölgelerindeki ağırlık sisteminin Arap sisteminden kaynaklandığını ileri sürmüştür (Sperber 1996). Viking Çağı mezarlarında kurşun ya da bronz/pirinçten yapılmış ağırlıklar çok yaygındır. Bunların bazılarının uçlarında Arapçaya benzer semboller ya da harfler görülür (Mikkelsen 1988: şekil 4). İçlerinden birinin, Gotland'da Nysätra'da bulunanın üzerinde "Allah'ın peygamberi" anlamında *resul*

Allah, "tercih" anlamında *hakh* sözcüklerini okuyabiliriz. Bu ikinci yazı başka iki ağırlıkta da görülür, bir tür istenen nitelik olarak yorumlanabilir. İsveç'te Birka'da 890-930 dönemine ait mezarların birçoğunda İslami ağırlık sistemine ait ağırlıklar bulunmuştur. Sperber (1996: 104-7) o dönemde Birka'da çok büyük bir ihtimalle Müslümanlar yaşadığı inancındadır.

Giysiler ve giysi aksesuarları İskandinavya'da İslami kökenli en geniş nesne grubudur. Özellikle Birka'da birçok mezardan yaygın deyişle "Doğulu" giysilere ait kumaşlar çıkmıştır; bu durum erkek mezarları kadar kadın mezarları için de geçerlidir. İpek ve başka kumaşlar, altın ve gümüş süsler, kürk saçaklar bu tür "Doğulu" giysilerin parçaları olarak yorumlanıyordu (Jansson 1988).

Agnes Geijer (1938) bunları, Viking tüccarının doğuya seyahatleri sırasında edindiği yabancı lüks mallar olarak görmüştür. Anne-Sofie Gräslund (1980: 80 ve devamı) Birka'da genellikle lüks giysilerin bulunduğu zengin oda mezarlarını muhtemelen yabancı tacirler ve eşlerinin yanı sıra İskandinavların mezarları olarak yorumlar. Inga Hägg (1983) bu kumaşları mevki sembolü olarak yorumlamaya meyleder daha çok, bunların Bizans sarayıyla yakın temasta olan kişilere ait olduğunu, Kiev'deki sarayın muhtemelen önemli bir aracı olarak hareket ettiğini ileri sürer.

Arapça yazılı kaynaklara dönersek, Araplar ile diğer halklar arasındaki hediye alışverişinde kimi zaman altınla süslü ya da ipekten yapılma ceketler, kaftanlar ve peçeler dahil İslami giysiler verildiğini görürüz. Bu kaynakları model aldığımızda yukarıdaki bütün yorumların mümkün olabileceği açıktır.

İskandinavya'da çok sayıda Viking Çağı mezarında bulunan bir eserler grubu kristaller ve akik boncuklardan oluşur (Jansson 1988: 584 ve devamı, 633 ve devamı). Bazı tipler Hindistan'da Gucarat'ta üretilmiş olabilir, ama bunların kökeninin başka yerlere dayandığı da ileri sürülmüştür. Bu tip boncuklar Budist kültürlerde adak sunuları, İslam'da tespih boncuğu olarak kullanılıyordu. Boncuklar Viking Çağında İskandinavya'ya geldiği tarihlerde Müslümanlar Gucarat'ı fethetmişlerdi. Dolayısıyla Araplarla ticaret çerçevesinde İskandinavya'ya gelmiş olmaları muhtemel görünmektedir. Ne var ki İskandinavya'ya gelmiş bu boncukların asıl bağlamlarıyla ilgili herhangi bir fikir ya da işleve dair bir gösterge halihazırda elimizde bulunmuyor. Bunlar İskandinavya'da genellikle kadın mezarlarında, kolye parçası olarak bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

Ådahl, K. (1990) "An early Islamic incense burner of bronze in a Swedish collection", Gh. Gnoli ve A. Panaino (yay. haz.) *Proceedings of the First European Conference of Iranian Studies* içinde, cilt 2, Roma: Instituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente.

Arne, T.J. (1914) *La Suede et L'Orient. Etudes archeologiques sur les relations de la Suede et de L'Orient pendant l'Age des Vikings* (Archives d'Etudes orientales 8), Uppsala: K.W. Appelberg.

—— (1932) "Ein bemerkenswerter Fund in Östergötland", *Acta Archaeologica*, 3: 67-112.

Birkeland, H. (1954) *Nordens historie i middelalderen etter arabiske kilder* (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse No 2), Oslo: Universitetsforlaget.

Dobrovolskij, I.G., Dubov, I.V. ve Kuzmenko, J.K. (1991) *Graffiti na vostotsjnikh monetakh. Drevnjaja Rus i sopredelnye strany*, Leningrad: Leningrad Üniversitesi.

Duczko, W. (1998) "Viking Age Scandinavia and Islam: an archaeologist's view", E. Piltz (yay. haz.) *Byzantium and Islam in Scandinavia. Acts of a Symposium at Uppsala University June 5–16 1996*, Göteborg: Åström.

Geijer, A. (1938) *Birka. Untersuchungen und Studien*, cilt 3: *Die Textilfunde aus den Gräbern*, Stockholm: KVHAA.

Gräslund, A.-S. (1980) *Birka. Untersuchungen und Studien*, vol. 4: *The Burial Customs. A Study of the Graves on Björkö*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Hägg, I. (1983) "Birkas orientaliska praktplagg", *Fornvännen*, 78: 204-23.

Hammarberg, I. ve Rispling, G. (1985) "Graffiter på vikingatida mynt", *Hikuin*, 11: 63-78.

Hoven, B.E. (1981) "On Oriental coins in Scandinavia", M.A.S. Blackburn ve D.M. Metcalf (yay.haz.) *Viking Age Coinag in the Northern lands* (British Archaeological Reports. International series 122), Oxford: British Archaeological Reports.

—— (1985) "Islamic coins", M. Fahlander *vd.* (yay. haz.) *Islam – konst och kultur* (Sagt, hänt, meddelat 2), Stockholm: Statens historiska museum.

Jansson, I. (1985) "The Caliphate and the northern barbarians", M. Fahlander *vd.* (yay. haz.) *Islam –konst och kultur* (Sagt, hänt, meddelat 2), Stockholm: Statens historiska museum.

—— (1987) "Communication between Scandinavia and eastern Europe in the Viking Age: the archaeological evidence", K. Düwel, H. Jankuhn, H. Siems ve D. Trimpe (yay. haz.) *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa*, cilt 4 (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philol.-Hist. Klasse 3:156), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

—— (1988) "Wikingerzeitlicher orientalischer Import in Skandinavien. Oldenburg – Wolin – Starja Ladoga – Novgorod – Kiev. Handel und Handelsverbindungen im südlichen und östlichen Ostseeraum während des frühen Mittelalters", *Bericht der Römisch-Germanischen Kommision*, 69: 564-647.

Jansson, I. ve Nosov, E.N. (1992) "The way to the east", E. Roesdahl ve D.M. Wilson (yay. haz.) *From Viking to Crusader. The Scandinavians and Europe 800–1200*, Kopenhag: Nordisk Ministerråd.

Khazaei, H. (2004) "Et samanidisk myntfunn fra Porsgrunn", *Norsk numismatisk tidsskrift*, 2: 5-14.

Kromann, A. (1990) "The latest Cufic coin finds from Denmark", K. Jonsson ve B. Malmer (yay. haz.) *Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking Age Coinage 1–4 June 1989* (Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis. Nova series 6), Stockholm: KVHAA; Londra: Spink & Son.

Kromann, A. ve Roesdahl, E. (1996) "The Vikings and the Islamic lands", K. von Folsach,T. Lundbaek ve P. Mortensen (yay. haz.) *The Arabian Journey. Danish Connections with the Islamic World over a Thousand Years*, Århus: Prehistoric Museum Moesgård.

Lewicki, T. (1972) "Handel Samanidow ze wschodnia I srodkowa Europa. Res. Le commerce des Samanides avec l'Europe Orientale et Central", *Slavia Antiqua* 19: 1-18.

Mikkelsen, E. (1998) "Islam and Scandinavia during the Viking Age", E. Piltz (yay. haz.) *Byzantium and Islam in Scandinavia. Acts of a Symposium at Uppsala University June 15–16 1996*. Göteborg: Åström.

Noonan, T.S. (1998) *The Islamic World, Russia and the Vikings, 750–900. The Numismatic Evidence* (Variorum reprints. Collected studies series 595), Aldershot: Variorum.

Piltz, E. (1998) "Byzantium and Islam in Scandinavia", E. Piltz (yay. haz.) *Byzantium and Islam in 15–16 1996*. Göteborg: Åström.

Sperber, E. (1996) *Balances, Weights and Weighting in Ancient and Early Medieval Sweden* (Thesis and Papers in Scientific Archaeology 2), Stockholm: Arkeolojik Araştırma Laboratuvarı, Stockholm Üniversitesi.

Wikander, S. (1978) *Araber – Vikingar – Väringar* (Svenska Humanistiska Förbundet. Skrifter 90), Lund: H. Hansson.

40

ARAPÇA KAYNAKLARDA VİKİNGLER

J.E. Montgomery

Vikingler Arapça metinlerde aralıklı olarak altı yüzyıl boyunca karşımıza çıkar. Bu metinler farklı ölçülerde kesinlik ve güvenilirlikle iki Viking grubu (Vikingler, Varenjler, Kuzeyliler ve İskandinavlar arasında ayrım yapmıyorum) hakkında bilgi verir: üsleri İrlanda olup Batı Avrupa'nın Atlantik sahillerinde faaliyet gösteren, Müslüman İspanya'nın bazı bölgelerinde varlıklarını hissettiren Vikingler (bu metinler [a] ile belirtilmiştir); Baltık Denizi ve Volga nakliye rotaları üzerinden Avrupa anakarasının kuzeyine doğru ilerleyen, Hazar Denizi civarında Müslümanlarla temas kuran Vikingler (bu metinler de [b] ile belirtilmiştir). Terminolojiyle ilgili meseleler uygun olduğu yerde gündeme getirilecektir: [a] metinlerindeki Vikinglere "Magiler" yani Zerdüştiler (Arapça *el-Majus*) denir; [b] metinlerindekilerse Rus' diye anılır (Arapça *el-Rus*, *el-rws* olarak yazılır), bu grup ya Slavlarla (Arapça *Sakaliha*) ya da Türklerle (Arapça *Atrak*) bağlantılıdır. Üçüncü bir grup, Bizanslıların askeri hizmetine giren Rus (Varenj muhafızlarından ayrı olarak) zaman zaman anılır [c]. Erken temas dönemlerine ait eserler "kronolojik" olarak, ya eserin oluşturulduğu varsayılan tarih ya da bunun olmaması halinde yazarın ortaya çıkışı dikkate alınarak tartışılacaktır. Dolayısıyla bu metinlerin kronolojik olarak önceki dönemlere ait malzemelerle kronolojik bir tabakalanma gösterip göstermediği meselesine sadece değinilecektir. *Warank* (Varenjler) sözcüğünün el-Biruni'nin (ölümü 1050 sonrası) kaleme aldığı bir astronomi eserinde ilk kez kullanılmış olması, bu bölümün kronolojik sınırlarını belirler. Sonuç bölümünde, konuyla ilgilerine dair abartılı değerlendirmelerden yarar sağlamış bir kaynak ve bir bireye, daha fazla tanınmayı hak eden çalışmaları gün ışığına çıkarma çabasıyla kısaca değinilecektir.

Arapça kaynak malzemenin en kapsamlı olarak ele alındığı çalışma hâlâ şunlardır: Harris Birkeland, *Nordens historie i middelalderen etter arabiske kilder* (*Det Norske Videnskaps-Akademie i Oslo. Skrifter II: Historisk-filosofiske klasse* 2 [1954]), Oslo: Dybwad, 1955; A. Seippel'in iki ciltlik öncü çalışması *Rerum Normannicarum Fontes Arabici*'nin Norveççe bir çevirisi, notlarıyla birlikte, Oslo: Brøgger, 1896-1928. Andre Miquel'in dört

ciltlik *La geographie humaine du monde musulman jusqu au milieu du 11e siecle*'si kesinlikle vazgeçilmezdir. Ayrıca bkz. P.B. Golden, "Rus", *Encyclopaedia of Islam*, yeni basım (bundan sonra *EI2*), cilt. 8: 618-29; J.E. Montgomery, "Vikings and Rus in Arabic Sources", Y. Suleiman (yay. haz.) *Living Islamic History: Studies in Honour of Carole Hillenbrand* içinde, Edinburgh: Edinburgh University Press (yakında çıkacak). Arapça coğrafi eserlerin başlıca özelliklerine, bu konudaki incelemelere ilişkin uygun bir değerlendirme için bkz. P. Heck, *The Construction of Knowledge in Islamic Civilization*, Leiden: Brill, 2002: 94-145.

[?] Arapça bir metinde Rus'a ilk değini, "*Drws* nehrinin çıktığı Rus dağı" ifadesidir; Novosel'tsev (Golden'a göre "Rus", 620) jeodezist el-Harezmi'nin (çıkışı 800-847) Batlamyus'un *Coğrafya*'sında verilen koordinatları gözden geçirdiği, Halife el-Mamun'un (hük. 813-833) sipariş ettiği haritaya eşlik etmek üzere kaleme aldığı *Dünyanın Şekli Hakkında Risale* adlı eserinde bu terime rastlamıştır. Bu eserin "Batı'da Dış Deniz'deki Adalar" bölümünde *Bwharnya* (İrlanda), *Thwly* (Thule), *Sqydya* (Scandia) ve *Amratws*'un (Amazonlar) sadece erkekler ve sadece kadınların yaşadığı bütün adalarının koordinatları verilmiştir. "Yedi İklimin Ötesindeki Ne hirler ve Su Kaynakları" başlıklı anlatıda Bwbarnya ve Thwly'den yine bahsedilmiştir. Gizemli bir kişilik olan Suhrab, bir asır sonra *Yedi İklimin Harikaları Üzerine Risale* başlıklı eserini kaleme alırken el-Harezmi'nin metnini ve verdiği koordinatları gözden geçirmişti; gerçi "Dış Batı ve Kuzey Denizi'ndeki Adalar" ve "Yedi İklim'in Ötesindeki Nehirler ve Su Kaynakları" başlıklı bölümlerde bu gizemli adaları ve buralardaki nehirleri tutmuştu. Bu yazarların hiçbiri de bu adaların Majus ya da Rus'un yurdu olup olamayacağına dair hiçbir bilgi vermez.

Bibliyografya: El-Harezmi, *Kitab Surat el-Ard*, H. von Mzik (yay. haz.), Leipzig: Harrassowitz, 1927; Suhrab, *Kitab Acaib el-Akalim el-Saba*, H. von Mzik (yay. haz.) Wiesbaden: Harrasowitz, 1930; J. Vernet, *El-Harezmi*, *EI2*, cilt 4: 1070-1.

[a] ve [b] Bugüne iyi bir biçimde ulaşmış Arapça bir metinde Rus'a ilk değini, İbn Hurdazbih'in *Yollar ve Krallıklar Risalesi* adlı eserinde yer alır. Pers kökenli İbn Hurdazbih İslam İmparatorluğu'nun bir Doğu eyaletinde (Cibel) istihbarat ve posta iletişiminin başkanıydı, müzikteki uzmanlığıyla da Bağdat sarayının önde gelen bir mensubuydu. İran geleneğine göre Adil Hükümdar olarak sunulan yöneticiye atfen Halifelik topraklarının bir anlatısı olan eseri 850 öncesinde yazılmış, bundan otuz yıl kadar sonra yeniden kaleme alınmıştır. İki farklı metin halinde bulunmaktadır. Rus hakkındaki pasaj 850 öncesindeki metinde yer alır; bu Slav tüccarların

kürkleri ve kılıçlarıyla Müslüman topraklarına gelirken kullandıkları iki güzergâh verilir: İspanya ya da Fransa ve sonra da Kuzey Afrika üzerinden geçen yol kara güzergâhıdır; bir de kuzeyden gelirler, bu da deniz ve nehir güzergâhıdır. Bazı akademisyenler, hatalı bir biçimde ilk güzergâhı hikâye edilen ve sık sık tartışılan Yahudi ticaret federasyonu Radhanilere (Arapça *Radaniyye*) atfeder. İlk metinde Rus'un el-Sin (Türko-Çin) kadar uzağa gittikleri söylenir, ikinci grup ise Bağdat'a gidiyordu. Yazar bu grubun Hıristiyan olduklarını iddia ettiklerini belirtir.

[b] Bu eserin ikinci metninin yazılmasından yaklaşık bir çeyrek yüzyıl sonra, 903'te Hamadanlı İbn el-Fakih *Bölgeler Risalesi* adlı eserini tamamladı. Eser bugüne kısaltılmış iki farklı biçimde ulaşmıştır, iki versiyon farklı ölçülerde eksiktir. Yazar bir methiyeyle, Rey'e övgüler düzer, "yeryüzünün gelini" dediği bu şehir dünyanın dört bir yanından gelen malların buluştuğu bir odak noktasıdır: Ermenistan, Azerbaycan, Horasan, Hazar ülkesi ve Burjan'dan mallar buraya "deniz tüccarları", muhtemelen Yahudi ticaret konfederasyonu Radhaniler tarafından getirilir. Bunlara "Sakaliba tüccarları"; muhtemelen İbn Hurdazbih'in bahsettiği, Saklaba'nın ücra köşelerinden Akdeniz'e tilki ve kunduz kürkleri getiren, "Hazar nehri", Volga ya da Hazar Denizi'nde (metinde Horasan Denizi) gemiyle yol alan Rus da eklenmelidir. Jurjan'da sattıkları mallar buradan Rey'e götürülüyordu. Benzerlikler dikkate alındığında, bu anlatının İbn el-Fakih'in selefinden ödünç aldığı birçok bilgiden biri olduğu ya da en azından iki yazarın aynı kaynaklardan yararlandıkları düşünülür; gerçi bu Sakaliba'nın kullandığı güzergâhın daha önceki metinde bahsi geçen Rus tüccarların Akdeniz'e ulaşmak için kullandığı güzergâhla aynı olup olmadığı açık değildir. Bu grubun Sakaliba olarak tanımlanması, Kuzey Denizi *Majus*'unun değil Dinyeper ve Volga Rus'unun kast edildiğini gösteriyor olabilir.

Bibliyografya: İbn Hurdazbih: Arapça metin (Fransızca çevirisiyle): *Kitab al-Masalik wa-l-Mamalik* (*Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, cilt 6), M.J. de Goeje (yay. haz.), Leiden: Brill, 1967 [1889]; C.E. Bosworth, Ebn Hordadbeh, *Encyclopaedia Iranica* (= *EIr*), cilt 8: 37-8; J.E. Montgomery, "Seredipity, Resistance and Multivalency: Ibn Hurradadbeh and his Kitab al-Masalik wa-l-Mamalik", P. Kennedy (yay. haz.), *On Fiction and Adab in Medieval Arabic Literature*, Wiesbaden: Harrasowitz, 2005: 177-230.
İbn el-Fakih, *Mukhtasar Kitab al-Buldan* (*Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, cilt 5), M.J. de Goeje (yay. haz.), Leiden: Brill, 1967 [1885]; (Meşhed yazımı) *Kitab al-Buldan*, Y. al-Hadi (yay. haz.), Beyrut: Alam al-Kutub, 1996; Fransızca çeviri H. Massé, *Abrégé du livre des pays*, Şam: Institut Français de Damas, 1973; A.B. Khalidov, "Ebn al-Faqih Hamadani", *EIr*, cilt 8: 23-5.

[a=b] El Yakubi, İslami idare geleneğini aktaran *Bölgeler Risalesi* adlı eserini 891'de Mısır'da yazmış bir bürokrattı. El-Endülüs'e ilişkin tartışmasında "kudretli bir nehir, Kordoba nehri üzerinde" bulunan Seville'e 844'te "el-Rus denilen el-Majus'un girdiğini, esirler alındığını, kıyım yapıldığını, şehrin yakıldığını ve yağmalandığını" aktarır. Bu bilgi İbn Hurdazbih'in ilk Rus grubunu Kuzey Denizi Vikingleri olarak tanımlamasına denk düşer.

Bibliyografya: Arapça metin: *Kitab al-Buldan* (*Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, cilt 7), M.J. de Goeje (yay. haz.), Leiden: Brill, 1967 [1892]; Fransızca çeviri Gaston Wiet, *Les pays*, Kahire: Institut Français d'Archeologie Orientale, 1937; M.Q. Zaman, "Al-Yakubi", *EI2*, cilt 11: 257-8; A. Melvinger, *Les premieres incursions des Vikings en Occident d'après les sources arabes*, Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1955.

[b] İbn Rusta 903'te Mekke'ye hacıya gitmiş bir İsfahan sakinidir, *Değerli Nesneler Riisalesi* adlı eseri en geç bu tarihte kaleme alınmış olabilir. Bu eserin ilk yayıncısı M. J. Goeje kitabın, Arapçada *Adab* (eğitici ve eğlendirici bilgi) olarak bilinen çok temalı bir kompozisyon geleneğinde, zaman zaman ansiklopedi diye tanımlanan çok ciltli bir çalışmanın yedinci cildi olduğunu düşünmüştür. De Goeje bu kanısını, bugüne ulaşan ilk el yazmasının ilk folyosunda (British Library Add 23.378) belirgince üstü çizilmiş "yedinci bölüm" ibaresine dayandırmıştır. Metnin içinde bu ifadenin eski haline döndürülmesini destekleyecek bir kanıt yoktur, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde tutulan daha sonraki kopyada da böyle bir ifadeye rastlanmaz (Supplement 1006). İbn Rusta'nın Rus hakkında verdiği bilgilerin niteliğini anlamak açısından bu mesele önemlidir: Eseri bir ansiklopediyse, büyük ihtimalle daha önceki çalışmaların (kısmi) bir derlemesidir; bu da Rus hakkında anlattıklarının, yazarı meçhul olan daha önceki bir anlatıdan alındığı fikrini doğurur (görünüşe bakılırsa Hazarlar hakkında anlattıkları da öyledir). İbn Rusta İbn Hurdazbih'in yazdıklarından hiç kuşkusuz haberdardı, onu hayali abartılara başvurduğu için eleştiriyordu, ama Rus hakkında kaleme aldığı paragrafın Samanilerin başkent Buhara'dan yönetilen coğrafi (ve nihayetinde kozmografik) müesseseyle bağlantılı olması gerekir. Bu müessesenin yerleşik olduğu Kuzey halkları hakkındaki anlatı hiç kuşkusuz kısmen kişisel gözlemlerden derlenmişti. İbn Hurdazbih'in Rus cenaze merasimlerine ilişkin anlatısı da Volga Rus'undan, yani Kiev'i bir ticaret merkezi olmaktan çıkarıp bir imparatorluk başkentine dönüştürmeye yazgılı Rus'tan çok Orta Dinyeper Rus'una daha iyi uyar.

Bibliyografya: Arapça metin: *Kitab al-A'laq al-Nafisa VII* (*Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, cilt 7), 1967 [1892]; Fransızca

çeviri, Gaston Wiet, *Les Atours Precieux*, Kahire: La Societe de Geographie d'Égypte, 1955: C.E. Bosworth, 'Ebn Rosta', *EIr*, cilt. 8: 49– 50; J.E. Montgomery, 'Ibn Rusta's Lack of "Eloquence", the Rus and Samanid Cosmography', *Edebiyât* 12 (2001): 73-93.

[b] İbn Fadlan, Volga Bulgar'ının kralı olan, Slavlar (*Sakaliba*) üzerinde de krallığını ilan eden, İslam'ı kabul etmiş Almış ibn Yitavar'ın (Elteber) mektupla yaptığı yardım ricasına cevaben Halife el-Muktedir'in (hük. 908-932) 21 Haziran 921'de Bağdat'tan gönderdiği Halifelik heyetine mensuptu. Yalnız dikkat çekmek gerekir ki Rus Hakanı gibi, Slav kralının da tebaasıyla etnik olarak aynı kandan gelmesi gerekmiyordu. Heyet Bulgar'a Volga-Kama'nın birleştiği noktada 11 Mayıs 922'de ulaşmıştı. Ahmed ibn Fadlan ibn el-Abbas ibn Raşid ibn Hammad hakkında pek az şey bilinir, ama çok fazla tahmin yürütülür. Zeki Velidi Togan'ın 1923'te keşfettiği Meşhed elyazması (paragrafı kaleme alan İbn Fadlan olmasa da) kendisinin komutan Muhammed ibn Süleyman'ın, muhtemelen Rey kuşatması sırasında 919'da ölen başarılı subayın himayesinde olduğunu söyler. Her halükârda İbn Fadlan bir tür askerdi, ama makul derecede eğitimli bir askerdi. Heyetteki görevi (ki heyetin kesin bileşimi açık değildir) Volga Bulgaristan'ındaki Slav kralının mektuplarını okumak, ona uygun hediyeler verilmesini sağlamak, din eğitimcilerini gözetmekti; bu kişiler yolda heyeti terk ettiklerinde onların görevlerini üstlenmek zorunda kalmıştı. Bu da 1923 öncesinde İbn Fadlan'a ilişkin tek kaynağımız olan coğrafyacı ve leksigraf Yakut'un (ölümü 1229) ondan *fakih* olarak bahsetmesine yol açmıştır. El yazması boşluklarla doludur: Rus kralının betimlenmesiyle ve Hazarlar hakkında tahrif olmuş bir bölümle son bulur, Bağdat'a dönüşle ilgili hiçbir şey anlatılmaz (gerçi dönüş yolculuğunun eserin bir parçası olması gerektiği de hiçbir şekilde kesin değildir). Arap geleneğinde bu eser, 13. yüzyılda Meşhed elyazması derleninceye kadar üç yüzyıl boyunca iz bırakmaksızın kayıp olmuştur. Bu elyazmasında da Ebu Dulaf el-Hazraci'nin (çıkışı 10. yüzyıl ortası) mektup şeklindeki iki seyahat anlatısı ve İbn el-Fakih'in *Kitab el-Masalik ve-el Memalik*'inin bir versiyonuyla birlikte sunulur. Aslına bakılırsa eski Samani ülkesinde seyahat ederken birkaç kopyanın dolaşımda olduğunu belirtir. Farsçada sonraki tarihlere ait iki İbn Fadlan "çeviri"-alıntısının daha iyi incelenmesi gerekmektedir. Metnin, heyetin "resmi" raporu olarak sahip olduğu statüden çok fazla sonuç çıkarılmıştır, ama bunlar sadece iyi niyetli düşünceler olmaktan ibarettir. Heyetin seyahati sırasında rastladığı çeşitli halklara ilişkin birkaç şaşırtıcı anlatı arasında, Rus hakkındaki pasaj, özellikle de ürkütücü kült düğünü ve havai fişek gösterisini andıran görkemli gemi gömme törenine ilişkin tuhaf anlatı çok değerli bulunur, ama tekrar tekrar girişimde bulu-

nulsa da doyurucu bir biçimde açıklanmamıştır. Bu anlatı, son dönemde bu Rus'a ilişkin son derece Vikingci okumalar yapılmış olsa da, Viking Rus'unun Rusya'yı yaratacak Rus'a dönüşmesine yol açan etnojenesisin bir aşamasında "resmediyor" olabilir. İlginç metinler sıklıkla ilginç hayatlar doğurur: İbn Fadlan portresi, Michael Crichton'ın *Eaters of the Dead: The Manuscript of Ibn Fadlan, Relating his Experiences with the Northmen in AD 922* (New York: Alfred A. Knopf 1976) adlı kitabında kurgusal olarak "tamamlanmış," yalnız bu kitap Arapçaya çevrilirken anlatının geri kalan kısmının şans eseri keşfedildiği belirtilmiş, kitabı çeviren kişi yazar Crichton'ın muzipliğini görememiştir.

Bibliyografya: Meşhed el yazmasının tıpkıbasımı: F. Sezgin, A. Jukhush, F. Neubauer ve M. Amawi, *Majmu fi al-Jughrafiya*, Frankfurt: Publications of the Institute for the History of Arabic-Islamic Science (Arap-İslam Bilimi Tarihi Enstitüsü Yayınları), 1987; Arapça metin: *Risalat Ibn Fadlan*, S. al- Dahhan (yay. haz.), Şam: Matbu'at el-Majma el-Ilmi el-Arabi bi-Dimeşk, 1959; İngilizce çeviriler: J.E. McKeithen, "The Risalah of Ibn Fadlan: an annotated translation with introduction" (yayımlanmamış doktora tezi), Indiana University 1979; Richard Frye, *Ibn Fadlan's Journey to Russia. A Tenth Century Traveller from Baghdad to the Volga River*, Princeton: Markus Wiener, 2005; J.E. Montgomery, *Ibn Fadlan and the Caliphal Mission through Inner Asia to the North. Voyaging the Volga* (http://wonka-.hampshire.edu/abbasidstudies/html/abbasids/culture/works.html); J.E. Montgomery, "Ibn Fadlan," J. Speake (yay. haz.), *Literature of Travel and Exploration. An Encyclopedia*, Londra: Fitzroy Dearborn, 2003, cilt. 2: 578-80; "Ibn Fadlan and the Rusiyyah," *Journal of Arabic and Islamic Studies* 3 (2000): 1-25 (www.uib.no/jais): "Pyrrhic scepticism and the conquest of disorder: prolegomenon to the study of Ibn Fadlan," M. Maroth (yay. haz.) *Middle Eastern Literature* içinde, Piliscsaba: The Avicenna Institute of Middle East Studies, 2004: 43-89; "Travelling autopsies: Ibn Fadlan and the Bulghar," *Middle Eastern Literatures* içinde, 7.1 (Ocak 2004): 4-32; T. Taylor, *Death*, Londra ve New York: The Fourth Estate, 2002; W. Duczko, *Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*, Leiden: Brill, 2004.

[b] *Primary Chronicle*'a [ya da *Chronicle of Nestor*'a göre] Rus, Nuh'un oğlu Japheth'in soyundan gelenlerin yaşadığı bölgelerde bulunuyordu. Bu soyağacının daha önceki tarihlere ait bir versiyonu *Chronology Compiled on the Basis of Verification and Assent* adlı kitapta, İskenderiye Melkit Patriği Said ibn el-Bıtrik'in (Eutychius) (ölümü 940) 937-938'de tamamladığı dünya tarihinde bulunur; yazar Babil Kulesi'nin inşasına ilişkin anlatısında Yafith'in (Japheth) oğulları arasında kuzeyde yaşayanların da

bulunduğunu belirtir: Türkler, Peçenekler, Gog ve Magog, Hazarlar, Alanlar, Rumlar, Ruslar, Daylamlar, Bulgarlar, Sakaliba ve Ifranja (Frenkler).

Bibliyografya: Arapça metin: *Annales (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium: Scriptores Arabici*, dizi 3, cilt. 6), L. Cheikho (yay. haz.), Beyrut: Matba'at al-Aba' al Yasu'iyyin, 1905; F. Micheau, "Said b. al-Bitrik," *EI2*, cilt 8: 853-6.

[b] 10. yüzyılda, doğudaki Horasan vilayetinde coğrafi bilginin sunumuyla ilgili bir yaklaşım (bugün "İslam Atlası" olarak bilinir) doğmuştu. Bu yaklaşımı başlatan İklimlerin Takdimi (bugüne ulaşmamıştır) adlı eseriyle filozof Ebu Zeyd el-Belhi (ölümü 934) olmuş, el-İstahri onun izinden gitmişti. El-İstahri'nin *Yollar ve Krallıklar Risalesi* adlı eserinin el-Belhi'den kapsamlı alıntılar yaptığı düşünülür. Bu yaklaşım en eksiksiz ifadesini de İbn Havkal'ın (ölümü y. 988) *Âlemin Takdimi* adlı eserinin haritaları ve metninde bulmuştu ki, bu eserde sık sık el-İstahri'nin kitabından kelimesi kelimesine alıntılara rastlanır. El-İstahri'nin kitabından (ve İbn Havkal'ın versiyonundan=IH) Rus'un Volga Nehri üzerinde Bulgar ile Sakaliba arasında kalan topraklarda yaşadığını (IH); Hazar'ın Rus, Bulgar ve Kwyaba'dan (Kiev) bal, balmumu ve deri ithal ettiğini (IH); Kwyaba'nın idari bir eyalet (iklim) kapsamında bulunmadığını (IH'de yoktur); el-Rus, el-Hazar ve el-Sarir'in bir şehir ya da halk değil, bir krallık ismi olduğunu; Rus dilinin Hazar ve Burtas dininden farklı olduğunu (IH'de yoktur); Rus'un üç farklı gruba ayrıldığını, bunların kralın yaşadığı Bulgar'a en yakın olan Kwyaba Rus'u (sayıca daha fazladırlar) (IH), kuzeyde başkentleri el-Sla olan el-Slaviyya ve başkentleri el-Arta üzerinden Kwyaba'ya mal getirilen el-Artaniyye olduklarını; el-Arta'nın içlerine girilemez bir bölge olduğunu, halkının yabancı düşmanı ve ketum olduğunu; buradan kurşun, sansar ve kara tilki kürkü geldiğini (IH); Rus'un ölülerini yaktığını (IH aynı âdete sahip başka etnik gruplar da sayar, aralarında Hintliler de vardır); köle kızların yakma töreni sırasında zengin efendilerine seve seve eşlik ettiklerini, bazılarının yüzlerini tıraş ettiğini, bazılarının da sakallarını at kuyruğu gibi bağladıklarını (IH kadınların saç örgülerini de ekler); tam kurtak giyen Hazarlar, Bulgarlar ve Peçeneklerin tersine bunların kısa kurtaklar giydiklerini; çok güçlü ve sayıca da çok fazla olduklarını; komşuları Bizanslılar ve "İç" (yani Volga) Bulgar'ına toprak vergileri dayattıklarını öğreniriz. İbn Havkal bu son bilgiyi, toprakları Rus tarafından yağmalanan Bulgar, Burtas ve Hazar'ın üzüntü verici kaçışını betimleyerek günceller. El-İstahri de Hazar Denizi'ndeki "Rusiyya Adası"ndan (?) bahseder.

Bibliyografya: Arapça metin: El-İstahri, *Kitab al-Masalik wa-l-Mamalik*, M.J. Abd al-Hini (yay. haz.), Kahire: Dar al-Qalam, 1961;

(*Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, cilt 1), M.J. de Goeje (yay. haz.), Leiden: Brill, 1967 [1870]; Ibn Hawqal, *Kitab Surat al-Ard* (*Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, cilt 2), J.H. Kramers (yay. haz.), Leiden: Brill, 1967 [1938]; Fransızca çeviri J.H. Kramers ve G. Wiet, *Configuration de la terre*, Beirut ve Paris: UNESCO, 1964; W.M. Watt, Abu Zayd Balki, *EIr*, vol. 1: 399-400; O.G. Bolshakov, Estakri, *EIr*, cilt 8: 646-7.

[a], [b] ve [c] Coğrafya âlimi el-Mesudi (ölümü 956) Hazar Denizi'nin nehir topografyasına özel bir ilgi duymuş, burayı ziyaret etmiş, tanıştığı tacirler ve seyyahlara burası hakkında sorular sormuştu. Hazar'ın denize bağlantısının olup olmadığına ilişkin seleflerinin kuramlarını geliştirme arzusu Hazar halklarını araştırmasına yol açmıştı. Büyük ölçüde ampirik bir biçimde gerçekleştirilmiş bu araştırmanın sonucunda da, Rus hakkında İbn Fadlan'ın daha meşhur (ve dramatik) betimlemesinden sonra ikinci sırada gelen çok değerli bir anlatı ortaya çıkmıştı. El-Mesudi'nin çalışmalarından sadece iki tanesi bugüne ulaşmıştır: İlk olarak 943'te yazılan *Altın Çayırları ve Mücevher Madenleri* (sadece yazarın 947'de yenilediği metin bugüne ulaşmıştır, eser 956'da bir kez daha yenilenmiştir) (MG); 955-956'da kaleme aldığı son kitabı *Başvuru ve Denetim Risalesi* (RS), önceki birçok eserinin yeniden formüle edildiği bir çalışmadır. El-Mesudi'ye atfedilen üçüncü bir eser (Seippel buradan iki paragraf alıntılamıştır: *Devirlerin Muhasebesi Risalesi*) aslında 11. yüzyılda yazılmış popüler bir coğrafya kitabıdır.

[b] Batlamyus ve Marinus'un otoritesine dayanan el-Mesudi'ye göre Thwly adası dünyanın en kuzeyinde yerleşik olunan bölgedir (RS), Mayts (Azov Denizi) gölünde bulunan Brytanya'nın bir parçasıdır (MG). Mayts gölü Bnts'la (yani Pontus, Karadeniz) Bulgar, Rus deniziyle (RS) Peçenekler ve Başcirtlerin deniziyle (RS ve MG) bağlantılıdır. Bnts Denizi el-Ladhka'nın (hakkında çok fazla iddia mevcuttur: bkz. Shboul, s. 174; ortografik olarak Wdhana'yla akrabadır, Kwyaba, yani Kiev'in yazımda bozulmuş hali olabilir) topraklarında uzanır ve Don (Tnys) Nehri'nden beslenir. Yafith bin Nuh'un (Nuh'un oğlu Japheth'in) soyundan gelen birçokları bu nehir boyunda yaşar. Bunlar arasında Frenkler, İslam öncesi Endülüs ve Rus da vardır (MG). Özellikle de Sakaliba Madhay bin Yafith'in soyundan gelir (MG) (bkz. yukarıda Said ibn el-Bıtrik ve aşağıda İbrahim ibn Yakub). El-Mesudi atalarından bazılarının Rus'u Hazar'la karıştırmış olabileceğini ileri sürer, çünkü Rus gemileri Hazar Denizi'ne tek çıkış yolu olarak Atil Nehri'ni kullanırlar. Bulgar, Ifranca ve Sakaliba'nın yanı sıra Rus el-Kabk Dağları'nın yakınlarında yaşar (RS). Rum (Bizanslılar) onlara 'kırmızı" anlamında Rwsya der (RS). Karadeniz'de bir yerleşim kurmuş, el-Kwdhkanah'dan (el-Kwyabah'nın, Kiev'in yine bozuk bir yazımı mıdır

acaba?) ve başka tür el-Rus'dan gemileri geri püskürtmek için Hellespont boyunca kaleler inşa etmişlerdir (RS ve MG). [c] 950'lerde Bizanslılar Kuzey topraklarındaki kalelerin gözetilmesi için topraklarına yerleşmiş Rus'u kullanıyordu (RS).

MG'ye göre Rus'un sadece kendilerinin kullandığı bir denizi (muhtemelen Bnts ve ona bitişik olan Mayts gölü) vardır; kudretli, yazı öncesi bir halktır, ortaya konmuş bir hukukları yoktur, hiçbir kralın egemenliğini tanımazlar; tacirleri (Volga) Bulgar kralını sık sık ziyaret eder; topraklarında bir gümüş madeni bulunur; birçok tipten oluşurlar. Aralarında sayıca en fazla olanlar el-Endülüs, Roma, Konstantinopolis ve Hazar ülkesine sık sık yelken açan el-Lwdhana'dır. 912-913 civarında Rus Hazar Denizi'ne bir akın düzenlemiş, bunun bölgenin jeopolitik örgütlenmesi açısından ciddi sonuçları olmuştur. El-Mesudi Volga'nın yukarısında dönüş yolculukları sırasında toptan katledilmeleri sonrasında Rus'un geri dönmeye cesaret edemediğini belirtir.

El-Mesudi başka bir grup Rus daha betimler: Hazar kralına köle-asker olarak hizmet eden, Volga'nın kıyısında başkent Atil'de yaşayan Rus ile Sakaliba. Bunlar ölülerini, atlarıyla, eşyalarıyla, mücevherleriyle yakan yazı öncesi bir halktır. Bir adamın karısı, adamla birlikte gömülür, ama kadın öldüyse adamın bedeni yakılmaz. İçlerinden biri bekâr olarak gömülürse, ölümünden sonra evlendirilir. Kadınlar bu şekilde kendilerini kurban ederlerse Bahçe'ye (yani Cennet'e) gireceklerine inanır. Hazar imparatorluk idaresinde akla (kanuna değil) uygun kararlar veren bir yargıçları vardır. Hazar kralının Hakan'la karıştırılmaması gerekir (MG). Bu pasaj Rus hakkında İbn Fadlan'ın betimlediği bütün unsurları kapsar, gerçi İbn Fadlan'ın anlatısına uzaktan yakından hiçbir borcu yoktur: İbn Fadlan yakma meselesinde eşler arasındaki farklılıklarla ilgili hiçbir gözlemde bulunmaz. Bu metin, İbn Fadlan'ın betimlediği kült düğününün (Cennet'le ilgili ayrıntı çok anlamlıdır) niteliğini açıklar, onun Rus'u Sakaliba'yla özdeşleştirmesini çok kesin bir biçimde doğrular ve Rus'un neden Hakan benzeri bir kralı olması gerektiğini açıklar. Bu yüzden de İbn Fadlan'ın bahsettiği Volga Bulgaristan'ındaki Rus'un Gorodishche ya da Ladoga'dan, daha kuzeydeki başka bir yerden değil Hazar ülkesinden gelen esir askerler ya da paralı askerler olduğunu kuvvetle düşündürür.

[a=b] Son olarak el-Mesudi, 912-913 öncesinde el-Endülüs'e akın düzenleyen, bura sakinlerinin Majus'un her 200 yılda bir Atlantik'ten onlara akın düzenleyeceğini ileri süren bir kehanete göre Majus olarak tanımladığı insanların aslında Rus oldukları, çünkü Qyans'la (Yunanca Okeanos, Çevreleyen Deniz olarak da bilinir) bağlantılı denizlerde gidebilecek tek halkın onlar olduğu tahmininde bulunur.

Bibliyografya: Arapça metin (*MG*): *Muruj al-Dhahab wa-Maadin al-Jawhar*, Ch. Pellat (yay.haz.), Beyrut: Manshurat al-Jamia al-Lubnaniyya, 1966; Fransızca çeviri B. de Maynard, P. de Courteille ve Ch. Pellat, *Les prairies d'or*, Paris: Societe Asiatique, 1965; Arapça metin (*RS*): *Kitab al-Tanbih wa-l-Ishraf (Bibliotheca Arabicorum*, cilt 8), M.J. de Goeje (yay. haz.) Leiden; Brill, 1967, [1894]; Fransızca çeviri C. de Vaux, *Le livre de l'avertissement et de la revision*, Paris: Societe Asiatique, 1897; A. Shboul, *Al-Masudi and his World*, Londra: Ithaca Press, 1979.

[a] Filolog ve tarihçi İbn el-Kutiyye (ismi annesinin bir Got olduğunu gösterir) 977'de Kordoba'da ölmüştür. Müslümanların İslam İspanyasındaki varlığını alkışlayan *El-Endülüs'ün Fetih Vakayinamesi* adlı eserinde 844'te Emevi emiri II. Abdülrahman (hük. 822-852) döneminde el-Majus'un akınları ve onları püskürtmek için alınan önlemler hakkında bir anlatı yer alır: Majus'un Seville'den çekildikten sonra Bizans'ın yolunu tuttuğu, on dört yıl boyunca İskenderiye'de kaldığı, 858'de İskenderiye'den dönerken Seville'e başarısız bir akın daha düzenledikleri anlatılır bu kaynakta (görünüşe bakılırsa vakanüvis öyle olduğunu ileri sürer).

Bibliyografya: Arapça metin ve İspanyolca çevirisi: *Colección de obras arábigas de historia y geografía que publica la Real Academia de la Historia. Historia de la Conquista de España*, cilt 2, Madrid: Revista de Archvos, 1926; J. Bosch-Vila, Ibn al-Kutiyya, *EI2*, cilt 3: 844.

[c] El-Mutanabbi (ölümü 965) (Arapların Shakespeare'i) hamisi Halep Emiri Hamdeni Seyfüldevle'nin şerefine yazdığı bir dizi methiyede onun el-Hadat'ta Bizanslı Domesticus Bardas Phocas'a karşı kazandığı zaferleri över, Seyfüldevle'nin kaleyi başlarına yıkarak Rum ve Rus'la alay ettiğini söyler.

Bibliyografya: R. Blachère ve Ch. Pellat, "al-Mutannabi," *EI2*, cilt 7: 769-72; Th. Bianquis, "Sayf al-Dawla," *EI2*, cilt 9: 103-110.

[a] ve [b] İspanyol Yahudisi İbrahim ibn Yakup el-Turtuşi 965-966 civarında Kuzey Avrupa'ya gitmiştir. Sonraki yazarların onun eserinden yaptığı alıntılardan İrlanda'nın Majus'un (bazılarının savunduğu gibi Normanlar ve Kuzeybatı Avrupa'nın denizci halklarını ifade eden bir terim değil, tartışmasız Kuzey Denizi İskandinavlarını ifade eden bir terimdir) başlıca yerleşimi olduğunu; Sakaliba'nın Madhay ibn Yafith'in soyundan geldiğini (bkz. yukarıda Said ibn el-Bitrik ve el-Mesudi); Rus ve Sakaliba'nın Krakow'dan (Krakawa) Prag'a seyahat ettiğini; Kuzey Kralı Mshqh'nin (?) ülkesinin, doğuda Rus'la ve Rus'un batıdan gemilerle ulaştığı Çevreleyici Deniz'in (Oke-

anos) kıyılarında Brws'la (Prusyalılar) komşu olduğunu; Rus'un batısında (el-Rus diye okunur, el-Brws diye değil) "Kadınlar Adası"nın bulunduğunu (bkz. yukarıda el-Harezmi; Kuzey Adaları ile Rus arasındaki bu ender bağlantı el-Mesudi'nin Thwliya'nın yerini Rus Denizi'nin yakınında Myts Gölü olarak vermesini hatırlatır); Sakaliba'nın kara ve deniz yoluyla Rus ve Konstantinopolis'le ticaret yaptığını; Sakaliba'nın Peçenekler, Hazar ve Rus dahil olmak üzere kuzeyden çeşitli kabilelerle evlilikler yaptığını, öyle ki Saklab'ın hepsinin ortak dili haline geldiğini öğreniriz.

Bibliyografya: (kısmen) Arapça metin: text: *Relatio Ibrahim ibn Yakub de Itinere Slavico quae traditur apud al-Bekri* (Monumenta Poloniae Historica, New Series, 1), Krakow, 1946; (kısmen) İngilizce çeviri D. Mishin, "Ibrahim Ibn-Yaqub At-Turtushi's Account of the Slavs from the Middle of the Tenth Century," M.B.I. Davis ve M. Sebok (yay. haz.) *Annual of Medieval Studies at the CEU 1994–1995* içinde, Budapeşte: CEU, 1996: 184-99; P. Charvát ve J. Prosecky (yay. haz.) *Ibrahim ibn Yaqub at-Turtushi. Christianity, Islam and Judaism meet in East-Central Europe, c. 800–1300* a.d.: *Proceedings of the International Colloquy, 25–29 April 1994*, Prag: Çek Cumhuriyeti Bilimler Akademisi 1996.

[b] 982'de Farsça yazılıp Kuzey Afganistan'daki Farighunid Hanedanlığının emirine ithaf edilen *Hudud el-Alem*, düzenlenme ve bilgi verme biçimiyle İslam Atlası geleneğine, özellikle de el-Istahri'ye çok şey borçludur. Bu eser, Rus'la ilgili olarak (bilinen mantığın tersine) İbn Rusta'yı (yani el-Ceyhani) ortak bir kaynak olarak almaz. Yazarı Saklab'la ilgili anlatıdan sonra, "İç" (Volga) Bulgar'la ilgili anlatıdan önce Rus'u betimlerken doğuda Peçeneklerle, batıda Sakaliba'yla, güneyde Rwtha (?) nehriyle komşu olduklarını söyler. Kuzeyde donmuş düzlükler uzanır. Rus savaşçı ve yönetilemezdir; kralları Rus Hakanı'dır; toprakları verimli ve zengindir; her yıl Sultan'a haraç öderler; doktorlarına (şaman) hürmet ederler; hizmetlerine Saklab köleleri bakar; farklı giysiler (pantolon ve yün başlık) giyerler; farklı gömme âdetleri vardır; başlıca üç yerleşimleri bulunur: Kuyaba, Slaba ve Urtab.

Bibliyografya: V. Minorsky, *Hudud al-Alam*, C.E. Bosworth (yay. haz.), Cambridge: Gibb Memorial Trust, 1982.

[a] ve [b] İbn Havkal'ın Rus hakkında verdiği, el-İstahri'de eşdeğeri bulunmayan bilgiler önemlidir. İbn Havkal 969'da Rus'un Volga Bulgarı'nı yağmaladığını belirtir ve esrarlı bir dille ekler: "Hemen Bizans'a ve el-Endülüs'e doğru ilerlediler, sonra iki gruba ayrıldılar." İbn Havkal Rus'un Bulgar ile Sakaliba arasında Atil'de yaşayan "lidersiz bir güruh" olduğunu; Hazar ile Bizans toprakları arasında göç eden Peçeneklerle bir ittifak

kurduklarını; Peçeneklerin Rus'un askeri kudretini teşkil ettiğini; bunların birlikte eskiden el-Endülüs ve Bardha'a'yı (Hazar'da) yağmaladıklarını anlatır. İbn Havkal el-Endülüs'e ilişkin tartışmasında aynı çizgide ilerler ve Emevi emiri III. Abdülrahman döneminde (hük. 912-961) "Rus, Türk ve Peçenek gemilerinin, Sakaliba ve Bulgar kuvvetlerine de ev sahipliği yaparak" İslami İspanya'ya başarısız akınlar düzenlediğini belirtir. İbn Havkal'ın buradaki nihai kaynağı el-Mesudi'nin *Başvurular ve Denetim Risalesi* adlı kitabıdır. Bu kitaba göre kürkler Hazar (Volga) nehri üzerinden Sakaliba'nın kuzeydeki topraklarına gidiyor, oradan da el-İfranca'ya (Fransa) ve el-Endülüs'e gönderiliyordu, çünkü bu üç ülke birbirine bitişikti. İbn Havkal burada, el-Endülüs'ün İslam öncesi sakinlerinin Sakaliba olarak tanımlanmasını ve Rus'un faaliyet gösterdiği başlıca iki bölgeyi (el-Majus ve el-Rus) açıklama girişiminde bulunmuş olabilir. Ayrıca Peçenek Türkleriyle 965'te Hazar ülkesinin yıkıma uğratılmasında Svyatoslav'la ittifak kuran Oğuz Türklerini karıştırmış olabilir, gerçi metin Türk boylarının tanımlanmasında çok özele iner. Rus'un Peçeneklerle ittifakı başka yerlerde doğrulanmaz (Minorsky'nin yaptığı değişiklikler [bkz. Golden, "Rus," 623] savunulabilir değildir, şavka teriminin "diken" değil "askeri kudret" anlamına geldiği, İbn el-Kutiyya'nın Majus, İbrahim bin Yakub'un bir Sakaliba boyu hakkındaki anlatısında doğrulanır) Bardha'a'ya düzenlenen akınlardansa birkaç yerde bahsedilir. Rus'un 969'da Bulgar ve Hazar'daki ticaret ortaklarına ve Hazar ülkesinde Semender'e düzenledikleri saldırılar da anlatılır.

Bibliyografya: A.B. Halidov, "Ebn Hawqal," EIr, cilt 8: 27-8.

[b] ve [c] Genel kabule göre, Arapça yazılmış en başarılı ve kesin klasik coğrafya eseri İklimler Bilgisi için En Uygun Bölümleme (el-Belhi'nin başlattığı "İslam Atlası" projesinin özeti ve yenilenmesi) yazarı el-Mukaddasi'nin (ölümü y. 990) Rus'a üstünkörü bir ilgi göstermiş olması, buradaki bakış açımıza göre bir paradokstur. Bu durum yazarın İslam olmayan topraklara gösterdiği kayıtsızlığa uygundur. İslam krallığına ilişkin genel şemasına göre Daylam bölgesi içinde kalan Atil şehrini tartışırken, Atil sakinlerinin Gurganj'dan Halife el-Memun'un saldırısına uğradığını tarih belirtmeksizin aktarır, "el-Rum'dan el-Rus olarak bilinen askeri bir kuvvetin onların topraklarını basıp fethettiğini" duyduğunu ekler. Muhtemelen 965'te Svyatoslav liderliğinde Rus'un Hazar ülkesini yıkıma uğratmasından bahsediyordur (gerçi bu yıkımın Rus ve müttefik leri Oğuz Türklerince gerçekleştirildiği söylenir).

Bibliyografya: Arapça metin: *Ahsan al-Taqasim fi Marifat al-Aqalim* (*Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, cilt 3), M.J. de

Goeje (yay. haz.), Leiden: Brill, 1967 [1877]; İngilizce çeviri B.A. Collins, *The Best Divisions for Knowledge of the Regions*, Reading: Garnet, 2001; A. Miquel, "Al-Mukaddasi," *EI2*, cilt 7: 492-3.

[b] Bağdatlı bibliyofil İbn el-Nedim'in (ölümü 990) *Katalog*'unda Çince, Soghd dilinde ve Kuzey Hintçe (Sindi) yazı örneklerinin yanı sıra kayın kabuğu üzerine bir yazı örneğinden bahsedilir. Yazar el-Kabk Dağı (Kafkaslar) krallarından birinin el-Rusiyya kralına güvenilir bir haberci gönderdiğini, onun da kendisine "ağaç üzerine kazınmış yazı" numunesi getirdiğini anlatır.

Bibliyografya: Arapça metin: *Al-Fihrist*, R. Tajaddud (yay. haz.), Tahran: Maktabat Danishkah, 1971; İngilizce çeviri B. Dodge, *The Fihrist of al-Nadim*, New York: Columbia University Press, 1970; R. Sellheim ve M. Zakeri, "Al-Fehrest," *EIr*, cilt 9: 475-7.

[b] Filozof, bürokrat ve kütüphaneci Miskaveyh (ölümü 1030) *Cemaatlerin Tecrübeleri* adlı eserinde 943-944 yılında Bardha'a'ya düzenlenen Rus saldırısını aktarır. Renkli betimlemesine Rus'un görünümü, etnik özellikleri (kuvveti, cesareti, esir alınmaktansa ölmeyi tercih etmesi), silahları, doymak bilmez ganimet iştahı ve ölü gömme âdetleriyle ilgili ilginç gözlemler eşlik eder. Miskaveyh Rus şehirden sürüldükten sonra Müslümanların Rus mezarlarını bozup savaşçılarla birlikte gömülmüş değerli kılıçları aldıklarını aktarır. Rus'un Bardha'a sakinlerini nasıl işbirliği yapmaya zorladığını, yöre meyvelerinden çok fazla tükettikleri için yayılan bir hastalık (ishal?) yüzünden nasıl yenildiklerini anlatır.

Bibliyografya: Arapça metin ve İngilizce çeviri: *The Eclipse of the Abbasid Caliphate*, A.H.F. Amedroz ve D.S. Margoliouth, Oxford: Blackwell, 1921; M. Arkoun, "Miskawayh," *EI2*, cilt 8: 143-4.

[d] Büyük bilim insanı el-Biruni, *Astroloji Sanatının Unsurlarına Giriş Kitabı* adlı kitabında, Warank'tan, yedinci iklimin ötesinde en kuzeyde yaşayan halktan Arapçada bahseden ilk yazardır. Warank halkının Çevreleyen Deniz'le (Yunanların Okeanos'u) bağlantılı, Sakaliba topraklarından geçen ve Bulgar topraklarına yaklaşan (muhtemelen Volga Bulgaristan'ı) bir denizi ve Balyd adında bir başkenti vardır. Bu denizin Sakaliba ve Rus topraklarının yakınından geçen Bnts'yle (Karadeniz) karıştırılmaması gerekir. Yedinci iklimde Thwly kadar kuzeyde yaşayanlar insandan çok vahşi hayvanlar gibidirler; Volga Bulgarı, Rus ve Sakaliba'nın yanı sıra bazı Türk kabileleri de burada yaşar. Yedinci iklimin ötesinde Warank, Ysw (İbn Fadlan'ın Wysw diye bahsettiği Ves) ve Bardah (ya da belki de Ywrah, Ugrialılar) gibi halklar yaşar. Warank ve Rus'un yerleri, eserin asıl el yazmasında da gösterilmiştir.

Bibliyografya: Arapça metin, İngilizce çeviri: *The Book of Instruction in the Elements of the Art of Astrology*, R. Ramsay Wright (yay. haz.), Londra: Luzac, 1934; C.E. Bosworth vd., "Biruni," *EIr*, cilt 4: 274-87.

Sıra "sahte" kaynaklarımıza geldi: Endülüslü Yahya ibn el-Hakem el-Gazal (?) ve el-Ceyhani. Bibliyograflar, el-Mesudi ve el-Mukaddasi'nin danıştıklarını söyledikleri *Yollar ve Krallıklar Risalesi* adlı bir eserin üç kuşaktan el-Ceyhani'nin ellerinden çıktığı görüşündedir. Eser, klasik Arap-İslam geleneğinde sık rastlanmayan tipte bir aile kompozisyonuydu; genel kullanım için tasarlanmamış, sınırları kesin olarak belli bir okur grubuna açılması düşünülmüştü. Kitabı yazmaya başlayan el-Ceyhani Buhara'daki Samani emirliğinin veziriydi, İbn Fadlan'ın Volga Bulgarı'na elçilik görevi sırasında ziyaret ettiği kişiydi muhtemelen. İbn Rusta'nın risalesi ve *Hudud el-Alem* gibi Ceyhani'nin risalesi de muhtemelen Samani topraklarının kuzey ve batısındaki kabileleri kapsayan bir bilgi toplama çalışmasıydı. Bu eserin birkaç forması bugüne ulaşmıştır, gerçi akademisyenler el-Ceyhani'nin birçok coğrafya eserinde Svengali benzeri bir etkisi olduğunu tespit etmeye can atar. El-Bekri'nin çalışmasında Rus hakkındaki pasaj İbn Rusta ve el-İstahri'nin anlatılarının birleşmiş halidir.

Bibliyografya: J.-C. Ducene, "Al-Gayhani: fragments (Extraits du *K. al-masalik wa l-mamalik* d'al-Bakri)," *Der Islam* 75 (1998): 259-82; H. Göckenjan ve I. Zimonyi, *Orientalische Berichte* über *die Völker Osteuropas und Zentralasiens im Mittelalter. Die Gayhani-Tradition*, Wiesbaden: Harrassowitz, 2001.

[a] Yahya ibn el-Hakem el-Gazal'ın Bizans imparatoru Theophilus'un sarayında ve Jutland ya da İrlandalı Kuzeylilerle ilişkilerde Endülüs Halifesi II. Abdülrahman'ın elçisi olduğu söylenir. Jaenli El-Gazal tanınmış bir şairdir. İbn Hayyan'ın (ölümü 1076) aktardığı üzere Bizans imparatoruna elçilik görevine gönderilmesi hikâyesi, Sezar'ın soyundan geldikleri söylenen bir genç ile annesinin güzelliğini betimleyen bir aşk şiirindeki dizelerden esinlenmiştir. İbn Dihya'nın (ölümü 1235), Yahya'nın kuzeydeki diplomatik görevine ilişkin anlattığı hikâye, Bizans elçiliği hikâyesinin yeniden ısıtılmış halinden başka bir şey değildi. Bunun da gerisinde 9. yüzyıldaki Majus akınlarının ünü vardı, hikâyenin de hayal ürünü unsurlarının çekiciliği dışında tavsiye edilecek bir yönü yoktur.

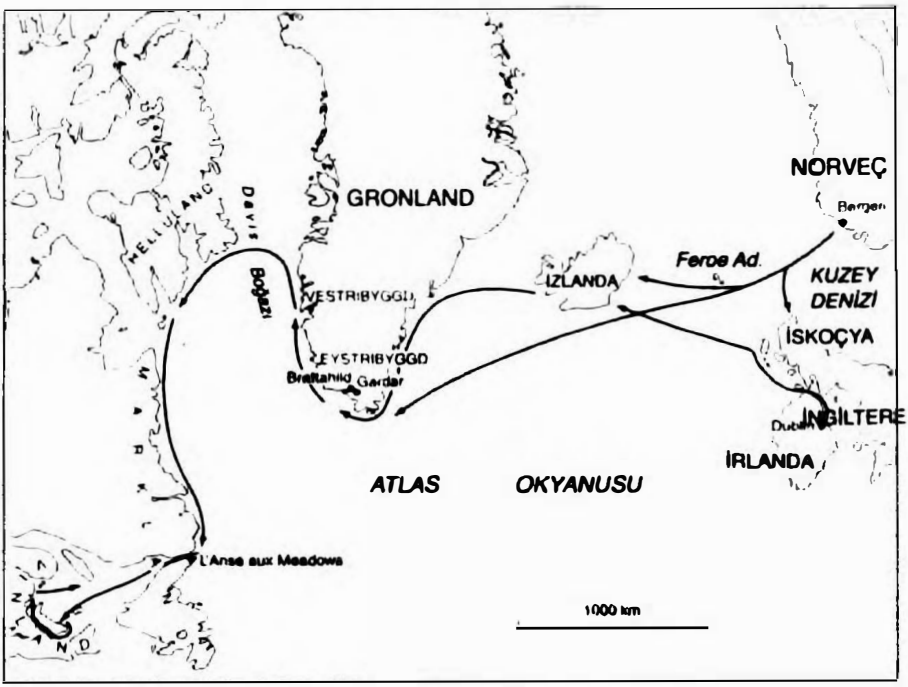
Bibliyografya: S. M. Pons-Sanz, "Whom did al-Ghazal meet? An exchange of embassies between the Arabs from al-Andalus and the Vikings," *Saga Book* 28 (2004): 5-28.

41

KUZEY ATLANTİK'TE GENİŞLEME

Gísli Sigurðsson

Kuzey Atlantik'te yerleşimle (Şekil 4.1) ilgili başlıca bilgi kaynağımız hem arkeolojik kanıtlar hem de yabancı tarihçilerin yazılarıyla desteklenen İzlanda dilindeki metinlerdir. İlk kez 12 ve 13. yüzyılda kaleme alınmış bu metinlerin, özellikle İzlandalıları, 9. yüzyıl sonunda ülkenin yerleşime açılmasından 999-1000'de Hıristiyanlığa geçişlerinden kısa bir süre sonrasına kadar onların maceralarını konu alan İzlandalılar Kitabı, Yerleşim Kitabı ve İzlandalıların sagalarının iki ila dört yüzyıl önce gerçekleştiği varsayılan olayları naklettikleri gerekçesiyle kimi zaman kuvvetli şüpheler dile getirilmiştir. Grönland bu sagalarda hayati önemde bir rol oynar,

Şekil 41.1 Kuzey Atlantik haritası.

Vinland'a yapılan seyahatler de öyle, İngilizcede yayımlanan ilk eksiksiz çevirinin basımı dikkate alınırsa hepsi her biri 400-500 sayfalık beş kalın cildi doldurur. Faroe Adaları halkı ve Orkney dükleri hakkındaki sagalar bu edebi türün dışında kalır.

KİTAPLARA VE ARKEOLOJİYE GÖRE İZLANDA'NIN YERLEŞİME AÇILMASI

Hıristiyanlık İzlanda'ya okur-yazarlık getirmiş, kitap yapımıyla ilgili bilgilerinin İzlanda'nın geçmişinin yazılmasına uygulayan ortaçağ tarihçileri de bütün bilgileri sözlü hikâyeler ve bilgi birikiminde aramıştır. Dünyanın birçok yerinde yapılan incelemelerde, yaşayan sözlü geleneklerin dönemin gerçekliğine ayak uydurma eğilimi gösterdikleri, olgularınsa – insanlar geçmişten gelen hatıraları koruduklarını düşünseler de– tekrarlandıkları bağlama göre değiştikleri gözlenmiştir. Ne var ki bu değişkenliğe rağmen birkaç yüzyıl boyunca devam eden, arkeolojik olarak belirlenebilir temel gerçekleri temsil eden bir gelenekten bahsetmek mümkündür. Örneğin İzlanda'nın 870 sonrasında Norveç ve Britanya'dan gelen halklarca hızla yerleşime açıldığı, 3000 çiftlik ve reislere ait birkaç yüz büyük mülk bulunduğu konusunda yazılı kaynaklar genellikle doğru söyler. Bu yerleşimlerin tarihleri, 871'deki (artı ya da eksi bir yıl) bir patlama sonrasında ülkenin büyük bölümünü kaplayan volkanik külden oluşan "Yerleşim Tabakası"ndan tespit edilebilir ve Grönland buzulundan alınan buz cevheri numuneleriyle doğrulanabilir. Bu kül tabakasının hemen üstünde İzlanda'daki en eski yerleşimlerin kalıntıları bulunur. Saga yazarları ve vakanüvisler de 10. yüzyıl sonuna doğru insanların Grönland'a yerleşmek üzere İzlanda'dan ayrıldıklarını biliyorlardı. Keza 1000 yılı civarında Kuzey Amerika kıtasına doğru yelken açıldığına ilişkin hikâyeleri de biliyorlardı. 1960'larda L'Anse aux Meadows'da, Newfoundland'in kuzey ucunda Grönland ve İzlanda'dan gelen insanların bıraktığı kalıntıların bulunması da bunu doğrular. Saga yazarları İzlanda'nın yerleşime açılması sırasında paganlığın baskın inanç olduğunu, Hıristiyanlığın kanunla 1000 civarında benimsendiğini de biliyorlardı. Bütün bunlar biliniyordu, çünkü insanlar bu olayların hatıralarını korumuş, onlar hakkında hikâyeler anlatmış, bazı bireylerin isimleri ve soylarını belli olaylarla ilişkilendirmişlerdi. Çeşitli ayrıntıların yüzyıllar boyunca yaptıkları uzun yolculukta hakikatin düz ve dar yolundan kaçınılmaz olarak sapması anlatı sanatı ve sözlü geleneğe içkin bir özelliktir. Ne var ki ayrıntılardaki tutarsızlıklar sunulan genel tabloyu değiştirmez, arkeolojik buluntulara da gayet uygun düşer.

Kadim metinlerde iyice kuzeyde bulunan Thule adasından bahsedilir. Bu metinlerin ne kadar güvenilir olduğu sorgulanabilirse de, İngiliz din adamı

Bede'nin (ölümü 735) *History of the English Church and People* adlı kitabında bu adadan bahsetmesi, o tarihlere gelinceye dek İzlanda'ya yapılmış seyahatlere ilişkin gerçek anlatıları işitmiş olduğunu gösteriyor olabilir. İrlandalı keşiş Dicuil de 825 civarında yazdıklarında otuz yıl önce rahiplerin kendisine kuzeydeki Thule adasından, burada yazın kaldıklarından, geceleri gömleklerindeki bitleri ayıklayacak kadar aydınlık olduğundan bahsettiklerini anlatmıştır. Bilgili Ari de Vikingler yerleşmeye başladıklarında İzlanda'da bulunan İrlandalı münzevilerden (*papar*) bahsetmiştir.

İrlandalı keşişlerin İzlanda'yı ziyaret ettiğinden kuşkulanmaya gerek yoktur. İrlandalı keşişler huzur içinde kalabilecekleri adalar ararlardı. Ama bu ziyaretçiler sayıca az ve zaman zaman buralara geliyor olsalar gerektir. İzlanda'da 870 sonrasında yerleşimin gelişmesi üzerinde anlamlı bir etkilerinin olmaması gerekir. İzlanda'da *papar*'ın bıraktığı doğrulanmış bir kalıntı bulunmamıştır.

İzlanda'nın ilk yerleşimcileri çok çeşitli yerlerden gelmişlerdi. Norveç ve Britanya'dan farklı kültürel unsurlar İzlanda'da buluşup birleşmiş, eski dünyada doğrudan bir örneği olmayan bir toplum yaratmıştı. Yerleşimcilerin çoğunluğu köklerinin izlerini Norveç'te bulabiliyordu, birçoğu da doğrudan oradan, özellikle de güney ve batı bölgelerinden gelmişti, ama Britanya'daki Viking kolonilerinde büyümüş İskandinav kökenli erkek ve kadınların, yerleşimin başladığı haberinin yayılmasıyla birlikte İzlanda'ya gitmek için Britanya'dan ayrılmaları da sık rastlanan bir durumdu. Onlarla birlikte İrlanda, İskoçya ve İskoç adalarından bağımsız yerleşimci ya da İskandinav erkeklerin eşleri ya da köle olarak Gael halkı da gelmişti. Son dönemdeki genetik araştırmalar İzlanda'nın ilk yerleşimcileri arasında kadınların %60'ının, erkeklerin de %20'sinin Gael kökenli olduğunu göstermiştir.

Britanya ve İrlanda'dan gelen birçok yerleşimcinin evlerini İzlanda'nın güneyindeki Kjalarnes ve Akranes bölgelerine yaptığı anlatılır. Buradaki bazı yer isimleri Gael kökenlidir, bunların birkaçı Hebrid Adaları'ndan Lewis Adası'nın doğu sahillerindeki küçük bölgede bulunan isimlere tekabül eder. Dolayısıyla yer ismi kanıtları da yerleşimcilerin kökenlerine ilişkin yazılı anlatıları destekler.

Britanya Adaları'ndan gelen birçok yerleşimcinin somon balığı avına meraklıymış gibi görünmesi de dikkat çekicidir, zira ülkede en iyi somon bulunan nehirlerin birçoğu dünyanın bu tarafından gelen Gael ya da Kuzeylilerin yerleşimleriyle ilişkiliydi. İrlandalı münzevi Asolfr alskik hakkındaki hikâyeler de İrlandalıların nehirlerde somon avlayabildiğine inanıldığını doğrular. Kuzeyliler geldiklerinde bu nehirler boştu, bu da iki halk arasındaki farkı gösterir.

İskandinav kültürü ve paganlığı yerleşimden hemen sonra baskınlık göstermişse de yerleşimcilerin birçoğu Hıristiyan'dı. İskandinav kökenli insanlar idarenin, çiftçilik ve başka işlerin başındaydı; zanaatkârlık ve vasıflı beceriler gösteriyor, toplumun devamını sağlayan evcil hayvanları yetiştiriyor, ev eşyaları üretiyorlardı. İskandinavca isimlerin verildiği kölelerin, efendilerinin dilini öğrenmesi gerekiyordu, bu yüzden de kültürleri hiçbir zaman başat konuma erişememişti. 9 ve 10. yüzyıllarda farklı dinlerin dağılımını değerlendirmek imkânsız olsa da, arkeolojik buluntular Shetland ve Orkney'deki İskandinavların Hıristiyanlığı 10. yüzyıl sonu öncesinde benimsediğini söyler. Yazılı kaynaklara göre Óláfr Tryggvason bu tarihlerde İskandinavlara din değiştirtmiştir. İzlanda'daki Breidafjord'dan 985 ya da 986'da Kızıl Eirikr ile ayrılıp Grönland'a yerleşen insanlar burada pagan ölü gömme âdetlerine ilişkin hiçbir işaret bırakmamışlardır. Þjóðhild kilisesinin mezarlığındaki en eski mezarlar Hıristiyan mezarlarıdır ve 10. yüzyıl sonuna aittir. Bu da bu Óláfr Tryggvason 1000 yılında Şanslı Leif'r Eiriksson'u Hıristiyanlığa geçmeleri için göndermişse de, Hıristiyanlığın o tarihlerde bu insanların yaşayan dini olduğunu gösterir. Breiðafjörður civarındaki yerleşimcilerin birçoğu Britanya'dan geliyorlardı, büyük ihtimalle de İzlanda'ya Hıristiyan inancını da getirmişlerdi.

İzlanda'da toplam 150 yerleşimde 300'ü aşkın Viking Çağı mezarı bulunmuş, hiçbirinde de kremasyon kalıntılarına rastlanmamıştır. İzlanda'nın batısında, erken kaynaklara göre Hıristiyan yerleşimcilerin varlığıyla en sık bahis konusu olan yerlerde birkaç pagan mezarı keşfedilmiştir. Ölülerle birlikte hatırı sayılır sayıda mezar eşyası, silah, hatta at gömüldüğü gözlenmiştir.

Egils saga'da Skallagrímr'in mezarı şöyle betimlenir: "Egil burnun ucuna bir höyük yaptırdı, Skallagrim atı, silahları ve aletleriyle buraya istirahata yatırıldı. Mezarına para konup konmadığı söylenmedi." Gisli Súrsson'un sagasında da Gisli'nin kayınbiraderi Þorgrímr'in mezarındaki gemi gömüsünden bahsedilir, bu da saga yazarlarının kadim ölü gömme âdetlerine aşina olduğunu gösterir.

Vikinglerin tapınma törenlerinin ayrıntıları kesin olarak bilinmemektedir. Yazılı kaynaklarda adaklardan sık sık bahsedilir, İzlanda'daki yer isimleri de büyük çiftlik mülklerinde tapınakların varlığını ortaya koyar, daha sonra buralara kiliseler yapılmıştır. Metinlerde kan adakları için *hǫrgr*, törenlerde kullanılan adak sunağı için *stallr* ya da *stalli*, kadehler için *hlautbollar*, sopalar için *hlautteinar* gibi özel isimler kullanılmıştır.

Akademisyenlerin pagan tapınaklarının kadim betimlemelerine ilişkin güçlü kuşkuları vardır. Germen kültür bölgesinin başka yerlerinde olduğu

gibi törenlerin açık havada, korularda, kutsal pınarlarda, mezar höyüklerinin başında gerçekleştirilmiş olmasını daha muhtemel görürler. İskandinavya'daki en eski Hıristiyan kanunları bu gibi yerlerde pagan törenleri gerçekleştirilmesini yasaklıyordu.

Viking Çağının ilk aşamasında İskandinavlar Germen kültürüne özgü olup Eski İrlanda şiirlerinin bazı özelliklerini yansıtan bir şiir biçimi geliştirmeye başlamışlardı. Skaldik şiir sanatı İzlanda'da serpilip gelişti ve İzlandalı şairler de çok geçmeden anakarada saray şairlerine ayrılan bütün mevkilere yerleştiler.

İzlanda'daki şairler yurtdışına gitmeden, talihlerini soylu saraylarda denemeden önce hem mitoloji hem şiirsel söyleyiş üzerine çalışmış, karmaşık prozodideki becerilerini geliştirmişlerdir. Bu yüzden de şiir İzlanda'nın en eski ihraç kalemlerinden biridir.

Farklı krallar hakkındaki bilgiler onlar için yazılmış şiirler dolayımıyla kraliyet saraylarında toplanıyordu. Şairlerin isimleri bu şiirlerle ilişkilendiriliyor, böylece methiyeler okudukları bu krallar ve düklerle ilgili hatıraları korunuyordu, Snorra Edda'nın Uppsala el yazmasındaki şairler listesinde olduğu gibi.

Yerleşim döneminin başlarında İzlanda coğrafi olarak sınırlı kilise bölgelerine (*hreppar)* ve reisliklere (*goðorð*) ayrılmıştı, bu ayrım insanların yaşadığı yerlere dayanmıyordu. Görevlilerin (*goðar*) hem dini hem dindışı idari işlevleri vardı. Bölge meclisleri düzenli olarak toplanıyordu. 930'da Þingvellir'de Genel Meclis ya da Althing'in kurulmasıyla reisler danışma, kanunlar yapma, anlaşmazlıklar hakkında hükümler verme amacıyla yılda bir kez toplanmaya başlamışlardır. Hükümlerin uygulanması genellikle *goðar*'ın ve/veya anlaşmazlığın taraflarının girişimiyle oluyordu, merkezi bir yürütme tarafından değil. O sıralarda İzlanda nüfusu 10.000-20.000 olsa gerekti. Althing'de üç yıllığına kanunu korumakla görevli bir meclis başkanı seçiliyordu. Görevi yazının başlangıcına kadar sözlü olarak korunmuş kanunu okumak, kanunun yorumuyla ilgili anlaşmazlıkları karara bağlamaktı.

Sagaların birçoğu kişisel anlaşmazlıkların *goðar*'ın ve Althing'in yargı yetkisiyle örtüşmesi üzerinedir. Öç almayı öngören kadim görev ile kanun gereği verilen hükümler arasında genellikle gerilim baş gösteriyor, bu da kan davalarına, kanlı çatışmalara yol açıyordu. Bu olaylar ancak Hıristiyan barış ve af felsefesi sayesinde yeşeren yeni tavırlar sayesinde yatıştırılabiliyordu.

İzlanda'daki reisler ve büyük çiftçiler başta ülke dışına yelken açmış, kendileri için ticaret yapmışlardır; başlıca ithal malları silahlar, giysiler, bal, buğday, kereste, balmumu, katran ve yelken beziydi. Ülke çevresinde-

ki başlıca yolculuk rotaları üzerinde yavaş yavaş ticaret merkezleri ve limanlar gelişmeye başlamıştı. Ortaçağ'da en büyük ticaret merkezlerinden biri Eyjafjörður'da Gasar'da bulunuyordu. Arkeolojik buluntular buranın 10. yüzyılda gelişmeye başladığını göstermektedir.

Çiftlik atıklarına ilişkin incelemeler İzlanda'ya yerleşimin başlarında nispeten daha fazla biftek, domuz eti ve keçi yendiğini göstermektedir, daha sonra koyun eti giderek baskın hale gelmiştir. Denizden avlanan balık da hem sahilde hem karanın içlerinde beslenmede önemli bir rol oynuyordu, somon balığı ve som balığı ülkenin birçok yerinde yaygın olarak tüketiliyordu.

KIZIL EIRİKR VE GRÖNLAND'DA İZLANDA YERLEŞİMİ

Grönland'da 10. yüzyılın sonuna doğru İzlanda'dan gelenlerce yerleşimler kurulmuştur. Yerleşim sürecinin başını, geçmişi kaynaklarda iki farklı biçimde açıklanan Kızıl Eirikr çekiyordu. En eski kaynakta, Bilgili Ari'nin İzlandalılar Kitabı'nda Eirikr'in "Breiðafjǫrðr'dan bir adam" olduğu söylenir, Ari'nin İzlanda'da doğmuş insanları tanımlama biçimi budur. Norveçli olanları farklı bir biçimde tanımlar. Sonraki kaynaklarda, Yerleşim Kitabı'nda ve sahneye çıktığı sagalarda Kızıl Eirikr'in babasıyla birlikte Norveç'te Jæren'den yelken açıp İzlanda'ya gittiği anlatılır. İki adamın önce Hornstrandir'de Drangar'da yaşadıkları, sonra Eirikr'in Dalir'e taşınıp burada Jorund ile Þorbjǫrg *knarrarbringa*'nın kızı olan, Yerleşim Kitabı'na göre o sıralarda Vatnshorn'da ikinci kocasıyla birlikte yaşayan Þjóðhildr'le evlendiği anlatılır. Þjóðhildr'in anne tarafından büyükannesi Björg Çelimsiz Helgi'nin kız kardeşi, Eyvindr'in kızıdır; Eyvindr'in karısı, Björg'ün annesi Rafarta ise İrlanda Kralı Kjarval'ın kızıdır. Bu yüzden de Dalir'deki birçok kişi gibi Eirikr ile Þjóðhildr'in oğlu, Vinland bölgesi, Batı ve Güney Grönland'ın ilk kaşifi Şanslı Leifr'in damarlarında da İrlanda kanı vardır.

Arkeolog Guðmundur Olafsson, 10. yüzyıl sonunda kısa bir süreliğine yaşanmış Haukadalr'da Eiriksstaðir'de 50 metrekarelik bir toplantı yerinde kazı çalışmaları yürütmüştür. Binanın inşasında iki aşama belirlenmiştir: Toplantı binası tamamlandıktan kısa bir süre sonra terk edilmiştir. Vatnshorn'un doğu sınırında mevcut iki çiftlik arasına inşa edilmiştir. Toplantı binasının tarihi ve yeriyle ilgili arkeolojik kanıtlar sagaların Kızıl Eirikr hakkında anlattığı hikâyeleri doğrular.

Gael kökenli birçok kişi Breiðafjörður'da yaşıyordu, hiç kuşkusuz İrlanda'da güzel kadınlar, sınırsız şarap, büyük somonlarla dolu nehirler ve ebedi lütuflarla dolu bolluk diyarları, batıdaki masalsı ülkeler hakkında anlatılan hikâyeleri de hiç kuşkusuz biliyorlardı. Son derece hayal

ürünü bu hikâyeler bu cennete gidenlerin dünyevi hayatlarına geri dönüş yollarının olmadığı dikkate alınırsa, Vikinglerin Ódáinsvellir (Ölmeyenlerin Ovaları) mefhumuna benzer. Yerleşim Kitabı ve sonraki kaynaklarda Ari Masson ve Breiðafjörður'dan başka insanların "Beyaz İnsanların Toprakları"na ulaşmasıyla ilgili anlatılar bu efsanelerden türemiş olabilir. Bu gibi hikâyelerin insanları batıya yelken açıp toprak aramaya cesaretlendirmiş olması da ihtimal dışı değildir. Örneğin Kızıl Eirikr Grönland'a yerleşmeye gittiğinde, Hebrid Adaları'ndan bir Hıristiyan'ın da ona eşlik ettiği anlatılır. İzlanda ve Grönland'dan insanların Kuzey Amerika anakarasına, bitki örtüsü ve iklimin bu efsanelerdeki betimlemelere benzediği topraklara ulaşması sonrasında olgular ve kurgunun birleşmiş, insanların gerçekten de bu anlatılardan zaten aşina oldukları ülkelere ulaştıklarına inanmalarına yol açmış olması da ihtimal dışı değildir.

Grönland'da İzlanda kökenli insanların bıraktıkları en eski kalıntılar Brattahlið olduğu düşünülen yerdedir, burası Kızıl Eirikr ile Þjóðhildr'in Doğu Yerleşimi'ndeki çiftliğinin bulunduğu yerdir. Bunlar Viking Çağı tarzında küçük bir kilisenin kalıntılarıdır. Radyokarbon tarih belirleme yöntemi, mezarlıktaki iskeletlerin 10. yüzyıl sonuna yakın bir tarihe (AD 976 artı ya da eksi 50 yıl) ait olduğunu göstermiştir. Radyokarbon yöntemi Batı Yerleşimi'ndeki en eski kalıntıların, yakın bir tarihte "Kum Altındaki Çiftlik"te bulunanların insanların buraya 11. yüzyılın ilk yıllarında yerleştiğini göstermiştir.

Grönland'da bulunan bütün mezarlar Hıristiyan mezarlarıdır, pagan ölü gömme âdetlerinin uygulandığına ilişkin hiçbir kanıt mevcut değildir. Ne var ki Brattahlið'de üzerine Þórr'un çekici kazınmış bir bileği taşı bulunmuştur.

Grönland'da buzul başlığından alınan cevher numunelerine ilişkin incelemeler, geçmişte Dünya'nın iklimi ve iklim değişiklikleri hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Grönland'da buzul başlığının tabakaları yıl be yıl okunup bir doğa vakayinamesi okunuyormuşçasına ısı, yağış miktarı, İzlanda'daki volkanik patlamalarla ilgili bilgiler edinilebilir.

İzlanda'ya 874'te yerleşilmesi öncesinde iklim soğuktu. Raven-Flóki İzlanda'ya gelip insanı üşüten ismini taktığında, muhtemelen denizin Batı Fiyortları'ndan gelen buzlarla kaplı olduğu sert bir kışa maruz kalmıştı. O kış, 17. yüzyıl sonunda İzlanda'nın tamamen denizdeki buzlarla çevrelendiği, buzların Faroe Adaları'na kadar uzandığı tarihteki kadar soğuk olsa gerekti. Ama 860 sonrasında ısı yükselmeye başlamıştı, 10. yüzyılda hava bugünkünden biraz daha sıcaktı.

Kızıl Eirikr 985'te Grönland'a yerleştiğinde, bir asır boyunca elverişli bir hava hüküm sürmüştü, bitki örtüsü de tarihsel zirvesine ulaşmıştı. 13.

yüzyıl ortasına gelindiğinde iklim daha da soğumuştu, Batı Yerleşimi'nin 1350 civarında terk edilmesiyle bu bilgi arasında açık bir örtüşme olduğu görülür.

Grönland'daki arkeolojik kanıtlar insanların burada iyi yaşayabildiklerini, yiyecek kıtlığı çekmediklerini, belli hastalıklardan mustarip olmadıklarını açıkça gösterir. Herjólfsnes mezarlığından çıkarılan giysiler İzlanda'yla temasın keskin bir gerileme göstermeye başladığı tarihlerde Avrupa'yla doğrudan ticaret yapıldığını ortaya koyar. 15. yüzyılda İngilizlerle doğrudan temas kurulduğunu gösteren birkaç gösterge de mevcuttur.

Son İzlandalı Grönlandlıların ülkeden ayrıldıkları, muhtemelen veba sonrasında çok fazla arazinin bulunduğu İzlanda'ya geri döndükleri ya da batıya İngilizlerin o tarihlerde balıkçılıkla uğraştığı Kuzey Amerika anakarası ve Newfoundland'a doğru yola düştükleri, hatta Portekizlilerce yakalanıp Kanarya Adaları'ndaki şeker plantasyonlarında köle olarak çalışmak için satıldıkları gibi varsayımlar vardır. Bu sonuncu varsayımın olası kanıtlarından biri de Alberto Cantino'ya atfedilen, Grönland'ın Doğu Yerleşimi'nde Portekiz bayrağı gösteren 1502 tarihli Portekiz haritasıdır. Grönland'da İskandinav yerleşiminin son bulmasına ilişkin yegâne yazılı anlatıyı 1750 civarında, misyoner Hans Egede'nin oğlu kaleme almıştır. Doğu Yerleşimi'nde Siglufjǫrðr'dan bir büyücü ona İskandinavların nasıl korsanlarca alındıklarını, bazılarının güneye doğru yelken açtığını, bazı kadınlar ve çocukların kaçıp İnüitlere katıldığını anlatmıştır. Bu olaylar ile yazılmaları arasında geçen süre İzlanda'nın yerleşime açılması ile Bilgili Ari'nin İzlandalılar kitabını yazması arasında geçen süre kadardır.

SAGALAR VE VİNLAND'A YOLCULUKLAR

Vinland sagalarında Kuzey Amerika kıtasıyla ilgili en eski yazılı betimlemeler bulunur. Bu sagalar İzlanda ve Grönland'dan insanların 1000 yılı civarında Kuzey Amerika'ya yaptığı birkaç yolculuğun hikâyesini anlatır: Atlantik Okyanusu'nda yapılmış, Amerika ve Avrupa halklarının ilk kez karşılaşmasıyla sonuçlanan belgelenmiş ilk yolculuklardır bunlar. Bu iki saga fiilen yazıya dökülmeden önce Vinland yolculuklarının İzlanda ve Avrupa kıtasında gayet iyi bilindiğini gösteren erken referanslar mevcuttur. Vinland hakkındaki sagalar birçok bilgilendirici çalışmaya konu olmuştur. Sagalarda betimlenen yolculuklarla ilgili, başlıca kaynak olarak sagalara dayanan çok sayıda çelişkili kuram ileri sürülmüştür. Ne var ki bu kuramlar arasındaki çelişkiler büyük ölçüde farklı kuşaklardan akademisyenlerin farklı metodolojiler kullanmalarıyla açıklanabilir. Farklı cevapların ardındaki temel sorunları anlayarak, son yıllarda Vinland incelemelerinde, arkeoloji cephesinde, metinlerin ayrıntılı filolojik incele-

mesinde ve dünyanın çeşitli yerlerinde sözlü hikâyecilik incelemelerinde kaydedilen ilerlemeleri dikkate alarak o eski meseleyi, Vinland'ın yeri meselesini yeniden ele alabiliriz.

Vinland sagaları edebi ürünler olarak İzlandalıların kırk sagası türüne gayet iyi oturur. Kaynak malzeme olarak sagaların niteliklerinden haberdar olmak önemlidir. Sagalar tanıklıklara dayalı yazılı anlatılar değil, sözlü gelenekten türemiş, 200 yılı aşkın bir süre önce gerçekleşmiş son derece istisnai yolculuklar hakkında (Vinland örneğinde) hikâyeler ve bilgiler içeren yazılı anlatılardır. Dolayısıyla bu yolculuklar hakkındaki hikâyeler sadece yolculuklara katılan insanların soyundan gelenlerin değil, başkalarının, özellikle de birbirlerine hikâyeler anlatan, uzak yerler, buralara nasıl ulaşılacağı, gelinen yerin nasıl tanınacağına ilişkin bilgi alışverişinde bulunan denizcilerin canlı tuttuğu sözlü gelenekte değişmiş, yeniden şekillendirilmiştir.

Anne ve Helge Instad 1960'ların başında Newfoundland'da L'Anse aux Meadows'u bulup burayı biraz tahminen, sagalarda anlatılan Leifr'in Vinland'ı olarak tanımladıklarında, Helge Instad Kızıl Eirikr sagasının Grönlandlılar sagasının yeniden yazımı olduğu yönündeki kurama göre hareket etmişti; gerçi meselenin böyle olduğu inancı artık kabul görmez. Vikinglerin burada olduğunu kanıtlayan bir şeyi fiilen bulmuş birine karşı savlar geliştirmek elbette ki güçtür, ama L'Anse aux Meadows buluntuları, bu yerin daha güneydeki toprakları keşfetmeye yönelik yolculukların kalkış noktası olarak kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Kâşifler burada gemilerini onarıyor, Grönland'dan geliş ya da oraya gidiş öncesinde güç topluyor olsalar gerekti. Newfoundland'ın kuzey ucundaki L'Anse aux Meadows, sagalardaki şarap ve üzüm diyarı Vinland hakkında korunmuş hatıraları yaratabilecek türden bir yer değildi pek.

L'Anse aux Meadows'da bulunan eserler arasında Viking Dublin'le ilişkilendirilen türde, başı süslü, halkalı bir iğne de vardı. Norveç'te bu gibi iğneler bulunmamıştır, ama İrlanda, Britanya ve Danimarka'da yaygındırlar ve İzlanda'da böyle birçok iğne bulunmuştur. Halkalı iğnenin keşfi, Yeni Dünya'ya yolculukların Britanya ve İrlanda'yla güçlü aile bağları olan insanlarca gerçekleştirildiği yönünde Vinland sagalarının verdiği izlenimi destekler. Sadece Leifr'in anne tarafından İrlanda kökenli ailesi değil, bundan sonraki büyük yolculuğun liderleri Þorfinnr Karlsefni ve Guðriðr Þorbjarnardóttir'in de damarlarında Gael kanı akıyordu.

Bu yerleşimde bulunan diğer nesneler de sagalarda anlatılan hikâyeyi doğrular: Metal bir aletle kesilmiş bir beyaz ceviz ve beyaz ceviz dalı Kuzeyli yerleşimcilerin daha güneye, en azından yabani üzümler ve beyaz ceviz ağaçlarının yetiştiği topraklara, daha açık bir deyişle güney St. Law-

rence Körfezi'ne kadar gittiklerini göstermiştir. Gemi perçinleri onarımlar yapıldığını, bir iğ sarmalı da Vinland kâşifleri arasında kadınların da bulunduğunu ortaya koymuştur. Bunların hepsi de metinlerde belirtilenlere benzer faaliyetleri yansıtır.

Metinlerde, yolculuklar hakkında çizilen genel tablo akla yatkın bir açıklık gösterir: 1000 yılı civarında Grönland ve İzlanda'dan insanlar Kuzey Amerika'nın doğu sahillerinde birkaç yolculuk yapmış, St. Lawrence Körfezi, Prens Edward Adası, New Brunswick ve daha güneydeki topraklara ulaşmışlardır. Bu bölgede birden fazla yerde kamp kurmuş, buralarda bazen bir kış bazen birkaç yıl kalmışlardır. Yerlilerle ilişki kurmuş, kimi zaman dostça ticaret yapmış kimi zaman da savaşlara tutuşmuşlardır. Kendi içlerindeki çatışmaların yanı sıra yerlilerin saldırıları da nihayet orayı terk etmelerine yol açmıştır. Bunun sonrasında Grönlandlıların sagalarda belirtilen yerler kadar güneye inmiş olmaları mümkün değildir, ama Ortaçağ boyunca odun toplamak için Labrador'a düzenli olarak gitmiş olmaları son derece muhtemeldir; 1347 tarihli bir İzlanda yıllığında böyle bir yolculuktan olağanmış gibi bahsedildiğini okuruz, öyle görünüyor ki bu gibi yolculuklar sıradan addediliyordu.

Vinland yolculuklarında insanlar Grönland'da bulunmayan meyveler ve bitkileri aramak zorunda kalıyorlardı, belki de bazı yerlere yerleşmeye bile çalışmış, sonunda buraların yerlilerle dolu olduğunu görmüşlerdi. Sonuçta memleketlerine geri dönmüş, hayatlarının geri kalan kısmını da, yazları yedi denizde yaptıkları yolculuklarda ne kadar şahane vakit geçirdiklerini, İzlanda sagalarında anlatıldığı gibi daha önce duyulmamış yeni topraklar bulduklarını anlatıp övünmekle geçirmişlerdi.

KAYNAKÇA

Barrett, J.H. (yay. haz.) (2003) *Contact, Continuity, and Collapse. The Norse Colonization of the North Atlantic* (Studies in the Early Middle Ages 5), Turnhout: Brepols.

Batey, C.E., Jesch, J. ve Morris, Ch.D. (yay. haz.) (1993) *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic. Select Papers from the Proceedings of the Eleventh Viking Congress, Thurso and Kirkwall, 22 August-1 September 1980,* Edinburgh: Edinburgh University Press.

Fitzhugh, W.W. ve Ward, E.I. (yay. haz.) (2000) *Vikings. The North Atlantic Saga,* Washington, DC: Smithsonian Institution Press.

Gisli Sigurðsson (1988) *Gaelic Influence in Iceland. Historical and Literary Contacts. A Survey of Research* (Studia Islandica 46), Reykjavik: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.

—— (2004) *The Medieval Icelandic Saga and Oral Tradition. A Discourse on Method,* çeviren N. Jones (Publications of the Milman Parry Collection of Oral Literature 2), Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Goodacre, S., Helgason, A., Nicholson, J., Southam, L., Ferguson, L., Hickey, E., Vega, E., Stefansson, K., Ward, R. ve Sykes, B. (2005) "Genetic evidence for a family-based Scandinavian settlement of Shetland and Orkney during the Viking periods," *Heredity*, 95: 129-35.

Guðmundur Ólafsson (1998) *Eiríksstaðir í Haukadal. Fornleifarannsókn á skálarust*, Reykjavík: Þjoðminjasafn Íslands.

Helgason, A., Nicholson, G., Stefansson, K. ve Donnelly, P. (2003) "A reassessment of genetic diversity in Icelanders: strong evidence from multiple loci for relative homogeneity caused by genetic drift," *Annals of Human Genetics*, 67: 281-97.

Jonas Kristjansson (2005) *The First Settler of the New World. The Vinland Expedition of Thorfinn Karlsefni*, Reykjavík: University of Iceland Press.

Jones, G. (1986) *The Norse Atlantic Saga. Being the Norse Voyages of Discovery and Settlement to Iceland, Greenland, and North America*, ikinci basım, Oxford: Oxford University Press.

Lewis-Simpson, Sh. (yay. haz.) (2003) *Vínland Revisited. The Norse World at the Turn of the First Millennium. Selected Papers from the Viking Millennium International Symposium, 15–24 September 2000, Newfoundland and Labrador*, St John's: Historic Sites Association of Newfoundland and Labrador.

McEvoy, B. ve Edwards, C.J. (2005) "Human migration: reappraising the Viking image," *Heredity*, 95: 111-12.

Mortensen, A. ve Arge, S.V. (yay. haz.) (2005) *Viking and Norse in the North Atlantic. Select Papers from the Proceedings of the Fourteenth Viking Congress, Torshavn, 19–30 July 2001* (Annales Societatis scientiarum Faeroensis. Supplementum 44), Torshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

Wawn, A. ve Thorunn Sigurðardottir (yay. haz.) (2001) *Approaches to Vínland. A Conference on the Written and Archaeological Sources for the Norse Settlements in the North-Atlantic Region and Exploration of America. The Nordic House, Reykjavik 9–11 August 1999* (Sigurður Nordal Institute Studies 4), Reykjavík: Sigurður Nordal Institute.

42

İZLANDA

Jón Viðar Sigurðsson

İzlanda Özgür Devleti'yle (y. 930-1262/4) ilgili akademik tartışmalar 1970'e kadar siyasi gelişmelere (kilise ile reisler arasındaki ilişkiyle ilgili tartışmalar da dahil), Hıristiyanlığın kabulüne, İzlanda aile sagalarının kaynak olarak değerine ve son olarak da Özgür Devlet anayasasına yoğunlaşmıştı. 1970 civarında, toplumsal tarih, kültürel tarih ve sosyal antropolojinin etkisiyle tartışmaya yeni konular katılmış, çatışmaların çözümü, kadınların ve toplumsal cinsiyetin tarihi, siyasi kültür ve namusun önemi gibi eski meselelere de yeni bir ilgi gelişmiştir. İzlanda aile sagalarının kaynak olarak değerleriyle ilgili tartışmalar devam etmiş, ama bundan sonra bu tartışmalar sosyal antropolojik bir bakış açısıyla yapılmıştır (Jón Viðar Sigurðsson 2000).

YERLEŞİM DÖNEMİ

Kısa süre öncesine kadar yerleşim dönemine (y. 870-930) pek dikkat sarf edilmemiştir, ama son dönemdeki arkeolojik kazıların bu döneme yeni bir ışık tuttuğu inkâr edilemez. Akademisyenler arasında Ari fróði'nin ("Bilgili") ilk yerleşimin tarihi olarak 874 civarını vermesinin güvenilir bir bilgi olduğu yönünde genel bir uzlaşma mevcuttur. İzlanda'ya ilk yerleşimciler gelmeden önce burada bir volkanik patlama olmuş, Grönland buzulunda bu patlamanın küllerinin 872'ye (artı ya da eksi iki yıl) ait olduğu tespit edilmiştir. İzlanda'daki arkeolojik kazılardan elde edilen sonuçlara göre, bu volkanik patlama sonucu oluşan kül tabakasının altında hiçbir yerleşim izi yoktur (Árný E. Sveinbjörnsdóttir vd. 2004).

Sagalara göre yerleşimcilerin çoğu Norveç ve Britanya Adaları'ndan gelmişlerdir, birçoğu da yanlarında İrlanda Denizi bölgesinden köleler getirmiştir. Son dönemdeki DNA araştırmaları bu halklar karmasını doğrulamıştır (Agnar Helgason vd. 2001). *Landnámabók*'ta (Yerleşim Kitabı) yaklaşık 415 yerleşimci sıralanır: 404 erkek ve 13 de kadın (Haraldur Matthiasson 1982); yerleşim sürecinin başında bu grup vardır. Yerleşimcilerin büyük çoğunluğu ya zengin çiftçiler ya da reislerdi; en büyük ortak özellikleri İzlanda'ya insan ve sığır nakledecek büyüklük-

te gemilere sahip olmalarıydı. Yaklaşık 870 ile 930 arasında kalan dönem genellikle *landnámsöld* (yerleşim dönemi) olarak nitelenir. Ari'nin İslendingabók'taki ifadesine göre bütün topraklar altmış kış içinde alınmıştır, "öyle ki sonrasında başka bir yerleşim kurulmamıştır"; tüm ülkenin genel meclisinin 930 civarında kurulması da yerleşim döneminin sonu olmuştur.

Yerleşimciler yanlarında evcil hayvanlar, sığırlar, koyunlar, atlar, keçiler ve domuzlar getirmişlerdir, ama nüfusu ayakta tutacak kadar büyük sürüler oluşturabilmek zaman almıştır. Dolayısıyla yerleşim sürecinin ilk aşamalarında balık başlıca yiyecek olmuştur. Bu yüzden yerleşimci nüfusunun Batı bölgesinde ve sahil şeridinde en yüksek rakamlara ulaştığını görürüz. İç bölgeler ancak evcil hayvan sürülerinin yeterince genişlemesi sonrasında sahil şeritleri kadar önem kazanmıştır.

Tek başına çiftlikler yerleşimlerin başlıca özelliğiydi, Ortaçağ İzlanda'sında hiç köy ya da kasaba kurulmamıştı. Yerleşim sürecinin ilk aşamasında yerleşimciler çiftlik yeriyle ilgili denemeler yapmışlar, bu yüzden de birçok çiftlik taşınmış ya da tamamen terk edilmiştir. İzlanda coğrafyasına modern devirlere kadar hâkim olan bir yerleşim örüntüsü ancak 12. yüzyılda kurulmuştur. 14. yüzyılda çiftliklerin sayısı 6000'i aşmıyordu (Björn Teitsson ve Magnús Stefánsson 1972).

Yerleşim sürecinin ilk aşaması sonrasında ağırlık verilen başlıca faaliyetler besicilik ve biraz da tarım olmuş, nehirler, göller ve denizlerde yapılan balıkçılık da ilave bir gıda kaynağı yaratmıştır. Erken ve yüksek Ortaçağ'da adanın her yerinde bazı büyük çiftliklerde tahıl, özellikle de arpa üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu üretimin çoğu hane içinde tüketiliyordu. Çoğu hanenin amacı da kendi kendine yetmekti. Çiftliklerin hepsi, ihtiyaç duydukları bütün kaynakları, örneğin demiri kendileri üretemiyordu. Dolayısıyla bazı çiftliklerin bazı ürünlerin üretiminde uzmanlaştıkları varsayımında bulunabiliriz (Jón Jóhannesson 1956; Kristján Eldjárn 1959; Sturla Friðriksson 1982; Árný E. Sveinbjörnsdóttir ve Sigfús J. Johnsen 1996).

Bu yeni toplumun gelişiminde nüfus artışı da önemli bir temel etkendi. Yerleşim döneminde yerleşimci sayısıyla ilgili kesin bir bilgi yoktur, ama sınırlı bir tahminle bu sayının 10.000 olduğu söylenebilir (Björn Þorsteinsson 1966). Bu rakamı kabul eder, İzlanda'da nüfus artışının 900 civarıyla 1300 arasında kalan dönemde Batı Avrupa'nın başka yerleriyle aynı oranda olduğunu savunursak, yerleşimci sayısının 1100 civarında 20.000, 1300 civarında 40.000 olduğunu söyleyebiliriz (Björn Teitsson ve Magnús Stefánsson 1972).

ANAYASA

Yerleşimciler meclis örgütlenmelerine aşinaydı, 930 civarında Þingvellir'de ulusal meclisin kurulması öncesinde Þórsnes ve Kjalarnes'te geleneğe uygun meclisler kurulmuştu. Özgür Devlet anayasasının, sadece *Grágás*'ın (1250 civarı) *Konungsbók* versiyonunda betimlenen başlıca unsurlarının ilk meclis toplantısında ortaya çıktığı yönünde çoğu akademisyen görüş birliği içindedir (yani Maurer 1874; Sigurður Nordal 1942; Jón Jóhannesson 1956). Genel meclisin (*alþing*) kurulduğu tarihte otuz altı reislik (*goðorð*) bulunuyordu, sonra 965 civarında ülke bölgelere bölünüp bölge mahkemeleri kurulduğunda Kuzey Bölgesi'nde üç yeni reislik daha kuruldu. Bölgeler arasında dengeyi sağlayabilmek için Doğu, Güney ve Batı bölgelerine üç reislik daha "eklendi" (sg. *goði*), bu reisler bu üç bölgenin her birindeki dokuz reis tarafından aday gösteriliyordu. Genel meclis'te temsil edilen reisliklerin toplam sayısı da böylece kırk sekiz oldu, her bölgedeki on iki reislik meclise katılıyordu.

Her bölgede üç reis birlikte bir bahar meclisi (*várþing*) topluyordu. Böylece Batı, Güney ve Doğu Bölgeleri'nin her birinde böyle üç meclis toplanırken, Kuzey Bölgesi'nde dört tane bahar meclisi toplanıyordu.

Mahkeme sistemi bahar meclisi mahkemeleri (*várþingsdómar*), bölge mahkemeleri ve Beşinci Mahkeme'den (*fimtardómr*) oluşuyordu. Beşinci Mahkeme 1005 civarında kurulan Commonwealth'in en yüksek mahkemesiydi.

48 reisin (*goðar*) hepsi de Hukuk Konseyi'nde (*lǫgrétta*) koltuk sahibiydi, her birine iki meclis üyesi danışmanlık yapıyordu. Böylece reisler ve seçtikleri adamların Hukuk Konseyi'ndeki toplam sayısı 144'ü buluyordu. Meclis sözcüsü (*lǫgsǫgumaðr*) ve daha sonra da ülkenin iki piskoposuyla birlikte bu sayı 147'ye çıkmıştı, ama sadece reisler oy kullanma hakkına sahiplerdi. Hukuk Konseyi'nin üç tane görevi vardı: yeni kanunlar yapmak, anlaşmazlık söz konusu olduğunda kanunları yorumlamak ve kanunların çeşitli istisnalarına karar vermek.

SİYASİ GELİŞME

İzlanda'da 930 civarıyla 1120 arası dönemdeki siyasi gelişmelere ilişkin tartışmalarda iki ana görüş söz konusudur. Bir yüzyılı aşkın bir süre boyunca bu tartışmalara hâkim olmuş ilk görüş, aile sagalarının değil, *Grágás*'ta anayasayla ilgili paragrafların dönemin siyasi sistemine ilişkin en tutarlı tabloyu sunduğu, reisliklerin sayısının otuz altı ile otuz dokuz arasında değiştiği düşüncesine dayanır. Bunun sonucunda Özgür Devlet'in bu dönemine ilişkin tarih büyük ölçüde bir anayasa tarihi olmuştur (yani

Jon Johannesson 1956). İkinci görüşse *Grágás*'ın siyasi sistemin kaynağı olduğunu reddeder ve aile sagalarının sunduğu tabloya dayanır. Bu görüşe göre o tarihlerde reislik sayısı sabit değildi, ayrıca reisliklerin sayısı 930 civarı ile 1120 arasında elli-altmıştan yirmiye indirilmişti (Jön Viðar Sigurðsson 1999).

Fakat 1120 civarı ile 1262/4 arası dönemdeki siyasi gelişmenin başlıca özellikleri konusunda akademisyenler arasında görüş ayrılığı yoktur. Bu dönem iktidarın bazı ellerde toplanma yoluna girdiği bir dönem olmuştur: 1200 civarında ülkenin büyük bölümü yedi ailenin denetimi altındaydı. 1220'ye gelindiğinde ülkeyi sınırları epeyce sabit küçük bölgelere, *ríki*'lere ayırmak mümkündü (Jón Jóhannesson 1956; Jón Viðar Sigurðsson 1999).

1220 sonrasında Norveç monarşisi İzlanda'nın siyasi gelişimine müdahale etmeye başlamış, kralın müdahalesi Özgür Devlet'in düşmesiyle sonuçlanmıştır. 1238 sonrasında İzlanda'daki piskoposların ikisi de Norveç'ten atanıyor, kısmen kralın politikalarını yürüten temsilciler olarak hareket ediyorlardı. İktidar mücadelesinde İzlandalı reisler kralın *hirð*'suna mensup olmayı avantajlı buluyordu. Bu, İzlanda'daki reislerin konumunu güçlendiriyordu, ama bu desteğe karşılık *goðorð*'larını ya da *goðorð*'yu idare etme iznini krala vermeleri gerekiyordu. Dolayısıyla 1250 civarında kral Doğu Bölgesi hariç ülkenin tamamında bütün *goðorð*'larda denetimi ele geçirdi, Doğu Bölgesi de 1264'te alındı. *Goðorð*'ların denetimini alan kral kendi valilerini atamaya başladı ve ülkenin baş "reisi" haline geldi (Berlin 1909; Jón Viðar Sigurðsson 1999). Bu süreç başladığında İzlanda'nın Norveç krallığının bir parçası haline gelmesi zaman meselesiydi, 1262/4'te de ülkenin önde gelen isimleri krala sadakat yemini etmişti.

Kuruluş dönemine geri dönersek, çoğu akademisyenin siyasi gelişmelerin kuruluşu nasıl etkilediğini, sagalardaki çoğu bilginin *Grágás*'ta betimlenen tipte bir anayasayı desteklemediği gerçeğini dikkate almadığını belirtmemiz gerekir. Bahar meclisleri hiç düzenli toplanmıyordu. Aile sagalarında verilen reislik sayısı *Grágás*'ta varsayılandan hatırı sayılır derecede yüksektir, dönem sagalarındaysa ciddi ölçüde azdır (Jón Viðar Sigurðsson 1999).

TOPLUMSAL TARİH

1970 civarında kültürel tarih, toplumsal tarih ve toplumsal antropolojinin etkisi, Michael Ivanovich Steblin Kamenskij (1973), Aaron Ja. Gurevich (1968) ve Victor Turner'ın (1971) esinleyici çalışmaları İzlanda'nın Özgür Devlet dönemiyle ilgili tartışmalara dahil oldu. Bu değişikliklerin en önemli sonucu, Özgür Devlet'in tarihine kadınların da girmesiydi. Anna

Sigurðardóttir (1985, 1988) ve Jenny Jochens'ın (1995, 1996) bu dönemde kadınların hayatlarını her yönüyle ele alan çalışmaları özellikle önemliydi.

Kan davaları ve çatışmaların çözümü artık önemli konular haline gelmişti. Anlaşmazlıkların çoğunluğu doğrudan müzakereler ya da hakemlikle çözülüyordu. Karar genellikle bütün tarafların kabul edebileceği bir nitelik taşıyor, davanın kapanması ihtimali yüksek oluyordu. İzlanda Özgür Devleti'nde hükümleri uygulamakla görevli merkezi bir otorite bulunmadığından çatışmaların çözümünde hakemlik ve müzakere en etkili yöntemlerdi. Hakemlerin davaya müdahil olan bütün tarafları tatmin edecek uzun vadeli bir çözüm bulması gerekiyordu, böylece davadan onurlarını koruyarak çekilebiliyorlardı. Çatışan taraflar hakemlik kararını beğenmezlerse hakemlere karşı gelmiş oluyor, sonraki davalarda onların desteğine güvenemiyorlardı. Aynı şey yargıçlar için de geçerliydi. Uygun bir çözüm bulmaları ya da taraflardan birini rencide etmeleri, rolleri değişecek olduklarında benzer bir kararla karşılaşma riskine girmeleri gerekiyordu (Heusler 1911, 1912; Luðvik Ingvarsson 1970; Miller 1990; Jon Viðar Sigurðsson 1999).

1970 civarındaki değişikliğin önemli bir sonucu, İzlanda aile sagalarının kaynak değerine ağırlık verilmesi olmuştur. Akademisyenler bu sagaları 12. yüzyıl ortasından 13. yüzyıl sonuna kadarki döneme ait kaynaklar olarak kullanmaya başlamıştır (örneğin Miller 1990). Fakat gözden kaçırılan önemli bir nokta, 12 ve 13. yüzyıllardaki İzlanda toplumunu anlatan dönem sagalarının, tartışmanın harareti içinde unutulması olmuştur. İki farklı tipteki bu kaynakların toplumu resmetme biçimlerinde büyük bir fark gözlenir; örneğin İzlanda aile sagalarında elli-altmış reisin ismi verilir, ama 1220 civarında dönem sagalarında ismi verilen reis sayısı sadece altı-yedidir. Bu yaklaşım, çizilen toplumsal gelişim tablosunun gerçekte olduğundan daha durgun olduğu anlamına geliyordu.

Ortaçağ'da İzlanda'da en önemli toplumsal kurumun komün (*hreppr*) olduğuna pek kuşku yoktur, ama akademik tartışmalar bu nokta üzerinde durmamıştır. Komünler bir yıllığına seçilen, beş komün liderliğinin başkanlığındaki bağımsız coğrafi birimlerdi (Jon Jóhannesson 1956; Lýður Björnsson 1972; Stein-Wilkeshuis 1987). Komün sisteminin ne zaman başladığına ilişkin pek bilgi yoktur, ama komün örgütlenmesi, arazi vergilerinin konduğu 1096/7'de ileri bir aşamaya ulaşmıştı; komünler bu tarihten sonra arazi vergilerinin yoksullar yararına toplanan kısmının dağıtılması hakkını almışlardı. Diğer Avrupa ülkelerinde vergilerin bu kısmını Kilise dağıtıyordu.

Özgür Devlet'te her aile en başta kendi mensuplarına bakmaktan sorumluydu. Bunu yapamıyorsa ya da hiç akraba yoksa bu görev komünlere,

bahar meclisi yönetim bölgelerine ve ülkenin tamamındaki bölgelere düşüyordu. Bu işi yerine getirmek komünlerin başlıca görevlerinden biriydi. Komün başkanlarının yoksullara vergi ve yiyecek dağıtması, komündeki hareketlerini düzenlemesi gerekiyordu.

Komünlerin başlıca görevlerinden bir diğeriyse çiftçiler arasında karşılıklı bir güvence sistemi tesis etmekti. İki tip zararda, gerekli tazminatın yarısını çiftçilerin birlikte ödemeleri gerekiyordu: bir çiftçinin sığırları ve atlarının dörtte birinden fazlasını kaybetmesi ya da çiftliği, evi, yıkama ve pişirmede kullanılan bina ya da yiyecek ambarının yanması halinde. Bu tazminatın aynı çiftçiye üç kereden fazla ödenmemesi, hasarın yarısını bile karşılamasa dahi her bir çiftçinin zenginliğinin %1'ini aşmaması gerekiyordu.

Özgür Devlet döneminde reisler komünler üzerinde güçlü bir nüfuza sahipti, ama İzlanda Norveç krallığının bir parçası haline geldiğinde, özellikle de 1271'de *Járnsíða*, 1281'de de *Jónsbók* kanunlarının kabul edilmesi sonrasında reisler ile çiftçiler arasındaki ilişkide ciddi değişiklikler oldu. Reisler kendilerini destekleyenleri savunmak, onlara yardımcı olmakla yükümlü kılındı, ama kralın hizmetkârları olarak da eskiden dostları olanları yargılayıp cezalandırmaları gerekiyordu. Reislerin komünler üzerindeki iktidarı zayıfladı, yaklaşık 1271 sonrasında da komünlerin Ortaçağ'ın geri kalanı boyunca sahip oldukları işlevi üstlendikleri savunulabilir (Jón Viðar Sigurðsson 1995).

DİN

İzlanda tarihinin başlıca temalarından biri, 999 ya da 1000 civarında Hıristiyanlığın kabul edilmesi, özellikle de bu sürecin barışçı bir nitelik göstermesi, ayrıca bu değişimin reisleri nasıl etkilediği sorusudur. Meclis Başkanı Þorgeirr Ljósvetningagoði, birçok tartışmanın odak noktası olmuş, paganlar ile Hıristiyanlar arasındaki çatışmanın barışçı sonuçlanmasına katkısı üzerinde durulmuştur (Maurer 1855-6; Jón Hnefill Aðalsteinsson 1999; Hjalti Hugason 2000).

19. yüzyıl ortası civarında Alman hukuk tarihçisi Konrad Maurer reislik sisteminin kutsal kökenleriyle ilgili kuramını ortaya atmıştır. Maurer başka Germen reislikler gibi İzlanda'daki reisliklerin de dinin muhafızı olduklarını, ama bu işlevin dindışı görevlerinin yanında tali bir önem taşıdığını söylüyordu (Maurer 1874). Maurer'in tezine karşı en güçlü argüman, kutsal-pagan temellere dayanmış olsaydı 999/1000'deki Genel Meclis'te Hıristiyanlığın kabulü sonrasında reislik sisteminin ayakta kalmasının imkânsız olacağını ileri sürüyordu (Ólafur Lárusson 1960: 363-4). Ne var ki reislerin eski din üzerindeki denetimleri yüzünden, yeni bir dini

bir Genel Meclis kararıyla kabul etmenin mümkün olduğu ortaya atılmıştır. Hıristiyanlığın kabulüyle ilgili tartışma, reislerin toplumdaki öncü rollerini, onları ve destekçilerini (*vinir*) birbirlerine bağlayan şeyleri de dikkate almamıştır. Bu ilişki biçiminde reisler baskındı, çiftçilerin de onların kararlarını kabul etmeleri gerekiyordu (Jón Viðar Sigurðsson 1999).

1056'da Skálholt piskoposluğu kurulmuş, 1106'da da Kuzey Bölgesi'ni kapsayan Hólar piskoposluğu tesis edilmiştir. 1104'e kadar İzlanda ile İskandinavya'nın geri kalan kısımları Hamburg-Bremen piskoposluğuna bağlı olmuştur, 1104'ten 1152-1153'e kadar da Lund'a. 1152-1153'te Norveç ile batıdaki adalarda bulunan Kuzey yerleşimlerini kapsayan Niðarós piskoposluğu kurulmuştur. Niðarós piskoposluğunun kurulmasının ardındaki önemli bir etken, kilise reform hareketiydi. Reformun amacı Kilise'yi seküler etkilerden kurtarmak, papanın başkanlığına bağlamaktı.

İzlanda Niðarós piskoposluğuna bağlanır bağlanmaz, piskopos İzlanda'nın genel kilise taleplerini ortaya koydu. Ama bunu başarabilmek için İzlanda piskoposlarının desteğine ihtiyacı vardı. 1178'de Skálholt piskoposu olan Þorlákur Þórhallsson'un desteğini aldı. Ama ülkenin baş reisi Jón Loftsson'la anlaşmazlığın ardından Þorlákur taleplerini geri çekti ve bir daha da gündeme getirmedi. Þorlákur'un politikasındaki bu değişikliğin sebebi Norveç'in siyasi durumunda bir değişiklik olmasıydı. Piskopos Eysteinn kralla yaşanan çatışmalar yüzünden 1180'de Norveç'ten ayrılmak zorunda kalmıştı. Piskopos'un desteği olmaksızın Þorlákur'un tek başına yapabileceği pek bir şey yoktu, bu yüzden de pes etmek zorunda kaldı (Jón Jóhannesson 1956; Gunnar Karlsson 2000; Magnús Stefánsson 2000).

Piskopos Þorlákur'un 1193'te ölmesinin ardından Skálholt piskoposluğundaki reisler Páll Jónsson'u onun halefi olarak seçti. Jonsson güçlü Oddaverja ailesinden bir reisti, Skálholt piskoposluğundaki reisler Páll'ı seçerek piskoposluğun, piskoposluktaki kilise meselelerine müdahale etmesinin önünü alabildi.

Hólar piskoposluk bölgesindeki reisler de 1201'de Guðmundr Arason'u piskopos olarak seçtiklerinde aynı şeyi yaptıklarını düşünmüşlerdi. Ama işler öyle gitmedi. Guðmundr kilise reformunun güçlü bir savunucusu olup çıktı. Piskopos Guðmundr ile reisler arasında anlaşmazlık yaratan iki mesele vardı. İlki Hólar piskoposluğunun idaresiydi, Guðmundr yoksullara reislerden daha cömert davranmak istiyordu. İkinci ve asıl anlaşmazlık konusuysa din adamlarının hukuksal statüsüyle ilgiliydi, din adamlarının kilise kanunlarına mı yoksa ülkenin seküler kanunlarına mı uymaları gerektiği konusunda anlaşamıyorlardı. Bu anlaşmazlıklar yıllarca devam etti. Guðmundr ancak 1234'ten sonra rahat bırakıldı. Anlaşmazlık bir tür statükoyla sonuçlandı, Kilise yeni bir hak elde edemedi.

İzlanda'daki piskoposların ikisi de 1237'de öldü. Ölümlerinin ardından her zaman olduğu gibi İzlanda'daki reisler adayları seçip Niðarós'a gönderdiler. Bu kez piskopos İzlandalı adayları reddetti ve iki Norveçliyi İzlanda'ya piskopos olarak atadı. Başpiskoposun İzlanda'da piskopos seçiminin denetimini ele geçirmesi, ülkedeki dini ve siyasi gelişmeleri etkilemesini kolaylaştırmıştı. Başpiskopos bunun ardından elli yıllık bir süre zarfında İzlanda Kilisesi'ni 11, 12 ve 13. yüzyıllarda Avrupa'da yaratılan genel kilise yapısına daha uygun düşen bir piskoposluk kilisesi haline getirmeyi başardı (Magnús Stefánsson 1978; Gunnar F. Guðmundsson 2000).

KAYNAKÇA

Agnar Helgason *vd.* (2001) "mtDNA and the islands of the North Atlantic: estimating the proportions of Norse and Gaelic ancestry," *American Journal of Human Genetics*, 68: 723-37.

Anna Sigurðardóttir (1985) *Vinna kvenna a* Islandi *í 1100* ár (Úr veröld kvenna 2), Reykjavík: Kvennasögusafn Islands.

—— (1988) *Allt hafði annan róm* áður *í páfadóm. Nunnuklaustrin tvö á* Islandi *á miðöldum og brot* úr *kristnisögu* (Úr veröld kvenna 3), Reykjavík: Kvennasögusafn Islands.

Árny E. Sveinbjörnsdóttir *vd.* (2004) "14C dating of the settlement of Iceland," *Radiocarbon*, 46(1): 387-94.

Árny E. Sveinbjörnsdóttir ve Sigfús J. Johnsen (1996) "Ískjarnar. Skuggsja liðinna alda," Guðrún Ása Grímsdóttir (yay. haz.) *Um landnám á* Íslandi. *Fjórtán erindi* (Raðstefnurit 5), Reykjavík: Vísindafelag íslendinga.

Berlin, K. (1909) *Islands statsretlige stilling efter fristatstidens ophør*, Kopenhag: Salomonsens Boghandel.

Björn Teitsson ve Magnús Stefánsson (1972) "Um rannsóknir á íslenzkri byggðarsögu tímabil-sins fyrir 1700," *Saga*, 10: 134-78.

Björn Þorsteinsson (1966) *Ný* Íslandssaga. Þjóðveldisöld, Reykjavík: Heimskringla.

Gunnar F. Guðmundsson (2000) Íslenskt *samfelag og Rómakirkja* (Kristni á Íslandi 2), Reykjavík: Alþingi.

Gunnar Karlsson (2000) *Iceland's 1100 Years. History of a Marginal Society*, Londra: Hurst.

Gurevich, A.Ja. (1968) "Wealth and gift-bestowal among the ancient Scandinavians," *Scandinavica*, 7: 126-38.

Haraldur Matthíasson (1982) *Landið og landnáma*, iki cilt, Reykjavík: Örn og Örlygur.

Heusler, A. (1911) *Das Strafrecht der Isländersagas*, Leipzig: Dunker & Humblot.

—— (1912) *Zum isländischen Fehdewesen in der Sturlungzeit* (Abhandlungen der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Classe 4), Berlin: Königliche Akademie der Wissenschaften.

Hjalti Hugason (2000) *Frumkristni og upphaf kirkju* (Kristni á Íslandi 1), Reykjavík: Alþingi.

Jochens, J. (1995) *Women in Old Norse Society*, Ithaca, New York: Cornell University Press.

—— (1996) *Old Norse Images of Women* (The Middle Ages), Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Jón Hnefill Aðalsteinsson (1999) *Under the Cloak. A Pagan Ritual Turning Point in the Conversion of Iceland*, ikinci basım, Reykjavík: Háskólaútgáfan.

Jón Jóhannesson (1956) Íslendinga *saga*, cilt 1: Þjóðveldisöld, Reykjavik: Almenna bókafélagið.

Jón Viðar Sigurðsson (1995) "The Icelandic aristocracy after the fall of the Free State," *Scandinavian Journal of History*, 20: 153-66.

—— (1999) *Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth*, çeviren J. Lundskær-Nielsen (The Viking Collection 12), Odense: Odense University Press.

—— (2000) "Allir sem sjá líta íslenskar miðaldir fram um 1300," *Saga*, 38: 33-57.

Kristján Eldjarn (1959) *Stakir steinar. Tólf minjaþættir*, Akureyri: Bókutgáfan Norður.

Lúðvık Ingvarsson (1970) *Refsingar á Islandi a* þjóðveldistímanum, Reykjavík: Menningarsjóður.

Lyður Björnsson (1972) *Saga sveitarstjornar a* Íslandi, cilt 1, Reykjavík: Almenna bókafélagið.

Magnús Stefánsson (1978) "Frá goðakirkju til biskupskirkju," Sigurður Líndal (yay. haz.) *Saga* Íslands, cilt 3, Reykjavík: Hið íslenzka bókmenntafelag.

—— (2000) *Staðir og staðamál. Studier i islandske egenkirkelige og beneficialrettslige forhold i middelalderen*, cilt 1 (Skrifter fra Historisk institutt, Universitetet i Bergen 4), Bergen: Historisk institutt, Universitetet i Bergen.

Maurer, K. (1855–6) *Die Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christenthume in ihrem geschichtlichen Verlaufe quellemäßig geschildert*, iki cilt, Münih: Christian Kaiser.

—— (1874) *Island von seiner ersten Entdeckung bis zum Untergange des Freistaats*, Münih: yayımlanmamış çalışma.

Miller, W.I. (1990) *Bloodtaking and Peacemaking. Feud, Law, and Society in Saga Iceland*, Chicago: University of Chicago Press

Ólafur Lárusson (1960) "Goði og Goðorð," *KL* 5: 363-6.

Sigurður Nordal (1942) Íslenzk *menning*, Reykjavik: Mál og menning.

Steblin Kamenskij, M.I. (1973) *The Saga Mind*, çeviren K.H. Ober, Odense: Odense University Press.

Stein-Wilkeshuis, M.W. (1987) "Common land tenure in medieval Iceland," *Recueils de la societe Jean Bodin*, 44: 575-85.

Sturla Friðriksson (1982) "Línakrar á Bergþórshvoli," Helga Þórarinsdóttir *vd.* (yay. haz.) *Eldur er í Norðri. Afmælisrit helgað Sigurði* Þórarinssyni *sjötugum 8. janúar 1982*, Reykjavík: Sögufelag.

Turner, V.W. (1971) "An anthropological approach to the Icelandic Saga," T.O. Beidelman (yay. haz.) *The Translation of Culture. Essays to E.E. Evans-Pitchard*, Londra: Tavistock.

42 (1)

FAROE ADALARI

Símun V. Arge

Faroe Adaları Kuzey Atlantik'te 62° K ve 7° B koordinatlarında Norveç, İzlanda ve İskoçya'nın neredeyse ortasında yer alır; en yakın komşu ülke 300 km güneydoğuda bulunan Shetland'dır. Faroe Adaları dar fiyortlar ve burunlarla ayrılmış on sekiz adadan oluşur, bunların on yedisinde yerleşimler vardır. Adaların yüzölçümü yaklaşık 14.000 kilometrekaredir. Kuzeyden güneye en uzun mesafe 118 km'dir, doğudan batıyaysa 79 km'dir. İklim yağışlı, rüzgârlı ve nispeten ılımlı diye tanımlanabilir, adanın Gulf Stream'deki konumundan dolayı böyle bir iklimi vardır.

İlk yerleşimciler 9. yüzyılda adalara ulaştıklarında otlar, sazlar ve fundaların ağırlıkta olduğu bir bitki örtüsüyle karşılaşmışlardır. Ormanlar (küçük ardıç ve beyaz kayın toplulukları) önemsiz boyuttaymış gibi görünüyordu. Başka bir deyişle manzara bugün gördüğümüze epey benziyordu (Lawson vd. 2005). Adaların topografisi yüzünden yerleşimler sadece sahil şeridinde, boğazlarda ve fiyortlarda kurulmuştur.

YERLEŞİMLER

Faroe Adaları'ndaki ilk profesyonel arkeolojik kazı 1941 gibi geç bir tarihte gerçekleşmiştir. Bu kazı boyunca adaların erken tarihine ilişkin kalıntılar ilk kez gün ışığına çıkarılmıştır. Streymoy'daki Kvivik köyünde bulunan bu kazı yeri o zamandan beri Faroelere özgü bir Viking çiftliğinin klasik bir örneği olarak görülmüştür: yaklaşık 20 metre uzunluğunda, taş ve topraktan yapılmış uzun iç bükey duvarlarında topraktan sıralar ve ortasında bir şömine bulunan, çatının iki sıra direkle taşındığı uzun bir ev (konut). Konutun yanı sıra daha kısa bir ev daha vardır, değiştirilmiş bir biçimde kışın yaklaşık bir düzine sığırı alabilecek bir ahır olarak inşa edilmiştir. Her duvara bölmeler yapılmıştır, yapının ortasından da bir su yolu geçirilmiştir. Kazı çalışmalarının son dönemde yeniden analiz edilmesi bu yorumu değiştirmiştir (Dahl 1951; Matras 2005). Üstelik bulunan eser sayısının çok fazla olması çiftlikteki gündelik hayat ve buranın dış dünyayla bağlantısı hakkında bir şeyler söyler.

Kvivik'te yapılan araştırmanın başlıca niteliği, yerleşimin en eski aşa-

malarına, Viking Çağına çok daha fazla dikkat sarf edilmiş olmasıdır. Daha erken dönemlere ait tabakaların dikkate alınmamasının nedeni budur. Kvivik'te Viking Çağına ait tabakaların üstünde, aynı yerde kurulmuş bir ortaçağ yerleşimine ait tabakaların yer aldığı bellidir. Kazıda izlenen yöntem yüzünden ortaçağa ait eserler, Viking Çağına ait eserlerle karışmış bir halde bulunmuştur.

Burada gördüğümüz tablo ilgi çekicidir ve Faroe Adaları'nda yerleşimlerin gelişme tarihine iyi bir örnektir. Yerleşimlerin tarihi hakkında son dönemde yapılan araştırmalar Faroe Adaları'ndaki yerleşimlerin yerlerinin hayli değişmez olduğunu göstermiştir: Özel koşullar taşınmayı gerektirmediği sürece *landnám* (kolonileşme) döneminde yerleşilen yerde kalınmıştır. Çiftliklerin fiili merkezlerinin bulunduğu yerleşim yerleri, *heimrúst* denilen, özel olarak belirlenmiş bir bölgeydi. Bu yerleşim merkezi, dışarıdaki alandan genellikle taş bir duvarla ve *geil* denen, taş duvarlarla çevrelenmiş, yerleşimin merkezini dışarıdaki alanlara bağlayan bir sığır yoluyla ayrılıyordu (Arge 2005). Kvivik'teki kazılardan bu yana adalarda çiftliklerin hem içindeki hem dışındaki alanlarda kurulmuş Viking yerleşimi kalıntılarının haritası çıkarılmış ve bunlar araştırılmıştır (Arge vd. 2005).

SON DÖNEMDEKİ ARAŞTIRMALAR

Á Toftanesi, Leirvik

Viking Çağına ait bir çiftlik ancak Toftanes'te 1982-1987 döneminde yapılan kazıda (Şekil 42.1.1) ortaya çıkarılmıştır. Kvivik'teki yerleşime nazaran bu çiftlik, Vikinglerin gündelik hayatının yanı sıra, bir Viking çiftliğinin yerleşiminin de daha açık bir tablosunu sunuyordu. Çiftlik dört binadan oluşuyordu. Konut olarak kullanılan yapı, uzun ev yaklaşık 20 metre uzunluğundaydı, iç genişliği de 5 metreydi. İç bükey duvarların kalınlığı 1 metreydi, duvarlar harçsız taştan yapılmış bir iç ve dış duvardan oluşuyordu; rüzgâra daha dayanıklı bir yapı olması için aralara kesek yerleştirilmişti. Binanın batı yarısının ortasında yaklaşık 5 metre uzunluğunda bir şömine bulunuyordu. Uzun evin doğu kısmında muhtemelen bir ahır vardı. Buranın işlevi en başta müştemilat olarak yorumlanmıştır.

Uzun evin kuzey tarafının yakınında 5 metre uzunluğunda, 3 metre genişliğinde küçük bir yapı bulunuyordu. Buranın yan duvarları konut olarak kullanılan binanın duvarlarına benzer şekilde inşa edilmişti, batıda çatı altında kalan yan duvarsa muhtemelen ahşap bir duvardı, binanın doğu ucu bir selde yıkılmıştı. Zemin düz taşlardan oluşuyordu, kalın bir kül ve kömür tozu tabakasının altında kalmıştı, binanın doğu ucunda taş-

Şekil 42.1.1 Leirvik Toftanes'te Viking çiftliği (Foto: S.S. Hansen).

tan yapılmış küçük bir köz çukuru bulunuyordu. Bu küçük bina bir ocak olarak yorumlanmıştır (Stummann Hansen 1991).

Bu döneme ait başka binalarda olduğu gibi binalar temelde ahşaptan yapılmıştı, ama taş ve topraktan yapılmış kalın dış duvarları vardı. İnşaat kerestesi ender bulunsa da Norveç/İskandinav mimarisine dayanan, ahşap çıtalarla inşaat geleneği yerel koşullara uyacak değişikliklerle uygulanmıştı (Stoklund 1984; Stummann Hansen 1999).

Bulunan eserlere ilişkin kayıtlar çok ilgi çekicidir. Bunlar arasında sabuntaşından kâse ve kap parçaları gibi çok sayıda nesne yer alır, ama iğ sarmalları ve balıkçılıkta kullanılan olta ya da ağ batırmaya yarayan nesneler, şistten ince bileği taşları ve değirmenler de bulunmuştur. Sabuntaşı yerel bir malzeme olmadığından bu nesneler açıkçası Norveç'ten ithal edilmiş olsa gerektir. Bazalt ve tüf gibi yerel malzemelerden yapılmış çok az sayıda nesne bulunmuştur. Kâse, kaşık ve varil çıtası gibi çok sayıda çok iyi korunmuş ahşap nesne bulunmuştur. Bulunan ahşap nesnelerin büyük bir grubu, birbirine dolanmış ardıç dallarından oluşan sicimlerdir, bunlar hiç kuşkusuz varillerin tutamağı ya da çatı taşlarını taşıyan halatlar olarak kullanılıyordu. Yukarıda bahsettiğimiz taş nesneler doğudan ithal edilmiş olabilirse de, eserler arasında adalar ile güney, İrlanda Denizi arasında bağlantılar olduğunu gösteren, buradan ithal edilmiş nesneler ve mücevherler de mevcuttur; bunlara Hiberno-Norse tipi iki tane halkalı iğne ve kara kehribardan bir bilezik örnek gösterilebilir (Larsen

1991; Stummann Hansen 1993). Toftanes'teki yerleşimin 9-10. yüzyıllara ait olduğu tespit edilmiştir (Vickers vd. 2005).

Argisbrekka

Filologların erken tarihlerden beri özel bir ilgi gösterdiği yer isimleri arasında Kelt isim öğesi *argi*'yi taşıyan isimler de yer alır. Bu isimler Kuzey diline muhtemelen 9. yüzyılda dahil olmuştur, bu yer isimlerinin yazları kullanılan otlaklar ya da sığırların tutulduğu çoban kulübeleri gibi bir şeyi ifade ettiği varsayılmıştır (Matras 1956). Bu gibi yer isimlerinin korunduğu on sekiz yerleşimde (sadece bir tanesi çiftlik dışı bir yerleşimdir) yapılan arkeolojik araştırmalar bu yerleşimlerin birkaçında küçük enkaz kalıntıları bulunduğunu göstermiştir. Bu yerleşimlerden birinde, Suðuroy adasındaki Ergiladur'da yapılan arkeolojik kazıda buranın Viking Çağına ait bir yaz yerleşimi ya da mevsimlik bir yerleşim olduğu sonucuna varılmıştır (Dahl 1970: 362).

Eysturoy adasının en kuzeyinde bulunan Eiðisvatn Gölü'nde baraj kurulması yüzünden 1983-1987 döneminde Argisbrekka'da yoğun arkeolojik kazılar yürütülmüştür (Mahler 1991, 1998, 2007). Burası deniz seviyesinin 130 m üzerinde bir yükseklikte bulunan Eiði köyünün dışında yer alır. Argisbrekka'nın batısındaki düzlükte bulunan arkeolojik kalıntıları kabaca iki yerleşim bölgesine ayırmak mümkündür. Kazılarda yirmi iki tane bina ortaya çıkarılmıştır, bunlardan sekiz tanesi yukarıda bahsettiğimiz yerleşim bölgelerinin birinde, on üç tanesi ise diğerinde bulunmuştur. Bu iki bölgenin içinde yapıların bulunduğu iki ya da üç önemsiz bölge yer alıyordu, bu yapılar ikamet edilen bir ev, bir ya da iki müştemilat ve depolamaya yönelik binalardan oluşuyordu. Hepsi de kesek, kum, kil ve çakıldan yapılmıştı. Bunların hepsi de boyutça daha küçük binalardı, uzunlukları 7-8 metre, genişlikleri de 3-4 metreydi, hatta daha da küçüktü. Stratigrafik gözlemler Viking Çağında bölgenin faal olduğu en son dönemde iki çoban kulübesinin eşzamanlı olarak faaliyet gösterdiğini ortaya koymuştur. Faroe Adaları'ndaki ærgir işlevsel olarak Norveç'te tam zamanlı olarak kullanılan çoban kulübelerine benziyordu.

Tarih belirleme çalışmaları 11. yüzyıl ortasında bir tarihte bütün faaliyetlerin kesildiğini göstermiştir. Stratigrafik gözlemler ve karbon 14 yöntemiyle tarih belirleme çalışmalarına göre faaliyetler doğu bölgesinde 9. yüzyılda başlamıştır. Eski eser topluluklarıyla ilgili olarak, yörede üretilen seramikler dışındaki eserlerin, yeri sabit olan çiftlikte bulunan eserlerden çok farklı olmaması, belirtilmesi gereken ilginç bir noktadır. Yörede üretilen seramikler Faroe arkeolojisi açısından ayrı bir kategoridir, varlıkları 10. yüzyıl sonundan 19. yüzyıla kadar belgelenmiştir (Arge 1991, 1997).

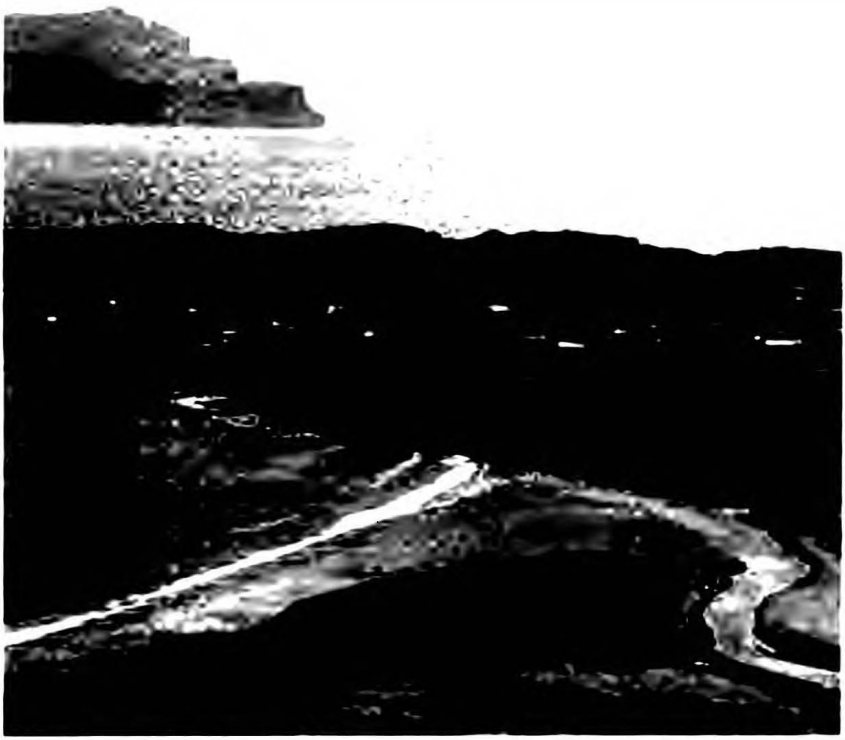
Viking Çağında ærgi ile çiftliğin yakından iç içe geçmiş öğeler oldukları sonucuna varmamız gerekir, bu ikisi birlikte özel işleyiş yöntemine damgasını vurmuştur, ayrıca bu işleyişin izleri Faroe Adaları'nın her yerine yayılmıştır. Ne var ki işleyiş yöntemi mevcut yerel koşullara uyarlanmamıştır. Çoban kulübelerinin işleyiş yöntemi, Faroe Adaları'na yönelik özel bir yasada, 1298'de çıkarılmış, ağırlıklı bir yeri olan koyun besiciliğiyle ilgili *Seyðabrævið*'de, yani "Koyun Mektubu"nda anılmadığından balıkçılığa daha fazla ağırlık vermenin ve yaygın koyun besiciliğinin birlikte, modası geçmiş bir işleyiş yöntemi olarak Faroe ærgir'in ortadan kalkmasına yol açtığı sonucuna varılmıştır (Mahler 2007).

Sandur

Sandur Faroe Adaları'ndaki en büyük ve en zengin tarım toplumlarından biridir (Şekil 42.1.2). Bir çiftçilik geçmişleri olan, adalara Viking Çağında, yani *landnám* döneminde gelen ilk yerleşimcilerden beri bu köyün dönemin en önde gelen kırsal toplumlarından biri olduğuna hiç kuşku yoktur (Arge 2001). Yerel kilise yerleşimin geri kalanından biraz yalıtılmış bir konumda bulunur, Faroe Adaları'nda sık rastlanan bir durum değildir bu. Ama 1863'te bir mezar kazıcısı kilise bahçesinde 11. yüzyıla ait, bugün Avrupa ve İskandinav ülkeleri olarak bildiğimiz yerlerden gelen doksan sekiz tane gümüş sikke içeren bir gömünün varlığını ortaya çıkardığından beri (Steen Jensen 2004), daha fazlasının açıklık kazanacağı yolunda beklentiler olmuştur.

Sandur'da 1960-1970'te ilk arkeolojik kazı gerçekleştiğinden beri çabalar fiili kiliseye odaklanmıştır. Elde edilen sonuçlar, 1839'da yapılmış olan bugünkü kilisenin altında peş peşe inşa edilmiş beş kilisenin kalıntılarının bulunması itibarıyla dikkat çekici ve biraz beklenmedik olmuştur. Bu kiliselerin en eskisi, tek koridorlu küçük bir kiliseydi, Norveç'ten bildiğimiz örneklere benzeyen bu yapı 11. yüzyıla aitti. Dolayısıyla bu yerde birbirinin üstüne tam altı tane kilise inşa edilmişti (Krogh 1975).

1972'de kilise bahçesinde yapılan küçük çaplı bir kazıda, zemini çok güzel taşlarla döşenmiş bir binanın doğusunda çatı altındaki üç köşeli duvar ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı, gemi şeklindeki uzun bir evin bir parçası olarak yorumlanmıştır; ev muhtemelen yerel çiftlikte ikamet amacıyla kullanılmıştır. Sikke gömüsünün bu binada 11. yüzyıl sonuna doğru zeminin altına yerleştirilmiş olması çok muhtemeldir, bu da binanın en azından 11. yüzyılda kullanımda olduğunu gösterir (Krogh 1975, 1983). Kilise bahçesi 1970'lerde güneye doğru genişletildiğinde yaklaşık 3000 metrekarelik bu geniş bölgedeki Viking Çağı faaliyetleri de gün ışığına çıkmıştır. 1989'da bu bölgede on bir tane mezar ortaya çıkarılmış, bunlardan yedisinde kazı yapılmıştır (Arge ve Hartmann 1992). Bunun öncesinde

Şekil 42.1.2 Sandoy, Sandur. Junkarinsflottur'un yeri fotoğrafın merkezindedir, kilisenin kuzeyindeki arazide. (Foto: S.V. Arge.)

yegâne Viking mezarlığı 1956'da Tjørnuvik'te ortaya çıkarılandı (Dahl ve Rasmussen 1956). Hem arkeolojik olarak hem karbon 14 yöntemiyle burasının 10. yüzyıla ait olduğu söylenebilir (Arge 2001). Sandur'daki mezarlık iyi düzenlenmiş olduğu izlenimi uyandırır: Az çok paralel birkaç sıra halinde uç uca yerleştirilmiş bir dizi mezardan oluşur. Mezarların hepsi de doğu-batı yönünde kazılmıştır, ortaya çıkarılan iskeletlerin hepsinde de kafatası batıya bakmaktadır.

İskelet malzemesi son derece kötü korunmuştur. Gerçi kazı yapılan yedi mezarın yedisinde de dişler ve diş minelerinin korunduğu görülmüştür. Mezarlarda ortaya çıkarılan nesneler kişisel eşya olarak sınıflandırılabilir, bu nesnelere gümüş ve bronz yüzükler, kemik, cam, kehribar boncuklar ve demir bıçaklar örnek gösterilebilir. Gömülen kişilerden ikisi, kabzasının etrafı birbirine dolanmış ince gümüş sicimlerle süslü demir bir bıçakla gömülmüştür; mezarlardan birinde, genç bir erkeğin bir kesesi ya da bir cüzdanı da vardır, muhtemelen deri bir cüzdanın bulunduğu örgü bir kesedir bu. Bu kesede yedi tane saf kurşun ağırlık bulunuyordu, ağır-

lıklar üç çift halindeydi ve her çiftte bir dairesel, bir tane de dikdörtgen ağırlık bulunuyordu. Mezarda bir hayvan başıyla süslü bir kayış ucu da bulunmuştu; ayrıca İrlanda kökenli, halkalı bir motifle bezenmiş bronz bir parça ve bazı gümüş parçaları da ortaya çıkarılmıştı.

Mezarlardan birinde sahte bir Küfi sikke bulunmuştu, adalarda o zamana kadar bulunan bu tip ilk ve tek sikkeydi bu. Bu sikke, Abbasi tarzı bir dirhemin 9. yüzyıl sonuna özgü bir taklidi olarak betimlenmiştir; bu durum da mezarın 10. yüzyıl ortasına ait olduğunu düşündürebilir (Blackburn 2005; Graham-Campbell 2005).

MS 1000 civarında, varsayıldığı üzere Faroe Adaları'nın Hıristiyanlığa geçtiği tarihlerde, burada bir kilisenin inşa edilmesini gerektirecek kadar önemli bir yerleşim bulunuyordu. Yerleşimdeki faaliyetler bir süre, muhtemelen 13. yüzyıl başına kadar devam etmiş, bu tarihten sonraysa yerleşim terk edilmiştir. Sadece kilise ve kilise bahçesi varlığını sürdürmüştür.

JUNKARINSFLØTTUR, SANDUR VE VİKİNG EKONOMİSİ

Sandur'a bağlı Junkarinsfløttur'da, kilise yerleşiminin kuzeyinde asırlardır ekilip biçilen bir bölgede 1989'da yapılan bir fosfat araştırması burada büyük bir yerleşim bölgesi bulunduğunu göstermiştir. Uçurumun 2000'de bir toprak kaymasıyla bu tarlaların hemen altına inmesi 2 metre derinliğindeki kültürel katmanları görünür hale getirmiştir, bunun ardından yapılan arkeolojik araştırmalar da bu bölgede şimdiye kadar hiç bilmediğimiz geniş bir yerleşim bulunduğunu ortaya koymuştur (Arge 2001) (Şekil 42.1.3). Junkarinsfløttur kalıntılarının ön zooarkeolojik analizi (Faroe Adaları'nda yapılan bu tür ilk analiz) Kuzeyli yerleşimcilerin Kuzey Atlantik'teki yayılmaları açısından kilit önemdeki bir tarihte ve coğrafi bir konumda çok çeşitli ekonomik pratikler içinde olduklarını göstermiştir. Yerleşimcilerin ekonomik stratejisi, besicilik ve tahıl üretimine dayalı karma bir tarımsal temeli desteklemek için yöredeki geniş çaplı yaban hayat kaynaklarının kullanılmasına ağırlıklı olarak dayanıyordu.

Varlıklarının izine rastlanan evcil memeliler arasında koyunlar, inekler, domuzlar ve tek tek kemikleriyle keçiler, köpekler yer alıyordu. Burada peş peşe kurulan yerleşimlerde ciddi sayıda domuz kemiğine rastlanmıştır, bu da domuz besiciliğinin 13. yüzyıla kadar ve sonrasında da devam ettiğini gösterir. Bu İzlanda ve Grönland'la karşılaştırıldığında benzersiz bir durumdur. Kuşlar arkeo-faunanın nispeten geniş bir kesimini oluşturuyordu. Junkarinsfløttur'daki Faroeliler kuş kaynaklarına, özellikle de adi deniz papağanına Kuzey Atlantik adalarındaki başka Viking Çağı yerleşimcilerinden çok daha fazla ve çok daha uzun bir süre bağımlı olmuşlardı. Çok sayıda deniz kaynağının varlığı da açığa çıkarılmıştır. Bu durum

Şekil 42.1.3 Sandur, Junkarinsflottur. 2004'te bir harabe kazısı. (Foto: S.V. Arge.)

Faroelerdeki Kuzeyli yerleşimcilerin ekonomilerini ayakta tutabilmek için ağırlıklı olarak doğal kaynaklara bağımlı olduklarını düşündürür.

Ahşabın temin edilmesi Faroelerdeki Kuzeyliler için büyük bir sorun olsa gerekti. Adalarda hiçbir zaman büyük ormanlar olmamıştır; *landnám*'da Sandoy'da mevcut tek ahşap kaynağı ardıç ağacı ve süpürge otuna benzer çalılardı, gerçi yaprak dökmeyen çeşitli ağaç türlerinin parçaları, sürüklenerek buralara gelmiş, sahilden toplanmış olsa gerekti. Sandur'da bulunan arkeolojik nesneler topluluğunda odun kömürüne çok ender rastlanır, bulunanlar da yörede rastlanan küçük ağaçlar, sürüklenerek gelmiş yaprak dökmeyen ağaçlar ve ithal meşeden ibarettir. Bu ağaçsız coğrafyada turba ve kesek başlıca yakıt kaynaklarıydı. Sadece altı sıralı kabuklu arpa üretimi yapılıyordu, küçük ölçekte olmasına rağmen yoğun bir üretim söz konusuydu. Öyle görünüyor ki tahıl üretimi, Kuzey Atlantik'in doğusundaki diğer bölgelere kıyasla ekonomide daha önemsiz bir rol oynuyordu, arpanın bir kısmı belki de ithal ediliyordu (Church vd. 2005).

Sandoy'da Junkarinsfløttur'da son dönemde yapılan kazılar, Faroelere özgü erken paleo-ekonomiyi araştırmak açısından kilit önemde bir yerleşimi gözler önüne serer. Bu yerleşimin, kilise bölgesini de içine alan kapsamlı bir yerleşim bölgesinin bir parçası olduğunu varsaymamız gerekir. Bu bölgeye ilişkin arkeolojik kayıtlar Faroe toplumunun, dış dünyayla güçlü bağlantıları olan elitlerin bulunduğu bir toplum olduğu izlenimi uyandırır.

KAYNAKÇA

Arge, S.V. (1991) "The *landnám* in the Faroes," *Arctic Anthropology*, 28(2): 101-20.

—— (1997) "Í Uppistovubeitinum: site and settlement," *Fróðskaparrit*, 45: 27-44.

—— (2001) "Forn búseting heima á Sandi," *Frøði*, 2001(2): 4-13.

—— (2005) "Cultural landscapes and cultural environmental issues in the Faroes," A. Mortensen ve S.V. Arge (yay. haz.) *Viking and Norse in the North Atlantic. Select Papers from the Proceedings of the Fourteenth Viking Congress, Torshavn, 19–30 July 2001* (Annales Societatis scientiarum Færoensis. Supplementum 44), Torshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

Arge, S.V., Guðrún Sveinbjarnardóttir, Edwards, K.J. ve Buckland, P.C. (2005) "Viking and medieval settlement in the Faroes: people, place and environment," *Human Ecology*, 33(5): 597-620.

Arge, S.V. ve Hartmann, N. (1992) "The bural site of við Kirkjugarð in the village of Sandur, Sandoy," *Fróðskaparrit*, 38/39 (1989 90): 5-21.

Blackburn, M. (2005) "Coinage and contacts in the North Atlantic during the seventh to midtenth centuries," A. Mortensen ve S.V. Arge (yay. haz.) *Viking and Norse in the North Atlantic. Select Papers from the Proceedings of the Fourteenth Viking Congress, Torshavn, 19–30 July 2001*(Annales Societatis scientiarum Færoensis. Supplementum 44), Torshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

Church, M.J., Arge, S.V., Brewington, S., McGovern, T.H., Woollett, J.M., Perdikaris, S., Lawson, I.T., Cook, G.T., Amundsen, C., Harrison, R., Krivogorskaya, Y. ve Dunbar, E. (2005) "Puffins, pigs, cod, and barley: palaeoeconomy at Undir Junkarinsfløtti, Sandoy, Faroe Islands," *Environmental Archaeology*, 10: 179-97.

Dahl, S. (1951) "Fornar toftir í Kvívík," *Varðin*, 29: 65-96.

—— (1970) "Um ærgistaðir og ærgitoftir," *Fróðskaparrit*, 18: 361-8.

Dahl, S. and Rasmussen, J. (1956) "Víkingaaldargrøv í Tjørnuvík," *Fróðskaparrit*, 5: 153-67.

Graham-Campbell, J. (2005) "The Viking-Age gold and silver of the North Atlantic region," A. Mortensen ve S.V. Arge (yay. haz.) *Viking and Norse in the North Atlantic. Select Papers from the Proceedings of the Fourteenth Viking Congress, Torshavn, 19–30 July 2001* (Annales Societatis scientiarum Færoensis. Supplementum 44), Törshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

Krogh, K.J. (1975) "Seks kirkjur heima á Sandi." *Mondul 2*, 21 54.

—— (1983) "Gård og Kirke. Samhørighed gård arkæologiske undersøgelser på Færøerne og i Grønland," *hiksun 9*, 231-44.

Larsen, A.-Ch. (1991) "Norsemen's use of juniper in Viking Age Faroe Islands," *Acta Archaeologica*, 61 (1990): 54 9.

Lawson, I.T., Church, M.J., McGovern, T.H., Arge, S.V., Woollett, J., Edwards, K.J., Gathorne-Hardy, F.J., Dugmore, A.J., Cook, G., Mairs, K.-A., Thompson A.M. ve Guðrún Sveinbjarnardóttir (2005) "Historical ecology on Sandoy, Faroe Islands: palaeoenvironmental and archaelogical perspectives," *Human Ecology*, 33(5): 651-84.

Mahler, D.L. (1991) "Argisbrekka: new evidence of shielings in the Faroe Islands," *Acta Archaeologica*, 61 (1990): 60-72.

—— (1998) "The stratigraphical cultural landscape," H. Andersson, L. Ersgård ve E. Svensson (yay. haz.) *Outland Use in Preindustrial Europe* (Lund Studi-

es in Medieval Archaeology 20) içinde, Lund: Lund Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü.

—— (2007) *Sæteren ved Argisbrekka Okonomische forandringer på Færøerne i Vikingetid og Tidlig Middelalder* (Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum 47), Tórshavn: Faroe University Press.

Matras, A.K. (2005) "The Viking settlement 'Niðri á Toft', Kvívık, Faroe Islands – a reanalysis," A. Mortensen ve S.V. Arge (yay. haz.) *Viking and Norse in the North Atlantic. Select Papers from the Tórshavn, 19–30 July 2001* (Annales Societatis scientiarum Færoensis. Supplementum 44), Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

Matras, Ch. (1933) *Stednavne paa de færøske Norðuroyar*, Kopenhag: Thieles.

—— (1956) "Gammelfærøsk æ´rgi, n., og dermed beslægtede ord, *Namn och bygd* 44: 51-67.

Steen Jensen, J. (2004) "Møntskatten fra Sand, Færøerne," *Nordisk numismatisk* årsskrift (1997-9): 65-93.

Stoklund, B. (1984) "Building traditions in the northern world," A. Fenton ve H. Pálsson (yay. haz.) *The Northern and Western Isles in the Viking World. Survival, Continuity and Change. For the Bicentenary of the National Museum of Antiquities of Scotland 1781–1981*, Edinburgh: John Donald.

Stummann Hansen, S. (1991) "Toftanes: a Faroese Viking farmstead from the 9th–10th centuries ad," *Acta Archaeologica*, 61 (1990): 44-53.

—— (1993) "Viking-Age Faroe Islands and their southern links in the light of recent finds at Toftanes, Leirvík," C.E. Batey, J. Jesch ve C.D. Morris (yay. haz.) *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic. Selected Papers from the Proceedings of the Eleventh Viking Congress, Thurso and Kirkwall, 22 August–1 September 1989*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

—— (1999) "I Jan Pedersens fodspor på Oma. Nyt om Vikingetidens Gårdsanlæg," I. Fuglestvedt, T. Gansum ve A. Opedal (eds) *Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen*, cilt A (AmS-rapport 11A), Stavanger: Arkeologisk museum i Stavanger.

Vickers, K., Bending, J., Buckland, P.C., Edwards, K.J., Stummann Hansen, S. ve Cook, G. (2005) "Toftanes: the Paleoecology of a Faroese *landnám* farm," *Human Ecology*, 33(5): 685-710.

43

GRÖNLAND'DAKİ KUZEY YERLEŞİMLERİ

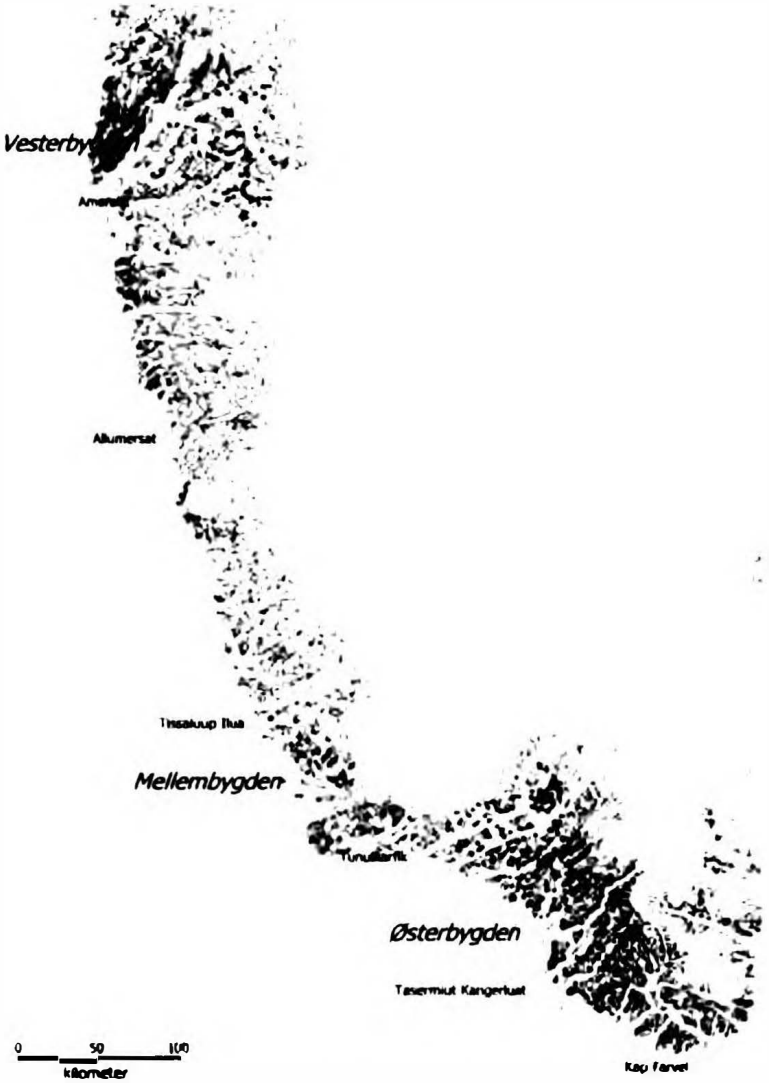
Jette Arneborg

10. yüzyıl sonunda Viking yerleşimciler Kuzey Atlantik'te daha batıya doğru hareketlendiler. Erken İzlanda tarih yazımına göre İzlanda'dan gelen yerleşimciler Grönland'ın batı sahillerinin güney kısmını 980'lerin sonlarında kolonileştirdi:

> İzlanda'dan gelenler Grönland denilen toprakları keşfetmiş ve buralara yerleşmiştir. Buradan oraya giden, toprak alıp yerleşim kuran Breidafjordlu adamın adı Kızıl Eirik'ti... Toprağa yerleşmeye başladığı tarih Hıristiyanlığın İzlanda'ya gelmesinden on dört-on beş yıl öncesiydi.
>
> [*The Book of the Icelanders* (İzlandalılar Kitabı) *Ari Fróði* Þorgilsson (1067-1148), çev. Jones 1986: 148]

Grönland dünyanın en büyük adasıdır. Ne var ki adanın %75'inden fazlası buzla kaplıdır, sadece devasa İç Kara Buzu ile deniz arasında kalan dar bölge yaşanabilir durumdadır. Grönland coğrafyasının güneybatısı derin fiyortlar, vadiler ve İç Kara Buzu'ndan gelen suyu denize ulaştıran nehirlerle dolu dağlık bir bölgedir. Grönland'da genelde Kuzey Kutbu iklimi hüküm sürer (yılın en sıcak ayında ortalama ısı +10° C'nin altındadır, güneybatı Grönland fiyordlarının korunmuş iç kısımlarında (60°-61° Kuzey) ve Nuuk hinterlandında (64° Kuzey civarında) en sıcak ayda sıcaklıklar +10° C'nin biraz üstüne tırmanır. İzlandalı Kuzeyli yerleşimciler buraya, Grönland'ın kutup dairesi altında kalan kısımlarına yerleşmiştir. Ortaçağ'da en güneydeki yerleşim bölgesine Doğu Yerleşimi, Nuuk civarındaki yerleşim bölgesine de Batı Yerleşimi deniyordu (Şekil 43.1).

Kuzeyli Grönland yerleşimcileriyle temaslar 15. yüzyılda kesilmiştir, neredeyse o tarihten itibaren de Kuzeylilerin kaderi İzlanda ve İskandinavya'da tartışılmıştır. 18. yüzyıl başında Grönland'la bağlantı yeniden tesis edilmiştir. Buradaki terk edilmiş, yıkılmış çiftlikler neler olduğunu anlatıyordu. Yerleşimlerde hayata dair son kanıt Grönlandlı bir rahibin yazdığı, 1408'de Doğu Yerleşimi'nde Hvalsey fiyordundaki kilisede yapılan bir düğünü anlatan bir mektuptu.

Şekil 43.1 Kuzeyli Doğu Yerleşimi'nde yaklaşık 500 çiftlik kayıtlara geçmiştir. (Haritada Mellembygden ve Osterbygden.) Batı Yerleşimi'nde yaklaşık 100 çiftlik kayıtlara geçmiştir. (Harita: Niels Algreen Moller 2004. © Danimarka Ulusal Müzesi.)

YERLEŞİM KOŞULLARI

Coğrafi olarak Grönland yerleşimleri İzlanda'ya deniz yoluyla birkaç günlük mesafedeydi, o zamanlarda çok tehlikeli olan Kuzey Denizi'nde seyredebilmek için iyi gelişmiş bir gemi teknolojisine sahip olmak şarttı. Yerleşik Kuzeyli nüfusun, kendileriyle birlikte getirdikleri mera ekonomisi açısından marjinal olan bir ortama neden yerleştiklerini açıklamak için

birkaç kuram ileri sürülmüştür. İtici etkenler arasında İzlanda nüfusunun aşırı artması ileri sürülmüştür (Ólafsson 2000). Çekici etkenler olarak Grönland topraklarında kimsenin yaşamıyor olmasına, denizde balık ve fok, karada karibu bolluğuna (Krogh 1982: 66 ve devamı), ayrıca denizaygırı dişi, *narwhal* derisi ve kutup ayısı postu gibi çok aranan mallara erişime dikkat çekilmiştir (Arneborg 2000, 2002). Kuzeyli yaşam tarzının Grönland'da varlığını sürdürebilmesi için anayurtla bağlantıların korunması gerekiyordu. Yerleşimlerin özellikle İskandinavya'dan demir tedarikine ihtiyacı vardı, Grönland'dan gelen dişler ve kürkler de başlıca ticaret aracıydı (Arneborg 2000, 2002; Roesdahl 1995). Norveç'te daha Demir Çağında demir, denizaygırı derisi, post ve kürk gibi malları kapsayan ticaret ağları kurulmuştu (örneğin Christophersen 1989: 126 ve devamı), 9. yüzyıl sonunda da Kuzey Norveçli reis Ottar Kuzey Kutbu'ndan edindiği malları satmak üzere Hålogaland'dan Hedeby'ye gitmişti (bkz. Lund 1983: 23 ve devamı). Kuzeyli yerleşimciler yerleşik düzene geçmiş olsalar da kaynak kullanımları yerleşim bölgeleriyle sınırlı değildi. Kuzeyli yerleşimler kuzeyde Thule'den güneyde Kap Farvel'e Grönland'ın batı sahillerinin büyük bölümündeki kaynakları kullanıyor, ayrıca doğu sahilinin güney kısmının büyük bölümünden de yararlanıyorlardı (Arneborg 2004).

ÇİFTLİKLER VE GÜNDELİK GEÇİM

Bugün güneybatı Grönland coğrafyasında görülebilen, tarihleri Kuzeyli yerleşimcilere uzanan iyi korunmuş kalıntıların birçoğu ortaçağa aittir, ama arkeolojik kayıtlar yerleşim örüntüsünün Viking Çağı ile Ortaçağ arasında değişmediğini göstermektedir. *Landnám* (toprak alma) döneminden itibaren çiftlikler fiyortlar boyunca buzultaş düzlüklere, yerleşimlerin pastoral ekonomisini yansıtan verimli ve korunmuş vadilere dağılmıştır. Pek az merası bulunan yerleşimlerde birkaç çiftlik bulunur. Burada özellikle de fok balığı avı, yerleşim yerinin seçilmesi açısından belirleyici olmuştur.

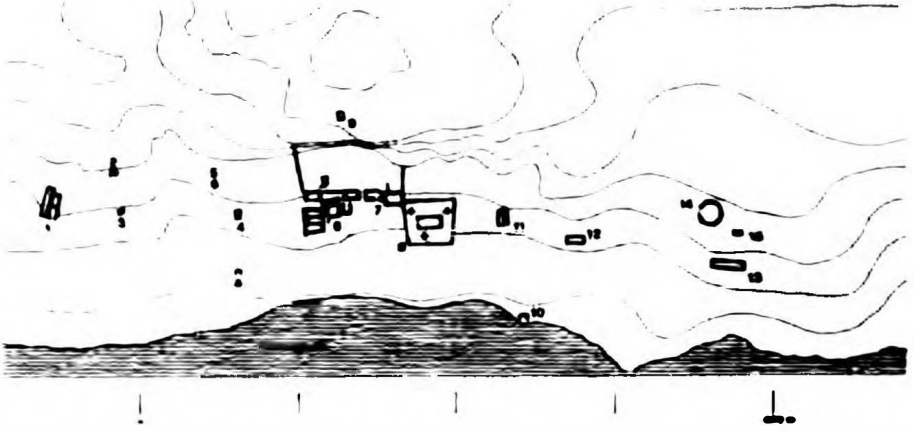
Hayvan kemiği topluluklarının zooarkeolojik analizi (McGovern 1985; Enghoff 2003) ve insan kemiklerinin izotop analizi (karbon 13) (Arneborg vd. 1999) geçimlik ekonominin pastoral çiftçilik, balıkçılık ve avcılığın bir bileşimine dayandığını göstermiştir. Sığır, koyun ve keçiler süt, peynir ve tereyağı gibi ikincil ürünlerin üretimi için tutuluyordu. Koyunlar yünleri için de besleniyordu. Hayvan kemiklerinin dağılımına göre, tek tek çiftliklerin gündelik geçim düzeyinde kendi kendilerine yeterli oldukları, görünüşe bakılırsa yiyecek takasının gerçekleşmediği söylenebilir.

Çiftlikler çiftlik içi-çiftlik dışı üzerine kurulu bir sistemle işliyordu. Yazları evcil hayvanlar çiftlik dışındaki arazilerde otluyordu, büyüme

mevsiminde hasadı artırmak için çiftlik içi araziler gübreleniyordu (örneğin Schweger 1998), bazı çiftliklerde bu araziler sulanıyordu da (Arneborg 2005). Yılın birçok ayı ahırda beslenmesi gereken sığırların tersine, koyunlar ve keçiler Grönland'da kışları dışarıda geçirebiliyorlardı. Ama ek korunaklara ihtiyaç duyulabiliyordu, ot üretimi de çiftçiler açısından temel önemdeydi.

Şimdiye kadar Doğu Yerleşimi'nde 500, Batı Yerleşimi'nde 100 Kuzey yerleşimi kayda geçmiştir. Grönland'da yaşayanların ortalama sayısı tahminen 1400'dü, 1200 yılı civarında yerleşimci sayısı 2000'in üzerinde sakinle zirveye çıkmıştı (Lynnerup 1998: 118). Bütün yerleşimler kendi kendilerine yeterli çiftlikler olarak görülemeseler de, kayıtlara geçmiş çiftliklerin eşzamanlı olarak kullanımda olmadığı açıktır. Bazı çiftlikler yerleşim dönemini izleyen yıllarda terk edilmiş olabilir, bazıları bitkisel kaynakların durumuna bağlı olarak dönemsel olarak kullanılmış olabilir (Şekil 43.2).

Baharda ve sonbaharda ya gruplar halinde ya da ayrı ayrı çiftçiler yerleşimlerin dışındaki sahillerde av gezileri düzenliyor, denizden geçen göçmen fokları avlıyor, yaz başında da denizaygırı, *narwhal* ve kutup ayısı avlamak için Grönland'ın batı sahili boyunca daha kuzeye çıkıyorlardı (Arneborg 2004). Batı sahilinde bugün denizaygırı avlamaya müsait bölge Batı Yerleşimi'nin 600 km kadar kuzeyinde kalan Disko Körfezi'dir. Thule kadar kuzeyde Thule Kültürü İnuit yerleşimlerinde ve Kanada'da Ellesmere Adası'nda bulunan Kuzey kökenli nesneler Kuzeyli avcıların bu kadar kuzeye kadar geldiklerini gösterir (Sutherland 2000; Schledermann 2000).

Şekil 43.2 Hvalsey fiyordu çiftliği yüksek mevkili Kuzeylilere özgü tipik bir ortaçağ çiftliğidir. Binalar arasında (1) ahır ve ağıl, (6) taştan yapılmış büyük bir kutlama salonunun da aralarında yer aldığı konutlar, (8) kilise, (9) kiler, (10) depo bulunur. (Krogh 1982'ye göre, © Danimarka Ulusal Müzesi.)

YENİ BİR TOPLUM KURMAK

Çevre farklılaşmış, yeni gelenler ekonomik stratejileri yeni gerçekliklere uyarlamak zorunda kalmış olsa da bu yeni toprakların benimsenmesi, yerleşimcilerin anayurtlarının toplumsal sistemi içinde gerçekleşmişti; yerleşim örüntüsü, çiftliklerin düzeni, mimarisi ve ekonomisi yerleşimcilerin anayurtlarından getirdikleri tabakalı toplumu yansıtıyordu.

Toprağın niteliği ve çiftliklerdeki bina sayısı toplumsal ve ekonomik statünün görünür işaretleriydi, sonraki dönemlerde çiftlik binalarının düzeni de bunu gösterir oldu. Yaşanılan evlerde çoğu değişiklik yerleşim döneminde gerçekleşti. *Landnám* döneminde ev hayatı İskandinav tipi uzun evlerde geçiyordu, bu evlerde ana odanın merkezinde uzun bir ocak, uzun duvarlarda da sıralar yer alıyordu (örneğin Vebæk 1993; Albrethsen ve Ólafsson 1998) Çok işlevli bu geniş oda daha sonraları özel işlevleri olan daha küçük odalara bölünmüştür (Roussel 1941). Yüksek statülü insanlara ait çiftliklerde evler dağınık vaziyette bulunuyordu, aşağı mevkiden çiftliklerdeyse, özellikle Batı Yerleşimi'nde konut olarak kullanılan evler, ahırlar, ağıllar ve müştemilat birbirine o kadar yakındı ki dışarıdan tek bir binaymış gibi görünüyorlardı, çiftlik sakinleri de dışarıya çıkmaları gerekmeksizin oturma odalarından başka binalara geçebiliyorlardı. Bu iki yerleşim düzeninden dağınık olana uzun ev (ya da dağınık çiftlik) diğerine de merkezileşmiş çiftlik adı verilmiştir (Roussel 1941). Dağınık çiftlikten merkezileşmiş çiftliğe geçiş iklim değişikliğine bir cevap olarak görülmüştür. Yaşama mekânlarındaki gelişmeler de Ortaçağ'da insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerde yaşanan, Grönland'a özgü olmayan değişimleri yansıtır (Poulsen 2003: 39).

Yerleşimciler deniz kaynaklarına bağımlı olmalarına rağmen Grönland'daki zenginlik toprak sahipliğine dayanıyordu. Seçkin çiftçiler hasadın çok iyi olduğu sahildeki geniş çiftliklerde yaşıyorlardı. Koyun ve keçilerin ağırlıkta olduğu sıradan ve küçük çiftliklerin tersine seçkin çiftliklerde kârlı olmasa da gurur kaynağı sığırlar besleniyordu. Statüyü gösteren bir başka işaret de, yüksek mevkili çiftliklerde ihraç mallarının Norveç'e gönderilene kadar tutulduğu taştan depolarla, kiliselere bitişik geniş kutlama salonlarının bulunmasıydı (Şekiller 43.2 ve 43.3).

KİLİSE

Grönland'da hiç pagan mezarı bulunmamıştır, ilk yerleşim döneminden itibaren önde gelen *landnám* ailelerinin çiftliklerinin bitişiğinde Hıristiyan kiliseler ve mezarlıkların bulunması mümkündür. Zamanla bazı kiliseler yıkılırken bazıları genişletilmiştir. Hiç kuşkusuz İzlanda'da olduğu

Şekil 43.3 Hvalsey fiyordu çiftliğindeki kutlama salonu. (Foto: J. Arneborg 2004. © Danimarka Ulusal Müzesi.)

gibi kiliseler de özel mülklerdi ve toplumun ekonomik, toplumsal örgütlenmesinin önemli bir parçasını oluşturuyorlardı (Arneborg 1991). Roma Kilisesi'nin çıkarlarına doğrudan ters düşecek bir biçimde özel mülkiyete ait kiliseler seküler kilise sahiplerine ekonomik yararlar sağlama fırsatı yaratıyordu, kiliseye yapılan ödemeler de kilise sahipleri için hatırı sayılır bir gelir kaynağı olabiliyordu. Dolayısıyla birçok küçük kilisenin yerini az sayıda büyük kiliseye bırakması Kuzeyli Grönland toplumunda iktidarın bazı ellerde toplanmasını yansıtıyor olabilir.

Ne var ki bu gelişmeye rağmen toplumdaki iktidar göründüğü kadarıyla hiçbir zaman az sayıda kişinin tekelinde olmamıştır, elit aileler grubu da tek bir ailenin üstünlük kazanmasına izin vermeyen bir tür karşılıklı dengeyi korumuştur. İzlanda'da Skálholt'taki aile 11. yüzyıl ortasında asayı alacak, aile çiftliğini İzlanda'nın ilk Piskoposluk Konutu'na çevirecek kadar güçlü olmuştu; oysa Grönland'da piskoposluk 12. yüzyıl başında Norveçlilerin inisiyatifiyle kurulmuştu. Kuzeyli Grönland'ın piskoposu bir Grönlandlı olmamıştı hiç. Bunun iki katmanlı bir etkisi olmuştu. Grönlandlı hiçbir aile resmi göreve dayanarak iktidar ve mevki sahibi olmamıştı. Roma Kilisesi'nin Grönland'daki etkisi de öyle görünüyor ki yerleşim döneminin tamamında sınırlı olmuştu (Arneborg 1991). Grönland'da yaşayan son piskopos 1378'de ölmüştü, yani Hvalsey fiyordu kilisesinde yapılan düğünden otuz yıl önce (yukarıda belirtildiği üzere).

GRÖNLANDLILAR VE AVRUPA

Grönland hiçbir zaman parasal bir ekonomi benimsemedi. Hem dış ticarete hem iç alım satıma Avrupa'da ve Grönland'da değerli addedilen şeylerin mübadelesi hâkimdi. Grönlandlılar en başta, Viking Çağı ve erken Ortaçağ'da Avrupa piyasasında değerli addedilen denizaygırı dişi ihraç ediyor, Grönland'da üretemedikleri bir ihtiyaç olan demir ithal ediyorlardı (Buchwald 2001). Grönland'da lüks ya da değerli mal olarak görülen başka mallar da ithal ediyorlardı. Ticaret ve iç alım satım yüksek mevkili ya da elit çiftçilerin dağıtımcı rolü üstlendikleri yeniden dağıtımcı bir sistem içinde örgütleniyordu. Alım satım ve ticaretin denetimi, elit çiftçilerin sahip olduğu iktidar konumunun bir parçasını oluşturuyordu. Elit çiftçiler sistemi örgütlemek, ondan kâr etmekle kalmıyor ticaret malları edinmekte de faal bir rol üstleniyorlardı. Haukur Erlendsson'un (ölümü 1334) yazılı anlatılarına göre elit çiftçiler avlanma bölgelerine açılan gemilerin ve av teçhizatının da sahipleriydi (bkz. Halldórsson 1978: 55).

Yerleşim döneminin ilk aşamalarına Grönlandlı çiftçilerin Avrupa piyasalarına mal taşımak için kendi gemileri vardı. 12. yüzyıl sonunda Bergen'de ticaret yapan tüccarlar arasında yer alıyorlardı (Magerøy 1993: 34). Bir yüzyıldan kısa bir süre sonra Grönlandlılar Grönland'a gelen Norveçli tüccarlara bağımlı hale geldi. 1261'de de İzlandalılar gibi onlar da Grönland ile Norveç arasındaki trafiğin güvence altına alınması için Norveç kralına tabi oldular (Magerøy 1993: 62). Bu gelişmenin nedenleri muğlaktır. Getirilen açıklamalardan biri, Grönlandlıların denize açılan gemilerden yoksun olduklarına dikkat çeker, ne var ki bu açıklama aynı dönemde Grönlandlıların Kuzey Grönland'daki Melville Körfezi'ni aşacak gemilere sahip oldukları gerçeğiyle pek bağdaşmaz (aşağıya bakınız). Başka bir açıklamaya göreyse Norveç krallar Kuzey Atlantik kolonilerini tabi kılmayı istiyorlardı, özellikle de Kral Håkon Håkonsson (1204-1263) bunda başarılı olmuştu. Başarıya giden yollardan biri de Grönlandlı tüccarları Norveç limanlarına kabul etmemekten geçiyordu.

1261'de yapılan anlaşmaya rağmen, Grönland'a yelken açan Norveçlilerin sayısı 14. yüzyıl sonunda azalmıştı. Ikigaat'taki (Eski Kuzey dilinde *Herjólfsnes)* kilise bahçesinde bulunan, ortaçağ sonlarına ait meşhur kumaşlar Grönland ile Avrupa arasındaki iletişimin en azından 15. yüzyıl başına kadar devam ettiğini açıkça gösterir (Arneborg 1996; Østergaard 2004). Ne var ki Grönland'a gelen gemilerin sayısı bilinmez, yüzyılın sonlarında da Norveçlilerin Grönland'a yaptıkları resmi seyahatler tamamen kesilmiştir (Magerøy 1993: 228).

KUZEYİN AVCILARI

Grönlandlı Kuzeylilerin kuzeye yaptıkları av seferlerinde hem geç Dorset halkıyla hem Thule kültüründen insanlarla karşılaşmış olmaları mümkündür. Geç Dorset Palaeo Eskimoları 8. yüzyılda Nares Boğazı/Smith Boğazı bölgesinde bulunuyorlardı, Thule İnuitleri de 1200 civarında bu bölgeye gelmişti. Öyle görünüyor ki her iki halk da 1200-1300 döneminde bu bölgede bulunuyordu: Geç Dorset halkı geriliyordu, Thule kültürüyse yükselişteydi (Gulløv 2000). Grönlandlı Kuzeyliler geç Dorset ve Thule halklarını Vinlandlı *skrælings*'le (çelimsizlerle) aynı halk olarak görüyordu, büyük bir ihtimalle de bu isim onların Kuzeyli avcılara ilişkin fikirlerini ifade ediyordu. Arkeolojik buluntular ve yazılı kaynaklar Dorset, Thule ve Kuzey halkları arasında bir etkileşim olduğunu gösterir, bu temasların niteliği pek iyi bilinmese de yazılı kaynaklar Kuzeylilerin *skrælings*'le ilgili olduğunu işaret eder (bkz. Halldórsson 1978: 53 ve devamı). Buna getirilebilecek açıklamalardan biri mal alım satımı olabilir (Arneborg 1997). Kuzeyliler belki de metallere karşılık Palaeo Eskimoları ve İnuitlerden denizaygırı dişi alıyorlardı. Thule kültürü bağlamında ortaya çıkarılan Kuzey kökenli buluntuların çoğunluğu metaldir (Gulløv 2000: 326).

14. yüzyılda Thule kültürü halkı Grönland'ın batı sahilinde güneye doğru hareketlenmiştir. 14. yüzyıl ortasında, Kuzeylilerin bölgeyi terk ettikleri tarihe yakın bir dönemde Batı Yerleşimi'ne ulaşmışlardır, Doğu Yerleşimi'nde Kuzeylilerin fiyortların iç kesimlerindeki çiftliklerinde yaşadığı tarihlerde yerleşimin dış sahillerinde bir-iki nesil boyunca yaşamış olmaları mümkündür. Fiziksel olarak birbirlerine yaklaştıkça iki halk arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiği bilinmiyor, ama iki farklı dünya anlayışının sorunlar çıkarmış olabileceği tahmininde bulunabiliriz.

TERK EDİLMİŞ YERLEŞİMLER

Yazılı ve arkeolojik kayıtlar 14. yüzyılın ikinci yarısında Batı Yerleşimi'nin en kuzey kesiminde nüfusun azaldığı yönünde bir görüş birliği sergiler, Doğu Yerleşimi'nden çıkarılan arkeolojik buluntulara göre burası yaklaşık 100 yıl sonra terk edilmiştir. Uzun yıllar boyunca alana ağırlığını koyan kuram, ilerleyen Thule kültürü halkının Kuzeyli nüfusu sildiğini işaret etmiştir. Ne var ki bu kuram yazılı kaynaklara getirilen tek bir yoruma dayanıyordu (Arneborg 2003: 117 ve devamı), bugün Thule kültürü halkı ile Kuzeyliler arasındaki husumet bu tartışmalarda baskın bir rol oynamaz.

En başta yerleşimin dayanağı Grönland'ın doğal kaynakları ve anayurtla bağlantının korunmasıydı, her iki koşul da kolonilerin varlığını sürdürmesi açısından hayati önemdeydi. Gelgelelim anayurtla bağlan-

tılar gerilemiş, 15. yüzyıl başında da Norveç'ten resmi seyahatler son bulmuş, bu yüzden de seçkin çiftçilerin konumu tehdit altına girmiştir. Ne var ki görünüşe bakılırsa arkeolojik kayıtlar toplumsal ilişkilerde bir değişiklik yansıtmaz. Aynı tarihlerde yaşanan iklim değişikliklerinin Kuzeylilerin geçimlik ekonomisini etkilediği de gayet kesindir. *Landnám*, Ortaçağ Ilıman Döneminin (y. 885-1235) sonunda gerçekleşmiştir; Küçük Buz Devri'nin 1200 civarında başlamasıyla birlikte iklim daha soğumuş ve kurumuştur. Küçük Buz Devri'nin başlangıcına yakın tarihlerde rüzgâr şiddetlenmiştir (Jensen vd. 2004: 161; Lassen vd. 2004). Ya rüzgâr ya bitkisel kaynakların aşırı tüketimi ya da ikisinin bileşimi yüzünden erozyon Kuzeyli çiftçiler için ciddi bir tehdit haline gelmiştir (Jakobsen 1991; Mainland 2000). Erozyon sonucu değerli otlakların kaybedilmesiyle birlikte deniz seviyesi de yükselmiştir (Kuijpers vd. 1999). İnsan kemikleri ve hayvan kemiklerinin karbon 13 izotopu deniz kaynaklarına bağımlılığın giderek arttığını gösterir (Arneborg vd. 1999), izotop araştırmaları çiftçilerin *landnám*'da uygulamaya koydukları mera ekonomisini devam ettirdiklerini de göstermiştir.

Grönlandlıların hayat koşulları hiç kuşkusuz bozulmuştur, her yıl vaziyetten hoşnut olmayan birkaç bireyin göç etmesi (Lynnerup'un savunduğu üzere, 1998: 115 ve devamı) kaçınılmaz olarak Kuzeyli Grönland yerleşimlerinde nüfusun erimesine yol açmış olsa gerektir.

KAYNAKÇA

Albrethsen, S.E. ve Ólafsson, G. (1998) "A Viking Age hall," J. Arneborg ve H.C. Gulløv (yay. haz.) *Man, Culture and Environment in Ancient Greenland* (Danish Polar Center 4), Kopenhag: Danish Polar Centre, Danish National Museum.

Arneborg, J. (1991) "The Roman Church in Norse Greenland," *Acta Archaeologica*, 61: 142-50.

—— (1996) "Burgunderhuer, baskere og døde nordboer i Herjolfsnæs, Grønland," *Nationalmuseets Arbejdsmark* (1996): 75-83.

—— (1997) "Cultural borders: reflections on Norse–Eskimo interaction," R. Gilberg ve H.C. Gulløv (yay. haz.) *Fifty Years of Arctic Research. Anthropological Studies from Greenland to Siberia* (Publications of The National Museum of Denmark. Ethnographical Series 18), Kopenhag: Etnografi Bölümü ve Danimarka Ulusal Müzesi.

—— (2000) "Greenland and Europe," W.W. Fitzhugh ve E.I. Ward (yay. haz.) *Vikings. The North Atlantic Saga*, Washington, DC: Smithsonian Institution Press.

—— (2002) "Inhospitable regions and marginality: settlement at the end of the world," G. Helmig, B. Scholkmann ve M. Unterınann (yay. haz.) *Centre – Region – Periphery*, cilt 3, Hertigen: Wesselkamp.

—— (2003) "Norse Greenland archaeology: the dialogue between the written and the archaeological record," S.M. Lewis-Simpson (yay. haz.) *Vinland Revisited. The Norse World at the Turn of the First Millennium. Selected Papers*

from the Viking Millennium International Symposium 15–24 September, Newfoundland and Labrador, St John's: Newfoundland Historic Sites Association of Newfoundland and Labrador.

—— (2004) "Nordboernes rejser i Grønland og på det nordamerikanske kontinent," *Grønland*, 2004(1-2): 1-10.

—— (2005) "Greenland irrigation systems on a west Nordic background," J. Kláps˘te˘ (yay. haz.) *Water management in medieval rural economy* (Ruralia 5) (Památky archeologicke. Suppl. 17), Prague: Arkeoloji Enstitüsü.

Arneborg, J., Heinemeier, J., Lynnerup, N., Nielsen, H.L., Rud, N. ve Á.E. Sveinbjarnardóttir (1999) "Change of diet of the Greenland Vikings determined from stable carbon isotope analysis and 14C dating of their bones," *Radiocarbon*, 41(2): 157-68.

Buchwald, V.F. (2001) *Ancient Iron and Slags in Greenland* (Meddelelser om Grønland; Man and society 26), Kopenhag: Danish Polar Centre, Danish National Museum.

Christophersen, A. (1989) "Kjøpe, selge, bytte, gi. Vareutveksling og byoppkomst i Norge ca 800–1100: En model," A. Andren (yay. haz.) *Medeltidens födelse* (Symposier på Krapperups borg 1), Lund: Wallin & Dalholm.

Enghoff, I. (2003) *Hunting, Fishing and Animal Husbandry at the Farm beneath the Sand, Western Settlement* (Meddelelser om Grønland; Man and society 28), Kopenhag: Danish Polar Centre, Danish National Museum.

Gulløv, H.C. (2000) "Natives and Norse in Greenland," W.W. Fitzhugh ve E.I. Ward (yay. haz.) *Vikings. The North Atlantic Saga*, Washington, DC: Smithsonian Institution Press.

Halldórsson, Ó. (1978) *Grænland i Miðaldaritum*. Reykjavik: Sögufelag.

Jakobsen, B. (1991) "Soil resources and soil erosion in the Norse settlement area of Østerbygden in southern Greenland," *Acta Borealia* (1991): 56-68.

Jensen, K.G., Kuijpers, A., Koc, N. ve Heinemeier, J. (2004) "Diatom evidence of hydrographic changes and ice conditions in Igaliku fjord, south Greenland, during the past 1500 years," *The Holocene*, 14(2): 152-64.

Jones, G. (1986) *The Norse Atlantic Saga,* Oxford ve New York: Oxford University Press.

Krogh, K.J. (1982) *Erik den Rødes Grønland*, Kopenhag: Nationalmuseet.

Kuijpers, A., Abrahamsen, N., Hoffmann, G., Hühnerbach, V., Konradi, P., Kunzendorf, H., Mikkelsen, N., Thiede, J. ve Weinrich, W. (1999) "Climate change and the Viking-age fjord environment of the Eastern Settlement, south Greenland," A.K. Higgins ve W. Stuart Watt (yay. haz.) *Review of Greenland Activities 1998* (Geology of Greenland Survey Bulletin 183), Kopenhag: Danmarks og Grønlands Geologiske undersøgelse (GEUS).

Lassen, S., Kuijpers, A., Kunzendorf, H., Hoffmann-Wieck, G., Mikkelsen, N. ve Konradi, P. (2004) "Late-Halocene Atlantic bottom-water variability in Igaliku fjord, south Greenland, reconstructed from foraminifera faunas," *The Holocene*, 14(2): 165-71.

Lund, N. (1983) "Af den oldengelske Orosius," J.S. Madsen (yay. haz.) *Ottar og Wulfstan. To rejsebeskrivelser fra vikingetiden*, Roskilde: Vikingeskibshallen i Roskilde.

Lynnerup, N. (1998) *The Greenland Norse. A Biological-anthropological Study* (Meddelelser om Grønland; Man and society 24), Kopenhag: The Commission for Scientific Research in Greenland.

McGovern, T.H. (1985) "Contributions to the paleoeconomy of Norse Greenland," *Acta Archaeologica*, 54: 73-122.

Magerøy, H. (1993) *Soga om austmenn. Nordmenn som siglde til Island og Grønland i mellomalderen* (Norske Videnskaps-Akademi. II, Hist.-Filos. Klasse. N.S. 19), Oslo: Det norske samlaget.

Mainland, I. (2000) "The potential of dental microwear for exploring seasonal aspects of sheep husbandry and management in Norse Greenland," *Archaeozoologia*, 11: 79-100.

Ólafsson, H. (2000) "Sagas of western expansion," W.W. Fitzhugh ve E.I. Ward (yay. haz.) *Vikings. The North Atlantic Saga*, Washington, DC: Smithsonian Institution Press.

Østergård, E. (2004) *Woven into the Earth*, Århus: Aarhus University Press.

Poulsen, B. (2003) "Privatliv i middelalderens huse," E. Roesdahl (yay. haz.) *Bolig og familie i Danmarks middelalder*, Aarhus: Jysk Arkæologisk Selskab.

Roesdahl, E. (1995) *Hvalrostand, elfenben og nordboerne i Grønland*, Odense: Odense Universitetsforlag.

Roussell, Aa. (1941) *Farms and Churches in the Mediaeval Norse Settlements of Greenland* (Meddelelser om Grønland 89), Kopenhag: Kommissionen for videnskabelige Undersøgelser i Grønland.

Schledermann, P. (2000) "Ellesmere," W.W. Fitzhugh ve E.I. Ward (yay. haz.) *Vikings. The North Atlantic Saga*, Washington, DC: Smithsonian Institution Press.

Schweger, C. (1998) "Geoarchaeology of the GUS site: a preliminary framework," J. Arneborg ve H.C. Gulløv (yay. haz.) *Man, Culture and Environment in Ancient Greenland*, Kopenhag: The Danish National Museum and Danish Polar Centre.

Sutherland, P.D. (2000) "The Norse and native North Americans," W.W. Fitzhugh ve E.I. Ward (yay. haz.) *Vikings. The North Atlantic Saga*, Washington, DC: Smithsonian Institution Press.

Vebæk, C.L. (1993) *Narsaq. A Norse Landnáma Farm* (Meddelelser om Grønland; Man and society 18), Kopenhag: Kommissionen for videnskabelige Undersøgelser i Grønland.

43 (1)

KUZEY ATLANTİK ÇİFTLİĞİ: ÇEVRECİ BİR BAKIŞ AÇISI

Paul Buckland

Vikinglerin 9 ve 11. yüzyıl başı arasında Kuzey Atlantik'te Faroeler, İzlanda, Grönland ve kısa bir süreliğine Newfoundland'e doğru açılması Kuzey Avrupa'ya özgü bir çiftçilik sistemini, önceden hiç kimsenin yaşamadığı ya da avcı-balıkçı toplulukların aralıklı olarak yaşadığı adalara taşımıştı. Hemen hemen o döneme ait bir kaynağa, yaklaşık 825'te Fransa'da Şarlman'ın haleflerinin sarayında vakanüvislik yapan Dicuil'e göre, o tarihlerde Faroeler ve muhtemelen İzlanda'da İrlandalı keşişlerin bulunuyor olması mümkündü, gerçi arkeolojik ve paleoarkeolojik kayıtlarda keşişlerin izlerini sürmek zordur (Buckland 1992; Buckland vd. 1995; bkz. Hannon ve Bradshaw 2000). Dolayısıyla *Landnámsmenn*'in Faroelerde (Eski Kuzey dilinde *Færeyjar*, "koyun adaları" anlamına geliyor olabilir) yabani koyunlara rastlamış olmaları mümkündür, ama önceden insan elinin hiç değmediği ya da çok az değdiği topraklara Avrupa'ya özgü olağan çiftlik hayvanlarını (sığır, domuz, at, keçi ve koyun) ve tahıllarını, en başta da arpayı (Eski Kuzey dilinde *bygg*) getirmişlerdir (Amorosi vd. 1997; Dugmore vd. 2005). 12. yüzyıl sonunda Ari Froði İzlanda *landnám*'ından –Í þann *tíð var* Ísland ***viði vexið a milli fjalls og fjöru*** (Íslendingabók)– bahseden satırlar kaleme alıyordu, mevcut huş örtüsünün yok edilmesi de polen kayıtlarıyla belgelenmiştir (Einarsson 1961; Hallsdottir 1987). Bunun ardından gelen, büyük ölçüde aşırı otlatmaya bağlı toprak kaybı üzerine kapsamlı araştırmalar yapılmıştır (örneğin Þórarinsson 1961; Dugmore ve Buckland 1991; Simpson vd. 2001). Grönland'ın güneybatısında da benzer bir örüntü açıkça görülür, ancak Faroelerde ormanların bulunmaması *landnám*'ın ("toprakların alınması" anlamına gelir) palinolojik olarak tespitinde güçlüklere yol açmıştır, makrofosil kayıtları hâlâ tartışmalı olsa da daha kesindir (krş. Jóhansen 1985; Buckland ve Dinnin 1998).

Kuzeyli çiftçiler bu zemin üzerine, ağırlıklı olarak ikincil ürünlere dayanan bir çiftçilik sistemi yerleştirmişlerdir: Koyun, keçi ve sığırdan elde edilen süt ve peynir, tahıl üretimi ve zaman zaman ithalinin mümkün olduğu Faroeler ve İzlanda'da bunların yanı sıra et ve tahıl üretimi yapıl-

mıştır. 13. yüzyıldan kalma *Konungs Skuggsjá*'nm yazarının dikkat çektiği üzere Grönlandlılar ekmeği bilmiyordu. McGovern ve diğerleri (2001) evcil otoburların nasıl her çevresel ortamın koşullarına göre bulundurulduğuna dikkat çekmiştir: Grönland'da daha fazla keçi bulunuyordu, erken tarihlere ait gömülerde de domuzlara daha sık rastlandığı görülmüştür. Bu durum bu hayvanların ormanlık ve tarım yapılmayan yeşillik araziyi ortadan kaldırmalarına dek sürmüştür. İzlanda'da kutup tilkisi dışında karada yaşayan memeli hayvan bulunmadığından, deniz kaynakları erken tarihlerden itibaren tüketilmeye başlanmış, fok balığı, deniz kuşları ve balıklar öğünlerin önemli bir bileşeni haline gelmiştir; Faroelere ilişkin verilerde de benzer bir örüntüye rastlanır (Church vd. 2005). Grönland'da bulunan hayvan kemikleri arasında balıklar dikkat çekici derecede azdır, ama ren geyiği (karibu) özellikle de Batı Yerleşimi'nin daha kuzey kesimlerinde öğünlerin önemli bir bileşeniydi; fok balığı, deniz kuşları, zaman zaman karaya vuran balinalar da tüketiliyordu. Hayvan kemiklerinin yerleşimlere dağılımı bütün çiftliklerin toplu ava katıldıklarını gösterir, ne var ki sonuçların dağılımı her zaman adil olmuyordu (McGovern vd. 1996).

İzlanda Avrupa anakarasının orduları ve kentsel gelişmeyi ayakta tutma amacıyla stoklamaya uygun balık üretme ihtiyacına erken tarihlerde ayak uydurdu, Kuzey Kutbu'nda Norveç'e ait Lofoten Adaları'nın kaynaklarını tamamladı, kısmen de bu kaynakların yerini aldı (Perdikaris 1999). Fakat Grönland'ın saygın mal, denizaygırı dişi, halat yapımında kullanılan denizaygırı derisi, zaman zaman kutup ayısı (Einar Sokkasson sagasında bir piskoposla takas edilir) ve *narwhal* boynuzu ticareti her zaman doğu ve güneydeki diğer kaynakların dalgalı bir seyir izleyen tedarikine tabi olmuş, Avrupa dünyası sistemiyle hiç bütünleşmemişti. Gündelik geçime yakın bir düzeyde hayatta kalmak manevi olanın ötesinde hiçbir şeyle teması gerektirmiyor, ama ana çiftlik hayvanları grubunun kışı geçirmesine yeterli bir yem sağlama becerisi istiyordu. İzlanda'da başarısız olmuş ilk yerleşimcinin, Nadodd'un hikâyesi bunun önemini vurgular: Nadodd deniz hayvanlarının avlanmasından o kadar memnun kalır ki kendi hayvanları için yem toplamayı ihmal eder. Kış gelir, doğal kaynaklar ortadan kaybolur ve hayal kırıklığına uğrayan Nadodd Norveç'e geri döner, bulduğu yeni ülke hakkında olumsuz şeyler anlatır, böylece İzlanda'nın isim babası olur. Kızıl Eirik'in Grönland hakkında söylediklerinde de benzer bir kaygı gözlenir. Bu kuruluş mitlerinin didaktik niteliği belirgindir, Kuzeyli çiftçilerin kaygısı kışın hayvanlar için yeterince yem bulunup bulunamayacağı olmuştur (krş. Jonsson 1877). Arkeolojik ve paleolojik veriler yemlerin depolandığını gösteren kanıtlar sunar (Amorosi vd. 1998), arkeolojik yerleşimlerde tohumların oksijensiz

koşullarda korunmuş halde bulunmasının yanı sıra, sinantrofik (insanlara yakın yaşayan) böcek faunaları, özellikle de çürümüş ot yığınları üzerinde balçık küfleriyle beslenen ve onları avlayan türler bu kanıtlar arasında yer alır. Bu türler ilk yerleşimcilerle gelmiştir, insanların yarattığı, ancak suni olarak ısıtılmış ortamlarda, çiftliklerdeki çim evlerde ve ahırlarda, arkeolojik enkazdaki çürümüş bitki artıkları üzerinde varlıklarını sürdürebilen türler de bunlara dahildir (Sadler ve Skidmore 1995). Hem İzlanda'da hem Grönland'da huş ve söğüt koruluklarını, fundalıkları çayıra çevirmek amacıyla kapsamlı yakma faaliyetleri yürütülmüş olsa da sürgün ve yaprak yığınları, hayvanların büyük bölümünün beslenmesinde önemli bir unsur olmaya devam etmiştir. Grönland'da keçi sayısının daha fazla olması, keçilerin ağaçsı dokuları sindirme becerisinin daha fazla olmasının yanı sıra yünlü kumaşların vergilendirmede daha önemsiz bir unsur olduğunu da yansıtır. Grönland'da Batı Yerleşimi'nde *Gården under Sandet* (GUS) yerleşiminde koyun ve keçi dışkılarındaki polen tayfı %98 huş içerir, bu durum muhtemelen baharda ek yem toplandığını göstermektedir (bu bilgi şahsen Sheffield Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Robert Craigie'den alınmıştır).

Yosunun hayvan yemi ve tuz kaynağı olarak kullanıldığı Orkney'den Grönland'a birçok yerleşimde açıkça ortadadır, alglerin hayatta kalmadığı organik gömülerde, varlıklarını genellikle denizlerde ona bağlı koloniler halinde yaşayan *Dynamena pumila*'nın kalıntıları gösterir (Buckland vd. 1993). Arkeolojik enkazda ve ev zemininde gelgit hattına atılmış çöplerde yaşayan böcek faunaları ve sineklerin pupa keselerinde sahil şeridine özgü unsurların varlığı da karadaki kaynakların deniz kaynaklarıyla takviye edildiğini vurgular. İnsanlar ile hayvanların beslenmesinde deniz kaynakları bileşeni insan ve hayvan kemiklerinin izotop bileşiminde de açıkça görülür (Arneborg vd. 1999). Karanın iç kesimlerindeki yerleşimlerde bile kömürleşmiş yosun parçalarına rastlamak olağandışı bir durum değildir (Buckland vd. 1998), yosunlar Kuzeylilerin beslenmesinde dengenin sağlanması açısından temel tuzların da kaynağı olsa gerektir. Yılın neredeyse altı ayı büyük ölçüde karanlık olan Kuzey Kutbu sistemlerindeki insanların başındaki diğer bir bela da C vitamini eksikliği, iskorbüttür (örneğin Troup 1987). Buna koyun ve keçi sütü tüketimiyle karşı konabilir. Bütün temel unsurları çiğ et ve balık tüketimiyle sağlayan, sağlık açısından farklı riskler doğuran İnuit beslenmesi ile Kuzeylilerin beslenmesi arasındaki farklılıklar çarpıcıdır (Hart Hansen vd. 1991).

Kuzey Atlantik bölgesinin tamamında hem çiftliklerin hem müştemilatın inşasında kullanılan temel malzeme kesekti, binalar kimi zaman taş temeller üzerine inşa ediliyordu. Ne var ki hayvanlar otlatılmazsa do-

ğal çimler iyi keçeleşmez; en azından Faroeler ve İzlanda'da *landnám*'ın ilk aşamalarında başka malzemelerin kullanılmış olması muhtemeldir. İzlanda'da çukur evler genellikle yerleşimlerde rastlanan en eski yapılardır (Einarsson 1992; Simpson vd. 1999). Daha tipik bir yapı olan müştemilatlı uzun evlere İzlanda'da Þjórsárdalur'da Stöng'de bulunan, 1104-1158 tarihlerinde Hekla'nın patlaması sonrasında terk edilen çiftlik örnek gösterilebilir. 1939'da İskandinav Arkeoloji Ekspedisyonu çerçevesinde yapılan kazıdan bu yana (Stenberger 1943), burası Kuzey arkeoloji tarihinde en yaygın olarak yeniden kurgulanan plan haline gelmiştir (örneğin Foote ve Wilson 1970; Fitzhugh ve Ward 2000). Çiftlik harçsız taş ayaklar üzerine çim keseklerinden inşa edilmiştir, ana salonda merkezi bir ocak çukuru bulunur, odanın ucunda da bir dokuma tezgâhı ve küçük bir şömine vardır. Stöng'de evin iki ek binası geleneksel olarak kiler ve umumi tuvalet olarak yorumlanmıştır (Ólafsson and Ágústsson 2003). Ne var ki Buckland ve Perry (1989) zemindeki varillerden en azından birinin yiyecek depolamaktan ziyade, yünü temizleyecek alkali sağlamak amacıyla insan üresi toplamak ve saklamak üzere yerleştirildiğini, diğer odanın iki yanındaki sıralı çukurların bitmiş kumaşların yıkanması ve boyanması işlemine yönelik olduğunu savunmuştur. Þjórsárdalur yerleşimlerinde insan kemiği nispeten azdır, fakat Stöng'de bulunan, bölmelere ayrılmış küçük bir inek ahırının da aralarında bulunduğu kanıtlar, ağırlıklı olarak koyunların bulunduğu, karma hayvancılık yapılan bir çiftliğin kanıtları olarak yorumlanabilir. İzlanda'nın güney sahillerindeki Storaborg'da çok sayıda koyun ektoparaziti, çiftlikte odanın altındaki giderde bulunan *Melophagus ovinus* ve *Damalinia ovis* türü bitler yün temizleme kalıntılarını yansıtır (Buckland ve Perry 1989). Birçok yerleşimde birkaç odada koyun ya da yapağı bulunduğu da bit kalıntılarının yaygınlığından bellidir. Grönland'da GUS'da bunların yanı sıra keçi bitleri *D. capreae* and *Linognathus stenopsis*'e de rastlanmıştır (Panagiotakopulu vd. yakında çıkacak).

Hem İzlanda'da hem Grönland'da çiftlik binalarındaki ve mezbeleliklere boşaltılan çöplerdeki sinek faunalarında ağırlıklı olarak *Heleomyza borealis* ve *Telomarina flavipes*'in pupa keselerine rastlanmıştır; bu sineklerin her ikisi de ya dışkılarda ya odaların içindeki yiyecek kalıntılarında, yani protein açısından zengin malzemede ürer. Odalardaki yiyecek kalıntılarının ısı koşulları, bu sineklerin ömür döngüsünü tümüyle bina içiyle sınırlamış olsa gerektir (Panagiotakopulu 2004). Panagiotakopulu ve diğerleri (2007) Grönland'da Batı Yerleşimi'nde Nipaitsoq'taki çiftliğin son safhasında sıklıkla bu sineklere rastlanmasının, buradaki topluluğun sıkıntı içinde olduğunu yansıttığını ileri sürmüşlerdir. Genelde Grönland'da

çiftliklerin permafrost (sürekli donmuş haldeki toprak tabakası) üzerine titizlikle inşa edilmiş zeminleri, sineklerden kenelere varıncaya kadar dışarıdan gelmiş çok sayıda böcek türüne uygun bir yaşam ortamı sunuyordu (Buckland ve Sadler 1989). İnsan biti de sayıca çoktu, muhtemelen hem baş bitine hem vücut bitine rastlanıyordu (Svienbjarnardóttir ve Buckland 1983), korunmuş olmaları bu böcekleri tanımamızı sağlar. Grönland'daki yerleşimlerde insan piresi *Pulex irritans* çok sayıda görülmüştür (Panagiotakopulu 2001), öyle ki başka hiçbir yerde bu türe bu kadar çok sayıda rastlanmamıştır. Yine de görünüşe bakılırsa buradaki yaşam koşullarının bugünkü Oslo (Kenward 1980), York (Kenward ve Hall 1995) ya da Dublin'dekinden (Coope 1981) çok da farklı olmadığını vurgulamak gerekir.

İzlanda'da yerel tahıl üretiminin erken tarihlerden itibaren ithal tahıllarla takviye edildiği açıktır, tahıl güvesi *Sitophilus granarius* ve testere dişli tahıl böceği *Oryzaephilus surinamensis* faunaları bunu gösterir. Bu böceklerden ilkine ülkenin bugünkü faunasında rastlanmaz, ama Bessastaðir arkeolojik enkazına bakılırsa ikisi de 12. yüzyılda bulunuyordu (Amorosi vd. 1992); muhtemelen insan dışkısıyla atılmışlardı. Daha kapsamlı örneklerin alındığı güney sahilinde Storaborg'daki önemsiz çiftlikte bulunan malzemeye nazaran bu yerleşimde bu faunaya daha sık rastlanması muhtemelen yerleşimin statüsüne dair bir işarettir. Storaborg çiftliğinde ortaçağdan kalma bir çukur içinde muhtemelen *Mayetiola sp.* pupasına çok sayıda rastlanması, bu önemli tahıl böceğini ithal edilmiş tahıllardan ayıklamanın zorluğunu yansıtıyor olabilir (Buckland vd. 2005). Balık ihracı ile tahıl ithali arasındaki bağlantı özellikle de Norveç'te kutup bölgesinde kalan ortaçağ balıkçılık merkezi Langenes'de özellikle belirgindir, burada zararlı böcek faunaları daha güneyli böceklerin kazaen ithaliyle genişlemiştir (Buckland vd. 2006).

KAYNAKÇA

Amorosi, T., Buckland, P.C., Dugmore, A.J., Ingimundarson, J.H. ve McGovern, T.H. (1997) "Raiding the landscape: human impact in the Scandinavian North Atlantic," *Human Ecology*, 25: 491-518.

Amorosi, T., Buckland, P.C., Edwards, K.J., Mainland, I., McGovern, T.H., Sadler, J.P. ve Skidmore, P. (1998) "They did not live by grass alone: the politics and palaecology of fodder on the North Atlantic islands," *Environmental Archaeology*, 1: 41-54.

Amorosi, T. Buckland, P.C,, Ólafsson, G. Sadler, J. P. ve Skidmore, P. (1992) "Site status and the palaeoecological record: a discussion of results from Bessastaðir, Iceland," Ch. Morris ve J. Rackham (yay. haz.) *Norse and Later Settlement and Subsistence in the North Atlantic*, Glasgow: Glasgow Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Arneborg, J., Heinemeier, J., Lynnerup, N., Nielsen, H.L., Rud, N. ve Sveinbjarnardóttir, A.E. (1999) "Change of diet of the Greenland Vikings determined from stable isotope analysis and 14C dating of their bones," *Radiocarbon*, 41(2): 157-68.

Buckland, P.C. (1992) "Insects and the pre-Norse settlement of Faeroe: a case not proven," *Fróðskaparrit*, 38/39: 107-14.

Buckland, P. C., Buckland, P. I. ve Skidmore, P. (1998) "Insect remains from GUS: an interim report," J. Arneborg ve H.C. Gulløv (yay. haz.) *Man, Culture and Environment in Ancient Greenland*, Kopenhag: Danish National Museum and Danish Polar Centre.

Buckland, P.C. ve Dinnin, M.H. (1998) "Insect faunas at *landnám*: a palaeoentomological study at Tjørnuvík, Streymoy, Faroe Islands," *Fróðskaparrit*, 46: 277-86.

Buckland, P.C., Edwards, K.J., Blackford, J., Dugmore, A.J., Sadler, J.P. ve Sveinbjarnardóttir,
G. (1995) "A question of Landnám: pollen, charcoal and insect studies on Papey, eastern Iceland," R. Butlin ve N. Roberts (yay. haz.) *Ecological Relations in Historical Times* içinde, Oxford: Blackwell.

Buckland, P.C., Panagiotakopulu, E., Buckland, P.I., Perdikaris, S. ve Skidmore, P. (2006) "Insect faunas from medieval Langenes, Arctic Norway," R. Engelmark ve J. Linderholm (yay. haz.) *Proceedings of the 8th Nordic Conference on the Application of Scientific Methods in Archaeology, Umeå, Sweden 2001* (Archaeology and Environment 21), Umeå: Umeå Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü.

Buckland, P.C., Panagiotakopulu, E., Skidmore, P. ve Buckland, P.I. (2005) "Insect remains from Stóraborg, Iceland." (Yayımlanmamış rapor, İzlanda Ulusal Müzesi.)

Buckland, P.C. ve Perry, D. (1989) "Ectoparasites of sheep from Stóraborg, Iceland and their interpretation: piss, parasites and people, a palaeoecological perspective," *hikuin*, 15: 37-46.

Buckland, P.C. ve Sadler, J.P. (1989) "A biogeography of the human flea, *Pulex irritans* L. (Siphonaptera: Pulicidae)," *Journal of Biogeography*, 16: 115-20.

Buckland, P.C., Sadler, J.P. ve Smith, D. (1993) "An insect's eye-view of the Norse farm," C.E. Batey, J. Jesch ve Ch.D. Morris (yay. haz.) *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic* içinde, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Church, M., Arge, S.V., Brewington, S., McGovern, T.H., Woollett, J.W., Perdikaris, S., Lawson, I.T., Amundsen, C., Harrison, R. ve Krivogorskaya, K. (2005) "Puffins, pigs, cod and barley: palaeoeconomy at Undir Junkarinsfløtti, Sandoy, Faroe Islands," *Environmental Archaeology*, 10: 179-97.

Coope, G.R. (1981) "Report on the Coleoptera from an eleventh-century house at Christ Church Place, Dublin," H. Bekker-Nielson, P. Foote ve O. Olsen (yay. haz.) *Proceedings of the Eighth Viking Congress (1977)*, Odense: Odense University Press.

Dugmore, A.J. ve Buckland, P.C. (1991) "Tephrochronology and Late Holocene soil erosion in south Iceland," J.K. Maizels ve C. Caseldine (yay. haz.) *Environmental Change in Iceland. Past and Present* içinde, Dordrecht: Kluwer Academic Press.

T.H., Panagiotakopulu, E., Simpson, I.A., Skidmore, P. ve Sveinbjarnardóttir, G. (2005)

"The Norse *landnám* on the North Atlantic islands: an environmental impact assessment," *Polar Record*, 41: 21-37.

Einarsson, B. (1992) "Granastaðir-grophuset och andra isländska grophus i ett nordiskt sammanhang. Deras funktion och betydelse i kolonisationforloppet i Island," *Viking. Tidskrift for norrøn arkeologi*, 55: 95-119.

Einarsson, T. (1961) "Pollenanalytische Untersuchunngen zur spät- und postglacialen Klimageschichte Islands," *Sonderveröffliche der geologische Institut der Universitat* Köln, 6: 1-52.

Fitzhugh, W.W. ve Ward, E.I. (2000) *Vikings. The North Atlantic Saga*, Washington, DC: Smithsonian Institute.

Foote, P.G. ve Wilson, D.M. (1970) *The Viking Achievement. The Society and Culture of Early Medieval Scandinavia*, Londra: Sidgwick & Jackson.

Fredskild, B. (1988) "Agriculture in a marginal area: south Greenland from the Norse Landnam (985 a.d.) to the present (1985 a.d.)," H.H. Birks, H.J.B. Birks, P.E. Kaland ve D. Moe, *The Cultural Landscape. Past, Present and Future*, Cambridge: Cambridge University Press.

—— (1992) "Erosion and vegetation change in south Greenland caused by agriculture," *Geografisk Tidsskrift*, 92: 14-21.

Hallsdóttir, M. (1987) *Pollen Analytical Studies of Human Influence on Vegetation in Relation to the Landnam Tephra Layer in Southwest Iceland* (Lundqua Thesis 18), Lund: Acupress.

Hannon, G.E. ve Bradshaw, R.H.W. (2000) "Impacts and timing of the first human settlement on vegetation of the Faroe Islands," *Quaternary Research*, 54: 404-13.

Hart Hansen, J.P., Melgaard, J. ve Nordqvist, J. (yay. haz.) (1991) *The Greenland Mummies*, Londra: British Museum.

Jóhansen, J. (1985) *Studies in the Vegetational History of the Faroe and Shetland Islands* (Annales Societatis Scientiarum Faeroensis. Supplementum 11), Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

Jónsson, J. (1877) "Jón Jónsson's saga: the genuine autobiography of a modern Icelander (G.R. Fitz-Roy Cole ed.)," *Frazer's Magazine*, New Series 15: no. 85.

Kenward, H.K. (1980) "Insect remains," E. Schia (yay. haz.) *De Arkeologiske Utgravninger i Gamlebyen, Oslo*, cilt 2: *Feltene "Oslogate 3 og 7"* içinde, Oslo: Universitetsforlaget.

Kenward, H.K. ve Hall, A.R. (1995) *Biological Evidence from 16–22 Coppergate*, York: Council for British Archaeology.

McGovern, T.H., Amorosi, T., Perdikaris, S. ve Woollett, J. (1996) "Zooarchaeology of Sandnes V51: economic change at a chieftain's farm in west Greenland," *Arctic Anthropology*, 33: 94-122.

McGovern, T.H., Perdikaris, S.P. ve Tinsley, C. (2001) "Economy of *landnam*: the evidence of zooarchaeology," A. Wawn ve T. Sigurðardóttir (yay. haz.) *Westward to Vinland* içinde, Reykjavík: The Nordahl Institute.

Ólafsson, G. ve Ágústsson, H. (2003) *The Reconstructed Medieval Farm in Þjórsárdalur and the Development of the Icelandic Turf House*, Reykjavík: National Museum of Iceland.

Panagiotakopulu, E. (2001) "Fossil records of ectoparasites," *Antenna*, 25: 41-2.

—— (2004) "Dipterous remains and archaeological interpretation," *Journal of Archaeological Science*, 31: 1675-84.

Panagiotakopulu, E., Skidmore, P. ve Buckland, P.C. (2007) "Fossil insect evidence for the end of the Western Settlement in Norse Greenland," *Naturwissenschaften*, 94: 300-6.

Panagiotakopulu, E. *vd.* (yakında çıkacak çalışma) *Insect Faunas from GUS in the Western Settlement of Norse Greenland.*

Perdikaris, S. (1999) "From chiefly provisioning to commercial fishery: long-term economic change in Arctic Norway," *World Archaeology*, 30: 388-402.

Sadler, J.P. ve Skidmore, P. (1995) "Introductions, extinctions or continuity: faunal change in the North Atlantic," R. Butlin ve N. Roberts (yay. haz.) *Human Impact and Adaptation. Ecological Relations in Historical Time*, Oxford: Blackwell.

Simpson, I.A., Dugmore, A.J., Thomson, A. ve Vesteinsson, O. (2001) "Crossing the thresholds: human ecology and historical patterns of landscape degradation," *Catena*, 42: 175-92.

Simpson, I.A., Milek, K.B. ve Guðmundsson, G. (1999) "A reinterpretation of the great pit at Hofstaðir, Iceland, using sediment thin section micromorphology," *Geoarchaeology*, 14: 511-30.

Stenberger, M. (yay. haz.) (1943) *Fornitida gårdar i Island. Meddelanden från den nordiska arkeologiska undersökingen i Island sommaren 1939*, Kopenhag: Ejnar Munksgaard. Sveinbjarnardóttir, G. ve Buckland, P.C. (1983) "An uninvited guest," *Antiquity*, 48: 32-3.

Þórarinsson, S. (1961) " Uppblastur á Islandi í ljosi öskulagarannsokna," *Arsrit Skogræktarfelags* Íslands (1961): 17-54.

Troup, J.A. (1987) *The Ice-bound Whalers. The Story of the Dee and the Grenville Bay, 1836–37*, Kirkwall: The Orkney Press.

44

VİNLAND'IN KEŞFEDİLMESİ

Birgitta Wallace

Carl Christian Rafn 1837'de Vinland sagalarını *Antiquitates Americanae* (Rafn 1837) adlı eserinde yayımlamış, 1838'de eserin İngilizce çevirisi *Discovery of North America*'yı (Rafn 1838) çıkarmıştı. O tarihten bu yana Atlantik'in iki yakasında da Vinland'ın yeriyle, Kuzeylilerin çıktığı diğer iki kara parçası Markland ve Helluland'ın yerleriyle ilgili spekülasyonlar yapılmıştır. Newfoundland'de L'Anse aux Meadows'da 1960'lar ve 1970'lerde yapılan arkeolojik çalışmalar Vinland'ın aslında Kanada'nın doğusundaki St. Lawrence Körfezi olduğu yönünde ikna edici kanıtlar sunar. Sagalarda betimlenen durumlar ve olaylar dönemin siyasi eğilimlerine göre törenselleştirilmiş, şişirilmiş ve değiştirilmiş olsa da, L'Anse aux Meadows yerleşimi Vinland'ın fiziksel bir gerçeklik olduğunu doğrulamaktadır. Bu yerleşim *Leifsbúðir-Straumfjǫrðr*'dür, Vinland da St. Lawrence Körfezi'ni çevreleyen, kuzeyde Belle Isle Körfezi'nden güneyde New Brunswick'e kadar uzanan bölgedir.

VİNLAND İSMİ

Uzun /ī/ ile yazılıp okunan *Vínland* ismi, "Şarap Ülkesi" anlamına gelir. Bu ismin kısa /ĭ/ ile "Çimen Diyarı" ya da "Çayır Ülkesi" anlamında "*Vinland* olması gerektiği yönündeki iddiaları filologlar hiç kabul etmemiştir. Sagaların asıl el yazmalarında uzun /ī/ örnekleri görülebilir (Crozier 1998: 39). Sagalardaki *vínber* sözcüğünün üzümü değil, böğürtlen ya da kuş üzümü gibi başka taneli meyveleri ifade ettiğini savunan kuramlar dayanaksızdır, çünkü Kuzey dilinde bu meyveleri ifade eden özel terimler bulunur. Ayrıca bu kuramların hiçbiri de sagaların "üzüm ağacı" anlamına gelen *vínviðr*'i neden aynı derecede vurguladığını açıklayamaz. Şaraba atıfta bulunmanın Vinland'a cennetsi bir nitelik kazandırmaya yönelik bir icat olduğunu söyleyen başka bir görüşse (Nansen 1911; Keller 2001), Kuzeylilerin yabani üzümlerin yetiştiği yerleri gerçekten de ziyaret etmiş olduğunu gösteren arkeolojik kanıtlara ters düşer.

EDEBİ KANITLAR-VİNLAND EL YAZMALARI

Birkaç kaynakta Vinland'dan laf arasında bahsedilmiş olsa da, buraya ilişkin asıl betimlemeler 14. yüzyılın ilk yarısına ait daha geniş kapsamlı *Flateyjarbók*'ta ("Düz Ada Kitabı") bugüne ulaşmış *Groenlendinga saga*'da ("Grönlandlıların Sagası"nda, bundan sonra GS diye anılacaktır) (Helgi Þorláksson, Wawn ve Þórunn Sigurðardottir 2001'de: 69) ve *Erik's Saga*'da (Erik'in Sagası, MS 544 ve 557) bulunur. *Erik's Saga*'nın (bundan sonra ES diye anılacaktır) iki versiyonu vardır: 13. yüzyıl ortası ile sonu arası bir tarihe ait *Skalholt Book* (bundan sonra SB) ile 13. yüzyıl başına ait *Hauk's Book* (bundan sonra HB) (krş. Gisli Sigurðsson 2004: 265-302).

Grönlandlıların Sagası ve Erik'in Sagası'nda aynı olaylar betimlenir, ama arada bazı uyumsuzluklar gözlenir. GS'de dört keşif seferi ve amacına ulaşamamış beşinci bir sefer anlatılır. Grönland'daki babasına ulaşmaya çalışan Bjarni Herjólfsson yeni toprakları 985 civarında tesadüfen keşfeder. Birkaç yıl sonra Leifr Eiríksson buralarda bir keşif seferi yapar ve bir üs kurar: *Leifsbúðir* ("Leif'in Kulübeleri). Leif burada üzümler ve iyi kereste keşfeder, bunları Grönland'a götürür. Leif'in kardeşleri Þórvaldr, Þorsteinn ve Freydıs, baldızı Guðríðr kocası İzlandalı tüccar Þorfinnr Karlsefni'yle keşif seferlerini sürdürür.

ES'de dört keşif seferinin tamamı hepsinin toplamı kadar büyük tek bir keşif seferi halinde birleştirilir. Seferin lideri Þorfinnr Karlsefni ile karısı Guðríðr'dir. Bu saganın başlıca iki üssü vardır: *Straumfjǫrðr* ("Akıntı Fiyordu") ve *Hóp* ("Haliç Lagünü"). *Straumfjǫrðr* Kuzey Vinland'da bulunan bir üstür, keşif seferleri yazları her yönde keşiflerde bulunmak üzere buradan ayrılır, kışları geri döner. *Hóp* ise güneyde, üzümlerin toplandığı, kerestelerin derlendiği bir yaz kampıdır. *Straumfjǫrðr* çekici bir yer olarak tanımlanmıştır: Burada çimenler uzundur, av hayvanları boldur, açıktaki adalar da deniz kuşları ve yumurtalarıyla doludur, öyle ki buralarda ayak basacak yer yoktur. Hiç hazırlık yapılmadığından, av ve balıkçılık seferleri başarısız olduğundan kış çetin geçse de hava sığırların bütün kış yaşayabileceği kadar da ılıman olmuştur.

Hóp, Straumfjǫrðr'un güneyinde hatırı sayılır uzaklıkta bir yaz kampıdır. İsmini açıktaki kumlukların koruduğu, gelgitlerin yaşandığı birçok haliç lagününden almıştır. Lagünler o kadar sığdı ki buralara gemiler ancak sular yükseldiğinde girebiliyordu. Burası *Straumfjǫrðr*'dan daha misafirperver bir yerdi. Sahillerde kendiliğinden yetişmiş buğday tarlaları, *mausir* ormanları vardı, ağaçların üzerinde yumrular bulunuyordu, sarmaşıklar da ağaçlara tırmanmıştı. Ne var ki bu bölgede büyük yerli grupları yaşıyordu, Kuzeyliler onlardan korkuyordu.

Leifsbúðir, *Straumfjǫrðr* ve *Hóp* sıklıkla farklı yerler olarak görülür.

Ne var ki *Leifsbúðir* muhtemelen *Straumfjǫrðr* ve *Hóp*'un bileşimidir. *Straumfjǫrðr* gibi burası da birkaç yönde yapılan keşif seferleri için bir üstür, ama buranın fiziksel özelliklerinin birçoğu *Hop*'un özelliklerine yakındır, orada da hem üzüm toplanıyor, hem kereste kesiliyordu.

İzlanda sagaları üzerine çalışan akademisyen Ólafur Halldórsson, ES'nin amacının, 1200 civarında doğrudan Karlsefni ile Guðríðr'in soyundan gelen Piskopos Björn Gilsson'ı azizleştirme çabasıyla, ataların soyunu tesis etmekte Guðríðr'in rolünü büyütmek olduğunu savunur (Wawn ve Þórunn Sigurðardóttir 2001: 47, 50). ES Þorfinnr Karlsefni ile Guðríðr'in önemini artırmak için Leifr Eiríksson'u Vinland'ın tesadüfi kâşifi olmaya indirir. Karlsefni öncü kâşif olarak Leif'in konumunu gasp eder, GS'deki bütün keşif seferleri onun öncülüğünde birleşerek büyük bir keşif seferi haline gelir. Böylece *Leifsbúðir* ismi de silinir ve onun yerini *Straumfjǫrðr* alır.

VİNLAND YERLEŞİMLERİNİN AMACI

Vinland yerleşimlerinin amacının sıklıkla kolonileştirme olduğu varsayılır. Aslına bakılırsa Vinland seyahatlerinin başlıca amacı, kaynak bulmak için keşif seferleri düzenlemek ve Grönland'a taşınabilmeleri için bu kaynakları kullanmaktı: "Araziyi keşfetmekten başka bir şey yapmadılar" (ES ve HB); "kâr getiren kaynaklar için" (ES ve HB); "Thorvald arazinin çok küçük bir bölümünün keşfedildiğini düşünüyordu" (ES ve HB); "hem mülk hem şöhret açısından iyi olmuştu" (GS). GS'de Karlsefni'nin keşif seferinde "her tür büyükbaş ve küçükbaş hayvanın da götürüldüğü, çünkü *yapabilirlerse* yerleşmeye niyetli oldukları" (vurgu eklenmiştir) belirtilir. Öte yandan ES'de Thorstein'ın seferinde "az sayıda hayvan götürüldü... silah ve mühimmat olarak aldıklarından fazla değil," denir (ES ve HB). Vinland seferlerine katılanlar aileler değil, kâra ortak olmak üzere seferlere parayla katılan mürettebattır. Ev işlerini yapacak az sayıda kadın seferlerde bulunuyordu. Þorsteinn Eiríksson'un seyahati özellikle kardeşi Þórvaldr'ın cesedini almak için düzenlenmişti. Bu yerleşime daimi olarak yerleşme niyeti olsaydı, böyle bir şeye gerek kalmazdı.

İlk binalar "kulübeler"di, bunlar üstleri çatı niyetine çadır beziyle örtülmüş çim duvarlardan oluşuyorlardı, böylece *Leifsbúðir* ismi doğmuştu. Keşif grupları ancak sefer sırasında kışı geçirmeye karar verdiklerinde "büyük evler" yapmışlardı. Hayvanlar için bina inşa edilmemiş, hayvanlar bütün kış boyunca dışarda otlamıştı.

Keşif seferlerinin büyüklüğü 30 ile 70 kişi arasında değişiyordu. Karlsefni'nin 160 kişilik mürettebatı, üç ayrı mürettebatın kurgusal olarak birleştirilip tek bir grup haline getirilmesinden ibaretti. Mürettebat

Batılı Kuzeylilerin toplumsal tabakalanmasını yansıtıyordu. En üstte lider yer alıyordu, her koşulda Leifr Eiriksson'un ailesine mensuptu bu kişi. Lidere eşi eşlik edebiliyordu. Liderin bir iş ortağı, kendi gemisi ve mürettebatı olan bir ya da daha fazla tüccar da seferde bulunabiliyordu. Mürettebat çoğunlukla ücretli oluyordu, ama aralarında liderin kişisel ekibinden insanlar da yer alabiliyordu. Alman Tyrkir gibi köleler de özel işler için götürülebiliyordu.

Faaliyetlerin başında keşif gezisi geliyordu. Yararlı kaynaklarla karşılaşıldıkça bunlar toplanıyor, Grönland'a götürülmek için üsse getiriliyordu. Söz konusu kaynaklar üzüm, kereste, özellikle de "üzüm ağacı" ve kürktü. GS'de bütün seferlerde aynı yerleşimin kullanıldığı anlatılır. *Straumfjǫrðr*'da hiç yerli yoktu, ama Kuzeyliler hem *Hop*'ta hem *Markland*'da geniş yerli gruplarına rastlamışlardı.

Keşif seferleri 1000 yılından kısa bir süre önce gerçekleşmişti. Her seferde Vinland'da bir ila üç yıl kalınmıştı. Nihayetinde seferlere tamamen son verilmişti. Bunun başlıca sebebinin de yerlilerin varlığı olduğu söylenmişti.

ARKEOLOJİK KANITLAR-L'ANSE AUX MEADOWS YERLEŞİMİ

L'Anse aux Meadows, Labrador'a bakan Belle Isle Boğazı'nda Newfoundland'in Kuzey Yarımadası'nın en kuzey ucunun batı yakasında bulunur (Şekil 44.1). Kuzeyden gelen bir denizcinin kolayca seçebileceği bir kara parçasıdır: Belle Isle, Bauld Burnu, Onion Burnu ve Little Sacred Islands (Küçük Kutsal Adalar) gibi ayrıksı coğrafi şekillerin bulunduğu geniş bir boğazın girişinde yer alır (Şekil 44.2). Bu yerleşim sazlık bir bataklığı çevreleyen eski bir kumsal terasının üzerinde yer alan sekiz binadan oluşur. Küçük bir dere terasın ortasından geçer. Her biri büyük bir toplantı salonu ve küçük bir kulübeden oluşan üç yerleşim kompleksi mevcuttur. Bir komplekste küçük bir ev de yer alır. Yerleşimlerden biraz uzakta, terasın denize bakan kısmında bulunan dördüncü bir kompleks ise bir kömür ocağıyla doğrudan-redüksiyonla demir üretimi yapılan bir kulübeden oluşmuştur (Şekil 44.3).

L'Anse aux Meadows'un Kuzeyli ve 11. yüzyıl başına ait olduğu (bu tarih mimari kanıtlara, eski eserlere ve radyo karbon yöntemiyle tespit edilmiş elli sekiz tane tarihe dayanır) sorgulanamazsa da, Kuzeylilerin dünyasında buranın yapı, işlev, toplumsal örgütlenme ve büyüklük bakımından uyduğu tek yer, ES'de bahsi geçen *Straumfjǫrðr*'dur, GS'de bahsedilen *Leifsbúðir* de buraya kısmen uyar. L'Anse aux Meadows'u diğer bütün Kuzeyli yerleşimlerden ayıran şey yeri, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara yönelik binaların eksikliği ve boyutlarıdır. Burası bir İzlanda ve

Şekil 44.1 Vinland haritası. (Çizim: Vis-a-Vis Graphics, St. John's.)

Grönland yerleşiminde olduğundan daha açıktır. Doğu ve güneyde yakın yerlerde daha korunaklı koylar ve limanlar bulunabilecek olmasına rağmen durum böyledir. Belle Isle Boğazı'na erişimin, yerleşimin yeri açısından belirleyici etken olduğu kesindir. Binalar neredeyse sadece konut olarak inşa edilmiştir. Çatılı, sağlam konutlardır, mevsimlik *búðir*'ler olarak değil, bütün bir yıl kullanılmak üzere inşa edilmişlerdir. Ahır veya ağıla, Batılı Kuzeylilerin bütün yerleşimlerinde öne çıkan evcil hayvanlarla ilişkili herhangi bir yapıya burada rastlanmaz. Evcil hayvanlar vardıysa ya kışın dışarıda bırakılmışlar ya da kış gelmeden tüketilmişlerdir. Konutlar İzlanda ve Grönland'da büyük mülklerde bulunanlarla aynı tip ve büyüklüktedir, Kuzey toplumundaki toplumsal sınıflar tayfını tümüyle yansıtırlar. Reislere ait iki büyük toplantı binası (A ve F) bulunur, F diğerinden daha büyük ve karmaşıktır; daha orta halli bir toplantı binasına (D) ve tek odalı daha küçük bir eve, iki batık kulübeye (E ve G), çok daha basit bir şekilde inşa edilmiş yuvarlak bir kulübeye rastlanır. Bütün kulübelerde, buraların hayvanlar değil insanlarca kullanıldığını gösteren şömineler vardır. Binaların boyutları ve birbirleriyle ilişkileri, komuta eden bir lider, onun neredeyse eşiti bir yardımcı, her konut kompleksi için sayıları

Şekil 44.2 L'Anse aux Meadows, kuzeyden görünüm. Kuzeylilerin binaları sağdaki terasın üzerinde yer alır. Alçak burun Belle Isle Boğazı ve Labrador'a bakar. (Foto: B. Wallace.)

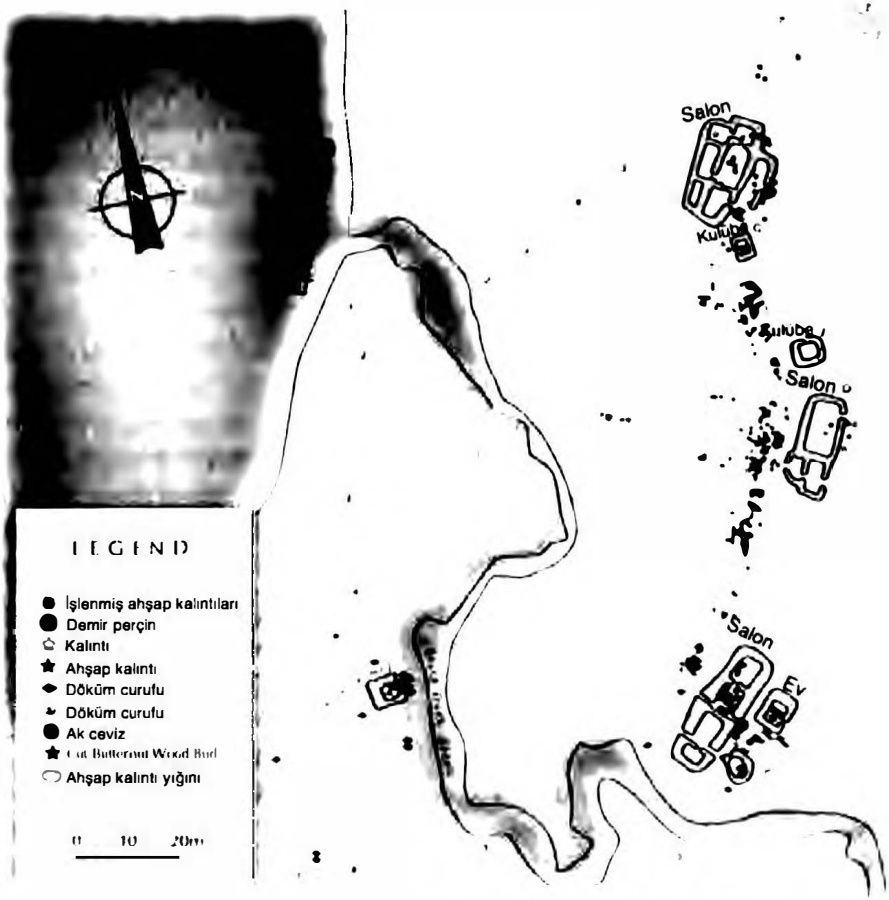
yirmi ile otuz arasında değişen mürettebat, düzenli aileler değil de birkaç kadının bulunduğu, aşağı statüden ev işleri üzerine kurulu bir örgütlenmeyi işaret eder. Mürettebat arasında bazı uzmanlık alanları seçilebilir: marangozluk, demir üretimi, nalburluk ve gemi onarımı. Konutların içindeki depolama alanları belirgin derecede geniştir. Yerleşimin toplam büyüklüğü dikkat çekicidir, yetmiş ile doksan kişi arasındadır. Bu büyük bir çiftlik için bile olağandışı bir nüfus yoğunluğudur.

Kuzeyliler L'Anse aux Meadows'dan daha güneydeki bölgelere seyahatler yapıyorlardı. Kuzeylilerin gömülerinde Kuzey Amerika'da yetişen bir ceviz türü olan *Juglans cinerea*'nın ve bu ağacın tomruğunun varlığından görülebileceği üzere, yabani asmaların yetiştiği bölgelere ulaşmışlardı. Bu ceviz türünün kuzeydeki sınırı, St. Lawrence Vadisi ve New Brunswick'in kuzeydoğusudur, yani yabani üzümlerin sınırıyla aynıdır.

Yerleşimde yerli gruplarının da MÖ 5000 ile yaklaşık MS 850 ve yaklaşık MS 1200 ile 1500 arasında yaşadığına dair çok sayıda kanıt bulunsa da, Kuzeylilerin burada bulunduğu devirlerde yerliler yoktu.

Arkeolojik enkazın küçük ölçekte olması ve kültürel gömülerin dağınık olmasının da işaret ettiği üzere yerleşim kısa süreliğine, ancak birkaç yıllığına işgal edilmişti. Burada kısa süre yaşandığını gösteren başka bir işaret de Hıristiyan ya da pagan mezarların bulunmamasıdır.

L'Anse aux Meadows bir kolonileştirme girişimi değildi. Bu yerleşim Avrupa'da yağmacılık yapan Vikinglerin hiçbir yağma faaliyetine girişil-

Şekil 44.3 L'Anse aux Meadows'un planı. (Plan: Vis-a-Vis Graphics, St. John's.)

meyen kış aylarında "güvenli limanlar" olsun diye kurduğu kış kamplarına benzer. Ne var ki bu kış kamplarında gözlenen koşulların tersine L'Anse aux Meadows yerleşimi bir ticaret limanı ya da geçiş kapısı vazifesi görüyordu. Uzak yerlerden gelen malların toplandığı ve anayurda gönderilmeye hazırlandığı güvenli bir limandı. Bir reis ya da kralın denetimindeydi ve bu denetim reis ya da kralın vekili tarafından uygulanıyordu. Bu durumda Eiríkr rauði'nin (Kızıl Erik) onun ölümünden sonra da Leifr'in denetiminde olmuştu. L'Anse aux Meadows'da depolamaya yarayan büyük odaların varlığı buranın ticaret limanı olma işleviyle de örtüşür.

ARKEOLOJİK VE EDEBİ KANITLARIN İLİŞKİSİ

L'Anse aux Meadows yerleşiminin işlevi, yapıları, büyüklüğü, toplumsal örgütlenmesi ve burada yaşama süresi *Straumfjǫrðr*'le paralellik gösterir. İklim tarihçisi Astrid Ogilvie 11. yüzyılda sıcaklığın daha fazla olduğunu,

1000 yılı civarında bir dönem havanın özellikle çok ısındığını göstermiştir (Wawn ve Þórunn Sigurðardóttir 2001: 173-88). Bu koşullarda kışlar kar yağışı olmadan geçmiş, hayvanlar bütün kış dışarıda otlayabilmiş olsa gerektir.

L'Anse aux Meadows yerleşiminin boyutları buranın Vinland sagalarmda anlatılan yer olduğunu kesinleştirir. Grönland nüfusuna ilişkin hesaplamalar Vinland seyahatleri sırasında Grönland kolonisinin tamamında 400-500 kişiden fazlasının yaşamadığını göstermiştir (Lynnerup 1998: 113, 116-18). L'Anse aux Meadows'da hayatı sürdürmenin yetmiş ila doksan kişi gerektirdiği dikkate alınırsa, bu büyüklükte başka bir yerleşimi inşa edip yürütmeye yetecek iş gücünün bulunmadığı açıktır. Bunun için, mürettebatın üçte ikisi İzlandalı olsa bile Grönland nüfusunun %5'nin L'Anse aux Meadows'da bulunması gerekirdi. Buranın inşası için hatırı sayılır bir emek sarf edilmiştir. Sadece üç toplantı salonu için seksen altı tane ağaç kesilip kereste haline getirilmiştir, buna geniş çatılar ve daha küçük binalarda kullanılan ağaçlar dahil değildir. Duvarlar ve çatılar için en az 1500 metreküp kesek hazırlanmıştır. İnşa süreci altmış adamla yaklaşık iki ay sürmüş olsa gerektir. Küçük Grönland kolonisi bu büyüklükte başka bir yerleşimi daha kaldıramazdı.

Juglans cinerea türü ağaçlar yabani üzümlerle aynı bölgede yetişiyordu. Bu yüzden de Kuzeylilerin yabani üzümlerle tanışmasının gerçeğe dayandığını kesin bir dille ifade edebiliriz. Yabani üzümler yaprak döken ağaçların yanında yetişiyor, asmalar ağaç gövdelerine sarılıyordu. Bunlar *vínviðr*'di, sagalarda anlatılan üzüm ağaçlarıydı. Üzümler ve *Juglans cinerea* New Brunswick'teki ormanlarda bulunuyordu, New Brunswick'te sık rastlanan büyük isfendan ve meşe ağaçları gibi. Bu tür ağaçlar Newfoundland'in kuzeyinde bulunan küçük huş ve yumuşak keresteli ağaçlardan daha değerliydi. Grönland'a taşınması gereken önemli bir yük olsa gerekti.

Şarap ve cevizler reislerin takipçilerini etkilemek, nüfuz ve güç kazanmak için verdikleri büyük ziyafetler sırasında sunulan lüks malzemelerdi. Leifr ve ailesi açısından potansiyel bir şarap kaynağı, Grönland'dan ilk aile olarak yeni konumlarını korumalarını sağlayacak hoş bir ihtimal olabilirdi.

ES üzümler ve kerestenin *Straumfjǫrðr*'dan değil, *Hop*'tan temin edildiği konusunda açıktır. *Hóp* genelde bir nehrin ağzında bulunan küçük körfez ya da lagün anlamına gelir, girişteki kumluk engellerin açık denizden koruduğu, gelgitlerle oluşan bir tuzlu su gölüdür. New Brunswick'in kuzeydoğusu en büyüğü Miramichi olan birkaç büyük nehrin halicinin ağzındaki kum tepeciklerinin ardında kalan ılık, sığ, gelgit lagünleriy-

le meşhurdur (Şekil 44.4). Burası aynı zamanda Atlantik Kanada'sındaki en geniş yerli nüfusunun, Mi'kmaq'ın atalarının da yurduydu. Bu bölge *Hóp*'tur.

Juglans cinerea ve yabani üzümlere New England'da da rastlanır, ama *Hóp*'un yerli halkının başlıca özelliklerinden biri olan deri kanolar burada hiç kullanılmamıştır. Öte yandan Mi'kmaq deri kanolar kullanıyordu (Wallis ve Wallis 1955: 50-1).

Belle Isle Boğazı'ndan Körfez'in güneyine kadar uzanan bölgenin tamamı Vinland olsa gerektir. L'Anse aux Meadows buranın zenginliklerine açılan kapıydı. Belle Isle Boğazı ve Newfoundland'in Kuzey Yarımadası'nın batı sahili üzerindeki yeri güneye akan deniz trafiğinin Boğaz'dan geçtiğini gösterir. Boğaz, St. Lawrence Körfezi'ne açılan doğal bir tüneldi. Körfez L'Anse aux Meadows'da başlayıp bitebilen bir seyahatle dolaşılabilecek bir iç deniz oluşturuyordu. Körfez'in güney kısmında büyük yapraklı ağaçlardan oluşan ormanlar, ılıman sular, yabani üzümler ve cevizler de dahil olmak üzere büyük bir fauna ve flora çeşitliliği gözlenir. Efsanevi Vinland'ı andıran zengin bir coğrafyadır, ama İzlanda, Grönland ve Newfoundland coğrafyalarına hiç mi hiç benzemez.

L'Anse aux Meadows'un Leifsbúðir–Straumfjǫrðr olduğu kabul edilirse, mantıken Markland'in de Labrador'un ana orman kuşağı, Hamilton Koyu'nun civarındaki bölge olduğunu söylememiz gerekir. Þórvaldr'ın, bir yerlinin okuyla öldüğü yer burasıdır. Markland'in kuzeyinde Helluland, "Düz Kayalar Diyarı" bulunur. Sagalarda bu bölge büyük buzullar ve dağların olduğu, "dağlar ve deniz arasındaki her şeyin bir kaya parçası" olduğu bir yer olarak betimlenir (GS). Baffin Adası da dahil olmak üzere 58 derece kuzey enleminin kuzeyindeki bölgeye uygun düşen bir betimlemedir bu.

Vinland kısa ömürlü bir girişim olmuştur. Grönland nüfusunun büyüklüğü, Grönland'ın L'Anse aux Meadows ve Vinland'a uzaklığı dikkate alındığında bu anlaşılabilir bir durumdur. Sahil şeridinden seyreden gemilerle L'Anse aux Meadows 3000 km, New Brunswick'in kuzeydoğusu 4000 km uzaktadır. Bu mesafe, güneybatı Grönland ile Norveç'in Bergen şehri arasındaki mesafeden 2000 km daha uzundur. Batı Atlantik'te denizde seyir mevsiminin kısa olduğu dikkate alınırsa Grönland'daki küçük nüfusun birbirine ters yönlerde yer alan, birbirinden bu kadar uzak iki yere düzenli olarak gidip gelmesinin imkânsız olduğu görülür. Avrupa'yla trafik temel önemdeydi, Vinland'a seyahatlerse öyle değildi. Kereste ve şarap Avrupa'dan da gelebiliyordu, metaller, baharatlar, egzotik kumaşlar, başka lüks mallar da. Avrupa'da kişisel ve siyasi bağlantılar da vardı. Küçük Grönland kolonisi açısından Vinland kullanışlı olmayan bir cennetti.

Şekil 44.4 New Brunswick'te Metepenagiaq Mi'kmaq First Nation'da Miramichi Nehri. (Foto: R. Ferguson.)

KAYNAKÇA

Bergersen, R. (1997) *Vinland Bibliography. Writings Relating to the Norse in Greenland and America* (Ravnetrykk 10), Tromsø: Tromsø Üniversitesi.

Crozier, A. (1998) "The Vinland hypothesis: a reply to the historians," *Gardar.* Årsbok *för samfundet Sverige–Island i Lund–Malmö*, 29: 37-66.

Fitzhugh, W.W. ve Ward, E.I. (yay. haz.) (2000) *Vikings. The North Atlantic Saga*, Washington, DC: The Smithsonian Institution.

Gísli Sigurðsson (2004) *The Medieval Icelandic Saga and Oral Tradition. A Discourse on Method* (Milman Parry Collection of Oral Literature. Publications 2) Cambridge, MA ve Londra: Harvard University Press.

Ingstad, A.S. ve Ingstad, H. (1986) *The Norse Discovery of America*, 2 cilt, cilt 1: *Excavations at L'Anse aux Meadows, Newfoundland 1961–1968.* Cilt 2: *The Historical Background and the*

Evidence of the Norse Settlement Discovered in Newfoundland, Oslo: Norwegian University Press.

Jones, G. (1986) *The Norse Atlantic Saga. Being the Norse Voyages of Discovery and Settlement to Icæland, Greenland, and North America*, ikinci basım, Oxford ve New York: Oxford University Press.

Keller, Ch. (2001) *Leiv Eriksson, Helge Ingstad og Vinland. Kjelder og tradisioner*, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Lewis-Simpson, S. (yay. haz.) (2004) *Vinland Revisited. The Norse World at the Turn of the First*

Millennium. Selected Papers from the Viking Millennium International Symposium 15–24 September 2000, Newfoundland and Labrador. St John's NL: Historic Sites Association of Newfoundland and Labrador, Inc.

Lynnerup, N. (1998) *The Greenland Norse. A Biological-Anthropological Study* (Meddelelser om Grönland. Man and Society 24), Kopenhag: Kommissionen for videnskabelige Undersøgelser i Grønland.

Nansen, F. (1911) *In Northern Mists. Arctic Explorations in Early Times*, iki cilt, çeviren A.G. Chater, New York: F.A. Stokes Co.

Rafn, C.Ch. (1837) *Antiquitates Americanae sive scriptores septentrionalies rerum ante-columbianarum America. Samling af de i Nordens Oldskrifter indeholdte Efterretninger om de gamle Nordboers Opdagelsereiser til Amerika fra de 10e til det 14de Aarhundrede*, Kopenhag: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.

—— (1838) *Discovery of North America*, New York: Jackson.

Wallace, B. Linderoth (1991) "L'Anse aux Meadows: gateway to Vinland," *Acta Archaeologica*, 61 (1990): 166-97.

—— (2003) "L'Anse aux Meadows and Vinland, an abandoned experiment," J. Barrett (yay. haz.) *Contact, Continuity and Collapse. The Norse Colonisation of the North Atlantic* (Studies in the Early Middle Ages 5), Turnhout: Brepols.

—— (2006) *Westward Vikings. The Saga of L'Anse aux Meadows*, St John's, NL: Historic Sites Association, Newfoundland and Labrador Inc.

Wallis, D. Wilson ve Wallis, R. Sawtell (1955) *The Micmac Indians of Eastern Canada*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Wawn, A. ve Þorunn Sigurðardóttir (yay. haz.) (2001) *Approaches to Vinland. Proceedings of a Conference on the Written and Archaelogical Sources for the Norse Settlements in the North-Atlantic Region and Exploration of America. Held at The Nordic House, Reykjavik 9–11 August 1999* (Sigurður Nordal Institute Studies 4), Reykjavík: Sigurdur Nordal Institute.

44 (1)

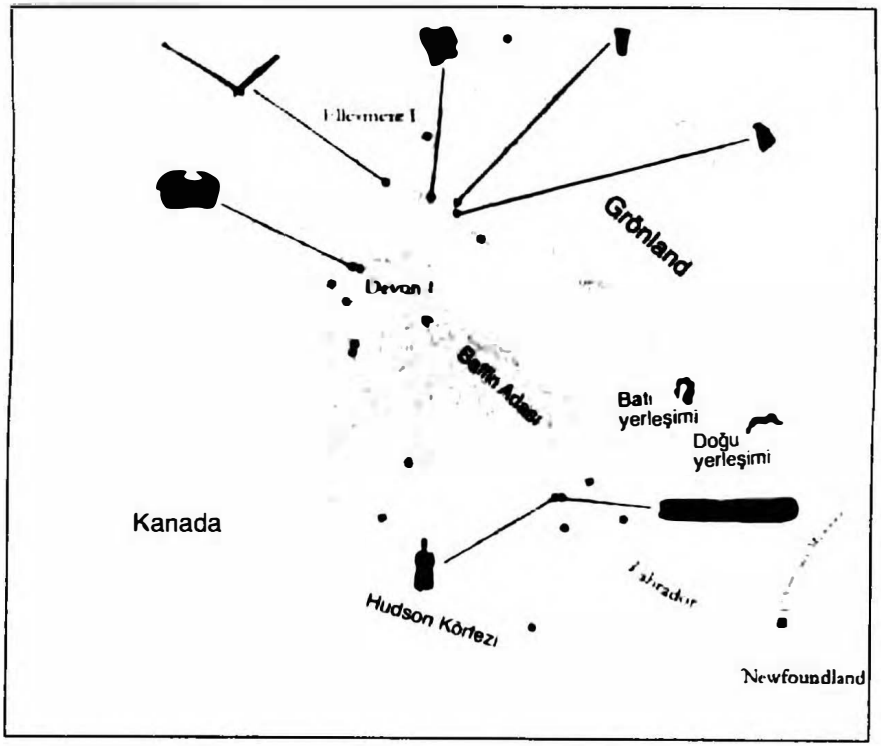
KUZEY KUTBUNUN DOĞUSUNDA KUZEYLİLER VE YERLİLER

Patricia Sutherland

Kuzeyliler MS 10 ve 15. yüzyıllar arasında Grönland'da yaşarlarken Kuzey Kutbu'nun doğusunda iki ayrı yerli nüfusu mevcuttu: Kuzey Amerika'nın Kuzey Kutup Dairesi'nde kalan kısmının ilk sakinlerinin soyundan gelen Dorset Palaeo-Eskimoları Kuzeyliler buralara geldiklerinde Kanada'nın Kuzey Kutup Dairesi'nde kalan bölgelerinde ve kuzeybatı Grönland'da yaşıyorlardı. Bölgenin bugünkü sakinlerinin ataları olan Thule-İnuitleri ise MS 11 ve 13. yüzyıllar arasında Alaska'dan Kuzey Kutup Dairesi'nin doğusuna göç etmişlerdi.

Yerli grupları ile Kuzeyliler arasındaki karşılaşmalara ilişkin tarihsel anlatılar ender ve muğlaktır. Kuzey Kutbu yerlilerinden ilk kez *Historia Norwegiae*'de bahsedilir, bu metin 12. yüzyıl ortasına ait olan orijinalinden kopyalandığı düşünülen bir İzlanda elyazmasıdır. Bu kısa betimlemede Grönland'ın ötesinde yaşayan, Kuzeylilerin *Skrælings* dediği, demir yerine taş ve denizaygırı dişinden yapılmış aletler ve silahlar kullanan yerlilerle düşmanca olduğu açık karşılaşmalardan bahsedilir (Jones 1986: 18). Anlatıda bahsedilen yerliler Dorset halkı da olabilir Thule halkı da.

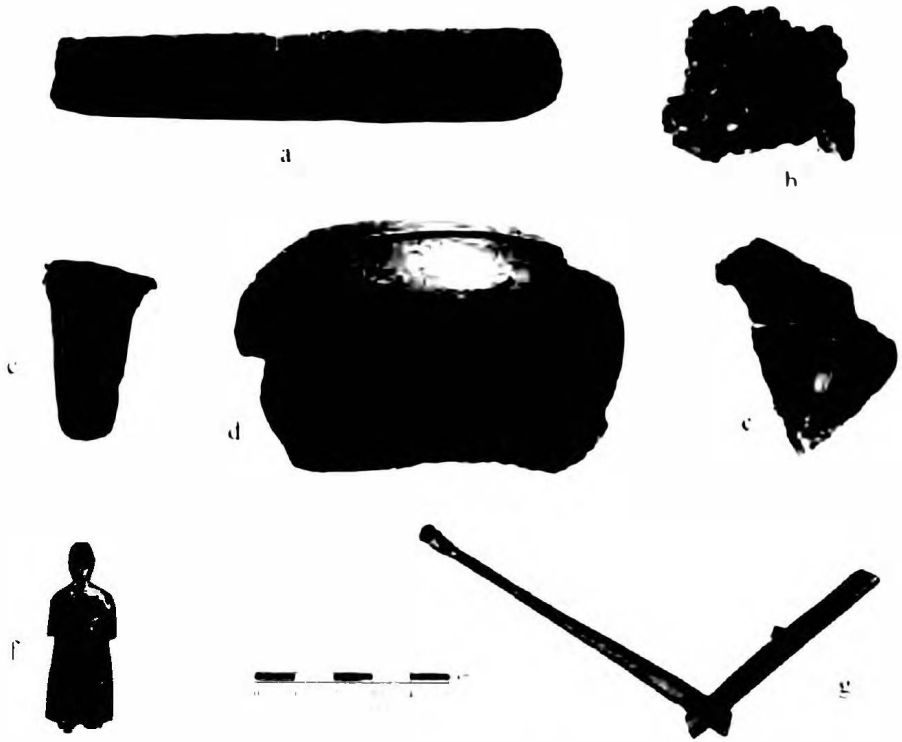
Kuzeylilerin Dorsetlerle karşılaşmasını ortaya koyan arkeolojik kanıtlar birkaç farklı yerden gelir (Şekiller 44.1.1 ve 44.1.2). Kuzeybatı Grönland'ın Thule bölgesinde bir Dorset evinde 13. yüzyıl sonundan önce yapılmış olamayacak tipte bronz bir kap parçası bulunmuştur (Appelt vd. 1998). Biri Hudson Körfezi'nin doğu sahilinde (Harp 1975), diğeri Hudson Boğazı'nın güney sahilinde (Plumet 1982) iki Dorset köyünden eritilmiş bakır parçaları çıkarılmıştır. Bu nesnelerin Kuzey kökenli oldukları, ama nihai yerlerine yerlilerin ticaret rotaları üzerinden ulaştıkları varsayılır, bu yüzden de bize iki grubun karşılaşmalarının niteliği ya da bu grupların nerede yaşadıkları hakkında pek az şey anlatırlar. Baffin Adası'nda ve Kuzey Labrador'da birkaç Dorset yerleşiminde Ortaçağ Avrupa teknolojilerinin bilgisine uygun düşüyormuş gibi görünen nesneler (bileği taşları, sabuntaşından nesneler, lifler ve ahşap) çıkarılmıştır (Sutherland 2000a). Bu yerleşimlerde ortaya çıkarılan buluntular Kuzeyliler ile yerliler ara-

Şekil 44.1.1 Yerlilerden kalma arkeolojik sitelerden çıkarılan, Kuzeylilerin temaslarıyla ilişkili nesnelerin dağılımını gösteren harita (bkz. sayfa 615).

sında doğrudan temaslar ve sanıldığından daha karmaşık etkileşimler olduğunu düşündürür.

Daha sonraki tarihlere ait birkaç tarihsel kayıtta Grönland'da karşılaşılan Kuzey Kutbu yerlilerinden bahsedilir. Bu halklarla ilk kez *Norðrsetr*'de, Kuzeylilerin yazları denizaygırı dişi ve Avrupa'yla ticaretini yaptıkları başka mallar bulmak üzere gittikleri kuzeydeki av sahalarında karşılaşmışlardır. *Norðrsetr* genellikle Disko Körfezi civarındaki Kuzeyli yerleşimlerinin kuzeyine dek Grönland'm batı sahili olarak düşünülür, ama bu bölge daha da kuzeye, 73 derece enleminde yer alan Upernavik bölgesine kadar uzanıyor da olabilir. 13. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu açık küçük bir rün taşının keşfedilmesi Kuzeylilerin bu bölgedeki varlığını doğrulamıştır. Grönlandlı bir rahibin 1266'da yazdığı bir mektupta, *Norðrsetr*'in hiç olmadığı kadar kuzeyine giden bir av ekibinin döndüğü, ekibin sadece bir tek yerde, muhtemelen Disko Körfezi'nin kuzey sınırlarındaki Nuussuaq Yarımadası'nda yerlilere ait yerleşimler gördüğü belirtilmektedir. Kilise bu mektubun ardından daha da kuzeye, muhtemelen Upernavik bölgesine ya da Melville Körfezi'nin buzullarla kaplı sahilinin

Şekil 44.1.2 Kanada'nın Kuzey Kutup Dairesi'nde kalan bölgelerinde ve Kuzeybatı Grönland'daki bitişik bölgelerde yerlilerden kalma arkeolojik sitelerden çıkarılan, Kuzeylilerle temasları gösteren seçilmiş nesneler: (a) Kesilip sivriltilmiş bileğitaşı, kuvarsit, (KdDq-9:618, 5183); (b) zincirden yapılmış zırh parçası (SfFk-4:2); (c) bronz kap kacak ayağı (L3.1466); (d) bronz kabın yuvarlak kısmı (RbJu-1:269); (e) bronz kabın yuvarlak kısmı (KNK 2280 x 613); (f) besbelli ki Avrupai kıyafetler içindeki birini temsil eden ahşap heykelcik (KeDq-7:325); (g) bronz katlanır terazinin kol kısmı (SlHq-3:4). (a, b, d, f, g: Kanada Medeniyet Müzesi; c, e: Danimarka Ulusal Müzesi.)

ötesine, kuzeybatı Grönland'ın Thule bölgesi kadar uzak yerlere bir keşif seferi daha göndermiştir. Kâşifler buralarda çok sayıda fok balığı, balina ve ayı, ayrıca yerli yerleşimleri bulunduğunu haber vermiştir (Jones 1986: 80). Jette Arneborg (1997:44) bu anlatının görünüşe bakılırsa Kuzeylilerin muhtemelen deniz aygırı dişi ve post ticareti yapılacak yerli arayışında olduğunu gösterdiğini savunmuştur.

Arkeolojik kanıtlar Kuzeylilerin bu seyahati sırasında hem Dorset Palaeo-Eskimolarının hem Thule İnuitlerinin Thule Bölgesi'nde yaşadığını gösterir (Appelt vd. 1998), ancak bu bölgede, buraya bitişik Ellesmere Adası'nda (Kanada'nın Kuzey Kutup Dairesi'nde kalan kısmında bulunur) İnuit yerleşimleri ağırlıktadır. Thule halkının Smith Boğazı'nın her iki yakasındaki yerleşimleri ve kalıntılarından Kuzey kökenli çok çeşitli nesneler çıkarılmıştır. Bu buluntular arasında İnuitlerin aletleri ve si-

lahlarında temren olmak üzere yeniden işlenen küçük metal parçalarının yanı sıra gemi perçinleri, zincirden yapılmış zırh parçaları, bronz bir pişirme kabının ayağı, yün kumaş, çift yönlü bir fırça, satranç taşları, ahşap bir kaşıklık, ahşap bir kutu ve fıçı parçaları, marangoz tesviyesi yer alır (Holtved 1944; McCullough 1989; Gulløv 1997; Schledermann 2000). Peter Schledermann (1993) bu malzeme birikiminin ve buluntuların niteliğinin Kuzeylilerin bu bölgeyi ziyaret ettiğini yansıttığını, bu ziyaretin muhtemelen gemilerinin batmasıyla son bulduğunu ileri sürmüştür. Ellesmere Adası'nın batı sahilinde bir Thule İnuit yerleşiminde bulunan, Ortaçağ'da Kuzeyli tüccarların kullandığı tipte bronz bir terazi parçası da muhtemelen böyle bir olayı ifade etmekte, ticari ilişkiler kurma niyetinin var olduğunu düşündürmektedir (Sutherland 2000b).

Kanada'nın Kuzey Kutup Dairesi'nde kalan başka birkaç yerleşimde ve Kuzey Grönland'da da İnuit halkına Kuzeylilerle temas sonucu ulaşan Avrupa kökenli nesneler bulunmuştur. Bu nesnelerin çoğunluğu Thule İnuitlerinin değerli bulduğu erimiş demir, bakır ya da bronz parçalarıdır, bu nesneler yerlilerin ticari rotalarına dağılmış olsa gerektir. Grönland'ın kuzey sahilinde bir İnuit teknesinin çerçevesinde yer alan bir meşe parçası (Knuth 1980) ile Devon Adası'nda bronz bir kap parçası bulunmuştur (McGhee 1984); bronz kap parçası Kuzeybatı Grönland'da bir Dorset yerleşiminde bulunan kap parçasına benzerdir. Malzemelerin bu şekilde dağılmış olmasının, Schledermann'ın betimlediği üzere Thule bölgesinde 13. yüzyılda gerçekleşen karşılaşma gibi tek bir temastan mı, yoksa Kanada'nın Kuzey Kutup bölgelerinin doğu sahillerinde ve Grönland'da gerçekleşen çok sayıda karşılaşmadan mı kaynaklandığını belirlemek şimdilik imkânsızdır.

Baffin Adası'nın güney sahillerinde bulunan arkeolojik eserler ikinci yorumu desteklemektedir, burada Avrupai giyimli birini temsil ediyormuş gibi görünen ahşap bir oyma bulunmuştur (Sabo ve Sabo 1978). Bu figür Thule İnuitlerinin yaptığı oyma insan figürlerinin tipik bir örneğidir; hatları belirsiz boş bir yüzü, kısa ve küt kolları vardır, ama giyim tarzı Avrupai'dir. Böyle bir nesnenin Kuzeylilerle Kuzeybatı Grönland'da karşılaşmış olan İnuitlerden ticaret yoluyla gelmiş olması imkânsız görünmektedir. Sanatçının Kuzeylilerin Helluland dediği, Markland ve Vinland'a seyahatleri sırasında sahilinde çıktıkları bölgede karşılaşılan bir Avrupalıyı resmetmiş olması daha muhtemeldir. Bu oymanın bulunduğu Thule köyünün daha önce bahsedilen, doğrudan temaslar olduğunu düşündüren kanıtlar sunan Dorset yerleşimlerine birkaç kilometre uzakta olması ilginçtir.

Tarihsel kayıtlarda Kuzey kolonilerinin kuzeyi ya da batısında kalan bölgelerdeki İnuitlerden daha fazla bahsedilmez. Kafa karıştırıcı ve şa-

ibeli birkaç anlatıda İnuitlerin Kuzey yerleşimlerine düzenlediği saldırılardan bahsedilir (Gad 1971: 141-57), ama bu tür saldırıları doğrulayan arkeolojik bir kanıt bulunamamıştır. Kuzeyliler burayı terk etmeden önce İnuitlerin yerleşim bölgesinde yaşadığına dair arkeolojik kanıtlar da (Gulløv 1997) yetersizdir. Batı Grönland'daki erken İnuit yerleşimlerinde Kuzey kökenli birçok nesne bulunabilir, ama bunlar ticaretle mi elde edilmiştir yoksa Kuzey yerleşimlerinin kaybolup gitmesi sonrası terk edilmiş çiftliklerden mi toplanmıştır, onu kestirmek imkânsızdır. Grönland İnuitlerinin sözlü geleneklerinde Kuzeyliler ve İnuitler arasındaki ticaretten, Batı Grönland'da yaşayan iki halk arasında Kuzeyli tarihsel anlatılarda ileri sürülenden daha karmaşık bir ilişki bulunduğundan bahsedilir (Gad 1971: 158).

Tarihsel kayıtlarla Kuzeybatı Grönland ve Kanada'nın Kuzey Kutup bölgelerinin doğusunda bulunan arkeolojik kanıtlar arasında da bir farklılık mevcuttur. Arkeolojik bulgular tarihsel anlatılarda bahsedilenden hatırı sayılır derecede fazla etkileşim olduğunu düşündürür. Görünüşe bakılırsa en az iki bölgede Kuzeyliler ile yerli grupları arasında doğrudan temaslar olmuştur: Smith Boğazı'nda Yukarı Kuzey Kutbu sahilleri ve Baffin Adası/Hudson Boğazı'nın güneyinde kalan bölge. Bu gruplar arasındaki ilişkiler muhtemelen tarihsel anlatılarda bahsedilen düşmanca karşılaşmaların yanı sıra tedbirli ticareti de kapsamaktadır, kanıtların çoğu da 12 ve 14. yüzyıllar arası dönemle ilgili olduğundan, karşılaşmalar Kuzeylilerin Grönland'da yaşadığı dönem boyunca gerçekleşmiş olabilir.

KAYNAKÇA

Appelt, M., Gulløv, H.Ch. ve Kapel, H. (1998) "The gateway to Greenland: report of the field season 1996," J. Arneborg ve H.Ch. Gulløv (yay. haz.) *Man, Culture, and Environment in Ancient Greenland. Report on a Research Programme* içinde, Kopenhag: Dansk Polar Center.

Arneborg, J. (1997) "Cultural borders: reflections on Norse–Eskimo interaction," R. Gilberg ve H.Ch. Gulløv (yay. haz.) *Fifty Years of Arctic Research. Anthropological Studies from Greenland to Siberia* içinde (National Museum of Denmark. Ethnographical Series 18), Kopenhag: Etnografi Bölümü.

Gad, F. (1971) *The History of Greenland*, cilt 1: *Earliest Times to 1700*, Montreal: McGill-Queen's University Press.

Gulløv, H.Ch. (1997) *From Middle Ages to Colonial Times. Archaeological and Ethnohistorical Studies of the Thule Culture in South West Greenland 1300–1800* ad (Meddelelser om Grønland; Man and Society 23), Kopenhag: Commission for Scientific Research in Greenland.

Harp Jr, E. (1975) "A late Dorset copper amulet from southeastern Hudson Bay," *Folk*, 16/17: 33-44.

Holtved, E. (1944) *Archaeological Investigations in the Thule District*, 2 cilt (Meddelelser om Grønland 141/1–2), Kopenhag: Reitzel.

Jones, G. (1986) *The Norse Atlantic Saga,* ikinci basım, Oxford: Oxford University Press.

Knuth, E. (1980) *Umiaq'en fra Peary Land,* Roskilde: Vikingeskibshallen.

McCullough, K.M. (1989) *The Ruin Islanders. Early Thule Culture Pioneers in the Eastern High Arctic* (Canadian Museum of Civilization. Mercury Paper 141), Hull: Archaeological Survey of Canada.

McGhee, R. (1984) "Contact between Native Americans and the medieval Norse: a review of the evidence," *American Antiquity* 49(1): 4-26.

Plumet, P. (1982) "Les maisons longues dorsetiennes de l'ungava," *Geographic Physique et Quaternaire*, 36(3): 253-89.

Sabo, D. and Sabo III, G. (1978) "A possible Thule carving of a Viking from Baffin Island, N.W.T.," *Canadian Journal of Archaeology*, 2: 33-42.

Schledermann, P. (1993) "Arctic?," *Viking Voyages to North America,* Roskilde: The Viking Ship Museum.

—— (2000) "Ellesmere: Vikings in the far north," W.W. Fitzhugh ve E. Ward (yay. haz.)
Vikings. The North Atlantic Saga içinde, Washington, DC: Smithsonian Institution Press.

Sutherland, P. (2000a) "Strands of culture contact: Dorset–European interactions in the Canadian eastern Arctic," M. Appelt, J. Berglund ve H.Ch. Gulløv (yay. haz.) *Identities and Cultural Contacts in the Arctic* içinde, Kopenhag: National Museum of Denmark and Danish Polar Centre.

—— (2000b) "Americans," W.W. Fitzhugh ve E. Ward (yay. haz.) *Vikings. The North Atlantic Saga* içinde, Washington, DC: Smithsonian Institution Press.

III. KISIM

İSKANDİNAVYA AVRUPA SAHNESİNE GİRİYOR

45

İSKANDİNAVYA'NIN HIRİSTİYANLAŞMASI VE İLK KİLİSELERİN DOĞUŞU

Stefan Brink

İskandinavya Avrupa'nın kıyısındaki diğer siyasi oluşumlarla aşağı yukarı aynı tarihlerde, yani kabaca 10 ve 11. yüzyıllarda Hıristiyanlaşmıştır. Bu dinsel değişikliğin geleneksel ve siyasal-tarihsel tarihleri şöyledir: Bohemya yaklaşık olarak 970, Macaristan yaklaşık 1000, Polonya 1000 civarı vs. İlginç sıradışı durumlar da söz konusudur, örneğin Prusya 1300 civarında Hıristiyanlaşmıştır, Litvanya Ortaçağ'ın neredeyse tamamı boyunca "pagan bir devlet" olarak kalmıştır, resmen din değiştirmesi yaklaşık 1400 gibi geç bir tarihtedir. Avrupa'nın kıyısındaki başka bir siyasi oluşum, İrlanda ise yeni dine ilk geçenlerden biri olmuştu: İrlanda 5. yüzyılda Hıristiyanlaşmıştı. Anglo-Saksonlar (7. yüzyılda) ve Frizyalılar (8. yüzyılda) arasında Saksonlar (y. 800) hızla genişleyen Hıristiyan dünyanın bir parçası haline gelmişlerdi.

Bu bölümün daha başında, "Hıristiyanlaşma" ve "din değiştirme"yle ilgili olarak verdiğimiz bütün bu tarihlerin, sonraki tarihlerde gerçekleşen tarih yazımında dinsel değişim açısından önemli tarihler ya da belirleyici anlar olarak değerlendirilen belli bazı siyasi olaylarla ilgili olduğunu vurgulamamız gerekir. Elbette ki Hıristiyanlaşma daha çok bir süreçtir, yavaş yavaş gelişen bir kültürel değişim, yeni fikirlerin benimsenmesidir.

Yeni din muhtemeldir ki insanların hayatında hemen değişiklikler yaratmamıştır: Eski reisler ve aristokrat aileler toplumun elit kesimleri olmayı, halk da bir kolektif olarak bir topluluk "kültü"ne katılmayı sürdürmüştür; hatta bölgenin eski kült yerinde, kimi zaman eski kült yerine inşa edilmiş bir kilisede bu katılım sürmüştür. Hayat toprağın sürülmesi, hayvanların beslenmesi, muhtemelen çiftlikteki görünmez "küçük insanlar"ın farkında olup hoşnut edilmeleriyle önceden olduğu gibi akıp gitmiştir; *landvættir* çiftlik arazisinde, elfler ve *vittror* ormanda, diğer doğaüstü güçler insanlar arasında yaşayıp gitmiştir. Ne var ki uzun vadede değerlendirildiğinde, yeni bir dine geçiş çok derin, muhtemelen

İskandinavya'nın tarihte yaşadığı en büyük zihinsel ve toplumsal değişim olmuş; siyaset, toplum, ekonomi, sanat, cinsiyet ilişkileri vesaireyi ilgilendirmiştir. İskandinavlar hayat ve ölüm sonrasıyla ilgili kurucu inançlar da dahil olmak üzere Hıristiyanlık öncesi bir dünya sistemini tümüyle değiştirmiş, yerine yeni bir Hıristiyan dünya sistemi geçirmiştir.

İskandinavlar ölenleri dikilmiş taşlar üzerine yazılmış rünlerle onurlandıran, ilkesel olarak sözel bir toplum olmaktan çıkıp kitapları, yazılı belgeleri olan okur-yazar bir toplum haline gelmiştir. Belgelere ve yazılı söze dayanan, yazı teknolojisinin yeni toplumsal elitin, din adamlarının elinde olduğu bir toplum olmaya yükselmişlerdir. Kilisenin kurulmasıyla birlikte toplumda yeni bir hiyerarşi ortaya çıkmıştır. Kilise Ortaçağ'da Avrupa'daki başlıca taşıyıcı ve başat güç haline gelmiştir.

İş İskandinavya'nın Hıristiyanlaşmasına geldiğinde, güvenilir yazılı kaynakların, aslına bakılırsa herhangi bir yazılı kaynağın bulunmaması yüzünden büyük bir sorunla karşı karşıya kalırız. Kritik dönemden (9., 10 ve 11. yüzyıllardan) elimizde sadece bir avuç yazılı kaynak bulunuyor. Bunlardan biri 9. yüzyılda yaşamış Başpiskopos Ansgar'ın ve hayatının tarihidir; *Vita Anggarii* adlı bu eseri Ansgar'ın 865'te ölümünün ardından Hamburg-Bremen'de ikinci başpiskopos olan tilmizi Rimbert kaleme almıştır. Rimbert'in bu hagiografiyi 876'dan önce tamamladığı sanılmaktadır. Bir başka kaynak Bremenli Adam'ın 1070 civarında yazdığı Hamburg-Bremen başpiskoposluğu tarihidir. Bir de Frenkçe ve İngilizce yıllıklar ve vakayinamelerde yer alan dağınık bazı notlar bulunur. Bunlar dışında bir de tabii ki Eski Kuzey dilindeki sagalar ile sagalarda geçen, birkaç yüzyıl önce neler olduğunu anlatan hikâyeler vardır. Bu kaynakların her biri de kaynak eleştirisiyle ilgili çeşitli sorunlardan mustariptir, elbette ki hiçbiri de modern kaynak eleştirisi yöntemlerine dayanan tarihsel bir anlatı olarak kaleme alınmamıştır. Bu yüzden de yeniden kurgumuzu dayandırmak zorunda olduğumuz yazılı kaynaklar birkaç bakımdan yanlıdır. Ne var ki arkeoloji bize değerlendirebileceğimiz çok daha fazla malzeme sunabilir. Hıristiyanlaştırma süreçlerini aktaran daha fazla yazılı kaynağa sahip komşu halklarla, örneğin Anglo-Saksonlarla yapılan karşılaştırmalar da ilginç paralellikler sunabilir.

HIRİSTİYANLAŞMA SÜRECİ

Ortaçağ'ın başından itibaren yüzyıllar boyunca, din değiştirmeyle ilgili tarihsel yazılar İskandinavya'daki bazı misyonerlik faaliyetleriyle yakından bağlantılı olmuştur. İlkesel olarak her eyaletin "kendi" misyonerlik geleneği vardı, anlatıldığına göre bu misyonlar insanların dinini değiştiriyor, onların yeni ışığı görmesini sağlıyordu. İzlanda'da Þangbrandr,

Batı Norveç'te Vestlander'da St. Sunniva, İsveç'te Västmanland'da St. David, Södermanland'da St. Eskil ve St. Botvid, Småland'da St. Sigfrid, Hälsingland'da Stenfi ya da St. Staffan vardı. Yöresel azizlerin sayısı daha da fazlaydı, Skövde kasabasında St. Elin, Borgholm'da St. Elav gibi. İskandinavya'da Hıristiyan dininin başlangıcının tarihi, ilkesel olarak hayatlarını dinsel mücadeleye vermek zorunda kalmış bu mübarek adamlar ve kadınların tarihi haline gelmişti; bu dinsel mücadele de nihayetinde yerel bir kültle ve öldürülen kişinin azizleştirilmesiyle sonuçlanmıştı. Bir efsane yaratılmış, ilk Kilise'nin tarihinin bir parçası haline gelmişti.

İskandinavya'nın Hıristiyanlaşmasıyla ilgili bu geleneksel görüş, toplumun en alt kesiminde başlayan, nihayetinde toplumsal merdiveni tırmanan bir süreç olarak betimlenebilir. Misyonerlerin tıpkı İsa'nın Filistin'de yaptığı gibi halk arasında dolaştıkları, vaazlar verdikleri, din değiştirip insanları vaftiz ettikleri varsayılıyor, en önemlisi de ülke dışından getirilen Hıristiyan kölelerin önemi vurgulanıyordu. Hıristiyan dininin bundan sonra topluma nüfuz ettiği varsayılıyordu.

Modern araştırmalar bir biçimde bu tabloyu tepetaklak etmiştir. Bugün Hıristiyanlaşma sürecinde krallar ve reislerin önemini vurguluyor, Hıristiyan kölelerin önemini silikleştiriyor, Hıristiyanlaşmanın birkaç yüzyıla yayılan bir süreç olduğunu daha fazla vurguluyoruz. Hıristiyanlaşma İskandinavya'nın Kıta Avrupası'na özgü bir durumu benimsediği, kimi zaman "Avrupalılaşma" denen çok daha geniş kapsamlı bir kültürel değişimin bir parçası olarak görülüyor. Bu kültür devrimi Viking Çağında gerçekleşmiş, Ortaçağ başında pekişmiştir, muhtemelen tarihimizdeki en dinamik dönemdir. Önce krallar ve reislerin yeni dini ve Kıta Avrupası'nın kültürünü benimsediği, nihayetinde zaman içinde damla damla topluma nüfuz eden "yukarıdan aşağıya" bir süreçle uğraşıyoruz.

Bu sürece Norveç kralları Óláfr Tryggvason ve Óláfr Haraldsson'u örnek verebiliriz. İlki kraliyet hanedanından bir gençti (o tarihte Norveç'te böyle birkaç genç vardı). Kıta Avrupası ve İngiltere'de bulunmuş, paralı asker olarak hayli büyük bir şöhret ve servet sahibi olmuştu. İngiltere'de vaftiz de edilmişti. Tahta göz dikmiş birinin amacına ulaşmasının akıllıca bir yoluydu bu, böylece memleketine geri dönüp iktidar ve krallıkta hak iddia edebilecekti. Bu gençler yolculuklarında Tanrı'nın lütfuyla nasıl kral olup nasıl davranacaklarını izleyip öğrenmişlerdi; Kilise'nin bir krallığın önemli bir müttefiki olduğunu, belgeye dayalı kilise yönetiminin aşılamaz ve bir krallığı yönetip idare etmek için son derece yararlı olduğunu da anlamışlardı. Óláfr Tryggvason, memleketi Norveç'e 990'ların sonunda döndü ve önce Trøndelag'da, ardından Norveç'in geri kalan kısmında kral olarak kabul edilmeyi başardı. Erken tarihsel gelenekte Kral Óláfr

Norveç'i Hıristiyanlaştırmış kral olarak kabul edilir. İzlandalı ortaçağ tarihçisi Ari froði, İslendinga*bók* adlı kitabında Óláfr'ın Norveç'in yanı sıra İzlanda'yı da Hıristiyanlaştırdığını yazmıştı. Ágrip'te de Óláfr'ın beş yıl boyunca Norveç'te kral adı taşıdığı ve beş ülkeyi Hıristiyanlaştırdığı okunabilir: Norveç, İzlanda, Hjáltland (Shetland), Orkney ve Faroeler.

Óláfr Haraldsson'un da benzer bir geçmişi ve taht yolculuğu olmuştur. O da Kıta Avrupası'nda bulunmuş, bir savaşçı olarak savaşlarında farklı krallara hizmet etmiş, böylece de şöhret ve servet kazanmıştır. O da Fransa'da Rouen geleneğine göre vaftiz edilmiştir. Nesjar'da, Trøndelag'dan Svein çarını ve ordusunu alt ettiği meşhur bir savaşın ardından kendisini Norveç kralı ilan etmiştir. Kıta Avrupası krallarını yansıtan Óláfr'ın yanında (muhtemelen) İngiliz bir din adamı olan, onun saray piskoposu ve kişisel danışmanı olarak iş gören Grimkell bulunuyordu. O dönemde İsveç'te durum muhtemelen Norveç'teki duruma benziyordu. Buna verilebilecek bir örnek Yaşlı Kral Emund'dur, 11. yüzyıl ortasında onun da yanında bir piskopos olan Osmund bulunuyordu.

İskandinavya'nın Hıristiyanlaşmasına ilişkin geleneksel tarih yazımında ana figürlerden biri, Hamburg-Bremen başpiskoposluğunun ilk başpiskoposu olan Ansgar'dır. Ansgar'a "İskandinavya havarisi" adı takılmıştı. Benedikten tarikatından bu keşiş 827'de Danimarka Kralı Harald Klak'ı Danimarka'ya kadar takip etmişti. Geleneksel olarak Danimarka'da Hıristiyanlaşma sürecinin başlangıcı olarak görülen bir olaydı bu. Ne var ki *Vita Ansgarii*'de Harald, Ansgar ve onun takipçisi Autbert'in "Danlar"ın "sınırı"na, dolayısıyla "ülke" ya da "krallığa" değil, yaklaşık olarak "sınır bölgesi"ne ulaştığını, ayrıca Harald'ın Danimarka'daki çatışmalar ve mücadeleler yüzünden Danimarka'da olmaya cesaret edemediğini, bu yüzden de bölge ve "sürgün yeri" olarak İmparator Dindar Louis'den Rüstringen yarımadasını aldığını öğreniriz. Dolayısıyla öyle görünüyor ki Ansgar'ın yolculuğu Danimarka toplumu üzerinde derin dinsel bir etkiye yol açmamıştır. Ansgar muhtemelen Danimarka Kralı I. Horik'le ilişkisinde daha büyük bir başarı kazanmıştı, Hedeby (Haithabu) Schleswig'e bir kilise yapılmış, kiliseye bir rahip yerleştirilmişti. Kral II. Horik'in hükümdarlığı sırasında Ribe kasabasına başka bir kilise yapılmıştı. Ne var ki bu kralların hiçbirinin de vaftiz edilmeyi istemediğini belirtmemiz gerekir.

Ansgar İsveç'in Hıristiyanlaşma geleneğinde özel bir rol oynamıştı. Buna göre İsveçlilerin gönderdiği bazı elçiler Almanya'da Dindar Louis'ye gitmişler, aralarından birçok kişinin (*gentes*) Hıristiyan olmak istediğini (hikâye tam da burada imkânsız bir hal alır!), krallarının İsveçlilere rahipler gönderilmesinden ve halkın din değiştirmesinden memnuniyet duyacağını söylemişlerdir. Yukarıda bahsi geçen keşiş Ansgar 820'lerde bir

tarihte gidip İsveçlilerin gerçekten de Hıristiyanlığa geçmeye hazır olup olmadığını kontrol etme görevine seçilmişti. Ağır bir yolculuğun ardından Birka kasabasına varmış, burada İsveç kralı Björn'le tanışmıştı.

Birka'da Ansgar'ın tanıştığı en önemli kişi, *Vita*'da *praefectus* diye anılan, dolayısıyla bir tür reis ya da kraliyet muhafızı olan Hergeirr'di. Ansgar'ın ilk dinini değiştirip vaftiz ettiği kişi Hergeirr oldu, çok geçmeden birlikte Hergeirr'ın (muhtemelen kasabadaki) arsasına bir kilise inşa ettiler. Rimbert Birka'daki dindar insanlara ve burada gerçekleşen mucizelere dair birkaç hikâye anlatır. Ansgar'ın Birka'dan ayrılmasından sonra halkın paganlığa geri döndüğü, İsveçlilerin Hıristiyanlara karşı hasmane bir tutum benimsediği söylenir. Hikâyelerin birinde misyoner piskopos Gautbert'ten bahsedilir: Gautbert Birka'dan ayrılmaya zorlanmış, takipçisi Nithard ise öldürülen ilk Hıristiyan, dolayısıyla ilk şehit olmuştur. Bu elim olay üzerine Ansgar 852'de Birka'yı ikinci kez ziyaret etmiş, Kral Olof'la görüşmüş ve ona krallığındaki Hıristiyanların haklarını güvence altına alması çağrısında bulunmuştur.

Elbette ki bu doğru bir hikâye değildir, ama değiştirilmiş ve "iyileştirilmiş" bir hakikat parçasına sahip olmanın bütün emarelerini de gösterir; o hakikat parçası da mübarek bir adamın, bu kuzey eyaletinde hak iddia eden sıkıntı içindeki Hamburg-Bremen başpiskoposluğunun ilk başpiskoposunun hayatıdır. Ansgar'ın bütün seyahatleri bir Hıristiyan cemaati yaratmakla sonuçlanmış mıdır, orasını bilmiyoruz. Rimbert'in bahsettiği kilisenin izleri de Birka'da henüz bulunamamıştır. Ansgar'ın ziyaretleri öncesinde Hıristiyanların Birka'da yaşadıklarına inanmamızı sağlayacak gerekçeler vardır aslında. Birka, Hedeby, Ribe vs gibi ilk pazar yerleri muhtemelen çok çeşitli ülkeler ve kültürlerden insanların bir arada yaşadığı kültürel kaynaşma noktalarıydı. Birka'da Doğu Kilisesi'ne mensup insanların bir arada yaşadıkları, örneğin Katolik Kilisesi'ne mensup Frizyalıların vs bulunduğu ihtimal olmanın ötesine geçer.

İzlanda'yla ilgili olarak, 9. yüzyılda Norveçli ilk koloniciler buraya yerleştiklerinde bu adanın çoktan "Hıristiyanlaşmış" olması gibi bir paradoksla karşı karşıya kalırız. Yazılı kaynaklara göre bu yerleşimciler, inziva içinde yaşamak üzere uzak adalar aramak için İrlanda'yı terk etmiş olan (İrlanda kilisesi açısından tipik bir durumdur bu) İrlandalı keşişlerle, münzevilerle ("yoksullar") karşılaşmıştır.

İzlanda'daki Norveçlilerin Hıristiyanlaşmasından İzlanda sagalarında sıklıkla bahsedilmiştir, herhalde bunun geleneksel bir konu olarak anlaşılması gerekir; Ari froði'nin Íslendingabók'u, Njâl sagası, o büyük Óláfr Tryggvason sagası, Aziz Óláfr sagası, Kristni saga vs bunlara örnek verilebilir. Hikâye şöyledir: 10. yüzyıl sonunda Bremen başpiskopo-

su Adaldag'ın iki misyoneri, İzlandalı Þorvaldr Kóðransson'u ve Sakson piskoposu Frederik'i göndermesiyle ilk misyonerlik faaliyeti gerçekleşir; bu misyonerler iki kişiyi öldürdükten sonra İzlanda'da istenmeyen insan haline gelirler. Bundan on yıl sonra Norveç Kralı Ólâfr Tryggvason'un İzlanda'ya iki misyoner daha gönderdiği anlatılır, ne var ki bu misyonerler de aynı derecede şiddet yanlısıdır, birkaç pagan kült merkezini yakıp yıkarlar ve İzlanda'dan ayrılmaları gerekir.

Sagalara göre İzlandalıların din değiştirmesi önemli bir olaydır. Ülkelerinden sürülen iki Hıristiyan İzlandalı, Gizzur hviti ile Hjalti Skeggjason 999 ya da 1000 yazında ülkelerine dönüp Alþing'e giderler, Lǫgberg'de konuşma yapmayı başarırlar. O yıl Hıristiyan bir topluluk pagan bir toplulukla karşı karşıya gelir, İzlanda'nın bu çatışma sonrası bölünmesi riski ortaya çıkar. Hıristiyan goði'si Hallr frâ Sıða pagan meclis sözcüsü Þorgeirr'den her iki tarafın da kabul edebileceği bir uzlaşma üzerinde çalışılmasını ister. Sagalara göre meclis sözcüsü toplantı kulübesinde, üstüne bir örtü çekip oturur ve bütün gece düşünür, sabahleyin halka İzlanda bölünmeden kalacaksa tek bir hukuku ve inancı kabul etmeleri gerektiğini söyler. Pagan Þorgeirr bu inancın Hıristiyan dini olması gerektiği sonucuna varmıştır. Ne var ki üç muafiyet söz konusu olacaktır: Halkın at eti yemesine izin verilecektir, istenmeyen yeni doğmuş bebekler uzak yerlere bırakılmaya devam edecektir, gizlilikle yapıldığı sürece eski pagan tanrılara adaklar sunulabilecektir. Bu uzlaşma eski dinden yeni dine geçişte benimsenen pragmatik tutuma örnek gösterilmiştir.

Bu gelenek ve hikâyenin ne kadar "doğru" olduğu tartışmalıdır. Bugün hakikatin tamamını yansıtamayacağını biliyoruz. İzlanda'ya gelen birçok yerleşimcinin Orkney, Shetland, İngiltere, İskoçya ve İrlanda'dan geldiklerini, aralarında birkaçının muhtemelen zaten Hıristiyan olduklarını biliyoruz. Ayrıca bugün İzlanda'ya sadece Norveçlilerin değil, birçok İrlandalı ve İskoç'un, özellikle (son dönemde yapılan DNA analizlerinin de gösterdiği üzere) Kelt kadınlarının da yerleştiğini de biliyoruz. Başka bir deyişle her iki din de başından beri İzlanda'da yan yana yaşamıştı. İzlanda sagalarında okuyabildiğimiz gelenek (yine) sonradan Hıristiyan yazarlarca yaratılmış yanlı ve süslü bir hikâyedir.

RÜN TAŞLARI ÜZERİNDEKİ KANITLAR

11. yüzyılda Doğu İsveç'te 1000'i aşkın rün taşı yontulmuş ve dikilmiştir. Bunlar Hıristiyanlar ile paganlar arasındaki çatışmayla bağlantılı olarak görülebilir, rün taşlarının Hıristiyan propagandası olarak değerlendirilmeleri gerekir. Mesele böyle olabilir. Ne var ki rün yazıtlarında böyle "dini bir savaş"ın varlığını destekleyen hiçbir şey bulunmaması dikkat çekici-

dir. Herhalde barışçı bir dönüşüm yaşanmıştır, bu yüzden de rün taşlarının dikilmesinin hayli farklı bir geçmişi vardır. Belki de bu taşların Doğu İsveç'te insanların yeni Hıristiyan inançlarını sergilemelerine yarayan bölgesel bir moda olarak görülmesi gerekiyordur.

Çeşitli biçimlerdeki Hıristiyan haçları dışında, birçok rün taşında ölmüş akrabalar için dindar Hıristiyan dualar yer alır: "Danimarka'da beyaz vaftiz giysileri içinde öldü," "Tanrı ruhuna yardım etsin," "Tanrı ve Tanrı'nın anası onun canına ve ruhuna yardım etsin, ona ışık ve cennet bahşetsin" gibi.

Üç rün taşı özellikle ilgi çekicidir. Danimarka'da, Jutland'a bağlı Jelling'de 970 civarına ait bir rün taşında şunlar okunur: "Kral Harald bu anıtları babası Gorm ile annesi Tyra için yaptırdı, o Harald ki Danimarka'yı, Norveç'in tamamını aldı, Danimarkalıları Hıristiyanlaştırdı." Bu dikkat çekici yazıt yoğun tartışmalara konu olmuştur: Bir yalan mıdır, övünme midir, siyasi bir "ifade" midir, yoksa tarihsel bir anlamı mı vardır? Kesin olan bir tek şey vardır: Harald Danların dinini değiştirtmiş olamaz. Bu sözleri sosyopolitik bir bağlamda, siyasi bir olaya, Danimarka'nın İzlanda'da olduğuna benzer bir biçimde "resmen" din değiştirmesine atıfta bulunan sözler olarak yorumlamamız gerekir.

İsveç'in en kuzeyinde bulunan Frösö rün taşında: "Austman Gudfast'in oğlu bu taşı diktirip bu köprüyü yaptırdı, Jämtland'i vaftiz etti. Åsbjörn köprüyü yaptı. Tryn [Trjónn] ve Sten rünleri yonttu." Bu örnekte de bu sözler *Jämtar*'ın, toplantı yerleri *Jamtamot*'ta Hıristiyan dinini "resmen" kabul ettiğini söyleyen siyasi bir ifade olarak görülebilir.

Kuli rün taşı Norveç'te Nordmøre'a bağlı Edøy'da antik bir yolun kıyısında bulunur. Taşta şöyle bir metin yazılıdır: "... on iki kıştır Hıristiyanlık Norveç'te." Bu rün taşı besbelli ki bir "köprü taşı" olmuştur, "köprü"nün tarihi de 1034 olarak verilebilir. Bu yüzden de bu ifadeyi Kral Óláfr Haraldsson'un piskoposu Grímkell'le birlikte Moster Adası'nda 1024'te ilk Hıristiyan kanununu (*Kristinn réttr*) ilan etmesiyle ilişkilendirmek, dolayısıyla yine siyasi bir olayın tanıklığı olarak okumak mümkündür.

YENİ DİN NEREDEN GELMİŞTİR?

Geleneksel görüş Norveç'in İngiltere'den, Danimarka ve İsveç'inse büyük ölçüde Almanya'dan Hıristiyanlaştırıldığı olmuştur. Alman Kilisesi'ne odaklanmanın sebebi elbette ki Rimbert'in *Vita Ansgarii*, Bremenli Adam'ın da *Gesta* adlı eserleridir. Her ikisi de Hamburg-Bremen piskoposluğundan yana yanlı bir tutum sergiler, her iki yazar da besbelli ki bir misyon için, kuzey eyaletleri üzerinde kilise otoritesi kurmak üzere çalışmıştır. Bugünse araştırmalar, özellikle Hıristiyanlaşmanın ilk aşamasında Ang-

lo-Sakson Kilisesi'nin önemini vurgulamaktadır. Bugün Doğu Kilisesi'yle olası bağlantılara da büyük ilgi duyulmaktadır. İskandinavya ile Doğu Avrupa arasında kapsamlı bağlantılar olmuştur, fakat Bizans Kilisesi'nin dini bir etkisi olduğu yolundaki bariz kanıtların eksik olduğu söylenebilir.

Geleneksel olarak (ve iyi sebeplerle) İskandinavya'nın Hıristiyanlaşması tartışmasında 10 ve 11. yüzyıllara yoğunlaşılmıştır. Bugün Hıristiyan kültürünün İskandinav toplumuna sızıp onu uzun bir süre, muhtemelen geç Roma ve erken ortaçağ dönemleri (İskandinavya'da Geç Demir Çağı) boyunca etkilediğini kabul etme eğilimindeyiz. Bu etki, kült pratiğinin değişmesinde, yeni bir soylu sınıfın ortaya çıkmasında, belki de yeni tanrılar, yeni ölü gömme âdetlerinin belirmesinde, ille de dini türde olmayan değişikliklerde gözlenebilir.

Bu yüzden de Hıristiyanlaşmayı, nihayetinde bir din değiştirmeyle, daha resmi türde bir din değişikliğiyle sonuçlanmış, uzun bir döneme yayılmış peş peşe gelen sosyo-kültürel etkilerin kısmen bir parçası olmuş uzun bir süreç olarak görürüz. Ne var ki asıl etki ve belirleyici değişiklik, Kilise'nin İskandinav eyaletlerini örgütleyebilecek, kilise bölgeleri ve kilise bölgesi rahipleriyle yeni dini toplumda uygulayabilecek gücü kazanmasıyla yaşanmıştır. Bunlar olduğunda 12-13. yüzyıla gelinmişti.

İLK PİSKOPOSLAR VE KİLİSE ÖRGÜTLENMESİ

Bildiğimiz ilk piskoposlar mevcut bir şehre, bir *civitas*'a atanan, bir de seyyah kralın danışmanı olarak, onun kişisel maiyetinde yer alan piskoposlardır. 960'larda Hamburg-Bremen başpiskoposu Hedeby, Ribe ve Aarhus'ta görev yapmak üzere üç piskopos atamıştır. Bu atama muhtemelen kuzey eyaletlerine ilgi duyulduğunu, oralardan üstün olunduğunu ilan etmenin bir yoluydu. Ne var ki bu piskoposlardan en az iki tanesi Danimarka'ya hiç ayak basmamıştır. Bu dönemde Alman ve İngiliz kiliseleri arasında rekabet olduğu belirgindir, öyle ki şöyle bir paradoks ortaya çıkmıştır: 11. yüzyıl ortasına kadar İskandinavya hukuksal ve idari bir bakış açısıyla Alman Kilisesi'ne ait olmuştur, ama aşağı yukarı bütün piskoposlar İngiltere'den gelmiştir. Bugün Hamburg-Bremen piskoposluğunun etkisini daha da azımsama, özellikle 10. yüzyıl söz konusu olduğunda Köln'deki başpiskoposluğa odaklanma yönünde bir eğilim mevcuttur. İngiliz Kilisesi'nin özellikle 11. yüzyılın ilk yarısında, Büyük Knut'un İngiltere, Danimarka, Norveç ve "İsveç'in bazı bölgelerinin" kralı olduğu dönemde önemli bir rolü olması gerektiği bariz görünmektedir.

Norveç'te gayet iyi bildiğimiz bir kral sarayına bağlı, kralın danışmanı olarak hareket eden bir piskopos örneği vardır: yukarıda bahsettiğimiz piskopos Grimkell. Grímkell ölmüş kral Óláfr'ın Nidaros'a çevrilmesin-

de, ilk ve açık arayla en önemli İskandinav azizi St Óláfr'dan bahseden *Perpetuus Rex Norvegiae* efsanesinin yaratılmasında belirleyici bir rol oynamıştır. İlk St Óláfr kültü Hıristiyanlaşma sürecinde belirleyici olmuş, bu Norveçli azize adanmış birçok kilise yapılmıştır.

11. yüzyıl ortasında kilise örgütlenmesinde bir pekişme ve genişleme yaşanmıştır. Hamburg-Bremen'deki dinamik başpiskoposluğun girişimiyle (1043-1072) yirmi yeni piskopos İskandinav piskoposluklarına atanmıştır: Hedeby/Schleswig, Ribe, Aarhus, "Vendel adası," "Fyn ve Faroe adaları," Danimarka'da Roskilde, Dalby ve Lund, İsveç'te Skara, Sigtuna, "Hälsingland" ve Birka gibi. Norveç'e piskoposlar Tholf ve Sigvardr, Orkney'e bir piskopos ve İzlanda'ya da piskopos İsleifr gönderilmiştir. Bu gelişmenin betimlendiği mektup birçok bakımdan sorunludur, ama Hamburg-Bremen'in İskandinavya'da bir kilise örgütlenmesi kurmaya belirgin bir ilgi duyduğunu gösterir.

Kilise bölgelerinin kurulmasıyla birlikte Kilise İskandinavya'da daha temel bir örgütlenmeye gitmiştir, ama o tarihlere gelindiğinde İskandinavya'da Viking Çağı bitmiş, Ortaçağ'a girilmişti. Bu süreç 12 ve 13. yüzyıllarda yaşanmıştı.

KAYNAKÇA

Adam of Bremen's *Gesta = Hamburgisch Kirchengeschichte. Magistri Adam Bremensis gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, B. Schmeidler (yay. haz.), üçüncü basım (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores 7), Hannover ve Leipzig: Halın 1917 (yeniden basım 1977).

Brink, S. (1990) *Sockenbildning och sockennamn. Studier i* äldre *territoriell indelning i Norden* (Acta Academiae Regine Gustavi Adolphi 57), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

—— (2004) "New perspectives on the Christianization of Scandinavia and the organization of the early Church," J. Adams ve K. Holman (yay. haz.) *Scandinavia and Europe 800–1350. Contact, Conflict and Coexistence* (Medieval Texts and Cultures of Northern Europe 4) içinde, Turnhout: Brepols.

Brunius, J. (2005) "Medieval manuscript fragments in the National Archives: a survey," J. Brunius (yay. haz.) *Medieval Book Fragments in Sweden. An International Seminar in Stockholm 13–16 November 2003* içinde (KVHAA. Konferenser 58), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Carver, M. (yay. haz.) (2003) *The Cross Goes North. Processes of Conversion in Northern Europe*, ad *300–1300*, Woodbridge: Boydell & Brewer.

Grāslund, A.-S. (2001) *Ideologi och mentalitet. Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont* (Opia 29), Uppsala: Uppsala universitet. Institutionen för arkeologi och antik historia.

Helgi Þorláksson (yay. haz.) (2005) *Church Centres. Church Centres in Iceland from the 11th to the 13th Century and their Parallels in other Countries* (Snorrastofa. Rit 2), Reykholt: Snorrastofa.

Hjalti Hugason (2000) *Kristni a* İslandi, cilt 1: *Frumkristni og upphaf kirkju*, Reykjavík: Alþingi.

Lund, N. (yay. haz.) (2004) *Kristendommen i Danmark før 1050. Et symposium i Roskilde den 5.–7-februar 2003*, Roskilde: Roskilde Museums Forlag.

Nilsson, B. (yay. haz.) (1996) *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv* (Projektet Sveriges kristnande. Publikationer 5), Uppsala: Lunne.

—— (1998) *Sveriges kyrkohistoria*, cilt 1: *Missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum.

Nyberg, T. (2000) *Monasticism in North-Western Europe 800–1200*, Aldershot: Ashgate.

Orri Vesteinsson (2000) *The Christianization of Iceland. Priests, Power, and Social Change 1000–1300*, Oxford: Oxford University Press.

Rimbert'in *Vita Anskarii* adlı kitabı= *Vita Anskarii. Accedit vita Rimberti*, recensuit G. Waitz (Monumenta

Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi 55), Hannover: Hahn 1884 (yeniden basım 1988).

Sanmark, A. (2004) *Power and Conversion. A Comparative Study of Christianization in Scandinavia* (Opia 34), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

Sawyer, B. ve Sawyer, P. (1993) *Medieval Scandinavia. From Conversion to Reformation, circa 800–1500* (The Nordic Series 17), Minneapolis: University of Minnesota Press.

Sigurdhsson, J.V., Myking, M. ve Rindal, M. (yay. haz.) (2004) *Religionsskiftet i Norden. Brytinger mellom nordisk og europeisk kultur 800–1200 e.Kr.* (Senter for studier i vikingtid og nordisk middelalder. Skriftserie 6), Oslo: Senter for studier i vikingtid og nordisk middelalder.

Skre, D. (1995) "Kirken før sognet. Den tidligste kirkeordningen i Norge," H.-E. Liden (yay. haz.) *Møtet mellom hedendom og kristendom i Norge* içinde, Oslo: Universitetsforlaget.

—— (1998) "Missionary activity in early medieval Norway: strategy, organization and the course of events." *Scandinavian Journal of History*, 23: 1-19.

46

RÜN TAŞLARI VE HIRİSTİYAN MİSYONLARI

Anne-Sofie Gräslund ve Linn Lager

10. yüzyılın son yıllarında İskandinav rün taşı geleneği büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Viking Çağının son dönemindeki rün taşlarının çoğu 11. yüzyılda yapılmış olsa da, Danimarka'da Kral Harald Mavidiş'in 960'larda Jelling taşını diktirmesi genellikle bu dönüşümün başlangıç noktası olarak kabul edilir. Jelling taşı birçok bakımdan benzersizdir, ama Viking Çağı rün taşı geleneğine damgasını vuracak bütün unsurları içerir.

Rün yazıtı, taşı kimin kim için diktirdiğini belirterek, bu bireylerin birbirleriyle ilişkisini açıklayarak başlar. Jelling taşı örneğinde Kral Harald "bu anıtları" babası Gorm ve annesi Tyra için yaptırmıştır. Girişteki bu anma ifadesi, 11. yüzyılda dikilen hemen her rün taşındaki en küçük ortak paydayı oluşturur, kısa süre içinde bir formül halini almıştır. Birçok yazıtta bundan sonra ölenlerin ve/veya anıtı yaptıran kişinin takdire şayan nitelikleri ya da başarıları belirtilir; Harald örneğinde onun hem Norveç hem Danimarka'ya hükmettiği, Danların dinini değiştirdiği söylenir. İsveç'in en kuzeyinde Jämtland eyaletinde Frösön'de bulunan rün taşı bazı bakımlardan Jelling taşına benzer (epeyce sonra dikilmiş olsa da), yazıtta şöyle der: "Gudfast'ın oğlu Östman bu taşı diktirip köprüyü yaptırdı ve Jämtland'ı Hıristiyanlaştırdı..." Bir de Norveç'te din değiştirmeden açıkça bahsedilen bir rün taşı vardır: Møre eyaletindeki Kuli taşı. Normal anma cümlesinin ardından şu metin gelir: "Hıristiyanlık on iki kıştır Norveç'te." Din değiştirmeye, genel olarak da Hıristiyanlığa atıflar İskandinav rün taşı geleneğine yapılan yeni eklemelerdir. Bu atıflar genellikle bir dua ve/veya merkezi olarak yerleştirilmiş bir haç biçiminde görülür. İsveç'teki rün taşlarının yaklaşık %60'ında Hıristiyanlığa atıfta bulunulur, Danimarka ve Norveç'te bu oran hatırı sayılır derecede düşüktür. Jelling taşı üzerindeki süslemeler benzersiz olsa da, 11. yüzyıla ait rün taşları üzerinde genellikle İskandinav tarzı zoomorfik rün şeritleri şeklinde düzenli ve daha standart bir süsleme unsurunun görülmeye başladığı anlamına gelirler. Kronolojik bir bakış açısıyla, anma cümlesi ve Hıristiyanlığa atıfta bulunan sözler, zoomorfik rün şeritlerinden elli-alt-

mış yıl önce rün taşlarına girmiştir. Son, ama bir o kadar önemli bir nokta da, Jelling taşı öncesi ile sonrası arasında üretilen rün taşlarının sayısında önemli bir fark gözlenmesidir. 10. yüzyıl sonundan 12. yüzyıl başına kadar İskandinavya'da yaklaşık 3000 rün taşı üretilmiş (İsveç'te yaklaşık 2400, Danimarka'da yaklaşık 400, Norveç'te yaklaşık 140), böylece toplumun mutlak elitiyle sınırlı benzersiz bir eser, üst orta sınıfların pratiğine yerleşmiş nispeten sıradan bir olay haline gelmiştir.

BİR KRONOLOJİ YARATMANIN ÜSLUPSAL ZEMİNİ

Bu döneme ait yazılı kaynakların sayısı pek az olduğundan rün taşları paha biçilemez bir tarihsel kaynaktır, misyonerliğin tarihi açısından da böyle bir nitelik taşırlar. O yüzden de rün taşlarını sadece 11. yüzyıla atfetmekle sınırlı kalmayan daha kesin bir tarihlendirme çok arzu edilir bir şeydir. Yıllar içinde birkaç akademisyen daha ayrıntılı bir kronolojiye ulaşmak amacıyla rün taşlarındaki süslemelerin ve düzenlemelerin sistematikleştirilmesi için öneriler sunmuşlardır. Otto von Friesen'in Uppland'daki rün taşlarında bulunan süslemeleri gruplandırmasının (1913) onun dilbilim bilgisine ve yaygın deyişle tarihsel yazıtlardan edinilen bilgilere dayandığı görüşü 1980'lere kadar kabul edilmiştir. Daha sonra yapılan yeni araştırmalardaysa, malzemede gözlenen rünolojik ve dilbilimsel farklılıkların kronolojiden ziyade bölgesel farklılıklardan kaynaklandığı (Lagman 1990: 157; Williams 1990: 183) ortaya çıkmış, bu da malzemenin daha sonraki tarihlere ait olması olasılığıyla ilgili bir karamsarlığa yol açmıştır.

Bu zamana gelinceye dek İsveç'teki rün taşlarında kıvrımların ve rün şeritlerinin ritimlerinin analiziyle bir Güney ve bir Orta İskandinav üslubu tespit edilmiştir (Christiansson 1959). Güney İskandinav üslubu Mammen-Ringerike üslubuna, Orta İskandinav üslubu da Urnes üslubuna denk düşer büyük ölçüde. İlk üslubunun ayırıcı özelliği kapalı, sert hatlar ve ek unsurlardır, ikincisiyse yumuşakça yayılan, kesintisiz çizgilerle seçilir. O zamanlar, bu üsluplar arasındaki farklılıkların bölgesel farklılıklardan ileri geldiği düşünülüyordu, ama daha sonra bunların Mammen-Ringerike ve Urnes üsluplarının kronolojik gelişiminden kaynaklandığı açıklık kazanmıştır. Rün taşı süslemeleri ile arkeolojik olarak tarihi tespit edilmiş malzeme arasında karşılaştırmalar yapmak son yıllarda, rün taşı malzemesinde daha ayrıntılı bir kronolojik dizilime ulaşmak için çok verimli bir yol olmuştur (Gräslund 1994, 2003). Rün taşlarını yaratan sanatçılar/oymacılar toplumun geri kalanını etkileyen aynı üslup ideallerine tabiydi. Bu yüzden de süslemeli eserlerin tarihlerinin tespit edilmiş olması bu eserlerin üretim tarihlerinin saptanmasına katkıda bulunabilir.

ZOOMORFİK OLMAYAN OYMALAR

Zoomorfik olmayan (yani "süslemesiz") oymalar için kronolojik bir dizilim oluşturmayan, üç gruplu bir sınıflandırma ileri sürülmüştür: sıra sistemi, merkezi halka ve köşe halkası (Kinander 1935: 10-11). Süslemesiz oymaların çoğu en eski aşamaya, yaklaşık olarak 970 ile 1020 arasına aitmiş gibi görünmektedir, ancak daha sonraki tarihlere ait taşların da bu üslupla süslenmiş olabileceğine dikkat etmek gerekir. Ringerike üslubunun tipik parçalarını oluşturan unsurlar, zoomorfik olmayan taşlarda biraz sık belirir, bu da bu tür oymaların 10. yüzyıl sonuna ya da 11. yüzyılın ilk yarısına ait olduğunu söylememizi sağlar (Gräslund 2002: 149). Oymaların çizgisel ritmi de bunu gösterir.

ZOOMORFİK OYMALAR

Uppland rün taşlarının İsveç'te bulunan malzeme arasında en başta sayıları (yaklaşık 2400 buluntudan hemen hemen 1400'ü) ama süslemeler bakımından da istisnai bir yeri vardır, rünler sıklıkla şerit şeklinde bir hayvan gövdesinin içine yontulmuştur. Zoomorfik oymalar için aşağıdaki ölçütlerin dikkate alındığı, üsluba dayalı bir sınıflandırma sistemi ileri sürülmüştür: genel izlenim, rün hayvanın başı, ayakları ve kuyruğunun desenleri, yılan(lar)ın büklümleri ve örüntünün planı. Uppland kökenli bütün zoomorfik oymaların kabaca sınıflandırılmasıyla, farklı nitelikleri olan altı ayrı grup belirlenmiştir. Bu grupların kronolojik sıralaması, arkeolojik olarak tarihi iyi belirlenmiş malzemeler ve jenealojik olarak bağlantılı rün taşlarıyla karşılaştırmalar yaparak tespit edilmiştir (Gräslund 1994, 2003). Üslup gruplarından birinin özelliği rün hayvanının başının yukarıdan görünüşüdür, bu nedenle de buna "Kuş bakışı" ("bird's-eye-view" / B-e-v) denir. Diğer beş grupta (Pr 1-5 isimlerini taşır) rün hayvanının başı profilden görünür. Bu beş grup çok sıkıştırılmış bir değerlendirmeyle, sadece genel izlenimleri dikkate alınarak şöyle nitelenebilir:

- Pr 1: Derli toplu, kapalı ve kütleştirilmiş genel bir izlenim. Rün hayvanının kıvrımları genelde açılıdır, kavisli çizgiler sıkıştırılmıştır.
- Pr 2: Esneklikten uzak derli toplu bir izlenim, rün hayvanının kıvrımları açılı.
- Pr 3: Sıkı sıkıya yuvarlak bir görünüm, ılımlı tarama çizgileri.
- Pr 4: Zarif bir genel izlenim, kavisli tarama çizgileri uzun uzun.
- Pr 5: Birbirlerini dik açılarla kesen paralel doğruların oluşturduğu, rün hayvanı ile bir yılanın büklümlerinin parçalarından oluşan genel bir damalı örüntü izlenimi.

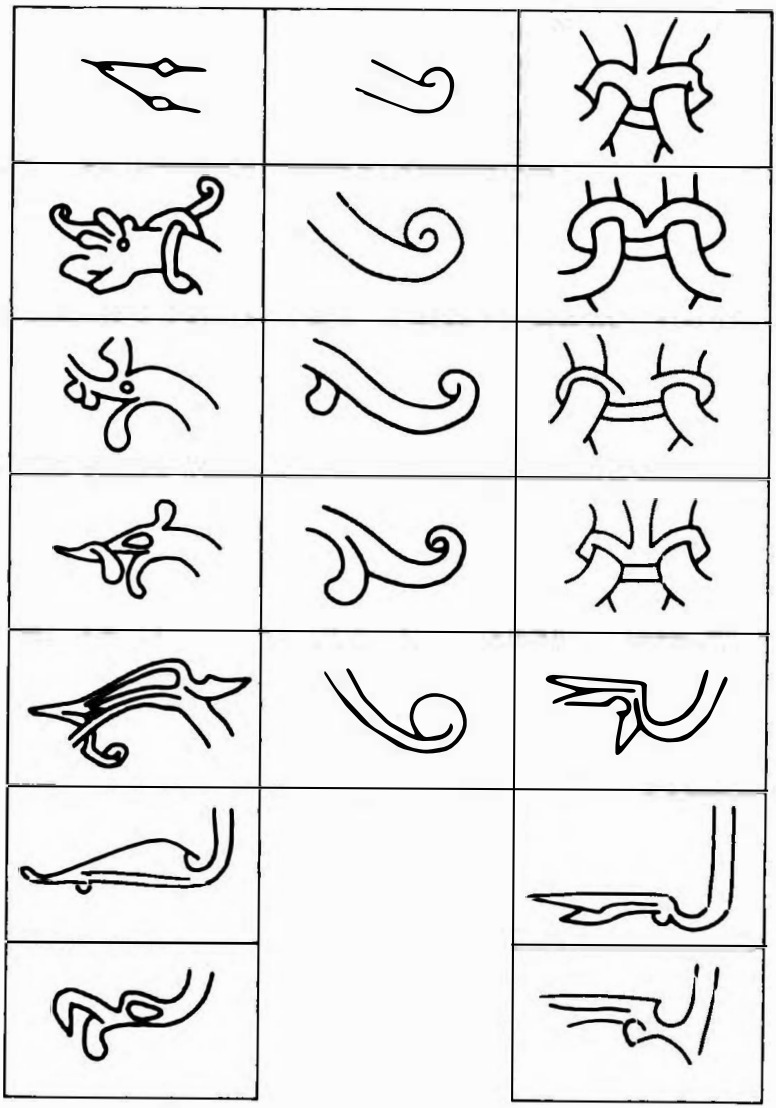
Her grupta "baş, kuyruk, ayak ve birlik düğümü" (B-e-v, Pr1, 2 ve 3'te yaygındır) kriterlerinin en yaygın versiyonları Şekil 46.1'de gösterilmiştir. Gerek zoomorfik olmayan gerek zoomorfik oymaların örneklerini Şekil 46.2'de görebilirsiniz.

Yaklaşık olarak şu tarihler ileri sürülebilir: Zoomorfik olmayan / süssüz taşlar: y. 970?-1020; B-e-v: y. 1010-1050; Pr 1: y. 1010-1040; Pr 2: y. 1020-1050; Pr 3: y. 1045-1075; Pr 4: y. 1070-1100; Pr 5: y. 1100-1130. "B-e-v" grubu Pr1 ve Pr2'yle çağdaş gibi görünür, zira bu üslup gruplarının tipik özelliği olan rün hayvan başlarının bir arada göründüğü oymalar vardır. Bu kronoloji kabul edilirse bu rün taşlarının yapımında kronolojik bir örüntü görmemizi sağlar, bilinen bazı rün yontucularının üretim tarihlerinin de yeniden tanımlanması gerektiği anlamına gelir. Elbette ki üslup gruplarının katı bir kronolojik dizi olarak görülmemesi, bilakis geniş kapsamlı örtüşmelerin beklenmesi gerekir. Daha önceki taşların bilinçli olarak taklit edilmiş olması da mümkündür. Ne var ki genel eğilim açıktır; gerek üslupsal analiz gerek jenealojik olarak ilişkili taşların incelenmesi bazında grupların düzeni farklıdır.

Bu sınıflandırma sistemi sadece Uppland ve Mälar bölgesi için değil, İsveç'in başka eyaletleri için de uygulanabilir görünmektedir (Gräslund 2002: 146-7). Zoomorfik oymalar Skåne ve Småland eyaletlerinde bulunan geç Viking Çağına ait oymaların %10'unu, Västergötland ve Östergötland'daki oymaların %25'ini, Öland'daki oymalarınsa %65'ini oluşturur. Norrland (Gästrikland, Hälsingland, Medelpad ve Jämtland) ve Gotland'da da zoomorfik oyma sayısı çok fazladır. Öte yandan Danimarka'da zoomorfik oymalara nadiren rastlanırken, Norveç'te pratikte hiç rastlanmaz. Bu sınıflandırma sisteminin özel ayrıntıların şekillerine çok fazla ağırlık verdiği savunulabilir. Ne var ki bu şekiller keyfi bir biçimde oluşturulmamış, belli bir üslup model alınarak biçimlendirilmiştir ve özel olarak oluşturulmuş ayrıntıların bileşimi her üslubun bütünlüğünü verir. Ayrıntıya verilen önemin pratik bir anlamı da vardır, çünkü rün taşlarının birçoğu parçalanmıştır, hangi tarihe ait olduklarının geride kalan birkaç ayrıntıya dayanarak saptanması gerekir.

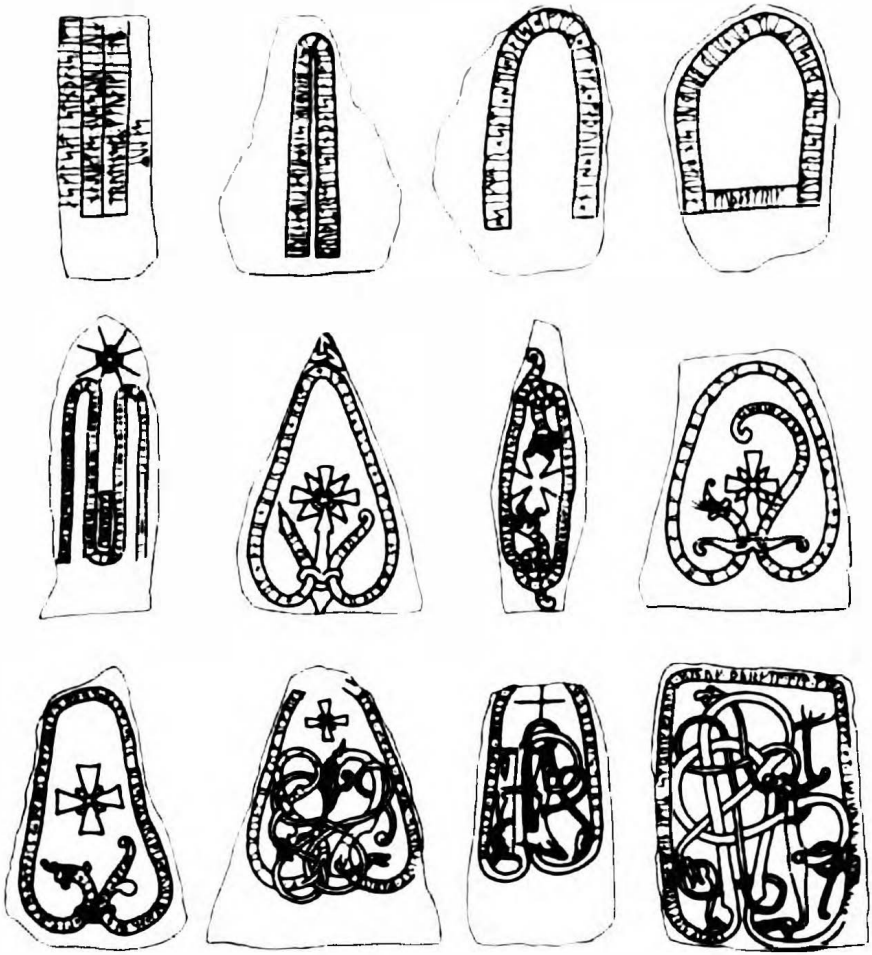
RÜN TAŞLARI VE HIRİSTİYANLIK

Rün taşları ile Hıristiyanlık arasındaki bağlantı, çok sayıda rün taşının haçla süslenmiş olmasında açıkça görülür; Uppland'da taşların %50'sinde haç bulunur. Görünüşe bakılırsa daha önceki tarihlere ait üslup gruplarında haçlara daha sık rastlanır, belki de bu durum din değiştirmenin ilk dönemlerinde Hıristiyanlık inancının gösterilmesinin, sonraki dönemlere nazaran daha önemli olduğunu işaret eder. Birçok yazıt basit bir duay-

Şekil 46.1 Zoomorfik oymaların tipik ayrıntıları, üslup grupları B-e-v ve Pr 1-Pr 5. (Çizim: Alicja Grenberger.)

la noktalanmıştır: "Tanrı onun ruhuna yardımcı olsun." Bazı örneklerde, Pr1'le süslenmiş bir taşta olduğu gibi, "Tanrı ve Tanrı'nın Anası onun ruhuna ve canına yardımcı olsun, ona ışık ve cennet lûtfetsin" benzeri ya da Pr 4'le süslenmiş bir taştaki gibi, "İsa Tumme'nin ruhunu ışığa ve cennete, Hıristiyanlar için en iyisi olan dünyaya kavuştursun" benzeri daha ayrıntılı dualara rastlanır. Hacdan iki örnekte bahsedilmiştir, bunlardan biri Östen'in, meşhur Jarlabanke'nin büyükbabası anısına dikilmiş olup Pr2'yle süslenmiş bir taştır: "Kudüs'e gitti ve Yunanistan'da öldü." Pr 3'le

Şekil 46.2 Zoomorfik olan ve olmayan İsveç rün taşlarında düzenleme örnekleri. (Çizim: Alicja Grenberger.)

süslenmiş ikinci hac yazıtındaysa "Ingerun, Hård'ın kızkardeşi bu rünleri kendi anısına yaptırdı. Doğu'ya, Kudüs'e gitmek istiyordu." "Beyaz esvaplar" içinde, büyük ihtimalle vaftiz kıyafetleriyle ölmüş insanlardan bahsedilen bazı yazıtlar da mevcuttur.

YEREL CEMAATTE HIRİSTİYANLIK

Rün taşlarının coğrafyaya yerleşimi de Hıristiyanlık iması hakkında bize biraz bilgi verebilir. Uppland'da anılan ölülerin ruhları için köprüler yapıldığından bahseden yazıtlarla dolu yaklaşık yetmiş beş tane rün taşı vardır (Gräslund 1989: 228-33). Kilise yollar ve köprüler inşa edilmesini teşvik etmek amacıyla henüz erken bir aşamada bunu endüljans sis-

temine dahil etmişti; Kilise buna karşılık ölen kişinin ruhu için şefaat ya da günahlarının affını sunuyordu. Su kenarında ya da sulak arazide bulunmalarından hareketle yaklaşık yetmiş beş taş daha eklenebilir. Bu yazıtlardan kadınlar için yazılmış olanların sayısı rün taşlarının toplam sayısı değerlendirildiğinde açıkça daha fazladır (%52). İsveç'in geri kalan bölgelerine nazaran Uppland'da kadınların tek başlarına ya da erkeklerle birlikte, daha sıklıkla (%39) rün taşı diktirdiği ya da anıldığı görülür (örneğin Småland eyaletinde bu oran sadece %8'dir). Rün taşları ve köprülerin din değiştirmeyle bağlantılı görülmesi gerektiğinden, kadınların bu örneklerdeki eylemlerinin özel bir önemi vardır; din değiştirme sırasında etkin bir rol üstlendiklerini gösteren diğer ifadelerle birlikte ilginç bir bileşim ortaya çıkar. Ne var ki hem erkekler hem kadınlar prestij eylemleri olduğu su götürmeyen, bu nedenle de bahsetmeye değer rün taşları diktirip köprüler yaptırmışlardır. Süslemeleri dikkate alındığında köprü taşları 11. yüzyıl boyunca karşımıza çıkar; "süssüz"den Pr 4'e uzanan üslup gruplarında yer alırlar. Köprü yazıtlarına Danimarka ve Norveç'te de rastlanır. Norveç'ten ünlü bir örnek "Gunvor, Thrydik'in kızı, Hadeland'ın en marifetli genç kızı olan kızı Astrid'in anısına bir köprü yaptırdı," yazıtının bulunduğu Dynna taşıdır. Bu taş Noel İncili'nden sahnelerle süslenmiştir ve klasik Ringerike üslubunun iyi bir örneğidir. Açıktır ki Noel İncili 11. yüzyılın birinci yarısında Norveç'te gayet iyi biliniyordu

İsveçli araştırmacıların 17., 18., 19. yüzyıl rün taşlarına ilişkin bıraktıkları araştırma kayıtları birçok rün taşının mezarlıklara, bazen doğrudan bir höyüğün üzerine ya da Viking Çağına ait olduğunu tespit etmeyi mümkün kılan şekilde bir taş düzenlemesi içinde yerleştirildiğini gösterir (Gräslund 1987: 256-7; 2000: 89). Birçok örnekte mezarlar kapsamlı ekim-biçim faaliyetleri yüzünden tamamen kaybolmuş, sadece rün taşları yerlerinde kalmıştır. Mezarlıklarla ilişkilendirilen rün taşları olağanüstü yüksek bir oranda (%75) haçlarla süslenmiştir, bu rün taşları pagan mezarlıkları ile Hıristiyanlık arasındaki ilişkiyi ilginç bir biçimde aydınlatabilir (bkz. örneğin U 661; Şekil 46.3). Bu taşların mezarlığın kutsama yeri ya da bir parçası olarak hizmet etmiş olması mümündür. O halde Hıristiyanlar gerçek bir kilise avlusu var oluncaya kadar buraya gömülebilmişlerdir. Bu rün taşlarının aslında mezar taşı olarak da iş görmesinin mümkün olduğu Doğu Uppland'da bulunan, "Burada ... yatar" şeklinde yazıtlarla donatılmış iki tane Pr 5 taşında da görülebilir. Bu taşların ikisi de kilise yerleşimlerinde bulunmuştur, kilise yerleşimleri erken tarihli rün taşlarından ziyade geç tarihli taşların daha sık rastlandığı yerlerdir. Öland eyaletinde, bir kadının kocasının anısına diktirdiği Pr 3 üslubundaki bir köprü rün taşında bulunan benzersiz yazıt, "... o kiliseye gömüldü" ifadesiyle son bulmaktadır.

12 ve 14. yüzyıllar arasına ait ortaçağ kiliselerinin duvarlarının içine birçok rün taşı dikilmiştir. Bu durumun ideolojik bir eylem olarak mı (ataları kiliseye taşımak gibi) yorumlamak gerektiği, yoksa rün taşlarının bina yapımında kullanmak için ideal güzel düz taşlar olarak görüldüğü sonucuna mı varmak gerektiği konusunda tartışmalar sürmektedir. Uppsala Katedrali'nin altar ve koro yerindeki birkaç sütunun rün taşları üzerinde durması (Gustavson 1986: 14) bilinçli bir kullanımı işaret eder ve ideolojik yorumu destekler.

RÜN TAŞLARI VE HIRİSTİYANLIK

İskandinavya'nın din değiştirip Hıristiyanlığa geçmesi büyük coğrafi ve kronolojik farklılıkların, dalgalanmaların gözlendiği çok karmaşık bir süreç olmuştur. Bu sürecin analizini kolaylaştırmak için genellikle, farklı özelliklere sahip farklı dönemler, yani aşamalardan oluştuğu düşünülür: bir sızma aşaması, bir misyonerlik aşaması ve bir örgütlenme aşaması (Birkeli 1973: 14 ve devamı). Sızma aşamasında Hıristiyanlığın etkileri bir bölgeye, yakındaki bir başka bölge ya da ülkelerdeki Hıristiyanlarla etkileşim sayesinde ya da daha uzak bölgelerle kurulan ticari iletişim yoluyla edilgin bir biçimde ulaşmıştır. Misyonerlik döneminde Hıristiyanlık etkileri, misyonerlerin faaliyetleriyle bir bölgeye doğrudan etkin bir biçimde yönelmiş; Hıristiyanlık fikirleri ve inançları nüfusun giderek büyük bir bölümüne yerleşmeye başlamıştır. Örgütlenme aşamasındaysa nüfusun çoğunluğu din değiştirmiş durumdadır, örgütlü bir kilise yapısı gelişmektedir. Bir bütün olarak din değiştirme sızma sürecinden örgütlenme sürecine doğru tedricen ilerlemiş olsa da çizgisel bir süreç değildir, geri adımlar söz konusu olmuştur. Din değiştirmenin farklı bölgelerde farklı hızlarda ilerlediğini, bu aşamaların üçünün birden aynı ülke ya da bölgenin farklı kısımlarında eşzamanlı olarak görülebileceğini kabul etmemiz gerekir. Bu terminolojiyi kullanırsak rün taşlarının büyük bölümünün misyonerlik aşamasında üretildiği söylenebilir. Daha örgütlü bir kilise yapısının gelişmiş olduğu bölgelerde bu geleneğin cesaretinin kırıldığı gözlenmektedir. Buralarda toplumsal, siyasi ve ekonomik kaynaklar Kilise'ye, Hıristiyanlık inancının daha geleneksel ifadelerine kanalize edilmiştir.

DİN DEĞİŞTİRME SÜRECİ

Hıristiyanlık İskandinavya'ya Avrupa'dan gelmiştir, Hıristiyan haçı kavramı, haçın Hıristiyan anıtlarında kullanılması da öyle. İsveç'teki rün taşlarının çoğunluğundaki haçlar genel desenleri bakımından benzersiz bir

Şekil 46.3 Rün taşı U 661, Håtuna kilise bölgesi, Uppland. 18. yüzyıl başında Peringskiöld'ün çizimi (U). Yazıtta şöyle der: "Gervi ve Gulla bu taşı babaları Anund'un anısına diktirdi. O doğuda Ingvar'la birlikte öldü. Tanrı Anund'un ruhuna yardımcı olsun." Bu yaygın tabirle Ingvar taşlarından biridir, iki kız babaları için diktirmiştir. Bir mezar alanına yerleştirilen taş "kuş bakışı" üslubuyla yontulmuş ve bir haçla süslenmiştir.

İskandinav havası taşısa da, bazı ayrıntıları gayet doğal olarak o dönem Avrupa'daki anıtlar ve zanaat eserlerinde rastalanan haç şekilleriyle benzerlikler göstermektedir. Bu benzerliklerin izleri büyük ölçüde Britanya Adaları'na dek sürülebilir, burada taştan yontulmuş haçların üzerinde bulunan ayrıntılarda ya da haç pandantifler ya da sikkeler gibi bu bölgeden getirtilen nesnelerin ayrıntılarında görülebilir (Lager 2002: 156). Bu benzerlikler rün taşlarının yapımı sırasında, dolayısıyla misyonerlik aşamasında da bu bölgeler arasında bir etkileşim olduğunu gösterir. Rün yazıtlarına ilişkin filolojik incelemeler ve erken İskandinav liturjik elyazmaları da bu dönemde Britanya'nın İsveç üzerindeki etkisini doğrular (Thors 1957: 360-1). İngilizce kökenli sözcüklerin de temel bir İskandinav Hıristiyanlığı lugatinin oluşmasında baskın olduğu görülse de, Almanca kökenli sözcükler çoğunlukla daha gelişmiş ve örgütlü bir kilise yapısıyla ilişkilendirilebilir. Hem sanat tarihsel hem filolojik analizlere dayanarak Britanya Adaları'nda ve buralardan gelen Hıristiyanlarla kurulan temasların din değiştirme sürecinin başındaki sızma ve misyonerlik aşamala-

rında İskandinavya'da çok etkili olduğu varsayımı akla yatkındır. 1066'da Hastings Savaşı sonrasında bu bölgeyle temaslar kesildiğinde Alman Kilisesi'nin İskandinavya'ya müdahalesinin devam etmesi örgütlenme aşamasında Almanca bir lugate bağımlılığın artmasına yol açmıştır. Geri kalan tarihsel kaynakların çoğu Alman Kilisesi'ne ait bölgelerde yazılmış olduğundan, İskandinavya'nın din değiştirmesi sürecinde Britanya Hıristiyanlığının etkisini genellikle önemsiz gösterirler. Alman misyonerler bu süreçte tartışmasız önemli bir rol oynamış olsalar da rün taşlarının verdiği bilgiler daha ayrıntılı bir tabloya katkıda bulunur.

İSKANDİNAV HIRİSTİYANLIĞI VE AVRUPA

Misyonerlik aşaması bir dönüşüm aşamasıydı, bu dönemde yapılmış rün taşları da eski ve yeni, yerli ve yabancı etkilerin harmanlandığı bir geçiş dönemi olgusu olarak değerlendirilebilir. Geç Viking Çağına ait rün taşlarının kökleri İskandinav kültürüne, önceki yüzyıllardaki rün taşı geleneğine uzanır, ancak Avrupa Hıristiyanlığından gelen yeni etkilerle önemli eklemeler olmuştur. Her iki kültürden gelen görsel ve idolojik unsurların birleşmesi, bu rün taşlarını benzersiz İskandinav özellikler taşıyan çok ayrıksı Hıristiyan anıtlarına çevirir. Viking Çağının son dönemlerinde haç pandantifler, rün taşları ve Hıristiyanlık kültürüne özgü diğer nesneleri üretenler ve sipariş edenler seyahatler ve ithalatlar sayesinde Avrupa kökenli malzemeye gayet aşinaydı. Bu yabancı süsleme etkilerinin çoğu yerli eser üretiminde bir kenara bırakılmış gibi göründüğünden, bu nesnelerde rastlanan İskandinav özellikler büyük ihtimalle kasıtlı olarak geliştirilmiş ve korunmuştu (Staecker 1999; Lager 2002).

Din değiştirip Hıristiyanlığa geçmek dini kimliğin değiştiğini ima ediyordu. Ne var ki bu tarihlerde Hıristiyanlık bir dini inanç istemi olmaktan fazlasıydı. Avrupa'daki krallıklar ve imparatorlukların çoğunu tanımlayan kültürel, siyasal ve toplumsal bir kurumdu. İskandinav bir bakış açısından Hıristiyanlık "ötekiler"le, asırlardır ticaret yaptıkları, ama bir yandan da yağmalayıp fethettikleri bölgelerle, halklarla aynı anlama geliyordu (Lager 2004: 147 ve devamı). İskandinavya güçlü bir bölgeydi, din değiştirmelerinin kültürel ya da siyasi bir yenilgi işareti olarak algılanmaması muhtemelen birçok İskandinav için zorunluydu. Hıristiyanlığa geçmek bu nedenle kültürel, siyasal ve etnik kimlikle ilgili sorular doğurmuştu. Birçok İskandinav Hıristiyanlığa geçmeye, dini kimliklerini değiştirmeye istekli olsalar da İskandinav kimliklerini değiştirmeye o kadar istekli olmamaları mümkündü. Din değiştirmenin mahçup duruma düşmeden, bütünlük duygularını koruyarak gerçekleşmesi gerekiyordu. Hıristiyanlığın da en azından görünürde, "ötekiler"i tanımlayan bir şeyden Hıristiyan

İskandinavlar olarak kendilerini tanımlayabilecek bir şeye dönüşmesi gerekiyordu.

Geç Viking Çağı rün taşlarının, ayrıca yerli üretim Hıristiyan eserlerin dayandığı desenler ve kavramlar tanıdık ama yenilikçiydi; köklü değişikliklere karşın bir kültürel süreklilik hissi veriyorlardı (Lager 2004: 147 ve devamı). Eklektik bir yabancı desen seçiminin yerli olarak geliştirilmiş geleneksel unsurlar ve motiflerle titizlikle birleştirilmesi sonucu Hıristiyanlık İskandinavlaştırılmıştı. Bu durum İskandinav kültürünün Hıristiyanlık inancının anlaşılması ve açıklanmasında bir aracı ya da katalizör olarak iş görmesini de sağlıyordu. İskandinav süslemelerin kullanılması geleneksel dünya görüşüne, efsaneler ve değerlere atıfta bulunulmasını, bunlarla karşılaştırmalar yapılmasını kolaylaştırıyordu. Bu çözüm sayesinde Hıristiyanlık İskandinav kültürü ve kimliğini temellerinden yoksun bırakmak yerine zenginleştiriyordu. Ancak ve ancak bu yeni etkilerin İskandinav kültüründe tamamen özümsenmesi sonrasında Hıristiyanlık inancının daha ortodoks ifadelerine doğru adımlar atılması mümkün oldu ve rün taşlarının yapımına son verildi.

KAYNAKÇA

Birkeli, F. (1973) *Norske steinkors i tidlig middelalder. Et bidrag til belysning av overgangen fra norrøn religion til kristendom* (Skrifter utg. av det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist–Filos. Klasse, NS 10), Oslo: Universitetsforlaget.

Christiansson, H. (1959) *Sydskandinavisk stil. Studier i ornamentiken på de senvikingatida runstenarna*, Uppsala: yayımlanmamış çalışma.

von Friesen, O. (1913) *Upplands runstenar. En allmänfattlig öfversikt*, Uppsala. Akademiska bokhandeln.

Gräslund, A.-S. (1987) "Runstenar, bygd och gravar," *Tor*, 21: 241-62.

—— (1989) " 'Gud hjälpe nu väl hennes själ' – om runstenskvinnorna, deras roll vid kristnandet och deras plats i familj och samhälle," *Tor*, 22. 223-44.

—— (1994) "Runestones – on ornamentation and chronology," B. Ambrosiani ve H. Clarke (yay. haz.) *Developments around the Baltic and the North Sea in the Viking Age* (Birka studies 3) içinde, Stockholm: Birka Project, Raä & Statens historiska museer.

—— (2000) "The conversion of Scandinavia – process?," *Archaeological Review from Cambridge*, 17 (2): 83-98

—— (2002) "De senvikingatida runstenarna i Jönköpings län – deras ornamentik och datering," *Småländska kulturbilder*: 139-54.

—— (2003) "Runensteine – late Viking Age runestones: ornamentation and chronology," *RGA* 25: 585-91.

Gustavson, H. (1986) "Runstenarnas Uppsala." *Från kring det medeltida Uppsala. En samling uppsatser kring det medeltida Uppsala* (Uppsala stads historia 7), Uppsala historiekommitte.

Kinander, R. (1935) "Inledning," *Smålands runinkrifter* 1 (Sveriges runinskrifter 4), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Lager, L. (2002) *Den synliga tron. Runstenskors som en spegling av kristnandet av Sverige* (Opia: Occasional Papers in Archaeology 31), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

—— (2004) "Art as a medium in defining 'us' and 'them': the ornamentation on runestones in

Europeanisation," J. Staecker (yay. haz.) *The European Frontier. Clashes and Compromises in the Middle Ages* içinde (Lund Studies in Medieval Archaeology 33; CCC papers 7), Lund: Almqvist & Wiksell International.

Lagman, S. (1990) *De stungna runorna. Användning och ljudvärde i nordiska runinskrifter/Die Punktierte Runen. Gebrauch und Lautwerte in runenschwedischen Steininschriften* (Runrön 4), Uppsala: Swedish Science Press.

Staecker, J. (1999) *Rex regum et dominus dominorum. Die wikingerzeitlichen Kreuz- und kruzifixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden* (Lund Studies in medieval Archaeology 23), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Thors, C.-E. (1957) *Den kristna terminologien i fornsvenskan* (Studier i nordisk filologi 45), Helsingfors: Svenska litteratursällskapet.

U = *Upplands runinskrifter*, 4 cilt (Sveriges runinskrifter 6–9), Stockholm: Almqvist & Wiksell International (1940-58).

Williams, H. (1990) Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter/*The* Os-*rune. Use and Phonetic Value in Rune-Swedish Inscriptions on Stone* (Runrön 3), Uppsala: Swedish Science Press.

HIRİSTİYANLAŞMANIN MADDİ KÜLTÜRÜ

Anne-Sofie Gräslund

"Eski Kuzey dininin maddi kültürü" başlıklı bölümden (Gräslund, yukarıda 18. bölüm) hareketle şu soruyu sormamız gerekir: Maddi kültürde de Hıristiyanlaşmaya ilişkin görülecek bir kanıt var mıdır? Evet, vardır, en azından dört alanda böyle kanıtlara rastlanır: ölü gömme âdetleri, kült yerleri, zanaat eserleri ve ikonografi. Bunlara rün taşlarındaki kanıtları da eklememiz gerekir (bkz. Williams, yukarıda 21. bölüm). Hıristiyanlaşmanın bir olay değil de yüzyıllar boyunca devam eden bir süreç olduğu görüşünü benimsersek, Hıristiyanların maddi kültürü etkilemeleri yönünde elbette ki birçok olasılık olduğunu, özellikle de 8. yüzyıl başında başlayan misyonerlik aşamasında durumun böyle olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu durumda kabul edilen etkiler, farklı inanç sistemlerinin bir arada yaşamasının, yeni fikirleri benimseme dileğiyle eskilerini koruma isteğinin bir ifadesi olarak görülebilir.

ÖLÜ GÖMME ÂDETLERİ

Ölü gömme ädetlerinden başlayalım: Zengin mezar eşyalarıyla, hayvanların yanı sıra çok çeşitli zanaat eserleriyle donanmış pagan kremasyon mezarlarından yine zengin mezar eşyalarının bulunduğu inhümasyon mezarlarına, mezar eşyalarına rastlanmayan, ölülerin belli bir yönde yerleştirildiği inhümasyon mezarlarına, son olarak kilise bahçelerindeki yönlü mezarlara kadar tedrici bir değişimi tespit etmenin en kolay olduğu alan burasıdır (Gräslund 2000, 2001). Ne var ki bir mezarın Hıristiyan olup olmadığına karar vermenin çok zor, hatta imkânsız olduğunu belirtmek gerekir; onun yerine belli bir mezarlıkta çok sayıda mezarda gözlenen genel eğilime dikkat etmemiz gerekir. Muğlak bir terim olan "mezar eşyaları"na açıklık getirmek gereklidir. Bıçaklar, taraklar vs gibi etkileyici bir nitelik ve çeşitlilik gösteren takılar da dahil olmak üzere, ölmüş kişinin giydiği ya da elbisesinin üstünde bulunan nesneler sadece kişinin elbiseleriyle gömüldüğünü ifade eder; bu hem yüksek hem alçak toplumsal çevrelerde uzunca bir süre boyunca devam etmiş bir âdettir. Ölmüş kişinin mertebesini ifade eden nesneler Hıristiyan bağlamlarda bile onu mezarında izle-

yebilir. Öte yandan ölümden sonraki hayatta kullanıma yönelik kutular, metal, ahşap ya da cam kaplar, çanak-çömlekler, silahlar ve aletler gibi gerçek mezar hediyelerinin Hıristiyan ideallerle çatıştığı düşünülmelidir, çünkü bunlar dünyamızda işlevsel nesnelere ihtiyaç gösteren bedensel bir hayata duyulan inancı yansıtır. Gotland'da 11. yüzyıla ait kilise mezarlıkları ile pagan mezarlıklardaki dönem mezarlıkları arasındaki farklılıklar bunu açıkça ortaya koyar: Her iki mezar tipinde de aynı tarz mücevherlere rastlanır, ama pagan mezarlıklarında içinde yiyecek olan kaplar da bulunur.

Gelgelelim din değiştirme sürecinin ilerleyişini anlamak için ölü gömme âdetlerindeki Hıristiyan unsurları tartışırken geride kalan pagan özellikleri aklımızdan çıkarmamamız gerekir. Danimarka din tarihçisi Jens Peter Schjødt meseleyi şu şekilde ifade etmiştir: Odaklanmayı seçtiğimiz yöne bağlı olarak, örneğin misyonerlerin bakışına ya da din değiştirenin bakışına, resmi tavra (kralın) ya da bireyin tavrına (halkın) bağlı olarak bir şeyin ya da birinin ne derece Hıristiyan olduğuna ilişkin değerlendirmemiz farklılık gösterecektir (Schjødt 1989: 193).

Viking Çağı mezarlarının dış yapısı normalde höyükler ya da taş düzenlemeleridir; düz mezarlar bile gözlenir, bunlar muhtemelen Batı Avrupa etkisini yansıtmaktadır. Doğu İsveç'teki Viking Çağı mezarlıklarında kimi zaman doğu-batı yönündeki inhümasyon mezarlarının üzerinde taştan özel bir dikdörtgen çerçeve gözlenir; bu mezarların 11. yüzyıla ait olduğu söylenebilir. Bu tür dikdörtgen taş çerçeveler genellikle birbirine yakın yerleştirilir, bir kenarları birbirine değer. Her halükârda bu mezarlar bölgedeki ilk Hıristiyan neslin, henüz bu işe vakfedilmiş bir kilise avlusu yokken ölmüş olanların mezarlarıdır (Gräslund 2001).

Bugüne ulaşmış rün anıtlarından bazıları ilk kilise avlularının kalıntıları olabilir. Kilise avlularında bulunan, "Burada X yatar..." yazıtının yer aldığı rün taşları gerçek mezar taşları olarak görülebilir, yazıt ortaçağ mezar taşlarını işaret eder. Erken kilise avlularını haber veren bir başka işaretse Eskilstuna lahti olarak bilinen, kireçtaşı ya da kumtaşından yapılan, iki uzun duvar, bir çatı ya da kapak, iki yüksek uç duvar olmak üzere beş büyük parçadan oluşan lahitlerdir (Şekil 46.1.1). Bu lahitler oyma hayvan figürleriyle zengin biçimde süslenmiştir ve üzerlerinde rün yazıtları vardır. Süslemelere bakılırsa 11. yüzyılın ortasından itibaren mezarların üzerine yerleştirilmeye başlamışlardır, ama normalde sonraki gömülerle yerlerinden oynamışlardır. İsimleri Södermanland'da Erskiltuna'daki ilk buluntudan gelir, ama bu gibi anıtların en fazla sayıda rastlandığı yer (bugün büyük ölçüde parçaları kalmıştır) Östergötland eyaletidir. Gotland'da buraya özgü benzer bir anıta, taş bir tabuta rastla-

Şekil 46.1.1 Eskilstuna lahdi (Sö 356), mezar taşlarının üzerinde süslemeler ve rün yazıtları bulunur.

nır; bu anıtlar, üzerlerinde rün yazıtlarının, rölyef resimlerin bulunduğu, mezarın üzerine dikilmiş dört taştan oluşur. Gotland'la ve yaygın ismiyle kilise avlusu bulgularıyla ilgili olarak şunlar söylenmiştir: Bunlar birçok kilise bölgesinde ortaçağ kiliselerinin kuzeyinde bulunan, 11. yüzyıla ait kadın mezarlarıdır (Thunmark-Nylen 1995). Bu mezarların hep kadın mezarı olmasının gerekçesi (kadınlar kilisenin kuzey, erkekler güney tarafına gömülürdü) cinsiyet ayrımının genellikle 11, 12 ve 13. yüzyıl başında uygulanmış olmasıdır; bu mezarlar bozulmamıştır, çünkü yüksek Ortaçağ'dan itibaren kilisenin kuzey tarafı batıl inançlar yüzünden ölü gömmekte kullanılmamıştır.

KÜLT YERLERİ VE KİLİSELER

Kült yerinin sürekliliği meselesi uzunca bir süre hararetli tartışmalara konu olmuştur. Yeni arkeolojik malzemeler süreklilik varsayımını destekler, en çarpıcı örnekler de Frösö kilisesinin altında kazılan sunu yeriyle (bkz. Brink 1996) Danimarkalıların erken Ortaçağ kiliseleriyle doğrudan

bağlantılı Viking Çağı manorlarında (örneğin Lisbjerg'de, bkz. Jeppesen ve Madsen 1990) yaptığı kazılardır. Hıristiyan öncesi kült manorun toplantı salonunda icra ediliyorsa, din değiştirme sonrası reisin çiftliğinde küçük bir özel kilise için yer tahsis edebiliyordu. Öyle görünüyor ki bunun güzel bir örneği daha önce bahsettiğimiz üzere Jutland'da Lisbjerg'de bulunur, 1988'de kilise avlusu duvarının hemen dışında yapılan kazılarda olağandışı büyüklükte birçok binanın bulunduğu bir Viking Çağı çiftliği ortaya çıkarılmıştır. Bu çiftlik neredeyse arsanın tamamını kaplayan büyük bir çitle çevrilmişti. Arsanın merkezinde ortaçağa ait taş kilise bulunuyordu, bundan önce burada muhtemelen ahşap bir kilise olmuştu. Burası sıradan bir manor değil, daha ziyade bir kraliyet çiftliğiydi (Jeppesen ve Madsen 1990). Güney İskandinavya'da başka yerlerde de benzer yerler kazılmıştır.

Ortaçağ'a ait taş kiliseler hakkındaki araştırmalarda eski ahşap kiliselerin temellerine ya da kalıntılarına da kimi zaman rastlanmıştır. İsveç'te bunun bazı örnekleri bilinir: Gotland, Öland ve Östergötland gibi. Västergötland'da Karleby'de 1986'da dikdörtgen iki ahşap kilisenin kalıntıları bulunmuştur. Yeni olanın 12. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu söylenebilir, bu da ikinci kilisenin 11. yüzyıl sonuna ya da en geç 1100'e ait olduğunu gösterir (Vretemark 1998). 2000'de Östergötland'da Klåstad'da 11. yüzyılın ikinci yarısına ait bir ahşap kilisenin temelleri kazılmıştır (Hedvall 2003). Kilise avlusunda bilinen adıyla "Eskilstuna lahti"ne ait otuz parça bulunmuştur, lahit süslemelerinin 11. yüzyıl ortasına ait olduğu tespit edilmiştir. Olduğu yerde bulunan anıtlardan biri, genç bir kadına ait bir mezarın 60-70 santim üstüne yerleştirilmişti.

İskandinavya'da kesin olarak belgelenmiş ilk taş kilise 1027 civarında Roskilde'de inşa edilmiştir. Kilise'nin hamisi Knútr'un (Büyük Knut) kız kardeşi Estrid'dir (Olsen 1992). Danimarka'da bugüne ulaşmış, 11. yüzyılın ikinci yarısına ait birkaç taş kilise vardır, ama İsveç'te ve Norveç'te bu tür kiliseler daha sonraki tarihlere aittir: En erken tarihlileri 11. yüzyılın son yıllarına, hatta 1100 civarına aittir. Norveç'te ahşap kiliseler kilise mimarisine orijinal bir katkıdır. Bir zamanlar böyle yüzlerce kilise vardı, ama sadece otuz tanesi bugüne ulaşmıştır. Vestlandet'te Sognefjord'da Urnes'te 11. yüzyılın son çeyreğinden kalma, buradaki en eski ortaçağ kilisesine ait zengin oymalı bir hayvan süslemesi 1130'larda yapılmış sonraki kilisede yeniden kullanılmıştır.

ZANAAT ESERLERİ

Din değiştirmeyi yansıtan zanaat eserlerinin başında mezarlar, yerleşimler ve gömülerden çıkarılmış gümüş pandantif haçlar (Staecker 1999) gelir. Normalde bunlar 10. yüzyıla kadar karşımıza çıkmazlar. Mezarlardaki

pandantif haçlar esasen İsveç ve Finlandiya'da bulunur, gömülerdeki pandantif haçlaraysa bütün İskandinav ülkelerinde rastlanır. Birka mezarlarındaki haçların hepsi de 10. yüzyıla ait kadın mezarlarından çıkarılmıştır: Haçlar basittir, dökme ya da kesmedir, baskılı ya da zımbalı süslemeleri ya da telkâri işlemeleri vardır: En eski İskandinav haçı, Birka'da 10. yüzyıla ait bir mezarda bulunan telkâri örneğidir; haç, mezarda demir bir asa bulunduğundan *vǫlva* olarak tanımlanmış bir kadının taktığı birkaç muskadan biridir (Price 2002). Bu örnek, farklı inançların bir arada yaşaması sorununu, bir dinler karmasını çağrıştıran geniş bir anlamı olan bu kavramı aydınlatır. Bunun olabilmesi için gerekli koşullardan biri, söz konusu iki dinin bazı benzerliklere sahip olmasıdır. Muhtemelen Eski Kuzey dini ile Hıristiyanlık arasında uzun bir etki, hatta etkileşim dönemi olmuştur; edebi kanıtlarda da benzerlikler görebiliriz: Dünyanın sonu ve Ragnarǫk, İsa ve iyi Balder, İsa'nın çarmıha gerilmesi ve Balder'in ölümü vs. Bu durum, bir pagan nesnesi ya da özelliğinin Hıristiyan bir anlam kazanması anlamına gelen *interpretatio Christiana* olgusunu da kolaylaştırır. Buna verilebilecek örneklerden biri, pagan olarak görülen kalkan şekilli muskalar olabilir (bkz. Gräslund, yukarıda 18. bölüm). Son dönemde bunların Hıristiyan inancını savunanların sembolleri olarak görülmesi gerektiğini söyleyen yeni bir yorum daha ileri sürülmüştür (Trotzig 2004). Benim bakış açıma göre, bekleyebileceğimiz şey tam da böyle bir geçiştir.

Diğer Hıristiyan muskaları, kutsal emanet niteliğinde pandantifler ve azizlerin imgelerini taşıyan pandantiflerdir. Orijinal Bizans tipi *engolpion*'lar, kutsal emanet niteliğinde haçlar da vardır. Öland'da Gårdebo'da bu *engolpion*'ların İskandinav bir versiyonu bulunmuştur. Nesneyi yapan sanatçı yerli Urnes üslubunu kullanarak Doğulu biçimi bir İskandinav biçimine çevirmiştir.

İthal edilmiş olup aslen muhtemelen dini amaçlarla kullanılan kaplardan da bahsetmemiz gerekir. Birka, Hedeby ve Kaupang dahil olmak üzere Kuzeybatı Avrupa'daki erken ticaret merkezlerinde Westphalia'da üretilmiş Tating-ware kupaları bulunmuştur. Bunlarda kalay varak süsler ve tabanda eşit kollu haçlar kullanılmıştır. Ada kültürü kökenli, bakır alaşımdan yapılan, asmalık büyük kâselerde kimi zaman balık şeklinde arma levhalarına rastlanır. Bu iki tipteki nesneler Birka'da Bj 854 no'lu oda mezarda, zengin mücevherler, çok sayıda başka zanaat eseri ve bronz bir anahtarla birlikte bulunmuştur; bu anahtar Hıristiyan bir çağrışıma sahip olması olası bir başka zanaat eseridir. Anahtarlar Kuzeybatı Almanya, Güney İngiltere ve İskandinavya'ya dağılmıştır; kronolojik olarak da misyonerliğin ilerleyişine gayet uygun düşerler. Bunlar Aziz Petrus'un anahtarları ya da Cennet'in Anahtarları olarak yorumlanmıştır. Tuhaf olan şey,

Bj 854 mezarında Þórr çekiçli bir yüzüğün de ölmüş kişinin kafatasının yanında bulunmuş olmasıdır. Bu karma tablo, farklı inançların bir arada yaşamasının bir örneği olarak görülebilir. Bulunan diğer zanaat eserleri arasında hem yabancı hem yerli Hıristiyan sembolleri taşıyan sikkeler, vaftiz sembolizmini çağrıştıran kristalli pandantifler de vardır.

İKONOGRAFİ

Son olarak, Hıristiyanlaşmanın ikonografik kanıtlarıyla ilgili birkaç şey söyleyelim: Bu kanıtlar Danimarka'daki Jelling taşı, Norveç'teki Dynna taşı ve İsa resimlerinin görüldüğü çarmıhlardır. Härjedalen'da Överhogdal'da ve Hälsingland'da Skog'da bulunan iki duvar halısında kiliseler resmedilmiştir (Franzén ve Nockert 1992). Bunlarda hem pagan hem Hıristiyan motifler görüldüğü yorumu yapılmıştır. Överhogdal'dan 10. yüzyıla ait dokumalar son dönemde Ragnarǫk'un eksiksiz bir resmi olarak değerlendirilmiştir (Wikman 1996), ama hiç kuşkusuz kiliselerin de resimleri vardır. Merkezinde kilise ve çan kulesinin yer aldığı, 13. yüzyıla ait Skog halısına getirilen yaygın yorumlardan birine göre burada resmedilen şey Eski Kuzey dini ile Hıristiyanlık arasındaki çatışmadır. Halının sol ucundaki üç devasa varlık kiliseyi tehdit eden Óðinn, Þórr ve Freyr olarak yorumlanmıştır. Ne var ki bugün bunların İskandinav kral azizler Aziz Óláfr, Aziz Knutr ve Aziz Erik olarak yorumlanması daha fazla kabul görür.

KAYNAKÇA

Brink, S. (ed.) (1996) *Jämtlands kristnande* (Sveriges kristnande. Publikationer 4), Uppsala: Lunne.

Franzén, A.-M. ve Nockert, M. (1992) *Bonderna från Skog och* Överhogdal *och andra medeltida väggbeklädnader*, Stockholm: KVHAA.

Gräslund, A.-S. (2000) "The conversion of Scandinavia– a sudden event or a gradual process?," *Archaeological Review from Cambridge*, 17 (2): 83-98.

—— (2001) *Ideologi och mentalitet -om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont* (Opia: Occasional Papers in Archaeology 29), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

Hedvall, R. (2003) "Kyrkorna i Klåstad. En presentation av ett pågående projekt," *Hikuin*, 30: 103-14.

Jeppesen, J. ve Madsen, H.J. (1990) "Stormansgård og kirke i Lisbjerg," *Kuml* (1988–9): 289-310.

Olsen, O. (1992) "Christianity and churches," E. Roesdahl ve D. Wilson (yay. haz.) *From Viking to Crusader. The Scandinavians and Europe 800–1200*, Kopenhag: Nordic Council of Ministers.

Price, N. (2002) *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia* (Aun 31), Uppsala: Uppsala Üniversitesi Arkeoloji ve Antik Tarih Bölümü.

Schjødt, J.P. (1989) "Nogle overvejelser over begrebet religionsskifte med henblik

på en problematisering av termens brug i forbindelse med overgangen til kristendommen i
Norden," A. Andrén (yay. haz.) *Medeltidens födelse* (Symposier på Krapperups borg 1) içinde, Nyhamnsläge: Gyllenstiernska Krapperupstiftelsen.
Sö = *Södermanlands runinskrifter*, 3 cilt (Sveriges runinskrifter 3), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
Staecker, J. (1999) *Rex regum et dominus dominorum. Die wikingerzeitliche Kreuz- und Krucifixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden* (Lund Studies in Medieval Archaeology 23), Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
Thunmark-Nylen, L. (1995) "Churchyard finds from Gotland (11th–12th centuries)," I. Jansson (yay. haz.) *Archaeology East and West of the Baltic. Papers from the Second Estonian–Swedish Archaeological Symposium Sigtuna, May 1991* içinde (Theses and Papers in Archaeology. New Series A7), Stockholm: Stockholm Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.
Trotzig, G. (2004) "Trons försvarare i Birka," *Fornvännen*, 99: 197-207.
Vretemark, M. (1998) *Karleby kyrka – traditionen som blev sann*, Skara: Skaraborgs länsmuseum.
Wikman, S. (1996) *Fenrisulven ränner. En bok om vävarna från* Överhogdal, Östersund: Jamtli/Jämtlands läns museum.

47

NORVEÇ'İN KURULMASI

Claus Krag

"Norveç" aslında coğrafi bir kavramdı. Ülkenin İngilizce ve Almanca ismi, modern İskandinavca biçiminden (Norge) daha açık bir biçimde bunu yansıtıyordu. "Kuzeye giden yol" Norveç sahillerinden geçen uzun seyir rotasıydı. Skagerrak-Kattegat bölgesinden başlıyor, Lindesnes'i, ülkenin güney ucunu dolanıyor, daimi yerleşimler boyunca kuzeye doğru devam ediyordu. Viking Çağında Tromsø civarındaki adalar daimi yerleşimi temsil ediyordu.

890'larda Ottar diye biri bu bölgenin en kuzey ucundan çıkıp İngiltere'ye kadar gitti. Kral Alfred'e yaptığı yolculuğu anlattı, anlatısı da kâğıda döküldü (Lund 1984: 18-22). Ottar güneye inen yol boyunca, sancak tarafında "Kuzeylilerin ülkesi" olduğunu söylüyordu. Bu ülke uzun ve dardı. Ottar buraya *Norðweg* diyordu. O dönemlerde "Kuzeyliler"den (Norveçlilerden) bahsedilen tek yer Ottar'ın hikâyesi değildir. O döneme ait Skaldik bir şiirde de (*Haraldskvæði*, aşağıya bakınız) Harald Finehair'e "Kuzeylilerin kralı" (*dróttinn norðmanna*; Finnur Jónsson 1912: 22) dendiğini görürüz. Buradan hareketle "Norveç" ve "Kuzeyli" gibi isimlerin 9. yüzyılın ikinci yarısında sıklıkla kullanıldığı çıkarsamasında bulunabiliriz. Bu terimlerin kökeninin Güney İskandinavya olduğu neredeyse kesindir, çünkü Norveç sahili ve halkı bu bakış açısına göre kuzeyde kalır.

"Norveç"in erken Viking çağında siyasi bir birim oluşturduğunu gösteren hiçbir şey yoktur, bugüne ulaşan kaynaklar arasında bunun bir ihtimal olabileceğini düşündüren bir tek kaynak bile bulunmaz. Kökleri muhtemelen tarih öncesine uzanan, Hålogaland, Trøndelag, Møre, Hordaland, Rogaland, Agder gibi kendilerine özgü isimleri olan, nüfusları da buna uygun olarak etnik ya da kabile isimleriyle anılan (*háleygir*, þroendir, *moerir*, *hǫrðar*, *rygir*, *egðir*) birkaç Norveçli ülkesi olmuştu. Bu "kabileleri" düşündüğümüzde (bu tür bir bölgeye Eski Kuzey dilinde "halkın ülkesi" anlamında *folkland* deniyordu) bunun siyasi bir örgütlenme meselesi değil, coğrafi yakınlıkla şekillendirilen bir kimlik olması muhtemeldir. Olası

istisnalardan biri Trøndelag'dır. Burası en başta Trondheim fiyordunun iç kısmının çevresinde nüfusun yoğun olduğu bir bölgeden oluşuyordu. Trønderne'nin toplu meclis örgütlenmesi, Frosta'nın merkezi toplantı yeri olması, kökleri erken Viking Çağına, hatta daha eskilere ulaşan olgulardır (Sandnes 1967).

Modern devirlerde "Norveç'in kurulması" (ya da bilindiği adıyla, "ülkenin birleştirilmesi" anlamına gelen *rikssamlingen*) Norveç tarih yazımında, benzer süreçlerin komşu ülkelerde tuttuğundan çok daha geniş bir yer tutmuştur. Sıklıkla alıntılar yapılan pan-İskandinav tarih ansiklopedisinde bu konuda Norveç'le ilgili makale tamı tamına yedi sütun kaplarken, İsveç hakkındaki metin iki, Danimarka hakkındaki metin bir sütun kaplar (Simensen vd. 1969). Bu farklılık birkaç etkenden kaynaklanır. Modern tarih bilimi 19. yüzyıl ortasında gelişirken Norveçliler, Danimarka'yla birkaç yüzyıl süren birlikten sonra isyan eden bir ulusun yurttaşları olarak bu ulusun tarihsel özgüllüğünü araştırmakta faal olmuşlardır (Dahl 1990: 43-85). Herderci bir ruhla bu özgüllüğün özellikle ulusun yaratılmasında ve erken tarihinde tezahür ettiğini gördüklerini ileri sürüyorlardı. Ayrıca Norveçlilerin dikkat çekici bir zenginliğe ve kapsama sahip kaynaklara dayanarak böyle bir tarih inşa edebileceklerini de unutmamamız gerekir. Bu kaynaklar da Eski Kuzey saga edebiyatı, hepsinden önemlisi de özellikle Norveç krallarını konu alan kralların sagalarıdır.

13. yüzyıl krallarının sagaları (İzlanda'da 100 yıl önce Sæmundr fróði'nin başlattığı kapsamlı tarihsel araştırmalardan hareketle) 19. yüzyıl Norveçlilerinin bağımsızlığını ayakta tutabilecek şeylerin birçoğunu içeriyordu. Özellikle önemli bir nokta, saga yazarlarının, 9. yüzyılın ilk yarısından saga yazarlarının kendi yaşadıkları devirlere kadar Norveç tarihiyle yakın bir bağlantı inşa etmiş olmalarıdır. Bu bağlantı uzun bir hanedan biçimini almıştır. Bu hanedan 850 civarında Kara Halfdan ve Harald Finehair'le başlıyor, 13. yüzyılda Sverre hanedanından krallarla son buluyordu. Bazı sagalarda bu uzun hanedan zamanda daha da geriye, Gamla Uppsala'nın efsanevi Ynglinga krallarına dek uzanır (Krag 1991).

Harald Finehair'in ulusal bir kral ve bir hanedan kurucusu olarak önemi Fagrskinna adlı sagada (1220-1230 civarı, yazarı meçhul) şöyle özetlenmiştir:

> Kara Halfdan'ın oğlu Harald babasından sonra krallığı aldı. O zamanlar kışları dikkate alınan genç bir adamdı, ama saraylı bir kralın sahip olması gereken erkekliğe tam anlamıyla sahipti. Saçlarının rengi dikkat çekiciydi, bu bakımdan da en fazla ipeğe benzetmek yerinde olurdu. Bütün erkeklerin en yakışıklısıydı, olağanüstü kuvvetliydi ve Haugesund'daki mezarının üstündeki taştan görülebileceği kadar uzun boyluydu. Çok akıllı, ileri gö-

rüşlü, cesur bir adamdı, beraberinde şans getirirdi. Norveçlilerin toprakları üzerinde kral olmayı gaye edindi, giderek artan bir onurla ülke bu zamana kadar onun soyunun elinde oldu, her zaman da öyle olsun.

(Bjarni Einarsson'da Eski Kuzey dilinde metin, 1985: 58-9; İngilizceye çeviren Neil Price.)

Birkaç Skaldik mısra dışında, Harald'ın fetihlerini aydınlatan, o döneme ait bir kaynak yoktur. En önemli kaynak olan *Haraldskvæði* (Finnur Jónsson 1912: 22-5), sagaların resmettiği tabloya tam anlamıyla uymayan bilgiler içerir. Snorri Sturluson, daha sonra krallığın bir parçası haline gelecek her yeri içererek bir bölgeden diğerine fethin tamamının sistematik bir tasvirini kurmuştur. Sturluson'a göre Skaldik mısraların odaklandığı Hafrsfjǫrðr'daki (Stavanger'ın biraz güneyi) savaşla, Harald'ın fethi tamamlanmıştır. Ona göre bu savaşta Harald'ın son hasımları, Bergen'in güneyindeki bölgede Vestlands'in krallarını yenilgiye uğratılmıştır (Bjarni Aðalbjarnarson 1979: 114-17). Ama o döneme ait bir kaynak olan Skaldik mısraları incelersek durum (savaşın sonucu değil) farklıymış gibi görünür: Muhtemelen Danimarka'nın desteğiyle doğudan gelen rakiplerin saldırısına uğrayan, Güneybatı Norveç krallığında hüküm süren Harald'dır (von See 1961: 105-11).

Harald ve hemen ardından gelen halefleriyle bağlantılı olarak anılan kraliyet manorlarının Vestlands'te bulunması ve bu bilgi, Harald'ın en başta yönetimine geçtiği krallığın Vestland bölgesinin orta ve güney bölgelerini içerdiğini akla getirir. Bildiklerimizden hareketle, Harald'ın fethinin başlangıç noktası, anne tarafından büyük babasının kral olduğu Sogn'dur, Snorri'nin dediği gibi Vestfold değildir (Ólafía Einarsdóttir 1971).

Öyle görünüyor ki Nordvestland ve daha da kuzeyinde Harald'ın tümüyle resmi bir lordluktan başka bir yetkisi yoktu, aslına bakılırsa asıl iktidar, sözde tabi olan düklerin elindeydi. Bu düklerin en bilinenleri Håkon Grjotgardsson ile halefleridir. Tahtları Trøndelag'da Lade'deydi, ama bu aile aslen hatırı sayılır bir nüfuza sahip olmaya devam ettikleri Hålogaland'dan geliyordu. Håkon da kendi çıkarları adına yayılmayı öngören bir yöneticiydi ve birçok bakımdan Harald'ın dengiydi.

900 civarında birleşen bölgelerin "kuzey yolu"nu oluşturması pek de tesadüf sayılmaz. Burası isten Harald gibi güneyden, ister Håkon gibi kuzeyden gelsin, olası bir fatihi baştan çıkaracak zengin bir ticaret rotasıydı. Birleşme süreci sırasında, kısmen de ondan önce, yeni krallıktaki siyasi yapılar zayıf olsa da, reislerin yer aldığı en yüksek toplumsal tabakadaki aile bağları sayesinde zaman zaman uzak mesafelere yayılan önemli bir iç ağın yaratıldığını da görürüz.

Norveç'in güneydoğu sahil bölgesi Viken Harald'ın krallığının bir parçası değildi. Burada Viking Çağının başından beri Danimarka kralları nüfuz sahibi olmuştu. Frenk yıllıkları 9. yüzyıl başında, Şarlman için bile güçlü bir hasım olan Kral Godfred'den bahseder. Godfred'in soyu hakkında, bir süre "Vestfold"u (krallıklarının en kuzey ucunu) mesken tutup bir isyanı bastırdıkları yazılmıştır (Rau 1968: 102). 10. yüzyılın tamamı boyunca Viken'de en azından yüzyılın ikinci yarısında Dan krallarına tabi olan küçük krallar hüküm sürmüştür.

Harald'dan sonra (ölümü 932 civarı) yerine oğullarının, önce Eirik Bloodaxe (hük. y. 930-934), sonra İyi Håkon'un (hük. y. 934-961) kral olması itibarıyla Finehair hanedanı gerçektir. 10. yüzyıl ortalarında Danimarka krallığı yeniden güçlenmiş, Kral Harald Bluetooth (hük. y. 958-987) hem Viken hem Harald Finehair'in birleştirdiği krallık dahil olmak üzere Norveç krallığını kendisine bağlamıştır. Başta Eirik Bloodaxe'ın oğulları bağlı krallar olmuştur, sonra Håkon Sigurdsson Ladejarl (Håkon Grjotgardsson'un torunu) Danimarka kralının dükü olarak Norveç'in büyük bir kısmını yönetmiştir. Håkon, hükümranlığının son yıllarında, Lindesness'ten kuzeye uzanan sahil bölgelerinde daha bağımsız bir denetim kurmayı başarabilmiştir.

950'ler ile 1035 arası dönemde Dan krallarının hâkimiyetinin bütün Güney İskandinavya bölgesine yayıldığını görürüz. Danimarka kralları kuzeyde başka yerlerdeki reisler için çekici işbirliği ortaklarıydı, çünkü müttefiklerine Danimarkalı Vikinglerin deniz aşırı, özellikle de İngiltere'deki girişimlerine zenginlik getirecek bir katılım vaat ediyorlardı. Dük Håkon'un oğlu, dük Eirik (ölümü y. 1024) Dan krallarıyla işbirliğini canlandırmış, meslek hayatını Northumberland'de Büyük Knut'un dükü olarak tamamlamıştı.

Olaf Tryggvason (hük. 995-1000) ile Olaf Haraldsson (Aziz Olav, hük. 1015-28/30) nihayetinde Norveç'teki Dan egemenliğini kırmayı başarmışlardı. Ama ulusal tahta çıkmaları öncesinde ikisi de İngiltere'de, oradaki Dan fetihleriyle bağlantılı olarak zenginlik ve güç kazanmışlardı (Krag 2003: 191-6). Beraberlerinde ülkelerine getirdikleri kaynaklar olmasaydı, yurtlarında bir krallık kurmanın temellerini de atamazlardı. Daha sonraki saga geleneğinde ikisi de Viken bölgesinde Danimarka'ya bağlı krallar olan iki Olaf da Harald Finehair'in mirasçıları olarak resmedilmiştir. Bu konuda o döneme ait kaynaklarda, yani Skaldik şiirlerde destekleyici bir bilgi bulamayız, bu bilgi daha sonra icat edilmiş gibi görünmektedir (Nielsen 1908; Krag 1989, 2002).

11. yüzyılın sonraki yıllarında, 1035 sonrasında cereyan eden olaylar Olaf Tryggvson ile Olaf Haraldsson'un hükümranlıklarının Norveç tari-

hinde yalıtılmış vakalar olmadığı anlamına geliyordu. Kuzey Denizi'ndeki Danimarka İmparatorluğu Büyük Knut'un 1035'teki ölümü sonrasında dağıldığında, gerçek bir Norveç hanedanı kendi yurtlarında krallığı tesis etmeyi başarmıştır. Bu kralların ilki Olaf Haraldsson'un oğlu İyi Magnus' (hük. y. 1035-1047) olmuş, ondan sonra da Olaf'ın üvey kardeşi Harald Sigurdsson Hardrada ("Sert Yönetici" ya da "Acımasız," hük. 1046-1066) tahta çıkmıştır. Olaf Haraldsson da ölümünden birkaç yıl sonra azizleştirilmiş, bu durum haleflerinin taht üzerindeki iddialarını meşrulaştırmıştır. Ortaçağ'da daha sonraki Norveç krallarının hepsi de Harald Hardrada'nın soyundan gelmiştir. Olaf Haraldsson ve Harald Hardrada'nın hükümranlıkları döneminde Østlands'm (sadece Viken değil, daha iç kesimdeki toprakların da) ilk kez ulusal krallığa katıldığını görürüz. Ozan Kara Ottar Olaf Haraldsson'un iç kesimlerdeki direnişi nasıl kırdığını şöyle anlatır: "Hedmark'ın bütün kralları kaçtı, en kuzeyde oturan dışında, dilinin kesilmesini emrettiğin dışında... Şimdi bir zamanlar beş kralın hüküm sürdüğü, doğuda Eidskog'a kadar uzanan geniş topraklara hükmediyorsun. Böyle bir krallığa hükmeden bir kral gelmedi hiç." (Finnur Jonsson 1912: 271-2)

Dindeki değişiklik de aynı derecede önemli olmuştur. 10. yüzyıla gelindiğinde Hıristiyanlık sahil bölgelerin çoğu yerine nüfuz etmiş bulunuyordu (Rolfsen 1981; Solberg 2000: 311-20). İyi Håkon büyük zahmete girerek ülkeye İngiliz misyonerlerini getirmişti (Birkeli 1960). Ülkenin tamamı Olag Trygvasson ve Olaf Haraldsson döneminde din değiştirmiş ve bir Norveç kilisesi kurulmuştur (Krag 2003: 196-201). Hıristiyanlaşma süreci pek az direnişle karşılaşmıştır. Olaf Haraldsson'un 1028-1030'da düşmesine yol açan şey bu değil, Büyük Knut, Lade dükleri ve Norveç sahil şeridindeki soylularla çatışmaları olmuştur.

Norveç'in birleşmesi 1035 sonrasında tek bir yönde ilerleyen, sürekliliği olan bir süreç haline gelmiştir. Bir iktidar odağı olarak Danimarka kralların Norveç'ten silinmesi belirleyici bir unsur olmuştur. Aynı şey Lade dükleri için de geçerlidir, bu düklerin soyu da erkek tarafından 1029'da son bulmuş, böylece krallara denk olabilecek son prenslik ailesi de nihayete ermiştir. Bu durum yerli reislerin iktidar ve nüfuzlarını korumak istiyorlarsa yeni Norveç hanedanıyla, Olaf Haraldsson ve Harald Hardrada'nm soyundan gelenlerle işbirliği yapmaları gerektiği anlamına geliyordu.

Krallık ile reisler arasındaki işbirliğinin örgütsel ifadesi kralın *hird*'i ve *lendmann* kurumunda ifadesini bulmuştur (Krag 2001). *Hird* aslında kralın korumalarıydı, böyle olmayı da sürdürmüştür. Fakat Olaf Kyrre (hük. 1066-1093) gibi barışçı bir kralın yönetiminde *hird*'in niteliğinin bir ölçüde değiştiğine ve bir kraliyet sarayının sivil işlevlerini üstlenmeye başladığına tanık oluruz (Andersen 1977: 289-94; Hamre 1961).

Hird mensupları kralla birlikte kalsalar da ülkenin dört bir yanında kralın temsilcisi olarak *lendir menn* kurulmuştur. *Lendr maðr* sözcükleri aslında bir *lendmann*'ın kral adına "toprak" aldığı (yani elinde toprakları olduğu) anlamına geliyordu. Toprak ikisi arasındaki bağı temsil ediyor ve *lendmann*'ın arkasında kralın otoritesinin bulunduğu anlamına geliyordu. Bu bağlantı ve sadakat, aynı şekilde karşı tarafa da uzanıyordu. Kural olarak *lendmann* kendi bölgesinde reisti, değer bakımından kraldan aldığını kat kat aşan bir mülke sahipti. Kralların bu gibi hatırı sayılır bir yerel nüfuza sahip adamlardan aldığı destek krallığın bütünleşmesi açısından temel önemde olmuştur.

Bu ağ, kralın kendisini ülke dışında göstermesini de mümkün kılmıştır. Askeri zihniyetteki krallar savaş yolunu tuttuklarında beraberlerinde kendi *hird*'lerinin yanı sıra *lendmenn* ve *"huskarl"*larını da getirmişlerdir. 1040'lar ve 1050'lerde İyi Magnus ve Harald Hardrada'nın Danimarka seferleri (ikincisi 1066'da Stamford Köprüsü'nde düşmüştür) ile son Viking kralı Magnus Barelegs'in (hük. 1093-1103) İskoçya ve İrlanda'yı işgali sırasında durum buydu. Sigurd Jerusalem-farer'ın 1108-1111'de Kutsal Topraklar'a yaptığı Haçlı Seferi'yle bağlantılı olarak da benzer bir durumla karşılaşırız. Sigurd tesadüf eseri, bir Haçlı Seferi'ne çıkan ilk Avrupa kralı olmuştur.

Kilise örgütlenmesinin paralel gelişimi krallığın bütünleşmesi için bir önkoşul olmuştur, aynı zamanda Norveç'in Avrupa Hıristiyan monarşileri arasında yer alması anlamına da geliyordu. Din ile ona eşlik eden idealler, Tanrı'nın düzenlediği bu dünyada gerekli bir kurum olarak Hıristiyan bir kral mefhumunu destekliyordu. Kilise vaazlarıyla ve kutsal ayinleri idaresiyle sıradan insanları öte dünyanın hayatına hazırlıyordu. Hıristiyanlık bu biçimde başka yerlerde olduğu gibi, Norveç'te de popüler düşünme biçimleri ve fikirleri de şekillendirir hale gelmiştir. Zamanla Kilise, birçok bakımdan tahttan daha güçlü bir toplumsal kurum olup çıkmıştır. Bunun en açık ifadesi, 1300 civarında, Norveç'teki toprak sahiplerinin değer itibarıyla %40'ının, dikkat çekici derecede yüksek bir oranın Kilise'nin elinde olmasıydı (Andersen 1977: 301-39; Helle 1974: 236-42).

Bir kurum olarak Kilise nihayetinde kraldan bağımsız hale gelmiştir. Bu gelişme 1100 civarında (Trondheim, Bergen, Oslo, daha sonraları Stavanger ve Hamar'da) daimi piskoposlukların tesis edilmesiyle başlamıştır; bundan önce piskoposlar kraliyet *hird*'inin bir parçasıydı ve ülkedeki seyahatleri sırasında krala eşlik ediyordu. 1152-1153'te Nidaros piskoposluğunun tesis edilmesi önemli bir adım olmuştur. Bunun yanı sıra 1100 sonrasında çok sayıda manastır kurulmuştur. Nidaros kilise bölgesi Norveç'teki beş piskoposluğun yanı sıra Grönland, İzlanda (burada iki

piskoposluk vardı) Faroe Adaları, Orkney Adaları, Man krallığı ve Britanya Adaları'nı da kapsıyordu.

Kilise ile monarşi arasındaki bağlantı pratikte büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu bağlantı, kutsal kitabı kullanan kraliyet yönetiminin gelişmesinde, 11. yüzyılın ikinci yarısında yavaş yavaş ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Önceden sözlü gelenekle aktarılan ilk kanunlar, bu sıralarda kaleme alınmaya başlamıştır (Helle 2002).

11. yüzyılda ve 12. yüzyıl başında krallık kurumsal anlamda büyük ölçüde gelişmemiş durumdaydı. Krallığın aktarımı konusunda sabit kurallar yoktu. Kralın bütün oğullarının (pek azı evlilik bağı dahilinde dünyaya gelmiş oluyordu) miras hakkı oluyordu. Bu yüzden de iki ya da daha fazla hak sahibinin toprakları bölüşmeksizin tahtı paylaştığı ortak krallıklara sıkça rastlanır. Krallar anlaşırlarsa böyle bir düzenleme barış ve istikrar getiriyordu (Bjørgo 1970). Ne var ki 1134-1217 döneminde, taht üzerinde hak iddia eden çeşitli isimler ile bağlaşıkları arasında ara ara kavga çıkmıştır. Bir yanda Kral Magnus Erlingsson (hük. 1161-1184) ile halefleri, diğer yanda Sverre Sigurdsson (hük. 1177-1202) ve *birkibeinar* ("huş bacaklılar"; Helle 2003: 369-76; Gathorne-Hardy 1956) diye bilinen takipçileri arasında özellikle yoğun bir çatışma yaşanmıştır. Bu çatışma Sverre'nin torunu Håkon Håkonsson'un (hük. 1217-1263) iktidar üzerinde kuvvetli bir şahsi denetim sağlayarak yeniden birleşmiş bir krallık yaratmayı, bu krallığı haleflerine çatışmalara konu olmayan, tahta çıkmanın kurallara bağlandığı bir monarşi olarak bırakmayı başarmasıyla birlikte son bulmuştur.

İç savaş döneminde Norveç krallığının örgütsel genişlemesi devam etmiştir (Helle 1974). Çünkü bir bütün olarak devlet açısından yerel idarelerin eskisinden daha sağlam olması özel bir önem taşıyordu. Önceden *lendmenn* kralın çıkarlarını yerel bir düzeyde başka bir grup "memur"la, ármenn'le resmi bir sistem olmaksızın paylaşıyordu. Şimdi artık bütün ülke *syslur* denilen idari bölgelere ayrılmıştı, her *sysla*'da *syslumaðr* denilen bir kraliyet valisi bulunuyordu (Andersen 1972). 13. yüzyılın ikinci yarısında böyle kırk-elli bölge bulunuyordu.

O sıralarda *hird*'in niteliği de değişmiştir. Krala her zaman eşlik eden *hirdmenn* dışında, eski *hirdmenn*'i de içerir hale gelmiştir; bu kişiler hizmet süreleri tamamlandıktan sonra ülkenin tamamında bir kraliyet ağı oluşturuyorlardı. Zaman geçtikçe bu ağ daha da resmi bir aristokrat oluşuma, aslında bir soyluluk kurumuna dönüşmüştür, gerçi komşu ülkelerde olduğu kadar kapsamlı ayrıcalıklara sahip olmamışlardır. *Lendmenn hird*'in en üst kesimini oluşturuyordu (Hamre 1961).

Norveçlilerin çoğuna göre 13. yüzyıl ülkenin görkemli dönemlerini temsil eder. Birkaç unsur bu döneme damgasını vurmuştur: siyasi istikrar, kültürel canlanma ve Göta nehrinden Grönland'a, İrlanda denizinden Finnmark'a geniş bölgeleri kendisine bağlayıp Norveç Tahtı'nın hükümranlığına bırakan "Pax Norvegica" (Helle 2003: 385-91). Bu dönemde hepsi de Sverre'nin soyundan gelen üç kuşak kral hüküm sürmüştür. Hakon Hakonsson hükümranlığının uzunluğu yüzünden yüzyılın baskın kişiliğidir. Onun ölümünden sonra oğlu Magnus Lagabøte (hük. 1263-1280), onu oğulları Eirik Magnusson (hük. 1280-1299) ve sonra da Hakon Magnusson (hük. 1299-1319) izlemiştir.

Hakon Hakonsson hem Grönland'ı hem İzlanda'yı Norveç toprakları arasına katan yayılmayı tamamlarken (sırasıyla 1261 ve 1262'de), Magnus Lagabøte enerjisinin büyük bölümünü kraliyet topraklarının bütünleştirilmesine harcamıştır. 1274'te Ulusal Kanun (*Landsloven*) eski taşra kanunlarının yerini almış, Norveç böylece tek bir kanunu olan ilk Avrupa ülkeleri arasına katılmıştır. Norveç İsveç'ten 70 yıl önce böyle bir kanun kabul etmiştir. İsveç'te ulusal kanun yapılırken Norveç kanunu örnek alınmıştır, Danimarka'daysa aynı şey 400 yıl sonra olmuştur. Norveç'te kralın kişisel gücü de komşu ülkelerde olduğundan fazlaydı.

Magnus Lagabøte barışçı bir dış politika izlemiştir. Norveç kralının Hebrid adaları ve Man adasını uzun vadede elinde tutmasının imkânsız olduğunu anlamış, bu toprakları 1266'da Perth Barışı'yla İskoç Kralı III. Alexander'a teslim etmiştir. O tarihlerde dış politika da yön değiştirmiş, Norveçlilerin Viking Çağında kolonileştirdiği topraklardan uzaklaşıp yüzünü İskandinavya'yla ilişkilere çevirmiştir. Ne var ki buna paralel olarak o dönemde askeri ve ekonomik gelişmenin genelde zayıf kalması Norveç krallığını geriletmiştir (Bjørgo 1995: 95). Bu durum 14 ve 15. yüzyıllarda Norveç'i, o tarihlerde gelişmeye başlayan İskandinavya topluluğunun zayıf halkası haline getirmiştir. Norveç 1450 sonrasında Danimarka'yla 1814'e kadar devam eden uzun süreli bir birliğin parçası olmuştur.

KAYNAKÇA

Andersen, P.S. (1972) "Syssel: Norge," *KL* 17: 646-8, Oslo: Gyldendal.

—— (1977) *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800–1130*, Oslo: Universitetsforlaget.

Birkeli, F. (1960) "Hadde Håkon Adalsteinsfostre likevel en biskop Sigrid hos seg?," [*Norsk*] *Historisk tidsskrift*, 40: 113-36.

Bjarni Aðalbjarnarson (yay. haz.) (1979) *Heimskringla*, cilt 1 (Íslenzk fornrit 26), Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.

Bjarni Einarsson (yay. haz.) (1985) Ágrip. *Fagrskinna* (Íslenzk fornrit 29), Reykjavík: Hið íslenzka fornritafelag.

Bjørgo, N. (1970) "Samkongedøme kontra einekongdøme," [*Norsk*] *Historisk tidsskrift*, 49: 1-33.

—— (1995) "800–1536. Makt og avmakt," *Norsk utenrikspolitisk historie* içinde, cilt 1, Oslo: Universitetsforlaget.

Dahl, O. (1990) *Norsk historieforskning i 19. og 20.* århundre, dördüncü basım, Oslo: Universitetsforlaget.

Finnur Jónsson (yay. haz.) (1912; ikinci basım 1967) *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, cilt 1B: *Rettet tekst*, Kopenhag: Rosenkilde og Bagger.

Gathorne-Hardy, G.M. (1956) *A Royal Impostor. King Sverre of Norway*, Oslo: Aschehoug.

Hamre, L. (1961) "Hird," *KL* 6: 567–77, Oslo: Gyldendal.

Helle, K. (1974) *Norge blir en stat 1130–1319*, Oslo: Universitetsforlaget.

—— (2002) "Fra muntlig rett til skreven lov," *Forum Mediaevale*, 5: 5-31.

—— (2003) "The Norwegian kingdom: succession disputes and consolidation," K. Helle (yay. haz.) *The Cambridge History of Scandinavia*, cilt 1, Cambridge: Cambridge University Press.

Krag, C. (1989) "Norge som odel i Harald Hårfagres ætt," [*Norsk*] *Historisk tidsskrift*, 68: 288-301.

—— (1991) *Ynglingatal og ynglingesaga. En studie i historiske kilder*, Oslo: Universitetsforlaget.

—— (2001) "Lendir menn," *RGA* 18: 259-62.

—— (2002) "Myten om Hårfagreættens 'odel'," [Norsk] *Historisk tidsskrift*, 81: 381-94.

—— (2003) "The early unification of Norway," K. Helle (yay. haz.) *The Cambridge History of Scandinavia* içinde, cilt 1, Cambridge: Cambridge University Press.

Lund, N. (yay, haz.) (1984) *Two Voyagers at the Court of King Alfred. The Venture of Othere and Wulfstan*, York: William Sessions.

Nielsen, Y. (1908) "Den gamle hadeland-ringerikske Kongeæt og Snefridsagnet," *Sproglige og historiske Afhandlinger tilegnede Sophus Bugges Minde* içinde, Kristiania/Oslo: Aschehoug.

Ólafia Einarsdóttir (1971) "Harald Dovrefostre af Sogn," [*Norsk*] *Historisk tidsskrift*, 50: 131-66.

Rau, R. (yay. haz.) (1968) *Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte. Annales regni Francorum*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Rolfsen, P. (1981) "Den siste hedning på Agder," *Viking*, 44: 112-28.

Sandnes, J. (1967) "Trøndelags eldste politiske historie," [*Norsk*] *Historisk tidsskrift*, 46: 1-19.

von See, K. (1961) "Studien zum Haraldskvæði," *Arkiv för nordisk filologi*, 76: 96-111.

Simensen, J. *vd.* (1969) "Rikssamling," *KL* 14: 260–71, Oslo: Gyldendal.

Solberg, B. (2000), *Jernalderen i Norge*, Oslo: Cappelen.

48

DANİMARKA'NIN ORTAYA ÇIKIŞI VE HARALD BLUETOOTH'UN HÜKÜMRANLIĞI

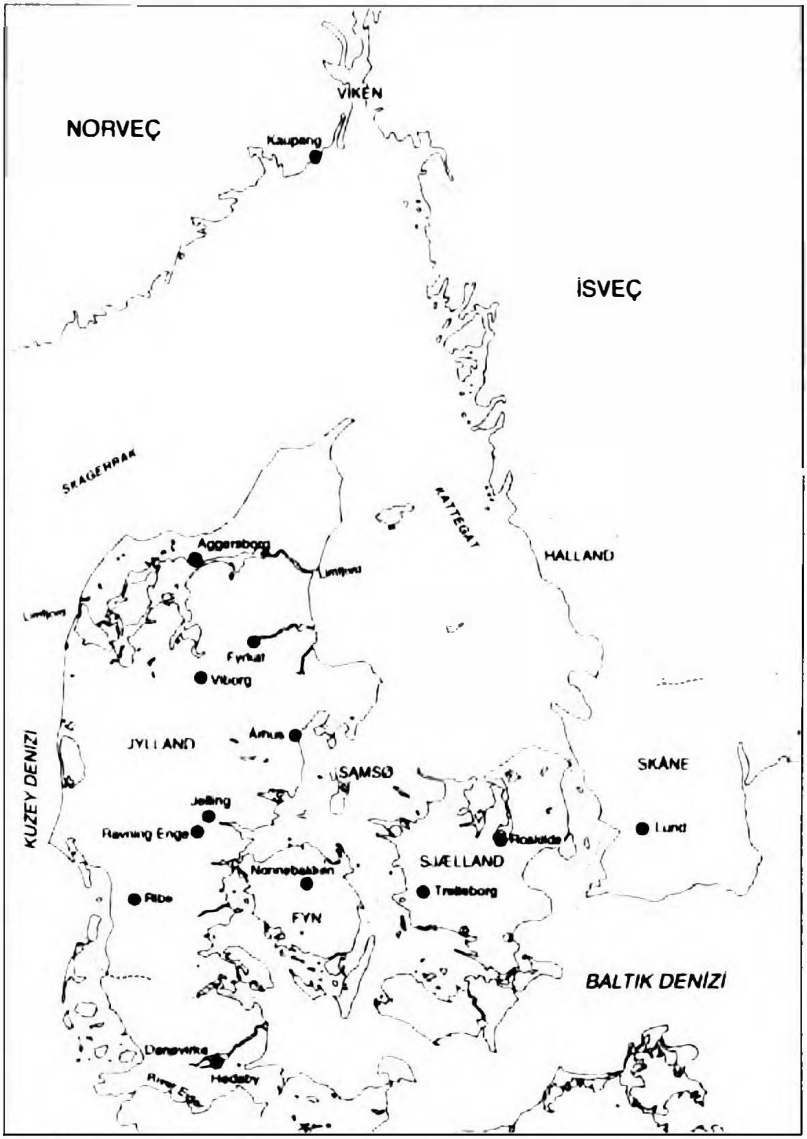
Else Roesdahl

Jelling'deki büyük rün taşında Kral Harald Bluetooth (Mavidiş) (hük. y. 958-987) yaptığı işler arasında "Danimarka'nın tamamını kendisi için kazanmayı" da (*sar uan tanmaurk ala*; Moltke 1985: 207) sayar. Bu sözler bugün kimi zaman krallığı birleştirmiş olması olarak anlaşılır. Ne var ki somut terimlerle bakıldığında, bu yazıt Kral Harald'ın Danimarka'nın tamamında iktidarı ele geçirdiğini söyler, bu da "Danimarka"nın o tarihlerde kabul edilmiş bir siyasi oluşum olduğu anlamına gelir. Danimarka'nın ne zaman birleştiği bilinmemektedir. 1100'lerin ilk Danca vakanüvislerine göre, birleşme uzak bir çağda, hikâyelerinin başladığı devirlerde olup bitmiştir. Tarihsel olarak bilinen hiçbir kral, ülkeyi birleştirmiş olmasıyla şan şöhret kazanmış değildir. Bu ülke 10. yüzyılın ikinci yarısında tek bir kralın yönettiği tek bir ülke gibi görünmektedir.

Danimarka İskandinavya'nın en güney kısmından oluşuyordu (Şekil 48.1): Bugün Kuzey Almanya'da olan Ejder Nehri'ne kadar Jutland yarımadası, yakınlarındaki adacıklarla birlikte Fyn ve Sjælland adaları, bir de bugün İsveç'in güneyinde bulunan Skåne ile Halland.

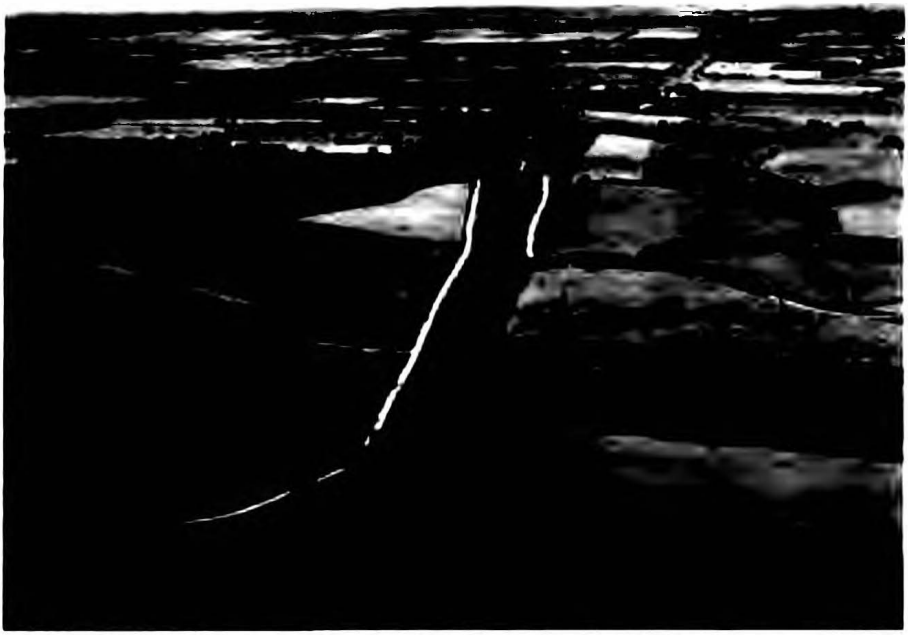
Her ikisi de Viking çağı sonrasında krallığın bir parçası haline gelmiş, bugün yine Güney İsveç'te bulunan Blekinge'deki bölgeler ve Bornholm adasının yanı sıra, zaman zaman krallığa dahil olan Oslo fiyordunun çevresindeki Viken bölgesinin dışında bu bölge Ortaçağ boyunca Danimarka'nın sınırlarını belirlemiştir. Krallığın bölgeleri deniz yoluyla birbirine bağlanıyordu, birliğin sağlanması için iyi gemilere sahip olmak gerekiyordu. Deniz kuzey, doğu ve batıdaki birçok komşu ülkeyle ve bunların halklarıyla hem düşmanca hem dostane temaslarda bulunmayı da mümkün kılıyordu. Batı Avrupa ile Baltık bölgesi arasındaki deniz bağlantısı da Dan kuşaklarından ve boğazlarından geçiyordu: Danimarka geçit kapısıydı, erişimi kontrol etme imkânına sahipti.

Doğuda Småland'ın büyük ormanları ve bataklıkları Skåne ve İsveç toprakları arasında doğal bir sınır oluşturuyordu. Güneyde, Jutland'ın eteğinde Avrupa anakarasıyla dar bir bağlantı noktası bulunuyordu. 700

Şekil 48.1 Viking Çağı Danimarka'sının haritası. (Çizim: Louise Hilmar.)

civarında burada etkileyici bir sınır duvarı inşa edilmiştir: Danevirke (Şekil 48.2). Daha sonraları birçok kez yeniden inşa edilen (Andersen 1998) Danevirke kültürel ve dilsel bir sınır da oluşturuyordu. Buranın güneyinde Saksonlar ve Frizyalılar yaşıyordu, bu halklar 8. yüzyılda toprakları Baltık'ın batısında bulunan Slav Obodritlerle birlikte Karolenj İmparatorluğu'na dahil olmuşlardı. Danimarka ile Slav toprakları arasında zaman içinde, Danimarka Karolenj İmparatorluğu'nun, daha sonra da Alman krallığının güçlü baskısı altında kaldıkça birçok çatışma, ayrıca

Şekil 48.2 Almanya'yla Dan sınırını belirleyen Danevirke "Ana Duvarı"nın havadan çekilmiş fotoğrafı. Batıda "Eğri Duvar"la birleştiği yerden görülüyor. Ön kısımda 1864'te yapılmış istihkâm var. Arka kısımdaysa Schleswig şehri görülüyor. (Foto: Thorkild Balslev.)

değişen ittifaklar da olmuştu. Danimarka'nın İskandinavya'nın güneyinde yer alması Avrupa'dan birçok etkinin ilk kez bu bölgeye ulaşması anlamına geliyordu, bu durum ülkenin birleşmesi ve Hıristiyanlığın ülkeye geliş sürecinde de gözlenmiştir.

Peki, ama Danimarka ne zaman ortaya çıkmıştır? (Bu mesele başka çalışmaların yanı sıra şuralarda da tartışılmıştır: Christensen 1969: 25-32; Skovgaard-Petersen 1977: 23-44, 88-96; Albrectsen 1994; Näsman 1999; Olsen 1999: 23-37; krş. Sawyer 1988: 11-48; Lund 1991). Yazılı kaynaklar bu meselenin aydınlatılmasını sağlayabilir, ama bugün arkeoloji de bize hatırı sayılır bilgiler sunar; özellikle de büyük siyasi ve askeri mühendislik projelerinin dendrokronolojik tarihlendirmeleri bu gelişmeleri anlamamızı sağlayabilir (Roesdahl 1994).

Coğrafi bir bölgenin ismi olarak Danimarka'nın karşımıza çıktığı en eski tarih 890'dır, İngiltere'nin güneyindeki Wessex'in kralı Büyük Alfred'e ait iki anlatıda bu isme rastlarız. Kuzey Norveçli reis Ohthere ona, başka şeylerin yanı sıra Güney Norveç'teki Kaupang ile Güney Danimarka sınırındaki Hedeby arasındaki seyir rotasının da kısa bir betimlemesini sunmuştur. Bu betimlemede Jutland'dan, muhtemelen Sjælland'dan da bahsedilmiştir. Hedeby'den Doğu Baltık bölgesine giden tüccar Wulfstan

da Güney Danimarka adaları Langeland, Lolland ve Falster'dan bahseder, Skåne'yi de Danimarka'nın bir parçası olarak anar.

"Danlar" ve "Danların kralı" (*rex danorum*) terimleri aslına bakılırsa daha 6. yüzyılda biliniyordu, o tarihlerde Danlar daha sonradan krallık haline gelen bölgede önde gelen bir kabile olsalar gerekti. Karolenj İmparatorluğu'nun kuzeye yayılması ve Danların imparatorluğa düzenlediği Viking saldırılarının karşılıklı bir siyasi ve askeri çatışmaya yol açtığı 8. yüzyıl sonundan itibaren Frenk kaynaklarında "Danların kralı" sık sık ismiyle anılır. Bu krallar arasında Şarlman'ın hasmı Godfred de vardır, 808'de Godfred hakkında Jutland'ın eteğindeki sınıra bir duvar dikilmesini emrettiği de yazılmıştır. Bu duvar Danevirke'nin uzantısı olsa gerektir, fakat bu aşama henüz arkeolojik olarak tespit edilmemiştir. Frenk kaynaklarında Danlarınkinden başka bir kraldan bahsedilmemiş olsa da, onun ve halefi olan birçok kralın bugün Danimarka olarak bildiğimiz bölgede mi, yoksa sadece Jutland'da mı hüküm sürdüğü tartışılmıştır.

Ne var ki 8. yüzyıldaki gelişmelerin arkeolojik analizleri, Danimarka'nın o tarihlerde "Danların kralının" yönetiminde tek bir krallık olduğunu kuvvetle düşündürür (özellikle Olsen 1999: 23-37; Näsman 1999, 2000). Bu gelişmeler arasında üretimin artması ve büyük yeni ticaret ağları da vardır, böylece daha fazla alım satım, daha fazla artı değer üretimi mümkün olmuştur. 700 yılı civarında ve sonraki yıllarda etkileyici inşa projeleri ülkenin geniş kesimlerinin (Danevirke'nin en eski aşamaları) ve iç su yollarının (726'da Samsø'da yapılan Kanhave kanalı) denetimini mümkün kılmıştır, ayrıca 7-8. yüzyıllarda denizin ve birçok adası olan bir krallığın etkili bir biçimde denetim altında tutulmasını mümkün kılan gemiler geliştirilmiştir.

Krallığın birleşmesi hiç kuşkusuz uzun bir süreç olmuştur (Näsman 1999, 2000). Bu süreç de muhtemelen başta kabilelerin bağımsız olduğu, sonra önde gelen kabileden bir kralın başkanlığında kabile federasyonları oluşturdukları, nihayetinde de tek bir yöneticinin hükümranlığında tek bir krallığa dönüştükleri bir model izlemiştir. Bu süreç güneyden gelen baskılar altında, belirleyici sosyoekonomik değişikliklerle bağlantılı olarak, ayrıca savaş yoluyla gerçekleşmiştir. Birleşme sürecinin eşitsiz ve dramatik olduğu neredeyse kesindir. Geç Roma Demir Çağında hız kazanmış, Viking Çağı öncesinde, muhtemelen 700 civarında bugün bildiğimiz Danimarka içinde birkaç "ülke"nin (*lande*) birleşmesiyle sonuçlanmıştı. Viking döneminde ve sonrasında kraliyet iktidarının niteliği, görevleri ve ayrıcalıkları, krallığın yönetim biçimi birçok kez değişmiştir. Birkaç kralın aynı anda hüküm sürdüğü dönemler olduğu gibi, krallığın dönemsel olarak birkaç kral arasında bölündüğü, sonra tekrar birleştiği dönemler de olmuştur.

Yine de siyasetin merkezinde "ülkelerin" yer aldığı hatırı sayılır birçok bölgesel farklılık mevcuttu. 12. yüzyıldan elimize ulaşan yazılı kaynaklara göre Jutland, Sjælland, Skåne gibi geniş ülkelerin her birinin, kralları seçen, önemli kararlar ve kanunlar çıkaran bir meclisleri vardı. Krallar ile önde gelen yöneticiler arasındaki etkileşim belirleyici bir önem taşıyordu. Bugüne ulaşan en eski tarihli edebi ve tarihsel yazılar sayesinde, iktidar aracılarının, çok eski tarihlerden kalma meşru bir birim olarak krallığın etrafında gelenekleri nasıl inşa ettiğini, geçmişte gerilere uzanan bir kraliyet hanedanına bağlı bir kimliği nasıl oluşturduklarını bir nebze olsun görebiliriz. Kralların gücünü ve başarılarını belirtmek için büyük acılara ve zahmetlere girilmişti, ziyafetler verilmiş, toplantı binaları inşa edilip dekore edilmiş, büyük kamu anıtları yaptırılmıştı. Anıt inşası Harald Bluetooth'un hükümranlığı döneminde zirveye tırmanmıştı.

9. yüzyılda ve 10. yüzyıl başında Danimarka kralları ve Danimarka'da hüküm süren koşullar yazılı kaynaklardan, özellikle de Frenk ve Alman imparatorluklarıyla ilişkili olarak aralıklı bir şekilde izlenebilir (örneğin Christensen 1969: 115-222; Skovgaard Petersen 1977:148-64; Sawyer 1988: 103-30, 213-19). Bu kaynaklar nitelikleri gereği sıklıkla çatışmaları tartışırlar, ama normalde Karolenj ve Alman imparatorları ve kralları adına gerçekleştirilmiş birkaç misyonerlik faaliyetinden de bahsederler. Frenk misyoneri Ansgar ülkeyi 830-850 civarında ziyaret etmiş, 850'deki ziyareti sırasında Kral Horik'ten Hedeby ve Ribe'de kiliseler ve çan kuleleri inşa etme izni almıştır. Buralar çok sayıda yabancı ziyaretçinin geldiği uluslararası pazar şehirleriydi, misyonerlik faaliyetlerine özellikle uygun yerlerdi. Ansgar'ın misyonu o sıralarda pek önem taşımıyordu, ama bir asır sonraki din değiştirme faaliyetlerinin temelini atıyordu. Din değiştirme, Danların 150 yılı aşkın bir süre boyunca Hıristiyanlıkla ülkelerinin dışında yavaş yavaş tanışmasının ardından, Dan kralı Gnupa'nın Alman kralının elinde yenilgiye uğrayıp zorla din değiştirmesinden 30 yıl, Alman piskoposlarının Schleswig (Hedeby), Ribe ve Århus şehirlerine yerleşmelerinden 20 yıl sonra gerçekleşmişti.

HARALD BLUETOOTH'UN HÜKÜMRANLIĞI

10. yüzyılın ortası ve sonu arasındaki dönem, özellikle de 965 civarındaki resmi din değişikliği sonrasında, birçok bakımdan bir dönemin bitişini, bir başka dönemin başlangıcını oluşturur. Ama Danimarka giderek Hıristiyan Avrupa'nın etkisi altında kaldığından aynı zamanda ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasal bakımdan bir alt üst oluş devridir. Hiç kuşkusuz ticaretin artmasının bir sonucu olarak savaş gemileri ve kişisel nakliyeye yönelik gemiler yerine özel yük gemilerinin seferlere başlaması;

şehirlerin büyümesi ve yeni şehirlerin kurulması; ağırlık itibarıyla gümüş olarak, çoğu yabancı ülkelerde basılmış sikkeler ya da sikke parçaları biçiminde nispeten ucuz ücretlerin ödenmesi, ama Danimarka'da basılmış sikkelerin daha sık rastlanır hale gelmesi ve üretimin artması; geleneksel Kuzeyli kadın giysilerinde özel mücevherlerin bırakılması; yeni bir süsleme biçiminin, Mammen üslubunun gelişmesi; bizatihi kralı odak noktasına alan, daha önce hiç olmadığı kadar büyük kraliyet anıtlarının dikilmesi; dikilen rün taşlarının sayısında bir artış olması vs. (Roesdahl 2002'de atıflarla özetlenmiştir) bu etkinin örnekleri arasında yer alır. Bütün bunlar Harald Bluetooth zamanında gerçekleşmiş ya da başlamıştır, din değişikliği de bunun bir parçasıdır.

Harald'ın imajı ve politikaları bugün farklı kaynakların bir bileşimiyle aydınlatılabilir. Harald'ın hükümranlığı değişen bir yönetimdi, süreklilik ve ayrılma, gelenekler ve yenilikler meseleleri merkezi önem taşıyordu (Christensen 1969: 223-40; Skovgaard-Petersen 1977: 164-78; Sawyer 1988: 221-45; Albrechtsen 1994; Roesdahl 2002). Harald yeni hanedanın ilk krallarından biri olan, muhtemelen 958/9'da ölen babası Gorm'un ardından tahta çıkmıştır. Yaklaşık 20 yıl boyunca kuzeydeki en büyük kral olmuştur, Danimarka'ya hükmetmenin yanı sıra Norveç'in bir kısmını da yönetmiştir. Norveç'te yönettiği yerlerden hem askerler hem de hiç kuşkusuz kürk, şahin, demir, sabuntaşından kap kacak ve bileği taşı gibi tipik Norveç ürünleri biçiminde haraç toplamıştır; bu ürünlerin hepsi de aranan, sonradan yeniden dağıtımı yapılabilecek ürünlerdi. İzlediği başarılı politikalarla Danevirke'nin genişletilmesi ve Slav prensleriyle ittifaklar sayesinde Alman İmparatorluğu'na karşı ülkeyi korumuştur. Ayrıca Obod rite hükümdarı Mistivoj'un kızı Tove'yle evlenmiştir. Jutland'daki üç şehrin etrafına savunma duvarları dikilmesi, varolanların yükseltilmesi de bu tablonun bir parçasıdır.

Din değiştirme Harald'ın büyük başarılarından biridir. Büyük Jelling taşında belirtildiği üzere Harald Danları Hıristiyan yapmıştır, gerçi 1000 yılında İzlanda'da olduğu gibi bu din değiştirmenin krallığın önde gelen isimlerinin onayıyla, bölge meclislerinin kabulüyle ve Hıristiyan kurallara getirilen az sayıda istisnayla gerçekleştiğine kuşku yoktur. Ülke bu yeni dinin yabancısı değildi. Öğretileri birçoklarına hitap ediyor olsa gerekti, hiyerarşik yapısı da merkezi bir iktidarı destekleyebiliyordu, gerçek değişim ağır ağır gerçekleşmişti. Harald'ı "dinlemeye istekli, ama konuşmakta ağır" diye betimleyen Sakson Widukind'e göre, din adamı Poppo Hıristiyan inancının doğruluğunu bir demir sıkıntısıyla kanıtlayarak belirleyici bir rol oynamıştı. Ne var ki din değiştirme muhtemelen İmparator I. Otto'nun yayılmacı misyonerlik politikasına karşı da alınmış bir önlemdi (krş. Wa-

mers 2000: 156 ve devamı). Öyle görünüyor ki daha önceden Hıristiyanlığın akınlarına karşı pagan tepkiler gösterilmiş, çeşitli biçimlerde ifade edilen Kuzeyli kültürel geleneklerin güçlendirilmesine odaklanılmıştı (Roesdahl 2005). Bu gelenekler arasında soyluların ölü gömme âdetleri ve eski devirlerden kalma anıtların ve dini nitelikteki diğer yerlerin, örneğin höyükler ve gemi mezarlarının abidevi hale getirilmesi, kadim anıtların pratikte yeniden kullanıma açılması da yer alıyordu. Ölümle ilgili davranışlar da dahil olmak üzere bu geleneklerin birçoğu, din değiştirmeden sonra da bir süre ılımlı bir biçimde de olsa devam etmiştir. Ne var ki bunlar da çok geçmeden ölüp gitmiştir, örneğin 1000 yılı civarında kişisel dini semboller olarak Hıristiyan haçlarının Þórr çekiçlerinin yerini tamamen aldığını görürüz.

974'te Alman İmparatoru II. Otto Harald'ı Danevirke'de yenilgiye uğratmış, Schleswig/Hedeby'yi almıştır. O tarihlerde Norveç'in hükümranlığı da beraberinde getirdiği askerler ve gelirle birlikte tümüyle kaybedilmiştir. Hemen hemen bu tarihlerde ekonomik koşullar da değişmiş, Rusya üzerinden doğudan kuzeye geleneksel gümüş akışı doğudaki durum değişikliği yüzünden birden kesilmiştir. Gümüş ve onur bir kralın başarısının önkoşullarıydı, bu askeri ve siyasi prestij kaybı (Hedeby'den gelen kârlarla birlikte bir o kadar önemli gelir kaybı) Danimarka'da iktidarın şekillenmesini değiştirmiş olsa gerektir. 983'te birleşik bir Slav-Dan kuvveti Kuzey Almanya'ya başarılı bir saldırı düzenlemiş, başka yerlerin yanı sıra Hamburg'u da harap etmiş, ama Kral Harald bundan ancak birkaç yıl sonra 987'de oğlu ve tahtın varisi Svein Forkbeard'ün başını çektiği bir isyanla tahttan indirilip öldürülmüştür.

JELLİNG

Harald Bluetooth dikkat çekici bir dizi büyük, yenilikçi bina ve anıt da dikmiştir, ismi bugüne ulaşan anıtlarla kesinlikle ilişkilendirilebilecek ilk Kuzeyli kraldır. Bu yapıların en seyredeğer ve önemlileri Jelling'de bulunur (şekiller 48.3 ve 48.4). Bu yapılar Harald Bluetooth'un iktidarının zirvesini temsil eder, ayrıca onun siyasi ve kültürel programı, dönemin mimarisi, iktidarın sanatı hakkında bize bir fikir verirler. Bunlar din değiştirme sürecini kapsayarak iktidar, kimlik, gelenek ve sürekliliğe, ayrıca Harald'ın kendisine, yaptıklarına ve ebeveynlerine odaklanan büyük hanedanlık anıtlarıdır. Aynı zamanda büyük bir pagan kült yerinin çok daha büyük ve daha karmaşık bir Hıristiyan anıtına dönüştürülmesi itibarıyla din değişikliğinin de merkezi anıtlarıdır. Bütün bunların Kilise'nin yanı sıra Kuzeyli kökenlere dayanması, her şeyin kraliyet ölçeğinde yapılmış olması da dikkat çekicidir. Yeri ve görünümü bilinmemekle birlikte, etki-

leyici olduğu su götürmeyen bir kraliyet manorunun da aralarında yer aldığı bu anıtlar, iktidar, din ve (muhtemelen) hukuku icra etmenin fiziksel çerçevesini oluşturmuştur.

Bu anıtlar, iki rün taşında bulunan yazıtlar sayesinde Harald ile ebeveynlerine bağlanır. Asıl yeri bilinmeyen daha eski ve küçük olan taştaki metinde şöyle der: "Kral Gorın bu anıtı Danimarka'nın süsü karısı Thorvi anısına yaptırdı." İki büyük höyüğün arasındaki asıl yerinde duran daha büyük rün taşındaki yazıttaysa şunlar yazılıdır: "Kral Harald babası Gorm ile annesi Thorvi'nin (Thyre) anısına bu anıtın yapılmasını buyurdu, o Harald ki Danimarka'yı ve Norveç'i kendisi için alıp Danları Hıristiyan yaptı." Bu rün taşı yazıt dışında bir yılana dolanmış bir hayvanın büyük resimleriyle ve İsa resmiyle süslenmiştir. Her iki taşta da çoğul biçimde *kuhl* sözcüğüne rastlarız. Bu sözcüğün birçok bileşeni olabilecek türde bir anıtı ifade ettiği yorumları getirilmiştir (Moltke 1985: 206-16).

Jelling anıtları muhtemelen 940'lar ile 970'ler arasında yaklaşık 30 yılda ve üç aşamada yapılmıştır. Yerleşimleri itibarıyla manzarada öne çıkarlar ve her aşamada aynı eksen üzerine inşa edilmiş tutarlı, planlan-

Şekil 48.3 19. yüzyılda Jelling, güneybatıdan görülüyor. 1100 civarında yapılan, daha önceki ahşap kiliselerin ardından inşa edilen taş kilise iki büyük höyük arasında görülüyor. Kral Harald Bluetooth'un (Mavidiş) bileşik yapılardan oluşan anıtın merkezinde yer alan büyük rün taşı kilise girişinin solunda görülüyor. Kuzey Höyüğü (sağda) Harald'ın pagan babası Kral Gorm'un gömüldüğü yerdir, daha sonra Harald'ın 965 yılı civarında Hıristiyanlığa geçişi ertesinde Gorm'un naaşının Jelling'deki ilk kiliseye nakledildiği sanılmaktadır. Güney Höyüğü'nde (solda) hiç mezar yoktur, din değiştirmeden birkaç yıl sonra yapılmıştır, muhtemelen bir anıt ve toplantı höyüğüdür (Kornerup'a göre 1875).

mış bir bütün oluşturmuşlardır. Burası kesek, taş ve ahşaptan abidevi bir mimari sergiler, olağanüstü bir emek istemiş, muhtemelen bu işle görevlendirilmiş insanlarca gerçekleştirilmiştir. Viking Çağına ait çok önemli bütün anıt tipleri burada en önemli örnekleriyle bulunur. Bugün burası kilisenin etrafındaki iki büyük höyükle ve rün taşlarıyla çevrelenmiştir (Kornerup 1875; Krogh 1982, 1993; Krogh ve Olsen 1993; Roesdahl 2005).

İlk aşama, başta yaklaşık 170 metre uzunluğunda bir taş dizilimi biçimini almıştır. Burası muhtemelen bir gemi platformudur, kuzey ucuna Bronz Çağına ait küçük bir höyük bitişiktir. Burası asıl işlevi bilinmeyen

Şekil 48.4 Kral Harald'ın Jelling'deki büyük rün taşı, 970'lerde dikilmiştir. Yüksekliği 245 cm'dir. Bir yüzünde metin ve süslemeler bulunur. Diğer iki yüzünün her birinde bir satır metin ve bir de büyük bir resim yer alır, birinde şaha kalkmış bir hayvan, diğerinde İsa resmedilmiştir. Büyük resimler yapma fikrinin esin kaynağı muhtemelen Hıristiyan kitap resimleri olmuştur, rün satırlarının yatay diziler halinde düzenlenmesinde de muhtemelen kitaplardaki satırlardan esinlenilmiştir. Fakat kullanılan üslup kesinlikle Viking Mammen üslubudur. Ön tarafta Kral Gorm'un kraliçesi için diktirdiği rün taşı görülür; asıl yeri bilinmemektedir (Foto: Else Roesdahl 1996).

bir pagan anıtıdır, gemi platformu muhtemelen kült performanslarının gerçekleştirildiği sahneyi oluşturuyordu. Muhtemelen Kral Gorın, Kraliçe Thyre için bir anıt olarak yaptırmıştı burayı. Kraliçe Thyre'nin nereye gömülü olduğunu ise bilmiyoruz.

İkinci aşamada anıt yerleşimi Danimarka'nın en büyük höyüğü olan Kuzey Höyüğü'nün inşasıyla birlikte genişletilmiştir. Burası Bronz Çağına ait höyüğü ve gemi düzenlemesinin kuzey ucunu kapsıyordu. Rün yazıtları, mezar odasının tarihi (958-959), içerde bulunan mezar eşyaları kalıntıları ve eserin büyüklüğü bu höyüğün Kral Gorm'un mezarı ve anıtı olduğunu, pagan bir ülkede pagan bir kral için oğlu ve varisi Kral Harald tarafından yaptırıldığını düşündürür. Burası o dönem önde gelen kişiler için yapılan mezarların bir kraliyet versiyonudur ve paganlığın ciddi bir ifadesidir.

Üçüncü ve son aşama din değişikliğiyle ilişkili büyük genişlemedir, Gorın'un ölümünden beş-altı yıl sonra, 965 civarında gerçekleşmiştir. Bu dini yerin tamamı için koordine bir plan olduğu açıktır, ama Güney Höyüğü'nün inşasına en erken 970'te başlanmıştır. Dolayısıyla çalışmalar muhtemelen on yılı aşkın bir süre zarfınca devam etmiş, büyük ihtimalle büyük rün taşı ve (bugünkü taş kilisenin altındaki) büyük ahşap kilise bu planın ilk unsurları olmuştur. Kilise muhtemelen Vaftizci Yahya'ya adanmış bir vaftizhaneydi. Kral Gorm da kalıntılarının Kuzey Höyüğü'nden kilisedeki bir mezar odasına taşınmasıyla birlikte muhtemelen "Hıristiyanlaştırılmıştı," çünkü bu mezar odasında bir adamın altın işli kumaşlara sarılı kemikleri, Kuzey Höyüğü'nde bulunan nesnelere benzer tarzda pahalı kaidelerle yeniden gömülmüş halde bulunmuştur. Kuzey Höyüğü'nden çok daha büyük olan Güney Höyüğü gemi düzenlemesinin güney ucunu kaplamış, bu yüzden de bu pagan anıtına hasar vermiştir. Güney Höyüğü'nde bir mezar yoktur, buranın asıl işlevi de tartışma konusu olmuştur. Herhalde Kral Harald, belki de annesi için yapılmış bir anıttı. Bir toplama höyüğü olarak da inşa edilmiş olabilir, belki de höyüğün düz olan üst kısmında hukuksal oturumlar gerçekleştiriliyordu, başka birçok yerde gördüğümüz gibi bu toplantılar dinle bağlantılı önde gelen bir yerde yapılmış oluyordu.

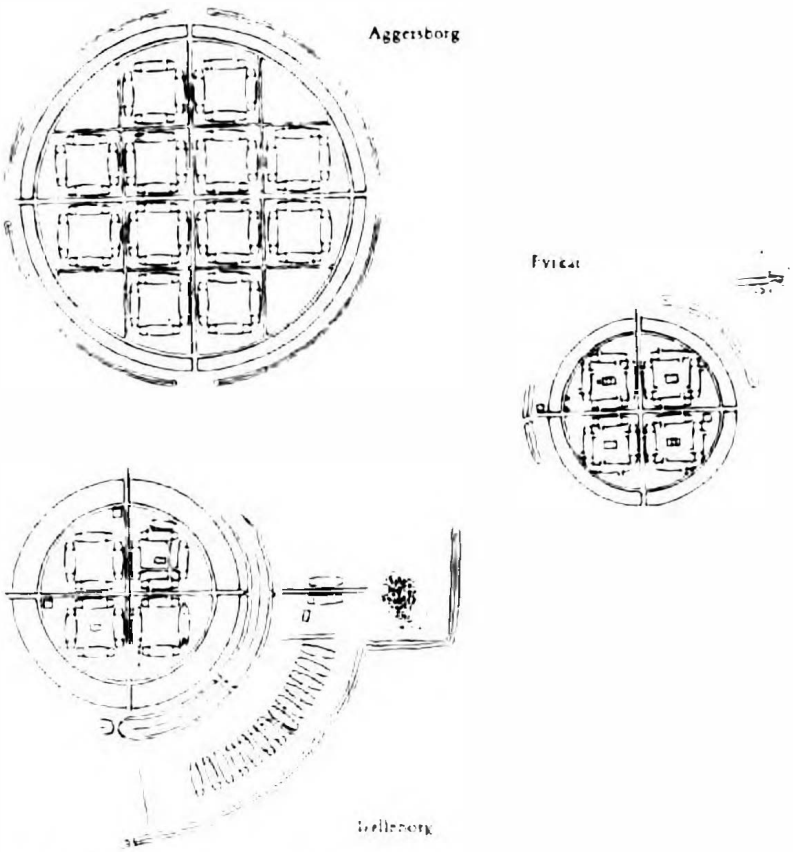
Jelling anıtları her aşamada kraliyet iktidarına, meşruiyete, dine ve krallar Gorm ve Harald'a odaklanan ulusal bir anıt olmuştur. En son Hıristiyan aşamada, yeni dine rağmen Harald'ın göreneklere uymak, geleneğe saygı göstermek arzusunda olduğu yönünde bir mesaj da görebiliriz. Bir siyasetçi ve savaşçı olarak Harald'ın başarısının altı da çizilmiştir, dönemin başlıca siyasi, kültürel ve dini hareketlerini doğuran Alman İmparatorluğu'na karşı belirgin kılınan önemli bir noktadır bu.

Jelling'deki anıtların yerleşimi *Hærvej*'e ("ordu yolu" anlamına gelir), Jutland'dan geçen büyük iletişim rotasına yakınlıklarıyla, krallığın o tarihlerde siyasi odak noktası olan güney sınırına çok da uzak olmamalarıyla kısmen açıklanabilir. Kraliyetin önde gelen kişilerinin önemli toplantılar ve oturumlar, çatışmaların çözümü ve büyük ziyafetler için bir araya gelmiş olabileceği büyük bir kraliyet manorunun varlığı da anıtların yerleşiminin anlaşılmasını sağlayabilir; bu hiç kuşkusuz anıtlara yakışan bir bağlamdır. Ne var ki Jelling'in altın çağı kısa sürmüştür, Harald'ın hükümranlığı sonrasında burada dikkat çekici başka bir anıt daha dikilmemiştir. İktidar merkezi değişmiştir, bu kadar fazla şeyin bozulmadan bugüne ulaşmış olmasının sebebi de budur. Ne var ki anıtlar her zaman bilinmiş ve takdir edilmiştir. Büyük rün taşı sonraki kuşaklarda dikilen birkaç rün taşının üzerindeki imgelere esin kaynağı olmuştur; taşın üzerinde yer alan, neyi simgelediği tam olarak bilinemeyen büyük hayvan figürü yarım yüzyıl boyunca benzer imgelerin prototipi olmuştur (Wilson ve Klindt-Jensen 1966: 119-22 ve sonraki sayfalar).

RAVNING EDGE KÖPRÜSÜ VE TRELLEBORGLAR

Ravning Enge köprüsü ve dört Trelleborg (şekiller 48.1 ve 48.5) Jelling anıtlarından birkaç yıl sonraya aittir, ama onun birçok özelliğini paylaşır: Büyük, kaynak yoğun, saygınlığı hedefleyen, yenilikçi ve çok kısa ömürlü yapılar olmuşlardır. Trelleborglar 980 civarında inşa edilmiştir, köprü de ya onlarla aynı döneme ya da birkaç yıl sonrasına aittir. Trelleborgları, krallığının son yıllarında Harald Bluetooth hem belli bir amaç için hem ulusal anıtlar olarak inşa ettirmiş olsa gerektir. Anıtların ömürleri Harald'ın hükümranlığının ötesine pek uzanamamıştır.

Köprü Jelling'in güneyinden çok da uzak da değildir. Ahşaptan yapılmıştır, yaklaşık 760 metre uzunluğundadır, genişliği 5 metreden fazladır (Schou Jørgensen 1997; kesin bir tarihlendirme için bkz. Christensen 2003). Danimarka'da bilinen en eski köprüdür, Kuzeyli Viking Çağına ait açık arayla en büyük köprüdür. Geniş Vejle nehri vadisinden rahat bir geçiş sağlamak, böylece güneyden Jelling'e ulaşımı iyileştirmek gibi pratik bir amacı olduğuna hiç kuşku yoktur. Bu etkileyici köprü Jelling'le ilişkili olarak, rün taşına göre Kral Harald'ın annesi ve babası için yaptırdığı *kumler*'den biraz daha sonra yaptırılmış bir bina olarak görülürse, Harald'ın ebeveynlerinin pagan ruhlarının Cennet'e gidişini kolaylaştıracak bir "ruh köprüsü" olarak da anlaşılabilir. İsveç'te bir süre sonrasına ait birkaç rün taşında ve Norveç'teki bir-iki rün taşında bu tür köprülerden bahsedilir (Roesdahl 1990; krş. Gräslund 1989; Peterson 1991).

Şekil 48.5 Kral Harald Bluetooth'un dairesel kalelerinin planları: Aggersborg, Fyrkat ve Trelleborg. Kalelerin iç çapları sırasıyla 240 m, 136 m ve 120 metredir. Binada kullanılan mal zemeler kereste, kesek ve topraktır. Hepsi de dairesel surlarla çevrilmiş, surlarda pusulanın dört noktasında açılmış kapılar yollarla birleştirilmiştir. İç alan dörde bölünmüştür, her çeyrekte yaklaşık 30 m uzunluğunda dört bina bulunur. (Aggersborg'da her çeyrekte on iki bina vardır.) Trelleborg'da on beş bina ve bir mezarlığın yer aldığı bir dış avlu bulunur. Fyrkat'da da bir mezarlık kazılmıştır, ama Aggersborg ve Nonnebacken'da bir mezarlık tanımlanmamıştır. Bütün kaleler 980 yılı civarında, hiç kuşkusuz belli bir siyasi duruma cevaben yapılmıştır. Ömürleri sadece birkaç yıl olmuştur. (Çizim: Holger Schmidt.)

Trelleborglar ülkenin her yerine dağılmıştır: Batı Sjælland'daki Trelleborg, Fyn'de Nonnebakken, kuzeydoğu Jutland'da Fyrkat, Limfjord yakınlarında kuzey Jutland'da Aggersborg gibi (Olsen ve Schmidt 1977; Roesdahl 1977, 1987, 1996; Olsen 1999: altıncı bölüm). Aynı benzersiz zemin planının gözlendiği bu yapılar Danimarka'nın en eski kraliyet kaleleridir. Malmö'nün kuzeyinde Skåne'deki Borgeby de bu gruba ait kabul edilebilir (Svanberg ve Söderberg 1999). Trelleborglar hiç kuşkusuz kralın daimi kaleleri olarak pratik askeri işlevlere sahip olmuş, sıkıntılı zamanlarda da kraliyet manorları olarak iş görmüşlerdir. Bütünlüklü özel planları ve

(içinde yaşaması ve çalışması doğrusu pek pratik olmayan) çok sayıda büyük yapı barındırmaları itibarıyla açıktır ki saygınlığı ifade eden, iktidarı simgeleyen binalardır. Ana noktalardaki kapıların gedikler açtığı dairesel surlarda muhtemelen daha önceki tarihlere ait Flaman kalelerinden esinlenilmiştir, ayrıntıların da Kutsal Roma İmparatorluğu konutlarından alınmış olması mümkündür. Ne var ki tahkim edilmiş alan içinde evlerin yerleşimi benzersizdir, hem yapısal tipler hem de yapı malzemeleri (başta da kereste ve kesek) yöresel nitelikler gösterir. Bu tip kaleler sadece Danimarka'da görülür, burada doğmuş olsalar gerektir. Bu yapılar yeniliği ve geleneği birleştirmiş, ama nihayetinde bir başarısızlık olmuşlardır.

Bir kıyaslama yapmak için İsveç'in orta bölgelerinde, Svear Kralı Erik Segersal'ın yaptırdığı Trelleborglarla aynı tarihlerde, ama çok farklı çizgilerde inşa edilen Sigtuna'ya bakabiliriz; burası bir piskoposluk merkezi olmuş, bir şehir haline gelmiştir. Danimarka'da Roskilde ve Lund, Norveç'te Trondheim gibi 900'lerin sonuna ait diğer bütün kraliyet manorları da 1000 yılı civarında şehir ve kilise merkezleri haline gelmiştir. Aynı tarihlerde batı Sjælland'da Tissø'da, Roskilde yakınlarında Lejre ve Lund civarında Uppåkra'da olduğu gibi, eskinin önemli pagan kült merkezleri ve kraliyet manorlarının önemi gerilemiştir.

Harald Bluetooth'un din değiştirmesi, siyaseti ve büyük mühendislik projeleri Viking Çağında kazanılmış büyük başarılar arasında sağlam bir yere sahiptir. Din değiştirme ve siyaset başarılı olmuştur, ama yapıların ömrü kısa sürmüştür. Bu binalar özel koşullarda, Harald Bluetooth'un yeni kraliyet iktidarı kavrayışının ifadesi olarak yaratılmıştır, ama başarılı olamamıştır; herhalde bunun başlıca sebeplerinden biri de halkın sırtına bindirilen yüklerdir. Svein Forkbeard'le birlikte yeni bir devir açılmıştır. Öyle görünüyor ki toplum askerileşmiştir, kral da iktidarının sağlamlaşması sonrasında çabasını dışarıya yöneltmiş, 1013'te fethedilen İngiltere'ye düzenlenen Viking seferlerine yoğunlaşmıştır. Svein, hem İngiltere'de hem Danimarka'da "Büyük" diye bilinen küçük oğlu Knut'un İngiltere'yi yeniden almasından iki yıl sonra ölmüştür. Knut da gücünü İngiltere'ye yoğunlaştırmıştır. Svein da Knut da muhtemelen önceki örnekleri caydırıcı bulduklarından Danimarka'daki geleneksel iktidar paylaşımına karşı çıkmamış, burada büyük kraliyet anıtları yaptırmamışlardır.

KAYNAKÇA

Albrectsen, E. (1994) "Harald Blåtand og Danmark," C. Due-Nielsen *vd.* (yay. haz.) *Struktur og Funktion. Festskrift til Erling Ladewig Petersen* (Odense University studies in history and social sciences 174) içinde, Odense: Odense Universitetsforlag.

Andersen, H.H. (1998) *Danevirke og Kovirke. Arkæologiske undersøgelser 1861–1993*, Højbjerg: Jysk Arkæologisk Selskab.

Christensen, A.E. (1969) *Vikingetidens Danmark*, Kopenhag: Gyldendal.

Christensen, K. (2003) "Ravning broens alder," *Kuml*: 213-26.

Gräslund, A.-S. (1989) "Gud hjälpe nu väl hennes själ," *Tor*, 22: 223-44.

Kornerup, J. (1875) *Kongehøiene i Jellinge*, Kopenhag: Det Kgl. Nordiske Oldskrift selskab.

Krogh, K.J. (1982) "The royal Viking Viking-Age monuments in Jelling in the light of recent archaeological excavations," *Acta Archaeologica*, 53: 183-216.

—— (1993) *Gåden om Kong Gorms Grav. Vikingekongernes Monumenter i Jelling*, cilt 1, Herning: Poul Kristensens Forlag.

Krogh, K.J. ve Olsen, O. (1993) "From Paganism to Christianity," S. Hvass ve B. Storgaard (yay. haz,) *Digging into the Past. 25 Years of Archeology in Denmark* içinde, Kopenhag: Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab & Jysk Arkæologisk Selskab.

Lund, N. (1991) "'Denemearc', ‹Tanmarkar But' and ‹Tanmaurk ala' ," I. Wood ve N. Lund (yay. haz.) *People and Places in Northern Europe 500–1600. Essays in Honour of Peter Hayes Sawyer* içinde, Woodbridge: The Boydell Press.

Moltke, E. (1985) *Runes and their Origin. Denmark and Elsewhere*, Kopenhag: Nationalmuseet.

Näsman, U. (1999) "The ethnogenesis of the Danes and the making of a Danish kingdom," T. Dickinson ve D. Griffiths (yay. haz.) *The Making of Kingdoms* içinde (Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History 19), Oxford: Oxbow Books.

—— (2000) "Exchange and politics: the eighth– early ninth century in Denmark," I.L. Hansen ve C. Wickham (yay. haz.) *The Long Eighth Century* içinde, Leiden, Boston ve Köln: Brill.

Olsen, O. (1999) *Da Danmark blev til*, Kopenhag: Fremad.

Olsen O. ve Schmidt, H. (1977) *Fyrka. En jysk* vikingeborg, cilt 1: Borgen *og bebyggelsen*, Peterson, L. (1991) "Gæra bro fyrir sial," G. Alhaug *vd.* (yay. haz.) *Heidersskrift til Nils Hallan på 65-årsdagen 13. desember 1991*, Oslo: Novus Forlag.

Roesdahl, E. (1977) *Fyrkat. En jysk* vikingeborg, cilt 2: *Oldsagerne og gravpladsen*, Kopenhag: Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab.

—— (1987) "The Danish geometrical Viking fortresses and their context," *Anglo-Norman Studies*, 9: 208-26.

—— (1990) "At bygge bro – om det ældste brobyggeri i Norden," A. Bistrup *vd.* (yay. haz.) *Gulnares hus. En gave til Hendes Majestæt Dronning Margrethe den Anden* . . . içinde, Kopenhag: Samleren.

—— (1994) "Dendrochronology and Viking studies in Denmark, with a note on the beginning of the Viking Age," B. Ambrosiani ve H. Clarke (yay. haz.) *Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age. The Twelfth Viking Congress* (Birka Studies 3) içinde, Stockholm: Raä and Statens historiska museer.

—— (1996) "Fyrkat," *RGA* 10.

—— (2002) "Harald Blauzahn. Ein dänischer Wikingerkönig aus archäologischer Sicht," J. Henning (yay. haz.) *Europa im 10. Jahrhundert. Archäologie einer Aufbruchzeit* içinde, Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.

—— (2005) "Jordfaste mindesmærker i Danmarks yngre vikingetid," *hikuin*, 32: 55-74.

Sawyer, P. (1988) *Da Danmark blev Danmark. Fra ca.* år *700–ca. 1050* (Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie 3), Kopenhag: Gyldendal og Politiken.

Schou Jørgensen, M. (1997) "Vikingetidsbroen i Ravning Enge – nye undersøgelser," *Nationalmuseets Arbejdsmark*: 74-87.

Skovgaard-Petersen, I. (1977) "Oldtid og vikingetid," I. Skovgaard-Petersen, A.E. Christensen ve H. Paludan, *Danmarks historie*, cilt 1 içinde, Kopenhag: Gyldendal.

Svanberg, F. ve Söderberg, B. (1999) *Den vikingatida borgen i Borgeby* (Arkeologiska studier kring Borgeby och Löddeköpinge 1), Lund: Avd. för arkeologiska undersökningar, Raä.

Wamers, E. (2000) "Der grosse Jellingstein im Spiegel ottonischer Kunst," *Frühmittelalterliche Studien*, 34: 132-58.

Wilson, D.M. ve Klindt-Jensen, O. (1966) *Viking Art*, Londra: George Allen and Unwin.

48 (1)

BÜYÜK KNUT VE İMPARATORLUĞU

Niels Lund

Cnut (İngilizce Canute, Eski Kuzey dilinde Knutr) 1027 tarihli bir mektupta kendisini "bütün İngiltere, Danimarka ve Norveçlilerin, İsveç'in bir kısmının kralı" olarak tanıtır. O sıralarda, babasının öldüğü tarihlerde sahip olduğu iktidarı geri kazanmış gibi görünmektedir. Babası Sven Forkbeard 1014'te öldüğünde İngiltere ve Danimarka'nın kralı, Norveç ve İsveç kralларının da bağlı olduğu kraldı. Ne var ki Cnut babasının konumuna hemen gelememişti. *Witan* (kralın konseyi) iktidarı alması için Normandiya'dan Æthelred'i çağırmayı tercih ettiğinde Cnut İngiltere'den sürülmüştü, Danimarka'daysa babasının yerine ağabeyi Harald geçmişti; Norveç'te İngiltere'den dönen Olav Haraldsson, Sven'e bağlı olmayı kabul edip onu efendi kralları olarak tanıyan Lade dükleri Erik ve Sven Hakonsson'ı bir kenara itmiş, İsveç'te de Sven'in üvey oğlu Olof Skötkonung fırsattan istifade ederek bağımsızlığını ilan etmişti.

Dolayısıyla Cnut topraksız bir viking lideri durumuna düşmüştü, her şeye sıfırdan başlaması gerekiyordu. İskandinavya'da Danların yanı sıra İsveçliler ve Norveçlilerden oluşan yepyeni bir ordu toplamış, 1015'te İngiltere'ye yeniden saldırmıştır. İlk savaşları öyle pek başarılı olmuş değildir, ama 18 Ekim 1016'da Essex'de Assandun'da talihi yaver gitmiştir. Bunun ardından aynı yılın nisan ayında Æthelred'in yerine tahta çıkan Edmund Ironside ve Cnut İngiltere'nin paylaşılması konusunda anlaşmıştır. Edmund'un 30 Kasım'da ölmesinin ardından Cnut bütün İngiltere'nin kralı olmuştur. İngiltere'yi dört büyük düklüğe ayırmış, Northumbria'yı Erik Hakonsson'a, Mercia'yı Eadric Streona'ya (gerçi bundan kısa bir süre sonra öldürülmüştür), Doğu Anglia'yı da İrikıyım Thorkel'e vermiş, Wessex'i de kendisi almıştır. İngiltere'nin kralı olmasını İngiltere'nin önde gelen isimleri de 1018'de Oxford'da kabul etmiştir. Bu toplantı kraliyet vaatlerini ve bir taç giyme şartını andıran bir yasayı da içermiştir.

Cnut'un ağabeyi Harald herhalde hakkında en az şey bilinen Danimarka kralıdır. Hükümranlığından geriye hiçbir kayıt kalmamıştır. Ölümü bile kayıt düşülmemiştir, Cnut'un 1019'da Danimarka'ya ağabeyinin yerine tahta çıkmak için gittiği tahmininde bulunabiliyoruz. Cnut'un hüküm-

darlığının devamında Danimarka'nın nasıl yönetildiği konusunda da pek az şey bilinir. Anglo-Sakson vakayinamesine göre Cnut 1021'de İrikıyım Thorkel'i azletmiş; 1023'te ikili arasında uzlaşma sağlanmış ve Thorkel hemen Danimarka ile Cnut'un oğlu Harthacnut'un vasisi ilan edilmiştir. Ne var ki bu Thorkel hakkında işittiğimiz son şeydir, kendisi bundan sonra tarih sahnesinden silinir, Harthacnut da o tarihlerde İngiltere'de kalır. Bundan birkaç yıl sonra Cnut'un kayınbiraderi Dük Ulf Danimarka genel valisi olarak karşımıza çıkar. İsveç Kralı Anund Jacob ve Norveç'ten Aziz Olav'la birlikte Cnut'u Danimarka tahtından indirip yerine oğlu Harthacnut'u geçirmek için komplo kurduğu gerekçesiyle Roskilde'de öldürülür. İsveç ve Norveç kralları Kutsal Nehir savaşında (burası Skåne'de *Helgeå* değildir muhtemelen) yenilmişler, ardından Cnut 1027 yılının Paskalyasında Roma'ya giderek II. Konrad'ın imparatorluk tacı giydiği törene katılmış, ama sonra Danimarka'ya dönüp hasımlarıyla bir anlaşmaya varmak zorunda kalmıştır. Bu olayların ardından, hâlâ genç bir adam olan Harthacnut'un tahta çıkmış olması mümkündür; göründüğü kadarıyla 1030 öncesinde, Cnut'un 1035'teki ölümünden kesinlikle önceki tarihlerde onun adına sikkeler basılmıştır.

Cnut, sikke tiplerinin merkezden denetlenip düzenli aralıklarla kambiyo edildiği İngiliz sistemini örnek alan bir para sistemini benimsemiştir. Öyle görünüyor ki başlıca darphane Lund'daydı, ama İngiltere'de olduğu gibi ülkenin her yerine eşit olarak dağılmış birkaç darphane faaliyet gösteriyordu.

Cnut krallıklarını siyasi ve idari olarak birleştirmek için pek çaba sarf etmemiştir. Ne var ki Danimarka'da çalışacak din adamları için İngiltere Kilisesi'nden yararlanmıştır, Roskilde piskoposluğunu, tıpkı York gibi Canterbury'ye bağlı olacak bir başpiskoposluk seviyesine çıkarmayı planlamış olması da çok muhtemeldir. Bu durum Cnut'u, İskandinavya'daki konumunu korumaya hevesli Hamburg-Bremen başpiskoposluğuyla bir çatışma haline sokmuştur. Hamburg-Bremen başpiskoposluğu kuruluşundan 200 yıl sonra dahi İskandinavya'da varoluşunu haklı çıkaracak piskoposlara sahip değildi. Hamburg Başpiskoposu Unwan, Roskilde'ye yeni atanmış Gerbrand'ı yakalayıp kendisini başkanı olarak kabul edinceye kadar esir alacak kadar ileri gitmişti. Bu sorun muhtemelen Cnut ile Konrad'ın 1027'deki toplantısında çözülmüştür.

Cnut'un büyükbabası Harald Bluetooth Jelling'deki rün anıtında (970 civarı) (şekil 48.4) Norveç'i fethettiğini ileri sürmüştür; Sven Forkbeard de hükümdarlığının büyük bölümü boyunca Norveç'i Danimarka'ya bağlı bir krallık olarak tutmuştur; Olav Tryggvason İngilizlerin desteğiyle buna karşı çıkmış, 999'da (ya da 1000'de) Svold savaşında öldürülmüş-

tür. Danimarka'nın güneydoğu Norveç'teki hâkimiyeti, Norveç'in geri kalan kısmının yerli düklerin denetiminde olması girişimleri 9. yüzyıl başına uzanan uzun bir geleneğe dayanıyordu. Sven'in ölümü sonrasında İngiltere'de İrikıyım Thorkel'le seferde olup Æthelred'e hizmet eden Olav Haraldsson Æthelred'in desteğiyle İngiltere'den dönmüş, Lade dükleri aleyhine bir girişimde bulunarak Norveç'i almıştır. Lade düklerinden Erik İngiltere'de Cnut'a katılmış, Sven de Nesjar savaşında yenilgiye uğratılmıştır.

Cnut muhtemelen, Danimarka'nın, Norveç'i bağlı bir krallık olarak gören geleneksel hak iddialarından hiç vazgeçmemek istememiş, 1023 öncesinde kendisini Norveç kralı olarak takdim etmiştir. Ne var ki 1028'de Norveç'e bir kuvvet göndermiştir, Olav Haraldsson bu kuvvet karşısında savaşmadan çekilip Rusya'ya gitmiştir. Cnut bunun ardından, babası Northumbria dükü olan Hakon Eriksson'u Norveç'in yönetimine atamıştır. Eriksson tahtına oturmaya giderken yolda boğulup ölünce Olav Haraldsson Rusya'dan dönmüş, yeniden iktidara oynamış, ama bu sefer 29 Temmuz 1030'da Stiklestad'da Norveç'in önde gelen isimlerince yenilgiye uğratılıp öldürülmüştür. Cnut herhalde bu işe uygun aday bulamadığından, odalığı Northamptonlı Ælfgifu ile oğulları Sven'i Norveç'i yönetmeye göndermiştir. Ana-oğul, görünüşe bakılırsa İngiliz idare ve vergilendirme alışkanlıklarını uygulamaya çalıştıklarından kısa sürede sevilmeyen isimler haline gelmişlerdir. Özellikle de Noel hediyesi olarak Noel'de ödenmesi için konulan bir vergi hiç sevilmemiştir. Norveç"te "Alfiva devri" zalim bir yönetim devri olarak hatırlanır. 1034'te Ælfgifu ile oğlu Sven'in Norveç'ten ayrılması gerekmiş, Cnut'un ölümü öncesinde de Olav Haraldsson'ın küçük oğlu Magnus Novgorod'dan getirilip Norveç kralı ilan edilmiştir.

Cnut'un İsveç'in bir kısmının kralı olma iddiasınınsa bu kadar doğrudan bir karşılığı yoktur. Olof Skötkonung bağlı olduğu kral olarak kabul ettiği üvey babası Sven Forkbeard'in ölümü sonrasında Danlara karşı daha bağımsız bir politika izlemeye başlamıştır. Olav Haraldsson'ın kızlarından biriyle evlenmiş, Hamburg-Bremen başpiskoposluğundan Västergötland'daki Skara piskoposluğuna bir piskopos gönderilmesini istemiştir; 1013'te Unwan'ın başpiskopos olarak kutsandığı törene katılan Thorgut, Unwan tarafından kutsanarak bu başpiskoposluğa getirilmiştir. Worcester'lı John'a göre Cnut Edmund Ironside'ın oğulları Edward ile Edmund'u İsveç kralına gönderip kraldan onları öldürmesini istemiş, açıkçası İsveç kralının verdiği emirlere uymasını beklemiştir; ne var ki Olof bunu reddetmiş ve çocukları Macaristan'a göndermiştir. 1019'da kızlarından biriyle evlenen Novgorod prensi Jaroslav'ı da Norveçli Olav'la birlikte kurduğu Danimarka karşıtı ittifaka dahil etmiştir.

Olof'un halefi Anund Jacob Cnut'a karşı husumetini sürdürmüş, 1026'da Olav Haraldsson ve Dük Ulf'la birlikte Danimarka'ya düzenlenen bir saldırıya katılmıştır. Bu savaşın nasıl sonuçlandığı belirsizdir, fakat Cnut'un İsveçlileri dize getirmediği kesindir. Sigtuna'da Cnut adına basılan bir dizi sikke Cnut'un İsveç'teki hâkimiyetinin kanıtları olarak görülmüştür, fakat bunlar İsveç'te Cnut için basılan sikkelerden ziyade Cnut'un İngiltere'de bastırdığı sikkelerin taklitleridir büyük ihtimalle. Cnut'un İsveç'in bir kısmının kralı olma iddiasının gerçekliği, son derece merkezsiz bir ülkede bazı İsveçlilerin Cnut'u lordları olarak tanımış, muhtemelen de 1015-1016'da onun İngiltere'yi fethetmesine yardım etmiş olmalarından ibarettir. "Thegn"leri ve "dreng"leri anan birkaç rün yazıtında onlardan bahsedilir.

Dolayısıyla Cnut, babasının İskandinavya ve İngiltere'de sahip olduğu türde bir denetimi yeniden kurabilmek için çok çaba sarf etmiştir. Kendisi sadece İngiltere ve Danimarka kralı olmuştur, sahip olduğu toprakları herhangi bir anlamda birleştirme yönündeki tek girişimiyse Danimarka Kilisesi'ni Canterbury'ye tabi kılma yönündeki planları olmuştur. Hükmettiği toprakların reisleriyle ortak toplantılar düzenlemediği gibi, görünüşe bakılırsa fark edilebilir düzeyde, İngiliz memurlarını Danimarka'ya, Danları da İngiltere'ye hizmet için atamamıştır. Öyle görünüyor ki Cnut üç oğlunun her birine bir krallık bırakmayı tasarlıyordu. Cnut'un öldüğü tarihte Norveç zaten kaybedilmişti; bundan yedi yıl sonra, Harthachut'un ölümünün ardından İngiltere'de eski Batı Sakson hanedanlığı yeniden kurulmuş, Danimarka'da da Norveçli bir kral kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

Gräslund, B. (1986) "Knut den store och sveariket. Slaget vid Helgea i ny belysning," *Scandia*, 52: 211-38.

Lawson, M.K. (2004) *Cnut. England's Viking King*, Londra: Tempus.

Lund, N. (1993) *De hærger og de brænder. Danmark og England i vikingetiden*, Kopenhag: Gyldendal.

—— (1997) "The Danish Empire and the end of the Viking Age," P. Sawyer (yay. haz.) *The Oxford Illustrated History of the Vikings* içinde, Oxford: Oxford University Press.

Rumble, A.R. (yay.haz.) (1994) *The Reign of Cnut. The King of England, Denmark and Norway*, Londra: Leicester University Press.

Sawyer, P. (1989) "Knut, Sweden and Sigtuna," S. Tesch (yay. haz.) *Avstamp for en ny Sigtunaforskning.18 forskare om Sigtuna. Heldagseminarium kring Sigtunaforskning den 26 november 1987 Gröna Ladan, Sigtuna. 1989* içinde Sigtuna: Sigtuna museer.

49

İSVEÇ'İN DOĞUŞU

Thomas Lindkvist

Kral Christopher (İsveççe *Kristoffers landslag*) İsveç kraliyet toprakları yasasının ikinci versiyonunu 1442'de resmen onaylamıştır. Yasanın başında İsveç krallığının bir zamanların pagan dünyasından, Svea ile Göta rike'den (krallık toprakları) doğduğu belirtilmiştir. İsveç'in iki ülkenin ya da "krallığın" birliğiyle doğduğu görüşü, esasen büyük ve derin bir dönüşümle ilgili bir ifadedir. İsveç "pagan bir dünya"yken Hıristiyanlaşmış ve iki farklı parçanın birleşmesiyle oluşmuştur: "Svear'ın toprakları" anlamına gelen *Svealand* ile "Götar'ın toprakları" anlamına gelen *Götaland*. Bir krallık olarak İsveç'in ulusal kökenine ilişkin bu fikir geç Ortaçağ'da icat edilip dile getirilir olmuştur.

Hıristiyan bir krallığın din değiştirmesi ve kurulması Viking dünyasından ortaçağ dünyasına geçişte yaşanan büyük dönüşümlerdi, bütün bunların İsveç'te ne zaman ve nasıl cereyan ettiği çok fazla tartışılmıştır.

Modern araştırmalar çerçevesinde bugün İsveç'in doğuşunun çok uzun ve tedrici bir süreç olduğu vurgulanmaktadır. *Svea rike*'nin 6. yüzyılda *Göta rike*'yi siyasi ve askeri olarak fethettiğini öngören, arkeolojik kanıtlara ve İzlanda dilindeki *Ynglingatal* ile Anglo-Sakson *Beowulf*'un hayal gücüne dayalı okumalarına dayanan daha önceki tarihlere ait yeniden kurgular bugün az çok reddedilmektedir (Stjerna 1905; Behre 1968; Gahrn 1988). İsveç'in 1000 yılı civarında bir krallık olarak var olduğu, o tarihlerde hem Svealand hem Götaland'la bağlantılı Hıristiyan bir kralın bulunduğu da ileri sürülmüştür (Weibull 1921). Fakat İsveç ikinci binyılın arifesinde az çok tartışmasız bir krallığı olan bütünlüklü bir siyasi birim olmaktan çok uzaktı.

Hıristiyan bir krallığın ortaya çıkması İsveç'te Danimarka ve Norveç'tekinden daha geç tarihlerde, daha belirsiz ve anlaşılması güç bir süreç olarak yaşanmıştır. İsveç'te, yüksek Ortaçağ'da Danimarka'da Saxo ve Norveç'te Snorri örneklerinde olduğu gibi, krallığın oluşumuna ilişkin sonraki yorumların dayanacağı büyük anlatılar sunabilecek büyük bir tarih yazımı gelişmemiştir. Kaynak malzemeler dağınıktır ve birçok yoruma açıktır. (İsveç'in kökenleri ve erken ortaçağ siyasi tarihi hakkında bkz. Sawyer 1989, Hyenstrand 1996 ve Lindkvist 2003).

İsveç'in doğuşu yeni bir ekonomik ve toplumsal yapının doğuşu kadar Hıristiyan ve kraliyet kurumları, örgütlerinin de tesis edilmesidir. Bu dönüşümler bir Avrupalılaşma biçimi anlamına geliyordu. Diğer İskandinav krallıklarının yanı sıra İsveç de daha geniş bir kültürel ve siyasi cemaat oluşturan Batı Hıristiyanlığıyla bütünleşmiştir. Yeni derebeylik biçimleri, yeni ekonomik ve toplumsal yapılar, yeni kültürel kavramlar doğmuş ve kullanıma girmiş, ama mevcut yapılara da uyarlanmıştır. Ne var ki siyasi dönüşüm İsveç'te bölgesel farklılıklar gösteriyordu.

Bu Avrupalılaşmanın başlıca unsuru elbette ki Hıristiyanlaşmaydı. Bugünkü İsveç'i ziyaret eden ilk misyoner 829 ya da 830'da Birka'ya giden Ansgar olmuştur, Ansgar'ın bir amacı da İmparator Dindar Louis ile Svear kralı arasında ilişkiler tesis etmekti. Ansgar'ın ziyareti ve kısa süreli bir cemaatin kurulması Hıristiyanlaşma sürecinde bir tesadüften başka bir şey değildi. Uzunca bir süre boyunca Hıristiyanlık İsveç'e, İsveçlilerin çeşitli temasları sayesinde ulaşmıştır. 11 ve 12. yüzyıllarda çoğu Britanya Adaları'ndan misyonerler daha sonraları azizlerin efsaneleriyle tanınmıştır. Örgütsel bir bakış açısıyla doğmakta olan kilise örgütlenmesi 1103'e kadar Hamburg ve Bremen başpiskoposluğunun gözetimi ve egemenliği altında olmuştur. 1103'te Lund başpiskoposluğu kurulmuş, yarım yüzyılı aşkın bir süre boyunca İsveç kilise örgütlenmesi üzerinde Dan egemenliğini icra etmiştir.

Sıklıkla başlıca iki eyaletin, Svealand ve Götaland'ın aynı siyasi yönetim ve düzen altına girdiğinde İsveç'in İsveç olduğu varsayılır. Fakat bu durum Ortaçağ'da tedricen, doğrudan bir askeri fetih olmaksızın ortaya çıkmıştır. Ortaçağ İsveç'i farklı eyaletlerden (İsveççe tekil *land*, çoğul *länder)* oluşan gayet konfedere bir krallık olarak kalmıştır. Para sistemi, arazi ölçümleri, vergi sistemleri vs ile ilgili çok büyük bölgesel farklılıklar gözleniyordu. Kilise ve krallık üzerindeki yeni bağlılık yapıları farklı bölgesel gelişmelerin ürünüydü. İsveç'in doğuşu farklı yollar izlemişti.

Svear ve *Götar* insanın elinden uçup giden, sadece etnik terimler ya da kabileler olarak anlaşılmaması gereken, işlevsel ve siyasi terimlerdir. *Svear*'dan sıklıkla denizci ve savaşçı olarak bahsedilmiştir. Böyle oldukları için de muhtemelen *Götar*'dan daha tanınmış, daha kötü şöhret sahibi olmuşlardı. *Götar* bazı kaynaklarda, 9. yüzyıldan itibaren ayrı bir "halk," ama *Svear*'ın bir alt grubu ya da kolu olarak geçer. Ortaçağ'da iki terim ayrı ayrı İsveç'in başlıca iki bölgesinin sakinlerini ifade ediyordu.

Küçük krallıkların yöneticileri Hıristiyanlaşma sürecinin çok öncesinden beri bilinir, siyasi örgütlenme de arkeolojik kanıtlara dayanarak tartışılabilir, gerçi elimizde derebeyleri ve kralların konumları ve işlevlerine kısaca göz atmamızı sağlayacak kalıntılardan fazlası yoktur. Ör-

neğin Ansgar'ın misyonu çerçevesinde kayıtlara geçen Birka'daki krallar, bir meclise bağlıydılar. İsveç'in orta bölgelerindeki (Eski Kuzey dilinde *Svíþjóð*) Hıristiyanlık öncesi krallık ya da krallıklar gayet yapılandırılmış bir siyasi örgütlenmeye sahipmiş gibi görünmektedir. Gamla (Eski) Uppsala özellikle Eski Kuzey dili edebiyat geleneğinde, Snorri Sturluson'un *Ynglingasaga*'sında da krallar ve krallıkla ilişkilendirilmiştir; Uppsala kraliyetin ve siyasetin, dinin ve kültün merkezi olarak bilinmiştir. Götaland eyaletlerinde benzer bir krallığın bulunduğu yönünde pek kanıt yoktur (krş. Larsson 2002).

Svear krallığı gevşek ve kısmen de denize bağlı bir imparatorluktu (Lönnroth 1977: 7-16). Wulfstan'ın 9. yüzyılda Hedeby'den Truso'ya yapılan bir deniz yolculuğuna ilişkin betimlemesine göre Blekinge, Möre, Öland ve Gotland *land*'ları *Svear*'a aitti (*Sweon*). Besbelli ki Svear Baltık Denizi'nde denizciliğe dayalı bir tür egemenliğe sahipti, bazı toprakları da denetimi altında tutuyordu. Örneğin bildiğimiz kadarıyla 9. yüzyılda *Svear* Curonia sakinlerinden haraç talep edip toplamıştır. Krallar sıklıkla lider oluyorlardı. İktidar yapısı savaşlara, yağmalara ve haraç talebine dayanıyordu. Bu gibi faaliyetler 10. yüzyıl sonunda Erik *Segersäll*'la ("Muzaffer") da bağlantılı olmuştur. Erik *Segersäll* hakkında İsveç'in önceki kralları hakkında tutulmuş olanlardan daha fazla kayıt mevcuttur. Kendisi kısmen tipik bir denizci Viking kralıydı, yabancı bölgelerde yağmalama faaliyetleri gerçekleştiriyordu. Erik Uppland'la da bağlantılıdır. 975 civarında bir kraliyet ikameti olarak Sigtuna'yı kuran muhtemelen odur. Erik Danimarka'dayken vaftiz edilmiştir. Kendi krallık bölgesinde misyonerlerin faaliyet göstermesine izin vermiş, fakat ülkesinde paganlığa geri döndüğü gerekçesiyle Hıristiyan vakanüvis Bremenli Adam'ın suçlamalarına da hedef olmuştur. Yine de Erik Hristiyan bir kadınla, Polonyalı prens Mieszko'nun kızıyla evlenmiştir.

Erik'in oğlu, sonraları sıklıkla Eski İsveççe *Skot-/Skøtkonunger* (İsveçce *Skötkonung*) olarak anılan Olof'tu. Geç dönemdeki gelenekler uyarınca Olof Västergötland'da Husaby'de vaftiz edilmişti. Hükümranlığı sırasında Sigtuna'daki bir darphanede ilk sikkelerin basıldığına tanık oluruz. Para basımı kapsamlı bir işti, sikkelerin kraliyet iktidarının ifadesi olarak yorumlanmaları gerekir. Yazıtlar ve semboller Hıristiyanlığı teşvik etme amacını ortaya koyar (Malmer 1996). Olof Västergötland'da Skara'daki piskoposluğun teşvik edilmesiyle de bağlantılıdır. Bu konuda çok az sayıda kaynak bulunsa da Olof, Hıristiyanlıkla meşrulaştırılan yeni bir krallık biçimine can atan bir kraldı.

Olof'un ardından oğulları Anund Jakob ve Emund kral oldular. 1020'lerin ortasında Danimarka kralı Büyük Canute, Anund Jakob'u yenilgiye uğ-

rattı, Sigtuna'nın denetimini bir süreliğine ele geçirdi. Emund'un ardından yeni bir hanedanlık kuruldu. 1060 civarında bir Stenkil kral olarak kabul edildi. Kaynaklarda bu kral çoğunlukla Västergötland'la ilişkilendirilir. Kökeni bilinmemektedir, fakat besbellidir ki Emund'un kızıyla evlenerek unvanını meşrulaştırmıştır. Stenkil'in oğullarından dördünün daha sonra tahta geçtiği bilinmektedir. Krallık hassas bir durumdaydı, iktidar çekişme konusuydu, kardeşlerin birlikte tahta geçtikleri açıktır. Ne var ki 1070'lerde Kral Hakon'un en azından Västergötland eyaletinde iktidar sahibi olduğu bilinir.

İsveç'in hükümdarı olmaya hevesli krallar gelip geçmişlerse de bunlar nadiren ülkenin başlıca iki bölgesi üzerinde iktidar sahibi olmuşlardır. Kral seçimle gelse de bir hanedan ilkesi korunmuştur. İsveç Ortaçağ boyunca seçimli bir monarşi olarak kalmıştır.

Seçim genellikle az çok biçimseldi, ama monarşinin zayıf olduğunu da düşündürüyordu. En azından 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl başında resmiyet kazandıkları biçimiyle seçim usulleri çerçevesinde, siyasi bir elitin, piskoposların ve meclis başkanlarının (İsveççe *lagmän*) büyük bir nüfuzu vardı, kralın otoritesi de sınırlıydı. Bir kralın seçilmesi biçimsel olmakla kalmıyor, aristokrasinin kraliyet otoritesini sınırlama imkânını da ifade ediyordu.

Öyle görünüyor ki özellikle 1120'ler iç mücadelelerin zirveye çıktığı bir dönem olmuştur. *Svear*'ın bütün toprakları için tanınmış bir kral yoktu, fakat bazı bölgelerde muhtemelen yerel krallar bulunuyordu. 1130'lardan itibaren kraliyet iktidarı pekişmeye başlamıştır. I. Sverker açıktır ki kral olarak tanınmış bir aristokrattı. Konumu kısmen Kral II. İnge'nin dul kraliçesiyle evliliği sayesinde meşruiyet kazanmıştı. Sverker'in ve Kraliçe Ulfhild'in faal desteğiyle Bernardinler İsveç'te yerleşmiştir. Manastır hayatı böylece İsveç'te büyük bir başlangıç yapmıştır. Büyük manevi ve kültürel örgütlenmelerden biri İsveç'te güçlü bir mevki sahibi olmuştur. Kraliyet iktidarı ile Bernardin manastırlarının yakın bir ilişkileri vardı. Krallık ile Kilise, özellikle de Linköping piskoposluğu, dolayısıyla papalık arasındaki işbirliği Sverker'in döneminde güçlüydü.

Kral Sverker 1156'da öldürüldü, ondan sonra da Erik kral oldu. Erik'in ataları bilinmemektedir, ama kendisi başka bir hanedandan geliyordu. 12. yüzyıl ortasından 13. yüzyıl başlarına kadar başta Kral I. Sverker'in soyundan gelenler ile Kral Erik'in hanedanı arasında dinamik bir çekişme olmuştur. Kral Erik 1160'taki ölümünden kısa bir süre sonra, hanedan çekişmeleri sırasında azizlik mertebesine çıkarılmıştır. Bu kültü en başta kendi hanedanı ve Uppsala Katedrali desteklemiştir, ne var ki Aziz Erik Norveçli kral Aziz Olav gibi ulusal hami olarak sorgulanmaz bir role hiçbir zaman sahip olamamıştır.

Erik'in ölümünden sonra Karl Sverkersson kral olarak kabul edilmiş, ama 1167'de Erik'in oğlu Knut tarafından öldürülmüştür. Knut Eriksson uzun bir süre hüküm sürmüştür. Knut'un 1195 ya da 1196'da doğal sebeplerle ölümünün ardından Sverker'in oğullarından Karl Sverkersson kral olmuş, ama 1208'de Lena'da bir savaşta yenilgiye uğramış, iki yıl sonra da tahttan indirilmiştir. Ondan sonra Knut'un oğlu Erik Knutsson 1216'daki ölümüne dek hüküm sürmüş, onu Johan Sverkersson izlemiştir; 1222'de ölen Johan Sverker hanedanının son kralı olmuştur. Onun ardından Erik'in soyunun son temsilcisi Erik Eriksson kral seçilmiştir. Kral Erik Eriksson Danimarka'da sürgündeyken *Folkung* hizbinden Knut Långe kısa bir süreliğine (1229-1234) iktidara gelmiştir.

Hanedan içi mücadelelere rağmen krallık kurumu daha istikrarlı bir hal almıştır. 1164'te Uppsala başpiskoposluğu kurulduğunda Papa İsveç Kralı'na *Svear* ve *Götar*'ın Kralı diye hitap etmiştir. Bu unvan ilk kez o zaman kullanılmıştır. İsveç'te bir kilise bölgesinin kurulması, Lund'daki Dan başpiskoposluğunun parçalanması da İsveç'in kesinlikle Avrupalı bağımsız bir Hıristiyan krallığı olarak tanınmasında, Papalığın onu böyle kabul etmesinde etkili olmuştur. Knut Eriksson'un hükümranlığında yazılı bir kraliyet idaresinin ilk izlerini görürüz. Bugüne ulaşmış ilk kraliyet şartları onun hükümdarlığı dönemine aittir. Kral Knut hem Svealand hem Götaland üzerinde daha ciddi bir denetime sahip bilinen ilk kral olmuş, böylece İsveç'in doğuşu yolunda bir adım daha atmıştır.

İsveç'in doğuşu sürecinde büyük bölgesel farklılıklar söz konusuydu. Kurumlar ve örgütlerin Avrupalılaşması yönündeki eğilimler daha önce Östergötland ve Västergötland'da başlamıştı. Burada daha önceki tarihlerde bir kilise örgütlenmesi gelişmiş, taş kiliseler inşa edilmişti. Östergötland'daki Linköping en azından 12. yüzyıl başlarında bir piskoposluktu. Mälaren Gölü kıyısındaki kraliyet şehri Sigtuna 1070 ile 1130 arasında bir piskoposluk olmuş, ama açıktır ki bazı dönemlerde boş kalmıştır. Bremenli Adam vakayinamesinde pagan (ya da pagan olduğu varsayılan) bir Uppsala'yı Hıristiyan bir Sigtuna'yla birlikte anar.

Erken Hıristiyan monarşisi büyük ölçüde Götaland eyaletlerine dayanıyordu. Sverker hanedanının kökenleri Östergotland'a uzanıyordu, Erik hanedanın atalarına ait mülklerse görünüşe bakılırsa Västergötland'daydı, sık sık hiziplere bölünen *Folkungar*'ın üssüyle Uppland'dı (Lönnroth 1959: 13-29). İlk manastırlar Götaland'da kurulmuştur. Alvastra manastırı Sverker krallarının gömüldüğü kiliseydi, Erik hanedanının çoğu ismiyse Varnhem manastırına gömülmüştür.

13. yüzyılda vergi koyma süreci, Götaland'da köylülerin kralın yolculuklarını desteklemeleri zorunluluğuyla birlikte başlamıştır. Krallık

burada fiziksel varlık göstererek icra ediliyordu. Västergötland ile Östergotland arasındaki Vättern Gölü'nde bulunan küçük bir ada olan Visingsö'deki küçük bir şato, 12. yüzyılda sıklıkla kraliyet konutu olarak kullanılıyordu.

Svealand'da daimi vergiler esasen köylülerin kraliyetin donanma örgütlenmesine gemi, erzak ve adam sağlama konusunda askeri yükümlülüklerinin yerini alıyordu; bu vergiye *ledung* deniyordu. *Ledung* 13. yüzyıl sonunda hukuksal anlamıyla kraliyet komutasındaki filo olarak tanımlanmıştı, kökenleri de yerli aristokratların bir denizcilik ekibi toplayabilmekte eskiden gösterdiği beceriye uzanıyordu. 13. yüzyılda kral, mali bir yükümlülüğe dönüşmüş *ledung* üzerinde denetim sahibiydi (Lönnroth 1940: 57-136).

Svealand'da Hıristiyan bir monarşinin kurulmasına karşı muhalefet ya da gönülsüzlük eğilimleri mevcuttu. 1080 ile 1120 arasında "pagan" isyanları gerçekleştiği kayıtlara geçmiştir. İzlanda dilinde yazılmış *Hervararsaga*'ya göre 1080'lerde Hıristiyan kral İnge *Sviariki*'de (muhtemelen Uppsala'da) pagan ayinler gerçekleştirmeyi reddettiğinde tahttan indirilmiş, yerine pagan olduğu varsayılan kral Blot-Sven geçmiş, üç yıl boyunca tahtta kalmıştı.

Bremenli Adam Uppsala'yı pagan bir merkez olarak betimler, özellikle de oradaki bir "pagan" tapınağının yerini belirtir ve tapınağı betimler. Daha sonraki tarihlere ait bir aziz efsanesinde ve başka kaynaklarda 12. yüzyılın ilk yirmi yılında Svealand'da pagan ritüellerin yeniden canlandırıldığı betimlenir. Bu muhalefet eğilimleri kaynaklarda pagan, Hıristiyanlığın karşıtı olarak betimlenir; ama bunlar monarşiye, kilise ideallerine, kiliseyi destekleyen örgüte muhalefet olarak da anlaşılabilir (bkz. Hultgård'daki tartışma 1997).

Mälaren Gölü çevresindeki bölge ve Östergötland ile Västergötland'ın düzlük bölgeleri merkezi siyasi bölgeler ve en müreffeh tarım topraklarıydı. Eski aristokrasinin, toplumsal elitin anayurtlarıydı buralar. Bu bölgelerin dışındaki çevre bölgeler tedricen kraliyetin siyasi camiasıyla bütünleşmiştir; bu başta kilise örgütlenmesi ve idaresinin yayılması sayesinde gerçekleşmiştir. Bugünkü Finlandiya yüksek Ortaçağ'da İsveç'le bütünleşmiş bir bölge haline gelmiştir. İsveç 12. yüzyılın başlarından itibaren sahil bölgelerini kolonileştirmeye başlamıştır. Bu kolonileşme köylü cemaatlerce gerçekleştirilmiştir. Efsaneye göre Kral Aziz Erik ve misyoner Piskopos Henry muhtemelen 1150'lerin ortalarında Finlandiya'ya bir din değiştirme seferi düzenlemiştir. Fakat İsveç'in askeri bir fetih gerçekleştirdiği yönünde, o döneme ait tarihsel bir kanıt mevcut değildir. Turku'nun (Åbo) Uppsala başpiskoposluğuna bağlı bir piskoposluk haline

gelmesi de dahil kilise örgütlenmesinin tesis edilmesi ve daha sonra bir kraliyet yönetiminin kurulması sayesinde Finlandiya İsveç krallığının bir parçası haline gelmiştir (Sjöstrand 1994; Ivars ve Huldén 2002).

Gotland İsveç kralı ve İsveç piskoposu Linköping'le ilgili olarak özerk bir konuma sahipti. 13. yüzyıl sonunda yazılmış *Gutasaga*'ya göre İsveç kralıyla haraca dayalı bir ilişki kurulmuştu. Bir derebeylik ilişkisi kurulmuştu, ama ada sakinleri krallıkla, ülkenin başka kısımları kadar bütünleşmiş değildi.

Jarl ya da dük en azından 12. yüzyıl sonundan itibaren kralın yanında siyaseten güçlü olan erkekler için kullanılan bir unvan olmuştur. Görev ayrılığına ilişkin bir kanıt yoktur, ama *jarl*'lar sıklıkla savaşa kalkışıyordu. Jarl Birger brosa geç 12. yüzyılda güçlü bir konuma sahip olmuştu. 1246 civarından 1266'daki ölümüne kadar *jarl* olan Birger Magnusson uzunca bir süre boyunca en güçlü kişi olmuştur; Kral Erik Eriksson 1250'de öldüğünde Birger'in oğlu Valdemar kral seçilmiştir. Ama Birger ölümüne kadar kral adına hükmetmiştir. Hükümdarlığı sırasında bütün kraliyet topraklarını ilgilendiren ilk yasama faaliyeti gerçekleşmiştir. Muhalif aristokrat grup *Folkungar*'ın isyanları bastırılmıştır. Birger'in devrinde krallık Mälaren Gölü bölgesinde daha önemli ve ciddi bir denetim sağlamıştır. Onüçüncü yüzyıl ortasında ve ikinci yarısında Svealand'ın siyasi bir merkez olma özelliği güçlenmiştir. Doğu İsveç de kentleşmenin ilerlemesi örneğinde olduğu gibi daha dinamik bir ekonomik bölge haline gelmiştir.

Birger'in ve oğlunun, özellikle de Magnus Birgersson'un (1275-90) hükümranlıkları döneminde siyasi yapı daha istikrarlı hale gelip kurumsallaşmıştır. Daimi vergiler konmuş, başlangıç niteliğinde bir idare kurulmuş, toprakların ve halkın denetimi için şatolar yapılmış, kraliyet konseyi yavaş yavaş az çok daimi bir siyasi kurum olma yoluna girmiştir. Kralın yanı sıra memurluklar ya da az çok uzmanlaşmış daimi görevler ortaya çıkmıştır. Birger Magnusson papalık ve İsveç piskoposlarıyla da iyi ilişkiler yürütmüştür (Harrison 2002; Schück 2003).

İsveç'in doğuşu, ekonominin de tedricen dönüşmesi anlamına geliyordu. Kölelik silinip gitmiştir. Kısmen Kilise ve manastırların başlattığı bir tür manor ekonomisi ortaya çıkmıştır. Köylülerin sırtına yeni talepler yüklenmiştir: Vergiler, para cezaları, farklı türde kiralar ve ödentiler konmuştur. Tarım üretiminin denetimine ve sahiplenilmesine dayanan Avrupai bir toplumsal düzen, mevcut toplumsal ve ekonomik yapılara intibak etmesi gerekse de yerleşiklik kazanmıştır.

13. yüzyılın ikinci yarısında, bu Avrupalılaşmış Hıristiyan monarşide genel toplumsal ve siyasi düzenin resmi ve hukuki çerçevelerinin birçoğu çizilmiştir. 1248'de Skänninge sinodunda kutsal kitaba dayalı kanunların

hayati kısımları kabul edilmiştir. Katedrallerin tüzükleri çıkarılıp uygulamaya konmuştur. Böylece Kilise'nin özerk konumu güçlendirilmiştir.

Aristokrasi ve Kilise'nin ayrıcalıkları 1280 civarında yerleşiklik kazanmıştır. 1280 tarihli Alsnö tüzüklerine göre krala bir şövalye ve bir binek atıyla hizmet eden herkes daimi kraliyet vergileri ve ödentilerinden muaf tutuluyordu. Kral ile Kilise arasındaki işbirliği de kraliyet ödentileri ve vergilerinden kapsamlı bir muafiyeti öngören genel bir ayrıcalıkla sonuçlanmıştır. Din adamları ve aristokrasi birbirinden ayrı ve ayrıcalıklı gruplar haline gelmiştir (Rosen 1952; Andræ 1960: 146-71).

Konuşma dilinde (ve Latince metinlerde) okur-yazarlık konusunda elde edilen ilk büyük başarı eyalet kanunları olmuştur. Bu kanunların en eskisi *Västgötalagen*'ın (Västergötland'ın eyalet kanunu) muhtemelen 1220'lerden kalma ilk versiyonudur. Bu kanun eyalet aristokrasisinin çıkarlarını epeyce yansıtıyordu. Ne var ki büyük kanunlar cildi 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl başına aittir. 1296'dan kalma *Upplandslagen* küçük bir kral olan Birger Magnusson adına çıkarılmıştır. Kilise ile kilise kanunlarının bu kanunda büyük bir etkisi olduğu sanılmaktadır bugün. İleri sürülmüş olduğu üzere bu kanunlar, yabancı kanunların kabul edilmesinin bir sonucu değildir tümüyle, hepsi de büyük ölçüde seküler ve ruhani aristokrasinin çıkarları doğrultusunda kanunlar olmuştur. Ne var ki birçok bakımdan, özellikle de toprak, mülkiyet ve evlilik haklarıyla ilgili düzenlemeler söz konusu olduğunda yeni Avrupalılaşmış bir toplumsal düzen bulunuyordu (Sjöholm 1990; Lindkvist 1997).

Valdemar Birgersson'un seçilmesiyle birlikte kraliyet unvanı bir tek aileyle sınırlı hale geldi, fakat kraliyet ailesi içinde çekişmelere konu olmaktan uzak değildi. 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl başına kraliyet ailesindeki kardeşler arasındaki yoğun iç çatışmalar damgasını vurmuştur. 13. yüzyıl sonunda seküler ve ruhani güçlü bir aristokrasi vardı, öyle ki bu aristokrasi birçok bakımdan İsveç'te yeni bir siyasi kültür formüle etmiştir. Kraliyet hanedanı içindeki ve hanedanlar arasındaki mücadeleler çok aristokrat bir monarşiye zemin hazırlamıştır. 1319'da minik Magnus Eriksson'un hanedan içindeki feci çatışmalar sonrasında kral seçilmesiyle birlikte çıkarılan şart, kralın haklarını düzenleyip sınırlıyordu. Kral adına yemin eden, sonra eyalet cemaatlerinin krala sadakati üzerine ant içen aynı önde gelen aristokratlar, meclis başkanları grubuydu. Siyasi elitin konumu, piskoposlar ve meclis başkanlarından oluşan konsey onaylanmış, kralın vergilendirme ve maddi kaynakları kullanma imkânları resmileştirilip sınırlanmıştı (Rosén 1939: Schück 2003). O halde İsveç birçok bakımdan bir Avrupa monarşisiydi. Ne var ki siyasi oyunun kurallarını koyanlar din adamları ve Avrupalılaşmış aristokrasiydi.

KAYNAKÇA

Andræ, C.G. (1960) *Kyrka och frälse i Sverige under* äldre *medeltid* (Studia historica Upsaliensia 4), Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Behre, G. (1968) *Svenska rikets uppkomst*, Göteborg: Läromedelsförlaget.

Gahrn, L. (1988) *Sveariket i källor och historieforskning* (Meddelanden från historiska institutionen i Göteborg 36), Göteborg: yayımlanmamış çalışma.

Harrison, D. (2002) *Jarlens sekel. En berättelse om 1200-talets Sverige*, Stockholm: Ordfront.

Hultgård, A. (yay. haz.) (1997) *Uppsalakulten och Adam av Bremen*, Nora: Symposion.

Hyenstrand, Å. (1996) *Lejonet, draken och korset. Sverige 500–1000*, Lund: Studentlitteratur.

Ivars, A.-M. ve Hulden, L. (yay. haz.) (2002) *När kom svenskarna till Finland?* (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 646), Helsingfors: SLS.

Larsson, M.G. (2002) *Götarnas riken. Upptäcktsfärder till Sveriges enande*, Stockholm: Atlantis.

Lindkvist, Th. (1997) "Law and the making of the state in medieval Sweden: kingship and communities," A. Padoa-Schioppa (yay. haz.) *Legislation and Justice* içinde, Oxford: Clarendon Press.

—— (2003) "Kings and provinces in Sweden," K. Helle (yay. haz.) *The Cambridge History of Scandinavia* içinde, cilt 1, Cambridge: Cambridge University Press.

Lönnroth, E. (1940) *Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige. Studier över skatteväsen och länsförvaltning* (Göteborgs högskolas arsskrift 46), Göteborg: yayımlanmamış çalışma.

—— (1959) *Från svensk medeltia* (Aldus-böckerna 19), Stockholm: Bonnier.

—— (1977) *Scandinavians: Selected Historical Essays*, Göteborg: Eckersteins bokhandel.

Malmer, B. (1996) "Sigtunamyntningen som källa till Sveriges kristnande," B. Nilsson (yay.haz.) *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv* içinde, Uppsala: Lunne.

Rosen, J. (1939) *Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder. Studier i nordisk politisk historia 1302–1319*, Lund: yayımlanmamış çalışma.

—— (1952) "Kring Alsnö stadga," *Festskrift Gottfrid Carlsson 18.12.1952*, Lund: yayımlanmamış çalışma.

Sawyer, P. (1989) *The Making of Sweden*, Alingsås: Victoria.

Schück, H. (2003) "Sweden under the dynasty of the Folkungs," K. Helle (yay. haz.) *The Cambridge History of Scandinavia* içinde, cilt 1, Cambridge: Cambridge University Press.

Sjöholm, E. (1990) "Sweden's medieval laws: European legal tradition – political change," *Scandinavian Journal of History*, 15: 65-87.

Sjöstrand, P.O. (1994) "Den svenska tidigmedeltida statsbildningsprocessen och den östra rikshalvan," *Historisk tidskrift för Finland*: 520-73.

Stjerna, K. (1905) "Svear och götar under folkvandringstiden," *Svenska fornminnesföreningens tidskrift*, 12: 339-60.

Weibull, C. (1921) "Om det svenska och danska rikets tillkomst," *Historisk tidskrift för Skåneland*, 7: 307-60.

DİZİN

ærgi 732
Æthelred, II. 206, 243, 244
Æthelred, Kral Hazırlıksız 169
Æthelstan, kral 436
Æthelweard 431, 440, 448-451, 461, 463, 466
Æthelwold 435
Þingvellir 712, 721

Abbas, Peygamber, Muhammed'in amcalarından, 585
Abbasi Halifeliği 193, 626
Abbasiler 585
Abdülmelik, Halife 204
Abdülrahman, emir, II. 586, 587, 591, 703, 707
Abdülrahman, emir, III. 591, 705
Adaldag, Bremen başpiskoposu 781
Adelsö 77, 102, 125, 126, 180
aDNA 334
Adwick-le-Street, İngiltere 469
Afganistan 704
Agder, Norveç 806
Aggersborg, Danimarka 826
Agnus Dei sikkeleri 206
Aignish, Lewis 503
Airy Holme 496
Akranes 710
Alexander, İskoç Kralı, III. 813
Alfred, Büyük 145, 243, 249, 250, 817
Algarve, Portekiz 591
alhs 90
Allsherjargoði 43
Almeria, İspanya 591
Almış ibn Yitavar 698
Alsike 91, 333
Alstonby 498
Altuna 291
Altuna dikili taşı, İsveç 291
Alvastra manastırı 838
ambactus 75
amfora 646, 673
Amotherby 496
Angerdörfer 99
Anglesey, Galler 506, 507, 509
Anglo-Sakson Vakayinamesi 208, 244, 247, 431-435, 438, 442, 443, 446-454, 456, 457, 459, 467, 477, 481
Annales Bertiniani 542, 543
Annales Cambriae 453, 457, 460, 462, 506, 507, 515
Annals of St. Bertin 586, 588
Ansgar, Hamburg-Bremen Başpiskopo 778, 780, 781
antropogoni 298
Anund Jacob, İsveç Kralı 831
Apuole 621
Ardbraccan, İrlanda 544
Ardre, resim taşı 410, 411
Arfon 510
Argisbrekka 731, 736, 737
Argyll, İskoçya 519, 526-528, 534, 539
Ari fróði 719
Armagh, İrlanda 544
Armes Prydein Vawr 436
Arno Nehri 589
Arnórr Þórðarson 373
ár ok friðr 272
Asilah 586

Äskekärr 221
Äskekärr gemisi 221
Asolfr alskik 710
Aspatria 469
Assandun, Essex 830
Asturyas 584, 586, 589
ástvinr 268
Auðhumla 269
auðna 389
Auður Vesteinsdóttir 62
austrvegr 86
Autbert 780
Avaldsnes 216, 226
Avranchin 575
Axton 511
ayı kültü 606

Baffin Adası 765, 768, 771, 772
Bağdat 486, 585, 591, 685, 686, 688, 695, 696, 698
Bahr Warank (Varenj Denizi) 672
Balagårdssidan, Güney Finlandiya 596
Baldr 276, 277
Baldrs draumar 369
Baldursheimur, İzlanda 318
Balear Adaları, İspanya 589
Balladoole, Man adaları 487
Ballateare, Man Adası 335, 488
Bällsta 43, 367
Bamberg 186, 416
Bamburgh 434
Bangor 511
Bárðar saga 399, 400
Basil, II. 638, 642
Bask ülkesi 585
Baugatal 44
Beginish Adası 554
Belarus 653, 655
Beorhtric 244
Beowulf 25, 31, 32, 36, 160, 404, 834
Berezan adası 675
Bergen, Norveç 368, 765
berserkr 303
Bersi Vermundarson 393
Bertby 690
Bessastaðir, İzlanda 753
Bestla 269
Biarmia 598
Bilgorod 666
Birger brosa, Jarl 840
Birger Magnusson, jarl 840
Birka 5, 11, 29, 77, 80, 110, 112-114, 117-123, 125-132, 148, 163, 166, 168, 178, 180, 185-187, 190, 191, 196, 197, 199, 200, 211, 212, 227-232, 237-240, 254, 261, 263, 265, 318-320, 329-331, 334, 337, 338, 340-342, 380, 416, 425, 539, 558, 570, 582, 604, 606, 627, 646, 663, 664, 668-670, 676, 678, 690-692, 781, 785, 797, 803, 805, 828, 835, 836
Bohemya 209, 570, 603, 777
Bornholm, Danimarka 31, 358
Borre hayvanı 413
Borre tarzı 184, 416
Braaid, Man Adası 491
Brattahlið 714
Bremen'li Adam 50
Brunanburh 436, 440, 545
Buhara 690, 697, 707
Bulgarlar 636, 639, 675, 700
bygd 86-88, 92, 93, 284, 737, 797

Canterbury, İngiltere 831
Castillo de Azaguac 586
chaganus 626, 627, 628
Clontarf savaşı 458, 533
Cnut 213, 254, 431, 446, 447, 452, 464, 482, 830, 831-833
Codex Aureus 243
Codex Regius 268, 289, 369, 370, 375, 376, 378, 381, 382
Constantine, Alba kralı 436
Corbridge savaşı 435
Cork, İrlanda 546, 554
Covadonga savaşı 584
Cumbria, İngiltere 469

Danelaw 6, 13, 42, 82, 209, 210, 250, 252, 255, 351, 413, 417, 437-441, 454, 467, 471, 474, 476-480, 494, 496, 498-500, 502, 503, 505, 510
Dazlak Charles 250
Dicuill 540
Doğu Anglia 25, 31, 432-435, 476, 477, 479, 495, 497, 504, 830

Dublin 13, 33, 47, 80, 119, 131, 140, 201, 220, 238, 252, 253, 255, 349, 362, 418, 421, 426, 436, 440, 441, 447, 450, 455, 461-465, 467, 477, 481, 486, 490, 492, 493, 506, 507-509, 513-517, 531, 534, 536-541, 543-552, 554, 555, 592, 640, 716, 753, 754
Dünya Ağacı 327
Dynna 38, 346, 348, 793, 804

Ealdgyth, kraliçe 509
Ebu Hamid 687
Ebu Zeyd el-Belhi 700
Edda, şiirleri 12
Edgar, Kral 437, 477
Edmund, II. 446
Eirikr, Kızıl 711, 713, 714, 716
el-baringâr 686
el-Biruni 694, 706
el-Ceyhani 704, 707
el-Gazal 587, 588, 685, 688, 707
el-Hazar 700
Ebu Dulaf el-Hazraci 698
el-Majus 694, 697, 703, 705
el-Makkari 588
el-Memun 705
el-Mesudi 686, 701-705, 707
el-Mukaddasi 705, 707
el-Muktedir 698
El-Mutanabbi 703
el-Rum 705
el-Sarir 700
el-Sla 700
el-Tartuşi 685
Endülüs 585, 586, 588-591, 697, 701-705, 707
Ermenistan 696
Estonya 168, 596, 604, 613, 616-619, 621, 622

Faroe adaları 206, 785
Finlandiya 6, 13, 168, 205, 326, 348, 349, 351, 356, 595-610, 613, 616, 621, 627, 803, 839, 840
fornaldarsögur 293, 383, 384, 385, 388, 389, 397, 402-405
Freyr 27, 87, 89, 104, 271, 277, 283-286, 289, 302, 313, 314, 317, 319, 320, 355, 468, 804

Frizya 118, 165, 191, 228, 244, 249, 343, 557-560, 566, 568
Frizyalılar 113, 557, 559, 777, 816

Galiçya 584, 586, 588, 589, 591, 592
Galler 6, 13, 76, 413, 436, 444, 455, 457, 494, 499, 503, 506-515
Galteland 359
Gästrikland 86, 87, 356, 690, 790
gemi mezarları 25, 332, 411, 488, 599
gemi yapımı 12, 214, 215, 225
Gerðr 285, 286, 314, 320
geyik boynuzu 532
Gísla Saga Súrssonar 75
Gnezdovo 329, 415, 605, 636, 647, 650, 676, 678, 681, 682, 684
Gokstad gemisi 217
Gotland 5, 17, 33, 96, 97, 101, 104, 116, 123, 167, 168, 169, 171, 193, 197, 205-208, 216, 234, 237, 238, 240, 241, 262, 272, 313, 318, 320, 324, 333, 339, 346, 351, 358, 362, 364, 408-412, 418, 419, 423, 427, 560, 603, 607, 613, 616, 617, 620, 621-625, 645, 653, 654, 662, 664, 669-671, 684, 688, 690, 790, 800-802, 805, 836, 840
gömme törenleri 326
Götaland, İsveç 31, 834-836, 838
Grænlendinga saga 398
Grönland 7, 13, 15, 85, 205, 206, 223, 310, 324, 348, 350, 398, 400, 708, 709, 711, 713-717, 719, 734, 738-746, 749-753, 758-761, 764-766, 768-772, 811, 813
Gunnar, Hliðarendili 327, 331
Gwynedd 507-509, 513, 515

Hadeland, Norveç 38, 52, 793
Hålogaland, Norveç 53, 86, 145, 740, 806, 808
Harald Bluetooth 7, 158, 330, 414, 809, 815, 819-822, 825-827, 831
Haraldr Harðrâði 16, 456, 482, 645
Haraldr Hárfagri 55, 516
Härjedalen 52, 54, 56, 57, 412, 804
Hastings Savaşı 796
hayvan maskesi 320
Hazar Denizi 672, 688, 694, 696, 700-702

Hazarlar 127, 626, 629, 634, 690, 697, 698, 700
Hebridler 444, 503, 520, 522, 526, 528, 533
Hedeby 5, 11, 112-114, 116-120, 131, 133-138, 140-142, 144, 148, 153, 163, 168, 185-187, 191, 196, 211, 220, 221, 223, 226, 230, 235, 236, 238, 257, 259-261, 320, 329, 330, 332, 380, 558, 570, 606, 627, 668, 670, 685, 740, 780, 781, 784, 785, 803, 817, 819, 821, 836
Heimdallr 73, 270, 278
Helluland 757, 765, 771
Hjáltland 780
Hordaland 244, 806
Horik, II. 780

İslendingabók 295, 304, 368, 720, 749, 780, 781
İslendingasaga 385
İslendingasögur 383-386, 388, 397, 401
İbn Dihya 587, 707
İbn Fadlan 271, 317, 325, 326, 331, 335, 336, 686-688, 698, 699, 701, 702, 706, 707
İrlanda 6, 13, 15, 17, 39, 40, 69, 71, 73, 78, 111, 157, 220, 236, 242, 243, 244, 245, 246, 250, 261, 348, 349, 362, 390, 393, 410, 413, 417, 421, 425, 432, 433, 435, 442, 443, 444, 445, 447, 450, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 470, 479, 482, 485, 487, 488, 490, 492, 494, 503, 504, 507, 508, 509, 512, 513, 514, 515, 516, 527, 529, 530, 531, 533, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 549, 550, 552, 553, 554, 575, 587, 590, 603, 694, 695, 703, 710, 712, 713, 716, 719, 730, 734, 777, 781, 782, 811, 813
İskenderiye, Mısır 699, 703
İskoçya 6, 13, 82, 244, 246, 373, 413, 444, 451, 456, 469, 485, 489, 490, 492, 494, 498, 499, 500, 502, 503, 504, 507, 510, 519, 520, 521, 522, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 710, 728, 782, 811
İtalya 86, 168, 209, 416, 585, 589, 628
İzlanda 6, 7, 12, 13, 15, 40, 41, 43, 44, 50, 52, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 71, 85, 88, 89, 91, 205, 206, 207, 210, 223, 266, 268, 273, 281, 283, 292, 293, 295, 306, 317, 318, 322, 324, 331, 345, 348, 349, 350, 354, 366, 368, 369, 370, 379, 383, 384, 386, 387, 388, 390, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 403, 404, 431, 506, 519, 520, 531, 540, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 728, 734, 738, 739, 740, 742, 743, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 759, 760, 761, 765, 768, 778, 780, 781, 782, 783, 785, 807, 811, 813, 820, 834, 839

Jämtland, İsveç 38, 56, 57, 91, 228, 316, 783, 787, 790
Jutland, Danimarka 92, 95, 98, 99, 100, 103, 163, 165, 191, 215, 319, 329, 346, 358, 414, 415, 416, 557, 558, 559, 562, 563, 564, 565, 567, 568, 572, 577, 707, 783, 802, 815, 817, 818, 819, 820, 825, 826

Kahire, Mısır 591, 593, 697, 698, 700
Karadeniz 168, 185, 605, 626, 627, 629, 630, 631, 701, 706
kargo gemileri 194, 196, 225, 606
Karlamagnús saga 402
Karolenj İmparatorluğu 113, 116, 191, 193, 245, 553, 557, 562, 563, 565, 567, 816, 818
Karolenjler 30, 580
Kells Kitabı 186, 187
Kiev 15, 168, 229, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 637, 639, 642, 644, 646, 647, 651, 655, 663, 664, 665, 666, 670, 671, 672, 674, 675, 676, 677, 681, 683, 684, 691, 692, 697, 700, 701
Knutr 804, 830
Konstantinopolis 19, 78, 380, 386, 387, 398, 626, 627, 628, 629, 630, 634, 635, 638, 640, 642, 643, 645, 702, 704
Kral Arthur 383

Ladby gemisi 219
Landnámabók 223, 226, 384, 399, 719
Lapland 597, 598
Leifr Eiriksson, şanslı 711

Leifsbúðir 757, 758, 759, 760, 765
Lofoten, Norvec 24, 36, 57, 94, 97, 103, 314, 750
lǫgsǫgumaðr 721
Loki 270, 275, 276, 277, 289

Maccus Haraldsson 438
Macera Hikâyeleri 402
Madhay ibn Yafith 703
Mälaren Gölü, İsveç 85, 88, 112, 114, 125, 126, 314, 604, 838, 839, 840
Mammen üslubu 415, 417, 418, 421
Man Adası 6, 13, 335, 349, 404, 413, 416, 417, 419, 420, 455, 469, 487, 490, 491, 492, 493, 494, 499, 500, 502, 503, 506, 508, 512, 532
Mercia 432, 433, 434, 435, 468, 472, 490, 546, 830
Merkezi Yer Kompleksleri 87
Merovenj 87, 96, 97, 184, 185, 208, 209, 557, 560, 561, 562, 563, 608, 609
mezarlık 31, 54, 101, 135, 140, 164, 169, 170, 182, 272, 314, 329, 410, 469, 484, 510, 595, 599, 639, 658, 664, 733, 826

Nesjar savaşı 832
Newfoundland 311, 538, 709, 715, 716, 718, 747, 749, 757, 760, 764, 765, 766, 767
Niðarós 725, 726
Niebelungen 560
Njáls saga 327, 331, 386, 389, 398, 401
Normandiya 6, 13, 243, 348, 349, 439, 559, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 581, 830
Northumbria 432, 433, 434, 435, 436, 440, 472, 480, 481, 545, 830, 832
Novgorod, Rusya 532, 539, 624, 633, 637, 638, 639, 644, 645, 646, 647, 650, 655, 659, 668, 669, 670, 673, 677, 681, 682, 683, 692, 832
Nydam gemileri 215

Óðinn 25, 27, 89, 91, 92, 128, 186, 207, 263, 269, 275, 276, 277, 285, 287, 292, 297, 299, 301, 302, 303, 307, 309, 310, 313, 318, 319, 320, 322, 323, 604, 804
Oğuz Türkleri 705
Olaf Haraldsson 201, 206, 645, 809, 810
Óláfr Haraldsson 243, 452, 591, 779, 780, 783
ÓláfrTryggvason 243, 438, 711, 779, 781, 782
Óláfs saga helga 395
Olaf Tryggvason 201, 204, 390, 809
Orkney 34, 236, 254, 349, 350, 351, 373, 393, 417, 470, 488, 499, 500, 501, 502, 503, 505, 519, 520, 521, 524, 526, 528, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 547, 548, 709, 711, 717, 718, 737, 751, 754, 756, 780, 782, 785, 812
Orkneyinga saga 519, 533, 537
Othere 53, 86, 598, 814
Öland, İsveç 95, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 206, 319, 320, 324, 326, 337, 358, 572, 621, 669, 688, 790, 793, 802, 803, 836
Östergötland 45, 83, 91, 101, 104, 273, 314, 346, 358, 370, 414, 690, 692, 790, 800, 802, 838, 839
Överhogdal 228, 320, 425, 804, 805

Peçenekler 632, 634, 637, 700, 701, 704
Pereyaslav, Ukrayna 666
Perun, Slav şimşek ve güç tanrısı 639
Pictland, İskoçya 519, 527, 543, 544, 545
Polonya 230, 318, 645, 670, 684, 777
Prusya 130, 191, 621, 654, 670, 777
Pskov, Rusya 613, 659, 660, 675, 679, 683

Ragnall, Northumbria kralı 545
Ragnarǫk 267, 269, 270, 276, 277, 292, 298, 312, 470, 803, 804
resim taşları 333
Rigsþula 73, 229
Rimbert, Başpiskopos 127
Ringerike üslubu 258, 418, 420, 421
Rodulf, Kuzeyli Viking 552
Roma İmparatorluğu 30, 77, 111, 125, 204, 274, 416, 420, 446, 827
Ruslar 127, 627, 630, 631, 632, 633, 634, 636, 637, 638, 643, 644, 645, 646, 667, 687, 700
Rusya 15, 18, 130, 169, 191, 204, 228, 230, 232, 237, 238, 261, 271, 318, 319,

326, 330, 348, 349, 413, 419, 588, 604, 605, 606, 613, 616, 617, 626, 653, 654, 659, 667, 688, 689, 690, 699, 821, 832
rünler 12, 45, 286, 354, 366, 379, 789
rün taşları 14, 77, 216, 327, 357, 358, 359, 362, 559, 675, 787, 788, 793, 794, 796, 800

Saaremaa, Estonya 168, 596, 620, 622, 624
Sæmundr fróði 392, 807
Saksonlar 13, 113, 242, 432, 446, 473, 476, 777, 816
Saltvik 326, 690
Sami 11, 30, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 228, 230, 288, 310, 333
Semerkand 689
Shetland 15, 223, 252, 349, 350, 351, 499, 500, 501, 502, 503, 505, 519, 520, 523, 526, 528, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 711, 718, 728, 755, 780, 782
Skaldic, şiir 253, 294, 374, 375, 440
Smolensk, Rusya 329, 605, 631, 638, 647, 651, 655, 663, 669, 670, 677, 678, 680, 681, 684
Snorri Sturluson 6, 12, 31, 41, 46, 49, 52, 60, 63, 65, 179, 183, 268, 281, 286, 291, 292, 293, 294, 305, 306, 322, 341, 369, 372, 374, 376, 378, 384, 389, 392, 396, 604, 808, 836
Södermanland 83, 85, 314, 317, 359, 419, 779, 800
Stamford Köprüsü savaşı 16
Staraya Ladoga 129, 130, 191, 235, 238, 654, 656, 657, 675, 677, 678, 679, 681, 683
St. Neots Yıllıkları 451
St. Óláfr 302, 596
Sturla Sighvatsson 63, 65, 68, 396
Sturlunga saga 60, 62, 65, 66, 67, 68, 70, 395, 396, 402
Suriye 228, 585
Sven Estridsen 201, 207, 313
Svolder Savaşı 390
Şam 584, 696, 699
Şamanizm 12, 52, 310
Şarlman 109, 125, 228, 246, 247, 249, 383, 749, 809, 818
Tacitus 82, 278, 298, 299
Thule kültürü 745
tılsımlar 295, 308, 309, 310
Tigernach Yıllıkları 460
Trierli Adalbert 635
troller 296, 389
Trondheim, Norveç 29, 36, 49, 79, 103, 113, 178, 206, 363, 394, 469, 535, 766, 807, 811, 827
Türkler 700
Tyr 27, 30, 89, 90, 105, 278

Ullinn 89
Ulster Yıllıkları 442, 451, 453, 459, 460, 507, 540, 544
Uppland 18, 41, 44, 45, 52, 55, 79, 83, 84, 85, 89, 102, 229, 281, 314, 318, 320, 330, 332, 333, 367, 677, 788, 789, 790, 792, 793, 795, 836, 838
Urnes üslubu 423, 424
Ukrayna 130, 168, 318, 330, 416, 653, 655, 658

Valholl 322, 394
Valkyrie'ler 301
Västergötland 18, 27, 42, 358, 790, 802, 832, 836, 837, 838, 839, 841
Vendel dönemi 129, 653, 657
Vıglundar saga 399, 400
Vinland 7, 398, 709, 713, 715-718, 746, 755, 757-761, 764-767, 771
Vita Ansgarii 117, 127, 621, 780, 783
Volga Nehri 686, 700
Völsunga saga 385, 403, 405

Wulfstan, York başpiskoposu I. 436

Yggdrasill 270, 299, 327
Ymir 269
Ynglingatal 31, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 814, 834
York'lu Alcuin 442

VİKİNG DÜNYASI

Viking dönemi üzerine bu kitap konunun önde gelen uzmanları Stefan Brink ve Neil Price'ın işbirliğiyle ortaya çıktı. Arkeoloji, tarih, filoloji, karşılaştırmalı dinler tarihi, nümizmatik ve kültürel coğrafya gibi pek çok disiplinin yenilikçi araştırmalarını bir araya getiren ilk kitap olma özelliğini taşıyor. Bu kapsamlı kitap, Vikinglerin sosyal kurumlarından Viking çağının ekonomisine, İzlanda sagaları ve şiirlerinden Vikinglerin savaşları, inançları, yolculukları, ortaçağ ve Hıristiyan Avrupa'yla olan ilişkilerine kadar geniş bir yelpazeye yayılan pek çok ilginç konuyu işliyor ve Viking araştırmaları alanında önemli bir boşluğu dolduruyor.

Çok sayıda resim ve haritayla desteklenen bu kitap Viking dönemi ve İskandinav tarihiyle ister akademik anlamda ister meraklı bir okur olarak ilgilenen herkesin kütüphanesinde yer alması gereken temel bir başvuru kitabıdır.

Brink ve Price muhteşem bir kitap kotarmışlar: Viking Çağını merak edenler ve akademisyenler için çok kapsamlı bir kaynak kitap. Önde gelen uzmanların yazdığı makaleler Vikinglerle ilgili çok çeşitli konuları derinlemesine işliyor ve Vikinglerle ilgilenen herkese yönelik zengin bir bilgi kaynağı oluşturuyor. Hem ortaçağ akademisyenleri hem de meraklılar için vazgeçilmez bir eser.

—*Choice*

Viking Dünyası *zekice yazılmış, ayrıntılı, güvenilir, aynı zamanda herkesin kolaylıkla okuyabileceği bir eser. Viking araştırmaları alanında vazgeçilmez bir kılavuz olacağına, gelecekteki araştırmalar için de bir temel oluşturacağına hiç kuşku yok.*

—Simon Keynes, Cambridge Üniversitesi

Çağdaş akademisyenlerin başını döndürecek bir derleme. Kısa ve ayrıntılı makalelerle desteklenen genel bölümler, güncel kaynakçasıyla bilimdeki son eğilimlerin bir ansiklopedisi adeta.

—Joseph Harris, Harvard Üniversitesi

Bu kitabın güzelliği hem araştırmacılara yönelik son bilgileri kapsaması, hem de Vikinglerle ilgilenen okurlara ilgi çekici ve heyecanlı bir tarzda Vikingleri anlatması.

—Helge Salvesen, Tromso Üniversitesi, Norveç

ALFA
www.alfakitap.com
/alfakitap
/alfakitap

ALFA TARİH
ISBN 978-605-171-004-4